

ADRIAN CIOFLÂNCĂ, LUCIANA M. JINGA
(coordonatori)

REPRESIUNE ŞI CONTROL SOCIAL ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ

Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc

Volumele V-VI, 2010-2011

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc
Str. Alecu Russo, nr. 13-19, et. V, ap. 11, sector 2, Bucureşti, România
Tel. +40213167565; +40213167557
Fax +40213167552
www.iiccmer.ro
Email: office@iiccmer.ro

Pe copertă: ilustraţie de Florentina Chiriţia

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

INSTITUTUL DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI
ŞI MEMORIA EXILULUI ROMÂNESC

Represiune şi control social în România comunistă / Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc. – Iaşi: Polirom, 2011

ISSN 1842-5771

Printed in ROMANIA

ANUAREL

INSTITUTULUI DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI ŞI MEMORIA EXILULUI ROMÂNESC

Cuprins

COMUNIZAREA CULTURII

REZISTENŢĂ ŞI VICTIME

RECENZII

Prezentarea autorilor

DUMITRU-ALEXANDRU AIOANEI (n. 1989) este licenţiat în istorie al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (2011), membru al organizaţiei de relaţii internaţionale Est-Democraţia (din 2008). Domenii de interes : istoria relaţiilor internaţionale, organizaţiile de masă şi de tineret în timpul regimului comunist.

VALERIU ANTONOVICI (n. 1983) este licenţiat în ştiinţe politice/sociologie, doctor în ştiinţe politice. Stagiu doctoral în cadrul institutelor : Zentrum für Zeithistorische Forschung din Potsdam şi Centre Marc Bloch din Berlin, Germania (2009-2010). Realizator de filme documentare pe teme precum : memorie, istorie recentă, comunism etc. Este implicat în proiecte ştiinţifice naţionale şi internaţionale. În ultimii trei ani a publicat pe teme ca : locuri memoriale, viaţă cotidiană în comunism, istorie recentă, identitate şi memorie etc.

DIEGO CIOBOTARU (n. 1989) este absovent al Facultăţii de Istorie din cadrul Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi ; în prezent urmează Programul de master „Istoria comunismului în România" în cadrul aceleiaşi universităţi. Domenii de interes : comunismul interbelic, rolul educaţiei fizice şi sportului în cadrul sistemelor totalitare.

DELIA CORNEA (n. 1978) este absolventă a Facultăţii de Istorie şi studii masterale în cadrul Universităţii „Ovidius" (2001). În prezent este doctorandă a Universităţii Târgovişte şi cercetător în cadrul I.I.C.C.M.E.R. Domeniul său principal de interes îl constituie exilul românesc în perioada comunismului. În prezent derulează, în colaborare cu Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa, două proiecte cu finanţare A.F.C.N.

JÁNOSI CSONGOR (n. 1980) este absolvent al Facultăţii de Istorie din cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, şi doctorand al aceleiaşi universităţi. Domenii de interes : colectivizarea, procesele penale în perioada 1956-1965, istoria bisericii în anii '50-'60, Biserica Reformată. Publicaţii : Buzogány Dezsö, Jánosi Csongor, *A református egyház Romániában a kommunista rendszer elsö felében* [*Biserica Reformată din România în prima jumătate a regimului comunist*] (L'Harmattan, Budapesta, 2011).

PAUL HOLLANDER (n. 1932) este profesor emerit de sociologie la University of Massachusetts Amherst şi asociat la Davis Center for Russian and Eurasian Studies de la Harvard University. Lucrarea sa cea mai cunoscută este *Political Pilgrims : Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China, and Cuba, 1928-1978* (University Press of America, 1990). Alte volume publicate : *Anti-Americanism : Irrational and Rational* (Transaction Publishers, 1995) ; *Political Will and Personal Belief : The Decline and Fall of Soviet Communism* (Yale University Press, 1999) ; *The End of Commitment : Intellectuals, Revolutionaries, and Political Morality* (Ivan R. Dee, 2006). A editat câteva colecţii de studii de referinţă : *From the Gulag to the Killing Fields : Personal Accounts of Political Violence And Repression in Communist States* (ISI Books, 2006) ; *Political Violence. Belief, Behavior, and Legitimation* (Palgrave Macmillan, 2008) etc.

BOGDAN C. IACOB (n. 1979) este licenţiat în ştiinţe politice al Universităţii Bucureşti şi doctor în istorie la Universitatea Central-Europeană Budapesta. Este secretarul ştiinţific al I.I.C.C.M.E.R.

şi coordonator de proiect în cadrul I.C.R. Interese academice : istoria ştiinţei în comunism, teoria comparativă a ideologiilor, justiţia de tranziţie. Ultimele publicaţii : „Betrayed Promises : Nicolae Ceauşescu, the Romanian Communist Party and the Crisis of 1968" (coautor cu Vladimir Tismăneanu), în Vladimir Tismăneanu (ed.), *The Promises of 1968 : Crisis, Illusion and Utopia* (CEU Press, 2010), şi „Tribulations of the Historical Front at the End of 1950s in Romania", în *Historical Yearbook*, volum VII, 2010.

LUCIANA M. JINGA (n. 1982) este licenţiată în istorie, doctor în istorie din 2011 al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi şi al Universităţii din Angers, Franţa, cercetătoare în cadrul I.I.C.C.M.E.R. Domenii de interes : istoria comunismului românesc, organizaţiile de masă în comunism, istoria femeilor, feminism, studii de gen. Este editor al volumului de eseuri *Elev în comunism* (2009), coautor la *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu*, vol. I, *O perspectivă comparată* (Polirom, 2010), coautor şi coordonator la *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu*, vol. II, *Instituţii şi practici* (Polirom, 2011).

DUMITRU LĂCĂTUŞU (n. 1982) a absolvit Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti (2005) şi un program de master în cadrul aceleiaşi universităţi (Istoria ideilor şi mentalităţilor – 2007). În prezent este cercetător în cadrul I.I.C.C.M.E.R. Domeniile de interes sunt structurile de partid şi de stat ale regimurilor comuniste, forme de contestare în interiorul regimurilor comuniste şi practici represive în statele comuniste. Este coautor al volumului *Dicţionarul penitenciarelor din România Comunistă (1947-1977)* (Polirom, 2008) şi coeditor al volumului de documente *Casa terorii. Documente privind penitenciarul din Piteşti (1947-1977)* (Polirom, 2009). Este autor al mai multor studii privind istoria comunismului românesc.

GEORGIANA LEŞU (n. 1988) este absolventă a Facultăţii de Istorie şi, în prezent, masterandă cu specializarea Istoria comunismului românesc în cadrul Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi. Domenii de interes : istorie culturală, politici culturale în perioada comunistă, reflectarea politicului în literatură.

ANDI MIHALACHE (n. 1972), licenţiat în istorie, din 1997 este cercetător la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol", Iaşi. A publicat volume şi studii despre istoria istoriografiei, istoria comunismului şi istoria conştiinţei patrimoniale. Din 2001 este doctor în istorie, cu lucrarea *Istorie şi practici discursive în România „democraţiei populare", 1948-1965* (2003), premiată de Academia Română. Alte volume publicate : *Pe urmele lui Marx. Studii despre comunism şi consecinţele sale* (2005) şi *Mănuşi albe, mănuşi negre. Cultul eroilor în vremea dinastiei Hohenzollern* (2007). Dintre volumele editate le amintim pe cele realizate în colaborare cu Adrian Cioflâncă (*In medias res. Studii de istorie culturală*, 2008), Alexandru Istrate (*Romantism şi modernitatea. Atitudini, reevaluări, polemici*, 2009) şi Silvia Marin-Barutcieff (*De la fictiv la real. Imaginea, imaginarul, imagologia*, 2010).

SILVIU B. MOLDOVAN (n. 1971), licenţiat al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (1997), doctor în istorie din 2006, în prezent este şef al Serviciului Cercetare, Editare din cadrul C.N.S.A.S. A coordonat sau coeditat mai multe volume, între care : *Problema iugoslavă. Studii şi marginalii* (1998) ; *„Bande, bandiţi şi eroi". Grupurile de rezistenţă şi Securitatea (1948-1968)* (2003) ; *Trupele de Securitate (1949-1989)* (2004) ; *Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii, 1959-1989* (2005) ; *Pseudomemoriile unui general de Securitate* (2007) ; *„Partiturile" Securităţii – Directive, ordine, instrucţiuni (1947-1987)* (2007) ; *Arhivele Securităţii*, vol. IV (2008).

MIHAIL NEAMŢU (n. 1978) este licenţiat în filosofie (2000) şi teologie ortodoxă (2006) la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca. Master of Arts în patristică la University of Durham (2002). Research fellow (2005-2006) & guest of the rector la New Europe College

(2006-2007). Doctorat în teologie la King's College, Universitatea din Londra (2008). Director ştiinţific al I.I.C.C.M.E.R. în perioada 2010-2011. A publicat mai multe volume, dintre care amintim : *Gramatica Ortodoxiei. Tradiţia după modernitate* (Polirom, 2007) ; *Bufniţa din dărâmături. Insomnii teologice în România postcomunistă* (ed. a II-a revăzută şi adăugită, Polirom, 2008) ; *Povara libertăţii. Antiteze, paradigme şi biografii moderne* (Polirom, 2009) ; *Elogii conservatoare. Reflecţii est-europene despre religie şi societate* (2009). A coeditat *Memory, Humanity, and Meaning. Essays in honor of Andrei Pleşu's sixtieth anniversary, offered by NEC alumni & friends* (Zeta Books, 2009) ; *O filosofie a intervalului. In Honorem Andrei Pleşu* (2009).

PETRE OPRIŞ (n. 1968) este licenţiat în istorie (1997), doctor în istorie din 2008. În prezent îşi desfăşoară activitatea la Centrul de limbă şi cultură poloneză pentru străini Polonicum de la Universitatea din Varşovia. Volume publicate : *Industria românească de apărare. Documente (1950-1989)* (2007) ; *România în Organizaţia Tratatului de la Varşovia (1955-1991)* (2008) ; *Criza poloneză de la începutul anilor '80. Reacţia conducerii Partidului Comunist Român* (2008) ; *România în Organizaţia Tratatului de la Varşovia. Documente (1954-1968)* (coeditor, vol. I, 2008, vol. II, 2009).

LIVIU PLEŞA (n. 1973), licenţiat al Facultăţii de Istorie şi Filologie a Universităţii „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia (1999), este doctorand şi cercetător C.N.S.A.S. Domenii de interes : istoria Securităţii, nomenclatura P.C.R., rezistenţa anticomunistă din munţi, represiunea împotriva intelectualilor. Este coautor şi coeditor al mai multor volume : *Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1949. Dicţionar* (2004) ; *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 30 noiembrie-5 decembrie 1961*, vol. I-II (2006) ; *Securitatea. Structuri – cadre. Obiective şi metode*, vol. II, *1967-1989* (2006) ; *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. VII, *Rezistenţa anticomunistă din Munţii Apuseni* (2007) ; *O istorie a comunismului românesc*, manual pentru liceu (Polirom, 2009).

CRISTINA PREUTU (n. 1986) este absolventă a Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi ; în prezent urmează studii doctorale. Domenii de interes : istoria comunismului, istoria culturală şi socială a României contemporane. Stagii de mobilitate în Franţa – Université de Bourgogne, Dijon (2007-2008) şi Université d'Angers (2009).

CRISTINA ROMAN (n. 1976) este licenţiată în istorie şi doctorandă la Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti. În prezent este cercetătoare I.I.C.C.M.E.R. Domenii de interes : istoria represiunii comuniste, lichidarea elitei, colectivizarea, mişcarea de rezistenţă. Este coautoare a lucrărilor *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu*, vol. II, *Instituţii şi practici* (Polirom, 2011), Stéphane Courtois (coord.), *Dicţionarul comunismului* (Polirom, 2008) şi *Dicţionarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)* (Polirom, 2008).

MIRCEA STĂNESCU (n. 1968) este doctor în filosofie al Universităţii Bucureşti şi consilier principal (arhivist) la Arhivele Naţionale ale României. Între 1999 şi 2002 a efectuat stagii de cercetare în ştiinţe politice la Institut d'Études Politiques, iar în 2002 un stagiu de cercetare postdoctoral în sociologie politică la Maison des Sciences de l'Homme. Este coautor al manualelor de istorie pentru clasele a X-a şi a XI-a apărute în 2005 şi 2006. A publicat *Reeducarea în România comunistă (1945-1952)*, vol. I, *Aiud, Suceava, Piteşti, Braşov* (Polirom, 2010), şi vol. II, *Târgşor, Gherla* (Polirom, 2010).

VLADIMIR TISMĂNEANU (n. 1951) este profesor de ştiinţe politice la Universitatea Maryland (S.U.A.) şi preşedinte al Consiliului ştiinţific al I.I.C.C.M.E.R. Preşedinte al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (C.P.A.D.C.R., 2006) şi al Comisiei Consultative pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (2007-2009). Coeditor, împreună cu Dorin Dobrincu şi Cristian Vasile, al *Raportului Final* al C.P.A.D.C.R. (Humanitas, 2007).

Publicaţii (selectiv) : *Reinventarea politicului. Europa de Est de la Stalin la Havel* (Free Press, 1992, şi Polirom, 2007) ; *Fantasmele salvării. Naţionalism, democraţie şi mit în Europa post--comunistă* (Princeton University Press, 1999, şi Polirom, 1999) ; *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc* (University of California Press, 2003, şi Polirom, 2005). Ultimul volum de autor publicat : *Despre comunism. Destinul unei religii politice* (Humanitas, 2011). Dintre ultimele volume editate, amintim : *Stalinism Revisited. The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe* (CEU Press, 2009) ; *Promises of 1968. Crisis, Illusion and Utopia* (CEU Press, 2011).

CRISTIAN VASILE (n. 1976) a absolvit Facultatea de Istorie (1998) şi Facultatea de Ştiinţe Politice (2002) din cadrul Universităţii Bucureşti. Doctor în istorie din 2002. Este directorul ştiinţific al I.I.C.C.M.E.R. şi cercetător ştiinţific în cadrul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga". În 2009 a fost bursier ICR la Woodrow Wilson International Center for Scholars (Washington). Volume publicate : *Între Vatican şi Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist* (2003) ; *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945-1989. Documente şi mărturii* (Polirom, 2003) ; *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist* (2005) ; *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măştile răului* (în colaborare cu Vladimir Tismăneanu, 2008) ; *Literatura şi artele în România Comunistă 1948-1953* (2010) ; *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej* (2011).

SMARANDA VULTUR (n. 1950) este doctor în Filologie al Universităţii din Bucureşti (1985), beneficiară a numeroase stagii de cercetare în S.U.A. şi Europa, expert în Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Volume publicate : *Infinitul mărunt. De la configuraţia intertextuală la poetica operei* (Cartea Românească, 1992) ; *Istorie trăită, istorie povestită. Deportarea în Bărăgan, 1951-1956* (1997) ; Coordonator şi coautor al volumelor : *Lumi în destine. Memoria generaţiilor de început de secol din Banat* (2000), *Germanii din Banat prin povestirile lor* (2000), *Minorităţi : identitate şi coexistenţă* (editat de Institutul Intercultural Timişoara, 2000), *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri şi azi* (Polirom, 2002)

Lista abrevierilor

A.C.N.S.A.S.	–	Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
A.F.C.N.	–	Administraţia Fondului Cultural Naţional
A.M.A.I.	–	Arhiva Ministerului Administraţiei şi Internelor
A.M.R.	–	Arhivele Militare Române
A.N.R.	–	Arhivele Naţionale ale României
A.P.A.C.A.	–	Atelierele Publice Autonome pentru Confecţiile Armatei
A.R.L.U.S.	–	Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică
A.S.I.T.	–	Asociaţia Inginerilor şi Tehnicienilor
B.O.R.	–	Biserica Ortodoxă Română
B.P.D.	–	Blocul Partidelor Democrate
C.A.P.	–	Cooperativă Agricolă de Producţie
C.C.	–	Comitetul Central
C.C.F.S.	–	Comitetul pentru Cultură Fizică şi Sport
C.D.R.	–	Comitetul pentru Apărarea Revoluţiei din Cuba
CENTROCOOP	–	Uniunea Centrală a Cooperativelor de Consum
C.E.K.A.	–	poliţia politică sovietică în perioada 1917-1922
C.G.M.	–	Confederaţia Generală a Muncii
C.I.A.	–	Central Intelligence Agency
C.I.R.	–	Biroul Contrainformaţii Radio (al Securităţii)
C.M.	–	colonie de muncă
C.N.S.A.S.	–	Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii
C.P.	–	Cod Penal
C.P.A.D.C.R.	–	Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România
C.P.I.I.S.C.S.	–	Comitetul de Partid al Institutelor de Învăţământ Superior şi de Cercetări Ştiinţifice
C.S.K.A.	–	Clubul Sportiv Central al Armatei (din Uniunea Sovietică)
C.S.O.P.	–	Centrul de Sondare a Opiniei şi Pieţei
C.S.P.	–	Comitetul de Stat al Planificării
D.G.P.	–	Direcţia Generală a Penitenciarelor
D.G.S.P.	–	Direcţia Generală a Securităţii Poporului
D.G.S.S.	–	Direcţia Generală a Securităţii Statului
D.O.	–	domiciliu obligatoriu
D.P.C.	–	Direcţia de Propagandă şi Cultură
D.R.O.	–	Organizaţia Revoluţionară a Dobrogei
D.R.S.	–	Direcţia Regională a Securităţii
D.R.S.P.	–	Direcţia Regională a Securităţii Poporului
E.C.P.	–	organism reunind ofiţeri politici ai Securităţii
E.P.L.P.	–	Editura pentru Literatură Politică
E.S.P.L.A.	–	Editura de Stat pentru Literatură şi Artă
F.M.T.D.	–	Federaţia Mondială a Tineretului Democrat
F.N.T.D.R.	–	Federaţia Naţională a Tineretului Democrat din România
F.R.M.	–	Free Rumanian Movement
G.A.C.	–	Gospodărie Agricolă Colectivă
G.M.A.	–	Complexul sportiv „Gata pentru Muncă şi Apărarea Republicii Populare Române”
G.P.U.	–	poliţia politică sovietică în perioada 1922-1934
G.R.U.	–	Serviciul Militar Secret al Uniunii Sovietice

G.T.O. – Gotov k trudu i oborone (Complexul sovietic „Gata pentru Muncă şi Apărare”)
H.C.M. – Hotărâre a Consiliului de Miniştri
I.A.S. – Întreprindere Agricolă de Stat
I.I.C.C.M.E.R. – Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc
I.R.R.C.S. – Institutul Român pentru Relaţii Culturale cu Străinătatea
I.S.E.P. – Institutul de Ştiinţe Economice şi Planificare
K.G.B. – poliţia politică sovietică din perioada 1954-1991
K.H.A.D. – poliţia politică afgană
L.A.M. – Liga Ardeleană a Moţilor
L.A.N.C. – Liga Apărării Naţional-Creştine
M.A.D.O.S.Z. – Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România
M.A.I. – Ministerului Afacerilor Interne
M.O.P.R. – Ajutorul Roşu
M.P. – Muncă patriotică
M.T.P. – Mişcarea Tineretului Progresist
M.S.S. – Ministerul Securităţii Statului
N.A.T.O. – North Atlantic Treaty Organization
N.E.P. – Noua Politică Economică
N.K.V.D. – poliţia politică sovietică în perioada 1934-1954
O.N.U. – Organizaţia Naţiunilor Unite
O.S.C.E. – Organization for Security and Co-operation in Europe
P.C. – Partidul Comunist
P.C.dR. – Partidul Comunist din România
P.C.U.S. – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
P.C.R. – Partidul Comunist Român
P.M.R. – Partidului Muncitoresc Român
P.N.C. – Partidul Naţional Creştin
P.N.L. – Partidul Naţional Liberal
P.N.P. – Partidul Naţional Popular
P.N.Ţ. – Partidul Naţional Ţărănesc
P.S.D. – Partidul Social-Democrat
P.S.D.I. – Partidului Social Democrat Independent
R.A.M. – Regiunea Autonomă Maghiară
R.A.S.S.M. – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
R.D.C. – Romanian Democratic Committee
R.D.G. – Republica Democrată Germană
R.P.R. – Republica Populară Română
R.S.R. – Republica Socialistă România
R.S.S.M. – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
S.E. – Sectorul Edituri
S.J.S.P. – Serviciul Judeţean de Securitatea Poporului
S.N.S.P.A. – Şcoala Naţională de Studii Politice şi Administrative
S.P.A. – Secţia de Propagandă şi Agitaţie
S.S.I. – Serviciul Special de Informaţii
STASI – poliţia politică est-germană
TASS – principala agenţie de presă oficială sovietică
T.O. – Tehnică Operativă
T.P. – Tineretul Progresist
U.C.E.C.O.M. – Uniunea Centrală a Cooperativelor Meşteşugăreşti
U.F.D.R. – Uniunea Femeilor Democrate din România
U.G.S.R. – Uniunea Generală a Sindicatelor din România
U.M. – unitate de muncă
UNESCO – Organizaţia Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură
U.R.S.S. – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
U.T.C. – Uniunea Tineretului Comunist
U.T.M. – Uniunea Tineretului Muncitoresc
U.T.S. – Uniunea Tineretului Socialist
V.O.K.S. – Uniunea Societăţilor Sovietice pentru Prietenie şi Relaţii Culturale cu Ţările Străine

EDITORIAL

Vladimir Tismăneanu

Comunismul – de la Marx şi Lenin la viaţa de apoi*

The article offers an overview of communism with a focus on its ideological dimension. Communism is defined as a radical economic, moral, social, and cultural doctrine centered upon the accomplishment of radical transformative ends. The author surveys the basic tenets of Marxism, Leninism and Stalinism, as well as the most important moments of the early history of communism. One main point is the comparison of communism with religion. Marxism developed as a form of political religion which was simultaneously an eschatology (a doctrine of mundane salvation) and an ecclesiology (an ideology of the revolutionary party/movement). The utopian, eschatological vision of Marx's body of political thought was translated into a revolutionary program of action by Lenin. He modified Marxism in that he assigned the revolutionary role to the vanguard party rather than the proletarian class itself ; he saw the outbreak of revolution in a less rather than more advanced country (Russia, not Western Europe) ; and made the dictatorship of the proletariat the core of his theory of the communist state. In brief, thanks to Lenin's contribution to the Russianization of Marxism, Leninism represents a synthesis between Western, social democratic values and the Russian traditions of revolutionary violence. Ideological absolutism, sacralization of the ultimate goal, suspension of critical faculties, and the cult of the party line as the perfect expression of the general will were imbedded in the original Bolshevik project. Less theoretically gifted than Lenin or Trotsky, Stalin codified and overly simplified Leninism, adjusting it to the needs and expectations of the average party bureaucracy. Instead of a revolutionary doctrine, Stalin's Leninism was just a means of legitimization for the party bureaucracy's exercise of power. In the end, the revolutions of 1989 demonstrated that communism had exhausted its appeals and led to the breakdown of the Leninist regimes in East-Central Europe.

Keywords : communism, Marxism, Leninism, Stalinism

* O versiune scurtă a acestui text, fără aparat critic, a fost publicată în volumul Vladimir Tismăneanu, *Despre comunism. Destinul unei religii politice*, Humanitas, Bucureşti, 2010 (n.coord.).

Comunismul a fost o doctrină economică radicală, morală, socială şi culturală bazată pe realizarea scopurilor de transformare radicală. Cu obiectivele sale universaliste, promisiunile escatologice şi ambiţiile totalizatoare, a fost adesea descris ca o religie politică sau laică. Scopul suprem al comunismului a fost de a crea o civilizaţie nouă, fondată pe Omul Nou. Doi factori au fost fundamentali pentru această doctrină : rolul privilegiat al partidului şi transformarea revoluţionară a naturii umane. Comunismul a promovat o nouă concepţie despre existenţa umană (societate, economie, psihologie socială şi individuală, artă). Potrivit acesteia, crearea Omului Nou a constituit finalitatea supremă a acţiunii politice. Ambiţia comunismului a fost de a transcende moralitatea tradiţională, însă a suferit de relativism moral. Statului şi partidului le-a fost atribuită o moralitate proprie, permiţându-li-se *doar* acestora dreptul de a defini sensul şi scopul ultim al existenţei umane. Statul a devenit valoarea absolută în cadrul unei doctrine escatologice a revoluţiei. Prin cultul unităţii absolute pe calea salvării prin cunoaşterea Istoriei, comunismul a produs un proiect nou total, social şi politic, centrat pe purificarea corpului comunităţilor care au intrat sub vraja sa ideologică. Proiectul său revoluţionar a fost total şi totalizator. Ca mit politic, comunismul promitea salvarea imanentă, şansa de a obţine prosperitate, libertate şi egalitate. De fapt, pe parcursul secolului XX, viziunea (*Weltanschauung*) comunistă asupra lumii a devenit fundamentul pentru experimentele politice totalitare, care au dus la costuri umane teribile.

Ca doctrină modernă revoluţionară – de fapt, o religie politică –, comunismul a fost fondat de Karl Marx şi Friedrich Engels. Marxismul a fost, mai întâi de toate, o încercare demiurgică de a scăpa de detestata orânduire burgheză bazată pe relaţiile de piaţă (proprietatea privată), pentru a depăşi relaţiile sociale reificate, şi de a organiza forţe sociale revoluţionare pentru confruntarea finală, care ar rezulta „într-un salt de la regatul necesităţii la regatul libertăţii". Gândirea revoluţionară a lui Marx s-a deosebit mult de alte versiuni ale socialismului (creştin, reacţionar-feudal, mica burghezie, critic-utopic). Viziunea ambiţioasă radicală a lui Marx a fost legată de convingerea lui fermă, mai ales după 1945, că era în cunoştinţă de cauză (postulatul infailibilităţii epistemice), având în vedere că viziunea sa asupra lumii (*Weltanschauung*) a fost în esenţă ştiinţifică, adică non-utopică. Pentru Marx, convingerea că Istoria este guvernată de legi a însemnat că, odată ce aceste legi erau înţelese, Raţiunea (gândirea) şi Revoluţia (acţiunea) ar putea coincide în revolta globală eliberatoare şi proletară.

Marx privea universul social în primul rând (dar nu numai) în termeni de determinism social şi economic. Pentru el şi discipolii săi libertatea însemna „necesitate înţeleasă", adică eforturi pentru a îndeplini obiectivele presupuse ale istoriei. Toate realităţile umane au fost subordonate legilor dialectice de dezvoltare, iar istoria a fost proiectată într-o entitate suverană al cărei dictat nu putea fi pus la îndoială. El şi-a declarat teoria socială ca fiind formula ştiinţifică finală. Nerecunoaşterea validităţii acesteia însemna pentru Marx, dar şi pentru succesorii săi comunişti, miopie istorică, tendenţiozitate ideologică sau „falsă conştiinţă". La polul opus, punctul de vedere proletar, avansat de Marx şi cristalizat sub formă de materialism istoric, oferea cunoaşterea finală şi reţeta pentru fericirea universală.

Ingredientul care a permis realizarea misiunii revoluţionare a fost conştiinţa revoluţionară de clasă. Prin aceasta, preistoria omenirii s-ar fi terminat, şi astfel istoria sa reală putea începe. Pentru Marx, conştiinţa de clasă a fost rezultatul organic al dezvoltării politice şi ideologice

a proletariatului. Potrivit lui Friedrich Engels, de exemplu, „proletariatul german este moştenitorul filosofiei clasice germane”[1]. Tânărul Marx credea că exista o relaţie dialectică şi, prin urmare, reciproc obligatorie între „critica armelor” şi „arma criticii” în procesul de depăşire a filosofiei – *Aufhebung*. Intelectualii revoluţionari au fost cei care au creat doctrina, dar proletarii nu au fost percepuţi ca o masă amorfă în care un grup autoproclamat de „învăţători” avea datoria de a injecta conştiinţa „adevărului istoric”. Cu toate acestea, a unsprezecea „teză despre Feuerbach” a lui Karl Marx a exprimat cel mai bine noutatea transformaţională a etosului comunismului : „Filosofii doar *au interpretat* universul în diverse moduri, însă scopul este de *a-l schimba*”[2]. Gândirea marxistă consacra o „viziune largă”[3] a dezvoltării istorice : odată molozul din trecut înlăturat, agentul ales al istoriei va indica drumul spre o nouă societate, care ar conduce la realizarea completă a spiritului uman.

Marxismul s-a perceput ca o ştiinţă, nu ca o etică şi, ca urmare, revoluţia pe care o propovăduia a fost „parte a unui mecanism istoric : aşadar, golită de valori”[4]. Această pretenţie profetică a alimentat credinţa fanatică, aproape mitică, împărtăşită de adepţii săi, care au îmbrăţişat viziunea apocaliptică şi chiliastică din algebra comunistă a revoluţiei. Astfel, comunismul a fost în acelaşi timp o escatologie (o doctrină a salvării mundane) şi o ecleziologie (o ideologie a partidului/mişcării revoluţionar/revoluţionare). Realitatea, aşa cum era, a fost ireparabil reificată şi urma să fie înlocuită, pe de o parte, prin emanciparea şi revoluţia proletariatului, iar pe de alta, prin utopia societăţii fără clase sociale. Viziunea comunistă asupra societăţii viitoare se baza pe „dictatura asupra nevoilor”[5]. Ea presupunea disoluţia individului autonom în controlul total, politizarea dezastruoasă a *psyche*-ului, manipularea domeniului subiectivului, tentativa de obliterare a sferei private ca ultim sanctuar al eului. Comunismul a urmărit nu doar dominarea corpului politic, ci şi a stocului biologic al societăţii. A fost un experiment total de inginerie socială. Construindu-şi viziunea modernităţii pe principiul unei societăţi alese şi omogenizate social, care parcurge deşertul istoriei dinspre întuneric spre lumină, rămâne doar o soluţie pentru cei care eşuează în a îndeplini criteriile inclusive comuniste : stigmatizarea, eliminarea şi, în cazuri extreme, exterminarea.

Escatologia marxistă a fost o formă de teodicee raţionalizată : Dumnezeu a fost înlocuit de Istorie. Istoria a avut o singură direcţie şi se desfăşura de la libertatea limitată spre cea absolută. Libertatea, la rândul ei, a fost înţeleasă ca depăşirea necesităţii. Regatul necesităţii era tărâmul unde economia nu putea asigura deplina egalitate între oameni, în cazul în care politicul era dependent de interesele partizane şi în care socialul era atomizat. În contrast, regatul de libertate era tărâmul unde exista o identitate între existenţă şi esenţă. În acest context, existenţa umană putea ajunge la deplina-i dezvoltare, iar condiţia pentru libertatea tuturor se afla în eliberarea fiecărui individ. La baza comunismului s-a aflat, prin urmare, fundamentalismul teleologic. Destinaţia sa finală era Cetatea lui Dumnezeu pe pământ, adică triumful proletariatului.

Principalul neajuns al proiectului lui Marx a fost lipsa de sensibilitate faţă de constituţia psihologică a omenirii. Prin cultul totalităţii, teoria socială marxistă, care a pretins a fi cel

1. Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach şi sfârşitul filosofiei clasice germane*, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1950.
2. *Apud* Robert C. Tucker (ed.), *The Marx-Engels Reader*, ed. a II-a, W.W. Norton & Company, New York, Londra, p. 309.
3. Eric D. Wietz, *A Century of Genocide. Utopias of Race and Nation*, Princeton University Press, Princeton, Oxford, 2003, p. 54.
4. Eugen Weber, „Revolution ? Counterrevolution ? What Revolution ? ”, în *Journal of Contemporary History*, vol. 9, nr. 2, aprilie 1974, p. 23.
5. Ferenc Fehér, Agnes Heller, György Márkus, *Dictatorship over Needs*, Blackwell, Oxford, 1983.

din urmă arhetip explicativ, a pregătit scena pentru degenerările sale în transpunerea bolşevică (leninistă) în dogmă şi o nemiloasă persecuţie a ereticilor. Accentul lui Marx asupra emancipării umane ca fiind absorbţia conştientă a societăţii de către individ, echivalarea de către acesta a antagonismului social cu conflictul de clasă au dus la susţinerea eliminării intermediarilor (legilor, instituţiilor etc.) care reglementează relaţia dintre societatea civilă şi stat. Marx nu a reuşit să dea instrucţiuni cu privire la realizarea unităţii sociale. Viziunea utopică, escatologică a gândirii politice a lui Marx a fost tradusă într-un program revoluţionar de acţiune de către Vladimir Ilici Lenin (născut Ulianov). O asemenea discrepanţă a lăsat un spaţiu deschis pentru înţelegerea creativă a necesităţii, care a dus la versiunea bolşevică a mântuirii omului. În viziunea lui Lenin, Partidul de avangardă monolit a devenit depozitarul de speranţă umană, o fraternitate strâns unită de militanţi iluminaţi şi, prin urmare, adevăratul mecanism al libertăţii. Combinaţia de marxism şi partid/putere a aşezat gândirea politică comunistă pe calea autopurificării (însemnând epurări permanente şi ofensivă socialistă).

Lenin a fost un revoluţionar rus, fondator al partidului bolşevic şi al Uniunii Sovietice. S-a născut în aprilie 1870 într-o familie din clasa mijlocie şi a murit în ianuarie 1924 ca lider de necontestat al Uniunii Sovietice. Sub îndrumarea lui Lenin, partidul bolşevic a organizat Revoluţia din Octombrie 1917 împotriva guvernării Imperiului Rus şi a stabilit sistemul autoritar al unui singur partid, care s-a sfârşit în decembrie 1991. Ca adolescent, a fost profund afectat de executarea fratelui său, iar ca student la Drept, s-a implicat în activităţi revoluţionare subversive, pentru care a suferit arestări şi deportări. Nemulţumit de lipsa radicalismului la colegii săi social-democraţi, Lenin a pledat pentru necesitatea de a crea un nou tip de mişcare politică revoluţionară. Viziunea sa asupra noului tip de partid a fost formulată în pamfletul *Ce-i de făcut ?* (1902)[1], care a articulat concepţia leninistă a practicii revoluţionare în secolul XX. Viziunea asupra partidului a lui Lenin a condus la sciziunea social-democraţiei ruse în moderaţi (menşevicii) şi radicali (bolşevicii). Leninismul (numit şi bolşevism) constă, în principal, în teoria partidului de avangardă, doctrina revoluţiei proletare în epoca imperialismului şi accentul pus pe dictatura proletariatului ca o nouă formă de stat rezultată în urma colapsului ordinii vechi, burgheze.

Eforturile lui Lenin au fost în principal în domeniul politicii revoluţionare şi în construirea unei organizări revoluţionare care să fie în măsură să coordoneze şi să supravegheze eforturile clasei muncitoare de a acapara puterea, de a zdrobi vechea maşinărie de stat şi de a construi o societate fără clase, comunistă. De la bun început, regimul leninist a fost bazat pe violenţă şi represiune împotriva oricărei forme de opoziţie politică. Aceste trăsături autoritare ale leninismului au fost ulterior exacerbate de Stalin, care a transformat Uniunea Sovietică într-un stat totalitar. Umanismul bolşevic a fost condiţionat doar de succesul cauzei în care era angajat. Existenţa individului îşi menţinea rostul în lume în măsura în care contribuia la construirea Utopiei sociale. Înţelegerea lui Lenin despre moralitate s-a bazat pe un principiu formulat în secolul al XIX-lea de către revoluţionarul Serghei Neceaev în *Catehismul revoluţionarului* (1869)[2] : „Tot ce sprijină triumful revoluţiei este moral. Imoral şi criminal este tot ce îi stă în cale”. Prin urmare, leninismul s-a bazat pe „raţionalitatea scopului”[3]. Acesta presupunea o

1. V.I. Lenin, „Ce-i de făcut”, în *Opere complete*, vol. VI, Editura Politică, Bucureşti, 1964, pp. 1-190.
2. Serghei Neceaev, „The Revolutionary Catechism”, în Franco Venturi, *Roots of Revolutions : A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia*, Knopf, New York, 1960, pp. 365-366.
3. T.H. Rigby, „Introduction. Political Legitimacy, Weber and Communist Mono-organisational Systems”, în T.H. Rigby, F. Feher (eds.), *Political Legitimation in Communist States*, St. Martin’s Press, Londra, 1982, p. 5.

concepţie radical utilitară, transformistă a politicului, materializată în cele din urmă în divinizarea unui Partid/Stat mitic, care deţine dreptul la viaţă şi la moarte asupra supuşilor săi.

Pentru Lenin, soarta revoluţiei comuniste prezise de Karl Marx depindea de maturitatea şi voinţa politică a partidului revoluţionar. Când Lenin şi-a început cariera politică, social-democraţii din întreaga lume erau grupaţi în cadrul Internaţionalei a II-a. Marxismul în varianta acestei organizaţii respingea mijloacele revoluţionare de răsturnare a ordinii stabilite şi sublinia rolul reformelor evoluţioniste. Lenin a găsit această abordare prea moderată. El credea că, lăsată de capul ei, clasa muncitoare nu s-ar fi angajat niciodată într-o mişcare revoluţionară de ansamblu pentru a învinge capitalismul. Ca şi Marx, Lenin a văzut revoluţia proletară ca pe un fenomen global, dar el a modificat unele principii de bază ale teoriei marxiste. Lenin a observat pasivitatea muncitorilor din ţările industriale avansate şi a explicat aceasta ca fiind capacitatea burgheziei de a coopta clasa muncitoare în sistem. Potrivit lui Lenin, burghezia a reuşit în coruperea ideologică a proletariatului şi a partidelor acestora. Prin urmare, a fost importantă crearea unui nou tip de partid politic, care să refuze orice formă de fuziune cu forţele dominante existente şi care, eventual, să exercite o putere politică excesivă. Lenin avea nevoie de o organizaţie revoluţionară bine închegată, structurată aproape ca un ordin militar, pentru a injecta proletariatului conştiinţa revoluţionară şi a-i conduce pe muncitori în luptele revoluţionare. Partidul a apărut ca întruchipare a raţiunii istorice, iar militanţii trebuiau să execute ordinele sale fără nicio ezitare sau reţinere. Disciplina, taina şi ierarhia rigidă au fost esenţiale pentru un astfel de partid, mai ales în condiţiile activităţilor clandestine (asemenea celor din Rusia). Rolul principal al partidului a fost de a trezi conştiinţa proletară de sine şi a induce doctrina revoluţionară (credinţa) în rândurile proletariatului latent. În loc să se bazeze pe dezvoltarea spontană a conştiinţei clasei muncitoare, leninismul a văzut partidul ca pe un agent catalizator care pune la dispoziţia maselor exploatate cultura revoluţionară, voinţa de acţiune şi ştiinţa organizării : „Fără o teorie revoluţionară... nu poate exista o mişcare revoluţionară”. Recunoaşterea importanţei propagandei ideologice a fost însoţită în leninism de accentul pe organizaţia revoluţionară, care devine pilonul central al practicii revoluţionare. Odată cu Lenin, misticismul partidului de tip nou a devenit o caracteristică a politicilor radicale din secolul XX. Partidul a fost acel agent istoric care a reunit revoluţionarii profesionişti, cei care, prin reunirea facultăţilor de gândire şi acţionare, şi-au recâştigat „harul existenţei originale armonioase”[1].

Absolutismul ideologic, sacralizarea scopului suprem, suspendarea facultăţilor critice şi cultul liniei partidului ca expresie perfectă a voinţei generale aveau să fie înglobate în proiectul bolşevic original. Lenin a impus două elemente fundamentale cu privire la concepţia bolşevică a politicului : legea ca un epifenomen al moralei revoluţionare şi heteronomia acţiunii individuale. Anihilarea democraţiei în practica leninistă este determinată de natura partidului ca un substitut secular pentru misticismul unificator-totalizator din corpul politic al suveranului absolut (regele medieval). Cu alte cuvinte, modelul leninist susţine omogenizarea integrală a spaţiului social ca un ideal politic şi pragmatic. Ideologia pătrunde în întreaga dinamică a regimului, „întărind şi proiectând acţiunea, fără de care guvernarea, violenţa şi socializarea devin imposibile”[2].

Lenin a revizuit teoria marxistă clasică cu privire la localizarea centrului revoluţionar în Occidentul capitalist avansat. Într-una dintre scrierile sale cele mai influente, *Imperialismul,*

1. Igal Halfin, *From Darkness to Light. Class, Consciousness, and Salvation in Revolutionary Russia*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2000, p. 14.
2. Michael Geyer (împreună cu Sheila Fitzpatrick), „Introduction. After Totalitarianism – Stalinism and Nazism Compared”, în Michael Geyer, Sheila Fitzpatrick, *Beyond Totalitarianism. Stalinism and Nazism Compared*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2009, p. 28.

stadiul cel mai avansat al capitalismului (1916)[1], Lenin susţine că a apărut o nouă şi finală etapă a capitalismului, în care monopolul înlocuieşte concurenţa, concentrarea de capital atinge punctul culminant, iar războiul dintre puterile capitaliste devine inevitabil. În viziunea lui Lenin, imperialismul a fost vinovat de ororile de nedescris ale Primului Război Mondial. Sistemul capitalist mondial a fost obligat să se descompună, dar acest colaps, afirma Lenin, avea să se producă mai întâi în cele mai slabe verigi ale lanţului imperialist, mai degrabă în Est decât în Vest. Cu contradicţiile sale sociale şi economice insolubile, codaşa Rusie părea ţara în care revoluţia ar fi putut triumfa în primul rând. Masele erau profund nemulţumite de vechea orânduire, înfuriate de costurile războiului şi gata să se angajeze într-o răsturnare revoluţionară. Burghezia rusă era prea slabă pentru a fi în stare să opună o rezistenţă decisivă maselor radicalizate, iar proletariatul era destul de dezvoltat pentru a deveni o clasă conştientă datorită activităţilor altruiste ale partidului bolşevic.

În lucrarea sa *Statul şi revoluţia*[2], scrisă în 1917, cu câteva luni înainte de venirea bolşevicilor la putere, Lenin susţinea că maşinăria de stat militarist-birocratică a burgheziei trebuia răsturnată şi înlocuită de către consiliile revoluţionare (organe ale democraţiei directe şi participative). Mai târziu, în timp ce noul stat sovietic se confrunta cu foametea, sărăcia, rezistenţa Gărzii Albe şi intervenţia străină, Lenin dezvolta teoria sa privind dictatura proletariatului, prin care a înţeles un regim politic în care autoritatea centralizată era exercitată de către agenţiile administrative ale partidului-stat. Imboldul iniţial către democraţie, începând cu păturile de jos şi autoîmputernicirea maselor, a fost înlocuit cu accentul pus pe reconstruirea maşinăriei de stat, care, potrivit lui Lenin, era indispensabilă pentru apărarea revoluţiei şi urmărirea scopurilor sale principale. Într-adevăr, Lenin a văzut acest lucru ca pe o etapă temporară şi nu s-a resemnat niciodată cu ideea că revoluţia rusă ar fi nu doar prima, ci şi singura revoluţie proletară în deceniile ce urmau.

Restaurarea prerogativelor statului a fost pentru Lenin un „rău necesar". Astfel, el a încercat să justifice noţiunea de dictatură proletară prin definirea acesteia ca fiind dictatura majorităţii populaţiei (inclusiv a ţărănimii sărace) – prin urmare, nu era tocmai o dictatură. În formă, spunea Lenin, aceasta era dictatură, dar în esenţă, deoarece reprezenta interesele şi aspiraţiile majorităţii populaţiei, aceasta era adevărata democraţie.

Mai târziu, Stalin avea să transforme absolut toate caracteristicile conceptului lui Lenin privind dictatura proletariatului într-o dogmă, pentru a-şi justifica regimul extrem de represiv şi terorist. Acest lucru a fost posibil deoarece conceptul leninist privind dictatura proletariatului arăta dispreţul pe care îl avea pentru statul de drept : „Dictatura revoluţionară a proletariatului", scria Lenin în 1918, „este puterea câştigată şi menţinută a proletariatului împotriva burgheziei, putere nerestricţionată de nicio lege"[3]. Lenin însă era convins că aceste măsuri excepţionale temporare, inclusiv persecuţia disidenţilor şi interzicerea tuturor partidelor politice, cu excepţia celui bolşevic, erau necesare pentru supravieţuirea revoluţiei în Rusia. Pe termen lung totuşi, el spera că revoluţia va triumfa în Occident şi ar fi devenit posibilă o anumită relaxare politică şi economică. Noua sa politică economică (NEP), iniţiată în 1921, a arătat disponibilitatea lui Lenin de a abandona viziunea economică utopică iniţială şi de a permite o economie mixtă (cu semnificative elemente ale pieţei în plus faţă de controlul statului asupra industriei, comerţului extern şi băncilor). Ultimul efort al lui Lenin, care a coincis şi cu deteriorarea

1. V.I. Lenin, „Imperialismul, stadiul cel mai avansat al capitalismului", în *Opere complete*, Editura Politică, Bucureşti, vol. XXVII, 1964, pp. 307-432.
2. V.I. Lenin, *Statul şi revoluţia. Învăţătura marxistă despre stat şi sarcinile proletariatului în revoluţie*, Editura Politică, Bucureşti, 1965.
3. Pentru detalii, vezi V.I. Lenin, *Revoluţia proletară şi renegatul Kautsky*, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1950.

dramatică a sănătăţii sale, a fost de a se opune despotismului în creştere al lui Stalin. În ultimele sale scrieri, Lenin a cerut ca Stalin să fie înlocuit din poziţia de secretar general, dar porunca sa nu a fost luată în seamă de către elita bolşevică. Stalin controla deja aparatul partidului-stat şi era văzut ca fiind cel mai fidel discipol al lui Lenin.

După moartea lui Lenin a avut loc o luptă dură între liderii bolşevici. În cele din urmă, în 1929, Stalin a triumfat peste adversarii săi şi a iniţiat o revoluţie de sus, creând un partid postleninist, stalinist şi o tiranie extrem de centralizată, bazată pe ideologie. Totuşi, fundamentul regimului stalinist a fost clădit de Lenin. Într-adevăr, Stalin nu a creat instituţii noi şi nici nu a adăugat leninismului vreun capitol semnificativ. El a dus până la extremă logica intolerantă a leninismului şi a transformat U.R.S.S.-ul într-un stat poliţienesc. Partidul comunist a fost transformat dintr-o elită revoluţionară într-o castă birocratică, al cărei unic scop era de a păstra şi de a spori puterea liderului şi privilegiile sale. Treptat, dictatura proletariatului a devenit un slogan sec ce legitima domnia absolută a lui Stalin şi represiunile poliţiei secrete împotriva populaţiei. Invocând lupta lui Lenin împotriva fracţionalismului, Stalin a distrus complet orice practică democratică din cadrul partidului, persecutându-i vicios pe toţi adversarii (reali sau imaginari), şi a impus o dictatură monolitică bazată pe epurări permanente şi teroare în masă. În absenţa fizică a liderului luminos încarnând puterea absolută a partidului – Lenin –, „comunitatea imaginată a discipolilor leninişti”[1] a trebuit să se reinventeze prin ancorarea charismei lor în scrierile părinţilor fondatori. Tradiţia inventată a marxism-leninismului a fost ulterior inoculată în rândurile partidului ca un mijloc de stabilizare a identităţii normative a partidului. „Revenirea la leninism” a devenit o importantă temă a opoziţiei antistaliniste, în special în rândurile susţinătorilor lui Troţki. Mai târziu, după moartea lui Stalin în 1953, Nikita Hruşciov proclama restaurarea normelor leniniste în viaţa de partid şi denunţa „cultul personalităţii” lui Stalin (adică adoraţia cvasireligioasă a liderului suprem) ca fiind nonleninist. În anii ’80, Mihail Gorbaciov a aprofundat criticile lui Hruşciov referitoare la stalinism şi a căutat să insufle pluralism în cadrul instituţiilor sovietice. În eforturile sale de democratizare, Gorbaciov a mers dincolo de logica leninistă şi a abandonat atât conceptul dictaturii proletariatului, cât şi monopolizarea puterii de către partid.

În 1919, Lenin a creat Internaţionala a III-a – Cominternul. Înainte, denunţase Internaţionala a II-a pentru că şi-ar fi pierdut fervoarea revoluţionară şi ar fi fost complice cu parlamentele şi guvernele burgheze. Cominternul a consacrat rolul central şi hegemonic al Moscovei în comunismul mondial. Pentru ca un partid să fie acceptat în Comintern trebuia să adere fără rezerve la 21 de condiţii, incluzând subordonarea completă la dictatul sovietic. Lenin a creat Cominternul ca un instrument pentru extinderea revoluţiei şi scoaterea Rusiei Sovietice din „încercuirea imperialistă”. Mai târziu, Stalin l-a transformat într-un instrument al politicii externe sovietice şi, în consecinţă, al imperialismului rusesc. Cominternul a fost desfiinţat în 1943, dar partidele comuniste au continuat să urmeze fidel linia sovietică. După al Doilea Război Mondial, partidele leniniste au venit la putere în Europa Est-Centrală, China, Coreea de Nord şi Vietnamul de Nord (în plus, un regim de tip sovietic exista în Mongolia din anii ’20). Mai târziu, în 1960, Fidel Castro a adoptat public leninismul şi a proclamat caracterul comunist al revoluţiei cubaneze. În toate aceste cazuri, comunismul a reprezentat suma tehnicilor (tacticilor) politice şi ideologice utilizate de partidele revoluţionare pentru a întemeia şi consolida regimuri dictatoriale monopolizatoare. Istoricul Martin Malia a denumit corect sistemele comuniste ca fiind ideocraţii partocratice[2]. Unica pretenţie de legitimitate a acestora

---

1. Klaus-Georg Riegel, „Marxism-Leninism as a Political Religion”, în *Totalitarian Movements and Political Religions*, vol. VI, nr. 1, 97-126, iunie 2005, p. 104.
2. Martin Malia, *The Soviet Tragedy : A History of Socialism in Russia 1917-1991*, Free Press, New York, 1994.

deriva din credinţa-structură organizată, împărtăşită de elite şi inoculată maselor, potrivit căreia Partidul era unicul beneficiar al accesului direct la adevărul istoric.

Lenin a modificat marxismul în sensul că a atribuit rolul revoluţionar mai degrabă partidului de avangardă decât clasei proletare ; el a considerat posibilă izbucnirea revoluţiei într-o ţară mai puţin dezvoltată decât în cele dezvoltate (Rusia, nu Europa de Vest) şi a făcut din dictatura proletariatului nucleul teoriei sale privind statul comunist. Pe scurt, datorită contribuţiei lui Lenin la rusificarea marxismului, leninismul a reprezentat o sinteză între valorile social-democratice din Occident şi tradiţiile ruseşti ale violenţei revoluţionare. Lev Troţki (născut Bronstein) a fost un alt revoluţionar rus important, care s-a opus iniţial propensiunilor dictatoriale ale lui Lenin. În timpul revoluţiei din octombrie 1917, Troţki a devenit cel mai apropiat asociat politic al lui Lenin şi a devenit primul ministru bolşevic (comisar al poporului) al Apărării şi Afacerilor Externe. Mai târziu, după moartea lui Lenin, a luat apărarea leninismului revoluţionar în faţa lui Stalin. Troţki l-a acuzat pe Stalin că a abandonat proletariatul internaţional prin accentul pus pe construirea socialismului în Uniunea Sovietică şi prin distrugerea oricărei forme de democraţie în partidul leninist. Mai puţin înzestrat teoretic decât Lenin sau Troţki, Stalin a codificat şi ultrasimplificat leninismul, acomodându-l la nevoile şi aşteptările birocraţiei de mijloc din partid. În locul unei doctrine revoluţionare, leninismul lui Stalin a fost doar un instrument pentru legitimarea exercitării puterii de către birocraţia partidului. Mao Zedong a fost un lider comunist chinez care a adaptat cele mai importante principii ale leninismului la condiţiile din China. Recunoscând anvergura limitată a proletariatului chinez, Mao a dezvoltat teoria lui Lenin privind dictatura revoluţionară a proletariatului şi ţărănimii şi i-a adus pe comuniştii chinezi la putere în 1949. Mao l-a criticat pe Hruşciov pentru că a renunţat la câteva dintre principiile fundamentale ale stalinismului, inclusiv la ideea continuării şi intensificării luptei de clasă în condiţiile dictaturii proletariatului. Elitele revoluţionare din Lumea a Treia s-au identificat cu antiimperialismul şi anticapitalismul radical ale lui Mao şi, de asemenea, cu teoria războiului de gherilă în mediul rural.

Marx proclama comunismul ca fiind rezolvarea *adevărată* a conflictului dintre om şi natură şi dintre om şi om : „Comunismul este enigma rezolvată a istoriei şi este conştient că reprezintă soluţia”[1]. Explicaţia pentru destinul exemplar şi consecinţele doctrinei sale depinde de câţiva factori esenţiali : viziunea adepţilor săi – elita superioară al cărei obiectiv utopic consacră cele mai barbare metode ; negarea dreptului la viaţă pentru cei definiţi ca „paraziţi degeneraţi şi animale de pradă” – dezumanizarea deliberată a duşmanilor/victimelor statului ; şi ceea ce istoricul francez Alain Besançon recunoştea ca fiind perversitate ideologică în centrul gândirii totalitariste : falsificarea ideii binelui *(la falsification du bien)*[2]. Comunismul a încercat să cuprindă şi să filtreze prin prisma matricei sale ideologice tot ce avea potenţial pentru discursul public. Acesta încerca să controleze şi să medieze orice naraţiune prin care se autodefinea. El a creat un „nou tip de hegemonie culturală”, care avea ca scop efectuarea „unei «revoluţii antropologice», prin utilizarea unei politici ritualice şi transformatoare”[3]. Reformele lui Mihail Gorbaciov (cunoscute ca *glasnost* şi *perestroika*) vizau raţionalizarea sistemului sovietic, injectarea de noi energii în instituţiile leniniste, eficientizarea economiei, condamnarea atrocităţilor staliniste şi restabilirea entuziasmului ideologic bolşevic original. De fapt, el a continuat experienţele anterioare menite să umanizeze socialismul (Revoluţia Ungară, Primăvara de la

1. Vezi Karl Marx şi Friederich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Nemira, Bucureşti, 1998.
2. Alain Besançon, *Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism şi unicitatea „Şoah-ului”*, trad. de Mona Antohi, Humanitas, Bucureşti, 1999, pp. 48 şi urm.
3. Emilio Gentile, Robert Mallett, „The Sacralisation of Politics : Definitions, Interpretations and Reflections on the Question of Secular Religion and Totalitarianism”, în *Totalitarian Movements and Political Religions*, vol. I, nr. 1, 2000, p. 19.

Praga, revizionismul marxist din Polonia şi Iugoslavia). Revoluţiile din 1989 au demonstrat că comunismul şi-a epuizat puterea de atracţie, ceea ce a dus la prăbuşirea regimurilor leniniste în Europa de Est şi Centrală. În decembrie 1991, U.R.S.S. s-a destrămat.

Căderea comunismului în Europa a generat spaţiu pentru mitologiile politice alternative, care au determinat proliferarea a ceea ce eu numesc *fantasmele salvării* : surogate ideologice a căror principală funcţie era de a unifica discursul public şi de a oferi cetăţenilor o sursă de identitate uşor de recunoscut, ca parte a unei comunităţi etnice (sau politice) vag definite. Filosoful polonez Leszek Kołakowski a descris perfect natura seducţiei marxismului, cât şi amara dezamăgire provocată de aplicaţiile sale practice : „Autodivinizarea omenirii, căreia marxismul i-a dat expresie filosofică, a sfârşit în acelaşi mod ca şi toate tentativele de acest gen, fie ele individuale sau colective : ea s-a dezvăluit ca fiind un aspect caraghios de robie umană”[1]. Experimentul comunist, oriunde a fost testat, a însemnat încercarea de a forţa cursul istoriei, întemeiată pe o religie seculară cu pretenţii de salvare, de izbăvire, aici şi acum. Acesta a fost sensul a ceea ce altminteri poate părea o imensă absurditate, o rătăcire nesăbuită, o demenţială aventură politică : construirea unui organism politic social perfect controlat, în care individul nu este altceva decât, vorba lui Arthur Koestler, o „ficţiune gramaticală”[2]. Din nefericire, lecţiile istoriei nu îi conving pe cei care continuă să cultive resentimentul social şi să aştepte extatic venirea Mileniului marxist.

Comunismul a mizat întotdeauna pe orbire etică. Ori, mai exact spus, atuul său a fost, în plan psihologic, disponibilitatea umană pentru autosugestie. Emascularea fibrei morale din individ, nimicirea a ceea ce poetul polonez Aleksander Wat numea omul interior, devotamentul pentru o idee presupus măreaţă au fost substratul pervers al iluziei comuniste[3]. Nu există o grandoare istorică a comunismului, orice ar fi afirmat iluminatul dialectician leninist Georg Lukacs, tot aşa cum, orice ar fi scris într-un moment de întunecare a raţiunii Martin Heidegger, nu există o grandoare istorică a nazismului. Camerele de gazare şi Gulagul nu au nimic grandios în ele : sunt expresia demonismului absolut.

Costurile umane ale utopiei impuse de comunişti sunt înspăimântătoare. Biografia lui Mao, apărută în 2004, începe cu următoarele cuvinte : „Mao Zedong, care timp de decenii a deţinut puterea absolută asupra unui sfert din populaţia lumii, a fost responsabil pentru mai mult de 70 de milioane de morţi în timp de pace, mai mult decât orice alt lider în secolul XX”[4]. Cum a fost posibilă această prăbuşire într-o barbarie fără limite ? Cum mai poate cineva să conteste legitimitatea condamnării comunismului ? După cum am putut vedea şi în cazul României, acest lucru este încă posibil şi tocmai de aceea trebuie mereu reamintite lecţiile însângeratului secol al ideologiilor radical-revoluţionare. Trebuie să ne opunem uitării. Crimele fascismului şi ale comunismului, inspirate de pseudoraţiuni ideologice, au fost expresia unei înjosiri fără precedent a condiţiei umane. Lagărele de concentrare, Kolîma şi Auschwitz, experimentele diabolice gen Piteşti nu au avut loc întâmplător. Au fost planificate de indivizi în carne şi oase, convinşi că servesc o cauză eroică.

Pretinzând că realizează Raiul pe pământ, voindu-se o doctrină a salvării (o soteriologie), o paradigmă redemptivă, comunismul, acest mesianism secularizat, axiofob, noofob şi mnemofob, a sacrificat milioane de vieţi omeneşti pe altarul unei utopii perverse. Dar costurile utopiei privesc şi distrugerea, vătămarea destinelor, deportările, îndoctrinarea imbecilizantă, anihilarea

1. Leszek Kołakowski, *Main Currents of Marxism*, ediţie nouă cu o prefaţă şi un epilog noi, Norton, New York, 2005, p. 1212.
2. Arthur Koestler, *Întuneric la amiază*, Humanitas, Bucureşti, 2002.
3. Aleksander Wat, *My Century*, cuvânt înainte de Czesław Miłosz, New York Review of Books, New York, 1988, p. 92.
4. Jung Chan, Jon Halliday, *The Unknown Mao*, Knopf, New York, 2004, p. 3.

statului de drept, a economiei de piaţă, acţiunile sistematice de obliterare, confiscare şi desfigurare a memoriei, suprimarea persoanei morale şi a persoanei juridice. Utopia s-a numit Kolîma, Magadan, Norilsk, Karaganda, Katîn, Canalul Dunăre – Marea Neagră, Piteşti, Sighet, Aiud, Râmnicu Sărat, Gherla, tot atâtea staţii ale fenomenului genocidar în secolul XX. Aceste lucruri trebuie repetate mereu, informaţiile trebuie diseminate, analizele trebuie adâncite, documentele trebuie publicate, pentru a ţine piept ofensivelor celor care, convinşi că anticomunismul este o iluzie, ar dori să testeze din nou „ipoteza comunistă”.

Bibliografie

Tariq Ali (ed.), *The Stalinist Legacy : Its Impact on the 20th-Century World Politics*, Penguin Books, Harmondsworth, New York, 1984.
Tariq Ali, *The Idea of Communism*, Sewagull Books, Londra, 2009.
Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1973.
Peter Baehr (ed.), *The Portable Hannah Arendt*, Penguin Books, New York, 2000.
Nikolai Berdiaev, *The Origin of Russian Communism*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1971.
Alain Besançon, *The Rise of the Gulag : Intellectual Origins of Leninism*, Continuum, New York, 1981.
Archie Brown, *Seven Years that Changed the World : Perestroika in Perspective*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism*, Harper Collins, New York, 2009.
Daniel Chirot, *Modern Tyrants : The Power and Prevalence of Evil in Our Age*, The Free Press, New York, 1994.
Robert Conquest, *Reflections on a Ravaged Century*, Norton, New York, 2000.
Richard H. Crossman (ed.), *The God that Failed*, cu o nouă prefaţă de David C. Engerman, Columbia University Press, New York, 2001.
Sheila Fitzpatrick (ed.), *Stalinism : New Directions*, Routledge, Londra, 2000.
Robert Gellately, *Lenin, Stalin, and Hitler : The Age of Social Catastrophe*, Knopf, New York, 2007.
Emilio Gentile, *Politics as Religion*, Princeton University Press, Princeton, 2006.
James Gregor, *Marxism, Fascism, and Totalitarianism*, Stanford University Press, Stanford, 2009.
Aleksandr Iakovlev, *The Fate of Marxism in Russia*, Yale University Press, New Haven, 1993.
Aleksandr Iakovlev, *A Century of Violence in Soviet Russia*, Yale University Press, New Haven, 2002.
Ken Jowitt, *New World Disorder : The Leninist Extinction*, University of California Press, Berkeley, 1992.
Leszek Kołakowski, *Main Currents of Marxism*, ediţie nouă cu prefaţă şi epilog noi, Norton, New York, 2005.
Arthur Koestler, *Darkness at Noon*, Bantam Books, New York, 1986.
Claude Lefort, *Complications : Communism and the Dilemmas of Democracy*, Columbia University Press, New York, 2007.
Georg Lukacs, *History and Class Consciousness : Studies in Marxist Dialectics*, MIT Press, Cambridge, 1985.
Steven Lukes, *Marxism and Morality*, Clarendon Press, Oxford, 1985.
Lorenz Lüthi, *The Sino-Soviet Split : Cold War in the Communist* World, Princeton University Press, Princeton, 2008.
Martin Malia, *The Soviet Tragedy : A History of Socialism in Russia, 1917-1991*, Free Press, New York, 1994.
David McLellan, *Marxism after Marx*, ed. a IV-a, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
Richard Pipes, *Communism : A History*, Modern Library, New York, 2001.

Robert Service, *Comrades ! A History of World Communism*, Harvard University Press, Cambridge, 2007.

Göran Therborn, *From Marxism to Post-Marxism ?* , Verso, Londra, 2008.

Vladimir Tismăneanu, *The Crisis of Marxist Ideology in Eastern Europe : The Poverty of Utopia*, Routledge, Londra, 1988.

Vladimir Tismăneanu, *Fantasies of Salvation : Democracy, Nationalism, and Myth in Postcommunist Europe*, Transaction Publishers Princeton, Princeton, 1998.

Robert C. Tucker, *The Marxian Revolutionary Idea*, Norton, New York, 1969.

Robert C. Tucker, *The Soviet Political Mind : Stalinism and Post-Stalin Change*, Norton, New York, 1971.

Robert C. Tucker, *Philosophy and Myth in Karl Marx*, ed. a III-a, cu o introducere nouă din partea autorului, Transaction Publishers, New Brunswick, 2001.

Andrzej Walicki, *Marxism and the Leap into the Kingdom of Freedom : The Rise and Fall of the Communist Utopia*, Stanford University Press, Stanford, 1995.

INTRODUCERE

Paul Hollander

Caracteristicile represiunii în statele comuniste*

This synthesis on repression in communist regimes opens with a presentation of the historical sources that can be used in this particular field of research. In order to clearly point out the specificity of communism, a parallel is made with Nazism. What particularly raises questions is the selective way in which the public opinion, politicians and intellectuals chose to incriminate and to make public only certain mass crimes over others, the crimes of the communist regimes remaining mostly unknown. An important part of the study is dedicated to describing the characteristics of the repression. The repressive character of communist states can be explained by a combination of universal and historically specific factors. An important factor is the longstanding human disposition to dehumanize, demonize and mistreat the others (those defined as outsiders, strangers, and enemies for a wide variety of reasons). The scale of the repression is another important aspect stressed out by the author, along with the control over the population movements and the economic implications of the phenomenon.

Keywords : repression, communism, memory, enemy, dehumanize, mass murder, Nazism

* Acest studiu a fost scris ca „Introducere” la volumul *From the Gulag to the Killing Fields. Personal Accounts of Political Violence and Repression in Communist States*, editat de Paul Hollander (ISI Books, Wilmington, 2006, pp. XV-LXXVIII) şi este publicat în Anuarul I.I.C.C.M.E.R. în traducere, cu aprobarea ISI Books. (n. coord.)

I. Obiective şi criterii de selectare a surselor

Violenţa politică şi represiunea produse de către sistemele comuniste în secolul XX au rămas în istoria umanităţii ca unele dintre fenomenele cele mai distructive şi cu cele mai multe consecinţe cunoscute vreodată[1]. Cu toate acestea, comunismul a rămas un fenomen politic mai puţin cunoscut în comparaţie cu istoria Holocaustului, celălalt capitol sângeros al istoriei noastre recente, cât şi al istoriei în ansamblul ei. Căderea comunismului sovietic nu a schimbat în mod decisiv această stare de fapt[2].

Arthur Waldron scria:

> Secolul XX a fost remarcabil nu numai prin prisma numărului şi a gravităţii atrocităţilor la care a fost martor, dar şi pentru paşii lenţi care au fost făcuţi către recunoaşterea acestor evenimente groaznice şi cu atât mai puţin către condamnarea lor. Dintre toate aceste fapte atroce, care au început cu crimele comise de Lenin şi Stalin [...] şi au continuat cu Holocaustul nazist şi cu masacrarea populaţiei în China şi Cambodgia, doar crimele naziste sunt în mod general recunoscute şi cu adevărat discutate[3].

Dacă istoria Holocaustului a reuşit să genereze o întreagă literatură de profil (precum şi documentaţie fotografică, dovezi fizice, memoriale şi muzee) şi a rămas o sursă necontenită de dezbatere, cercetare, frământări interioare şi morale, atrocităţile comise în Uniunea Sovietică

1. Nu este niciun mister ce au avut sau au în comun aceste state. „Comunist" nu este folosit într-un sens teoretic, marxist, de exemplu, nivelul cel mai înalt al dezvoltării (precedat de socialism) în care statul dispare. Mă refer mai degrabă la statele comuniste care au în comun următoarele aspecte: 1) o legitimitate oficială construită pe versiunea marxism-leninismului interpretat de către liderul aflat la putere; 2) conducerea asigurată de către un singur partid, de obicei numit „comunist"; 3) controlul statului asupra economiei şi presei; 4) o poliţie puternică şi numeroasă, preocupată de „crima politică" şi indispensabilă în menţinerea sistemului la putere. Multe dintre aceste state au fost modelate de către Uniunea Sovietică şi au fost aliatele ei pe toată perioada existenţei lor, excepţie făcând câteva cazuri. Majoritatea au fost totalitariste pentru lungi perioade de timp. Uniunea Sovietică a încetat treptat să mai fie totalitaristă după moartea lui Stalin; acelaşi proces a avut loc şi în China după moartea lui Mao; câteva state-satelit ale Uniunii Sovietice (Ungaria şi Polonia) au încetat să mai fie totalitariste în anii '70 şi '80. Nicaragua Sandinistă nu a fost niciodată totalitaristă. Diferenţa dintre sistemul totalitar şi cel autoritarist constă în faptul că primul nu tolerează niciun tip de formă socială sau grup, caută să politizeze orice instituţie şi relaţie şi să desfiinţeze distincţia dintre public şi privat; aceste sisteme au pretenţia de a fi conduse de către un partid şi conducător infailibile (întărite de un cult) şi aplică represiunea nu numai asupra celor consideraţi opozanţi, dar şi asupra celor suspectaţi că ar putea să formeze o oarecare opoziţie; istoric, ele au încercat să creeze omul nou socialist sau comunist.
2. În septembrie 2000, într-un amfiteatru cu peste 300 de studenţi (Universitatea Massachusetts, Amherst, campusul unde am predat), am întrebat câţi dintre ei studiaseră în timpul liceului problematica represiunii din statele comuniste. Niciunul nu a ridicat mâna. De asemenea, i-am întrebat dacă auziseră despre Gulag. Numai patru dintre ei auziseră. Fără îndoială, această situaţie poate fi regăsită şi în alte campusuri de la alte colegii din ţară. Mai mult, nivelul de informaţie este acelaşi şi în cazul altor segmente de populaţie.
3. Arthur Waldron, „Mao lives", în *Comentary*, octombrie 2005, p. 31.

în timpul lui (şi după) Stalin au generat un interes mai scăzut[1]. Şi nu pentru că informaţiile nu ar fi fost disponibile[2]. În paranteză fie spus, o dovadă în plus este şi cvasiabsenţa recenziilor la lucrarea lui Aleksandr Iakolev, *Un secol de violenţă în Rusia Sovietică* (*A Century of Violence in Soviet Russia*), publicată în 2002, în care autorul atrăgea atenţia asupra represiunii sovietice).

Şi mai puţine lucruri sunt însă cunoscute despre represiunea din celelalte state comuniste (poate cu excepţia Cambodgiei sub Pol Pot), pentru care nu există cercetări sociale sau studii istorice occidentale care să reziste. Este dificil de trecut cu vederea concluzia, amintită recent de un autor : „comunismul […] este cea mai ucigătoare fantezie din istoria omului, pe care nici americanii, în ciuda eforturilor noastre de a lupta împotriva acestei realităţi, nu au reuşit încă să o înţeleagă"[3]. Pentru diferite motive, şi în fosta Uniune Sovietică a existat o reţinere faţă de confruntarea cu trecutul[4].

Există numeroase modalităţi de abordare a subiectului. Putem face apel la statisticile referitoare la numărul celor ucişi, deţinuţi, deportaţi sau torturaţi în statele comuniste. De asemenea, politicile oficiale şi declaraţiile privind lupta împotriva „duşmanilor" din fostele state comuniste pot fi documentate pe larg. Materialele de arhivă, în măsura în care sunt disponibile, pot constitui surse inepuizabile de informaţii.

Cu toate acestea, am ales să cercetăm problematica represiunii raportându-ne la memoriile victimelor care au supravieţuit represiunii[5]. Mai multe motive au condus la o astfel de abordare.

---

1. Puţine astfel de muzee se regăsesc în fostele state comuniste. O încercare a fost făcută de către un grup de cetăţeni în Rusia, care au încercat să păstreze o fostă închisoare („Perm 36") sub forma unui muzeu. În articolul care vorbeşte despre cele spuse mai sus se scrie : „efectiv nu există fotografii sau filme despre sistemul concentraţionar din Rusia" (Alessandra Stantley, „Lest Russians Forget, a Museum of The Gulag", în *The New York Times*, 29 octombrie 1997). Anne Applebaum a observat şi ea că „Rusia nu are un muzeu naţional dedicat istoriei represiunii" (Anne Applebaum, *Gulag. A History*, Doubleday, New York, 2003, p. 568). Ungaria are un astfel de muzeu la Recsk, un fost lagăr. De asemenea, s-a deschis de curând la Budapesta „Casa terorii", un muzeu dedicat atrocităţilor comuniste şi naziste.
2. Pentru o analiză a acestor discrepanţe, vezi Paul Hollander „Soviet Terror, American Amnesia", în *National Review*, 2 mai 1994, şi, de acelaşi autor, „Comparative Moral Reassessments of Nazism and Communism", în *Partisan Review*, toamna 1995. Vezi şi Alain-Benoist „Nazism and Communism : Evil Twins ? ", în *Telos*, vara 1998. Pentru o cercetare aprofundată, vezi Anne Applebaum, „A death of Feeling", în *New Criterion*, octombrie 1996. Vezi şi Oskar Gruenwald, „The Other Holocaust : Twentieth Century Communist Genocide", în *Journal of Interdisciplinary Studies*, 2000, vol. XII, nr. 1-2.
   Trei autori au avut cele mai importante şi memorabile contribuţii pentru înlăturarea ignoranţei privind represiunea sovietică. Pe lângă Soljeniţîn şi capodopera sa *Arhipelagul Gulag* (New York, 1978), Robert Conquest este un alt autor care şi-a dedicat o mare parte din viaţă pentru cercetarea acestor lucruri. Recenta publicaţie a Annei Applebaum, *Gulag* – o enciclopedie şi o lucrare originală despre acest subiect – este una dintre pietrele de temelie ale cercetării, reuşind să aducă o perspectivă nouă asupra subiectului. Vezi şi Galina M. Ivanova, *Labor Camp Socialism : The Gulag in the Soviet Totalitarian System*, M.E. Sharpe Inc, Armonk, NY, 2000. De interes este şi lucrarea Veronicăi Garros, *Intimacy and Terror : Soviet Diaries of the 1930s*, New Pr., New York, 1995. Vezi şi O.V. Khlevniuk, *The History of the Gulag : From Collectivization to the Great Terror*, Yale University Press, New Haven, CT, 2004.
3. Jonathan Rauch, „The Forgetten Millions", în *Atlantic Monthly*, decembrie 2003, p. 28.
4. Ca exemplu, vezi Steven Lee Myers, „As Its Past Is Exhumed, Russia Turns Away", în *The New York Times*, 22 octombrie 2002. Anne Applebaum nota : „Şi mai importantă decât lipsa monumentelor […] este lipsa conştiinţei publicului" (Applebaum, *Gulag*, p. 568).
5. Pentru un demers asemănător, vezi Lawrence L. Langer (ed.), *Art from Ashes : A Holocaust Anthology*, Oxford University Press, New York, 1995. Vezi şi Donald T. Critchlow şi Agnieska Critchlow (ed.), *The Enemies of the State : Personal Stories of the Gulag*, Ivan R. Dee, Chicago, 2002 – o cercetare mai limitată, însă informativă datorită celor zece poveşti pe care le conţine.

În primul rând, relatările personale sunt uşor accesibile (şi au fost de mult timp) ; în al doilea rând, constituie nu doar o importantă sursă documentară, ci fac şi dovada unei calităţi literare deosebite. În al treilea rând, experienţele personale şi particularităţile persecuţiilor ajută la o mai bună înţelegere a urmărilor pe care aceste evenimente le-au avut. Experienţele victimelor, atunci când sunt concludente şi elocvente, tind să ofere o viziune mult mai clară asupra lucrurilor decât analizele de tip cantitativ şi studiile academice – chiar dacă şi cele din urmă sunt vitale pentru o înţelegere şi o analiză cât mai aprofundată asupra fenomenului[1].

Memorialistica selectată descrie tipuri diferite de experienţe, precum arestul, interogatoriul, procesele, transportul la locul de detenţie, forme de tortură fizică, viaţa în închisoare şi lagăr, munca forţată, circumstanţe ale decesului. Prin aceste experienţe urmărim să conturăm profilul social, psihologic şi demografic atât al victimelor, cât şi al factorilor de decizie. Memoriile ajută cititorul să-şi formeze o imagine realistă asupra dimensiunii şi consecinţelor umane ale represiunii politice din sistemele comuniste. Ele reuşesc să creeze o conexiune între cititor şi autor prin redarea unor ipostaze din cadrul concentraţionar, precum nedreptatea, moartea, speranţa, solidaritatea sau relaţia dintre victimă şi călăul ei.

Prin tipurile de represiune prezentate, demersul nostru nu oferă o interpretare exhaustivă a fenomenului. Faptul că am selectat fragmente din memorii nu poate fi un substitut pentru citirea întregii lucrări de care aparţin ; pe de altă parte, acei puţini cititori care doresc să aprofundeze subiectul vor citi literatura existentă. Limitarea colecţiei de surse din lucrarea *From Gulag to the Killing Fields* la un singur volum, chiar dacă bogat în surse, a fost un compromis, însă unul necesar ; acest tip de materiale se poate constitui în sursă pentru numeroase volume de profil, de altfel necesare pentru studierea acestui fenomen.

Mai exact, selecţia are ca obiective :

1) să pună la dispoziţia atât a publicului larg, cât şi a cercetătorilor din domeniul istoriei comparate o serie importantă de experienţe şi modalităţi de persecuţie politică în statele comuniste. Până în acest moment nu avem la dispoziţie o astfel de colecţie sau culegere de documente ;
2) să reunească într-un singur volum informaţii personale (autobiografice) şi istorice, dar şi informaţii cu caracter ştiinţific (aşa cum sunt cele expuse în această „Introducere") cu privire la aceste evenimente, la politici şi la instituţiile create pentru a le îndeplini ;
3) să reducă discrepanţa dintre informaţie şi analiză, care apare, de regulă, între violenţa politică săvârşită de către regimurile nazist şi comunist, şi să facă astfel posibilă o comparaţie între ele, necesară pentru o mai bună înţelegere a celor două fenomene de violenţă politică ale secolului nostru[2] ;

1. „…faptele îşi pierd puterea asupra simţurilor şi emoţiilor noastre dacă nu sunt prezentate într-o manieră coerentă şi artistică" – John Garrard, „Gulag Literature", în *Problems of communism*, noiembrie-decembrie 1982, p. 77.
2. Printre autorii care au comparat politicile naziste şi comuniste de exterminare se numără I.L. Horowitz, *Taking lives : Genocide and State Power*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 1997 ; T. Des Pres, *The Survivor : An Anatomy of Life in Death Camps*, Oxford University Press, New York, 1976 ; R.J. Rummel, *Death by Government*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 1994 ; Tzvetan Todorov, *Facing the Extreme Moral Life in the Concentration Camps*, Holt Paperbacks, New York, 1996 ; Ian Kershaw şi Moshe Lewin (eds.), *Stalinism and Nazism*, Harvard Univeristy Press, Cambridge, MAS, 1998. Eric D. Weitz, *A Century of Genocide*, Princeton, 2003, compară genocidurile nazist, sovietic, cambodgian şi sârb. Eseuri comparative pe tema genocidului pot fi găsite în Robert Gellately şi Ben Kiernan (eds.), *The Specter of Genocide*, Yale University Press, Cambridge şi New York, 2003.

4) să stimuleze cercetarea cu privire la violenţa politică specifică diferitelor sisteme comuniste, în cele care au dispărut sau cele în care există şi astăzi – un demers foarte greu de asumat, în condiţiile în care identificăm cu greu vreun cercetător american specializat în domeniul violenţei politice practicate de către regimurile comuniste, fie că vorbim despre un studiu comparativ sau despre unul concentrat pe analizarea unui anumit sistem comunist. Robert Conquest este o excepţie ; dovadă sunt studiile sale de pionierat despre violenţa politică din Uniunea Sovietică, precum *Marea teroare* (*The Great Terror*), *Deportarea sovietică a naţionalităţilor* (*The Soviet Deportation of Nationalities*), *Kolîma : Lagărele morţii din Artica* (*Kolyma : Artic Death Camps*), *Recolta durerii* (*The Harvest of Sorrow*). Anne Applebaum s-a alăturat de curând acestor eforturi de cercetare ;
5) să onoreze memoria zecilor de milioane de oameni care, în diferite zone ale lumii, au suferit şi au pierit în secolul trecut ca urmare atât a practicilor intenţionate, cât şi a celor neintenţionate folosite în slujba puterii şi a utopiei politice invocate de către sistemul politic comunist. După cum afirmă Martin Malia, „în aceste vremuri când cercetarea istorică se transformă din ce în ce mai mult într-o acţiune retrospectivă afirmativă, doar pentru a împlini o datorie morală faţă de cei persecutaţi în trecut”, ar trebui să dăm dovadă de compasiune faţă de victime[1].

Dar dintre toate motivele evocate mai sus, dorinţa de a umple un gol – atât moral, cât şi informaţional – este cea mai stringentă. Conştiinţa occidentală despre ceea ce a însemnat represiunea în statele comuniste rămâne una precară, chiar şi în perioada postcomunistă, când informaţii noi au devenit accesibile. Informaţii erau disponibile chiar şi înainte de prăbuşirea comunismului sovietic, însă ele au atras prea puţin atenţia publicului, fără a reuşi să deschidă calea spre o reflecţie privind importanţa morală, istorică şi politică a acestor lucruri[2].

Tratând subiectul crimelor în masă din timpul regimurilor comuniste comparativ cu cele din timpul Holocaustului nu trebuie să se pună în umbră unicitatea celor din urmă. Cu toate acestea, când aproape o sută de milioane de oameni au fost omorâţi pentru atingerea unor deziderate politice, depăşindu-se orice limită a violenţei politice, comparaţia cu alte atrocităţi de acest gen devină viabilă[3].

O interpretare unică a încarcerărilor din timpul nazismului şi comunismului este oferită de Margarete Buber-Neuman, *Under Two Dictators*, trad. de Edward Fitzgerald, Londra, 1949. Vezi şi Barbara Harff şi Ted Robert Gurr, „Towards Empirical Theory of Genocides and Politicides : Identification and Measurement of Cases since 1945”, în *International Studies Quarterly*, 32, 1988. Vezi şi Samule Totten şi Steven L. Jacobs (eds.), *Pioneers of Genocide Studies*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 2002.

1. În Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean Louis Panne, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, *The Black Book of Communism : Crimes, Terror, Repression*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1999. Citată mai jos *The Black Book*.
2. Aşa cum scria Stéphane Courtois : „Revelaţia privind crimele comunismului provoacă puţină agitaţie. […] De ce această linişte asurzitoare din partea lumii academice cu privire la catastrofa comunistă, care a atins vieţile a aproximativ o treime din omenire […] ? ” (*The Black Book*, p. 17). Vezi, de asemenea, Doris Lessing, „The Strange Vase of Western Conscience”, în *The Wind Blows Away Our Words*, Vintage, New York, 1987.
3. Potrivit lui R.J. Rummel, un academician american specializat în problematica comunismului, guvernele comuniste au ucis în acest secol 95 de milioane de oameni. Dintre aceştia, ruşii au fost responsabili pentru moartea a 35 de milioane, iar China lui Mao pentru 45 de milioane. Aceste cifre exclud victimele foametei, excepţie făcând cele care au murit în timpul foametei din Ucraina (R.J. Rummel, „War isn't this Century's Biggest Killer”, în *Wall Street Journal*, 7 iulie 1996). Vezi şi R.J. Rummel, *Lethal*

Lipsa de interes a Vestului faţă de represiunea politică comunistă poate fi explicată astfel. Aceste sisteme nu doar că au ascuns informaţii despre politicile lor şi despre propriile instituţii de represiune, dar uneori chiar au încercat să dezinformeze şi să înşele opinia publică internaţională cu privire la ele. Uniunea Sovietică, China, Nicaragua, Cuba şi Vietnam (posibil şi alte state comuniste) au creat instituţii penale speciale, care erau prezentate delegaţiilor străine. În aceste unităţi speciale, deţinuţii (de regulă de drept comun) erau trataţi cu umanitate, autorităţile urmărind reabilitarea lor[1].

Un astfel de proiect a fost descris pe larg şi lăudat într-un volum realizat de către scriitorii sovietici (mai exact 34 dintre ei, printre care Maxim Gorki, Vera Inber, V. Kataev, Aleksei Tolstoi şi M. Zoşcenko). Proiectul viza construcţia canalului Belomor, clădit prin forţa de muncă umană, fără intervenţia utilajelor. Gorki în persoană „s-a plimbat prin lagărele de concentrare şi a admirat valoarea lor educativă". A vizitat Belomor în compania lui Iagoda (liderul poliţiei politice) şi l-a felicitat pentru reuşitele educaţionale spectaculoase[2]. Amabel Williams-Ellis, autoarea introducerii ediţiei americane a cărţii despre Canalul Belomor, a numit-o „povestea iscusinţei inginereşti… realizată de către zeci de mii de duşmani ai poporului, păziţi de numai 37 de ofiţeri GRU. […] Una dintre cele mai spectaculoase poveşti care au văzut lumina tiparului"[3].

În sprijinul acestei negări şi obnubilări oficiale a adevărului, cunoscutul Aleksei Stahanov, iniţial un „simplu" miner (al cărui nume a fost folosit pentru denumirea unei mişcări de masă menite să crească producţia din U.R.S.S.), a trimis o scrisoare publicaţiei socialiste britanice

---

Politics : Soviet Genocide and Mass Murder since 1917, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 1996, p. xi.

Tony Judt atribuie 20 de milioane de victime Uniunii Sovietice, 65 de milioane Chinei şi 6 milioane Cambodgiei, Coreei de Nord, Vietnamului şi Europei de Est (Tony Judt, „The Longest Road to Hell", în *The New York Times*, 22 decembrie 1997). Robert Conquest estimează victimele regimului sovietic între 15 şi 20 de milioane (*The Great Terror*, pp. 523-535). Un articol din *The New York Times* atribuie 54,7 milioane de victime Uniunii Sovietice în perioada 1917-1987 şi 35,6 milioane Chinei în perioada 1949-1987 („Genocide is Bad for the Economy", 14 decembrie 1997). Roger Cohen a ridicat numărul la 8 milioane. Vezi articolul său „1945's Legacy", în *The New York Times* „Week in Review", 15 mai 2005. În *The Road to Terror*, Cambridge Univesity Press, New Haven, 1999, J. Arch Getty şi Olga Naumov concluzionează că sistemul sovietic a fost responsabilul direct pentru numai 2 milioane de „crime de exces" (pp. 591-592). Autorii vorbesc despre estimările lui Dimitri Volkogonov, care ar fi pomenit de un număr de 3,5 milioane de victime (p. 598), deşi Volkogonov scrisese că „totalul persoanelor care au căzut victime represiunii staliniste se situează între 19,5 şi 22 de milioane" (*Victory and Tragedy : The Political Portrait of Stalin*, ediţia maghiară, p. 413). Anne Applebaum, în *Gulag*, pp. 578-586, în timp ce înclina spre cele mai mari cifre, accentua dificultatea cu care se pot face estimări corecte chiar cu ajutorul arhivelor.

1. Andre Gide considera că aceste instituţii sunt „unele dintre cele mai nobile şi mai de succes experimente din Uniunea Sovietică şi o mare realizare". Mai târziu, era consternat să afle că „numai informatorii – aceia care îşi trădaseră colegii de celulă autorităţilor – aveau privilegiul de a trăi în acest model de stabiliment (Bolshevo)" (Richard Crossman [ed.], *The God That Failed*, Columbia University Press, New York, 1959, p. 166). Vezi şi Jerzy Gliksman, *Tell the West*, Columbia University Press, New York, 1948, pp. 163-178, şi Paul Hollander, „Socialist Prisons and Imprisoned Minds", în *National Interest*, iarna 1987.
2. Simon Sebag Montefiore, *Stalin : The Court of the Red Tsar*, Knopf, Londra, 2003, pp. 48, 76.
3. M. Gorki, L. Auerbach şi S.G. Firin (eds.), *Belomor : An Account of the Construction of the New Canal Between the White Sea and the Baltic Sea*, Gibson Pr., New York, 1935, p. vi. Pentru un studiu aprofundat al acestor lucrări sovietice, vezi Cynthia A. Ruder, *Making History for Stalin : The Story of the Belomor Canal*, Gainesville, FL, 1998. Pentru o perspectivă critică a acestor scrieri, vezi Dariusz Tolczyk, *See No Evil : Literary Cover-Ups and Discoveries of the Soviet Concentration Camp Experience*, Harvard University Press, New Haven, CT, 1999.

Tribune în care îşi exprima indignarea şi respingea acuzaţiile neîntemeiate aduse sistemului penal sovietic şi trăsăturii lui dominante, munca forţată. Motivul indignării sale avea la bază primul studiu publicat pe această temă, *Munca forţată în Uniunea Sovietică* (*Forced Labor in the Soviet Union*, 1948), de către David J. Dallin şi Boris I. Nicolaevski. Stahanov (fie că a fost el autorul acestei scrisori sau altcineva) s-a adresat publicaţiei cu mândria proletară specifică propagandei sovietice a vremii : „Cu greu vă puteţi imagina ce indignare şi dezgust am simţit atunci când am citit poveştile acestea josnice şi absolut false despre ţara mea, în condiţiile în care nu am făcut decât să-mi pun viaţa în slujba acestei ţări". Autorii pe care îi denigra au „publicat o carte dezgustătoare, plină de tot felul de născociri monstruoase la adresa Uniunii Sovietice"[1].

Se pare că accesul restricţionat la informaţiile privind încălcările drepturilor omului din regimurile comuniste nu era o caracteristică numai a statelor comuniste. Victor Serge (fost comunist rus şi emigrant) a întâmpinat serioase dificultăţi în a-şi publica volumul de memorii în anii '40, deoarece acesta conţinea critici la adresa Uniunii Sovietice. În anii '70, Shirley Hazzard relata că „embargoul impus de către sovietici asupra scrierilor lui Soljeniţîn a fost adoptat şi în mediul Naţiunilor Unite, care au oprit publicarea şi comercializarea *Arhipelagului Gulag* în librăriile din propriul sediu"[2].

Declaraţiile dezertorilor şi refugiaţilor despre represiunea sovietică şi sistemul concentraţionar au fost adesea puse sub semnul îndoielii de către susţinătorii occidentali ai ţărilor comuniste – şi uneori nu numai de către aceştia. Cazul cel mai cunoscut (deşi acum mai puţin adus în discuţie) a fost cel al lui Viktor Kravcenko, un oficial al guvernului sovietic care a fugit în Statele Unite după cel de-al Doilea Război Mondial, unde a publicat două cărţi despre experienţa sa în Uniunea Sovietică. În una dintre aceste cărţi, Kravcenko oferea informaţii obţinute în timpul carierei sale ca director al mai multor întreprinderi industriale care îşi aveau sediul în apropierea unor lagăre de muncă, deţinuţii de aici fiind folosiţi ca principală mână de lucru. În Franţa, Kravcenko a fost ţinta unor atacuri virulente din partea comuniştilor locali şi a oficialilor sovietici. Mai mult, chiar societatea americană şi-a arătat dispreţul faţă de acest personaj, fapt demonstrat de opiniile exprimate de către unii dintre ziariştii şi intelectualii liberali[3].

În 1970, Noam Chomsky a respins cu fermitate orice fel de acuzaţie privind atrocităţile comuniste despre care vorbeau refugiaţii cambodgieni[4]. Mai mult decât atât, J. Arch Getty şi-a exprimat nemulţumirea cu privire la folosirea declaraţiilor dezertorilor ca sursă în cercetarea istorică[5]. Recent, Nicholas Kristof, un corespondent al *The New York Times*, avertiza

1. Scrisoarea lui a fost republicată ca anexă în Gustaw Herling-Grudziński, *A World Apart*, p. 252.
2. Shirlez Hazzard, „Gulag and the Men of Peace", în *The New York Times Book Review*, 25 august 1974.
3. În recenzia sa la cartea lui V. Kravcenko *I Choose Freedom*, Horrors of Bolshevism Inc., New Republic, 6 mai 1946, Frederick L. Shuman îl numea pe acesta „un bolşevic renegat" şi „un josnic politician carierist", iar cartea o numea „cea mai recentă picanterie din bucătăria Reidbaiters-ului". În opoziţie, Malcolm Cowely „ataca mărturia şi caracterul lui Valter Kriviţki", un alt dezertor de la vârf (*New York Review of Books*, 1/14/1999, p. 48).
4. Noam Chomsky şi Edward S. Herman, „Manipulation at fourth hand", în *Nation*, 25 iunie 1977. În lucrarea *After the Cataclysm*, South End Press, Boston, 1979, aceiaşi autori îşi afirmau scepticismul, scriind despre aceste masacre că „dovezile sunt neînsemnate şi discutabile, iar opiniile variază într-un spectru destul de larg" (p. 290).
5. J.A. Getty pretindea că „memoriile, zvonurile, romanele şi opiniile înflăcărate de mâna a doua aparţinând spionilor dezertori nerăbdători să cunoască stilul de viaţă occidental sunt recenzate în reviste academice, citate ca note de subsol şi recomandate absolvenţilor" („The Politics of Repression Revisited", în J. Arch Getty şi Roberta T. Manning [eds.], *Stalinist Terror. New Perspectives*, Cambridge University Press, New York, 1993, pp. 40-41). Cu ceva timp în urmă, Getty a devenit cunoscut pentru

opinia publică cu privire la problema credibilităţii unora dintre mărturiile foştilor deţinuţi din lagărele Coreei de Nord, care au reuşit să fugă din ţară în timpul foametei de la jumătatea anilor ’90[1].

În contrast cu aceste opinii, credibilitatea sau autenticitatea declaraţiilor date de către supravieţuitorii lagărelor de concentrare naziste[2] nu au fost aproape niciodată puse sub semnul întrebării şi nici nu s-a sugerat vreodată că declaraţiile victimelor discriminării rasiale (în această ţară sau în oricare alta) trebuie privite sub rezerva caracterului lor subiectiv.

Dată fiind diversitatea surselor şi lucrărilor care descriu represiunea comunistă, selectarea autorilor şi apoi a pasajelor redate aici s-a dovedit un demers extrem de dificil. Prin urmare, am luat în considerare următoarele aspecte :

1) reprezentativitatea ; am intenţionat să pun în lumină scrieri aparţinând martorilor din cât mai multe state comuniste, preferabil din fiecare dintre acestea, pentru a demonstra că, deşi cazul de represiune sovietic a fost adesea evocat – graţie lucrărilor lui Aleksandr Soljeniţîn –, acesta nu a fost singurul experiment de acest gen, ci a fost specific tuturor statelor comuniste, chiar dacă nu întotdeauna simultan ;
2) am căutat să selectez lucrări care să pună în lumină diverse aspecte ale violenţei politice şi represiunii – de exemplu, modalităţile de arest, interogatoriile şi condiţiile de viaţă din închisori şi lagărele de muncă, precum şi extrase informative despre victime şi agresorii lor ;
3) am ales lucrări care pun în lumină natura represiunii din diferite perioade şi asupra unor grupuri de victime şi zone mai puţin cunoscute (de exemplu, Albania, Coreea de Nord, România, Iugoslavia) ;
4) au fost luate în considerare, de asemenea, identitatea şi reputaţia autorilor ; am considerat important să acord atenţie operelor unor autori dacă nu cunoscute, cel puţin familiare unei parţi a publicului vestic. Cu toate acestea, a primat calitatea operelor, şi nu renumele lor.

Urmărirea acestor mărturii se poate dovedi dificilă pentru o parte dintre cititori, pentru că ele sunt o dovadă că omul, printr-o capacitatea incomprehensibilă şi tulburătoare, poate să provoace durere şi suferinţă semenilor săi, adesea cu entuziasm, alteori din răzbunare, dar cel mai adesea impasibil şi indiferent.

Subiectul propus oferă posibilitatea unei reinterpretări a conceptului de rău, acţiune binevenită, deoarece, după cum scria Lance Morrows :

> În discursul politic iluminist, cuvântul „rău” a fost discreditat pentru o perioadă lungă de timp – şi încă mai este, într-o mare măsură, în ciuda evenimentelor din 11 septembrie. Cuvântul „rău” în percepţia unora încă mai are un iz de simplism superstiţios şi atavic, caracteristic unei atitudini fundamentaliste. [...] Instinctul secular, educat, cosmopolit [...] tinde să evite cuvântul „rău” şi, ca un optimist şi o fiinţă a Iluminismului, abordează ororile lumii ca probleme individuale cărora le putem găsi o rezolvare...[3]

---

subestimarea victimelor epurărilor sovietice în cartea sa *Origin of the Great Purge*, Cambridge University Press, New York, 1985.

1. Vezi nota 1, p. 51, referitoare la Kristof. Interesul scăzut al occidentalilor cu privire la cazul represiunii din Coreea de Nord a fost ilustrat de către un fizician german : vezi James Brooke, „One German and His North Korea Conscience”, în *The New York Times*, 19 martie 2002. Un roman remarcabil apărut recent, căruia i s-a acordat puţină atenţie în mediul american, confirmă mărturiile refugiaţilor. Vezi Kang Chol-hwan şi Pierre Rigoluot, *The Aquariums from Pyongyang : Ten Years in a North Korean Gulag*, Basic Books, New York, 2001.
2. Pentru exactitate, sunt câţiva negaţionişti ai Holocaustului (sau minimalişti), aşa cum este cazul lui David Irving, însă ei sunt consideraţi intruşi şi sunt ţinuţi în afara comunităţii academice şi a opiniei publice.
3. Lance Morrow, *Evil : An Investigation*, Basic Books, New York, 2003, pp. 12-13, 16.

Sperăm că informaţia va duce la o mai bună înţelegere a lucrurilor şi că are atributul de a influenţa atitudini şi comportamente politice. A căuta un sens chiar şi în cele mai oribile şi consternante evenimente şi atrocităţi se dovedeşte a fi un impuls uman adânc înrădăcinat: instinctiv, refuzăm să credem că astfel de evenimente au sens şi că ele ne oferă adevărate lecţii de viaţă.

II. Problema echivalenţei morale

Spre deosebire de Germania nazistă, statele comuniste nu au urmărit exterminarea în mod premeditat, sistematic şi mecanic a unui anumit grup etnic sau clasă umană. Specifică regimurilor comuniste a fost comiterea în mod sistematic a unor abuzuri împotriva unor grupuri etnice considerate neloiale regimului. Dintre exemplele care susţin acest punct de vedere sunt politica dusă de către sovietici împotriva grupurilor etnice baltice şi caucaziene, precum şi împotriva germanilor de pe Volga, dar şi politica chinezilor în privinţa tibetanilor[1]. O altă caracteristică notabilă care diferenţiază cele două sisteme constă în faptul că, spre deosebire de regimul nazist, regimurile comuniste nu au urmat politica exterminării copiilor.

Sistemele comuniste nu au identificat răul suprem într-un singur grup şi nici nu au făcut o fixaţie obsesivă în ce-l priveşte în acelaşi mod în care a făcut-o regimul nazist, astfel încât să opteze pentru politica exterminării totale. Victimele sistemelor comuniste proveneau dintr-o largă varietate de grupuri; nicio apartenenţă etnică, religioasă, socială, politică sau de ordin familial nu putea să asigure imunitatea. Aceasta era caracteristica distinctivă a politicii de persecuţie în regimurile comuniste. Oricine putea fi catalogat ca „duşman” şi tratat în consecinţă, inclusiv foştii susţinători, funcţionari şi lideri ai regimului[2]. Acest lucru nu înseamnă că persecuţia era aleatorie, ci mai degrabă că „duşmanii” erau identificaţi pe baza unor criterii care au variat în funcţie de epocă şi de sistem.

Din punct de vedere moral, între regimurile nazist şi comunist există şi o altă deosebire în privinţa eliminării grupurilor indezirabile. Teoretic, şi nu de puţine ori în practică, în statele comuniste era uneori posibil să scapi de încadrarea social-politică nepotrivită prin demonstrarea fidelităţii faţă de sistem; sub regimul nazist, categoriile rasial-etnice confereau membrilor grupului o condiţie imuabilă şi o sentinţă la moarte definitivă.

Richard Pipes a rezumat diferenţele dintre cele două regimuri astfel:

> Ruşii au omorât chiar mai mulţi oameni decât germanii, şi-au omorât proprii cetăţeni, dar au făcut-o fără precizia mecanică şi calculul raţional de care au dat dovadă germanii, care „recoltau” păr uman şi plombe de aur. Nici nu s-au mândrit cu crimele lor. Nu am văzut nicio fotografie a atrocităţilor comise de către sovietici. [...] Germanii au făcut nenumărate fotografii cu ale lor[3].

1. Vezi Aleksandr M. Nekrich, *The Punished Peoples*, W.W. Norton and Company, New York, 1978, şi Robert Conquest, *The Nations Killers: The Soviet Deportation of Nationalities*, Londra, 1960. Pentru a afla mai multe despre deportări, vezi şi pagina 418 din S.S. Montefiore, *Stalin*, ed. cit. Pentru a investiga tratamentul aplicat de către chinezi tibetanilor, vezi colecţiile din Choedrak şi Gyatso retipărite aici.
2. Michael Scammel a argumentat contrariul: „Categoriile arbitrare de «kulaci» şi «burghezi» nu permiteau redefinirea sau reeducarea în acelaşi fel în care evreii erau văzuţi de către nazişti. [...] În momentul în care clasa era delimitată, singura şansă a victimelor rămânea neglijenţa administraţiei ruse în comparaţie cu disciplina şi eficienţa germanilor („Conceptual Vagueness”, scrisoare în *The New York Times*, 28 decembrie 1997).
3. Richard Pipes, *Vixi-Memoirs of a Non-Belonger*, Yale University Press, New Haven, CT, 2003, p. 58.

Crimele în masă naziste s-au diferenţiat de orice alte cazuri de genocid şi încercări de genocid sau violenţă politică extremă prin faptul că au avut loc în inima Europei civilizate ; au fost iniţiate, premeditate şi îndeplinite de membrii unei naţiuni care până atunci erau văzuţi ca reprezentanţii celor mai înalte tradiţii culturale şi idealuri occidentale, descendenţii lui Goethe, Heine, Schiller, Thomas Mann, Kant, Bach, Beethoven, Brahms şi alţi giganţi ai culturii germane şi europene.

Cadrul violenţelor politice comuniste era unul format în cea mai mare parte din ţări cu populaţii în general analfabete şi cu tradiţii autocrate, naţiuni fie complet izolate de influenţele culturale occidentale (cum a fost, de exemplu, China, timp de secole), fie cu o atitudine extrem de ambivalentă în privinţa acestora (cum a avut, de exemplu, Rusia).

Asemănările dintre cele două tipuri de genocid sunt şi ele notabile, cea mai importantă fiind îndeplinirea unei utopii. Aşa cum observa Alan Ryan, „ceea ce au în comun toate statele comuniste […] este tocmai pervertirea utopiei”. Eric Weitz scrie că „mişcările şi regimurile analizate […] promiteau transformarea utopiei în realitate. […] În determinarea lor de a găsi utopia, […] ei au încercat să creeze «omul nou»”. În viziunea lui Michael Ignatieff, „pericolul care stă la baza genocidului este tocmai promisiunea acestuia de a crea o lume fără duşmani. […] Genocidul este o crimă săvârşită în serviciul unei utopii, văzută ca o lume fără discordie, duşmănie, suspiciune, eliberată de duşmani externi sau interni. […] Utopia este esenţa intenţiei genocidare…”[1].

De asemenea, ambele forme de crimă aveau ca element comun intenţia de curăţare şi purificare. După Lance Morrow, „naziştii şi-au justificat exterminarea ca o necesitate pentru purificarea rasială, […] khmerii roşii ai lui Pol Pot şi-au justificat omorurile în temeiul purificării culturale/ideologice. […] Răul se motivează adesea ca o purificare necesară…”.

Am fi putut adăuga aici „purificările” sovietice care intenţionau să cureţe societatea de numeroşii presupuşi duşmani ai poporului.

Cruciada purificării şi utopia sunt, de asemenea, legate : „…răul se naşte dintr-o discrepanţă care apare între idealul unei epoci de aur şi dezamăgirile prezentului. Este una dintre cele mai importante lecţii despre rău, şi anume că înfloreşte în urma unei percepţii subiective asupra propriului statut şi a unei revendicări asupra unei culturi victimizate până la extrem”, scrie Morrow. „Răul se portretizează, aproape fără excepţie, ca inocenţa rănită care ripostează. Agresorii se descriu de cele mai multe ori ca fiind partea vătămată”[2].

Naziştii şi-au găsit motivul victimizării în Tratatul de la Versailles, Uniunea Sovietică în faptul că se considera abuzată şi încercuită de statele capitaliste, China în experienţa exploatării coloniale, Cuba lui Castro în dominaţia americană etc.

În acelaşi spirit, despre „socialismul mesianic” George Steiner scrie că :

> Chiar şi acolo unde se autoproclamă ateu, socialismul lui Marx, Troţki, Ernst Bloch este direct ancorat în escatologia mesianică. Nimic nu e mai religios, nimic nu e mai aproape de pasiunea extatică pentru dreptate a profeţilor, decât viziunea socialistă a distrugerii burghezei Gomora şi crearea pentru om a unei noi cetăţi, mai curate.

Cât despre varianta chineză, „Mao […] avea o viziune, un vis utopic care urmărea marea transformare a Chinei […]. Chiar şi atunci când politicile lui au fost cauza morţii a milioane

1. Alan Ryan, „The Evil Empire”, în *The New York Times Book Review*, 2 ianuarie 2000 ; Eric D. Weitz, *op. cit.*, pp. 236-237 ; Michael Ignatieff, „Lemkin’s Word”, în *New Republic*, 26 februarie 2001, p. 25 ; George Steiner, *In Bluebirds Castle*, New Haven, CT, 1971, p. 43 ; Ian Buruma, „Divine Killers”, în *New York Review of Books*, 24 februarie 2000, p. 20.
2. L. Morrow, *op. cit.*, 210-211, pp. 59, 246.

de oameni, Mao nu şi-a pierdut niciodată credinţa în […] posibilitatea unei izbăviri". Comparându-l pe Mao cu Hitler, Ian Buruma merge mai departe cu argumentul şi spune că „masacrul a apărut dintr-un impuls cvasiartistic similar, o viziune estetică bazată pe pseudoştiinţă […] Oricine stătea între viziune şi artist trebuia să fie eliminat"[1]. Utopia nazistă s-a concentrat pe supremaţia celor consideraţi de rasă pură şi eliminarea sau subordonarea celor consideraţi rasial inferiori.

Privind în perspectivă – şi din nou pentru ambele sisteme, nazist şi comunist – Charles Simic scrie :

> Niciodată până atunci nu au fost atât de multe categorii de oameni considerate ca fiind lipsite de orice valoare intrinsecă şi, prin urmare, de dreptul la existenţă. Aceste proiecte ambiţioase de ştergere de pe faţa planetei a unor grupuri naţionale, etnice, rasiale sau religioase ar fi fost imposibile fără ideea că vărsarea de sânge era permisă de dragul atingerii unei fericiri viitoare"[2].

Acesta a fost şi cazul Cambodgiei sub Pol Pot, ale cărui metode de coerciţie, violenţă şi stabilire a vinei au împrumutat cu generozitate nu numai de la procesele moscovite şi campaniile chineze de „reeducare", ci şi de la Inchiziţia spaniolă şi teroarea de secol XVIII a revoluţionarilor francezi. Există mai multe asemănări între secretomania cambodgiană şi cea nazistă[3].

Recent, alăturarea dintre genocid (deşi la o scară mai mică) şi impulsurile religioase utopice a fost demonstrată prin atentatorii sinucigaşi şi piloţii islamici care şi-au sacrificat propria viaţă şi pe a altora, fără ezitare, urmărind salvarea individuală şi a ceea ce ei considerau a fi justiţia şi ispăşirea social-politică.

Aceste politici sunt legate prin iraţionalitatea cu care se doreşte eliminarea presupuşilor duşmani în speranţa că asemenea crime vor pava calea către o ordine social-politică superioară (sau, în cazul fanaticilor islamişti, către salvare individuală şi răsplata pe care o vor primi în viaţa de apoi).

Determinarea de a asigura resurse necesare pentru aceste eforturi, chiar şi în condiţii austeritate, dovedeşte iraţionalitatea categorică a acestor idealuri. Un exemplu celebru este cel al naziştilor care în 1943-1944 au deviat mai multe vagoane ale garniturilor militare pentru a le folosi la transportarea evreilor spre camerele de gazare, deşi ele erau necesare în eforturile de susţinere a războiului. Un exemplu mai puţin cunoscut este cel al lui Stalin, care „în 1943 şi 1944, în mijlocul războiului, a deviat mii de camioane şi sute de mii de soldaţi ce serveau în trupele speciale N.K.V.D., departe de front, pentru a deporta locuitori din Caucaz". Într-un alt caz, „pe când Armata Roşie se retrăgea de pe toate fronturile (în 1941) şi pierdea zeci de mii de oameni în fiecare zi. […] Beria a retras mai mult de 14.000 de N.K.V.D.-işti pentru operaţiunea de deportare a minorităţilor de limba germană…"[4].

O altă asemănare importantă între crimele naziste şi cele comuniste constă în faptul că, în ambele cazuri, persecuţia era bazată de cele mai multe ori nu pe acţiunile sau comportamentul

1. George Steiner, *In Bluebirds Castle*, New Haven, CT, 1971, p. 43 ; Ian Buruma, „Divine Killers", în *New York Review of Books*, 24 februarie 2000, p. 20. Pentru un studiu mai nou despre Mao, vezi Jung Chang şi John Hallidaz, *Mao : The Unknown Story*, New York, 2005. Autorii estimează un număr de 70 de milioane de victime.
2. Charles Simic, „The Golden Age of Hatred", în New *York Book Review*, 23 octombrie 2003, p. 42.
3. David Chandler, *Voices from S-21 : Terror and History in Pol Pot's Secret Prison*, University of California Press, Berkeley, 1999, pp. 6-7, 77-78.
4. *The Black Book*, pp. 16, 217.

individului, ci pe apartenenţa lui la anumite categorii sau grupuri, fiind etichetat astfel ca „duşman”. Dacă în cazul nazismului aceste categorii erau stabilite pe considerente rasiale, în cazul comuniştilor erau legate cel mai adesea de statutul social, clasă sau înrudire.

Ambele sisteme i-au tratat pe criminalii de drept comun mai bine decât pe cei care aparţineau categoriilor de duşmani politici. Persecuţia homosexualilor a fost o altă politică împărtăşită de sistemele penale nazist, sovietic, cubanez şi chinez.

În cele din urmă însă, la fel de importantă era înlocuirea numelor prizonierilor cu numere de identificare. Practica nazistă de a le tatua numere prizonierilor a fost mult mai brutală decât cea comunistă, care opta pentru atribuirea unui număr înscris pe îmbrăcămintea deţinutului.

Violenţa politică asumată de către cele două tipuri de regim a folosit acelaşi tip de legitimitate ştiinţifică şi teoretică : ambele au servit unei anumite viziuni asupra istoriei, definită ca teorii rasiale, în cazul nazismului, şi ca „socialism ştiinţific”, în cazul comunismului.

Din punct de vedere cronologic, lagărele sovietice le-au precedat pe cele ale naziştilor şi, în anumite privinţe, e posibil să le fi servit ca model celor din urmă. Rudolf Hess, comandantul de la Auschwitz, scria :

> Biroul Central al securităţii Reichului a pus la dispoziţia comandanţilor [de lagăre] o colecţie întreagă de rapoarte cu privire la lagărele de concentrare ruseşti. Acestea prezentau în cele mai mici detalii condiţiile şi organizarea lagărelor ruseşti. O atenţie deosebită a fost acordată faptului că ruşii, prin întrebuinţarea masivă a muncii forţate, au distrus populaţii întregi[1].

Elena Bonner considera că „cele două birocraţii punitive – S.S. şi N.K.V.D. – au avut caracteristici comune, ambele erau mai presus de lege şi aveau un sistem clar de selecţie a membrilor”[2].

Există elemente comune între cele două în privinţa abuzurilor suferite de prizonierii politici în timpul interogatoriului. Un fost deţinut al închisorilor şi lagărelor de muncă sovietice scria : „am cunoscut oameni care au trecut atât prin interogatoriile lui Hitler, cât şi prin ale noastre. Au declarat că trebuie să fi existat un schimb de experienţă între ei, deoarece metodele erau asemănătoare”[3]. Cu toate acestea, cei interogaţi de către nazişti nu au fost obligaţi să semneze declaraţii gata fabricate, aşa cum a fost cazul multora din statele comuniste. De asemenea, se pare că în multe dintre cazuri gardienii lagărelor naziste s-au dovedit a fi mai brutali şi cu mult mai sadici decât omologii lor comunişti.

III. Decalajul de atenţie şi selectivitatea preocupărilor morale

Încă nu ne putem explica de ce unele dintre crimele şi atrocităţile istorice ajung în centrul preocupărilor şi indignărilor publice – cât şi în centrul preocupărilor şi cercetărilor ştiinţifice –, în timp ce altele sunt, în cea mai mare parte, trecute cu vederea, prea puţin cunoscute sau date uitării. De exemplu, crimele în masă (incluzând utilizarea armelor chimice împotriva civililor) comise în Irak sub regimul lui Saddam Hussein au suscitat destul de puţină indignare şi îngrijorare în ţările occidentale. Paul Berman argumenta că :

1. *Ibidem*.
2. Elena Bonner, „The Remains of Totalitarianisms”, în *The New York Review of Books*, 8 martie 2001, p. 4.
3. *Apud* Theodore Draper, „A new Nadezhda”, în *New Republic*, 1 iulie 1996, p. 31.

> În secolul XX s-au săvârşit crime la scară largă în văzul întregii umanităţi şi, cu toate acestea, cu ajutorul alchimiei ideologiilor politice, crimele au fost făcute invizibile. [...] Aceasta a fost întocmai experienţa din Irak. Saddam şi-a lansat masacrele în urmă cu 25 de ani ; publicul din ţările vestice a fost martor la aceste acte de violenţă şi, cu toate acestea, a ales să închidă ochii şi să nu protesteze împotriva ororilor. O mişcare de protest realmente puternică şi numeroasă a luat cu asalt străzile din Occident abia în februarie 2003 – protestul fiind organizat nu ca să denunţe dictatura teribilă, ci ca să prevină o eventuală invazie care urmărea prăbuşirea dictaturii[1].

Un alt exemplu notabil, de data aceasta din trecutul mai îndepărtat, se referă la masacrele de la Nanking asupra civililor chinezi de către armata japoneză în anul 1937[2]. Motivul ignorării acestui episod oribil din istoria modernă ar putea să lămurească oarecum şi atenţia limitată pe care atrocităţile comuniste au primit-o în Occident.

„Masacrul din Nanking" a fost probabil ignorat din cauza izolării culturale a regiunii (a avut loc în China, şi nu în Europa) şi a lipsei aparente de motivaţie ideologică din partea făptaşilor. Masacrele au fost privite ca o consecinţă a războiului (au părut astfel mai „normale"), şi niciun segment de populaţie nu a fost exclus în mod deosebit din motive rasiale, etnice sau pe baza unor considerente politice. În acelaşi timp, acest moment nu a fost doar o ipostază a trupelor victorioase scăpate de sub control : „nu a fost o pierdere temporară de disciplină militară, din moment ce a durat şapte săptămâni", subliniază un istoric, şi s-a desfăşurat în public, fără vreo intenţie de a-l ascunde[3].

Experimentele japoneze biologice (inclusiv vivisecţia majorităţii prizonierilor de război chinezi) au atras la fel de puţină atenţie, cu toate că aproximativ 200.000 de prizonieri chinezi au fost ucişi în timpul experimentelor. Pe parcursul acestor studii, prizonierii erau închişi într-o cameră depresurizată, „pentru a vedea cât timp poate rezista corpul uman înainte ca ochii să-i sară din orbite...". De asemenea, Nicholas Kristof scrie că :

> Victimele erau duse pe un teren experimental, [...] unde erau legate de pari şi bombardate cu arme de testare, pentru a se vedea cât de eficiente erau noile tehnologii. Avioanele infestau zona cu o cultură de ciumă sau aruncau bombe cu purici infestaţi cu ciumă pentru a se estima câte victime aveau să se înregistreze[4].

O altă crimă în masă comisă de japonezi şi descrisă ca „una dintre cele mai puţin mediatizate atrocităţi ale celui de-al Doilea Război Mondial" a avut loc în provincia indoneziană care acum poartă numele Kalimantanul de Vest. Ar putea fi „numită în mod legitim «genocidară» prin modul în care întregi sectoare ale societăţii au fost executate", scrie Barbara Crosette. „Estimăm că un număr de aproximativ 20.000 de oameni au fost condamnaţi să

1. Paul Berman, „Five Lessons from a Bad Year", în *New Republic*, 28 iunie, 2004, p. 29.
2. Un volum rar pe această temă este Iris Chang, *The Rape from Nanking : The Forgotten Holocaust of the Second World War*, Columbia University Press, New York, 1997. Impactul produs de această lucrare a suscitat un oarecare interes asupra acestui subiect, aşa cum nota James Dao, „Parents' Nightmare, Children's Quest", în *The New York Times*, 16 mai 1998.
3. Fris Chang, *op. cit.*
4. Nicholas D. Kristof, „Japan Confronting Gruesome War Atrocity", în *The New York Times*, 17 martie 1999 ; vezi şi Sheldon H. Harris, *Factories of Death Japanese Biological Warfare 1932/45 and the American Cover-up*, Londra, 1994 ; Ralph Blumental şi Judit Miller, „Japanese Germ-War Atrocities : A half of Century of Stonewalling the World", în *The New York Times*, 4 martie 1999 ; Ralph Blumenthal, „Revisiting World War II atrocities Comoaring the Unspeakable to the Unthinkable", în *The New York Times*, 7 martie 1999 ; Toshiyuki Ranaka, *Hidden Horrors : Japanese War Crimes in World War II*, Westview Press, Boulder, CO, 1996.

moară fie în faţa plutonului de execuţie, fie prin sabie. […] Printre ei, […] oameni de ştiinţă, doctori, foşti oficiali ai guvernului, oameni de afaceri – oricine ar fi putut constitui un pericol la adresa conducerii japoneze"[1].

Până recent, în Japonia, opinia publică nu şi-a exprimat părerea cu privire la aceste masacre (nici cu privire la impactul celorlalte acte comise de către forţele japoneze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial). Faptele au fost fie negate în totalitate, fie contestate.

În contrast, un alt episod sângeros al istoriei celui de-al Doilea Război Mondial, bombardamentele atomice americane asupra Japoniei din 1945, au constituit o sursă de indignare. Aceste bombardamente nu numai că au devenit centrul atenţiei publice din întreaga lume, ci şi sursa unor introspecţii de durată în lumea occidentală (mai ales în Statele Unite), cu toate că numărul victimelor, considerate împreună (140.000 la Hiroshima şi 78.000 la Nagasaki)[2] a fost depăşit de numărul celor de la Nanking, unde au fost între 260.000 şi 350.000 de victime (cam tot atâţia civili au fost ucişi în bombardamentele aeriene asupra oraşelor germane în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, şi asta fără a provoca preocupări morale în Occident). Conform unor opinii discutabile, victimele bombelor atomice americane şi-au găsit sfârşitul mai repede şi în condiţii mult mai puţin dureroase decât civilii chinezi din Nanking. Mai mult decât atât, consideraţii militare de ordin defensiv au avut un rol decisiv în decizia de a folosi bombele atomice ; invazia Japoniei de către forţele armate ale S.U.A. ar fi putut costa mult mai multe vieţi, atât japoneze, cât şi americane, în comparaţie cu bombardamentul.

Un alt lanţ de evenimente catastrofale la fel de puţin cunoscut a curmat viaţa a sute de mii de victime în Etiopia în anii '80 (un autor etiopian l-a numit „holocaustul etiopian"). Motivul acestor evenimente a avut la bază atât coerciţia guvernamentală, cât şi luarea unor decizii economice neinspirate. Aceste măsuri urmăreau impunerea unei doctrine marxiste şi a unui control politic dur asupra cetăţenilor. Impunerea modelului sovietic al anilor '30 i-a făcut pe liderii etiopieni să adopte decizii dure, de relocare forţată, colectivizare şi întrerupere a producţiei agricole, aceste politici ducând la înfometarea populaţiei[3].

Evenimentele din Afganistan au dus la abuzarea cetăţenilor de către forţele armate sovietice şi de către poliţia politică afgană (K.H.A.D.) şi sunt un alt model de atrocităţi la scară largă (începând cu anii 1970-1980) care a fost tratat cu indiferenţă de către publicul din Occident. Într-unul dintre rapoarte se trăgea următoarea concluzie :

> Aproape toate formele de încălcări ale drepturilor omului au loc la o scară mare în Afganistan. Crimele unui război ce nu ţine seama de nimic se combină cu cele mai grave acte de violenţă împotriva civililor din partea statului. Sălbăticia fără scrupule cu care a fost tratată populaţia din zona rurală a fost folosită şi asupra populaţiei urbane care a fost supusă arestărilor arbitrare, torturilor, încarcerărilor şi execuţiilor[4].

1. Barbara Crosette, „The Mystery in Borneo At the Massacre Place", în *The New York Times*, 3 februarie 1987.
2. „Numărul comun" al victimelor celor două bombe atomice a fost estimat la aproximativ 110.000-200.000 de victime potrivit unui articol intitulat „Hiroshima", publicat în *Opinion Journal* al *Wall Street Journal*, 5 august 2005.
3. D.W. Giorgis, *Red Tears : War, Famine and Revolution in Ethiopia*, Trenton, 1989, p. 3. „Se spune că 100.000 au murit în timpul deportărilor", în *The New York Times*, 21 noiembrie 1985 ; şi Jane Perlez, „Ethiopia Drives its Peasants Off the Good Earth", în *The New York Times*, 12 septembrie 1989. Un antropolog care a fost martor al acestor evenimente povestea că guvernul etiopian a preferat să folosească camioanele pentru deportare decât să le distribuie mâncare celor înfometaţi (V.L. Barnes-Dean, „Ethiopia Using Trucks for Resettlement", scrisoare în *The New York Times*, 16 iulie 1985).
4. „To die in Afghanistan", în *Helsinki Watch Asia Watch*, New York, decembrie 1985, p. 1.

Actele de violenţă comise împotriva populaţiei civile au fost declanşate ca urmare a acţiunilor gherilei antisovietice. Cu toate acestea, trupele sovietice au acţionat nestingherit asupra civililor neînarmaţi pe care îi suspectau de susţinere a gherilei. Mulţi dintre civili au fost victime ale acţiunilor trupelor sovietice care doreau să îi pedepsească pentru sprijinul acordat gherilelor[1]. Soldaţii sovietici luaţi prizonieri de către trupele de gherilă au relatat atrocităţile la care au fost martori sau la care au participat :

> Dacă unul dintre noi era ucis sau rănit, atunci omoram, din răzbunare, femei, copii şi oameni bătrâni. Omoram orice, chiar şi animalele [...]. La un moment dat, [soldaţii sovietici] au intrat într-un sat unde rămăseseră numai bătrâni şi bătrâne cu copii [...]. Locotenentul a ordonat ca femeile, copiii şi bătrânii să fie strânşi la un loc într-o singură cameră şi să se arunce înăuntru grenade de mână [...][2].

Trebuie să atragem atenţia asupra faptului că „represiunea nu a reprezentat numai un simplu răspuns la rezistenţă, [...] ci a precedat şi chiar a inspirat revolta”. La fel ca în alte state comuniste, orice fel de comportament putea fi considerat ostil de către autorităţi :

> Motivele de suspiciune pot fi destul de diverse : o prietenie din trecut cu un voluntar al American Peace Corps, deţinerea unui pliant al opoziţiei, rude bănuite de simpatie cu opoziţia sau denunţarea de către un spion plătit sau prizonier sub tortură. În iunie 1983, câţiva adolescenţi cu dizabilităţi fizice, care fuseseră îngrijiţi de un preot francez, au fost arestaţi şi interogaţi sub tortură, fiind acuzaţi de colaborare cu serviciile de informaţii franceze[3].

Clerici musulmani şi liberali, precum şi intelectuali care susţineau principii occidentale erau urmăriţi de către regim[4]. Tortura era folosită în majoritatea cazurilor :

> Metodele de tortură variau, [...] erau folosite bătăile, ameninţările cu moartea, smulgerea părului şi a unghiilor, înecul parţial, privarea de somn, strangularea şi, cel mai des, [...] şocurile electrice. Echipamentul pentru şocuri electrice a fost îmbunătăţit odată cu invazia sovietică. Mai multe surse vorbesc despre un nou echipament introdus în 1984, cum ar fi scaunul [electric] folosit pentru a tortura un tânăr de 18 ani acuzat că distribuise pliante antisovietice...[5]

Conform unei alte surse, „cel mai des menţionate metode de tortură sunt privarea de somn, bătaia prelungită şi şocurile electrice, [...] câteodată intensificate prin aruncarea cu apă peste prizonier”[6]. Printre cele mai neobişnuite forme de presiune la care erau supuşi deţinuţii pentru smulgerea unei declaraţii erau prezentarea de imagini cu corpurile mutilate ale altor deţinuţi, precum şi torturarea altor deţinuţi în faţa lor[7]. O altă metodă extremă frecvent menţionată de

---

1. „Sovieticii au o politică clară şi consecventă de a conduce represalii împotriva civililor, ca urmare a acţiunilor militare venite din partea rezistenţei. [...] Bombardamentul este un punct-cheie al strategiei de pacificare : guvernul le promite sătenilor că, în urma acceptului lor de a se alia cu organizaţiile favorabile guvernului şi de a împiedica acţiunile rezistenţei, vor fi feriţi de bombardamente...” – Rosanne Klass (ed.), *Afghanistan : The Great Game Revistited*, University Press Of America, New York, pp. 340-341.
2. Citat în Lee Braddock, „Moral Unequivalence”, în *Policy Review*, vara 1998, p. 49.
3. R. Klass, *op. cit.*, pp. 337, 348.
4. Michael Barry, „Afghanistan – Another Cambodia ? ”, în *Commentary*, august 1982, pp. 31-32.
5. R. Klass, *op. cit*, p. 349.
6. „Tears, Blood and Cries : Human Rights in Afghanistan Since the Invasion 1979-1984”, în *Helsinki Watch*, New York, 1984, p. 136.
7. „Afghanistan : Torture of Political Prisoners”, în *Amnesty International*, New York, 1986. pp. 11, 15-16.

către deţinuţi era îngroparea de viu a prizonierului[1]. În ciuda acestor tactici neobişnuit de brutale, condamnarea Uniunii Sovietice de către Occident a fost îndelung aşteptată.

Atrocităţile comise de trupele sovietice în Europa de Est şi în special în Germania de Est în timpul şi la finele celui de-al Doilea Război Mondial au fost în egală măsură trecute cu vederea ; până la această dată puţini oameni din Vest cunosc aceste realităţi.

Abuzurile comise asupra civililor din aceste ţări au fost de trei forme : 1) violul asupra femeilor ; 2) jaful generalizat ; 3) uciderea civililor care încercau să se opună acţiunilor de mai sus.

Politica dusă de către Uniunea Sovietică este evidenţiată de către Milovan Djilas, în urma înregistrărilor făcute cu Stalin. Aceste atrocităţi s-au petrecut şi în Iugoslavia, o fostă regiune aflată sub ocupaţie nazistă şi o aliată fidelă a Uniunii Sovietice. Liderii comunişti iugoslavi aflaţi în vizită la Moscova au ridicat problema în faţa lui Stalin, invocând mai degrabă preţul politic care ar trebui plătit pentru astfel de comportamente, decât problema de ordin moral pe care o ridicau. Dar Stalin nu s-a lăsat impresionat de mesajul liderilor comunişti : „Şi o asemenea armată cum este cea sovietică a fost insultată […] de Djilas. […] De ce nu este în stare să înţeleagă că un soldat care a parcurs mii de kilometri prin sânge, foc şi moarte vrea să se distreze cu o femeie şi să-şi ofere un mic cadou ? ”[2].

Djilas mai scrie că :

> Curând după întoarcere mea de la Moscova, am auzit […] despre un exemplu mult mai grăitor pentru atitudinea „înţelegătoare” a lui Stalin faţă de păcatele personalului Armatei Roşii. Şi anume, în timp ce traversau Prusia de Est, soldaţii sovietici, în special unităţile de tanc, au agresat şi ucis cu regularitate toţi civilii germani refugiaţi – femei şi copii. Stalin a fost informat cu privire la aceste fapte şi, întrebat ce ar trebui făcut în această privinţă, a replicat : „Îi ţinem prea din scurt pe soldaţii noştri ; să-i lăsăm să aibă un pic de iniţiativă”[3].

Stalin a avut aceeaşi atitudine şi atunci când problema violurilor şi a devalizărilor în Germania de Est i-a fost adusă în atenţie de către liderii comunişti est-germani : „Stalin a răspuns printr-un vechi proverb rusesc : «În fiecare familie există o oaie neagră». Nu a spus nimic mai mult. Când unul dintre noi a încercat să pună problema mai serios […] a fost întrerupt de Stalin : «Nu voi permite nimănui să păteze reputaţia Armatei Roşii». Şi cu asta s-a încheiat conversaţia”[4]. Astfel, pentru Stalin violurile nu erau nimic mai mult decât amuzament, iar omorârea civililor nimic mai mult decât o dovadă de iniţiativă din partea propriei armate[5].

Nu e deloc surprinzător faptul că cele mai grave acte de violenţă au fost pricinuite cetăţenilor est-germani, dat fiind atacul german asupra Uniunii Sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial şi tratamentul brutal la care populaţia sovietică a fost supusă de către trupele germane. Comportamentul trupelor sovietice a reflectat o confluenţă a sentimentelor spontane personale cu politica oficială. Propaganda sovietică a încurajat trupele să se manifeste brutal, ca, de exemplu, în cazul „indicatoarelor [care] îi îndemnau pe soldaţii sovietici să îi brutalizeze pe germani : «Soldaţi, sunteţi pe teritoriu german, răzbunaţi-vă pe hitlerişti ! »”. Mai mult decât atât, scrie Norman Naimark, „în presa sovietică era răspândită ideea conform căreia

1. M. Barry, art. cit., p. 33.
2. Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, Harcourt Brace, New York, 1960, p. 95 ; vezi şi pp. 110-111.
3. *Ibidem*, p. 111.
4. Wolfgang Leonhard, *Child of the Revolution*, Pluto Press, Chicago, 1958, p. 462.
5. În timpul aceleiaşi conversaţii cu Djilas, Stalin făcea referire la acest conflict pe care îl avea cu Troţki şi Buharin, care s-a sfârşit prin asasinerea amândurora la ordinul lui Stalin. Djilas, *op. cit.*, p. 75.

germanii – inclusiv femeile de pe frontul intern – ar trebui să plătească pentru faptele lor”[1]. Complicitatea oficială era evidentă prin persistenţa acestor incidente, „cel puţin până la începutul anului 1947”[2]. Volumul acestor atrocităţi a fost imens, statisticile estimând numărul victimelor violurilor de la câteva sute de mii la două milioane[3]. Naimark considera că:

> Nu era ceva ieşit din comun ca trupele sovietice să violeze toate femeile peste vârsta de 12 sau 13 ani dintr-un sat, pe multe dintre ele omorându-le; să jefuiască casele pentru mâncare, alcool şi bani şi să incendieze satele. Mărturiile conform cărora femeile erau supuse unor violuri în grup sunt [...] mult prea numeroase pentru a fi considerate incidente izolate. Lev Kopelev, pe atunci căpitan în Armata Sovietică, a încercat să oprească un grup de soldaţi dezlănţuiţi şi a fost acuzat de „umanism burghez”[4].

Politica sovietică faţă de propriile trupe nu a fost mai puţin brutală: în timpul celui de-al Doilea Război Mondial predarea era considerată trădare şi pedepsită aspru; tribunalele militare au condamnat la moarte 157.000 de soldaţi; „majoritatea condamnaţilor”, scrie Aleksandr Iakovlev, „evadaseră din lagărele pentru prizonierii de război sau scăpaseră din ambuscade”[5].

Atrocităţile sovietice împotriva civililor au fost răspândite şi în Ungaria în timpul şi după cel de-al Doilea Război Mondial. Potrivit unei statistici, aproximativ 10% dintre femeile din Ungaria au fost violate de către soldaţi sovietici[6].

Represiunea care a urmat victoriei comuniste în Vietnamul de Sud reprezintă un alt exemplu de violenţă politică la scară largă, care a avut parte de puţină atenţie din partea lumii occidentale şi în special din partea Statelor Unite. Mai mult de un milion de vietnamezi au încercat să scape (aşa-numiţii „oameni ai bărcilor”) *după încheierea războiului*. Aceştia nu încercau să scape de război, ci de guvernarea comunistă; sute de mii dintre cei rămaşi au fost încarceraţi în diverse lagăre de „reeducare”, alte sute de mii fiind executaţi[7].

Ceea ce un autor numea „probabil cea mai mare catastrofă umanitară a timpurilor noastre”[8] a fost războiul civil şi momentele de represiune asociate acestuia din Sudan, care a curmat aproximativ 2 milioane de vieţi omeneşti şi a creat de două ori mai mulţi refugiaţi. Cei care au căzut victime regimului radical islamist din nord au fost sudiştii (diferiţi ca religie şi etnie).

În sfârşit, „legarea de mâini şi de picioare a oamenilor obişnuiţi” de către un grup rebel din Sierra Leone în anul 1999 a reprezentat o altă atrocitate care a generat puţină atenţie sau indignare morală în ţările occidentale[9].

1. Norman Naimark, *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation 1945-1949*, Harvard College, Cambridge, MA, 1995, pp. 74, 108. Pentru o perspectivă germană asupra acestor atrocităţi, vezi Hans von Lehndorf, *East Prussian Diary, 1945-1947*, Henry Regnery Company, Londra, 1963. Vezi şi *A Woman in Berlin: Eight Weeks in the Conquered City*, Anonymous, New York, 2005.
2. N. Naimark, *op. cit.*, p. 86.
3. *Ibidem*, pp. 132-133.
4. *Ibidem*, pp. 72-73. În perioada care a urmat morţii lui Stalin, Lev Kopelev a devenit un disident cunoscut, care mai târziu a emigrat în Germania.
5. Aleksandr N. Iakovlev, *A century of violence in Soviet Russia*, Yale Univesity Press, New Haven, CT, 2002, p. 174.
6. Krisztian Ungvari, *Soviet Violations of Human Rights in Hungary in 1945*, Magyar Nemzet, Budapesta, 29 noiembrie 1997.
7. *The Black Book* şi R.J. Rummel, *Death by Government*, ed. cit., vorbesc de peste un milion.
8. Eric Reeves, „Don't let the oil revenues in Sudan fuel genocide”, în *Toronto Globe and Mail*, 4 mai 1999.
9. Vezi Norimitsu Onishi, „A brutal War's Machetes Maim Sierra Leone”, în *The New York Times*, 26 ianuarie, 1999.

Aceste exemple fac evident faptul că răspunsurile publicului (şi ale mediului academic) la marile atrocităţi ale timpurilor noastre nu sunt în mod necesar proporţionale nici cu numărul de victime şi nici cu particularităţile rănilor provocate. Reacţia ostilă în faţa utilizării de către americani a armelor atomice împotriva Japoniei (o reacţie care de altfel s-a intensificat de-a lungul timpului) a fost probabil condiţionată de aversiunea faţă de folosirea unei tehnologii militare avansate şi poate din cauza faptului că atacul provenea din partea unei naţiuni vestice asupra uneia nonvestice. Un sentiment difuz de vină colectivă şi dezgust faţă de tehnologia modernă din partea unei mari părţi a intelectualilor americani (şi vestici), formatorilor de opinie, şi din partea publicului educat ajută la explicarea acestor sentimente. Acelaşi tip de reacţii a contribuit la apariţia unei critici vehemente faţă de bombardamentele americanilor în Vietnam folosindu-se de avioane de mare altitudine, cu toate că şi folosirea armelor de calibru mai mic, a minelor de teren sau a bombelor artizanale toxice ale Vietcongului au fost la fel de brutale.

Exemplul cel mai important pentru această asimetrie în reacţia publică aparţine atitudinii occidentale faţă de nazism şi faţă de diverse state comuniste şi a atrocităţilor comise de fiecare dintre acestea. Tzvetan Todorov susţine :

> Comunismul a durat mai mult […] a fost răspândit mai mult, pe aproape fiecare continent […] şi chiar a omorât un număr mai mare de oameni. Este de asemenea important să-l condamnăm şi din perspectiva prezentului nostru : încă are puterea de a seduce […]. Dar există un evident dezechilibru în felul în care cele două regimuri sunt descrise. Regimul nazist este universal detesta pe când comunismul (în Franţa, în varianta sa troţkistă) încă se bucură de un mare respect. Antifascismul este obligatoriu, pe când anticomunismul rămâne suspect. În Franţa şi Germania contemporane, negarea Holocaustului este o infracţiune pedepsită de lege, pe când negarea crimelor comunismului – ba chiar şi proslăvirea ideologiei ce le comanda – rămâne perfect legitimă.

Anne Applebaum aminteşte de turiştii occidentali care se împodobeau, cu înflăcărare, cu accesorii datând din vremea sistemul sovietic, vândute pe străzile din Praga şi Moscova, toţi aceştia sunt „dezgustaţi la gândul de a purta svastică”, dar nu au nicio problemă în a „purta ciocanul şi secera pe un tricou”. Observa, de asemenea, că nimeni de la Hollywood nu a ales să facă un film despre lagărele de concentrare sovietice, în timp ce multe filme le-au avut ca subiect pe cele naziste şi japoneze. Şi, în timp ce simpatiile pronaziste au cauzat prejudicii serioase reputaţiilor unor intelectuali occidentali, reputaţia lui Jean Paul Sartre şi a multora asemenea lui nu a suferit ca urmare a sprijinului pe care aceştia l-au arătat faţă de sistemul comunist şi Stalin. Applebaum concluziona că „pentru mulţi oameni, crimele lui Stalin [şi le putem adăuga pe cele ale lui Mao, Pol Pot, Castro, Ho Şi Min etc.] nu inspiră aceeaşi reacţie viscerală aşa cum o fac cele ale lui Hitler”. Un motiv important pentru aceste atitudini contradictorii a fost acela că „a condamna dur Uniunea Sovietică ar însemna să condamni o parte din ceea ce şi stânga occidentală a preţuit cândva”[1]. Sau, după cum afirmă Tony Judt : „Pentru mulţi intelectuali europeni occidentali, comunismul era o versiune eşuată a unei moşteniri comune progresiste”[2].

---

1. Citat din T. Todorov, *Hope and Memory : Lessons from the Twentieth Century*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2003, p. 91. Anne Applebaum, *Gulag*, ed. cit., pp. xviii-xxi. Studiile postcomuniste despre Uniunea Sovietică au fost caracterizate ca având „o doză de neutralitate blândă […] care umbreşte alteritatea societăţii sovietice” – vezi Martin Malia, „The Archives of Evil : Soviet Studies after the Soviet Union”, în *New Republic*, 29 noiembrie – 6 decembrie 2004, p. 39. Desigur, în cazul acesta „alteritate” se referă la calităţile respingătoare ale sistemului sovietic pe care aceşti autori au ezitat să le recunoască sau să le evidenţieze.
2. Tony Judt, „From the House of the Dead : On Modern European Memory”, în *New York Review of Books*, 6 octombrie 2005, p. 14.

Alain Besançon ridica următoarea întrebare : „[…] cum este posibil ca aceste două sisteme să fie tratate atât de diferit în memoria istorică, până acolo încât unul dintre acestea, comunismul sovietic, deşi o prezenţă încă recentă pe scena lumii, aproape că a fost uitat ? ”[1].

Nimic din cele exemplificate nu pun la îndoială oroarea morală, profundă şi durabilă pe care, în mod legitim, o inspiră Holocaustul. Mai degrabă consider că atrocităţile comunismului merită aceeaşi atenţie şi condamnare morală ca şi cele comise de regimul nazist. După cum scrie Alain de Benoist :

> Victimele comunismului nu anulează victimele nazismului, după cum nici victimele nazismului nu anulează victimele comunismului… Crimele unui regim nu pot fi folosite pentru a justifica sau pentru a diminua importanţa crimelor comise de către alţii…[2]

Pentru a accentua această diferenţă care apare în cercetarea celor două regimuri, am ales un alt exemplu notabil, mai exact ceea ce un autor numeşte „masacre autorizate, […] direcţionate către grupuri care nu au ameninţat sau nu s-au angajat în acţiuni ostile împotriva autorilor violenţelor”. În acest text, autorul aduce în discuţie problema atrocităţilor naziste şi americane din Vietnam, limitând la un singur pasaj referinţa la crimele comuniste („lichidarea chiaburilor şi marile epurări din Uniunea Sovietică”), alături de alte evenimente ale acestui secol, precum cele din Indonezia, Biafra, Burundi etc. Nu există nici măcar o singură trimitere la surse privind crimele în masă ale sovieticilor sau ale altor regimuri comuniste[3]. Aparenta lipsă de familiaritate a profesorului Kelman cu crimele comunismului îl determină pe acesta să creadă că „masacrele autorizate” în aceste sisteme sunt „pe deplin dincolo de tărâmul discursului moral”, întrucât acestea nu au o justificare defensivă. În realitate, guvernele comuniste au extins în mare măsură noţiunea de autoapărare şi au şters linia de demarcaţie dintre ameninţările reale şi cele potenţiale, conform propriilor reguli : oamenii erau persecutaţi şi omorâţi nu pentru că reprezentau o ameninţare reală, ci din cauza comportamentului lor *potenţial* ameninţător la adresa regimului. Nefamiliaritatea lui Kelman cu crimele în masă comuniste restricţionează sever scopul cercetării sale.

Un alt exemplu îl regăsim în cadrul simpozionului dedicat activităţii lui Stanley Milgram, un psiholog renumit pentru experimentele sale prin care încerca să arate cum apare obedienţa faţă de autoritate. Niciunul dintre cei 14 cercetători prezenţi nu a susţinut ideea că experimentele sale ar putea avea vreo aplicabilitate sau relevanţă pentru studierea violenţei folosite de sistemul comunist, atât de bine organizat politic[4].

Un program difuzat la televiziunea publică în 1987 (intitulat „Feţele inamicului” şi produs de către Sam Keen, un psiholog din California) îşi propunea să cerceteze legătura dintre propaganda politică şi dezumanizarea anumitor grupuri. În timp ce programul analiza atitudini, atrocităţi şi tipuri de propagandă asociate cu regimul nazist, extrema dreaptă, precum şi

1. Alain Besançon, „Forgotten Communism”, în *Commentary*, ianuarie 1998, p. 25. Vezi şi volumul despre dezbaterile din societatea istoricilor germani privind unicitatea Holocaustului, *Forever in the shadow of Hitler ? Original Documents of the Historikerstreit : The Controversy Concerning the Singularity of the Holocaust*, Humanities Press Intl, Atlantic Highlands, NJ, 1993.
2. A. de Benoist, art. cit., p. 181.
3. Herbert C. Kelman, „Violence without moral Restraint”, în *Journal of Social Issues*, 29, nr. 4 (1973), pp. 25, 29. Un volum complet cuprinzând aceste omisiuni şi o perspectivă unilaterală este Nevitt Sanford şi Craig Comstock (eds.), *Sanctions for Evil*, Jossey-Bass, San Francisco, 1971.
4. „Perspectives on Obedience to Authority : The Legacy of the Milgram Experiments”, în *Journal of Social Issues*, toamna 1995.

cu intervenţia Statelor Unite în Vietnam, nu se făcea nicio referinţă la crimele lui Stalin, Mao, Pol Pot sau la propaganda comunistă asociată acestor atrocităţi[1].

Dacă luăm în considerare argumentul conform căruia numărul victimelor sistemului comunist îl depăşeşte semnificativ pe cel al victimelor nazismului, atunci lipsa de atenţie şi selectivitatea cu care acestea sunt abordate devin şi mai greu de explicat[2]. Sistemele comuniste au reuşit să rămână la putere pentru o mai lungă perioadă de timp şi să controleze o populaţie semnificativ mai numeroasă.

Reacţiile discrepante pe care le-au stârnit ororile comunismului în comparaţie cu cele ale nazismului sunt evidenţiate şi din perspectiva situaţiei din celelalte state comuniste, altele decât Uniunea Sovietică, precum China, Cuba, Etiopia, Coreea de Nord, Vietnam.

În realitate, crimele săvârşite în Vietnam au suscitat în cea mai mică măsură sentimente de indignarea publică sau revoltă morală, poate cu excepţia Cambodgiei. Cazul cambodgian a reuşit să atragă atenţia şi să stârnească indignare nu în mod întâmplător, ci numai după ce sistemul din această ţară a fost răsturnat (şi, ca atare, delegitimat) de către un alt stat comunist, şi anume Vietnam. Guvernul vietnamez a făcut publice ororile din Cambodgia : informaţiile oferite de către comunişti au fost mai credibile pentru intelectualii şi formatorii de opinie occidentali decât mărturiile refugiaţilor, aşa cum argumentam anterior prin opiniile lui Chomsky[3]. Înaintea războiului din Vietnam, scuzele faţă de Pol Pot, precum aceasta, exprimată de Malcom Caldwell, păreau a fi un lucru normal :

> Noul guvern [cel condus de către Pol Pot – n.n.], care luptă pentru supravieţuire împotriva întregii activităţi contrarevoluţionare, a fost nevoit să acţioneze rapid împotriva oricărei încercări de sabotaj şi subversiune. Fără îndoială, acesta a fost un proces sângeros, care a atras după sine anumite excese şi greşeli. Însă fără a se folosi de violenţa revoluţionară împotriva duşmanului, revoluţia însăşi ar fi fost zdrobită încă din faza sa incipientă[4].

Acesta este exemplul clasic de argument folosit încă din timpul Revoluţiei Ruse din 1917.

Chomsky a fost unul dintre cei mai cunoscuţi şi aprigi apărători occidentali ai guvernului lui Pol Pot. În nenumărate rânduri, Chomsky a contestat numărul victimelor lui Pol Pot şi a pus la îndoială relatările refugiaţilor. Cu toate acestea, reputaţia sa intelectuală şi morală a avut prea puţin de suferit. Aşa cum argumenta Martin Malia, „statutul de «fost comunist» (în cazul lui Chomsky, de fost susţinător) nu atrage după sine niciun stigmat, chiar şi atunci când nu arată nicio urmă de regret. Pe de altă parte, legăturile unei persoane cu regimul nazist, oricât de marginale sau nesemnificative, constituie o pată de neşters”[5].

---

1. I-am scris o scrisoare domnului Keen în legătură cu perspectiva unilaterală a prezentării sale, dar nu am primit un răspuns.
2. Vezi nota 3 de la pp. 31 şi urm. Potrivit lui Aleksandr Iakovlev, „numărul persoanelor care au fost omorâte în Uniunea Sovietică din motive politice sau care au murit în închisori şi lagăre în toată perioada sovietică se ridică la 20-25 de milioane. Fără îndoială, trebuie amintiţi şi cei care au murit din cauza foametei – mai mult de 5,5 milioane în timpul războiului civil şi peste 5 milioane în anii ’30” – A. Iakovlev, *The Fate of Marxism in Russia*, Yale University Press, New Haven,1993, p. 234.
3. Părerea lui Sydney Schanberg era una tipică pentru limitele imaginaţiei occidentale şi perspectiva liberală despre khmerii roşii înaintea înfrângerii în faţa vietnamezilor : cu câteva zile înainte de intrarea trupelor lui Pol Pot în Phnom Penh, el scria că „vieţile oamenilor obişnuţi nu pot fi decât mai bune odată cu plecarea americanilor”.
4. *Apud* Labedz, *art. cit.*, p. 43.
5. Martin Malia, „The Leser Evil ?”, în *Times Literary Supplement*, 27 martie 1998, p. 3. Vezi şi „Foreword : The uses of atrocity”, în *The Black Book*.

Malia propune o serie de explicaţii cu privire la ceea ce el numeşte „percepţia duală” asupra nazismului şi comunismului. În primul rând, consideră că alianţa dintre puterile occidentale şi Uniunea Sovietică în al Doilea Război Mondial împotriva nazismului a făcut ca regimul sovietic să fie slab criticat. În al doilea rând,

> înfrângerea (din al Doilea Război Mondial) a lovit nazismul în culmea ticăloşiei sale şi, prin urmare, acesta s-a fixat în memoria colectivă în toată oroarea sa. Prin contrast, comunismul, în ciuda ticăloşiei sale, a fost recompensat cu o victorie epică (în al Doilea Război Mondial) – prin urmare, a câştigat o jumătate de secol pentru […] a-l regreta pe jumătate pe Stalin şi chiar […] a încercat să atribuie sistemului o „faţă umană”. Aceste finaluri contrastante au ajutat la dezvăluirea tuturor secretelor din spatele sistemului nazist de acum cincizeci de ani, în timp ce arhivele sovietice abia au început să fie explorate, iar cele din Asia de Est şi Cuba rămân încă sigilate”[1].

Emiterea unor judecăţi morale diferite asupra nazismului şi comunismului poate fi explicată prin reticenţa – sau refuzul, după caz – de a recunoaşte că între cele două au existat asemănări, structurale şi atitudinale semnificative. Din acelaşi motiv (adesea nerecunoscut), în anii ’60, conceptul de totalitarism a fost aspru criticat de mulţi savanţi şi intelectuali occidentali, întrucât definea o legătură conceptuală şi o echivalenţă morală între sistemele nazist şi comunist.

În acest context trebuie să ne reamintim de inventarul realizat de Edward Shils care identifica o serie de caracteristici comune privind atitudinile şi convingerile susţinătorilor celor două sisteme. La extrema dreaptă (aşa cum este precizat în studiul asupra personalităţii autoritariste), găsim :

1) ostilitate extremă faţă de alte grupuri (*outgroups*) ;
2) docilitate extremă faţă de grupurile de apartenenţă (*ingroups*) ;
3) stabilirea unor limite clare între propriul grup şi ceilalţi ;
4) tendinţa de a diferenţia persoanele în funcţie de anumite calităţi […] ;
5) […] lumea este văzută ca un permanent câmp de luptă ;
6) dispreţul faţă de […] activităţile pur teoretice ;
7) repulsia faţă de exprimarea sentimentelor ;
8) convingerea conform căreia atât propria persoană, cât şi cei ce fac parte din grupul propriu pot supravieţui numai prin manipularea celorlalţi ;
9) idealul unei societăţi paşnice, armonioase.

Pentru perspectiva bolşevică, Shils propunea următoarele :

1) supunerea totală şi necondiţionată faţă de partid ;
2) insistenţa asupra necesităţii unui conflict de interese între clasa muncitoare condusă de partid şi toate celelalte […] clase ;
3) folosirea sintagmei „interesul partidului” în judecarea unei persoane […] ;
4) sublinierea caracteristicilor de clasă ale individului […] ;
5) convingerea că istoria nu este altceva decât o sumă de conflicte ;
6) negarea existenţei adevărului pur […] ;
7) convingerea că exprimarea sentimentelor nu este altceva decât o expresie a slăbiciunilor […] ;
8) convingerea că „Wall Street”, […] „Marile Bănci”, […] „primele 200 de familii” sunt omniprezente şi că ele controlează totul din umbră […] ;
9) idealul unei societăţi fără clase, […] fără conflicte[2].

---

1. *Ibidem*.
2. Edward Shils, „Authoritarianism : Right and Left”, în R. Christie şi M. Jahoda (eds.), *Studies in the Scope and Method of the Authoritarian Personality*, The Free Press, Glencoe, IL, 1954, pp. 33-34.

Cel mai probabil, motivul divergenţelor dintre principiile morale analizate în acest text este acela că sistemele comuniste erau asociate unei ideologii universaliste şi idealiste, aşa cum era marxismul, în timp ce regimul nazist nu a avut la bază o ideologie la fel de puternică. Tzvetan Todorov argumenta că „multe au fost înfăptuite în direcţia aparentului abis ideologic dintre cele două sisteme, deşi de îndată ce începi să vezi dincolo de declaraţiile ideologice abstracte, la ideologiile care pot rezulta din fapte, prăpastia dintre cele două se micşorează".

Tot Todorov afirma :

> Comunismul căuta fericirea umanităţii, acest lucru fiind posibil numai după ce toţi „cei răi" ar fi fost eliminaţi din societate, idee caracteristică şi nazismului. Cum e posibil să crezi în corectitudinea universală a acestei doctrine care afirma că se bazează pe lupta de clasă, violenţă, revoluţie permanentă, ură, dictatură şi război ? Ea se justifică pornind de la premisa că proletariatul reprezintă majoritatea, iar burghezia, minoritatea – dar asta deja ne îndepărtează prea mult de idealurile universale. Renunţarea la principiul universalităţii nu este o caracteristică specifică numai comunismului, care enunţa idealuri universaliste, spre deosebire de nazism, care, [...] în mod clar, atrăgea atenţia asupra particularităţii sale. [...] În practică, comunismul a evocat particularitatea, la fel cum a făcut-o şi nazismul, din simplul motiv că idealul său nu a reuşit să atragă întreaga umanitate. [...] Diferenţa notabilă dintre cele două rezidă în faptul că într-un caz împărţirea umanităţii se face pe orizontală, luând în calcul frontierele naţionale, iar în altul se face pe verticală, mai exact între diversele straturi ale societăţii : naţional şi în baza războiului rasial în cazul nazismului, iar în comunism prin lupta de clasă[1].

Benoist explică mai departe acest punct de vedere :

> Nelegiuirile lui Stalin au fost rezultatul pervertirii comunismului, care se dorea a fi „un ideal al eliberării omenirii", în timp ce nelegiuirile lui Hitler au decurs direct din ideologia sa. [...] Comunismul şi-a trădat principiile, pe când nazismul şi-a respectat întocmai doctrina. Practicile comunismului sovietic au reprezentat [...] „aplicarea într-un mod eronat a unei ideologii corecte"[2].

Această convingere a fost îmbrăţişată şi de Eric Hobsbawm, care declara că, dacă în 1934 ar fi ştiut „că milioane de oameni aveau să moară în experimentul sovietic", tot nu ar fi renunţat la ea, deoarece „dacă exista şansa ca o lume nouă să se nască în urma unei suferinţe atât de mari, atunci acest demers trebuia susţinut", chiar dacă ar fi cerut sacrificiul a cincisprezece sau douăzeci de milioane de oameni[3]. Hobsbawm (ca şi Chomsky) este unul dintre autorii care se bucură în continuare de o reputaţie etică şi intelectuală excelentă în cercurile academice din Occident. Afirmaţia sa de mai sus întăreşte afirmaţia lui Malia cu privire la cei care se tem să „închidă porţile utopiei", la cei care „în această lume nedreaptă nu şi-au pierdut speranţa într-un sfârşit absolut al inegalităţii"[4].

Hobsbawm şi cei apropiaţi gândirii sale şi-au îndreptat atenţia către moralitatea scopurilor, către ceea ce Fr. Furet numea „promisiunea fondatoare" care a protejat reputaţia mişcărilor şi sistemelor construite pe seama sa[5]. Cu toate acestea, Milovan Dijlas (mult mai familiarizat cu aceste lucruri decât Hobsbawm şi majoritatea intelectualilor din Occident) afirma :

---

1. Tzvetan Todorov, *Facing the Extreme*, ed. cit., p. 132 ; Todorov, *Hope and Memory*, ed. cit., pp. 35-36, 37.
2. A. de Benoist, *op. cit.*, p. 182.
3. *Apud* Robert Conquest, *Reflections on a Ravaged Century*, W.W. Norton & Company, NewYork, 2000, pp. 10-11.
4. Martin Malia, „Foreword", în *The Black Book*.
5. François Furet, *The Passing of an Illusion : The Idea of Communism in the Twentieth Century*, University of Chicago Press, Chicago, 1999, p. 496.

comunismul debordează de interdicţii în rândul oamenilor, afectând fraternitatea, solidaritatea, egalitatea şi aşa mai departe. Dar [...] elementele umanitare ca regulă nu au nicio semnificaţie dincolo de a legitima metodele rigide. [...] Elementele umaniste ale comunismului au alimentat iluzia că ele însele vor deveni realitate de îndată ce scopul [...] va fi atins[1].

Iosif Brodski (exilat sovietic şi poet laureat cu Premiului Nobel) crede că refuzul Occidentului de a recunoaşte pe deplin „realitatea sovietică" (şi anume represiunea fără margini) este o chestiune de „autoconservare mentală. [...] Un zid psihologic a fost creat în special de către stânga occidentală. Realitate pe care o regăsim mai ales printre intelectuali[2].

Diferenţa dintre judecăţile Occidentului privind nazismul şi comunismul este legată şi de deosebirea operată între „exterminarea practicată pentru atingerea unui obiectiv politic, indiferent de cât de pervers ar părea [cazul comunismului], şi exterminarea ca un scop în sine [politica nazistă]"[3]. Totuşi, această deosebire devine neclară dacă se consideră că exterminarea evreilor, un scop în sine, a fost pentru nazişti o premisă pentru a crea o lume mai bună şi mai curată. Pe scurt, a fost şi un scop idealist, oricât de corupt şi iraţional. Benoist a mai afirmat de asemenea că :

niciun regim nu a considerat vreodată că prin masacrele înfăptuite se avea în vedere un „scop în sine". [...] Atât utopia unei societăţi fără clase, cât şi cea a unei rase pure considerau necesară eliminarea tuturor celor văzuţi ca obstacole în calea realizării unui proiect „grandios", piedici în calea realizării unei societăţi radical mai bune. În ambele cazuri, ideologia (rasială sau lupta de clasă) a condus la un principiu eronat : excluderea integrală a unor categorii (rase „inferioare" sau clase „dăunătoare") formate din oameni a căror singură vină a fost că aparţineau uneia dintre aceste categorii[4].

Ian Buruma a lansat şi el o provocare :

Este oare diferit să omori oamenii pentru clasa căreia îi aparţin decât pentru rasa lor ? Într-adevăr, există o diferenţă : Hitler a vrut să omoare fiecare evreu, indiferent că era bărbat, femeie sau copil. Mao credea că cel puţin câţiva reacţionari puteau fi îndreptaţi prin „reeducare". Cu toate acestea, când se ia în considerare faptul că victimele lui Mao au inclus copii şi chiar nepoţi ai duşmanilor de clasă, persecutaţi pur si simplu din cauza originii lor, deosebirea poate că nu dispare complet, dar, cu siguranţă, devine mai puţin categorică[5].

Câţiva disidenţi est-europeni considerau „crima săvârşită în numele unui ideal nobil ca fiind mai perversă decât cea săvârşită în numele unui ideal de bază. La urma urmei, naziştii nu s-au declarat niciodată virtuoşi. Comuniştii, dimpotrivă, lăudându-se cu spiritul umanitar, au înşelat milioane de oameni din lumea întreagă timp de decenii"[6].

În cele din urmă, conform celor demonstrate de mine cu altă ocazie[7], „superioritatea morală" cu care ne raportăm astăzi la crimele naziste se datorează caracterului acestora –

1. Milovan Djilas, *The Fall of the new Class*, Knopf, New York, 1998, p. 306.
2. David Remnick, „The evil returns", în *New York*, 14 februarie, 1994, p. 73.
3. Martin Malia, *loc. cit.*, p. 4.
4. A. de Benoist, art. cit., p. 186.
5. Ian Buruma, art. cit., p. 22.
6. În A. de Benoist, art. cit., p. 186. Acelaşi punct de vedere a fost împărtăşit şi de Vladimir Farkas, un fost ofiţer al K.G.B.-ului din Ungaria, în timpul unui interviu cu editorul acestui volum. Farkas a scris o carte despre experienţele şi convingerile sale (*No excuse*, Budapesta, 1998), editată în engleză.
7. P. Hollander, „Soviet Terror, American Amnesia" şi „Comparative Reassessments of Nazism and Communism".

eficienţă, premeditare, utilizarea unor tehnologii avansate[1]. Un număr mai mare de deţinuţi au supravieţuit Gulagului şi instituţiilor asemănătoare din diverse ţări comuniste în comparaţie cu cei din lagărele naziste. Gulagul şi instituţiile asemănătoare din ţările comuniste nu aveau scopul exterminării, deşi au reuşit să îndeplinească acest deziderat prin rata ridicată a mortalităţii rezultată în urma condiţiilor de lucru şi trai. Regimurile comuniste au atras după ele un număr semnificativ de victime, acest lucru survenind ca urmare a execuţiilor (prin împuşcare) în masă sau ca urmare a exterminării prin înfometare a populaţiilor. Aceste rezultate devastatoare au venit fie pe fondul politicilor guvernamentale planificate (cazul Ucrainei), fie al consecinţelor neanticipate ale unor politici precum colectivizarea agriculturii, transferuri de populaţie şi atribuirea de sarcini riscante unor agricultori, precum colectarea de metal rezidual. Populaţii întregi din Uniunea Sovietică, Etiopia sau China au resimţit efectul politicilor de înfometare.

Numărul mare de victime ucise în mod deliberat a fost confirmat de descoperirile făcute după căderea comunismului sovietic – mai exact, gropile comune, aşa cum sunt cele de la Kurapatî. După cum precizează Robert Conquest, „aprecierile revizioniste pentru întregul U.R.S.S. ar putea fi plasate într-un singur colţ din cimitir”[2].

Secretomania care a caracterizat sistemele comuniste a făcut dificilă, uneori chiar imposibilă acumularea de informaţii despre realităţile din aceste sisteme – situaţie care explică parţial de ce atrocităţile comunismului au generat în mod semnificativ mai puţine frământări morale. Cu toate acestea, niciunul dintre aceste sisteme nu a reuşit pe deplin să ascundă aceste informaţii. Multe informaţii au fost dezvăluite prin mărturii forţate sau prin intermediul celor care au reuşit să scape. Informaţii de acest gen au circulat de-a lungul anilor, în ciuda eforturilor depuse de către guvernele comuniste. După prăbuşirea acestor regimuri, multe altele au ieşit la suprafaţă.

Coreea de Nord este unul dintre cele mai puţin cunoscute state comuniste încă existente, fiind catalogată de către Freedom House drept „cea mai rea dintre cele mai rele” în ceea ce priveşte acordarea de drepturi politice şi libertăţi civile. Conform lui Christopher Hitchens (care a reuşit să întreprindă o vizită în această ţară), Coreea de Nord „poate fi uşor descrisă ca prototipul internaţional al statului stalinist în care traiul individual este *complet fără sens* şi în care tot ce nu este absolut obligatoriu este absolut interzis”[3]. Ca urmare a foametei de la mijlocul anilor ’90, care a generat mii de refugiaţi, noi informaţii despre represiunea nord-coreeană au început în sfârşit să iasă la lumina[4]. O reacţie occidentală

1. Un volum dedicat problematicii unicităţii crimelor nazismului este Alan S. Rosenbaum (ed.), *Is The Holocaust Unique ? Perspectives on Comparative Genocide*, Westview Press, Boulder, CO, 1996. Vezi şi capitolul 8 din Isidor Walliman şi Michael Dobkowski (eds.), *Genocides in the Modern Age*, Westport, CT, 1987). O metodă mai puţin cunoscută a tehnicilor de execuţie mecanizată a fost introdusă de către Iezhov în Uniunea Sovietică în timpul epurărilor şi a fost descrisă în *Comrade X*, Londra, 1956, de către G.A. Tokaev, un om de ştiinţă (a contribuit la proiectarea avionului militar) care a dezertat în 1947 : „Mergând în faţa plutonului de execuţie, victima intra într-un hol de aproximativ şase metri lungime şi lat de doi metri. […] Moartea era provocată prin două metode : împuşcare cu arme automate zidite în pereţi, care erau folosite în momentul în care victima călca pe o crăpătură din podea sau pe pârghii, astfel încât acesta era zdrobit. […] După moartea victimei, maşinăria împingea cadavrul într-un cuptor pregătit să îl incinereze fără întârziere”.
2. Robert Conquest, „Unearthing the Great Terror”, în *Orbis*, primăvara 1989, p. 240.
3. Kristin Gustavson şi Jinmin Lee-Rudolph, „Political and Economic Human Rights Violations in North Korea”, în Thomas Henriksen şi Jongryn Mo (eds.), *North Korea after II Sung*, Stanford University Press, CA, 1997, p. 132 ; Cristopher Hitchens, *Why Orwell Matters*, Basic Books, New York, 2002, pp. 73, 75. Vezi şi Abraham Cooper, „Toxic Indiference to North Korea”, în *Washington Post*, 20 martie 2005.
4. Vezi J. Brooke, „Defectors from North Korea Tell of Prison Baby Killing” ; de la acelaşi autor, „Little Girl Puts Human Face on Plight of North Korean Labor Camps”, în *The New York Times*, 21 august 2002.

similară exprimată şi de Chomsky cu 20 de ani înainte privind credibilitatea refugiaţilor din Cambodgia sau scepticii cu privire la situaţia din Uniunea Sovietică, l-a manifestat şi un ziarist de la *The New York Times* ; acesta punea la îndoială relatările refugiaţilor. Nicholas D. Kristof a scris :

> Doamna Li şi alţi dezertori descriu lagărele nord-coreene ca fiind extrem de severe, dar este greu de ştiut cât de adevărate sunt descrierile oferite de ei. Coreea de Nord este izolată de restul lumii, iar cei care susţin că au intrat în contact cu închisorile sunt dezertori. […] Prin urmare, este imposibil să ştim dacă dezertorii au descris exact situaţia prin care au trecut sau ceea ce agenţii de la serviciile de informaţii din Coreea de Nord i-au pus să relateze[1].

Dl. Kristof a uitat în mod cert sau nu a aflat că mărturiile refugiaţilor represiunii comuniste s-au dovedit a fi adevărate realmente în toate cazurile care au apărut de-a lungul vremii. *The Aquariums of Pyongyang* confirmă cu siguranţă afirmaţiile defectorilor nord-coreeni şi susţine că Gulagul nord-coreean a fost unul dintre cele mai inumane.

Atenţia limitată a Occidentului către atrocităţile comunismului şi victimele sale poate fi explicată parţial prin faptul că o mare parte dintre acestea nu au murit ca urmare a execuţiilor. Pe de altă parte, aşa cum a afirmat Tony Judt, „crimele nu au fost simplul rezultat accidental al unor politici nechibzuite, ci mai degrabă consecinţa socotelilor şi intenţiilor voite şi uneori genocidare. […] Uciderile în masă […] nu au fost o consecinţă neintenţionată, ci au făcut parte din plan încă de la început”[2].

Dezbaterea privind diferenţele morale dintre cele două sisteme rămâne deschisă. Dacă, în cazul nazismului, din lagărele de exterminare au rezultat victime ca urmare a tehnicilor criminale intenţionate şi mecanizate, în cazul comunismului cele mai multe crime au rezultat după perioade lungi de încarcerare – deţinuţii nu au supravieţuit condiţiilor grele de detenţie. De asemenea, se poate aduce ca argument faptul că exterminarea deliberată şi programată a unor grupuri în totalitate este mult mai respingătoare decât o sentinţă de condamnare la moarte obişnuită printr-un mod mai puţin intenţionat – de exemplu, condiţii grele de trai sau muncă. Este cu atât mai greu de stabilit ce a fost mai rău : anii de foamete, boală şi muncă grea în lagăr sau închisoare pe viaţă sau un sfârşit rapid în camerele de gazare ori în faţa plutonului de execuţie.

În ceea ce priveşte lagărele comuniste, nu se ştie ce a contat mai mult în mintea celor care le-au conceput : dorinţa de a se folosi de mână de lucru ieftină pentru construirea unor proiecte importante sau intenţia de a elimina treptat toţi presupuşii duşmani. Una dintre primele victime ale represiunii sovietice credea că scopul era eliminarea fizică :

> Am aflat din declaraţiile inocente ale ofiţerilor Ceka că poliţia politică nu mai trebuie să facă o regulă din uciderile în masă prin împuşcare, deoarece măsurile mai umane – moartea lentă prin înfometare, munca peste puterile deţinutului şi „ajutorul medical” – erau înlocuitorii perfecţi.

Cât despre reabilitare :

> Conducătorii Partidului Comunist declară că Lagărele Nordice pentru Scopuri Speciale stau în natura şcolilor de corecţie. Opiniei publice i se spunea că pedepsele aplicate în cadrul acestor

1. Nicholas D. Kristof, „Survivors Report Torture in North Korea Labor Camps”, în *The New York Times*, 14 iulie 2002.
2. Tony Judt, „The Longest Road to Hell”. Vezi şi Alan Riding, „Communism and Crimes French Bristle at Best Seller”, în *The New York Times*, 21 noiembrie 1997. Articolul descrie controversa creată în jurul *The Black Book*, care atribuie, din punct de vedere moral, aceeaşi importanţă crimelor naziste şi celor comuniste.

> instituţii aveau scopul de a îndrepta deţinuţii pentru a deveni cetăţeni folositori... În realitate, pedepsele din lagăr, ca şi aranjamentele medicale, aveau ca scop trimiterea unui număr cât mai mare de deţinuţi [...] „în cealaltă parte”[1].

V.T. Şalamov, un cronicar important şi fost deţinut al Gulagului (citat de Roi Medvedev), afirma că :

> Nu dura mai mult de douăzeci, treizeci de zile pentru a transforma un om sănătos într-o epavă. Munca în mina din lagăr timp de 16 ore pe zi, fără zile libere, înfometarea sistematică, îmbrăcămintea aspră şi dormitul într-un cort rupt la minus 60°C au creat toate condiţiile. Bătăile din partea şefilor de lagăr, a căpeteniilor hoţilor şi gardienilor au grăbit procesul.

Dacă lagărele miniere, aşa cum preciza Roi Medvedev, înregistrau cea mai mare mortalitate, după 1937 „lagărele de corecţie s-au transformat în lagăre de muncă silnică, scopul lor fiind acela de exterminare a deţinuţilor, şi nu de îndreptare a lor. [...] Regimul de detenţie din cele mai multe lagăre nordice şi Kolîma avea scopul de a distruge oamenii”[2]. Avraham Shifrin a evidenţiat că unele lagăre erau „lagărele morţii”, în sensul ca „deţinuţii, forţaţi să muncească în condiţii nesănătoase şi periculoase, [...] aveau realmente de-a face cu o moarte sigură”. În această categorie intrau, printre altele, minele de uraniu, fabricile de prelucrare a uraniului şi fabricile militare nucleare[3].

În concluzie, deosebirile şi asemănările din punct de vedere moral dintre lagărele de exterminare sovietice şi cele naziste pot fi rezumate prin cuvintele lui Irving Louis Horowitz :

> Dintre cele două orori sistematice ale secolului, regimurile comuniste au avut o superioritate măsurabilă în raport cu regimurile fasciste în ceea ce priveşte înclinaţiile lor ucigaşe. [...]
> ...cei pentru care tehnologia morţii rămâne esenţială îi pot considera pe nazişti cei mai mari criminali, în timp ce aceia pentru care un sistem concentraţionar elaborat este păstrat în amintire, precum Gulagul lui Soljeniţîn, îi vor vedea pe comunişti ca pe cei mai mari criminali[4].

IV. Caracteristicile represiunii în statele comuniste

Contextul istoric şi fundamentele ideologice

Sistemele comuniste au apărut în zone cu tradiţii istorice şi culturale diverse, locuite de diferite grupuri etnice. Cu timpul, politicile acestor sisteme s-au diferenţiat, la fel şi gradul de represiune practicat. Chiar şi în aceste circumstanţe, pot fi făcute unele generalizări cu privire la sistemele comuniste şi la tipurile de represiune politică perpetuate de către acestea.

---

1. S.A. Melsagoff, *An Island Hell : A Soviet Prison in the Far North*, A.M. Philpot, Londra, 1926, pp. 169, 174. Autorul se referă la lagărele din insulele Solovki.
2. Roi A. Medvedev, *Let History Judge*, Columbia University Press, New York, 1972, pp. 279-280.
3. Avraham Shifrin, *The First Guidebook to Prisons and Concentration Camps of the Soviet Union*, Seewis/GR, Elveţia, Verlag AG, 1980, p. 35. Această importantă sursă de informaţie a fost trecută cu vederea în Statele Unite.
4. Irving Louis Horowitz, *Tributes : Personal Reflections on a Century of Social Research*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 2004, p. 263.

Sistemele comuniste au variat în funcţie de dimensiune şi populaţie, de la Albania la China, din punctul de vedere al longevităţii, de la Uniunea Sovietică (74 ani) la Nicaragua Sandinistă (10 ani) şi în raport cu dezvoltarea economică şi nivelul de urbanizare, de la Cehoslovacia şi Germania de Est la Etiopia şi Angola. Majoritatea acestor sisteme pot fi descrise, cel puţin la origine, ca unele „revoluţionare"[1]. Despre aceste sisteme se pot spune următoarele lucruri :

> Ceea ce este izbitor de asemănător la cele douăzeci şi două de cazuri de revoluţii contemporane [...] nu este originea lor structurală, ci mai degrabă comportamentele şi valorile comune ale liderilor acestora. [...] Revoluţionarii de succes, odată ajunşi la putere, [...] au dovedit a avea idei remarcabil de similare despre modul în care îşi vor reforma societăţile [...]. Cultura intelectuală comună a revoluţiilor contemporane avea ca idee de bază angajamentul faţă de „socialism"[2].

Violenţa politică comunistă a cunoscut momente de apogeu, dar şi de stagnare. Pot fi identificate atât puncte culminante (cum ar fi anii '30 în Uniunea Sovietică şi anii '60 în China), cât şi perioade lungi de rutină, politici de represiune mai puţin periculoase. Fondul ideologic comun al sistemelor comuniste care avea ca punct de plecare distincţia dintre susţinători a fost ceea ce a modelat politicile de represiune. Igal Halfin observa :

> Departe de a se lipsi de diviziunea sufletelor umane în bune şi rele, comunismul a înzestrat această tradiţie cu statutul de observaţie ştiinţifică. Arhitectura conceptuală a comunismului era bogată în antagonisme : proletariat contra burghezie, revoluţie contra rezistenţă, progres contra reacţie...[3]

O altă premisă filosofică pe deplin împărtăşită era aceea că „liderii partidului comunist, nefiind constrânşi de un cod legal burghez sau de un sistem judiciar capricios, aveau tot dreptul de a pedepsi duşmanii statului. Ei aveau această putere datorită relaţiei lor privilegiate cu legile istorice"[4].

Moştenirea comună a viziunii marxist-leniniste asupra lumii a dat conducătorilor şi proiectanţilor represiunii posibilitatea de a gândi în categorii abstracte şi impersonale şi de a trece cu vederea consecinţele concrete, empirice ale politicilor regimului asupra unor grupuri şi indivizi. Simon Leys observa (în contextul chinez) :

> Comuniştii au crezut întotdeauna că omenirea contează mai mult decât omul. În ochii liderilor partidului, viaţa individuală era un simplu material brut în stoc abundent – ieftin, disponibil şi uşor de înlocuit. Prin urmare, [...] au ajuns să considere că exercitarea puterii era sinonimă cu exercitarea terorii[5].

Forţele poliţiei politice (sau organele „securităţii de stat"), înfiinţate în statele comuniste pentru a îndeplini aceste atribuţii semnificativ mai mari, aveau puteri sporite şi erau mai diferenţiate decât forţele de poliţie obişnuite, însărcinate cu investigarea delictelor şi prevenţia. Poliţia politică din statele comuniste avea structuri organizatorice similare, deoarece copia modelul primului stat comunist, Uniunea Sovietică, aceasta oferind chiar şi asistenţă în instituirea acestor forţe. Astfel, ofiţerii de poliţie şi cei militari au urmat şcoli de pregătire sovietice ;

1. Regimurile comuniste nerevoluţionare au fost cele care s-au instaurat ca urmare a sosirii şi ocupaţiei trupelor sovietice – mai exact Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria, Polonia şi România.
2. Forrest D. Cobourn, *The vogue of Revolution in Poor Countries*, Princeton, NJ, 1994, p. 13.
3. Igal Halfin, *Terror in My Soul*, Harvard Univesdity Press, Cambridge, MA, 2003, p. 14.
4. D. Chandler, *op. cit.*, p. 150.
5. Simon Leys, „After the Massacres", în *New York Review of Books*, 12 octombrie 1989, p. 17.

consultanţii sovietici îşi asistau omologii est-europeni în pregătirea proceselor-spectacol care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial. Securitatea de stat din Germania de Est (Stasi) a avut un rol important în sistemele comuniste din Lumea a Treia. Un înalt funcţionar comunist vietnamez afirma că „starea în care se află forţele noastre de Securitate se datorează în mare parte Stasi-ului Germaniei de Est şi K.G.B.-ului sovietic. Aceste două organizaţii ne-au instruit cadrele în diverse domenii specializate şi ne-au împărtăşit experienţa lor cu privire la metodele de investigare şi detectare. [...] Cong (poliţia politică vietnameză) a devenit la fel de ocupată ca forţele armate”[1].

Toate sistemele penale comuniste făceau o distincţie clară între infracţiunile politice şi cele de drept comun. În toate aceste sisteme, infractorii de drept comun beneficiau de un tratament mai blând şi le era deseori atribuită, în mod informal, o anumită autoritate asupra deţinuţilor politici. Autorităţile considerau că infractorii politici reprezentau o ameninţare mai mare la adresa statului decât infractorii de drept comun, care nu puneau la îndoială natura sistemului şi nu încercau să îl submineze. Uneori, infractorii politici erau acuzaţi şi de infracţiuni de drept comun, fără substrat politic, cum ar fi „huliganismul”, în cazul Uniunii Sovietice. Scopul acestor acuzaţii era fie să ascundă natura politică a persecuţiilor indivizilor (în special în cazul celor cunoscuţi în Occident), fie discreditarea lor din punct de vedere moral.

În cel puţin patru dintre statele comuniste – Uniunea Sovietică, Cuba, China şi România – cei acuzaţi pe criterii politice erau uneori simultan catalogaţi ca afectaţi de boli mentale, fiind în consecinţă internaţi în instituţii psihiatrice specializate. Una dintre cele mai răspândite şi cunoscute practici era detenţia sovietică a disidenţilor în spitalele psihiatrice. Potrivit unor rapoarte recente, şi „în China există, la nivelul întregii ţări, o reţea secretă de spitale psihiatrice afiliate birourilor locale de securitate publică (poliţia politică din China)”[2]. Acesta a fost cazul unui disident politic chinez, care a fost deţinut timp de şapte ani într-un asemenea spital pentru fluturarea unui drapel de protest în Piaţa Tienanmen, în anul 1992[3]. Invocarea unei boli mentale în cazul deţinuţilor se bazează probabil pe o dublă motivaţie. Una este aceea de a face sistemul să pară mai uman şi mai puţin punitiv ; a doua, mai sinistră şi mai totalitară prin implicaţiile sale, pleacă de la convingerea că punerea la îndoială şi criticarea ideilor care stau la baza sistemului trebuiau să vină pe fondul unei dereglări psihice.

Unul dintre paradoxurile remarcabile ale istoriei este acela că statele comuniste au revendicat viaţa a milioane dintre cetăţenii lor, în ciuda faptului că ele susţineau prin intermediul ideologiei comuniste că aceste sisteme aveau să fie mai puţin represive decât predecesoarele lor istorice şi decât societăţile necomuniste contemporane. Aceste aşteptări izvorau din convingerea că guvernele comuniste se vor bucura de sprijinul populaţiei şi de legitimitate socială, ele reuşind să aducă consensul şi armonia între oameni fără a face uz de forţă în raporturile cu cetăţenii. Potrivit lui Engels (citat ulterior de Lenin) :

---

1. Bui Tin, *Following Ho Chi Minh*, University of Hawaii Press, Honolulu, 1995, p. 115.
2. Vezi Peter Reddaway, *Psychiatric Terror : How Soviet Psychiatry Is Used to Supress Dissent*, Basic Books, New York, 1997 ; Petro G. Grigorienko a fost suspus la acest tratament şi a relatat despre aceste lucruri în *Memoirs*, W.W. Norton & Co Inc, New York, 1982 ; vezi şi A. Iakovlev, *op. cit.*, pp. 147-148.
3. Erik Eckholm, „A China Dissidents's Ordeal : Back to the Mental Hospital”, în *The New York Times*, 30 noiembrie 1999. Folosirea secţiilor psihiatrice de către China pentru prizonierii politici este povestită şi de către Liu Binyan, *A Higher Kind of Loyalty*, Pantheon, New York, 1990, pp. 225-227. Cu privire la politicile asemănătoare din Cuba, vezi Charles J. Brown şi Armando M. Lago, *The Politics of Psychiatry in Revolutionary Cuba*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1991. În România, deţinuţii au fost trimişi în spitalele de psihiatrie pentru perioade care au variat între câteva luni şi câţiva ani. Vezi Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate : Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, M.E. Sharpe, New Armonk, 1995, pp. 93-101.

> Societatea, aşa cum era bazată pe antagonismul dintre clase, avea nevoie de stat [...] pentru a menţine în mod forţat clasele exploatate în condiţia de asuprire [...]. Dar când, în cele din urmă, statul ajunge reprezentantul societăţii în întregul ei, el devine inutil. De îndată ce nu mai există nicio clasă socială ce trebuie subjugată [...] nu mai rămâne nimic pentru a fi reprimat şi o forţă specială, statul, nu mai e necesară. Primul act în temeiul căruia statul se constituie cu adevărat ca fiind reprezentantul întregii societăţi – luarea în posesie a mijloacelor de producţie în numele societăţii – este, în acelaşi timp, şi ultimul său act independent ca stat. Intervenţia statului în relaţiile sociale devine superfluă în tot mai multe domenii şi ajunge să dispară de la sine [...][1].

Principiul de armonie socială era în centrul evaluărilor optimiste privind viitorul statului ca factor de constrângere ; aceeaşi prezumţie servea ca bază teoretică pentru instaurarea unui sistem ce avea în centru un partid politic unic, capabil să reprezinte toate interesele dintr-o societate care a eliminat divizările şi conflictele majore. În istoria mai recentă, chiar şi în Etiopia comunistă, care a îmbrăţişat cu rapiditate teroarea făţişă, revoluţia a început cu un faimos slogan şi cântec : „Fără sânge, fără sânge...”[2].

Utilizarea forţei nu avea să dispară dintr-odată, ci treptat – de unde şi ideea că „statul avea să dispară de la sine”. Acest principiu avea la bază ideea că era necesară eliminarea contradicţiilor sociale, „antagonisme” asociate cu clasele sociale exploatatoare ; noul stat socialist era unul lipsit de conflicte şi nemulţumiri din partea populaţiei, astfel încât statul să facă apel la mijloace violente (acest lucru era valabil şi pentru comportamentele criminale sau antisociale, se presupunea că şi acestea din urmă vor dispărea, din moment ce originile lor, exploatarea şi inegalitatea, aveau să fie eliminate)[3].

Se credea că vor rămâne foarte puţini opozanţi ai regimului – o noţiune înrădăcinată în ideea greşită a lui Marx potrivit căreia urma să aibă loc o polarizare fundamentală a societăţilor capitaliste, ceea ce ar fi dus la o creştere a maselor exploatate şi la un declin al numărului de exploatatori. După revoluţie, puţinii exploatatori rămaşi aveau să fie anihilaţi sub aspectul clasei (deşi în practică mulţi dintre ei au fost anihilaţi ca indivizi) şi privaţi de orice mijloace prin care puteau cauza probleme noului guvern. Cu alte cuvinte, se credea că noul sistem urma să obţină o susţinere populară covârşitoare, astfel încât constrângerea populaţiei nu era necesară pentru a-l conserva. Lenin observa :

> Care este clasa pe care proletariatul trebuie să o suprime ? În mod natural, este vorba despre clasa exploatatoare, adică burghezia. Muncitorii au nevoie de stat doar pentru a suprima rezistenţa opresorilor. [...] pe când clasele exploatatoare au nevoie de putere politică pentru a-şi menţine opresiunea, [...] proletarii au nevoie de guvernare politică pentru a aboli în totalitate orice opresiune, în interesul majorităţii populaţiei, şi nu al unei minorităţi insignifiante ce se constituie din proprietarii moderni de sclavi – proprietarii de pământ şi capitaliştii.

În spiritul lui optimist şi, în acelaşi timp, nerealist (înainte de Revoluţia din Octombrie), Lenin credea că birocraţia urma să fie eliminată (pilonul constrângerii şi violenţei politice din acest secol) : „din moment ce populaţia în sine îşi suprimă opresorii, o forţă specială pentru suprimare nu mai este necesară”. De asemenea, el scria că :

> Suprimarea minorităţii formate din exploatatori de către majoritatea sclavilor *de ieri* este, privind comparativ, o sarcină atât de uşoară, simplă şi naturală, încât va presupune mult mai puţină vărsare de sânge decât suprimarea revoltei sclavilor şi şerbilor şi va costa omenirea mult mai puţin [...].

1. *Apud* V.I. Lenin, *State and Revolution*, Foreign Languages Publishing House, Moscova, pp. 25-27.
2. D.W. Giorgis, *op. cit.*, p. 21.
3. V.I. Lenin, *State and Revolution*, ed. cit., pp. 39, 68, 144-145.

> Opresorii sunt, în mod natural, incapabili de a suprima poporul fără o armă complexă care să îndeplinească această sarcină : dar poporul poate să înfrângă exploatatorii chiar şi cu un mecanism simplu sau fără un astfel de mecanism...[1]

Aceste convingeri şi aşteptări nefondate au fost abandonate de către Lenin curând după acapararea puterii. În 1922, Lenin a cerut ca un „număr foarte mare" de rezidenţi ai orăşelului Şuia să fie arestaţi şi executaţi pentru că s-au opus confiscării obiectelor sacre din bisericile locale. Lenin a scris : „este timpul să îi învăţăm pe aceşti oameni lecţia, astfel încât în deceniile ce vor urma să nu mai îndrăznească să se opună"[2].

Într-adevăr, a devenit curând evident că niciuna dintre predicţiile citate mai sus nu era corectă : condiţiile din Uniunea Sovietică (şi în statele comuniste apărute ulterior) erau departe de a conduce la reducerea birocraţiei şi a utilizării forţei coercitive a partidului-stat. Din contră, statele comuniste au creat forţe de constrângere de dimensiuni şi complexitate fără precedent, organe care au ajuns să fie însărcinate nu numai cu descoperirea şi pedepsirea celor suspectaţi de lipsă de loialitate (manifestată, potenţială sau imaginară), ci şi cu supravegherea unor proiecte de construcţii de anvergură, în care era utilizată forţa de muncă a celor arestaţi.

Raţiunea principală a acestei evoluţii a fost aceea că susţinerea populară care fusese anticipată a dispărut rapid – sau n-a existat niciodată ; programele şi politicile Partidului Comunist Sovietic (şi a celor din majoritatea statelor comuniste) nu au obţinut sprijinul majorităţii. De fapt, aceste politici – precum colectivizarea agriculturii – au stimulat tot mai mult opoziţia populaţiei. La fiecare pas, poporul trebuia să fie împins, îndemnat şi constrâns să urmeze calea industrializării forţate.

În al doilea rând, guvernele comuniste puneau mare preţ pe conformarea totală, care nu putea fi obţinută prin persuasiune, ci doar prin intimidare. Cultura politică a partidului era centrată pe intoleranţă şi dogmatism ; mijloacele erau în mod clar subordonate unor scopuri care nu puteau fi puse la îndoială.

La începutul anilor '30, represiunea deja instituţionalizată, la o scară mai mică sub Lenin, prin rezistenţa la colectivizare şi epurările din U.R.S.S. trebuia justificată. Noua teorie a conflictului politic răspândită de către Stalin susţinea ideea conform căreia succesul socialismului cerea o rezistenţă acerbă în faţa duşmanului (numit uneori „duşmanul încolţit"). Această rezistenţă solicita măsuri severe. Chiar dacă era doar opoziţia unei minorităţi, era considerată foarte periculoasă, deoarece căuta să submineze noul sistem. Stalin afirma că :

> Trebuie să zdrobim şi să ne descotorosim de teoria învechită conform căreia, cu fiecare mişcare înainte pe care o facem, lupta de clasă se va stinge tot mai mult şi că, raportat la succesele noastre, clasa inamică va deveni tot mai domesticită.
> Această teorie este nu numai greşită, ci şi periculoasă, căci ne adoarme poporul, îl conduce într-o capcană şi îi dă posibilitatea clasei inamice să se ralieze împotriva puterii sovietice.
> Din contră, cu cât înaintăm mai mult şi cu cât avem mai mult succes, cu atât mai furioase devin rămăşiţele clasei exploatatoare învinse. [...] Cu cât reuşesc să facă mai mult rău statului sovietic, cu atât se agaţă mai tare de cele mai disperate mijloace de luptă, ca ultimă speranţă a celor damnaţi[3].

1. *Apud* Mikhail Heller, *Cogs in the Wheel : The Formation of the Soviet Man*, Knopf, New York, 1988, p. 36. Înclinaţia lui Lenin spre violenţă este documentată şi de către Richard Pipes (ed.), *The Unknown Lenin*, Yale University Press, New Haven, 1996.
2. *Apud* Robert V. Daniels (ed.), *A Documentary History of Communism*, Stosius Inc/Advent Books Division, New York, 1960, p. 57. Stalin a făcut această declaraţie în anul 1937 într-un discurs în faţa Comitetului Central al Partidului.
3. *Apud* Robert V. Daniels (ed.), *A Documentary History of Communism*, New York, 1960.

Aceasta a devenit justificarea teoretică oficială a valurilor de teroare dezlănţuite în anii ’30.

Izolarea Uniunii Sovietice a contribuit la dezvoltarea unei mentalităţi conform căreia era plauzibil să se susţină, aşa cum au făcut-o liderii sovietici în repetate rânduri, că inamicii interni conspirau cu cei externi. „Conspiraţiile” erau puncte-cheie în cadrul proceselor-spectacol şi esenţiale pentru a justifica teroarea în masă. Tema conspiraţiei era, de asemenea, întâlnită şi în cadrul acuzaţiilor de rutină făcute împotriva victimelor anonime ale terorii. „Cine te-a recrutat ? ” era o întrebare standard în cadrul multor interogatorii. Organele securităţii de stat (C.E.K.A., N.K.V.D., G.P.U., M.V.D., K.G.B. etc.) erau de fapt contra-conspiraţii ce urmăreau să la descopere şi să le distrugă pe cele ale duşmanului. În acest context, există un element de proiecţie psihologică : „regimurile totalitare văd celelalte regimuri (unii ar putea adăuga alte grupuri şi indivizi) ca fiind la fel de nemiloase şi duplicitare precum sunt ele însele ; astfel, iau măsuri în conformitate cu aceste convingeri”[1].

Chiar dacă în planurile iniţiale ale comunismului nu a fost anticipată represiunea, aceste politici aveau un puternic substrat ideologic : erau produse secundare ale dorinţei imperioase de a reforma societăţile (şi oamenii) şi de a îndepărta orice obstacol care ar fi putut sta în calea acestei aspiraţii. Aşa cum a observat Soljeniţîn :

> Pentru a face rău, o fiinţă umană trebuie să creadă mai întâi că ceea ce face este bine. [...] Imaginaţia şi puterea spirituală a răufăcătorilor lui Shakespeare s-au oprit puţin după douăsprezece cadavre. Pentru că nu aveau o *ideologie*.
> Ideologia – aceasta este ceea ce dă răului justificarea mult căutată şi îi dă răufăcătorului stabilitatea şi determinarea necesare. Aceasta este teoria socială care face ca actele lui să pară bune în loc de rele, atât în proprii ochi, cât şi în ai celorlalţi. [...]
> În acelaşi mod şi-au întărit convingerile şi agenţii Inchiziţiei : invocând creştinismul ; la fel, cuceritorii teritoriilor străine, prin apologia grandorii patriei lor ; coloniştii, prin civilizaţie, naziştii, prin rasă ; iar iacobinii (la început şi la final), prin egalitate, fraternitate şi fericirea generaţiilor viitoare[2].

Mai recent, Aleksandr Iakovlev, fost membru al elitei politice sovietice (însărcinat cu ideologia şi propaganda în timpul lui Gorbaciov), a ajuns la concluzia că fundamentele violenţei politice sovietice se regăsesc în moştenirea ideologică şi inspiraţia marxist-leninistă : „fundamental, responsabilitatea pentru genocidul ce a avut loc în Rusia şi în întreaga Uniune Sovietică se bazează pe ideologia bolşevismului”[3]. El nu este de părere că uciderile în masă pot fi atribuite mentalităţii de asediu, înapoierii Rusiei sau personalităţii lui Stalin. El credea că :

> Marxiştii, care erau convinşi că revoluţia era locomotiva istoriei, iar violenţa era condiţia sine qua non a acesteia, nu mai puteau să se îndoiască de adevărul marxismului după ce puseseră deja mâna pe arme [...]. Credinţa în iminenţa creării unei lumi comuniste servea ca justificare pentru milioanele de victime ale luptei de clasă. [...]
> Ideea că o persoană nu trebuie să se teamă de a face victime pentru cauza progresului, că spiritul revoluţionar al masei proletare trebuie conservat cu orice preţ este una caracteristică pentru Marx [...].

---

1. Ted Galen Carpenter, „Democracy and War”, în *Independent Reviews*, iarna 1998, p. 436. Edward Shils nota că „fantezia conspiraţiei necesită o realitate a contra-conspiraţiei, astfel încât, în cele din urmă, lumea devine o arenă în care acţionează două conspiraţii, conspiraţia rea a duşmanilor şi una legitimă, necesară din punct de vedere moral, a bolşevicilor”.
2. Aleksandr Soljeniţîn, *The Gulag Archipelag*, vol. I, YMCA Press, New York, 1973, pp. 173-174.
3. Aleksandr Iakovlev, *A century of Violence in Soviet Russia*, ed. cit., p. 15.

> Criteriile morale sunt pur şi simplu neadecvate în circumstanţele unei lovituri de stat revoluţionare ; ele sunt revocate de brutalitatea şi caracterul direct al luptei de clasă […]. Această moralitate de clasă specială […] duce la tolerarea oricăror acte […]. Justificarea ei derivă dintr-o viziune specifică a căii istorice de dezvoltare şi din scopul final de renaştere a omenirii.

Iakovlev a subliniat în repetate rânduri bazele ideologice ale violenţei politice comuniste :

> Marele Inchizitor al lui Dostoievski vorbeşte despre dragostea pentru umanitate. Dar din această dragoste derivă dispreţul total pentru individ […].
> Toate acestea au fost comise sub pretextul unei griji pentru omenire, dar cu o indiferenţă totală faţă de individ. Teroarea este un mod de a remodela materialul uman în numele viitorului […]. În final, Marx a abandonat discuţia despre umanitate şi dragoste. Nu mai vorbea despre justiţie morală […]. Acest lucru a condus la convingerea că tot ceea ce corespundea intereselor revoluţiei şi comunismului devenea moral. Aceasta era moralitatea cu care au fost executaţi deţinuţi […], cu care au fost construite lagăre de concentrare şi cu care popoare întregi au fost relocate cu forţa […]. Pot fi justificate faptele săvârşite în numele progresului ? Ce anume îi dă unui grup de oameni dreptul de a condamna la moarte societatea civilă sau tradiţiile populare a căror consolidare a durat secole ?[1]

Reflecţiile lui Iakovlev reafirmă trăsătura distinctivă a violenţei politice comuniste : originea şi ţelurile idealiste – altfel spus, era o violenţă care urmărea un scop suprem. Cu toate acestea, majoritatea episoadelor violente, inclusiv conflictele etnice recente, au la bază o justificare ideologică minimală sau total absentă. Naziştii, turcii, hutu, sârbii şi alţii (care au măcelărit evrei, armeni, tutsi, respectiv albanezi) nu aveau interesul de a „remodela materialul uman în numele viitorului” – ei doar vroiau să se descotorosească de cei aparţinând unor grupuri considerate diferite, ameninţătoare, concurente sau inferioare, uneori plecând de la ideea că, prin dispariţia acestor grupuri inferioare, va fi creată o lume mai bună. Totuşi, violenţele apărute între grupurile etnice aveau la bază o ostilitate de grup viscerală, accentuată de competiţia pentru resurse, cum ar fi pământul.

În Rwanda, Bosnia, Kosovo, Sudan, Cipru, Sri Lanka, Israel (şi Palestina), unele grupuri au încercat să obţină un control mai mare asupra vieţii lor, în timp ce altele au încercat să le împiedice să-şi atingă ţinta. Planurile de perfecţionare a naturii umane sau dorinţa de transformare socială majoră şi programele sociale utopice joacă un rol neglijabil în aceste conflicte şi masacre.

Violenţa politică comunistă a pornit de la viziunea utopică asupra viitorului, de la scopurile grandioase şi de la intoleranţa pe care o inspira slujirea acestor idealuri, ca şi de la ataşamentul intens de putere. Mijloacele trebuiau subordonate unor scopuri neegalate în plan istoric, care necesitau măsuri extraordinare. Într-un cuvânt, acesta este rolul jucat de ideologie sau credinţă în represiunea exercitată de statele comuniste.

Orientarea viitoare a revoluţionarilor şi a succesorilor lor a ajutat la eliminarea sau diminuarea tensiunii dintre scopuri şi mijloace : bolşevicii „nu credeau că şansa atingerii anumitor ţinte era mai scăzută din cauza […] folosirii îndelungate şi pe scară largă a mijloacelor, care [erau] […] exclusiv la alegerea lor […]”[2]. Realizările viitoare aveau să prevaleze şi să purifice mijloacele discutabile folosite în atingerea lor – aceasta era convingerea de nezdruncinat pentru generaţii de lideri comunişti şi de revoluţionari din Uniunea Sovietică şi din alte state comuniste. Revoluţionarul dedicat se întărea în faţa durerii şi a suferinţei pe care le provoca politica sa.

1. Aleksandr Iakovlev, *The Fate of Marxism in Russia*, pp. 7, 11, 17, 29, 38-39, 56-57.
2. Nathan Leites, *A Study of Bolshevism*, The Free Press, Glencoe, IL, 1953, p. 105.

Lenin spunea că „nu există bătălii importante fără spitale de campanie lângă câmpul de luptă. Este absolut de neiertat să-ţi permiţi să fii înspăimântat sau lipsit de vlagă în preajma lor. Dacă ţi-e frică de lupi, nu intra în pădure"[1]. Această atitudine era împărtăşită şi de Edward Ochab, un funcţionar polonez:

> Am devenit [...] un revoluţionar profesionist. Am citit cartea lui Lenin, *Ce-i de făcut ?*, unde se afirmă că revoluţia socialistă are nevoie de cadre „revoluţionare profesioniste" [...] care să fie pregătite să-şi petreacă luni întregi târându-se prin canalizări şi să se ocupe de [...] organizarea maselor. Atunci mi-am spus: ăsta sunt eu[2].

Autodisciplina, controlarea sentimentelor personale şi angajamentul faţă de cauză au făcut posibilă depăşirea rezervelor şi a repulsiei faţă de mijloacele folosite. Din nou, aşa cum nota Leites:

> Bolşevicul trebuie să evite starea de empatie. [...] Bolşevismul împărtăşeşte sentimentul exprimat de un personaj din *Adolescentul* lui Dostoievski: „Nu contează dacă trebuie să treci prin gunoaie ca să-ţi atingi scopul, atâta vreme cât scopul e grandios. Totul se va spăla, totul se va netezi după aceea"[3].

Leites a scris totodată că „doctrina bolşevică respinge virtutea empatiei şi mila faţă de semeni. [...] Conştientizarea angoasei altora ar diminua capacitatea individuală de a îndeplini acele acţiuni care ar duce, în final, la abolirea ei"[4]. Aceasta ar putea fi viziunea chirurgului asupra durerii; el trebuie să rămână indiferent la senzaţiile trupeşti ale pacientului pentru a-l vindeca. Astfel, în lupta politică, „în loc de sentimentul de vinovăţie pentru suferinţele pe care o persoană le impune celorlaţi [...] se poate încerca sentimentul de îndreptăţire cu privire la impunerea directă şi activă a suferinţei asupra altora, în vederea viitoarei sale eradicări"[5].

Prin urmare, violenţa politică a sistemelor comuniste era mai degrabă instrumentală decât emoţională sau pasională, deci nu tipul de violenţă care ar satisface vreun instinct sau impuls personal, deşi, în mod ocazional şi ilicit, e posibil ca acest fenomen să se fi produs[6].

Folosirea mijloacelor violente a fost facilitată de perceperea lor ca defensive şi revoluţionare. Troţki scria că:

> Omul care, din principiu, repudiază terorismul, spre exemplu, repudiază măsurile de suprimare şi intimidare îndreptate împotriva unei contrarevoluţii tenace şi care uzează de arme – trebuie să respingă orice idee de supremaţie politică a clasei muncitoare şi a dictaturii sale revoluţionare. Omul care repudiază dictatura proletariatului repudiază revoluţia socialistă ...

Anterior, Troţki demonstrase că dictatura proletariatului era o necesitate, pentru că nu se putea ajunge la nicio înţelegere cu burghezia: „numai forţa poate fi factorul decisiv"[7].

---

1. *Ibidem*.
2. *Apud* Teresa Toranska, *„Them": Stalin's Polish Puppets*, Harper Collins Publishers, New York, 1987, p. 88.
3. *Apud* Nathan Leites, *op. cit.*, pp. 208, 106.
4. *Ibidem*, p. 348.
5. *Ibidem*, p. 352.
6. Se presupune că această bucurie impulsivă, sadică, a violenţei i-a motivat pe soldaţii japonezi la Nanking, ca şi pe participanţii la pogromuri, linşări şi alte izbucniri spontane ale violenţei etnice.
7. Leon Troţki, *Terrorism and Communism: A Reply to Karl Kautsky*, Ann Arbor, MI, 1961, pp. 20, 23.

Leites a surprins foarte clar mentalitatea cerută de crima în masă cu motivaţie impersonală, deliberată, ideologică : disponibilitatea „de a-ţi murdări mâinile”. După toate probabilităţile, a rămas totuşi o conştientizare subtilă a disonanţei dintre scopuri şi mijloace[1]. Această conştientizare ajută la explicarea secretomaniei legate de violenţa politică din multe sisteme comuniste şi, poate, în acelaşi timp, şi secretomania nazistă.

Folosirea neîngrădită a violenţei politice şi a forţei deriva, de asemenea, din paternalismul revoluţionarilor profesionişti (transformaţi ulterior în funcţionari), care credeau că acţionează în numele şi în interesul maselor, când, de fapt, erau strict separaţi de ele. Profunda segmentare socială din Rusia (dar şi din alte ţări comuniste asemănătoare sau chiar mai înapoiate) susţinea acest tip de elitism.

Chiar şi extraordinara sete de putere şi dorinţă de răzbunare a lui Stalin – direcţionată împotriva duşmanilor săi reali sau imaginari – sunt, în parte, explicate de convingerea că era un instrument ales al istoriei, executorul unor ţeluri înalte şi măreţe, trasate atât de teoria marxist-leninistă, cât şi de istoria Rusiei. Fără îndoială, credinţe asemănătoare i-au motivat şi pe Mao, Castro, Kim Ir-sen, Ho Şi Min şi alţi lideri comunişti. Aceste convingeri nu au indus şi anumite limite sau atenţie pentru procedura corectă.

În ciuda controverselor care au însoţit-o încă de la sfârşitul anilor ’60, teoria totalitarismului este cea care explică cel mai bine principalele caracteristici ale violenţei politice şi presiunii comuniste. Acestea nu puteau fi separate de exerciţiul nelimitat al puterii, de impulsul de a dizolva distincţiile dintre spaţiul public şi privat (subordonându-l complet pe al doilea celui dintâi) şi de tentativa politizării fiecărui segment al vieţii. Pentru că nimic din ceea ce făceau cetăţenii nu era lipsit de înţeles politic, infracţiunea de ordin politic şi devierea de la normă au ajuns să fie definite în sens foarte larg, conducând la aplicarea de tratamente abuzive unui număr mare de oameni, care, în majoritatea lor, nu erau mai deloc interesaţi de politică şi nu erau predispuşi să pună sub semnul întrebării sau, cu atât mai puţin, să pericliteze puterea partidului-stat.

Conducătorii comunişti s-au arătat (cel puţin la început) inspiraţi de ideile ce promiteau izbăvirea laică ; ei deţineau o putere enormă, centralizată, necontrolată de vreun mecanism instituţional, ce contracara forţa socială sau tradiţia[2]. Totodată, după toate aparenţele, personalităţile liderilor supremi au avut, de asemenea, un rol de jucat în formele pe care le-a luat violenţa politică. Stalin, Mao[3], Castro, Mengistu (Etiopia)[4] şi Mátyás Rákosi (Ungaria) au fost oameni deosebit de cruzi, înşelători şi răzbunători, care nu puneau mare preţ pe viaţa individului. Ei aveau capacitatea dovedită de a deveni ostili sau de a-şi trăda cei mai apropiaţi colaboratori, prieteni (dacă existau) sau tovarăşi de arme dacă erau suspectaţi de cea mai mică divergenţă de opinie sau de scădere a loialităţii.

---

1. Heinrich Himmler, de exemplu, se referea cu o oarecare candoare la problema scopurilor şi a mijloacelor în ce priveşte soluţia la „întrebarea evreiască”, într-un discurs către ofiţerii S.S., în care recunoştea că priveliştea cadavrelor era neplăcută şi, în viziunea sa, cerea un caracter puternic (vezi Joachim C. Fest, *The Face of the Third Reich*, Da Capo Press, New York, 1970, p. 115).
2. Zbigniew Brzezinski, „Patterns of Autocracy”, în Cyril Black (ed.), *The Transformation of Russian Society*, Harvad University Press, Cambridge, MA, 1960.
3. Cu privire la aceste aspecte ale personalităţii lui Mao, vezi dr. Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, Random House, New York, 1994.
4. „Mengistu mi-a mărturisit odată că îi plăcea să prezideze întrunirile în această sală [...] pentru că putea să stea chiar deasupra pivniţei unde erau întemniţaţi toţi foştii aristocraţi, pe care îi dispreţuia.” (D.W. Giorgis, *Red Tears*, ed. cit., p. 126). Aceasta nu a fost, desigur, singura reflecţie a personalităţii dezagreabile a lui Mengistu. Vezi şi *ibidem*, pp. 18-21, 33-34, 332 şi 352 pentru alte exemple ale megalomaniei şi cruzimii sale.

Sferă şi proporţii

Poate că cea mai reprezentativă trăsătură a represiunii politice comuniste a fost aria sa vastă. Zeci de milioane de oameni au fost afectaţi ; au fost create mii de instituţii penale[1]. Numărul mare al celor întemniţaţi a fost o urmare a tendinţei preventive sau profilactice a sistemelor, a noţiunii de „fărădelege obiectivă" sau a presupunerii potrivit căreia „prizonierii se făceau vinovaţi de ceva, din moment ce fuseseră acuzaţi, şi erau subumani, fiindcă fuseseră arestaţi"[2].

Autorităţile căutau de obicei să identifice anumite caracteristici, atribuite unor grupuri diverse, despre care se presupunea că ar putea conduce la un comportament neadecvat din punct de vedere politic, aşa cum era el definit de conducători[3]. Măsurile represive îi vizau nu doar pe cei care se opuneau sistemului şi îşi manifestau opoziţia, dar mai ales pe cei „vinovaţi" de *potenţial* pentru opoziţie, şi anume de „fărădelegi obiective"[4]. În Cambodgia, „vânătoarea duşmanilor interni" pornea de la credinţa că „ideile «burgheze» insidioase, preferinţele şi atitudinile erau [...] îngropate în conştiinţa tuturor". Un fost apropiat al lui Pol Pot îşi amintea că „[Pol Pot] îşi considera duşmanii carne putredă, carne umflată. Duşmani în jurul lui. Duşmani în faţă, duşmani în spate, duşmani la nord, [...] duşmani la sud, [...] la vest, [...] la est, [...] duşmani venind din toate cele nouă direcţii, apropiindu-se, nelăsându-l să respire"[5].

Convingerea oficială că o masă mare de oameni este sensibilă în faţa unei atitudini politice discutabile a făcut ca, în Uniunea Sovietică, în timpul „Marii Terori", organele de represiune să stabilească cote ce trebuiau îndeplinite – cu alte cuvinte, un anumit număr de oameni care trebuiau arestaţi[6].

Formaţia marxist-leninistă a liderilor şi iniţiatorilor sistemului de represiune comunistă a contribuit semnificativ la vasta sa cuprindere : ei erau obişnuiţi să gândească în termenii unor categorii largi, impersonale din punct de vedere social şi politic ; comportamentul sau vina individuală deveneau irelevante din moment ce persoana era etichetată ca aparţinând unei clase sau unui grup ostil ori potenţial ostil sistemului.

Jerzy Gliksman, un martor al implementării acestor politici, scria :

> Braţul aparatului punitiv sovietic urmăreşte să-i ajungă nu doar pe infractorii reali, ci şi pe cei probabili sau improbabili şi chiar – ca măsură de profilaxie socială – pe cei potenţiali. [...]
> Pentru a evita riscurile legate de exonerarea cazurilor îndoielnice, au adoptat [...] un sistem de eliminare a tuturor celor care se depărtau de norme. [...] Definiţia unui „act periculos din punct

---

1. O publicaţie remarcabilă, deşi ignorată de obicei, oferă informaţii detaliate cu privire la locul exact, mărimea şi funcţionarea a 2.000 de instituţii penale sovietice, care includeau atât deţinuţi politici, cât şi nonpolitici (vezi Avraham Shifrin, *First Guidebook to Prisons and Concentration Camps of the Soviet Union*, ed. cit.). Harry Wu a strâns date despre 1.000 de lagăre chinezeşti de reformă prin muncă şi a estimat numărul lor total la 3.000. El scria că „în ultimii patruzeci de ani, cel puţin 50 de milioane de oameni au fost trimişi în lagărele Laogai [de reformă prin muncă], iar în prezent acolo se mai află circa 10 milioane" (manuscris nedatat).
2. D. Chandler, *op. cit.*, p. 122.
3. Când a fost arestat, anchetatorul i-a spus lui Armando Valladares : „Noi nu avem nicio dovadă împotriva ta. Dar avem convingerea că eşti un potenţial duşman al Revoluţiei. Pentru noi, este suficient" (*Against All Hope*, Encounter Books, New York, 1986, p. 9).
4. Robert Conquest scria că „Prizonierii recunoşteau [...] că exista o «caracteristică obiectivă», fundamentală în acest caz. Putea fi originea socială, slujba precedentă sau actuală, relaţia sau prietenia cu o persoană, naţionalitatea sau legătura cu o ţară străină sau activitatea în organizaţii sovietice specifice" (*The Great Terror*, Oxford University Press, Londra, 1968, p. 297).
5. D. Chandler, *op. cit.*, pp. 44, 76.
6. *The Black Book*, pp. 186-187 ; vezi şi S. Sebag Montefiore, *Stalin*, ed. cit., pp. 203-204.

de vedere social" este foarte largă. [...] Articolele din Cod dedicate infracţiunilor „contrarevoluţionare" sunt voit formulate într-un cadru larg, astfel încât să includă [...] chiar şi acţiuni tinzând către „slăbirea" puterii de guvernare (articolul 58)[1].

Aceste sisteme încercau nu doar să îngrădească sau să anihileze duşmanii existenţi, ci şi să distrugă inclusiv potenţialul de rezistenţă şi opoziţie. Fondatorul poliţiei politice comuniste, Felix Dzerjinski, a exprimat această idee succint şi explicit : „Terorizăm duşmanii guvernului sovietic ca să suprimăm crima în faşă"[2]. Atitudinile politice erau deduse din caracteristicile socioeconomice şi, uneori, etnice, precum şi din relaţii de rudenie sau legături sociale, mai degrabă decât din comportament sau exprimarea opiniei.

În Uniunea Sovietică, „categoriile demne de arestare" includeau foşti membri ai Partidului, bătrâni bolşevici, foşti deţinuţi politici (sub domnia ţarului), ofiţeri de armată, muncitori în transporturi, tehnicieni, diverşi specialişti în industrie sau agricultură şi oameni care aveau legături cu străinii[3]. Potenţialii duşmani sau cei consideraţi „periculoşi din punct de vedere social" erau, de asemenea, prezentaţi ca „persoane aparţinând unui grup social precedat de prefixul «ex-», [...] ex-chiaburi, ex-infractori, ex-funcţionari ai epocii ţariste, ex-membri ai aripii menşevice, ex-revoluţionari socialişti şi aşa mai departe"[4]. În aceeaşi perioadă, „oricine avea legături în afara ţării, [...] cine avea un transmiţător radio, colecţiona timbre sau vorbea Esperanto avea şanse mari să fie acuzat de spionaj"[5]. Motivele persecuţiei se bazau totodată pe categorii precum „element antisovietic, membru activ al Bisericii, membru al unei secte religioase, rebel – oricine fusese implicat în trecut în revolte antisovietice, oricine avea legături în afara ţării"[6]. Pe şantierele Canalului Dunăre – Marea Neagră, în România, erau „prizonieri din toate păturile sociale : membrii educaţi ai clasei de mijloc se amestecau cu ţăranii cărora li se luase pământul, preoţii ortodocşi cu liderii sionişti, iugoslavii din Banat cu saşii din Transilvania..."[7].

Responsabilitatea colectivă a fost mult extinsă. *Pravda*, ziarul oficial al Partidului Comunist Sovietic, consemna în 1934 :

> Membrii individuali ai familiei sunt, de asemenea, responsabili pentru actele trădătorilor. În caz de fugă sau trecere a frontierei, în ce priveşte o persoană aflată în serviciu militar, pentru toţi membrii maturi ai familiei, dacă sunt implicaţi în ajutarea infractorului sau îi cunoşteau intenţiile şi nu le-au raportat autorităţilor, pedeapsa este închisoarea de la cinci la zece ani, însoţită de confiscarea întregii averi.
>
> Ceilalţi membri ai familiei trădătorului şi toţi cei care depindeau de el la momentul comiterii actului de trădare sunt supuşi pierderii drepturilor şi exilului în regiuni îndepărtate din Siberia pentru cinci ani. [...] Nu se poate să fii un observator neutru atunci când sunt vizate interesele

1. Jerzy Gliksman, „Social Prophylaxis as a Form of Soviet Terror", în Carl Friedrich (ed.), *Totalitarianism*, Grosset & Dunlap, New York, 1964, pp. 61-62, 64. Astfel de generalizări şi categorii vagi ale infracţiunii de ordin politic au fost introduse şi în România ; de pildă, „sabotaj contrarevoluţionar", „diversiune contrarevoluţionară" şi „agitaţie şi propagandă contrarevoluţionare" (vezi Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania*, St. Martin's Press, New York, 1999, p. 84).
2. *Apud* M. Heller, *op. cit.*, p. 95.
3. F. Beck şi W. Godin, *Russian Purge and the Extraction of Confession*, The Viking Press, New York, 1951, pp. 93-98.
4. *The Black Book*, p. 201.
5. *Ibidem*, p. 188.
6. R. Conquest, *The Great Terror*, p. 283 ; vezi şi pp. 284-299. Vezi şi J. Gliksman, în *op. cit.*, pp. 67-72.
7. D. Deletant, *Communist Terror in Romania*, ed. cit., p. 213.

ţării sau ale muncitorilor şi ţăranilor. Aceasta este o nelegiuire teribilă : este complicitate la nelegiuire[1].

O jumătate de secol mai târziu, în Vietnamul comunist au prevalat principii asemănătoare : „elementul principal în vederea deportării oamenilor în lagăre era stabilirea de categorii administrative. […] Orice persoană încadrată în categoriile necorespunzătoare – de fapt, orice persoană de care comuniştii se temeau sau pe care o suspectau, indiferent cât de nemotivat – era, *ipso facto*, clasificată ca deportabilă”[2]. Autorităţile vietnameze îi suspectau în mod special pe cei care purtau ochelari : „să hotărăşti cine era duşman […] era uneori aşa de arbitrar că, pur şi simplu, o persoană putea fi persecutată pentru că purta ochelari, semn că ar fi intelectual sau «elitist burghez»”[3]. În Cambodgia, sub conducerea lui Pol Pot persecuţia (din motive similare) a celor care purtau ochelari era mai răspândită şi mai bine cunoscută[4].

În China comunistă, „lista duşmanilor lui Mao s-a extins de la «moşieri, capitalişti-birocraţi şi agenţi imperialişti», în anii ’20, la «(foşti) moşieri, ţărani înstăriţi, reacţionari, personaje negative, susţinători ai dreptei», în anii ’50, şi, din nou, la «(foşti) moşieri, ţărani înstăriţi, reacţionari, personaje negative, susţinători ai dreptei, trădători, agenţi inamici şi susţinători ai capitalismului», în timpul Revoluţiei Culturale”[5].

Decizia din 1957, care stabilea înfiinţarea lagărelor de reeducare prin muncă (diferite de lagărele de reformare prin muncă, deja existente), prevedea, în termeni la fel de generali, caracteristicile deţinuţilor : de pildă, „cei care nu aveau un loc de muncă corespunzător […] şi se purtau ca huliganii […]”, „contrarevoluţionari şi reacţionari antisocialişti, […] oameni care perturbă ordinea publică, […] care […] nu se supun cerinţelor de la locul de muncă, […] care […] cauzează probleme şi perturbă ordinea publică […]”[6]. În Cambodgia,

> khmerii roşii au început să-i ucidă pe cei care se încadrau în anumite categorii sociale şi politice. […] Cei care erau priviţi ca fiind corupţi din cauza educaţiei, clasei sociale sau a meseriei lor – funcţionari, medici, avocaţi, militari sau profesori – erau identificaţi şi eliminaţi. […] Se presupune, de asemenea, că uciderea soţiilor şi copiilor de militari era o practică frecventă. Un slogan al khmerilor roşii avansa ideea că „neamul lor trebuie anihilat până la ultimul supravieţuitor”[7].

Mai mult, „pentru khmerii roşii, ca şi pentru comuniştii chinezi, unele grupuri sociale erau infracţionale prin natura lor, şi această infracţionalitate era considerată transmisibilă de la soţ la soţie, la fel ca o trăsătură moştenită”. Un student specializat în genocidul din

1. *Apud* Robert V. Daniels, *A Documentary History of Communism*, ed. cit., p. 41.
2. Nguyen Van Canh, *Vietnam Under Communism, 1975-1982*, Hoover Institution Press, Stanford, CA, 1983, p. 193.
3. Philip Gourevitch, „Vietnam : The Bitter Truth”, *New York Review of Books*, 22 decembrie 1994, p. 55.
4. Vezi, de exemplu, *The Black Book*, p. 622. În Rusia, în timpul Războiului Civil, oamenii cu unghii curate erau suspecţi din punct de vedere politic (comunicare personală cu Peter Kenez, specialist în domeniul Războiului Civil din Rusia).
5. Gong Xiaoxia, *Repressive Movements and the Politics of Victimization : Patronage and Persecution During the Cultural Revolution* (disertaţie pentru doctorat, Harvard University, 1995), p. 49. Vezi şi *The Black Book*, pp. 486-487, şi Andrew G. Walder şi Gong Xiaoxia (eds.), „Violence in the Cultural Revolution”, în *Chinese Sociology and Anthropology*, ianuarie 1994.
6. Martin King Whyte, „Corrective Labor Camps in China”, în *Asian Survey*, 13, nr. 3, 1973, pp. 255-257.
7. Frank Chalk şi Kurt Jonasson (eds.), *The History and Sociology of Genocide*, Yale University Press, New Haven, CT, 1990, p. 404.

Cambodgia a estimat că au pierit 82% dintre ofiţerii fostei armate, 51% dintre „intelectuali" (termen folosit cu largheţe de khmerii roşii) şi 41% dintre rezidenţii din Phnom Penh[1].

În Coreea de Nord, „membrii apropiaţi ai familiei, dar şi rudele mai îndepărtate sunt, de asemenea, pedepsite, pentru că sunt considerate vinovate prin asociere"[2]. În mod cu totul special, în Coreea de Nord şi oamenii cu dizabilităţi au avut de suferit în urma discriminării şi a excluderii sociale, pentru că nu li s-a permis să locuiască în capitală şi au fost exilaţi în diverse locuri îndepărtate[3]. În Cambodgia lui Pol Pot, „oamenii cu handicap erau pur şi simplu consideraţi nefolositori pentru societate şi executaţi"[4].

Aceste definiţii largi privitoare la duşmanii politici şi politicile bazate pe astfel de definiţii erau înrădăcinate în mentalitatea conducătorilor comunişti şi a culturii politice pe care au creat-o. Această perspectivă – care poate fi regăsită la nivelul tradiţiei conspirative a fondatorilor Uniunii Sovietice – exagera puterea şi perfidia adversarilor politici ; cei care obişnuiau să conspire împotriva guvernului ţarist nu se puteau abţine să nu conspire împotriva celor pe care îi etichetaseră ca *duşmani* după ce obţinuseră puterea. Dar, spre deosebire de nazişti, care erau obsedaţi de conspiraţia unui anumit grup (evreii), liderii comunişti erau predispuşi să se simtă în pericol de moarte, ce putea fi declanşat de o constelaţie întinsă şi schimbătoare de duşmani a căror singură trăsătură comună era potenţialul orientat înspre nonconformism sau rezistenţă. Aceste atitudini nu se limitau la conducătorii şi funcţionarii sovietici.

Politicile comuniste de represiune se bazau în continuare pe un ataşament foarte intens faţă de putere şi pe teama de a o pierde. În cazul Uniunii Sovietice, Războiul Civil (de la începutul anilor '20) şi izolarea ulterioară de restul lumii au făcut ca aceste atitudini să fie mai plauzibile : în contrast cu aşteptările timpurii ale lui Lenin şi Troţki, Revoluţia din Octombrie nu a reuşit să declanşeze revolte în Vest şi, prin urmare, influenţa şi sprijinul aşteptate pentru revoluţia rusă nu s-au materializat[5].

Troţki (după delimitarea de Stalin) a asociat caracterul represiv al sistemului sovietic cu birocratizarea sa progresivă. Cel din urmă aspect era, cel puţin parţial, un răspuns la lipsurile materiale. Potrivit lui Troţki,

> când este marfă destulă la magazin, cumpărătorul poate veni atunci când doreşte. Când e marfă puţină, cumpărătorii sunt obligaţi să stea la coadă. Când cozile sunt foarte lungi, este necesar să fie trimis un poliţist care să asigure ordinea. Aşa începe şi puterea birocraţiei sovietice.

În termeni mai generali, Troţki privea ascensiunea birocraţiei ca o reflecţie a „antagonismelor ascuţite" ce trebuiau reduse şi reprimate. Totodată, el observa că „birocraţia şi armonia socială sunt invers proporţionale"[6].

Şi alte state comuniste au trecut prin experienţe istorice similare – izolare şi război civil –, în special China şi Cambodgia. Regimul cubanez, apărut în urma unui război de gherilă, avea,

1. Marek Śliwiński, citat în *The Black Book*, pp. 593, 634.
2. Kristin Gustavson şi Jinmin Lee-Rudolph, „Political and Economic Human Rights Violations in North Korea", în *op. cit.*, p. 135. *The Black Book* menţionează că „parte a regimului de afirmare a responsabilităţii familiale [în Coreea de Nord], familii întregi au fost trimise în lagăre pentru că unul dintre membri primise sentinţa" – p. 555. Experienţele unei astfel de familii sunt povestite în lucrarea *The Aquariums of Pyongyang*. În Etiopia comunistă, întreaga familie regală a fost întemniţată (D.W. Giorgis, *Red Tears*, ed. cit., p. 341).
3. *The Black Book*, p. 560 ; vezi şi Anthony Daniels, „Peoples Democratic Review", în *National Review*, 1 septembrie 1989, p. 20.
4. *The Black Book*, p. 598.
5. Leon Troţki, *The Revolution Betrayed*, Pathfinder Press, New York, 1972 [1937].
6. *Ibidem*, pp. 49-50, 52, 112.

de asemenea, motiv să se simtă ameninţat de Statele Unite şi a funcţionat parţial izolat. Izolarea Coreei de Nord şi a Vietnamului de Nord a fost, în mare măsură, autoimpusă. (În anii ’80 şi ’90, Vietnamul, ca şi China, a ales deschiderea economică.)

Regimurile comuniste din Europa de Est au fost bine protejate de forţele armate sovietice de orice ameninţări interne sau externe, până la sfârşitul anilor ’80[1]. Viziunea conspirativă asupra lumii, pe care o întreţineau, făcea parte dintr-o cultură politică ce fusese transplantată din Uniunea Sovietică. Din cauza dependenţei manifestate de forţele sovietice, liderii comunişti est-europeni erau în mod particular conştienţi de legitimitatea lor fragilă.

Se mai poate discuta dacă ataşamentul nesigur şi, prin urmare, cu atât mai intens de putere al conducătorilor comunişti îşi avea rădăcinile în ilegitimitatea fundamentală a sistemelor – aceşti conducători ştiau sau simţeau că puterea lor nu era rezultatul mandatului popular (cu excepţia, poate, a începuturilor din Cuba şi China) şi nu au considerat niciodată de cuviinţă să-şi supună stăpânirea aprobării sau legitimării electorale.

Foametea prin care au trecut mai multe state comuniste (cu precădere Uniunea Sovietică, China şi Etiopia) a sporit numărul victimelor cu câteva milioane. Acest fenomen a fost, în mare parte, rezultatul politicilor guvernamentale, şi nu „voinţa Domnului”. În unele părţi ale Uniunii Sovietice, aprovizionarea ţăranilor cu alimente era în mod deliberat blocată sau nu li se permitea să se mute în regiuni mai bine aprovizionate[2]. Potrivit lui Aleksandr Orlov, fost înalt funcţionar în cadrul N.K.V.D., „acest dezastru teribil a fost provocat nu de elemente incontrolabile ale naturii, ci de prostia şi voinţa unui dictator incapabil să prevadă consecinţele acţiunilor sale, nepăsător în faţa suferinţei umane”[3].

În Etiopia, relocarea forţată a ţăranilor, la care s-a adăugat colectivizarea, a contribuit direct la apariţia foametei, în aceeaşi măsură în care, în Uniunea Sovietică, fermele colective erau foarte ineficiente şi neproductive. Măsurile nu *urmăreau* moartea cuiva, dar au provocat totuşi moartea câtorva milioane de oameni. Nici regimul etiopian, nici cel sovietic sau chinez nu erau preocupate de costurile umane ale acestor măsuri[4].

În China, marea foamete de la sfârşitul anilor ’50 a fost rezultatul ciudatei politici care îi obliga pe ţărani să adune şi să topească fier vechi, în detrimentul muncii în agricultură ; această acţiune trebuia să fie o parte a „Marelui Pas Înainte”. Exemplele de canibalism au fost consecinţe unice ale foametei (care a reapărut mai târziu, în timpul Revoluţiei Culturale)[5].

Sfera de cuprindere şi proporţiile represiunii în statele comuniste erau legate, de asemenea, de practica larg răspândită a denunţării sau de folosirea informatorilor pentru a devoala lipsa

1. Două revolte – cea din 1953 din Germania de Est şi cea din 1956 din Ungaria – au fost înăbuşite de trupele sovietice. Încercarea, mai puţin violentă, din Cehoslovacia, în 1968, de a construi „un socialism cu faţă umană” a fost, de asemenea, suprimată de forţele sovietice. Predictibilitatea susţinerii sovietice a încetat să se manifeste la mijlocul anilor ’80 şi a accelerat considerabil prăbuşirea acestor sisteme.
2. Vezi R. Conquest, *The Harvest of Sorrow*. Un alt autor spunea următoarele cu privire la acest subiect : „Moartea a milioane de ucraineni şi a altor popoare sovietice în timpul foametei din 1932-1933 este atribuită direct încercării lui Stalin de a reconstrui complet societatea prin industrializare rapidă. […] În cursul acestui proces, a instituit un sistem totalitar bazat pe teroare. Oamenii au murit în masă şi au suferit îngrozitor ca rezultat al efortului excesiv de a procura cereale, dar […], spre dosebire de Holocaust, Marea Foamete nu era un act intenţionat de genocid. Scopul nu era exterminarea ucrainenilor doar pentru că erau ucraineni” (Barbara B. Green, „Stalinist Terror and the Question of Genocide : The Great Famine”, în A.S. Rosenbaum, *Is The Holocaust Unique ?* , ed. cit., pp. 139, 156.)
3. Aleksandr Orlov, *The Secret History of Stalin’s Crimes*, Random House, New York, 1953, pp. 28-29.
4. Cu privire la foametea din Etiopia, vezi şi Myles F. Harris, *Breakfast in Hell : A Doctor’s Eyewitness Account of the Politics of Hunger in Ethiopia*, Picador, New York, 1987, care este citată în această antologie.
5. Jasper Becker, *Hungry Ghosts : Mao’s Secret Famine*, Holt Paperbacks, New York, 1997 ; vezi şi Arthur Waldron, „«Eat People» – A Chinese Reckoning”, în *Commentary*, iulie 1997.

de loialitate. Sistemele comuniste îşi încurajau cetăţenii să ofere informaţii unii despre alţii şi să pună loialitatea faţă de partidul-stat mai presus de loialitatea faţă de familie sau prieteni. În China, cabinele de denunţare amplasate pe stradă (şi dotate cu formulare) erau la dispoziţia cetăţenilor şi făceau accesibilă delaţiunea[1]. În Cuba, denunţul era facilitat

> prin asigurarea unui formular special care putea fi completat de activiştii Comitetului pentru Apărarea Revoluţiei (C.D.R.). [...] Pe o parte, formularul reda opinia pe care o persoană ar fi putut să o exprime cu privire la un subiect politic. Pe cealaltă parte, erau menţionate date precum vârsta sau profesia persoanei, locul unde a fost exprimată opinia respectivă, dacă persoana era considerată ca făcând parte dintre revoluţionari, dacă este reacţionară sau dacă acest aspect nu era cunoscut, dacă cei care ascultau o aprobau, o dezaprobau, erau indiferenţi şi aşa mai departe[2].

Comitetele pentru Apărarea Revoluţiei (C.D.R.) din Cuba constituiau „o instituţie represivă multifuncţională", care îşi asuma îndatoririle informative cu privire la cetăţeni şi se ocupa de fiecare aspect al vieţii lor : serviciu, locuinţă, imigrare, înscrierea la universitate sau la şcolile profesionale şi orice alte situaţii în care observarea gradului de responsabilitate politică a cetăţenilor juca un rol important[3]. Îndatoriri similare erau îndeplinite, în China, de vecini, de trecători şi de comitetele districtuale[4]. În Cambodgia, „pentru o arestare erau suficiente trei denunţuri ca «agent C.I.A.»..."[5].

În Uniunea Sovietică, Pavel Morozov, în vârstă de 12 ani, care dăduse informaţii referitoare la propria familie, a devenit model şi erou naţional. În Germania de Est (o ţară cu 17 milioane de locuitori), Stasi a creat o reţea uriaşă de informatori cu normă întreagă şi cu jumătate de normă (95.000 cu normă întreagă şi 160.000 cu jumătate de normă, potrivit unei surse). Gestapo, care superviza o naţiune cu peste 60 de milioane de oameni, avea jumătate din numărul agenţilor cu normă întreagă[6].

Statele comuniste foloseau informatori din mai multe motive. Unul dintre ele era să obţină cât mai multe date despre opoziţie sau despre devierile de natură politică ; sistemele politice care urmăreau conspiraţiile aveau nevoie de metode conspirative pentru a le contracara. În al doilea rând, datele pe care informatorii le puteau plasa, în secret, peste tot aveau un impact intimidant asupra populaţiei ; făceau parte din sistemul de control social. Prezenţa aproape permanentă a informatorilor descuraja comentariile critice sau exprimarea nemulţumirii faţă de autorităţi, fapt ce sporea stabilitatea acestor sisteme. În al treilea rând, toţi cei care ofereau astfel de informaţii (chiar şi cu jumătate de normă) ajungeau să fie implicaţi în sistem ; aceasta era o formă de participare politică pe care sistemele totalitare o apreciau.

---

1. Bao Ruo Wang scria : „cabinele omniprezente de denunţare [...] se înmulţesc în fiecare oraş. Un străin ar putea să le ia drept cutii poştale, de vreme ce sunt vopsite în roşu, [...] dedesubt este un raft pentru formularele standard, iar deasupra un mic anunţ, cu caractere chinezeşti : «Cabină pentru Denunţuri». [...] Poliţia colectează formularele zilnic. Cabine pentru denunţuri există şi în închisori şi lagăre şi mai sunt şi aşa-numitele Cabine de Critică Constructivă" (*Prisoner of Mao*, Harmondsworth, UK, 1976, p. 61, citat aici). *The Black Book* menţionează, de asemenea, existenţa acestor cabine.
2. Arch Puddington, „Revolutionary Defense Committees", în I.L. Horowitz (ed.), *Cuban Communism, 1959-1996*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 1995, p. 493.
3. Rhoda Rabkin, „Human Rights and Military Rule in Cuba", în I.L. Horowitz (ed.), *Cuban Communism*, ed. cit., p. 675 ; vezi şi Arch Puddington, „Revolutionary Defence Committees", în *op. cit.*, şi *The Black Book*, pp. 661-662.
4. *The Black Book*, p. 481.
5. *Ibidem*, pp. 586-587.
6. Roger Cohen, „Germany's East Is Still Haunted by Big Brother", în *The New York Times*, 29 noiembrie, p. 199 ; vezi şi Timothy Garton Ash, *The File : A Personal History*, Vintage, New York, 1997, şi Mike Dennis, *The Stasi*, Longman, Londra, 2003, pp. 90-106.

Culegerea unor astfel de date de către cetăţenii obişnuiţi constituia o formă a datoriei civice, care ajuta la stabilirea statutului lor politic şi la dovedirea loialităţii, mai ales în vremuri de teroare, când oricine putea fi acuzat de lipsă de fidelitate.

Dată fiind convingerea că duşmanul se afla pretutindeni şi disponibilitatea de a defini fiecare accident ca sabotaj, politica oficială nu putea ignora sau respinge denunţurile, oricât de absurde sau neplauzibile erau acestea. Acest fapt a contribuit totodată la creşterea numărului celor care erau acuzaţi sau pedepsiţi pentru infracţiuni politice pe care nu le comiseseră. Recursul la denunţ era deosebit de folositor atunci când poliţia politică avea norme de arestări de îndeplinit, aşa cum se întâmpla în Uniunea Sovietică în anii ’30.

Controlul asupra mişcărilor populaţiei

Controlul riguros asupra mişcărilor populaţiei, atât în interiorul, cât mai ales dincolo de graniţele ţării, era o caracteristică esenţială a statelor comuniste. Controalele luau forme variate. Paşaportul intern era un element important ; trebuia ca fiecare adult să-l aibă asupra lui şi să îl arate poliţiei, la cerere. Documentul conţinea informaţii cu privire la reşedinţa persoanei. Pentru schimbarea reşedinţei era necesară înregistrarea la poliţie. Anumite zone erau restricţionate : regiunile de graniţă, capitalele, locurile în care se aflau baze militare. În China, sub conducerea lui Mao, raţiile alimentare erau atribuite în funcţie de reşedinţă şi nu erau disponibile dacă oamenii se mutau fără permisiune oficială.

Paşapoartele obişnuite, pentru călătorii în străinătate, nu erau, în general, disponibile şi se emiteau doar în circumstanţe excepţionale ; după o călătorie în străinătate, aceste paşapoarte erau, de obicei, predate. Cetăţenii de rând nu puteau aspira la excursii în afara spaţiului comunist, deşi, cu timpul, aceste politici s-au schimbat în unele dintre ţările analizate aici. De obicei, astfel de călătorii întreprindeau delegaţiile sau grupurile ai căror membri erau atent verificaţi şi monitorizaţi de agenţi de poliţie sau de informatori. În Europa de Est, în anii ’70 şi ’80 se puteau vizita mai uşor ţările vecine, care aparţineau, de asemenea, „Commonwealth-ului socialist”. Începând cu anii ’80, călătoriile din China către ţările vestice au fost mult facilitate.

Controlul asupra mişcărilor populaţiei se realiza nu doar prin măsuri administrative care reglementau şi minimizau transportul legal ; trecerile neautorizate ale frontierei erau prevenite prin intermediul a ceea ce este cunoscut în Europa drept Cortina de Fier, şi anume complexul de obstacole (incluzând terenuri minate), fortificaţii şi turnuri de observaţie construite de-a lungul graniţei imperiului sovietic, incluzând ţările est-europene sub control sovietic[1]. Dintre amplasamentele de acest fel, Zidul Berlinului este cel mai cunoscut. Statele comuniste menţineau, de asemenea, numeroase trupe speciale la nivelul poliţiei de frontieră.

Strămutarea forţată şi relocarea populaţiei reprezentau o altă metodă de afirmare şi consolidare a regimurilor comuniste : grupurile etnice sau cei pe care puterea nu se putea baza, din motive politice sau legate de clasa socială, erau adesea mutaţi sau exilaţi în masă, atât în Europa de Est, cât şi în Uniunea Sovietică, în zone greu accesibile, pe care nu aveau voie să le părăsească[2]. Exilul urma frecvent eliberării din închisoare sau din coloniile de muncă. În Cambodgia, oraşe întregi au fost evacuate, iar locuitorii lor au fost mutaţi în zona rurală, cu intenţia de a remodela populaţia urbană prin imersiune în mediul rural şi agricultură. În China, în timpul Revoluţiei Culturale, milioane de rezidenţi urbani, funcţionari, studenţi şi oficiali de

1. Editorul avea experienţă personală în acest domeniu, având în vedere că a trecut graniţa ilegal din Ungaria în Austria, în noiembrie 1956.
2. Vezi, de exemplu, Aleksandr Nekrici, *The Punished Peoples*, şi „Ethiopia : The Communist Uses of Famine”, în Arch Puddington, „Revolutionary Defense Committees”, în *op. cit*.

partid, în privinţa cărora s-a hotărât că aveau nevoie de o reformare a caracterului politic, au fost trimişi la sate, ca să înveţe de la ţărani şi să devină cetăţeni socialişti mai buni, în urma prestării muncii fizice. În Etiopia, relocarea s-a alăturat colectivizării din agricultură, dar a susţinut şi extinderea controlului politic al autorităţilor. Cuba, deşi permitea uneori plecarea legală a unui număr mare de cetăţeni sau trimitea în exil disidenţi proeminenţi, a controlat riguros mişcările populaţiei, fapt ce a dus la repetate încercări ale refugiaţilor de a ajunge în Statele Unite folosind cele mai rudimentare mijloace de transport pe apă. Printre cazurile remarcabile se numără cel al unui cubanez care a scăpat, în 1969, ascunzându-se în trenul de aterizare al unui avion cu destinaţia Spania[1].

Politicile comuniste de prevenire, minimizare şi controlare atentă a mişcărilor din afara graniţelor au pornit de la o serie de motive. Cel mai important, după toate probabilităţile, era frica de repudiere simbolică, ideologică : faptul că existau cetăţeni care părăseau societăţi ce ar fi trebuit să fie cele mai avansate din punct de vedere istoric şi cele mai drepte era intolerabil şi inadmisibil pentru cei aflaţi la putere. La fel cum oamenilor nu li se permitea să aleagă între mai multe partide politice aflate în competiţie, nu li se permitea nici să „voteze cu picioarele”. Cei care au reuşit să fugă sau să plece în exil au fost puternic înfieraţi. Cei care părăseau Uniunea Sovietică erau uneori răpiţi sau asasinaţi[2].

Al doilea motiv de a investi resurse umane şi materiale considerabile pentru a preveni fuga din ţară era că un astfel de act discredita sistemul nu doar în interior, ci şi în afara graniţelor, de vreme ce refugiaţii făceau publice, adesea, sursele dezolării lor, dar şi condiţiile pe care le lăsaseră în urmă. Împrejurările dramatice şi periculoase în care au avut loc unele „evadări” indică disperarea generată de regimurile comuniste[3]. Numărul celor care au ales să fugă a fost impresionant, apropiindu-se de milioane[4].

În al treilea rând, aceste state încercau să oprească pierderea unor categorii de oameni foarte bine pregătiţi, cu bune rezultate profesionale[5]. Cele mai importante plecări de acest fel sunt legate de cazul Germaniei de Est ; ele au luat sfârşit odată cu construirea Zidului Berlinului, în 1961, şi a altor fortificaţii ridicate de-a lungul graniţei cu Germania de Vest.

În cele din urmă, aceste regimuri care au redus drastic sau au eliminat libertăţile personale sau de grup nu-şi puteau permite ca libertatea de mişcare să supravieţuiască. Dreptul de a-ţi părăsi ţara reprezintă una dintre libertăţile fundamentale de alegere, iar disponibilitatea sau indisponibilitatea ei cântăreşte mult asupra atitudinii cetăţeanului faţă de sistemul politic în care trăieşte. Acceptarea şi adaptarea la starea de fapt se plasează mai degrabă în viitor atunci când toate alternativele, inclusiv plecarea, sunt blocate.

1. Richard Eder, „Cuban in Landing Gear Survives Flight to Spain at –40 degrees”, în *The New York Times*, 5 iunie 1969.
2. Paul Hollander, „Border Controls : An Integral Part of the Soviet Social-Political System”, în *The Many Faces of Socialism*, Transaction Publisher, New Brunswick, NJ, 1983. Vezi şi Aleksandr Orlov, *op. cit.*
3. Oamenii au încercat să scape din ţările comuniste pe jos, pe apă (înotând, folosind caiacul sau pluta), pe calea aerului (în baloane sau avioane), săpând tuneluri subterane sau folosind diverse tipuri de transport terestru, incluzând portbagajul maşinilor. De asemenea, escaladau ziduri, bariere de sârmă ghimpată şi traversau terenuri minate. Vezi Paul Hollander, *Many Faces of Socialism*, ed. cit.
4. Plecările în masă au avut loc înainte de intensificarea controalelor de la graniţă (cum a fost cazul Germaniei de Est înainte de construirea Zidului), atunci când erau întrerupte temporar (cum a fost cazul Ungariei în timpul Revoluţiei din 1956), când regimul nu a reuşit să ia măsuri preventive adecvate (cum s-a întâmplat în situaţia vietnamezilor care au folosit bărcile pentru a pleca) sau în circumstanţe istorice neobişnuite (atunci când muncitorii sovietici din lagăre şi prizonierii de război din Germania, după cel de-al Doilea Război Mondial, au refuzat să se întoarcă). Vezi Paul Hollander, „The Nature of Discontent with Communist Systems”, în *Decline and Discontent : Communism and the West Today*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 1992.
5. Arch Puddington, „Preventing the Brain Drain”, în *Failed Utopias*, San Francisco, 1988.

Toate statele comuniste considerau că trecerea sau tentativa de trecere ilegală a frontierei constituiau o infracţiune serioasă ; în Uniunea Sovietică era clasificată ca trădare. „Fuga în străinătate sau refuzul de a reveni în U.R.S.S." erau înregistrate, alături de trădare şi spionaj, ca „infracţiuni deosebit de periculoase împotriva statului"[1].

Controalele de la frontieră (ca şi restricţiile referitoare la deplasările interne şi emigraţia legală) erau parte integrantă a unui sistem bazat pe control politic şi constituie, probabil, o caracteristică esenţială a tuturor regimurilor totalitare, comuniste sau de altă natură. „Societăţile închise" trebuie nu doar să devină ermetice în faţa influenţelor subversive din afară, ci şi să nu le îngăduie cetăţenilor să folosească alternative, desigur subversive, de a părăsi definitiv societatea respectivă.

Duşmanul : dezumanizare şi demonizare

În secolul XX, crimele în masă motivate politic încep să aibă nevoie de explicaţii şi justificări mai elaborate ; sensibilităţile contemporane, poate chiar un anume progres moral impun o argumentare mai bună pentru exterminarea în masă : „ca să recurgă la genocid, iniţiatorul trebuia să organizeze mai întâi o campanie ce redefinea grupul de victime ca nefolositor, în afara reţelei obligaţiilor umane, o ameninţare pentru ceilalţi oameni ; păcătoşi imorali şi/sau subumani"[2]. În vremea noastră, dezumanizarea de acest tip a fost uşor îmbrăţişată de variate ideologii, mişcări şi sisteme politice.

În statele comuniste, preocupările legate de duşman aveau şi o sursă secundară. Dat fiind angajamentul de a crea „un om nou", fiinţa umană superioară, socialistă, eradicarea opusului său – duşmanul – era un pas cu atât mai natural şi mai urgent. Exista o relaţie imperativă reciprocă între crearea omului nou şi distrugerea celui vechi.

Interesul obsesiv pentru duşman – în special intern sau în legătură cu treburile interne ale ţării – defineşte toate regimurile totalitare. Tzvetan Todorov observa că „doctrinele totalitare împart mereu umanitatea în două grupuri de valoare inegală. [...] Sub ei, oamenii nu au aceleaşi drepturi. [...] Un duşman de clasă într-un caz, un duşman al rasei în altul, [...] împotriva cărora, războiul de exterminare este justificat"[3].

Sistemele comuniste nu se mulţumeau cu pedepsirea şi exterminarea duşmanilor perceptibili ; campaniile de represiune erau precedate şi însoţite de lungi campanii de dezumanizare şi demonizare, realizate de aparatul de propagandă şi încorporate ideologiei oficiale. Eduard Şevardnadze scria că „tancurile şi mitralierele pot fi folosite ca argumente doar în cadrul ideologic potrivit. [...] Călăul a fost mereu precedat de anchetator, iar toporul şi butucul prevestite de dogmele credinţei"[4].

Aceste campanii au îmbrăcat două forme esenţiale. Una dintre acestea cerea ca anumite persoane, cu importanţă în plan politic, să fie scoase în evidenţă şi supuse intens denunţării publice, de obicei în asociere cu arestarea, procesul şi condamnarea lor, aşa cum a fost cazul acuzaţilor în Procesele de la Moscova din anii '30. În al doilea rând, campaniile de propagandă cu grad mai mare de generalitate erau îndreptate către „duşman", identificat nu cu anumite persoane, ci cu anumite grupuri sociopolitice, de exemplu, „chiaburii", troţkiştii, titoiştii sau

1. Vezi „Article 64, Treason", în Harold J. Berman (ed.), *Soviet Criminal Law and Procedure*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1966, p. 178.
2. Frank Chalk şi Kurt Jonasson, *History and Sociology of Genocide*, ed. cit., p. 28 ; Stéphane Courtois foloseşte termenul „animalizare", pentru a se referi la acelaşi proces şi aceeaşi intenţie ; vezi *The Black Book*, pp. 747-748.
3. Tzvetan Todorov, *Facing the Extreme*, ed. cit., p. 127.
4. Eduard Şevardnadze, *The Future Belongs to Freedom*, Sinclair-Stevenson Ltd, Londra, 1991, p. 21.

„adepţii capitalismului". Campaniile erau însoţite de solicitarea ca populaţia să fie vigilentă – cu alte cuvinte, să fie gata să denunţe, să demaşte şi să expună inamicul.

În China, în primii ani ai regimului, dar şi în timpul Revoluţiei Culturale, denunţarea şi tratamentul abuziv aplicate duşmanului erau adesea comprimate : proprietarii de terenuri erau, în acelaşi timp, denunţaţi, judecaţi şi executaţi în procese care aveau loc în faţa unui public numeros. În timpul Revoluţiei Culturale erau folosite metode similare, cu accent mai puternic pe variate forme de umilire publică, urmate de pedeapsă.

Aceste eforturi erau generate de imaginea mitică a duşmanului, încarnarea răului politic absolut. Teoretic, orice persoană sau grup puteau fi plasate în categoria amintită, în funcţie de circumstanţele istorico-politice şi interpretarea dată de liderii de la putere.

Atât propaganda politică, cât şi artele, înregimentate sub auspiciile „realismului socialist", erau folosite pentru a familiariza populaţia cu felurile de duşman, cu trăsăturile tipice ale acestuia pentru a-l dezumaniza[1]. Aceste portretizări conţineau, implicit, justificarea şi solicitarea unei pedepse exemplare. Într-unul dintre primele romane sovietice ale lui Ilia Ehrenburg, aşa-numitul erou pozitiv „a semnat [sentinţele la moarte] de multe ori, şi cu încredere. Era simplu : el plivea gigantica grădină, scoţând afară diferite buruieni"[2]. În Ungaria comunistă, criticul unui roman socialist-realist de perspectivă era nemulţumit de faptul că „personajele al căror rol era să personifice regimul lui Tito, deşi demne de dispreţ, nu sunt suficient de pline de ură...". Un alt critic, comisarul cultural al perioadei respective, Joseph Revai (cunoscut, de asemenea, şi ca Jdanov al Ungariei), i-a făcut observaţii romancierului Tibor Déry pentru că „nu demască duşmanul şi descoperă trăsături umane pozitive chiar şi la personajele neechivoc negative"[3].

În timpul Proceselor de la Moscova din anii '30, procurorii prezentau definiţiile oficiale şi detalieri ale caracteristicilor inamicului. Aceste afirmaţii au devenit model al expozeurilor acuzatoare similare din Europa de Est, după al Doilea Război Mondial, şi au inspirat maşinăriile propagandistice din aceste ţări în portretizarea corectă, din punct de vedere politic, a duşmanului.

Discursurile celui mai cunoscut procuror sovietic demonstrează şi exemplifică intenţiile dezumanizatoare şi demonizante ale strategiei. Iată ce afirma Andrei Vîşinski în 1938 la procesul a ceea ce s-a numit „centrul troţkist antisovietic" :

> Cu fiece zi şi fiece oră care au trecut, pe măsură ce investigaţia Curţii [...] continua, au ieşit la lumină chiar mai multe dintre ororile lanţului de infracţiuni ruşinoase, neegalate, monstruoase comise de acuzat, [...] fapte abominabile, în faţa cărora actele obişnuite ale celor mai învederaţi, haini, malefici şi dezlănţuiţi infractori pălesc. [...] Ce proces se mai poate compara cu acesta în privinţa monstruozităţii, neruşinării şi cinismului faptelor comise de aceşti domni ? [...]
> Sunt o adunătură de bandiţi, hoţi, falsificatori, diversionişti, spioni şi criminali, în sensul literal al cuvântului ! [...] Oamenii aceştia au pierdut orice urmă de ruşine. [...]
> Au conspirat ca să făptuiască cea mai neagră trădare, [...] şi-au vândut ţara pentru treizeci de arginţi [...] aceşti Iuda troţkişti. [...] Nimeni n-a mai stăpânit arta făţărniciei cinice într-o aşa măsură. [...] Ei [...] [sunt] oamenii cei mai josnici şi mai lipsiţi de principii...[4].

1. Vezi Paul Hollander, „Models of Behavior in Stalinist Literature", în *Many Faces of Socialism*, ed. cit.
2. *Apud* D. Tolczyk, *op. cit.*, p. 79.
3. Ivan Boldizsar, „Kanyargos Drava – Uj Magyar Regeny" (The Winding Drava : A New Hungarian Novel/Drava unduitoare : Un nou roman maghiar), în *Szabad Nép* (Budapesta), 16 februarie 1953 ; Joseph Revai, „Megjegyzesek egy Regenyhez" (Comments on a Novel/Comentarii asupra unui roman), în *Társadalmi szemle* (Budapesta), august-septembrie 1952, p. 753.
4. *Report of the Court Proceedings in the Case of the Anti-Soviet Trotskyite Center/Raport asupra procedurilor judiciare în cazul centrului troţkist antisovietic*, Moscova, 1937, pp. 473, 482, 504, 631, 696 (denumit în continuare *Court Proceedings/Proceduri judiciare*).

Nu întâmplător, prezentarea procurorului urmărea îndeaproape portretul corespunzător acuzatului, aşa cum apărea într-o lucrare de căpătâi, *Istoria Partidului Comunist (Bolşevic) din Uniunea Sovietică*, care îi numea pe acuzaţi „monştrii bandei buharinist-troţkiste" şi îi descria ca „şerpi care se strecoară, care se furişează, [...] un duşman mai periculos, ţintă a urii mai mult decât oricare altul înainte"[1]. Imaginea a fost ulterior dezvoltată de Vîşinski, care vorbea despre „sângele rece de reptilă" şi de „ghearele sălbatice şi colţii feroce" ai acuzaţilor[2].

Buharin, care a căzut victimă celor ce au creat aceste imagini, era un produs al aceleiaşi culturi politice. El a declarat „după execuţia vechilor săi tovarăşi de partid Zinoviev şi Kamanev [...] «sunt atât de fericit că au fost împuşcaţi ca nişte câini»"[3]. Lesne de închipuit, această remarcă i-a precedat arestarea şi procesul.

Un jurnalist ungur care urmărea procesul lui László Rajk şi al „complicilor" săi (echivalentul maghiar al Proceselor de la Moscova) scria în ziarul oficial al Partidului Comunist Ungar :

> Există vreun cuvânt care să surprindă natura monştrilor care au vrut să ne înrobească din nou ? Există oare un sentiment de ură care ar putea să-i facă să simtă chiar şi [...] o fracţiune din [...] tortura, suferinţa, nenorocirea şi moartea pe care le-au pregătit, o dată în plus, pentru popor ? Niciodată nu s-a mai abătut pumnul poporului asupra unor dăunători mai detestabili. [...] Este dureros să respiri acelaşi aer cu ei – dar nu va mai dura mult[4].

Un alt scriitor ungur îşi îndemna colegii scriitori să „descrie monstrul [Rajk] astfel încât generaţiile viitoare să simtă, de asemenea, repulsie". Propria contribuţie la iluminarea acestor generaţii includea următoarele :

> Încet-încet, devine clar că nu ne aflăm în faţa unei fiinţe umane, nici a unui animal – al cărui instinct e direct –, ci în faţa unui al treilea tip de creatură, duşmanul clasei muncitoare, agentul burgheziei, [...] un produs al sistemului imperialist-capitalist, [...] cea mai perversă creatură care a existat vreodată[5].

Pol Pot îşi compara duşmanii cu „microbii" care se infiltraseră în trupul partidului şi trebuiau eradicaţi[6].

Aceste caracterizări ale „duşmanului" se suprapun întocmai definiţiei date de Aldous Huxley propagandei dezumanizante : „Întreaga propagandă îndreptată împotriva unui grup din opoziţie nu are decât un singur scop : să substituie abstracţiuni diabolice persoanelor concrete. Scopul propagandistului este să facă un grup de oameni să uite că alte grupuri de oameni sunt umane"[7].

Utilitatea politică şi comerţul cu ură nu erau singurele motive ale înfierării. Cultura politică şi tradiţiile ideologice ale statelor comuniste susţineau o imagine apocaliptică, iraţională a

1. Ediţia în limba maghiară, Budapesta, 1950, pp. 418-419. Vîşinski i-a caracterizat, mai departe, pe acuzaţi ca „o adunătură detestabilă de gunoi uman, [...] bestii cu formă umană, [...] câini turbaţi [...] şi drojdia şi mâzga umanităţii" (*apud* A. Orlov, *op. cit.*, p. 330).
2. *Proceduri judiciare*, 1937, pp. 462, 480.
3. *Apud The Black Book*, p. 745.
4. În limba maghiară, articolul era intitulat astfel : „Rajk, informatorul poliţiei horthyste, agent al serviciilor secrete americane, lacheul lui Tito şi Rankovici, mărturiseşte în faţa Tribunalului Poporului", în *Szabad Nep*, 17 septembrie 1949 (toate citatele au fost traduse din limba maghiară de editorul *Anvarului*).
5. Sándor Nagy, „The Face of Scoundrels" („Chipul ticăloşilor", traducere din maghiară) în *Szabad Nép*, 21 septembrie 1949.
6. Eric D. Weitz, *op. cit.*, p. 168.
7. Aldous Huxley, „Words and Behaviour", în *Collected Essays*, New York, 1960, p. 254.

duşmanului, care era cu adevărat ameninţătoare şi care nu se deosebea mult de convingerea nazistă conform căreia evreii reprezentau o ameninţare incipientă, mortală. Deşi marxism--leninismul respinge rolul accidentelor în istorie şi suferinţa umană, în ciuda determinismului istorico-economic, se axează şi accentuează culpabilitatea şi reaua-voinţă ale anumitor grupuri (clase) şi indivizi. Atunci când sistemele comuniste şi conducătorii lor se simţeau ameninţaţi – şi asta se întâmpla destul de des –, agresivitatea lor se intensifica :

> Nu analiza raţională de tip cost-beneficiu, ci impulsul emoţional precipită agresiunea. [...] Sentimentul virtuţii morale, care a cuprins toate aceste regimuri, mai ales în primele decade ale stăpânirii, oferă confort psihologic şi întăreşte impulsurile emoţionale ale liderilor[1].

Chiar şi conflictele dintre statele comuniste, precum Cambodgia şi Vietnam,

> erau percepute de participanţi nu ca neînţelegeri raţionale, cu miză strategică, între state conduse de tovarăşi politici, ci ca lupte maniheiste, pe viaţă şi pe moarte, împotriva „reacţionarilor internaţionali" şi a „agenţilor imperialismului". [...] Regimurile marxist-leniniste par să împărtăşească o viziune a conflictului în istorie nu ca rezultat al „forţelor istorice impersonale, cum ar fi spus Marx, ci mai degrabă ca rezultat al unei conspiraţii deliberate...[2]

De interes în aceast caz (mai ales în lumina similarităţii cu noţiunile naziste asupra duşmanului) este faptul că „referinţele la curăţie şi purificare dominau retorica khmerilor roşii, [...] iar credinţa în conspiraţiile interne [...] a condus la holocaustul cambodgian"[3]. Aceleaşi noţiuni se aplică valurilor de arestări din Uniunea Sovietică şi crimelor în masă din anii '30, dar şi aspectelor legate de Revoluţia Culturală din China.

În statele comuniste, în special în Cambodgia, China şi Uniunea Sovietică sub Stalin, eşecul politicilor economice a intensificat dorinţa iraţională de a găsi ţapi ispăşitori şi de a-i pedepsi. În aceste societăţi se spunea mereu că duşmanul era responsabil pentru toate dificultăţile ; rolul lui era, aproape invariabil, secret şi camuflat şi trebuia, prin urmare, să fie demascat şi expus – şi era cu atât mai vrednic de ură cu cât reprezenta o ameninţare ascunsă.

În Cambodgia lui Pol Pot, ura împotriva duşmanului mitic era exprimată în imnul khmerilor roşii :

> Sângele roşu aprins care acoperă oraşele şi câmpiile
> Din Kampuchea, Patria-Mamă,
> Sângele sublim al muncitorilor şi ţăranilor,
> Sângele sublim al revoluţionarilor şi al luptătoarelor !
> Sângele schimbându-se în ură ne-ncetată[4].

Confluenţa ideologiei cu paranoia şi preocuparea aferentă pentru control, dominaţie şi portretizare demonică a duşmanului se numără printre atributele distinctive ale violenţei politice în statele comuniste.

1. Stephen J. Morris, *Why Vietnam Invaded Cambodia : Political Culture and the Causes of War*, Stanford Univesity Press, Stanford, CA, 1999, p. 240.
2. *Ibidem*, pp. 13-14.
3. Robert S. Robins şi Jerold M. Post, *The Psychopolitics of Hatred*, Harvard University Press, New Haven, CT, 1997, pp. 249, 252.
4. *Ibidem*, p. 250. Philip Short observa că : „glorificarea violenţei era caracteristică" Cambodgiei conduse de Pol Pot. „În mintea lui Pol, vărsarea de sânge era o cauză de exaltare" (*Pol Pot : Anatomy of a Nightmare*, Holt Paperbacks, New York, 2004, p. 248).

Publicitate şi secretomanie

Statele comuniste au încercat să găsească un echilibru între deschiderea publică şi secretomanie în aplicarea politicilor represive. Represiunea dezvăluită era folositoare pentru a intimida şi a demonstra cetăţenilor puterea partidului-stat ; secretomania, pe de altă parte, a uşurat exercitarea acestei puteri necontrolate şi a împrumutat represiunii un grad de neprevăzut care servea, de asemenea, la terorizarea populaţiei. Mai mult decât atât, secretomania făcea parte dintr-o cultură politică conspirativă în care toate deciziile politice majore erau luate în spaţiu privat. Informaţia era cunoaştere ; a-i priva pe oameni de informaţie constituia un exerciţiu de putere ; a-i permite inamicului să-ţi cunoască planurile era periculos.

Secretomania referitoare la felul în care erau trataţi deţinuţii politici făcea parte dintr-un model politic mai cuprinzător, care includea vasta răspândire a secretelor oficiale în ţările comuniste. Exista o interdicţie nu doar împotriva fotografierii amplasamentelor militare, ci şi a celor industriale : poduri, staţii de cale ferată, staţii de transmisie radio etc. Recruţii din armata sovietică nu aveau voie să spună familiilor unde se afla garnizoana sau ce fel de hrană li se dădea, cu atât mai puţin să vorbească despre antrenamentele propriu-zise. (Foarte probabil, politici asemănătoare prevalau şi în cazul altor armate comuniste.) Informaţiile sau datele despre producţia industrială sau agricolă erau totodată secrete oficiale. Secretomania era legată de conceptul şi atitudinea de „vigilenţă" pe care trebuiau să o arate membrii de partid şi cetăţenii „de bine" în privinţa păstrării secretelor. Mihail Heller, istoric şi emigrant sovietic, scria :

> Totul în Uniunea Sovietică este secret, de la planurile fabricilor de arme la vieţile personale ale liderilor de partid, de la mărimea armatei sau numărul de oameni din închisori la *Pravda* de anul trecut şi cărţile lui Soljeniţîn. Este nevoie de permis ca să pătrunzi în instituţii şi de o legitimaţie specială pentru a avea acces la fondurile „secrete" de carte din biblioteci. [...] Membrii de partid se întrunesc la şedinţele de partid cu uşile închise, iar Comitetul Central informează membrii de rând asupra activităţii Partidului prin scrisori sigilate...[1]

Gradul şi tipul de expunere acordat pedepsirii duşmanului varia de la o ţară comunistă la alta. În Uniunea Sovietică, pedepsirea infractorilor politici proeminenţi era însoţită de multă publicitate, ca în situaţia proceselor-spectacol din anii '30, dar procesele de rând (sau procedurile cvasijuridice ce duceau la condamnare) erau ţinute secrete, în majoritatea cazurilor : nu era permisă prezenţa rudelor, a presei, a avocaţilor apărării sau mediatizarea. Milioane de victime anonime erau trimise în secret, în urma acestor proceduri, în lagăre, în beciurile închisorilor sau pe terenuri izolate din mijlocul pădurilor, unde aveau loc execuţii în masă (precum în bine-cunoscutul caz al ofiţerilor polonezi ucişi în pădurea Katîn, în aprilie 1940). După prăbuşirea Uniunii Sovietice au fost descoperite multe gropi comune în astfel de locuri[2]. Nu au existat execuţii publice în Uniunea Sovietică, cu excepţia Războiului Civil.

Arestările nocturne erau obişnuite în Uniunea Sovietică şi în statele comuniste est-europene. Acestea erau gândite nu doar pentru a păstra secretul, ci şi pentru a-i demoraliza pe cei arestaţi : trezirea în mijlocul nopţii, pentru percheziţionarea casei şi arestare le lăsa pe victime neajutorate şi buimăcite. Cei arestaţi erau de obicei transportaţi în maşini fără elemente de

1. M. Heller, *op. cit.*, p. 64.
2. Un martor al crimelor în masă de la Kurapatî povestea că „de regulă, oamenii erau împuşcaţi seara şi noaptea. Erau aduşi [...] în maşini închise". (S. Matukovski, „The Truth About Kuropaty", în *Orbis*, primăvara 1989, p. 241.)

identificare, în timp ce numeroşi deţinuţi erau urcaţi în camioane care nu le ofereau niciun indiciu asupra utilizării lor ; uneori erau „mascate” în camionete de livrare a mărfii, purtând inscripţia „Pâine” sau „Carne”. Un deţinut a mărturisit că a fost transportat într-o camionetă care avea în interior sloganul „Beţi şampanie sovietică”, însoţit de imaginea unei sticle. În Afganistan, în timpul ocupaţiei sovietice, cadavrele deţinuţilor politici erau uneori puse în „camioane [...] pictate cu flori sau imagini de copii, astfel încât sătenii să nu-şi dea seama ce conţineau...”[1].

Prin contrast, în China, în timpul Revoluţiei Culturale şi în primii ani ai coagulării stăpânirii comuniste, execuţiile publice şi umilinţele erau un fapt obişnuit[2], mai ales atunci când mediul rural a fost epurat de „duşmanii de clasă”, în majoritatea lor proprietari de terenuri. Execuţiile prin împuşcare erau precedate de procese publice care includeau puţine subtilităţi de ordin juridic. Mai târziu, victimele erau racolate dintr-un segment mai larg al populaţiei. În timpul Revoluţiei Culturale erau vizaţi cei cu educaţie superioară.

În Etiopia, în timpul Terorii Roşii din 1978 „cadavrele ciuruite de gloanţe erau lăsate pe străzi [în Addis Abeba, capitala] sau expuse public pentru a [...] intimida facţiunile rivale”[3]. În Cuba, în primele zile ale regimului Castro, procesele publice se ţineau „într-o atmosferă de carnaval”[4].

Mare parte din violenţa politică comunistă era de ordin didactic şi se afla, prin urmare, în tensiune cu normele secretomaniei. Pedeapsa pentru greşelile de natură politică trebuia făcută publică, ca să descurajeze, să demonstreze puterea autorităţilor (mai ales în „obţinerea” mărturiilor false) şi să dea publicului larg anumite lecţii politico-ideologice. De exemplu, se presupunea că vechii bolşevici (în Uniunea Sovietică) se deghizau în persoane loiale Partidului, în timp ce, de fapt, fuseseră agenţi ai puterilor ostile de la începutul carierei lor politice ; se credea, de asemenea, că troţkismul conducea la conspiraţii împotriva sistemului şi la alianţe cu duşmanii externi ai U.R.S.S. ; deviaţia naţionalistă a lui Tito a atins punctul cel mai înalt în cooperare cu C.I.A. sau cu Vaticanul ; Rajk şi Slansky (cele mai importante victime de origine maghiară şi, respectiv, cehă ale proceselor-spectacol) erau lacheii lui Tito ş.a.m.d.

Procesul public şi condamnarea duşmanilor desemnaţi ai statului şi ai Partidului constituiau o ocazie importantă de a clarifica, pentru mase, ce infracţiuni sau ce tipuri de deviere politică meritau o pedeapsă severă ; aceste ocazii serveau, de asemenea, la informarea populaţiei asupra caracteristicilor personale şi sociale ale „inamicului”.

---

1. F. Beck şi W. Godin, *Russian Purge and the Extraction of Confession*, ed. cit., p. 63 ; Alexander Dolgun, *Alexander's Dolgun Story*, Knopf, Random House, New York, 1975, p. 24 ; Edward A. Gargan, „Behind the Monstrous Walls, a Legion of Prisoners”, în *The New York Times*, 26 martie 1992.
2. Există mai multe dovezi fotografice ale atrocităţilor din China decât ale celor din Uniunea Sovietică. Vezi, de exemplu, „Witness to Mao's Crimes : A Photographer's Evidence of Cultural Revolution Brutality Come to Light”, *New York Times Magazine*, 30 iunie 1996. Vezi şi Li Zhenseng, *Red Color News Soldier*, Phaidon Press, New York, 2003, o documentare fotografică a Revoluţiei Culturale.
3. D.W. Giorgis, *op. cit.*, p. 32. Aceste atrocităţi au avut loc în timpul campaniei Terorii Roşii din 1977-1978 : „În februarie 1977, guvernul a ordonat public ca forţele de securitate [...] să «aplice teroarea roşie şi justiţia revoluţionară». [...] La momentul culminant al operaţiunii, din noiembrie 1977 până prin februarie 1978, aproximativ 5.000 de oponenţi politici au fost ucişi doar în Addis Abeba”. (*Political Killings by Governments : An Amnesty International Report*, Londra, 1983, p. 24). Vezi şi James C. McKinley Jr., „Ethiopia Tries Former Rulers in 70s Deaths”, în *The New York Times*, 23 aprilie 1996. Cu privire la violenţa politică din Etiopia, vezi şi Edward Kissi, „Genocide in Cambodia and Ethiopia”, în Robert Gellately şi Ben Kiernan (eds.), *The Specter of Genocide*, ed. cit.
4. *The Black Book*, pp. 648-649.

Cultul secretomaniei împreună cu alte elemente discutate mai jos au condus adesea la stabilirea locurilor de detenţie şi, în special, a celor de muncă silnică în zone îndepărtate, inaccesibile. Multe dintre acestea au rămas în general necunoscute până la destalinizarea din U.R.S.S. şi la schimbările similare din alte state comuniste. Rudelor li se permitea rar să vină în vizită. Astfel de regiuni îndepărtate erau mai uşor de găsit în fosta Uniune Sovietică şi în China decât în ţările mai dens populate ale Europei de Est sau în Cuba, care a plasat una dintre coloniile sale penale importante pe o insulă numită Insula Tinereţii[1]. În Uniunea Sovietică, lagărele erau amplasate cu precădere în Siberia, la sau în apropierea Cercului Polar şi în estul extrem al ţării[2]. În China, lagărele erau aşezate, de asemenea, în locuri îndepărtate şi neospitaliere, precum „zonele semideşertice din nordul Manciuriei, Mongolia Interioară, Tibet, Xinjiang şi, mai presus de toate, Quinghai, o provincie cu adevărat pentru cei condamnaţi penal, echivalentul chinezesc al regiunii ruseşti Kolima, cu o climă cumplit de uscată vara şi foarte rece iarna”[3].

Securitatea era un alt element important în stabilirea aşezării ; a evada din aceste lagăre, a supravieţui şi a găsi alte aşezări umane era dificil, dacă nu chiar imposibil. Alegerea acestor locuri era determinată şi de scopurile economice pe care le serveau, cum era utilizarea acestor regiuni îndepărtate, unde forţa de muncă liberă era greu de găsit şi greu de atras. Aici, deţinuţii tăiau cherestea şi construiau drumuri, canale, uzine hidroelectrice, însoţite de uzine cu profil industrial ; lucrau în mine pentru a scoate cărbune, uraniu şi metale preţioase.

Relaţia dintre secretomanie şi dorinţa de a intimida a rămas oarecum problematică. Dacă oamenii nu ştiau cum a fost tratat un concetăţean de-al lor (bine sau rău), nu puteau fi intimidaţi cu adevărat. În cele mai multe state comuniste, elementele specifice erau secrete, iar liniile generale de funcţionare ale sistemelor represive uşor observabile : oamenii erau arestaţi în număr mare, pentru motive necunoscute, şi dispăreau către destinaţii necunoscute. În orice caz, aşa s-a întâmplat în Uniunea Sovietică. În China, chiar şi astăzi, violenţa politică este mai puţin ocultată ; infractorii nonpolitici sunt adesea executaţi în public, iar execuţiile sunt uneori televizate.

Mărturisirea, procesele-spectacol şi brutalitatea instituţionalizată

O caracteristică proeminentă a procedurilor „judiciare” comuniste era importanţa mărturisirii ca principală şi uneori singură dovadă a presupuselor infracţiuni. Aşa a fost în cazurile, mult mediatizate, ale proceselor-spectacol, la fel ca şi în cele ale milioanelor de anonimi trimişi în lagăre, condamnaţi pe baza unor mărturisiri standardizate, tematice, semnate.

Mărturisirile larg mediatizate ale personalităţilor politice cunoscute se încadrau în scopul didactic al proceselor : se presupunea că mărturisirea dezvăluia şi dovedea răul personificat de acuzaţi şi, în acelaşi timp, demonstra puterea statului care i-a îndepărtat. Mărturisirea ilustra, de asemenea, o temă politică mai largă sau transmitea un mesaj aparte. Bertold Brecht, scriitorul comunist german, a înţeles bine acest principiu, observând, în legătură cu procesele de la Moscova, că „este necesar să fie scos la lumină, dincolo de faptele acuzaţilor, un concept

1. Pentru un articol american deosebit despre lagărele cubaneze, incluzându-le şi pe cele de pe Insula Tinereţii, vezi George Volsky, „In Castro's Gulag”, în *New York Times Magazine*, 18 octombrie 1987.
2. Vezi Avraham Shifrin, *The First Guidebook to Prisons and Concentration Camps of the Soviet Union*, ed. cit., mai ales hărţile.
3. *The Black Book*, p. 499. Vezi şi James D. Seymour şi Richard Anderson, *New Ghosts*, *Old Ghosts : Prison and Labor Reform Camps in China*, Armonk, M.E. Sharpe, NY, 1998.

politic care să le poată fi atribuit, în mod credibil, şi care îi duce către mlaştina infracţionalităţii obişnuite…”[1].

Mărturisirile personajelor cunoscute erau totodată gândite pentru a-i discrimina pe acuzaţi, nu doar politic, ci şi moral. Mai mult, acestea reprezentau un material de referinţă, pentru că, de regulă, erau singura „dovadă” a presupuselor infracţiuni şi erau uşor de obţinut în condiţii de opresiune şi privaţiuni de ordin fizic. Mărturisirea putea fi, de asemenea, folosită pentru a-i implica pe alţii şi pentru a descoperi şi a găsi presupuse conspiraţii.

În Uniunea Sovietică, în 1937 tortura a fost recunoscută oficial ca mijloc legitim pentru atingerea unor scopuri importante. Potrivit unui document oficial, Comitetul Central al Partidului considera că :

> metodele de opresiune fizică folosite de N.K.V.D. erau permise, începând cu 1937. […] Toate serviciile secrete ale burgheziei foloseau metode de persuadare fizică asupra reprezentanţilor proletariatului socialist. […] Ne putem întreba de ce serviciile secrete socialiste ar trebui să fie mai umane în confruntarea cu agenţii sălbatici ai burgheziei, cu duşmanii de moarte ai clasei muncitoare şi ai ţăranilor de la cooperativă[2].

Alături de privarea de somn şi de bătăi, o altă metodă simplă, preferată în Uniunea Sovietică pentru obţinerea confesiunii, era ţinerea deţinutului în picioare. Valter Kriviţki, un dezertor de rang înalt din serviciile secrete militare (G.R.U.), scria : „Am cunoscut personal un deţinut care a fost ţinut în picioare, în timpul interogatoriului, cu mici întreruperi, cincizeci şi cinci de ore, sub lumini puternice, orbitoare. Aceasta era, probabil, cea mai obişnuită formă de tortură”[3]. O altă metodă, despre care se spune că ar fi fost ordonată de Iagoda (şeful poliţiei politice din perioada respectivă) pentru a-i „îmblânzi” pe Zinoviev şi Kamenev, era supraîncălzirea celulelor în timpul verii”[4].

În Ungaria, agenţii A.V.H. (poliţia politică) erau instruiţi de un medic asupra „practicilor de investigare” ce permiteau şi explicau mecanismul bătăilor fără să cauzeze moartea[5].

În China, mărturisirea era parte integrală a „reformei gândirii”, atât în cadrul procedurilor infracţionale formale, cât şi în situaţiile când presiunea grupului era informal aplicată deţinuţilor, în timpul aşa-numitelor şedinţe „conflictuale”[6]. De exemplu, în timpul campaniei celor „patru purificări” din 1964, „deţinuţii [erau] instruiţi să mărturisească dacă aveau gânduri curate sau necurate cu privire la patru întrebări […] : satisfacţia faţă de condamnările lor, planurile de evadare, participarea în grupuri secrete de opoziţie din lagăr şi comportamentul ulterior eliberării lor”[7]. În China lui Mao, mărturisirea era văzută de autorităţi atât ca unealtă de reeducare sau reformare a caracterului, cât şi ca armă în lupta împotriva spaţiului privat. În Cambodgia, de asemenea, vina politică era stabilită în întregime prin confesiune, iar metodele folosite se asemănau considerabil cu cele din Uniunea Sovietică[8]. În Albania,

1. *Apud* Julius Hay, *Born 1900 : Memoirs*, Hutchinson, Londra, 1974, p. 24. Tocmai din acest motiv, procesele-spectacol din Ungaria erau numite „procese conceptuale”.
2. *Apud* R. Conquest, *The Great Terror*, ed. cit., p. 137. Despre practicile şi impactul torturii în China, în timpul şi după conducerea lui Mao, vezi Jonathan Mirsky, „China : The Uses of Fear”, în *New York Review of Books*, 6 octombrie 2005.
3. *Ibidem* ; G. Kriviţki, *In Stalin's Secret Service*, Enigma Books, Frederick, MD, 1985, pp. 196-197.
4. Aleksandr Orlov, *op. cit.*, pp. 122-123.
5. Farkas, *No excuse*, ed. cit., pp. 118-119.
6. Pentru o comparaţie între abordările din China şi Uniunea Sovietică cu privire la mărturisirile forţate, vezi Edgar H. Stein, *Coercive Persuasion*, W.W. Norton & Company, New York, 1961.
7. Martin King Whyte, art. cit., p. 261.
8. David Chandler, *op. cit.*, pp. 123-124.

anchetatorii foloseau benzi cu „vocile membrilor familiei [deţinutului], pretinzând că fuseseră arestaţi şi torturaţi. La auzul ţipetelor, mulţi prizonieri cedau complet [...] şi le spuneau comuniştilor orice doreau să audă”[1].

De vreme ce puţine mărturisiri asupra infracţiunilor teribile ce nu fuseseră săvârşite se făceau voluntar, presiunea fizică şi psihică – tortura – jucau un rol important în obţinerea lor. O excepţie parţială de la această generalizare era disponibilitatea calificată a unor acuzaţi de rang înalt – motivaţi de o loialitate reziduală faţă de cauză şi de Partid – să coopereze, în procesele-spectacol sovietice, dar şi în altele. O astfel de cooperare, indusă ideologic, constituie tema centrală a romanului lui Arthur Koestler, *Întuneric la amiază*. În Ungaria, la procesul-spectacol al lui László Rajk, din 1949, au fost folosite argumente similare pentru a-l convinge să-şi mărturisească actele de trădare[2].

În afară de tortura prin privare de somn şi hrană şi prin bătăi, metodele variau de la denunţare verbală la izolare sau la ameninţări cu violenţa asupra membrilor familiei acuzatului şi, uneori, cu tortură fizică mai elaborată. Roi Medvedev afirma că :

> personalul N.K.V.D. era special antrenat să fie capabil să îndeplinească orice ordin, chiar şi pe cel mai cumplit. Brigadele speciale de torţionari [...] includeau, de obicei, studenţi din şcolile N.K.V.D.-ului. [...] Erau duşi în camerele de tortură cum sunt duşi studenţii de la Medicină în laboratoarele de disecţie...

Medvedev credea că mulţi dintre gardieni erau „sadici”, în timp ce alţii erau motivaţi de „frica de a deveni prizonieri ei înşişi”, dacă nu îşi îndeplineau îndatoririle cu zel şi brutalitate. A existat „o selecţie teribilă, un proces care a eliminat o parte dintre oficiali, lăsându-i în funcţii pe cei mai răi”[3].

Tortura aplicată pentru obţinerea de confesiuni trebuie deosebită de tratamentul brutal aplicat prizonierilor, care includea muncă suplimentară, condiţii dificile, hrană inadecvată, privarea de îngrijiri medicale şi îmbrăcăminte potrivită, izolarea punitivă (de regulă, în celule foarte mici, neîncălzite) şi bătăi ocazionale.

În România, deţinuţii erau supuşi unei „discipline feroce” şi

> pedepsiţi pentru cea mai mică abatere de la regulile închisorii ; [...] cei care le încălcau erau biciuiţi [...] sau pedepsiţi cu izolarea într-o celulă fără ferestre [...]. O trăsătură a detenţiei era senzaţia permanentă de foame. [...]
> Tortura fizică din timpul interogatoriilor Securităţii (poliţia politică românească) era un lucru obişnuit. Un raport intern al Ministerului de Interne menţiona că, în lagărele de muncă pentru construirea faimosului Canal Dunăre – Marea Neagră „mulţi prizonieri erau bătuţi [...] cu drugi de fier, lopeţi, hârleţe şi cu biciul, [...] erau ţinuţi iarna în celulele de izolare, goi sau foarte sumar îmbrăcaţi, [...] pedepsiţi să stea în apă îngheţată [...]. Vara, prizonierii erau legaţi de mâini şi ţinuţi dezbrăcaţi, ca să fie muşcaţi de ţânţari”[4].

Relele tratamente aplicate prizonierilor din Cuba sunt printre cele mai puţin cunoscute în Vest, chiar şi în Statele Unite, chiar dacă erau deosebit de crude. Din câte se pare, gardienii

1. Alberto Carosa, „Letter from Albania : 10, 300 Night is the Gulag”, în *Chronicles*, octombrie 2004, p. 46.
2. Principala lucrare în limba engleză asupra proceselor-spectacol din Ungaria îi aparţine lui George H. Hodos, *Show Trials : Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954*, Praeger Publishers, New York, 1987.
3. Roi A. Medvedev, *op. cit.*, pp. 285-286.
4. Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, ed. cit., pp. 198, 200, 216.

comiteau acte de brutalitate cu plăcere şi mulţi lăsau impresia de sadism. După cum scria Carlos Alberto Montaner, „Cuba are nevoie de un Soljeniţîn răbdător, care să repovestească istoria Arhipelagului Caraibelor”[1]. Era ceva obişnuit ca gardienii „să-i înţepe şi să-i lovească” pe deţinuţi cu baionetele, să-i bată cu „drugi de fier înfăşuraţi în furtunuri de cauciuc” şi „cabluri electrice împletite”, să-i ţină dezbrăcaţi în celule perioade lungi de timp (luni), să toarne urină şi excremente peste ei (prin tavanele celulelor, făcute din plasă de sârmă), să-i lovească de sus cu ceea ce era cunoscut drept „băţul lui Ho Şi Min”, ca să nu-i lase să doarmă, şi să le interzică să poarte cămăşi când lucrau în mlaştini infestate de ţânţari[2]. Aceste activităţi nu erau asociate eforturilor de a-i face pe deţinuţi să mărturisească. O altă trăsătură mai neobişnuită a represiunii din Cuba era tratamentul neiertător aplicat deţinuţilor politici care refuzau să se supună reeducării politice sau „reabilitării”[3].

Tortura şi cruzimea din Cambodgia erau, potrivit unui autor :

> mai răspândite decât în orice altă ţară comunistă. […] Ca să facă economie de gloanţe şi, în acelaşi timp, să satisfacă instinctele sadice ale călăilor, execuţia prin împuşcare era mai puţin folosită. […] Doar 29% dintre victime au murit astfel, […] 53% […] au murit în urma loviturilor la cap, produse cu drugi de fier, târnăcoape sau instrumente agricole ; 6% au fost spânzurate sau asfixiate cu pungi de plastic şi 5% au sfârşit cu gâturile tăiate[4].

Şocurile electrice (ca mijloc de tortură) erau preferate în Cambodgia (fără să contrazică înclinaţia antitehnologică a conducătorilor săi), în timp ce „obligarea deţinuţilor să mănânce excremente” pare să fi fost o specialitate cambodgiană, de vreme ce nu e menţionată în alte lucrări relevante din literatură[5].

În Cambodgia, asemenea tratamente abuzive, printre altele, puteau fi aplicate pentru o varietate neobişnuit de mare de motive care ţineau de comportament (ele se adăugau criteriilor politice predeterminate, care nu aveau legătură cu purtarea, ci cu împărţirea pe categorii) : „Oamenii erau supuşi bătăilor şi execuţiilor, false sau reale, pentru că furaseră legume, rădăcini sau mere de pe câmp ; pentru că ascunseseră orez ; pentru că-şi vizitaseră familiile ; pentru că întreţinuseră relaţii sexuale în afara căsătoriei”[6].

În China lui Mao :

> „a privi la televizor” însemna să fii forţat să-ţi ţii capul deasupra unei găleţi cu excremente ; […] „a privi în oglindă” însemna să ţii un tub cu pastă de dinţi între frunte şi perete fără să-l laşi să cadă, timp de câteva ceasuri, iar „a face ca aeroplanul” – o formă de tortură gândită în timpul Revoluţiei Culturale – presupunea ca braţele să stea suspendate la patruzeci şi cinci de grade faţă de linia umerilor. Folosirea dispozitivelor electrice pentru mânat vitele sau a bastoanelor, în scopul disciplinării deţinuţilor, era un fapt obişnuit, bine documentat de *Asia Watch* [şi] *Amnesty International* […]. Printre deţinuţi sau paznici se organizau uneori concursuri : cine poate fixa cel mai strâns o pereche de cătuşe la mâinile unui prizonier[7].

În China, mai mult decât în alte state comuniste, umilirea publică a „duşmanului” era larg răspândită, mai ales în timpul Revoluţiei Culturale. Aceşti „duşmani” erau scoşi pe stradă, cu

1. Carlos Alberto Montaner, *Secret Report on the Cuban Revolution*, Transaction Publishers, New Brunswick, NJ, 1982, p. 210.
2. Armando Valladares, *op. cit.*, pp. 43, 132-138, 226-227, 255, 272, 285-288.
3. Vezi George Volsky, art. cit., şi Armando Valladares, *op. cit.*
4. *The Black Book*, pp. 611, 613.
5. David Chandler, *op. cit.*, pp. 130-131.
6. Eric D. Weitz, *op. cit.*, p. 179. Despre tortura din Cambodgia, vezi şi David Chandler, *op. cit.*
7. Jean Pasqualini, „Glimpses Inside China's Gulag”, în *China Quarterly*, iunie 1993, p. 353.

însemne atârnate de gât, specificându-se infracţiunile comise ; trebuiau să poarte coifuri de hârtie şi să stea, ore întregi, cu capetele plecate în faţa unor mulţimi dispreţuitoare care le ascultau denunţurile. Se obţineau mărturisiri publice[1]. Astfel de umilinţe, în văzul tuturor, constituiau o specialitate chinezească.

Cât priveşte Coreea de Nord, în completarea gamei largi de acte de brutalitate detaliate în *Acvariile din Pyongyang* (incluzând execuţii publice ocazionale), un om de ştiinţă, care şi-a părăsit de curând ţara, „a declarat pentru BBC că folosea arme chimice experimentale pe deţinuţii politici, luându-şi note în timp ce aceştia mureau în chinuri. Din câte se pare, astfel de experimente aveau loc pentru a stabili cât gaz ar fi necesar pentru anihilarea oraşului Seul"[2].

Represiunea şi economia

Integrarea instituţiilor şi politicilor economice coercitive a fost o caracteristică centrală a sistemelor comuniste. Cum nota Anne Applebaum, „o societate aparent inspirată de Marx şi de marxism a dus munca, ca bun de larg consum, către noi culmi"[3]. Majoritatea celor arestaţi şi condamnaţi erau trimişi în lagăre de muncă silnică sau „corecţională", amplasate lângă diferite şantiere. Multe dintre cele mai aclamate proiecte din aceste ţări s-au împlinit cu ajutorul muncii deţinuţilor, ca, de exemplu, Canalul Belomor sau Canalul Marea Albă – Marea Baltică în U.R.S.S. ; drumul din China către Lhasa (Tibet) ; Canalul Dunăre – Marea Neagră din România ; primul institut de cercetare nucleară din Ungaria etc.[4]. Deţinuţii din Cehoslovacia lucrau în mine de uraniu. În China, prizonierii munceau în „mine, agricultură, manufacturi, cariere de piatră, silvicultură [şi] construcţia de căi ferate", printre alte proiecte[5]. În China, folosirea acestei forţe de muncă era mai eficientă şi mai largă decât în U.R.S.S. şi, spre deosebire de alte state comuniste, China exporta multe produse rezultate din munca silnică în ţările vestice. Produsele obţinute astfel includeau :

> cărbune, chibrituri, camioane, pastă de dinţi, cosmetice, animale domestice, legume, zahăr de trestie, cărămizi, lanterne, baterii, pantofi, ghips, ceai, produse împletite, şosete de nailon, struguri de vin, crustacee, substanţe chimice industriale, cearşafuri, sticlă, plumb, ciment, hârtie, maci pentru opiu, componente auto, materiale plastice, instalaţii pentru irigarea plantelor, lichior, mercur, tractoare, vase din ceramică şi porţelan, cauciuc, evantaie, piele şi blană, azbest, pânză pentru saci, produse lactate, echipamente de stingere a incendiilor, motociclete, mănuşi, ţesături, motoare diesel şi chiar „platoul de lansare" al uneia dintre primele rachete intercontinentale ale Chinei[6].

Existau multe motive la baza folosirii extinse a muncii deţinuţilor. Unul dintre ele era nivelul tehnologic scăzut : fiinţele umane erau mai disponibile decât maşinile şi erau destule,

1. Pentru bogatul fond fotografic al unor astfel de umiliri publice, vezi Li Zhensheng, *op. cit.*
2. „North Korean Exodus", editorial, în *Wall Street Journal*, 30 iulie 2004.
3. Anne Applebaum, „Inside the Gulag", în *New York Review of Books*, 15 iunie 2000, p. 34.
4. Pentru o discuţie timpurie a unor astfel de proiecte în Europa de Est, vezi Richard K. Carlton (ed.), *Forced Labour in the People's Democracies*, Frederick A. Praeger Publishers, New York, 1955. Cât despre reactorul nuclear din Ungaria, autorul acestui studiu a avut plăcerea de a participa la construcţia sa, în 1953, ca membru al „batalionului de construcţie" format din bărbaţi aflaţi la vârsta serviciului militar, consideraţi a nu fi de încredere din punct de vedere politic pentru pregătirea şi serviciul militare adecvate.
5. Martin King Whyte, art. cit., p. 258.
6. Jonathan Spence, „The Risks of Witness", în *New York Review of Books*, 19 decembrie 1996, p. 50.

mai ales în U.R.S.S. şi în China. Guvernele comuniste foloseau deţinuţii în proiecte care necesitau muncă intensivă, în zone îndepărtate şi implicând dificultăţi fizice considerabile.

Cea mai bine cunoscută întruchipare a acestor politici, graţie lui Soljeniţîn, a fost Gulagul sovietic, o abreviere a autorităţii administrative care controla lagărele de muncă. Magnitudinea sistemului este revelată în cartea lui Şifrin (la care ne-am referit mai devreme), bazată pe informaţiile furnizate de foşti deţinuţi, care includ hărţi cuprinzând poziţionarea lagărelor. Harry Wu, un alt fost prizonier, a numărat 990 astfel de lagăre în China, dar se estimează că cifra reprezintă doar între o şesime şi o pătrime din numărul total[1].

Folosirea muncii silnice la marile proiecte economice era ieftină, de vreme ce nu se încerca îmbunătăţirea condiţiilor de muncă sau prelungirea vieţii muncitorilor. Mai mult, era o forţă de muncă ce putea fi uşor şi repede mobilizată, suplimentată şi trimisă să lucreze la proiecte din regiuni îndepărtate, unde muncitorii liberi erau greu de adus. Având în vedere faptul că majoritatea lagărelor erau amplasate în regiuni inaccesibile, îi îndepărtau pe cei consideraţi a nu fi de încredere din punct de vedere politic din preajma aglomerărilor urbane. Adesea, deţinuţii care îşi ispăşeau pedeapsa rămâneau izolaţi în zona unde fusese amplasat lagărul. Lagărele erau, de asemenea, preferate, pentru că ratele ridicate ale mortalităţii micşorau numărul presupuşilor duşmani. Rămâne de stabilit măsura în care acest proces constituia o politică calculată sau doar un produs bine-venit al sistemului lagărelor de muncă.

Reabilitarea şi reforma gândirii

La început, în diferite state comuniste, un element al credinţei oficiale era faptul că munca avea rol terapeutic şi era cel mai bun mijloc în vederea reabilitării şi recuperării. Toate sistemele politice comuniste şi, mai ales, primul dintre ele, cel sovietic, au propus iniţial planuri ambiţioase, care vizau reabilitarea tuturor infractorilor, incluzându-i uneori chiar şi pe cei de ordin politic. Felix Dzerjinski (primul şef al poliţiei politice sovietice) numea lagărele de muncă silnică „şcoli ale muncii". Se presupunea că ar fi posibil, chiar şi în cazul infractorilor cu antecedente (şi mai ales al celor fără derapaje de ordin politic) să obţină reprimirea în comunitatea cetăţenilor de bine dacă dovedeau că se pot reabilita prin muncă susţinută. La intrarea în numeroase lagăre de muncă sovietice stătea scris sloganul „Munca cinstită : drumul către casă"[2], care aduce aminte de inscripţiile, mai bine cunoscute, de la porţile lagărelor de concentrare naziste, ce promiteau că „munca te va elibera". La intrarea unei închisori din Cuba, pe un afiş mare erau notate următoarele : „Când aceste bare nu vor mai fi necesare, Revoluţia va fi triumfat – Fidel Castro". Lagărele de muncă vietnameze erau împodobite cu asigurările ironice ale lui Ho Şi Min : „Nimic nu e mai preţios decât independenţa şi libertatea"[3].

Maxim Gorki, faimosul scriitor sovietic, a vizitat primele lagăre de muncă din Insulele Solovki (aflate în apropierea Cercului Arctic) pentru a scrie despre marile lor realizări reformiste. Observaţiile sale includeau şi cele ce urmează : „Pentru prima dată, am văzut grajduri pentru cai şi vite atât de curate, încât mirosul înţepător specific unor astfel de locuri nu se simţea deloc. [...] Lirismul aspru al acestor insule [...] trezeşte dorinţa de a munci mai repede şi mai fervent în scopul creării unei noi realităţi [...]". Aşa cum nota un alt observator, „sub

1. *Ibidem*, p. 50. Într-o comunicare personală nedatată, Wu a estimat numărul total al lagărelor la 3.000.
2. Avraham Shifrin, *The First Guidebook to Prisons and Concentration Camps of the Soviet Union*, ed. cit., p. 10.
3. Ana Rodriguez, *Diary of a Survivor : Nineteen Years in a Woman's Prison*, St. Martin's Press, New York, 1995, pp. 28-29 ; Doan Van Toai şi David Chanoff, *The Vietnamese Gulag*, Simon & Schuster, New York, 1986, p. 209.

pana lui Gorki, viaţa din lagărele de concentrare putea stârni invidia locuitorilor realităţii sovietice de fiecare zi, de partea cealaltă a sârmei ghimpate". În Cartea de Oaspeţi (deschisă special la venirea lui) Gorki a scris :

> Nu pot să-mi exprim impresiile în doar câteva cuvinte. N-aş dori [...] să-mi permit laude banale faţă de energia remarcabilă a oamenilor care, în timp ce rămân santinele vigilente şi neobosite ale Revoluţiei, sunt capabili, în acelaşi timp, să fie îndrăzneţi creatori de cultură, în mod cu totul remarcabil[1].

Se poate presupune că aceşti oameni erau gardienii.

Scriitorii sovietici trimişi în 1933 într-o „misiune de identificare a faptelor" pe şantierul Canalului Belomor au găsit de asemenea gardieni devotaţi bunăstării şi transformării politico--ideologice a prizonierilor, precum şi deţinuţi care încercau să se remodeleze „pe nicovala muncii necontenite". Ei au concluzionat că din „materialul uman greu de disciplinat, [...] geniul bolşevic este capabil să construiască cea mai omogenă, armonioasă, dreaptă şi fericită societate de pe pământ"[2]. Acesta a fost şi mesajul piesei lui Nikolai Pogodin, *Aristocraţii*, care viza eforturile încununate de succes ale personalului N.K.V.D. cu privire la reabilitarea deţinuţilor politici şi de drept comun, în timpul construcţiei aceluiaşi Canal. Piesa îl portretiza pe comandantul Gromov, care „semăna cu un pedagog blând, cu inimă bună. Înţelegerea pentru deţinuţii aflaţi în custodia sa este nemărginită. El se poartă ca un tată inteligent şi atent. [...] Principala [lui] sarcină este să găsească calea potrivită către sufletul fiecărei persoane"[3].

Astfel, detenţia combina pedepsele cu munca şi cu educaţia politică. În cazul sovietic, eforturile de reabilitare au devenit, treptat, o formalitate, în timp ce în China lui Mao „reforma gândirii" era urmărită cu aviditate. Încercări similare aveau loc, totodată, şi în Vietnam[4].

Pe măsură ce a trecut timpul, distincţia dintre infractorii politici şi cei nonpolitici s-a accentuat (mai ales în U.R.S.S.), iar reabilitarea a fost lăsată în plan secund. Chiar şi politicile de reabilitare a infractorilor de drept comun au fost, treptat, abandonate şi înlocuite de o abordare aspră, punitivă. Aceste schimbări îşi aveau originea în modificarea premiselor teoretice cu privire la responsabilitatea individuală. La început, autorităţile sovietice au menţinut punctul de vedere marxist acceptat, conform căruia infracţiunea şi alte forme de comportament antisocial erau răspunsuri la exploatarea, inegalitatea şi relaţiile sociale dezumanizate, care prevalau în societăţile capitaliste saturate de motivul profitului[5].

La începutul anilor '30, transformările socioeconomice majore erau finalizate în Uniunea Sovietică – şi cel mai important, proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie fusese abolită –, fapt care, cel puţin teoretic, ar fi trebuit să pună capăt condiţiilor presupus generatoare de comportament şi atitudini antisociale. Din moment ce acest lucru nu s-a întâmplat, ideologii sovietici au inventat conceptul de „reminiscenţe" : comportamentul negativ nu mai era pus pe seama instituţiilor capitaliste sau a relaţiilor sociale (care fuseseră, de fapt, abolite), ci pe seama efectelor lor persistente. Nu era foarte clar cât timp aceste „reminiscenţe" aveau să mai

1. În Ivan Klima, *The Spirit of Prague*, Granta Books, New York, 1994, p. 138 ; Dariusz Tolczyk, *op. cit.*, pp. 117, 142.
2. Dariusz Tolczyk, *op. cit.*, p. 168.
3. Jerzy Gliksman, *op. cit.*, p. 167. Gliksman văzuse piesa la Moscova, în noiembrie 1935.
4. Prin contrast, naziştii nu au pretins că încearcă să-şi reeduce deţinuţii politici ; obiectivul lor era fie exterminarea directă, fie folosirea la maximum a capacităţii lor de muncă, înainte de moarte.
5. Lenin scria : „Cauza socială fundamentală a exceselor, care constau în violarea regulilor relaţiilor sociale, este exploatarea maselor, a nevoilor şi a sărăciei lor. Odată ce această cauză principală este îndepărtată, excesele vor începe, inevitabil, să scadă în intensitate". Lenin, *State and Revolution*, ed. cit., p. 145.

polueze mintea şi comportamentul cetăţenilor sovietici. Un oficial sovietic spunea, în 1966: „Ar fi o greşeală să credem că simplul fapt de a trăi pe pământul Sovietelor, în condiţiile realităţii socialiste, presupune ca un tânăr să aibă o viziune comunistă asupra lumii”[1]. Teoria lui Marx, potrivit căreia existenţa determină conştiinţa, nu se mai aplica în societatea sovietică. Specialiştii sovietici în administrarea închisorilor şi autorităţile politice au ajuns la concluzia că persoanele cu un comportament necorespunzător în sistemul socialist constituit trebuiau trase la răspundere, nemaiputând fi considerate produse ale unei societăţi ce se supune unor forţe sociale inexorabile. Pedeapsa, concepută ca element al justiţiei sociale şi ca factor de descurajare, a fost pe deplin restabilită.

Nu a existat o discuţie lămuritoare asupra felului în care aceste principii se aplicau infractorilor politici, spre deosebire de cei nonpolitici; discursul sovietic oficial sugerase, aproape de la început, că purtarea infractorilor politici nu era determinată social; ei erau pe deplin răspunzători de greşelile lor abominabile şi meritau cea mai aspră pedeapsă. Într-o manieră complet ne-marxistă, sistemul sovietic şi alte sisteme comuniste susţineau un punct de vedere conform căruia răul exista în natura umană, în ceea ce îi priveşte pe infractorii politici sau pe duşmanii de clasă, şi acest rău avea o prea mică legătură cu mediul social. Trebuia eradicat fără milă.

În vreme ce încercările de a-i reabilita şi reeduca pe cei care săvârşiseră greşeli de ordin politic s-au diminuat, odată cu timpul, cu precădere în Uniunea Sovietică şi în Europa de Est, munca – şi anume „munca corecţională” – a rămas definită, oficial, ca instrument de reabilitare terapeutică, atât pentru infractorii politici, cât şi pentru cei nonpolitici. De fapt, în închisorile şi lagărele de muncă sovietice se făcea puţină educaţie politică sau deloc[2] şi erau întreprinse puţine încercări de a pune în funcţiune presiunea de grup în rândul prizonierilor, în scopul reeducării politico-ideologice, cum era practica şedinţelor „conflictuale” în China. Acestea erau definite de o persoană care trecuse prin această experienţă, drept:

> o invenţie chinezească aparte, care combina intimidarea cu umilirea şi epuizarea totală […] o bătaie intelectuală de grup, în care un om este bătut de alţii […] , iar victima nu se poate apăra […] [T]ehnica […] era extrem de simplă: un crescendo cumplit şi nemilos de ţipete cerând ca victima să mărturisească […][3].

În China comunistă, Vietnam şi Cuba, reeducarea politică sau reforma gândirii conta în măsură mult mai mare şi era aplicată atât în cazul deţinuţilor politici, cât şi nonpolitici. Se pare că prizonierii din lagărele de muncă din China petreceau două sau trei ore zilnic „într-un fel de şedinţă de studiu politic”[4]. O precondiţie a reabilitării era sentimentul liber exprimat de vină sau penitenţă faţă de greşeala care i se imputase deţinutului, de unde provine şi importanţa mărturisirii în procesul de reeducare.

---

1. Afirmaţia îi aparţine lui S.P. Pavlov, conducătorul Comsomolului („Discurs de S.P. Pavlov...”, *Komsomolskaia Pravda* [tradus *Current Digest of Soviet Press/Sinteza actuală a evenimentelor din presa sovietică*], 26 ianuarie 1996, p. 10.
2. Putem nota aici că, în aşa-numitele „batalioane de construcţie” din Ungaria comunistă, cei recrutaţi, în afară de faptul că trebuiau să muncească, erau obligaţi să ia parte la seminarii politice susţinute de un comisar politic (un ofiţer al armatei responsabil cu probleme ideologice), desemnat pentru această activitate.
3. Bao Ruo Wang, *op. cit.*, pp. 5-6. În lagărele de muncă sovietice, presiunea grupului era folosită atunci când prizonierii care lucrau în grupuri sau brigăzi de muncă trebuiau să îndeplinească anumite norme sau cote, ca să nu fie penalizaţi prin reducerea raţiei de hrană; în astfel de condiţii, grupul era interesat de contribuţia fiecărui membru în parte.
4. Martin King Whyte, art. cit., p. 259.

O explicaţie plauzibilă a diferenţei dintre abordările din China, Vietnam şi Cuba, şi cele din Uniunea Sovietică şi Europa de Est constă în faptul că primele se constituiau în sisteme mai noi, mai revoluţionare, şi, în anumite privinţe, mai idealiste (cel puţin la început), mai devotate ideii de a crea noi fiinţe umane ; acestea erau, de asemenea, mai puţin influenţate de marxismul ortodox. Voinţa politică sau voluntarismul reprezentau principiul lor călăuzitor. Colectivismul opresiv din China avea, totodată, rădăcini culturale mai puternice, dată fiind tradiţia precomunistă prin care individul se supunea grupului.

Ca în toate societăţile tradiţionale, linia dintre spaţiul public şi cel privat era mai puţin definită.

De asemenea, regimul din Cuba urma, cu aviditate, un program de „reabilitare politică" comparabil, prin intensitate, cu cel chinez :

> La început, obiectivul [...] a fost să reducă numărul de oameni întemniţaţi, care continuau să respingă guvernarea. De aceea, autorităţile le promiteau un tratament mai bun, vizite mai frecvente din partea familiei, corespondenţă [...], recâştigarea rapidă a libertăţii şi reintegrarea în noua societate [...]. Trebuia să predai rapoarte şi să-ţi faci autocritica, să ceri iertare, în scris, pentru activitatea contrarevoluţionară anterioară şi să mărturiseşti totul [...]. Scopu[l] ultim [...] era anihilarea interioară a deţinutului, distrugerea tuturor principiilor sale [...]. Cei care erau de acord să se înscrie [în Program] trebuiau să semneze un mic formular prin care renunţau la toate convingerile lor şi adoptau marxismul drept noua lor filosofie[1].

Politicile de reeducare (sau reformă a gândirii) pot fi, de asemenea, explicate prin referire la conceptul de totalitarism : China comunistă sub Mao, Cuba sub Castro şi Vietnamul, până la sfârşitul anilor '80, erau, indiscutabil, totalitare, chiar într-o măsură mai mare decât Uniunea Sovietică şi aliaţii săi est-europeni, după moartea lui Stalin. Acest fapt a condus la o hotărâre accentuată de a maximiza puterea statului şi de a distruge sanctuarele libertăţii personale din spaţiul privat. Aceste sisteme politice din lumea a treia erau mai angajate în ce priveşte crearea unui „om nou, socialist", potrivit traiului în societatea totalitar-colectivistă aflată în curs de formare. Sistemul sovietic, mai ales în timpul lui Stalin, deşi susţinea de asemenea angajarea în crearea omului nou socialist, a făcut mai puţine eforturi concrete pentru implementarea acestui scop. În perioada îndelungatei ere Brejnev, sistemul a devenit chiar mai conservator şi mai opac faţă de experiment.

Rămâne deschisă întrebarea cu privire la ce este mai inuman : încercarea de a transforma radical fiinţele umane prin presiune continuă şi invadarea spaţiului privat, incluse în reforma gândirii, sau abandonarea lor (în sens literal sau figurat) în maniera sistemelor penale de tip sovietic.

Responsabilii

Se pot distinge cel puţin trei tipuri de motivaţii şi moduri de gândire printre cei implicaţi în planificarea, administrarea şi aplicarea violenţei politice şi a presiunii în sistemele comuniste[2]. La cel mai înalt nivel, erau oamenii conduşi de ideologie, stricţi şi nemiloşi, după exemplul

1. Armando Valladares, *op. cit.*, pp. 92, 170.
2. Această discuţie urmăreşte, până la un anumit punct, părţi ale capitolului şase din volumul meu, *Political Will and Personal Belief : The Decline and Fall of Soviet Communism*, Yale University Press, New Haven, CT, 1999. Pentru o perspectivă asupra structurilor care au pus în practică represiunea analizată aici, vezi Jonathan R. Adelman (ed.), *Terror and Communist Politics : The Role of the Secret Police in Communist States*, Westview Pr., Boulder, 1984. Vezi şi Alexander Dallin şi George Breslauer, *Political Terror in Communist States*, Stanford University Press, Stanford, CA, 1970.

sovietic al lui Felix Dzerjinski (al cărui echivalent nazist ar putea fi Heinrich Himmler)[1]. Astfel de persoane au ieşit în evidenţă mai degrabă în perioada de început a sistemelor comuniste ; păreau imune la îndoială, conflict interior şi fără rezerve în ce priveşte folosirea unor metode aspre, chiar criminale, considerate esenţiale în atingerea scopurilor lor măreţe şi în vederea menţinerii la putere. După cum scria Lance Morow, „există, întotdeauna, un profesor de violenţă – realist, zelot, ideolog [...] care afirmă că răul este preţul schimbării [...]. Intelectualii, din păcate, sunt extrem de toleranţi – şi chiar atraşi – în raport cu răul, dacă îl consideră parte a mijloacelor către un ţel satisfăcător din punct de vedere social şi intelectual [...]. Profesori[i] violenţei, teoreticienii [...] prezidează peste armate de tâmpiţi barbari [...]”[2]. George Lukacs, filosoful marxist ungur, neimplicat personal în afacerea murdară a menţinerii sistemului la putere, a exprimat acest mod de gândire, cu mare precizie : „Cea mai înaltă datorie a eticii comuniste este acceptarea necesităţii de a acţiona imoral. Acesta este cel mai mare sacrificiu pe care Revoluţia îl cere de la noi. Convingerea comunistului adevărat este că răul se transformă în fericire desăvârşită prin dialectica evoluţiei istorice”[3]. Aceeaşi atitudine este surprinsă de Montefiore :

> Bolşevicii erau atei, dar cu greu s-ar putea spune că erau politicieni laici [...]. S-au coborât către crimă din sfera mulţumirii oferite de cea mai înaltă distincţie morală [...]. Mureau şi ucideau pentru credinţa lor în progresul inevitabil îndreptat către ameliorarea fiinţei umane, sacrificându-şi familiile cu o fervoare întâlnită doar în cazul masacrelor din raţiuni religioase şi al martiriilor din Evul Mediu – şi din Orientul Mijlociu[4].
>
> Lenin era întruchiparea supremă a acestui tip uman. Istoricul rus Dmitri Volkogonov scria : „Este greu de înţeles cum un om căruia îi plăceau Beethoven şi Spinoza, care îl citea pe Kant [...] se putea împăca cu un sistem ce funcţiona după reguli poliţieneşti. Cum putea Lenin, care pretindea a fi conducătorul unei lumi noi, să scrie personal ordine de spânzurare, împuşcare, luare de ostatici, izolare în lagăre de concentrare [...] ? ”[5].

Capacitatea umană de a compartimenta şi de a sublinia selectiv sau de a respinge fapte empirice se reflectă, de asemenea, în sfatul unui comunist ungur cu privire la procesele-spectacol sovietice : „Nu vă uitaţi la detalii [...], ci evaluaţi-le în contextul lor politic complet”[6]. Perspectiva lui Molotov asupra epurărilor era similară : „bineînţeles că erau excese, dar totul era permis, în ceea ce mă priveşte, pentru binele obiectivului principal – menţinerea puterii statale [...]”[7]. Pol Pot, conducătorul cambodgian autor de genocide, împărtăşea acest punct de vedere şi îl prezenta într-un interviu acordat cu puţin timp înainte de moarte : „Nu resping ideea de răspundere – mişcarea noastră a făcut greşeli, ca orice mişcare din lume. Dar [...] [n]oi nu

---

1. Deşi, aşa cum observa Andrei Gromîko, Beria era cel pe care Stalin îl numise „Himmler al nostru”, prezentându-l preşedintelui Roosevelt la Ialta (*Memoirs*, Library of America, New York, 1990). Vezi şi Simon Sebag Montefiore, *Stalin*, ed. cit., p. 427, cu privire la acest incident.
2. Lance Morrow, *op. cit.*, pp. 118-119.
3. *Apud* Daniel Bell, „First Love and Early Sorrows”, în *Partisan Review*, 4 noiembrie 1981, p. 547.
4. Simon Sebag Montefiore, *Stalin*, ed. cit., p. 76. Interesant, câţiva dintre liderii sovietici „proveneau din familii cu tradiţie religioasă. Urau iudeo-creştinismul, dar ortodoxia părinţilor a fost înlocuită cu ceva şi mai rigid, o amoralitate sistematică” (*Ibidem*).
5. *Apud* David Remnick, „The First and the Last”, în *New Yorker*, 18 noiembrie 1996, pp. 120-121. Cruzimea lui Lenin este, de asemenea, surprinsă în Richard Pipes (ed.), *op. cit.*
6. George Hodos, *op. cit.*, p. 55.
7. Albert Resis, (ed.), *Molotov Remembers : Inside Kremlin Politics*, Ivan R Dee, Chicago, 1993, p. 265.

am avut de ales […], a trebuit să ne apărăm […] conştiinţa mea e curată. Tot ceea ce am făcut […] a fost mai întâi pentru naţiune şi pentru poporul cambodgian”[1].

Al doilea tip uman, exemplificat de Adolf Eichman, este rotiţa proverbială din maşinăria birocratică ; el este întruchiparea mediocrităţii şi simbolizează „banalitatea răului” – un concept popularizat de Hannah Arendt în context nazist, dar aplicabil, la fel de bine, cadrului comunist. El urmează mai degrabă ordine decât convingeri puternice. Astfel de persoane sunt prezente în multe sisteme totalitare. Un fost veteran al armatei japoneze din al Doilea Război Mondial, care a participat la atrocităţile din China, observa că „torţionarii înşişi […] erau oameni obişnuiţi care îşi făceau, pur şi simplu, treaba”. În acelaşi registru, Kang Kek Ieu, şeful Poliţiei Secrete a khmerilor roşii şi comandantul unei închisori unde 14.000 de oameni erau torturaţi şi ucişi, a declarat că nu a vrut decât „să fie un bun comunist” şi a căutat să „fie clar faptul că el nu a torturat sau ucis de plăcere […]. [E]l se descria drept un birocrat apăsat de griji, preocupat constant de calitatea produsului său”[2].

Sistemele comuniste permiteau cu uşurinţă trecerea responsabilităţii pentru îndeplinirea unor sarcini problematice din punct de vedere moral unei autorităţi mai înalte, dat fiind mitul infailibilităţii Partidului şi al conducătorilor săi şi necesitatea concomitentă a supunerii, la fel de rigidă şi nediferenţiată precum cea pretinsă de autorităţile naziste şi japoneze. Atitudinea descrisă nu se limita la cercurile inferioare ale ierarhiei ; Georgi Piatakov, un revoluţionar bolşevic de frunte, ar fi spus : „Dacă Partidul o cere […], voi vedea negru unde vedeam alb […] întrucât pentru mine nu există viaţă în afara Partidului”. Caracterizarea făcută de George Kennan lui Andrei Gromîko surprinde acelaşi mod de gândire : „Partidul devenea […] mama, tata, profesorul, conştiinţa şi stăpânul său […]. Şi dacă se dovedea că ceea ce ceruse Partidul […] presupunea o aparentă nedreptate sau cruzime – ei bine, putea apărea regretul că au fost necesare […]. Dar nu era vorba de o răspundere individuală”[3].

Cel de-al treilea tip uman atras de mecanismul represiv este şi cel mai puţin plăcut : individul amoral sau răuvoitor fără umbră de îndoială, motivat, în cel mai bun caz, de setea de putere, iar în cel mai rău caz, de plăcerea de a chinui şi de a deţine controlul absolut asupra celor aflaţi la discreţia lui. Acest grup include gardienii anonimi, anchetatorii, specialiştii în tortură ale căror profiluri se conturează adesea din amintirile fostelor victime. Aceştia sunt oamenii care au atras cea mai mică atenţie de ordin social-ştiinţific, deşi mai mulţi autori s-au referit la ideea generală conform căreia în fiecare societate sunt persoane care au sau dezvoltă o personalitate sau o mentalitate compatibile cu practicile represiunii politice. De exemplu, Antonio Candido, scriitor brazilian, observa că, pentru îndeplinirea acestor sarcini, „societatea are nevoie de mii de indivizi cu sufletele deformate corespunzător […]. [S]ocietatea ia de la aceşti oameni brutalitatea, nevoia, frustrarea, depravarea, deficienţa – şi le oferă funcţia represivă”. Dennis Deletant a ajuns la concluzia că „brutalitatea era trăsătura caracteristică a celor aleşi de N.K.V.D./M.G.B. [poliţia politică sovietică] să conducă forţele de securitate româneşti”. Josef Śkvorecký, scriitor ceh, a remarcat, printre susţinătorii dedicaţi ai sistemului nazist şi, respectiv, comunist „oameni cu cicatrici lăsate de ura personală, înrădăcinată în experienţe personale profund negative […] [oameni] cu malformaţii fizice sau psihologice […]

1. *Apud* Nate Thayer, „Day of Reckoning”, în *Far Eastern Economic Review*, 30 octombrie 1997, pp. 14-16.
2. Nicholas Kristof, „The Wounds of War : A Generation of Japanese is Haunted by Its Past”, în *The New York Times*, 22 ianuarie 1997, p. 8 ; Seth Mydans, „70s Torturer in Cambodia Now «Doing God’s Work»”, în *The New York Times*, 2 mai 1999, p. 4.
3. Giorgi Piatakov citat în Martin Malia, *The Soviet Tragedy,* New York, 1994, p. 268 ; George F. Kennan, „The Buried Past”, în *New York Review of Books*, 27 octombrie 1988, p. 5.

bântuiţi de sentimentul insecurităţii […] exploatând idei şi mişcări pentru a dobândi impresia stimei de sine”. Un alt autor ceh, Peter Hruby, scria : „Fiecare naţiune are un mic procent de potenţiali infractori în rândurile populaţiei. În dictaturile totalitare aceşti oameni […] au cele mai multe şanse şi chiar se pot simţi bine, fiind mândri, în acelaşi timp, că servesc o cauză măreaţă”. Victor Serge a observat că, în primii ani ai regimului sovietic, aparatul represiv atrăgea două tipuri de persoane, un număr mic de „oameni incoruptibili ca […] Dzerjinski, un idealist sincer, necruţător, dar onorabil […]. Însă Partidul avea puţini oameni de acest fel […]” şi, treptat, selecţia s-a făcut pe baza unor trăsături mai puţin încântătoare :

> Singurele temperamente care se devotau de bună-voie şi cu tenacitate datoriei „apărării interne” erau acelea caracterizate de suspiciune, nemulţumire profundă, cruzime şi sadism. Complexele de inferioritate socială bine înrădăcinate şi amintirile umilinţelor şi ale suferinţei […] i-au făcut implacabili […] oameni pervertiţi, tinzând să vadă conspiraţii peste tot.

Aceasta era şi concluzia lui Valter Krivitki : „Pe măsură ce Poliţia Secretă câştiga mai multă putere […] curajoşii revoluţionari au fost înlocuiţi, treptat, de călăi inflexibili, degeneraţi, demoralizaţi”[1]. Orlov considera că, printre „anchetatorii lui Stalin”, erau trei tipuri majore : „sadicii […] carieriştii lipsiţi de scrupule […] şi oamenii cu gândire duală […] care şi-au pus conştiinţa pe altarul Partidului şi au îndeplinit, cu inima îndoită, ordinele criminale date de Stalin”[2].

În timp ce trăsăturile şi tipurile de personalitate neatractive au fost destul de prompt observate şi discutate, atât în rândurile elitei naziste, cât şi printre specialiştii nazişti în represiune, cu rang mai mic, în statele comuniste, doar fostele victime sau cetăţenii au făcut observaţii similare cu privire la caracteristicile celor care îndeplineau funcţii similare. Când specialiştii occidentali în sociologie atribuiau, destul de uşor, anumite patologii naziştilor aflaţi la conducere, nu recunoşteau, cu aceeaşi uşurinţă, trăsături similare la conducătorii comunişti, la funcţionari sau la şefii forţelor de poliţie. Această atitudine este legată de percepţiile divergente ale noţiunii de rău pe care le reprezentau nazismul şi, respectiv, comunismul ; percepţia conform căreia nazismul a constituit un rău mai mare le-a permis cercetătorilor – sau a creat o predispoziţie – de a se axa, mai degrabă, asupra acestor patologii.

O altă explicaţie a diferenţelor în atribuirea de patologii personale constă în faptul că, în timp ce mulţi călăi şi torţionari nazişti au fost chemaţi în judecată şi au fost, uneori, obiect de studiu în timpul detenţiei lor, membrii aparatelor comuniste de represiune au fost mult mai greu de adus în faţa instanţei, şi, în consecinţă, mult mai greu de supus examinării publice sau social-ştiinţifice. Chiar şi atunci când astfel de persoane erau înlăturate de la putere şi lichidate, cum se întâmpla, practic, cu fiecare şef al poliţiei politice sovietice, măsurile luate rămâneau secrete ; nici publicul, nici specialiştii în domeniul sociologiei nu aveau şansa de a afla mai multe despre personalitatea lor sau despre posibilele cauze sociopsihologice care au condus la tipul respectiv de carieră şi comportament.

1. Howard Becker (ed.), *Antonio Candido on Literature and Society*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1995, p. 233 ; Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate*, ed. cit., p. 18 ; Josef Śkvorecký, „Two Pease in a Pod : Why Nazis and Communists Sing the Same Songs”, în *Idler*, noiembrie 1986, p. 37 ; Peter Hruby, *Fools and Heroes : The Changing Role of Communist Intellectuals in Czechoslovakia*, Elsevier, New York, 1980, pp. 223-224 ; Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary*, *1901-1941*, University Of Iowa Press, Londra, 1963, p. 80 ; V.G. Krivitki, *op. cit*. Există numeroase detalii revelatoare în Simon Sebag Montefiore, *Stalin*, ed. cit., cu privire la personalităţile deformate ale oamenilor importanţi („ucigaşi entuziaşti”) din aparatul sovietic de represiune, precum Abakumov, Beria, Riumin, Iagoda şi Iezhov.
2. Aleksandr Orlov, *op. cit.*, p. 131.

Dincolo de convingerile ideologice, de înclinaţia de a se supune autorităţilor, de setea de putere şi de sadism, ar mai trebui notat un motiv, care se adăuga adesea celorlalte sau le era complementar, şi anume, stimulentele materiale. Membrii aparatului represiv comunist, şi mai ales cei din eşaloanele superioare, beneficiau de o serie de avantaje : salariu mai bun, locuinţă mai bună, oportunităţi de carieră, o paletă largă de privilegii şi recompense. Accesul la aceste privilegii depindea de tipul de serviciu adus şi de poziţia ocupată în ierarhie. Era, de pildă, o mare diferenţă între stilul de viaţă al unui important comandant de lagăr şi cei cu rang inferior, care îi păzeau pe deţinuţi ; [1] a fi gardian într-un lagăr îndepărtat nu deschidea calea privilegiilor, dar a fi ofiţer în N.K.V.D., K.G.B. sau Stasi (Germania de Est) cu siguranţă da („angajaţii Stasi au fost întotdeauna o elită, un grup care a beneficiat de oportunităţi de pregătire şi educaţie [...]"). Memoriile lui Oleg Kalugin (un fost înalt ofiţer K.G.B.) stau mărturie a privilegiilor elitei K.G.B. În Cehoslovacia comunistă, agenţii securităţii de stat primeau bonusuri şi promovări pentru creşterea „producţiei" de arestări şi mărturisiri. Oficialii securităţii de stat ungare „îşi puteau umple buzunarele cu diverse compensări, bonusuri şi beneficii"[2].

V. Concluzii

Represiunea s-a aplicat în toate sistemele comuniste, însă severitatea ei a fluctuat în timp (Coreea de Nord poate reprezenta o excepţie, dat fiind faptul că politicile sale represive par să se fi schimbat puţin de-a lungul timpului). Recursul uzual la violenţă politică şi constrângeri reprezenta, în acelaşi timp, o caracteristică definitorie a sistemelor comuniste şi un indicator relevant al eşecului politicilor aplicate şi al lipsei de legitimitate sau al unei legitimităţi limitate. Dependenţa curentă a sistemelor comuniste de politicile represive poate fi văzută, totodată, drept o instituţionalizare a intoleranţei conducătorilor respectivi.

Declinul şi prăbuşirea statelor comuniste au coincis cu o represiune descendentă, o corupţie crescândă şi cu slăbirea inerentă a voinţei politice a elitelor conducătoare[3]. Cei aflaţi încă la putere – în China, Cuba, Coreea de Nord şi Vietnam – nu au ezitat şi nu ar ezita să folosească forţa pentru a zdrobi şi înăbuşi protestul sau opoziţia ; prin urmare, au continuat să folosească represiunea la scară largă. Sisteme comuniste nonrepresive, noncoercitive şi tolerante, „cu faţă umană", nu au existat niciodată. Ungaria, în ultimii ani ai conducerii lui Kádár, s-a apropiat de posibilitatea creării unui astfel de sistem, dar în cele din urmă s-a prăbuşit.

La o analiză finală, caracterul represiv al statelor comuniste poate fi explicat printr-o asociere de factori specifici din perspectivă universală şi istorică. Prima categorie include potenţialul uman durabil, bine înrădăcinat şi înclinaţia de a dezumaniza, demoniza şi de a îi trata abuziv pe ceilalţi (definiţi ca proscrişi, străini, duşmani), fără remuşcări şi pentru o gamă largă de motive ; de obicei, asemenea sentimente de ură şi găsirea de ţapi ispăşitori sunt asociate cu sărăcia şi competiţia pentru resurse sărace (nu doar materiale). Distanţele sociale, etnice şi fizice dintre grupuri agravează astfel de tendinţe.

Precondiţiile tipului de violenţă masivă şi constrângere descrise în acest volum trebuie să includă, totodată, disponibilitatea unor mijloace tehnologice şi administrative minime pentru

1. Referitor la privilegiile comandanţilor de lagăr din Uniunea Sovietică, vezi Anne, Applebaum, *Gulag*, ed. cit., pp. 266-269.
2. Christian Caryl, „The Undead", în *New Republic*, 16 decembrie 1996, p. 18 ; Oleg Kalugin, *The First Directorate*, St Martins Press, New York, 1994 ; Eugene Loebl, *My Mind on Trial*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1976, p. 155 ; Bela Szàsz, *Volunteers for the Gallows : Anatomy of a Show Trial*, Chatto & Windus, New York, 1971, p. 70.
3. Acesta este argumentul principal susţinut de P. Hollander în *Political Will and Personal Belief.*

a aplica represiunea la scară largă, letală sau neletală. Victimele trebuie transportate (cu trenuri, camioane sau bărci) în anumite locuri (de încarcerare sau execuţie) ; armele de foc sunt necesare pentru uciderea rapidă şi eficientă a unui număr mare de oameni (camerele de gazare sunt absente) ; sârma ghimpată este un ingredient esenţial pentru construirea lagărelor de concentrare şi pentru a închide rapid mulţi oameni.

A doua categorie de factori constă din elemente istorice şi ideologice mai specifice. Majoritatea statelor comuniste nu aveau o cultură politică sau tradiţii democratice, liberale sau individualiste ; supunerea reflexă în faţa autorităţii era mai degrabă previzibilă în cadrul acestor societăţi. Mare parte din aceste ţări erau, de asemenea, subdezvoltate, ne-egalitare şi măcinate de sărăcie.

În mod discutabil, ideologia – cu alte cuvinte, anumite structuri şi credinţe angajante – a fost decisivă în canalizarea frustrărilor şi a resentimentelor către violenţă şi agresiune definite politic, legitime. Astfel de credinţe au condus la tratarea abuzivă a unor grupuri selectate în scopul declanşării unei rupturi radicale de nedreptăţile şi privaţiunile trecutului, dar aceste credinţe erau împărtăşite doar de mici grupuri ale elitei.

Sistemele comuniste au fost mereu dirijate în funcţie de scopuri. Ţelurile lor ofereau siguranţa şi legitimitatea necesare pentru a-i constrânge sau a-i elimina, direct, pe toţi cei care stăteau în calea măreţului experiment al eliberării umane – crearea unei lumi mai bune. În toate aceste societăţi, minorităţi mici, dar hotărâte (majoritatea fiind intelectuali politizaţi sau cvasiintelectuali), au găsit noi înţelesuri în încercarea de a transforma radical societăţile şi fiinţele umane ; politica a devenit, cel puţin la început, o căutare cvasireligioasă care stimula cruzimea şi intoleranţa. Aşa cum observa, printre alţii, Hilton Kramer, „socialismul a substituit religia ca sursă de «idealism politic» şi din acel schimb fatal au apărut multe din ororile epocii moderne”[1]. Acest idealism sau această utopie nu a rezistat, desigur, dar practicile şi instituţiile create pentru atingerea sa au fost folosite decenii după ce fervoarea revoluţionară a lăsat, treptat, deschisă calea către setea de putere şi privilegiile pentru elitele conducătoare.

Declinul şi prăbuşirea sistemelor comuniste demonstrează că dragostea de putere şi privilegii fără certitudini ideologice şi morale este suficientă ca să le menţină în funcţiune, atunci când nu sunt capabile să-şi realizeze fie aspiraţiile idealiste iniţiale, fie să satisfacă nevoile, mai puţin utopice, ale propriilor popoare.

Aşa cum scria Forrest Colburn :

> Revoluţionarii [...] intoxicaţi politic şi-au aruncat societăţile deficitare din care făceau parte într-un proces de îndoielnică remodelare a statului şi a economiei care i-a lăsat pe cei mai mulţi dintre oameni dezorientaţi, cinici din punct de vedere politic şi mai săraci decât fuseseră [...]. Confruntarea brutală a visurilor cu realităţile politice şi economice greu de schimbat [...] explică rezultatele dezamăgitoare ale revoluţiilor contemporane[2].

La o analiză finală, atrocităţile discutate în această introducere şi detaliate în lucrările care urmează au fost, în cea mai mare parte, produse neplanificate ale dorinţei de a schimba radical şi repede condiţia umană prin mijloacele inerent limitate şi crude aflate la dispoziţia fiinţelor umane.

Traducere de :
Adelina Ţînţariu
Iulia Vladimirov

1. *Apud* Patrick A. Swan (ed.), *Alger Hiss, Whittaker Chambers, and the Schism in the American Soul*, Intercollegiate Studies Institute, Wilmington, DE, 2003, p. 314.
2. Colburn, *op. cit.*, p. 77.

REPRESIUNEA COMUNISTĂ: INSTITUŢII ŞI ACTORI

Dumitru Lăcătuşu

Direcţia de Cercetări Penale a Securităţii în timpul lui Mişu Dulgheru (1948-1952)

The study describes and analyzes the organizational and human structure of the Securitate Direction of Penal Investigations during Mişu Dulgheru's leadership, its first director between 1948 and 1952. In that period, the direction's structure was modified several times, as it happened to other communist institutions such as the Militia and the Securitate troops. In general, it had the following structure : 4 investigation services, one service for coordinating the activity of penal bureaus from counties and a juridical office. The remits of the juridical office were to elaborate the documentation for submitting to court political prisoners, to verify the files created by regional branches of the Securitate and to track in court the political trials which the Securitate was interested in. In those years, a conflict existed among the direction's officers, the „specialists" (or the intellectuals, as they are also called in files) and the „workers". The worker officers were employed directly from fields of manual labor. The officers had legal studies and many of them were Jewish by origin. During the years 1951 and 1952, they were purged from the direction, including Mişu Dulgheru, who was arrested, interrogated and convicted as a consequence of conflicts for power in the Communist Party (the confrontation between Gheorghe Gheorghiu-Dej and the so-called group Ana Pauker – Vasile Luca – Teohari[e] Georgescu). The winning rival faction considered Dulgheru to be an intimate of the first group.

Keywords : Securitate, repression, perpetrators, communist institutions, Mişu Dulgheru.

Introducere

Primii ani de activitate ai Direcţiei de Cercetări Penale a Securităţii au fost caracterizaţi, în plan extern, de o intensă campanie represivă împotriva celor consideraţi adversari ai noului regim, iar în plan intern de existenţa unui conflict între principalele tabere : cea a „specialiştilor" şi cea a angajaţilor de extracţie proletară. Exponenţii celor două au fost Mişu Dulgheru, directorul Direcţiei, respectiv Teodor Dincă, adjunctul acestuia. Acest articol reprezintă o continuare a studiului „Tinereţea unui torţionar : Mişu Dulgheru"[1] şi analizează organizarea şi rolul anchetelor în perioada lui Mişu Dulgheru, între anii 1948 şi 1952. În studiu este prezentat şi traseul postbelic al primului şef, deoarece o disecare a rolului şi funcţiilor pe care le-a îndeplinit această direcţie nu este posibilă fără cunoaşterea biografiilor celor care au deservit-o şi a relaţiilor dintre aceştia. După cum sublinia Vladimir Tismăneanu, comunismul ar fi dificil de înţeles şi analizat dacă nu s-ar cunoaşte „biografiile celor care l-au făcut posibil"[2]. Un astfel de caz este cel al lui Mişu Dulgheru, primul şef al Direcţiei de Cercetări Penale şi cel care a coordonat practic instrumentalizarea terorii politice împotriva adversarilor politici între anii 1948 şi 1952. Debutul lui în astfel de acţiuni de „anihilare" s-a produs imediat după 23 august 1944, când s-a înscris în Formaţiunile de Luptă Patriotice, devenind ulterior membru al Corpului Detectivilor, agent al Siguranţei comuniste şi şef al Brigăzii Mobile, predecesoarea Direcţiei de Cercetări Penale a Securităţii.

1. Scopul acestui studiu a fost de a identifica în traseul personal şi profesional al lui Mişu Dulgheru anterior zilei de 25 august 1943 acei predictori care l-au determinat să îmbrăţişeze o carieră de torţionar (ofiţer de Securitate) în defavoarea ocupaţiilor specifice membrilor familiei lui (mici funcţionari comerciali). Spre o carieră asemănătoare a fost dirijat, după terminarea studiilor liceale, şi Mişu Dulgheru de către mama lui, Olga. În acest articol am ajuns la concluzia că între cazul lui şi cel al altor ofiţeri şi generali de Securitate există mai multe puncte comune ale traseului lor interbelic, care ar putea explica de ce Dulgheru a ales o astfel de carieră. Acestea sunt : 1) detenţia din perioada războiului reprezintă o experienţă comună multora dintre ofiţerii de Securitate din prima generaţie, dar şi a liderilor Partidului Comunist. Memoria acestor riscuri prin care a trecut a favorizat apariţia unor orgolii, ambiţii şi pasiuni vindicative, pe care noul regim le-a încurajat şi permis să se manifeste, însă numai până în momentul când acest regim a avut nevoie de ţapi ispăşitori pentru abuzurile acelei perioade. Originea evreiască şi identificarea lui ca un apropiat al grupării Pauker-Luca-Teohari l-au transformat într-un candidat perfect pentru stigmatizare ; 2) relaţiile de familie, care, după 1944, au fost înlocuite cu cele de partid. Primele i-au asigurat supravieţuirea în anii tulburi ai perioadei interbelice, în care a fost marginalizat ca urmare a originii lui etnice, dar şi în contextul ascensiunii extremei drepte româneşti. Spre deosebire de primele, relaţiile de partid i-au favorizat ascensiunea în fruntea aparatului represiv, dar nu l-au putut salva şi de la expulzarea lui din funcţia deţinută. De asemenea, în articol am putut identifica şi câteva caracteristici ale acestui ofiţer : 1) inexistenţa unei afilieri politice înainte de internarea în lagărul de internaţi politici de la Târgu Jiu ; 2) rolul formator exercitat asupra lui de cultura şi civilizaţia germane, el finalizându-şi studiile postliceale în Germania interbelică (vezi Dumitru Lăcătuşu, „Tinereţea unui torţionar : Mişu Dulgheru", în *Caietele Brătianu*, nr. 2, mai 2011, revistă editată de Societatea Academică „Gheorghe I. Brătianu", Filiala Sighetu Marmaţiei, Tipografia Aska Grafika, Sighetu Marmaţiei, 2011, pp. 32-42).
2. Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, ediţia a III-a revăzută şi adăugită, postfaţă de Cristian Vasile, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008, p. 92.

În studiu propun şi o analiză a personalului Direcţiei, diferită de cele realizate până în prezent, care au insistat asupra ferocităţii şi bestialităţii anchetatorilor, a slabei pregătiri profesionale şi culturale a acestora. Desigur că aceste caracteristici se întâlneau la mulţii dintre aceşti ofiţeri, dar între ei au existat şi cazuri care s-au individualizat în primii ani printr-un grad de cultură superior. Profilul acestora era diferit de portretul anchetatorului cultivat de reprezentanţii noului regim, a cărui principală caracteristică era „ura de clasă". Toţi aceştia au fost însă înlăturaţi treptat, iar în Direcţie şi-au făcut apariţia torţionarii menţionaţi de literatura memorialistică, începând cu august 1949. La această dată au fost încadraţi în Securitate, implicit în Direcţia de Cercetări Penale, absolvenţi ai Şcolii profesionale a Direcţiei Generale a Securităţii Poporului (D.G.S.P.). Indiferent de nivelul cultural al acestora, funcţia anchetatorilor în regimul comunist a fost aceeaşi : obţinerea mărturisirilor din partea celor anchetaţi, de regulă prin folosirea torturii fizice şi psihice. Această metodă a fost folosită de reprezentanţii ambelor categorii identificate, „specialiştii" şi muncitorii.

Studiul are ca surse documentele anchetei penale a lui Mişu Dulgheru dintre 1952 şi 1955, fiind analizate şi interpretate procesele-verbale de interogatoriu, declaraţiile, memoriile întocmite de acesta în perioada anchetei, scrisorile trimise din Germania. O a doua categorie o reprezintă documentele create de fosta structură represivă a statului comunist – Direcţia de Anchete Penale – identificate în arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, instituţie care a preluat o parte din arhiva Securităţii, şi la Arhivele Naţionale ale României. Ultima categorie de surse utilizată în alcătuirea studiului, rescrierea traseului biografic al lui Mişu Dulgheru şi reconstituirea organizării Direcţiei în perioada acestuia sunt studiile de specialitate şi lucrările memorialistice. Am optat pentru o analiză şi o interpretare a documentelor disponibile şi mai puţin pe o prezentare descriptivă a abuzurilor ofiţerilor acestei structuri sau a modului în care se desfăşura o anchetă. Ultimele două aspecte le voi trata în articole diferite.

În slujba partidului

La 25 august 1944, după eliberarea din Lagărul de internaţi politici de la Târgu Jiu, Mişu Dulgheru s-a înregimentat politic, devenind membru al Formaţiunilor de Luptă Patriotice, unitate paramilitară a Partidului Comunist, condusă de Emil Bodnăraş. Pentru înscrierea în aceste formaţiuni a fost recomandat de Vania Didenco (Ion Vidraşcu)[1], care l-a sfătuit să-şi schimbe şi numele din Dulbergher în Dulgheru[2]. Această structură, care avea să fie desfiinţată în toamna anului 1944, a reprezentat una dintre primele pepiniere de cadre din care au fost recrutaţi primii agenţi ai Siguranţei comuniste şi, ulterior, ofiţeri ai Securităţii[3]. În cadrul lor au activat ofiţeri superiori de Securitate şi generali ca Ştefan Mladin[4], Tudor

1. Vania Didenco (Ion Vidraşcu) a făcut parte din grupul de spioni sovietici din anturajul lui Gheorghiu-Dej încă din perioada detenţiei acestuia la Doftana, alături de Vasile Posteucă (Postanki), Teodor (Fedia) Rudenko, Gheorghe Pintilie, Serghei Nikonov (Nicolau) şi Piotr (Petea) Goncearuk (Petrescu).
2. Mişu Dulgheru, „Proces verbal de interogator", 8.12.1952, în Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (A.C.N.S.A.S.), fond *Penal*, dosar 1209, vol. 2, f. 16 ; *ibidem*, 26.12.1952, în *loc. cit.*, vol. 2, f. 47.
3. Marius Oprea, „Naşterea Securităţii", în Romulus Rusan (ed.), *Analele Sighet : Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului*. Comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetu Marmaţiei (19-21 iunie 1998), vol. 8, Fundaţia Academia Civică, 1998, p. 284.
4. Ştefan Mladin, n. 14 iulie 1915 în com. Tunarii Noi, jud. Dolj. Deşi în trecutul lui existau anumite „pete" la dosar (un unchi logofăt de moşie, numeroşi unchi consideraţi chiaburi sau ţărani mijlocaşi şi veri foşti membri P.N.Ţ. sau ai Mişcării Legionare), a ajuns în anii 1950 locţiitor-şef al Direcţiei a IX-a

Sepeanu[1], Erwin Voiculescu[2], Alexandru Nicolschi[3], Serghei Nikonov, Marin Jianu[4] etc. Cei mai mulţi dintre aceştia au ajuns în funcţii de conducere la sfârşitul anilor 1940 şi începutul anilor 1950.

Primele misiuni primite de Mişu Dulgheru au fost cercetarea germanilor şi a altor „elemente fasciste arestate, cărora le întocmea dosare şi [pe care] apoi îi trimitea la Prefectura Poliţiei Capitalei”[5], debutând astfel ca anchetator. Atribuţii de acest fel va îndeplini şi în următorii ani, iar realizarea lor îi va favoriza evoluţia în cadrul structurilor represive controlate de Partidul Comunist – Corpul Detectivilor, Siguranţă, Brigada Mobilă.

În cadrul Formaţiunilor de Luptă Patriotice îl va cunoaşte pe un alt viitor ofiţer superior de Securitate, Tudor Sepeanu, director al Securităţii Bucureşti şi şef al Serviciului Inspecţii. Acest serviciu a avut un rol central în organizarea reeducării violente de tip Piteşti, experiment ce s-a derulat în anii 1949-1952 în mai multe penitenciare comuniste (Gherla, Suceava, Braşov, Târgu-Ocna, Canalul Dunăre – Marea Neagră).

Cei doi vor stabili o apropiată colaborare profesională, dar şi o relaţie de prietenie, determinată probabil de congruenţele existente în traseul lor antebelic, dar şi de experienţele comune. În primii ani postbelici, aceştia vor participa la mai multe activităţi cu caracter de poliţie politică. După desfiinţarea formaţiunilor în toamna anului 1944, cei doi au fost cooptaţi într-un grup special constituit la nivelul conducerii C.C. al P.C.R. şi din care au mai făcut

din M.S.S. şi ulterior şef al acesteia). Absolvent a patru clase primare (1926), s-a stabilit în Bucureşti în anii 1928-1929, unde a lucrat ca ospătar la mai multe restaurante, aderând în perioada interbelică la Partidul Comunist. Într-unul dintre referatele de cadre întocmite de Serviciul I din Direcţia de cadre a ministerului se arată că „în vara anului 1944, conform instrucţiunilor Partidului, nu s’a prezentat la concentrare, ocupându-se cu organizarea ospătarilor în formaţiunile patriotice şi ţinerea legăturii cu celelalte grupe de patrioţi”, fiind şi unul dintre membrii grupului de „patrioţi care l-a arestat pe Antonescu”. Începând cu 6 martie 1945, a activat în Secţia Administrativă a C.J. P.C.R. Ilfov, Apărarea Patriotică, iar din primăvara anului 1946 a fost încadrat în Serviciul Special de Informaţii din subordinea Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, condus de acelaşi Bodnăraş, iar din noiembrie 1947 şi până în 1951 a avut funcţia de şef al Protocolului la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, fiind trecut în 1952 în „activul Comitetului Central”. A fost încadrat în M.S.S. la 1 octombrie 1952 cu gradul de locotenent-colonel şi numit în funcţia de locţiitor de director al Direcţiei a IX-a, iar la 1 iunie 1953 a fost numit şef al acestei direcţii (A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-Politică – dosare--anexă, dosar nr. 74/1953, ff. 17-20 ; *ibidem*, dosar nr. 95/1955, ff. 113-115).

1. Pentru o biografie a lui Tudor Sepeanu, vezi Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *Dicţionarul angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Aparatul central (1948-1989)*, vol. I, Polirom, Iaşi, 2009, pp. 406-413.
2. Este menţionat de Tudor Sepeanu ca membru al Formaţiunilor de Luptă Patriotice şi anchetator în „lotul Tămădău”, iar în 1950 ca şef al Şcolii Profesionale a D.G.S.P. (Şcoala nr. 1). Unul dintre cei anchetaţi de E. Voiculescu a fost Victor Rădulescu Pogoneanu (A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-politică, dosar nr. 33/1954, *passim*).
3. Pentru mai multe informaţii referitoare la Alexandru Nicolschi şi activitatea lui în primii ani postbelici, inclusiv cu privire la cea desfăşurată în cadrul Formaţiunilor de Luptă Patriotice, vezi Mihai Burcea, Marius Stan, *Alexandru Nicolschi, ilegalist comunist, spion sovietic, deţinut şi general de Securitate*, accesibil online la adresa http : //iiccr.ro/pdf/ro/alexandru_nicolschi.pdf.
4. Jianu Marin, n. 2 august 1913 în com. Aninoasa, jud. Gorj, de profesie ajustor, era absolvent a patru clase primare şi a şcolii de ucenici C.F.R. După 1945, a deţinut funcţii de conducere în M.A.I., printre care şi pe cea de ministru adjunct. Pe linie de partid a fost secretarul organizaţiei de partid din Direcţia Generală a Siguranţei şi al celei din M.A.I. Jianu Marin a fost implicat şi în acţiunea de reeducare violentă de tip Piteşti. Sepeanu îl menţionează ca lucrător în Formaţiunile de Luptă Patriotice şi angajat în Corpul Detectivilor, fiind unul dintre subordonaţii lui (A.N.R., *fond C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie – dosare-anexă, dosar nr. 149/1951, ff. 1-2. Vezi şi A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.*– Secţia Administrativ-politică, dosar nr. 33/1954, *passim*).
5. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie – dosare-anexă, dosar nr. 297/1980, f. 201.

parte Alexandru Nicolschi şi Ştefan Mladin. Grupul, condus de Vania Didenco, a avut ca sarcini supravegherea partidelor politice de opoziţie (P.N.L. şi P.N.Ţ.) şi a liderilor acestor partide. În acest sens, grupul avea instituită în principalele restaurante frecventate de membrii celor două partide o reţea de informatori, constituită din ospătari angajaţi în aceste restaurante[1]. Unul dintre ei a fost Nicolae Prosan, care va ajunge director administrativ al Direcţiei Generale a Penitenciarelor[2]. O altă misiune îndeplinită de tandemul Dulgheru-Sepeanu a fost pătrunderea prin efracţie în casa lui Iuliu Maniu, cu misiunea să „sustragă toate documentele ce se aflau acolo". Documentele găsite aici au fost ulterior predate ministrului Afacerilor Interne, Teohari Georgescu, cel care le încredinţase misiunea. La misiune a mai participat şi un anume Şami Saraga[3]. Acest cuplu va participa la cele mai importante anchete ale anilor 1945-1947, perioadă în care opoziţia a fost treptat anihilată ; activitatea membrilor cuplului a fost recompensată prin numirea în funcţii de conducere din cadrul structurilor represive. Printre cercetările penale la care au participat se numără ancheta tinerilor arestaţi în urma manifestaţiei din 8 noiembrie 1948 din faţa Palatului Regal, de ziua onomastică a regelui Mihai I, ancheta Sumanelor Negre şi a celor arestaţi în lotul Maniu. Din lotul Sumanelor Negre, Dulgheru l-a anchetat, printre alţii, pe Gavrilă Olteanu, unul dintre lideri, care a decedat în timpul cercetărilor[4]. Anterior instalării guvernului Groza la 6 martie 1945, cei doi, potrivit unei declaraţii de anchetă a lui Tudor Sepeanu, au primit de la Vidraşcu, în seara zilei de 5 martie, misiunea de a-l aresta pe rege, dacă tânărul monarh ar fi persistat în refuzul de a-l însărcina pe Petru Groza cu formarea unui nou guvern. Acţiunea urma să se desfăşoare numai la ordinul C.C., iar responsabilul misiunii a fost T. Sepeanu. Acesta l-a avut ca subordonat pe Dulgheru[5].

Instalarea guvernului Petru Groza la 6 martie 1945 a însemnat şi încadrarea activiştilor din grupul special, foşti membri ai Formaţiunilor de Luptă Patriotice, în structuri din cadrul Ministerului Afacerilor Interne (M.A.I.), condus la acea dată de Teohari Georgescu. Dulgheru a fost repartizat la Corpul Detectivilor, iniţial la grupa a II-a, care se ocupa cu supravegherea partidelor politice, continuându-şi astfel misiunile anterioare, iar după aceea a fost transferat la grupa a III-a[6] (legaţii şi naţionalităţi conlocuitoare)[7]. Din Corpul Detectivilor a fost mutat

1. Tudor Sepeanu, „Declaraţie", 28.05.1954, în A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-politică, dosar nr. 33/1953, f. 136.
2. Mihai Burcea, Marius Stan, Mihai Burcea, *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor. Aparatul central (1948-1989)*, Editura Polirom, Iaşi, 2009, p. 375.
3. Tudor Sepeanu, „Proces verbal de interogatoriu", 18.11.1953, în loc. cit., f. 9.
4. Tudor Sepeanu, „Proces verbal de interogatoriu", 18.11.1953, în loc. cit., ff. 13-13v.
5. Redăm aici declaraţiile lui Tudor Sepeanu referitoare la arestarea regelui Mihai I : „de a organiza o grupă de intervenţie, care într'o anumită situaţie şi numai la ordinul C.C.-ului, să-l ridice pe Mihai din Palatul Regal. Am organizat această grupă cu activişti ai O.S.P. şi ospătari ajutat fiind de Mişu Dulgheru". Acestea sunt singurele informaţii despre o posibilă arestare a regelui Mihai I în seara zilei de 5 martie 1945. Rămâne ca apariţia unor viitoare documente să confirme sau nu această misiune menţionată de fostul şef al Securităţii capitalei. Tudor Sepeanu, „Declaraţie", 28.05.1954, în A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-politică, dosar nr. 33/1953, f. 137.
6. Dulgheru Mişu, „Proces verbal de interogator", 26.12.1952, în loc. cit., vol. 2, f. 47.
7. În lucrarea *Istoria serviciilor de Informaţii/Contrainformaţii româneşti în perioada 1919-1945*, istoricul Alin Spânu prezintă structura organizatorică a Corpului Detectivilor, surprinzând şi modificările survenite în schema organizatorică în perioada lui Carol I, Antonescu şi în cea de după 1945. Structura iniţială a Corpului Detectivilor a fost următoarea : grupa I – partide politice şi mişcări sociale de dreaptă ; grupa a II-a – mişcări subversive şi diferite asociaţii de stânga ; grupa a III-a – grupări etnice, acţiunea străinilor, legaţii ; grupa a IV-a – paza şi protecţia demnitarilor, informaţii de la autorităţi şi instituţii publice (Alin Spânu, *Istoria Serviciilor de Informaţii/Contrainformaţii româneşti în perioada 1919-1945*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2010, p. 195).

la Direcţia Generală a Poliţiei de Siguranţă, unde a lucrat până în februarie 1947. În cadrul Siguranţei, cariera lui Dulgheru va cunoaşte o evoluţie graduală, cel mai probabil ca urmare a succeselor înregistrate în misiunile primite din partea superiorilor. Aici a deţinut succesiv funcţiile de agent, comisar, subinspector şi inspector general. Februarie 1947 a însemnat o altă etapă în cariera postbelică a lui Dulgheru : numirea lui în Comisia de repatriere a cetăţenilor români internaţi în lagărele de pe teritoriul Germaniei. La reîntoarcerea din această misiune va primi una dintre ultimele sarcini care îl vor propulsa în funcţia de şef al Brigăzii Mobile şi, ulterior, în cea de director al Direcţiei de Anchete Penale a Securităţii.

Misiunea primită din partea lui Avram Bunaciu a fost cea de anchetator în lotul celor arestaţi odată cu Iuliu Maniu, cunoscut şi sub numele „lotul Tămădău”[1].

Un altfel de Dulgheru

Portrete ale lui Mişu Dulgheru au fost realizate de istoricul Marius Oprea în lucrarea *Banalitatea răului* şi de cercetătoarea Doina Jela în volumul *Lexiconul negru*[2]. Portretul realizat de M. Oprea are ca surse documentele anchetei penale[3], iar cel al Doinei Jela foloseşte în principal lucrările memorialistice. În portretizarea realizată de Doina Jela unele dintre informaţii sunt eronate, fiind infirmate de documentele oficiale[4]. Ea se axează în general pe profilul de torţionar, insistând totodată şi asupra individualităţii lui[5] între ofiţerii de Securitate ai perioadei, precum şi, în unele cazuri, pe brutalitatea lui[6].

1. Dulgheru Mişu, „Proces verbal de interogator”, 26.12.1952, în loc. cit., vol. 2, f. 48.
2. Alte informaţii privindu-l pe Dulgheru se întâlnesc în cartea lui Teşu Solomovici, *Securitatea şi evreii. Despre călăi şi victime*, vol. I, Editura Ziua, Bucureşti, 2003, pp. 211-224. Teşu Solomovici reproduce în volumul său de documente mai multe informaţii despre fostul director al Direcţiei de Anchete Penale, „culese” din studiile unor istorici, precum şi declaraţii ale acestuia.
3. Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente. 1949-1989*, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 551-553.
4. În volumul citat, Doina Jela îl consideră pe Dulgheru, în baza lucrărilor memorialistice, participant la revolta comuniştilor de la Tatar Bunar şi trădător al instigatorilor : „Printre deţinuţii care l-au văzut pe vremea când venea în inspecţii la zarca de la Aiud, un ofiţer de marină l-a recunoscut şi a relatat despre el următoarele : în 1924, când a izbucnit la instigaţia comuniştilor răscoala de la Tatar Bunar, eşecul ei s-a datorat trădării unui tânăr evreu care şi-a vândut concetăţenii pe o bonetă plină cu bijuterii confiscate de la evreii arestaţi sau morţi. Acel tânăr evreu ar fi fost viitorul Mişu Dulgheru. Care ar fi trăit apoi, din 1924 până în 1944, în U.R.S.S., unde avea statutul de erou revoluţionar”. Aceste date sunt contrazise de documentele oficiale : nu există nicio altă informaţie în acest sens. La data acestei acţiuni, Mişu Dulgheru, născut în 1909, era în vârstă de 15 ani şi se afla la studii în Germania (Doina Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Humanitas, Bucureşti, 2001, p. 108.)
5. „Ar fi de spus totuşi că, în momentul lui de glorie, începutul deceniului şase, era printre oamenii Securităţii o figură aparte : se îmbrăca elegant, îngrijit” (*ibidem*). Într-unul dintre studiile publicate, istoricul Marius Oprea realizează următoarea caracterizare a lui Mişu Dulgheru : „era între brutele Securităţii o figură aparte : cultivat, arătos, bine îmbrăcat – pedant chiar – şi dotat cu o spontaneitate care l-au făcut nu o dată pe placul şefilor ; folosea rareori constrângerea fizică în anchetă” (Marius Oprea, „Fapte şi moravuri la securiştii anilor ’50. Radiografie a Direcţiei de anchete penale a Securităţii”, în Romulus Rusan [ed.], *Analele Sighet : Anii 1948-1953 – Mecanismele terorii*. Comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetu Marmaţiei [2-4 iulie 1999], vol. VII, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999, p. 268.
6. Pentru abuzurile comise de Dulgheru, vezi Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist. 29 august – 1 septembrie 1952*, ediţia a II-a revizuită şi adăugită, Curtea Veche, Bucureşti, 2010.

Un altfel de Dulgheru ni se dezvăluie în scrisorile trimise din Germania de fostul şef al Direcţiei de Anchete Penale soţiei sale, Luiza Dulgheru. Imaginea care se conturează în aceste scrisori este diferită de cea prezentată în lucrările de specialitate şi memorialistice. În februarie 1947[1], Mişu Dulgheru a fost numit de Ministerul de Interne reprezentant în Comisia de repatriere a cetăţenilor români internaţi în lagărele de pe teritoriul Germaniei şi Austriei. Misiunea comisiei era de verificare a acestora în vederea repatrierii lor, în special a celor care solicitau acest lucru[2].

Din perioada petrecută în Germania, februarie-august 1947, Mişu Dulgheru îi va trimite soţiei, Luiza, mai multe scrisori. În acestea îi relata situaţia din Germania – statul german este descris ca fiind distrus de ororile celui de-al Doilea Război Mondial –, împărtăşindu-şi totodată şi propriile sentimente. Numirea lui în această comisie îi va prilejui şi rememorarea anilor studenţiei din Germania. În scrisorile trimise din Berlin şi München, Dulgheru apare cu precădere în ipostaza de soţ şi tată iubitor, dar şi de admirator al culturii şi civilizaţiei germane.

În scrisoarea expediată din München la 8 martie 1947 îi mărturisea soţiei, însărcinată în luna a opta, că deşi trecuseră numai patru săptămâni de când plecase de acasă, îi era dor de ea şi îi lipsea în mod special „băiţa din fiecare zi". Îşi asigura, de asemenea, soţia că se hrănea destul de bine şi că locuia la Comandamentul militar american[3]. Ceilalţi membri ai comisiei arată în declaraţiile lor că Dulgheru petrecea destul de mult timp în compania ofiţerilor americani şi britanici, participând la petrecerile organizate de aceştia. Declaraţiile celorlalţi membri evidenţiază faptul că viitorul director al Direcţiei de Cercetări Penale era o persoană sociabilă, spre deosebire de restul delegaţilor, care se simţeau probabil condiţionaţi de barierele culturale[4].

Profilul cultural al lui Dulgheru era unul de tip occidental-protestant, însuşit în anii studiilor liceale la Şcoala evanghelică de pe strada Luterană din Bucureşti şi la şcoala cu profil comercial „dr. Friedrich Ustriech Durghes Schule" din München, ceea ce, în limbajul comunist, s-ar traduce printr-o formaţie culturală de tip cosmopolit. De altfel, deschiderea spre cultura occidentală nu a reprezentat o caracteristică exclusivă a primului şef al Direcţiei Anchetelor, ea întâlnindu-se şi la alţi anchetatori din prima perioadă, apropiaţi ai lui Dulgheru. Cei mai

1. Dulgheru Mişu, „Proces verbal de interogator", 26.12.1952, f. 48, în A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 1209, vol. 2.
2. Într-o declaraţie din 26 decembrie 1952 referitoare la Comisia de repatrieri, Dulgheru arată că această comisie a avut ca sarcini înregistrarea şi trimiterea în ţară a cetăţenilor români de origine germană, „care au fost în U.R.S.S. la muncă şi, dintr'o greşeală, în loc să fie dirijaţi în România, au fost îndrumaţi în Germania". Conform acestei declaraţii, au fost trimise în ţară două transporturi a câte o mie de persoane (Mişu Dulgheru, „Declaraţie", 26.12.1952, în loc. cit., vol. 2, ff. 54-55). Din comisie au mai făcut parte reprezentanţi ai Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Ministerului Afacerilor Străine, Ministerului Justiţiei şi Ministerului de Război. Comisia a funcţionat pe lângă M.A.I., sub preşedinţia subdirectorului general al Poliţiei.
3. Mişu Dulgheru, „Scrisoare", München, 8.03.1947, în loc. cit., vol. 10, f. 1.
4. Nicolaide Grigorie, unul dintre membrii Comisiei, arată într-un „Proces verbal de interogator" din 26.III.1953 că a participat la o petrecere privată cu unul dintre consilierii americani de pe lângă Ministerul de Interne al Bavariei, în urma insistenţelor lui Mişu Dulgheru. Convorbirea lui cu acesta se realiza prin intermediul lui Dulgheru şi a lui Hopsepian, un alt membru al comisiei, el necunoscând limba engleză. În acest proces-verbal de interogatoriu, N. Grigorie, audiat ca martor, arată următoarele : „Precizez că m'a surprins caracterul intim al acestei petreceri, deoarece în primul rând eram curios de faptul că un demnitar a consimţit să participe la o petrece într'o cameră de dormit. După aceea însă am fost lămurit că sunt prieteni, după caracterul discuţiilor şi modul cum s'a desfăşurat petrecerea" ([martor] Nicolaide Grigorie, „Proces verbal de interrogator", 26.III.1953, în A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 1209, vol. 9, ff. 225-226).

mulţi dintre aceştia erau absolvenţi ai unor facultăţi cu profil juridic. Printre ei au existat şi persoane care şi-au finalizat studiile în Franţa.

Tot în scrisoarea menţionată, Dulgheru descrie oraşul german ca fiind „la pământ", menţionând în acelaşi timp că simţea şi „o mare bucurie când merg pe stradă şi pot vedea la distanţe apreciabile, nu mă stânjeneşte nicio casă". Un alt sentiment exprimat în această scrisoare este cel referitor la fosta lui şcoală, sentiment încercat cu ocazia vizitei lui aici: „Am fost la şcoala mea, săraca a fost odată...". În opinia lui Dulgheru, existenţa cotidiană de aici era una extrem de aspră, majoritatea locuitorilor din München fiind preocupaţi „numai de lemne, cărbuni, mâncare şi casă", totul fiind dominat de o „sărăcie cu lustru". În această primă scrisoare se confiază soţiei, spunându-i: „Tu ştii draga mea cât ţin eu la nemţi, mi se frânge inima când îi văd, am o deosebită plăcere când stau cu ei de vorbă şi le spun despre München că era un oraş foarte frumos"[1]. Nici a doua scrisoare nu lăsă să se întrezărească faptul că autorul ei era la acea dată unul dintre torţionarii în plină ascensiune ai noului regim, cel care îşi va dezvălui caracterul violent în timpul anchetei grupului de la Canal, unde a participat personal la schingiuirea şi torturarea celor arestaţi în acel lot[2].

Dulgheru din această scrisoare ni se înfăţişează ca un soţ preocupat şi îngrijorat de sarcina soţiei, intrată în a noua lună, şi care aştepta cu nerăbdare „marele eveniment": „Ai intrat în luna 9-a, Liza dragă, nu pot să-ţi descriu ceea ce simt eu în momentele acestea, vreau să fiu lângă tine şi în acelaşi timp departe, vreau să adorm şi să mă trezesc după marele eveniment. Sunt fericit şi gândul meu se îndreaptă spre tine, vreau să te ştiu sănătoasă, aceasta este dorinţa mea actuală". În acelaşi timp, îşi sfătuieşte soţia să nu facă economie pentru cele necesare[3]. În cea de-a patra scrisoare, transmisă din Berlin şi datată „12 iulie 1947", Dulgheru se autodescrie ca „mulţumit", deoarece soţia îi născuse primul copil, o fată cu numele Sonia[4].

Desigur că este destul de dificil de realizat un profil al lui Mişu Dulgheru pornind de la cele arătate mai sus, care se referă la relaţiile sale intime, şi de la portretizările din literatura memorialistică. Având ca punct de plecare imaginea lui Dulgheru desprinsă din scrisorile trimise din Germania soţiei însărcinate, putem concluziona că această imagine corespunde celei a oamenilor obişnuiţi, fiind, între altele, şi o confirmare a consideraţiilor lui Todorov cu privire la torţionarii nazişti şi comunişti. În volumul *Confruntarea cu extrema*, autorul citat aprecia că cei mai mulţi dintre aceşti torţionari erau oameni obişnuiţi, fiind în acelaşi timp şi foarte periculoşi, deoarece se supuneau legilor şi regulamentelor statului comunist, în cazul de faţă inclusiv ordinelor superiorilor. Cei consideraţi altfel, sadici sau anormali, erau destul de puţini, între 5% şi 10%, indivizi în general marcaţi de un „defect fizic, de grave handicapuri psihice sau de o soartă deloc de invidiat"[5]. Poate nu întâmplător, cei mai sadici torţionari din universul carceral românesc sunt Nicolae Maromet, comandant al penitenciarelor Jilava, Galaţi

1. Mişu Dulgheru, „Scrisoare", München, 8.03.1947, în loc. cit., vol. 10, f. 1.
2. Între anii 1965 şi 1968, Comisia numită de Nicolae Ceauşescu pentru a investiga abuzurile din perioada anilor '50, în special a acelora care aveau legătură cu Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Alexandru Drăghici, a cercetat şi cazul „sabotorilor" de la Canalul Dunăre – Marea Neagră. Într-o notă sinteză identificată în arhivele fostei Securităţii se arată că Mişu Dulgheru, în timpul anchetelor, a participat personal la cercetarea celor reţinuţi şi că „i-a brutalizat pe unii dintre anchetaţi, [iar] pe alţii i-a lovit, determinându-i să recunoască fapte pe care nu le-au săvârşit". Nota indică de asemenea că acesta „se face vinovat" de „de cercetarea abuzivă, folosirea unor metode nepermise în anchetă, determinarea subordonaţilor să folosească asemenea metode, ascunderea adevărului, facilitarea adoptării unor soluţii judecătoreşti nelegale şi netemeinice [s.o.]" (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar 19, vol. 4, f. 61).
3. Mişu Dulgheru, „Scrisoare", 9.06.1947, Berlin, în loc. cit., vol. 10, f. 3.
4. Mişu Dulgheru, „Scrisoare", 12.07.1947, în loc. cit., vol. 10, f. 6.
5. Tzvetan Todorov, *Confruntarea cu extrema. Victime şi torţionari în secolul XX*, traducere din franceză de Traian Nica, Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 118-119.

şi Chilia Veche, şi Petrache Goiciu, comandant al închisorilor Galaţi şi Gherla, persoane reprezentante în memorialistica concentraţionară ca având tulburări de vorbire (bâlbâiţi) şi care, în perioada interbelică, lucraseră, respectiv, ca măturător (Maromet) şi hamal (Goiciu).

Nu ştim însă care dintre cele două tipuri de comportament era caracteristic lui Mişu Dulgheru : bestialitatea lui, arătată îndeosebi în timpul anchetei grupului de sabotori de la Canal, a fost declanşată, probabil, de sentimentul nesiguranţei pe care o anticipa, dar şi de dorinţa de a-şi evidenţia din nou indispensabilitatea în regimul comunist. La scurt timp după finalizarea anchetei, a fost arestat şi anchetat pentru „tărăgănarea" cercetării grupului Pătrăşcanu. Coordonarea anchetei „sabotorilor" de la Canal pare a fi o ultimă tentativă de reabilitare în ochii partidului, care l-a îndepărtat de la conducerea uneia dintre principalele anchete ale anilor 1950 şi i-a încredinţat o anchetă ce putea fi considerată marginală în raport cu prima. Totodată, acesta poate fi şi un indiciu că partidul îşi pierduse încrederea în el, iar „valoarea lui de întrebuinţare" era aproape epuizată.

Putem deduce din această prezentare a lui Dulgheru că una dintre caracteristicile sale era duplicitatea. Existenţa unui dublu standard de gândire a reprezentat un mod de supravieţuire caracteristic cetăţenilor din a doua perioadă a regimului comunist. Originile ei se regăsesc în prima, inclusiv la ofiţerii de Securitate. Într-unul dintre interogatoriile la care a fost supus după arestarea lui, fostul şef al anchetelor recunoştea, în urma întrebărilor adresate de anchetatorul său Teodor Micle, că

> Securitatea este un aparat sensibil, unde oameni ca mine nu au ce căuta, pentru că orice greşeală, orice lipsă nu va fi interpretată ca o greşeală, ca o lipsă, ci se va spune că nu din întâmplare a intrat un element mic burghez în Securitate, ci a intrat cu scopul de a o submina[1].

Probabil că această conştientizare a faptului că nu avea ce căuta într-un aparat cum era cel al Securităţii era anterioară arestării lui, lucru care nu l-a împiedicat totuşi să perfecţioneze unul dintre cele mai îngrozitoare mecanisme de obţinere a mărturisirilor din partea celor anchetaţi. El însuşi a fost un participant activ la anchetele violente, acţionând în acelaşi registru cu ceilalţi colegi din Securitate.

Organizarea anchetelor în timpul lui Mişu Dulgheru[2]

Anterior înfiinţării Securităţii, respectiv Direcţiei de Anchete Penale, a existat o structură cu atribuţii de cercetare penală şi de filaj, Brigada Mobilă, condusă iniţial de Alexandru Nicolschi

1. Redăm aici declaraţia lui Dulgheru din timpul anchetei : „*Întrebare* : Ai declarat verbal că d-ta nu aveai ce căuta în Securitate. De ce ? *Răspuns* : Pentru că Securitatea este un aparat foarte sensibil, unde oameni ca mine nu au ce căuta, pentru că orice greşeală, orice lipsă nu va fi interpretată ca o greşeală, ca o lipsă, ci se va spune că nu din întâmplare a intrat un element mic burghez în Securitate, ci a intrat cu scopul de a o submina. *Întrebare* : D-ta ai declarat verbal că nici copii nu trebuia să faci ? *Răspuns* : Eu am declarat că nu trebuia să intru în Securitate şi dacă am intrat nu trebuia să fac copii pentru că în acest aparat aşa de sensibil rişti să ţi se întâmple ceva, să fii împuşcat, să intri la beci [scris de mână cu stiloul, cerneală albastră – n.n.] şi deci nu trebuia să fac copii" (Mişu Dulgheru, „Proces verbal de interogatoriu", 11.01.1954, în A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 1209, vol. 2, f. 358).
2. Unul dintre cercetătorii care a studiat structura organizatorică şi rolul Direcţiei de Anchete Penale este Marius Oprea, autorul unei lucrări de doctorat în domeniu despre *Rolul şi evoluţia Securităţii (1948--1964)*, publicată în 2008 la Editura Polirom sub titlul *Bastionul cruzimii. O istorie a Securităţii (1948-1964)*. Informaţiile prezentate de istoric în volumul menţionat, publicate şi în alte articole editate

şi ulterior de Mişu Dulgheru. În analiza structurii organizatorice a Direcţiei de Anchete Penale pornesc de la premisa că această unitate de tip poliţienesc a reprezentat principalul nucleu al viitoarei structuri cu atribuţii de cercetare penală din cadrul Securităţii, sub trei aspecte : 1) organizatoric ; 2) al atribuţiilor şi activităţilor derulate (urmărire şi anchetă penală) ; 3) al cadrelor Direcţiei de Anchete Penale.

Consider că apariţia Direcţiei de Anchete Penală, ca şi cea a Securităţii[1], este un proces amplu şi gradual, care s-a desfăşurat între anii 1945 şi 1948 sub atenta şi stricta supraveghere a consilierilor sovietici din cadrul Ministerului Afacerilor Interne. Pe parcursul acestui interval de timp a avut loc o confruntare disproporţionată între forţele poliţieneşti, controlate de comunişti prin intermediul ministrului Afacerilor Interne, Teohari Georgescu, şi reprezentanţii opoziţiei. În această luptă, comuniştii români au beneficiat de sprijinul „tovarăşilor sovietici" şi mai ales de experienţa lor. Confruntarea a implicat anihilarea treptată a oricărei forme de opoziţie împotriva noului regim, cristalizarea viitoarelor structuri poliţieneşti ale statului comunist şi afirmarea viitorilor ofiţeri şi generali de Securitate, care, în primii ani după abdicarea forţată a regelui Mihai I şi proclamarea Republicii la 30 decembrie 1947, vor definitiva procesul de impunere a modelului sovietic. Atribuţii de cercetare penală au îndeplinit şi alte structuri, printre care Serviciul Special de Informaţii (S.S.I.), care a condus, până la reorganizarea lui în cadrul Direcţiei de Anchete Penale, investigaţiile în „lotul Pătrăşcanu" şi pe cele de spionaj. Structura Brigăzii Mobile, considerată a fi nucleul principal al Direcţiei de Anchete Penale, era, în 1948, următoarea : Biroul 1 – Filaj, cu şase echipe a câte patru oameni ; Biroul 2 – Operaţiuni, era responsabil cu verificările, identificările, descinderile, percheziţiile şi arestările şi cuprindea 21 de echipe a câte trei oameni ; Biroul 3 – Anchete, care avea 10 anchetatori ; Biroul Secretariat şi Studii, cu un număr de 12 angajaţi[2]. Un rol important în cristalizarea Direcţiei de Anchete Penale sub aspectul componentei umane l-au

---

în *Analele Sighet*, au la bază declaraţiile şi procesele-verbale de interogatoriu ale primului şef al Direcţiei de Anchete Penale, Mişu Dulgheru, din timpul anchetei dintre anii 1952 şi 1955. Aceste informaţii privind structura organizatorică au fost preluate şi de alţi cercetători care au studiat această problematică, cum ar fi Cristian Troncotă şi Florian Banu. Ultimul, cercetător în cadrul Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, a realizat şi o succintă descriere a contribuţiilor lui Marius Oprea şi Cristian Troncotă privind înţelegerea mecanismelor de funcţionare a Direcţiei de Anchete Penale. În articolele sale a evidenţiat că studiile lui Marius Oprea „fie insistă asupra unor ofiţeri din conducerea Direcţiei de Anchete a Securităţii (precum Mihai «Mişu» Dulgheru sau Tudor Dincă), fie se opresc asupra multiplelor metode de tortură utilizate de anchetatori, oferind detalii terifiante extrase din dosarele anchetei interne din Securitate din anul 1968 şi din mărturiile unor supravieţuitori ai torturilor". În schimb, cele ale lui Troncotă, arată cercetătorul C.N.S.A.S., se focalizează „pe nivelul slab de pregătire a cadrelor, pe neajunsurile înregistrate în anii '50 în munca de anchetă, dar, în ceea ce priveşte metodele folosite în anchetă, autorul se mulţumeşte să insiste asupra torturilor la care erau supuşi anchetaţii". Cercetările lui Florian Banu cu privire la acest subiect, care prezintă şi etapele propriu-zise ale unei anchete (cercetarea preliminară, folosirea martorilor, confruntările, expertizele tehnice, utilizarea corpurilor delicte etc.), au fost reunite în lucrarea *„Un deceniu de împliniri mărețe". Evoluţia instituţională a Securităţii în perioada 1948-1958*, volum apărut în 2010 la Editura Tipo Moldova. Vezi şi Florian Banu, „Anchetele Securităţii – strategie tactică în «demascarea duşmanilor poporului»", în *Arhivele Securităţii*, vol. I, Nemira, Bucureşti, 2004, p. 59.

1. Referitor la apariţia Securităţii, M. Oprea considera că „Naşterea Securităţii a fost rezultatul unui proces care a început la 6 martie 1945, dată după care infiltrarea Ministerului Afacerilor Interne de către comunişti a luat proporţii din ce în ce mai mari şi s-a finalizat practic în 10 iunie 1948, când Secretariatul Comitetului Central al P.M.R. lua în discuţie şi aproba propunerea ministrului de Interne Teohari Georgescu de reorganizare a Direcţiei Generale a Siguranţei Statului sub noua titulatură" (în Romulus Rusan [ed.], *Analele Sighet : Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului*..., ed. cit., pp. 272-273).
2. Florian Banu, *„Un deceniu de împliniri mărețe"*..., ed. cit., pp. 63-64.

avut anchetele din anii 1945-1947, ca organizaţia „T”, grupul celor arestaţi şi cercetaţi în urma manifestaţiei de la 8 noiembrie 1945, Sumanele Negre, „lotul Tămădău”, grupul Popp--Bujoiu, care au condus la apariţia unor „profesionişti” în activitatea de cercetare penală. Majoritatea ofiţerilor care şi-au perfecţionat abilităţile în timpul anchetelor din anii 1945-1947 vor fi încadraţi, după 30 august 1948, în Direcţia de Cercetări Penale a Securităţii. Nu trebuie însă neglijat nici sprijinul acordat de consilierii sovietici din cadrul Ministerului Afacerilor Interne. Aceştia au supravegheat îndeaproape modificările instituţionale survenite în schema organizatorică a acestui minister.

Un moment decisiv în apariţia Direcţiei de Anchete Penale, care poate fi considerat un act de naştere al acestei direcţii, este operaţiunea desfăşurată în noaptea de 14 spre 15 mai 1948. Aceasta a reprezentat şi lovitura de graţie aplicată membrilor Mişcării Legionare, iar un rol important în această operaţiune l-a avut Brigada Mobilă. Între această dată şi apariţia decretului de înfiinţare a Securităţii, inclusiv a Direcţiei de Anchete Penale, s-a definitivat şi schema organizatorică a Direcţiei. În acest interval a fost realizată şi o reorganizare a Brigăzii Mobile, în special a Biroului Anchete din organigrama brigăzii. Acest birou va deveni, după completarea lui cu ofiţeri anchetatori din alte structuri represive, viitoarea Direcţiei de Anchete Penale. Reorganizarea s-a realizat în funcţie de provenienţa celor arestaţi şi de principalele „pericole” cu care se confrunta noul regim (legionari, membri ai Partidelor Naţional-Ţărănesc şi Naţional Liberal, organizaţii „subversive”, adică membri ai grupărilor de rezistenţă), producându-se astfel o „profesionalizare” şi specializare a serviciilor de anchetă în funcţie de categoria socio-profesională şi politică din care proveneau cei reţinuţi până la acea dată. Această profesionalizare reiese şi din modul în care a fost organizată Direcţia de Cercetări Penale, pe probleme (manistă, legionară, grupuri şi organizaţii „subversive”, contrasabotaj etc.).

Transformarea Brigăzii Mobile sau cel puţin a Biroului Anchete în Direcţia de Cercetări Penale – Direcţia a V-a din organigrama Securităţii – este indicată şi într-una dintre primele „Dări de seamă asupra activităţii Direcţiunii V şi a Secţiilor V de la Regionale de Securitate” pentru intervalul 1 septembrie 1948 – 7 noiembrie 1949. Această dare de seamă este unul dintre primele rapoarte identificate despre activitatea acestei Direcţii.

În darea de seamă se arată că „în noua organizare [a Direcţiei Generale a Securităţii Poporului – n.n.], fosta Brigadă Mobilă a fost înlocuită cu – Direcţiunea V – având aceleaşi atribuţiuni de cercetări şi în plus coordonarea activităţii, pe linie de cercetări a Secţiilor V de la Direcţiunile Regionale de Securitate”. În document se menţionează că, spre deosebire de Brigada Mobilă, care „efectua atât investigaţii şi filaj, cât şi operaţii şi cercetări, însă numai în problemele cu caracter local”, noua structură fusese proiectată ca un „un organ exclusiv de cercetare”. Aceasta era considerată în document un „for superior” în conducerea activităţilor de acest tip, adică a celor de cercetare/anchetare penală la nivelul întregii ţări, spre deosebire de Brigada Mobilă ale cărei atribuţii erau limitate la „problemele cu caracter local”. Documentul prezintă şi prima organigramă a direcţiei, care a înregistrat o serie de modificări, inclusiv în intervalul de timp raportat, 1 septembrie 1948 – 7 noiembrie 1949.

Prima organigramă a Direcţiei de Anchete Penale cuprindea cinci servicii :

a) Serviciul 1 – cu atribuţii de anchetă în „problema” manistă şi a celorlalte partide politice, ţărănească, religioasă, a organizaţiilor şi grupărilor subversive, denumite în document şi „problema bandelor teroriste”. Această titulatură se referea la membrii grupărilor de rezistenţă ;
b) Serviciul 2 – era responsabil cu cercetările în „problema legionară” ; începând cu 1 septembrie 1949, acest serviciu a preluat de la Serviciul 1 anchetele în „problema religioasă şi problema bandelor teroriste”. Această subunitate va primi în următoarea perioadă şi alte anchete de la Serviciul 1 ;

c) Serviciul 3 – era responsabil cu anchetele în problema sabotajului ;
d) Serviciul 4 – îi ancheta pe criminalii de război, pe evazionişti (persoane arestate pentru tentativă de trecere frauduloasă a frontierei), precum şi pe foştii poliţişti şi informatori ai Siguranţei din cadrul Partidului Comunist. Acest serviciu a primit în anul 1953 misiunea de a-i cerceta pe informatorii infiltraţi în rândul internaţilor politici din lagărul de la Târgu Jiu.

Biroul juridic era responsabil cu „încheerea anchetelor”, adică cu redactarea actelor de trimitere în justiţie, cu verificarea dosarelor întocmite de Direcţiile regionale de Securitate şi cu urmărirea proceselor[1]. În acest birou au activat cei mai mulţi dintre anchetatorii cu studii juridice. În primii ani de existenţă ai Direcţiei, aceştia au constituit un grup aparte de restul ofiţerilor de cercetare penală. Ei sunt numiţi de Teodor Dincă „specialişti” sau „intelectuali”, pentru a evidenţia dihotomia dintre acest grup şi grupul muncitorilor care îl avea ca prim reprezentat pe Teodor Dincă. Anchetatorii celui de-al doilea grup au fost încadraţi direct din câmpul muncii la propunerea organizaţiilor de partid din întreprinderile în care lucrau. Unul dintre cazurile cele mai celebre este cel al fostului colonel de Securitate Gheorghe Enoiu, numit la începutul anilor 1960 director al Direcţiei de Anchete Penale a Securităţii.

Atribuţiile acestui birou juridic sunt detaliate într-un interogatoriu luat lui Mişu Dulgheru la 9 noiembrie 1954, el fiind anchetat de această dată de Procuratura Militară. În perioada cercetării penale, Dulgheru a fost supus la o dublă anchetă, fiind interogat atât de anchetatori din cadrul Direcţiei, cât şi de Procuratura Militară, în special de generalul Gheorghe Bucşan[2]. În acest interogatoriu, fostul şef al Direcţiei de Anchete arată că Biroul juridic, condus iniţial de căpitanul Fiambolli, avea „dispoziţia de a urmări în justiţie, fie la Tribunalele Militare, fie civile, termenele de judecare, judecarea şi soluţionarea dată, dar numai în lucrările care interesau direct D.G.S.S.”. Această dispoziţie era extinsă şi la Tribunalele Civile, la „Curtea Criminală pentru crime de război”. Dulgheru mai arată că acest birou „putea să participe”, prin membrii lui, „la şedinţe şi să se intereseze de soluţii”, iar „pentru Tribunalele Civile ordinul dat nu era limitat exclusiv la Curtea Constituţională şi puteau fi şi alte instanţe, dacă un dosar interesa D.G.S.S.”[3].

De asemenea, în cadrul fiecăruia dintre cele patru servicii operative iniţiale exista câte un birou de coordonare a activităţilor de cercetare penală, derulate la nivelul Direcţiilor regionale de Securitate de Serviciul V. Structura acestor secţii era asemănătoare celei din cadrul aparatului central. Astfel, Serviciul V din Direcţia Regională de Securitate Braşov cuprindea un Secretariat şi patru birouri de anchetă : a) Biroul 1 – cu atribuţii de anchetă în „probleme politice, organizaţii subversive politice şi bande” ; b) Biroul 2 – responsabil cu cercetările în Problema „L” [legionară – n.n.] ; c) Biroul 3 – care primea spre soluţionare anchetele ce priveau „problema sabotajului” ; d) Biroul 4 – care se ocupa de evaziuni, armament, criminali de război şi diverse. În finalul raportului întocmit de Direcţia Regională se aprecia că „munca

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 10759, vol. 3, ff. 26-30.
2. Bucşan Gheorghe, n. 16 august 1925 în com. Geamăna, jud. Argeş, era de profesie lăcătuş. Ascensiunea lui îşi are originea în adeziunea la Partidul Comunist (mai 1946), fiind numit, la scurt timp după intrarea sa în partid, responsabil organizatoric în biroul celulei din organizaţia P.C.R. de la depoul C.F.R. Piteşti. În decembrie 1948, a fost scos din producţie şi trimis să urmeze cursurile şcolii juridice de un an de zile de pe lângă Ministerul Justiţiei. La absolvirea acesteia, în iulie 1949, a fost numit procuror la Parchetul Tribunalului Ilfov, funcţie pe care a deţinut-o până în 1950, când a fost transferat în cadrul Secţiei Administrative-politice a P.M.R., sectorul juridic, ca şef de sector (A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-politică, dosare-anexă, dosar nr. 69/1953, ff. 4-6 ; *ibidem*, dosar nr. 78/1954, ff. 1-2.)
3. R.P.R., Procuratura Militară, Interogatoriu luat inculpatului Mişu Dulgheru, 9 noiembrie 1954, f. 15, în A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 1209, vol. 4.

dusă în cadrul secţiei de anchetă nu a dat întotdeauna rezultatele dorite şi nu a fost dusă întotdeauna în spiritul luptei de clasă”[1], şeful Direcţiei Regionale fiind la acea dată Kalusek[2]. O structură similară era transmisă Direcţiei Centrale şi de Serviciul de cercetări penale din cadrul Direcţiei Securităţii Capitalei, condusă în perioada raportului de locotenent-colonelul Tudor Sepeanu. Acest serviciu avea un Birou secretariat, patru grupe de anchetă – probabil cu aceleaşi atribuţii ca şi cele din organigrama Serviciului de cercetări penale din Braşov –, arestul şi un birou al dactilografelor[3].

În urma descrierii Direcţiei de Anchete Penale realizată mai sus, se poate constata că o primă modificare în structura organizatorică a Direcţiei de Anchete Penale s-a produs la 1 septembrie 1949, când anumite „probleme”, cum ar fi cea a organizaţiilor religioase şi cea a „bandelor teroriste”, au fost preluate de la Serviciul 1 de către Serviciul 2. Schema organizatorică prezentată de Marius Oprea în articolul „Fapte şi moravuri la securiştii anilor ’50” şi mai apoi în volumul *Bastionul cruzimii* este cel mai probabil ulterioară datei de 7 noiembrie 1949 şi anterioară celei de 1 februarie/martie 1951[4], dată la care a avut loc o altă reorganizare a Direcţiei.

În perioada februarie-martie 1951 a avut loc asimilarea Serviciului Special de Informaţii în structura Securităţii şi implicit a sectorului de cercetări al S.S.I. în cea a Direcţiei de Anchete Penale. Această modificare instituţională a fost legiferată prin Decretul 50 din martie 1951, prin care s-a modificat titulatura Direcţiei Generale a Securităţii Poporului în Direcţia Generală a Securităţii Statului şi respectiv cea Direcţiei a V-a cercetări penale în Direcţia de Cercetări Penale. La nivel de cercetări penale, această absorbţie a sectorului de anchete penale din S.S.I. a însemnat preluarea uneia dintre „problemele” cele mai importante cercetate în acei ani – grupul Pătrăşcanu – de către serviciul I, ceea ce a impus „decongestionarea” acestui serviciu de anumite anchete ca problema partidelor politice şi a celei maniste, precum şi a „problemei ţărăneşti”. O altă consecinţă a acestei fuziuni a reprezentant-o şi venirea în corpul anchetatorilor a unor ofiţeri din cadrul S.S.I., ca Negrea Vasile[5], care avea să ajungă din ofiţer anchetator

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 10759, vol. 3, f. 57.
2. Pentru mai multe informaţii despre Kalusek, vezi volumul memorialistic al lui Victor Roşca, *Moara lui Kalusek*, Curtea Veche, Bucureşti, 2007.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 10759, vol. 3, f. 194.
4. Structura organizatorică descrisă de Marius Oprea este următoarea : „Cei 55 de subordonaţi ai lui Dulgheru au fost repartizaţi de acesta pe servicii şi birouri, corespunzând fiecare câte unei probleme care se afla în atenţia anchetatorilor. Primul, serviciul de «probleme speciale», coordona anchetele mai delicate, preluând, între altele, şi lotul Pătrăşcanu. Serviciul II avea în atenţie organizaţiile politice «subversive», repartizate pe birouri corespunzând fiecărui grup de organizaţii în parte. Grupurile subversive nou-apărute, fără legătură cu structurile politice antebelice, erau în atenţia Biroului 1, organizaţiile legionare şi bandele erau anchetate la Biroul 2, sectele religioase la Biroul 3, partidele politice «burgheze» erau în atenţia anchetatorilor Biroului 4, iar de problema «criminalilor de război» se ocupa Biroul 5. Un alt birou din cadrul Secţiei întocmea documentaţia pentru trimiterea în unităţi de muncă a membrilor organizaţiilor politice «subversive», cărora Securitatea nu izbutise să le găsească pretexte pentru arestare. Cele patru Birouri ale Serviciului III aveau drept obiectiv contraspionajul şi trecerile frauduloase de frontieră, iar Serviciul IV se ocupa de contrasabotaj : în industria grea şi uşoară, telecomunicaţii şi agricultură, comerţ, finanţe şi cooperaţie. Mai exista un serviciu de secretariat, iar controlul anchetelor de la Direcţiile de Securitate era realizat de fiecare secţie în parte printr-un Birou de «probleme regionale»” (Marius Oprea, art. cit., p. 89). Această descriere realizată de Marius Oprea are la bază declaraţiile de anchetă ale lui Dulgheru şi se regăseşte în volumul VII al dosarului nr. 1209, ff. 97-102.
5. Negrea Vasile, n. 11 august 1911, com. Hinova, jud. Mehedinţi, de profesie tâmplar, era absolvent a cinci clase primare. Primele contacte ale lui Negrea cu Partidul Comunist datează din anii 1930, participând la difuzarea de manifeste comuniste şi contribuind cu bani la Ajutorul Roşu. După 23 august

director al Direcţiei Regionale Timiş, remarcându-se, printre altele, în anchetarea studenţilor timişoreni arestaţi în toamna anului 1956 ; ulterior, va fi numit unul dintre adjuncţii lui Alexandru Drăghici. Alături de acesta şi de Florian Dănălache[1], Negrea va fi unul dintre instrumentele folosite de Gheorghe Gheorghiu-Dej în anihilarea fizică a unor persoane indezirabile liderului P.M.R., cum este cazul doctorului Gheorghe Plăcinţeanu, care a avut neşansa de a avea o relaţie amoroasă cu fiica lui Gheorghiu-Dej, Vasilica (Lica) Gheorghiu[2].

O altă modificare survenită în structura organizatorică a Direcţiei în februarie/martie 1951 sau cel mai târziu la sfârşitul anului 1951 şi începutul anului 1952 a fost înfiinţarea unui al doilea post de subdirector. În această poziţie a fost numit Antoniu Samuel, cel care condusese până atunci Serviciul 1. O alta a fost înfiinţarea Serviciul 5 de îndrumare şi control a activităţilor de cercetare penală din Direcţiile regionale de Securitate. Serviciul avea în componenţă şase birouri : 1) Biroul I – Legionari, bande şi organizaţii ; 2) Biroul II – Diverse ; 3) Biroul III – Poliţişti-informatori ; 4) Biroul IV – Contrasabotaj ; 5) Biroul V – Spionaj, culte, frontiere ; 6) Biroul VI – UM (unităţi de muncă). Înfiinţarea acestui serviciu independent s-a realizat prin preluarea birourilor de îndrumare şi control a activităţilor de cercetare penală existente în structura celorlalte servicii până în perioada menţionată mai sus[3].

Până în 1955, an pe care îl avem în vedere în această analiză, principalele schimbări survenite în structura organizatorică au vizat unificarea unor servicii şi „îmbunătăţirea compoziţiei umane" a Direcţiei. Aceasta s-a realizat prin înlăturarea din cadrul aparatului a ofiţerilor evrei, ca o consecinţă a „devierii de dreapta" (cazul lui Mişu Dulgheru). Îndepărtarea lui a atras după sine şi pe cea a anchetatorilor din grupul „specialiştilor" sau „intelectualilor", cum erau aceştia numiţi de către Teodor Dincă, reprezentantul taberei muncitorilor. În locul

1944, a desfăşurat o activitate de sindicalist în atelierele C.F.R., fiind şi secretar al organizaţiei de partid, iar între noiembrie 1947 şi februarie 1949 a fost secretar al P.C.R. Braşov. Scos din funcţia de secretar în februarie 1949, în urma verificărilor, a fost retrimis în producţie, iar după două săptămâni a fost încadrat în S.S.I. În ianuarie 1951, a ajuns în structura Direcţiei de Anchete Penale ca şef de serviciu, unde a fost promovat până în poziţia de locţiitor de director al Direcţiei (1954), iar în august 1954 a fost numit director al Direcţiei Regionale M.A.I. Timiş. După trei ani a revenit în structura M.A.I., de această dată ca secretar general al M.A.I., iar în 1961 a fost numit în funcţia de adjunct al ministrului (A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-politică, dosar nr. 74/1954, ff. 54-56 ; Nicolae Ioniţă, „Fişe biografice ale şefilor de direcţii centrale din Securitate, în anii '60", în *Caietele C.N.S.A.S.*, Anul II, nr. 1(3)/2009, Editura C.N.S.A.S., Bucureşti, 2010, pp. 103-104).

1. Florian Dănălache, n. 9 iulie 1915 în Bucureşti, de profesie strungar, avea ca studii cursul primar şi şcoala de meserii C.F.R. Contactele acestuia cu mişcarea comunistă datează din perioada interbelică, iar în timpul războiului a activat în Apărarea Patriotică. În primii ani postbelici a lucrat ca activist în cadrul Secţiei de agitaţie şi propagandă a P.C.R., participând în noiembrie 1946, ca instructor P.C.R., la alegerile din judeţul Teleorman, „unde şi-a îndeplinit sarcina în mod conştiincios" ; secretar al sectorului P.C.R. Gaz şi Electricitate (1947-1948) ; responsabil în secţia de propagandă şi agitaţie a Comitetului Judeţean Prahova (martie 1949 – ianuarie 1950) ; student al Şcolii Superioare de Ştiinţe Sociale „A.A. Jdanov" (1950-1951) ; secretar cu problemele de propagandă şi agitaţie a P.C.R. regional Prahova (1951-1952). În cursul anului 1952 a fost transferat în M.A.I. la Direcţia Generală Politică M.A.I. ca şef al Direcţiei Propagandă şi Agitaţie (iulie 1952), pentru ca, la scurt timp, să fie numit comandant al Trupelor Operative şi de Grăniceri. Alte funcţii deţinute de acesta au fost : prim-secretar al Comitetului orăşenesc de partid Bucureşti (1954-1966), ministru al Căilor Ferate, preşedinte al U.G.S.R., preşedinte al U.C.E.C.O.M., membru C.C. (1955-1979) şi membru al Comitetului Executiv (1967-1974) (A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-politică, dosare-anexă, dosar nr. 71/1953, ff. 28-30 ; fişa „Florian Dănălache", accesibilă la adresa http ://iiccr.ro/ro/biografiile_nomenklaturii/#Florian%20D%C4%83n%C4%83lache).
2. Vezi Dumitru Lăcătuşu, „Cazul doctorului Plăcinţeanu", în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu, *Stat şi viaţă privată în regimurile comuniste*, Polirom, Iaşi, 2009, pp. 295-309.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 1209, vol. 7, f. 91v.

lor au fost încadraţi anchetatori proveniţi din câmpul muncii sau din rândurile activiştilor de partid. În 1953 s-a înregistrat principala mutaţie umană în structura Direcţiei, dar şi a Securităţii, când au fost aduşi activişti de partid din cadrul Secţiei Administrativ-politice. Astfel au ajuns în cadrul Direcţiei, de regulă în poziţii de conducere, activişti ca Francisc Butyka, iar în structura Ministerului Afacerilor Interne au fost transferaţi activişti ca Evghenie Atănase şi Demeter Alexandru[1].

Schema organizatorică a suferit o serie de modificări în cursul anului 1954, când au fost „contopite" Serviciile 1 şi 2, deoarece conducerea ministerului şi implicit a Direcţiei ajunseră la concluzia că cele două subunităţi din Direcţie „lucrau în aceleaşi probleme", spionaj, după cum se indică în document. Alte modificări propuse urmăreau perfecţionarea activităţii fostului Serviciu 5, devenit, în urma comasării primelor două servicii, Serviciul 4[2]. La şedinţa de analiză a activităţii Direcţiei a VIII-a de la sfârşitul anului 1954 s-a discutat şi problema acestui serviciu, responsabil cu îndrumarea şi controlul activităţii la serviciile de anchetă din structura direcţiilor regionale de Securitate. În „Darea de seamă" asupra activităţii Direcţiei a VIII-a din perioada 1 ianuarie – 31 august 1954 se aprecia că, în general, acest serviciu era „încadrat în bună parte cu tovarăşi calificaţi în munca de cercetări"[3]. Un punct de vedere diferit era precizat în „Referatul" privind felul cum îşi desfăşoară activitatea organele Direcţiei a VIII-a din M.A.I., întocmit la 26 octombrie 1954 de Serviciul Inspecţii din M.A.I. În acest referat se precizează că „unul din neajunsurile principale în activitatea Direcţiei de Cercetări" era „modul defectuos în care se face controlul şi îndrumarea serviciilor de cercetări din cadrul regiunilor". În referat se aprecia că în acest serviciu erau repartizaţi „oameni slab pregătiţi, care, în marea lor majoritate, nu sunt capabili să facă o anchetă mai grea, fără a mai vorbi de posibilitatea lor de a controla şi îndruma activitatea unui serviciu de la o regiune" şi că „în loc de anchetatori cu experienţă mai îndelungată şi putere de discernământ, compoziţia serviciului este caracterizată de elemente începătoare sau incapabile în munca de cercetări. În afară de 5-6 tovarăşi, printre care cpt. Vînătoru Victor, cpt. Rusu Mircea, cpt. Osiac Ioan, lt.-maj. Constantin Gheorghe, ceilalţi nu pot îndeplini sarcina de mare răspundere de a face controlul şi îndrumarea unui serviciu de anchetă"[4]. În referat nu sunt specificate şi cauzele deficienţelor semnalate. Acestea sunt, cel mai probabil, o consecinţă a epurărilor din anii 1952 şi 1953, care au condus la îndepărtarea vechilor ofiţeri, în majoritatea lor absolvenţi ai unor facultăţi de studii juridice. Totuşi, documentul indică faptul că cei mai mulţi dintre anchetatorii acestui serviciu erau „elemente începătoare sau incapabile în muncă".

Printre ofiţerii menţionaţi ca adecvaţi acestui serviciu, din punctul de vedere al sarcinilor, era şi căpitanul Vînătoru Victor[5], unul dintre supravieţuitorii primei promoţii de ofiţeri anchetatori şi anchetator în „lotul Lucreţiu Pătrăşcanu". Probabil că aceeaşi situaţie este valabilă şi în cazul celorlalţi ofiţeri menţionaţi în referat. Raportul sublinia că „actuala formă de organizare

1. Pentru mai multe informaţii asupra acestui transfer, vezi declaraţiile lui Evghenie Tănase, în Cristina Anisescu, Silviu Moldovan (eds.), *Pseudomemoriile unui general de Securitate*, Humanitas, Bucureşti, 2007.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 98, f. 10.
3. *Ibidem*, f. 18.
4. *Ibidem*, f. 56.
5. Căpitanul Vînătoru Victor, născut la 24 octombrie 1924 şi membru de partid din 1945, a anchetat în perioada 1950-1952 mai mulţi arestaţi din „lotul Pătrăşcanu", printre care pe Remus Kofler, Zilber Herbert, Sîrbu Victoria, Stere Nicolae, iar între septembrie 1952 şi iulie 1952 i-a anchetat şi pe Stîrcea Ion şi inclusiv pe Lucreţiu Pătrăşcanu. A fost trecut în rezervă la data de 29 septembrie 1964, iar în 1967 lucra la Fabrica de produse zaharoase din Bucureşti (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 19, vol. 4, f. 294).

a muncii serviciului şi repartizarea de regiuni pe fiecare lucrător, este o formalitate”, fiind în acelaşi timp „foarte rare cazurile când ofiţerii au mers să ajute munca regiunilor de care răspund”. În partea finală a documentului se aprecia că nu era justificabilă existenţa în cadrul acestui serviciu a unui număr de 23 de anchetatori, aproape jumătate din cât avusese Direcţia de Anchete Penale la înfiinţarea ei, la 30 august 1948[1]. Numărul iniţial al anchetatorilor menţionaţi de Dulgheru în declaraţiile date în perioada interogării lui era de 55, această cifră crescând însă de la un an la altul. În partea de propuneri a referatului s-a recomandat ca acest serviciu să aibă următoarea structură organizatorică : un şef de serviciu şi un locţiitor de şef de serviciu, o grupă de trei lucrători „care să rezolve problemele solicitate din Serviciile VIII din regiuni”, un secretar şi nouă anchetatori, câte un anchetator pentru două direcţii regionale de Securitate şi care să fie selectaţi dintre ofiţerii „bine pregătiţi, cu experienţă îndelungată în munca de cercetări, încadraţi pe funcţia de şefi de birouri, care să poată controla şi sprijini efectiv munca de cercetări din regiuni, să fie competenţi în a da îndrumările necesare şi să se bucure de prestigiu şi autoritate morală”[2]. Astfel, se aprecia că puteau fi reduse opt posturi din schema organizatorică a Direcţiei. Angajaţii noului serviciu urmau să fie selecţionaţi, cel mai probabil, dintre anchetatorii vechiului serviciu de îndrumare şi control, dar şi dintre cei care activau în alte servicii ale Direcţiei de Anchete Penale şi care aveau „experienţă” în activitatea de cercetări penale.

În perioada analizată, servicii de anchetă/cercetare penală au mai existat şi în structura organizatorică a Direcţiei de Contrainformaţii Militare, a Direcţiei de Transporturi, precum şi a Direcţiei Cadre a M.A.I.[3]. O altă schimbare realizată în 1956 a fost transferarea Serviciului operativ, serviciul care realiza arestările, din structura Direcţiei de Filaj şi Investigaţie în cea a Direcţiei de Cercetări Penale[4]. Un serviciu asemănător a funcţionat în cadrul Brigăzii Mobile, anterior înfiinţării Securităţii şi implicit a Direcţiei de Cercetări Penale[5]. Concluzionând, putem afirma că, în primii ani de existenţă, Direcţia de Cercetări Penale, ca şi celelalte instituţii represive ale statului comunist, a trecut printr-o continuă reorganizare.

Oamenii anchetelor

În general, lucrările publicate despre subofiţerii, ofiţerii şi angajaţii civili ai fostelor structuri ale statului comunist prezintă scurte biografii ale acestora, fără a realiza însă şi o tipologie a principalelor figuri umane care au activat în aceste instituţii. Desigur, şi acestea sunt indispensabile înţelegerii mecanismelor de funcţionare a universului concentraţionar românesc şi reprezintă instrumente de lucru indispensabile cercetărilor de specialitate. Astfel de instrumente de lucru sunt volumul *Dicţionarul comandanţilor de penitenciare*, lucrare ce conţine biografiile a sute de foşti lucrători din sistemul penitenciar românesc, precum şi volumele editate de Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, *Membrii C.C. ai P.C.R.* şi *Securitatea : structuri/cadre, obiective şi metode*.

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 98, f. 67.
2. *Ibidem*, f. 76.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Cadre*, dosar nr. 25, f. 49. Vezi şi C. Anisescu, S. Moldovan (eds.), *op. cit.*, p. 179.
4. „Introducere” în Mihai Pelin (coord.), *Cartea albă a Securităţii*, vol. II, Serviciul Român de Informaţii, 1994, p. 57.
5. Vezi *supra*.

Ca urmare a parcimoniei informaţiilor referitoare la foştii ofiţeri ai Direcţiei de Anchete Penale – altele decât cele referitoare la abuzurile comise de aceştia, metodele de tortură utilizate în centrele de anchetă sau simple portrete ale acestora –, nu există până în prezent studii care să analizeze provenienţa socială, traseul profesional, nivelul studiilor absolvite, profesia de bază a acestora la încadrarea în Securitate, în cazul de faţă al lucrătorilor operativi (cum mai sunt numiţi în documente ofiţerii de anchete penale). Principala cauză o reprezintă, în mod firesc, accesul la dosarele foştilor torţionari, dosare care au fost ţinute sub cheie, până de curând, în arhivele Ministerului Administraţiei şi Internelor. În ultimii doi, trei ani, o parte dintre acestea au fost preluate de C.N.S.A.S., instituţie abilitată prin lege să gestioneze documentele create de fosta poliţie politică a statului comunist. Acest transfer nu a facilitat însă accesul la documente al cercetătorilor acreditaţi, inventarele preluate nefiind publice. Ele sunt accesibile numai membrilor Colegiului C.N.S.A.S. şi cercetătorilor interni, situaţie valabilă pentru majoritatea fondurilor existente în această instituţie. Singurul inventar disponibil online este cel al fondului *Documentar*, iar la sala de studiu mai sunt accesibile inventarele fondului *Penal*, în format tipărit, deşi ele există şi în format electornic.

Cum scopul acestui studiu nu este preluarea informaţiilor cunoscute despre metodele de tortură fizică şi psihică din centrele de anchetă, voi prezenta o analiză privind atât provenienţa cadrelor Direcţiei de Anchete Penale, realizată în urma lecturării mai multor dosare întocmite de fosta structură represivă, cât şi principalele „lipsuri" evidenţiate în rapoartele de activitate ale Direcţiei. Menţionez că aceste consideraţii nu sunt finale, ci reprezintă doar o etapă a cercetării, ele urmând a fi confirmate sau nu, pe măsură ce accesul la documentele relevante pentru problematica studiată va fi permis.

Primii ani de existenţă ai Direcţiei de Anchete Penale au fost caracterizaţi de existenţa unui aparent conflict între cele două tabere : cea a intelectualilor sau a specialiştilor, cum mai sunt ei numiţi în documente de către exponentul celei de-a doua, şi cea a muncitorilor. Acest conflict este descris în declaraţiile date de Teodor Dincă, adjunctul directorului. Conform acestor declaraţii, prima tabără era reprezentată de Mişu Dulgheru şi reunea anchetatori cu un profil intelectual şi cultural superior celor din grupul muncitorilor. Între aceştia se găseau absolvenţi ai unor facultăţi de ştiinţe juridice din ţară sau străinătate. Pe aceştia şeful anchetelor i-a numit în funcţiile de conducere din cadrul Direcţiei, spre deosebire de primii, ca o consecinţă a faptului că îi considera capabili să întocmească referatele cerute de o activitate „atât de sensibilă" precum cea de cercetări penale. Majoritatea acestora activaseră anterior şi în fosta Brigadă Mobilă, iar o parte reprezentativă dintre ei erau, sub aspectul originii etnice, evrei. Raportat însă la numărul total al angajaţilor Direcţiei din anul de înfiinţare (55 în 1948), proporţia acestora era cuprinsă între 10% şi 15%, ea înregistrând scăderi semnificative în următorii ani. Această modificare s-a produs ca urmare a îndepărtării lor din structura anchetelor în anii 1952-1953, a lărgirii schemei organizatorice a Direcţiei (în noiembrie 1949 numărul angajaţilor va ajunge la 78 de angajaţi, dintre care 44 de anchetatori), precum şi a înlocuirii lor cu anchetatori de origine etnică română. Printre anchetatorii acestui grup se regăsesc Antoniu Samuel, Răzvan Sergiu, Fiambolli Telemaque (menţionaţi ca evrei), Mircea Lepădătescu. Majoritatea şefilor de servicii din cadrul Direcţiei de Cercetări Penale proveneau din fosta Brigadă Mobilă şi erau foşti anchetatori din anii 1945-1947, cum ar fi Constantin Popescu sau Grigore Sfetcovici. Singurul caz aparte pare a fi cel al lui Teodor Dincă, adjunctul lui Dulgheru, anterior şef al Inspectoratului de Siguranţă Ploieşti, fost simpatizant al comuniştilor din perioada războiului şi unul dintre cei care au organizat atentate şi sabotaje în perioada celei de-a doua conflagraţii mondiale, la solicitarea Partidului Comunist. Mutarea lui în funcţia de director adjunct este indicată în documentele oficiale ca una disciplinară, consecinţă a comportamentului acestuia. Într-unul dintre procesele-verbale de interogatoriu,

Toader Dincă arăta că Dulgheru se consulta „în toate problemele importante din munca de cercetări exclusiv cu aceste elemente”, cele din grupul specialiştilor, motivându-şi această opţiune astfel : „dreptul este o ştiinţă care nu se poate învăţa peste noapte şi nu oricine poate să-l însuşească”[1].

Al doilea grup cuprindea în principal muncitori încadraţi în Securitate direct din câmpul muncii, la recomandarea organizaţiilor de partid din întreprinderile în care lucrau. Aceştia au urmat o perioadă de şcolarizare de trei sau patru luni în „Şcoala profesională a D.G.S.P.”, unde profesori le-au fost ofiţeri de Securitate ca Mişu Dulgheru, Tudor Sepeanu, Mircea Lepădătescu etc.[2]. Aceşti tineri ofiţeri vor veni în Direcţie în august 1949, iar nivelul lor intelectual şi cultural era mult inferior anchetatorilor din prima generaţie, precum şi multora dintre deţinuţii politici anchetaţi. Intelectul limitat al acestora este evidenţiat în multe dintre lucrările memorialistice publicate de victimele lor. De asemenea, slaba pregătire politico-ideologică, profesională şi culturală este relevată şi în şedinţele de analiză a muncii din cadrul Direcţiei. Unul dintre ofiţerii acestei grupări este colonelul de Securitate Gheorghe Enoiu, care va cunoaşte o carieră fulminantă în cadrul Direcţiei, ajungând la începutul anilor 1960 directorul structurii de anchete penale. Alţi ofiţeri identificaţi sunt Anghel Marin, Mircea Marin şi Toma Drăghici, ultimii doi fiind şi anchetatori în „lotul Lucreţiu Pătrăşcanu”.

Această „deprofesionalizare” a aparatului anchetelor, în sensul de îndepărtare din Direcţie a ofiţerilor cu studii de specialitate, este în primul rând o consecinţă a eliminării ofiţerilor din prima generaţie (absolvenţi ai unor facultăţi de studii juridice), în contextul devierii de dreapta, dar şi ca urmare a pierderii suportului lui Mişu Dulgheru, el însuşi o victimă a luptelor pentru putere din interiorul Partidului Comunist. Acesta a fost identificat de către gruparea victorioasă reprezentată de Gheorghe Gheorghiu-Dej ca membru al facţiunii rivale. Această „deprofesionalizare” nu a însemnat că Direcţia a încetat să-şi mai îndeplinească misiunea : obţinerea cu orice preţ a mărturisirilor din partea celor anchetaţi, prin folosirea torturilor fizice şi psihice.

În afara acestor principale grupări existente între anii 1948 şi 1949, au mai existat până în 1955, an avut în vedere în această analiză, şi alte categorii de anchetatori, apropiate însă celei de-a doua tabere. O a treia categorie identificată este cea a anchetatorilor proveniţi din sectorul de cercetări penale al Serviciului Special de Informaţii, structură asimilată de Securitate în februarie/martie 1951, când o parte dintre anchetatorii de aici au ajuns în componenţa Direcţiei de Anchete Penale. Cazul cel mai notabil este cel al lui Vasile Negrea, numit şef de serviciu în Direcţia de Anchete Penale în urma comasării şi care va ajunge director al Direcţiei Regionale de Securitate Timiş, iar după Revoluţia maghiară din octombrie-noiembrie 1956 va fi promovat, inclusiv ca urmare a rezultatelor obţinute în „pacificarea” regiunii comandante, în funcţia de secretar general al M.A.I. Ultima categorie evidenţiabilă este cea a activiştilor de partid din cadrul secţiilor C.C. trimişi să lucreze în aparatul de Securitate în anii 1952-1953, dintre care unii vor ajunge şi în componenţa Direcţiei de Anchete Penale, de regulă în poziţii de conducere. Este şi cazul lui Francisc Butyka[3] ; acesta, după debarcarea lui Dulgheru, îi va

1. Tudor Dincă, *Proces verbal de interogator*, 6.02.1953, în A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar 1209, vol. 14, f. 94.
2. Pentru o descriere detaliată a cursurilor predate în aceste şcoli, vezi F. Banu, *op. cit.*, pp. 122-131. Autorul omite însă să precizeze sursa acestor informaţii. Alte informaţii privind cursurile predate în astfel de şcoli se regăsesc şi în procesele verbale de interogatoriu ale lui Tudor Sepeanu, cel care a organizat şi condus o şcoală asemănătoare pentru ofiţerii Serviciului Inspecţii.
3. Francisc Butyka, n. 13 iulie 1920 în Cluj, de profesie lăcătuş, avea şapte clase elementare. În referatul întocmit de Direcţia Cadre a MAI (25 iulie 1955) sunt subliniate următoarele activităţi ale acestuia : membru al Sindicatului Metalurgic din Cluj, asculta postul de Radio Moscova în perioada războiului, după eliberarea Ardealului de Nord şi-a reluat activitatea sindicală, iar în februarie 1945 a devenit

urma în funcţia de director, deţinând această funcţie până în anul 1963, când va fi înlocuit cu Gheorghe Enoiu.

În primii ani de existenţă, Direcţia de Anchete Penale a Securităţii se confrunta în general cu următoarele „lipsuri", după cum sunt numite în documentele oficiale : „lipsa de cadre", „lipsa de experienţă", „lipsa de nivel politic şi ideologic", dar şi cultural, şi „lipsa de spaţiu", adică numărul spaţiilor de anchetă raportat la cel al deţinuţilor politici arestaţi în primii ani ai republicii era limitat.

În primul raport de activitate identificat se arată că, între 1 septembrie 1948 şi 25 august 1949, Direcţia de Anchete Penale a funcţionat cu un efectiv de 50% din cel al personalului prevăzut în organigrama structurii, iar unele dintre servicii au avut un număr de anchetatori sub această proporţie : „Astfel Serviciul 1 a lucrat pe intervalul de timp mai sus menţionat cu un număr de 7 anchetatori, Serviciul 2 cu 6 anchetatori, Serviciul 3 cu 4 anchetatori, Serviciul 4 cu 6 anchetatori, iar Biroul Juridic numai cu 2 referenţi. Deabia la 23 August 1949 s'a mărit efectivul acestor servicii, fără să se atingă complet schema de organizare prevăzută". La 23 august, schema organizatorică a fost stabilită la 78 de angajaţi, însă dintre aceştia doar 44 erau anchetatori, restul de 34 îndeplinind următoarele funcţii, după cum reiese din raport : un director, doi directori adjuncţi, cinci şefi de serviciu, patru secretari ai serviciilor, „3 tov. în munci auxiliare de birou", două translatoare şi 11 dactilografe[1]. Ceilalţi şapte, alte funcţii nefiind precizate în raport, erau probabil paznicii arestului. La anchetele propriu-zise erau obligaţi să participe inclusiv directorul şi adjuncţii lui, dar şi şefii de birouri. Numărul anchetatorilor va creşte constant, acest lucru fiind solicitat şi în raportul menţionat. Astfel, se va ajunge ca, în 1954, un singur Serviciu, este vorba despre Serviciul 4 de coordonare a secţiilor de Securitate din regiuni, să aibă 24 de anchetatori, iar în anul 1957, Serviciul 2, condus la acea dată de colonelul Gheorghe Enoiu, să aibă 30 de anchetatori[2].

Lipsa de experienţă era considerată o consecinţă a faptului că cei mai mulţi dintre anchetatori veneau „din diferite domenii de producţii", fiind repartizaţi „într'o muncă cu totul nouă, subtilă şi delicată", iar cei mai mulţi „nu aveau niciun fel de pregătire preliminară". În raport se arăta „că activitatea de anchetă prin însăşi specificul ei necesită o muncă de durată, cerând tovarăşilor anchetatori anumite însuşiri pe cari nu le pot dobândi decât după o îndelungată şi perseverentă practică"[3]. Astfel, se aprecia că dintre cei 44 de anchetatori, 50% „nu corespund în mod mulţumitor în munca de cercetare şi aceasta pentru că nu posedă în suficientă măsură însuşirile unui bun anchetator". Principalele „însuşiri" ale „unui bun anchetator" erau considerate a fi „un simţ politic dezvoltat şi un bagaj de cunoştinţe ideologice şi politice cât mai bogat", condiţii pe care le îndeplineau „un număr restrâns din tovarăşii încadraţi în Direcţiunea noastră". Aceste însuşiri erau considerate indispensabile unui „bun anchetator", deoarece „este ştiut că problemele pe cari Direcţiunea noastră le are de cercetat, au un caracter

membru de partid. Între 1945 şi 1948 a avut diferite funcţii în cadrul P.C.R. Cluj (responsabil organizatoric în cadrul organizaţiei judeţene şi al celei regionale) şi Someş (responsabil organizatoric), iar în perioada verificării membrilor de partid a fost preşedinte al Comisiei Judeţene de Verificare Năsăud ; după aceea a fost numit „responsabil al Secţiei Documentare, apoi al sectorului Anchete şi Cercetări la Comisia Controlului de Partid de pe lângă Comitetul Central al P.M.R.". A fost încadrat în M.A.I. la 1 iulie 1952, cu gradul de maior, şi numit în funcţia de şef de serviciu cu delegaţie de locţiitor de director, fiind numit, după înlăturarea lui Dulgheru, director al acestei Direcţii (A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-politică, dosare-anexă, dosar nr. 95/1955, ff. 18-20 ; vezi şi Nicolae Ioniţă, în *op. cit.*, pp. 197-200.)

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 98, f. 29.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Cadre*, dosar nr. 25, f. 76v.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 98, f. 31.

pur politic"[1]. Această ultimă frază indică adevărata atribuţie a Securităţii, în special a Direcţiei de Anchete Penale, responsabilă cu instrumentalizarea politică a torturii.

Lipsa de spaţiu era, de asemenea, menţionată în raport ca o „serioasă dificultate" în activitatea Direcţiei : numărul de camere era considerat insuficient, probabil în raport cu intensitatea anchetelor derulate la acea dată. Pentru suplinirea acestei deficienţe au fost introduse „echipe de noapte pentru anchetă", după cum se precizează în document[2]. Asupra condiţiilor terifiante existente în spaţiile de anchetă ale Securităţii din direcţiile regionale sunt relevante rapoartele redactate de Toader Dincă, în urma inspecţiilor realizate la secţiile de anchete penale ale acestor direcţii regionale de Securitate[3].

Sfârşitul unei cariere

Una dintre acuzaţiile aduse lui Mişu Dulgheru de locotenent-colonelul de Securitate Ioan Şoltuţiu în memoriul din 7 noiembrie 1952 către Gheorghiu-Dej a fost tocmai „tărăgănarea" anchetei „lotului Pătrăşcanu" şi repartizarea ei la Serviciului 1, unde l-a numit ca responsabil de anchetă pe maiorul Dumitrescu Nicolae. Acesta este indicat în memoriu ca „unul dintre cei mai slabi şi mai incapabili oameni din Securitate, lucru ce se va dovedi îndată din faptele de mai jos". În acest memoriu adresat lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Şoltuţiu îl mai considera responsabil pentru modul în care a fost condusă ancheta şi pe fostul ministru de Interne, Teohari Georgescu, care, în calitate de „ministru de Interne şi secretar al P.C.R. [...] urma să se ocupe şi să rezolve problema". Din acest raport, redactat de fostul secretar al P.C.R.-Cluj, Şoltuţiu, reiese că Teohari Georgescu nu a întreprins „nici-o măsură elementară pe linie de partid de a aduna anumit material s'au a urmărit anumite lucruri după arestarea lui, ci din potrivă ia dat posibilitatea ca să stea cu nevasta împreună (vezi pag. 17-18), ca să se pună de acord asupra planului de apărare împotriva anchetei"[4]. Acest memoriu i-a pecetluit soarta lui Mişu Dulgheru : a fost asociat cu gruparea Pauker-Luca-Teohari şi implicit cu „devierea de dreapta", ceea ce va conduce la arestarea sa la 16 noiembrie 1952 sub învinuirea de „crimă de înaltă trădare", după cum reiese din mandatul de arestare numărul 2516 emis la aceeaşi dată.

Timp de trei ani, Mişu Dulgheru a fost cercetat în privinţa principalelor aspecte din activitatea sa profesională, dar şi în privinţa unor secvenţe din parcursul său biografic antebelic şi din perioada războiului. Unul dintre planurile de anchetă elaborate de anchetatorii lui urmărea „rezolvarea" următoarelor „probleme" din activitatea sa : „a. Dacă Dulgheru a fost recrutat de vreun serviciu de spionaj şi activitatea desfăşurată. b. Activitatea trădătoare şi de sabotaj desfăşurată de Dulgheru Mişu în cadrul Direcţiei de Cercetări"[5]. Procesele-verbale de interogatoriu şi declaraţiile date de el în timpul anchetei conţin numeroase informaţii privind funcţionarea acestei Direcţii în intervalul de timp 1948-1952, inclusiv caracterizări ale unor ofiţeri din cadrul anchetelor, dar şi date despre principalele anchete anterioare acestei perioade (8 noiembrie 1945, Sumanele Negre, „lotul Tămădău"). Din documentele consultate reiese

1. *Ibidem*.
2. *Ibidem*, f. 32.
3. O parte dintre aceste documente au fost editate şi de Marius Oprea.
4. „Memoriu al lt.-col. de Securitate Ioan Şoltuţiu, lt.-col. în M.S.S. către tovarăşul Gheorghiu", 7 noiembrie 1952, ff. 183, 193, în A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 1209, vol. XI.
5. „Plan de anchetă privind pe numitul Dulgheru Mişu, fost col. Director al Dir. de Anchetă din M.S.S.", în *ibidem*, vol. 12, f. 83.

că fostul director a beneficiat de un tratament diferenţiat de restul deţinuţilor politici, cel puţin în ultima perioadă a anchetei, când se afla internat în camera 6 a spitalului M.A.I. – „Babeş". Conform documentului rezultă că „arestatul[ui] consemn 40 II" i s-a aprobat de către şeful Direcţiei, col. Butyka, continuarea tratamentului şi a meniului pentru diabetici : „Dimineaţa : ceai, pâine albă, unt – 50 g. La ora 10 : 1/2 lapte, 1 ou fiert sau miere de albine. Prânz : supă de carne cu orez sau griş, carne fiartă şi tocată cu orez sau cartofi. La ora 4 p.m. : ceai cu biscuiţi sau compot cu biscuiţi. Seara : mâncare cu zahăr sau pesmet, orez cu lapte sau griş cu lapte"[1]. La eliberarea din anchetă, Dulgheru, ca şi ceilalţi anchetaţi, a semnat o declaraţie prin care se angaja să nu divulge nicio informaţie despre persoanele pe care le-a cunoscut în timpul deţinerii şi anchetei lui sau despre „organizarea şi ordinea interioară în închisoare, cât şi asupra regimului aplicat"[2]. În următorii ani, acesta a adresat mai multe memorii diferitelor structuri ale Partidului Comunist, cerând, printre altele, reanalizarea cazului său şi reprimirea în partid. În urma acestor memorii, va fi reprimit, la 10 aprilie 1967, ca membru al Comitetului orăşenesc de partid Bucureşti, într-un an în care erau analizate abuzurile din perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Alexandru Drăghici[3]. În anul 1984, Mişu Dulgheru a emigrat în Israel.

1. „Referat de internare în spital a arestatului consemn 40 II", *ibidem*, vol. 1, f. 27
2. Mişu Dulgheru, „Declaraţie" din 16 februarie 1955, *ibidem*, vol. 1, f. 25.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosare-anexă, dosar nr. 297/1980, ff. 202-202v.

Liviu Pleşa

Direcţia Regională de Securitate Cluj (1948-1968). Organizarea, personalul şi direcţiile de acţiune

The study examines the functioning of one territorial structure of the Securitate, the Regional Department of Cluj, by presenting its organization and functions. Attention is paid to persons who worked for this structure, detailing the biographies of some of the high rank officers - such as col. Patriciu Mihai, col. Mihail Nedelcu, col. Breban Josif, etc. The paper offers an analysis of the main repressive actions conducted by these officers in Cluj – against resistance groups, former members of the political parties or peasants who resisted collectivization. The Securitate used different means and methods to achieve its repressive goals, ranging from surveillance to imprisonment, internment in labor camps or even murder.

Keywords : Securitate, repression, perpetrators, communist institutions, Cluj

Cedată în 1940 ca urmare a Dictatului de la Viena, regiunea din jurul Clujului nu i-a revenit României decât în primăvara anului 1945, cu toate că pentru eliberarea acestui teritoriu au luptat şi trupele române. U.R.S.S., care a preluat administrarea Ardealului de Nord, a condiţionat retrocedarea sa către ţara noastră de preluarea puterii de către un guvern comunist. Imediat după instalarea guvernului Groza, Stalin şi-a dat acordul pentru reinstaurarea administraţiei româneşti în această zonă[1].

Una dintre primele măsuri luate de autorităţile române a fost constituirea organelor poliţieneşti. Din informaţiile pe care le deţinem, Inspectoratul Regional de Poliţie Cluj a fost înfiinţat în jurul datei de 18 aprilie 1945, dar a funcţionat practic din 25 aprilie 1945, când în fruntea lui a fost numit Patriciu Mihai, adus de la conducerea Inspectoratului Regional de Poliţie Alba Iulia. Până în acest moment, asigurarea ordinii interne în zonă a fost încredinţată de către sovietici inginerului Salvan, care a primit această responsabilitate la 16 octombrie 1944[2].

Odată instalat în funcţie, Patriciu şi-a adus imediat colaboratorii cei mai apropiaţi pe care-i avusese la Alba Iulia : este vorba de Keleti Alexandru şi Naidin Dumitru, primul fiind numit subinspector regional, iar cel de-al doilea locţiitor al şefului Serviciului Poliţiei de Siguranţă. Tot de la Alba Iulia a fost adus şi Belindeanu, care a primit postul de comisar-şef în cadrul Siguranţei.

Iniţial, Serviciul Poliţiei de Siguranţă a fost condus de dr. Lászlo Francisc, pentru ca la 16 octombrie 1945 funcţia să fie preluată de comisarul-şef Einhorn Wilhelm, care a deţinut-o până la 20 iulile 1947[3]. De la această dată – când Serviciul Poliţiei de Siguranţă s-a transformat în Inspectoratul Regional de Siguranţă Cluj – şi până la înfiinţarea Securităţii, postul i-a revenit lui Cuteanu Gheorghe, adus şi el de la Alba Iulia. Biroul I Informaţii Interne al Siguranţei, cel care avea responsabilităţile principale în domeniul represiunii interne, a fost condus de Gligor Viorel (1947-1948) şi Mărdărescu Virgil (1948).

Ca organe teritoriale, Inspectoratul Regional de Poliţie Cluj era împărţit în Chestura de Poliţie a Municipiului Cluj şi Chesturile de Poliţie Turda, Dej, Bistriţa şi Târgu-Mureş (corespunzătoare judeţelor Turda, Someş, Bistriţa şi Mureş). La rândul lor, aceste organe erau subdivizate în Poliţii de Reşedinţă şi în Comisariate locale de Poliţie. Fiecare dintre aceste unităţi şi subunităţi de poliţie avea în subordine compartimente sau angajaţi cu atribuţii de Siguranţă.

Chestura de Poliţie a Municipiului Cluj – cea care răspundea de asigurarea ordinii interne în oraşul de reşedinţă al regiunii – a fost condusă de chestorii Timofi Gheorghe (1945), Crăciun Gheorghe (1946-1947) şi Cuteanu Gheorghe (1947). Biroul Poliţiei de Siguranţă din cadrul chesturii i-a avut la început în frunte pe Einhorn Wilhelm (1945) şi dr. Lászlo Francisc (1945-1946). În primăvara anului 1946, la conducerea acestei structuri s-au perindat mai mulţi comisari (Todiraşcu Gheorghe, Bucin Gheorghe şi Bungărdeanu Emil), toţi fiind însă consideraţi necorespunzători, în condiţiile în care nu au reuşit să prevină greva studenţilor din oraş şi nici

1. La 9 martie 1945 (*Scânteia*, 14 martie 1945, p. 1).
2. Dumitru Şandru, „Armata sovietică în România şi instalarea noilor autorităţi după 23 august 1944”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 4/1994, p. 21.
3. Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (A.C.N.S.A.S.), fond *Cadre*, dosar nr. 89, f. 268.

să împiedice violenţele sau protestele asociate evenimentului. Abia la 31 iulie 1946 a fost instalată la conducere o persoană de încredere, comisarul Gligor Viorel, adus special de la Bucureşti – unde s-a „remarcat” în timpul anchetării studenţilor grevişti – şi menţinut până în 1947, când a fost promovat[1].

Chestura de Poliţie Turda a fost condusă pe toată perioada 1945-1948 de Albon Augustin, în timp ce în fruntea Biroului Poliţiei de Siguranţă Turda s-a aflat Todiraşcu Gheorghe (1945--1946) şi Constantinescu Mihail (1947-1948). Poliţia de reşedinţă Dej l-a avut ca şef pe Briceag Nicolae (1945-1948), Poliţia Bistriţa pe Capătă Ştefan şi Iorga Gheorghe, iar cea din Târgu-Mureş pe viitorul colonel Ştrul Mauriciu (1945-1948).

Organizarea

Direcţiile regionale de Securitate erau organe teritoriale ale Ministerului Afacerilor Interne (M.A.I.), având rolul de a îndeplini sarcinile instituţiei pe teritoriul în care îşi desfăşurau activitatea. Ele aveau o arie de activitate corespunzătoare cu întinderea teritorială a regiunilor administrativ-economice în cadrul cărora fiinţau, situaţie care se va menţine până la desfiinţarea lor, în februarie 1968.

Pentru îndeplinirea sarcinilor ce-i reveneau, o direcţie regională era formată din servicii, secţii şi birouri (raionale, orăşeneşti sau speciale), care variau în funcţie de mărimea şi de importanţa politico-economică a regionalei. Iniţial, pe lângă fiecare direcţie regională exista o Secţie Politică pentru „asigurarea educării politice şi ideologice a cadrelor”. Importanţa acestei structuri rezida şi în faptul că era coordonată direct de unul dintre locţiitorii şefului direcţiei.

Structura direcţiilor regionale a fost stabilită la 2 septembrie 1948, prin Decizia M.A.I. nr. 10960. Conform acestui act, ele aveau în subordine organe speciale, secţii interne şi organe externe. Organele speciale erau : E.C.P. (ofiţerii politici), Biroul Cadre, Biroul Cifru, Biroul Tehnic şi Secretariatul. Organele externe erau serviciile judeţene şi birourile locale din judeţul unde regionala îşi avea reşedinţa (judeţul Cluj, în cazul de faţă)[2].

În ceea ce priveşte organele interne, acestea erau compartimente corespondente celor mai importante direcţii centrale şi aveau nivelul de secţie. La rândul lor, anumite secţii erau subîmpărţite în birouri sau echipe. Prezentăm mai jos schema completă a secţiilor interne ale Direcţiei Regionale a Securităţii Poporului (D.R.S.P.) Cluj pentru perioada 1948-1950 :

- Secţia I Informativă, cu patru birouri : Politici subversive, Naţionalităţi, Culte şi secte, Probleme sociale şi aparat de stat ;
- Secţia II Contrasabotaj, cu trei birouri : Industrial, Transporturi şi telecomunicaţii, Finanţe-comerţ ;
- Secţia III Specială (contrainformaţii în penitenciare şi Miliţie) ;
- Secţia IV Operativă, cu trei echipe : Filaj, Investigaţii, Operativă ;
- Secţia V Cercetări (Anchete).

Serviciile Judeţene de Securitate a Poporului (S.J.S.P.) din subordinea D.R.S.P. Cluj aveau o structură asemănătoare acesteia, dar de proporţii mult mai reduse. Un S.J.S.P. avea şi acesta

1. De exemplu, el l-a anchetat pe Ilie Piţurcă, considerat a fi liderul studenţilor clujeni grevişti (A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 514, f. 406).
2. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. al M.I.*, dosar nr. 7346, vol. 3, ff. 280-281.

în subordine organe speciale (Cadre şi Secretariat), birouri interne (Biroul I Informativ, Biroul II Contrasabotaj, Biroul III Operativ şi Echipa IV Cercetări) şi organe externe (birourile locale de Securitate din oraşele judeţului). Erau conduse de un şef de serviciu şi de un ajutor de şef de serviciu[1].

Cu timpul, în acord cu dezvoltarea organelor centrale şi teritoriale de Securitate, mai ales după reorganizarea generală din anul 1951, compartimentele din structura Direcţiei Regionale a Securităţii (D.R.S.) Cluj au devenit tot mai numeroase şi stufoase. În 1958, organizarea la centru a regiunii era următoarea : Secretariat, Secţia Cadre, Problema Inspecţii, Problema „H”, Biroul I D.I.E., Serviciul II Contraspionaj, Serviciul III Informaţii Interne, Serviciul IV Contrasabotaj, Serviciul VII Supraveghere Operativă şi Investigaţii, Serviciul VIII Anchete, Problema „K”, Biroul „T”, Biroul „D”, Biroul Contrainformaţii Radio (C.I.R.), Biroul „F” (transformat în acel an în Secţia „F”[2]), Secţia „C”, Biroul Închisori, Biroul Poştal Special, Secţia Financiară, Secţia Spate[3].

Structura de Anchete Penale a purtat de-a lungul timpului diverse denumiri, în funcţie de schimbarea titulaturii la nivel central : Secţia a V-a (1948-1951), Secţia a VIII-a (1951-1952), Secţia a VI-a (1952-1956) şi Serviciul VIII (1956-1967). În privinţa personalului, în 1956 erau trei ofiţeri cu funcţii de conducere, şapte angajaţi la Biroul I Anchete şi trei la Grupa 3 Operaţii. În 1960, Serviciul VIII era compus din : un şef, un locţiitor, şase anchetatori primi, şase anchetatori şi un lucrător operaţii.

Una dintre structurile cele mai importante era Secţia II Contrasabotaj, transformată în 1953 în Serviciul IV. În 1956, serviciul avea denumirea sugestivă de „Lupta cu contrarevoluţia economică”, iar în 1960 se numea „Măsuri contrainformative în obiective de apărare şi industrie de importanţă deosebită”. În 1951 avea în subordine trei birouri : Biroul 1 Industria siderurgică, metalurgică, chimică de bază şi electrică, Biroul 2 Industria uşoară, de construcţii, chimico-farmaceutică şi alimentară şi Biroul 3 Finanţe, comerţ, cooperaţie şi agricultură. După cum se poate observa, erau acoperite informativ majoritatea domeniilor importante ale economiei regiunii. Trebuie precizat faptul că o lungă perioadă de timp „acţiunile de sabotaj” din domeniul transporturilor erau contracarate de o altă structură, Serviciul Transporturi, subordonat direcţiei centrale de profil. Din anul 1960, când Serviciul Transporturi a fost desfiinţat, competenţa Serviciului IV s-a extins şi asupra acestui domeniu la nivel regional.

Serviciul II Contraspionaj a cunoscut o dezvoltarea continuă pe toată perioada regimului Gheorghiu-Dej. În 1951 avea în atenţie canalele ilegale de emigrare din ţară, precum şi sectoarele : „consulate, comunităţi şi supuşi străini”. În 1956, Grupa 1 se ocupa numai cu Problema americană şi engleză, în timp ce Biroul 2 avea în atenţie celelalte ţări capitaliste, iar Biroul 3 „Fugari” se concentra asupra exilului românesc. În timp au fost create structuri care se ocupau numai cu anumite probleme, cum ar fi spionajul vest-german, israelian, francez sau italian. De asemenea, în 1965 exista şi Biroul 4 „Turişti străini”, care supraveghea persoanele care veneau în vizită în România.Totodată, au fost înfiinţate şi diverse structuri de tip operativ sau administrativ : „Supraveghere Operativă şi Investigaţii” (Secţia a IV-a, iar din 1953 Serviciul VII) ; „Tehnică Operativă” (Secţia a VII-a, Biroul „B”, apoi Biroul „T”) ; Secţia „F” Controlul secret al corespondenţei ; Secţia Cadre (înfiinţată la 1 ianuarie 1951[4]) ; Biroul „D” Închisori ; Biroul „K” Contrainformaţii în penitenciare ; Problema „H” Cifru ;

1. *Ibidem*, ff. 281-282.
2. Conform Ordinului M.A.I. nr. 1351/1958.
3. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. al M.I.*, dosar nr. 7369, vol. 1, ff. 134-190.
4. Florica Dobre (coord.), Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Ţăranu (coord.), *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective şi metode*, vol. I, *1948-1967* (în continuare *Securitatea I…*), studiu introductiv de Florian Banu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006, p. 47.

Biroul C.I.R. ; Biroul Inspecţii ; Secţia „C” Evidenţă Operativă ; Secţia Administrativă ; Secţia Financiară etc.

Dar cel mai important compartiment era cel de Informaţii Interne, care se ocupa cu represiunea opozanţilor sau potenţialilor opozanţi ai regimului din interiorul ţării. În timp, acest departament s-a numit : Secţia I (1948-1951), apoi Secţia a III-a, transformată în 1953 în Serviciul III, care a fiinţat până în 1967, când a fost redenumit Serviciul I. În 1956 se numea „Lupta contra activităţii politice subversive” şi avea următoarea schemă : trei ofiţeri cu funcţii de conducere, trei ofiţeri la Biroul 1 „Problema legionară”, şase la Biroul 2 „Partide burgheze, troţkişti, naţionalişti maghiari şi germani”, cinci la Biroul 3 „Culte-secte”, cinci la Biroul 4 „Deblocaţi, acte de teroare şi bande”, şase la Biroul 5 „Lichidarea activităţii duşmănoase în rândul tineretului şi intelectualilor” şi alţi patru la Grupa 6 „Manifeste şi inscripţii”.

Printre atribuţiile Serviciului III se număra şi supravegherea intelectualilor clujeni, fiind avute în vedere şi Filiala din Cluj a Academiei R.P.R., precum şi Institutul de Istorie. În ceea ce priveşte cadrele cu funcţii de execuţie, Institutul de Istorie a fost supravegheat de mai mulţi ofiţeri, printre care îi amintim pe : lt. Iacob Dezideriu (1954), lt.-maj. Domniţa Nicolae (1959-1960), lt. Dobricescu Florian (1960-1961), lt. Oprea Florian (1961-1962), cpt. Novak Laurenţiu (1962-1963) şi cpt. Imbăruş Nicolae (1963-1968).

Încadrarea cu personal a acestor compartimente reflecta atât gradul de importanţă acordat activităţilor de care se ocupau, cât şi situaţia informativ-operativă existentă în acele domenii (număr de obiective, de persoane suspecte etc.). La 1 ianuarie 1959, la Serviciul II Contraspionaj activau 12 ofiţeri, la Serviciul III Informaţii Interne 32 de ofiţeri, iar la Serviciul IV Contrasabotaj opt[1].

În ceea ce priveşte numărul de angajaţi, D.R.S. Cluj se situa pe locurile fruntaşe la nivelul structurilor similare din ţară, aceasta, desigur, şi ca urmare a importanţei politice, economice, sociale şi culturale a regiunii. La 1 septembrie 1948 erau încadrate 141 de persoane, dar numărul acestora a sporit ulterior substanţial[2]. În aprilie 1956, schema de organizare cuprindea un număr de 654 de posturi (ofiţeri, subofiţeri şi angajaţi civili), dar erau ocupate doar 617, existând aşadar un deficit de 37 de cadre. În ceea ce priveşte gradele angajaţilor, existau un colonel, trei maiori, 21 de căpitani, 63 de locotenenţi-majori, 240 de locotenenţi, 16 sublocotenenţi, 152 de sergenţi şi 121 de angajaţi civili.

În iulie 1956, în contextul reducerilor generale de personal operate în cadrul M.A.I., numărul angajaţilor D.R.S. Cluj a fost redus, dar, treptat, prin suplimentări de posturi şi creări de compartimente noi, el a fost iarăşi sporit.

La 1 martie 1960, când o parte dintre atribuţiile Securităţii în mediul rural au fost cedate Miliţiei, s-a operat o nouă reducere de personal, însă de mult mai mică anvergură şi mai ales aproape exclusiv în rândul cadrelor din raioane. Ofiţerii consideraţi necorespunzători din punct de vedere comportamental, profesional sau cultural au fost scoşi din Securitate şi mutaţi la Miliţie, unde, practic, efectuau aceeaşi activitate, dar cu un nivel de salarizare mai redus.

În pofida acestor reduceri de personal, operate toate în urma unor ordine primite de la centru, numărul angajaţilor Securităţii din Cluj s-a menţinut cam la aceleaşi cote, întrucât în scurt timp se făceau noi angajări, posturile fiind suplimentate pe motiv că sarcinile creşteau continuu. Astfel, statutul de organizare aflat în vigoare în perioada 1963-1964 cuprindea 622 de angajaţi : 355 de ofiţeri, 134 de subofiţeri şi 133 de angajaţi civili[3].

Reorganizarea din anul 1967 a structurilor centrale ale Securităţii s-a reflectat şi în organele teritoriale ale instituţiei. Nu a fost însă vorba despre transformări majore, ci doar despre simple

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13178, ff. 79-98.
2. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. al M.I.*, dosar nr. 7346, vol. 3, ff. 203-208.
3. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. al M.I.*, dosar nr. 7378, vol. 4, f. 252.

schimbări de titulatură. În acord cu noile denumiri ale unităţilor centrale, Serviciul III Informaţii Interne a devenit Serviciul I, Serviciul IV Contrasabotaj s-a numit Serviciul II Contrainformaţii Economice, iar Serviciul II Contraspionaj a devenit Serviciul III etc. O adevărată reorganizare a Securităţii a fost operată în aprilie 1968, după înlăturarea lui Alexandru Drăghici şi reforma administrativ-teritorială.

În 1948, D.R.S.P. Cluj avea ca organe teritoriale S.J.S.P.-urile Bistriţa, Cluj, Mureş, Someş şi Turda, la care se adăugau birourile locale Hida, Huedin şi Mociu. La rândul lor, serviciile judeţene erau subîmpărţite de Securitate în mai multe birouri locale, care fiinţau în localităţile mai importante din respectivele judeţe (Câmpeni, Gherla, Reghin etc.).

După raionarea din 1950, Securitatea din regiunea Cluj a fost compusă din Serviciul Raional Turda, Secţia Raională Dej şi Birourile Raionale Aiud, Câmpeni, Cluj, Gherla, Huedin şi Jibou. În 1952, în urma noii împărţiri administrative, a primit raioanele Beclean, Năsăud şi Bistriţa (de la regiunea Rodna), precum şi Luduş şi Sărmaş (de la regiunea Mureş), înfiinţându-se şi un raion nou : Zalău. La 1 mai 1956, avea în subordine Serviciile Raionale Turda şi Dej şi Secţiile Raionale Aiud, Beclean, Bistriţa, Câmpeni, Gherla, Huedin, Jibou, Luduş, Năsăud, Sărmaş, Zalău şi Cluj. În 1960 Securitatea din raionul Bistriţa a fost ridicată la rangul de serviciu. Modificări de substanţă au avut loc cu prilejul noii raionări din 1960, când au fost desfiinţate Secţiile Raionale Beclean, Cluj, Jibou şi Sărmaş, iar Luduşul a revenit la regiunea Mureş. De asemenea, secţiile Aiud, Câmpeni, Gherla şi Năsăud au fost transformate în birouri (în 1963 însă ele îşi vor recăpăta statutul de secţii).

Personalul

Nomenclatura de funcţii din subordinea şefului Direcţiei Regionale M.A.I. cuprindea toate funcţiile de Securitate până la, inclusiv, cea de locţiitor de şef de serviciu, precum şi funcţiile de Miliţie cuprinse între şef de birou şi locţiitor de şef de serviciu, funcţiile superioare fiind apanajul Direcţiei Cadre şi a conducerii M.A.I. Conform reglementărilor din anul 1956, şeful Direcţiei Regionale avea dreptul să promoveze şi să retrogradeze toţi ofiţerii aflaţi în nomenclatura sa. Totodată, avea drepturi depline în ceea ce priveşte subofiţerii şi angajaţii civili (încadrare, disponibilizare, promovare, retrogradare, avansare etc.). În ceea ce priveşte încadrarea şi trecerea în rezervă a ofiţerilor sau avansarea şi retrogradarea lor în/din grad, acestea se făceau numai prin ordinul ministrului[1].

Un raport al lui Patriciu din 23 mai 1945, referitor la criteriile de încadrare a ofiţerilor în direcţia pe care o conducea, va defini politica de cadre a Securităţii din Cluj până în anii 1960 :

> Suntem cu totul de acord, în ceea ce priveşte modul de alegere al elementelor noi, ca acestea să aibă o cultură generală la bază, ca astfel serviciul pentru care i-am ales să nu fie nicidecum dezorganizat şi nici regimul democratic, prin instituţiile sale, să nu fie compromis. În orice caz, cultura generală a persoanei în cauză nu poate să fie măsurată numaidecât cu forme vechi, ca de exemplu „bacalaureat, titluri academice", fiindcă atât în U.R.S.S., cât şi în Statele Unite şi în Anglia, precum şi în România după 23 August 1944, am văzut şi vedem elemente conducătoare, care cu toate că formal nu îndeplinesc condiţiile pedagogice ale regimurilor trecute, măsurate cu clasă liceală etc., totuşi, nu numai că sunt capabile la conducere, dar s-au arătat ca fiind talente excepţionale şi adevărate elite intelectuale[2].

1. *Securitatea I…*, ed. cit., pp. 175-176.
2. Luminiţa Banu, „Ofiţerul de Securitate – prototip al «omului nou»", în *Historia*, nr. 82/octombrie 2008, p. 60.

În acord cu politica dusă la nivel naţional, pentru numirea în funcţii de conducere în aparatul represiv şi la Cluj au fost preferate acele persoane care aderaseră la mişcarea comunistă în perioada ilegalităţii. Acestea aveau avantajul de a prezenta încrederea necesară ocupării posturilor încredinţate şi, în acelaşi timp, se poate vorbi şi despre o anumită recompensare a lor pentru activitatea desfăşurată în trecut.

Ulterior, unele dintre aceste persoane au avansat în carieră, primind diverse funcţii de conducere la nivel central sau teritorial. Pentru aceste cadre, activitatea lor din regiunea Cluj a constituit practic o rampă de lansare în cadrul Securităţii.

Născut la 2 martie 1911 în comuna Cojocna, Einhorn Wilhelm era un maghiar de origine evreiască, cu o activitate destul de intensă în ilegalitate. A participat la grevele organizate de P.C.dR. în 1933 şi la alte mişcări de protest. În 1937 a plecat ca voluntar în Spania în Brigăzile Internaţionale, după care a fost închis în lagărele din Franţa, unde a fost coleg cu mai mulţi lideri comunişti, dar şi cu viitorul său şef, Mihai Patriciu[1]. Întors la Cluj în 1941, întrucât era evreu, a fost trimis de regimul horthyst în detaşamente de muncă obligatorie, de unde, ulterior, a evadat şi s-a înrolat în Armata Roşie, cu care a luptat până în Cehoslovacia. Recrutat de N.K.V.D.[2], în ianuarie 1945 a revenit la Cluj, unde s-a implicat în organizarea Poliţiei populare din zonă. Beneficiind de susţinerea sovieticilor, la 1 aprilie 1945 a fost numit şef al Siguranţei din oraşul şi apoi din regiunea Cluj, cu gradul de comisar-şef, fiind totodată responsabil şi cu politica de cadre pe întregul inspectorat. În 1948 a fost promovat în funcţii la nivel central : şef al Secretariatului D.G.S.P. (1948-1949), locţiitor al şefului Direcţiei a II-a Contrasabotaj (1950-1954), şef al Serviciului Dislocări şi Domicilii Obligatorii (1954-1956), şef al Serviciului „C" (1956), şef al Serviciului T.O. (1956), şef al Serviciului Inspecţii din Direcţia Generală a Miliţiei (1959). A fost trecut în rezervă la 1 mai 1960[3].

Printre ofiţerii care au activat în cadrul organelor de represiune din Cluj şi care apoi au făcut carieră în cadrul Securităţii s-a numărat şi Albon Augustin. Născut la 22 mai 1910 în oraşul Turda, de meserie ceaprazar, membru U.T.C. din anii 1930, Albon a fost folosit de P.C.R. pe linie represivă imediat după eliberarea Ardealului de sub nazişti. În 1944-1945 a făcut parte din Comisia de triere a legionarilor din judeţul Turda, ordonând arestarea celor consideraţi periculoşi[4]. Achitându-se cu succes de sarcini, în aprilie 1945 a fost numit şef al Chesturii de Poliţie Turda, iar după înfiinţarea Securităţii, şef al Direcţiei a VI-a Paza Guvernului (1948-1950) şi şef al Centrului de coordonare Constanţa (1950-1952), fiind responsabil cu întreaga muncă de Securitate pe cuprinsul Canalului Dunăre – Marea Neagră. În această calitate a condus reeducarea din coloniile de la Canal, fiind implicat şi în alte acte de tortură[5]. În 1952 a fost arestat şi condamnat întrucât se descoperise că în perioada interbelică fusese „agent al organelor informative militare din Turda, denunţând mai multe persoane pentru convingerile şi acţiunile lor antifasciste şi comuniste"[6].

1. În 1950, Patriciu arată că îl cunoştea pe Einhorn din Spania şi apoi din lagărele franceze Gurs şi Argelés-sur-Mer, caracterizându-l în felul următor : „Era activ profesional, ajutând colectivul. Nu era îndeajuns de hotărât, [...] s-a purtat tovărăşeşte, ajutând pe cei închişi şi pedepsiţi care nu voiau să muncească" (A.C.N.S.A.S., fond *Cadre*, dosar nr. 89, ff. 81, 87).
2. Dennis Deletant, „Securitatea şi statul poliţienesc în România (1948-1964)", în *Dosarele Istoriei*, nr. 5/1996, p. 31.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Cadre*, dosar nr. 89, f. 33.
4. La 26 decembrie 1944 a decis arestarea lui Teodor Crişan, care a fost închis 10 luni în lagărul de la Slobozia (A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 913, vol. 7, f. 4).
5. Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente. 1949-1989*, Polirom, Iaşi, 2002, p. 170.
6. A.M.R., fond *Microfilme*, rola AS1-277, c. 384.

Cu puţin înainte de înfiinţarea Securităţii, la Cluj a fost operată o epurare substanţială a angajaţilor Siguranţei, dorindu-se ca personalul noii instituţii să fie format din cadre cât mai de încredere, mai ales că ele trebuiau să aplice măsurile represive pe care regimul urma să le ia.

La 1 august 1948 au fost comprimate 14 persoane de la Inspectoratul Regional de Siguranţă Cluj : comisarii Lucariu Ioan, Eremia Traian, Sandor Gavrilă, Constantinescu Mihai, Pelea Mihai ; comisarii-ajutor Fuzesi Iulian, Radu Vasile, Moraru Nicolae ; agenţii Pop Traian, Răileanu Anton, Eftimie Ioan, Joia Eremia, Şipoş Augustin şi contabila Buricia Maria. Îndepărtarea lor s-a făcut în baza Deciziei nr. 210/1948 a Comisiei pentru Redresarea Economică şi Stabilizarea Monetară şi a art. 46 din Legea 80/1948 privind bugetul pe anul 1948/1949[1]. La 17 august 1948 au fost disponibilizaţi comisarul-ajutor Munteanu Gheorghe şi agentul Iacob Tiberiu, iar comisarul Cioflec Virgil şi comisarul-ajutor Gold Maximilian au fost pensionaţi[2].

D.R.S. Cluj a fost condusă succesiv de cinci ofiţeri : col. Patriciu Mihai (30 august 1948 – 24 ianuarie 1951), col. Nedelcu Mihail (25 ianuarie 1951 – 31 iunie 1957), col. Breban Iosif (1 iulie 1957 – 17 martie 1961), maior Pleşiţă Nicolae (1 ianuarie 1962 – 6 februarie 1967) şi lt.-col. Ioana Constantin (7 februarie 1967 – 18 februarie 1968). În perioada 17 martie – 31 decembrie 1961, funcţia de şef de direcţie a fost vacantă[3].

În 1948, statutul de organizare al D.R.S.P. Cluj cuprindea doar o funcţie de locţiitor de şef de direcţie[4], dar la 1 ianuarie 1951 a fost creată o a doua funcţie de locţiitor operativ şi una de locţiitor politic, cărora, ulterior, li s-a adăugat şi funcţia de locţiitor de şef de direcţie pentru Spate, dispărând în schimb locţiitorul politic. Locţiitori operativi ai şefului direcţiei au fost : lt.-col. Cuteanu Gheorghe (1948-1950), maior Ornescu Alexandru (noiembrie 1952 – 31 ianuarie 1961), cpt. Georgescu Ioan (1953), maior Moraru Ioan (1 ianuarie 1954 – 31 decembrie 1959), col. Corin Aurel (1 ianuarie 1960 – 18 februarie 1968) şi maior Dumitraşcu Nicolae (1 aprilie 1961 – 18 februarie 1968). În perioada 1 februarie – 31 martie 1961, una dintre funcţii a fost vacantă (cea ocupată anterior de maiorul Ornescu)[5].

Unul dintre cele mai sinistre cadre de conducere ale Securităţii, chiar raportându-ne la nivelul întregii ţări, a fost col. Patriciu Mihai. De origine evreiască – numele său real fiind Grünsperger –, Patriciu a deţinut funcţia de şef al Poliţiei şi Securităţii din regiunea Cluj în perioada 1945-1951. Membru de partid din timpul ilegalităţii, a luptat ca voluntar în războiul civil din Spania, în cadrul Brigăzilor Internaţionale. La sfârşitul războiului a fost internat într-un lagăr din Franţa, dar a evadat şi a luptat în rezistenţa franceză (*maquis*) contra naziştilor[6], iar în 1944 s-a reîntors în România. Îşi datorează cariera în M.A.I. relaţiei sale apropiate cu Teohari Georgescu, ceea ce-i va aduce însă şi căderea. A fost unul dintre şefii Securităţii de numele cărora au fost legate cele mai multe asasinate, fiind implicat în numeroase crime din regiunea Cluj. Printre altele, a ordonat executarea mai multor rezistenţi din Munţii Apuseni (membri ai organizaţiilor Dabija şi Diamandi Ionescu), precum şi a unor ţărani care se împotriveau colectivizării. Ordinele sale au fost îndeplinite cu precădere de cpt. Kovács Mihai şi de mr. Briceag Nicolae[7]. Modul detaliat în care a pregătit aceste execuţii denotă şi experienţa pe care o avea din războiul civil din Spania.

1. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7346, vol. 2, ff. 10-11.
2. *Ibidem*, vol. 3, ff. 1, 8.
3. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7382, vol. 2, f. 280.
4. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7346, vol. 3, f. 282.
5. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7382, vol 2, f. 280.
6. Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965*, Polirom, Iaşi, 2001, p. 27.
7. Pentru detalii, vezi Gheorghe Iancu, Virgiliu Ţârău, „Un episod din implicarea Securităţii în colectivizarea agriculturii româneşti", în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXVII/1998, p. 285 ; Ion

Referitor la tipul de dispoziţii pe care col. Patriciu le transmitea subordonaţilor, oferim ca exemplu o declaraţie a maiorului Kovács Mihail :

> În ziua de 14-15 aug. 1950, tov. col. Patriciu telefonic m-a întrebat ce este cu cei doi bandiţi din Bistra[1], Plasa Câmpeni. […] Tov. colonel Patriciu a spus că până la 23 august să-mi iau angajamentul că-i voi prinde sau depista. […] Tov. colonel Patriciu a spus „musai până la 23 august" şi pentru ca să reuşesc voi face următorul lucru : iau câţiva chiaburi din Bistra despre care ştiu că au legături cu bandiţii, căci astfel aceşti bandiţi n-ar putea să trăiască dacă chiaburii din Bistra nu i-ar sprijini, duci afară în marginea comunei şi dai cu ei de pământ, pe urmă adunaţi chiaburii şi neamurile bandiţilor, duceţi la ei să-i îngroape şi pe urmă spuneţi la ei că dacă mai sprijină sau nu anunţă că unde se aflā bandiţii şi ei vor păţi la fel.

În urma acestui ordin, maiorul Kovács a plecat cu o echipă de ofiţeri în comuna Bistra şi a trecut la împuşcarea, fără să fi fost judecaţi, în noaptea de 16 spre 17 august 1950, a lui Iosif Trifa, Traian Pom şi Ioan Andreşel. Încântat de operativitatea cu care i s-a îndeplinit ordinul, colonelul Patriciu a dispus generalizarea în întreaga regiune a acestui mod de acţiune. Maiorul Kovács declara :

> După executarea acestui ordin, am fost chemaţi la o şedinţă la D.R.S.P. Cluj toţi şefii de serviciu. [S.J.S.P.-uri – n.n.] […] Tov. colonel Patriciu a arătat cum s-a procedat la Turda, dându-mă ca exemplu. […] Mi-a ordonat ca să merg jos în curte ca să prelucrez cu maiorul Briceag. Când i-am spus lui Briceag că ce ordin am primit, mi-a răspuns să-l las în pace, că a auzit la şedinţă şi el şi nu este copil să fie prelucrat şi în parte[2].

Trebuie totuşi menţionat şi faptul că în cazul de faţă Patriciu nu a fost decât un executant extrem de zelos al indicaţiilor primite de la centru[3].

Toate aceste asasinate nu au rămas însă fără ecou la nivelul conducerii centrale a Securităţii. La începutul anului 1951, colonelul Patriciu a fost mutat la conducerea D.R.S. Braşov, iar după un an – ca urmare a înlăturării lui Teohari Georgescu – a fost scos din M.A.I. A decedat în anul 1996 la Cluj, fără să fi avut de suferit după căderea regimului comunist.

Locul său la Cluj a fost luat de colonelul Nedelcu Mihail, care a deţinut această funcţie până în 1957. De naţionalitate bulgară (nume real : Nedelcu Mihailov), era de meserie cizmar. A aderat la mişcarea comunistă la vârsta de 25 de ani, fiind membru al D.R.O.[4] din anul 1930, pentru ca în 1936 să fie primit în P.C.dR. După cedarea Cadrilaterului de către România, a fost repatriat la Silistra, unde s-a înscris imediat în organizaţia de partid din zonă, care, în 1944-1945, l-a trimis la Şcoala de Partid de la Sofia. La 1 aprilie 1945 a fost trimis de

---

Gavrilă-Ogoranu, Elis Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. VII, Editura Marist, Baia Mare, p. 378, precum şi A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 19, vol. 4, ff. 14-17.

1. Este vorba de Traian Ihuţ şi Nicolae Salagea, ambii foşti membri ai organizaţiei de rezistenţă Dabija, care au reuşit să scape de arestare.
2. Pentru alte detalii, vezi M. Oprea, *op. cit.*, pp. 222-224.
3. La 8 iulie 1950, Patriciu a convocat o şedinţă în care le-a prezentat subordonaţilor „sarcinile imediate ce stau în faţa unităţilor noastre, sarcini trasate de către Direcţia noastră Generală, prin tov. ministru Pintilie Gheorghe". Conform directivelor lui Pintilie : „Trebuie să luăm măsurile cele mai hotărâte contra acelora care caută să împiedice desfăşurarea în bune condiţii a campaniei de colectări. […] Să căutăm adevăratul duşman şi să lovim fără cruţare în acesta". În consecinţă, Patriciu a ordonat „să se ia măsurile cele mai drastice contra acelora care caută să saboteze măsurile luate de partid şi guvern" (*România – viaţa politică în documente – 1950*, prefaţă de Alesandru Duţu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2002, pp. 213-215).
4. Organizaţia Revoluţionară a Dobrogei.

comuniştii bulgari în România, iar imediat după venirea sa a fost încadrat în M.A.I. şi numit inspector de poliţie şi şef al Direcţiei Lagăre din M.A.I. (6 aprilie 1945 – 31 ianuarie 1947). Ulterior a fost numit inspector general la Inspectoratul Regional de Poliţie Piteşti (1947-1948) şi şef al D.R.S.P. Piteşti (1948-1951)[1].

La Cluj nu s-a remarcat însă prin competenţe deosebite, fapt sesizat chiar şi de subordonaţii săi. Activitatea sa a fost criticată continuu de conducerea M.A.I. începând din anul 1952, întrucât rezultatele obţinute de el în muncă erau considerate nesatisfăcătoare[2] ; la acestea se adăugau şi numeroasele probleme din pregătirea, comportarea şi activitatea profesională a angajaţilor D.R.S. Cluj. Complet lipsit de autoritate în faţa subordonaţilor, era uneori chiar ţinta ironiilor acestora[3]. Cu toate acestea, de fiecare dată a fost menţinut în funcţie, luându-se în considerare „meritele" sale de ilegalist. Foarte probabil a beneficiat şi de susţinerea liderilor P.M.R. de origine bulgară (Petre Borilă şi Dumitru Coliu), care au creat o adevărată filieră de promovare în partid a comuniştilor de etnie bulgară[4].

Schimbarea colonelului Nedelcu de la conducerea D.R.S. Cluj a survenit abia după evenimentele din Ungaria din toamna anului 1956, care au avut rezonanţe şi în rândul maghiarilor din România, inclusiv al celor din regiunea Cluj. Cu această ocazie, au fost descoperite grave deficienţe în ceea ce priveşte activitatea Securităţii din Cluj în problema „naţionaliştilor maghiari". La şedinţa Colegiului M.A.I. din 17 mai 1957 a fost evidenţiat faptul că organele de Securitate din Cluj nu doar că nu ţineau sub control minoritatea maghiară din regiune, dar nici măcar nu recrutaseră agenţi printre reprezentanţii acestei etnii. Întrebat de Alexandru Drăghici de ce nu exista agentură în rândul „elementele fasciste maghiare", colonelul Nedelcu a oferit un răspuns elocvent asupra capacităţilor sale de conducere : „Nu avem agentură în rândul maghiarilor. Mi-a fost frică să lucrez. Dacă ceream sprijin unui maghiar, el îmi răspundea că în primul rând este maghiar şi pe urmă U.T.M.-ist sau membru de partid. Mi-a fost tare frică să lucrez. Am primit ordin să fac acest lucru şi totuşi am şovăit în a lua măsuri"[5]. În pofida tuturor acestor lipsuri, colonelul Nedelcu nu a fost trecut în rezervă, ci doar mutat într-o

1. A.C.N.S.A.S., fond *Cadre*, dosar nr. 53, ff. 2-3.
2. Într-un raport din 6 iunie 1953 al Serviciului Inspecţii din M.A.I., privind activitatea D.R.S. Cluj, se precizau următoarele : „Comoditatea, lipsa de exigenţă, împăciuitorismul faţă de lipsuri au rămas trăsături care caracterizează şi în prezent pe tov col. Nedelcu Mihail, fapt ce ne îndreptăţeşte să considerăm că nu are niciun fel de perspectivă de îndreptare, de a-şi lichida lipsurile. [...] Propunem scoaterea din muncă a tov. col. Nedelcu Mihail" (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13150, f. 83). Într-un raport similar din 1955, acuzele erau identice : „Răspunderea faţă de lipsurile existente o are conducerea direcţiei, respectiv tovarăşul col. Nedelcu Mihail, care prin atitudinea sa faţă de muncă a încurajat împăciuitorismul faţă de neexecutatea ordinelor şi atitudinea dulceagă, de automulţumire, care dăinuie în cadrul regiunii" (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13168, f. 119).
3. Într-un raport din 17 mai 1968, maiorul Rîpeanu Ioan afirma că maiorul Gruia Manea, şeful Serviciului Anchete, „pentru a-l discredita pe fostul şef al regiunii M.A.I. Cluj, Nedelcu Mihail, cunoscând faptul că acesta nu citeşte lucrările prezentate la semnat, a completat un mandat de arestare pe numele lui Nedelcu Mihail, pe care apoi l-a introdus în corespondenţă, fiind semnat" (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 19, vol. 4, f. 16).
4. Conform lui Alexandru Bârlădeanu, „filiera bulgară" („o filieră verticală, foarte bine structurată") era condusă de Petre Borilă (Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997, p. 31). Printre ofiţerii de Securitate promovaţi pe această filieră îl amintim şi pe Vasile Vâlcu, un alt ilegalist de origine bulgară, care între anii 1952 şi 1955 a condus Direcţia I Informaţii Externe, ulterior fiind numit membru al Consiliului de Stat (Florica Dobre [coord.], *Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1989. Dicţionar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, p. 610).
5. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 202, f. 4.

funcţie care nu pretindea abilităţi informativ-operative, cea de şef al Serviciului „C" Evidenţă operativă din M.A.I. (1957-1967)[1].

În locul colonelului Nedelcu, conducerea M.A.I. a decis ca funcţia de şef al D.R.S. Cluj să fie preluată tot de un ofiţer care activase în partid din ilegalitate : locotenent-colonelul Breban Iosif. Născut la 6 aprilie 1920 în comuna Balc, Breban provenea dintr-o familie evreiască ce avusese foarte mult de suferit de pe urma deportărilor din perioada războiului (părinţii săi, doi fraţi, două surori şi un unchi au decedat în lagărele de concentrare naziste). În perioada interbelică a muncit ca zeţar la Tipografia din Oradea, fiind atras foarte devreme spre activităţi comuniste de către fraţii săi. În 1935, la vârsta de 15 ani, a devenit membru al U.T.C. şi s-a înscris în Sindicatul Tipografilor, iar ulterior a activat şi în M.A.D.O.S.Z. şi Ajutorul Roşu. A fost încadrat în Securitate în anul 1952, direct în funcţia de locţiitor al şefului Direcţiei a IV-a Contrasabotaj, pe care a ocupat-o până la mutarea sa la Cluj[2].

După numirea colonelului Breban în fruntea D.R.S. Cluj s-a făcut simţită o îmbunătăţire a activităţii organelor de Securitate din zonă. În perioada imediat următoare, ofiţerii din subordinea sa au reuşit să anihileze ultimele grupuri de rezistenţă armată care mai activau în Apuseni : Leon Şuşman şi Teodor Şuşman.

În perioada 1948-1968, principalele compartimente de Securitate de la nivel regional au fost conduse de următorii ofiţeri :

- Biroul I Informaţii Externe : căpitan Călian Liviu (1 mart. 1960 – 31 mart. 1962) ; căpitan Cuibus Aurel (1 apr. 1962 – 31 dec. 1964) ; maior Muntean Teodor (1 ian. 1965 – 18 febr. 1968). La începutul anului 1960, funcţia de şef de birou a fost vacantă.
- Şefii Serviciului II Contraspionaj au fost : locotenent Pătruţescu Vasile (15 mai 1953 – 31 mart. 1955) ; căpitan Stănescu Aurel (1 apr. 1955 – 1957) ; căpitan Pîra Nicolae (1957 – 14 mart. 1959) ; locotenent-major Pereş Alexandru (15 mart. 1959 – 18 febr. 1968). Locţiitorii acestora au fost : locotenent-major Stern Vasile (1951) ; sublocotenent Mihaly Iuliu (1953) ; căpitan Stănescu Aurel (1954-1955) ; căpitan Pătruţescu Vasile (1956-1959) ; căpitan Feier Ştefan (1959-1962) ; căpitan Oprea Ioan (1962-1965).
- Serviciul III Informaţii Interne a fost condus de : locotenent Breiner Gheorghe (1 sept. 1948 – 31 dec. 1950) ; locotenent-major Vancea Emil (1 ian. 1951 – 14 mai 1953) ; locotenent-major Moraru Ioan (15 mai 1953 – 31 mart. 1954) ; locotenent-major Székely Martin (1 apr. 1954 – 28 febr. 1956) ; maior Iacob Martin (1 mart. 1956 – 1959) ; locotenent-major Dorobanţu Lazăr (1959 – 31 mart. 1960) ; căpitan Puşcaşu Ilie (1 aug. 1961 – 31 iul. 1963) ; căpitan Dumitrescu Dumitru (1 aug. 1963 – 18 febr. 1968). Între 1 septembrie 1956 şi 31 iulie 1957, funcţia a fost deţinută de căpitan Albu Ioan, în lipsa maiorului Iacob. De asemenea, în perioada 1 aprilie 1960 – 31 iul. 1961, funcţia a fost vacantă. Funcţiile de locţiitor de şef de serviciu[3] au fost deţinute de următorii ofiţeri : sublocotenent Răchită Andrei (1948-1950), locotenent-major Kovács Iosif (1953), căpitan Albu Ioan (1953-1959), căpitan Mărgineanu Emil (1960-1962), maior Pârvu Gheorghe (1962-1966), căpitan Puşcaşu Ilie (1963-1968), un post fiind vacant pentru câteva scurte perioade.
- Şefii Serviciului IV Contrasabotaj au fost : locotenent Daroczi Alexandru (30 aug. – 1 dec. 1948) ; sublocotenent Dascăl Eugen (1 dec. 1948 – 29 febr. 1951) ; locotenent-major

1. Pentru alte detalii biografice, vezi Liviu Pleşa, „Cadrele de conducere din Direcţia Regională de Securitate Cluj. Date biografice (I)", în *Caietele C.N.S.A.S.*, nr. 3/2009, pp. 121-123.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Cadre*, dosar nr. 10, f. 93.
3. Menţionăm faptul că la 1 august 1963 s-a creat o a doua funcţie de locţiitor al şefului Serviciului III Informaţii Interne (A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7382, vol. 2, f. 280).

Hercz Nicolae (1 mart. 1951 – 1952) ; căpitan Toth Adalbert (1952 – 28 febr. 1956) ; căpitan Székely Martin (1 mart. 1956 – 1960) ; maior Negru Vergiliu (1961 – 31 mart. 1963) ; maior Taloş Vasile (1966-1968).

- Serviciul VII Filaj şi Investigaţii a fost condus de : căpitan Irimieş Pavel (15 mai 1953 – 30 nov. 1955) ; locotenent-major Nicolau Gheorghe (1 dec. 1955 – 30 nov. 1962) şi locotenent-colonel Negru Virgiliu (1 apr. 1963 – 18 febr. 1968), postul fiind vacant în perioada 1 decembrie 1962 – 31 martie 1963.
- Serviciul VIII Anchete Penale a fost condus de : locotenent Stănescu Aurel (30 aug. 1948 – 30 sept. 1952) ; locotenent Gruia Manea (1 oct. 1952 – 30 iun. 1962) ; maior Taloş Vasile (1 oct. 1963 – 1966). În perioada 1 iulie 1962 – 30 septembrie 1963, funcţia fost vacantă.
- Şefii Secţiei „C" Evidenţă Operativă au fost : locotenent Erdely Ioan (15 mai 1953 – 1954) ; căpitan Bogacenco Vitalie (1954 – 15 dec. 1959) ; căpitan Istvan Edmund (15 dec. 1959 – 30 nov. 1962) ; maior Negrilă Ştefan (1 dec. 1962 – 31 oct. 1964) ; maior Nicolau Gheorghe (1 nov. 1964 – 1966) ; maior Pârv Gheorghe (1967-1968).
- Biroul „K" Contraspionaj în închisori a fost condus de : sublocotenent Costea Dumitru (1953) ; căpitan Bădilă Viorel (1 dec. 1958 – 1 mart. 1960) ; căpitan Lombrea Vasile (1 febr. 1961 – 31 mart. 1962) ; căpitan Pop Alexandru (1 apr. 1962 – 30 sept. 1964) şi locotenent-colonel Popa Gheorghe (1 oct. 1964 – 31 ian. 1968), funcţia de conducere fiind vacantă în perioada 1 martie 1960 – 31 ianuarie 1961).
- Funcţia de şef al Secţiei Cadre a fost ocupată de : locotenent Chiriac Nicolae (1952 – 15 mai 1953), locotenent Demeter Carol (15 mai 1953 – 31 dec. 1961) şi maior Mărginean Gavrilă (1 ian. 1962 – febr. 1968).
- Funcţiile de şefi ai structurilor judeţene/raionale de Securitate din regiunea Cluj au fost deţinute de următorii ofiţeri :
  - Aiud : locotenent Bedö Nicolae (1951), locotenent Istvan Edmund (1952-1953), locotenent Tăuţan Valentin (1953-1955), căpitan Rusu Grigore (1956-1965), locotenent-major Popa Emanoil (1966-1968).
  - Beclean : sublocotenent Kulcsar Ludovic (1952-1953), locotenent-major Vociu Octavian (1954-1955) şi căpitan Lombrea Vasile (1955-1960).
  - Bistriţa : maior Gligor Viorel (1948-1950), locotenent-major Racz Ştefan (1952-1953), locotenent Fenyes Francisc (1953-1954), locotenent Drăguş Ioan (1954-1956), căpitan Zăpârţan Nicolae (1957-1962), maior Rusu Grigore (1966-1968).
  - Câmpeni : locotenent Crişan Iuliu (1951-1953), sublocotenent Bartha Alexandru (1953-1954), locotenent-major Creţu Simion (1955-1956), locotenent-major Muntean Teodor (1957-1962), căpitan Moraru Moise (1962-1966) şi locotenent-major Scrob Dumitru (1966-1968).
  - Cluj : locotenent Răchită Andrei (1951-1952), locotenent-major Stern Vasile (1952-1954) şi căpitan Crişan Iuliu (1954-1960).
  - Dej : maior Briceag Nicolae (1948-1950), locotenent Rusu Grigore (1951-1952 şi 1954-1956), locotenent-major Crişan Iuliu (1953-1954) şi căpitan Rugină Teodor (1956-1968).
  - Gherla : locotenent Rusu Grigore (1949-1950), sublocotenent Rugină Teodor (1951-1954), locotenent Moraru Vasile (1955-1956), locotenent-major Matei Teodor (1957-1960), căpitan Isac Constantin (1960-1961), căpitan Gavrilescu Ilie (1961-1963) şi locotenent-major Oargă Gheorghe (1963-1968).
  - Huedin : locotenent Bogacenco Vitalie (30 aug. 1948 – 1949), sublocotenent Radu Ioachim (1949), locotenent Mureşan Alexandru (1950), locotenent Răchită Andrei (1950), locotenent Lombrea Vasile (1951-1953), locotenent-major Kovács Iosif

(1953-1956), locotenent-major Kulcsar Ludovic (1957-1960), căpitan Cruceru Ştefan (1960-1962), maior Rîpeanu Ion (1963-1967) şi căpitan Gui Ioan (1967-1968).
- Jibou : sublocotenent Vasil Vasile (1948-1949), sublocotenent Beldeanu Virgil (1951--1955), locotenent-major Costin Teofil (1957-1960).
- Luduş : căpitan Fodor Iuliu (1952-1955), locotenent-major Moraru Vasile (1957-1958) şi căpitan Drăguş Ioan (1958-1960).
- Mureş : căpitan Mihaly Alexandru (1948-1950).
- Năsăud : sublocotenent Mureşanu Alexandru (1948-1949), locotenent Opriş Ioan (1952--1958), căpitan Tudorache Silvestru (1958-1960) şi locotenent-major Ionaşcu Laurenţiu (1960-1968).
- Sărmaş : locotenent Bedö Nicolae (1953), locotenent Stoica Viorel (1953-1954) şi locotenent Csergö Alexandru (1954-1958).
- Turda : maior Kovács Mihai (1948-1950), locotenent-major Moraru Ioan (1951-1953), locotenent-major Racz Ştefan (1953-1957), căpitan Tăuţan Valentin (1958-1959), căpitan Pătruţescu Vasile (1959-1962) şi maior Ardeleanu Ioan (1962-1968).
- Zalău : locotenent Pintilie Alexandru (1952-1956), căpitan Vociu Octavian (1957-1960), căpitan Csergö Alexandru (1960-1962) şi căpitan Creţu V. Ioan (1962-1968).

Mecanismele care au dus la numirea ofiţerilor de mai sus în funcţiile de conducere menţionate au fost destul de diverse. Majoritatea celor numiţi în 1948 au fost cadre care făcuseră parte din conducerea compartimentelor similare sau asemănătoare în cadrul Siguranţei, pentru ei înfiinţarea Securităţii însemnând doar o simplă schimbare de titulatură. Este vorba despre persoane ca locotenent-colonelul Cuteanu Gheorghe, locotenentul Breiner Gheorghe, locotenentul Stănescu Aurel, căpitanul Walter Alexandru, locotenentul Irimieş Pavel ş.a. La nivelul judeţelor din subordine şi al structurilor în care acestea erau subdivizate, conducerea a fost practic păstrată neschimbată.

Nu în ultimul rând, chiar din anul 1948, la numirea în funcţiile de conducere s-a ţinut cont şi de studiile urmate de respectivii ofiţeri pe linie profesională (şcoli sau cursuri ale Siguranţei sau M.A.I.), fapt care nu s-a dovedit întotdeauna benefic. Spre exemplu, chiar din toamna anului 1948 conducerea D.R.S.P. Cluj a constatat faptul că unele dintre cadrele numite în noile funcţii de conducere erau slab pregătite profesional şi nu erau capabile să-şi îndeplinească în mod satisfăcător sarcinile primite. Este vorba mai ales de locotenentul Daroczi Alexandru, şeful Secţiei a II-a Contrasabotaj, de locotenentul Iszlai Adalbert şi sublocotenentul Kappel Zoltan, ambii şefi de birou, dar şi de alte cadre (sublocotenentul Muscal Iosif, şef de problemă, şi sublocotenentul Löbl Adolf, funcţionar operativ), pe care colonelul Patriciu dorea să-i schimbe încă din octombrie 1948, practic la doar două luni de la numirea lor în funcţii. Toţi aceşti angajaţi au fost numiţi în posturile respective pentru simplul motiv că absolviseră o şcoală centrală a M.A.I., fără a se mai verifica dacă aveau calităţile şi experienţa necesare poziţiilor pe care au fost încadraţi. Întrucât sistemul destituirilor şi retrogradărilor încă nu era statuat şi aplicat pentru ofiţerii de Securitate, fiind introdus abia în 1950[1], colonelul Patriciu – în conivenţă cu Direcţia Cadre din D.G.S.P. – a recurs la o formulă inedită. Mai exact, i-a obligat pe cei cinci să depună o cerere de a fi numiţi în grade şi funcţii inferioare. În consecinţă, ofiţerii în cauză au raportat faptul că „nu şi-au însuşit cunoştinţele profesionale necesare gradului ce-l deţin şi sunt conştienţi că datorită acestui fapt prejudiciază bunul mers

1. Pedeapsa retrogradării în grad a fost introdusă la 17 august 1950, ea urmând să se aplice ofiţerilor din Ministerul Afacerilor Interne şi Ministerului Forţelor Armate (Mircea Suciu, Robert Levy, Laurenţiu Panaite, „M.A.I. şi Securitatea : date şi documente inedite (1948-1965)”, în *Dosarele Istoriei*, nr. 5/1996, p. 49).

al întregului serviciu, ceea ce ar putea vătăma interesele instituţiei”, solicitând să fie numiţi „într-un grad inferior, de mică răspundere, în care ar putea da un randament mai mare şi ar putea fi utili muncii de Securitate”. Prin Decizia D.G.S.P. nr. 14510, începând cu data de 1 decembrie 1948, Daroczi şi Iszlai primeau gradul de sublocotenent şi funcţia de şef de problemă, iar restul au fost trecuţi în categoria subofiţerilor şi numiţi funcţionari operativi[1].

În primii ani, când existau destul de puţine cadre ale căror calităţi şi loialitate fuseseră verificate, s-a simţit nevoia instalării în principalele funcţii de conducere fie a unor persoane trimise de la centru, fie a unor ofiţeri aduşi din alte regiuni, unde se remarcaseră prin activitatea lor. Căpitanul Georgescu Ioan – locţiitor al şefului Direcţiei – a ocupat anterior funcţia de şef S.J.S.P. Mehedinţi şi posturi de conducere la D.R.S. Dolj[2]. Un alt locţiitor, locotenent-colonelul Dumitraşcu Nicolae, fusese anterior locţiitor al şefului D.R.S. Arad şi Banat[3]. Tot de la Timişoara a fost adus şi maiorul Negru Virgiliu[4]. Şeful Serviciului Politic din perioada 1952-1953, locotenentul Erdely Ioan, a fost adus de la D.R.S. Sibiu, unde ocupase o funcţie similară[5]. În schimb, colonelul Corin Aurel venea de la centru, unde fusese şef al Direcţiei Administrative (1952-1953) şi locţiitor al şefului Direcţiei a VI-a Transporturi (1955-1959), precum şi membru al Comisiei M.S.S. ce se ocupa cu internarea persoanelor în coloniile de muncă (C.M.) şi domiciliile obligatorii (D.O.) (1952-1953)[6].

În timp, fenomenul s-a manifestat şi invers, unii ofiţeri ce se evidenţiaseră prin activitatea depusă la D.R.S. Cluj fiind promovaţi la conducerea altor regiuni de Securitate. Maiorul Kovács Mihai, şeful S.J.S.P. Turda, a fost recompensat cu funcţiile de şef al D.R.S. Hunedoara (1951-1952) şi şef al D.R.S. Autonome Maghiare (1952-1961)[7]. La Hunedoara şi Mureş, maiorul Kovács l-a avut ca adjunct pe locotenentul Breiner Gheorghe, fostul şef al Secţiei I de la Cluj. De asemenea, colonelul Cuteanu Gheorghe a fost promovat şef al D.R.S. Vâlcea (1951-1952) şi şef al D.R.S. Piteşti (1956-1957)[8]. Tot în 1951 au fost efectuate şi alte avansări în funcţii ale unor ofiţeri proveniţi de la D.R.S. Cluj : căpitanul Dascălu Eugen – şeful Secţiei a II-a – a fost numit şef al D.R.S. Baia Mare/Maramureş (funcţie pe care a deţinut-o până în anul 1958), iar şeful S.J.S.P. Bistriţa, maiorul Gligor Viorel, a fost numit şef al D.R.S. Bârlad (1951-1955)[9], în timp ce maiorul Mihaly Alexandru, fostul şef al S.J.S.P. Mureş, a fost numit şef al D.R.S. Rodna.

Anumiţi ofiţeri au fost mutaţi de la D.R.S. Cluj pe motiv disciplinar, ca urmare a abaterilor pe care le comiseseră. La 15 mai 1959, căpitanul Pâra Nicolae, şeful Serviciului II Contraspionaj – aflat într-un conflict permanent cu locţiitorul său, căpitanul Pătruţescu Vasile, ce a dus la scindarea serviciului –, a fost numit şef al Serviciului Raional Sibiu[10]. La rândul său, căpitanul Pătruţescu a fost mutat la conducerea Serviciului Raional Turda, dar nici aici nu s-a achitat satisfăcător de sarcini, astfel încât în 1962 a fost retrogradat ca ofiţer I[11].

1. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7346, vol. 7, f. 239.
2. Liviu Pleşa, *Cadrele de conducere...*, ed. cit., p. 129.
3. Florica Dobre, Elis Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa (coord.), *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective şi metode*, vol. II, *1967-1989*, studiu introductiv de Elis Neagoe-Pleşa şi Liviu Pleşa, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006, p. 100.
4. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7388, vol. 1, f. 235.
5. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7358, vol. 61, f. 255.
6. A.C.N.S.A.S., fond *Cadre*, dosar nr. 16, ff. 2-3.
7. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7382, vol. 2, f. 346.
8. *Ibidem*, f. 332.
9. Florian Banu, *„Un deceniu de împliniri măreţe”. Evoluţia instituţională a Securităţii în perioada 1948-1958*, cuvânt înainte de Gheorghe Buzatu, Tipo Moldova, Iaşi, 2010, p. 152.
10. Nicolae Ioniţă, „Politica de cadre în Securitate. Schimbarea cadrelor medii de conducere (1958-1967)”, în *Caietele C.N.S.A.S.*, nr. 3, 2009, p. 46.
11. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7382, vol. 2, f. 283.

Sunt destul de numeroase şi cazurile acelor ofiţeri care au fost promovaţi de la conducerea raioanelor în diverse funcţii de conducere la nivel regional. Cel mai elocvent caz este cel al căpitanului Moraru Ioan de la raionul Turda, numit locţiitor al şefului Direcţiei, dar mai pot fi oferite şi alte exemple : locotenentul-major Vancea Emil, adus de la S.J.S.P. Bistriţa, căpitanul Crişan Iuliu, şeful Biroului 2 din Serviciul II, venit de la Dej, căpitanul Demeter Carol, şeful Secţiei Cadre, care condusese anterior Biroul Cadre la raionul Turda[1] ş.a.

Unii ofiţeri au fost mutaţi de la regiune la raioane şi apoi din nou la regiune, dar aceste operaţiuni s-au făcut ca urmare a promovării lor continue în funcţii de o responsabilitate tot mai mare. În 1956, căpitanul Matei Teodor a fost promovat din funcţia de lucrător operativ prim la Biroul 2 din Serviciul III în cea de şef al Secţiei raionale Gherla, pentru ca, în 1961, să revină în centrala regiunii în funcţia de locţiitor al şefului Biroului 5 din Serviciul III, ocupând ulterior poziţiile de şef al Biroului Inspecţii (1962-1964) şi şef al Biroului 6 din Serviciul III (1964-1968)[2].

S-a practicat şi sistemul rotirii cadrelor în diverse funcţii de conducere atât la nivel regional, cât şi raional. Căpitanul Stănescu Aurel a condus Serviciul Anchete, apoi Biroul 2 Partide burgheze din Serviciul III, iar ulterior Serviciul II Contraspionaj. Maiorul Negru Virgiliu a fost mutat din fruntea Serviciului VI T.F. la conducerea Serviciului IV Contrasabotaj şi apoi a Serviciului VII S.O. Căpitanul Nicolau Gheorghe a condus pe rând Serviciul VII S.O., Secţia „C" şi Secţia a XI-a T.O. În cazul ocupanţilor funcţiilor de conducere din raioane, sistemul mutării de la un raion la altul a fost şi mai vizibil : căpitanul Vociu Octavian s-a aflat la conducerea raioanelor Câmpeni, Turda, Beclean şi Zalău ; căpitanul Rusu Grigore la Gherla, Dej, Aiud şi Bistriţa ; căpitanul Crişan Iuliu la Hida, Câmpeni, Dej şi Cluj.

În privinţa originii etnice a ofiţerilor din cadrul Securităţii Cluj, în primii ani trebuie remarcat numărul ridicat de cadre de conducere care nu proveneau din rândul românilor. O pondere ridicată din rândul ofiţerilor superiori era deţinută de etnici maghiari sau evrei. Se evidenţiază faptul că primii trei şefi ai D.R.S. Cluj au fost alogeni, numeroşi alţi etnici neromâni ocupând mai multe funcţii de conducere în anii 1940-1950, după cum am amintit anterior : maiorul Kovács Mihail, locotenentul Breiner Gheorghe, căpitanul Székely Martin, locotenentul Daroczi Alexandru, sublocotenentul Dascăl Eugen (fost Davidovici[3]), locotenentul-major Hercz Nicolae, căpitanul Toth Adalbert, locotenent-colonelul Weiss Ludovic, locotenentul Erdely Ioan, maiorul Bogacenco Vitalie, căpitanul Istvan Edmund, sublocotenentul Kulcsar Ludovic, locotenentul-major Racz Ştefan, locotenentul-major Fenyes Francisc, locotenentul-major Kovács Iosif, locotenentul Csergö Alexandru, locotenentul Demeter Carol, căpitanul Kulcsar Ştefan – şeful Secretariatului direcţiei în perioada 1948-1949 –, sublocotenentul Sovrea Zoltan – şeful Serviciului V Contraspionaj în cadrul Forţelor Armate (1950-1951) –, căpitanul Beiner Sigy – locţiitor al şefului Serviciului Anchete (1953-1959) ş.a.

Prezenţa unui număr atât de mare de ofiţeri de alte etnii în posturi de conducere nu putea desigur decât să stârnească nemulţumirea românilor, care se simţeau marginalizaţi. În 1957, plutonierul Fodor Alexandru era de părere că „la conducerea unor colective sunt ofiţeri de naţionalitate evrei şi un român nu poate obţine o funcţie în cadrul Direcţiei". Reacţia şefului D.R.S. Cluj de atunci, colonel Breban, de etnie evreiască, a fost foarte dură, el ordonând ca pe baza acestei simple afirmaţii plutonierul Fodor să fie arestat şi trimis în justiţie, care l-a şi condamnat[4].

1. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7358, vol. 61, f. 250.
2. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7382, vol. 2, f. 280.
3. Neagu Cosma, *Cupola. Din culisele Securităţii*, Globus, Bucureşti, f.a., p. 76.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 19, vol. 4, f. 179.

Nu putem însă susţine afirmaţiile potrivit cărora funcţiile de conducere din cadrul D.R.S. Cluj erau deţinute integral de alogeni. De exemplu, adjuncţii şefului Direcţiei au fost întotdeauna exclusiv români. Serviciul II Contraspionaj a fost condus de căpitanul Stănescu Aurel, căpitanul Pîra Nicolae şi locotenentul-major Pereş Alexandru. În plus, din a doua parte a anilor 1950, ponderea neromânilor în funcţii de conducere s-a redus continuu şi substanţial. Totodată, credem că prezenţa printre cadrele superioare ale Securităţii a unui anumit număr de ofiţeri de etnie maghiară era firească, dacă ţinem cont de faptul că în raza de activitate a D.R.S. Cluj se aflau şi zone cu populaţie majoritar maghiară.

Nicolae Pleşiţă, fostul şef al acestei direcţii regionale, susţine următoarele : „Eu, când am fost numit comandant al Regionalei Cluj, am putut vedea că în Securitate nu erau decât unguri şi evrei. Ici-acolo mai apărea şi câte un român chior. Foarte greu mi-a fost să românizez aparatul din Cluj, dar am făcut-o”[1]. Trebuie să ţinem însă cont şi de fanfaronada obişnuită a autorului acestor afirmaţii, întrucât starea de fapt prezentată este mult exagerată şi mai ales fusese remediată cu destulă vreme înainte de venirea acestuia la Cluj. În 1961, majoritatea covârşitoare a ofiţerilor cu funcţii de conducere din cadrul Securităţii erau români : şeful direcţiei, cei trei locţiitori ai acestuia, şefii tuturor serviciilor şi secţiilor regionale şi raionale, precum şi aproape toţi şefii de birouri. Aşadar o conducere aproape integral românească, ce se va menţine apoi în toată perioada următoare. De asemenea, numărul cadrelor de origine maghiară sau evreiască a fost redus şi la nivelul funcţiilor de execuţie.

În ceea ce priveşte compoziţia etnică a tuturor cadrelor de Securitate din regiunea Cluj, aceasta a fost tot timpul dominată de români. La începutul anului 1956, din cele 617 cadre existente, 407 erau români, 189 maghiari, 16 evrei, trei ruşi şi doi de alte naţionalităţi.

Sub aspectul originii sociale, cei 617 angajaţi din 1956 aveau următoarea provenienţă : 261 foşti muncitori, 254 foşti ţărani cu gospodărie mică, 40 foşti ţărani cu gospodărie mijlocie, 37 foşti funcţionari, 21 foşti mici meseriaşi sau mici comercianţi şi doar patru erau foşti ţărani colectivişti.

În primii ani, cadrelor Securităţii li se cerea să dea dovadă doar de două calităţi principale : loialitate deplină faţă de partid şi regim şi să nu ezite în a lovi fără milă adversarii puterii. La 1 februarie 1950, colonelul Patriciu le-a ordonat subordonaţilor săi „să lupte mai hotărât contra duşmanului de clasă, contra chiaburilor, să aibă mai multă iniţiativă, trebuie să ştie să urască duşmanul, căci numai astfel rezultatul muncii noastre va fi cel dorit”[2].

Probabil că cea mai mare deficienţă a politicii de cadre dusă la D.R.S. Cluj a constituit-o continua fluctuaţie a angajaţilor. Un număr foarte mare de ofiţeri şi subofiţeri au fost trecuţi în rezervă sau disponibilizaţi după numai unul sau doi ani de activitate, întrucât se constata fie faptul că erau cu totul nepotriviţi pentru munca de Securitate, fie că aveau probleme biografice anterioare, la care se adăugau şi numeroasele abateri profesionale şi comportamentale pe care aceştia le comiteau.

Primele trieri ale personalului au fost operate la începutul anului 1950. La 14 februarie 1950 au fost trecute în rezervă şapte cadre, toate angajate după 1948, în general pentru probleme biografice anterioare (luptaseră pe Frontul de Răsărit, fuseseră legionari sau fascişti, refugiaţi din Basarabia, speculanţi etc.), care puteau fi descoperite foarte uşor înainte de încadrare. Au existat însă şi alte motive, cum ar fi cazul plutonierului-major Rebăltescu Eugen, care „a avut o atitudine duşmănoasă faţă de U.R.S.S. şi a dat dovadă de lipsă totală de conştiinţă şi ură de clasă”[3].

1. Viorel Patrichi, *Ochii şi urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleşiţă*, prefaţă de Dan Zamfirescu, Ianus Inf. S.R.L, 2001, p. 106.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2638, vol. 1, f. 58.
3. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7348, vol. 15, ff. 1-7.

Dar dacă în primii ani aceste erori făcute la încadrarea personalului mai pot fi înţelese, ţinând cont de presiunea enormă care exista pentru completarea posturilor – aflate mereu în creştere progresivă – cu persoane noi, este mult mai greu de explicat persistenţa aceloraşi greşeli şi în anii 1960. Numai în perioada 1961-1964 au fost scoşi din Securitatea Cluj un număr de nouă ofiţeri încadraţi începând cu anul 1961, dintre care şase proveneau direct de la Şcoala de Ofiţeri activi de Securitate de doi ani din Bucureşti. Motivele trecerii lor în rezervă : „probleme de cadre", „însuşirea de bani din fondul C.I.S.", „abateri grave de la disciplina militară şi morală", „necorespunzător în muncă" etc. De asemenea, în perioada 1 februarie – 1 noiembrie 1964 au fost trecuţi în rezervă alţi 13 ofiţeri, majoritatea pentru „muncă slabă", dar şi pentru „abateri repetate"[1].

Dar defecţiunile politicii de recrutare a cadrelor s-au făcut simţite şi la nivelul ocupanţilor funcţiilor de conducere. Căpitanul Kulcsar Ştefan, şeful Secretariatului Direcţiei, a fost îndepărtat din Securitate la 6 aprilie 1951, fiind totodată trimis în justiţie. Motivul : lua bani şantajând diverse persoane care lucrau clandestin[2].

Activitatea

Conform reglementărilor interne ale Securităţii, o direcţie regională „funcţionează sub conducerea, directivele şi controlul direct al Direcţiunii Generale a Securităţii", iar pe teritoriul său „duce activitate împotriva claselor exploatatoare răsturnate şi elementelor din fostele partide burgheze care încearcă să reinstaureze în ţară regimul burghezo-moşieresc ; apără teritoriul ţării noastre de pătrunderea agenturilor serviciilor de spionaj ale ţărilor imperialiste şi sateliţilor lor". Totodată, se prevedea faptul că „Direcţiunea Regională se sprijină pe concursul maselor largi populare"[3].

Direcţiile regionale de Securitate aveau drepturi extinse, atât din punct de vedere informativ, cât şi operativ. Prezentăm câteva dintre acestea : „să creeze reţele de informatori în toate instituţiile de stat şi sociale şi în întreprinderi, cu excepţia organelor P.M.R." ; „să recruteze, în calitate de informatori, pe orice persoană din cadrul organizaţiilor de masă, aparatului economic şi de stat, cu excepţia deputaţilor Marii Adunări Naţionale, membrilor din conducerea organelor conducătoare ale Partidului şi funcţionarilor Partidului" ; „să efectueze, în mod secret, controlul corespondenţei suspecte şi în special a corespondenţei persoanelor suspectate de organele Securităţii" ; „să efectueze percheziţii secrete şi sustrageri la persoanele suspectate de organele Securităţii" ; „să instaleze în apartamentele persoanelor suspectate aparate tehnice de ascultare" ; „să interogheze, în calitate de martor, pe oricare persoană, cu excepţia membrilor C.C. al P.M.R." ; „cu aprobarea Direcţiunii Generale, să efectueze arestări şi percheziţii la elementele infractoare" ; „să deţină în aresturi şi în închisori preventive pe cei aflaţi sub anchetă"[4].

După cum se poate observa, organele de Securitate erau practic atotputernice în teritoriul pe care îl controlau, singura lor obligaţie fiind aceea de a raporta şi solicita aprobarea pentru efectuarea reţinerilor. Printre puţinele domenii în care ele nu aveau competenţe directe erau

1. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7382, vol. 2, f. 286.
2. Detalii în A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7506, vol. 5, ff. 443-444.
3. *Securitatea I...*, ed. cit., p. 22.
4. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7351, vol. I/1951, ff. 6-7.

armata şi transporturile, deservite de unităţile centrale de Securitate (serviciile regionale existente pe aceste profiluri nu erau subordonate direcţiei regionale)[1].

La înfiinţarea Securităţii, una dintre principalele sarcini care se aflau în faţa noilor organe represive era cea a descoperirii şi arestării foştilor lideri ai Mişcării Legionare din regiune. În cazul D.R.S.P. Cluj, problema legionarilor prezenta o importanţă sporită faţă de alte regiuni, întrucât în oraş fiinţase o puternică organizaţie legionară în rândul studenţilor. Arestările în rândul studenţilor legionari au început de la sfârşitul primăverii anului 1948, dar vacanţa a îngreunat foarte mult cercetările. Acestea au fost însă reluate cu o şi mai mare intensitate în toamna anului 1948, odată cu începerea anului universitar. Cu ajutorul informatorilor, dar mai ales prin anchetarea foarte dură a celor arestaţi, organele de Securitate au reuşit să reconstituie întreaga schemă a organizaţiei studenţeşti legionare, care avea grupe de conducere pe facultăţi şi ani de studiu, trecând apoi la arestarea tuturor celor care se mai aflau în oraş. Nici cei care au părăsit la timp oraşul nu au scăpat cu totul de atenţia Securităţii, care a emis ordine de urmărire şi arestare a acestora pe cuprinsul regiunii şi la nivel naţional.

Acţiunile represive contra studenţilor legionari au avut însă şi un efect neaşteptat, de bumerang. Mulţi dintre cei care au scăpat de arestările iniţiale au fugit în munţi, unde au constituit puternice grupuri de rezistenţă armată anticomunistă, astfel încât pericolul pe care ei îl reprezentau pentru regim a crescut în intensitate. Cel mai sugestiv exemplu este cel al grupului condus de Ion Gavrilă-Ogoranu, fost student la Facultatea de Agronomie din Cluj, format în majoritate din foşti studenţi legionari din Cluj. De asemenea, au existat şi alţi lideri ai unor grupuri de rezistenţă din zonă, foşti studenţi la Cluj, care fugiseră în munţi pentru a scăpa de arestări (cum ar fi Popa Ştefan, care a acţionat pe Valea Mureşului), iar în aproape toate organizaţiile armate constituite în Munţii Apuseni s-au aflat şi foşti studenţi urmăriţi de Securitate.

Arestările masive efectuate printre studenţii legionari din Cluj au dezintegrat practic organizaţiile acestora. Totuşi, conducerea centrală a Securităţii nu era pe deplin mulţumită, deoarece acţiunea informativă întreprinsă pentru supravegherea celor nearestaţi era considerată slabă. De altfel, în vara anului 1949, printr-un ordin al D.G.S.P., se cerea crearea unor puternice reţele informative printre foştii studenţi legionari din toate centrele universitare ale ţării[2].

La 19 iunie 1950, Direcţia a V-a Anchete din D.G.S.P. a cerut D.R.S.P. Cluj să avizeze solicitarea de reînscriere la facultate a 30 de foşti studenţi din oraş arestaţi în vara anului 1949. Aceştia fuseseră anchetaţi, unii şi condamnaţi, dar între timp fuseseră puşi în libertate. Organele centrale au cerut selecţionarea lor în funcţie de „averea ce posedă” şi „atitudinea lor în anchetă”. În acord cu aceste directive, colonelul Patriciu a ordonat Secţiei Anchete să ia măsuri „pentru conformare în spiritul luptei de clasă”. Prin urmare, pentru 29 de studenţi s-a dat aviz nefavorabil pentru reînscrierea la facultate, în general pe motiv de „atitudine nesinceră în anchetă”, dar şi din alte considerente. Astfel, Leon Lateş, fost student în anul al III-lea la Facultatea de Drept, a fost respins deoarece „a refuzat să lucreze pe cale informativă”, iar un alt student pentru că a deconspirat colegilor săi că fusese recrutat ca informator de Securitate, afirmând totodată că „el nu va face nimic”. A fost emis un singur aviz favorabil, pentru O.P., student în anul I la Facultatea de Medicină, care în timpul anchetei a ajutat la demascarea legionarilor, iar după eliberarea din arest „a fost recrutat ca informator şi depune activitate intensă în acest sens”[3].

De asemenea, Securitatea din Cluj a operat arestări numeroase şi în rândul altor categorii de studenţi : foşti lideri ai organizaţiilor P.N.Ţ. şi P.N.L., diverşi protestatari sau critici ai

1. *Securitatea I…*, ed. cit., p. 172.
2. *Ibidem*, p. 283.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2646, vol. 16, f. 124 bis.

regimului etc. Într-o sinteză a D.R.S.P. Cluj din 9 noiembrie 1949 referitoare la starea de spirit, se arată următoarele: „Referitor la problema P.N.Ţ. Tineret, raportăm că în urma operaţiunilor din 15/16 august a.c., când au fost depistate elementele cele mai reacţionare şi mai recalcitrante în cadrul Universităţii «Victor Babeş» din Cluj, nu se semnalează manifestări mai accentuate în rândul tineretului"[1].

Rămânând tot la mediul universitar, în toamna anului 1949, Securitatea din Cluj a fost implicată în operaţiunile de arestare şi anchetare a profesorilor maghiari de la Universitatea „Bolyai" acuzaţi de atitudine iredentistă şi de faptul că sprijiniseră regimul horthyst, situându-se aşadar pe o poziţie fascistă. De asemenea, au fost acuzaţi şi de „atitudine servilă faţă de Biserica Catolică, având astfel influenţă negativă asupra studenţilor". Au fost arestaţi Ludovic Jordaky, Lájos Csögör, János Demeter, Edgar Balogh şi alţii universitari maghiari, primii aflându-se chiar la conducerea universităţii[2]. Anchetele s-au prelungit mult timp, după 1952 acuzaţiilor iniţiale adăugându-li-se şi cele de a fi avut legături cu Vasile Luca şi Alexandru Jakab (Iacob), care i-ar fi sprijinit[3]. Primele condamnări au fost pronunţate abia în aprilie 1954 şi vizau un lot restrâns (Jordaky, Csögör, Demeter şi Balogh), toţi fiind reabilitaţi însă în 1956[4], regimul comunist recunoscând astfel abuzul comis.

Activitatea prodigioasă a D.R.S. Cluj din acea perioadă reiese şi dintr-un referat redactat de colonelul Dulgheru Mişu, şeful Direcţiei V Anchete, privind rezultatul „întrecerii socialiste pe ţară" între direcţiile regionale, pentru perioada 1 octombrie – 7 noiembrie 1949. D.R.S.P. Cluj se situa pe un „merituos" loc patru, după regiunile Timişoara, Sibiu şi Constanţa. Acest clasament a fost făcut „ţinându-se seama de numărul de reţinuţi cercetaţi şi trimişi în justiţie de fiecare Regională pe perioada de timp menţionată, după calitatea anchetelor şi după modul în care au fost întocmite dosarele pentru Justiţie". Însă în ceea ce priveşte exclusiv numărul de arestaţi, regionala Cluj domina acest top, cu 185 de persoane reţinute (fiind urmată de D.R.S.P. Oradea, cu 155 de arestaţi, şi D.R.S.P. Timişoara, cu 120)[5]. Acest loc fruntaş ocupat de D.R.S.P. Cluj a fost însă unul pur conjunctural, în anii următori Securitatea din regiune fiind chiar criticată pentru numărul foarte mic de arestări operate[6].

Majoritatea celor reţinuţi proveneau din rândurile membrilor grupurilor de rezistenţă din zonă (Leon Abăcioaie, Alexandru Lazăr sau Teodor Şuşman), dar nu numai. Planul de anchete pentru perioada 1 octombrie – 7 noiembrie 1949 prevedea că numai la sediul regiunii vor fi cercetate: 35 de persoane din organizaţia P.R.M.A.S., 53 din grupurile Leon Abăcioaie şi Teodor Berar, 5 membri P.N.Ţ., 22 de legionari (grupul Alecu Cantacuzino), 10 pentru aderenţă la cultul „Martorii lui Iehova", 6 sionişti, 11 pentru sabotaj, port armă şi altele, iar 3 pentru „răspândire zvonuri şi instigare"[7]. La toate acestea se adăugau şi anchetele ce urmau a fi efectuate în judeţele din cadrul regiunii.

---

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2618, vol. 6, f. 270.
2. La 10 decembrie 1949, D.R.S.P. Cluj prezenta efectul arestărilor operate la Universitatea „Bolyai": „În urma arestărilor făcute pe la începutul lunii nov. a.c., atât în rândurile profesorilor, cât şi în rândurile studenţimii, aceasta a provocat o stare de nelinişte. Mai mult au fost preocupaţi de această chestiune profesorii, iar studenţii nu au discutat în mod intens. În prezent această stare de spirit s-a mai calmat şi nu se mai discută despre acest eveniment" (*ibidem*, f. 403).
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13365, vol. 1, ff. 5-7.
4. Detalii în A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 19, vol. 4, ff. 5-57.
5. M. Oprea, *op. cit.*, pp. 108-109.
6. La o şedinţă de la începutul anului 1952, Alexandru Drăghici s-a arătat foarte mirat de numărul mic de arestări operate de D.R.S. Cluj, doar şase pe lună, întrebându-l pe colonelul Nedelcu dacă în regiune „s-a terminat lupta de clasă" (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13149, f. 293).
7. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 195, vol. 2, ff. 49-55.

O altă problemă căreia a trebuit să i se facă faţă imediat după înfiinţare a fost cea a grupurilor de rezistenţă armată de pe cuprinsul regiunii, concentrate mai ales în Munţii Apuseni. Interzicerea partidelor politice şi represiunea contra membrilor acestora, introducerea cotelor şi spectrul colectivizării, la care se adăuga mai ales desfiinţarea Bisericii Greco-Catolice (ce avusese un număr foarte mare de credincioşi pe cuprinsul regiunii) au determinat numeroase persoane să constituie, să adere sau să sprijine organizaţiile de rezistenţă armată.

Pe teritorul regionalei Cluj au acţionat unele dintre cele mai puternice grupuri de rezistenţă din ţară : Nicolae Dabija, Leon Şuşman, Diamandi Ionescu, Teodor Şuşman, „Cruce şi Spadă" etc. După un început ezitant, în perioada 1949-1950, Securitatea din Cluj a obţinut numeroase succese contra acestor organizaţii, majoritatea fiind anihilate total, altele doar parţial. Au fost operate sute de arestări printre susţinătorii grupurilor Dabija, Diamandi Ionescu, Leon Abăcioaie sau Liga Ardeleană a Moţilor (L.A.M.), ceea ce a determinat conducerea centrală a Securităţii să considere organele din Cluj ca fiind printre cele mai performante din ţară.

În realitate, în puţine cazuri se poate afirma că meritul ar fi aparţinut într-adevăr organelor de Securitate ; mai degrabă amatorismului de care au dat dovadă rezistenţii din zonă, chiar şi cei cu pregătire militară. Membrii acestor grupuri activau practic făţiş, fără a-şi lua nici cea mai mică măsură de prevedere, ignorând posibilitatea ca unele dintre persoanele cărora le destăinuiau activitatea să-i denunţe la Securitate, atmosfera generală având la bază iluzia că toată populaţia era împotriva regimului comunist. Au fost comise şi alte erori, cum ar fi slaba organizare, cantonarea într-o locaţie fixă – aflată în scurt timp de Securitate etc. Prin urmare, Securităţii i-a fost destul de uşor – fie prin informatori, dar mai ales prin anchetarea foarte dură a celor arestaţi – să afle date concrete referitoare la rezistenţi, astfel încât acţiunile sale au fost mult facilitate. După valul de arestări din 1949, rezistenţii care au scăpat, în fapt doar grupurile Leon Şuşman şi Teodor Şuşman, au tras învăţăminte din greşelile făcute şi s-au organizat mult mai bine, consecinţa fiind aceea că, timp de aproape 10 ani, Securitatea nu a reuşit să le dea de urmă[1]. Au mai fost descoperiţi şi ucişi doar anumiţi rezistenţi izolaţi, cum ar fi Nicolae Salagea (1950) sau Traian Ihuţ (1952), dar până în 1957 nu s-au obţinut rezultate remarcabile.

În acţiunile contra grupurilor de rezistenţă din regiune, nu de puţine ori Securitatea a operat arestări masive în rândul populaţiei din zonele în care acestea acţionau. În condiţiile în care au fost recrutaţi puţini informatori de valoare, care să indice exact persoanele care într-adevăr sprijineau respectivele organizaţii, s-a preferat reţinerea unui număr cât mai mare de locuitori şi anchetarea lor îndelungată şi cu brutalitate, în speranţa că, până la urmă, aceştia îşi vor recunoaşte „vinovăţia". Abuzurile în acest sens au fost atât de numeroase, încât până şi conducerea Securităţii regionale a considerat că trebuie atenuat cumva acest elan represiv. Cu atât mai mult cu cât printre victimele nevinovate se aflau şi ţărani săraci sau muncitori. La 17 octombrie 1949, D.R.S.P. Cluj a ordonat S.J.S.P. Turda să pună în libertate nouă persoane arestate la începutul lunii august pe motiv de apartenenţă la organizaţia L.A.M., întrucât se constatase că ele erau nevinovate. Patriciu îl atenţiona pe căpitanul Kovács „asupra uşurinţei

1. Un control de la centru din anul 1953 arăta că, în privinţa grupului Teodor Şuşman, „lipsa unei reţele de calitate a făcut să nu se mai ştie nimic de existenţa bandei timp de aproape un an de zile, imprimându-se o stare de autoliniştire, la care au contribuit şi unele presupuneri că banda nu ar mai fi pe teritoriul regiunii Cluj. Ultimele lovituri date în acest sector însă au dovedit cu prisosinţă că bandiţii există, însă reţeaua noastră nu este încă la un nivel corespunzător, capabilă să ne sesizeze de existenţa lor" (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13150, f. 77).

cu care s-a trecut la reţinerea sus-numiţilor, precum şi timpul îndelungat al reţinerii. Asemenea greşeli pe viitor nu vor mai fi permise”[1].

Însă nu trebuie să credem că aceste ordine ar fi fost emise pentru a fi respectate, ci doar pentru a exista acte acoperitoare în cazul unor eventuale controale. O lungă perioadă de timp, D.R.S. Cluj a continuat să opereze arestări masive în rândul persoanelor suspectate de a avea legături cu grupurile de rezistenţă armată, ele fiind apoi înaintate instanţei şi condamnate chiar dacă erau nevinovate. Chiar şi acele persoane care nu aveau nicio legătură cu rezistenţa erau acuzate de „nedenunţare”, cei anchetaţi neavând cum să nu recunoască faptul că auziseră că existau în zonă organizaţii anticomuniste. În aceste cazuri, pedepsele erau mici, de unu-doi ani, dar efectul represiv asupra populaţiei din zonă era potenţat din cauza amplorii acestora.

Pentru câţiva ani, începând din primăvara anului 1950, Securitatea din Cluj a trebuit să facă faţă şi ţăranilor care refuzau să predea cotele sau să se înscrie în colectiv. Nemulţumirile din mediul rural erau acutizate şi de presiunile organelor locale de partid, care doreau înfiinţarea cât mai multor G.A.C.-uri în regiune. Întrucât în multe locuri metoda persuasiunii nu a avut niciun efect, s-a trecut la constrângere. Iniţial au fost implicate doar organele Miliţiei, dar cum acestea s-au dovedit a fi prea puţin eficiente, s-a apelat la Securitate. Cea mai uzitată metodă de către Securitate presupunea descinderea în comunele ale căror locuitori nu doreau să se înscrie în colectiv, arestarea capilor reali sau presupuşi ai ţăranilor şi maltratarea lor cu bestialitate până când aceştia acceptau să semneze adeziunea la colectiv, alternativa fiind trimiterea la Canal. Odată frântă rezistenţa acestor lideri, aproape întreaga populaţie a respectivelor comune înţelegea faptul că nu exista niciun fel de alternativă reală, astfel încât capitulau în faţa colectivizării. Când însă nici această metodă nu avea succes, se trecea la acţiuni mult mai dure, şi anume la asasinarea câtorva lideri – în general, ţăranul cel mai bogat şi mai respectat din sat ; populaţia din zonă se conforma imediat. Elocventă este directiva dată de colonelul Patriciu în vara anului 1950, prezentată anterior.

În mai 1950, când conducerea partidului a decis închiderea la Sighet a tuturor foştilor miniştri din perioada interbelică, Securitatea din Cluj a operat mai multe arestări în rândul acestor personalităţi din trecut. În noaptea de 5 spre 6 mai 1950 au fost reţinuţi, anchetaţi sumar şi trimişi imediat la Sighet Sebastian Bornemisa, Florian Ştefănescu-Goangă, Iuliu Moldovan, Valeriu Moldovan[2], Tiberiu Moşoiu, Victor Cădere, Emil Haţieganu, Zaharia Boilă[3], Ştefan Meteş ş.a.

După numai o lună, represiunea a fost extinsă şi asupra principalilor lideri locali ai partidelor interbelice. La 12 iunie 1950 a fost arestat şi internat pentru 12 luni într-o colonie de muncă Eugen Dunca, fost vicepreşedinte al P.N.L. Cluj şi fost prefect de Cluj (1933-1937)[4].

În aprilie 1952, în baza unor ordine trimise de la centru, s-a trecut la reţinerea unui alt lot de foşti lideri politici, care până atunci nu fuseseră arestaţi : Victor Moldovan, Gavrilă Crişan, Beniamin Suciu, Eugen Moga, Coriolan Tătaru, Ioan Boeriu[5] ş.a. Unii dintre ei şi-au găsit sfârşitul în detenţie, cum ar fi Richard Filipescu, fost primar al Clujului în 1938, care a decedat la 19 decembrie 1953 în Penitenciarul Spital Văcăreşti[6].

1. A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 956, vol. 3, f. 422.
2. Claudiu Secaşiu, „Noaptea demnitarilor. Contribuţii privind distrugerea elitei politice româneşti”, în *Analele Sighet*, vol. 6/1998, pp. 908-909.
3. Constantin Giurescu, *Amintiri*, ediţie îngrijită de Dinu C. Giurescu, ALL, Bucureşti, 2000, pp. 484-485.
4. El nu a scăpat de arestare, cu toate că în 1945 a trecut rapid de partea noii puteri, în 1946 fiind chiar ales deputat pe listele B.P.D. (A.C.N.S.A.S., fond *Penal Bucureşti*, dosar nr. 11822, f. 13).
5. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2643, ff. 47-49.
6. A.C.N.S.A.S., fond *Penal Bucureşti*, dosar nr. 11636, f. 2.

De asemenea, s-a trecut şi la arestarea unora dintre membrii familiilor miniştrilor închişi la Sighet[1] (cum ar fi Flora şi Alexandru Dragomir, soţia şi fratele lui Silviu Dragomir[2]). Unica vină a acestora din urmă era că erau rude cu un fost ministru. Relevant este raportul întocmit de sublocotenentul Călin Silviu – ofiţer la Secţia Anchete – după ce l-a anchetat două luni pe Alexandru Dragomir : „nu s-a stabilit dacă a avut legături organizate cu elemente duşmănoase regimului şi nici că s-a manifestat duşmănos faţă de regimul actual”. Cu toate acestea, el a propus internarea arestatului într-o colonie de muncă pentru 12 luni, pedeapsă majorată de conducerea M.A.I. la 24 de luni[3].

La fel ca în cazul celor trimişi la Sighet în 1950, nici în ceea ce priveşte încarcerarea familiilor acestora nu se poate vorbi despre vreun aspect de legalitate, în condiţiile în care nu a existat nicio hotărâre judecătorească referitoare la privarea lor de libertate, trimiterea lor în detenţie fiind făcută după bunul-plac al Securităţii.

În noaptea de 14 spre 15 august 1952, când conducerea Securităţii a emis un ordin prin care cerea reţinerea şi trimiterea în colonii de muncă a tuturor foştilor lideri politici interbelici de la nivel local rămaşi liberi după arestările din 1950, D.R.S. Cluj a operat un nou val de reţineri. Interesant este faptul că măsura a vizat şi lideri politici maghiari transilvăneni din perioada Dictatului de la Viena[4].

În paralel cu această agresivă politică represivă îndreptată contra reprezentanţilor de vârf ai fostelor partide politice, D.R.S. Cluj şi-a îndreptat atenţia şi asupra altor categorii sociale sau grupuri considerate aprioric a fi ostile regimului.

De exemplu, la începutul anului 1952, au fost operate numeroase arestări în rândul populaţiei evreieşti din regiune (concentrată, în cea mai mare parte, în oraşul Cluj). Victimele aveau unica vină de a-şi fi exprimat dorinţa de a emigra în nou înfiinţatul stat Israel. Din considerente asemănătoare, au fost vizaţi şi foştii lideri ai diverselor organizaţii interbelice ale comunităţii iudaice din România, cu precădere cele considerate că au avut un caracter sionist. La 24 februarie 1952, sublocotenentul Kappel Zoltan propunea încadrarea lui Ernest Roszenzvaig într-o colonie de muncă pe motiv că fusese membru în conducerea organizaţiei sioniste „Mizrachi” din Cluj şi că dorea să emigreze în Israel[5].

În toamna anului 1953, ofiţerii din cadrul D.R.S. Cluj au trecut la o nouă campanie de arestări în scop represiv. Este vorba despre reţinerea şi anchetarea preoţilor romano-catolici care nu se supuneau regimului comunist – mai exact, nu recunoşteau autoritatea Episcopiei Romano-Catolice de la Alba Iulia, care pactizase cu statul. Aceşti preoţi nu se făceau însă vinovaţi de acţiuni ilegale, astfel încât ofiţerii Biroului 1 din cadrul Serviciului VI Anchete, cei care s-au ocupat de caz, au încercat fără succes să obţină probe pentru trimiterea lor în justiţie. În consecinţă, pentru a-şi atinge scopul represiv, anchetatorii au propus internarea lor în colonii de muncă pentru 36 de luni. Astfel, au fost trimişi în colonii de muncă pentru trei

1. În baza Ordinului D.G.S.S. nr. 8/24 din aprilie 1952, ce prevedea arestarea şi anchetarea familiilor foştilor demnitari din perioada interbelică.
2. Andreea Dobeş, Ioan Ciupea, „Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acţiune”, în Romulus Rusan (coord.), *Memoria închisorii Sighet*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999, p. 202.
3. A fost eliberat la 19 martie 1954 din Penitenciarul Piteşti (A.C.N.S.A.S., fond *Penal Bucureşti*, dosar nr. 11815, ff. 13-15).
4. Printre cei arestaţi s-a numărat şi protopopul reformat László Dezsö din Cluj, fost deputat în Parlamentul maghiar în perioada 1940-1944, care a fost internat la Canal şi în Colonia Peninsula, fiind eliberat la 12 septembrie 1954 (Jánosi Csongor, „Alegere de episcop în Eparhia Reformată Cluj : numirea în funcţie a protopopului de Sibiu, „Nagy Gyula”, în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*, vol. III, 2008, p. 306).
5. A.C.N.S.A.S., fond *Penal Bucureşti*, dosar nr. 7995, ff. 10, 16.

ani mai mulţi preoţi romano-catolici din Cluj, precum Ioan Fabian[1], Francisc Lestyan[2], Nicolae Abraham[3] ş.a.

Un nou val de arestări a fost operat la începutul anului 1957, iar acesta a vizat aproape exclusiv populaţia de etnie maghiară – mai exact, acele persoane care îşi manifestaseră deschis susţinerea faţă de revoluţia de la Budapesta. La şedinţa pe ţară din 2-3 decembrie 1957, D.R.S. Cluj raporta că „au fost efectuate un număr de 169 reţineri din rândurile elementelor contra-revoluţionare"[4]. Unul dintre aceştia a fost Dávid Gyula, fiul prim-notarului Eparhiei Reformate Cluj, deoarece „a fost considerat organizatorul comemorării ţinute la 1 nov. 1956 în cimitirul Házsongárd în amintirea victimelor Revoluţiei Maghiare", el fiind condamnat la şapte ani de închisoare corecţională. Protopopul reformat László Dezsö a fost arestat din nou şi condamnat la cinci ani de închisoare pentru „difuzarea ziarelor din Ungaria apărute în perioada revoluţiei"[5].

După înfiinţarea Securităţii, profesorii şi studenţii din Cluj au fost supravegheaţi de mai multe compartimente din cadrul Secţiei I Informaţii interne, în funcţie de problemele de care răspundea fiecare. Acţiunea principală era dusă de către Biroul 4, condus de sublocotenentul Heim Iosif (1948-1951), care răspundea atât de problema „Studenţi", cât şi de instituţiile de învăţământ superior din oraş – datorită faptului că trebuia să lucreze şi problema „Aparat de stat". Însă persoanele din mediul universitar care fuseseră membri sau simpatizanţi ai unor partide politice interbelice erau urmărite şi de structurile Securităţii care răspundeau de aceste aspecte, adică de Biroul 1 Legionari-Cuzişti şi de Biroul 2 Partide politice din cadrul Secţiei I.

Într-un raport din martie 1950, sublocotenentul Heim arăta că au fost recrutaţi doar doi informatori dintre cadrele didactice, câte unul din fiecare universitate. Totuşi, şeful Biroului 4 îşi îndeplinise obligaţia de a-şi crea un agent „de valoare" printre studenţii maghiari[6].

În schimb, alte compartimente se lăudau că se descurcaseră mult mai bine. La 6 martie 1950, cu prilejul aniversării a cinci ani de la preluarea puterii de către P.M.R., Biroul 1 din Secţia I a D.R.S.P. Cluj raporta cu mândrie că depăşise planul în ceea ce priveşte recrutarea informatorilor în cadrul Universităţii „Victor Babeş", reuşind să atragă la colaborare, de la începutul anului, cinci persoane în loc de una singură preconizată. De asemenea, se amintea şi identificarea celui care scrisese pe zidul universităţii „lozinci reacţionare titoiste", în persoana studentului Bugariu Moise, care însă era cetăţean iugoslav, astfel încât nu s-a trecut direct la arestarea lui, ci s-a cerut aprobare la D.G.S.P.[7].

Periodic, conducerea centrală trimitea Securităţii din Cluj instrucţiuni concrete privind supravegherea foştilor lideri şi membri ai partidelor interbelice. La 7 ianuarie 1952, D.G.S.S. a ordonat D.R.S. Cluj să treacă imediat la deschiderea dosarului de problemă L.A.N.C.-P.N.C.

1. Motivul invocat de sublocotenentul Oprea Ioan era : „activitatea de subminare pe care o desfăşoară prin influenţa pe care o exercită asupra celorlalţi preoţi" (A.C.N.S.A.S., fond *Penal Bucureşti*, dosar nr. 7924, vol. 1, f. 8).
2. Conform sublocotenentului Mureşan Simion, Lestyan „sub aspectul luptei împotriva conducerii cultului romano-catolic de la Alba Iulia, care este pentru înţelegere cu statul, îşi desfăşoară activitatea sa duşmănoasă împotriva regimului actual" (A.C.N.S.A.S., fond *Penal Bucureşti*, dosar nr. 7923, ff. 6-7).
3. Sublocotenentul Călin Silviu a propus internarea lui pentru că „nu recunoaşte Episcopia din Alba Iulia ca for conducător, care este pentru o înţelegere cu statul, pe motivul că este excomunicată de către Papă" (A.C.N.S.A.S., fond *Penal Bucureşti*, dosar nr. 7922, f. 9).
4. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 114, f. 230.
5. J. Csongor, *op. cit.*, pp. 306-307.
6. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 195, vol. 1, ff. 223-224.
7. Printre „succesele" raportate amintim : recrutarea unui informator la Teatrul şi Opera de Stat din Cluj şi faptul că „s-a creat evidenţa tuturor caracterelor de litere de la toate tipografiile existente în Cluj" (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2638, vol. 13, ff. 5-6).

În termen de o lună trebuiau depistate toate persoanele care făcuseră parte din conducerile organizaţiilor judeţene, de plasă şi orăşeneşti ale acestei formaţiuni politice, după care trebuia să înceapă urmărirea sistematică a acestora : „Pentru toţi acei care se află în stare de libertate se vor lua măsuri de supraveghere informativă, de asemenea vor fi încadrate informativ familiile celor arestaţi, [aflaţi în] U.M. sau dispăruţi. Lunar se vor înainta rapoarte detaliate, cuprinzând rezultatele supravegherii informative şi eventual prin mijloace tehnice a tuturor elementelor care fac obiectul ordinului nostru de faţă”[1]. În mod similar, prin Ordinul M.A.I. nr. 218850 din 13 mai 1956, s-a cerut „încadrarea informativă a tuturor conducătorilor P.S.D.I., întrucât în urma amnistierii au fost eliberaţi o serie de conducători P.S.D.I.”[2].

Dar pentru Securitatea din Cluj de la primirea ordinelor şi până la transpunerea lor în practică era o cale foarte lungă. Într-un raport din noiembrie 1955 al Serviciului II din Direcţia a III-a referitor la situaţia informativă în problema fostelor partide politice erau prezentate numeroasele lipsuri existente la Cluj. Compartimentul care se ocupa de această problemă, Biroul 2 din Serviciul III, nu reuşise nici măcar să adune datele sumare necesare pentru luarea în evidenţă operativă a foştilor membri ai P.N.Ţ., P.N.L. şi P.S.D.I. Cu toate că Ordinul M.A.I. nr. 2864/13 martie 1953 stipula clar obligaţia organelor de Securitate de a lua în evidenţă, până la 1 februarie 1954, toate aceste persoane, D.R.S. Cluj a depus o activitate nesatisfăcătoare în această direcţie. Au fost luaţi în evidenţă doar 2.983 de ţărănişti din cei 18.123 cunoscuţi, respectiv 685 de liberali din 9.226 şi 137 de „social democraţi de dreapta” din 500[3].

Situaţia era agravată şi de faptul că nu se deţineau niciun fel de date referitoare la foştii lideri ai acestor partide, nefiind identificate complet fostele scheme de conducere ale P.N.Ţ., P.N.L. şi P.S.D.I. la nivel judeţean, orăşenesc, comunal sau de plasă. Au fost depuse eforturi accelerate abia după primirea Ordinului M.A.I. nr. 322/8 iulie 1955, dar existau în continuare numeroase lacune în privinţa informaţiilor.

Securităţii din Cluj i se imputa şi faptul că nu folosise decât într-o mică măsură agentura pentru a afla datele respective şi mai ales că nu fuseseră anchetaţi cu seriozitate liderii şi membrii arestaţi ai partidelor respective, la care se adăuga şi neexploatarea arhivelor confiscate de la formaţiunile politice amintite[4].

Dar problema cea mai gravă era aceea că şi din acel număr foarte mic de persoane care fuseseră identificate doar un procent redus erau urmărite informativ. Mai mult, calitatea supravegherii lăsa de dorit, fiind practic pur formală. Controlul de la centru a descoperit faptul că materialul informativ adunat pe parcursul unui an referitor la numărul infim de foşti lideri ai P.N.Ţ. urmăriţi consta, de cele mai multe ori, într-o banală notă informativă în care erau prezentate simple date biografice, deja cunoscute. Dacă mai amintim şi faptul că până şi aceste singulare şi sumare note informative erau obţinute uneori indirect, de la informatori ai altor birouri şi servicii, credem că modul de „lucru” al ofiţerilor din Biroul 2 este pe deplin reliefat.

În aceste condiţii, de identificarea şi supravegherea foştilor membri P.N.Ţ., P.N.L. şi P.S.D.I. fugiţi în străinătate nici nu putea fi vorba, problema fiind – conform raportului – „neglijată definitiv”[5].

În raioane, situaţia era şi mai dezastruoasă. Secţia Raională Aiud luase în evidenţă doar 15 membri P.N.Ţ. din 300, dar nu supraveghea informativ pe niciunul[6].

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 2755, f. 144.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Reţea*, dosar nr. 178437, f. 3.
3. *Securitatea I...*, ed.cit., p. 393.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, p. 394.
6. *Ibidem*.

Supărător pentru Securitatea centrală era şi faptul că ofiţerii Biroului 2 reuşiseră să recruteze ca informatori mai mulţi foşti lideri din Cluj ai P.N.Ţ., P.N.L. şi P.S.D.I., persoane care aveau „reale posibilităţi de informare", dar ei erau folosiţi într-un mod foarte defectuos : întâlnirile erau rare, nu li se trasau sarcini concrete, nu erau dirijaţi asupra persoanelor pe care le cunoşteau, nu erau controlaţi etc. Din acest motiv, agenţii furnizau puţine note informative, fără conţinut operativ şi referitoare la persoane lipsite de importanţă sau întâlnite accidental[1]. Practic, chiar şi sumara activitate de supraveghere din această problemă se desfăşura cu totul la întâmplare.

În acea perioadă, Biroul 2 din Serviciul III era condus de locotenentul Georgescu Grigore, care preluase postul de abia un an de la locotenentul-major Stănescu Aurel, care îl ocupase şi el tot pentru un an. La câteva luni după raportul amintit mai sus, întrucât niciunul dintre lipsurile semnalate nu fusese cât de cât remediat, funcţia a fost încredinţată locotenentului-major Pall Francisc, care se dovedise destul de eficient la conducerea Biroului 4 Culte-Secte. Cu toate că locotenentul-major Pall a reuşit să aducă o îmbunătăţire în activitatea de supraveghere a foştilor lideri şi membri ai partidelor interbelice, nici el nu s-a ridicat la nivelul dorit, astfel încât în 1958 a fost mutat înapoi la conducerea Biroului 4. În fruntea Biroului 2 au fost numiţi apoi mai mulţi ofiţeri (locotenent-major Filip Alexandru, locotenent-major Roşca Iosif), fiecare deţinând postul pentru perioade scurte, deoarece s-au dovedit nepotriviţi. În 1960, postul a fost chiar vacant, întrucât conducerea D.R.S. Cluj nu reuşise să găsească un ofiţer capabil. Situaţia s-a stabilizat abia în 1961, când a fost instalat căpitanul Chifor Cornel, ce va fi menţinut până în 1968.

După cum se poate observa, la conducerea Biroului 2 s-a perindat un lung şir de ofiţeri, toţi ocupând funcţia pentru perioade relativ scurte de timp. Practic, nici nu aveau timpul necesar pentru a se familiariza cu problemele şi a-şi organiza activitatea, că erau schimbaţi din funcţie. În aceste condiţii, supravegherea persoanelor din problemă nici nu avea cum să se desfăşoare la cote prea înalte. În realitate, o îmbunătăţire vizibilă a activităţii informative din acest domeniu se va face simţită abia începând cu mijlocul deceniului al şaptelea.

Dar această situaţie dezastruoasă din punct de vedere informativ nu se manifesta numai la Biroul 2 din Serviciul III, ci la aproape toate compartimentele Securităţii din regiunea Cluj.

În şedinţa conducerii centrale din 11 februarie 1953, Alexandru Drăghici era foarte nemulţumit de modul în care se desfăşura activitatea pe linie de contrasabotaj, fiind de-a dreptul contrariat de faptul că D.R.S. Cluj nu desfăşura niciun fel de acţiune informativă la fabrica „Dermata", cu toate că aceasta era cea mai mare din regiune şi se afla chiar în oraş : „Găsesc că este o muncă organizată de sabotaj chiar din partea organelor de Securitate. Dacă este vorba să găsim sabotori, să-i căutăm însăşi la tovarăşii cu care lucrăm, [...] tov. col. Nedelcu urmează exact tradiţiile lui Patriciu"[2].

Cât priveşte urmărirea studenţilor şi profesorilor universitari, ea se situa la cote şi mai scăzute, ceea ce a scandalizat conducerea centrală (dar numai după reverberaţiile în ţară ale revoluţiei maghiare). În toamna anului 1956, cei peste 9.000 de studenţi şi 700 de profesori din Cluj erau supravegheaţi doar de şapte informatori[3]. Lipsurile din acest domeniu erau mai vechi, ele fiind recunoscute în 1953 de maiorul Ornescu, locţiitorul Direcţiei : „Din punct de vedere cultural, oraşul Cluj este al doilea centru pe ţară unde activitatea cosmopolită este în floare, însă noi nu am reuşit să stabilim aceasta"[4].

1. *Ibidem*, p. 396.
2. *Ibidem*, p. 316.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 114, f. 120.
4. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13150, f. 12.

Nici în acţiunile contra organizaţiilor de rezistenţă armată din Apuseni nu se poate spune că D.R.S. Cluj ar fi obţinut succese deosebite. Timp de aproape zece ani, grupurile Leon Şuşman şi Teodor Şuşman au activat fără a fi descoperite, de multe ori Securitatea obţinând rezultate doar întâmplător. La fel a stat situaţia şi în ceea ce-l priveşte pe Iosif Capotă, care, pentru mai mulţi ani, a trimis scrisori de protest fără ca organele de represiune să aibă cea mai vagă idee asupra locului în care se ascundea. Nu de puţine ori, acţiunile Securităţii au avut chiar accente ridicole, când rezistenţi arestaţi (precum Roman Oneţ) şi duşi să indice ascunzătorile au reuşit să fugă[1]. Anihilarea completă a rezistenţilor din Apuseni a avut loc abia în 1957-1958 şi numai în urma unor puternice presiuni venite de la centru, care, după Revoluţia din Ungaria, dorea să elimine orice potenţial pericol pentru regim.

Cu toate controalele şi criticile de la centru, până la jumătatea anilor 1960 nu se vor înregistra îmbunătăţiri semnificative în aproape niciun domeniu de activitate. De exemplu, la conferinţa pe ţară a M.A.I. din 16-18 septembrie 1958, Drăghici arăta că D.R.S. Cluj făcea parte dintre regionalele „unde situaţia se prezintă cel mai slab”, întrucât 672 de agenţi nu lucrau în nicio acţiune, în timp ce 256 de acţiuni nu erau încadrate cu niciun agent[2].

Iar dacă aceasta era situaţia la centrul regiunii, în raioane ea era şi mai proastă, după cum recunoşteau chiar şefii D.R.S. Cluj. În decembrie 1957, colonelul Breban raporta conducerii că „la raioane se lucrează încă în mod primitiv şi se folosesc metode simpliste”[3]. Dar vina principală rezida tocmai în modul defectuos în care ei erau coordonaţi de la sediul regionalei. La începutul anului 1953, Alexandru Drăghici se arăta foarte mirat în privinţa modului în care conducerea D.R.S. Cluj îşi instruia, coordona şi controla angajaţii din teritoriu, lăsându-i practic să muncească aşa cum voiau ei : „Tovarăşii de la Cluj au arătat aci că nu au reuşit să convingă pe tovarăşii de la raioane să facă muncă informativă. Ce înseamnează aceasta ? În loc să-i lămurească o dată sau de două ori şi după aceea cine nu face treabă să fie tras la răspundere, dumneata acolo te văicăreşti în faţa lor şi oamenii nu fac altceva decât lucrează aşa după cum îi taie capul pe fiecare şi de altfel nici nu pot face altfel”[4].

În ceea ce priveşte numărul de dosare deschise, la 1 septembrie 1961 D.R.S. Cluj avea în lucru : 557 de acţiuni informative individuale, 43 de acţiuni informative de grup (cuprinzând 214 persoane), 310 acţiuni de verificare individuale şi 27 de acţiuni de verificare de grup (cuprinzând 82 de persoane)[5]. Nu se poate spune că, sub raport cantitativ, D.R.S. Cluj nu ar fi desfăşurat activitate informativă, dar marea problemă pentru conducerea centrală o reprezenta modul defectuos în care erau abordate aceste acţiuni, unele dintre ele – după cum am văzut – nefiind încadrate cu niciun informator.

Aspru criticat de Drăghici în februarie 1953 pentru foarte slaba activitate informativă a direcţiei pe care o conducea, colonelul Nedelcu a ordonat cadrelor din subordine să treacă la recrutarea cât mai rapidă de informatori, în condiţiile în care ministrul urma să vină personal în control. Sosit la Cluj la 20 mai 1953, lui Drăghici i s-a raportat cu mândrie o creştere substanţială a reţelei informative faţă de cea existentă în urmă cu trei luni : 2.872 de informatori necalificaţi faţă de 2.180, 529 de informatori calificaţi faţă de 219, 231 de rezidenţi faţă de 90, 237 de case de întâlniri faţă de 63. Dacă ţinem cont şi de faptul că această extindere a agenturii a avut loc în condiţiile în care 273 de informatori din trecut au fost abandonaţi

1. Elis Neagoe-Pleşa, „Erori ale Securităţii în anihilarea grupurilor de rezistenţă din munţi”, în *Arhivele Securităţii*, nr. 4/2008, pp. 590-591.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 105, f. 17.
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 114, f. 233.
4. *Securitatea I*..., ed. cit., p. 324.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 129, vol. 1, f. 89.

pentru că erau „elemente pasive, necorespunzătoare”, observăm că ofiţerii de la D.R.S. Cluj au făcut un adevărat tur de forţă în aşteptarea vizitei ministrului[1].

Desigur că această creştere rapidă şi de amploare a numărului de agenţi nu s-a putut face decât prin ignorarea celor mai sumare considerente calitative. Aşa se explică faptul că, în 1956, când a fost emis Ordinul M.A.I. nr. 15, care prevedea tocmai eliminarea din reţea a agenţilor incapabili sau nefolositori, D.R.S. Cluj a fost nevoită să excludă 1.710 informatori şi să abandoneze 217 case de întâlniri[2]. Însă chiar şi această drastică epurare a agenturii a fost considerată de Alexandru Drăghici ca fiind insuficientă, pentru că, în opinia sa, Securitatea din Cluj trebuia să excludă un număr şi mai mare de informatori necorespunzători. În 1957, el arăta că din cei 15 agenţi ai Biroului 1 din Serviciul III doar patru „reprezintă oarecare valoare”, iar la Secţia Raională Cluj din cei 48 de informatori numai trei furnizau material „mai important”. El a oferit şi cazul unui ofiţer din Cluj care avea în evidenţe 14 agenţi, dar ţinea legătura numai cu patru, restul fiind menţinuţi în reţea „numai ca justificare numerică”[3].

Metoda predilectă de recrutare a informatorilor uzitată de către ofiţerii D.R.S. Cluj a fost cea a şantajului. Pe parcursul anilor, ei au observat că această măsură era cea mai eficientă cale de a convinge o persoană să colaboreze cu Securitatea. Puţini au fost cei care au refuzat semnarea unui angajament în momentul în care ofiţerii le puneau în faţă „dovezile compromiţătoare” referitoare, în general, la trecutul politic sau social, ştiind foarte bine că pe baza acestor banale fapte puteau fi trimişi, la discreţia Securităţii, în orice moment în închisoare. În aceste condiţii, după câteva zile de anchetă, acceptau „soluţia salvatoare” oferită de Securitate pentru a se „reabilita”.

Nu de puţine ori, mai ales în prima parte a anilor 1950, era folosită fără niciun fel de reticenţă violenţa fizică sau diferite tipuri de presiuni psihice asupra persoanelor care refuzau să semneze un angajament de colaborare. În anumite cazuri, chiar şi conducerea Securităţii a considerat că ofiţerii din Cluj depăşiseră măsura în această privinţă. În şedinţa M.S.S. din 11 februarie 1953, colonelul Gluvacov Andrei arăta că : „au existat metode brutale de recrutare la Cluj şi Constanţa. Până când era adus informatorul într-o casă de întâlnire, acesta era adus cu ochelari şi trântit brutal în cameră, pentru ca acesta să nu-şi dea seama unde este”[4].

Dar dacă recrutările pe această cale erau făcute cu destulă uşurinţă, cu totul alta era situaţia în ceea ce priveşte aportul informativ al acestor agenţi. Cum acceptaseră colaborarea prin constrângere, de cele mai multe ori, aceşti informatori dădeau un randament foarte slab în muncă, furnizau rar note informative şi fără valoare, nu se prezentau la întâlniri, se deconspirau uşor etc. În niciun caz nu se poate afirma că Securitatea din Cluj nu ar fi reuşit să recruteze informatori foarte valoroşi prin metoda şantajului. Cu toate acestea, randamentul informatorilor recrutaţi prin constrângere psihică şi fizică era mult mai redus decât cel al agenţilor recrutaţi prin convingere, pe bază de „sentimente patriotice”. Dar cum în anii 1950 şi 1960 conta cantitatea şi mai puţin calitatea, cea de-a doua metodă, care implica un efort mult mai mare, era destul de rar folosită.

De altfel, chiar şi conducerea D.R.S. Cluj îşi exprima, indirect, desigur, preferinţa către prima cale, astfel încât era normal ca şi subordonaţii să o aplice cu preponderenţă. La 10 august 1953, sublocotenentul Pall Francisc de la Biroul 4 Secţia a III-a raporta faptul că ratase atragerea unui agent din următorul motiv : „Trecându-se la recrutarea sus-numitului, recrutarea a dat greş din cauză că s-a căutat să fie lămurit ca să colaboreze cu organele Securităţii şi

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13150, ff. 26-27.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 114, f. 225.
3. *Ibidem*, f. 22.
4. L. Banu, art. cit., p. 63.

nicidecum ca să fie recrutat pe bază de material compromiţător”. Într-o rezoluţie pusă pe acest raport, locotenentul-major Moraru Ioan, şeful Secţiei a III-a, viitor locţiitor al şefului de Direcţie, era foarte ferm : „Biroul 4 să lichideze odată cu rebuturile”[1].

În raioane, situaţia stătea şi mai rău, în primii ani lucrătorii operativi recrutând persoane aproape la întâmplare, doar pentru a raporta faptul că au îndeplinit numărul cerut de la centru. În anumite cazuri, rapoartele întocmite au accente hilare, reflectând explicit gradul de pregătire culturală al respectivelor cadre. În 1952, sublocotenentul Opriş Ioan de la Biroul Raional Huedin propunea recrutarea unei anumite persoane pentru că „este cam beţiv şi prin beţie poate să afle mai multe lucruri ce interesează Securitatea”, tot el menţionând şi faptul să cel propus „are un frate căpitan în Organizaţia Naţiunilor Unite din Franţa”[2].

Ofiţerii care nu reuşeau să recruteze destui agenţi nu ezitau să măsluiască actele pentru a demonstra contrariul. În 1953, sublocotenentul Chiş Gavrilă, de la Secţia Raională Jibou, a semnat singur angajamentele de informator a două persoane, fără a se întâlni măcar cu acestea, motivând că a făcut-o „spre a nu-şi mai pierde timpul şi pentru aceasta”[3].

În acelaşi timp, spre stupoarea conducerii D.R.S. Cluj, în 1953, la anumite raioane – cum ar fi Zalău şi Jibou –, o persoană era recrutată ca informator de către mai mulţi ofiţeri, ea având mai multe nume conspirative şi apărând în statistici de mai multe ori[4]. Mai exact, dacă un ofiţer reuşea să recruteze un informator pe o anumită cale, nu ezita să indice acest fapt şi altor colegi, care treceau şi ei la recrutarea aceleiaşi persoane, fiecare raportând apoi îndeplinirea panului de recrutări, totul petrecându-se fără ca şefii respectivelor raioane să sesizeze că este vorba despre una şi aceeaşi persoană.

În ceea ce priveşte acţiunile de tip operativ, după cum deja am menţionat, angajaţii D.R.S. Cluj au recurs chiar la uciderea unora dintre cei consideraţi duşmani ai regimului. Cea mai des folosită metodă de asasinat sub conducerea colonelului Patriciu a fost cea a executării celor arestaţi sub pretextul că ar fi încercat să evadeze de sub escortă. De regulă, aceste persoane erau ucise chiar la marginea localităţilor de provenienţă, represiunea având rolul de a înfricoşa populaţia din zonă, care trebuia să ştie că Securitatea era atotputernică.

Totodată, au fost asasinate chiar şi unele persoane condamnate de instanţă la ani grei de detenţie, considerându-se probabil că pedeapsa era mult prea mică. La 2 şi 5 aprilie 1950, din arestul Securităţii Cluj au fost ridicate 13 persoane care făcuseră parte din grupul Dabija ; acestea au fost asasinate în împrejurări necunoscute până în prezent[5].

Procedura internării în colonii de muncă a persoanelor împotriva cărora nu existau nici măcar acele minime probe necesare pentru obţinerea unei condamnări în justiţie a permis înfăptuirea altor numeroase abuzuri de către ofiţerii de Securitate. Practic, o persoană putea fi arestată şi trimisă la Canal pe baza unor simple declaraţii acuzatoare, nefiind nevoie ca acestea să fie probate. Întrucât era aproape imposibil ca o persoană să nu fi exprimat vreodată o opinie care să poată fi considerată potrivnică regimului, decizia închiderii într-o colonie de muncă se afla practic la discreţia ofiţerului de Securitate.

În anumite cazuri, ofiţerii de Securitate nici nu se mai sinchiseau să obţină pe cale informativă date privind „faptele duşmănoase” comise de cel propus pentru internare, măsluind ei înşişi actele necesare în acest sens. În 1953, sublocotenentul Suciu Augustin de la Secţia Raională Beclean era criticat de conducerea D.R.S. Cluj pentru că „a luat un număr de trei declaraţii nereale, dictate de el personal, pentru a putea trimite un element, pe care îl

1. A.C.N.S.A.S., fond *Reţea*, dosar nr. 188767, f. 8.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13149, f. 233.
3. *Ibidem*, f. 315.
4. *Ibidem*, f. 323.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 73, vol. 1, ff. 26-27.

considera duşmănos, în C.M."[1]. Situaţia era asemănătoare şi la Secţia Raională Câmpeni, unde un ofiţer „propune arestarea unui cetăţean ca fiind element duşmănos, iar la cercetări a reieşit că organul nostru de la Câmpeni a luat declaraţii false de la cetăţeni deoarece avea ură personală"[2]. De asemenea, şi locotenentul-major Moraru Ioan a recunoscut că, în 1951, la raionul Turda „au existat cazuri când s-au adunat declaraţii false", pe baza cărora s-au făcut apoi arestări şi internări în C.M.[3]. Ofiţerii în cauză nu au fost însă sancţionaţi în niciun fel, ceea ce, desigur, nu avea cum să ducă la stoparea acestor acte discreţionare.

Un număr mare de abuzuri au fost comise şi de către ofiţerii din cadrul Serviciului Anchete, care aproape indiferent de confirmarea sau nu a vinovăţiei celor cercetaţi conduceau ancheta într-un asemenea mod încât să obţină date care să permită trimiterea în justiţie a celor anchetaţi.

Anchetatorii D.R.S. Cluj au trimis în instanţă chiar şi persoane despre care se ştia că au tulburări mentale, ei luând în serios fabulaţiile acestora. La 10 august 1959 a fost arestată o persoană pentru simplul motiv că afirmase că avea toată Securitatea la discreţia sa, că era francmason şi că era în legătură cu „partizanii". Cu toate că se ştia faptul că cel reţinut era bolnav de schizofrenie, anterior fiind internat la Spitalul de Psihiatrie, anchetatorii n-au ezitat să-l ancheteze amănunţit şi apoi să-l înainteze instanţei. Tribunalul Militar Cluj, după ce majoritatea martorilor au declarat că cel judecat este cunoscut ca fiind „anormal", l-a achitat, dar aceasta nu a făcut ca organele de Securitate să-şi recunoască abuzul. Pentru a-şi acoperi subordonaţii, conducerea D.R.S. Cluj a intervenit la structurile centrale şi au obţinut un aviz de la medicii din Penitenciarul Spital Văcăreşti, potrivit căruia cel în cauză era pe deplin responsabil. În faţa acestui act oficial, judecătorii de la Tribunalul Militar Cluj nu au mai avut ce să facă şi l-au condamnat la trei ani de închisoare. Mai mult, a existat şi o victimă colaterală, în persoana lui Petru Petrindean, care a fost condamnat şi el pentru „nedenunţare". Principalii vinovaţi de acest abuz au fost locotenentul-major Harasztosi Pavel şi locotenentul-major Oprea Ioan (viitorul adjunct al şefului Securităţii din I.J. Cluj în anii 1970-1980), care s-au ocupat de această anchetă[4].

Unele dintre abuzurile comise de ofiţerii Securităţii din Cluj au fost scoase la iveală la 17 mai 1968 în timpul şedinţei de prelucrare a documentelor Plenarei C.C. al P.C.R. din 22-25 aprilie 1968. I.S.J. Cluj raporta faptul că ofiţerii au oferit mai multe informaţii privind excesele comise de colonelul Patriciu Mihai, maiorul Briceag Nicolae, maiorul Gruia Manea, maiorul Beiner Sigy ş.a. De exemplu, maiorul Fenyes Francisc a arătat că „în 1959 a fost arestat dr. Iubu Mihai. În timpul cercetărilor, fostul mr. Beiner Sigy [...] a recurs la bătaie, fracturându-i o mână. În afara bătăii în munca de anchetă, atât Gruia Manea, cât şi Beiner Sigy practicau frecvent insultele, injuriile şi cuvintele de intimidare"[5].

De asemenea, maiorul Rugină Toader a reliefat crimele comise de Nicolae Briceag[6]:

> În cursul aceluiaşi an [1949 – n.n.], fostul colonel Briceag Nicolae, de la fostul judeţ Someş, om fără demnitate, mărginit, incult, a arestat un cetăţean care s-a sustras de la încorporarea în armată.

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13149, f. 314.
2. *Ibidem*, f. 378.
3. *Ibidem*, f. 362.
4. Vezi A.C.N.S.A.S., fond *Penal*, dosar nr. 959, vol. 1-3.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 19, vol. 4, f. 17.
6. Şeful S.J.S.P. Someş, Nicolae Briceag, fost ilegalist, a fost responsabil de asasinarea a cel puţin 16 persoane în perioada 1949-1950 (M. Oprea, *op. cit.*, p. 544). Cu toate acestea, el nu a avut nimic de suferit de pe urma crimelor comise. Trimis în judecată după câţiva ani de la Revoluţia din 1989, a decedat în 1998 înainte de finalizarea procesului.

> După aceasta, l-a dus împreună cu încă 4 rude la marginea satului, unde au fost împuşcaţi. Acest lucru l-a făcut împreună cu unii subordonaţi docili, ca foştii ofiţeri Isac Constantin şi Iulius[1].

Acelaşi ofiţer prezenta un alt exemplu privind modul de operare al Securităţii în primii ani de activitate :

> În anul 1949, la scurt timp după încadrarea sa în Securitate, funcţionând la fosta plasă Topliţa, din fostul judeţ Mureş, a primit ordin (i s-a luat şi angajament) să prindă şi să lichideze fizic şase ţărani dispăruţi de la domiciliu, urmăriţi pentru unele fapte de drept comun. Reuşind să captureze pe doi dintre aceştia, i-a dus la sediul judeţenei, unde a fost mustrat pentru neexecutarea întocmai a ordinului, de fostul mr. Mihaly Alexandru[2].

Locotenent-colonelul Ioana Constantin a reliefat şi alte aspecte negative ale activităţii din trecut :

> Ca urmare a neîncrederii fostei conduceri a M.A.I. în puterea de influenţă politică şi în forţa educativă a partidului, a exagerării situaţiei operative, baza de lucru a fost în mod artificial amplificată. Astfel, în urma unor asemenea orientări, au fost luate în evidenţă, în decursul anilor, 176.500 persoane, cifră care este egală aproape cu întreaga populaţie a oraşului Cluj. Pentru a „lucra" o asemenea masă de „suspecţi" sau „concentrări de elemente duşmănoase", cum se spunea, s-a recurs la recrutarea, în decursul anilor, a unui număr de 23.073 persoane. Această situaţie a dus la o deconspirare largă a metodelor de muncă, la crearea unei imagini greşite despre Securitatea statului, precum şi la o atmosferă de suspiciune generală şi spionomanie[3].

Aceste abuzuri nu au ocolit nici cadrele Securităţii. Astfel, numai în perioada 1953-1964, la nivelul întregii direcţii regionale au fost scoase din muncă 809 persoane : 380 de ofiţeri, 198 de subofiţeri şi 231 de angajaţi civili[4]. Mai mult, nouă ofiţeri au fost arestaţi şi întemniţaţi. Elocvent este cazul locotenentului-major Vancea Emil, un ofiţer cu o activitate prodigioasă în perioada 1948-1953[5], care în 1951-1953 a fost şeful Secţiei III Informaţii Interne, principalul compartiment represiv al D.R.S. Cluj. Cu toate acestea, el a fost arestat şi trimis la Canal pentru 12 luni pe baza unor acuzaţii lipsite de temei ; ulterior, „faptele de care a fost acuzat în general nu s-au confirmat. Singura acuzaţie rămasă în picioare fiind aceea că întreţinea relaţii cu o femeie ce avusese legături cu persoane compromise"[6].

În 1968, unii ofiţeri au scos la iveală mai ales comportamentul foarte dur faţă de cadre al colonelului Patriciu, care „mai mulţi ani în şir, bătea la tălpi ofiţerii pentru a executa ordinele aşa cum sunt date. [...] Foarte mulţi ofiţeri din regiunea Cluj au fost bătuţi la tălpi de tov. Patriciu"[7].

Procesul de îndepărtare din Securitate a unor ofiţeri compromişi a cunoscut un nou puseu în anii 1966-1967, când au fost trecute în rezervă „nume grele", precum Gheorghe Crăciun, Mihail Nedelcu sau Mihai Kovàcs, care în trecut activaseră şi la Cluj. Toţi cei amintiţi mai

1. A.C.N.S.A.S., fond *D.M.R.U. a M.I.*, dosar nr. 7386, vol. 16, nenumerotat.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 19, vol. 4, ff. 14-17.
3. *Ibidem*, f. 14.
4. *Ibidem*.
5. În perioada 1951-1953 a fost implicat în numeroase acţiuni informativ-operative desfăşurate împotriva rezistenţilor din munţi sau a foştilor credincioşi greco-catolici (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 36, ff. 144-145).
6. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 19, vol. 4, f. 15.
7. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 11752, vol. 1, f. 232.

sus fuseseră implicaţi direct în diverse acte represive, inclusiv în crime şi execuţii sumare. Colonelul Nedelcu a fost pensionat la 10 iulie 1967, iar colonelul Crăciun la începutul anului 1968, colonelul Kovács fiind trecut în rezervă în anul 1966. Însă cu toate că ei au fost trecuţi în rezervă, organele de represiune apreciau că aceştia puteau fi în continuare folositori, chiar dacă într-o formă indirectă. Prin urmare, conducerea Securităţii le-a solicitat celor trei să-şi scrie memoriile, cu scopul de a folosi aceste materiale pentru instruirea şi educarea noilor ofiţeri, care urmau astfel să beneficieze de bogata experienţă a acestor cadre[1].

Chiar dacă, în general, organele de Securitate din Cluj au reuşit să facă faţă sarcinilor represive ce le-au fost încredinţate, nu se poate afirma că activitatea acestora s-a ridicat la nivelul aşteptărilor unei direcţii regionale de o asemenea anvergură. După cum am văzut, de cele mai multe ori, activitatea informativă era desfăşurată aproape la întâmplare şi doar duritatea acţiunilor a condus la obţinerea unor rezultate şi la ţinerea sub control a situaţiei operative. Despre o reală profesionalizare a Securităţii din Cluj nu poate fi vorba până la mijlocul anilor 1960.

În opinia noastră, cauza principală rezidă în modul foarte defectuos în care a fost condusă D.R.S. Cluj până în deceniul al şaptelea. Numirea unor foşti ilegalişti la conducerea direcţiei regionale nu s-a dovedit cea mai potrivită decizie, dacă avem, desigur, în vedere aspectul strict profesional (pentru că din punct de vedere politic ocupanţii au fost pe deplin corespunzători). Lipsite de experinţă şi fără aptitudini de conducere, figuri precum cea a colonelului Nedelcu nu aveau cum să ducă activitatea Securităţii la standarde prea înalte. Excepţie face, poate, doar colonelul Patriciu, care compensa pe deplin lipsa de apetenţă pentru activitatea informativă cu o activitate represivă extrem de dură, în opinia noastră situându-se în fruntea celor mai criminale cadre de Securitate, dat fiind că a fost ofiţerul care a ordonat cele mai multe execuţii sumare din ţară. Şi cum în faţa crimei comise continuu şi cu sânge rece nu exista altă soluţie decât conformarea deplină, ni se pare firesc că sub conducerea sa D.R.S.P. Cluj a reuşit campanii de succes contra rezistenţilor din munţi, ţăranilor care se opuneau colectivizării, legionarilor etc.

În opinia noastră, o îmbunătăţire vizibilă a activităţii Securităţii din Cluj a avut loc abia după instalarea la conducere a maiorului Pleşiţă Nicolae. Provenit de la baza aparatului de Securitate, maiorul Pleşiţă cunoştea foarte bine modul în care trebuia abordată o acţiune informativă, metodele de recrutare, dar mai ales avea calităţile de lider necesare pentru a se impune în faţa subordonaţilor. Nu pot fi neglijate nici ambiţiile carieriste ale lui Pleşiţă, care a sosit la Cluj decis să conducă activitatea în aşa fel încât să fie remarcat rapid de organele centrale, ceea ce nu putea decât să-i aducă promovarea.

1. Pe lângă faptul că doar câţiva ofiţeri au prezentat materialele solicitate, calitatea acestora este mediocră. De exemplu, colonelul Crăciun a scris doar câteva pagini, greu lizibile, referitoare numai la activitatea desfăşurată la Sibiu între anii 1945 şi 1946 (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 107, ff. 100-104). E foarte probabil ca aceşti ofiţeri să fi fost conştienţi de faptul că, dacă ar fi relatat într-un document scris toate acţiunile pe care le-au ordonat sau executat, ulterior, acestea s-ar fi putut întoarce împotriva lor, întrucât, în majoritate lor, acestea se situau în afara legii.

Silviu B. Moldovan

Aniversările organizate de Securitate în 1968 şi semnificaţia lor

The political and symbolic impact of the C.C. of the Romanian Communist Party Plenum from 22-25 April 1968 – when the Securitate was criticized and some of its victims rehabilitated – was a challenge for the political police. In this complicated political context, the Securitate decided to celebrate the two decades since its founding. Far from a simple symbolic activity, the anniversary was designed as an action for the rehabilitation of the Securitate. The core of the celebrating program was the identification and promotion of „heroes" that distinguished in the „battle with the enemy in order to defend the revolutionary achievements of the people". The anniversary was illustrated in photo albums, medals, orders, literary and drawing contests and also in radio and television broadcasts. It is estimated that the Securitate was able to overcome the 1968 moment as the Romanian communist regime was largely convinced of the utility and necessity of maintaining this institution.

Keywords : Securitate, anniversary, 1968, perpetrators, communist language

Regimul comunist instalat în mod progresiv după anul 1945 a fost unul extrem de nepopular în România, atât din cauza metodelor dure utilizate în represiunea politică şi în „ruptura" bruscă faţă de tradiţiile interbelice, cât şi ca urmare a percepţiei acute a dependenţei depline de Kremlin şi interesele sovietice :

> Ceea ce face ca regimurile politice din statele fostului bloc comunist să poată fi considerate unele de ocupaţie este larga expertiză străină de care s-au bucurat întotdeauna în instalarea şi consolidarea lor. Securitatea, principalul instrument represiv al acestui regim de ocupaţie, nu a făcut excepţie de la această regulă. [...] Este un element care demonstrează că, în fond, Securitatea a acţionat ca un instrument al ştirbirii suveranităţii naţionale a României, prin supunerea sa unei comenzi străine[1].

Spre sfârşitul deceniului al şaptelea, fondul afectiv al unei naţiuni traumatizate de violenţa a două decenii de construcţie a „democraţiei populare" percepea anumite tendinţe liberale declarate în cadrul Partidului Comunist ca opuse „încremenirii" organelor de Securitate în paradigma luptei de clasă. De pildă, „cu toate că s-a recunoscut în 1967 caracterul ilegal şi abuziv al măsurilor" de dislocare şi fixare a domiciliului obligatoriu pentru unele categorii de cetăţeni români, pe baza poziţiei lor speciale şi a activităţii politice din trecut, „chiar şi în 1967 Securitatea mai insista" asupra faptului că această măsură fusese justificată din cauza „pericolului pentru ordinea socială şi de stat" pe care acestea l-ar fi reprezentat[2].

Anul 1968 a constituit o provocare pentru serviciul de informaţii al României comuniste. Nu ne referim la creşterea pericolului extern (în contextul intervenţiei militare din Cehoslovacia), ci la evoluţiile din plan intern. Este vorba în special de efectele politice şi simbolice ale Plenarei C.C. al P.C.R. din 22-25 aprilie 1968, când s-a vorbit despre crimele comise de Securitate în perioada anterioară[3], iar fostul ministru de Interne Alexandru Drăghici[4] şi-a pierdut toate funcţiile pe care le deţinea[5]. De asemenea, la aceeaşi plenară

1. Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, volum editat de Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 473.
2. *Ibidem*, pp. 649-650.
3. Raportul unei comisii constituite în acest scop şi-a prezentat concluziile în cadrul Plenarei din 22-25 aprilie 1968. Anterior, la Plenara C.C. al P.C.R. din 26-27 iunie 1967, fusese prezentat un document intitulat „Unele probleme privind activitatea organelor de Securitate", în care „îndeosebi era evidenţiat slabul control exercitat de partid asupra Securităţii, dar erau cuprinse şi acuze referitoare la unele dintre metodele efective de lucru" (C.N.S.A.S., *Securitatea. Structuri-cadre, obiective şi metode*, vol. II, *1967-1989*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2006, p. VII).
4. Până în 1965, Alexandru Drăghici a deţinut această demnitate în două rânduri (mai-septembrie 1952 şi martie 1957 – iulie 1965). În funcţie de diferitele reorganizări ale organelor represive, acesta a mai deţinut funcţiile de ministru al Securităţii Statului (septembrie 1952 – septembrie 1953) şi de şef al Departamentului Securităţii Statului (septembrie 1953 – martie 1957). Pentru alte amănunte legate de cariera politică a lui Alexandru Drăghici, vezi C.N.S.A.S., *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989. Dicţionar*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 231.
5. Înaintea Plenarei, Alexandru Drăghici era membru al Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R. şi al Prezidiului Permanent al C.C., precum şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Ulterior (în noiembrie 1968), a fost chiar degradat şi trecut în rezervă cu gradul de soldat.

au avut loc unele reabilitări politice (în primul rând a lui Lucreţiu Pătrăşcanu, dar şi a altor militanţi comunişti[1]).

Deşi în toată această perioadă s-a bătut monedă în special pe crimele şi abuzurile îndreptate împotriva unor comunişti sau personalităţi de stânga, fără a se trece la reabilitarea victimelor de altă orientare politică, aşa cum începuseră să se petreacă lucrurile la Budapesta în vara anului 1956, speranţele celor în cauză au fost foarte mari, fapt dovedit chiar de documentele de urmărire întocmite de Securitate. Mulţi din „contrarevoluţionarii" condamnaţi în perioada dejistă credeau că va urma reabilitarea masivă a foştilor deţinuţi politici, temporizarea fiind doar o tactică a P.C.R. pentru a linişti reacţiile ostile ale Moscovei. De altfel, şi în Ungaria lui Nagy Imre reabilitările începuseră cu Rajk László (comunist, fost ministru de Interne, figură oarecum similară cu Lucreţiu Pătrăşcanu). Pe plan extern, situaţia era tensionată ca urmare a invadării Cehoslovaciei (care experimenta „socialismul cu faţă umană") de către forţele unite ale Tratatului de la Varşovia, precum şi a situaţiei incerte în care se afla România, care se opusese intervenţiei.

Dificultăţile momentului au impus nu numai regimului comunist, dar şi – sau chiar în special – Securităţii, necesitatea întocmirii unui bilanţ al celor două decenii de la înfiinţarea ei. Una dintre criticile de fond aduse guvernării comuniste este legată de apetenţa ei excesivă pentru bilanţuri, din cauza modului festivist în care acestea erau instrumentate. Această înclinaţie nu se limita la încheierea unor bilanţuri, în scopul de a evalua starea naţiunii şi (ne)îndeplinirea obiectivelor formulate pentru ca apoi să se fixeze alte obiective, conforme concluziilor formulate pe baza bilanţului precedent. Dimpotrivă, bilanţurile erau considerate, cel mai adesea (cel puţin din punctul de vedere al spectatorului de rând, care avea rareori acces la informaţiile „nude", neideologizate, ale bilanţurilor), prilejuri de exhibare (numai) a realizărilor, de apologie a regimului şi clamare a superiorităţii lui. Fatalmente, acest obicei generalizat a atras (în special sub presiunea unor contexte speciale, precum cel din vara anului 1968) un comportament similar şi din partea Securităţii. De altfel, pe la începuturile acestei instituţii,

1. Victimele necomuniste ale represiunilor politice comuniste au fost exceptate de la reabilitare, iar evoluţiile ulterioare nu au mai fost favorabile lărgirii „bazei de lucru" pentru reabilitări. De altfel, însuşi titlul principalului document adoptat de Plenară era unul grăitor pentru caracterul parţial al ideii de reabilitare : „Hotărârea Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la reabilitarea unor activişti de partid" (publicată la 26 aprilie 1968) – vezi *Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, din 22-25 aprilie 1968*, Editura Politică, Bucureşti, 1968, pp. 63-78. Cadrul limitat, pe motive ideologice, al reabilitărilor este clar dovedit şi de sumedenia de eufemisme pe care le utilizează generalul Grigore Răduică, referitor la lucrările Plenarei : „Analizând cauzele care au făcut posibile măsurile represive împotriva lui L. Pătrăşcanu şi a altor activişti ai partidului, Plenara subliniază că, pe atunci, în C.C. al P.M.R., în organele sale de conducere nu se respectau normele democraţiei interne de partid, principiile conducerii şi muncii colective. Măsuri de importanţă deosebită pentru viaţa social-politică a ţării erau luate fără o analiză temeinică şi fără o dezbatere colectivă în organele de conducere ale partidului. Era întreţinută o stare de suspiciune şi neîncredere faţă de membrii Comitetului Central, faţă de cadre de conducere ale partidului şi statului. Aveau loc încălcări ale legalităţii, abuzuri împotriva unor activişti de partid şi de stat, arestări şi procese fără vreo bază juridică. Plenara consideră de o deosebită gravitate că problemele cu caracter politic, divergenţele de păreri asupra liniei politice sau activităţii partidului erau privite ca motiv pentru anchetarea penală a cadrelor de partid – în loc să fie rezolvate prin metode politice, dezbătute şi soluţionate în cadrul organelor sau organizaţiilor statutare ale partidului. Aceasta a provocat mari daune activităţii partidului, a dus la excluderea din partid şi la condamnarea unor activişti care nu au săvârşit fapte penale" (Grigore Răduică, *Crime în lupta pentru putere. 1966-1968 : Ancheta cazului Pătrăşcanu*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1999, p. 216).

s-a declanşat chiar şi o „întrecere socialistă” în domeniu[1]. Mai mult, se afirma că duşmanul de clasă, dacă n-ar exista, ar trebui inventat, din moment ce absenţa lui ar echivala cu un „lucru absolut neştiinţific”. De pildă, colonelul Alexandru Guţan spunea, în cadrul şedinţei cu comandanţii de Regionale şi Judeţene de Securitate din martie 1950 :

> Tovarăşi, am ajuns aproape de sfârşitul discuţiei noastre. Trebuie făcută o încheiere a acestor discuţii. Tovarăşi, eu în cuvântul meu, în încheierea pe care o fac, nici eu n-am să vin cu lucruri noi pe care dvs. să nu le fi auzit, pe care să nu le fi ştiut. Ca un tablou în urma acestei întregi Conferinţe care durează deja astăzi a patra zi, să vedem ce stă în faţa noastră, ce stă în faţa Securităţii, care este sarcina centrală, obiectivul general al Securităţii, cu ce forţe pornim la realizarea lor şi în ce împrejurări. Aţi auzit despre ascuţirea luptei de clasă şi nu este nouă această temă pentru dvs., nu este nouă, că o simţim cu toţii pe spatele nostru, este lupta de clasă. Dar în cadrul acestei lupte de clasă, pe zi ce trece totuşi intrăm mai adânc într-o fază mai ascuţită a luptei de clasă. Într-o fază mai ascuţită intrăm pe măsură ce la noi în ţară se realizează progrese noi, se introduc schimbări, transformări noi, pe măsură ce mergem spre socialism. Deja de-abia au început şi o serie întreagă de probleme pe linie de Partid, pe linie de Guvern, pe linie de C.G.M. [Confederaţia Generală a Muncii – n.n.], pe linie de producţie, o serie de probleme noi, de schimbări, de transformări, deja sunt puse la ordinea zilei. Mai întâi de toate, stăm în faţa unei întăriri mai adânci în procesul de transformare socialistă a agriculturii noastre, deja un număr mai mare de gospodării agricole colective încep să se înfiinţeze. În această privinţă, C.C. şi Guvernul au luat hotărâri precise, deja au trasat drumul de mers. Aceasta în câteva cuvinte în domeniul agriculturii. Avem Planul de Stat, în legătură cu realizarea Planului de Stat, Guvernul a luat iarăşi o serie de hotărâri, C.G.M. de asemeni a luat o serie de hotărâri. Aplicarea tuturor acestor măsuri pentru noi Securitatea înseamnă şi o serie întreagă de sarcini, de munci profesionale. Nu există nicio hotărâre, nicio transformare, niciun eveniment economic, social sau politic, care pentru noi, Securitatea, să nu formeze un obiectiv, o preocupare. Duşmanul de clasă se ocupă. Dacă nu s-ar preocupa de toate aceste transformări, schimbări, de toate aceste evenimente, noi n-am avea de lucru. *Dacă aşa pur şi simplu ne-ar lăsa în pace, n-am avea de lucru, am merge pe drumul construirii socialiste liniştit şi paşnici, lucru absolut neştiinţific, lucru care în realitate nu se poate petrece* [s.n.]. În realitate schimbările, transformările, acestea merg pe un drum cunoscut de salturi, de ciocniri, de ciocniri din ce în ce mai ascuţite. Cu cât mai mult realizăm, dăm lovituri duşmanului, cu atât mai mult pierde de sub picioare terenul la noi în ţară, cu atât mai mult se înverşunează, creşte ura duşmanului împotriva noastră, cu atât mai mult caută mijloace noi pentru a împiedica, pentru a frâna drumul nostru. Noi trebuie să împiedicăm tocmai încercarea lui de a frâna, de a submina. Duşmanul nu acţionează la noi în ţară în mod izolat, nu este el singur lăsat în părăsire. [...] De ce am ţinut să vă arăt aceste aspecte ? Pentru că m-am gândit că timpul afară se încălzeşte, că în curând pădurile vor înverzi, va deveni mai uşor şi am avut şi vara trecută un aspect general de o încrâncenare a luptei şi în condiţiile acestea putem să ne aşteptăm din nou la o încrâncenare a acestei lupte, la o ascuţire a acestei situaţii. Trebuie în mod conştient să ştim să vedem ce avem în faţă, ca să fim pregătiţi pentru a întâmpina aceste

---

1. Termenul apare întocmai în documente precum „Referatul” din 2 noiembrie 1949 : „În cadrul întrecerilor socialiste şi ca urmare a planului de muncă întocmit de Direcţiunile Regionale de Securitate din ţară pentru perioada 1 octombrie – 7 noiembrie 1949, pe linia de cercetări, apreciindu-se munca depusă de unităţile noastre pentru realizarea planului propus, atât din punct de vedere cantitativ, cât şi calitativ, putem considera că pe baza rezultatelor obţinute, Direcţiunile Regionale de Securitate s-au clasificat după cum urmează”. Clasamentul nu ţinea cont de numărul de „lucrări” rezolvate în general, referatul menţionând explicit că „această clasificare s-a făcut ţinându-se seama de numărul de reţinuţi cercetaţi şi trimişi în Justiţie de fiecare Regională pe perioada de timp menţionată, după calitatea anchetelor şi după modul cum au fost întocmite dosarele pentru Justiţie” – Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (A.C.N.S.A.S.), fond *Documentar*, dosar nr. 195, vol. 2, f. 25.

situaţii, aceste împrejurări şi a le întâmpina nu ca pompierii, aşa cum am ajuns să fim în vara trecută, ci a le întâmpina ca organe de Securitate ale Poporului. A şti să preîntâmpinăm toate aceste situaţii, trebuie să le prevedem. Iată de ce am pus în faţa dvs. acest tablou şi de ce am ţinut să arăt în faţa dvs. aceste situaţii. Asta înseamnă întărirea rândurilor noastre, a ne revizui munca, a revizui toate directivele, toate instrucţiunile care le-am primit. Aceasta înseamnă a ne pregăti[1].

La 30 august 1968, Securitatea împlinea 20 de ani de la înfiinţarea ei sub acest nume[2]. În întâmpinarea aniversării, preşedintele Consiliului Securităţii Statului, Ion Stănescu[3], a ordonat direcţiilor centrale şi inspectoratelor judeţene să identifice în arhive, în scopul popularizării lor, „figuri de eroi ai Securităţii căzuţi la datorie, precum şi a altor ofiţeri şi subofiţeri care s-au distins în mod deosebit în lupta cu duşmanul pentru apărarea cuceririlor revoluţionare ale poporului"[4]. Aceste instrucţiuni au fost întărite, după un timp, de ordinul telegrafic al vicepreşedintelui Consiliul Securităţii Statului (C.S.S.), Nicolae Doicaru, care coboară limita inferioară a perioadei de referinţă din anul 1948 până la 23 august 1944 şi concretizează categoriile de personal vizat pentru popularizare, incluzând şi „membri şi activişti de partid, de stat şi obşteşti asasinaţi de elementele contrarevoluţionare"[5]. Ordinul lui Nicolae Doicaru este datat la 23 august 1968. Două zile mai târziu, Ion Stănescu semnează un ordin prin care sunt declaraţi eroi o serie de ofiţeri şi subofiţeri căzuţi în luptele cu rezistenţii anticomunişti. Preşedintele C.S.S. nu scapă această ocazie pentru a semnala încadrarea acţiunilor Securităţii în limitele formulate de însăşi politica Partidului Comunist Român din acea perioadă : „Înfăptuind politica Partidului Comunist Român şi a statului nostru socialist de apărare a cuceririlor revoluţionare ale poporului român, organele Securităţii statului şi-au îndeplinit cu cinste misiunea de prevenire, descoperire şi lichidare a uneltirilor şi acţiunilor duşmănoase îndreptate împotriva Republicii Socialiste România"[6]. De asemenea, într-un alt ordin emis în aceeaşi zi, Ion Stănescu instituia „Cartea de Onoare" a C.S.S., în care urmau a se înscrie, pe baza documentelor şi propunerilor ce urmau a fi făcute de comandanţii de unităţi, „numele, faptele şi se vor expune fotografiile eroilor căzuţi la datorie pentru apărarea securităţii de stat a Republicii Socialiste România, precum şi a ofiţerilor, subofiţerilor, gradaţilor şi soldaţilor din Consiliul Securităţii Statului care se disting în mod desosebit în îndeplinirea misiunilor încredinţate"[7].

1. Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente, 1949-1989*, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 195-198. De menţionat că Alexandru Guţan fusese învestit cu rolul de „moderator" al discuţiilor în cadrul şedinţei pomenite. În această calitate, el atrăsese atenţia vorbitorilor ca, „în general, vă rog să vă ridicaţi în cuvântul dvs. în aşa măsură, încât până la amiază să putem termina, ca să plecaţi şi să-mi lăsaţi şi mie timp să vorbesc" (*ibidem*, p. 174). Ceea ce a rezultat este o mostră aparte de inepţie, destul de reprezentativă totuşi pentru atmosfera în care decurgeau şedinţele de bilanţ ale Securităţii, cel puţin în perioada respectivă.
2. Organele de Siguranţă fuseseră comunizate şi au desfăşurat acţiuni ample de represiune politică chiar şi anterior datei de 30 august 1948.
3. Ion Stănescu (Silaghi) a deţinut funcţia de preşedinte al C.S.S. în perioada mai 1968 – aprilie 1972, apoi pe cea de ministru de Interne (până în martie 1973) – vezi *Membrii C.C. al P.C.R.*, ed. cit., p. 545.
4. „Ordinul preşedintelui Consiliului Securităţii Statului" din 12 iunie 1968, în Arhiva Ministerului Administraţiei şi Internelor (A.M.A.I.), fond *Direcţia Management Resurse Umane*, inv. nr. 7389, dosar nr. 34, f. 11.
5. *Ibidem*, f. 12.
6. „Ordinul preşedintelui C.S.S." nr. 55 din 25 august 1968 (*ibidem*, ff. 1-3).
7. „Ordinul preşedintelui C.S.S." nr. 54 din 25 august 1968 (A.M.A.I., fond *Direcţia Juridică*, inv. nr. 3626, vol. 7, f. 7).

Rezultatul iniţiativei lui Ion Stănescu a fost realizarea unui bilanţ al confruntărilor cu grupurile rezistenţei, unul întârziat şi destul de aproximativ[1]. Ce anume a determinat redescoperirea bruscă, de către Securitate, a aşa-numitei „probleme a bandelor" ? *În opinia mea, acest fenomen nu s-a datorat unui interes subit al instituţiei pentru istorie (fie ea şi istorie proprie), ci unei nevoi de a reacţiona împotriva concluziilor plenarei P.C.R. din aprilie 1968.* Deşi, cu acel prilej, Nicolae Ceauşescu a profitat de situaţie pentru a-şi consolida puterea personală, iar reabilitările au fost parţiale, prin tendinţa de a ignora suferinţele celor situaţi „de partea cealaltă a baricadei" politice (fatalmente, la fel de unilaterale erau şi asigurările privind respectarea, pe viitor, a „legalităţii socialiste"), Securitatea s-a simţit obligată să răspundă, iar acest lucru nu-l putea face, evident, decât indirect. Evitând polemica deschisă cu partidul, intenţia era de a demonstra utilitatea instituţiei şi meritele ei în instaurarea şi apărarea orânduirii socialiste. Lectura documentelor întăreşte impresia că bilanţul din august 1968 a fost realizat, în mare măsură, ca o replică la incriminările aduse Securităţii la Plenara P.C.R. Într-o sinteză din 6 august 1968 se spune explicit :

> Din datele prezentate de unităţi se desprinde totodată concluzia că nu a existat suficientă preocupare pentru cunoaşterea şi aprofundarea faptelor şi aspectelor pozitive deosebite din activitatea desfăşurată de cadrele din subordine în decursul anilor, neexistând o evidenţă clară nici a celor care şi-au pierdut viaţa în timpul executării diferitelor misiuni[2].

Şi din rapoartele diferitelor unităţi răzbate, pe alocuri, frustrarea pentru insuficienta recompensare a cadrelor remarcate cu ocazia luptelor sau arestărilor legate de activitatea partizanilor.

Dintr-o „Notă" a Direcţiei Personal din Consiliul Securităţii Statului (datată 28 august 1968), aflăm că manifestările dedicate celor 20 de ani de la înfiinţarea Securităţii au fost mai largi ; se vorbeşte aici şi despre o expoziţie dedicată eroilor Securităţii[3]. De asemenea, au fost alcătuite şi câteva albume cu fotografii oglindind activitatea Ministerului de Interne[4]. Şi acestea se menţin în acelaşi spirit, de a declara eroi o serie de militari, fără nicio concretizare a faptelor lor. În fond, situaţia trupelor de Securitate era paradoxală : practic, nimeni nu prea ştia pentru ce anume luptau ele, care erau duşmanii atât de des pomeniţi. Nu se ştia dacă aceştia erau reali sau doar ipotetici. Cetăţenii nu puteau afla mai multe nici din poziţiile oficiale, nici din istoriografia vremii, care se menţinea la nivelul declaraţiilor generale şi sporadice, dintr-un fel de teamă superstiţioasă.

Albumele nu sunt datate, dar în mod sigur au fost ulterioare, după cum reiese din unele documente, bilanţului făcut în august 1968. În legătură directă cu acest bilanţ este *Albumul cu eroii Ministerului de Interne*, care cuprinde fotografiile celor căzuţi, în număr de 55, fără nicio explicaţie. Printre aceştia am regăsit numeroase nume cunoscute din documentele bilanţului pomenit, dar şi câteva victime ulterioare (maior *postmortem* Ştefănescu Virgiliu, decedat în 1970, sau colonel *postmortem* Mocanu Petru – 1971), ale căror decese sigur nu au nicio legătură cu problema „bandelor".

---

1. Vezi C.N.S.A.S., *„Bande, bandiţi şi eroi". Grupurile de rezistenţă şi Securitatea (1948-1968)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003.
2. „Notă-raport privind ofiţerii, subofiţerii, gradaţii şi soldaţii din unităţile aparatului de securitate care şi-au pierdut viaţa în lupta cu duşmanul, precum şi cei care s-au distins prin fapte de eroism şi spirit de sacrificiu în îndeplinirea misiunilor ce le-au fost încredinţate" (A.M.A.I., fond *D.M.R.U.*, inv. nr. 7389, dosar nr. 34, ff. 448-472).
3. *Ibidem*, ff. 406-409.
4. Am avut posibilitatea să consultăm aceste albume prin bunăvoinţa conducerii Muzeului Jandarmeriei Române.

Mai special s-a dovedit *Albumul cu aspecte din activitatea Trupelor de Securitate*, şi acesta nedatat, însă databil din perioada în care preşedintele Consiliului Securităţii Statului era Ion Stănescu (începând din 1967). Fotografiile reproduse în acest album sunt realizate, în mod evident, în perioada 1968-1969, deci ulterior bilanţului cunoscut. La fila 1 se află poza unui soldat înarmat (cu pistolul-mitralieră în poziţia „la umăr"), pe un fundal cu macarale şi şantiere de construcţii, având alături o legendă pe care o reproducem integral :

> Trupele de Securitate, făurite şi conduse de Partidul Comunist Român, educate în spiritul patriotismului şi al dragostei fierbinţi faţă de poporul muncitor şi-au adus o contribuţie de seamă în întreaga perioadă a luptei împotriva elementelor reacţionare, pentru apărarea cuceririlor revoluţionare ale oamenilor muncii. Ele sunt gata în orice moment, la chemarea partidului şi guvernului, a Consiliului Securităţii Statului, să execute misiuni de luptă încredinţate.

La fila 3 se află fotografia unui panou de onoare cu legenda „Glorie eroilor Trupelor de Securitate". Pe panou se află stema Republicii Socialiste România şi fotografiile a cinci eroi (acum cunoscuţi din documente) : Dumitrache I. Gheorghe, Orosz N. Ioan, Belate Alexandru, Vălimăreanu D. Mihai şi Popescu I. Ioan. Sub panou, două steaguri tricolore încadrate cu două steaguri roşii şi o altă legendă : „Pătrunşi de un adânc sentiment patriotic şi devotament nemărginit pentru cauza socialismului, eroii trupelor de securitate căzuţi la datorie au îmbogăţit cu noi fapte tradiţiile de luptă ale poporului român". Fotografia nu are text explicativ. Pe aceeaşi filă a albumului se mai află patru fotografii, cu texte explicative la fel de vagi : „Subunitatea de securitate se deplasează la locul acţiunii", „Dispozitivul a fost realizat", „Gruparea de atac în acţiune", „Misiunea a fost îndeplinită". Nu apare nicio imagine a adversarilor, nicidecum o explicaţie, însă pare a fi o reconstituire a uciderii fraţilor Şuşman (1958).

Albumul cuprinde şi numeroase poze privind pregătirea obişnuită a trupelor. De pildă, fazele unei aplicaţii montane (fila 5). Printre ele, o fotografie cu un soldat care se caţără pe o stâncă, cu textul explicativ : „Nici munţii nu le stau în cale". Rezistenţii anticomunişti însă, s-ar putea completa, le-au stat multă vreme în cale. Mai mult, în momentul aplicaţiei, Ion Gavrilă era încă liber. Sunt interpuse şi poze care reflectă alt gen de activităţi ale trupelor de Securitate : „Cu ajutorul câinelui de urmărire «scurt», în anul 1968 a fost descoperit autorul unei crime" (fila 5). Este o realitate că trupele de Securitate au îndeplinit, după încheierea luptelor din munţi, dar şi în paralel cu acestea, numeroase misiuni în serviciul populaţiei civile, în caz de accidente şi de calamităţi. Arhivele pe care le-am consultat dovedesc acest lucru, care ar merita tratat în lucrări de sine stătătoare.

În partea a doua a albumului este vizibil efortul de „pozitivare" a activităţii, în relaţie cu politica Partidului Comunist (legătura cu Plenara din 1968 devine astfel, încă o dată, transparentă). Astfel, sub legenda „Munca politică vie – strâns legată de nevoile procesului de instruire a trupelor" sunt înfăţişaţi soldaţi muncind pe şantiere. Într-adevăr, pe lângă scăderea numărului de trupe în Ministerul Afacerilor Interne (M.A.I.), vremurile „de după lupte" arătau din ce în ce mai banal pentru ei. Folosirea trupelor la activităţile economice curente va deveni, tot mai mult, o politică de stat. În fine, la fila 35 apare o fotografie în care este reprodus panoul de onoare de la fila 3 şi câţiva militari din trupele de Securitate, dintre care unul se afla în plin expozeu. Textul explicativ : „Secretarul organizaţiei de partid vorbeşte militarilor despre tradiţiile de luptă ale trupelor de securitate". Lecţiile de acest gen erau însă din ce în ce mai anemice şi lipsite de concreteţe.

În privinţa definirii duşmanului, una relativ clară în raport cu limbajul epocii, am găsit în *Registrul Istoric al Comandamentului Trupelor de Securitate* :

> Ministerul Afacerilor Interne a privit şi priveşte trupele sale, jandarmi, grăniceri şi pompieri, ca trupe care prin misiunea lor au un rol covârşitor în opera de guvernare democratică a Republicii Populare Române.
> Aceste trupe sunt acelea ce se găsesc tot timpul, zi la zi, oră la oră, în veghe şi în luptă contra duşmanilor Republicii Populare Române : reacţionari, sabotori, instigatori, alarmişti, defecţionişti, terorişti, contrabandişti, incendiatori şi distrugători de bunuri, speculanţi şi afacerişti, criminali şi călcători de legi, propagandişti ai obscurantismului, unelte ale imperialismului înrobitor, rămăşiţe fasciste, complotişti în contra regimului democrat, urzitori de discordie între naţionalităţi, defăimători ai statelor democrate prietene şi aliate etc.
> Grănicerii şi jandarmii sunt primii ce vor lupta, cu sacrificiul vieţii lor în contra încercărilor duşmanilor dinăuntru şi din afara ţării de a înrobi din nou poporul român.
> De aceea aceste trupe trebuie să fie de „elită”, în adevăratul sens al cuvântului şi în toate compartimentele activităţii lor : educaţie politică, instrucţie, disciplină, încadrare, dotare, cazare, hrană etc.[1].

În mare măsură, deşi definiţia de mai sus datează din 1948, ea se potrivea cu situaţia creată de contextul extern al anului 1968, datorită căruia conducerea statului a acordat o importanţă crescută forţelor armate, în primul rând dotării lor cu armament modern şi, în măsură mult mai mare, de producţia internă. În cadrul noii strategii, trupele de Securitate aveau un rol bine stabilit, de „elită” (aprehensiunile comuniste faţă de tot ce amintea de societatea interbelică obliga la aşezarea cuvântului respectiv între ghilimele !). Stabilitatea sporită a regimului permitea reorientarea trupelor mai mult către „ţinte” externe şi restrângerea categoriilor de inamici interni.

După 1956, anul 1968 a fost unul de „ruptură” a sistemului comunist în Europa. Paradoxal, poate, deşi momentul marchează, pentru mulţi comunişti, sfârşitul iluziilor, pericolul disoluţiei a fost acum mai mic decât cu 12 ani înainte. Pe de altă parte, Primăvara Pragheză a formulat, fără echivoc, ideea concilierii socialismului cu umanismul. Deşi înăbuşit prin forţă armată de statele Tratatului de la Varşovia (cu excepţia lăudabilă a României), acest deziderat a părăsit zona ilicitului, rămânând un subiect de discuţii „neoficiale” (uneori cvasisubversive) pe motiv de „inoportunitate”, deseori în spiritul unei „diplomaţii care strânge pumnii, dar îi strânge pe sub masă” (după expresia lui Gheorghe Gheorghiu-Dej).

În acest context, regimul comunist din România părea să cunoască un nou început, fiind greu de prevăzut fundătura în care se va adânci treptat, după 1971. La rându-i, Securitatea a încercat să fructifice şi ea contextul special creat în toamna anului 1968. Din păcate, manevra nu a inclus gestul necesar al repudierii sau, cel puţin, al delimitării de istoria sângeroasă a instituţiei, ci, din contră, s-a încercat (re)valorizarea pozitivă a cât mai multor „succese” ale epocii anterioare anului 1964. Bilanţul luptelor din munţi, realizat la împlinirea a 20 de ani de la înfiinţarea Securităţii, este ilustrativ din acest punct de vedere.

Totuşi, de împrejurările în care regimul comunist şi-a câştigat o popularitate nesperată cu puţin timp în urmă, datorită rezistenţei opuse intervenţionismului sovietic, a beneficiat, indirect, şi Securitatea, prin legitimarea acelor componente ale ei care, atunci şi în perioada următoare, au servit interesul naţional, fiind considerate de majoritatea cetăţenilor drept continuatoare ale serviciilor de informaţii interbelice.

Acţiunile de sărbătorire a înfiinţării organelor de Securitate au fost propuse, din start, cu intenţia vădită de a menaja susceptibilităţile aparatului de partid. Astfel, în „Propunerile privind cea de-a XX-a aniversare a înfiinţării organelor de securitate ale R.S. România,

1. Arhiva Comandamentului Naţional al Jandarmeriei, „Registrul Istoric al Comandamentului Trupelor de Securitate” (însemnare din 18 februarie 1948).

aprobate de Secretariatul Comitetului Central al Partidului Comunist Român"[1], elaborate de C.S.S. se justifica utilitatea manifestărilor aniversare prin faptul că acestea „ar putea constitui un bun prilej pentru a mobiliza aparatul de securitate să-şi îndeplinească în mai bune condiţiuni sarcinile ce i s-au încredinţat – mai ales acum, după reorganizare"[2]. În acelaşi spirit, Cancelaria C.S.S. a transmis, la 1 iunie 1968, către toate inspectoratele judeţene sarcina ca „pe baza acestui material, colectivul de conducere al inspectoratului, să întocmească un plan de măsuri concrete, care apoi să fie supus aprobării comitetului judeţean de partid", cu menţiunea că ulterior se va trimite de la Bucureşti şi un regulament de desfăşurare a concursurilor de tragere şi de creaţie literară care trebuiau organizate[3]. Propunerile, prezentate în titlul documentului ca fiind deja „aprobate" de către partid, urmau, de fapt, să fie supuse aprobării („în cazul că Secretariatul C.C. al P.C.R. este de acord cu această propunere, rugăm să fie aprobate următoarele măsuri..."). Dintre propuneri nu lipseau nici cele cu caracter simbolic (precum adunarea festivă din după-amiaza zilei de 29 august, în cadrul căreia „un tovarăş din conducerea partidului va aduce salutul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, al Consiliului de Stat şi al Guvernului"[4], iar preşedintele C.S.S. trebuia să prezinte un alt fel de salut adresat partidului[5] ; medalii şi ordine care urmau a fi înmânate cadrelor şi angajaţilor civili cu merite deosebite) sau cele cu specific recreativ, cel puţin teoretic (concursuri de pregătire fizică, de trageri, concursuri de creaţii literare în cadrul aparatului de securitate şi inspirate din „lupta" lor, spectacolul televizat al ansamblului de cântece şi jocuri „Ciocârlia", alte emisiuni radio şi teledifuzate)[6]. Ulterior, a fost întocmit şi un mai vast „Plan cuprinzând măsurile ce vor fi întreprinse în vederea organizării sărbătoririi a 20 de ani de la înfiinţarea organelor securităţii statului"[7], în care se prevedeau şi „forme de stimulare a cadrelor merituoase" (inclusiv premieri în bani[8]), iar prin Ordinul preşedintelui C.S.S., cu nr. 52 din 26 august 1968, se suspenda executarea majorităţii pedepselor disciplinare (aceasta era însă o practică obişnuită în ajunul sărbătorilor politice importante, nu neapărat strict legate de istoria Securităţii)[9].

Semnificative ni se par propunerile care vizau popularizarea bilanţului Securităţii :

> Presa centrală şi locală, precum şi cea militară, va publica în perioada 1-30 august 1968, articole cu privire la conducerea de către partid a organelor de securitate şi la contribuţia adusă de acestea la crearea şi consolidarea statului nostru socialist. În luna august 1968, Buletinul intern pentru

1. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13636, vol. 11, ff. 2-4.
2. În 1967, organele de Securitate şi-au sporit autonomia în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, ca efect al Decretului nr. 710/21 iulie 1967, fiind puse sub conducerea Consiliului Securităţii Statului, iar cu puţin timp înaintea Plenarei C.C. al P.C.R. din aprilie 1968, ca efect al Decretului cu nr. 295, s-au desprins total de minister. În acelaşi an, ca urmare a reorganizării teritoriale a ţării, direcţiile regionale ale Securităţii erau înlocuite cu inspectorate judeţene (vezi Elis Neagoe-Pleşa, „Transformări instituţionale ale Securităţii în primii ani ai regimului Ceauşescu. Crearea Inspectoratelor Judeţene de Securitate", în *Arhivele Securităţii*, 4, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2008, pp. 610-648).
3. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13636, vol. 11, f. 1.
4. „Un salut călduros" în acest sens a fost prezentat, până la urmă, de însuşi Nicolae Ceauşescu (vezi „Cuvântare la adunarea festivă consacrată aniversării a 20 de ani de la înfiinţarea Securităţii Statului. 29 august 1968", în *România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Editura Politică, Bucureşti, 1969, pp. 460-468).
5. O cuvântarea cu titlu semnificativ : „Organele Securităţii Statului – create şi conduse de partid – la împlinirea a două decenii de activitate".
6. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13636, vol. 11, ff. 3-4.
7. *Ibidem*, ff. 6-13.
8. Premii băneşti s-au acordat şi familiilor unor cadre căzute în lupta cu rezistenţii anticomunişti, precum cea a maiorului *postmortem* Constantin Vieru (*ibidem*, f. 50).
9. *Ibidem*, f. 23.

aparatul de securitate va apare în număr festiv. El va conţine articole care vor evoca conducerea de către partid a organelor de securitate, sprijinul primit din partea oamenilor muncii, vor sublinia momente mai deosebite din activitatea acestor organe, figuri de eroi ai securităţii căzuţi la datorie, cum au întâmpinat ofiţerii şi subofiţerii de securitate cea de-a XX-a aniversare a organelor securităţii statului etc.[1].

Deşi în aparenţă aceste propuneri încurajau popularizarea „în rândul maselor largi" a cunoştinţelor despre istoria Securităţii, o bună parte dintre manifestări aveau, de fapt, un caracter închis. Una dintre acestea era şi activitatea editorială legată de noua revistă dedicată cadrelor („În dorinţa de a pune la îndemâna cadrelor noastre un mijloc eficient de perfecţionare a pregătirii profesionale în vederea ridicării muncii pe o treaptă superioară, Consiliul Securităţii Statului a hotărât editarea Buletinului intern pentru aparatul Securităţii Statului"[2]). Primul număr al revistei a apărut corespunzător primului trimestru al anului 1968, sub titulatura *Buletin intern pentru aparatul Securităţii Statului*, denumire însoţită de marcajul „Strict secret", exemplarele fiind numerotate (în 1969, publicaţia şi-a schimbat denumirea în *Securitatea*, titulatură sub care a continuat să apară – păstrându-şi caracterul strict secret – până la sfârşitul anului 1989[3]). Pe ultima pagină erau precizate condiţiile de utilizare ale publicaţiei, similare celor create pentru aşa-numitele directive şi instrucţiuni specifice muncii informativ-operative[4]. Astfel, buletinul „va fi dat spre studiu respectându-se regulile privind mânuirea, folosirea şi evidenţa documentelor strict secrete" ; „studiul buletinului se va face numai în interiorul sediilor organelor de securitate, scoaterea sa în afară fiind cu desăvârşire interzisă" ; „multiplicarea şi copierea materialelor din această publicaţie sunt interzise" (lipsea doar obligativitatea păstrării publicaţiei în casa de fier). Ca urmare a acestor restricţii, toţi ofiţerii cu funcţii de conducere, precum şi comandanţii şi locţiitorii pentru învăţământ din cadrul şcolilor de securitate „vor controla periodic condiţiile de păstrare şi modul de manipulare al buletinului"[5]. Chiar din primul număr era lansată şi rubrica „De vorbă cu cititorii", destinată „în primul rând acelor cititori care doresc să pună diferite întrebări legate de tematica şi conţinutul buletinului, să ceară anumite lămuriri în legătură cu materialele publicate şi să-şi clarifice unele idei desprinse din articolele apărute", dar şi acelora „care şi-au format alte puncte de vedere decât acelea exprimate de autor" sau cadrelor care intenţionau să trimită „din proprie iniţiativă" texte originale sau „traduceri din diferite publicaţii străine care, prin conţinutul lor, prezintă un interes major" pentru activităţile Securităţii[6]. Această deschidere declarată pentru dialog contrazicea doar aparent secretizarea „buletinului", deoarece orice corespondenţă putea fi expediată numai prin poşta specială, pe adresa Cancelariei C.S.S.

Numărul festiv al *Buletinului intern pentru aparatul Securităţii Statului*[7] conţinea 106 pagini[8] şi se deschidea cu un motto din cuvântarea lui Nicolae Ceauşescu la consfătuirea cu activul de bază al Ministerului Afacerilor Interne. Citatul era reprodus nu numai pentru captarea bunăvoinţei lui Nicolae Ceauşescu, ci şi datorită caracterului prezumat incontestabil al celor afirmate de şeful statului : „Ca instrument al puterii oamenilor muncii, al partidului

1. *Ibidem*, f. 3.
2. Vezi *Buletin intern pentru aparatul Securităţii Statului*, nr. 1/1968, în A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 16562, vol. 2, p. 5.
3. Colecţia (scanată) completă a acestei publicaţii este în curs de publicare pe site-ul www.cnsas.ro.
4. Vezi, în acest sens, volumul de documente editat sub egida C.N.S.A.S. : *„Partiturile" Securităţii – Directive, ordine, instrucţiuni (1947- 1987)*, Nemira, Bucureşti, 2007, p. 694.
5. *Buletin intern pentru aparatul Securităţii Statului*, nr. 1/1968, p. 64.
6. *Ibidem*, p. 63.
7. Cu menţiunea „Număr dedicat aniversării Securităţii Statului".
8. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 16562, vol. 3.

şi statului, chemat să apere cuceririle revoluţionare ale celor ce muncesc împotriva uneltirilor şi acţiunilor duşmanilor construcţiei socialiste – *Securitatea şi-a îndeplinit în bune condiţii menirea sa* [s.n.]”.

Bănuim că jubilaţia cu care asemenea cuvinte au fost întâmpinate de „activul” din Securitate a fost mai mare decât pare astăzi, având în vedere climatul destul de tensionat creat de activitatea „comisiei de partid”, constituite în noiembrie 1967, pentru cercetare „abuzurilor şi ilegalităţilor” comise de organele represive în perioada anterioară anului 1964 şi care prelua materialele elaborate anterior de un „colectiv” condus de Grigore Răduică[1]. Momentul cel mai tensionat urma să se producă însă la începutul anilor 1970, când Nicolae Ceauşescu îi admonesta pe şefii Internelor, întrebându-i abrupt dacă l-au vândut „ruşilor sau americanilor”. Izbucnirea sa fusese provocată de constatarea faptului că organele Securităţii îi întocmiseră secretarului general al P.C.R. un dosar personal, în care figurau inclusiv date despre situaţia lui medicală[2].

La sfârşitul anilor 1960, Nicolae Ceauşescu a promis insistent că va respecta în totalitate aşa-numita „legalitate socialistă”, iar în domeniul extrem de sensibil al relaţiilor universitare a avut o prestaţie spectaculoasă, adresând studenţilor clujeni, în mod repetat, îndemnul : „nu vă mai temeţi”[3]. Totodată, în cadrul şedinţei Prezidiului Permanent al C.C. al P.C.R. din 18 aprilie 1968, Ceauşescu aprecia că „cerinţa din partea opiniei publice româneşti şi a celei din străinătate” referitoare la „o serie de procese care au avut loc în România” era „îndreptăţită”, iar ignorarea ei „nu ar aduce decât un mare rău partidului nostru şi construcţiei socialiste din ţara noastră”[4].

Chiar în cadrul cuvântării pe care a ţinut-o la adunarea festivă din 29 august 1968, Nicolae Ceauşescu s-a dovedit ambiguu. Astfel, deşi începea prin a lăuda organele de Securitate, care „şi-au îndeplinit pe deplin misiunea încredinţată de partid”[5], compensa aprecierea prin evidenţierea rolului conducător al partidului, chemat să conducă Securitatea („putem spune că organele noastre de securitate într-adevăr au avut şi ce apăra”[6]), lăsând, în fine, să-i „scape” şi un mic spirit de umor, probabil nu tocmai inocent („activitatea dumneavoastră este o parte – mă gândeam să spun o părticică, dar spun o parte spre a-i sublinia şi mai bine importanţa –, este realmente o parte integrantă a muncii uriaşe desfăşurate în acest răstimp de poporul nostru”[7]). În final, în bine-cunoscutul stil alambicat al majorităţii liderilor comunişti, Ceauşescu dădea de înţeles că modificările legislative asigurau un plus de „legalitate socialistă” şi că, pe viitor, trebuiau să sufere rigorile acesteia „numai cei care sunt într-adevăr vinovaţi”[8].

1. Din punct de vedere cantitativ, Grigore Răduică susţine că „până la sfârşitul anului 1967, au fost strânse şi studiate peste 100.000 (una sută mii) file de dosare diverse”, toate privind procesul Pătrăşcanu şi anchetele ce l-au precedat, însă cifra include şi o serie de dubluri („Este adevărat că aceste materiale erau multiplicate în mai multe exemplare, dar în dosare erau puse disparat, aruncate fiecare exemplar în alt dosar fără nicio ordine, fără nicio logică, astfel ca nimeni să nu se poată descurca sau să se descurce foarte greu în studierea lor” – Grigore Răduică, *op. cit.*, p. 18).
2. Vezi Florian Banu, „Din paradoxurile «Epocii de aur», Ceauşescu versus Securitatea”, în *Dosarele istoriei*, An VIII, nr. 7(83), 2003, pp. 36-40. Se pare că acest episod va fi decisiv în înlocuirea lui Ion Stănescu (nimeni altul decât fostul preşedinte al C.S.S. în perioada aniversărilor din 1968) din postul de ministru de Interne.
3. Christian Duplan, Vincent Giret, *Viaţa în roşu*, vol. II, Nemira, Bucureşti, 1997, p. 385.
4. Marius Oprea, *op. cit.*, p. 365.
5. Nicolae Ceauşescu, „Cuvântare la adunarea festivă consacrată aniversării a 20 de ani de la înfiinţarea Securităţii Statului. 29 august 1968”, în *România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Editura Politică, Bucureşti, 1969, p. 460.
6. *Ibidem*, p. 462.
7. *Ibidem*, p. 463.
8. *Ibidem*, p. 467.

Judecând lucrurile retrospectiv, impulsul zăgăzuirii tendinţelor de liberalizare trebuie să fi apărut în momentul în care Nicolae Ceauşescu a conştientizat pericolul că schimbările ar putea ameninţa monopolul politic al Partidului Comunist, idee la care nu era dispus să renunţe din motive nu numai pragmatice, ci şi teleologice :

> Ceauşescu nu vedea în P.C.R. o avangardă politică autoinstalată la putere şi ruptă de societate, ci tocmai „centrul nervos" al vieţii întregii naţiuni. Din perspectiva unei astfel de concepţii, mandatul politic al partidului a fost îndeplinit şi confirmat totodată de istorie. Mai mult, conform filosofiei staliniste, Ceauşescu considera că doar instalarea unei personalităţi puternice la cârma partidului poate asigura punerea în practică a grandiosului program de transformare a României într-o ţară industrială dezvoltată. Această combinaţie de naţionalism înflăcărat şi stalinism pragmatic a constituit principala bază ideologică a regimului ceauşist. Pentru a nu înţelege într-un mod prea simplist lucrurile, trebuie subliniat că, pentru o scurtă perioadă de timp, după 1965, Ceauşescu a experimentat calea unei liberalizări interne. Treptat însă, a înţeles că o astfel de politică ar duce în cele din urmă la subminarea stabilităţii regimului. Urmarea liniei staliniste cu şi mai multă îndârjire trebuie deci înţeleasă din perspectiva necesităţii elitei de la putere de a-şi menţine privilegiile şi de a împiedica coagularea unor concepţii separatiste neortodoxe şi a unor activităţi disidente[1].

Oarecum paradoxal, se pare că tocmai anul 1968 a fost momentul în care, contrar aparenţelor, reformismul marxist (care a constituit discursul hegemonic al „comuniştilor buni" din anii 1950) a intrat într-un impas major. Impasul a fost generat de pierderea speranţelor în posibilităţile de reformare a sistemului politic est-european (nu numai ca urmare a noii idei conform căreia, după o expresie actuală, „nu poţi reforma nereformabilul", ci şi ca urmare a imposibilităţii practice de a pune în discuţie bazele sistemului, în condiţiile aplicării concrete a „doctrinei Brejnev" privind suveranitatea limitată). Ambele explicaţii generau tendinţe de a depăşi cadrul admisibil al reformismului marxist, astfel încât, fatalmente, reformismul liberal conducea pe termen mediu la disoluţia regimului comunist. Nikita Hruşciov pare să fi avut un astfel de presentiment (probabil mai devreme decât era cazul) încă din 1956, când a recurs, în curajoasa sa acţiune de condamnare a crimelor lui Stalin, la eufemisme asemănătoare discursului despre „abuzuri" promovat şi în România după 1965. Hruşciov a asimilat crimele în masă ale regimului stalinist „cultului personalităţii". Încă din 1956, după Congresul al XX-lea al P.C.U.S.[2], liderul comunist italian Palmiro Togliatti „refuza să accepte explicaţiile ridicole oferite de conducerea sovietică pentru crimele staliniste, pretinzând o interpretare în termeni de structură şi sistem, şi nu exclamaţii furibund-moraliste"[3].

Astfel, campania propagandistică dirijată de preşedintele C.S.S., care începuse, într-un fel, ca o reacţie de apărare a Securităţii faţă de cercetările comisiei de partid din anii 1967-1968, a avut ca punct final preluarea controlului deplin de către Partidul Comunist, tocmai prin exploatarea factorului ideologic ca instrument al supremaţiei politice. Faptul era totuşi previzibil dintr-un motiv foarte simplu : însuşi bilanţul faptelor de arme întocmit de Securitate în 1968 a fost unul hiperideologizat, conferind apărării regimului comunist şi „cuceririlor revoluţionare" o prioritate absolută faţă de apărarea statului.

Se pare că în cadrul C.S.S. s-au avut în vedere şi alte posibilităţi de valorizare (atât în acte interne, cât şi publice) a activităţii organelor de Securitate. De pildă, prin solicitarea adresată

1. Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, Editura Univers, Bucureşti, p. 156.
2. Vezi *Crimele lui Stalin. Raportul secret al lui Hruşciov la Congresul al XX-lea al P.C.U.S.*, ediţie îngrijită de Radu-Dan Vlad, studiu introductiv, note şi glosar de Vladimir Zodian şi Gheorghe Neacşu, cuvânt înainte de Gheorghe Buzatu, Majadahonda, Bucureşti, 1998, p. 108.
3. Vladimir Tismăneanu, *Arheologia terorii*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1992, p. 20.

unor foşti ofiţeri de rang superior de a-şi redacta memorii[1] profesionale, de fapt rapoarte de serviciu care puteau fi folosite, în anumite condiţii, public, sub controlul direct al Securităţii. Există, în acest sens, dovada că, la sfârşitul anilor 1960, au fost solicitate şi obţinute astfel de descrieri de la o serie de ofiţeri în rezervă care avuseseră un rol important în primele două decenii de istorie a instituţiei[2]. În timp, probabil pe măsură ce „elanul reformist" al liderilor partidului scădea, s-a optat pentru modalităţi mai insidioase de popularizare a activităţii organelor de Securitate, lesne detectabile şi în cinematografie sau literatura anilor 1970-1980. În fond, în august 1968 se întrevedea deja „marea împăcare" între Partid şi Securitate, astfel încât, în urma şedinţelor festive care au avut loc în teritoriu, s-au expediat şi telegrame către C.C. al P.C.R., prin care colectivele de securişti îşi exprimau adeziunea la politica partidului („Controlul şi îndrumarea de către partid a organelor Securităţii Statului constituie garanţia sigură că munca pe care o desfăşoară va fi ferită de încălcarea legalităţii, de acte abuzive şi samavolnice"[3]).

Se poate aprecia că Securitatea a reuşit să depăşească cu bine momentul 1968, regimul aflat la putere fiind convins în mare măsură de utilitatea şi necesitatea menţinerii acestui aparat. Pe termen lung însă, reţeta succesului din 1968 s-a dovedit o eroare, deoarece Securitatea s-a situat, într-un posibil clasament al oprobriului public, pe poziţia a doua, după cuplul Ceauşescu[4], resentiment care s-a perpetuat şi după anul 1989.

---

1. Termeni ca „memorii" sau „note cu memorii" apar în mod curent în documentele vremii (vezi C.N.S.A.S., *Pseudomemoriile unui general de Securitate*, Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 286).
2. A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 107, f. 3.
3. Citat din telegrama expediată în numele „întregului personal al Inspectoratului de Securitate Cluj de inspectorul şef, locotenent-colonelul Constantin Ioan şi de secretarul comitetului P.C.R., maiorul Dumitru Dumitraşcu" (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 13636, vol. 11, f. 288).
4. Personificarea extremă a puterii în România anilor '80 explică de ce majoritatea cetăţenilor români şi-au îndreptat ura în special împotriva celor două persoane care beneficiau în mod vizibil de toate prerogativele puterii.

Mircea Stănescu

Destine în nomenclatura comunistă : Gavrilă şi Eva Birtaş

Dès son instauration en Roumanie, en mars 1945, le régime communiste a été exercé par des gens et des structures ayant une certaine culture politique acquise dans les années de l'illégalité, de la détention politique, de l'activité subversive et de l'espionnage. Le texte présente deux biographies – de couple – révélatrices pour le destin d'une partie de la nomenklatura communiste de l'époque Gheorghiu--Dej. En même temps, ces deux cas tracent les contours des visages et indiquent des nomes dans un régime qui prône l'action politique impersonnelle, mais qui ne peut pas renoncer à sa dimension criminelle jusqu'à sa chute en 1989.

Mots-clés : communisme, Nomenklatura, détention politique, crimes politiques

De la instaurarea sa, comunismul din România a fost pus în practică de către oameni şi structuri cu o anumită cultură politică, dobândită în anii ilegalităţii, ai activităţii subversive şi de spionaj, ai detenţiei politice. În cele ce urmează vom prezenta două biografii – de cuplu – revelatoare pentru destinul unei părţi a nomenclaturii comuniste din epoca Dej. Totodată, într-un regim ideologic care pretinde acţiunea politică impersonală, ele dau chip şi nume criminalităţii care o subîntinde.

Născut în anul 1905 în Baia Mare, de naţionalitate română, Gavrilă Birtaş a fost membru al Partidului Comunist din ilegalitate. Profesia sa de bază era tâmplar[1]. Tovarăşa sa de viaţă din prima perioadă a fost Donca, militantă comunistă din Transilvania. A avut ca nume conspirative : „Eugen (B)" şi – probabil – „B"[2]. În 1935 s-a căsătorit cu Eva Rotschild, pe care a cunoscut-o în mişcare, la „Ajutorul Muncitoresc". De naţionalitate evreiască, Eva s-a născut pe 4 aprilie 1916 în oraşul Şimleu Silvaniei, judeţul Sălaj. În 1944 mama ei a fost deportată de către autorităţile maghiare la Auschwitz, unde a murit. După ce mai întâi a activat în „Ajutorul Muncitoresc", în 1933 a fost primită ca membră a Partidului Comunist. De profesie era croitoreasă. A lucrat apoi în Aparatul tehnic al Comitetului Local al P.C.R. din localitatea de origine (1933-1935).

O perioadă, Gavrilă a lucrat pentru Comitetul Teritorial al Partidului Comunist Român din Ardeal, împreună cu Bela Breiner, Paul Veres, Rozalia Kahana, Gheorghe Stoica, R. Kertesz şi Alexandru Sencovici. Între sfârşitul lunii ianuarie şi începutul lunii martie 1940 a fost numit instructor de partid pentru regiunea Prahova, activitate pe care o coordona de la Bucureşti, unde s-a mutat[3]. Eva l-a urmat pe Gavrilă mai întâi la Baia Mare (în 1939), apoi la Bucureşti (1940).

La începutul lunii mai 1940, Gavrilă a fost numit în Secretariat – structura de comandă a partidului aflat în ilegalitate – alături de Ştefan Foriş, Nicu Tudor, Iosif Chişinevschi şi Teohari Georgescu.

În jurul datei de 22 mai 1940, Ştefan Foriş, liderul P.C.R., a plecat la Moscova să raporteze Cominternului situaţia partidului şi a propus Secretariatului ca, în lipsa lui, la comandă să rămână Iosif Chişinevschi şi Gavrilă Birtaş[4]. Coordonarea muncii de partid a rămas în sarcina celor doi, însă, în practică, cel care făcea întreaga muncă de contact cu reţeaua era Birtaş.

După ce la sfârşitul lunii decembrie 1940 liderul Partidului s-a întors din U.R.S.S., în 1941 s-a stabilit ca din conducerea Secretariatului să facă parte : Ştefan Foriş, Iosif Chişinevschi, Constantin Pârvulescu, Gavrilă Birtaş şi Teohari Georgescu.[5]

1. Marius Oprea, „Portrete de securişti. Birtaş Gavril", în revista electronică *Tiuk*, la adresa http : //www.tiuk.reea.net (25.11.2010).
2. Numele conspirative apar în Dan Cătănuş şi Ioan Chiper (editori), cu concursul lui Gheorghe Neacşu, *Cazul Ştefan Foriş. Lupta pentru putere în P.C.R. de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu. Documente (1940-1968)*, Editura Vremea, Bucureşti, 1999, *passim*, în special p. 253.
3. D. Cătănuş şi I. Chiper (editori), *op. cit.*, p. 244.
4. *Ibidem*, pp. 160-161, 241, 244 ; Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor*, vol. I : *Aparatul central (1948-1989)*, Polirom, Iaşi, 2009, p. 107.
5. D. Cătănuş şi I. Chiper (coord.), *op. cit.*, pp. 167, 242-243.

În primăvara anului 1941, Chişinevschi şi Birtaş au fost însă arestaţi de Siguranţă (Birtaş pe 24 aprilie, Chişinevschi cu câteva zile mai devreme). Foriş a prelucrat cazul lui Birtaş cu Constantin Carp, iar o militantă comunistă numită „Ana" (probabil Ana Toma) l-a acuzat de „purtare trădătoare la Siguranţă" şi l-a exclus din partid[1]. Din închisoare, Birtaş s-a adresat Comitetului Central al Partidului printr-o scrisoare în care contesta excluderea şi cerea să fie reprimit în Partid. Foriş a redactat scrisoarea de răspuns, aprobată de Victoria Sârbu şi Stere Nichifor, în care dezavua atitudinea lui Birtaş şi îi respingea cererea.

În acelaşi an, în timp ce se afla în închisoare la Văcăreşti, Birtaş a fost numit de către grupul din închisori (între care şi Gheorghe Gheorghiu-Dej) secretar al colectivului şi responsabil pe probleme de apărare, funcţie care o uzurpa practic pe cea Anei Toma, secretarul C.C. pe aceste probleme. Grupul din închisori îşi aroga în acest mod pretenţia de a conduce Partidul. Astfel, Ana Toma a adresat C.C. o scrisoare în care susţinea că purtarea trădătoare la Siguranţă nu îi permitea lui Birtaş să ocupe acel post. Finalmente, Foriş a obţinut asentimentul celulei din închisoare de a-l scoate pe Birtaş din funcţia de secretar al colectivului şi i-a tăiat acestuia legăturile pe probleme de apărare.

În toamna-iarna anului 1941, în condiţiile în care Partidul pierduse legăturile cu Cominternul, Birtaş şi-a dovedit utilitatea, restabilind contactul cu sovieticii prin arhitectul casei în care locuise (care fusese şi casa de lucru a Secretariatului C.C.). Motivat poate şi de noua sa poziţie, în primăvara anului 1942 conflictul lui Birtaş cu Foriş şi militanţii comunişti din jurul său s-a agravat.

În iarna anului 1942-1943 Birtaş a adresat o nouă scrisoare C.C. al Partidului, cerând reprimirea în organizaţie. Scrisoarea a rămas însă fără răspuns din partea lui Foriş şi a organului suprem al Partidului.

După arestarea soţului ei, în 24 aprilie 1940, Eva a fost trimisă de partid în „Ajutorul Roşu", fiind responsabilă cu aprovizionarea comuniştilor închişi la Văcăreşti. În primăvara anului 1942 a fost numită în Aparatul Tehnic al C.C. al P.C.R. ca ajutor al Ilenei Pop[2].

După 23 august 1944, Gavrilă a fost trimis de partid în Ardealul de Nord, iar din aprilie 1946 a fost numit şef al Siguranţei din Oradea. Foriş avea dreptate să suspecteze că trădarea venea din cercul restrâns al membrilor Secretariatului, însă „trădătorul" nu era Birtaş, ci – aşa cum avea să se dovedească ulterior – Nicu Tudor, care fusese racolat de către Siguranţă. Eva şi-a urmat din nou soţul în Ardealul de Nord, lucrând la Baia Mare, localitate inclusă în Regionala de Partid Cluj, unde a rămas până în 1946. Apoi a activat la „Apărarea Patriotică" din Oradea, unde a condus Secţia Asistenţei. În noiembrie 1947 s-a îmbolnăvit grav de stomac, iar în februarie anul următor a fost operată de ulcer perforat. Până în aprilie 1949 nu a mai putut lucra.

În vara anului 1948, când a fost înfiinţată Securitatea, iar Foriş fusese deja executat de către tovarăşii lui, Gavrilă a fost numit şef al Direcţiei I (Informaţii Interne), cu gradul de colonel. Era principala structură a poliţiei politice care se ocupa cu represiunea internă. În 1950 el a fost transferat ca şef al Direcţiei a III-a (Contraspionaj în Penitenciare şi Miliţie), unde a coordonat direct Securitatea Închisorilor şi Lagărelor (Serviciul Operativ/Serviciul Inspecţii), al cărei scop era reeducarea deţinuţilor politici şi verificarea purităţii ideologice a cadrelor închisorilor şi Miliţiei[3].

1. *Ibidem*, pp. 66-68, 289-290 ; M. Burcea, M. Stan, M. Bumbeş, *op. cit.*, p. 108.
2. M. Burcea, M. Stan, M. Bumbeş, *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor*, pp. 107-109.
3. M. Oprea, *Portrete de securişti. Birtaş Gavril*, *loc. cit.* ; Mircea Stănescu, *Reeducarea în România comunistă (1948-1952). Aiud, Suceava, Piteşti*, Polirom, Iaşi, 2010, *passim*, şi *Procesele reeducării (1952-1960)*, lucrare publicată în volum alături de cea a lui Titică Predescu, *Statul şi dreptul, instrumente*

Pe 15 iunie 1949, Eva a fost numită adjunctă (funcţia se numea : referent-şef) a lui Iosif Nemeş, şeful Securităţii Închisorilor (Serviciul Operativ). Nemeş se cunoştea cu soţii Birtaş din Transilvania de Nord, din perioada anterioară, când primul fusese comandant al închisorii Oradea (septembrie 1945 – martie 1949), iar Gavrilă Birtaş şeful Siguranţei locale. Erau chiar în relaţii de prietenie. La rândul său, Nemeş fusese numit la conducerea structurii informative a închisorilor de către Gheorghe Pintilie, şeful Securităţii, la propunerea lui Gavrilă Birtaş, care îi era şi legătură superioară directă, întrucât Serviciul Operativ făcea parte din Direcţia a III-a a Securităţii[1].

Când Nemeş pleca pe teren să inspecteze unităţile de detenţie, Eva era cea care îl înlocuia. Deşi îi era interzis, ea desfăcea plicurile sigilate cu note informative care veneau din teritoriu, de la închisori, trimise pe linia Securităţilor regionale. Totodată, căuta să-şi manifeste autoritatea asupra celorlalţi lucrători din Centrala Serviciului Operativ, generând numeroase tensiuni, motive pentru care Nemeş a solicitat conducerii Securităţii să fie mutată la Cadre sau în altă parte. La Securitatea Închisorilor şi Lagărelor Eva a rămas până în octombrie 1949. A participat la pregătirea demascării (reeducării) de la închisoarea Piteşti, însă nu a prins debutul acesteia, fiind transferată la Serviciul Cadre din Direcţia Administrativă a Direcţiei Generale a Penitenciarelor.

În vara anului 1952, imediat ce Teohari Georgescu a fost scos din Secretariatul Partidului şi de la conducerea Ministerului de Interne, gen. Gheorghe Pintilie (şeful Securităţii), gen. Marin Jianu (ministrul adjunct de Interne), col. Mişu Dulgheru (şeful Anchetelor Securităţii) şi Gavrilă Birtaş (şeful Direcţiei a III-a) au fost şi ei schimbaţi din funcţii[2]. Ceea ce a contat în decizie, cel puţin în cazul lui Birtaş, a fost faptul că a fost numit în funcţie la propunerea fostului şef al Internelor. Subsecvent, avusese o luptă între grupările din Ministerul de Interne, prima fiind condusă de către Marin Jianu, care era asociat cu lt.-col. Nicolae Prosan (director administrativ în Direcţia Generală a Penitencarelor – D.G.P.), Dimitrie Băzălan (fost şef al D.G.P.), Aurel Tiron (fost comandant al închisorii Suceava, avansat în Centrala M.I.) şi Marin Constantinescu (şeful Direcţiei Administrative din D.G.P.). Cea de-a doua era condusă de către Birtaş şi îi asocia pe : lt.-col. Ştefan Coller (din Corpul de inspecţie al M.I.), cpt. Eva Birtaş (fostă adjunctă a lui Iosif Nemeş la conducerea Securităţii Închisorilor, apoi şefa Cadrelor din D.G.P.), Ludovic Czeller (şeful Corpului de Control Administrativ din D.G.P.) şi mr. Iosif Nemeş (fost şef al Securităţii Închisorilor/Serviciul Operativ, ulterior în Corpul de Inspecţii al M.I.). În acea atmosferă de suspiciune reciprocă, informaţiile obţinute din „demascările” deţinuţilor politici au fost folosite în luptele interne, aşa cum o sugerează documentele reeducării. Ele s-au încheiat prin decapitarea ambelor grupări şi concedierea unora dintre componenţi.

La Serviciul Cadre din Direcţia Administrativă a Direcţiei Generale a Penitenciarelor, Eva a fost mai întâi referent-şef – adjunctă a şefului Serviciului (octombrie 1949 – 30 iunie 1950) –, apoi şefa Serviciului (1 iulie 1950 – 1952), cu gradul de lt.-major.

Trecut pe linie moartă, în 1955 Gavrilă ocupa funcţia de director în Ministerul Gospodăririi Comunale şi Industriei Locative[3]. Era foarte departe de activitatea pe care o desfăşurase întreaga sa viaţă.

Eva s-a întors la munca de informaţii în perioada 1954-1955, când a fost inspector-prim în Grupa Inspecţii a Direcţiei Lagăre şi Colonii de Muncă din Direcţia Generală a Penitenciarelor

de represiune ale dictaturii comuniste, Fundaţia Culturală „Memoria” – Filiala Argeş, Piteşti, 2008, *passim.*

1. M. Stănescu, *Reeducarea în România comunistă (1948-1952). Aiud, Suceava, Piteşti*, *passim.*
2. D. Cătănuş şi I. Chiper (coord.), *op. cit.*, p. 291.
3. M. Burcea, M. Stan, M. Bumbeş, *op. cit.*, p. 109.

şi Coloniilor de Muncă, cu gradul de căpitan, pentru ca în cursul anului 1955 să fie numită inspector-prim în Serviciul Inspecţii (Securitatea Închisorilor şi Lagărelor), care funcţiona camuflat în Direcţia Penitenciarelor, Lagărelor şi Coloniilor.

Pe 30 mai 1955 o comisie medicală a M.A.I. a clasat-o medical, iar ulterior a fost pensionată cu gradul III de invaliditate. În timpul ilegalităţii contractase un ulcer duodenal care i-a produs numeroase probleme de-a lungul carierei sale în Ministerul de Interne.

În 1956-1957 Gavrilă a fost martor al acuzării (şi, în acelaşi timp, al apărării lui Tudor Sepeanu) în procesul cadrelor Securităţii/M.A.I. care au fost scoşi ţapi ispăşitori ai reeducării. Declaraţia sa în instanţă – exceptând propria-i implicare – a fost dintre cele mai apropiate de adevăr. Era semnul nemulţumirii sale pentru blocarea carierei în cadrul Organelor[1].

Cât era de reală situaţia Evei ori cât reprezenta ea o justificare pentru scoaterea sa din cadrul Organelor nu este uşor de aflat în absenţa unor alte surse decât cele oficiale. Cert este însă că în cazul lui Gavrilă faptul s-a datorat apropierii sale de grupul Pauker şi concurenţei pe care o putea exercita faţă cu Gheorghiu-Dej. Funcţiile ocupate şi activitatea depuse în partid în perioada interbelică – pe scurt, aura sa de ilegalist de frunte – îl făceau ţinta perfectă în contextul eliminării de către liderul Partidului a unei părţi a vechii gărzi.

1. M. Stănescu, *Procesele reeducării (1952-1960)*, *passim*.

Petre Opriş

Acţiunile lui Gheorghe Apostol, Dumitru Mazilu şi Mihail Gorbaciov faţă de politica promovată de Nicolae Ceauşescu (1989)

The competition between Nicolae Ceauşescu and Gheorghe Apostol for the position of Secretary General of the RCP didn't stop after the victory of Ceauşescu (March 1965). From August 1988 to March 1989, Apostol tried to convince older leaders from Nomenklatura to oppose Ceauşescu. In the spring of 1989, a letter signed by six former high rank communist officials was read at Radio Free Europe. Ceauşescu used different methods for convincing all members of that group to renounce their actions. In the same period, Dumitru Mazilu – a Romanian communist, high dignitary and member of a United Nations commission – wrote and sent to the United Nations a very critical report about the Romanian internal policy. The personality cult eroded the whole propagandistic structure built around Nicolae Ceauşescu. The effects were both unfavorable for the worshiped leader and against the interests of those who built and maintained that cult because the Romanian communism principles, mentioned by Ceauşescu every time, became a formal enumeration of some ideas having no essence. Despite these facts, the Soviet leader Mikhail Gorbachev tried to persuade Nicolae Ceauşescu to change the main politics in Romania. Moreover, Gorbachev sent a letter to Ceauşescu (23 November 1989) to inform him about the Soviet-American meeting which was going to be held in Malta (2-3 December 1989). Ceauşescu's answer expressed his total opposition to democratization (27 November 1989).

Keywords : Nomenklatura, Ceauşescu, Gorbachev, 1989, revolution

În după-amiaza zilei de 14 martie 1989, la postul de radio „Europa Liberă" a fost prezentat un document în care Nicolae Ceauşescu era criticat într-un mod neobişnuit. Constantin Pîrvulescu, membru fondator al Partidului Comunist Român, a fost decanul de vârstă al autorilor „Scrisorii celor şase". Deşi în vârstă de 94 de ani, acesta şi-a dat acordul pentru ca numele său să apară, alături de cele ale lui Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Corneliu Mănescu, Grigore Răceanu şi Silviu Brucan, pe un apel în care Nicolae Ceauşescu era contestat de veteranii P.C.R.

Al doilea nume menţionat a fost cel al lui Gheorghe Apostol, prim-secretar al Partidului Muncitoresc Român în anii 1954-1955 şi pretendent la funcţia supremă în partid, în martie 1965, după decesul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Animozităţile dintre Gheorghe Apostol şi Nicolae Ceauşescu erau cunoscute de multă vreme în cercurile conducerii P.C.R. Concurenţa dintre aceştia pentru funcţia de secretar general al partidului a condus în cele din urmă la trimiterea lui Gheorghe Apostol în străinătate, în calitate de ambasador al României în Argentina şi Brazilia.

După întoarcerea sa în ţară (în vara anului 1988), Gheorghe Apostol a continuat să critice politica dusă de Nicolae Ceauşescu, însă reţinerea sa de către organele de Securitate, ca urmare a difuzării „Scrisorii celor şase", a reuşit să îl „înmoaie", devenind cooperant în primul rând cu foştii săi colegi de partid din perioada „ilegalităţii". Precizăm că numele lui Gheorghe Apostol a fost menţionat la sfârşitul unei scrisori de trei pagini, dactilografiată, nesemnată şi datată 31 mai 1989. Acesta ar fi solicitat clemenţă din partea Comitetului Central al Partidului Comunist Român (C.C. al P.C.R.) şi a Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, în urma scandalului provocat în martie 1989 de „Scrisoarea celor şase".

În şedinţa din 18 august 1989 a Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., Nicolae Ceauşescu a făcut referire la scrisoarea respectivă şi a explicat cum s-a acţionat, fără ca problema menţionată să fie trecută pe ordinea de zi a reuniunii. Totodată, în protocolul şedinţei s-a consemnat următoarea hotărâre :

> Comitetul Politic Executiv a fost informat asupra conţinutului scrisorii prin care Gheorghe Apostol, vinovat de încălcarea legilor ţării şi nesocotirea obligaţiilor de cetăţean român, roagă conducerea partidului şi Consiliului de Stat să-i acorde clemenţă.
> În legătură cu aceasta, Comitetul Politic Executiv a hotărât să se prezinte propuneri privind măsurile ce trebuie luate în continuare, inclusiv în privinţa informării membrilor partidului asupra gravelor abateri comise de Gheorghe Apostol[1].

În prezent, cunoaştem reacţia lui Gheorghe Apostol după lovitura de stat de la 22 decembrie 1989 : „N-am semnat nimic, n-am dat niciun fel de declaraţie scrisă"[2]. Acestea sunt afirmaţiile sale din interviul acordat la 7 februarie 1990 ziaristului Ion Jianu, la Bucureşti. Practic, după o lună şi jumătate de la condamnarea la moarte şi executarea cuplului prezidenţial, fostul lider al Partidului Muncitoresc Român a dezminţit categoric afirmaţiile lui Silviu

---

1. Arhivele Naţionale ale României (A.N.R.), fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 56/1989, f. 4.
2. Ion Jianu, *Gheorghe Apostol şi Scrisoarea celor şase*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008, p. 64.

Brucan, un alt semnatar al scrisorii publice de protest adresate lui Nicolae şi Elenei Ceauşescu în luna martie 1989.

Imediat după lovitura de stat din decembrie 1989, Gheorghe Apostol şi-a manifestat indignarea şi frustrările apărute ca urmare a ascensiunii fulminante a lui Silviu Brucan în cea mai puternică structură politică de conducere din acele zile – Frontul Salvării Naţionale. În opinia lui Gheorghe Apostol, Silviu Brucan a utilizat mitul „Scrisorii celor şase" în interes personal. „N-avea o bază politică" – a susţinut fostul prim-secretar al P.M.R. – „şi atunci a căutat să mă compromită pe mine pentru a-şi face un loc respectabil în Biroul Executiv al Consiliului Frontului Salvării. Astfel a reuşit să ajungă lângă Iliescu [...]". Totodată, Gheorghe Apostol a afirmat : „Am fost şi la uşa lui Ion Iliescu. Nu m-a primit ! "[1].

De ce preşedintele Consiliului Frontului Salvării Naţionale nu a discutat cu Gheorghe Apostol după data de 22 decembrie 1989 ? Unul dintre motive a fost explicat chiar de Silviu Brucan :

> În sfârşit, duminică după-amiază am fost escortat în „Camera Philips", plină de aparate şi instalaţii electronice. Lt.-col. Rădulescu mi-a spus : „Acum ascultă cu atenţie ! " şi a pus în priză un magnetofon. Era o voce care citea tare un text. Şi am recunoscut imediat vocea lui Gheorghe Apostol. Am avut într-adevăr un şoc. El mă acuza ca trădător de patrie, vândut imperialiştilor americani şi declara că am scris „Scrisoarea celor 6" la ordinul C.I.A. şi de aceea ar trebui să fiu judecat şi condamnat pentru trădare şi, în mod specific, menţiona articolele din Codul Penal care trebuiau aplicate în cazul meu – o indicaţie clară că citea un text pregătit de Securitate[2].

O scrisoare inedită, înregistrată la Cancelaria C.C. al P.C.R. (22 august 1989) şi la Arhiva Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. (4 septembrie 1989), ne oferă un indiciu despre motivul disensiunilor dintre Gheorghe Apostol şi Silviu Brucan după difuzarea „Scrisorii celor şase" la postul de radio „Europa Liberă" (14 martie 1989). Documentul în cauză, întocmit la 31 mai 1989, nu a fost semnat de Gheorghe Apostol, deşi numele său se află menţionat la sfârşitul scrisorii. Totodată, nu există alte indicii care ar putea să ne ajute în identificarea autorilor săi.

În opinia noastră, scrisoarea respectivă nu a fost întocmită de ofiţerii de Securitate, ci, poate, de către Nicolae Constantin sau generalul Ion Coman, subordonaţii lui Nicolae Ceauşescu. De altfel, liderul suprem al partidului a declarat în şedinţa din 18 august 1989 a Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. faptul că „Gheorghe Apostol a trimis o scrisoare recent la Comitetul Central al partidului, prin care recunoaşte activitatea sa de spionaj şi acum cere clemenţă. Am stabilit ca un grup de tovarăşi să stea de vorbă cu el"[3]. Mai mult decât atât, este posibil ca documentul respectiv să fie, de fapt, textul citit de Gheorghe Apostol, înregistrat de Securitate şi auzit de Silviu Brucan pe durata anchetării sale de către locotenent-colonelul Rădulescu.

În aceeaşi perioadă, o delegaţie condusă de ambasadorul Constantin Ene, director în Ministerul Afacerilor Externe, a participat la reuniunea Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa privind problematica drepturilor omului (Paris, 30 mai – 23 iunie 1989)[4]. Aceasta a avut loc atât în plen (30 mai – 5 iunie 1989), cât şi în două grupe de lucru.

Pe ordinea de zi a reuniunii de la Paris au fost menţionate două probleme :

1. *Ibidem*, p. 69.
2. Silviu Brucan, *Generaţia irosită*, Editurile Univers & Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992, p. 204.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 56/1989, f. 17.
4. Din delegaţia română a făcut parte şi Teodor Meleşcanu, viitor ministru al Afacerilor Externe (1992--1996).

Respectarea de către statele participante a tuturor drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi cooperarea în domeniul umanitar ; aplicarea de către statele participante a prevederilor documentului final de la Viena în soluţionarea unor probleme din domeniul umanitar, inclusiv a aşa-ziselor „cazuri şi situaţii individuale”[1].

În raportul trimis lui Nicolae Ceauşescu de către Ioan Totu, la 11 mai 1989, ministrul Afacerilor Externe a subliniat că :

în interpretarea ţărilor occidentale, reuniunea s-ar înscrie într-un sistem de proceduri de verificare şi control a politicii statelor în aceste probleme.
Menţionăm că, în cadrul Reuniunii de la Viena, România nu a acceptat un asemenea sistem şi a exprimat rezerve faţă de prevederile din documentul final referitor la stabilirea de proceduri care să dea dreptul unor state de a cere informaţii pe problemele de mai sus. În consecinţă, după Reuniunea de la Viena, au fost respinse cererile de această natură din partea unor ţări occidentale[2].

Pentru a preveni orice surpriză neplăcută, Nicolae Ceauşescu a convocat o şedinţă a Biroului Permanent al Comitetului Politic Executiv. Aceasta s-a desfăşurat la 19 mai 1989 şi a avut un singur punct pe ordinea de zi : participarea delegaţiei române la Conferinţa de la Paris. Cu acel prilej, liderul suprem al P.C.R. a declarat, chiar la începutul şedinţei :

Vreau să atrag atenţia asupra faptului că trebuie să luăm o poziţie foarte activă. Trebuie să mergem bine documentaţi, şi pe primul plan să fie problemele de bază : şomajul, sărăcia, locuinţele, învăţământul.
Aţi văzut că, în S.U.A., [Robert] McNamara a spus ca să se reducă cu 50 la sută cheltuielile militare şi să se rezolve problema şomajului şi analfabetismului, inclusiv sărăcia. [...]
Să avem toate datele oficiale care există şi cu acestea să argumentăm [că în România se respectă drepturile omului – n.n.], *nu cum se leagă ei de faptul că nu am dat paşaport la timp unui nenorocit care vrea să plece din ţară* [s.n.][3].

Ca de obicei, în asemenea ocazii, Elena Ceauşescu şi-a întrerupt soţul pentru a-i ţine isonul. Ea „ştia” mult mai bine decât participanţii la Conferinţa de la Paris ce probleme trebuie să discute aceştia.

La rândul său, Nicolae Ceauşescu a concluzionat sec : „*Dar acestea le discută ei. Discută prostii ! Spun că unii încalcă drepturile omului* [s.n.]”[4].

În aceeaşi zi, începând cu ora 10.30, liderul P.C.R. a condus şedinţa Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. Cu acel prilej, a abordat una dintre temele sale propagandistice favorite – dezarmarea nucleară – în scopul discreditării Occidentului.

În al doilea rând – a spus Nicolae Ceauşescu –, având în vedere că, la sfârşitul acestei luni, N.A.T.O. şi-a propus să discute problema modernizării armelor tactice şi a rachetelor nucleare cu rază scurtă de acţiune, consider că este necesar să adoptăm o poziţie mai activă şi, prin mijloacele noastre de informare – presă, radio, televiziune, dar şi din partea diferitelor organizaţii de masă şi obşteşti –, să cerem să se renunţe la modernizarea acestor arme şi să se treacă la tratative pentru lichidarea tuturor armelor, a celor tactice şi a rachetelor nucleare cu rază scurtă şi medie de acţiune.

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 33/1989, f. 9.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, ff. 6-7.
4. *Ibidem*, f. 7.

De altfel, este o acţiune largă în Europa, inclusiv în S.U.A., tot mai multe forţe acţionează în direcţia aceasta – deşi Administraţia S.U.A. spune că este împotrivă. Dar noi trebuie să intensificăm acţiunile şi să întărim contactele cu alte organizaţii, pentru a exercita o influenţă a opiniei publice din Europa, din întreaga lume, în aceste probleme.

În mod corespunzător, în comunicatul privind şedinţa Comitetului Politic Executiv să spunem că România se pronunţă ferm împotrivă şi cere ca N.A.T.O. să renunţe la modernizarea acestor arme şi să vină în întâmpinarea propunerilor ţărilor socialiste, ale Uniunii Sovietice, în privinţa aceasta.

De altfel, ţările socialiste au întocmit un apel care să fie trimis ţărilor N.A.T.O. pe problema aceasta – şi care a şi început să fie trimis.

Deci să acţionăm în acest sens.

Aceasta a fost a doua problemă internaţională.

Este foarte important să procedăm aşa, ţinând seama de politica generală din totdeauna a partidului şi ţării noastre, dar şi faptul că ţările din N.A.T.O. doresc să forţeze adoptarea unei hotărâri – deşi ştiţi bine că sunt câteva ţări N.A.T.O. care sunt împotrivă – şi trebuie să nu stăm fără să acţionăm hotărât în această privinţă[1].

Prin asemenea discursuri, lipsite de o finalitate practică, Nicolae Ceauşescu dorea să se implice în rezolvarea unei probleme fără să aibă sprijinul liderilor din statele care deţineau arme nucleare.

În acelaşi timp, drepturile fundamentale ale omului erau încălcate în România din cauza deciziilor adoptate de Nicolae Ceauşescu în cursul anilor ’80. Mai mult decât atât, acesta şi-a instruit subordonaţii cum să procedeze la conferinţa de la Paris (30 mai – 23 iunie 1989), însă nu a reuşit să prevină „defecţiunea" lui Dumitru Mazilu.

În calitate de expert în subcomisia O.N.U. pentru Prevenirea Discriminării şi pentru Protecţia Minorităţilor, din cadrul Comisiei O.N.U. pentru Drepturile Omului, Dumitru Mazilu a întocmit un raport critic la adresa regimului impus de Nicolae Ceauşescu. Documentul a ajuns într-un mod misterios în Elveţia, la Comisia O.N.U. pentru Drepturile Omului, din cadrul Consiliului Economic şi Social al O.N.U., iar pe 18 august 1989 a fost publicat la Geneva. În acel moment, Dumitru Mazilu se afla în România, fiind supravegheat de ofiţeri de Securitate, iar locul său în subcomisia O.N.U. pentru Prevenirea Discriminării şi pentru Protecţia Minorităţilor fusese luat de expertul Ion Diaconu. Acesta a acţionat pentru retragerea imediată de la subcomisia O.N.U. a raportului întocmit de Dumitru Mazilu.

La 1 septembrie 1989, ziarul *Le Monde* informa opinia publică despre faptul că Dumitru Mazilu era sechestrat în România din cauza documentului respectiv, apreciat în mod favorabil de zece experţi din subcomisia O.N.U. pentru Prevenirea Discriminării şi pentru Protecţia Minorităţilor, în frunte cu olandezul Theo van Boven[2].

În contextul unor schimbări politice internaţionale evidente, care au avut loc în vara şi toamna anului 1989 în Polonia, Ungaria, R.D.G., Cehoslovacia şi Bulgaria, liderul sovietic Mihail Gorbaciov s-a străduit să menţină toate statele membre ale Organizaţiei Tratatului de la Varşovia în sfera de influenţă a Kremlinului. Această atitudine rezultă cu claritate din scrisoarea trimisă lui Nicolae Ceauşescu de către Mihail Gorbaciov chiar în timpul desfăşurării Congresului al XIV-lea al P.C.R. (20-24 noiembrie 1989). Conţinutul documentului menţionat se regăseşte în „Nota" din 23 noiembrie 1989, întocmită de Constantin Olteanu pentru preşedintele României[3].

Patru zile mai târziu, Nicolae Ceauşescu a trimis o scrisoare de răspuns lui Mihail Gorbaciov, prin intermediul lui E.M. Tiajelnikov, ambasadorul U.R.S.S. la Bucureşti. Membrii Comitetului

1. *Ibidem*, dosar 35/1989, ff. 32-33.
2. Pentru detalii, vezi Nicoleta Mazilu, *Un protest diplomatic*, Editura Aura, Bucureşti, 2010.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 66/1989, ff. 31-33.

Politic Executiv al C.C. al P.C.R. s-au întrunit în ziua respectivă pentru 30 de minute, cu scopul de a aproba (formal) documentul menţionat[1].

Prin scrisoarea respectivă, Nicolae Ceauşescu a încercat în mod absurd să modifice agenda oficială a discuţiilor de la Malta dintre liderul sovietic şi preşedintele S.U.A., George Bush, interzicând dreptul firesc al acestora de a analiza împreună schimbările politice din Europa Centrală şi de Est[2].

Care a fost mijlocul prin care preşedintele României a dorit să impună interdicţia respectivă ? Discursul propagandistic. Discursul politic al lui Nicolae Ceauşescu de „ridicare a norodului în faţa ameninţării străine” nu a contat însă în faţa lui Mihail Gorbaciov.

În acelaşi timp, se poate constata faptul că tonul din scrisoarea trimisă la 27 noiembrie 1989 lui Mihail Gorbaciov a fost ultimativ – fapt ce dezvăluie la Nicolae Ceauşescu anumite limite mentale. Din postura unui „tigru de hârtie”, lipsit de tact şi diplomaţie, acesta a încercat să-i dea lecţii de relaţii internaţionale lui Mihail Gorbaciov. Obişnuit să-şi certe subordonaţii şi să nu fie contrazis de aceştia, Nicolae Ceauşescu a avut o atitudine asemănătoare faţă de liderul unei superputeri. Astfel, Mihail Gorbaciov a primit de la Bucureşti un document deosebit de jignitor[3].

Totodată, scrisoarea respectivă dezvăluie şantajul pe care Nicolae Ceauşescu l-a exercitat asupra lui Mihail Gorbaciov. Liderul P.C.R. a solicitat desfăşurarea unei întâlniri româno-sovietice la nivel înalt, ca preţ al venirii sale la Moscova împreună cu liderii partidelor comuniste din celelalte state membre ale Organizaţiei Tratatului de la Varşovia.

În toamna anului 1989, Nicolae Ceauşescu se afla într-o fază de negare a realităţilor evidente. În consecinţă, din cuvântările sale extrem de lungi, membrii aparatului de propagandă al partidului se străduiau să extragă fragmentele avantajoase pentru liderul P.C.R., pe care le retuşau. De exemplu, în ziarul *Scânteia* din 13 octombrie 1989 a fost editată o declaraţie „cosmetizată” referitoare la motivele pentru care liderii ţărilor socialiste nu aveau voie să acţioneze pentru reîntoarcerea la capitalism. În schimb, paragraful despre inexistenţa „Războiului Rece” în anul 1989 a fost omis de la publicare.

În acelaşi ziar nu a fost publicat un alt paragraf important din declaraţia lui Nicolae Ceauşescu :

> În acest cadru, aş dori să mă refer la faptul că, după încheierea festivităţilor [de la Berlin, desfăşurate cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la proclamarea R.D.G. – n.n.], din nou cercurile reacţionare din Republica Federală Germania au organizat unele manifestări împotriva Republicii Democrate Germane. Sigur, acolo este o situaţie – anual, 7-8 milioane de oameni din R.D. Germană merg în vizită în R.F. Germania. Practic, ei spun că este zid. Dar nu există niciun zid, şi din R.F. Germania merg în R.D. Germană milioane de oameni, şi deci au găsit prilejul să organizeze unele manifestări, cu caracter reacţionar, care au fost puse la punct, au fost luate măsuri[4].

1. În şedinţa respectivă, Nicolae Ceauşescu a afirmat că sovieticii au organizat lovituri de stat în R.D.G., Bulgaria şi Cehoslovacia în toamna anului 1989 cu scopul de a-i înlătura de la putere pe liderii comunişti Erich Honecker, Todor Jivkov, respectiv Miloš Jakeš. O lună mai târziu, liderul P.C.R. a reluat teza loviturii de stat în momentul în care aveau loc schimbări revoluţionare în România. Deşi, în discursurile publice, Nicolae Ceauşescu nu i-a nominalizat pe sovietici ca fiind organizatorii acţiunilor de protest din decembrie 1989 de la Timişoara, Sibiu, Braşov, Bucureşti etc., secretarul general al P.C.R. se putea gândi la aceştia.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 66/1989, ff. 35-39.
3. Nicolae Ceauşescu a avut o atitudine asemănătoare în şedinţele Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din 13 şi 16 noiembrie 1989.
4. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 60/1989, f. 32. În viziunea lui Nicolae Ceauşescu asupra relaţiilor internaţionale, „Războiul Rece” nu mai exista la începutul lunii octombrie

Astfel, Nicolae Ceauşescu punea sub semnul întrebării, în mod greşit, existenţa Războiului Rece, a Zidului Berlinului şi a problemelor majore în relaţiile dintre R.F.G. şi R.D.G. Demolarea acelui zid a început la aproape o lună de la discursul rostit de liderul român la 12 octombrie 1989, în şedinţa Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. – în momentul în care a fost redeschisă circulaţia normală între cele două părţi ale Berlinului (9 noiembrie 1989).

În opinia noastră, una dintre greşelile fundamentale săvârşite de Nicolae Ceauşescu în anul 1989 a fost faptul că s-a considerat singura persoană capabilă să conducă ţara în vremuri de criză. În acele condiţii, mai mulţi lideri politici străini au acţionat în diferite moduri pentru a-l determina pe conducătorul român să renunţe în mod paşnic la puterea absolută pe care o deţinea. Din păcate, încercările respective au fost interpretate de preşedintele României drept atacuri la propria sa persoană şi, printr-o extrapolare greşită, le-a considerat atacuri împotriva ţării sale. În contextul respectiv, patriotismul lui Nicolae Ceauşescu a fost însoţit de o epuizare dramatică a resurselor sale fizice şi mentale, precum şi de un egoism care s-a dezvoltat într-un mod exagerat în perioada 1965-1989.

De mai multe ori, foştii săi colaboratori au amintit faptul că Nicolae Ceauşescu avea o intuiţie nativă deosebită. Apreciem aceste mărturii ca valoroase pentru a înţelege personalitatea liderului P.C.R., însă această calitate nu a suplinit pe termen lung un proces firesc de îmbătrânire fizică şi mentală. Educaţia precară din copilărie şi adolescenţă, faptul că absolvise doar patru clase primare în momentul în care a fost arestat pentru prima dată, defectele evidente de dicţie, precum şi regimul de viaţă din închisorile prin care a trecut în perioada 1936-1944 au marcat profund capacitatea lui Nicolae Ceauşescu de a rezista unor eforturi intelectuale prelungite. În opinia noastră, Nicolae Ceauşescu s-a supus unui efort intelectual prelungit şi extenuant, mai ales în perioada 1965-1975. După adoptarea „Programului P.C.R. de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate" la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R., Nicolae Ceauşescu nu a mai avut resurse fizice, vitalitate şi echilibru mental suficiente pentru a reanaliza programul utopic pe care l-a impus în noiembrie 1974.

1989. Această concluzie absurdă a rezultat din declaraţia pe care preşedintele României a susţinut-o la 12 octombrie 1989, în şedinţa Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. : „Consider că este necesar – afirma Nicolae Ceauşescu – şi chiar în referirile pe care le facem la vizită şi rezultatele ei [liderul P.C.R. a efectuat o vizită la Berlin în perioada 6-7 octombrie 1989 – n.n.] şi în cele ce am constatat, să ne referim şi la *acţiunile cercurilor revanşarde din R.F. Germania împotriva R.D. Germane şi să condamnăm toate aceste încercări care sunt în contradicţie cu principiile de la Helsinki, cu principiile dreptului internaţional, cu Charta O.N.U.* şi nu pot să servească dezvoltării colaborării. Dimpotrivă, *amintesc de perioada «războiului rece» şi în multe privinţe depăşesc perioada «războiului rece»*. Şi să ne exprimăm deplina solidaritate cu partidul, cu guvernul, cu poporul Republicii Democrate Germane în toate domeniile, în lupta pentru socialism, în politica internaţională [s.n.]". *Ibidem*, f. 23. Nicolae Ceauşescu avea dreptate, în toamna anului 1989, când afirma că personalităţi politice de la Bonn acţionau pentru realizarea unităţii Germaniei. Evident, liderul român aborda subiectul respectiv de pe poziţii staliniste, acuzând de fiecare dată guvernul Republicii Federale Germania de faptul că sprijinea „cercurile revanşarde, fasciste". Cuvintele respective făceau parte din arsenalul propagandistic al P.C.R. încă din perioada interbelică, fiind preluate de Ceauşescu de la Gheorghe Gheorghiu-Dej şi predecesorii acestuia. În opinia lui Nicolae Ceauşescu, sprijinirea regimului comunist est-german, creat cu forţa de către sovietici la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, constituia o datorie pentru preşedintele României. Cancelarul vest-german Helmut Kohl avea o părere total opusă şi a reuşit să o impună fără violenţă în toamna anului 1989, în ciuda discursurilor de „condamnare" rostite de Nicolae Ceauşescu. *Cf.* Helmut Kohl, *Am vrut unitatea Germaniei. Mărturii consemnate de Kai Diekmann şi Ralf Georg Reuth*, Institutul European, Iaşi, 1999, p. 82-83 ; *1989 Principiul Dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, pp. 218-219.

Totodată, liderul P.C.R. nu a reuşit să dezvolte o strategie eficientă pentru a scoate România dintr-o mare criză economică (1978-1989) şi a apelat din ce în ce mai des la aparatul de propagandă al P.C.R. în scopul cosmetizării realităţii existente în ţară.

Unul dintre motivele pentru care Nicolae Ceauşescu a fost criticat în anul 1989 în presa din străinătate l-a constituit nerespectarea drepturilor omului în România. Informaţiile din mass-media occidentale despre abuzurile reale sau imaginare săvârşite de autorităţile comuniste de la Bucureşti aveau la bază diferite surse : relatările românilor care ajungeau în Occident sau reuşeau să trimită scrisori în afară, zvonuri din ambasadele străine care mai funcţionau în Bucureşti, în anul 1989, relatările unor martori oculari, precum şi reportajele unor ziarişti străini, care au vizitat România în perioada respectivă sau care au scris despre „Scrisoarea celor şase" şi cazul „Dumitru Mazilu".

Autorităţile comuniste de la Bucureşti au dovedit în anul 1989 faptul că nu ştiau cum să gestioneze asemenea probleme din cauza opacităţii sistemului politic din România, impusă de la cel mai înalt nivel. Discuţiile deschise despre problemele cetăţenilor puteau fi permanent „bruiate" de intervenţiile mai mult sau mai puţin deschise ale unor lideri din aparatul de partid central şi local, precum şi de acţiunile temutei Securităţi.

Anexa nr. 1

31 mai 1989.
Scrisoarea lui Gheorghe Apostol, adresată Comitetului Central al P.C.R.

Către
COMITETUL CENTRAL AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN
ŞI CONSILIUL DE STAT AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Subsemnatul Gheorghe Apostol, vă rog să-mi permiteţi a vă supune atenţiei următoarele :

Este de datoria mea să arăt cu toată sinceritatea că îmi revine o mare răspundere în legătură cu scrisoarea trimisă în occident de către Silviu Brucan şi citită în luna martie 1989 la posturile de radio străine, întrucât eu am organizat şi atras şi pe alţii la această acţiune.

Deşi eram conştient că prin ceea ce am iniţiat voi susţine propaganda externă contra ţării noastre şi am să determin unele acţiuni de calomniere şi denigrare a partidului şi statului, nu am ezitat să-mi materializez intenţiile, fiind dominat de ambiţii personale şi interese egoiste.

Prin ceea ce am făcut, am pus la dispoziţia unor cercuri străine şi oficine de propagandă reacţionară materiale care, deşi nu aveau o bază reală, au susţinut acţiunile lor duşmănoase.

Sunt conştient că prin faptele mele am nesocotit obligaţiile de cetăţean român şi legile ţării, regret profund tot ce am făcut şi rog conducerea partidului şi Consiliului de Stat să-mi acorde clemenţă.

Acum îmi dau pe deplin seama că am încălcat grav prevederile Statutului Partidului Comunist Român, contravenind îndatoririlor de a apăra unitatea partidului, de a milita pentru înfăptuirea liniei sale politice şi a manifesta intransigenţă faţă de acţiunile ostile orânduirii noastre socialiste şi faţă de cei care uneltesc împotriva intereselor poporului.

Analizând lucid şi cu responsabilitate atitudinea ce am avut-o şi faptele ce le-am săvârşit, am ajuns la concluzia că trăsăturile negative de caracter, ambiţiile carieriste şi orgoliul m-au adus în situaţia gravă de a mă fi pus în slujba celor împotriva cărora am luptat cândva.

Conştient fiind că poziţia şi acţiunile mele au fost exploatate pentru a se încerca discreditarea politicii partidului şi statului, a regimului socialist din ţara noastră, regret profund şi în totalitate actele săvârşite.

Îmi dau seama că prin ceea ce am făcut am adus o grea ruşine şi asupra propriului trecut, renegând idealurile cărora le-am dedicat anii tinereţii mele. Aşa cum am mai arătat, am pus mai presus de interesele statului şi partidului propriile interese, iar pentru realizarea unor scopuri personale înguste nu am pregetat să colaborez cu elemente aflate în slujba duşmanilor ţării.

Acţiunile mele au fost urmarea unor concepţii şi orientări greşite, precum şi a unor mentalităţi străine de profilul politic şi moral ce trebuia să mă caracterizeze ca membru al partidului.

De asemenea, fără a încerca să mă disculp în vreun mod, recunosc că în perioada îndelungată de timp cât am fost departe de ţară, cu o uşurinţă condamnabilă m-am lăsat influenţat de propaganda reacţionară din exterior, abdicând în acest fel de la principiile şi normele vieţii şi muncii comuniştilor.

Acum îmi este ruşine că la vârsta pe care o am nu mai pot ţine fruntea sus în faţa foştilor tovarăşi de luptă, a cetăţenilor ţării.

În aceste clipe, fiindu-mi propriul judecător, mă angajez ca în tot restul vieţii mele să dovedesc devotament desăvârşit partidului şi ţării.

Rog Comitetul Central al Partidului Comunist Român şi Consiliul de Stat să-mi dea posibilitatea de a mă reabilita moral şi să demonstrez că pe viitor conduita mea nu va contraveni, sub nicio formă, intereselor partidului şi ţării.

Mă angajez că nu voi mai întreprinde nimic ce ar putea să dăuneze politicii partidului şi statului nostru, că nu voi mai întreţine niciun fel de relaţii cu persoane care denigrează ţara, devenind un cetăţean loial şi luând poziţie hotărâtă faţă de orice încercare de nesocotire sau încălcare a legilor Republicii Socialiste România.

Asigur Comitetul Central al partidului că mă dezic în totalitate de acţiunile întreprinse, iar pentru faptele mele cer scuze partidului, poporului român, conducerii partidului şi statului. Totodată, rog ca, avându-se în vedere şi vârsta înaintată ce o am, să mi se acorde clemenţă.

Cu deosebit respect,
Gheorghe Apostol 31.05.1989

ANR, fond C.C. al P.C.R. – *Secţia Cancelarie, dosar nr. 56/1989, ff. 94-96.*

Anexa nr. 2

18 august 1989.
Stenograma şedinţei Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din ziua de 18 august 1989, în cursul căreia s-a discutat despre scrisoarea lui Gheorghe Apostol, adresată Comitetului Central al P.C.R. (extrase).

STENOGRAMA
şedinţei Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. din ziua de 18 august 1989

Şedinţa a fost prezidată de tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român. [...]

Tov. Nicolae Ceauşescu: Tovarăşi, ar mai fi o problemă. Gheorghe Apostol a trimis o scrisoare recent la Comitetul Central al partidului, prin care recunoaşte activitatea sa de spionaj şi acum cere clemenţă. Am stabilit ca un grup de tovarăşi să stea de vorbă cu el. Poate ar fi bine ca tovarăşii Constantin Nicolae şi Ion Coman, care împreună cu un grup de ilegalişti au stat de vorbă cu el, să informeze Comitetul Politic Executiv.

Tov. Ion Coman: Să informeze tovarăşul Constantin, pentru că materialul l-am întocmit împreună şi sunt de acord cu el. (Tov. Constantin Nicolae dă citire materialului referitor la discuţiile avute cu Gheoghe Apostol).

Tov. Nicolae Ceauşescu: Scrisoarea adresată de el Comitetului Central trebuie citită, nu acest material. Dă-mi, te rog, mie scrisoarea.

Tov. Elena Ceauşescu: Scrisoarea, că în rest nu are nicio importanţă.

Tov. Nicolae Ceauşescu: Printre altele, în scrisoare spune că şi-a nesocotit obligaţiile de cetăţean român şi faţă de legile ţării, că regretă profund şi roagă conducerea partidului şi Consiliului de Stat să-i acorde clemenţă. Spune că îşi dă seama că a încălcat prevederile statutului, că a ajuns în situaţia gravă de a se fi pus în slujba acelora împotriva cărora a luptat cândva.

El însuţi recunoaşte că a intrat în legătură cu serviciile de spionaj străine şi, puşi de acestea, a redactat diferite scrisori.

Tov. Elena Ceauşescu: Asta este esenţialul.

Tov. Nicolae Ceauşescu: A intrat în slujba spionajului imperialist şi sovietic. Asta este realitatea. Lucrul este recunoscut de el şi la cererea cărora a redactat, ca orice trădător, tot felul de materiale. Acesta este esenţialul.

Şi acum, după ce se angajează că nu mai face, în faţa tovarăşilor ieri a spus că îşi dă seama ce merită[:] „pedeapsa capitală”. Acesta este esenţialul în ce a pus în scrisoarea lui.

Oricine poate să vină să spună dacă are o părere sau alta, dar el este vinovatul principal. Se ştie, Silviu Brucan este un agent vechi. S-au pus în slujba spionajului străin şi a organizat tot felul de acţiuni.

Sigur, declară acum că se căieşte şi cere iertare.

Tov. Elena Ceauşescu: Asta trebuia să spună.

Tov. Nicolae Ceauşescu: De aceea am spus să meargă să stea de vorbă cu el câţiva tovarăşi care cunosc bine aceste lucruri. Asta este problema.

Sigur, până la urmă va trebui să informăm – într-o formă sau alta – partidul despre această trădare şi să vedem cum trebuie acţionat. Trădarea este trădare, punerea în slujba şi în serviciul spionajului străin este inadmisibilă cu calitatea de membru de partid. Problema cu calitatea de membru de partid s-a rezolvat de mult, dar vom vedea care vor fi măsurile ce trebuiesc luate, ca undeva totuşi să nu se considere că cineva poate să trădeze ţara, poporul, fără a fi tras la răspundere.

Aici autocritica nu mai are nicio valoare. Problemele de trădare nu se rezolvă prin autocritică, trădarea ţării nu se poate s-o rezolvi prin autocritică.

Tov. Elena Ceauşescu: Cine trădează răspunde.

Tov. Nicolae Ceauşescu: Am vrut să informăm Comitetul Politic Executiv cu această problemă. Se va continua să clarificăm lucrurile până la capăt, pe baza recunoaşterii, pentru că ei s-au adresat cu scrisori.

Foarte bine am făcut că au stat de vorbă tovarăşii din ilegalitate, care cunosc bine cum s-a muncit înainte şi au poziţie corectă faţă de partid.

Tov. Coman Ion: Este cu atât mai grav la Apostol, cu cât înainte de redactare a fost prevenit să nu ia legătura cu Silviu Brucan, care este spion în slujba imperialismului american. I-am atras atenţia că este pasibil de rigorile legii.

Tov. Nicolae Ceauşescu: El a venit din străinătate, a fost recrutat încă din străinătate şi aici a executat ce i s-a spus.

Tov. Elena Ceauşescu: Încă de mult timp a fost recrutat, în străinătate.

Tov. Nicolae Ceauşescu: Acolo a devenit agent al spionajului străin.

Tov. Elena Ceauşescu: Iar aici şi-a continuat activitatea.

Tov. Nicolae Ceauşescu: De altfel, el când a venit în ţară s-a oprit în Anglia, în R.F.G.

Tov. Constantin Nicolae: În Anglia a dat un interviu la reţeaua BBC, cu condiţia să fie difuzat după moartea lui.

Tov. Nicolae Ceauşescu: Acolo, de fapt, s-a oprit să fie instruit cum să-şi ducă activitatea.

Asta este problema şi înseamnă că, realmente, trebuie să luăm o poziţie fermă faţă de tot şi de toţi cei care nesocotesc legile ţării. Aţi văzut cum au procedat în Cuba, inclusiv în China faţă de trădători, că altfel nu putem să le spunem.

Nu este vorba acum să ne grăbim. Trebuie totuşi o poziţie clară şi trebuie trase concluzii şi luate măsuri ferme.

Tov. Elena Ceauşescu: Trebuie să informăm partidul.

Tov. Nicolae Ceauşescu: De aceea am vrut să informăm Comitetul Politic Executiv şi să vedem, după 23 August, să informăm întregul partid.

Cu aceasta tovarăşi aş putea să închidem şedinţa, să ne facem datoria şi să întâmpinăm 23 August cu rezultatele cele mai bune. Mai sunt doar câteva zile.

Bine, cu aceasta ridicăm şedinţa.

ANR, fond C.C. al P.C.R. – *Secţia Cancelarie, dosar nr. 56/1989, ff. 17-19.*

Andi Mihalache

Memoria epocii Gheorghiu-Dej : literatura autobiografică şi posterităţile compensatorii ale comunismului românesc

This study aims to propose a typology of the memoirs written by former communist officials. They are classified depending on the way in which the memorialists decide to adapt them to the public, or not, by speculating or ignoring the fact that recent history is now a media product. The study comprises an inventory of so-called „textual events", that is the sentences in which the author tries to arrange the past according to his interests and to the ideological framework of the RCP. The authors often use exonerating arguments : they present their political career as a professional activity, not serving a totalitarian regime, but „the country" ; the disagreements with Moscow are exaggerated in order to underline „the Romanian independence" ; Communist Romania appears as an important factor in international affairs ; the modernizing dimension of communism is stressed out, without mentioning its side effects ; political repression is barely mentioned and any personal responsibility is denied. In short, the history of Communism is described as a distortion of the generous ideals of Marxism.

Keywords : autobiography, memory, falsification, political myths

Sub regimul comunist, autobiografia era un ritual de fidelizare, ea fiind cerută, se spunea, pentru a se scrie istoria Partidului. De fapt, se voia ca subiecţii să sublinieze în scris meritele Conducătorului în exerciţiu. Din acest motiv ar fi murit Chivu Stoica, deţinătorul unui adevăr apocrif. Autobiografierea periodică nu aducea, aşadar, un plus de informaţie. Era o formă de participare la discursul puterii, în sensul că, prin intermediul ei, se oficializa mitologia cea mai recentă a Partidului Muncitoresc Român (P.M.R.), trecutul lui cel mai dezirabil. Prin biografia fiecăruia, Partidul îşi oferea „dovezi" care întăreau „ortodoxia" dogmelor de ultimă oră. Autobiografiile erau, aşadar, un exerciţiu de docilizare, fiecare caz în parte participând la ideea de realitate care convenea momentan Biroului Politic. Ele constituiau o formă de plebiscit, procurând răspunsurile dorite şi obligând individul să reînveţe noul crez ideologic.

Autobiografiile din acea vreme reflectau relaţia „specială" dintre *necesitate* şi *contingenţă*, plus ambiţia ca doctrina să nu fie doar o reflectare a unor stări de fapt, ci să acţioneze neîncetat asupra lor. Vorbim de lucruri care se impuneau în mod *necesar* atunci când Partidul se supunea, chipurile, unor previziuni ştiinţifice ; se comporta deci ca un simplu instrument al obiectivităţii marxist-leniniste, aflată într-o continuă reaşezare semantică. În schimb, *contingentul* cuprindea erorile individuale provenite dintr-un mare „păcat" : să refuzi cu premeditare ultima lozincă la modă, pe motiv că aceasta ar brusca simţul comun şi nu ar oferi probe palpabile ale „justeţii" sale. Era adevărată acea biografie care corespundea nevoilor momentului şi falsă aceea care nu folosea cu nimic, nici în sensul negativ, nici în cel pozitiv. Căci un comunist cu „devieri" care se punea la dispoziţia Partidului, spre a fi criticat într-o şedinţă-mamut, slujea mai bine cauzei decât unul cu parcurs ireproşabil. Necesitatea desemna realitatea, cei care nu înţelegeau „linia" de conjunctură devenind ireali. Erau considerate „juste" numai acele lucruri care erau momentan de trebuinţă : a acţiona în această direcţie însemna atunci să susţii noua idee de adevăr, oricât de absurdă părea aceasta. De altfel, Alexandru Bârlădeanu îl dădea ca exemplu de comunist ideal pe faimosul Pantiuşa Bodnarenko, zis şi Gheorghe Pintilie. De remarcat şi accepţia specială pe care o avea în gândirea lor ideea de moralitate : „În meseria lui era apreciat ca un om foarte cinstit. Cinstit în sensul că făcea doar ceea ce i se spunea. *Erau excluse iniţiativele care, la acest nivel, aveau aspect de intrigă*. Chişinevschi era opusul lui. De aceea, Dej avea încredere în Pantiuşa, deoarece acesta acţiona numai la ordinul superiorului [s.n.]"[1].

Cum stau însă lucrurile acum, la mai bine de 20 de ani de la prăbuşirea acelui univers autoreferenţial ? Cum se percep foştii demnitari şi cum îşi narativizează ei trecutul stalinist ? Pentru a da un răspuns pertinent, ne-am limitat cercetarea la un eşantion cronologic şi textual bine conturat, mai precis la epoca Gheorghiu-Dej şi la rememorările care îi sunt dedicate după 1989. Studiul nostru se axează pe „cincizeciştii" lui Dej (Gheorghe Apostol, Gaston Marin, Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Sorin Toma)[2], dar şi pe

1. Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, Bucureşti, 2008, p. 37.
2. O analiză mai cuprinzătoare găsim la Cristina şi Dragoş Petrescu, „The Nomenklatura Talks : Former Romanian Party Dignitaries on Gheorghiu-Dej and Ceauşescu", în *East European Politics and Societies*, vol. 16, nr. 3, 2003, pp. 958-970.

completările oferite, în interviuri, de apropiaţii lor, rude în speţă. Lucrările de acest gen au o logică foarte „situată”, tabăra din care autorii lor făceau parte reprezentând tot binele posibil. Ne şi întrebăm dacă laitmotivele mnemonice (ilegalitatea, grevele sau puşcăriile) au fost inventate retroactiv ori au jucat un rol permanent în viaţa P.M.R. Ar mai fi vorbit oare la fel de bine despre Dej dacă acesta trăia prin anii ’70-’80 ? La o primă lectură, sesizăm că fiecare „moment” dinainte de 1944 generează, prin narativizările tardive, nişte serii cauzale autonome, absolut paralele. Memorialistul revine deci pe firul timpului şi alege una din ele, pentru a găsi faptelor sale din anii postbelici nişte continuităţi convenabile cu evenimentele din interbelic.

Potrivit studiilor narative, poveştile completează identităţile oamenilor care le spun[1]. Şi citindu-le pe cele din Cartierul Primăverii, ne întrebăm : ce ne facem cu marile trecuturi de care ne puteam lipsi ori cu acelea la care nu am putut contribui cu nimic ? Interviurile Lavinei Betea şi ale lui Ion Jianu colecţionează istorii absconse, fapte care nu ne-au aparţinut niciodată. E vorba şi despre noi, dar nu ne recunoaştem defel în acele pagini. Sunt biografii fără stăpân sau cu autor colectiv, care aşteaptă să li se dea un sfârşit. Ne amestecăm aşadar printre personajele lor pentru a le conduce spre un deznodământ. Nu vor fi însă de acord cu „încheierea” pe care le-o propunem, simţindu-se străine de postscriptumurile de după 1989. Este ca şi cum finalul istorisirii ar persifla toată desfăşurarea de până atunci : Dej este considerat de urmaşi un „fraier”, rudele făcându-i „parastase” ! [2] Sunt deci naraţiuni sincopate, cărora le găsim, parcă în glumă, câte un epilog.

Relatările lor sunt destul de impersonale şi par că îşi impun, oarecum, această atitudine[3]. Probabil că este un reflex învăţat în decenii de obedienţă, aceşti oameni ştiind că exprimarea propriei subiectivităţi (sentimente, ataşamente, prietenii, regrete, remuşcări, opinii personale) era cea mai mare crimă[4]. Altfel spus, era o formă de egoism prin care „deviantul” făcea vulnerabilă unanimitatea părerilor şi unitatea grupului. Conformismul era esenţial nu de dragul solidarităţii, ci pentru trucarea ideii de obiectivitate, pe care Partidul îşi susţinea intransigenţa politică. Ei considerau că percepţiile subiective, prin care puteau face notă discordantă, îi coborau la nivelul omului comun, mediocru, cu educaţie mic-burgheză. De aceea, înăbuşirea oricărei sensibilităţi îi făcea demni de rolul pe care îşi închipuiau că-l joacă : de agenţi ai

1. Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach, Tamar Zilber, *Cercetarea narativă. Citire, analiză şi interpretare*, traducere de Adela Toplean, Editura Polirom, Iaşi, 2006, p. 18.
2. Confirmând posteritatea oarecum ironică a foştilor lideri comunişti, Mândra Gheorghiu, nepoata lui Dej, vorbea Laviniei Betea despre „fraierii ăştia ca bunicul meu”, specificând că „eu şi cu mătuşă-mea Tanţi i-am făcut crucea lui amărâtu’ ăsta. Este la Belu şi acolo este şi mătuşă-mea, săraca, îngropată. Ea a murit acum vreo doi ani. Doar eu fac parastase pentru cei din familia noastră”. Vezi Lavinia Betea, *Poveşti din Cartierul Primăverii*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2010, pp. 37-42.
3. Ceva mai „emoţionale” sunt memoriile lui Gheorghe Apostol, care literaturizează anii ’30, umanizând oarecum biografiile ilegaliştilor. Din spaţiul larg alocat acestui aspect, vedem că autorul mizează mult pe suferinţele lor, mai degrabă sufleteşti decât fizice, menţionând umilitoarele lanţuri de la picioare, plânsetele soţiilor la poarta închisorii, soarele văzut printre gratii. Mesajul textului său este dublu : mai întâi, „şi noi suntem oameni ! ” ; mai apoi, ni se dă de înţeles că agresivitatea cu care au guvernat după 1948 era de fapt o chestiune de justiţie, o compensaţie pentru vieţile distruse de „regimul burghezo-moşieresc”. Credem că Apostol narează întrucâtva şi filmele artistice dedicate ilegaliştilor între anii 1948-1989, ripostând astfel „Memorialului durerii”. Dat fiind că postcomunismul a adus în prim-planul rememorărilor penitenciarul de la Sighetu Marmaţiei, el ţine să dea replica, numind Doftana „abatorul deţinuţilor politici”. De fapt, sintagma îi aparţinea lui Dej : vezi Gheorghe Apostol, *Eu şi Gheorghiu-Dej*, Ediţie de Casă-Regie proprie, Bucureşti, 1998, p. 18.
4. Jochen Hellbeck, „Working, Struggling, Becoming : Stalin-Era Autobiographical Texts”, în *The Russian Review*, vol. 60, nr. 3, iulie 2001, p. 340.

Historiei Magna, pe care o accelerau cu preţul propriei vieţi. Prin urmare, nu datorau nicio explicaţie celor din afara lumii lor, vinovaţi că nu înţeleseseră la timp adevărata Cale şi preferaseră un parcurs comod în societatea capitalistă. Iar răzbunările sociale de după 1948 păreau că restabilesc, în opinia lor, un fel de echilibru ontologic, multă vreme stricat din pricina înclinaţiei majoritarilor spre adaptare şi compromis. Din întrevederile cu Lavinia Betea reiese că foştii militanţi comunişti căutau totuşi o viaţă de rezervă, cu câteva concedii şi nişte copii înfiaţi. Dar identităţile lor domiciliare erau cât se poate de precare, ei fiind conştienţi că o eventuală „mazilire" atrăgea şi pierderea vilei din Primăverii. Renunţau să îşi construiască o zi de mâine mai consistentă şi stabilă, mulţumindu-se, mai degrabă, cu faptul că au supravieţuit celei de azi. Schimbările bruşte şi aşteptările angoasate îi diferenţiau categoric de individul obişnuit : nu îşi permiteau să dea vina pe cineva, suferinţele îndurate părându-le cumva fireşti, pe măsura lumii noi pe care o creau, începând, neapărat, cu ei înşişi.

„Foştii" îşi păstrează exprimările şablonate şi după 1989, pentru a conserva cumva realităţile, mai mult potenţiale, pe care vechile sintagme le denumeau. Susţin astfel că, în fond, nimic nu s-a schimbat. Limbajul lor de lemn este o formă de a coloniza postcomunismul cu o altă realitate, concurentă, pretinsă a fi fost cea „justă" ; ca şi cum ar exista un continuum temporal, neafectat de 22 decembrie 1989. Interesant este că ideea lor de istorie recentă este destul de anacronică (din interbelic şi până în 1965), anii scurşi de la moartea lui Dej părându-li-se un fel de biografie secundă. Nu au o noţiune consistentă de prezent, acesta figurând mereu ca ecou al trecutului dejist, când s-au vrut multe, dar nu a fost să fie. De aici şi eterna reîntoarcere la luptele de la Griviţa, la închisori, la cazul Ştefan Foriş. Paradoxal este că, pe măsură ce trec anii şi ne depărtăm cu toţii de momentul 1989, etapa dejistă revine mai frecvent în memorie, nu se stinge, după cum ne-am aştepta. Importantă nu este totuşi rememorarea ei, ci folosirea ca termen de comparaţie cu faza Nicolae Ceauşescu şi apoi cu aceea postdecembristă. *Raccourci*-urile readuc dejismul la ordinea zilei, adulându-l ca trecut inaugural, văduvit însă de o continuare adecvată. Mai precis spus, nu perioada sau oamenii lui Dej ne atrag atenţia, ci felul cum acea etapă este folosită ca *passe-partout* memorial, pentru a „uita" anumite fapte, pentru a legitima altele. Odinioară îl citeam pe Brucan ca să mai aflăm ceva despre Gheorghiu-Dej ; memorialistul ţintea spre acel public care consuma istoria doar în aspectele ei bizaro-groteşti[1]. Altfel, naraţiunile foştilor nomenclaturişti sunt destul de sărace, ei atrăgându-ne numai prin faptul că trăiseră în preajma „vulpii din Carpaţi". Acum însă trebuie să cunoaştem şi *persoana povestitorului*, nu numai faptul povestit. Încercăm aşadar să-l lecturăm *per se*, adică să extragem din volumul de memorii un profil al naratorului, caracterizat indirect de întâmplările pe care vrea ori nu să le nareze. De altfel, nu are rost să culpabilizăm memorialistul, acuzându-l că fuge de adevăruri arhicunoscute. Nu ne este de mare folos să polemizăm cu amintirile altora, mult mai util fiind să reperăm în textele lor nişte modele explicative, scheme cauzale, artificii justificative.

Ştim că ideea de realitate cea mai expansivă este aceea construită într-un grup mic, dar cu proiecte globale. De aceea, memorialiştii de care ne ocupăm par să aibă foarte puţine de spus despre ei înşişi. În retorica lor, contextul este de-a dreptul personificat, jucând rol de cauză

1. În însemnările sale, Silviu Brucan reproduce dialoguri prin care vrea să arate cât de aproape era de cercurile intime ale Puterii. Prin urmare, avem „privilegiul" să aflăm ce confesiuni îi făcea Dej la beţie : „Tu auzi, mă, ce ţi-am spus ? Chivu e un bou ! ". Frapat de insolitul acestui episod, cititorul este deturnat oarecum de la firul restitutiv al relatării. Anecdota respectivă este o diversiune narativă, prin care suntem scoşi din fabula primară şi deviaţi într-un subtext „de înrămare" pur ornamental. Vezi Silviu Brucan, *Generaţia irosită. Memorii*, Editurile Universul şi Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992, p. 89.

multifuncţională. Aveam de-a face aşadar cu istorisiri-tip, constituind o proză detemporalizată. Totodată, nu sunt relatări oarecare, memorialistul neavând încredere în judecata cititorului. Se explică cel mult, nu se disculpă. Faptele nu par să aibă motivaţii cu adevărat umane, părând autodeterminate. Nu au nici consecinţe precise, presupunând iradierea anumitor efecte polivalente, de lungă durată. *Succesiunile cauzale* sunt transformate pe furiş în *scheme explicative* : x îl face posibil pe y ori de câte ori avem nevoie de acest scenariu ; şi invers, oamenii nu se confruntă niciodată cu un aspect absolut nou, tot ceea ce li se întâmplă într-o zi oarecare având, cu siguranţă, un precedent. Sunt inferenţe inductive care pretind că adevărul premiselor s-ar regăsi întocmai şi în adevărul concluziilor ; ele mai presupun avantajul că întreţin combinaţii restrânse de factori, repetate însă la nesfârşit[1]. Gândindu-ne la aceste memorii ca la un tip aparte de text, vedem că ele nu se înscriu în rândul confesiunilor de genul *Nostalgia nu mai e ce a fost* ori *Spovedanie pentru învinşi*. Detaliile date de foştii activişti atrag sau deturnează atenţia, corijând informaţiile noastre cu o condescendenţă evidentă faţă de „profani". În discursul lor, anecdoticul este o diversiune care eufemizează comunismul ; el întrerupe marile conexiuni cauzale, coborându-ne privirea spre aşa-zise „dedesubturi", care nu oferă totuşi o mai bună contextualizare a evenimentelor ştiute deja. Ba mai mult, unii reiterează tirade care ne amintesc de „telejurnalele" din epocă. Iar coregrafia detaliilor fortuite şi reconstituirile unor dialoguri nu fac decât să camufleze responsabilităţile, anonimizând crimele. Mai mult, credinţa în idealul urmat până la capăt dă aparenţele unei probităţi morale, ocolindu-se obişnuita antiteză bine-rău : este cazul lui Sorin Toma, Paul Sfetcu, Gaston Marin. Nu iau povestea pe cont propriu, semnificatul principal fiind mereu Partidul. Acesta acoperă toate cele trei roluri, de cauză primă, de personaj, de context. Prin urmare, povestitorii par să fi făcut parte din public, neaflându-se printre actori. Nu dau semne că ar fi fost prezenţi în propria viaţă, figurând printre miile de biografii pe care Partidul le „consuma" cu repeziciune. Cel mai revelator ni se pare Paul Sfetcu, mai mult un cronicar-avocat al domniei lui Dej decât un memorialist, un recuperator al propriei vieţi. Scrie ca şi cum Dej nu ar fi murit şi i-ar fi teamă de opinia „şefului". Povestea lui Sfetcu este prea puţin autoreferenţială, schiţând, indirect, o pseudobiografie a conducătorului regretat. Cheia de lectură a unui om marginalizat, oarecum, după 1965 este următoarea : istoria postbelică a P.C.R. este una a „adjuncţilor" de proastă calitate, care fură treptat atribuţiile liderului providenţial. Trimiterea la Ceauşescu este foarte explicită.

Se impun însă anumite precizări în ceea ce priveşte natura surselor noastre : ne considerăm obligaţi să observăm diferenţa între discursul memorialistic şi textul interviurilor. În primul caz, fostul nomenclaturist afiliază faptele cum doreşte ; apar discrepanţe clare între durata unui eveniment în istorie şi „suprafaţa" de text pe care povestitorul i-o alocă mai apoi. În cel de-al doilea, expunerea este mai bine supravegheată şi ghidată prin întrebările la care „fostul" trebuie să răspundă pe loc. Textul memorialistic este mai argumentativ, cel verbalizat este mai factual. În memorii, cadrul general în care sunt aşezate faptele este mai important decât faptele înseşi, accentul pe context camuflând adesea gesturile concrete, paternitatea evenimentelor. În interviuri, răspunsurile sunt cumva predeterminate şi controlate de comentariile prealabile ale „întrebătorului", care vrea să obţină cât mai multe informaţii, nu divagaţii. De aceea, *contextul* factual şi discursiv pe care îl oferă intervievatorul se transformă, uneori, în *cotext*, comentariul

1. Logica expunerii lor se întemeiază pe următoarea prezumţie : bunele intenţii produc, obligatoriu, şi rezultate pe măsură, eventualele defecţiuni neafectând valoarea proiectului iniţial. O definiţie amplă a inducţiei găsim la Dominique Lecourt (coord.), *Dicţionar de istoria şi filosofia ştiinţelor*, în traducerea coordonată de Laurenţiu Zoicaş, Polirom, Iaşi, 2005, pp. 725-732.

din *off* devenind mai important decât istorisirea propriu-zisă[1]. Uneori primează împrejurările în care au avut loc evenimentele, alteori contextul postcomunist în care se produce rememorarea. În memorii, fundalul istoric depăşeşte stadiul de „atmosferă”, dobândind statutul de *cauză* general-valabilă şi stând la originile oricărei explicaţii cu aparenţă de scuză. În interviuri, situaţia socioeconomică de după 1989 are un cu totul alt rol, ea fiind considerată un *efect* direct şi exclusiv al prăbuşirii sistemului, nu o urmare a întregii sale evoluţii.

Din fluxul cuvintelor, deducem felul cum omul se situează în timpul naraţiunii, reconfigurând raporturile dintre faptele narate, cu menţiunea că interviurile au un plus de spontaneitate faţă de acele amintiri transpuse în cărţi de autor. Obligându-l pe cel chestionat să răspundă nu rareori cu „da” sau „nu”, întrebările din interviu recodifică semnificatul relatării. Nu mai poate fi unul neutru – „o viaţă de om aşa cum a fost” –, relevând participarea povestitorului la sistemul totalitar. Mărturisirile fiind sacadate de chestionări imprevizibile, fostul demnitar trebuie să renunţe la efectele de discurs şi să sintetizeze totul în propoziţii succinte. Este astfel obligat să iasă de sub camuflajul „împrejurărilor potrivnice” şi să îşi asume postura de actor responsabil, nu de simplu spectator ori de victimă a contextului, cum se întâmplă în memorii. Evident, nu mai reuşeşte să aşeze faptele într-o ordine temporală care să fie şi una cauzală. Iar în explicaţiile sale nu mai poate introduce felurіţi intermediari cu ajutorul cărora să se dezimplice, retrăgându-se din prim-planul acţiunii. Interviul creşte densitatea faptelor pe care naratorul şi le adjudecă, împiedicându-l totodată să întrebuinţeze comunismul ca trop, adică să organizeze totul în jurul ideii că fostul regim s-ar reduce, în realitate, la povestea unei teorii trădate de practică, o idee nobilă pentru care nu s-au găsit susţinători de aceeaşi calitate. Vedem aşadar o diferenţă notabilă faţă de textul memorialistic, unde numeroasele referiri la pregătirea unei plenare compun un tablou descriptiv, aseptic şi cumva inocent, care banalizează viaţa din interiorul aparatului de partid. Detaliile despre întocmirea documentelor unui congres şi despre culisele acestuia fac parte dintr-o tehnică a amânării epice, utilizată mai mult involuntar, ca să dea impresia că povestitorul era cât se poate de implicat, dar departe de sectorul marilor decizii.

Pe de o parte, avem memorialişti care extind cât pot cadrul general (inclusiv cu statistici), pentru ca noi să pierdem din vedere determinările şi responsabilităţile directe. În cazul lor, războiul, Stalin, foametea sau evreii par să formeze un *fatum* multifacial şi atotcuprinzător, care măresc mereu cuantumul suferinţelor de îndurat. Evident, „foştii” insistă mult pe antecedentele regimului comunist pentru a înmulţi, retroactiv, acele premise care îl transformau în fatalitate istorică ; nu mai zăbovesc însă la fel de mult pe măsurile care ar fi trebuit să înlăture acele neajunsuri. Pe de altă parte, rememorările altor foşti nomenclaturişti înfăţişează comunismul mai mult ca trăire personală : naratorul explică împrejurările intrării în Partid, apoi semnalează persoane cu care a colaborat bine sau nu. Oferă şi detalii prin care, de fapt, evită o viziune de ansamblu ori o definiţie a sistemului. Memoriile lor vorbesc mai curând de relaţii interumane, nu de experienţe instituţionale. Micile detalii ucid marile adevăruri, amănuntele eludând întregul. Practic, aceste cărţi nu sunt publicate, cum s-ar crede, pentru a scrie istoria comunismului, ci pentru a-l acomoda la întreg trecutul care îl precedase şi care părea că îl „cere”, că are nevoie de o încercare extremă.

Din punct de vedere metodologic, ne interesează cel mai mult referirile neaşteptate la Gheorghiu-Dej. Altfel spus, urmărim acele situaţii când memorialistul evocă segmente

1. Michael Toolan, *Naraţiunea. Introducere lingvistică*, traducere de Sorin Pârvu, Editura Universităţii „Al.I. Cuza”, Iaşi, 2008, pp. 20-31.

temporale în care fostul lider nu ar trebui să ocupe prim-planul (perioada interbelică, aceea ceauşistă ori cea postcomunistă), „scena” fiind dominată de mulţi alţi protagonişti. Apoi, comparând scrierile de care ne ocupăm aici, observăm că posteritatea unui nomenclaturist nu este influenţată de relaţia directă pe care memorialistul o avea cu respectiva persoană, ci de felul în care Dej se raportase la cel evocat. Bunăoară, Ana Pauker şi Miron Constantinescu sunt rău văzuţi de Paul Sfetcu, Gaston Marin sau Alexandru Bârlădeanu – toţi rămaşi până la capăt în preajma lui Gheorghiu-Dej – şi mult mai nuanţat de Sorin Toma. Explicaţia este destul de simplă : Toma fusese şi el transformat dintr-un apropiat al conducătorului într-o victimă a acestuia. La fel procedează şi Gheorghe Apostol, care, supărat din cauza alegerii lui Ceauşescu în funcţia de secretar general, îl pune pe Alexandru Drăghici (ministru de Interne în timpul lui Dej şi ţap ispăşitor pentru crimele anilor ’50) într-o lumină mai favorabilă, determinată de faptul că respectivul îi susţinuse totuşi candidatura la şefia Partidului (martie 1965)[1]. Multe personaje par nişte referinţe obligatorii pentru toţi cei care rememorează acea epocă, Miron Constantinescu fiind adus în discuţie mai mult ca un catalizator al naraţiunii, şi nu ca individ aparte. El se înscrie în acea serie de *topoi* narativi (Ştefan Foriş, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ana Pauker) de care povestitorul are neapărată nevoie pentru a pune în scenă anumite antiteze, scheme explicative ori trecuturi comune[2]. Unii îl invocă pe „tovarăşul Miron” pentru a scoate în evidenţă, prin contrast, înţelepciunea şi echilibrul lui Dej, alţii, dimpotrivă, pentru a sublinia cinismul şefului. În tot cazul, ne este clar că nu existau relaţii interumane stabile, ci doar alianţe şi complicităţi temporare. Chiar şi cuplurile aveau mai mult aspectul unor „colaborări” pe durată determinată : cel mai bun exemplu este soţia „mazilitului” Sorin Toma, care devine consoarta fidelului Pantiuşa.

Nu ne preocupă felul cum ei îşi reconstituie faptele, ci modul în care le valorizează[3]. Exemplificăm cu mult invocata „ilegalitate” : acel moment a funcţionat ca un adevărat trop al mitologiei comuniste, „satelizând” toate interpretările, polemicile, elogierile ori învinuirile din perioada postbelică. În anii ’60, oricine putea fi „reevaluat” prin raportare la „ilegalitate”, calitatea de erou ori de duşman al Partidului întemeindu-se fie pe un mic amănunt, poate inventat, din acea perioadă (Sorin Toma), fie pe o atitudine mai puţin conformistă faţă de memoria acelui timp (Mihail Roller)[4]. Anii interbelici revin mereu în discuţie, amintirea lor

1. Un fapt din anul 1965 influenţa interpretarea altuia, petrecut în 1944. Atunci când se discută chestiunea evadărilor din lagăr, Apostol scuză întrucâtva incapacitatea lui Drăghici de a organiza eliberarea colegilor săi : „Drăghici, săracul, nu ştia cum să împlinească acest lucru…”. Vezi Ion Jianu, *Gheorghe Apostol şi Scrisoarea celor şase*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008, p. 31.
2. Bârlădeanu îi povestea Laviniei Betea despre Ana Toma : „Îmi amintesc că Dej i s-a adresat odată, în faţa mea, astfel : «Anuţa, e aprilie ! Se împlinesc – nu mai ştiu câţi ani – de când am scăpat de Foriş»”. Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*…, p. 38.
3. Sugestia provine din studiul semnat de Cristina şi Dragoş Petrescu, *op. cit.*, p. 959.
4. În 1960, Sorin Toma era anchetat, fiind suspectat că în 1940 ar fi conlucrat cu Ştefan Foriş, secretarul general al P.C.R. din anii 1940-1944 ! Deşi nesupunerea faţă de hotărârile conducerii era privită întotdeauna ca un păcat capital, ideea că ar fi executat dispoziţiile lui Foriş apărea, în lectura anilor ’60, drept o mare culpă. Se ştie că Foriş fusese lichidat sub învinuirea că ar fi fost agent al Siguranţei, deşi nimeni nu se grăbea să o creadă efectiv. Ceea ce conta era „eticheta” de trădător, una cât se poate de „transmisibilă” ; ea permitea oricând eliminarea unor eventuali „complici”, la fel de închipuiţi şi ei. La rândul său, Roller făcuse, din exces de zel, nişte înregistrări cu veteranii grevelor din 1933 ; dar rezultatele interviurilor sale nu erau tocmai conforme cu miturile oficiale, punându-l în conflict cu Dej. Vezi Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist*, Editura Compania, Bucureşti, 2004, pp. 121, 294.

fiind puternic instrumentată după 1944. Astfel, segmentul 1933-1944 dobândea, în plan practic şi propagandistic, o funcţie :

- *eroizantă* : „am îndurat multe, ştiind că istoria ne va da dreptate ! ” – de parcă plusul de suferinţă le aduce pe loc un supliment de adevăr ; unii militanţi se mândreau, încă din anii ’30, cu un cuantum ridicat al pedepsei, luând sancţiunea primită drept o distincţie ; din punctul lor de vedere, severitatea recluziunii demonstra că îşi atinseseră scopul, devenind foarte periculoşi pentru „orânduirea capitalistă” ;
- *justiţiar-expiatorie* : lupta lor ne-ar fi salvat de pe marginea prăpastiei ; ascensiunea extremei drepte crease o stare de urgenţă care legitima, de dragul echilibrului, adeziunea la extrema stângă ;
- *punitiv-retroactivă* : pedepsirea celor cu atitudine necorespunzătoare, bănuiţi de inactivism sau de legături cu Siguranţa ; din acest punct de vedere, uciderea lui Ştefan Foriş era inevitabilă, credea Alexandru Bârlădeanu, pentru a i se pune în seamă inactivitatea P.C.R.-lui din anii 1940-1944 ; ori de câte ori se viza eliminarea unui element incomod, i se căutau „devieri” din perioada interbelică : marea biografie a P.M.R. se reformula subit, în aşa fel încât autobiografia respectivului nedorit să facă notă discordantă, aneantizarea ei şi purificarea Partidului venind de la sine ; de exemplu, Gheorghe Dindere pretinde că venirea lui Gheorghe Apostol la conducerea Partidului ar fi dus la căderea lui Maurer, vinovat că, în urmă cu mai bine de două decenii, compromisese evadarea lui Dej din lagărul de la Târgu Jiu[1] ;
- *ierarhizantă* : primatul celor care făcuseră puşcărie în dauna acelora care veniseră de la Moscova ; ascendentul moral al celor „cu vechime” : după 1944, era un criteriu de eligibilitate pentru ocuparea unei funcţii ;
- *utilitară* : „paukeriştii” Iosif Chişinevschi şi Valter Roman, ambii evrei şi „moscoviţi”, participă la condamnarea evreicei şi „moscovitei” Ana Pauker ; mai apoi, Pantiuşa Bodnarenko era exclus din Partid cu intenţia de a se lovi în imaginea lui Dej ; şi jucându-şi bine rolul, adică neimplicând în vreun fel noua conducere, ucigaşul lui Foriş era decorat chiar de Ceauşescu, persoana care îl sancţionase ; pedepsele nu erau aplicate neapărat de dragul efectului lor direct (debarcarea cuiva), rolul lor fiind acela de a redimensiona *iertarea*, făcând din ea o chestiune de putere, şantaj, control, îndatorare, clientelizare ;
- *educativă* : pe de o parte, unii ilegalişti îşi impuneau un comportament auster fie din obişnuinţă, fie pentru a-l imita pe Stalin ; iar pe de alta, recomandându-se drept modele de urmat, se protejau de eventualele „verificări” ; problema lor era că nu puteau ieşi din starea de asediu, perpetuând, după 23 august 1944, practici din perioada ilegalităţii ;
- *compensatorie* : sacrificiul ilegaliştilor implicase, să o recunoaştem, un pariu extrem cu propria lor viaţă ; adică împărtăşiseră încă din anii ’30 o ideologie lipsită de şanse în România acelui timp ; în virtutea acestei opţiuni, primeau, după 1948, felurite „despăgubiri”, trecătoare însă, din pricina dinamicii interne a Partidului ; cea mai importantă gratificaţie era însă puterea de a cere şi a impune celorlalţi, „burghezilor”, să treacă prin suferinţe similare.

După cele mai sus înfăţişate, credem că cel mai important este să problematizăm „factologia” acestor rememorări, astfel încât studiul nostru să nu fie o parafrază a scriiturii lor. Or, dacă unele investigaţii se concentrează asupra *conţinutului explicit* al naraţiunii (fapte, actori,

1. Ion Jianu, *op. cit.*, pp. 84-85.

consecinţe), accesul la *conţinutul implicit* al poveştii relevă aspecte mai profunde : motivaţii personale, coduri culturale, mitologizări, trucuri discursive, reprezentări despre sine, ceilalţi, istorie[1]. Comentariile lor nu sunt utile atât pentru istoria comunismului, cât mai ales pentru maniera de a-i administra posteritatea.

Înainte de 1989, propaganda comunistă folosea sinonimii prin care „amorţea" realitatea cu ajutorul unor echivalenţi aproximativi, „felii" însemnate din real dispărând prin „înrudiri" sau cumulări semantice. După 1989, pentru a se dezimplica *à rebours* din situaţiile neconvenabile, foştii nomenclaturişti sugerează o anumită falie între „linia de partid" şi aceea „de stat", între cei care luau anumite decizii şi cei care le puneau în practică. Cei din urmă par mereu foarte naivi, convinşi fiind că şefii gândiseră în locul lor şi că făcuseră acest lucru cu simţ de răspundere. Apoi, mitul excesului de zel, ilustrat de un caz ori altul, coboară actele reprobabile la nivelul „scăpărilor" sau „defecţiunilor" individuale. Din această perspectivă, Sorin Toma are trei *alibiuri* cu care face faţă întrebărilor actuale : 1) dată fiind atmosfera de revoluţie permanentă de la începuturile regimului, realitatea nu era niciodată prea bine conturată pentru a fi evaluată, conştientizată ; memorialistul dă de înţeles că „era încă prea devreme pentru a se şti încotro vor merge lucrurile până la urmă"[2] ; 2) el nu lua hotărâri, dimpotrivă, acestea fiindu-i, cel mult, comunicate : „schimbările politice erau preparate în laboratoare la care noi nu aveam acces şi urmau una după alta într-un ritm accelerat"[3] ; este afirmaţia prin care ia distanţă faţă de multe „realizări" cu care, în acei ani, se identifica ; 3) răul pe care îl făceau comuniştii nu putea fi decât unul accidental, episodic şi involuntar, străin oricum de substanţa benignă a dictaturii proletare ; astfel, aspectele care compromiteau regimul sunt condensate într-o relatare iterativă, fenomene de durată (epurări, colectivizare, arestări, confiscări de bunuri, concedieri) fiind „comprimate" textual şi totodată temporal, de parcă ar fi durat o singură zi ; toate îi par lui Toma „fapte oarecum izolate, care, cu mai multă atenţie şi omenie, puteau fi evitate sau îndreptate"[4]. Cei din generaţia lui nu vor să accepte că „drumul spre socialism", poate incert, putea întârzia reacţiile de normalizare, dar nu legitima totala lor absenţă. Convingerea că „Partidul ştie ce face"[5] devenise însă mottoul prin care *atunci* ei eludau confruntarea cu realitatea. Iar *acum*, absenţa naratorului din evenimentele narate se vede clar din remarcile care depersonalizează evenimentele : „loviturile se succedau rapid…", spune acelaşi Toma[6]. Schimbările îi surprind întotdeauna, ei fiind mereu supuşi unor supradeterminări externe. În realitate, sunt exact aceleaşi persoane care se mândreau cu o lectură supramundană şi ezoterică a istoriei, inaccesibilă omului de rând. În consecinţă, apelează la formule ambigue – „s-a hotărât ca…" – prin care plasează deciziile P.M.R.-ului undeva între ştiinţă, prognoză şi experiment. Ne mai sugerează că ştiau destinaţia, nu şi drumul către ea, mizând pe ideea că „nu ştiu, deci nu sunt responsabil".

Lectura acestor interviuri/memorii ne transmite o paternitate disimulată a faptelor, de parcă istoria nu ar avea actori, ci generaţii nenumărate de măşti. Totul se joacă la scară planetară, neexistând personalităţi, ci doar roluri, nu eroi, ci doar scenarii. Din felul cum Paul Sfetcu înfăţişează primele luni de după moartea lui Dej, sesizăm dorinţa „foştilor" de a demonstra că şi viaţa lor a fost plină de riscuri sau de suferinţe, iar ei nu merită invidia sau ostilitatea noastră. Se formează astfel o genealogie a deresponsabilizărilor : oamenii lui Dej pun tot ceea

1. Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach, Tamar Zilber, *op. cit.*, p. 26.
2. Lavinia Betea, *Poveşti…*, p. 138.
3. *Ibidem.*
4. *Ibidem*, p. 146. Despre prezentarea iterativă putem consulta Mieke Bal, *op. cit.*, p. 122.
5. Lavinia Betea, *Poveşti…*, p. 139.
6. *Ibidem.*

ce nu dă bine pe seama ruşilor şi a evreilor, iar colaboratorii lui Ceauşescu dau vina pe Dej. Cel din urmă se deculpabiliza aruncând toată răspunderea pe seama unor factori externi Partidului (marile puteri, „fanarioţii", simpatizanţii lui Hruşciov, iugoslavii), în timp ce Nicolae Ceauşescu reunifica Partidul graţie unor duşmani interni pe care îi demasca în aprilie 1968. Vorbind mereu de popularitatea lui Dej, memorialiştii intraţi în atenţia noastră îşi legitimează propria biografie, exonerând-o de acuzaţia că ar fi servit un regim totalitar. Apoi, făcând antiteza Dej-Ceauşescu, justifică eşecul regimului : Paul Sfetcu şi Gheorghe Apostol construiesc mitul întemeietorului demn de laudă, cu o operă compromisă de urmaşul incapabil[1]. Îi asociază cu tenacitate şi mitul cuţitului pe la spate, al trădării puţin scontate, care dărâmă o întreagă operă şi viitorul celor legaţi de ea. Mai precis, ei subliniază cu orice prilej infidelitatea „baronilor" lui Dej faţă de memoria fostului şef, dând „citate" din *cele povestite de unii despre cele spuse de alţii*. Sfetcu redă cu ghilemele vorbele lui Tudose, şeful gospodăriei de partid, care, la rândul său, îl parafraza pe Chivu Stoica : „Oamenii care au lucrat în apropierea lui Gheorghiu-Dej trebuie ţinuţi departe sau chiar înlăturaţi din aparatul de partid"[2]. Pretenţia că redau cu exactitate nişte scene la care nu asistaseră conferă amintirilor semnalmentele unei *poveşti dintr-o altă poveste* ; altfel spus, o istorie de tip matrioşka. În plus, memorialiştii ezită între *expunerea mimetică* (directă, teatralizată, cu trăsăturile unei înregistrări ; care reproduce aşa-zise convorbiri, autentifică oarecum povestea şi îi dă un aspect de *reenactment*) şi aceea *diegetică* (indirectă, rezumativă, „rece", detaşată, cu accent pe opinia naratorului, nu pe cuvintele personajelor sale)[3].

Tipul de text utilizat de noi ni-l dezvăluie pe memorialist în mai multe ipostaze : a) *martor ocular*, prezent la faţa locului, dar neimplicat (Paul Sfetcu) ; b) *actor* al unor episoade însemnate, care îşi face un examen de conştiinţă şi, înaintea morţii, vrea să transmită mai departe cele aflate ; sunt destăinuiri cu aer testamentar, de genul celor făcute de Alexandru Bârlădeanu ori Gaston Marin ; c) *cronicar* degajat al faptelor ajunse la urechile lui : „din câte ştiu..." ; este un povestitor aproape absent din cele narate, ca şi cum ar fi locuit într-o altă dimensiune (Ion Gheorghe Maurer) ; d) *victimă* sau pion în istoria luptelor intestine, un nedreptăţit şi un dezamăgit în tot cazul (Sorin Toma, Gheorghe Apostol).

Corespunzător clasificărilor de mai sus, trebuie să identificăm mai multe situaţii narative pentru a estima gradul de implicare al povestitorului în suita de acţiuni pe care o relatează. Astfel, deosebim câteva trepte ale participării la scenariul retoric propus prin intermediul memorialisticii :

a) povestirea la persoana întâi, când memorialistul îşi asumă implicit paternitatea faptelor rememorate ; acceptă coparticiparea lui la evenimente, dar fără a se situa la originea lor ;
b) reconstituirea unei scene de odinioară apelând la un dialog cvasificţionalizat, pe care nu avea cum să îl înregistreze, dar pe care îl simulează pentru a da tărie calităţii sale de martor credibil ; dorind să joace cu orice preţ cartea autenticităţii, aşa-zisele convorbiri traduc străvechiul ideal al *mimesis*-ului, al „calchierii" faptelor narate, al „copierii" lor cât mai exacte, prin care se oferă cititorului nişte reprezentări scenice nemediate[4] ;

1. Cristina şi Dragoş Petrescu, *op. cit.*, pp. 959-960.
2. Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 129.
3. Caracteristicile celor două metode de expunere şi manipulare textuală sunt descrise pe larg de Michael Toolan, *op. cit.*, p. 203.
4. Franz K. Stanzel, *op. cit*, pp. 11-12, 115, 279. Spre deosebire de roman, unde dialogul este un semn al retragerii naratorului din text, în memorialistică, respectivul procedeu exprimă dorinţa autorului de a spori veracitatea afirmaţiilor sale. Dialogul ar aduce, cum spune Stanzel, o „intensificare a sensului" :

c) relatarea la persoana a treia, prin care inventariază doar faptele sau chiar ia distanţă faţă de ele, arătându-se, la nevoie, că nu este responsabil pentru cele întâmplate ;
d) „teleghidarea” naraţiunii printr-o stilistică impersonală, anonimizantă, povestitorul constatând doar un „mers” al istoriei, căruia nimeni nu i se putea opune ; faptele par că nu au autori reperabili, indivizii fiind nişte marionete oarbe, într-o evoluţie universală ineluctabilă ; clişeizarea limbajului ca metodă a sustragerii din text şi a protejării sinelui în faţa recentelor dezbateri despre crimele sistemului ;
e) o relatare eliptică, prin care cititorul este adus direct în mijlocul acţiunii narate ; nu i se oferă adevărul şi nici opinia memorialistului, ci i se pune sub ochi un efect de real, lipsit însă de un context istoric ce l-ar face mai plauzibil[1] ; bunăoară, analizând discursul actual al nomenclaturiştilor, observăm că primii 12 ani ai mişcării (1921-1933) parcă nu ar fi existat, nesuscitându-le zelul recuperator ; în aparenţă, totul începe cu grevele din februarie 1933, reper major al biografiei lui Dej.

Alte forme prin care naratorul fuge din text ne apropie de clasificările găsite la Mieke Bal, o autoritate în materie de naratologie : a) citatul, folosit ca tehnică a disocierii de cineva ; el disimulează distanţarea, printr-o falsă grijă de a reda întocmai vorbele cuiva[2] ; b) discursul indirect liber, care prezintă la modul ficţional gândurile unui personaj – Gheorghiu-Dej în cazul nostru – ca şi cum acesta şi le-ar fi exprimat deschis şi constant ; deşi nu avem dovezi clare, se spune că Dej ar fi fost mereu dominat de ideea – ascunsă multă vreme – de a ieşi de sub controlul sovietic, dar pe care nu a pus-o în practică decât atunci când a fost sigur de reuşită ; el nu afirmase acest lucru deschis, dar toţi memorialiştii cred cu tărie în acest patriotism preexistent ; c) oralitatea, colocvialitatea – utilizarea unor cuvinte cu aspect conotativ (o adresare, un ordin, o admonestare), care sporesc impresia că naratorul reconstituie exact cele întâmplate ; şi, totodată, dă de înţeles că, în acel context imperativ, nu avea cum să se opună (de exemplu, „să-i dăm jos nădragii şi să-i înroşim c…”[3] ; „să-i spânzuraţi de limbile lor înveninate”[4]) ; d) verbe şi adverbe modale care indică, în mod voit, nesiguranţa vorbitorului şi insinuează gradul lui scăzut de implicare în acţiunile respective ; „foştii” povestesc succint şi telegrafic, astfel încât cititorul să adopte cumva ignoranţa naratorului (de exemplu, în trei pagini de interviu cu Ion Gheorghe Maurer găsim o alternanţă de negaţii scurte, prin care fostul demnitar îşi neutralizează trecutul : „Nu ştiu”, „Se poate”, din nou „Se poate”, apoi „Nu l-am cunoscut”, „Nu ştiu”[5]). În general, mijloacele prin care se mimează spontaneitatea expunerii şi o veridicitate pe măsură au ca efect ocolirea cauzelor posibile şi limitarea explicaţiilor la nişte alăturări recurente de fapte, la sintagme şi procedee nonnarative. Şi cu toate că astăzi ne interesează întregul traiect al regimului, nu doar deznodământul lui, memoriile demnitarilor încearcă să speculeze fascinaţia pe care publicul o are pentru tot felul de „finaluri”[6]. Prin urmare, multe evocări par nişte şuşoteli din culisele lunii decembrie 1989 ; sunt doar şiraguri de amănunte, pe care povestitorul le aruncă pe „piaţa” mediatică cu scopul de a produce perplexităţi şi a scăpa astfel de obligaţia unor analize sistematice. „Foştii”

---

ne sugerează că povestitorul ar avea discuţia întipărită în minte, reproducând-o întocmai. Numai că *sinceritatea* cu care este redată scena nu ne garantează şi *obiectivitatea* rememorării.

1. *Ibidem*, p. 13.
2. Pentru variantele menţionate la punctele a, b, c şi d, vezi Mieke Bal, *op. cit.*, pp. 64-66, 156, 291.
3. Sorin Toma, *op. cit.*, p. 116.
4. *Ibidem*, p. 225.
5. Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr…*, pp. 255-257.
6. Franz K. Stanzel, *op. cit.*, p. 32.

nu publică memorii pentru a scrie istoria comunismului, ci pentru a-l acomoda la întreg trecutul care îl precedase. Avem de-a face cu pledoarii, nu cu reconstituiri. În viziunea lor, regimul comunist nu provocase moartea celui democratic, dat fiind că viaţa politică parlamentară fusese strangulată de alte trei regimuri autoritare, acela al regelui Carol al II-lea, al legionarilor şi apoi al lui Antonescu. Neavând nicio legătură cu ele, comunismul venea doar în postura de soluţie ultimă la „dezastrul ţării”. Iar ei, activiştii, erau mai mult instrumente decât artizani ai „noului destin” de după 23 august 1944.

Deşi dau destule detalii despre ei înşişi, foştii militanţi comunişti nu au totuşi o istorie care să-i particularizeze. Trecutul lor nu reuşeşte să fie unul individual şi le aparţine prea puţin. „Foştii” participă la el, nu îl creează. Pentru ei nefiind încă închis, nu este tratat ca o etapă din viaţă, ci ca un interlocutor permanent. De aceea, nu îşi asumă păcatele sistemului, dând de înţeles că au fost doar contemporani cu ele, nu şi autori. Nu se consideră relevanţi prin propriile gesturi, ci prin acelea la care au fost de faţă. De altfel, în poveştile lor, oamenii nu acţionează, ei „primesc sarcini”. Nu au fapte cu adevărat personale, cele bune şi cele rele fiind terminaţiile unor mari hotărâri, cu iz transcendent, despre care ei, muritorii de rând, nu ştiau mare lucru. Unii sugerează că în ierarhia actului decizional exista un decalaj uriaş, opţiunile omului din fruntea Partidului fiind prea puţin influenţate de logica elementară : Dej era condiţionat de ocupaţia sovietică, acceptând, cum spunea Sfetcu, rolul de paratrăsnet ; iar Nicolae Ceauşescu voia să facă totul pentru că se lăsa orbit de propriul orgoliu. Ajunşi în ipostaza de memorialişti, „foştii” se prezintă mai mult ca spectatori ai „obsedantului deceniu”, evenimentele pe care le consemnează având un curs implacabil, autonom faţă de voinţa simplilor slujbaşi ai Puterii.

> În ajunul plenarei C.C. al P.M.R. din 1957 – îşi aminteşte Paul Sfetcu – în care au fost discutate abaterile lui Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu, Ioşca a făcut o ultimă încercare de înduplecare a lui Gheorghiu-Dej. [...] Rugămintea o făcuse tardiv şi nu mai putea avea efect de vreme ce mecanismul înlăturării fusese declanşat[1].

Naraţiunile cu această orientare fie ne îndreaptă privirea spre marii lideri, dând de înţeles că toate cele petrecute s-ar datora numai lor, fie insinuează că eşaloanele inferioare nu erau vinovate de nimic, ele executând, cu bună-credinţă, nişte ordine „de sus”. De altfel, delimitarea sarcinilor este un eufemism pentru acea împărţire şi reîmpărţire a puterii din anii dejismului. De aici, probabil, şi numărul mare de subdomenii pe care conducerea comunistă şi le crease. Nu toate aveau un corespondent în plan practic şi se dublau deseori. Important era ca o instituţie ori un individ care greşise cu ceva să îşi continue activitatea prin intermediul dubletului său, care ducea mai departe mitul infailibilităţii partinice.

În autobiografiile cerute cândva de Partid, doctrina preorganiza naraţiunea. În memorii însă, sinele şi biografia individuală se sustrag metaistoriei, mizând pe un „folclor” de refugiu, susceptibil să le dezideologizeze. Nu căutăm deci nişte mari dezvăluiri. Ne interesează felul cum ei corelează faptele, producând involuntar reprezentări despre istoria pe care au trăit-o. În engleză, acest aspect s-ar numi *emplotment* : o prelectură subliminală a evenimentelor, din care sunt extrase numai detaliile susceptibile să nu contrazică viziunea de ansamblu. Din punct de vedere metodologic, aceşti oameni se cer înţeleşi, făcându-se abstracţie de faptul că ştim sfârşitul poveştii lor. Altfel, există pericolul ca naratorul şi cititorul să nu îşi găsească un

1. Paul Sfetcu, *op. cit.*, p. 288.

referent comun. Este o precauţie cu atât mai utilă cu cât observăm că relatările foştilor activişti au caracterul de corijări, fiind mai mult nişte „drepturi la replică”, nu amintiri. Le lipseşte acea distanţă pe care o luăm *post factum*, când evenimentul este deja consumat : calitatea de martor ocular li se pare suficientă pentru a-şi echivala opinia cu un adevăr fără rest, inaccesibil profanilor din afara cercurilor Puterii. Ei vorbesc despre comunism ca idee, nu despre regimul revendicat de la ea. Iar din cele petrecute în perioada 1948-1989 nu percep decât actul decizional şi conflictele din jurul lui. Nu îi preocupă deloc punerea în practică a unei hotărâri sau receptarea ei în plan public. Pentru ei, societatea românească pare un Celălalt, făcând parte dintr-o altă realitate, neprelucrată ideologic. De aceea, referirile la represiune nici nu există, ori sunt incluse în propria biografie cu mesajul „şi noi am fost în pericol”. Drept urmare, mobilul rememorărilor nu trebuie căutat într-un elan istoriografic, ci în tentativa memorialiştilor de a-şi face cumva dreptate, construindu-şi o posteritate reparatorie încă din timpul vieţii. Şi atunci când nu mai pot, lasă în seama familiei acest demers. Astfel, Ioana Constantin, fiica adoptivă a lui Pantiuşa Bodnarenko (Gheorghe Pintilie) şi a Anei Toma, recunoaşte că „mă doare că nimeni dintre cei care i-au cunoscut pe aceşti doi oameni nu au scris o singură frază că au avut şi ceva uman în ei”[1]. Să precizăm că aşa-zisul Pintilie fusese omul care, conform unor relatări, îl omorâse cu o rangă pe Ştefan Foriş, iar soţia lui se remarcase ca martoră mincinoasă în procesul Pătrăşcanu[2]. La fel vorbeşte şi Ilinca Preoteasa (Bartolomeu) despre posteritatea eroizată a tatălui său, Grigore, ucis, chipurile, de ruşi[3]. Este un alt artificiu retoric prin care urmaşii „foştilor” se pun şi ei, *post factum*, în situaţii pe care le-ar vedea periculoase doar pentru a obţine un plus de empatie din partea auditoriului. Este o mică strategie disimulativă, căreia i-am spune *autopericlitare* ; din primejdiile probabile/imaginare pe care povestitorul le ia în calcul abia acum, cititorul trebuie să rămână cu impresia că deţinerea puterii politice era mai degrabă un risc decât un privilegiu. Îndeobşte pasionat de statistici şi strategii de creştere economică, Gaston Marin lasă şi el loc, în interviurile sale, unor trimiteri consonante cu opiniile Mândrei Gheorghiu, Ioanei Constantin sau Ilincăi Preoteasa : îi povesteşte Laviniei Betea că Dej pleca de multe ori la Moscova fără a şti dacă se mai întoarce ; tătic duios, dictatorul îşi lăsa fiicele în grija ministrului său ! Cu alte cuvinte, ei ţin să ne arate că nu se îndrăgostiseră de putere, şederea lor la conducerea ţării fiind mai mult un martiraj, acceptat voluntar, de dragul celor mulţi. În cadrul acestui scenariu sacrificial, este clar că frica de Stalin făcea şi ea parte din ascetica militantului ateu.

În abordarea acestui tip de surse, se impun anumite precauţii pentru a evita locurile comune. Nu trebuie să facem autorului proces de intenţie şi nici să plecăm de la premisa că aceşti oameni vor să se dezvinovăţească ori să mintă. Ei îşi de-dramatizează epoca, nedorind, la urma urmei, decât să depene amintiri convenabile ; de aceea îşi descriu activitatea ca pe orice altă profesie, iar Partidul drept un loc de muncă. Înţeleg comunismul ca pe un regim dintre atâtea altele, impus, ce-i drept, cu forţa, într-o anume conjunctură politică. Pentru ei, importantă nu este umanizarea postumă a comunismului, ci exotizarea sau, cel mult, istoricizarea lui : cu atât mai facilă cu cât una dintre cauzalităţile lor preferate, cea externă, a avut, realmente, ultimul cuvânt în impunerea „democraţiei populare”. Prin urmare, viziunea despre ei înşişi este următoarea : nişte oameni care, într-o situaţie ce părea unora şocantă, iar altora ireversibilă, au încercat să facă tot ce au putut pentru salvarea acestei ţări.

1. Lavinia Betea, *Poveşti*…, p. 164.
2. *Ibidem*, pp. 149, 164.
3. *Ibidem*, p. 183.

Nu coteriile lor ne interesează ; studiul nostru nu urmăreşte să strângă ştiri din culisele puterii. Nici măcar CV-urile propriu-zise nu ne ocupă atenţia, mult mai relevant părându-ni-se felul în care prezentul povestirii invadează trecutul acţiunii. Faptele care decurg din rememorare nu ne sunt nici ele foarte utile ; mecanismele recuperării narative sunt acelea care merită investigate. Mai precis, ne oprim asupra argumentelor şi mijloacelor prin care, instinctual sau din orgoliu, nomenclaturistul refuză să intre în dezacord cu sine. Se impune totuşi o diferenţiere între Paul Sfetcu, totalmente refugiat în experienţa sa de secretar al lui Gheorghiu-Dej, şi Ion Iliescu, a cărui *story* nu se termină la 22 decembrie 1989. Unii au devenit complet inactuali, în timp ce alţii au reuşit să-şi continue cariera publică din timpul comunismului. Interesanţi sunt, în opinia noastră, cei care ignoră acum faptul că regimul comunist a blocat practic evoluţia acestei ţări, socotindu-l un remediu de ultimă instanţă ce merita totuşi încercat. Este subterfugiul retoric cel mai des uzitat – deşi nu este enunţat explicit nicăieri –, rezultând numai din lectura exhaustivă a memoriilor discutate aici. Măsura în care naratorul se pune sau nu la originea celor povestite nu reiese din precizări directe („am făcut", „am fost de faţă", „am intervenit"), ci din anatomia, uneori implicită, a întregului text. Cursul evenimentelor este alert, fostul demnitar părând neputincios în faţa unor întâmplări stereotipe, care survin fără colaborarea lui.

Exerciţiile de literatură comparată nu pot fi nici ele ocolite, mizele acestui gen de investigaţie stând în putinţa de a repera motive discursive recurente, procedee retorice care mimează argumentarea sau imagini contradictorii pe care un personaj le are în evocările comilitonilor săi. Iată un exemplu : spre deosebire de memoriile lui Paul Sfetcu, ceva mai timbrate personal, rememorările lui Gaston Marin se încadrează cu mare dificultate la categoria „memorii". Eul auctorial este foarte diluat, istoria care îl ia în prizonierat ocupând mereu prim-planul. De altfel, efectul de real este asigurat de multitudinea faptelor produse „la nivel înalt", care surclasează cadrul strâmt al opiniilor individuale. *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej* pare mai curând o cronică de curte, cu un limbaj mai puţin ideologizat decât al lui Sfetcu, mai „aseptic", dar şi mai obedient faţă de linia narativă oficială. Memoriile lui Gaston Marin aduc, oarecum, cu un jurnal de actualităţi din acea vreme. În locul unor percepţii subiective asupra celor trăite, găsim un fel de biografie indirectă a „marilor realizări" din perioada Gheorghiu-Dej. Iar din naturaleţea cu care se referă la naţionalizare, electrificare sau la Canal (pentru el nu presupunea decât dificultatea de a găsi utilajele necesare !), deducem că scriitura lui nu vizează un public, nu caută un auditoriu pe care să-l convingă[1]. Autorul nici măcar nu îşi propune să facă dreptate trecutului la care se referă, dorinţa lui fiind aceea de a-şi reconstrui şi reconfirma, cu fiecare pagină, o idee proprie de *normalitate*.

Evocările „foştilor" au pretenţia de a fi exacte, dar nu intenţionează să ne restituie sistematic o perioadă. Faptele invocate de ei par că se imită unele pe altele, neacceptând contra-exemple. Practic, scrierile lor alcătuiesc câte un florilegiu de *flash*-uri, alăturate după o logică absolut arbitrară. Timpul naraţiunii este sacadat şi dă senzaţia că nu suferă amânări, orice noutate din vieţile lor putând „ricoşa" într-un mod imprevizibil, ameninţător. Ca trăsătură de bază, reţinem absenţa eului auctorial, ca şi cum propriile acţiuni s-ar datora unei regii plurale. Pe de o parte, autobiografiile comportă un determinism exhaustiv, care ţine loc de soartă, dând comunismului o aură de inevitabilitate. Pe de alta, nu avem rememorări sistematice, ci doar câteva „puncţii" din care semnificatul *totalitarism* nu are cum să se contureze. Ei pun accentul pe impulsurile intrării în Partid, neglijând activitatea desfăşurată în cadrul acestuia după 1944.

1. Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viaţă*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2000, pp. 133-136.

Iar după căderea regimului, explicaţiile lor evocă, dar nu revocă totuşi, egoul comunist. Nu îl actualizează şi nici nu-l repudiază. Dar îl trec pe linie moartă, într-un „atunci" tot mai ermetic, lăsat în urmă de repeziciunea evenimentelor.

„Foştii" nu îşi scriu povestea vieţii şi nu sunt dispuşi la digresiuni melancolice ori la confesiuni cu aer disculpant. Nici nu este cazul să aşteptăm aşa ceva de la persoane care consideră că şi-au sacrificat viaţa pentru binele celorlalţi. Ei nu dau de înţeles că ne vorbesc de o poveste comună, rememorarea regimului comunist ajutându-i, cel mult, să-şi înţeleagă propriile amintiri. Cititorului i se propune un *text-reminder*, readucându-i-se în atenţie ceea ce aceşti oameni pretind că ar fi făcut pentru el. Naraţiunea conţine multe succesiuni cronologice şi prea puţine cauzalităţi viabile, faptele povestitorului neavând vreodată consecinţe negative. Nu putem adera la trecutul lui, dar nici nu-l putem condamna pentru convingerea că oamenii erau mai fericiţi în timpul lui Dej. Poate că în capitalism o duc mai rău, dar au posibilitatea de a spune deschis acest lucru. Este un drept pe care revoluţionarii din 1989 l-au câştigat pentru toată lumea, inclusiv pentru cei care critică sistemul capitalist în numele celui comunist.

MOBILIZARE, COOPTARE, CONTROL SOCIAL

Luciana M. Jinga

Gen şi mobilizare politică în România comunistă

Le discours officiel communiste promettait aux femmes une représentation égale à celle des hommes au sein du parti, à condition qu'elles exercent une activité professionnelle. La présence des femmes dans le Parti Communiste Roumain a été pendant presque trois de ces quatre décennies numériquement plus faible que dans les autres partis communistes de la région. Une particularité du cas roumain a été, en revanche, la promotion constante des femmes dans le parti et le suivi attentif des pourcentages. Cependant, malgré les mesures proactives prises dans les années 1970 et 1980, la représentation féminine au sein du PCR n'a jamais dépassé 36%. Une présence numériquement importante au sein du parti n'a pas conduit à une représentation similaire dans les instances politiques dirigeantes. L'étude met en évidence une disparité entre les organes locaux et les organes centraux du parti. Dans les comités du parti au niveau départemental, le pourcentage de femmes était à peu près le même (sinon plus élevé) que la moyenne nationale des femmes membres du parti. Au contraire, dans les instances centrales notamment dans le Comité Central, le Comité Politique Exécutif ou son Bureau, la présence des femmes restait plutôt une exception.

Mots-clés : Parti Communiste Roumain, représentation féminine, mobilisation politique

Climatul celui de-al Doilea Război Mondial a fost propice recunoaşterii generale a drepturilor individului. Femeile – plătind la rândul lor tribut războiului şi rezistenţei antifasciste – s-au numărat printre beneficiari. Declaraţia universală a drepturilor omului din 1948 nu uită să menţioneze atât egalitatea între sexe, cât şi pe cea a soţilor în cadrul mariajului. Ţările occidentale (cu excepţia notabilă a Statelor Unite ale Americii) se grăbesc să introducă aceste prevederi în noile constituţii. Dacă dreptul public se vede constrâns să cedeze după căderea regimurilor fasciste, recunoscând femeilor drepturi politice depline, dreptul privat în schimb a putut să reziste mai mult timp presiunilor democratice ale momentului. Căsătoria a reprezentat încă mult după încheierea celui de-al doilea conflict mondial un mijloc de a limita drepturile personale şi patrimoniale ale femeilor (capacitatea civilă, dreptul de a lucra în afara gospodăriei, dreptul a dobândi, administra, înstrăina bunuri, de a-şi exercita autoritatea parentală). În 1945, harta drepturilor politice şi civile acordate populaţiei feminine era una extrem de variată, cu diferenţe notabile între ţările care urmau modelul anglo-saxon şi nordic, unde drepturile politice, dar şi civile fuseseră acordate femeilor încă de la începutul secolului XX, şi modelul latin cu derivatele sale[1]. Eterogenitatea drepturilor, departe de a fi întâmplătoare, marchează o segregare între ţările aflate sub influenţa Codului lui Napoleon şi cele care ţineau de Common Law sau de dreptul germanic, mult mai precoce în liberalismul promovat, în strânsă legătură şi cu răspândirea mai largă a protestantismului. Asemenea Franţei[2], Belgiei, Italiei[3], România aparţinea celei de-a doua categorii[4]. Evoluţia drepturilor politice pentru femei a fost asemănătoare cu situaţiile întâlnite în grupul ţărilor latine : (re)introducerea[5] votului universal feminin prin legea electorală din 15 iulie 1946, primele femei deputat alese în noiembrie 1946, precum şi introducerea principiului egalităţii de sex în Constituţia din 1948. Venirea la putere a regimurilor comuniste în Europa a dus, din perspectiva drepturilor politice şi civile acordate femeilor, la desenarea unui nou bloc, cel al ţărilor socialiste. Indiferent de tradiţia anterioară, în toate cazurile, baza doctrinară a constituit-o marxism-leninismul, modelul legislativ urmat fiind cel sovietic[6]. Euforia drepturilor şi libertăţilor acordate după 1944 a lăsat impresia intrării definitive şi fără echivoc a femeilor în politică. În realitate, indiferent dacă ne referim la statele anglo-saxone, Franţa[7] sau U.R.S.S., principalele priorităţi guvernamentale erau legate de

1. Sylvie Schweitzer, *Femmes de pouvoir, une histoire de l'égalité professionnelle en Europe (XIX*e*-XX*e *siècle)*, Payot, Paris, 2010, pp. 103-104.
2. Michelle Perrot, *Mon histoire des femmes*, Editions du Seuil, Paris, 2006, pp. 207-208.
3. George Duby, Michelle Perrot, *Histoire des femmes en Occident*, vol. V : *Le XX*e *siècle* (sub coordonarea lui Françoise Thébaud), Perin, Paris, 2002, p. 635.
4. În 1918, Marea Adunare de la Alba Iulia hotăra votul direct, egal, secret, pentru ambele sexe. Această decizie nu a fost însă preluată nici în Constituţia din 1923, nici în legea electorală din 1926. Prima dată când femeilor le este permisă participarea politică este legea dată în 1929, de guvernarea Partidului Naţional Ţărănesc, drept de vot care nu se putea exercita decât la nivelul comunelor. Alexandra Petrescu, *Femeia în imaginarul politic*, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2008, p. 21.
5. Votul universal feminin a fost prevăzut pentru prima dată în Constituţia din 1938, nefiind însă exercitat până în noiembrie 1946.
6. Rosemarie Tong, *Feminist Thought*, ediţia a III-a, Westview Press, Philadelphia, 2009, p. 92.
7. Françoise Gaspard, „Le genre et les travaux sur la citoyenneté en France”, în *Quand les femmes s'en mêlent* (sub coordonarea lui Christine Bard, Christian Baudelot, Janine Mossuz-Lavau), Éditions de La Martinière, Paris, 2004, p. 105.

reintegrarea în viaţa activă a veteranilor de război şi politica natalistă. Aerul de liberatate şi emancipare adus de război a fost repede înlocuit de reîntoarcerea în forţă a valorilor tradiţionale, cu femeile prezente mai ales ca mame şi soţii[1]. Pentru ţările europene recent intrate în siajul sovietic, preocupările demografice trebuiau dublate de politici paralele care să contribuie la creşterea gradului de participare şi reprezentare politică a femeilor, dar mai ales la ridicarea procentului forţei de muncă feminine salariate[2]. Natura acestor politici a dus la individualizarea grupului ţărilor socialiste din prisma politicilor de gen : acordarea aproape simultană a drepturilor civile, o politică de reprezentare prin cote şi, în general, o prezenţă (aparent) mai importantă numeric a femeilor în viaţa politică.

Ce ne interesează în mod deosebit este felul în care liderii comunişti din România au expus problema egalităţii de şanse între femei şi bărbaţi, conturând în acelaşi timp un prototip al femeii ca actor politic. Vom avea în vedere transformările prin care trece percepţia asupra femeii şi rolului acesteia în cadrul partidului, accentuând componentele care intră în alcătuirea participării politice a femeilor, fără a pierde din vedere evoluţia fenomenului în ţările socialiste din regiune, precum şi în U.R.S.S. Ipoteza de la care plecăm este că evoluţia acestui sistem de valori în cadrul binomului drepturi/obligaţii, raportat la nivelul de evoluţie al mişcării comuniste din România şi a condiţiilor socioeconomice, a influenţat decisiv natura participării politice feminine în România comunistă. Analiza este structurată pe două paliere principale : prezenţa generală în rândul membrilor de partid şi reprezentarea în conducerea de partid la nivel central şi local.

Discursul

În cadrul mişcării comuniste, discursul privind soluţionarea „problemei femeii” a cunoscut două etape distincte. Prima corespunde perioadei ilegalităţii, cât şi intervalului imediat următor momentului 23 august 1944, când modul mişcării comuniste de a privi rolul femeii în societate şi viaţa politică a fost cel inspirat de revoluţia din octombrie 1917 şi modelul practicat de Uniunea Sovietică în anii ’20. O legislaţie egalitară dublată de intrarea masivă a populaţiei feminine într-o muncă salariată şi preluarea de către stat a obligaţiilor ce ţin de activităţile domestice erau principalele măsuri propuse de comunişti. Omul nou, produs al societăţii de tip egalitar, cel puţin la nivelul discursului, nu avea sex. Bărbaţi şi femei deopotrivă erau chemaţi la făurirea visului comunist. Atât documentele de arhivă, cât şi lucrările de memorialistică arată faptul că femeile au fost mereu o prezenţă activă în partid, fiind principalele canale de comunicare între liderii comunişti din închisoare, conducerea partidului şi Moscova. După 1945, statutul de „militantă” a fost înlocuit cu cel de „soţie”, considerat unicul atu pentru ocuparea diferitelor funcţii. Realitatea istorică este cu totul alta. Liuba Chişinevschi, Ana Pauker ori Ana Toma, pentru a numi doar câteva dintre „soţii”, erau în primul rând activiste comuniste. Întâlnirea şi căsătoriile cu bine-cunoscuţi reprezentaţi ai Partidului Comunist Român s-au întâmplat tocmai în cadrul mişcării comuniste, liantul acestor cupluri fiind activismul, ideile politice, dar şi experienţele comune.

Grupul comunist din închisori nu era constituit doar din bărbaţi, nucleul constituit în jurul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej având un corespondent feminin grupat în jurul Anei Pauker, până

1. Michèle Riot-Sarcey, *Histoire du féminisme*, La Découverte, Paris, 2008, p. 87.
2. Alena Heitlinger, *Women and State Socialism. Sex Inequality in the Soviet Union and Czechoslovakia*, Macmillan Press, Londra, 1979, p. 18.

la plecarea acesteia în U.R.S.S. Experienţa celui de-al Doilea Război Mondial nu a făcut decât să intensifice contribuţia feminină în cadrul mişcării comuniste prin intermediul diferitelor organizaţii cu caracter antifascist : Ajutorul Roşu (M.O.P.R.)[1], A.R.L.U.S.[2], Apărarea Patriotică[3] şi Uniunea Patrioţilor.[4] Revenirea Anei Pauker în România în septembrie 1944[5] şi rolul pe care avea să-l joace în continuare nu puteau constitui decât premisele pentru consolidarea unui statut solid al femeii ca actor politic. Liderii comunişti, dar mai ales femeile din cadrul mişcării, erau perfect conştienţi că, la nivelul anului 1944, o implicare politică foarte largă a femeilor era imposibilă. Lipseau atât experienţa participării politice, cât şi nivelul de educaţie necesar. Afirmaţia Anei Pauker conform căreia „femeile trebuiau convinse să participe la viaţa politică”[6] venea, considerăm noi, mai mult pe fondul cunoaşterii situaţiei concrete din România şi mai puţin din dorinţa aplicării mecanice a conceptelor sovietice. Unica experienţă cunoscută la acel moment era activismul, atât în cadrul partidului, cât şi în diferitele organizaţii de masă. Aceasta a fost şi prima măsură întreprinsă de mişcare, în dorinţa de a forma un minimum de cultură politică în rândul unei populaţii feminine cât mai numeroase[7].

1. Ajutorul Roşu a fost creat ca urmare a hotărârii Congresului al III-lea al P.C.R. pentru a continua activitatea Comitetului de Ajutorare de pe lângă C.C. al P.C.R., care a fost dizolvat în momentul trecerii în ilegalitate a Partidului Comunist. Ajutorul Roşu a fost condus de un comitet central, căruia îi erau subordonate comitetele regionale, judeţene şi orăşeneşti. Comitete ale organizaţiei erau constituite în fabrici şi instituţii. Principalele acţiuni ale organizaţiei vizau ajutorarea militanţilor comunişti aflaţi în închisori, precum şi a familiilor acestora : organizarea de colecte publice, strângerea de cotizaţii, deschiderea de liste cu subscripţii, tombole, baluri, şezători. În cursul anului 1941, organizaţia Ajutorul Roşu şi-a încheiat activitatea, sarcinile acesteia fiind preluate de organizaţia Apărarea Patriotică. Fl. Dragne, „Cu privire la organizaţiile de masă create şi conduse sau îndrumate de P.C.R.”, în *Analele de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*, an X, nr. 6, 1964, pp. 121-122.
2. Asociaţia Română pentru strângerea Legăturilor cu U.R.S.S. – fondată oficial pe 12 noiembrie 1944 de un grup de iniţiativă format din 20 de intelectuali, printre care s-au numărat Constantin I. Parhon, Alexandru Rosetti, Grigore T. Popa, Constantin Titel Petrescu. Scopul declarat al asociaţiei era cunoaşterea reciprocă şi promovarea legăturilor de prietenie dintre România şi U.R.S.S. Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Curtea Veche, Bucureşti, 2005, pp. 118-119.
3. Continuatoare a activităţii Ajutorului Roşu, Apărarea Patriotică a fost creată de P.C.R. în anul 1941 pentru a contribui la ajutorarea militanţilor şi simpatizanţilor comunişti. La început a purtat denumirile Apărarea victimelor terorii fasciste şi Apărarea, pentru ca în 1943 să devină Apărarea Patriotică. În fruntea organizaţiei se afla Comitetul Central, care coordona şi controla activitatea organizaţiilor pe oraşe, sectoare, cartiere, fabrici, numite comitete de patronaj. În cursul anului 1943 s-au constituit comitete regionale şi judeţene ale Apărării Patriotice, iar în 1944 aceasta s-a ocupat de ajutorarea comuniştilor eliberaţi din închisori. A participat activ la toate proiectele importante derulate de P.C.R., autodizolvându-se în 1948. Vezi Olimpiu Matichescu, *Apărarea Patriotică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971.
4. Organizaţie de masă înfiinţată la iniţiativa Partidului Comunist ca „organizaţie de rezistenţă împotriva ocupării ţării şi a participării României în război ca aliat al Germaniei naziste”. Primele secţiuni ale organizaţiei au fost create în primăvara anului 1942, iar în ianuarie 1943 a editat primul număr al ziarului *România liberă*. În cursul anului 1944, Uniunea Patrioţilor şi-a creat organizaţii în principalele oraşe ale ţării : Bucureşti, Iaşi, Timişoara, Galaţi, Craiova, Constanţa, Braşov. După 23 august 1944, organizaţia a activat legal, înfiinţând filiale în toate judeţele. La începutul anului 1946, în perspectiva alegerilor din noiembrie, s-a transformat în Partidul Naţional Popular (PNP). Fl. Dragne, „Cu privire la organizaţiile de masă create şi conduse sau îndrumate de P.C.R.”, în *Analele de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*, an X, nr. 6, 1964, pp. 119-120.
5. Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, trad. de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Polirom, Iaşi, 2002, p. 63.
6. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 14/1946, f. 8.
7. Vezi Luciana Jinga, „Forme de organizare ale «Muncii cu femeile» în cadrul P.C.R. (1944-1954)”, în *Structuri de partid şi de stat în timpul regimului comunist. Anuarul I.I.C.C.R.*, vol. III, Polirom, Iaşi,

Concomitent a fost construit discursul despre drepturile femeilor şi importanţa participării lor în luarea deciziei politice.

Acţiunea comuniştilor a fost susţinută de activitatea dusă în paralel de Partidul Social-Democrat (P.S.D.). În diferitele manifeste care prezentau activitatea organizaţiei de femei a P.S.D. se arăta că singura cale pentru a îmbunătăţi condiţia femeilor, unice responsabile pentru munca domestică, dar prezente deja în viaţa activă alături de bărbaţi, este implicarea politică :

> Viaţa noastră fie că suntem femei muncitoare, funcţionare sau gospodine este foarte grea. A trecut vremea când noi femeile ne îngrijeam numai de gospodărie, lăsând bărbaţilor grija muncii pentru trai. Astăzi femeile muncesc cot la cot cu bărbaţii pretutindeni, în fabrici, în birouri sau în alte profesiuni. În afara de această muncă mai avem şi greutăţile gospodăriei şi obligaţiunile noastre de soţii şi mame. Suntem atât de copleşite de preocupări, încât atunci când suntem chemate la o întrunire sau şedinţă, ne dăm în lături [...]. Ia să ne gândim noi la câteva chestiuni care ne privesc direct pe noi femeile [...]. Din punct de vedere economic, cultural, politic, femeile nu stau pe aceeaşi treaptă de egalitate cu bărbaţii. Din punct de vedere cultural, femeile sunt cele mai înapoiate dând cel mai mare număr de neştiutori de carte. De aceea misiunea noastră este să înlăturăm analfabetismul ca să poate pătrunde cultura binefăcătoare cât mai adânc în rândul femeilor care până acum au fost lipsite de această binefacere [...]. Drepturi politice n-am avut, noi fiind socotite bune pentru a munci, necum a ne spune cuvântul în treburile ţării. *Or, de vreme ce muncim, şi noi alături de bărbaţi, trebuie să ne bucurăm de aceleaşi drepturi*. [...] *Femeile au fost ţinute departe de politică şi de orice organizaţie, femeile se tem de politică. Ce altceva înseamnă pentru o femeie a face politică decât a se ocupa şi ea de felul cum este condusă şi gospodărită ţara în care ea munceşte şi produce bunuri* [s.n.][1].

Primul pas concret în transformarea femeilor în actor politic era exercitarea pentru prima dată a dreptului de vot. Abrogarea constituţiei carliste, la 31 august 1944[2], a făcut ca prevederile constituţionale în vigoare să fie cele din 1923. Ca urmare, nici dreptul de vot universal pentru femei nu mai era de actualitate, făcând necesar un act legislativ separat care să stipuleze dreptul întregii populaţii feminine de a participa în procesul electiv. Liderii comunişti au speculat politic şi electoral starea de incertitudine iscată în jurul drepturilor politice pentru femei, ajutaţi fiind de reticenţa tradiţională a opozanţilor politici în faţa acestui subiect. Crearea unui electorat-ţintă a condus şi la conturarea unei prime imagini concrete a femeii ca personaj politic. Prin mesajul său, Partidul Comunist Român se adresa tuturor femeilor din România, promiţând drepturi egale indiferent de apartenenţa socială :

> Fie muncitoare cu braţele, fie muncitoare cu mintea, fie orăşeancă sau ţărancă, femeia va avea dreptul să-şi exprime convingerile politice şi să participe astfel direct la opera de guvernare a ţării. Numai un regim adevărat democratic acordă depline drepturi politice femeilor. Regimurile reacţionare, când e vorba de muncă, trimite femeia acolo unde e mai greu, când e vorba de drepturi o trimite la [mătură şi făraş][3].

2008, Ioana Cârstocea, „Cooptation et adhédion des femmes au Parti communiste roumain”, în Rose Marie Lagrave (coord.), *Fragments du communisme en Europe Centrale*, Editions de l’École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, 2011, pp. 143-185.

1. *Ce este şi ce vrea Uniunea Femeilor Muncitoare din România*, Editura UFM, Bucureşti, pp. 1-5.
2. Decretul-lege 1626, Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria României în secolul XX*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, pp. 487-488.
3. Al. C. Constantinescu, „Dreptul de vot al femeilor”, în *România liberă*, nr. 308 din 5 august 1945.

Forţele comuniste îşi doreau atragerea unui segment „neexperimentat” al electoratului, fără a îndepărta însă votanţii cu experienţă. Cunoscând tradiţia patriarhală a societăţii româneşti cu privire la rolul femeilor în societate, cei care priveau cu scepticism capacităţile şi abilităţile politice ale femeii trebuiau la rândul lor convinşi de necesitatea prezenţei femeii ca factor politic :

Aceste femei care formează majoritatea femeilor din ţara noastră n-au judecat niciodată cu uşurinţă lucrurile din jur. Cu atât mai scrupuloase sunt ele azi, când ştiu că de atitudinea lor depinde viaţa copiilor lor, depinde soarta poporului întreg. Să avem încredere în înţelepciunea, în discernământul şi în sentimentele nobile ale femeilor noastre. Dreptul lor la vot va contribui la succesul deplin al democraţiei şi la înmormântarea definitivă a reacţiunei[1].

Tot în paginile ziarului *România liberă*, Grigore Preoteasa preciza :

Pentru prima dată, la viitoarele alegeri, femeile din România se vor prezenta în faţa urnelor. Ce vor face ? Nu putem afirma că ne aflam în faţa unei necunoscute. Chiar fără acest drept, care le dă posibilitatea să hotărască alături de toţi cetăţenii soarta ţării, femeile au constituit un factor viu din punct de vedere politic care a contat în formarea opiniei publice [...]. În fond dezvoltarea societăţii româneşti a depăşit de multă vreme acest stadiu. Femeia ocupă un însemnat rol în producţia industrială – în producţia agricolă l-a ocupat întotdeauna – a pătruns în profesiile libere, în literatură, artă, ştiinţă. Starea de război a dezvoltat şi mai mult această situaţie, încât astăzi nimănui nu-i trece prin cap că s-ar putea împiedica femeile de a obţine şi pe teren politic o situaţie echivalentă cu rolul lor în producţie[2].

Aşa cum s-a văzut şi din activitatea organizaţiei de femei[3], miza reală nu era doar educaţia politică a populaţiei feminine, ci şi atragerea acesteia printr-un program adaptat nevoilor sau ceea ce mişcarea comunistă considera a fi nevoile acestora : egalitate cu bărbaţii în toate domeniile vieţii, îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi trai, protecţia maternităţii. Dându-şi votul pentru acest program, femeile erau asigurate că vor contribui, alături de bărbaţi, la dezvoltarea ulterioară a ţării, beneficiind în acelaşi timp de o recunoaştere în plan personal, din punct de vedere intelectual, moral şi familial :

Faptul de a vota a constituit pretutindeni o obligaţie morală pentru femeie de a se instrui, de a fi la înălţimea unei noi responsabilităţi. [...] Dacă ne gândim la autoritatea morală pe care trebuie să o exercite o mamă asupra fiului ei, ne dă seama că altfel va fi privită mama care se duce să voteze odată cu toţi bărbaţii din familia ei. S-a constatat că grija femeilor pentru căminul lor creşte proporţional cu preocupările lor sociale, politice[4].

Din păcate, un studiu asupra participării şi preferinţelor politice ale femeilor din noiembrie 1946 nu a fost realizat la momentul respectiv. Frontul Naţional Democrat a câştigat însă alegerile, fiind create astfel premisele punerii în practică a promisiunilor făcute populaţiei feminine. Totodată, obţinerea egalităţii în drepturi a femeilor cu bărbaţii se considera un fapt realizat, noul sistem politic urmând să legifereze şi să implementeze măsurile de tip egalitar. În declaraţia privind apariţia organizaţiei unice de femei se menţiona :

1. *Ibidem*.
2. Grigore Preoteasa, „Participarea femeilor”, în *România liberă*, nr. 345, 19 septembrie 1945.
3. Vezi Luciana Jinga, art. cit.
4. Gabriela Deleanu, *Femeia şi dreptul de vot*, Bucureşti, 1946, pp. 10-11.

> În România, datorită acţiunii unite a clasei muncitoare şi a întregii democraţii, s-au pus, pentru prima dată în istoria ţării, temeliile unui regim cu adevărat democrat, *care a înfăptuit deplina egalitate de drepturi a femeii cu bărbatul în toate domeniile vieţii politice, sociale şi economice* [s.n.][1].

De-a lungul anilor 1950, discursul oficial privind prezenţa femeii ca actor politic a fost practic inexistent. Dispariţia de pe scena politică a Anei Pauker coroborată cu desfiinţarea temporară a organizaţiei de masă destinate femeilor au dus la diminuarea reprezentării feminine în poziţii de conducere, absenţă mai vizibilă în cadrul organismelor din fruntea P.M.R., unde, la Congresul partidului din 1955, reprezentanţii femei dispar atât din Biroul Politic, cât şi din componenţa Secretariatului[2].

Nicolae Ceauşescu este cel care după preluarea puterii îşi construieşte în jurul propagandei şi discursului legat de „emanciparea femeii" unul dintre punctele principale ale programului politic.

Apare o literatură care studiază devenirea femeii ca *homo politicus*, precum şi reflectarea acestui proces în componentele de ordin calitativ care arată dinamica şi eficienţa procesului. Criteriile stabilite erau pertinente, şi anume : stabilitatea funcţiei în sfera politicului, dinamica acesteia şi eficienţa contribuţiei.

Privitor la condiţia politică a femeilor, prin aceasta se înţelegea „modul şi statutul de clasă determinat de fiinţarea femeii ca cetăţean cu drepturi egale într-o acceptaţie largă a acesteia – social-economică, culturală şi politică". Bineînţeles, această condiţie nu este una generalizată, ea variind în funcţie de individ, de determinările sale existenţiale, de conştiinţa şi activitatea sa. În literatura comunistă, sintagma „condiţie politică a femeii" a fost mai rar folosită, importantă fiind în acest sens lucrarea Ecaterinei Deliman, *Femeia ca personalitate politică în societatea noastră socialistă*[3]. Totodată, poziţia exprimată de această lucrare arată, dacă nu concepţia specifică regimului Ceauşescu asupra elementelor care fac dintr-un simplu cetăţean un om politic, cel puţin proiectul pe termen lung al statului comunist, principala inovaţie fiind definiţia persoanei active. Din partea femeilor implicate în politică se aştepta o contribuţie suplimentară, un „acel ceva", să-l numim eufemistic *influenţă pozitivă*, care avea darul de a „îmbogăţi şi redimensiona din punct de vedere etic personalitatea politică"[4]. Măsura preconizată pentru îndeplinirea acestei misii era : „preocuparea permanentă şi grijulie a femeii pentru integritatea familiei sale şi pentru promovarea unei opinii publice sănătoase şi exigente". Chiar dacă construieşte o retorică a egalităţii depline în drepturi şi posibilităţi de exprimare, discursul politic oficial produs în timpul regimului comunist nu poate exclude determinarea de gen în construirea rolului politic destinat femeilor.

Existenţa unei segregări în funcţie de sex este clar exprimată de însuşi discursul oficial, care face trimitere tocmai la limitările biologice ale femeii şi îndatoririle familiale ce decurg din acestea. Principală responsabilă pentru crearea şi apărarea vieţii, femeia este învestită cu valori morale superioare faţă de partenerii politici bărbaţi.

Depăşirea obstacolelor produse în special de persistenţa tradiţiilor patriarhale era preconizată tocmai printr-o răspândire cât mai largă a moralei de tip comunist, dar şi printr-o „muncă înzecită din partea femeilor, multă iniţiativă şi asumare categorică a răspunderii sociale", tocmai pentru ca depozitarii prejudecăţilor referitoare la prezenţa femeilor în posturi de decizie

---

1. *Platforma Uniunii Femeilor Democrate din România*, Editat de Comisia Centrală Pentru Pregătirea Organizaţiei Unice de Femei, Bucureşti, 1947, p. 6.
2. *Congresul al II-lea al P.M.R.*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1956, pp. 892-893.
3. Ecaterina Deliman, *Femeia ca personalitate politică în societatea noastră socialistă*, Editura Politică, Bucureşti, 1977.
4. *Ibidem*, p. 83.

să-şi reconsidere poziţia în faţa rezultatelor concrete. Urmând în mare măsură modelul sovietic, în viziunea regimului comunist din România, creşterea participării economice şi politice a femeilor nu se putea realiza doar prin simpla dinamică socială, deoarece înseşi principiile coordonatoare ale societăţii erau străbătute de concepţii patriarhale privind rolul femeii.

Prima măsură legislativă concretă pentru creşterea participării feminine în toate domeniile de activitate şi îndeosebi în cel politic a fost Hotărârea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 18-19 iunie 1973[1]. Între cele nouă puncte ale Rezoluţiei, doar al cincilea se referea direct la o participare mai mare a femeilor „în calitatea lor de membre egale ale societăţii, de comunişti, de cetăţeni, la conducerea vieţii social-politice, preocupându-se de promovarea în munci de răspundere a femeilor cu pregătire politică şi profesională corespunzătoare, cu spirit organizatoric şi gospodăresc, care se bucură de autoritate în rândul oamenilor muncii". Concret, *se hotăra* sporirea membrilor femei în comitetele de partid, conducerea ministerelor, centrelor industriale şi întreprinderilor, în conducerile organizaţiilor de masă şi obşteşti. În privinţa funcţiilor de conducere pentru structurile de partid şi de stat, conducerea P.C.R. nu făcea decât *să recomande* alegerea unui număr mai mare de femei în funcţii de secretari ai comitetelor judeţene, municipale, orăşeneşti şi comunale de partid, precum şi ca preşedinţi şi vicepreşedinţi ai consiliilor populare judeţene, municipale, orăşeneşti[2]. Nu erau stabilite cote precise de prezenţă a femeilor ca membre sau la conducerea diferitelor organisme. Restul punctelor aflate în hotărâre vizau creşterea productivităţii muncii feminine, realizarea planurilor de politică demografică, organele şi instituţiile care trebuiau să pună în practică deciziile respectivei hotărâri, în special Consiliul Naţional al Femeilor.

Următorul pas legislativ a fost adoptarea în Şedinţa Comitetului Politic Executiv din 24 decembrie 1976 a proiectului de hotărâre cu privire la promovarea unui număr mai mare de femei ca secretari, secretari adjuncţi şi membri ai comitetelor şi birourilor organizaţiilor de partid din întreprinderi, instituţii şi unităţi agricole, cel puţin 25% din membri. Motivarea oficială a deciziei a fost „importanţa tot mai mare pe care o au femeile în viaţa societăţii noastre socialiste, participării lor tot mai intense atât în sfera producţiei materiale, cât şi în activitatea politică, socială şi culturală". La încheierea discuţiilor asupra acestui punct, Nicolae Ceauşescu a precizat : „Este o concretizare a sarcinii că trebuie să promovăm femei, că altfel rămâne deziderat"[3].

Reprezentarea feminină în rândul membrilor de partid

Stabilirea unor cifre cât mai exacte a membrilor Partidului Comunist de la înfiinţare şi până în 1945 s-a dovedit a fi un demers deosebit de dificil, iscând numeroase dispute în rândul istoricilor[4]. Ioan Chiper, în studiul său privind evoluţia numerică şi compoziţia etnică a P.C.R.

1. Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 18-19 iunie 1973 cu privire la creşterea rolului femeii în viaţa economică, politică şi socială a ţării, *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, nr. 96, 4 iulie 1973.
2. *Ibidem*, p. 5.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 121/1976, f. 6.
4. Conform documentelor păstrate în arhiva P.C.R., în iunie 1940 erau înscrişi în mişcare 4.210 membri. În raportul prezentat de Iosif Rangheţ la şedinţa activului central din 25-27 aprilie 1945 se arăta că, înainte de 23 august 1944, partidul avea în toată ţara mai puţin de 1.000 de membri. În octombrie 1944, partidul avea circa 5.000 de membri, în februarie 1945 avea 15.000, până în aprilie 1945 numărul acestora ajungând la 55.000. La Conferinţa Naţională din octombrie 1945, partidul avea peste

pentru intervalul 1921-1952, aminteşte un document în care este apreciat numărul membrilor de partid pentru sfârşitul anilor '30 la 2.500, dintre care 300 de femei. Alte cifre în privinţa numărului femeilor aflate în partid înainte de 23 august 1944 sunt cele oferite de statisticile întocmite de P.C.R. cu ocazia conferirii de medalii militanţilor în perioada de ilegalitate a partidului. Cifra celor cărora li s-au recunoscut în mod oficial stagiul de prezenţă în partid s-a ridicat la aproximativ 5.000 de membri, dintre care 25-30% erau femei[1]. În urma unificării Partidului Social Democrat şi a Partidului Comunist, în februarie 1948, noua formaţiune politică, Partidul Muncitoresc Român, avea 1.057.428 de membri. În lunile următoare, corpul partidului s-a diminuat substanţial, astfel că în noiembrie 1948 P.M.R. nu depăşea 900.000 de membri. Între noiembrie 1948 şi mai 1950 au avut loc verificări ale membrilor de partid, în urma acestui demers fiind excluse din partid 192.000 de persoane, în iulie 1950, componenţa oficială a partidului ajungând la 709.476 de membri. În anii care au urmat, trendul s-a menţinut descrescător, chiar dacă excluderile din partid nu au mai atins amploarea celor din anii 1948-1950. Ioan Chiper pune această scădere pe trecerea la un sistem de evidenţă a membrilor mult mai riguros, ceea ce ar însemna că evidenţele anterioare nu erau corecte[2]. La 1 iulie 1953, P.M.R. înregistra oficial 585.087 de membri şi 577.480 doi ani mai târziu, în martie 1955. Începând cu lunile premergătoare Congresului al II-lea al P.M.R., numărul membrilor a crescut constant, ajungând la 834.600 în 1960 şi la 1.518.000 la sfârşitul anului 1963.

Până la Congresul al III-lea al P.M.R., statisticile s-au concentrat asupra evoluţiei strict numerice şi a componenţei pe criteriile sociale, etnice, de vârstă, precum şi a vechimii în cadrul mişcării. Repartizarea membrilor de partid pe criteriul sexului nu a fost considerată suficient de relevantă pentru a fi inclusă în diferitele dări de seama asupra structurii partidului. Această tăcere ar putea fi interpretată ca un semn al unei prezenţe mai puţin semnificative a femeilor în cadrul Partidului. Ipoteza este susţinută de evoluţia greoaie a Uniunii Femeilor Antifasciste din România, care, în timp ce partidul-mamă reuşea să-şi dubleze numărul aderenţilor, nu a strâns în jurul său mai mult de 200 de activiste. Lipsa unei culturi politice (inclusiv a unui oportunism politic), spiritul conservator sau pur şi simplu indiferenţa faţă de fenomenul politic au făcut fără îndoială ca procentul femeilor să nu crească direct proporţional cu numărul total al noilor membri de partid. La congresul I al P.M.R., din numărul total al participanţilor, femeile au reprezentat 13,5%[3]. Cifra reprezintă atât femeile din cadrul mişcării comuniste, cât şi cele din Partidul Social Democrat. În 1949, tratând problema organizaţiei

---

200.000 de membri, iar în decurs de o lună, în noiembrie acelaşi an, efectivul a crescut cu 50%, ajungând la 300.000 de membri. O situaţie statistică întocmită de secţia organizatorică în 1974 menţiona recunoaşterea stagiului dinainte de 23 august 1944 pentru un număr de 5.237 membri, în acest număr nefiind incluşi membrii de partid decedaţi sau cei care părăsiseră definitiv ţara până la momentul întocmirii respectivului raport. Diferenţa între cifra avansată de Iosif Rangheţ în 1944 şi datele ulterioare deţinute de P.C.R. sunt puse de unii istorici pe lipsa unor statistici clare în anii războiului. Eugen Cristescu, fost director al SSI, în timpul detenţiei sale, a dat cifra de 1.150 de membri ai Partidului Comunist înainte de 23 august 1944. Cifra de 1.000 de membri a fost vehiculată şi de alţi membri importanţi ai P.C.R., precum Ana Pauker. Disputa istoriografică în jurul aproximării cât mai reale a cifrei membrilor mişcării comuniste înainte şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial este mai actuală decât oricând, odată cu deschiderea pentru cercetători a fondurilor arhivistice cuprinzând dosarele de urmărire întocmite de angajaţii Ministerului de Interne membrilor şi simpatizanţilor comunişti.

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar 8/1979, dosar 5/1981, dosar 10/1988.
2. Ioan Chiper, „Consideraţii privind evoluţia numerică şi compoziţia etnică a P.C.R.", în *Arhivele Totalitarismului*, an VI, nr. 21, 4/1998, pp. 25-41.
3. *Congresul Partidului Muncitoresc Român*, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, p. 52.

de femei, Ana Pauker şi Constanţa Crăciun se declarau total nemulţumite de proporţia femeilor la nivelul structurilor de partid, unde nu depăşeau 8%[1]. După şase ani, la Congresul al II-lea al P.M.R., Aritina Momuleţ, delegata organizaţiei de partid Craiova, arăta că femeile reprezentau doar 9% din totalul membrilor organizaţiilor de bază. Situaţia era mai bună în rândul delegaţilor prezenţi la Congres, unde femeile reprezentau 19,9% din cei prezenţi[2]. Precizări privind numărul total al membrilor de partid femei nu au fost făcute, dar criticile exprimate faţă de prezenţa extrem de redusă a femeilor în funcţii de autoritate arată că aceasta era mai apropiată de procentul prezent în cadrul organizaţiilor de masă, şi nu de cel al reprezentantelor la Congres.

Prima informaţie oficială privitoare la procentul femeilor în cadrul partidului este cea prezentată la Congresul al III-lea al P.M.R., când, alături de celelalte variabile privind componenţa partidului, clasa socială, vârsta, experienţa în cadrul mişcării, este dată şi repartiţia pe sexe. Numărul membrilor şi al candidaţilor de partid femei se ridica la 17% din total. Permanent erau adresate de către conducerea de partid încurajări pentru sporirea numărului de membri femei şi o promovare mai susţinută a acestora în funcţii de conducere. Realitatea arăta însă că România se plasa din acest punct de vedere cu cel puţin 5 procente sub media celorlalte state comuniste din Europa Centrală şi de Est[3]. Odată ajuns la putere, Nicolae Ceauşescu a găsit o situaţie deloc îmbucurătoare privind activitatea partidului în rândul femeilor. Deşi în 1950 se raportase atingerea a 1.500.000 de membre în cadrul organizaţiei de masă, eliminarea Anei Pauker şi desfiinţarea Uniunii Femeilor Democrate din România care i-a urmat au reprezentat un regres important pentru implicarea politică a populaţiei feminine. Anterior momentului 1965, ca responsabil pentru activitatea organizaţiei de femei, Nicolae Ceauşescu cunoştea şi, mai mult, ordona şi coordona direct multe dintre proiectele principale ale Consiliului Naţional al Femeilor, printre care şi cele privitoare la promovarea femeilor[4]. Privite din acest unghi, discursurile sale, începând cu Congresul al IX-lea al P.C.R., asupra necesităţii de a acorda încredere mai mare femeilor în funcţii de conducere par continuarea firească a preocupărilor anterioare. La acel moment, prezenţa femeilor în partid era de 21%, iar în totalul forţei de muncă salariate de 27,8%, printre cele mai reduse din spaţiul comunist, alături de Iugoslavia[5]. Nicolae Ceauşescu vedea o legătură directă între implicarea politică şi activitatea profesională drept pentru care chema organele şi organizaţiile de partid :

> Să se preocupe în mai mare măsură de promovarea femeilor în munci de răspundere de partid, de stat, în toate domeniile de activitate, să îmbunătăţească îndrumarea comitetelor şi comisiilor de femei pentru a asigura participarea tot mai activă a femeilor în munca educativă, culturală şi social-gospodărească, la munca întregului popor pentru înfăptuirea politicii partidului[6].

Următorii zece ani ai regimului Ceauşescu au cunoscut numeroase luări de poziţie pentru o promovare mai susţinută a femeilor atât în rândul partidului, cât şi în poziţii de autoritate, culminând cu Hotărârea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18-19 iunie 1973. Pe teren, rezultatele

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 47/1950, f. 19.
2. *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1956, pp. 292-294.
3. Vezi Barbara Wolfe Jancar, *Women under communism*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore şi Londra, 1978.
4. Lavinia Betea, *Poveşti din cartierul Primăverii*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2010, p. 202.
5. Vida Tomsic, *Women in the development of socialist self-managing Yugoslavia*, Belgrad, 1980, pp. 36-47.
6. *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, Editura Politică, Bucureşti, 1965, p. 83.

concrete întârziau să apară, între Congresul al IX-lea şi Congresul al XI-lea prezenţa feminină în partid crescând cu 4 procente, până la 25%. Dacă proporţional creşterea nu era una spectaculoasă, nominal se înregistrează un salt important, numărul total al membrilor de partid crescând cu un milion în intervalul de 10 ani, de la 1.450.000 la 2.480.000 în 1974[1].

Introducerea principiului de reprezentare prin cote proporţionale în 1976 a fost semnalul cel mai clar pentru creşterea mai susţinută a numărului membrilor de partid femei şi implicit promovarea lor în funcţii de conducere. După căderea regimului comunist, una dintre nenumăratele critici care i-au fost aduse a fost şi aplicarea acestui principiu de reprezentare proporţională. S-a considerat că femeile care au intrat în partid şi implicit în poziţii de autoritate au fost alese nu pe criterii meritocratice, ci doar pentru a completa statisticile de partid. În realitate, progresia acestei intrări nu a diferit cu nimic de perioada precedentă, fiind de aproximativ un procent la fiecare doi ani. Pentru a deţine un control mai pronunţat asupra acestui proces, prin hotărârea plenarei P.C.R. din martie 1983 s-a stabilit ca în mod obligatoriu 50% dintre candidaţii de partid să fie femei[2]. Măsura poate fi privită ca o promisiune în vederea atingerii într-un viitor mai degrabă îndepărtat a parităţii în cadrul partidului. Detractorii principiului cotelor au văzut în acest procent o nouă lovitură calitativă adusă ansamblului partidului. Opinia este mai degrabă tributară unui mod de gândire patriarhal privind implicarea femeilor în viaţa politică. La mijlocul anilor 1980, populaţia feminină era şcolarizată în proporţie de 99,9% şi, chiar dacă subreprezentate în specializările tehnice, fetele erau majoritare în filierele care conduceau către studii postliceale şi universitare. După cum rezultă din dările de seamă ale Academiei „Ştefan Gheorghiu", promovările în partid se făceau cu predilecţie din categoria femeilor cu nivel de pregătire cel puţin postliceal, multe fiind absolvente de studii superioare, ulterior dirijate către secţiunile organizatorică, asistenţă socială, culturală, organizaţii de masă[3].

Departe de a umple simple statistici de partid, femeile, în special cele cu o calificare superioară, erau dezavantajate în ceea ce priveşte intrarea în partid, lor fiindu-le rezervate categoria intelectualilor, căreia îi revenea o prezenţă relativ redusă în ansamblul partidului. Situaţia era aceeaşi încă de la introducerea primelor procente de reprezentativitate, în 1976.

În fapt, intrarea în partid a unui număr egal de femei şi bărbaţi nu a condus la o creştere spectaculoasă a cifrei totale a populaţiei feminine de membri de partid. În 1986 procentul a ajuns la 34,06%, păstrând media de 0,7 procente pe an, până la 36% în 1989[4].

Cazul românesc se individualizează în contextul blocului comunist prin faptul că, în mai puţin de două decenii, a trecut de pe ultima poziţie într-un clasament al prezenţei feminine în cadrul partidului unic la cea mai bună reprezentare în cursul anului 1989. Spre deosebire de ţările vecine, atragerea unui număr cât mai mare de femei în cadrul partidului s-a realizat în mod constant. Implementarea unui principiu de reprezentativitate bazat pe cote a fost aplicat şi în celelalte ţări comuniste, efectul acestei politici fiind diferit pentru fiecare spaţiu în parte. Principala cauză pentru apariţia unui mozaic atât de divers al rezultatelor a fost gradul de implicare diferit al politicului şi în special lipsa unei politici susţinute în acest sens. Particularitatea regimului Ceauşescu a fost tocmai asigurarea unei coerenţe în promovarea şi aplicarea măsurilor egalitariste.

1. *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25-28 noiembrie 1974*, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 69.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 17/1987, f. 11.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 87/1988, ff. 1-16.
4. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 22/1989, f. 13.

Reprezentarea feminină în conducere centrală a partidului

Comitetul Central al Partidului Comunist Român

În intervalul octombrie 1945 – decembrie 1989, 283 de femei au fost alese în Comitetul Central al Partidului Comunist Român, repartiţia fiind inegală atât între membrii plini şi cei supleanţi, cât şi în diferitele perioade de evoluţie ale Partidului.

Tabelul 1. *Prezenţa membrilor de partid femei în Comitetul Central al Partidului Comunist Român. 1945-1989*

An	**Membri plini**			**Membri supleanţi**		
	Total	Femei	%	Total	Femei	%
1945	27	3	11,1	8	1	12,5
1948	41	5	12,1	16	2	12,5
1955	61	3	4,9	35	4	11,4
1960	79	5	6,3	31	2	6,4
1965	121	5	4,1	75	5	6,6
1969	165	6	3,6	120	5	4,1
1974	205	10	5	156	26	16.6
1979	245	48	19,5	163	50	30,6
1985	265	54	20,3	181	73	40,3
1989	287	66	23,0	192	79	41,1

Sursă: A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar 166/1944, *Congresul Partidului Muncitoresc Român*, 21-23 februarie 1948, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, pp. 235-236, *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Editura de stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1956, pp. 887-890, *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român, 20-23 iunie 1960*, Editura Politică, Bucureşti, 1961, pp. 725-728, *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, Editura Politică, Bucureşti, 1965, pp. 735-739, *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25-28 noiembrie 1974*, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 69, *Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, 19-23 noiembrie 1979*, Editura Politică, Bucureşti, 1981, pp. 892-898, *Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român, 19-11 noiembrie 1984*, Editura Politică, Bucureşti, 1985, pp. 734-739, *Scânteia*, an LIX, nr. 14702, vineri 24 noiembrie 1989.

După momentul 23 august 1944, singura figură politică feminină care s-a impus la conducerea Partidului Comunist Român a fost Ana Pauker, întoarsă din U.R.S.S. Membrele de partid eliberate din închisori, precum şi cele care, în libertate fiind, au activat pe teritoriul României în cadrul diferitelor organizaţii paravan (Apărarea Patriotică, Uniunea Patriotică, Ajutorul Roşu) nu au fost cooptate în grupul dirigent alcătuit din Gheorghe Gheorghiu-Dej, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Nicolae Ceauşescu, Miron Constantinescu, Iosif Chişinevschi, Teohari Georgescu, Ion Gheorghe Maurer şi Vasile Vaida. Constituirea unei organizaţii a femeilor aflată sub umbrela Partidului Comunist a fost factorul de coagulare pentru activul feminin al partidului.

La conferinţa naţională a partidului din 21 octombrie 1945, în Comitetul Central al Partidului, alături de Ana Pauker, ca membre cu drepturi depline, au fost cooptate Constanţa Crăciun şi Elena Tudorache[1], vechi şi cunoscute militante comuniste în perioada de ilegalitate

1. Elena Tudorache a aderat la P.C.R. în 1927. Fost secretar judeţean de partid în Bucovina în 1935 şi în Bucureşti în 1936. În perioada celui de-al Doilea Război Mondial s-a aflat în U.R.S.S., fiind instruită pentru a îndeplini misiuni de spionaj pe teritoriul României. Sarcina ei era de a stabili, după ajungerea

a partidului. Ca membru supleant a fost aleasă Liuba Chişinevschi, cu un trecut militant cel puţin la fel de important, condamnată în procesul de la Craiova alături de Ana Pauker, la 9 ani şi 9 luni de închisoare.

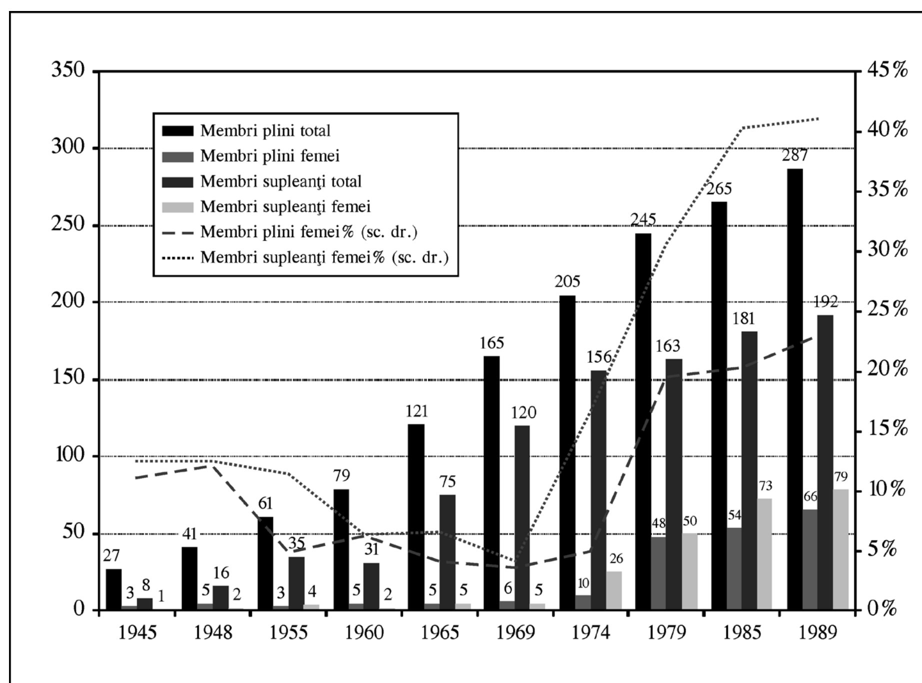

Figura 1. *Prezenţa membrilor de partid femei în Comitetul Central al Partidului Comunist Român. 1945-1989*

În 1948, în urma fuziunii cu Partidul Social Democrat, grupului iniţial de militante comuniste i se adăugă şi Eugenia Rădăceanu, cea mai cunoscută activistă din Partidul Social Democrat, iniţiatoarea în 1930 a Uniunii Femeilor Muncitoare. Locul Elenei Tudorache este luat de o altă comunistă cu stagiu în ilegalitate, Olimpia Ţenescu[1]. Proporţia femeilor în Comitetul Central, chiar dacă nu era una foarte însemnată, reprezenta procentul populaţiei feminine aflate în partid. Apariţia organizaţiei unice de femei şi nominalizarea membrelor C.C. în poziţii ministeriale constituiau tot atâtea premise pentru o evoluţie ascendentă a femeilor în funcţii de autoritate politică. Eliminarea Anei Pauker şi desfiinţarea organizaţiei de masă au avut un impact negativ asupra prezenţei feminine în conducerea partidului. Printre noii membri atraşi în C.C., femeile lipseau. Mai mult, Olimpia Ţenescu este la rândul ei îndepărtată în 1954. Acestea sunt circumstanţele care au condus la un procent de reprezentare

pe teritoriul României, legătura dintre grup şi partid. A rămas membră a Comitetului central în intervalul 1945-1948, devenind ulterior şeful Direcţiei Organizatorice a C.C. în 1949, dar şi al Secţiei de Industrie Uşoară până în 1952. Corneliu Crăciun, *Dicţionarul Comunizanţilor din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009, p. 508.

1. Spre deosebire de celelalte femei prezente în C.C., Olimpia Ţenescu, deşi cunoscută în rândul comuniştilor ceferişti, nu s-a remarcat prin acţiunile întreprinse. Începe să fie cu adevărat activă după 23 august, când se înscrie în mişcarea sindicală, dar şi în cea de femei, fiind aleasă secretară a Comitetului Central al Uniunii Femeilor Democrate din România (U.F.D.R.).

a femeilor în C.C. de doar 5%, cu 3 reprezentate într-un total de 61 de membri. Doar Constanţa Crăciun şi-a păstrat mandatul, celelalte două poziţii fiind ocupate de Ghizela Vass[1] şi Elena Lascu Iordăchescu[2]. Aceste alegeri arată reticenţa de a promova în forul de conducere al partidului membre care să fi intrat în mişcare ulterior momentului 23 August, preferate fiind în continuare luptătoarele din perioada ilegalităţii. Beneficiarele acestor poziţii ocupaseră anterior alegerii în Comitetul Central funcţii importante în cadrul regionalei Bucureşti a P.M.R.

Până la sfârşitul anilor '60, numărul femeilor din Comitetul Central s-a păstrat constat la 5, deşi componenţa C.C. a crescut treptat. Venirea la putere a lui Nicolae Ceauşescu şi discursurile sale în favoarea promovării femeilor în funcţii de autoritate s-au dovedit a fi, cel puţin pentru primul deceniu în fruntea României, o simplă măsură propagandistică, având scopul de a încuraja intrarea mai susţinută a populaţiei feminine într-o formă de activitate salariată, sub mirajul promisei egalităţi, inclusiv în funcţii de conducere. Prima măsură importantă în vederea creşterii implicării femeilor vine în 1973, când la nivelul Comitetului Politic sunt numite Elena Ceauşescu şi Lina Ciobanu. Aceste numiri nu au fost însoţite de o creştere a proporţiei membrelor în cadrul Comitetului Central. Cu doar 10 prezenţe feminine, proporţia membrelor s-a păstrat la 5%. O îmbunătăţire a cifrelor statistice s-a observat în rândul membrilor supleanţi, unde proporţia a urcat la 16,6%, cu 26 de prezenţe.

Momentul de ruptură îl constituie Congresul al XII-lea. Nominal, prezenţa feminină în partid a crescut cu 38 de portofolii deţinute. Componenţa Comitetului Central a fost lărgită la 245, dar, chiar şi în aceste condiţii, proporţia atinsă a fost de 20%. Diferenţele apărute între Congresul al al XI-lea şi al XII-lea privind participarea feminină în cadrul celui mai larg organ de conducere al partidului vin să întărească ipoteza pe care am formulat-o privitor la motivaţiile şi efectele reale ale Hotărârii Plenarei C.C. din 18-19 iunie 1973. Prioritară la acel moment era sporirea forţei de muncă feminine şi mai puţin creşterea participării politice, fiind cel mai probabil o aliniere în materie de politici egalitariste la legislaţia ţărilor comuniste din jurul României[3]. Alegerea membrilor C.C. din 1979 venea la 3 ani după Hotărârea Plenarei C.C. din decembrie 1976, când s-a instituit un procent minim de prezenţă feminină în cadrul Organizaţiilor de bază, de 25%. Deşi în organele de conducere procentul nu a fost atins, creşterea a fost spectaculoasă. Fără îndoială, acesta este momentul păstrat în amintirea colectivă ca aplicarea principiului de cote în favoarea cantităţii şi nu a calităţii. Până la Congresul al XIV-lea, în noiembrie 1989, trendul prezenţei feminine în cadrul Comitetului Central, similar cu cel în cadrul partidului, s-a menţinut ascendent, însă nu a reuşit să depăşească şi nici măcar să atingă cota de 25% stabilită pentru participarea feminină în organele de conducere la nivel local şi central.

1. S-a născut în 22 aprilie 1912 la Iaşi. Înainte de a intra în mişcarea comunistă, a făcut parte din sindicatul textil, meseria ei de bază fiind cea de croitoreasă. În 1933 devine membră a M.O.P.R. (Ajutorul Roşu) şi în acelaşi an intră oficial în cadrul P.C.R. După 23 august 1944 a îndeplinit funcţii importante în partid, la nivelul municipiului Bucureşti ; în 1948 este numită adjunctă a Secţiei Organizatorice şi preşedintă a Comisiei de Verificare a membrilor de partid Reşiţa, şefă a secţiei pentru munca în rândul femeilor a C.C. al P.M.R. Ulterior a ocupat mai multe funcţii în secţia de relaţii externe a Comitetului Central al P.M.R.
2. Elena Lascu Iordăchescu se afla la începutul anilor 1950 la conducerea regionalei Bucureşti a P.M.R., ocupând funcţia de secretar al comitetului regional (1953) şi ulterior orăşenesc (1957) şi raional (1960).
3. Măsuri similare fuseseră luate încă din 1970 în Uniunea Sovietică, fiind repede preluate şi de ţările socialiste din Europa Centrală şi de Est, Ungaria elaborând cea mai consistentă legislaţie în acest sens. Vezi Eva Fodor, „Smiling Women and Fighting Men : The Gender of the Communist Subject in State Socialist Hungary”, în *Gender & Society*, vol. 16, nr. 2, aprilie 2002, pp. 240-263.

Tabelul 2. *Prezenţa membrilor de partid femei în Biroul Politic/Comitetul politic executiv şi Secretariatul Partidului Comunist Român. 1945-1989*

	Biroul Politic						Secretariat		
	Membri plini			Supleanţi					
	Total	Femei	%	T	F	%	Total	Femei	%
1945	7	1 Ana Pauker	14,1	–	–	–	4	1	25
1948	13	1 Ana Pauker	12,1	5	0	0	5	1	20
1955	11	0	0	4	0	0	5	0	0
1960	9	0	0	4	0	0	4	0	0
Comitetul Politic Executiv							Secretariat		
Membri plini				Supleanţi					
1965	15	0	0	10	0	0	9	0	0
1969	21	0	0	11	0	0	7	0	0
1974	23	2 Elena Ceauşescu LinaCiobanu	8,6	13	0	0	7	0	0
1979	28	5 Elena Ceauşescu Lina Ciobanu Cornelia Filipaş Alexandrina Găinuşe Aneta Spornic	17,8	18	4 Eva Feder Suzana Gâdea Ana Mureşan Elena Nae	22,2	9	0	0
1985	23	3 Elena Ceauşescu Lina Ciobanu Alexandrina Găinuşe	13	26	4 Maria Ghiţulică Suzana Gâdea Ana Mureşan Elena Nae	15,3	10	0	0
1989	21	2 Elena Ceauşescu Lina Ciobanu	9.5	26	4 Maria Bradea Maria Ghiţulică Suzana Gâdea Ana Mureşan	15,3	11	0	0

Sursă: A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar 166/1944, *Congresul Partidului Muncitoresc Român, 21-23 februarie 1948*, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, pp. 235-236, *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1956, pp. 887-890, *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român, 20-23 iunie 1960*, Editura Politică, Bucureşti, 1961, pp. 725-728, *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19-24 iulie 1965*, Editura Politică, Bucureşti, 1965, pp. 735-739, *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25-28 noiembrie 1974*, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 69, *Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, 19-23 noiembrie 1979*, Editura Politică, Bucureşti, 1981, pp. 892-898, *Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român, 19-11 noiembrie 1984*, Editura Politică, Bucureşti, 1985, pp. 734-739, *Scânteia*, an LIX, nr. 14702, vineri 24 noiembrie 1989.

În rândul membrilor supleanţi, procentul de prezenţă feminină a fost mai însemnat, o ameliorare fiind resimţită încă de la Congresul al XI-lea, când procentul a urcat la 16,6%. Similar cu situaţia membrilor plini, Congresul al XII-lea a dus la o nouă creştere, până la 30% de puncte procentuale prezenţă, cu 50 de reprezentante în grupul membrilor supleanţi. Până în 1989, prezenţa feminină în cadrul acestui grup a atins 41%, fiind cea mai însemnată dintre toate organele de conducere ale partidului. Chiar dacă nu lipsită în întregime de importanţă, calitatea de membru supleant nu era însoţită de aceeaşi încărcătură de prestigiu ca în cazul membrilor plini, singura lor responsabilitate fiind înlocuirea, în cazul absenţei, a celor din urmă.

Biroul Politic / Comitetul Politic / Comitetul Politic Executiv şi Secretariatul

Comitetul Central alegea în fruntea sa două alte foruri de conducere, cu un număr restrâns de membri. Primul a fost Biroul Politic, a cărui denumire s-a schimbat în 1965 în Comitetul Politic, iar din 1974 în Comitetul Politic Executiv. Acest organ asigura conducerea activităţii partidului între plenare. La Congresul al XIII-lea, în statutul partidului au fost introduse precizări suplimentare privind componenţa Comitetului Politic Executiv care trebuia să-i cuprindă, ca membri plini sau membri supleanţi, pe primii secretari ai comitetelor judeţene de partid, pe durata întregului mandat. Erau de asemenea membri sau membri supleanţi ai Comitetului Politic Executiv şi preşedintele Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor, prim-secretarul Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist şi preşedinta Consiliului Naţional al Femeilor[1].

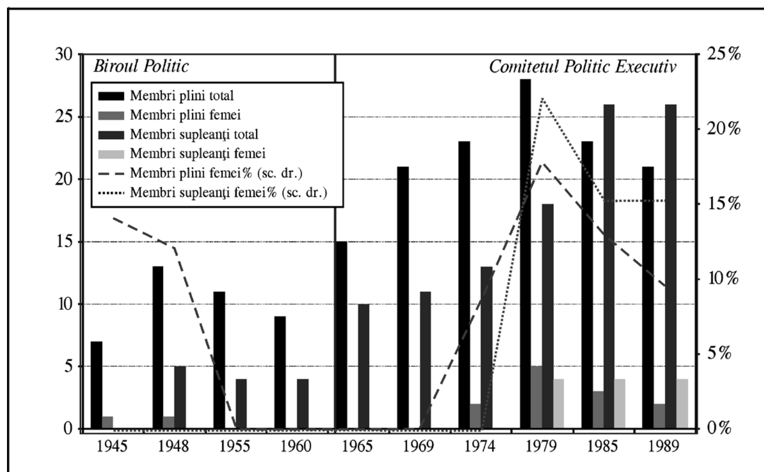

Figura 2. *Prezenţa membrilor de partid femei în Biroul Politic/Comitetul politic executiv şi Secretariatul Partidului Comunist Român. 1945-1989*

După cum reiese din tabelul 2, în cadrul acestui organ de conducere, prezenţa feminină nu a fost una constantă sau substanţială. Timp de 8 ani, între 1945 şi 1953, Ana Pauker a fost singura femeie prezentă în componenţa Biroului Politic. La plenara din 20 august 1953, Ana

1. *Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român, 19-11 noiembrie 1984*, Editura Politică, Bucureşti, 1985, p. 630.

Pauker este înlăturată din Comitetul Central, părăsind în consecinţă şi poziţia deţinută în cadrul Biroului Politic. Pentru următorii 20 de ani, Biroul Politic şi ulterior Comitetul Politic au rămas un bastion masculin. În 1973, la plenara Partidului din 19 iunie sunt alese ca membre Elena Ceauşescu şi Lina Ciobanu. Aceste alegeri au coincis cu Hotărârea privind creşterea rolului femeii în societate, fapt care a condus la aprecierea generală că măsura venea pentru a justifica ascensiunea politică a soţiei secretarului general al Partidului. Fără îndoială, cariera politică extrem de rapidă a Elenei Ceauşescu nu poate fi explicată prin alt factor decât relaţia de rudenie cu şeful statului, dar consider hazardată viziunea reducţionistă de a plasa întreg setul măsurilor egalitare în jurul personalităţii Elenei Ceauşescu. S-a afirmat şi că numirea Linei Ciobanu a fost făcută nu pe criterii meritocratice, ci pentru a justifica la rândul ei poziţia Elenei Ceauşescu[1]. Spre deosebire de cea din urmă, Lina Ciobanu[2] îşi construise treptat o carieră politică, fiind membră a Comitetului Central încă din 1965, prim-secretar de la începutul anilor ’60 a Comitetului Raional, iar ulterior de sector al municipiului Bucureşti. Ca parcurs, se apropia de celelalte membre ale Comitetului Central, putând justifica alegerea în organele de conducere ale Comitetului Central.

La congresul al XII-lea a fost atins cel mai mare număr (şi proporţie în acelaşi timp) al membrilor de partid femei în cadrul Comitetului Politic Executiv, cu 5 membre pline şi 4 supleante. Ulterior procentul descreşte treptat, până la 9,5%, mult sub cota de 25% prevăzută de hotărârea Comitetului Central. Membrele alese la Congresul al XIV-lea din noiembrie 1989 erau aceleaşi ca în iunie 1973, Elena Ceauşescu şi Lina Ciobanu. Numărul supleantelor s-a menţinut constant la 4, în acest grup observându-se prezenţa constantă a tandemului Ana Mureşan – Suzana Gâdea.

În condiţiile impunerii unei politici de rotaţie a cadrelor, după cum observă Adrian Cioroianu, există în cadrul Comitetului Politic Executiv, pentru perioada august 1981 – decembrie 1989, două grupuri care traversează nestingherite deceniul, grupuri conturate în jurul celor doi soţi Ceauşescu. Primul este format din 14 membri plini, din care făcea parte şi Lina Ciobanu, văzut ca argument pentru faptul că relaţiile clientelare ale celor doi soţi se intercalau, şi un al doilea grup de membri supleanţi, din care făceau parte Ana Mureşan, Elena Nae şi Suzana Gâdea[3].

Dacă hotărârea Congresului al XII-lea, ca prim-secretarii din judeţene să intre în alcătuirea Comitetului Politic Executiv, ar fi fost respectată, ar fi dus la intrarea unor figuri feminine noi în prim-planul politic. Acest lucru nu s-a întâmplat[4].

Comitetul Politic Executiv constituia dintre membrii săi Biroul Permanent, condus de secretarul general al Partidului Comunist Român. Biroul Permanent asigura coordonarea operativă a activităţii de partid şi de stat, adopta hotărâri în aria de competenţă ce îi era stabilită de Comitetul Politic Executiv al P.C.R., căruia îi şi raporta asupra activităţii depuse. În cadrul Biroului Permanent, de la crearea sa în 1974, a activat o singură femeie, Elena Ceauşescu, începând cu 1977.

În fruntea partidului, alături de Comitetul Politic Executiv şi Biroul Permanent al acestuia, funcţiona şi Secretariatul, care organiza şi controla îndeplinirea hotărârilor de partid, asigurând

1. Cristina Liana Olteanu, „Strategii de integrare a femeilor în spaţiul public românesc al anilor ’70” în Cristina Liana Olteanu (ed.), Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *Femeile în România Comunistă – Studii de istorie socială*, Editura Universitară Politeia-SNSPA, Bucureşti, p. 32.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cadre, dosar C/2080.
3. Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, CurteaVeche, Bucureşti, 2005, p. 429.
4. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 72/1989, fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar 1/1988.

în acelaşi timp realizarea politicii de cadre, selecţionarea, pregătirea şi repartizarea acestora. Imediat după Conferinţa Naţională a Partidului din 21 octombrie 1945 şi până la 27 mai 1952, Ana Pauker a fost singura femeia care a făcut parte din Secretariat, fiind secretar cu probleme agrare[1]. Până în decembrie 1989, nicio femeie nu a mai fost membru cu drepturi depline în Secretariat. O prezenţă meteorică a fost Lina Ciobanu, care a făcut parte din Secretariat ca supleantă, între 22 martie şi 26 septembrie 1984.

Deşi mai numeroasă decât în alte ţări comuniste, prezenţa feminină în funcţii de autoritate la nivelul organelor de conducere ale Partidului Comunist Român nu s-a ridicat la nivelul de cote stabilit. Cu cât urcăm în ierarhie, iar prerogativele funcţiei cresc în importanţă, cu atât ponderea femeilor în totalul membrilor scade. Pentru partea de început a guvernării comuniste, se desprinde în mod evident imaginea Anei Pauker ca principal exponent feminin al politicii româneşti. Un nivel de autoritate asemănător nu a mai fost atins decât de cuplul Elena Ceauşescu – Lina Ciobanu. Opinia generală a unei mase de femei care a invadat funcţiile de conducere după venirea la conducere a lui Nicolae Ceauşescu nu este confirmată de cifrele statistice. Dimpotrivă, în primii 15 ani de regim Ceauşescu, până la Congresul al XII-lea, în ciuda discursurilor ocazionate de conferinţe ale organizaţiei de femei, hotărâri ale Comitetului Central privind asigurarea populaţiei feminine a „locului pe care îl merită în societate”, situaţia s-a menţinut la parametrii regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej, atât ca prezenţă generală în partid, cât şi în conducerea acestuia.

După introducerea unui principiu al cotelor de gen, care stabilea o prezenţă feminină de minimum 25% în organele de partid, la nivel central şi local, ponderea membrelor de partid în general şi în cadrul organelor de conducere a crescut. Trendul ascendent din cadrul partidului s-a reflectat şi în cazul poziţiilor de autoritate, procentele fiind cele care au diferit. Cea mai bună reprezentare a fost atinsă la Congresul al XII-lea, cu 23 de procente din totalul membrilor Comitetului Central. Ulterior procentul a scăzut treptat, pentru ca înaintea evenimentelor din decembrie 1989 să ajungă la 9,5 procente, reprezentate de persoana Elenei Ceauşescu şi a Linei Ciobanu. În cadrul membrilor supleanţi, situaţia a fost sensibil mai bună, ajungând la 41 de procente în noiembrie 1989.

Dacă pentru Comitetul Politic Executiv, în timpul regimului Nicolae Ceauşescu s-a putut constata un reviriment, cu un punct culminant de 20 de procente atins în 1979, Biroul Permanent a cunoscut o singură femeie membru, Elena Ceauşescu. Situaţia s-a repetat în cazul Secretariatului, unde, după înlăturarea Anei Pauker, nicio femeie nu a mai făcut parte din această structură.

Poziţii de conducere la nivel local

Lipsa de reprezentare la nivelul central al partidului se poate explica prin greutatea cu care femeile erau promovate în funcţii de răspundere la nivelul eşaloanelor inferioare, organizaţii de bază din întreprinderi, comune, oraşe, municipii, raioane/judeţe. Urmărirea traiectoriilor profesionale şi politice ale puţinelor alese care au ajuns în anii ’50-’60 în Comitetul Central al P.M.R. arată că, alături de alţi factori importanţi în devenirea politică, implicarea şi gradul de autoritate atins la nivel local sunt definitorii pentru nivelul maxim ce poate fi atins în respectiva grupare politică.

1. Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, Editura Polirom, Iaşi, 2002, p. 43.

Pentru intervalul 1945-1955, prezenţa femeilor în fruntea organizaţiilor de bază s-a menţinut staţionară, la cel mult 9% din totalul secretarilor[1]. În cadrul organizaţiilor, femeile erau de obicei responsabile cu activităţile de propagandă, organizatorică şi bineînţeles organizaţia de femei. În 1956, printre activiştii de partid remuneraţi, la nivel naţional se găseau 4.215 femei, reprezentând 15% din totalul acestui grup[2]. Măsurile pentru diminuarea aparatului de partid au lovit în primul rând în activistele care lucrau în filialele locale ale secţiei pentru munca în rândul femeilor, dar şi în filialele Uniunii Femeilor Democrate din România. Ambele structuri dedicate „problemei femeilor" au fost dizolvate, responsabilităţile acestora fiind preluate de sfaturile populare, cu un număr mai mic de activiste remunerate[3]. În paralel se dezvoltă modelul cumulului de funcţii, responsabila organizaţiei de femei având atribuţii şi în alte sectoare, precum propagandă, organizatorică, pionieri. Aşa s-ar putea explica de ce, un deceniu mai târziu, în 1966, numărul activiştilor femei scade până la 1.959, reprezentând 11% din totalul activiştilor aflaţi pe statele de plată ale partidului[4].

Începând cu Congresul al IX-lea al Partidului sunt trasate o serie de măsuri concrete atât pentru mărirea numărului membrelor de partid, cât şi pentru promovarea acestora la conducerea organizaţiilor de partid. Până în 1973, circa 1/5 din totalul femeilor aflate în partid ocupau funcţii în organele locale de partid, iar 7% dintre ele erau secretari ai organizaţiilor de bază. Cifrele sunt semnificative, cu 106.638 de membre în organizaţiile de partid, dintre care 7.700 ca secretari de organizaţie. De fiecare dată când P.C.R. publica sau prezenta materiale propagandistice privind participarea femeilor în diferitele sectoare de activitate, şi implicit în partid, prezentarea nu era una uniformă la nivelul formei mesajului transmis. Atunci când procentele se încadrau în limitele dictate de partid, găsim pentru respectivele domenii statistici procentuale. Dacă situaţia nu era tocmai conform previziunilor făcute, întâlnim doar cifre, fără o raportare la totalul funcţiilor existente. În timpul regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej, metoda cel mai des uzitată era trecerea sub tăcere a prezenţei femeilor atât în rândul partidului, cât şi în organizaţiile la nivel naţional. Materialele propagandistice pentru uz extern, editate după 1965, aduc şi unele precizări în legătură cu prezenţa femeilor în rândurile partidului şi implicit în funcţii de autoritate. În 1969, în lucrarea de limbă engleză *Women in Contemporary Romania*, având-o ca autoare pe Maria Groza, nu se precizează decât numărul total al femeilor membre de partid, fără a da şi procentul, care la momentul respectiv era sub 20%, cifră ce ar fi negat întreg demersul propagandistic al cărţii[5]. Cinci ani mai târziu este editată o altă lucrare având ca temă „Femeia în Republica Socialistă România", de data aceasta în patru limbi de circulaţie internaţională : franceză, engleză, spaniolă şi rusă. Este explicată pe larg participarea feminină în toate domeniile de activitate, prezenţa în viaţa activă, accentul fiind pus pe sectoarele feminizate, prezentate ca probă elocventă a egalităţii de şanse de care se bucură femeile în România. Ca dovadă a participării politice este arătată prezenţa în structurile de stat la nivel local, comitete judeţene, orăşeneşti. Pentru Marea Adunare Naţională este dată cifra exactă a deputatelor, proporţia, care la momentul respectiv nu depăşea 15%, nefiind precizată. Aceeaşi

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 47/1950, f. 19, *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Editura de stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1956, pp. 292-294.
2. *Recensământul populaţiei din 21 februarie 1956*, vol. II, *Structura social – economică a populaţiei*, Direcţia Centrală de Statistică, 1956, p. XIV.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 7/1957, dosar 43/1957, dosar 48/1957.
4. *Recensământul populaţiei din 15 martie 1966*, vol. VII, Partea a II-a : *Populaţia activă pe ramuri şi subramuri ale economiei naţionale*, Direcţia Centrală de Statistică, 1970, p. 2.
5. Maria Groza, *Women in the Contemporary Life of Romania*, Meridiane, Bucureşti, 1970.

metodă a fost folosită şi pentru a prezenta situaţie membrelor în partid, fiind date cifrele, şi nu procentele[1].

Existenţa unei creşteri timide, dar constante a femeilor atât în cadrul partidului, cât şi în organele sale de conducere la nivel teritorial este dată şi de numărul activistelor care ajunge în 1977 la 5.415, reprezentând puţin sub o treime din cifra globală[2].

În toamna anului 1976, în şedinţa Comitetului Politic Executiv din 13 octombrie, se ia în discuţie un raport privind situaţia respectării Hotărârii Plenarei C.C. din 18-19 iunie 1973. Conform documentului înaintat Comitetului Politic Executiv, reprezentarea la nivelul conducerii de stat şi de partid era una mulţumitoare[3], dar statistica arăta o prezenţă mai puţin numeroasă la nivel local. Virgil Trofin a propus ca soluţie pentru înlăturarea acestei situaţii : „pentru că suntem la sfârşit de an, viitorul an ne apropiem de Conferinţa Naţională a partidului, cred că ar fi bine ca, Comisia de Cadre a Comitetului Central al Partidului, împreună cu secţia organizatorică a Comitetului Central, să prezinte Secretariatului nişte propuneri din vreme, pentru ca, cu prilejul diferitelor alegeri să promovăm femeile în conducere. Pentru că dacă nu se face o treabă organizată o să ne trezim că iarăşi ne facem autocritica”[4].

Experienţa politicilor egalitare nu era în acel moment încurajatoare. Politica permanentelor încurajări şi recomadări s-a dovedit a fi una falimentară. În acest context, Petre Lupu propunea trasarea unor sarcini tangibile, fără a da şi posibilele ţinte ce trebuiau atinse :

> În ce priveşte promovarea femeilor eu propun să se stabilească obligaţii concrete pentru că se pot realiza. La un moment dat, prin anul 1966, reuşisem să avem femei în fiecare oraş sau judeţ chiar în funcţii de vice-preşedinte. Treptat au dispărut. S-ar putea acum, pentru că sunt conferinţe orăşeneşti şi municipale şi în continuare să se urmărească cu perseverenţă pentru că acolo se promovează femei[5].

La discutarea proiectului de hotărâre, Nicolae Ceauşescu preciza referitor la adoptarea principiului de reprezentare prin cote : „Este o concretizare a sarcinii că trebuie să promovăm femei, că altfel rămâne deziderat”[6].

Recrutările pentru mărirea numărului de femei membre în comitetele de partid trebuiau făcute mai ales pentru funcţiile de secretar. Textul iniţial prevedea ca baza de selecţie predilectă să fie muncitoarele, fără alte detalii. Măsura a fost propusă de Elena Ceauşescu, însă formularea a fost respinsă ca incompletă. După cum preciza Paul Niculescu-Mizil, recrutările nu puteau privilegia o anumită categorie socioprofesională, date fiind specificităţile de alcătuire ale fiecărui comitet de partid în parte, în funcţie de mediul şi sectorul unde activa : „Biroul organizaţiei de bază la sate este format din ţărani, ţărance, la şcoală din rândul profesoarelor”[7]. Pentru a da un plus de consistenţă măsurii, s-au pus în discuţie şi chestiunile financiare, în special

1. Consiliul Naţional al Femeilor din România, *La femme dans la Répoublique Socialiste de Roumanie – Women in the Socialist Republic of Romania – La mujer en la Republica Socialista de Rumania*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974.
2. *Recensământul populaţiei din 5 ianuarie 1977*, vol. II : *Populaţie-Structură Socială-Economică*, Direcţia Centrală de Statistică, 1980, p. 254.
3. Virgil Trofin menţiona : „din material rezultă că un număr mare de femei lucrează în funcţii de răspundere ca miniştri, miniştri adjuncţi”. Răspunsul lui Nicolae Ceauşescu la intervenţia lui Trofin a fost : „începând cu Comitetul Central. Ai început de sus, de la ministere ! ”, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 91/1976, f. 52.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, f. 53.
6. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 121/1976, f. 80.
7. *Ibidem*, f. 79.

remunerarea femeilor care urmau să ocupe funcţii în comitetele de partid. Soluţia găsită a fost repartizarea în posturi de secretar pentru care era deja prevăzută remunerarea, şi anume în cadrul secţiei organizatorice şi de propagandă. Salarizarea era prevăzută doar pentru secretarul responsabil de activitatea organizatorică, în schimb responsabilul cu propaganda ocupa automat şi funcţia de vicepreşedinte de Sfat Popular, fiind salariatul celei din urmă instituţii[1].

La nivelul lunii decembrie 1976, diferenţa între cota fixată de conducerea Partidului şi realitatea existentă în teren era de cel puţin 10 puncte procentuale. La raportul privind realizarea politicii de cadre a Partidului pentru anul 1977, cifrele continuau să fie nemulţumitoare. În totalul aparatului de partid, nominal, cifra femeilor cu funcţii de conducere crescuse de la 556 în 1975 la 1.099 în 1977, reprezentând 10,6% din totalul activiştilor de partid. În municipiul Bucureşti şi judeţele Sibiu, Cluj, Timiş, Bacău, ponderea era mai însemnată, între 16,5% şi 23%. La polul opus se situau judeţele Harghita, Vâlcea, Caraş-Severin şi Dâmboviţa, unde din totalul activiştilor de partid, femeile reprezentau între 6,5% şi 9,7%, iar comitetele municipale de partid Râmnicu-Vâlcea, Buzău, Giurgiu şi Tulcea nu aveau mai mult de una-două femei în componenţă.[2]

Concomitent, nici prezenţa în funcţii de conducere în stat nu era semnificativă. În unităţile de cercetare şi proiectare, din totalul cadrelor de conducere, femeile reprezentau 3,6%, în ministere şi instituţii centrale, 4,5%, în învăţământul superior, 6,4%, iar în aparatul consiliilor populare, 6,3%. În domeniile feminizate, precum industria uşoară şi comerţul interior, ponderea cadrelor de conducere femei era de 21%, respectiv 19,4%. Scaunul directorial în ansamblul întreprinderilor comerciale era ocupat de femei în proporţie de 1,5%, urcând la 12% pentru întreprinderile cu profil de industrie uşoară[3].

În 1979, prezenţa femeilor în aparatul de partid era de 16,5%. Trei ani mai târziu, în 1982, deşi ascendent, procentul nu s-a îmbunătăţit decât cu cel mult un punct procentual, până la 17,3%. Odată cu fixarea cotei de 50% prezenţă feminină în rândul candidaţilor de partid, participarea feminină în cadrul partidului devine mai substanţială, inclusiv la nivelul poziţiilor de autoritate, cu o creştere de 3 puncte procentuale, până la 20,4% în 1983[4]. Trendul ascendent se menţine, în 1985 înregistrându-se o creştere cu încă 6 procente, până la 26%[5].

În 1986, situaţia referitoare la mişcarea cadrelor arăta următoarea situaţie în rândul organelor de conducere la nivel central şi local. În Comitetul Central activau 16 femei : 3 erau adjuncţi ai şefilor de secţii, 8 ocupau funcţia de instructor, iar restul erau simpli funcţionari cu alte însărcinări politice. În primele două poziţii de notorietate, şef de secţie şi prim-adjunct al şefului de secţie, reprezentarea feminină era 0. La nivelul birourilor de partid judeţene, numărul total de activiste era de 393, reprezentând 36% din întreg aparatul care funcţiona la acest nivel. Cea mai înaltă funcţie, cea de prim-secretar, era ocupată de 5 femei, din 41 de portofolii existente (12,1%). Substanţială era prezenţa în rândul secretarilor, cu 81 de mandate din 196 (41,3%). În următoarele poziţii ierarhice, cea de şef de secţie şi adjunct de şef de secţie, proporţia activiştilor femei era aproape egală, 20,1%, respectiv 20,7%. Majoritatea activistelor de la acest nivel, 273 de persoane, ocupau funcţia de instructor. Situaţia era similară şi în cadrul componenţei la nivel naţional a birourilor municipale de partid : 5 prim-secretari, 119 secretari (47,7%). Dintre şefii de secţii, o treime erau femei, aceeaşi proporţie fiind înregistrată şi pentru categoria şefilor de sectoare. Similar cu birourilor judeţene, majoritatea activiştilor femei ocupau posturile de instructori, 174 (30% din total).

1. *Ibidem*.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 119/1976, ff. 210-211.
3. *Ibidem*.
4. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 15/1984, f. 31.
5. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 17/1987, ff. 58-62.

Până în 1989, ritmul de creştere nu a mai fost la fel de accelerat, fapt ce arată că potenţialul de racolare şi promovare a cadrelor de partid femei la nivel local îşi atinsese limita superioară. Procentul s-a îmbunătăţit cu cel mult jumătate de punct procentual.

În ultimul an al regimului comunist, numărul prim-secretarilor femei urcă la 7. Secretarii şi şefii de sectoare erau în proporţie de 45-48% femei. Spre deosebire de celelalte niveluri teritoriale, numărul instructorilor era mai scăzut, doar 5, raportat la un număr total de 23[1]. Până în 1989, la nivel naţional procentul total a crescut până la 37,9%. Media ascunde însă situaţii foarte deosebite atât între regiunile istorice, cât şi între judeţele aceleiaşi regiuni. Cea mai slabă reprezentare feminină în comitetele judeţene de partid, pentru anul 1989, se găsea în Oltenia. Situaţia este lesne de înţeles dacă luăm în considerare doar faptul că în judeţul Dolj, de exemplu, femeile reprezentau mai puţin de un sfert dintre membrii birourilor organizaţiilor de bază. În media naţională se încadra Transilvania, între judeţene, diferenţele fiind relativ mici. Excepţie făceau judeţele Harghita şi Covasna, cu 2 puncte procentuale sub media regiunii. Muntenia, deşi se încadra în media naţională, prezenta diferenţe semnificative între judeţele sale. Dacă în Brăila, de exemplu, procentul membrilor femei era de 42,2%, în Călăraşi era de 29,8%. Judeţele din Moldova se plasau în general deasupra mediei naţionale. Judeţul Neamţ înregistra o participare feminină de 47 de procente, Suceava, 42%, Vrancea 40%. Iaşul în schimb nu avea decât 33 de procente prezenţă feminină în rândul membrilor din comitetul judeţean de partid[2].

La nivelul municipiilor, în 1989, procentul femeilor în comitetele municipale, la nivel naţional, era de 38,6%, iar propunerea pentru alegerile din toamna anului 1989 era pentru 40,3%. Aceleaşi cifre se înregistrau şi în cazul comitetelor orăşeneşti şi comunale.

La nivelul membrilor birourilor organizaţiilor de bază, procentul era de 40,4%, responsabilii cu mişcarea cadrelor considerând că acest indice este unul care reprezintă în mod corect ponderea femeilor în cadrul partidului. Responsabilii politicii de cadre nu doar urmăreau atent evoluţia diferiţilor indicatori, ci interveneau direct în stabilirea cotelor de reprezentare la fiecare campanie legislativă, stabilind atât numărul portofoliilor care reveneau diferitelor judeţe, municipii, comune, cât şi rotaţia cadrelor. Cel puţin 25% dintre candidaţi erau la primul mandat. Alternarea permanentă a persoanelor şi a numărului de mandate făcea posibilă respectarea cotelor de prezenţă feminină impuse după 1976[3].

Grija pentru respectarea politicii de cadre nu se manifesta doar în sensul creşterii cu orice preţ şi până la orice nivel a prezenţei feminine în organele de conducere ale Partidului la nivel local. În cazul comitetelor judeţene din regiunile al căror profil demografic şi economic indica o prezenţă semnificativă a femeilor într-o activitate salariată, era menţinută şi încurajată o participare egală a femeilor. Este cazul judeţelor cu profil industrial axat pe producerea bunurilor de consum şi industrie alimentară. Dacă, în schimb, responsabilii considerau că prezenţa feminină din subordinea respectivului comitet de partid nu justifică o reprezentare paritară, erau luate măsuri pentru reducerea ponderii femeilor. Astfel de exemple erau în 1989 oraşele Satu Mare şi Sibiu. Pentru aceste două judeţe s-a hotărât scăderea reprezentativităţii la 40%, respectiv 43%, deşi pentru alte comitete municipale se propuseseră creşteri până la 45% dintre membri[4].

Ca secretari ai comitetelor de partid din întreprinderi, femeile nu reprezentau decât 29% din total, procentul înjumătăţindu-se pentru categoria celor retribuiţi. În instituţii, proporţia

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 18/1987, ff. 90-96.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 72/1989, ff. 230-234.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 18/1987, ff. 83-85.
4. *Ibidem*, ff. 249.

era mai semnificativă, mergând până la 40%. Diferenţele de reprezentare între întreprinderi şi instituţii arată în mare măsură şi oportunităţile de avansare ale angajaţilor femei în cadrul respectivelor sectoare, precum şi compoziţia socială şi pe nivel de şcolarizare a membrilor de partid femei. În întreprinderi, unde promovările începeau de cele mai multe ori de la nivelul simplului muncitor, susţinut să urmeze cursuri de calificare, specializări şi nu de puţine ori studii universitare, majoritatea celor care beneficiau de pe urma acestei politici erau bărbaţi. În instituţii, mai ales în a doua jumătate a anilor 1980, intrau cu predilecţie, ca angajaţi, femei. Dată fiind baza importantă de racolare, politica de reprezentare prin cote a fost mai lesne de îndeplinit. Un alt factor important este ponderea muncitoarelor în cadrul candidaţilor de partid femei. Majoritatea organizaţiilor judeţene raportau respectarea normei ca 50% din totalul candidaţilor de partid să fie femei. În procesul de admitere în partid, muncitorii aveau prioritatea ca număr. Regula nu era respectată şi în cazul candidaţilor de sex feminin, unde cele mai bune raporturi arătau maximum 35% muncitoare în totalul candidatelor[1].

În 1989, în comitetele de partid din întreprinderi, populaţia feminină reprezenta în medie 38% din totalul membrilor organizaţiilor de bază şi 36% din totalul secretarilor. Proporţia diferea în funcţie de fiecare ramură industrială în parte, în funcţie de prezenţa feminină în respectivul domeniu. Pentru domeniile feminizate, procentele erau mai semnificative, dar nu atingeau proporţia angajaţilor femei. Diferenţa era de aproximativ 10 puncte procentuale.

Un alt element ce nu se încadrează în normele statistice era o prezenţă mai numeroasă a femeilor în cadrul Birourilor Organizaţiei de Bază şi ca secretari ai acestora, pentru ramuri de producţie în care erau minoritare, şi este în special cazul sectoarelor văzute ca specific masculine, precum Construcţiile.

Din propunerile pentru alegerile din noiembrie 1989 se observă preocuparea pentru ca prezenţa secretarilor de organizaţii femei să fie proporţională cu forţa de muncă feminină din ramura respectivă. La o prezenţă de 40% în totalul forţei de muncă salariate, proporţia în partid era de 36%, cu perspective reale de creştere dacă ritmul stabilit după 1983 urma să fie menţinut şi după 1990.

Cel puţin la acest nivel se pare că statul comunist respecta promisiunea făcută femeilor, că intrarea într-o muncă salariată o va transforma în actor politic, având drepturi egale cu bărbaţii. Această stare de fapt este confirmată şi de proporţia tot mai scăzută în partid a casnicelor şi femeilor pensionate. În decembrie 1986, proporţia acestei categorii în totalul membrilor de partid ajunsese la 8%, prognoza pentru intervalul următor fiind ca aceasta să descrească la 5%, urmând ceea ce Ecaterina Deliman anticipa în lucrarea sa, şi anume diminuarea până la dispariţie a categoriei de femei casnice. De altfel, din cele 8 procente, majoritatea o formau femeile pensionate şi cele care se aflau în diferite forme de concediu pentru creşterea şi îngrijirea copiilor. Din totalul membrilor de partid, femeile care nu aveau nicio profesie reprezentau doar 0,33%.

Cifrele statistice arată că prezenţa feminină în funcţii de autoritate la nivel local era uşor peste media feminină în cadrul partidului şi mult peste prezenţa în organele de conducere superioare ale partidului.

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 21/1981, ff. 72-73.

Tabelul 3. *Prezenţa membrilor de partid femei în conducerea organizaţiilor de bază pe ramuri de producţie în august 1989*

<table>
<tr><th>Domeniu</th><th>Procentul de femei membre în Birourile de Bază</th><th>Procentul de femei secretari ai comitetelor de partid/propus a fi atins în alegerile din noiembrie 1989</th><th>Procentul forţei de muncă feminine</th><th>Procentul femeilor în totalul membrilor de partid, august 1989</th></tr>
<tr><td>Învăţământ</td><td>58,3</td><td>66,2/68,4</td><td>68,2</td><td rowspan="12">36</td></tr>
<tr><td>Cercetare Proiectare</td><td>39,2</td><td>39,8/43,6</td><td>44,0</td></tr>
<tr><td>Cooperative Agricole de Producţie</td><td>44,28</td><td>43/45</td><td>57</td></tr>
<tr><td>Comerţ şi Cooperaţie</td><td>58,6</td><td>60/62</td><td>62,5</td></tr>
<tr><td>Industrie alimentară</td><td>48</td><td>44/51</td><td>50</td></tr>
<tr><td>Transporturi</td><td rowspan="2">18,2</td><td rowspan="2">12,3/15,1</td><td>12,9</td></tr>
<tr><td>Comunicaţii</td><td>60</td></tr>
<tr><td>Industrie chimică</td><td>36,1</td><td>31, 37</td><td>40</td></tr>
<tr><td>Construcţii</td><td>18</td><td>11</td><td>14,0</td></tr>
<tr><td>Industrie uşoară</td><td>66,6</td><td>74/77</td><td>80</td></tr>
<tr><td>Industria constructoare de maşini</td><td>27,94</td><td>21/24</td><td>30</td></tr>
</table>

A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar 72/1989, ff. 1-97 ; „Angajare plenară pe frontul muncii creatoare", în *România Liberă*, an XLVI, nr. 13478, marţi 8 martie 1988 ; „Dreptul la muncă – garantat prin lege, prin dezvoltarea economico-socială a ţării", în *Scânteia*, anul LVIII, nr. 14478, miercuri 8 martie 1989.

Concluzii

Proiectul politic al Partidului Comunist Român în direcţia unei creşteri a participării politice feminine a debutat sub influenţa directă a marxism-leninismului şi a modelului sovietic. Măsurile adoptate şi rezultatele acestora au fost inegale, fluctuaţiile fiind cauzate în egală măsură influenţelor la nivel mezoregional şi particularităţilor interne, sau mai bine spus priorităţilor principalilor lideri comunişti.

Prezenţa feminină în P.C.R. a fost timp de aproape trei decenii mai scăzută decât situaţiile similare întâlnite în partidele comuniste din regiune. Particularitatea cazului românesc a fost constanţa promovării femeilor în partid şi urmărirea atentă a proporţiilor. Spre deosebire de ţările din regiune, regimul Nicolae Ceauşescu a menţinut activă politica de promovare pe principiul cotelor, adăugând noi măsuri atunci când statistica nu indica rezultatele aşteptate. În ciuda măsurilor proactive luate în anii '70-'80, limita superioară de reprezentare în rândul membrilor P.C.R. a fost de 36%.

O prezenţă numerică mai semnificativă la baza partidului nu a însemnat o reprezentare pe măsură în organele de conducere centrale. Dacă în comitetele judeţene de la nivel local procentele erau cele ale mediei în partid şi uneori chiar mai însemnate, la centru, în cadrul

Comitetului Central şi mai ales al Comitetului Politic Executiv şi Biroului acestuia, prezenţele feminine au rămas mai degrabă excepţii.

Moştenirea comunistă în privinţa politicilor egalitare menite a creşte atât calitativ, cât şi cantitativ implicarea politică a populaţiei feminine s-a tradus după decembrie 1989 printr-un refuz total al elementelor ce aminteau de politicile vechiului regim. Asemănător mitului Mariei Antoinette în Franţa, România perioadei de tranziţie a instrumentalizat diabolizarea imaginii Elenei Ceauşescu şi a Consiliului Naţional al Femeilor tocmai pentru a justifica o prezenţă aproape nesemnificativă a femeilor în politica românească. La 20 de ani de la căderea regimului comunist, politicile egalitare privind participarea politică par a fi date uitării, prezenţa feminină de 8% în Parlamentul României pentru legislatura 2008-2012, cea mai scăzută la nivelul Uniunii Europene, fiind departe de orice dorinţă paritară.

Valeriu Antonovici

Munca patriotică : control social şi mobilizare în proiectul socialist[1]

Patriotic work in Socialist Romania was part of the individual and collective experience of every citizen. Even though at the beginning of the 1940s „voluntary work" was forcefully imposed – by which I mean forced labor by the political prisoners and the military – in time it became a routine. By transforming it into a routine, patriotic work was not perceived by everybody as a negative aspect. This practice became part of the daily lives of a big part of the population as a social norm that is even now, more than twenty years later, defined as a positive thing, a flag of „self-consciousness and national consciousness". Many of those interviewed on this topic (about 70%) made the connection between patriotic work and national identity. The question is : did this type of social involvement lead to the creation of an identity or of a community and to the affinity towards the concept of patriotism ? I ask this question because a good number of those interviewed felt pride in having been part of the construction of their country („we built the metro, we supported agriculture through patriotic work"). What about those who felt humiliated, what do they say about those practices ? This topic is treated from the perspective of memory and identity theories, but also by understanding of the concept of „work" in the Marxist-Leninist ideology. The study analyzes and compares media articles of that time, official speeches, legislation and socio-economic conditions with the memories of those who have experienced the system (their memories after twenty years from the demise of the communist regime).

Keywords : social control, mobilization, patriotic work, nostalgia

1. Studiu scris în calitate de beneficiar al proiectului „Burse doctorale în sprijinul cercetării : Competitivitate, calitate, cooperare în spaţiul european al învăţământului superior", proiect cofinanţat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Munca patriotică în România Socialistă a făcut parte din experienţa individuală şi colectivă a fiecărui *cetăţean*. Chiar dacă la începutul anilor patruzeci *munca voluntară*[1] era impusă vizibil prin forţă – munca deţinuţilor politici şi a militarilor –, cu timpul, ea a devenit o rutină. Prin *rutinizarea* ei, *munca patriotică* nu a fost percepută de toată lumea ca un aspect negativ al vieţii de zi cu zi. Această practică a intrat în cotidianul unei părţi importante din populaţia ţării drept o normă socială, fiind valorificată chiar şi acum, după douăzeci de ani, ca un lucru pozitiv, un stindard al „conştiinţei de sine şi al conştiinţei întregii naţiuni". O bună parte dintre intervievaţii pe această temă (în jur de 70%) leagă conceptul de *muncă patriotică* cu cel de identitate naţională. Atunci vine întrebarea : a dus acest tip de implicare socială la crearea unei identităţi/unei colectivităţi şi la ataşarea indivizilor faţă de conceptul de patriotism ? Îmi pun această întrebare deoarece o bună parte dintre cei intervievaţi se simţeau mândri de faptul că au participat la construirea ţării („noi am construit metroul, am susţinut agricultura prin muncă patriotică" [bărbat, 85 de ani, fost inginer]). Dar cei care s-au simţit „umiliţi" ce au de spus în legătură cu acele practici ?

Voi trata acest subiect din perspectiva teoriilor memoriei şi ale identităţii, dar şi a conceptului de muncă în viziunea ideologiei marxist-leniniste. De asemenea, voi analiza şi compara articolele din presa vremii, discursurile oficiale, cadrul legislativ, socioeconomic cu memoriile celor care au trăit astfel de experienţe (memoriile lor după douăzeci de ani de la căderea comunismului).

Cum a ajuns munca patriotică o practică cotidiană ?

Republica Socialistă România a cunoscut în perioada de dictatură comunistă, ca şi alte ţări socialiste, un anumit tip de *implicare socială* a „cetăţenilor", numită de autorităţi *muncă patriotică*, iar de populaţie „munca voluntar-obligatorie". De fapt, era vorba despre un tip de muncă obligatorie (o muncă forţată/neplătită) care îşi are rădăcinile în ceea ce Lenin numea, în 1919, *subotnic*, munca pe gratis în folosul statului în zilele de sâmbătă (el vorbea despre muncitorii comunişti de la calea ferată Moscova-Kazan care au decis, în acel an, să lucreze „şase ore pe săptămână pentru patrie"). Uniunea Sovietică a recurs la astfel de activităţi *voluntare*/neplătite din cauza situaţiei economice precare, a situaţiei politice şi sociale în care se afla ; era vorba despre o penurie de forţă de muncă, o criză economică şi instituţională după terminarea Primului Război Mondial. Era vorba şi de legitimitatea politică a comuniştilor proaspăt veniţi la putere şi, evident, de construcţia unei noi identităţi statale. În primele texte traduse din ruseşte, comuniştii români au preluat acest termen sub ceea ce s-a numit aproape două decenii, exclusiv, *muncă voluntară* (astfel de munci erau făcute de muncitori, elevi şi studenţi, *cetăţeni cu un trecut nesănătos* sau deţinuţi de drept comun şi politici – acestora li

1. Munca patriotică/voluntară/serviciul muncii – în fond, era vorba de o muncă forţată şi neplătită care se regăsea sub aceste *concepte*, în funcţie de perioadele analizate şi contextul sociopolitic – vezi o analiză în detaliu mai jos.

se impuneau astfel de munci şi din perspectiva ideologică de *reeducare prin muncă şi pentru muncă*). Aşa cum s-a întâmplat în U.R.S.S. şi în R.P.R./R.S.R., *munca voluntară* a fost introdusă la început din motive economice – de reconstrucţie a ţării după război cu ajutorul unor *brigăzi de muncă voluntară* (amintesc aici doar câteva obiective realizate de aceste formaţiuni de muncă : Bumbeşti-Livezeni, Agnita-Botorca sau Salva-Vişeu). Mai apoi, această muncă a fost justificată ideologic prin nevoia *naturală* a omului de a munci, pentru ca după douăzeci de ani accentul să cadă din ce în ce mai mult pe caracterul *patriotic* al acestui tip de muncă. În această perioadă, *munca voluntară* s-a transformat în *muncă voluntar-patriotică*, iar începând cu finalul anilor '60 şi începutul anilor '70 s-a transformat din ce în ce mai des în *muncă patriotică*. Mai întâi s-a numit *muncă voluntar-patriotică* (conform Hotărârii Consiliului de Miniştri nr. 2198/1968), apoi, treptat, a dispărut termenul *voluntară*. În discursul public, aceasta era justificată prin caracterul ei *patriotic*, *economic*, *educativ* şi *ideologic* – astfel continuându-se *construcţia socialismului şi a omului nou* – şi se evidenţia, din ce în ce mai des, caracterul de construcţie identitară a acestor acţiuni. Prin participarea populaţiei la astfel de activităţi, autorităţile încercau să creeze o nouă identitate, un nou trecut, prezent şi viitor ; se dorea crearea unui cotidian (al populaţiei), cât mai apropiat de discursul oficial – *munca patriotică* a fost *o piatră de temelie* pentru consolidarea unui anumit tip de memorie, de ataşare a populaţiei faţă de anumite valori, reguli, experienţe şi spaţii geografice (fizice şi simbolice). În anii '70-'80, *munca patriotică* era omniprezentă atât în discursul oficial, cât şi în viaţa de zi cu zi a fiecărui cetăţean, neţinându-se cont de vârstă, sex sau educaţie – oamenilor „amintindu-li-se, astfel, că sunt egali şi că trebuie să muncească pentru *Patrie*"[1]. După căderea comunismului, *munca patriotică* a dispărut din cotidian la fel de repede cum a şi apărut, peste noapte. A lăsat în urma ei însă ceva foarte important – *omul nou*. *Omul* care s-a născut în comunism şi a trăit prima parte din viaţă în acel sistem sociopolitic şi a asimilat anumite valori (morale, sociale, etnice etc.) şi deprinderi (pe care le numeşte *conştiinţă*). Cu siguranţă, din cotidianul acestuia nu a lipsit *munca patriotică*, iar ultimii douăzeci de ani de *tranziţie* i-a trăit fără a-şi *redefini* propria identitate.

Ultimele sondaje făcute publice de I.I.C.C.M.E.R. şi C.S.O.P. (2011)[2] arată că mai bine de jumătate dintre respondenţi consideră comunismul o idee bună şi susţin că acel sistem a avut o contribuţie pozitivă în economie, educaţie şi cultură. Ei spun aceste lucruri din două motive majore : 1) sunt dezamăgiţi de noua clasă politică, iar după căderea comunismului au fost categoria de persoane care a avut cel mai mult de pierdut ; 2) acea parte din viaţa lor trăită în comunism i-a făcut să pună accentul pe alte tipuri de valori – reieşite din viaţa lor de zi cu zi din socialism (chiar dacă au fost, de multe ori, greu de suportat frigul, întunericul sau lipsa hranei) ; aceste lucruri le-au consolidat propria identitate (numită de ei şi *conştiinţă*) care se revendică de la acele valori, locuri, practici etc. Memoria şi uitarea sunt cele două componente care (re)definesc/(re)clădesc identitatea (proprie şi de grup) în mod continuu. *Munca patriotică* a fost un *ingredient* important în consolidarea unui anumit tip de memorie, a unui anumit tip de identitate şi de discurs identitar. Aceste activităţi i-au dat sentimentul de participare la *viaţa ţării*[3], l-au legat simbolic de anumite obiective industriale sau agrare, culturale sau educaţionale – „a fost acolo ! ", a construit *Patria* (fie că vorbim de metroul din Bucureşti, Aeroportul Otopeni, fabrica APACA sau de practica agricolă şi plantarea de copaci

1. Interviu cu un bărbat de 67 de ani, fost inginer.
2. *Atitudini şi opinii despre regimul comunist din România,* Sondaj de opinie publică pe site-ul I.I.C.C.M.E.R., 23 mai 2011 http : //www.iiccmer.ro/pdf/ro/raport_sondaj_opinie_publica_iiccmer_mai_2011.pdf.
3. Aceasta este opinia a aproape 50% dintre intervievaţii acestui studiu.

în parcuri ; toate acestea sunt repere geografice cu o semnificaţie identitară pentru cel care a participat la astfel de munci[1]). În schimb, după 1989 prea puţini sunt cei care se regăsesc în acţiunile clasei politice, în discursul identitar care este practic inexistent în spaţiul public.

Cum se cercetează un astfel de subiect ?

Cercetarea porneşte de la următoarele întrebări : Ce implicaţii a avut în viaţa cotidiană a oamenilor, a comunităţilor locale sau a unităţilor economice acest tip de muncă ? Cum şi prin ce metode a fost impusă populaţiei ? Care au fost implicaţiile socioeconomice ale unei astfel de acţiuni de masă ? Pe lângă motivaţiile politico-ideologice au fost şi unele de natură economică – acest tip de muncă a fost impus populaţiei şi ca un nou tip de impozit ? Care a fost influenţa acestui tip de muncă asupra creării unei noi identităţi individuale şi naţionale ? Oare acest tip de muncă a fost şi este o *constrângere/frână simbolică* a populaţiei pentru implicarea, chiar şi astăzi, în societatea civilă ? Oare denumirea unei munci forţate prin termenul *muncă voluntară* nu a făcut posibilă respingerea, cel puţin în anii '90, a tot ceea ce a însemnat implicare civică, activism şi voluntariat ?

Toate aceste implicaţii trebuie analizate nu doar din punct de vedere social, politic sau economic, ci şi istoric – şi anume, să ne amintim că în ultimii douăzeci de ani ai regimului comunist România a trebuit să „strângă cureaua" pentru a restitui datoria de la F.M.I. şi pentru a ieşi din criza economică. Prin urmare, contextualizarea şi aprofundarea întrebărilor sunt esenţiale pentru a putea oferi răspunsuri cât mai obiective cu putinţă. O altă perspectivă în abordarea acestor întrebări de cercetare este şi studiul memorialistic al identităţii. Întrebările specifice acestui tip de abordare sunt : Ce îşi mai amintesc oamenii despre *munca patriotică* ? Ce, cum şi de ce îşi mai amintesc într-un fel sau altul ? Analiza biografică a interviurilor combinată cu Grounded Theory Metodology (G.T.M.) m-au ajutat să găsesc un răspuns coerent şi bine fundamentat la toate aceste întrebări.

Pentru a răspunde la întrebările enumerate mai sus am analizat cadrul legislativ, contextul economic, politic şi social, am realizat şi analizat optzeci de interviuri (deschise, biografice) şi am făcut o analiză de presă pe cinci publicaţii centrale (*Scânteia*, *România liberă*, *Munca de partid*, *Scânteia tineretului* şi *Viaţa Studenţească*) pentru perioada 1970-1989. Prin comparaţie şi contextualizare, analiză şi sinteză, am studiat sfera ideologică care a stat la baza acestor tipuri de activităţi, cadrul oficial – şi cel neoficial –, mai cu seamă viaţa de zi cu zi a unor subiecţi implicaţi în astfel de activităţi.

Avantajul principal oferit de această abordare este faptul că permite posibilitatea de a elabora noi concepte şi abordări conceptuale pornind de la date brute/neprelucrate prin inducţie şi deducţie. Această abordare presupune şi combinarea datelor empirice cu teorii deja existente prin acest mod de interrelaţionare strictă a analizei empirice cu cea teoretică în timpul derulării unei cercetări[2], permiţând chiar reproiectarea întregii cercetări. Abordarea/analiza biografică a interviurilor de tip *life-story*, la rândul ei, a făcut posibilă înţelegerea modului în care oamenii percep realitatea, cum îşi mai amintesc în acest moment de acţiunile lor de acum două decenii, cum interpretează acele acţiuni, dar şi de ce le interpretează într-un fel sau altul. Oare aceştia ar fi dat o altă explicaţie acţiunilor respective dacă prezentul lor ar fi arătat altfel,

1. Evident că este un reper atât pozitiv, cât şi negativ – interesant este de văzut cine şi de ce le valorifică într-un fel sau altul. Această temă o dezvolt în capitolele următoare.
2. B.G. Glaser, *Theoretical sensitivity*, Sociology Press, Mill Valley, 1978.

care sunt proiectele lor de viitor ? Am ales să realizez interviuri narative-biografice, ca tehnică principală de colectare a datelor, din câteva considerente : 1) înregistrarea poveştilor de viaţă, fără ca autorul cercetării să aibă o influenţă asupra subiectului, presupune o formă de reflecţie a naratorului asupra unor evenimente din propria viaţă, astfel fiind reflectat modul în care subiectul se raportează la anumite trăiri, evenimente, sentimente, strategii de viaţă care reprezintă o formă de conversaţie reflexivă internă ; 2) pentru a putea evidenţia dacă anumite evenimente din viaţa subiectului i-au influenţat sau nu (din punctul lui de vedere) unele decizii, sentimente, trăiri, atitudini şi dacă ele mai pot influenţa într-un fel sau altul prezentul acestuia (discurs identitar, ataşare faţă de unele valori, credinţe, atitudini civice sau politice etc.).

Combinarea cadrului metodologic, a modului de colectare a datelor (interviuri, monitorizare de presă, analiza izvoarelor şi a surselor teoretice) cu G.T.M. a făcut posibilă nu doar reconstruirea experienţelor şi evenimentelor legate de *munca patriotică*, ci şi explicarea efectelor acelor acţiuni atunci şi acum. De asemenea, a făcut posibilă contextualizarea pe mai multe paliere de cercetare şi a dat un sens teoretic acelor trăiri individuale şi colective prin formularea progresivă a ipotezelor şi integrarea acestora în rezultatele teoretice. Această combinare de abordări a făcut posibilă integrarea surselor secundare de date şi idei teoretice care rezultă din studiile existente cu concepte şi ipoteze dezvoltate în întreaga cercetare empirică.

În încercarea de a răspunde la întrebările de cercetare, m-am confruntat şi cu o altă dilemă, şi anume : cum aş putea produce date teoretice valide, mai exact, cum aş putea explica într-un mod obiectiv fenomenele, trăirile şi percepţiile oamenilor care au fost intervievaţi după un anumit timp de la producerea acestora ? Cum aş putea înţelege şi explica din punct de vedere sociologic, politic sau al antropologiei culturale acele trăiri individuale şi colective ? Toate aceste întrebări mi le-am pus şi din considerentul că în acest moment cadrul teoretic existent, dar şi studiile empirice făcute pe teme majore precum *viaţa cotidiană în comunismul românesc* sau *memorie şi identitate în postcomunism* sunt destul de puţine. Din aceste considerente, cred că G.T.M. nu reprezintă doar o strategie de *jonglare* a datelor empirice, ci şi o metodă de înţelegere a studiilor teoretice (in)existente.

În cele mai multe cazuri, într-un demers ştiinţific, cercetătorii depind de cunoştinţele teoretice anterioare care le oferă cadrul necesar pentru interpretarea, descrierea şi explicarea lumii empirice. Kelle[1] susţine că ar trebui modificat cadrul care ghidează investigaţiile empirice, iar cadrul teoretic ar trebui reconstruit şi reformulat pe baza materialului empiric. În acelaşi context, „procesul de inferenţă *abductiv*" elaborat de Peirce a fost inclus în G.T.M. de Dey şi Kelle[2] ca un supliment necesar să se alăture modurilor inductive şi deductive de raţionament. *Abductivitatea* ne permite să explicăm faptele neprevăzute prin rearanjarea cunoştinţelor noastre şi ne permite realizarea unor noi conexiuni între idei, de multe ori, anterior proiectării cercetării. O astfel de abordare nu este o practică normală a ştiinţei, aşa cum remarca şi Bhaskar[3].

Grounded Theory Methodology este un set de proceduri analitice care promovează *generarea* inductivă a teoriei sociologice. G.T.M. începe cu colectarea iniţială a datelor sau a

1. U. Kelle, „Emergence vs. Forcing of Empirical Data ? A Crucial Problem of «Grounded theory» Reconsidered", în *Qualitative Sozialforschung* [Jurnal online], 6(2), 2005.
2. I. Dey, „Grounded Theory", în C. Seale , G. Gobo, J.F. Gubrium şi D. Silverman (eds.), *Qualitative Research Practice*, pp. 80-93, Sage, Londra, 2004 şi U. Kelle, „Emergence vs. Forcing of Empirical Data ? A Crucial Problem of «Grounded theory» Reconsidered", în *Qualitative Sozialforschung* [Jurnal online], 6(2), 2005.
3. R. Bhaskar, „Societies (from The Possibility of Naturalism)", în M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier şi alţii, *Critical Realism. Essential Readings*, pp. 206-249, Routledge, Londra şi New York, 1998 [1979], p. 215.

caietului de sarcini ale unei probleme sociologice/politologice şi continuă prin mai multe etape de analiză. La fiecare etapă de analiză sunt dezvoltate noi concepte inductive, care, pe parcursul cercetării, sunt testate şi integrate în rezultatele cercetării. În mod ideal, rezultatul este o conceptualizare pe mai multe niveluri/paliere care sunt integrate pe verticală[1].

Decizia de a colecta şi analiza date provenite din interviuri de tipul *life-story* a fost justificată şi în precedentele paragrafe, fiind, de altfel, şi o alegere teoretică. Chiar dacă am diversificat sursele de colectare a datelor (monitorizare şi analiză de presă, analiză de documente, analize teoretice etc.) referitoare la tema studiată, datele care descriu sentimente, trăiri, impresii personale şi de grup nu pot fi colectate decât cu ajutorul acestui tip de interviu. Astfel am putut urmări schimbările apărute în viaţa subiecţilor şi modul lor de raportare la un eveniment sau altul în funcţie de mai multe variabile. În acelaşi timp, interviul biografic asigură şi continuitatea unor trăiri şi sentimente care au legătură directă cu teme majore din acest studiu, şi anume *identitate*, *muncă patriotică*, *memorie individuală şi de grup* etc. Este destul de greu să găseşti astfel de date sub forma unor texte/memorii scrise. Cu toate acestea, aşa cum am mai spus, oricând poate exista o diferenţă între „poveştile spuse de subiect" şi „propriile trăiri", prin distorsionare voită sau nu a unor evenimente/date/atitudini în funcţie de o serie de variabile necontrolabile întotdeauna de către cercetător. Pe de altă parte, Bertaux[2] susţine că poveştile de viaţă ne pot oferi acces la *realităţile* percepute de subiecţi, „realităţi descrise de ei cu ajutorul unor simboluri şi înţelesuri subiective". În acelaşi timp, putem avea acces la lucrurile cu adevărat importante pentru narator, la semnificaţiile acordate de acesta unor trăiri personale. Poveştile de viaţă sunt integrate în constructul social şi reflectă evenimente trăite în trecut, selectate din perspectiva actuală a naratorului. Aici intervine rolul meu de a explica de ce reconstrucţia trecutului apare sub o formă sau alta.

Propriile experienţe/trăiri fac obiectul studiului biografic sau al autobiografiilor. Memoriile despre propriul trecut (trecutul subiecţilor intervievaţi) sunt o sursă de informare[3] pentru analiza unor trăiri/conflicte/judecăţi/opinii/sentimente etc.

Autobiografiile ne pot furniza/creiona reflecţii şi sensuri ale naratorului despre propria identitate şi trăirile acestuia.

Munca patriotică – percepţii, sentimente, memorii

Poveştile de viaţă ale celor intervievaţi nu au fost pline doar de informaţii şi date istorice sau personale, ci şi de foarte multe contradicţii : dacă atunci când se refereau la poveştile personale la viaţa de zi cu zi – la obiceiurile, supărările şi bucuriile acelor ani –, spuneau că *munca patriotică* era un abuz din partea statului, o încălcare a drepturilor fundamentale ale omului, atunci când erau întrebaţi dacă era un lucru rău sau bun, în majoritatea cazurilor (peste 80% din intervievaţi) spuneau că „deşi eram copii şi era o muncă chinuitoare, acum cred că era un lucru bun. Învăţam să fim responsabili şi disciplinaţi. Chiar dacă ne întorceam acasă murdari până-n gât de noroi – vedeam cum se aduce pâinea pe masă" (femeie de 52 de

1. M. Lester, S. Hadden, „Ethnomethodology and Grounded Theory Methodology", în *Urban Life*, 9, 1980, pp. 3-33.
2. D. Bertaux, „The Usefulness of life stories for realist and meaningful sociology", în R. Humphrey, R. Miller, E. Zdravomyslova (eds.), *Biographical research in Eastern Europe. Altered lives and broken biographies*, Ashgate Publishing Company, Burlington, pp. 39-51, Ashgate, Aldershot, Hampshire, 2003, p. 45.
3. A.B. Misztal, *Theories of Social Remembering*, Open University Press, Maidenhead, 2003, p. 78.

ani, angajată în administraţia publică locală). De multe ori, astfel de confuzii pot fi explicate prin relativizarea/uitarea părţilor rele din trecut şi punerea accentului pe părţile pozitive (care de cele mai multe ori nu aveau nimic de-a face cu *munca patriotică* în sine – de exemplu, subiecţii îşi amintesc de o petrecere seara în tabăra de muncă, de o întâlnire cu cel/cea mai bun[ă] prieten[ă], o mâncare gustoasă etc.) ; aici se vede cât de multă influenţă au avut ideologia şi discursurile oficiale asupra *creării* memoriei colective sau populare[1].

Discursul identitar se creează în timp şi, prin urmare, la un moment dat putem distinge mai multe tipuri de raportări asupra propriei identităţi (şi a identităţii naţionale) pe un anumit palier generaţional. În cercetarea de faţă am putut identifica trei grupe mari de memorii generaţionale :

1. *Cei care la momentul 1989 aveau sub 20 de ani* – aceste persoane îşi aduc vag aminte de experienţele lor legate de *munca patriotică*. În majoritatea cazurilor, nu doresc să-şi amintească de acele practici. De cele mai multe ori, percep acea muncă ca pe o joacă, nu o valorifică nici pozitiv, nici negativ ; mai degrabă o văd ca pe un abuz, o greşeală, un fapt amuzant şi atât ; nu sunt revoltaţi de faptul că au făcut astfel de munci – văd lucrurile mai detaşat decât categoria a treia. Nu îşi justifică, în niciun caz, propria identitate pornind de la astfel de acţiuni *patriotice*.
2. *Cei care la momentul 1989 aveau între 20 şi 45 de ani* – care îşi aduc bine aminte de acei ani. Mai bine de jumătate din această categorie de persoane intervievate valorifică *munca patriotică* pozitiv. Prin urmare, sunt destul de ataşate faţă de unele valori promovate de aceste acţiuni ; de cele mai multe ori ele vorbesc de *conştiinţa generaţiei lor* şi de *patriotism*. Pentru aceste persoane, *munca patriotică* nu a fost doar un abuz, ci şi o formă de socializare, de distracţie şi de a fi *de folos ţării*. Însă tot în această categorie de vârstă am întâlnit subiecţi care valorifică acele practici negativ – le văd ca pe un abuz şi o înjosire. Această categorie este una a *contrastelor.* Probabil asupra percepţiilor lor au avut o mare influenţă nu doar experienţele dinainte de 1989, ci şi cele de după : a depins foarte mult de cum *s-au descurcat* şi cum şi-au *redefinit* trecutul, prezentul şi viitorul. Aceasta era generaţia *care nu era nici prea bătrână pentru schimbări, dar nici foarte tânără pentru a-şi putea lua viaţa de la capăt*. Unii au avut de pierdut, iar alţii de câştigat – probabil din acest motiv am întâlnit foarte multe persoane dezamăgite de actuala clasă politică şi de multe ori nostalgice după comunism.
3. *Cei care la momentul 1989 aveau peste 45 de ani* – în această categorie am regăsit foarte multe persoane care îşi revendică propria identitate de la astfel de acţiuni (aşa cum am detaliat în partea teoretică şi în analiza interviurilor ; ei *au construit ţara, au susţinut agricultura, au construit metroul etc.*), s-au ataşat de anumite *obiective industriale/agrare* naţionale sau locale ; regăsesc în cotidianul apropiat şi în geografia spaţială obiecte şi lucruri cu o anumită încărcătură simbolic-identitară. Aceştia îşi amintesc foarte bine întâmplări şi locuri legate de astfel de acţiuni şi, în majoritatea cazurilor, valorifică *munca patriotică* drept o acţiune pozitivă. Şi în această categorie generaţională am întâlnit persoane cu puncte de vedere diametral opuse, însă numărul acestora este nesemnificativ în

1. *Memorie colectivă sau socială* : reprezentările unui grup referitoare la propriul trecut ; de obicei, este vorba de un trecut comun care este adus în prezent prin comemorări şi discursuri publice. Acesta oferă grupului o anumită coeziune, un caracter identitar şi o viziune proprie asupra prezentului şi viitorului. *Memorie populară* : o practică discursivă, derivată din discursul oficial, asupra unor probleme/conflicte/neînţelegeri culturale, sociale şi politice din societatea respectivă ; aceasta este diferită de cea *oficială* (memoria minorităţilor sau a populaţiei marginalizate) şi atribuie alte semnificaţii aceloraşi evenimente/practici.

comparaţie cu al celor care spun că *munca patriotică* a fost „un lucru bun”. Pentru o parte din persoanele din această categorie argumentele care susţin acest lucru sunt aproape identice cu cele apărute în anii studiaţi în presa oficială (vezi exemple de astfel de motivări şi chemări mai jos).

Dat fiind tipul cercetării, este mult mai greu să spun care era atitudinea oamenilor faţă de acest tip de muncă în anii ’70-’80, însă pot spune care erau direcţiile promovate de putere şi care sunt amintirile populaţiei de astăzi cu privire la *munca patriotică*. Dacă în discursurile publice de cele mai multe ori se făceau trimiteri la caracterul economic al acestor acţiuni şi la îndatoririle *patriotice* şi *civice* ale populaţiei, subiecţii intervievaţi pentru acest studiu, majoritatea, sunt confuzi în legătură cu *ce îi motiva* să facă astfel de munci. Probabil dacă i-aş fi întrebat acum douăzeci sau chiar treizeci de ani, aş fi primit cu totul alte răspunsuri. Aşa cum am arătat mai sus, există câteva categorii de vârste care valorifică acest tip de activitate, cel mai des, drept una pozitivă (peste 80%).

În cadrul interviurilor, subiecţii tind, de cele mai multe ori, să relativizeze totul – să pună accentul pe amintirile *plăcute*, pe acţiunile şi efectele *utile* ale acestor activităţi. Fie că acest accent era pus pe caracterul muncii în sine („trebuia făcut curat sâmbăta, dacă nu făceam noi, atunci cine ? [bărbat de 72 de ani, fost inginer]”) sau pe efectele secundare ale acestor activităţi („în timpul acestor munci mai respiram şi noi aer curat, vedeam viaţa de la ţară... de fapt, *practica agricolă* era un fel de relaxare pentru noi, cei care stăteam tot anul universitar la cursuri şi în biblioteci, trebuie să recunosc că ne mai doream şi altceva” [bărbat de 73 de ani, fost cadru didactic] ; sau, cum îmi spunea un alt subiect : „acolo, în Dobrogea, am jucat fotbal toată vara cu băieţii de la alte facultăţi, apoi, când ne-am întors în Bucureşti, m-am înscris în echipa de fotbal de la Politehnică” [bărbat de 62 de ani, fost inginer]).

Cei care erau prea tineri la momentul 1989 au, cum era şi normal, mult mai puţine amintiri legate de participarea lor la *munci patriotice*. Memoriile lor sunt neutre şi fără *sentimente* (nu valorifică nicicum acele acţiuni) şi nu îi apropie nimic de astfel de practici. Amintirile legate de colectarea sticlei, hârtiei sau a fierului vechi, a plantelor medicinale sau ieşirile în curtea şcolii pentru a planta copaci sau pentru a face curat sunt – pentru ei – doar nişte amintiri „banale”. *Munca patriotică* era un fel de *joacă* pentru ei, pe când pentru cei trecuţi de liceu la momentul decembrie 1989, de multe ori, era un *factor important în viaţa lor*, fie că în acest moment o văd ca pe un *abuz din partea statului* sau ca pe o *practică cotidiană necesară.* Pentru mulţi dintre ei, în astfel de acţiuni se legau prietenii, se formau caractere sau era un prilej de a-şi petrece timpul liber cu prietenii şi colegii de facultate/serviciu.

Memoria socială include şi o componentă generaţională, în sensul „trăirii unor memorii politice şi sociale diferite”. Generaţiile au diferite relaţii cu trecutul şi întreţin diferit legătura cu acesta. Aşa cum am arătat în studiul de faţă, unul dintre obiectivele introducerii acestei practici a fost şi crearea unei noi memorii, a unui nou cotidian şi a unor noi valori la care tânăra populaţie trebuia să se raporteze. Prin urmare, este interesant de urmărit dacă acele discursuri au fost *absorbite* de generaţia vizată şi dacă ea mai păstrează un anumit set de raportări discursive la acele practici.

După analiza de conţinut a monitorizării de presă, a ieşit la iveală un fapt foarte interesant : aşa cum era de aşteptat, majoritatea articolelor erau adresate tinerei generaţii. Fie că se făcea o chemare, un apel către „tineri”, fie că se lăudau faptele lor sau se dădeau exemple negative sau de urmat, vizibil este faptul că populaţia de vârstă medie şi, cu precădere, cei trecuţi de vârsta a doua nu prea erau prezenţi în relatările de presă şi în discursurile publice (cel puţin pe segmentul cercetat de mine) ; cel mult se pomenea de *clasa muncitoare*, dar care, de cele mai multe ori, tot *tânără* era – sau măcar la început de drum. Mesajele pozitive adresate acestei categorii veneau tocmai pentru a crea o memorie colectivă bine închegată a

unei generaţii conştiente *de existenţa şi de rolul ei în societate*. Aşa cum am arătat mai sus, tinerii sunt cei mai dispuşi *să asimileze* o nouă identitate, *să se identifice* cu o categorie sau alta. Aproape în toate articolele despre *munca patriotică* am putut identifica formule lingvistice legate de acest aspect generaţional ; iată câteva exemple pe care le-am întâlnit cel mai adesea : *şantier al tineretului* ; *tabăra tineretului* ; *efort tineresc* ; *organizaţii de tineret* ; *mâinile tinere* ; *tineretul studios* ; *elan tineresc* ; *brigăzile tinere/tineretului* ; *tinerii – pe frontul lucrărilor de sezon* ; *colective tinereşti* ; *entuziasmului nostru tineresc* ; *tineretul patriei* ; *ofranda tinerilor – munca* etc. Exemplele pot continua. Cert este faptul că în acest tip de discurs erau valorificate pozitiv două lucruri : 1) faptul că eşti tânăr ; 2) faptul că munca celor tineri era folositoare atât patriei, cât şi utilă propriei dezvoltări sociale. Discursul oficial era *construit* pornind de la cele două aspecte (tinereţe şi patriotism), în acelaşi timp, ţinându-se cont atât de cotidianul imediat al populaţiei (aprovizionarea magazinelor cu pâine, deszăpezirea în faţa curţii, construirea sau repararea şcolii etc.), cât şi de anumite aspecte globale, cum ar fi economia naţională (acţiunile de genul „Ţării cât mai mult cărbune" sau apelurile prin care cetăţenii erau chemaţi să economisească energia electrică, să participe la reciclarea produselor industriale etc), industria, relaţiile internaţionale, istoria naţională, rolul tinerilor în societate şi în istorie etc.

Mai jos regăsim unul dintre apelurile de a ieşi la muncă adresat tinerilor în *Scânteia Tineretului*, anul XLI, seria II, nr. 11076, 10 ianuarie 1985.

TINERI ŞI TINERE!

Este în interesul economiei naţionale şi al fiecăruia dintre noi de a asigura condiţiile necesare desfăşurării normale a întregii activităţi economico-sociale. Pretutindeni – în unităţile în care munciţi, în localităţile în care trăiţi – situaţi-vă în primele rînduri pe frontul acţiunilor energice întreprinse pentru înlăturarea efectelor viscolului, participînd în număr mare, cu elanul tineresc care vă caracterizează, la efectuarea lucrărilor de deszăpezire!

În cadrul analizei de presă, articolele despre *munca patriotică* pot fi împărţite după următoarele categorii de munci :

a) cele legate de *muncile agricole* – care apăreau cu precădere primăvara (prăşit, desecat mlaştini, plantat copaci, udatul porumbului etc.) şi toamna (strânsul şi sortarea recoltei, tabere pe lângă C.A.P.-uri şi I.A.S.-uri etc.) ;
b) cele legate de *muncile industriale* (de obicei se efectuau în vacanţa de vară, când puteau fi mobilizaţi mai mulţi elevi şi studenţi pe *şantierele tineretului*) ;
c) celelalte tipuri de munci (acţiunile de tipul celor 3R – apar cu precădere primăvara şi toamna ; *munci de urgenţă* – de deszăpezire, ajutor în caz de inundaţii, cutremur ; acţiuni de autogospodărire – relatările despre acestea se intensificau primăvara, toamna şi în ajunul unor sărbători naţionale etc.).

În foarte multe articole din anii '70-'80 se pune accentul pe ajutorul adus de către tineri celor care lucrează în agricultură. *Mii şi milioane de studenţi, elevi şi utecişti, zeci şi sute de hectare culese, tone de fructe şi legume sortate şi trimise spre magazinele ţării* – ar fi principalele formule utilizate în presa acelor ani pentru a desemna importanţa efortului depus de populaţie. În majoritatea articolelor se vorbea despre doborârea unor noi recorduri şi se

dădeau exemple de *fruntaşi* în muncă şi la învăţătură. Din aceste articole nu lipseau cuvinte precum : *patrie*, *brigăzi*, *hărnicie*, *normă*, *front* sau *amfiteatru al agriculturii*, *şcoala vieţii*, *participare entuziastă*, *hărnicie*, *bucurie*, *responsabilitate*, hiperbole şi substantive care descriau caractere şi aşteptări, mândrie şi curaj, fapte şi sentimente pentru patrie. Din toate aceste articole, cititorii trebuiau să înţeleagă următoarele lucruri : eforturile lor pentru patrie sunt recunoscute ; ei sunt beneficiarii şi totodată creatorii unor bunuri – cei care susţin patria.

Scânteia tineretului, 4 aprilie 1977
„CU PATRIA ÎN INIMĂ ŞI GÂND – patriei îi dăruim elanul tinereţii noastre”

Scânteia tineretului, anul XXXIII, seria II, nr. 8785, 19 august 1977

Scânteia tineretului, anul XXXV, seria II, nr. 9421, 8 septembrie 1979

În acelaşi timp, în toţi aceşti ani s-a făcut, în mod intenţionat, confuzia între *munca patriotică* şi *pactică* (*şcolară*, *agrară*, *industrială* etc.). Mai întâi de toate, ar trebui să reamintesc faptul că, în primii ani de comunism, aceste tipuri de activităţi erau numite *munci voluntare*, astfel fiind tradus, din limba rusă, termenul de *subotnic.* Treptat, pornind de la discursurile de tip naţionalist care s-au intensificat după 1968, s-a impus termenul *muncă patriotică*. Extinderea practicilor sovietice (a subotnicilor) care presupuneau un ajutor voluntar din partea populaţiei/muncitorilor la ridicarea anumitor obiective economice şi implicarea tinerilor în astfel de acţiuni se făceau foarte des şi prin trimiteri la principiile marxist-leniniste, adică la necesitatea *naturală* a omului de a munci, de a *învăţa prin şi pentru muncă*. Astfel, elevii şi studenţii erau scoşi în *amfiteatrele agriculturii* pentru a învăţa şi a se *pregăti* pentru viaţa reală prin muncă. De exemplu, articolele care compară *munca în agricultură* cu seminariile şi cursurile ţinute în cadrul instituţiilor de învăţământ nu sunt puţine. Redau mai jos câteva exemple în acest sens :

> Dan Fruntei, *Viaţa Studenţească*, 14 octombrie 1970, anul XV, nr. 33 (377)
> „Curs şi seminar în Câmpia Dunării"
> Puţin cam bizar pentru un timp care bate deja pulsul amfiteatrelor, titlul reportajului de faţă nu este, însă, deloc o metaforă. Pentru că am asistat zilele trecute la nişte cursuri şi seminarii neobişnuite ţinute destul de departe de vreun amfiteatru universitar, pe câmpuri cu toamnă şi vânt, cursuri în care se predau noţiuni poate nescrise în manuale despre muncă şi despre omenie, seminarii în care notele se numesc, altfel – norme, zile. Prima lună din noul an studenţesc este, pentru studenţii facultăţilor de Agricultură şi Horticultură şi ai câtorva facultăţi din Institutul Pedagogic din Craiova, o lună de muncă fizică efectivă care nu îngăduie nicio clipă atributele diletantismului. [...]

În majoritatea cazurilor, studenţii care efectuau astfel de munci aveau zilnic de făcut o *normă*. Astfel efortul lor era contabilizat şi la finalul fiecărei acţiuni, de cele mai multe ori, se făceau şi clasamentele celor mai *harnici*, dar şi a *codaşilor.* În unele cazuri acest tip de muncă ţinea loc de *practică* – în sensul că dacă studentul prezenta la facultate o adeverinţă precum că a fost în *practica agricolă*, nu mai trebuia să facă practica de specialitate sau, în majoritatea cazurilor, astfel de munci constituiau un prim criteriu atunci când se acordau note la purtare sau intrarea în organizaţiile studenţeşti.

> Marcel Negreanu, *România liberă*, 18 iulie 1971, p. 3
> „Aici învăţăm să muncim"
> În mijlocul „economiştilor" (cum sunt ei numiţi de colegii lor de la alte facultăţi), deveniţi pentru trei săptămâni veritabili agricultori, m-a impresionat responsabilitatea şi seriozitatea, eu, care priveam prezenţa lor acolo. „N-am vrea să se creadă despre generaţia noastră – mi-au spus ei de la început – că e lipsită de romantismul activ, militant al celor de la Agnita-Botorca, Salva-Vişeu sau Bumbeşti-Livezeni". Apoi, argumentând, mi-au povestit cu o mândrie justificată cum s-au prezentat într-un număr mai mare decât cuprindeau listele cu cei înscrişi iniţial pentru a presta munca patriotică. Este, îmi explicau ei, expresia dorinţei crescânde a studenţilor din institut de a se face folositori oriunde în ţara aceasta, în orice munci e nevoie.

În presa vremii (cu precădere în *Munca de partid* şi în *Scânteia*), articolele puneau accentul pe faptul că tinerii din şcoală ar trebui să simtă prin muncă faptul că fac parte din acelaşi popor, că se bucură de aceleaşi drepturi şi îndatoriri. Acest element a dat roade – astăzi, în multe interviuri, subiecţii se arătau mândri de faptul că au participat la astfel de munci şi susţin că acele activităţi/zone industriale sau agricole îi făceau să se simtă utili şi să *conştientizeze* faptul că făceau parte dintr-un anumit grup/popor. De cele mai multe ori, în

articolele analizate, munca este văzută ca un barometru al societăţii, totul depinzând de cantitatea de efort fizic depus. Remunerarea, avansarea în funcţii, admiterea sau respingerea la intrarea în organizaţiile de partid sau tineret, acordarea de prime şi chiar note la purtare, toate acestea depindeau de disponibilitatea (nu de capacitatea sau eficienţa muncii[1]) individului de a munci. Faptele cotidiene sunt prezente în majoritatea articolelor – s-a scris de la ce mâncau studenţii în *practică* până la *romantismul tineresc* (unde tinerii îşi găseau jumătatea) care, prin dublu limbaj, de multe ori era confundat cu *romantismul perioadei socialiste.*

> Nicolae Ceauşescu, *România Liberă*, 9 august 1986, p. 3
> „Şantierele – şcoală a romantismului revoluţionar"
> […] Şantierul este, rămâne o înaltă şcoală a romantismului revoluţionar, o şcoală a educaţiei prin muncă şi pentru muncă – şcoala în care cu toţii ne-am legitimat, ne legitimăm şi ne vom legitima identitatea noastră morală.

În rapoartele conferinţelor pe ţară ale preşedinţilor consiliilor populare/judeţene m-aş fi aşteptat să se vorbească mai mult despre modul în care au fost mobilizaţi oamenii la *munca patriotică*, mijloacele şi metodele de motivare, să se facă comparaţii cu alte judeţe etc. În realitate, am găsit discursuri despre *măreţele* realizări economice, despre depăşirile de plan ; toate aceste bilanţuri erau bune şi foarte bune, iar „buna gospodărire şi contribuţia cetăţenilor în bani şi muncă" depăşea în fiecare an planul. Nu am găsit o descriere a muncii în sine şi a filosofiei acestor acţiuni patriotice. Accentul cade, în majoritatea bilanţurilor, pe cifre şi nu pe principii sau idei. Ce se poate desprinde din majoritatea articolelor (la nivelul ideologiei) este faptul că populaţia îşi aducea contribuţia prin muncă la făurirea socialismului. Marea majoritate a articolelor pun accentul pe cifre :

> Nicolae Ivanov, *Munca de partid*, 1983, august, p. 43
> „Eroica Şcoală a muncii pentru patrie"
> În momentul de faţă, peste 24.000 de tineri lucrează pe cele nouă şantiere naţionale, 31 de şantiere judeţene şi 173 de şantiere locale de muncă patriotică. Despre rodnicia acestei activităţi vorbesc realizările obţinute în prima jumătate a acestui an, timp în care s-au realizat lucrări în valoare de peste un miliard de lei pe şantierele naţionale şi peste 428 milioane de lei pe şantierele judeţene şi locale. Aceste şantiere constituie, aşadar, o adevărată constelaţie a energiei şi efortului tineresc, dar mai presus de orice, se dovedesc a fi o înaltă şcoală de educare comunistă, patriotică şi revoluţionară, prin muncă şi pentru muncă, a tineretului.

Dacă ar fi să privim acest tip de activitate doar din punct de vedere economic, am putea spune că cifrele arătau bine (fără a lua în calcul faptul că acele munci erau făcute practic forţat de întreaga populaţie). În plus, prin introducerea în legislaţie a acestor munci drept obligaţii cetăţeneşti, statul a mai pus un impozit populaţiei – un impozit care era plătit în muncă şi prin contribuţie în bani. Prin exemplele de mai sus, am arătat care era, de fapt, amploarea economică, socială, dar şi miza politică a acestor tipuri de munci. Pe lângă acele obiective enunţate în presă, în discursurile oficiale şi chiar în preambulul legilor, mai există şi un alt scop, mai puţin vizibil la acel moment : crearea unui ataşament (patriotic) al populaţiei faţă de ţară, crearea unei noi identităţi colective. La început, mi-am pus întrebarea cum o anumită practică *obligatorie* care neagă autonomia personală a individului, a liberului arbitru, a liberei alegeri

1. Un tânăr de 38 de ani îmi povestea : „Când eram elev, mergeam la cules de roşii – dar cine crezi că muncea acolo ? Mai multă pagubă făceam. Aruncam cu roşii stricate după fete, mai nimeream şi profesori. Ziua trecea repede. Noi mergeam de frică – nu aveam ce face –, altfel ni se scădea nota la purtare şi chemau părinţii la şcoală".

în contextul acestor munci poate da rezultate în acest sens. În urma analizei interviurilor biografice, am putut identifica câteva elemente memorialistice care confirmă acest fapt : populaţia s-a ataşat nu atât de aceste munci *patriotice*, cât de discursul îndreptat spre ea – faptul că „erau de folos ţării, comunităţii" (bărbat de 63 de ani, bibliotecar), iar acum, acel *spaţiu geografic/memorialistic* îi face nostalgici nu după acel tip de muncă, ci după propriile experienţe din tinereţe, după necesitatea de a fi *utili* societăţii. *S-a încercat fixarea*, crearea şi promovarea în memoria colectivă (a naţiunii) a unui anumit tip de imagine[1] despre sine/ despre propria naţiune. Una din variabilele de exploatat este şi *nostalgia* după acele timpuri şi după acel sistem de valori la care se raportează subiectul. Unii autori[2] atribuie termenului *nostalgie* şi semnificaţia de *doliu* – nostalgia este o formă de tristeţe, fără un obiect anume ; întotdeauna aceasta există numai ca o naraţiune care se ataşează de o credinţă în stare pură. Această nostalgie desemnează cadrul de valori identitare, fie ele individuale sau de grup. Creşterea interesului cercetătorilor faţă de domeniile memoriei reflectă şi dezvăluie o criză în viaţa contemporană culturală şi politică[3], domenii care, de altfel, au un rol direct asupra identităţii noastre ca membri ai colectivităţii naţionale. Aşa cum unele memoriale/zile naţionale/evenimente istorice desemnează persoane/fapte/locuri/practici demne de aduceri aminte, la fel şi experienţele cotidiene din comunism pot fi o sursă de nostalgie sau o sursă de mândrie pentru ce a fost R.S.R. (de exemplu, mândria unor subiecţi de a fi cetăţeni ai R.S.R. pentru că ei au „construit ţara", au „participat la înflorirea patriei pe noi culmi ale civilizaţiei"). Pe parcursul acestui capitol voi avea în vedere importanţa contextului istoric şi cultural.

Trebuie să specific şi faptul că mai bine de un sfert din intervievaţi au perceput negativ acest tip de muncă, având o atitudine negativă faţă de *muncile patriotice.* Aceştia mi-au vorbit despre cealaltă parte – invizibilă în presa vremii sau în celelalte interviuri : despre frig, frică, mizerie, foame, muncile grele, conflictele dintre discursul oficial şi realitate etc.

Bărbat de 63 de ani, bibliotecar
V[4] : Consideraţi atunci că acel tip de munci pentru patrie erau un abuz din partea statului ?
B : Crezi că puteam face ceva ? Normal că nimeni nu mergea de plăcere la muncă. Prin urmare, încercam să terminăm repede acea normă şi să plecăm acasă. Cu toate acestea, încercam să ne căutăm de interesele noastre şi să mai scoatem şi ceva bun din acele practici : ne făceam prieteni, vedeam locuri noi – am fost într-o vară la cules de gogoşari –, iar în timpul liber pescuiam, ne plimbam cu barca ; acolo am prins drag de acest hobby [pescuitul] – eu la bloc nu aveam baltă !
V : Acum aţi clasifica munca patriotică drept un abuz ?
B : Depinde... era clar un abuz – dar până la urmă munceam tot pentru noi, în plus era ca un fel de vacanţă. Evident că nu pot uita mizeria din acele camere în care eram cazaţi, mâncarea proastă sau frigul, umezeala şi drumurile lungi... da, era un abuz, dar, într-un fel, atunci simţeam că facem ceva pentru acei ţărani...

O fostă profesoară de 75 de ani povesteşte :
Acea muncă era un chin pentru elevi, dar şi pentru noi ca profesori. Am fost la astfel de practici şi în timpul studenţiei – am luat păduchi, am dormit în grajduri improvizate, am îndurat frig şi

1. După cum spune Maurice Halbwachs, memoria nu reprezintă „conservarea imaginilor", ci „reconstrucţia imaginilor", că ea are o funcţie simbolică (Chelcea, 1998, p. 6). Această „reconstrucţie" este făcută prin colectivitate, social, cultură, spaţiu, – de către puterea politică.
2. M. Rowlands şi C. Tilley, „Monuments and Memorials", în *Handbook of Material Culture*. SAGE Publications, Londra, 2006, pp. 500-516.
3. P. Ehrenhaus, „Memorials and Other Forms of Collective Memory", în *21st Century Communication : A Reference Handbook*, SAGE Publications, Londra, 2009, vol. I, pp. 228 sqq.
4. Notez cu V numele intervievatorului – Valeriu – şi cu B numele intervievatului.

ploi, dar ce aş fi putut face ? Să mă revolt ? Nu ! Aş fi fost imediat sancţionată. Iar atunci când eram eu profesoară la liceu şi eram responsabilă de câteva clase la strânsul sfeclei, de undeva din apropierea Bucureştiului, încercam să mă comport omeneşte cu acei copii. Ei nu aveau nicio vină. Îi vedeam cât de mult suferă, mergeam acasă seara cu troleul, de acolo de unde ne lăsa autobuzul acelui C.A.P. – murdari, obosiţi şi înghesuiţi [...]. Într-o zi, când ne întorceam de la sortat cartofi, copiii au furat toţi câte trei cartofi şi vroiau să mi-i dea mie – mi-a fost frică atunci să nu păţim ceva ; până la urmă nu a aflat nimeni. Dar, vă spun, era frig, mizerie şi ne săturasem – unde mai pui că ajungeam acasă şi găseam acelaşi frig în apartamente...

Un alt bărbat, de 40 de ani, îmi povestea că astfel de munci erau făcute nu doar „din frică, ci şi pentru că erau unii şefi care doreau să te umilească, să te supui ordinelor acestora şi să depinzi de ei. Îndurai o umilinţă cumplită, indiferent că erai inginer, profesor sau militar". Acesta valorifică acel tip de muncă drept unul negativ. Acele practici fac parte din modul lui de a spune că socialismul a fost *rău* pentru individ : „Chiar dacă s-a construit mult, aveam industrie şi agricultură, nu aveam alte drepturi. Eram simple cifre dintr-o statistică".

În tabelul din pagina alăturată am sintetizat tipurile de raportare a subiecţilor la acţiunile de *muncă patriotică* corelate cu variabilele analizate mai sus – tipuri de justificări/abordări, identitate şi nostalgie.

Concluzii

Munca patriotică a fost un tip de muncă forţată, dar care a încercat să intre în cotidian, în normalitatea de zi cu zi a cetăţenilor R.S.R., ca o activitate *civică/patriotică*. Cu toate acestea, la două decenii de la căderea regimului comunist şi de la abolirea legilor care au stat la baza acestei practici abuzive, mai bine de jumătate dintre subiecţii intervievaţi spun că acele practici au fost unele *pozitive.* Acest fapt poate fi pus nu doar pe seama nostalgiei persoanelor sau a eficienţei propagandei din acea perioadă, ci şi a lipsei de interes în vederea construirii şi consolidării unei noi identităţi colective/naţionale.

În acea perioadă, în presă şi în discursurile oficiale, era mult mai vizibil (prezent) caracterul naţional/patriotic decât cel ideologic al argumentărilor şi motivărilor introducerii unor astfel de munci. Ideologia marxist-leninistă[1] era folosită doar ca un pretext/un paravan de justificări până la un anumit punct, de cele mai multe ori apelul la argumentele de natură ideologică se făcea doar în primele rânduri/propoziţii, ca pe parcursul întregului articol să se pună accentul pe argumente de natură naţională, economică, estetică etc.

Privind lucrurile din această perspectivă, pot afirma că, la fel ca şi în cazul discursurilor din presă, nici subiecţii intervievaţi nu au făcut apel la valori de natură ideologică, ci au recurs mult mai des la cele legate de cotidianul imediat – „nevoia de a vedea parcurile curate", „de a ajuta comunitatea", „de a contribui la economia ţării", „de a nu fi pedepsiţi sau de a fi remuneraţi" pentru participarea la astfel de munci. Am observat că în discursul acestor persoane apare acel concept foarte prezent şi în presa vremii – *conştiinţă* –, care este direct legat de *muncă* şi de *educaţie*. Majoritatea subiecţilor fac referire la aceste trei elemente – *conştiinţă*, *educaţie* şi *muncă* – indiferent dacă se referă la experienţele lor ca la unele negative sau pozitive. *Munca patriotică* apare, în memoriile subiecţilor, drept o datorie de *conştiinţă (mai degrabă morală decât legală/juridică)* : „Nu puteai să zici că nu vrei să mergi la muncă.

1. În anii '70-'80, mai degrabă, se făcea apel la o ideologie ad-hoc – populistă, de natură naţionalistă, promovată de Ceauşescu, poate chiar puţin *demarxizată*.

Tabelul 1. *Moduri de raportare la munca patriotică – sinteză*

Categorii de răspunsuri Justificare identitară	Nostalgie	Delimitarea identitară faţă de trecutul comunist/un discurs anticomunist	Alţii
MP văzută pozitiv	De cele mai multe ori, aceste categorii de persoane îşi revendică identitatea (conştiinţa şi valorile morale) raportându-se la practicile din perioada comunistă.	Văd pozitive doar acţiunile celor 3R, dar şi aici au unele rezerve, spunând că această impunere nu crea şi o conştiinţă neapărat ecologică, ci doar una economică, impusă prin frică şi teroare ; un dezgust faţă de acele practici.	Construirea identităţii pe baza altor valori decât cele analizate în această lucrare[1]
MP văzută negativ	Definesc ca negative doar unele practici (când au îngheţat de frig sau atunci când s-au îmbolnăvit într-o astfel de practică), dar per ansamblu acestea au fost „rele necesare".	Spun că MP era un abuz din partea statului, o formă de înjosire a omului, a intelectualului, o formă de sclavagism ; acel timp de impunere a MP a făcut ca românii să nu mai facă voluntariat după 1989.	
MP văzută neutru	Această categorie este una de nostalgici după acea perioadă, fără să facă referiri clare la MP ; aceasta exista, dar nu era un punct central în societatea regretată de ei.	MP a fost o practică rea, dar au existat şi alte fapte criminale care trebuie studiate, făcute publice.	
MP -/-/- nicicum	Cei care nu au făcut astfel de munci (au fost scutiţi).	De obicei sunt persoane care nu au făcut astfel de munci sau nu au auzit de ele.	

Acolo mergea tot colectivul. Ce ar fi zis ei despre tine. Trebuia să fii om şi să nu laşi doar pe alţii să muncească, iar tu să te scuzi tot timpul" (femeie de 77 de ani, a lucrat în administraţia publică locală). Prin astfel de atitudini înţeleg că acest tip de muncă a devenit o *normalitate* – nu mai putea fi contestat nici legal, nici moral.

Analizând şi comparând tot timpul *sfera oficială* cu cea *privată*, contextul politic, economic, istoric, juridic cu cel legat de *memoriile populare*, am ajuns la concluzia că un concept inventat în Uniunea Sovietică şi-a căutat motivarea/originea în ideologia marxist-leninistă şi utilitatea lui la îndeplinirea unui scop ideologic şi în R.S.R. Acesta s-a transformat din *muncă voluntară* în *muncă voluntar-patriotică*, apoi în *muncă patriotică*, iar spre finalul anilor '80 s-a multiplicat prin ceea ce se numea *practica (agricolă sau industrială) sau acţiunile celor 3R : Recuperare, Reciclare, Refolosire* – toate acţiunile neplătite au ajuns să se numească *patriotice* sau *voluntare*. Semnificaţia cuvântului *voluntar* începuse să devină *obligatoriu/*

1. Vezi date interesante în raportul de cercetare realizat de IRES : *Patriotismul la români*, care a fost dat publicităţii pe 25 ianuarie 2011, sursa : http ://www.ires.com.ro/uploads/articole/ires_raport_public_patriotism-2011.pdf

forţat[1]. Pentru a fi justificată introducerea sa în viaţa cotidiană a populaţiei, s-a recurs la argumente de natură ideologică, morală şi etică, educaţională, militară şi chiar cotidiană (vezi nevoile primare – de exemplu, atunci când era vorba de curăţat zăpada de pe străzi, motivaţia principală era cea legată de necesitatea de a curăţa traseul maşinii de lapte şi pâine).

După douăzeci de ani de la căderea comunismului, *memoria socială* mai păstrează unele valori, trăiri şi sentimente în concordanţă cu propaganda acelor ani. O parte din populaţie încă îşi mai justifică discursul identitar din acele acţiuni de *muncă patriotică.* Aşa cum în literatura de specialitate nu putem vorbi de memorie, ci de memorii, şi în acest caz avem o mulţime de raportări la trecutul recent – respectiv la propria identitate. Omul nou trăieşte, chiar dacă e puţin mai bătrân decât era descris în presa vremii.

1. Prin următoarele formule populare care desemnau aceste practici : *muncă voluntar-obligatorie*, *volu-musai*, *voluntară-cu-de-a-sila*, involuntară etc.

Cristina Preutu

Mişcarea stahanovistă în România : între propagandă şi control social

L'hypothèse principale autour de laquelle s'articule l'étude est celle que le thème de propagande du mouvement stakhanoviste des années '50 a représentée non seulement une propagande pour la stimulation économique, mais aussi un développement du control social. L'étude est construite autour trois axes de recherche. La première est la dimension de la propagande, pour identifier la logique discursive de ce phénomène et pour l'identification des acteurs du message politique. La deuxième axe est le contexte politico-économique qui va analyser le cadre législatif du mouvement stakhanoviste et la troisième est l'axe social. Pour la dernière nous voulons identifier la dimension du control social. Ce qui nous intéresse est de montrer l'importance du mouvement stakhanoviste en Roumanie et sa contribution pour la dimension du control social du régime communiste. Le principal support bibliographique est constitué des archives du Comité Centrale du PCR et de la presse centrale de années '50. Les sources primaires sont doublées par la littérature secondaire et les ouvrages de propagande.

Mots-clés : stakhanovisme, mobilisation politique, propagande, cooptation

Discursul propagandistic comunist a creat imaginea unui stat perfectibil care, cu fiecare pas, în sensul de politică economică, socială sau culturală, ajunge mai aproape de scopul propus, cel de realizare a unei societăţi ideale. De aceea, miturile comunismului s-au împărţit de cele mai multe ori între două axe diferite, cea a simplului discurs propagandistic şi cea a politicii reale, aplicate. Un asemenea mit este şi cel al stahanovismului.

Cercetările asupra mişcării stahanoviste şi a politicii productivităţii pentru spaţiul sovietic sunt numeroase. După o analiză a fenomenului din perspectiva politicii economice, cercetătorii ajung la două rezultate diferite. O primă categorie susţine faptul că mişcarea stahanovistă a produs un efect negativ asupra economiei Uniunii Sovietice, prin deteriorarea calităţii şi o suprasolicitare a tehnicii. Printre vocile acestui grup se numără Solomon Schwarz, Donald Filtzer sau Joseph Berliner. Pe de altă parte, sunt istorici care văd acest curent al politicii economice sovietice ca pe un lucru pozitiv, în sensul că a fost obţinut un salt economic de care statul avea nevoie la acel moment. Mai mult, adepţii acestei teorii, dintre care îi enumerăm pe Geoffrey Barker, Maurice Dobb, Rudolf Schlesinger, Alec Nove, atribuie mişcării stahanoviste şi o mutaţie socială pe care aceasta a produs-o şi de care era nevoie pentru o dezvoltare a economiei.

Având de-a face un regim de tip sovietic în spaţiul românesc, regim ce nu a ezitat să împrumute, fără o acoperire practică, instituţii şi forme de organizare, ne punem întrebarea legitimă dacă acesta a adoptat şi mişcarea stahanovistă ca pe un simplu slogan al politicii economice sau se poate vorbi de o mişcare stahanovistă reală şi la noi.

Studiile privind această mişcare în spaţiul românesc sunt foarte puţine. În acest sens există un singur studiu, cel al lui Dan Cătănuş, intitulat „Mituri comuniste : stahanovismul, varianta românească. II”[1], în care autorul ajunge la concluzia că mişcarea a fost doar o simplă copiere a modelului sovietic, ce a ajutat la rapida comunizare a ţării şi la înlăturarea suspiciunilor de deviaţionism[2].

Prin urmare, dacă mişcarea a fost una reală, cu efecte imediate sau târzii asupra societăţii, care a fost adevăratul ei scop : acela de dezvoltare a economiei ţării, de creare a unei imagini pozitive pentru cei din afara sistemului şi poate chiar pentru cei din sistem sau de control social ?

Pentru a da un răspuns viabil acestei întrebări, vom concentra analiza în jurul a trei dimensiuni, şi anume : dimensiunea propagandistică, dimensiunea economico-politică şi cea socială. Urmând prima dimensiune, cea propagandistică, vom putea vedea dacă acest construct se încadrează în logica discursivă a perioadei şi cum l-am putea poziţiona, ca pe unul de promovare socială sau unul de control social ? Identificând actorii acestui mesaj propagandistic şi mijloacele prin care acesta era transmis, vom putea identifica scopul acestuia. Prin urmare, vom urmări care sunt mijloacele de propagandă ale acestui fenomen şi cum este el prezentat.

Analiza celei de-a doua dimensiuni va începe cu urmărirea metodei de legitimare a mişcării stahanoviste oferită de regimul însuşi. În acest sens putem identifica şi dacă regimul s-a preocupat de acordarea unui cadru legislativ mişcării stahanoviste sau aceasta a rămas la nivel

---

1. Vezi Dan Cătănuş, „Mituri comuniste : stahanovismul, varianta românească. II”, în *Arhivele Totalitarismului*, anul V, nr. 15-16, 2-3, 1997, pp. 78-83.
2. *Ibidem*, p. 79.

de discurs propagandistic. Pentru realizarea acestui punct al lucrării noastre, vom urmări deciziile ministeriale din acea perioadă.

În ceea ce priveşte dimensiunea socială a problemei, abordarea se va face din perspectiva controlului social pe care aceasta l-a reprezentat sau nu.

Însumând concluziile rezultate pe cele trei nivele de analiză, vom putea aduce un răspuns just cu privire la importanţa mişcării stahanoviste adusă în domeniul promovării economice şi sociale, al propagandei politicii economice şi al controlului social din perioadă.

Dimensiunea propagandistică

a. Elemente discursive

Cum titulatura de mişcare stahanovistă a pornit de la numele muncitorului rus Stahanov, este uşor de apreciat cum acest nume s-a transformat într-un atribut al muncitorului harnic şi al muncii bine făcute. Dar care este natura acestui simbol şi cum se încadrează el în dinamica discursivă ? Presa românească a anilor '50 ne relevă faptul că în construirea imaginii stahanovistului se urmează un model al concentricităţii, al nucleului. Stahanovistul reprezintă un model de profesionalism în jurul căruia trebuie să se organizeze întreaga producţie. Doar dacă în secţia sau sectorul unei întreprinderi există unul sau mai mulţi stahanovişti se poate crea un soi de curent în care sunt antrenaţi şi ceilalţi muncitori, ceea ce ar trebui să ducă la o creştere a cantităţii şi calităţii producţiei. În acest sens, stahanovistul este privit ca forţă ce adună în jurul său celelalte „elemente muncitoare", însufleţind astfel procesul muncii[1].

În discursul aferent imaginii stahanovistului, un rol central îl are termenul „muncă", cu derivaţii săi, *productivitate* şi *întrecere socialistă*. Astfel, în *Dicţionarul politic* din 1958, la termenul „muncă" apare menţiunea că „situaţia nouă a oamenilor şi caracterul nou al muncii", cu referire la caracterul muncii în statul socialist, „determină şi o atitudine nouă, socialistă, faţă de muncă, determinând apariţia întrecerii socialiste"[2]. Menţiunea importanţei adoptării unei noi atitudini faţă de muncă demonstrează faptul că munca, precum şi întrecerea socialistă sau productivitatea nu erau simple acţiuni cerute muncitorului. Aceste cerinţe purtau cu sine o semnificaţie simbolică. Încărcătura simbolică aferentă ar trebui să dezvolte credinţa reală a muncitorului că propria-i muncă este mai mult decât o activitate, este o confirmare şi o adeziune la principiile conducerii comuniste. Omul comunist, fie el simplu muncitor, fruntaş sau stahanovist, trebuie să muncească din „deprindere, de bunăvoie, fără a se gândi la remunerare"[3]. Prin urmare, voluntarismul şi munca conştientă devin elemente ce dau conţinut activităţii umane. Munca este cea care te caracterizează ca tip de om, de comportament şi cu cât mai priceput eşti în munca pe care o faci, cu atât eşti văzut ca un om mai puternic, mai curajos, mai aproape de perfecţiune, un stahanovist. Prin urmare, nu era îndeajuns o îndeplinire corectă a planului într-un timp dat, ci se cerea o depăşire a lui, ceea ce reprezenta o

1. „Pentru o tot mai înaltă productivitate a muncii", în *Viaţa capitalei, organ al Comitetului Orăşenesc Bucureşti al Partidului Muncitoresc Român, al Comitetului Regional Bucureşti al Partidului Muncitoresc Român şi al Sfaturilor Populare ale oraşului şi regiunii Bucureşti*, anul IV, nr. 1186, 20 martie 1953, p. 1.
2. B.H. Ponomarev, *Dicţionar politic*, Editura Politică, Bucureşti, 1958, p. 402.
3. G.A. Kozlov, S.P. Peruşin, *Mic dicţionar economic*, Editura Politică, Bucureşti, 1959, p. 314.

depăşire a limitelor fiinţei umane. Asta pentru că luarea unui angajament presupune în primul rând o competiţie a omului cu sine însuşi, o încercare de depăşire a propriilor limite şi mai apoi o atitudine de competiţie faţă de ceilalţi. Mai mult, muncitorul devine un artist, iar munca sa – creaţie[1]. Prin urmare, întrecerea socialistă este mai mult decât o metodă de dezvoltare a economiei, este „o manifestare a activităţii creatoare a maselor eliberate de exploatare"[2]. Acesta este idealul la care se aspiră.

O relaţie specială se poate observa în relaţia stahanovistului cu timpul de lucru. Discursul comunist nu vorbeşte niciodată de prezent, ci doar de trecut şi viitor. Prezentul este trăit prin viitor, iar performanţele făcute azi există doar pentru viitor. De aceea, folosirea cât mai eficientă a celor 480 de minute reprezintă unul dintre criteriile de acordare a diferitelor titluri, fruntaş, stahanovist ş.a. Atribuirea unui caracter special dimensiunii temporale a muncii comuniste, a existenţei comuniste în ansamblul său nu este nouă. În retorica comunistă, acestă ruptură temporală, acest clivaj în timp, între trecut şi viitor, permite legitimarea prezentului în numele viitorului.

b. Popularizare

Pentru ca mişcarea stahanovistă să capete amploare, ea era popularizată prin mijloacele media existente. O atenţie deosebită se acordă în acest caz gazetelor de perete şi panourilor cu numele fruntaşilor şi stahanoviştilor, prezente în fiecare întreprindere. În acest fel, informaţia era la îndemâna oricărui muncitor. În acelaşi scop de popularizare a întrecerii socialiste s-au creat şi aşa-numitele colţuri roşii sau colţuri de onoare, amenajate tot în interiorul întreprinderii, sau vitrine cu mici expoziţii, în care erau afişate diferite inovaţii[3].

La un moment dat se menţionează necesitatea de popularizare chiar şi prin viu grai a fenomenului. Măsura nu trebuie văzută neapărat ca o metodă disperată, aşa cum ar părea, sau o exagerare născută din entuziasmul atmosferei, cât ca o încercare de apropiere de populaţie, de individ. Pe acest lucru s-a mizat şi în cadrul şcolilor stahanoviste. Pentru a demonstra, pentru a convinge auditoriul că e vorba de un fenomen natural, neimpus de oficialităţi, un fenomen ce „răsare", pentru a folosi terminologia comunistă, din masa populaţiei, s-a recurs la transmiterea metodelor într-un mod, dacă nu arhaic, cel puţin popular, prin schimburi de experienţă între muncitori, prin discuţii libere între aceştia. Astfel, metodele de lucru ce ar fi adus un avantaj material economiei ţării nu ar fi trebuit luate ca nişte ordine impuse de la centru, ci ca un fenomen ce se naşte din voluntarismul muncitorului comunist, ca o manifestare a recunoştinţei lui faţă de conducere, faţă de viaţa pe care o duce. Acesta ar fi trebuit să constituie un pas important către crearea unei conştiinţe colective puternice, pe care va miza mai târziu propaganda asupra omului nou.

1. „Minunata pildă a stahanoviştilor sovietici", în *Veac Nou, săptămânal al asociaţiei Române pentru Legături de Prietenie cu Uniunea Sovietică*, nr. 3, 18 ianuarie, 1952, p. 5.
2. Ecaterina Borilă, „Întrecerea socialistă, metoda comunistă de construire a comunismului", în *Lupta de clasă, organ teoretic şi politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, seria a V-a, anul XXX, nr. 5, mai 1950, p. 36.
3. Vezi *Forme ale agitaţiei vizuale folosite de organizaţiile de partid în activitatea lor*, Editura pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1954.

Dimensiunea politico-economică

a. Legitimarea

Punctul de la care va porni analiza noastră este legitimarea mişcării stahanoviste de către regim. Dacă în cazul Uniunii Sovietice legitimarea este făcută de Stalin, prin cuvântarea ţinută la prima consfătuire a stahanoviştilor din 17 noiembrie 1935[1], în cazul românesc legitimarea a căpătat formă şi conţinut odată cu preluarea integrală a fenomenului de la sovietici. Prin urmare, nu a mai fost nevoie decât de o repetare a discursului sovietic despre rădăcinile populare ale mişcării şi de susţinerea ideii că dacă această metodă a funcţionat atât de bine la sovietici, nu ar avea de ce să nu funcţioneze şi la noi. Dată fiind importanţa sa în economia sovietică, mişcarea este mai mult decât recomandată, ea este primordial necesară pentru reuşita îndeplinirii planurilor cincinale. Mai mult decât atât, în anul 1953 se recunoaşte oficial că România nu dispune de cele patru condiţii menţionate de Stalin pentru o dezvoltare a mişcării stahanoviste[2], dar tot ei justifică acest lucru afirmând că, deşi „condiţiile nu există pe deplin"[3], această mişcare se poate dezvolta şi în spaţiul românesc, ca şi în celelalte state de democraţie populară. Asta deoarece România dispune de un alt factor favorabil – ajutorul Uniunii Sovietice[4].

Pentru a da conţinut discursului propagandistic, regimul a creat forme legale de stimulare a dezvoltării şi receptării acestui fenomen, cum ar fi : consfătuirea stahanoviştilor şi inovatorilor, şcolile stahanoviste sau sistemul de premiere.

b. Consfătuirea stahanoviştilor şi inovatorilor

Consfătuirile fruntaşilor pe ţară au fost gândite ca un cal troian ce trebuia să intre în conştiinţa muncitorilor din întreaga ţară. Chemarea pe care fruntaşii prezenţi la consfătuire o adresau muncitorilor nu era formulată ca pe o poruncă sau un sfat, ci, aşa cum o spune şi titlul documentelor, o „chemare", formulată la persoana întâi plural[5], ce avea rolul de a însufleţi masa muncitorilor

1. Stalin legitimează existenţa mişcării stahanoviste prin atribuirea originilor sale în rândurile clasei muncitoare. Văzută ca o mişcare ce a pornit de jos, într-un mod revoluţionar, împotriva voinţei administraţiei întreprinderilor, răsturnând vechile idei despre mncă şi tehnică, mişcarea stahanovistă este, astfel, una naturală şi revoluţionară. Viabilitatea sa este demonstrată de rapiditatea cu care ea s-a răspândit în întreaga Uniune Sovietică şi de popularitatea de care se bucură. V.I. Stalin, „Cuvântare la prima consfătuire a stahanoviştilor din Uniunea Sovietică", în *Problemele leninismului*, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, 1948, pp. 789-791.
2. Cele patru condiţii enumerate de Stalin în cadrul consfătuirii stahanoviştilor din Uniunea Sovietică din 17 noiembrie 1935 sunt : îmbunătăţirea radicală a stării materiale a oamenilor muncii, lichidarea exploatării, tehnica modernă, oameni noi care să stăpânească noua tehnică. *Ibidem*.
3. Arhivele Naţionale ale României (A.N.R.), fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar nr. 59/1951, f. 21.
4. *Ibidem*.
5. Iată cum sună o astfel de chemare : „Noi, participanţii la cosfătuirea pe ţară a fruntaşilor în cultura de porumb, cartof şi a sfeclei de zahăr, vă chemăm să depuneţi toată priceperea şi efortul pentru aplicarea cu succes a Hotărârii Guvernului şi Partidului cu privire la pregătirea şi exercitarea la timp şi în bune condiţiuni a lucrărilor agricole din primăvara lui 1954". *Chemarea participanţilor la consfătuirea pe ţară a fruntaşilor în cultura de porumb, cartof şi a sfeclei de zahăr, către membrii gospodăriilor agricole colective, întovărăşirilor agricole, ţărani muncitori cu gospodării individuale, muncitori din SMT-uri şi gospodării agricole ale Statului şi către toţi specialiştii din agricultură*, A.N.R., Fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 23/1954, f. 10.

şi de a-i asigura că cei mai buni dintre ei le sunt alături. Folosirea acestui tip de adresare, chemarea, îşi găseşte originea în folclorul popular, atunci când ostaşii erau chemaţi să se sacrifice pentru asigurarea securităţii ţării. De altfel, această terminologie ce se înscrie în registrul militar nu e nouă, ea fiind prezentă în tot discursul propagandistic comunist.

Consfătuirea stahanoviştilor şi inovatorilor era organizată de Consiliul Central al Sindicatelor. Primul obiectiv înscris în proiectul de plan al acestei consfătuiri era de „a pune în centrul atenţiei muncitorilor, tehnicienilor, inginerilor, organizaţiilor sindicale, administrative şi de partid necesitatea dezvoltării întrecerii socialiste şi a mişcării stahanoviste în vederea îndeplinirii planului cincinal în patru ani”[1]. Consfătuirea era condusă de o comisie centrală condusă de un reprezentat al Consiliului Central al Sindicatelor, un secretar al Comitetului Central de la U.T.M., un reprezentat al Comisiei de Stat pentru norme de muncă şi salarii şi un delegat din partea direcţiei invenţiilor de la A.S.I.T. (Asociaţia Inginerilor şi Tehnicienilor)[2].

c. Şcolile stahanoviste

Şcolile stahanoviste erau organizate în cadrul întreprinderilor, iar cursurile erau predate de către stahanovişti ajutaţi de un tehnician sau inginer. Specificul lor consta tocmai în caracterul neobişnuit al organizării, în sensul că aceste cursuri erau, de fapt, o împărtăşire a experienţei din partea stahanovistului către ceilalţi muncitori. La sfârşitul cursurilor, absolvenţii erau puşi şi ei la rândul lor să predea în diferite întreprinderi[3].

Deşi s-a pledat pentru necesitatea organizării riguroase a acestor cursuri, cu planuri de lucru ce trebuiau să cuprindă numărul participanţilor, metodele predate, numele celor ce predau şi durata studiului, totuşi, până în 1953, încă nu se ştia cu certitudine cine ar fi trebuit să se ocupe de organizarea acestor şcoli. În majoritatea întreprinderilor ele nici nu existau, iar acolo unde funcţionau, de multe ori erau confundate cu şcolile de maiştri, ceea ce crea confuzie şi pentru sistemul de calificare[4]. Educarea tinerilor în spriritul dezvoltării economice a ţării nu se cerea a fi făcută doar în cadrul cursurilor stahanoviste, ci şi în cadrul învăţământului de stat. Acestea trebuiau să pregătească nu pe viitorii cetăţeni ai ţării, ci pe viitorii stahanovişti[5].

În afara şcolilor de stahanovişti, mai exista şi metoda instruirii la locul de muncă, instruire ce se făcea individual sau colectiv. Instructorii erau recrutaţi din rândul muncitorilor calificaţi sau al şefilor de echipă. Astfel, instructorul încheia un contract cu întreprinderea, document

1. *Proiect de plan pentru organizarea şi desfăşurarea consfătuirii stahanoviştilor şi inovatorilor pe baza directivelor C.C. ale P.M.R. cu privire la dezvoltarea economiei naţionale pe anul 1953*, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar nr. 55/1953, f. 25.
2. *Ibidem.*
3. Numeroase exemple de şcoli ne sunt date în articolele ziarului *Munca*. De exemplu, la una dintre aceste şcoli, organizate de sindicatul muncitorilor din industrie, metalurgie, electronică, mine feroase şi neferoase, pentru câteva întreprinderi din capitală, se preda metoda sovietică Vasili Colesov de tăiere intensivă a metalelor. Cursul cuprindea şase lecţii predate de ingineri şi tehnicieni. La curs participă 20 de strungari, sculeri şi ascuţitori. După fiecare lecţie aveau loc discuţii asupra celor predate de specialişti, iar la finalul cursului se organiza un fel de seminar de verificare. „Cursuri pentru însuşirea metodei Colesov”, în *Munca, organ al Consiliului Central al Sindicatelor din RPR*, anul IV, nr. 1186, 20 martie 1953, p. 1.
4. Unele constatări pe marginea consfătuirii ziarului *Viaţa sindicală* cu stahanoviştii, în A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar nr. 55/1953, f. 33.
5. Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Cuvântare ţinută la Congresul Învăţătorilor din Republica Populară Democrată*, Editura P.M.R., 1952, p. 21.

în care se precizau atât obligaţiile, cât şi remuneraţia ce urma să o primească instructorul pentru munca depusă. Un lucru curios însă : nu se menţionează termenul „plată" propriu-zis, ci acela de tarif premial[1]. Iată că şi acest tip de instructaj făcut în cadrul unei întreprinderi intra tot sub egida sistemului premial, dând impresia nu doar a unui câştig material, ci şi a unuia moral, de câştigare a unei imagini pozitive.

d. Întrecerea socialistă, fruntaşul şi stahanovistul

Metoda întrecerii socialiste este una dintre cele mai răspândite metode folosite pentru stimularea şi dezvoltarea producţiei. Termenul este introdus şi în *Dicţionarul politic*, ediţia din 1958, şi era definit ca o „metodă comunistă de construire a socialismului"[2]. În cadrul explicării aceluiaşi termen găsim menţionată şi mişcarea stahanovistă, „ca mişcarea pentru o înaltă productivitate a muncii, pentru o mai bună folosire a tehnicii"[3]. Discursul propagandistic spune despre metoda întrecerii socialiste că a luat naştere în Uniunea Sovietică imediat după preluarea puterii de către bolşevici şi s-a dezvoltat în anii primelor cincinale[4]. Dat fiind succesul acestei mişcări în Uniunea Sovietică, preluarea metodelor lor de muncă de către celelalte state comuniste se impune de la sine.

Un specific al mişcării stahanoviste şi aproape un paradox al său este că obţinerea titlului avea ca principal criteriu aplicarea unei metode de lucru sovietice sau crearea uneia noi cu ajutorul căreia să fi depăşit norma medie timp de o lună[5]. Dacă ne uităm peste criteriile de obţinere a titlului de fruntaş[6], vedem că ele sunt mai numeroase şi par mai greu de îndeplinit, deşi numărul fruntaşilor este categoric mai mare decât cel al stahanoviştilor. Prin urmare, obţinerea titlului de fruntaş ţinea de o depăşire cantitativă şi calitativă a normelor date, pe când a fi stahanovist însemna să creezi o metodă originală de muncă. Muncitorul nu trebuia să fie neapărat un bun tehnician, cât un creator, un inovator. Chiar şi în lozincile adresate întrecerii socialiste se menţiona funcţia declanşatoare a forţei creatoare a individului, a masei[7].

1. Hotărârea 1321 privind instruirea practică la locul de muncă şi premierea instructorilor (muncitori calificaţi, şefi de echipă, maiştri şi şefi de secţii sau ateliere), în *Buletinul Oficial al Republicii Populare Române*, anul II, nr. 118, 20 decembrie 1950.
2. B.H. Ponomarev, *op. cit.*, p. 317.
3. *Ibidem.*
4. L. Ikoniţki, „Educarea atitudinii socialiste faţă de muncă", în *Munca, organ al Consiliului Central al Sindicatelor din RPR*, nr. 2082, 25 iunie 1954, p. 3.
5. În regulamentul de primire a titlului de stahanovist era menţionat la punctul a) : se consideră stahanovist muncitorul, tehnicianul, inginerul, care pe baza unei inovaţii făcute de el şi aplicată în procesul de producţie contribuie la perfecţionarea tehnicii sau a procesului tehnologic, la mecanizarea muncii sau a condiţiilor de muncă. „Regulament de aplicare a Hotărârii C.C. a P.M.R. şi a Consiliului de Miniştri al P.M.R. cu privire la stahanovişti şi fruntaşi în producţie şi stimularea lor morală şi materială", în *Rezoluţii şi Hotărâri ale C.C. al P.M.R.*, vol. II, *1951-1953*, Editura pentru Literatură Politică, 1954, p. 121.
6. Pentru a obţine titlul de fruntaş în producţie trebuia ca timp de o lună : să depăşească norma de producţie, să dea produse de bună calitate, să realizeze economii prin folosirea raţională de materii prime, material, energie electrică, combustibil, să folosească la maximum cele 480 de minute de lucru, să folosească şi să îngrijească utilajul, maşinile, la ce lucrează, să ajute pe cei rămaşi în urmă pentru ca şi aceştia să-şi îndeplinească normele, să-şi însuşească în bune condiţii procesul tehnologic pentru ridicarea calificării sale profesionale, să fie model de disciplină în muncă. *Ibidem*, pp. 116-118.
7. Principalul mijloc de mobilizare şi de dezvoltare a iniţiativei şi a forţei creatoare a maselor în lupta pentru realizarea şi depăşirea planului economic este întrecerea socialistă. „Rezoluţia şedinţei plenare a C.C. al P.M.R. din 22-24 decembrie 1948 asupra problemei sindicale", în *Viaţa Sindicală, organ central al CGM din RPR*, anul IV, seria a II-a, nr. 406, p. 1.

e. Sistemul de premiere şi promovare

Fiind o mişcare legitimă şi necesară, conform retoricii comuniste, mişcarea stahanovistă, cu tot ceea ce cuprinde ea, întreceri socialiste, sistemul de premiere şi promovare, acordarea de titluri, a fost revizuită în mod continuu pentru o legiferare a sa. Aşadar, prin hotărâri ministeriale erau menţionate condiţiile în care trebuiau să se desfăşoare întrecerile socialiste, scopul lor şi regulamente ale sistemului de acordare a titlurilor. În ceea ce priveşte simplele premii acordate la locul de muncă, ele se datorau depăşirii cantitative şi calitative a producţiei[1]. Acest sistem premial a fost gândit în termenii unei creşteri economice, mai exact ai creşterii productivităţii şi ai unei mai bune utilizări a forţelor de muncă şi nu ai promovării sociale. Această premiere a înlocuit primele luate de muncitori. În redactarea regulamentului de premiere se precizează că toţi muncitorii au dreptul la ele, dar vor fi premiaţi doar cei care merită. Cu alte cuvinte, pe cei care reuşeau să facă economii şi să îndeplinească norma dată întreprinderea sau instituţia îi premia. În ceea ce priveşte întrecerea socialistă, regulamentul său de funcţionare era mai amplu. În primul rând, muncitorii puteau fi premiaţi pe diferite categorii, după cum urmează : „fruntaşi în producţie" ; „echipă, brigadă sau tură de serviciu fruntaşă în producţie" ; „secţie sau şantier fruntaş pe întreprindere" ; „stahanovist" ; „echipă, brigadă sau tură de serviciu stahanovistă" ; „cel mai bun stahanovist pe ramura de producţie". În ceea ce priveşte competiţia între întreprinderi, acestea puteau primi titlul de „întreprindere fruntaşă pe ramura de producţie" sau „întreprindere fruntaşă pe ţară". Distincţiile primite erau : „Steaua fruntaşului în producţie" ; „Fanionul echipei sau brigăzii fruntaşă în producţie" ; „Steagul roşu de producţie al conducerii întreprinderii şi comitetului de întreprindere" ; „Steagul Roşu al ministerului şi uniunii sindicale respective" ; „Drapelul de producţie al Consiliului de Miniştri" şi „Steagul Roşu de producţie pe ţară a Confederaţiei generale a muncii" ; „Flamura stahanovistului" ; „Diploma de onoare a întreprinderii" ; „Diploma de onoare a Ministerului" ; înscrierea în „Cartea de Onoare a întreprinderii" ; „Diploma de onoare a Ministerului" ; înscrierea în „Cartea de Onoare a Ministerului" ; „Insigna Ministerului" ; „Evidenţiat în întrecerea socialistă pe ramură"[2].

Dimensiunea socială

a. Receptare

Mişcarea stahanovistă nu se vrea a fi o mişcare a unei elite restrânse de muncitori, ci se vrea o mişcare de masă. De aici şi paradoxul înţelegerii şi aplicării ei. Uşurinţa cu care se dădeau titlurile şi presiunea propagandistică şi administrativă continuă a făcut ca mişcarea să nu mai constituie un nivel la care să ajungă cei mai buni dintre muncitori. Tocmai din dorinţa de a populariza această metodă a politicii economice şi de a stimula producţia de bunuri, mişcarea a renunţat la caracterul ei elitar. De aceea se pleda pentru o îndepărtare a formalismului şi

1. Hotărârea nr. 421 din 28 iunie 1950 privind sistemul premial, în *Buletinul Oficial al Republicii Populare Române*, nr. 55, 28 iunie 1950, p. 675.
2. Hotărârea 1015 din 9 octombrie 1951 cu privire la stahanoviştii şi fruntaşii în producţie şi stimularea lor materială şi morală, în *Buletinul Oficial al Republicii Populare Române*, anul III, nr. 102, 9 octombrie 1951, p. 1035.

birocraţiei în sistemul de promovare a stahanoviştilor şi fruntaşilor. De aici şi atribuirea unui caracter creativ întrecerii socialiste. Prin aruncarea sa în hazardul procesului de creaţie, întrecerea socialistă îşi pierde caracterul formal şi rigid al recunoaşterii performanţei după criterii stricte, uşor de contestat. Întrecerea socialistă a devenit în acest mod un bun al conştiinţei unitare a muncitorilor, trecut printr-un proces volitiv ce face ca muncitorul să se dezică de individualizarea propriei performanţe, de *interesele meschine personale*[1] şi chiar să nu ceară vreo recompensă pentru ea. În acest sens, în portretele ce se fac stahanoviştilor, se pune un accent foarte mare pe modestia lor.

În consecinţă, această atitudine de deschidere maximă către populaţia muncitoare a dus la o înţelegere greşită a scopului mişcării, în sensul că se avea în vedere doar creşterea cantitativă a producţiei, fără a se mai ţine seama de ceilalţi indici : calitate, timp de muncă câştigat, economisirea materialului. Această problemă este foarte des adusă în discuţie, atât de propaganda comunistă, cât şi de propaganda anticomunistă, şi mă refer aici îndeosebi la presa din exterior, reprezentată de revista *România muncitoare, revistă a sindicaliştilor din exil*[2].

O critică şi autocritică continuă adusă mişcării stahanoviste a fost că ea nu a ajuns niciodată să fie o mişcare de masă. Deşi se pleda pentru acest lucru şi se aduceau mereu în discuţie noile metode sovietice utilizate de diferite întreprinderi sau cursurile stahanoviştilor, totuşi această critică a eşecului transformării mişcării stahanoviste într-o mişcare de masă se făcea mereu atât în presa propagandistică, cât şi în actele oficiale ale administraţiei sindicatelor[3].

b. Controlul social

Toţi muncitorii propuşi pentru promovare şi cei care fuseseră promovaţi intrau într-o altă etapă a controlului social, întrucât se stabileau birouri de propuneri pentru toate tipurile de distincţii, ce funcţionau în cadrul direcţiilor sau serviciilor de cadre ale ministerelor şi organelor centrale de stat. Una din sarcinile acestor birouri era de a întocmi tabele de propuneri pentru distincţii cu indicarea datelor personale (nume, prenume, data şi locul naşterii, numele şi profesia părinţilor, domiciliul şi locul de muncă), a profilului lor politico-social, împreună cu expunerea amănunţită a motivelor ce justificau propunerea respectivă[4]. Acest lucru indică foarte clar faptul că prin acestă metodă a promovării la locul de muncă se urmărea şi un control cât mai temeinic al individului respectiv, control justificat prin necesitatea cunoaşterii justeţei conferirii titlului.

Un alt punct al argumentaţiei noastre îl reprezintă unitatea mişcării pe care voia să o realizeze regimul. Astfel, întrecerea socialistă nu trebuia să scoată în evidenţă individul, ci munca pe care o face în numele colectivului. Personalizarea muncii dispare şi identitatea sa este înlocuită cu cea a colectivului. Pentru a da un înveliş legitim acestui furt al identităţii muncii, propaganda duce la extrem caracterul întrecerii socialiste, afirmând că pentru o bună desfăşurare a întrecerii socialiste în vederea îndeplinirii planului cincinal, trebuie trecut la o

1. „Să convingeţi pe cei care sunt preocupaţi de interesele meschine personale, să vadă interesul general" – Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Prin popor, pentru popor*, Editura P.M.R., Bucureşti, 1946, p. 24.
2. Revista apare sub egida Centrului Internaţional al Sindicaliştilor Liberi din Exil, cu sediul la Paris, centru înfiinţat în 1948.
3. Unele constatări ridicate pe marginea consfătuirii ziarului *Viaţa sindicală* cu stahanoviştii, în A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar nr. 55/1953, f. 35.
4. Decret nr. 188 pentru aprobarea regulametului pentru stabilirea procedurii de propuneri pentru disctincţiile Republicii Populare Române, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 86/1951.

altă etapă a sa. Mai exact, situaţia impune „trecerea de la munca stahanovistă individuală la munca stahanovistă pe secţie, sector sau întreaga întreprindere”[1].

Concluzii

Deşi atributul de stahanovism apare iniţial ca formă superioară a întrecerii socialiste, termenul tinde să-şi piardă limitele terminologice, cuprinzând o paletă din ce în ce mai largă de concepte şi înţelesuri. Astfel, stahanovismul se referă atât la întrecerile socialiste, cât şi la produsul acestuia, fruntaşii şi stahanoviştii. Mişcarea stahanovistă devine o expresie a tot ceea ce înseamnă depăşire de plan, fruntaşi, întreceri socialiste, şcoli de perfecţionare şi instruire. De aici şi confuzia organizatorică a şcolilor stahanoviste şi rapida acordare a premiilor şi titlurilor. Ceea ce ne atrage atenţia aici sunt şcolile stahanoviste. În deciziile ministeriale nu apare nicio menţiune privitoare la crearea sau funcţionarea acestor şcoli. Însă în rapoartele Consiliului Central al Sindicatelor privind instruirea muncitorilor apare şi titulatura de şcoli stahanoviste. Aşadar, şcolile stahanoviste, ca şi mişcarea stahanovistă în sine, se pierd printre celelalte forme de instruire practică şi teoretică a muncitorului, respectiv se confundă cu întrecerea socialistă.

Ca şi în Uniunea Sovietică, mişcarea stahanovistă nu se vrea a fi o mişcare elitară, aşa cum ar sugera-o caracterul său, ci una populară, o mişcare născută din popor, dusă de popor şi pentru popor. De aceea, pentru o dezvoltare cât mai rapidă a mişcării stahanoviste s-a propus chiar desfiinţarea titlului de fruntaş, considerat a fi o piedică în primirea titlului de stahanovist[2]. În aceeaşi ordine de idei s-a propus şi ignorarea criteriilor de confirmare a stahanoviştilor, văzute ca prea rigide şi care ridică piedici birocratice. Astfel, se propune ca unic criteriu de promovare „învăţătura stalinistă despre mişcarea stahanovistă”, aplicându-se doar „în mod creator hotărârea Partidului şi Guvernului cu privire la stahanovişti”[3].

Chiar dacă nu a fost gândită ca o acţiune premergătoare creării omului nou, mişcarea stahanovistă sau mai corect spus mişcările de dezvoltare a politicii economice urmează aproximativ aceleaşi dimensiuni şi idei de promovare şi caracterizare a noului tip de muncitor, de om : voluntarismul, munca conştientă şi spiritul de grup. Prin urmare, se observă o continuitate a mitului omului nou cu elementele sale adiacente : munca, iniţiativa, echilibrul, modestia, responsabilitatea.

Toată această preocupare pentru promovarea la locul de muncă a creat şi o alternativă a controlului social, chiar şi prin simpla evidenţă a celor ce participau la întrecerile socialiste, a celor premiaţi sau a celor înscrişi în diferitele şcoli stahanoviste.

Deşi un simplu model de propagandă a politicii economice din epocă, regimul comunist din România a dorit o adaptare a acestuia la condiţiile naţionale, preocupări care se regăsesc în baza legislativă, prin sistemul de reglementare a întrecerilor socialiste şi a sistemului de premiere. Acest lucru face ca mişcarea stahanovistă să reprezinte nu doar o metodă a politicii economice preluată de la sovietici, ci şi un reper al discursului societal ce vine în întâmpinarea discursului asupra omului nou.

1. Ecaterina Borilă, „Întrecerea socialistă, metoda comunistă de construire a comunismului”, în *Lupta de clasă, organ teoretic şi politic al Comitetului central al Partidului Muncitoresc Român*, seria a V-a, anul XXX, nr. 5, mai 1950, p. 39.
2. *Plan de organizare şi desfăşuare a Conferinţei pe ţară a stahanoviştilor, inovatorilor şi raţionalizatorilor*, 17.02.1953, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Organizatorică, dosar nr. 54/1953, f. 7.
3. *Ibidem*.

Diego Ciobotaru

Comunizarea sportului. Cazul Complexului „Gata pentru muncă şi apărare”

The ideological division of the postwar period changed the face of international relations. The „Iron Curtain” separated two antithetical models of society and determined a remote conflict between U.S.A. and U.S.S.R., each with its sphere of influence and „Philippics” against the „other”. Inevitably, the world political duality led to a struggle for supremacy between the two global superpowers and all the disagreements had political implications and consequences in all areas of daily life. All communist nations had a nationwide fitness program with a bias towards military training, modeled on the Soviet „Prepared for Work and Defense” – Gotov k trudu i oborone – *system. The system can be best described as a „militarization of sport”. The role of the military in sport was further heightened by centralized control of sports development. The impact of communism in Romanian sports movement shows the importance given by the Party leaders, „Be Prepared for Work and Defense” becoming eventually the base of physical education program.*

Keywords: sport, Soviet model, propaganda, militarization, co-optation

Divizarea ideologică a perioadei postbelice a modificat substanţial raporturile de forţe în lume. Cortina de Fier despărţea două modele antitetice de societate şi punea bazele unui conflict la distanţă între cele două superputeri mondiale, S.U.A. şi U.R.S.S., fiecare cu sfera sa de influenţă şi cu un discurs acuzator la adresa „Celuilalt". Inevitabil, dualitatea politică mondială a determinat o luptă pentru supremaţie între cei doi hegemoni globali, o dispută totală, cu implicaţii politice şi cu consecinţe în toate domeniile vieţii cotidiene. Instrumentalizarea şi dirijarea producţiei, a economiei şi, în general, a tuturor resurselor spre obţinerea avantajului strategic asupra rivalilor au dus la conturarea a două stiluri de viaţă diferite, la apariţia şi promovarea a două sisteme antagonice de raportare la existenţă.

Necesitatea sovietizării sportului românesc postbelic este o consecinţă a deteriorării relaţiilor Est-Vest şi a politicii de integrare a Europei de Est în sfera de influenţă a U.R.S.S., sportul sovietic fiind receptat ca un „îndreptar şi preţios ajutor"[1] în formarea „Sportului Popular" românesc. Mai precis, vorbim despre o parte a eforturilor Kremlinului de a subordona total R.P.R. şi de a se asigura de loialitatea comuniştilor autohtoni prin intermediul unor măsuri de uniformizare instituţională. Iminenţa unui nou conflict armat, ce ar fi pus faţă în faţă sistemul democrat anglo-american şi „democraţiile populare" în frunte cu U.R.S.S. au condus la o permanentă stare de mobilizare, la o muncă continuă pentru apărarea patriei şi a sistemului socialist. Sub masca pacifismului şi a dezvoltării sportului de masă, Uniunea Sovietică a inaugurat în mişcarea sportivă proprie sistemul G.T.O. („Gotov k trudu i oborone")[2] încă din perioada interbelică, o formă organizată de pregătire paramilitară a tineretului, similară mişcării stahanoviste[3]. Cele două mişcări se vor contopi treptat, stahanoviştii fiind îndemnaţi să activeze în sport, iar sportivii „fruntaşi" erau delegaţi în fabrici şi mine pentru a organiza competiţii. Kremlinul încerca astfel să creeze o strânsă legătură între productivitatea în muncă şi succesul în plan sportiv[4].

Trebuie menţionat faptul că acesta nu este propriu-zis o invenţie a conducerii bolşevice, Lordul Baden-Powell realizând un prim model al mişcării destinat antrenării echipelor de „cercetaşi" (*Boy Scout*) în domenii precum tir şi atletism, denumit „Be Prepared for Work and Defence", încă din anul 1907[5]. La iniţiativa „Marelui" Komsomol, G.T.O. a fost legiferat şi organizat pentru prima dată în anul 1931, formând în timp „baza sistemului sovietic de cultură fizică"[6]. Într-un discurs adresat tineretului sovietic, Mihail Ivanovici Kalinin sintetiza esenţa G.T.O. ca fiind „[…] desvoltarea multilaterală a omului, ca el să ştie să alerge bine, să

1. „Sportul sovietic îndreptar şi preţios ajutor sportului din R.P.R.", *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1605, sâmbătă, 4 februarie 1950, p. 1.
2. James Riordan, „The Impact of Communism on Sport", *Historical Social Research*, vol. 32, nr. 1, 2007, p. 112, şi Irina Makoveeva, „Soviet Sports as a Cultural Phenomenon : Body and/or Intellect", în *The Russian Body (Studies in Slavic Cultures)*, vol. III, University of Pittsburgh, 2002, p. 13.
3. Robert Edelman, *Serious Fun. A History of Spectator Sports in the USSR*, Oxford University Press, Oxford, 1993, p. 36.
4. *Ibidem*.
5. James Riordan, art. cit., p. 112.
6. „Comsomolul şi sportul", *Sportul Popular*, anul V, nr. 1583, duminică, 5 ianuarie 1950, p. 2 ; „Insigna G.T.O.", *Sportul Popular*, sâmbătă, 18 martie 1950, p. 3.

înoate, să meargă repede şi frumos, ca toate organele sale să fie sănătoase. Adică să fie om normal şi puternic, gata pentru muncă şi apărare"[1].

„Drumul glorios parcurs de mişcarea sportivă sovietică de cultură fizică şi sport" se datora „Marelui Comsomol Leninist-Stalinist", după cum titra şi *Sportul Popular*, organul de presă al Comitetului de Cultură Fizică şi Sport din R.P. Română, un îndemn adresat Uniunii Tineretului Muncitoresc (U.T.M.) pentru începerea unui astfel de program şi în mişcarea sportivă românească. Prin Complexul sportiv G.T.O., sovieticii urmăreau creşterea productivităţii muncii şi apărarea statului împotriva unei agresiuni armate, printr-o activitate sportivă continuă a tinerilor muncitori din fabrici, uzine şi colhozuri, întemeiată pe antrenament ştiinţific şi multilateralitate în domeniu[2]. Până în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, conform „statisticilor" sovietice, peste 20 de milioane de oameni din U.R.S.S. au trecut normele cerute de Complexul G.T.O., contribuind astfel la succesul Uniunii Sovietice în „Marele Război de Apărare a Patriei", când pregătirea „i-a ajutat să lupte şi să învingă pe duşman, să-l întreacă din punct de vedere fizic şi moral"[3]. Viabilitatea sistemului a dus la extinderea acestuia, Comsomolul constituind modelul B.G.T.O.[4] (pentru copii) şi G.T.O. gr. II, cu norme mult mai complicate, o „treaptă în drumul spre definitiva consacrare sportivă"[5].

U.R.S.S. şi-a impus modelele politice şi culturale sferei de influenţă care avea şi rolul unui spaţiu de securitate, sportul nefiind exclus acestei tendinţe[6]. Complexul sportiv G.T.O. a fost „exportat", fiind implementat treptat în toate „democraţiile populare"[7]. Primul pas în acest demers a fost asigurarea prezenţei instituţiilor Armatei („Ţ.S.K.A." – Clubul Sportiv Central al Armatei) şi Poliţiei politice („Dinamo") în viaţa sportivă[8], maximizându-se astfel importanţa acestora în societate. Susţinute de conducerea P.M.R., aceste două cluburi s-au aşezat în prim-planul activităţii sportive româneşti, rezultatele lor şi tehnica folosită servind drept exemplu pentru celelalte asociaţii sportive, fie ele studenţeşti, sindicale sau săteşti[9]. Şi în acest caz, sincronizarea Europei de Est la realităţile instituţionale sovietice este un fapt dovedit[10]. Apariţia echipelor „departamentale" în Europa Centrală şi de Est, asociaţii-satelit

1. „G.M.A. trebuie să devină baza activităţii sportive", *Sportul Popular*, joi, 16 martie 1950, p. 1.
2. *Sportul Popular*, sâmbătă, 18 martie 1950, p. 1, şi „Complexul G.T.O., drumul spre multilateralitate sportivă", *Sportul Popular*, joi, 4 mai 1950, p. 7.
3. „Comsomolul şi sportul", art. cit., p. 2.
4. Pentru copiii cu vârste de 14-15 ani, având ca scop *o bună dezvoltare fizică a tinerilor prin lecţii de educaţie fizică şi sport – Sportul Popular*, sâmbătă, 18 martie 1950, p. 3.
5. „Comsomolul şi sportul", art. cit., p. 2.
6. Paul Nistor, „Relaţiile României comuniste cu U.R.S.S. în 1955. Aspecte culturale şi nonpolitice", în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, tom XLVI, Iaşi, 2009, p. 367.
7. În Bulgaria, „Gotov za trud i otbrana" (G.T.O.) a fost introdus încă din anul 1949. Date despre implementarea mişcării sovietice în Bulgaria găsiţi în studiul lui Vassil Girginov „Fitness «Wars»: Purpose and Politics in Communist State-Building", în J.A. Mangan (ed.), *Militarism, Sport, Europe. War without Weapons*, *The European Sports History Review*, vol. 5, Frank Cass Publishers, Londra, 2005, pp. 257-283.
8. James Riordan, art. cit., p. 112; *Idem*, „Soviet Sport and Soviet Foreign Policy", *Soviet Studies*, vol. 26, nr. 3, iulie 1974, p. 323.
9. „O zi de antrenament de football, la C.S.C.A. şi Dinamo", *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1600, duminică, 29 ianuarie 1950, pp. 1 şi 3.
10. Mimetismul sistemului asociativ sovietic reiese din denumirea formelor asociative ale Armatei şi Poliţiei în sport. Astfel, echipa Securităţii centrale sovietice era formaţia „Dinamo" Moscova, la nivel local sau regional existând acelaşi nume pentru asociaţiile sportive ale structurilor de represiune („Dinamo" Kiev, Minsk, Tbilisi etc.). În ţările subordonate politic Uniunii Sovietice întâlnim des, atât la nivel central, cât şi local, cluburi sportive departamentale denumite „Dinamo" (Bucureşti, Braşov, Bacău – în România, „Dynamo" Berlin în R.D. Germană, exemplele putând continua cu cazul Iugoslaviei, Cehoslovaciei etc.). Interesant este faptul că în Polonia („Gwardia"), Bulgaria („Levski")

ale „fratelui mai mare” de la Moscova ilustrează politica de sovietizare a sportului. Iniţial, acestea reprezentau doar filiale ale modelului sovietic, fiind înfiinţate şi organizate conform directivelor de la Kremlin şi sub îndrumarea consilierilor ruşi[1].

Complexul sportiv „Gata pentru Muncă şi Apărarea Republicii Populare Române” (G.M.A.) este adaptarea românească a mult mai titratului G.T.O. Printr-un demers jurnalistic susţinut, care viza propaganda internă a reuşitelor G.T.O., organul de presă al C.C.F.S., *Sportul Popular*, poate fi considerat iniţiatorul demersului de înfiinţare a complexului G.M.A. În realitate, decizia înfiinţării G.M.A. a fost luată în zilele de 23-24 ianuarie 1950 de către conducerea C.C. al P.M.R., „Planul de desfăşurare a luptei pentru pace în R.P.R. (19 puncte) prezentat în cadrul Plenarei a V-a” menţionând rolul C.C.F.S., al sindicatelor şi U.T.M. în această iniţiativă[2].

În tentativa totalitară de manipulare a opiniei publice şi de simulare a datoriei civice, propunerea de înfiinţare este atribuită tinerilor muncitori de la Uzinele „Sovromtractor” din Braşov[3], o întreprindere oarecare dintr-un oraş de provincie. Prin astfel de simulacre, P.M.R. dorea să prezinte opiniei publice ideea de reprezentativitate a poporului şi facilitatea legislativă a oamenilor muncii, noii conducători ai „democraţiei populare”.

Conform relatării din *Sportul Popular*, grupul de iniţiativă a propus Comitetului Central al Uniunii Tineretului Muncitor înfiinţarea unui complex polisportiv denumit „Gata pentru Muncă şi Apărarea Republicii Populare Române”. În urma discursului tov. Buturea Niculae (secretarul organizaţiei de tineret) referitor la importanţa culturii fizice şi a sportului sovietic, „entuziasmul” celor peste 1.000 de tineri muncitori adunaţi în sala de festivităţi a uzinei la şedinţa organizaţiei U.T.M. „n’a mai putut fi stăvilit”[4]. În linii mari, şedinţa U.T.M. din sala de festivităţi a uzinei „Sovromtractor” este o parodie politică specifică sistemului propagandistic comunist. Este prezentată „Hotărârea Biroului Politic al C.C. al P.M.R. asupra problemei stimulării şi dezvoltării continue a culturii fizice şi a sportului” din iunie 1949 şi, într-o atmosferă festivă, dominată de clişee propagandistice („Tineri din lumea’ntreagă, idealuri noi făurim…”, „Veniţi din orice ţară, războ să n’avem iară”)[5] şi de agitatori, este propusă înfiinţarea Complexului sportiv G.M.A., după „chipul şi asemănarea” G.T.O. sovietice. Şedinţa are un caracter mobilizator prin puterea exemplului, *Sportul Popular* promovând imaginea tânărului muncitor determinat, ambiţios şi dedicat angajamentelor de viitor. Un anume muncitor Voicu Vasile este promovat de redacţia ziarului ca exponent al celor 1.000 de membri U.T.M. care cer înfiinţarea G.M.A. Redacţia îi atribuie acestuia o intervenţie prin care cerea

---

şi Ungaria („M.T.K.”) nu întâlnim la nivel central denumirea sovietică „Dinamo”. În cazul Armatei, o parte a cluburilor au adoptat denumirea „Ţ.S.K.A.”, după echipa moscovită, una dintre „vârfurile de lance” ale sportului sovietic. România (C.S.C.A., C.C.A., ulterior „Steaua”) şi Bulgaria au respectat cu „sfinţenie” directivele Kremlinului în privinţa denumirii, celelalte „democraţii populare” folosind variaţii regionale ale formulei Ţ.S.K.A. : „Armeesportvereinigung Vorwäots” (A.S.V.) în RDG, „Partizan” şi „Crvena Zvezda” („Steaua Roşie”) în Iugoslavia, „Honvéd” (în Ungaria), „Legia” (Polonia) şi „Dukla” (Cehoslovacia).

1. Justin Gafiuc, „Dinu şochează : *Dinamo este o creaţie bolşevică*”, *Gazeta Sporturilor*, 20 februarie 2010, şi „*Constantin Anghelache* : «Dinamo a apărut printr-un mizerabil subterfugiu politic»”, *Gazeta Sporturilor*, 19 februarie 2010 ; „Incredibil : Doi agenţi sovietici au pus la cale înfiinţarea Stelei ! Cum a scăpat de retrogradare în primul sezon”, *ProSport*, 7 martie 2011.
2. Arhivele Naţionale ale României (A.N.R.), fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Cancelarie, dosar nr. 7, vol. I, ff. 139-149, *apud* Arhivele Naţionale ale României, *România. Viaţa politică în documente (1950)*, Bucureşti, 2002, p. 47.
3. *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1618, sâmbătă, 18 februarie 1950, p. 1.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*.

„un G.T.O. al nostru". Conform reportajului amintit, zeci de muncitori au urmat exemplul tov. Voicu Vasile luând cuvântul, astfel încât sala „răsuna" de angajamente. La închiderea şedinţei, tov. Bivol (din partea organizaţiei de partid a uzinei) îşi declara sprijinul personal şi al structurii pe care o reprezintă în „iniţiativa creării unui complex polisportiv după modelul G.T.O.-ului, [...] ca acela al eroicului Comsomol". Prezentarea propagandistică a şedinţei este definitivată prin descrierea ataşamentului muncitorilor faţă de valorile socialismului şi ale statului, „din cele 1.000 de piepturi izbucnind în urale : «Trăiască Partidul Muncitoresc Român, iniţiatorul şi sprijinitorul sportului de mase în Republica Populară Română»"[1].

Propunerea a fost înaintată ulterior printr-o telegramă Comitetului Central al Uniunii Tineretului Muncitor[2]. În baza „Manifestului" comunist de stimulare şi dezvoltare continuă a culturii fizice şi a luptei poporului muncitor pentru pace, tinerii muncitori ai uzinei „Sovromtractor" argumentau necesitatea adoptării mişcării G.T.O. sovietice în scopul „făuririi unei vieţi noi"[3]. În viziunea acestora, „Patria" avea nevoie de „un tineret luminos şi viguros, dornic de viaţă, cu nervi de oţel şi muşchi de fier, capabil de fapte glorioase în muncă şi luptă"[4]. Clişee propagandistice referitoare la datoria fiecărui tânăr de a fi „un luptător entuziast pentru socialism, un muncitor conştient în câmpul muncii constructive" sunt asimilate datoriei individuale faţă de apărarea cu „dârzenie şi înflăcărare" a R.P.R., rezultând prototipul „omului nou, hotărât să învingă cu bărbăţie toate greutăţile ce-i stau în cale"[5].

La o zi de la şedinţa organizaţiei U.T.M. a întreprinderii „Sovromtractor", *Sportul Popular* publica „reacţiile" muncitorilor din alte centre la aflarea veştii. Iniţiativa constituirii G.M.A. era îmbrăţişată de tinerii muncitori ploieşteni şi studenţii de la Institutul de Ştiinţe Economice şi Planificare (I.S.E.P.) Bucureşti. Întruniţi în „meetinguri", aceştia au trimis două moţiuni Comitetului Central al U.T.M., contribuind la răspândirea sportului de masă şi la perfecţionarea rezoluţiei de la Braşov. Demersul, cum spuneam, nu este unul singular. Conform relatării *Sportului Popular*, iniţiativa a avut „un larg răsunet şi pretutindeni, atât în Capitală, cât şi în restul ţării, tinerii muncitori sportivi şi-au manifestat bucuria de a putea participa la o competiţie menită să-i întărească în lupta pentru pace şi construirea socialismului"[6]. Sportul era promovat ca „factor de înfrăţire între popoare în lupta pentru pace", fiind perceput astfel în teritoriu şi promovat ca atare de activiştii locali[7].

Rolul presei este foarte important în transmiterea aşa-zisei iniţiative muncitoreşti, în desfăşurarea muncii de agitaţie. Directiva centrală a P.M.R. în vederea legiferării Complexului polisportiv G.M.A. era atribuită poporului, în scopul legitimării acesteia. Prin intermediul cotidianului menţionat, Direcţia pentru Agitaţie şi Propagandă manipula şi propaga ideile conducerii partidului prin prezentarea unor momente spontane de iniţiativă, urmărindu-se mobilizarea întregii ţări pentru adoptarea deciziei finale. Tov. Puiu Anghel, membru în Biroul Sectorului U.T.M. – Studenţi din cadrul I.S.E.P. Bucureşti, este citat de publicaţia C.C.F.S., frânturi ale discursului oferind răspunsuri la problema instituţionalizării sportului. Astfel, tov. Anghel le declara studenţilor întruniţi :

1. *Ibidem.*
2. *Ibidem.*
3. *Ibidem.*
4. „De când fac sport, lucrez mai bine la strung. Scrisoarea muncitorului sportiv Oroş Tudor de la Fabrica «Dinamo» Cotroceni", *Sportul Popular*, duminică, 5 martie 1950, p. 1.
5. *Sportul Popular*, sâmbătă, 18 februarie 1950, p. 1.
6. „Noi propuneri adresate Comitetului Central al U.T.M. pentru înfiinţarea complexului polisportiv G.M.A.", *Sportul Popular*, duminică, 19 februarie 1950, p. 1 ; „Tineretul, o forţă puternică în lupta pentru pace", *Sportul Popular*, sâmbătă, 25 martie, 1950, p. 1.
7. Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Vaslui (S.J.A.N. Vaslui), fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 8/1949-1950, f. 64.

Complexul G.T.O. a fost expresia clară a marelui progres realizat de cultura fizică şi sportului sovietic. Ideia educaţiei fizice multilaterale care să asigure pregătirea pentru muncă şi apărarea patriei răspunde cât se poate de bine minunatei însufleţiri patriotice a tineretului sovietic. Tocmai de aceea, milioane de oameni au întrecut normele complexului.

Referindu-se la „Insigna G.T.O.”, tânărul activist amintit lăuda eforturile „milioanelor de oameni” din U.R.S.S., distincţia devenind „una de mare preţ” în opinia acestuia, sinonimă cu „un om sănătos, plin de forţă şi rezistenţă”[1]. Dădescu Georgeta, studentă I.S.E.P., a vorbit despre munca pentru „însuşirea ştiinţei şi de o temeinică pregătire fizică” ca principale ţeluri ale colegilor ei, măsuri destinate „a ne oţeli şi astfel să fim capabili de a corespunde marilor sarcini care ne stau în faţă”[2]. Tov. Mărghescu Dorina a nuanţat viziunea comunistă asupra problemei tineretului şi sportului, „providenţa” statului asupra mişcării fiind un prim pas în crearea „omului nou” :

Noi nu mai vrem să avem generaţii de intelectuali bolnăvicioşi, cu o slabă constituţie fizică. Tinerii noştri trebuie să crească mândri şi sănătoşi, pentru a fi în stare să apere cu pieptul lor la nevoie, scumpa noastră Patrie, Republica Populară Română.

Intervenţia se încheie în mod formal prin angajamentul de a continua cu „o susţinută muncă de agitaţie în legătură cu înfiinţarea concursurilor”[3]. Deducem că prin astfel de „actori” – exponenţi ai claselor socioprofesionale – poziţia oficială a partidului se făcea auzită şi propagată.

În spatele discursului pacifist („Suntem stegari căliţi ai veacului ce vine/ Purtând în inimi alte destine”) şi al grijii faţă de sănătatea tineretului, de destinele căruia erau legate cu adevărat construirea socialismului în România, complexul G.M.A. era destinat să apere „cuceririle democratice”, stabilitatea regimului şi perpetuarea acestuia. Discutăm despre o organizare paramilitară a tineretului, „întocmai ca şi în marea Ţară a Socialismului”, unde „în războiul pentru Apărarea Patriei a contribuit din plin şi pregătirea sportivă”[4]. Observăm o formă aparent inofensivă de control social, precum şi de adeziune politică inspirată din totalitarismul nazist[5].

Demersul redacţiei *Sportului Popular* în privinţa organizării complexului sportiv amintit oferă o imagine asupra politicii de integrare prin sport a minorităţilor, numite în epocă „naţionalităţi conlocuitoare” (conform art. 24 din Constituţia R.P.R. din anul 1948), angrenarea acestora în aşa-zisa viaţă politică prin expunerea mediatică a perspectivei proprii. Impactul comunismului în sport reise şi din priorităţile interne ale politicii de dezvoltare a regimului. Construirea unei noi identităţi naţionale („Nation-building”), bazată pe valorificarea elementelor „progresiste” din trecut şi integrarea minorităţilor în cadrul noului sistem internaţional proletar, este o acţiune necesară noii puteri în obţinerea loialităţii populaţiei, în tentativa consolidării „mitului unităţii”, a obţinerii stabilităţii politico-economice şi, nu în ultimul rând, dezvoltarea socială[6]. „Meetingul” tinerilor muncitori de la Uzinele „Janoş Herbac” din Cluj[7]

1. „Noi propuneri adresate Comitetului Central al U.T.M. pentru înfiinţarea complexului polisportiv G.M.A.”, *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1619, duminică, 19 februarie 1950, p. 1.
2. *Ibidem.*
3. *Ibidem.*
4. *Ibidem.*
5. Pentru mai multe informaţii despre structurile paramilitare naziste „Hitler jugend”, organizarea acestora şi rolul avut în timpul dictaturii naziste în Germania, vezi Alan Dearn, *The Hitler Youth (1933-1945)*, Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2006.
6. James Riordan, *The Impact of Communism…*, pp. 111-112.
7. I. Roşescu, „Meetingul tinerilor muncitori dela Uzinele «Janoş Herbac» din Cluj”, *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1621, miercuri, 22 februarie 1950, p. 3.

este un astfel de exemplu propagandistic. Unitatea ideilor şi ţelul comun în acţiune sunt prezentate ca fiind atitudini ce transcend diferenţele etnice, lingvistice şi confesionale. Citirea textului moţiunii de la Braşov atât în limba română (de către „tânăra Leontina Leoneanu"), cât şi în limba maghiară (de Ernst Palko) şi mai ales adeziunea comună din final[1] întăresc afirmaţiile referitoare la politica comunistă de integrare a „naţionalităţilor conlocuitoare" în noul proiect statal. Sprijinul la proiectul G.M.A. şi l-au manifestat şi elevii, cazul Liceului „Unirea" din Focşani fiind ales de către *Sportul Popular* ca fiind exponenţial pentru adeziunea tineretului din sistemul preuniversitar. Un „meeting", urmat de o şedinţă plenară la Liceul „Unirea" în data de 26 februarie 1950 au fost formele de manifestare ale „simpatiei" faţă de propunerile tinerilor muncitori de la „Sovromtractor"[2].

Pornită ca „moţiune" a tineretului muncitoresc, implementarea complexului sportiv sovietic G.T.O. în societatea românească a devenit imediat unul dintre punctele de interes ale „fruntaşilor sportului nostru", aflaţi la şcoala de perfecţionare din Capitală, unde, conform descrierii din ziar, aceştia „depun zilnic eforturi pentru a-şi ridica nivelul tehnic după metode ştiinţifice". Un „meeting-fulger" al acestora s-a concretizat într-o moţiune proprie, prin care îşi propuneau să pregătească cât mai mulţi „ostaşi pentru concursurile insignei, pentru ca, în acest fel, să fie căliţi fiziceşte, viguroşi, aşa cum trebuie să fie ostaşii unei armate de tip nou, care urmează exemplul glorioasei Armate Sovietice", pentru „munca de înaltă productivitate şi pentru apărarea cuceririlor clasei muncitoare din R.P.R."[3]. Analizând pas cu pas strategia propagandistică a P.M.R., putem observa o structură piramidală ascendentă, ce porneşte de la clasa muncitoare, continuă cu elevii, studenţii şi „fruntaşii sportului românesc", propunerea ajungând ulterior la structurile centrale de partid şi la conducerea C.C.F.S. Iniţiativa este demarată de tineretul muncitor, desăvârşită de intelectualitatea în formare a Republicii şi de specialiştii în domeniu. La nivel propagandistic, acţiunea de simulare a iniţiativei politice este atent construită, urmărindu-se îmbinarea perfectă a muncii fizice cu îndrumarea ştiinţifică, factorul politic subordonându-se mediatic propunerilor populare, girând şi desăvârşind legislativ iniţiativa acestora.

„Meetinguri" similare cuprind treptat întreaga ţară, având acelaşi scenariu de desfăşurare şi, cel mai important, aceeaşi finalitate, adeziunea la propunerea muncitorilor de la „Sovromtractor"[4]. Un rol important în realizarea acestor manifestaţii l-au avut „agitatorii" sportivi[5] trimişi de comitetele judeţene şi orăşeneşti pe teren pentru asigurarea unei atmosfere de

1. „Tânăra Leontina Leonescu a cetit în limba română, iar tânărul Ernst Palko, în limba maghiară, moţiunea adresată de tinerii de la Braşov Comitetului Central al U.T.M. Cu aplauze, tinerii şi tinerele dela Uzinele «Janoş Herbac» au votat moţiunea prin care şi-au manifestat adeziunea la propunerea de a se înfiinţa un complex polisportiv denumit «Gata pentru Muncă şi Apărarea Republicii Populare Române»" – I. Roşescu, „Meetingul tinerilor muncitori dela Uzinele «Janoş Herbac» din Cluj", *Sportul Popular*, miercuri, 22 februarie 1950, p. 3.
2. „Tot mai mulţi tineri muncitori cer înfiinţarea complexului polisportiv G.M.A.", în *Ibidem*.
3. A. Călin, „G.M.A. întruneşte adeziunea maselor de sportivi din întreaga ţară", *Sportul Popular*, vineri, 24 februarie 1950, p. 1.
4. Beno Feldman, „Şi tinerii muncitori din Bacău au cerut înfiinţarea complexului G.M.A.", *Sportul Popular*, sâmbătă, 25 februarie 1950, p. 3; „Tinerii muncitori şi elevi din Satu Mare au cerut înfiinţarea complexului polisportiv G.M.A.", *Sportul Popular*, sâmbătă, 26 februarie 1950, p. 1; „Mereu sosesc noi propuneri pentru înfiinţarea complexului polisportiv G.M.A. Muncitorii din Sf. Gheorghe cer înfiinţarea complexului G.M.A.", *Sportul Popular*, marţi, 28 februarie 1950, p. 1; Lucia Tarla, „Înfiinţarea complexului polisportiv G.M.A. este cerută de tot mai mulţi tineri muncitori şi elevi. Meetingurile de la Constanţa şi Călăraşi. Moţiunea rugbiştilor de la Locomotiva Bucureşti", *Sportul Popular*, miercuri, 1 martie 1950, p. 1.
5. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 8/1949-1950, f. 16.

entuziasm general şi pentru popularizarea demersului legislativ, în lipsa altor forme de propagare a mesajului. Asemenea unei structuri radiale cu originea în Braşov, centrul geografic al R.P.R., „meetingurile” de susţinere se întind până în toate colţurile ţării, antrenând muncitori, elevi, studenţi, sportivi şi activişti de partid la elaborarea unei forme legislative ce urma să garanteze dezvoltarea sportului de masă şi să asigure totodată şi o primă instruire militară.

Întâlnim şi o primă formă de „marketing” politic desfăşurat de propagandiştii de la cotidianul *Sportul Popular*, aceştia folosind imaginea finaliştilor „Campionatului Popular de Schi”[1], a „sportivilor noştri fruntaşi”[2] şi a „maeştrilor emeriţi sovietici”[3], pentru a populariza ideea constituirii G.M.A. Întruniţi în sala Comitetului orăşenesc pentru Cultură Fizică şi Sport din Braşov, „tineri mineri de pe Valea Jiului, elevi dela Iaşi, ţărani muncitori din judeţul Rădăuţi ş.a.m.d.”, prin vocea lui Merica Alexandru şi-au declarat simpatia şi ataşamentul pentru înfiinţarea complexului G.M.A. Acest tânăr, „cunoscut prin frumoasa performanţă pe care a realizat-o la finalele Cupei Tineretului Muncitor”, vorbea despre „datoria de onoare”, cea a înfiinţării „unui complex polisportiv şi în ţara noastră”[4].

Arhivele Comitetului Judeţean P.M.R. Vaslui vorbesc despre mobilizarea activiştilor locali în răspândirea moţiunii de la Braşov. Trecând peste clişeele propagandistice ale cotidianului *Sportul Popular*, planurile de muncă şi rapoartele de activitate ale U.T.M. Vaslui ilustrează o situaţie diametral opusă celei prezentate ca variantă oficială de către conducerea centrală de partid. Implementarea complexului sovietic G.T.O. în mişcarea sportivă românească este „meritul” exclusiv al structurilor de conducere ale P.M.R. şi al activiştilor locali. Astfel, măsura organizării colectivului Secţiei Judeţene Vaslui a C.F.S. era urmată de „prelucrarea şi popularizarea G.M.A.” prin intermediul „activului” de plasă[5]. Trimiterea lunar a unui număr de 20 de agitatori sportivi, instruiţi special spre a prelucra „importanţa Complexului legată de lupta pentru pace”, era un prim pas în pătrunderea mesajului în „masse”, urmată de organizarea a 12 conferinţe despre importanţa sportului în R.P.R.[6] Demonstraţiile sportive în „faţa tinerilor săteni” completau demersul local în popularizarea iniţiativei de partid[7]. Raportându-ne tot la nivel local, putem observa conlucrarea Comitetului Judeţean pentru Cultură Fizică şi Sport cu structurile similare ale C.G.M. şi U.T.M. în realizarea „marilor manifestări sportive” de pe stadionul „Locomotiva” şi a „deplasărilor pentru popularizarea sportului şi introducerea Complexului G.M.A.”[8]. Măsurile luate de conducerea locală de partid nu au avut însă efectele scontate, aceştia recunoscând în documentele interne faptul că nu au „lipsuri multe”[9] şi nu au „adâncit şi popularizat suficient în organizaţiile de bază din

1. „Finaliştii Campionatului Popular de Schi au cerut înfiinţarea Complexului G.M.A.”, *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1624, sâmbătă, 25 februarie 1950, p. 1.
2. „Complexul G.M.A., o nouă contribuţie la lupta pentru pace. De vorbă cu sportivii noştri fruntaşi”, *Sportul Popular*, sâmbătă, 15 aprilie 1950, p. 3 ; „*Sportul Popular* a trasat sportivilor linia justă. Scrisoarea campionului mondial universitar Dumitru Tălmaciu”, *Sportul Popular*, sâmbătă, 18 martie 1950 ; p. 5, şi „«Voiu sprijini cu drag pe tovarăşii mei de arme !» (Ostaş Petre Zambreşteanu – *recordman* naţional de atletism)”, *Sportul Popular*, duminică, 14 mai 1950, p. 5.
3. „Să ne însuşim experienţele sportului sovietic ! Maestrul emerit Nicolai Karakulov vorbeşte despre Complexul G.T.O.”, *Sportul Popular*, sâmbătă, 8 aprilie 1950, p. 7 ; „«Maeştrii sportului sovietic despre G.T.O.» (Interviu cu Leonid Meşcov, campion şi *recordman* de înnot al U.R.S.S.)”, *Sportul Popular*, sâmbătă, 18 martie 1950, p. 3.
4. „Finaliştii Campionatului Popular de Schi au cerut înfiinţarea Complexului G.M.A.”, *Sportul Popular*, sâmbătă, 25 februarie 1950, p. 1.
5. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 8/1949-1950, ff. 106, 114 şi 179.
6. *Ibidem*, ff. 106 şi 163.
7. *Ibidem*, f. 106.
8. *Ibidem*, ff. 106, 109, 111 şi 154.
9. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 9/1950, ff. 23 şi 25.

Judeţ Complexul G.M.A.", astfel că „mai sunt unele organizaţii de bază unde nu cunosc această problemă"[1] şi nu există aspiranţi înscrişi pentru obţinerea Insignei[2].

Revenind la perspectiva „oficială" a P.M.R., aflăm că în urma tuturor acestor „entuziaste cereri ale tineretului muncitor", Comitetul Central al U.T.M. a propus C.C.F.S. de pe lângă Consiliul de Miniştri introducerea complexului polisportiv G.M.A. printr-o scrisoare deschisă, menită a satisface interesul popular[3]. Pe baza moţiunilor şi telegramelor primite din teritoriu, şedinţa plenară a C.C. al U.T.M. din 2-3 martie 1950 de la Bucureşti a făcut primii paşi spre instituţionalizarea modelului sovietic G.T.O. Scrisoarea adresată conducerii C.C.F.S. menţionează în mod expres cererea ca fiind una actuală, „în împrejurările zilei de azi, în condiţiunile considerabilelor succese ale lagărului păcii condus de Uniunea Sovietică în lupta împotriva imperialiştilor anglo-americani provocatori de războiu"[4]. În aceste circumstanţe externe, tineretului îi revenea sarcina „luptei pentru apărarea păcii" şi pentru „consolidarea puterii şi înflorirea scumpei noastre patrii, Republica Populară Română". Decizia înfiinţării complexului G.M.A. este o continuare a reformei instituţionale sportive româneşti, prin aplicarea temeinică a „Hotărârii Biroului Politic al C.C. al P.M.R. asupra problemei desvoltării continue a culturii fizice şi sportului" (iunie 1949) pentru „a lichida caracterul sporadic al atragerii tineretului la sport, pentru a ridica nivelul politic al masselor de tineri sportivi". Introducerea Complexului G.M.A. era privită şi ca o contribuţie la „educarea tineretului în spiritul dragostei nemărginite faţă de Partidul Muncitoresc Român, faţă de scumpa noastră Patrie" şi, nu în ultimul rând, faţă de „conducătoarea lagărului păcii şi socialismului şi al ei genial învăţător şi conducător al omenirii muncitoare, I.V. Stalin"[5].

G.M.A. urma să devină „baza activităţii sportive româneşti", o unificare a eforturilor competiţionale populare cuprinzând „masele de oameni ai muncii", şi nu doar „o simplă întrecere"[6]. În urma scrisorii deschise a C.C. al U.T.M., C.C.F.S. întocmise regulamentul acestei competiţii, adaptând G.T.O. la realităţile româneşti, pe baza „angrenării tineretului într-o continuă activitate sportivă, bazată pe o temeinică pregătire ştiinţifică în disciplinele sportive cu caracter utilitar"[7]. Eşecul pe termen lung al competiţiilor de masă (Crossul „Să întâmpinăm 1 Mai", Cupa Tineretului Muncitor, Campionatul Popular de Nataţie, Insigna de Polisportiv, Campionatul Popular de Şah ş.a.), eficiente în faza incipientă a pătrunderii sportului în clasa muncitoare, constă tocmai în lipsa unei activităţi continue a tineretului în toate disciplinele sportive, „preocuparea principală în munca sportivă revenind exclusiv foot-balului"[8].

Punându-se accentul pe mobilizarea unui număr cât mai mare de tineri şi tinere la competiţiile populare[9], se neglijase pregătirea tehnică sportivă, astfel încât existau diferenţe foarte mari de valoare între „sportivii fruntaşi" şi masa largă a tineretului muncitor. Era de datoria Partidului rezolvarea acestor deficienţe tehnice, impunerea complexului sportiv G.M.A.

---

1. *Ibidem*, dosar nr. 8/1949-1950, f. 164.
2. *Ibidem*, f. 174.
3. *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1634, sâmbătă, 11 martie 1950, p. 1.
4. „Comitetul Central al U.T.M. a propus introducerea complexului polisportiv «Gata pentru muncă şi apărarea Republicii Populare Române». Scrisoare adresată Comitetului pentru Cultură Fizică şi Sport de pe lângă Consiliul de Miniştri", în *Ibidem*.
5. *Ibidem*.
6. „G.M.A. trebuie să devină baza activităţii sportive", *Sportul Popular*, joi, 16 martie 1950, p. 1.
7. „Se lucrează la regulamentul Complexului G.M.A.", în *Ibidem*.
8. „În noile condiţii de desvoltare a sportului în ţara noastră înfiinţarea Complexului G.M.A. a devenit o necesitate", *Sportul Popular*, joi, 23 martie 1950, p. 5.
9. „Conform statisticilor P.M.R., la competiţiile de massă organizate în anul 1949 au fost mobilizaţi peste 1.400.000 de tineri şi tinere" – *apud* „În noile condiţii de desvoltare a sportului în ţara noastră înfiinţarea Complexului G.M.A. a devenit o necesitate", art. cit.

urmând a servi acestui ţel, „având la bază un riguros control medical”[1] efectuat de către specialişti ai Ministerului Sănătăţii[2]. Sportul este direcţionat şi în sprijinul popularizării „cunoştinţelor de higienă” şi a însuşirii normelor de prim-ajutor medical.

Ziua de 1 Mai 1950, moment „de trecere în revistă a forţelor de luptă ale oamenilor muncii din lumea întreagă” şi „de frăţietate internaţională pentru victoria păcii şi a socialismului”[3], a fost folosită de P.M.R. şi Direcţia de Agitaţia şi Propagandă pentru definitivarea proiectului. Toată campania mediatică şi propagandistică din presă a culminat cu hotărârea Consiliului de Miniştri referitoare la introducerea Complexului Sportiv de Stat G.M.A.[4], un „cadou” al statului către tinerii săi cetăţeni. Un alt moment solemn, demn de menţionat în legătură cu 1 Mai 1950, este şi răsplătirea „sportivilor fruntaşi” cu titlul de „maestru al sporturilor în R.P.R.”, o măsură de stimulare a activităţii preluată din mediul sovietic[5] şi legiferată de conducerea C.C.F.S. Titulatura era acordată pe baza regulamentului de clasificare sportivă din R.P.R., fiind „vârful piramidei” sportive. Purtătorul distincţiei devenea automat model de urmat pentru „tinerii muncitori de la oraşe şi sate”[6].

Hotărârea Consiliului de Miniştri a survenit în urma şedinţei executivului din 11 aprilie 1950, ca răspuns la referatul preşedintelui C.C.F.S., Gheorghe Vidraşcu. Actul de înfiinţare statua necesitatea complexului polisportiv şi reitera importanţa organizării acestuia în scopul formării „bazei educaţiei fizice multilaterale necesare pregătirii unor cetăţeni sănătoşi, curajoşi şi plini de viaţă, luptători neînfricaţi pentru cauza păcii” şi pregătiţi pentru munca de „construire a socialismului şi apărarea scumpei noastre patrii, Republica Populară Română”. Prin structura sa urma să asigure activitatea sportivă continuă „a sutelor de mii de tineri muncitori”[7].

Forma legislativă era adoptată prin respectarea prevederilor Decretului nr. 329 din 9 august 1949, pentru înfiinţarea şi organizarea C.C.F.S., nou-înfiinţatul complex G.M.A. fiind subordonat direct forului central de conducere a mişcării sportive româneşti[8]. Decizia era obligatorie, fiind introdusă pe întreg cuprinsul R.P.R. începând cu data de 14 mai 1950. Ministerul Învăţământului Public, Ministerul Sănătăţii[9] şi cel al Artelor, erau somate a lua măsuri pentru adaptarea programelor de Stat la cerinţele complexului. Ministerul Învăţământului Public trebuia să modifice programa de educaţie fizică cu noile reglementări în domeniu (adaptarea programelor şcolare tip şi a normelor metodice de gimnastică şi sport stabilite pentru colectivele sportive şi editarea acestora în mare tiraj) şi să asigure „pregătirea corpului de profesori,

---

1. „Complexul sportiv G.M.A. va pretinde o pregătire metodică şi temeinică”, *Sportul Popular*, joi, 30 martie 1950, p. 3.
2. „Controlul medical în complexul sportiv G.M.A.”, *Sportul Popular*, sâmbătă, 22 aprilie 1950, p. 2, şi „Importanţa medicinei sportive”, *Sportul Popular*, joi, 27 aprilie 1950, p. 1.
3. „Forţa de neînvins a oamenilor muncii din lumea întreagă”, *Sportul Popular*, sâmbătă, 29 aprilie 1950, p. 1.
4. „Hotărârea Consiliului de Miniştri pentru introducerea complexului sportiv de Stat «Gata pentru muncă şi apărarea Republicii Populare Române» (G.M.A.)”, în *Ibidem*, p. 12.
5. Robert Edelman, *op. cit.*, p. 42.
6. „De 1 Mai 1950 vor fi acordate primele titluri de maestru al sportului în R.P.R.”, *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1660, sâmbătă, 29 aprilie 1950, p. 12.
7. „Complexul sportiv de stat G.M.A. asigură activitatea sportivă continuă a sutelor de mii de tineri muncitori”, *Sportul Popular*, joi, 4 mai 1950, p. 1.
8. „Hotărârea Consiliului de Miniştri pentru introducerea complexului sportiv de Stat «Gata pentru muncă şi apărarea Republicii Populare Române» (G.M.A.)”, art. cit.
9. Art. 7. Ministerul Sănătăţii, în înţelegere cu Comitetul pentru Cultură Fizică şi Sport, va organiza asistenţa şi controlul medical regulat asupra aspiranţilor Complexului „Gata pentru Muncă şi Apărarea Republicii Populare Române”.

antrenori, instructori şi activişti de cultură fizică şi sport (art. 4, 5 şi 6)"[1]. Ministerului Artelor îi revenea sarcina de a lucra împreuna cu C.C.F.S. la „producerea unei serii de filme instructive şi de propagandă în legătură cu introducerea şi desfăşurarea" Complexului[2], urmându-se exemplul spaţiului sovietic, unde acestea constituie un element important în munca de educaţie şi pregătire a colectivelor[3]. Directiva referitoare la importanţa introducerii filmelor sovietice este prezentă din start în teritoriu, „discutarea" acestora, ca parte a educaţiei tineretului, furnizând detalii asupra aplicării temeinice a normelor G.M.A.[4]. Comisia de Stat a Planificării era responsabilă cu „intensa popularizare" şi cu programarea materialelor destinate acestui demers propagandistic, lucrând direct pentru îndeplinirea cerinţelor cu delegaţii C.C.F.S. şi activiştii din teritoriu.

Regulamentul complexului[5] era tipărit în numărul de miercuri, 3 mai 1950, a *Sportului Popular*, alături de un alt material propagandistic ce reitera rolul G.M.A. ca „baza activităţii de cultură fizică şi sport din R.P.R."[6]. Partidul-stat, prin intermediul organului central de conducere a mişcării sportive, acţiona în direcţia popularizării şi însuşirii cât mai degrabă a normelor legiferate. Comunicatul C.C.F.S. din 7 mai 1950, emis în urma şedinţei centrate pe hotărârea de înfiinţare a G.M.A., stabilea normele generale şi la alegere pentru Complexul Sportiv de Stat[7], valorificate ulterior în cadrul şedinţelor locale U.T.M.[8] Publicarea comunicatului de către *Sportul Popular* era urmată de o campanie de promovare a regulamentului şi a normelor, publicul fiind îndrumat să studieze şi să cerceteze tabelele pentru a cunoaşte performanţele individuale la care să se raporteze şi a începe munca de pregătire pentru trecerea acestora[9]. Prezentarea insignei G.M.A. către public şi apelul imperativ adresat tinerilor („Tineri şi tinere. Iată insigna ce trebuie să strălucească pe piepturile voastre"[10]) completau ultimele detalii necesare lansării oficiale a programului.

Ziua de 14 mai 1950 a marcat intrarea în vigoare a normelor şi regulamentelor, fiind programate „mari serbări sportive şi demonstraţii G.M.A. în toată ţara"[11], parte a „datoriei patriotice"[12] de susţinere a „democraţiei populare". „Tinerii muncitori de la Uzinele «Ianoş Herbac» din Cluj, textilistele din Iaşi, minerii de pe Valea Jiului, tinerii ţărani muncitori din

1. „Hotărârea Consiliului de Miniştri pentru introducerea complexului sportiv de Stat «Gata pentru muncă şi apărarea Republicii Populare Române» (G.M.A.)", art. cit.
2. *Ibidem.*
3. „Filmele ştiinţifice-educative din domeniul culturii fizice şi sportului constitue unul dintre elementele cele mai importante ale muncii de educaţie şi pregătire în colectivele sportive din U.R.S.S. În cluburile uzinelor, fabricilor şi colhozurilor, ca şi în casele de cultură regionale, apariţia afişului : «Astăzi se proectează un film sportiv», constituie un fapt obişnuit, dar tot mai apreciat de către toată lumea... Filmele ştiinţifice-educative sportive sunt folositoare nu numai începătorilor, ci şi sportivilor consacraţi. Cinematograful constitue un excelent sprijin pentru lectorii seminariilor de instructori-populari, de antrenori şi profesori de educaţie fizică..." – „Filmele sportive în Uniunea Sovietică", *Sportul Popular*, joi, 20 aprilie 1950, p. 7 (material preluat de editorii *Sportului Popular* din *Sovetskii Sport*).
4. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 9/1950, f. 31.
5. „Regulamentul G.M.A.", *Sportul Popular*, anul VI, nr. 1661, miercuri, 3 mai 1950, p. 3.
6. „Complexul sportiv de stat G.M.A., baza activităţii de cultură fizică şi sport în Republica Populară Română", în *Ibidem.*
7. „Şedinţa Comitetului de Cultură Fizică şi Sport de pe lângă Consiliul de Miniştri. Comunicat", *Sportul Popular*, marţi, 9 mai 1950, p. 1.
8. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 9/1950, f. 51.
9. *Sportul Popular*, marţi, 9 mai 1950, p. 2.
10. *Sportul Popular*, joi, 11 mai 1950, p. 1.
11. „Mari demonstraţii sportive şi demonstraţii G.M.A. vor avea loc astăzi în toată ţara", *Sportul Popular*, duminică, 14 mai 1950, p. 1.
12. Gheorghe Vidraşcu, „Participarea la G.M.A. – o datorie patriotică", în *Ibidem*, pp. 1 şi 5.

judeţul Roman, ostaşii unităţilor militare din Constanţa, tinerii constructori ai Canalului Dunărea-Marea Neagră" erau enumeraţi printre organizatorii manifestaţiilor, alături de „mii şi mii" de tineri muncitori, elevi şi studenţi care se vor alătura cu „entuziasm la aceste mari serbări sportive"[1]. În oraşul Vaslui, complexul sportiv G.M.A. „s'a deschis în ziua de 14 Mai în cadrul unui meeting pe stadionul oraşului («Locomotiva» – [n.n.])", unde „au fost mobilizaţi tineri din organizaţiile de bază care au participat în mod organizat", manifestaţiile culminând cu demonstraţii sportive[2].

Evenimentul principal al zilei era programat în Capitală, unde o „măreaţă sărbătoare sportivă" urma să se desfăşoare pe Stadionul „Republicii" de la ora 15.00. Deschiderea festivităţilor era marcată de defilarea a 3.000 de tineri şi tinere din cadrul colectivelor sportive din Capitală, printre aceştia fiind prezenţi „fruntaşi" din toate disciplinele sportive, „dornici să cucerească Insigna şi să devină astfel exemple vii pentru tovarăşii lor de muncă". Coloana de sportivi urma să defileze prin faţa tribunelor înţesate cu activişti de frunte ai P.M.R., purtând drapelele Asociaţiilor Sportive pe care le reprezintă şi panouri mari cu Insigna G.M.A. Primul concurs oficial pentru trecerea normelor era programat în intervalul orar 15.30-16.30, având următoarele probe : cursa cu obstacole, sărituri în lungime, sărituri în înălţime şi aruncarea greutăţii. Începând cu ora 16.30 urma să se desfăşoare „un mare concurs atletic"[3].

Conducerea P.M.R. arunca în luptă în această manifestaţie propagandistică nume importante ale mişcării sportive româneşti, adevăraţi profesionişti antrenaţi cu câteva zile înainte pe Stadionul „Tineretului" pentru a garanta perfecţiunea exerciţiilor şi a scenariului. Alături de atleţii Dumitru Paraschivescu, Ioan Soeter, Victor Firea, Constantin Spiridon, Mihai Truică, Iuta Haffer, Alina Poenaru, Maria Bâlc, Helga Munteanu erau jucătorii de baschet Folbert, Dinescu şi Dănilă Alexandru, campionul de schi Cojocaru, jucătorul de tenis de masă Vladone, luptătorii Constantin Popescu şi Şuli Augustin, precum şi gimnaştii Eugen Balint şi Aurel Loşniţă. Elita sportului românesc urma să concureze pentru Insigna G.M.A., iar Lia Manoliu şi Ion Tănăsescu, atleţi care constituiau repere ale mişcării sportive şi modele pentru „masse", nu lipseau din rândurile primilor aspiranţi la distincţie[4].

Ceremonialul de final al manifestaţiei de pe Stadionul „Republicii" era rezervat unei demonstraţii de gimnastică, „zeci de tineri sportivi înscriind cu trupurile lor, pe covorul verde de iarbă al stadionului, cuvintele «SLAVĂ LUI STALIN» şi iniţialele complexului G.M.A. – deasupra cărora vor forma secera şi ciocanul"[5]. Tov. Gheorghe Vidraşcu, în discursul de deschidere rostit pe Stadionul „Republicii", sublinia „sprijinul deosebit primit din partea Uniunii Sovietice", considerat „condiţia esenţială a organizării Complexului G.M.A."[6], iar orchestrarea din final conferă simetrie şi unitate „operei" prin care se reitera ataşamentul faţă de U.R.S.S.

Demonstraţie de forţă a regimului, festivitatea închinată inaugurării în viaţa sportivă a complexului G.M.A. demonstrează dependenţa comuniştilor români faţă de Kremlin şi de cauza socialismului internaţional, înscriindu-se în tiparul propagandistic rezervat marilor sărbători ale regimului. Inaugurarea oficială era urmată de măsuri de stimulare şi de perfecţionare logistică. Două dintre „problemele de seamă" erau asigurarea condiţiilor materiale şi

1. „Mari demonstraţii sportive şi demonstraţii G.M.A. vor avea loc astăzi în toată ţara", art. cit.
2. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 8/1949-1950, f. 163.
3. „Mari demonstraţii sportive şi demonstraţii G.M.A. vor avea loc astăzi în toată ţara", art. cit. şi „În aplauzele celor 40.000 de spectatori, demonstraţia G.M.A. de pe stadionul Republicii a arătat vigoarea şi măestria tineretului sportiv", *Sportul Popular*, luni, 15 mai 1950, pp. 1-2.
4. „Mari demonstraţii sportive şi demonstraţii G.M.A. vor avea loc astăzi în toată ţara", art. cit.
5. *Ibidem.*
6. Gheorghe Vidraşcu, „Condiţia esenţială a organizării Complexului G.M.A. a constituit-o sprijinul deosebit primit din partea Uniunii Sovietice", *Sportul Popular*, marţi, 16 mai 1950, pp. 1 şi 4.

amenajarea bazelor sportive. Grija pentru buna funcţionare a bazelor sportive (centre de agrement) revenea colectivelor sportive, fiind o condiţie ştiinţifică indispensabilă a „transformării competiţiei în baza mişcării de cultură fizică şi sport”. Comitetele Orăşeneşti şi Judeţene pentru Cultură Fizică şi Sport erau responsabile de avizarea centrelor de agrement înfiinţate pe lângă întreprinderi, şcoli şi unităţi militare, urmărindu-se profesionalizarea complexului într-un cadru ştiinţific şi regulamentar.

Asigurarea condiţiilor materiale era de asemenea o problemă a colectivelor sportive din întreprinderi, de la sate şi din şcoli, fiind vorba despre amenajarea terenurilor, de procurarea echipamentului sportiv, precum şi de confecţionarea materialelor pentru cursa cu obstacole[1], folosindu-se uneori şi munca „voluntară” a detaşamentelor de pionieri[2]. Intrucţiunile de la centru îndemnau la folosirea tuturor resurselor locale (ateliere de tâmplărie pentru confecţionarea obstacolelor, ateliere de pielărie pentru repararea materialelor sportive), iar „cea mai importantă sumă din cota” provenită din fondul directorial, precum şi taxele din înscrieri şi cotizaţii urmau a asigura buna desfăşurare a concursurilor”[3]. Pionierii vasluieni contribuiau la acest efort financiar colectiv, fiind „antrenaţi la strângerea florii de tei”. Aceştia vindeau contra cost toată cantitatea către Ocolul Silvic, banii fiind folosiţi pentru procurarea materialelor sportive[4]. Conform unui proces-verbal încheiat pe 31 iulie 1950, responsabilii sportivi vasluieni respectaseră instrucţiunile centrale, munca lor concretizându-se în amenajarea în plasă a trei terenuri de „foot-bal”, a două de „volley-ball”[5], respectiv a două piste de atletism în satele Dobrovăţ şi Codăeşti[6] (dintr-un total de 3 piste şi 4 terenuri de fotbal programate[7]). Ulterior, spre sfârşitul anului (1 noiembrie – 3 decembrie) au mai fost făcute două piste de atletism[8]. Deficienţe existau însă la nivelul Comitetului Judeţean pentru Cultură Fizică şi Sport Vaslui, mai ales în procurarea materialelor sportive[9]. Delegatul de plasă al C.C.F.S. era acuzat că „nu prea munceşte”[10], iar activitatea este în consecinţă una slabă, dincolo de interesul tinerilor de la sate „care cer să li se dea mingi contra cost”[11] şi crearea de noi colective sportive[12].

Alte sarcini importante ale Comitetelor Orăşeneşti şi Judeţene pentru Cultură Fizică şi Sport erau popularizarea acestui complex[13] şi începerea „activităţii pregătitoare” în teritoriu[14].

1. „Două din problemele de seamă : asigurarea condiţiilor materiale şi amenajarea bazelor sportive”, *Sportul Popular*, duminică, 14 mai 1950, p. 4.
2. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 8/1949-1950, f. 117.
3. „Două din problemele de seamă : asigurarea condiţiilor materiale şi amenajarea bazelor sportive”, art. cit.
4. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 8/1949-1950, f. 170.
5. *Ibidem*, f. 172.
6. *Ibidem*, f. 177.
7. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 9/1950, f. 51.
8. *Ibidem*, f. 67.
9. Lipsa materialelor pentru trecerea complexului G.M.A. a constituit problema unei şedinţe speciale a principalilor factori de decizie judeţeni, programată pentru data de 20 iulie 1950. Printre participanţi se numărau : „Preşedintele Comit. Prov. Orăşenesc, Judeţean (Blecşu Gheorghe), preşedintele C.C.F.S., Şeful secţiei de Învăţământ, Şeful secţiei Silvice, Sanitare, un delegat al Şantierului M. 7, un delegat dela U.C.C., un delegat dela Consiliul Sindical, din partea Uzinei, un delegat din partea Frontului Plugarilor şi a Organizaţiei U.F.D.R.”, în *Ibidem*, f. 49.
10. *Ibidem*, dosar nr. 8/1949-1950, f. 177.
11. *Ibidem*, f. 173.
12. *Ibidem*, f. 176.
13. „Să organizăm în fiecare întreprindere un panou G.M.A.”, *Sportul Popular*, duminică, 14 mai 1950, p. 4 ; Marin Muscalagiu, „Importanţa agitaţiei şi propagandei în activitatea colectivelor sportive”, *Sportul Popular*, joi, 15 iunie 1950, p. 1.
14. „De astăzi începe activitatea pregătitoare”, *Sportul Popular*, duminică, 14 mai 1950, p. 4.

Prin intermediul corespondenţilor locali (opt la număr în Vaslui)[1], presa şi gazetele de perete din întreprinderi, şcoli şi în general din toate instituţiile publice erau îndrumate să redacteze şi să publice articole care să arate importanţa acestui complex sportiv şi aportul la dezvoltarea sportului de masă, inserându-se şi comentarii asupra „experienţei înaintate” a complexului sportiv G.T.O. şi a sportului sovietic[2]. Directivele partinice vizau şi pregătirea „întrecerilor mobilizatoare” între colectivele sportive ale diferitelor întreprinderi şi în mediul sătesc, urmate de popularizarea acestora prin presă şi gazetele de perete. „Duşmanul din interior” nu era omis din calculele conducerii de partid, fiind lansate şi instrucţiuni în acest sens. Astfel, „elementele care vor încerca să stânjenească desfăşurarea acestei competiţii” trebuiau demascate, întărindu-se „vigilenţa revoluţionară a tinerilor participanţi”[3]. Organizarea de concursuri de popularizare a probelor complexului G.M.A., precum şi de conferinţe ce tratau acest subiect completau lista directivelor P.M.R. în implementarea acestuia în teritoriu[4]. Un fapt interesant este că în judeţul Vaslui, pentru desfăşurarea conferinţelor, urmau a fi pregătiţi elevi[5], probabil o măsură luată pentru a convinge „massele” de justeţea şi caracterul popular al iniţiativei. La capitolul concursuri de popularizare, tineretul vasluian a fost mobilizat la acţiuni sportive, „la sărbătorirea zilelor cu caracter politic din această perioadă” (1 octombrie – 31 decembrie 1950, potrivit „Dării de seamă asupra activităţii”). S-au desfăşurat astfel campionate de „voliball” (între „Armata” Vaslui, Liceul Mixt, „Spartak”, „Progresul” şi echipa Şcolii Tehnice de Cooperaţie), precum şi meciuri de handbal, fotbal, tenis de masă, şah (701 tovarăşi participanţi, potrivit aceluiaşi raport din perioada 1 octombrie – 31 decembrie) şi oină[6].

Pe măsură ce se apropia data începerii concursurilor, lua avânt şi munca organizatorică pentru pregătirea competiţiei. Constituirea primelor Comisii de Control G.M.A. a dat startul muncii de teren, pentru înfiinţarea comisiilor de pregătire şi examinare de pe lângă colectivele sportive. Oradea era primul oraş în care se înfiinţau aceste structuri (35 la număr), cotidianul *Sportul Popular* exaltând meritele comitetului judeţean de partid în realizarea acestei performanţe. Oraşele Buzău şi Ialomiţa completau „podiumul” în acest clasament al spontaneităţii în organizare[7]. Vasluiul îşi definitiva Comisia de Control prin două instructaje în perioada cuprinsă între 1 noiembrie şi 3 decembrie 1950. Membrilor comisiei li se trasa ca sarcină principală mobilizarea aspiranţilor la luarea normelor în cadrul G.M.A.[8], observându-se spre finalul anului o activitate susţinută în acest demers.

O atenţie deosebită s-a acordată complexului pe toată durata anului 1950, manifestarea individualizându-se ca preocupare în viaţa internă a structurilor partinice. În cinstea Congreselor de Luptă pentru Pace din preajma zilei de 6 august, activiştii U.T.M. Vaslui au dispus organizarea în oraş şi în reşedinţele de plase „mari şi impunătoare” demonstraţii sportive, folosindu-se de acestea pentru a populariza Complexul Sportiv de Stat, în condiţiile în care lipseau cu desăvârşire aspiranţii la Insignă[9]. Manifestările culturale şi sportive aveau puternice implicaţii politice, fiind organizate „cu scopul de-a trezi şi mai mult ura tineretului faţă de imperialiştii Anglo-americani stătători la un nou răsboiu” şi spre „ai face luptători mai activi

1. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 9/1950, f. 31.
2. „Cum trebuie făcută popularizarea Complexului G.M.A.”, *Sportul Popular*, joi, 8 iunie 1950, p. 3.
3. „Să organizăm în fiecare întreprindere un panou G.M.A.”, art. cit.
4. Gustav Fischer, „Cum trebuie să-şi organizeze munca pentru complexul G.M.A. colectivele sportive din întreprinderi”, *Sportul Popular*, joi, 8 iunie 1950, p. 5.
5. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 9/1950, f. 51.
6. *Ibidem*, f. 65.
7. „Au fost constituite primele Comisii de Control G.M.A.”, *Sportul Popular*, 15 iunie 1950, p. 1.
8. S.J.A.N. Vaslui, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Vaslui*, dosar nr. 9/1950, f. 67.
9. *Ibidem*, ff. 34 şi 36.

pentru pace”[1] (*sic !*). Aceste demonstraţii erau completate printr-o adunare de popularizare, al cărei rezultat a fost socotit „cam slab”, în condiţiile în care „participarea tineretului a fost mulţumitoare”. În urma adunării s-au înscris doar 20 de tineri, dintre care 5 fete. În opinia liderilor locali ai „tineretului muncitoresc”, eşecul era cauzat de lipsa de pregătire a delegaţilor C.C.F.S.[2] şi a neglijării problemei, „ca şi în trecut, lăsându-se” toată responsabilitatea G.M.A. „numai pe seama delegatului de plasă”[3]. Deficienţele în domeniu şi, implicit, lipsa de aderenţă a Complexului în „masse” sunt cauzate de neglijarea problemei sportive în cadrul muncii interne de partid, fapt ce reiese din lipsa unei evidenţe a realizărilor (considerată o „veche” problemă a activiştilor vasluieni) şi a unui dialog constructiv cu autorităţile judeţene[4]. O altă neregulă internă constatată de conducerea U.T.M. era aceea că „la Judeţeană nu se face sport”[5]. Puterea exemplului era văzută ca metodă de stimulare a interesului general pentru sport şi pentru G.M.A., tovarăşilor vasluieni fiindu-le recomandată „planificarea timpului” şi practicarea unei activităţi în domeniu.

Campania electorală a anului 1950 a oferit o nouă şansă de popularizare a noilor directive din sportul românesc. Ziua de 2 decembrie, „închinată curăţeniei”, a prilejuit amenajarea terenului sportiv de către muncitorii de la G.A.S. Bârzeşti. În cinstea alegerilor au fost organizate trei ştafete, fiind înscrişi ulterior 428 de aspiranţi la F.G.M.A., dintre care 215 fete, iar potrivit aceluiaşi proces-verbal al U.T.M., la G.M.A. au aderat 492 de tineri muncitori (79 de fete). Dintre aceştia au trecut normele la F.G.M.A. 177 de tineri aspiranţi (70 fete), numărul celor care au sperat la Insigna G.M.A. fiind însă mult mai mic (37, dintre care 7 fete)[6]. Sfârşitul de an aduce şi un prim raport asupra situaţiei complexului în judeţ, un prim bilanţ asupra activităţii propagandistice. Apar înscrişi la Complex 925 de tineri, dintre care 577 de băieţi şi 348 fete. Dintre aceştia, doar 206 au reuşit să treacă normele F.G.M.A sau G.M.A.[7], mai mult ca sigur un procent mic în comparaţie cu aspiraţiile fanteziste ale nomenclaturii de la Bucureşti.

Minoritatea politică aflată la guvernare necesita complexul G.M.A. în scopul realizării controlului social şi mobilizării permanente a populaţiei, în eventualitatea declanşării unui conflict armat între cele două blocuri ideologice postbelice. Parcurgerea unui an competiţional G.M.A. oferă informaţii preţioase legate de organizarea internă a P.M.R. Lăsând la o parte propaganda oficială a conducerii de la Bucureşti (prezentată în organul de presă al C.C.F.S. şi C.G.M., ziarul *Sportul Popular*), descoperim prin intermediul surselor arhivistice locale o activitate dezorganizată a Comitetelor Judeţene şi Orăşeneşti P.M.R., a unor structuri aflate într-o lipsă de dialog cu Centrul, dar şi cu carenţe în asigurarea legăturii la nivel regional. Cazul înfiinţării şi mai ales al aplicării locale a Complexului sportiv de Stat G.M.A. sintetizează o formă piramidală de acţiune politică ce se dorea a fi prezentată populaţiei ca şi ascendentă, cu baza în clasa muncitoare. Monopolul legislativ al conducerii C.C. al P.M.R. este unul evident, cosmetizarea „democraţiei populare” prin propagandă şi agitaţie servind stabilizării regimului şi perpetuării acestuia. P.M.R. îşi dovedea astfel limitele, fiind tributar inconsecvenţei dintre program şi practică politică, asemenea partidelor „burghezo-moşiereşti” pe care le blamase şi, ulterior, le desfiinţase în drumul spre puterea totală în stat, ducându-şi existenţa doar „din şi prin propagandă”[8].

1. *Ibidem*, f. 46.
2. *Ibidem*, f. 41.
3. *Ibidem*, f. 44.
4. *Ibidem*, f. 43.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*, f. 55.
7. *Ibidem*, f. 65.
8. Ioan Ciupercă, *Totalitarismul – fenomen al secolului XX. Repere*, ediţia a III-a, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2008, pp. 112-113.

Dumitru-Alexandru Aioanei

Organizaţii comuniste de tineret din Iaşi după al Doilea Război Mondial

In his effort to conquer power, the Romanian Communist Party created new structures and practices designed to attract, recruit and mobilize segments of the society. These organizations dissimulated their communist identity in order to be more inclusive. In the case of the youth, RCP invented different organizations for professional and social categories : pupils, students, proletarians, peasants etc. In the end, after the communist regime consolidated its power, these organizations would be fused into one, The Union of the Working Youth and transformed, during Ceauşescu, in the Union of the Communist Youth. The paper reflects the early history of the Union of the Working Youth – its creation at national and local level, the organizations from Iaşi serving as a case study.

Keywords : youth, political mobilization, inclusion

Deschiderea arhivelor, precum şi instituţionalizara cercetării regimului comunist au dus la apariţia unor lucrări importante având ca subiect istoria României între anii 1945 şi 1989. Deşi tot mai mulţi istorici îşi îndreaptă atenţia spre această perioadă, mai sunt încă subiecte şi fonduri de arhivă care aşteaptă să fie cercetate. Unul dintre acestea este legat de organizaţiile de tineret. Structuri adiacente partidului, acestea au jucat un dublu rol. În primul rând, au fost un mijloc de control şi înregimentare a populaţiei, fapt ce a înlesnit aplicarea politicii comuniste ; în al doilea rând, au constituit un mijloc de recrutare şi educare a viitoarelor elite de partid. Istoriografia problemei este foarte săracă, lipsind aproape cu totul. Pe lângă lucrările scrise din raţiuni ideologice înainte de 1989, mai sunt câteva iniţiative, de dată mai recentă, ale unor cercetători tineri. Istoricii comunişti au construit istorii ale acestor organizaţii, încercând, în efortul lor de a conferi legitimitate acestor construcţii artificiale, să împingă tradiţiile „tineretului revoluţionar" cât mai mult în timp. Dintre aceştia, îi amintim pe Constantin Petculescu, C. Bărbulescu, Fl. Dragnea[1]. Dintre cercetătorii care s-au aplecat mai recent asupra subiectului îl amintim pe Adrian Cioflâncă[2].

Valorificând presa timpului şi surse documentare inedite de la Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Iaşi, studiul de faţă îşi propune să evidenţieze mijloacele prin care comuniştii au acţionat în rândurile tinerilor şi cum şi-au impus politica totalitară acestei categorii sociale. Particularităţile impuse de vârstă, precum şi condiţiile socioeconomice au dus la o adaptare a politicii partidului faţă de tineri. Acest fapt am încercat să-l evidenţiem în cele ce urmează. Deşi la prima vedere se poate vehicula ideea că Uniunea Tineretului Comunist (U.T.C.) sau oricare altă organizaţie comunistă de tineret nu a fost decât o structură care a îndeplinit întocmai directivele de la partid, lucrurile nu au fost chiar atât de simple. Directivele veneau de la centru, însă modul de aplicare şi interpretarea lor impun o analiză complexă, uneori chiar dificilă. Particularităţi în raport cu centrul sunt greu de stabilit. Lipsa unor lucrări de specialitate pe acest subiect nu ne permite să facem comparaţii. Accesul la arhivele centrale, precum şi apariţia de noi studii pe această temă vor duce cu siguranţă la completarea şi dezvoltarea cercetării.

În anul 1945, Iaşul simţea, poate mai mult decât oricare alt oraş din ţară, ororile războiului. Distrugerile au fost semnificative, iar activitatea economică a fost serios perturbată. În luna mai, în oraşul moldav funcţionau 20 de fabrici şi ateliere. Atelierele C.F.R. îşi încep activitatea treptat în lunile martie-aprilie. Studenţii revin tot în primăvară, Universitatea şi Institutul Politehnic deschizându-şi cursurile pe 13 mai[3]. Gheorghe Zane afirma în memoriile sale că instituţiile nu-şi puteau desfăşura activitatea, iar lipsa de autoritate a Bucureştiului se resimţea în oraşul devastat de război. În acest vid de putere comuniştii se dedau, în oraşele Moldovei, la acţiuni violente şi de intimidare a populaţiei[4]. În multe cazuri, funcţionarii guvernului ori erau împiedicaţi să-şi exercite atribuţiile, ori erau schimbaţi cu persoane fidele

---

1. C. Bărbulescu, Fl. Dragne, C. Mocanu, *File din istoria U.T.C.*, Editura Politică, Bucureşti, 1973.
2. Adrian Cioflâncă, „Repere pentru o istorie a Uniunii Tineretului Comunist", *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" Iaşi*, t. XLIII-XLIV, 2006-2007, pp. 527-548.
3. A. Loghin, I. Agrigoroaie, Em. Bold, *Iaşul contemporan. Scurt istoric, 1918-1969*, Editura Junimea, Iaşi, 1969, pp. 122-123.
4. Gheorghe Zane, *Memorii, 1937-1974*, Editura Expert, Bucureşti, p. 106.

autorităţilor de ocupaţie[1]. Haosul creat de trupele de ocupaţie, conflictele politice, campaniile de presă violente, traumele provocate de război, apelul repetat la pedepsirea colaboraţioniştilor au indus populaţiei o stare pentru care fotbalul, manifestaţiile, evenimentele organizate de tineri (coordonaţi din spate de comunişti) erau adevărate guri de oxigen.

Până în anul 1947 nu s-a simţit nevoia unei structuri speciale care să coordoneze activitatea organizaţiilor de tineret. În primii ani de după război, coordonarea acestor organizaţii s-a făcut prin intermediul organizaţiilor judeţene de partid, care aveau resorturi de tineret până la nivelul organizaţiei de bază. Chiar dacă organizaţiile care au precedat Uniunea Tineretului Muncitor (U.T.M.) nu s-au aflat, teoretic, sub controlul P.C.R., acest partid îşi exercita dominaţia indirect, fără ca acest lucru să fie evident. Însă în 1947, când o serie de măsuri economice şi sociale anunţă tendinţa tot mai evidentă a comuniştilor de a monopoliza puterea, de la centru se ia decizia înfiinţării Secţiei de Tineret de pe lângă Comitetul Central. La nivel de judeţ s-a procedat la fel, organizându-se Secţii de Tineret pe lângă Comitetele Judeţene. Din acel moment, rapoartele de activitate vor fi întocmite, pentru toate organizaţiile, de către această secţie.

Înfiinţată în luna martie 1947, Secţia de Tineret de pe lângă Comitetul Judeţean Iaşi al P.C.R. era formată din : responsabil secţie – Pisică Ioan şi reprezentanţi ai diferitelor organizaţii – Botez Mihai (sindicate), Porunschi Gheorghe (Frontul Naţional al Tineretului Democrat din România şi Tineretul Progresist), Mândru Eliza (studenţi), Iancu Svarchtz (Tineretul Democrat Evreiesc), Panaitescu Geta (Uniunea Tineretului Muncitor), Tarcan Aurel (Uniunea Tineretului Muncitoresc), Constantin Aurel (Organizaţia Sportul Popular)[2]. Astfel, prin instituirea acestei secţii, organizaţiile de tineret şi-au pierdut minimul de libertate de acţiune, în măsura în care se putea vorbi despre o asemenea libertate atunci. Prin această nouă structură se dorea un control cât mai eficient asupra încadrării şi subordonării organizaţiilor de tineret. De asemenea, epurarea masivă ce avea să urmeze în anul 1948 nu se putea realiza fără o centralizare excesivă a organizaţiilor de tineret ale partidului.

Tineretul Progresist

Adoptând tactica frontului şi pe sectorul tineretului, la Plenara Comitetului Central al U.T.C. din aprilie-martie 1945 s-a hotărât înfiinţarea unei noi organizaţii cu numele Tineretul Progresist (T.P.), ca persoană morală şi juridică de interes naţional şi utilitate publică[3], în care să intre toţi tinerii din ţară (Anexa 2). S-a hotărât înglobarea U.T.C. şi a Uniunii Tineretului Socialist (U.T.S., organizaţia de tineret a Partidului Social-Democrat) în noua organizaţie prin autodizolvare. Cadrele acestor două structuri urmau să asigure funcţionarea şi dezvoltarea noii organizaţii şi să o transforme încet, dar sigur într-un substitut al Partidului Comunist[4]. U.T.S. a refuzat să dea curs solicitării venite din partea U.T.C. de a se dizolva. Un asemenea fapt ar

1. Gheorghe Onişoru, „P.C.R. – evoluţia programului şi practica guvernării, 1944-1947", *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol" Iaşi*, t. XXIX, 1992, p. 219.
2. Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Iaşi (S.J.A.N. Iaşi), fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 32/1947, f. 45.
3. C. Bărbulescu, „Tineretul în primii ani ai revoluţiei populare", în C. Bărbulescu, Fl Dragne, C. Mocanu, *op. cit.*, p. 260.
4. U.T.C. şi U.T.S. „vor trebui să înlăture toate piedicile din calea dezvoltării Tineretului Progresist, să depună muncă rodnică pentru ca T.P. să devină o organizaţie puternică a maselor tineretului progresist din România" – S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 24/1945, f. 3.

fi dus practic la o asimilare a socialiştilor de către comunişti[1]. În noua organizaţie au intrat tineri comunişti şi social-democraţi, tineri plugari din partidul lui Petru Groza şi din alte grupări fracţioniste liberale (Gheorghe Tătărescu) sau ţărăniste (Anton Alexandrescu)[2]. Dacă pentru a fi membru al Mişcării Tineretului Progresist (M.T.P.) din România trebuia să faci parte dintr-o organizaţie componentă a acesteia, în Tineretul Progresist intra orice tânăr.

U.T.C. s-a autodesfiinţat şi a fost înglobată în Tineretul Progresist, însă fără a dispărea cu totul. Foştii membri deveneau cadre pentru noua organizaţie, în principal datorită educaţiei politice superioare pe care o aveau. Preşedintele organizaţiei naţionale T.P. Constantin Drăgoescu era şi secretar general al U.T.C. Acest lucru demonstrează clar legătura dintre Partidul Comunist şi noua organizaţie. Mai târziu, comuniştii au spus că desfiinţarea U.T.C. a lipsit tineretul de „organizaţia sa revoluţionară"[3].

Iaşul, al doilea oraş al ţării şi un important centru universitar şi cultural, a beneficiat de o importantă filială a Tineretului Progresist, găzduind şi centrul Regionalei Moldova al acestei organizaţii.

Din punct de vedere birocratic, Comitetul Judeţean Iaşi avea chiar de la început o structură complexă cu responsabili pentru diferite secţii şi departamente. Exista un preşedinte activ, Neculai Apostol, doi vicepreşedinţi (Liza Mândru, Minter) şi un secretar general (Modreanu) ; mai erau responsabili pentru secţiile : organizatoric, educaţie şi cultură, studii-documentare, sport, administrativ-financiar, pionieri, muncitori, casier, ţărani, elevi, studenţi, secţia V[4].

Comitetul Judeţean emitea periodic planuri de muncă şi rapoarte de activitate pe o lună, două sau cu ocazia unor evenimente cum ar fi 23 August, ce conţineau informaţii bogate despre activităţile desfăşurate, organizarea internă şi despre legăturile cu Partidul Comunist.

Comuniştii au dus o politică activă în rândurile tineretului din Iaşi încă din primele zile ale anului 1945. La începutul lunii februarie a avut loc o şedinţă comună U.T.S./U.T.C., în cadrul căreia s-a hotărât crearea în oraş a Frontului Unic Muncitoresc al tineretului[5]. Tot la acea dată, Mişcarea Tineretului Progresist din Iaşi a lansat un apel către tineretul ieşean, în care afirma necesitatea înfiinţării şi la Iaşi a unei filiale a M.T.P., deoarece toţi tinerii trebuie să conlucreze, „indiferent de convingerile lor politice, indiferent de situaţia lor şcolară, indiferent de credinţa lor religioasă, dacă doresc la fel nimicirea fiarei Hitleriste"[6].

Noua organizaţie a pornit pe acest drum cu planuri şi obiective clare. Printre direcţiile de acţiune ale Tineretului Progresist se numărau : organizarea de plăşi la sate, organizarea de şezători la spitale, concerte de jazz, concerte populare, procese literare, concursuri de compoziţii cu subiect progresist, concurs de ping-pong, crearea unei echipe de fotbal, împărţirea ziarului *Tinereţea*, pregătire pentru corijări şi organizarea de serate pentru strângerea de fonduri[7]. De exemplu, tinerii de la depoul C.F.R. ţineau şedinţe săptămânale şi au organizat un bal unde au strâns 150.000 de lei. La sate, în plasa Şipote, s-au pus bazele brigăzilor Zorenii, echipe de tineri ţărani care să ajute la refacerea drumurilor[8].

1. Ion Todea, *Istoria mişcării social-democrate de tineret din România*, Editura Fundaţiei „Constantin Titel-Petrescu", Bucureşti, 1998, p. 156.
2. Adrian Cioflâncă, *op. cit.*, p. 532.
3. Constantin Petculescu, Istoria mişcării revoluţionare şi democratice de tineret din România. Repere cronologice, Editura Politică, Bucureşti, 1985, p. 40.
4. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 23/1945, f. 1.
5. *Moldova Liberă*, an II, nr. 110, 3 februarie 1945.
6. *Ibidem*, an II, nr. 111, 4 februarie 1945.
7. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 23/1945, f. 2.
8. *Ibidem*.

Susţinerea financiară a fost mereu o problemă a organizaţiei. Partidul nu avea fonduri pentru a sprijini toate activităţile programate. Din acest motiv, cei din Comitetul Judeţean au apelat la diferite modalităţi de a strânge bani. Multe dintre acţiuni – precum balurile, şezătorile, concertele, competiţiile sportive – aveau ca principal scop atragerea de fonduri, acest lucru explicând de multe ori şi impactul slab pe care l-a avut organizaţia. Reprezentaţii T.P. s-au adresat uneori chiar şi instituţiilor statului pentru a le oferi ajutorul. Aceste cereri făceau referire, de cele mai multe ori, la acordarea de stipendii financiare pentru activităţile sportive sau facilitarea utilizării unor baze sportive[1].

Cheltuielile erau diverse, de la deplasările în zonele rurale ale tinerilor pentru a da spectacole şi pentru a ţine conferinţe, până la a plăti bibliotecari, tehnicieni, curieri, oameni de serviciu şi cheltuieli organizatorice. În afară de baluri, filiala judeţeană a Tineretului Progresist mai avea şi o brutărie care aducea un venit lunar de 600.000 de lei. Dacă veniturile nu puteau depăşi 1.500.000 lei, cheltuielile depăşeau cu mult această sumă, trecând adesea de 2.000.000 lei. Deşi veniturile erau şi ele tot mai consistente datorită creşterii numărului de membri şi a colectărilor, acestea nu vor acoperi niciodată cheltuielile[2].

Din diferitele rapoarte de activitate aflăm că cele mai frecvente acţiuni ale acestei organizaţii erau cele caritabile şi cele artistice. Astfel, tinerii de la Depoul C.F.R. au strâns bani şi au cumpărat rechizite pentru copiii din comuna Balciu, care au început şcoala în septembrie, iar cei de la C.F.R. Nicolina au organizat un bal şi şi-au cumpărat cele necesare pentru iarnă. Tinerii tipografi ţineau şedinţe regulate şi aveau un cor, cei alimentari aveau şi ei un cor cu care susţineau spectacole la sate, unde au luat contact cu tinerii de acolo – la Podu Iloaiei a avut loc şi un festival. În restul judeţului, organizaţia nu era funcţională, neavând filiale. Din acest motiv se impunea ca diverse echipe de studenţi şi elevi să meargă prin sate pentru organizarea de noi cluburi[3].

Din punctul de vedere al numărului de membri, dacă analizăm cifrele, vedem că, de la început, noua organizaţie era relativ mare. Dintr-un raport de muncă pe luna iulie aflăm că la acea dată organizaţia avea 771 de membri, dintre care 573 erau muncitori, 94 elevi, 79 studenţi, 25 pionieri. Aceştia aveau carnete de membri şi erau nevoiţi să plătească o contribuţie. Cifrele sunt mai mari decât cele ale membrilor de partid, care, în primăvara anului 1945, numărau 522 înscrişi, iar în noiembrie – 630[4]. Deşi se referă la luna iulie, acelaşi raport ne spune că organizaţia pătrunsese deja în Universitatea Tehnică şi în următoarele licee : Liceul Naţional, Liceul Comercial, Şcoala Normală, Liceul Internat, Liceul de Aplicaţii, Liceul de fete „Oltea Doamna”, Liceul Comercial de Fete, Liceul Industrial de Fete[5]. Cifrele trebuie privite cu oarecare îndoială, deoarece nu ştim în ce măsură în Iaşi, după război, numărul tinerilor muncitori depăşea 500, iar faptul că în vacanţă organizaţia pătrunsese deja în şcoli ne obligă la analize mai atente.

Un moment în care noua organizaţie a fost chemată să îşi dovedească fidelitatea faţă de partid a fost cu prilejul manifestărilor de la 23 August. Semnificaţiile acestei zile, atât de importante pentru comunişti, au impus o atenţie deosebită din partea autorităţilor. Punând accent pe aşa-numita „atitudine de contestare a democraţiilor occidentale”, pe care o afişa tineretul, comuniştii au folosit din plin această grupă de vârstă la manifestaţiile sărbătoririi

1. S.J.A.N. Iaşi, fond *Primăria Iaşi*, dosar nr. 50/1945, ff. 1-2.
2. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 23/1945, f. 2.
3. *Ibidem*, f. 6.
4. Andrei Muraru, „Secţia de cadre a Comitetului Judeţean Iaşi al P.C.R.”, *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului din România*, cu tema „Structuri de partid şi de stat”, vol. III, Polirom, Iaşi, 2008, p. 87.
5. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 23/1945, f. 14.

ieşirii de sub „jugul fascist". La Iaşi, pentru evenimentele din acea zi, organizaţia Tineretului Progresist a mobilizat circa 300 de tineri. Rapoartele ne spun că în cadrul manifestărilor s-au făcut : un manifest special, 1.600 de lozinci, 1.400 de fluturaşi, trei şedinţe ale cercului de literatură, şi s-a oferit un concert cu acordul Armatei Roşii. Iar seara, un număr de tineri a participat la retragerea cu torţe[1].

O provocare importantă pentru filiala Iaşi a Tineretului Progresist a fost organizarea Conferinţei judeţene şi a celei regionale. În cadrul Conferinţei judeţene din 16 septembrie, pe lângă dările de seamă asupra activităţii organizaţiei, a fost şi o şedinţă de referate pe diverse subiecte, precum : „Participarea tineretului la lupta pentru o Românie liberă şi independentă", „Problema educaţiei tineretului din punct de vedere politic, sportiv, moral, naţional şi patriotic" sau „Raport asupra situaţiei prezente a tineretului, perspectivele şi sarcinile imediate"[2]. La conferinţele de acest fel, cum au fost şi cea judeţeană sau regională, se propunea un prezidiu de onoare, din care de obicei făceau parte, printre alţii, Regele Mihai, dr. Petru Groza, Mihail Sadoveanu, aceştia nefiind prezenţi, şi se constituia şi un prezidiu activ, care participa efectiv la şedinţe, alcătuit din Nicu Apostol, Virgil Trofin[3], Edy Brauner, Florin Modreanu[4].

Conferinţa regională, care s-a desfăşurat pe 30 septembrie, a ales un nou comitet regional cu următorul birou politic : Virgil Trofin (secretar), N. Bălănescu (responsabil cultural), Ioan Ciulei (responsabil financiar), Ungureanu Ilie (instructor)[5].

Cu toate greutăţile întâmpinate ca urmare a lipsei fondurilor şi a cadrelor, organizaţia îşi va continua activitatea cu acţiuni tot mai diverse. Documentele ne vorbesc despre organizarea unei demonstraţii sportive înaintea plecării la Bucureşti cu ocazia Zilei Sportului. La Uzină şi Depou s-au ţinut conferinţe despre „Revoluţia tehnică şi societatea". Elevii au continuat cursurile de pregătire, au scos două ziare de perete şi au organizat un spectacol la Spitalul Sfântul Spiridon. În comuna Perieni s-au strâns 350.000 de lei, iar 35 de tineri au muncit pentru refacerea şcolii. În comuna Miroslava s-au reparat şcoala şi biserica, s-au organizat trei festivaluri şi s-a format o echipă de dansuri. De asemenea, T.P. Iaşi a demarat o campanie de colaborare cu organizaţiile sioniste, invitând o serie de tineri evrei să facă parte din organizaţie[6].

Toate aceste acţiuni nu aveau alte scopuri decât atragerea tinerilor în noua organizaţie şi anularea unei posibile influenţe pe care ar fi putut-o avea partidele Liberal şi Ţărănesc în rândurile tinerei generaţii. Întrecerile sportive, concursurile literare, spectacolele atrăgeau uşor tinerii săraci, muncitori. Însă, deşi T.P. avea un număr mare de membri, nu toţi participau la evenimente. În majoritatea rapoartelor de activitate se preciza faptul că membrii organizaţiei nu vin la întâlniri şi nu se achită de sarcini. Deşi nu a exprimat clar adeziunea la politica P.C.R., faptul că sprijinea Guvernul Groza şi promova idei socialiste a ţinut mulţi tineri la distanţă.

În doar două comune, Şipote şi Bivolari, activităţile organizaţiei s-au bucurat de popularitate, localnicii în frunte cu autorităţile participând în masă la conferinţe şi aplaudând frenetic. În restul judeţului, la sate, T.P. nu avea comitete sau secţii. Nu de puţine ori, în rapoartele de activitate sunt arătate zonele în care organizaţia nu are niciun adept sau nu reuşeşte să impună noile valori socialiste.

1. *Ibidem*, f. 15.
2. *Ibidem*, f. 3.
3. Virgil Trofin va ajunge secretar general al U.T.M., la sfârşitul anilor 1950.
4. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 23/1945, f. 5.
5. *Ibidem*, f. 11.
6. *Ibidem*, f. 12.

Una dintre secţiile cu activitatea cea mai slabă era cea pentru studenţi. De exemplu, dintr-un raport de activitate pentru perioada 20 octombrie – 20 noiembrie 1945 aflăm că tinerii nu înţeleg să se achite de obligaţii, că „membrii organizaţiei nu se grăbesc în acţiunile lor”[1]. După cum ne spune acelaşi raport, situaţia economică a organizaţiei era proastă, cei de la resortul ţărănesc (resortul era un fel de departament sau secţie) nu au cu ce se îmbrăca, imobilul nu este încălzit, majoritatea tinerilor nu îşi plătesc cotizaţiile[2].

Din rapoartele organizaţiei pe anul 1947 aflăm că Tineretul Progresist s-a dezvoltat având membri din 18 fabrici ieşene. Ca şi până atunci, cei mai mulţi dintre progresişti erau muncitori, doar 4% fiind intelectuali. Mai exista şi un număr mic de tineri evrei. Situaţia nu era chiar îmbucurătoare la începutul anului – politic era foarte slabă, iar ridicarea de noi cadre era imposibilă. Greutăţile financiare împiedicau desfăşurarea de şedinţe în unele fabrici, iar lucrul se făcea pe propriile referate[3]. La şedinţele în care se discutau referate, trimise de la centru, se dezbăteau subiecte istorice, cu referire specială la momentele revoluţionare. Echipele artistice au rămas totuşi principalul mijloc de acţiune – şi cel mai eficient – al progresiştilor. În preajma alegerilor se trasau sarcini politice, precum „organizarea de acţiuni de luptă pentru distrugerea reacţiunii, prin echipe de propagandişti, în tramvai, pe străzi şi pentru ruperea afişelor reacţionare”[4]. Gheorghe Zane, care a supravegheat alegerile din Iaşi ca reprezentant al P.N.Ţ., afirma că în ziua votului s-au auzit focuri de armă, iar la secţii erau grupuri „aduse de pe aiurea pentru intimidare şi teroare”[5]. Observăm cum tinerii – care, cu câteva zile înainte, acţionau prin echipe artistice sau în activităţi de reconstrucţie – au fost utilizaţi la alegeri ca forţă de presiune.

Privind competenţa politică ca pe o acţiune colectivă programată[6], comuniştii au atras în noua organizaţie o masă de tineri eterogenă sociopolitic, cu interese şi valori diferite, căreia era greu să îi impui ideile ce emanau din viziunea comunistă. Integrarea şi omogenizarea socială, atât de dorită de către comunişti, prin împărtăşirea aceloraşi idei politice, nu a avut priză în rândurile tineretului, aceştia manifestând o vie repulsie faţă de o politică străină nevoilor lor.

Acţiunile organizaţiei nu puteau să aibă succes atât timp cât nici măcar acei membri care făceau parte din Partidul Comunist nu se achitau de responsabilităţile lor, după cum aflăm dintr-un raport al unei şedinţe a membrilor P.C.R. ce făceau parte din Tineretul Progresist[7]. Rareori tinerii ieşeni au răspuns afirmativ la chemarea Partidului Comunist la lupta antifascistă, studenţii – şi nu numai ei – reprezentând un important centru al opoziţiei faţă de comunism. Participarea tinerilor muncitori la acţiunile T.P. avea loc doar din considerentul de a opune o alternativă crizei economice şi sociale cu care se confruntau în anii postbelici.

În general, cei care s-au înscris primii în T.P. au fost tineri săraci, a căror pregătire nu permitea o altă evoluţie pe scară socială. Elitele intelectuale, studenţeşti, vor evita să facă parte dintr-o organizaţie care îi aducea la un statut de egalitate cu persoane inferioare social. Acest lucru arată că, deşi oficial această organizaţie avea rolul clar de a populariza comunismul în rândul tinerilor, ea nu a căpătat acel caracter de masă pe care îl doreau atât de mult cei din conducerea P.C.R. De altfel, înfiinţarea organizaţiei Tineretului Progresist şi contopirea în aceasta a U.T.C.-ului va fi considerată un eşec, fiind privită astfel de istoriografia comunistă după 1965.

1. *Ibidem*, f. 6.
2. *Ibidem*, f. 7.
3. *Ibidem*, dosar nr. 31/1947, f. 3.
4. *Ibidem*, f. 4.
5. Gheorghe Zane, *op. cit.*, p. 125.
6. Nicolae Lotreanu, *op. cit.*, p. 32.
7. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 23/1945, f. 21.

Federaţia Naţională a Tineretului Democrat din România

Federaţia Naţională a Tineretului Democrat din România (F.N.T.D.R.) a fost înfiinţată în primăvara anului 1946 ca un ecou naţional la Federaţia Mondială a Tineretului Democrat (F.M.T.D.), organizaţie ale cărei baze au fost puse la Londra în noiembrie 1945, prin acordul unor delegaţii de tineret din 63 de ţări. Necesitatea noii structuri a fost motivată de comuniştii români prin nevoia de unitate a tineretului şi prin obiectivele comune pe care le urmăreşte tânăra generaţie. „Dorinţa de a-şi crea un viitor mai bun, setea de a cunoaşte lucruri noi, de a învăţa, de a se desăvârşi" a tinerilor a impus înfiinţarea acestei federaţii. Fiind concepută ca o structură internaţională, F.M.T.D. urmărea, potrivit comuniştilor, colaborarea tineretului din diverse ţări pe domenii cum ar fi : economic, politic, educativ, cultural şi social ; eliminarea „sentimentelor fasciste" din rândurile tinerilor, sprijinirea guvernelor în menţinerea păcii şi educarea tineretului în spiritul democratic şi pentru ridicarea nivelului de trai[1]. Noii organizaţii îi revenea şi rolul de a coordona activitatea celorlalte organizaţii de tineret. Formal, F.N.T.D.R. avea în subordine Uniunea Tineretului Muncitor (din 1947), Uniunea Tineretului Sătesc (din 1948), Uniunea Asociaţiilor de Elevi din România, Frontul Democrat Universitar, apoi Uniunea Naţională a Studenţilor din România, Organizaţia Sportului Popular. Aceste organizaţii urmau să conlucreze sub conducerea P.C.R., apoi P.M.R., „pentru pace trainică împotriva imperialiştilor hrăpăreţi"[2].

De asemenea, pentru a oferi un caracter de necesitate, comuniştii au realizat o scurtă istorie a momentelor de unitate ale tineretului în fruntea căruia s-ar fi aflat mereu U.T.C. Potrivit documentelor de partid, tinerii muncitori şi-au dovedit unitatea în diverse momente, precum grevele din 1920 sau 1933. Ca o contrapondere la politica „de trădare naţională" dusă de legionari, studenţii au format Frontul Studenţesc Universitar, care a sprijinit acţiunile muncitorimii şi ale ţărănimii. În timpul dictaturii Regelui Carol şi a Mareşalului Antonescu, tinerii antifascişti au încercat mereu să creeze un front antirăzboi[3]. Astfel că, urmând acest fir, înfiinţarea unei federaţii a tineretului democrat care să colaboreze cu organizaţii similare din alte ţări nu putea fi decât justificată.

Această nouă structură a avut un rol relativ scăzut în politica noului regim faţă de tineri. Fiind reprezentanta unei structuri internaţionale, a fost utilizată în principal cu prilejul marilor sărbători socialiste precum 1 Mai, Ziua Internaţională a Muncii, sau 10 Noiembrie, Ziua Mondială a Tineretului. F.N.T.D.R. controla acţiunile celorlalte organizaţii de tineret în desfăşurarea acestor sărbători. Pentru 1 Mai 1946, consilierii F.N.T.D.R. au primit sarcina de a-i convoca pe reprezentaţii celorlalte organizaţii pentru a stabili ca toate manifestările să aibă loc pe 2 şi 3 mai, pentru că pe 1 cădea prima zi de Paşte. În funcţie de instrucţiunile primite de la centru, consilierilor F.N.T.D.R. le revenea responsabilitatea să împartă sarcini cultural-artistice pentru fiecare organizaţie[4]. Ziua de 10 Noiembrie nu putea să treacă fără a fi punctată prin manifestări de sărbătoare de către cei tineri. Acţiunile legate de această zi trebuiau să înceapă cu o amplă campanie de presă care să atragă atenţia asupra semnificaţiei acestei zile. Potrivit instrucţiunilor de partid, articolele de presă trebuiau să sublinieze importanţa evenimentului din perspectiva a trei elemente : „zi de sărbătorire a înfiinţării Federaţiei Mondiale a Tineretului Democrat, zi de luptă a tinerei generaţii a lumii pentru pace şi pentru

1. *Ibidem*, dosar nr. 26/1946, ff. 2-3.
2. *Tânărul Muncitor*, an II, nr. 52, 29 aprilie 1948.
3. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 26/1945, f. 4.
4. *Ibidem*, f. 1.

desfiinţarea focarelor de război, zi de bilanţ a tineretului din România pentru realizarea uniunii tineretului prin F.N.T.D.R."[1].

Dincolo de aceste aparenţe, ceea ce se prezintă ca sarcini în planurile de muncă ne obligă să credem că structura organizatorică a F.N.T.D.R. Iaşi a fost una destul de slabă. Lipsa unui comitet şi a unui birou judeţean, precum şi inexistenţa unui sediu[2] arată că acest proiect nu a avut succesul dorit. De altfel şi documentele de arhivă emise de această organizaţie sunt foarte puţine, ceea ce poate demonstra inconsecvenţa acţiunilor sale.

Analizând F.N.T.D.R. după discursul politic şi acţiuni, putem afirma că această organizaţie face trecerea de la Tineretul Progresist, cu o atitudine moderată şi un discurs ce mergea pe linia reconstrucţiei şi a antifascismului, spre Uniunea Tineretului Muncitor, direct subordonată Partidului Comunist şi cu un discurs radical şi intransigent.

Unificarea tineretului şi Uniunea Tineretului Muncitor

După câţiva ani în care politica partidului faţă de tineri a fost mascată de organizaţii precum Tineretul Progresit, Federaţia Naţională a Tineretului Democrat din România sau Frontul Democrat Universitar, în 1947 a venit momentul înfiinţării unei organizaţii de tineret care să fie direct subordonată partidului. Noua structură trebuia să fie nucleul în jurul căruia să graviteze toate celelalte organizaţii de tineret, până când îşi vor pierde întreaga autonomie. Însă, pentru a crea imaginea necesităţii acestui proiect şi a-i da legitimitate, lucrurile au fost regizate în aşa fel încât crearea Uniunii Tineretului Muncitor să pară că este dorinţa tinerilor din fabrici şi uzine. Cine s-ar fi putut exprima mai vehement pentru crearea unei organizaţii unice decât tinerii muncitori de la Atelierele C.F.R. Griviţa, izvorul de legitimitate al regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej ? Făcând apel la conştiinţa şi voinţa tinerilor muncitori, la puterea de muncă şi spiritul de sacrificiu, ceferiştii bucureşteni cheamă tineretul la unificare. Acum le vine rândul să se jertfească pentru ţară[3]. Potrivit ziarului *Scânteia*, doar prin unire cei cu aceleaşi nevoi şi năzuinţe îşi pot crea nenumărate posibilităţi de a învăţa şi de a se perfecţiona. Tinerii de la Griviţa fac apel pentru crearea unor comitete de iniţiativă U.T.M., pentru ca ţara „să nu fie lăsată pe mâna celor pătaţi cu sânge tineresc, a reacţionarilor trădători de ţară şi fasciştilor"[4].

După cum afirmă presa de partid, noua organizaţie avea drept scop creşterea nivelului cultural şi ideologic al tineretului şi mobilizarea forţelor tinerei generaţii, pentru consolidarea regimului, la instaurarea căruia şi-a adus propriul ajutor. Uniunea Tineretului Muncitor a adoptat şi un plan de acţiune ce prevedea :

> lupta împotriva luptei de clasă, susţinerea de către tineri a platformei B.P.D. [Blocul Partidelor Democrate – n.n.], reducerea stagiului militar şi de ucenici, acordarea de împrumuturi tinerilor pentru gospodărie, construcţia de cămine noi de ucenici, dezvoltarea bibliotecilor, echipelor artistice şi sportive, crearea de şantiere naţionale voluntare, ajutorarea agriculturii[5].

U.T.M. s-a organizat repede şi la Iaşi, semn că drumul era deja pregătit, deoarece aflăm că în aceeaşi lună, în oraşul moldav s-a creat un comitet de conducere format din 40 de

1. *Ibidem*, f. 8.
2. *Ibidem*, dosar nr. 79/1948, f. 7.
3. *Scânteia*, an XVI, nr. 757, 23 februarie 1947.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, an III, nr. 765, 5 martie 1947.

persoane, cu un birou compus din 5 tineri. În mai puţin de o lună, organizaţia s-a extins în 11 fabrici, pe liste înscriindu-se 717 membri, dintre care 583 de băieţi şi 133 de fete. P.C.R. a cerut Tineretului Progresist să se autodizolve[1], toţi membrii fostei organizaţii a Tineretului Progresist fiind înscrişi în U.T.M.[2]. În două-trei săptămâni deja se organizaseră şedinţe ale comitetului de conducere şi ale comitetelor pe fabrici. Din totalul membrilor, 42 aveau deja carnete de membru, dintre care cotizau 40[3]. Filiala Iaşi a uniunii avea chiar din primele zile de activitate o bibliotecă cu 5.000 de volume şi 3.000 de reviste literare sau de specialitate[4]. Aceste cifre sunt destul de suspecte şi ne trimit cu gândul la două ipoteze : fie sunt falsuri, fie acest pas al organizaţiei unice a fost unul bine pregătit dinainte, episodul cu solicitarea tinerilor de la Griviţa având doar un scop de legitimare prin faptul că a fost cerută insistent de reprezentanţii „clasei muncitoare".

Tinerii U.T.M.-işti nu au voie să se dezmintă, astfel că încă din luna martie a anului 1947 depun eforturi considerabile, fiecare în domeniul lui de activitate. Din documentele de partid aflăm că 120 de tineri de la Atelierele C.F.R. Nicolina au strâns 20 de tone de fier vechi. Alţii, în număr de 235, au strâns 100 de tone de fier vechi şi 2 vagoane de scândură şi cărămizi pe care le-au donat celor cu clădiri de reconstruit. Principalele probleme cu care se confrunta organizaţia de tineret în activităţile sale erau slaba pregătire politică şi economică, punctualitatea şi lipsa de răspundere, precum şi slaba muncă de lămurire[5]. Cele mai active secţii din U.T.M. erau cele de la Atelierele C.F.R. Nicolina, Uzină, Victoria, Maternitate şi Ţesătura. La Victoria şi Maternitate funcţionau chiar şi ansambluri de dansuri populare[6]. Expoziţiile cu produse confecţionate de tineri erau şi ele destul de frecvente – de exemplu, la o acţiune de acest fel, tinerii de la Atelierele Nicolina au expus miniaturi de vagoane, piese de locomotivă, macarale, scule, atrăgând un număr important de vizitatori[7]. Membrii U.T.M. au fost folosiţi şi în campania de denominare din luna august a anului 1947. Un număr de 48 de tineri au fost trimişi la sate pentru a supraveghea operaţia de schimbare a banilor şi a-i descoperi pe cei pe care regimul îi numea speculanţi[8]. Organizarea diverselor acţiuni ale uniunii nu era întotdeauna perfectă. De exemplu, când au vrut să susţină o conferinţă la cinematograful Sidoli, activitatea lor s-a suprapus cu rularea unui film pentru armată, ceea ce a dus chiar la violenţe între tinerii comunişti şi soldaţi[9].

Numărul membrilor uniunii a crescut foarte mult în cele câteva luni de funcţionare, ajungând în octombrie la 1.207 deţinători de carnet de membru. De asemenea, se intensifică conferinţele şi dezbaterile pe teme politice. Deciziile date în marile procese politice trebuiau justificate şi în faţa tinerilor. În octombrie, filiala judeţeană primeşte materiale şi diapozitive pentru cinematograf referitoare la procesul Maniu ; acestea au fost completate de o intensă muncă de propagandă – sau de lămurire, după cum afirmau comuniştii[10]. Tot în octombrie 1947 este deschisă prima şcoală de cadre a U.T.M.[11]. Pentru a pregăti terenul viitoarei fuziuni, Uniunea Tineretului Muncitor a organizat împreună cu Uniunea Tineretului Socialist patru

1. Ion Todea, *op. cit.*, p. 168.
2. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 32/1947, f. 48.
3. *Ibidem*, f. 45.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, f. 46.
6. *Ibidem*, f. 60.
7. *Ibidem*, f. 62.
8. *Ibidem*, f. 67.
9. *Ibidem*.
10. *Ibidem*, f. 86.
11. *Lupta Moldovei*, nr. 410, 31 octombrie 1947.

şedinţe la care, potrivit documentelor de partid, s-au discutat probleme ideologice şi organizatorice[1].

În februarie 1948 are loc primul congres al Partidului Muncitoresc Român, rezultat în urma fuziunii dintre Partidul Comunist Român şi Partidul Social-Democrat[2]. Principalele organizaţii de tineret ale celor două partide au fuzionat la rândul lor, după ce, la 12 ianuarie 1948, Uniunea Tineretului Socialist a recunoscut că Uniunea Tineretului Muncitor reprezintă specificul „năzuinţelor tineretului". Unificarea celor două organizaţii s-a produs un an mai târziu, la congresul de unificare din 19-21 martie 1949, în urma căruia a rezultat Uniunea Tineretului Muncitoresc[3]. Congresul de unificare a avut loc în sala Ateneului din Bucureşti, participând 649 de delegaţi din toată ţara. Din partea C.C. al P.M.R. au participat Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Lothar Rădăceanu, Iosif Chişinevschi, Alexandru Moghioroş, C.I. Parhon şi Petru Groza. Din partea oficialilor Uniunii Sovietice au participat ambasadorul de la Bucureşti Serghei Kavtaradze şi Pavel Iudin, membru corespondent al Academiei din U.R.S.S.[4]. De asemenea, a participat şi o delegaţie a Komsomolului care a adus U.T.M.-ului Steagul Roşu, momentul înmânării fiind relatat de presă ca unul foarte emoţionant, marcat de aplauze frenetice.

De la început, obiectivele noii organizaţii au fost trasate foarte clar : munca pentru dezvoltarea economiei, educarea tinerilor în spiritul „combativităţii şi vigilenţei de clasă", rezervă de cadre pentru partid. Teohari Georgescu explica metaforic relaţia dintre U.T.M. şi P.M.R. ca una dintre doi fraţi, fratele mai mic, uniunea, fiind ajutat şi îndrumat de fratele mai mare, partidul[5]. În statutul organizaţiei erau stipulate clar principiile de funcţionare ale Uniunii, precum şi directa subordonare a acesteia faţă de partid[6].

Organizaţiile de bază au fost pregătite pentru fuziunea cu U.T.S. prin mai multe şedinţe şi prin trimiterea de agitatori la sate[7]. Data la care a fost stabilit Congresul nu a fost întâmplătoare. Pe 21-28 martie a avut loc Săptămâna Mondială al Tineretului, evenimentul fiind marcat de diverse acţiuni de ajutorare a ţăranilor la muncile agricole, activităţi culturale şi mitinguri[8]. După martie 1949, Organizaţia Tinerilor Sportivi, Uniunea Asociaţiilor de Elevi din România şi Uniunea Naţională a Studenţilor din România au devenit parte a U.T.M.[9]

Pe lângă entuziasmul unor tineri, membri ai uniunii, apropiata fuziune dintre cele două organizaţii a stârnit şi o serie de manifestări aşa-numite „reacţionare". În unele şcoli s-au

1. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 32/1947, f. 100.
2. Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România : Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965*, trad. Lucian Leuştean, Polirom, Iaşi, 2001, p. 73.
3. Ion Todea, *op. cit.*, pp. 170-171.
4. *Scânteia*, seria II, an I, nr. 1380, 20 martie 1949.
5. „U.T.M. este vlăstarul iubit al Partidului nostru. Organizaţia de partid şi fiecare membru de partid trebuie să-l crească în spiritul ideilor invincibile ale lui Marx, Engels, Lenin, Stalin, cu dragoste de părinte, cu o înţelegere de frate mai mare, cu o înţelepciune bolşevică" – *Scânteia*, seria II, an I, nr. 1381, 22 martie 1949.
6. „Art.1. Uniunea Tineretului Muncitor este organizaţia de masă revoluţionară a tineretului muncitor şi studios de la oraşe şi sate, bazată pe principiile luptei de clasă a proletariatului, condusă de Partidul Muncitoresc Român şi călăuzită de învăţătura marxist-leninistă. Ea este rezerva de cadre a partidului.
Art. 2. Uniunea Tineretului Muncitoresc trebuie să cultive tradiţiile eroice de luptă, dragostea faţă de U.R.S.S. şi de P.C.U.S.
Art. 3. Uniunea Tineretului Muncitoresc va educa tineretul în spiritul internaţionalismului proletar, împotriva şovinismului şi a urii de rasă şi în spiritul «vigilenţei de clasă». Va mobiliza tineretul în munca socialistă şi în depăşirea planului de stat". *Ibidem*.
7. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 32/1947, f. 54.
8. *Ibidem*, dosar nr. 76/1948, f. 51.
9. *Ibidem*, dosar nr. 29/1950, f. 16.

cântat cântece legionare şi au fost rupte tablourile conducătorilor comunişti. În unele plăşi, cum ar fi Podu Iloaiei sau Bucium, locuitorii mai în vârstă au împiedicat deplasarea tinerilor la şedinţele de plasă ale U.T.M.[1].

Procesul unificării celor două organizaţii de tineret este însoţit de acelaşi ritual, cu tineri care depăşesc normele chiar şi cu 100%, studenţi care îşi iau angajamentul de a organiza cercuri marxist-leniniste, zeci de conferinţe şi şedinţe de lămurire, toate în cinstea congresului şi a noii organizaţii[2]. Pentru a se cimenta relaţiile dintre studenţi, elevi şi muncitori, s-au organizat vizite ale studenţilor în fabrici şi ale muncitorilor în licee şi la Universitate. Un mijloc nou de propagandă, şi într-o mare măsură eficient, a fost instituirea în programele radio a orei tineretului. În atelierele C.F.R., în cămine şi în cluburile studenţeşti a fost transmisă şi audiată, în colectiv, ora tineretului[3].

După unificarea şi consolidarea organizaţiei, U.T.M. intră tot mai mult sub controlul partidului, acest lucru nemaifiind ascuns ca până atunci. Devine tot mai evident faptul că Uniunea Tineretului Muncitor este un satelit organizaţional al partidului. Metoda de lucru rămâne aceeaşi : diverse activităţi voluntare de ajutorare la sate, trimiterea de echipe artistice, prelucrarea diverselor broşuri, cărţi sau rezoluţii în cercurile ştiinţifice şi marxist-leniniste din şcoli şi facultăţi.

În noiembrie 1948, Comitetul Central dă o rezoluţie în urma căreia s-a desfăşurat o amplă campanie de epurare în rândurile Partidului Comunist şi organizaţiilor sale. Au fost pregătiţi 200.000 de oameni care să conducă anchetele, iar primii verificaţi au fost tinerii muncitori, cei neafiliaţi politic şi legionarii aflaţi în diverse structuri de partid[4]. Din filiala Iaşi a uniunii au fost excluşi 1.433 de membri, organizaţia având după această acţiune 11.438 de membri. Dintre aceştia, 22 erau salariaţi ai secţiei judeţene de partid[5]. În această perioadă, acţiunile artistice au fost foarte puţine, fapt datorat şi logisticii care a îngreunat deplasarea agitatorilor la sate. Acest mijloc de persuasiune cu agitatori nu a fost foarte eficient, populaţia rurală fiind ostilă faţă de persoanele care o vizitau şi îi explicau despre beneficiile renunţării la proprietatea asupra pământului. Din acest motiv, învăţătorii au fost sfătuiţi să organizeze în şcoli echipe artistice, iar la repetiţii să discute cu elevii subiecte politice, o metodă de persuasiune mult mai eficientă.

Filiala Iaşi a U.T.M. a fost nevoită să contribuie la necesarul de cadre al partidului, astfel încât în 1950 a pregătit un număr de tineri pentru a-i trimite la diferite şcoli de perfecţionare : 146 pentru şcoli militare (cel mai probabil pentru Securitate), 46 pentru comitete de plăşi şi sectoare, 3 pentru şcolile de tractorişti, 4 pentru contabili, 3 pentru pedagogi, 82 pentru munca la sectoarele de pionieri[6].

Odată cu Uniunea Tineretului Muncitoresc, comuniştii îşi consolidau puterea şi în acest sector. Tinerii nu mai aveau alternativă – singura lume reală şi accesibilă era cea creată de organizaţia unică. Comuniştii deţineau controlul manipulării contextului social. Prin intermediul unei singure organizaţii era mai uşoară monitorizarea şcolilor de cadre şi a acţiunilor tinerilor, directivele circulând mai facil. Drumul spre atomizarea societăţii – şi, în final, alienarea ei – era deschis.

1. *Ibidem*, dosar nr. 76/1948, f. 9.
2. *Ibidem*, ff. 10-11.
3. *Ibidem*, f. 22.
4. Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 74.
5. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 29/1950, f. 1.
6. *Ibidem*, f. 12.

Tineretul Plugăresc. Tineretul Sătesc

Lumea rurală nu putea fi ocolită foarte mult timp de comunişti, în lupta acestora pentru acapararea puterii. Conservator, fidel unor instituţii precum monarhia şi ostil influenţei ruseşti, satul românesc trebuia „cucerit" prin tactici mult mai subtile (chiar dacă s-a ajuns şi la violenţă), pentru a putea fi controlat şi manipulat în totalitate. În virtutea acestui scop s-a acţionat şi prin înfiinţarea de organizaţii de tineret, independente – după propriul discurs –, care afirmau că doresc să aducă modernizarea la sate şi să apere interesele tinerilor plugari „exploataţi de chiaburii" din sat. Ţărănimea era cea mai complexă categorie socială, în interiorul ei existând mai multe poziţionări sociale (ţărani săraci, ţărani mijlocaşi, ţărani înstăriţi). Ceea ce se urmărea prin acţiunile acestor organizaţii era instituirea unei stări conflictuale între aceste categorii de ţărani, fapt ce ar fi permis partidului să intervină în sprijinul „muncitorimii de la sate" (aceştia erau ţăranii săraci, zilierii)[1].

Sub pretextul modernizării lumii rurale şi al folosirii resurselor de energie ale tineretului sătesc, la începutul lunii februarie 1946 s-a hotărât înfiinţarea Tineretului Plugăresc Progresist, ca secţie a Frontului Plugarilor[2]. Obiectivele acestei noi formaţiuni au fost clar formulate la prima conferinţă pe ţară ce a avut loc pe 6-7 februarie 1946 :

> adâncirea unităţii dintre tineretul plugăresc, muncitoresc şi studios, păstrarea cuceririlor democratice ale poporului, lupta împotriva elementelor reacţionare, susţinerea, în alegeri, a forţelor democrate, care au înţeles nevoile şi năzuinţele plugărimii[3].

Vedem cum obiectivele enumerate sunt toate de natură politică. De fapt, Tineretul Plugăresc era prima pârghie de acţiune în lumea satului. Prin intermediul acestei organizaţii avea să se ducă propaganda şi agitaţia în mediul rural, fiind un mijloc eficient, deoarece se adresa unei categorii de populaţie uşor de manipulat şi care, de multe ori, era în conflict cu spiritul conservator al celor mai în vârstă.

La sate, noua structură avea să fie organizată pe comitete săteşti care copiau fidel modelul de organizare al celorlalte mişcări de acest gen. Prin urmare, comitetul sătesc trebuia să fie alcătuit dintr-un preşedinte, secretar general, trei secretari de resort (cultural, sportiv, financiar) şi un secretar responsabil cu pionierii[4]. Partidul Comunist controla această organizaţie în mod indirect, prin intermediul Tineretului Progresist, dar şi direct, prin instructori trimişi de către comunişti pentru a ajuta la organizarea secţiilor la sate[5] şi prin intermediul colaborării cu U.T.M. (acest lucru începând cu 1947), de la care deseori primea instrucţiuni[6].

Numărul de membri ai organizaţiei era destul de mare, dacă este să dăm crezare documentelor de partid. Astfel, la sfârşitul anului 1947 erau înscrişi 1.257 de membri, cei mai mulţi fiind din plasa Târgu Frumos[7]. Aceştia proveneau din cele 34 de comune cu filiale ale Tineretului Plugăresc, care făceau parte din plăşile Târgu Frumos, Podu Iloaiei, Copou,

1. Călin Morar-Vulcu, *Republica îşi făureşte oamenii. Construcţiile identităţilor politice în discursul oficial în România, 1948-1965*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2007, p. 256.
2. *Lupta Moldovei*, an II, nr. 115, 12 februarie 1946.
3. *Ibidem*, an II, nr. 117, 26 februarie 1946.
4. S.J.A.N. Iaşi, fond *Comitetul Judeţean P.C.R. Iaşi*, dosar nr. 26/1946, f. 14.
5. *Ibidem*, dosar nr. 28/1946, f. 5.
6. *Ibidem*, dosar nr. 31/1947, f. 9.
7. *Ibidem*.

Bucium, Bivolari, Şipote şi sectoarele Nicolina şi Păcurari. După cum reiese din cele afirmate mai sus, T.P. avea organizaţii doar în zonele rurale din imediata vecinătate a Iaşului sau pe lângă celelalte oraşe importante din judeţ, precum Târgu Frumos.

Mijloacele de propagandă şi de acţiune politică erau cele specifice – baluri, şezători, înfiinţarea de echipe artistice, dar şi serbări de Crăciun cu datini şi obiceiuri de iarnă, cu colinde, cântece plugăreşti sau organizarea de hore[1]. Aceste evenimente aveau un dublu obiectiv. Primul era politic : să arate populaţiei că sub noul regim tinerii au libertatea de a-şi pune în valoare energia şi capacităţile creatoare şi că, pentru prima dată, acest lucru este în atenţia conducătorilor. Al doilea obiectiv era de ordin financiar, aceste evenimente organizându-se cu donaţii. De multe ori banii proveniţi de la aceste manifestări erau vărsaţi în contul organizaţiei din Iaşi a Frontului Plugarilor[2]. Pentru fiecare acţiune de acest fel, comitetul sătesc era nevoit să ceară şi opinia vârstnicilor, însă nu putem afirma în ce măsură s-a ţinut cont de această directivă ; mai curând credem că, de cele mai multe ori, nu a fost luată în considerare.

Activitatea Tineretului Plugăresc s-a desfăşurat într-o perioadă foarte dramatică pentru populaţia Moldovei, greu încercată de foametea din anii 1946-1947. De altfel, un document de partid, cu tot subiectivismul specific, surprinde foarte bine realităţile din judeţul Iaşi din acea perioadă :

> În judeţul Iaşi situaţia economică este foarte grea. Oamenii se plâng de grâu şi de porumb. Nu au ce mânca. Mor oamenii de foame. […] Oamenii stau şi acum în bordeie. Oamenii umblă goi şi mor de foame…[3]

În acest context a acţionat Tineretul Plugăresc, o situaţie de criză, la care populaţia dorea o alternativă, singura venind dinspre discursul Blocului Partidelor Democrate, controlat de Partidul Comunist. Situaţia financiară precară şi lipsa unei birocraţii demonstrează că această structură nu a fost mai mult decât un instrument subtil al comuniştilor de a pătrunde şi de a-şi colporta ideologia şi obiectivele politice în mediul rural.

Deşi au dus campanii ample pentru realizarea unei organizaţii unice a tineretului proletar, comuniştii au realizat că acesta nu este singurul segment de tineret din ţară care contează. Fiind vorba de o ţară cu profil rural, tineretul de la sate era, fireşte, o masă importantă în ecuaţia jocului politic, care, în ciuda idiosincrasiilor ideologice, nu putea fi exclusă din planurile integraţioniste ale regimului. Comuniştii au afirmat că ţărănimea are nevoie de muncitorime pentru a fi condusă, la fel şi tinerii de la sate au nevoie de tinerii din fabrici pentru a-i ghida în noua orânduire comunistă. Ei au considerat benefică înfiinţarea de filiale ale U.T.M. la sate, însă au considerat că acest lucru denaturează scopul acestei organizaţii care se doreşte a fi doar a muncitorilor[4]. Partidul a motivat necesitatea acestei separări, a muncitorilor de ţărani, prin faptul că primii participă activ la „lupta de clasă", participând direct la producţie, în întreprinderi. Acest lucru va permite U.T.M., potrivit discursului comunist, să aibă un rol important în construcţia viitoarei societăţi socialiste, achitându-se în acelaşi timp de rolul de „conducător în mobilizarea tineretului ţărănesc şi şcolăresc în realizarea acestui scop măreţ"[5].

1. *Ibidem*, f. 12.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, dosar nr. 28/1946, f. 5.
4. *Ibidem*, dosar nr. 82/1948, f. 3.
5. *Ibidem*.

Totuşi, tineretul de la sate trebuia să intre sub controlul partidului, astfel că s-a hotărât înfiinţarea de organizaţii săteşti, şi nu plugăreşti, deoarece în noile structuri trebuiau să intre, pe lângă fii de ţărani, şi aşa-numitul „element proletar sau semiproletar, cum sunt argaţii, ciobanii, văcarii sau ucenicii”[1]. Înfiinţarea acestor organizaţii urma să se facă pe lângă cele ale Frontului Plugarilor, de acest lucru ocupându-se U.T.M.-iştii din localitate. Obiectivele erau aceleaşi ca pentru orice organizaţie : antrenarea în lupta de clasă, munca pentru reconstrucţie, depăşirea normelor de producţie, culturalizarea masei ţărăneşti, ridicarea nivelului politic[2]. Pentru a crea confuzie, comuniştii organizau diferite structuri paralele cu cele ale vechilor partide sau ale celor procomuniste, care, odată cu cimentarea regimului, le-au asimilat pe celelalte.

Noua organizaţie avea un birou judeţean alcătuit din şase membri provenind de la şcoala de cadre a Frontului Plugarilor. Structura de conducere era formată din : Chimu Dumitru – secretar, Piucă Petru – responsabil organizatoric, Gheorghiu Ioan – cultural, Coteţ Gheorghe – reconstrucţie, Timercan Mihai – administrativ, Tonea Haralamb – responsabil cu sportul[3]. Principala problemă cu care s-au confruntat comuniştii în aplicarea planurilor lor a fost opoziţia intelectualilor, preoţilor, a fiilor de ţărani gospodari.

Ca şi în celelalte organizaţii de tineret, principalul mijloc de acţiune, propagandă şi persuasiune a fost munca voluntară. Particularităţile modului de lucru al tinerilor de la sate ţin de specificul lumii rurale. Dacă la oraşe se organizau munci de reconstrucţie, de depăşire a normelor, de renovare a atelierelor, la sate tinerii erau mobilizaţi pentru ridicarea de construcţii zootehnice, la reparaţii de poduri, la curăţarea fântânilor sau la ajutarea persoanele văduve sau în vârstă la muncile agricole[4].

Tineretul Sătesc nu a fost cu nimic deosebit de celelalte organizaţii de tineret prezentate. A avut aceeaşi organizare, aceleaşi mijloace de acţiune, a întâmpinat aceleaşi probleme financiare şi de popularitate. De fapt, aceste asemănări reprezintă cel mai elocvent argument în favoarea ipotezei că aceste organizaţii erau controlate de un singur centru decizional – care, în cazul nostru, era Partidul Comunist Român. Acest lucru este evident şi în cazul unora dintre organizaţiile analizate care aparent erau subordonate altor partide sau se declarau independente.

În efortul pentru monopolizarea puterii, Partidul Comunist Român a adoptat când tactica frontului comun, când tactica disimulării, creând o serie de organizaţii de tineret după acelaşi tipar, controlate din umbră. Acestea aveau rolul de a integra cât mai mulţi tineri pentru a crea impresia popularităţii partidului şi a succesului de care se bucurau soluţiile sale pentru remedierea situaţiei de după război. Comuniştii s-au erijat în purtători de cuvânt ai tinerei generaţii şi au încercat mereu să-şi adapteze mijloacele de propagandă şi persuasiune în funcţie de grupul-ţintă. Din acest motiv, avem organizaţii diferite pentru muncitori, studenţi, ţărani, elevi. Însă cum lucrurile evoluau spre o dictatură a proletariatului, aceste structuri, aparent independente, au trecut sub controlul Uniunii Tineretului Muncitoresc, sigura organizaţie îndreptăţită de ideologie pentru a conduce generaţia tânără, spre a o educa după perceptele marxist-leniniste. Tactica a fost una bine organizată şi eficientă. S-au creat mai multe organizaţii diferite care, în final, după preluarea puterii, să fie aduse sub controlul uneia singure. După acest episod, organizaţia unică a fost epurată de elementele aşa-zis duşmănoase, rezultând o „organizaţie unică revoluţionară a tineretului muncitoresc”.

1. *Ibidem*.
2. *Ibidem*, f. 4.
3. *Ibidem*, dosar nr. 78/1948, f. 11.
4. *Ibidem*, f. 21.

COMUNIZAREA CULTURII

Cristian Vasile

Editurile şi politica de difuzare a cărţii în România anilor 1950 : control politic şi reorganizări instituţionale[1]

The communist campaigns launched in the 1940s and 1950s in order to reduce and eliminate the illiteracy had a strong ideological dimension and took place in parallel with the establishment and the extension of some important networks of book distribution especially in the rural areas. Every peasant worker had to be able to read the main communist newspaper – Scânteia *–, and the brochures offering information about the collectivization of Romanian agriculture. The aim of this paper is to examine some relevant aspects concerning both the number of printed works for the masses, and the system of book distribution in the 1950s, emphasizing the reorganization within the state publishing houses' system. Using pre-eminently documents from the National Archives, Fond* Romanian Communist Party's Central Committee – Propaganda and Agitation Section *one focused also on the role of the Agitprop's Sector for the control of the publishing houses. It was obvious that both the publishing system and the policies of book distribution were under strict political and ideological scrutiny during the first communist decade ; on the other hand, the significant financial support for the literature and the arts in the 1950s had important consequences in the next decade when the publishing policy was more „liberal".*

Keywords : state publishing Houses, book distribution policies, propaganda, ideological control, censorship

1. Acest studiu a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare finanţat de C.N.C.S.I.S.-U.E.F.I.S.C.S.U., P.N.-II Idei, cod proiect 1457.

Campaniile de alfabetizare derulate de autorităţile comuniste în special după 1948 au avut o dimensiune ideologică pregnantă şi s-au desfăşurat în paralel cu construirea şi extinderea unor reţele de distribuţie a cărţii, cu precădere în mediul rural. Fiecare ţăran (*ţăran muncitor*, mai exact) trebuia să fie capabil şi disponibil să citească în special *Scânteia*, ziarele consacrate sătenilor, precum şi broşurile propagandistice privitoare la cooperativizarea agriculturii. În cele ce urmează vom încerca să examinăm câteva aspecte relevante privind tirajele de masă şi sistemul de difuzare a cărţii, rolul şi implicarea Sectorului Edituri din cadrul Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (C.C. al P.M.R.) în reforma instituţională, precum şi principalele componente ale reorganizării sistemului editorial din deceniul al şaselea. Mai ales prin intermediul documentelor de arhivă, emanate în special de Secţia de Propagandă şi Agitaţie/Sectorul Edituri, am urmărit atât modul de raportare al instanţelor de stat şi ideologice faţă de lipsurile financiare şi stocurile de carte, cât şi chestiunea rentabilităţii editurilor şi a cenzurii din sistemul editorial.

Tirajele de masă şi sistemul de difuzare a cărţii

Naţionalizarea din 1948 a însemnat sfârşitul editurilor, tipografiilor şi al librăriilor particulare. Editura Fundaţiilor Regale avea să devină Editura de Stat Pentru Literatură şi Artă, iar un an mai târziu au apărut şi alte importante edituri de stat : Editura Academiei R.P.R., Editura Tehnică, Editura Tineretului, Editura în Limbi Străine, Editura pentru Cultură Fizică şi Sport, Editura Militară[1]. În anul 1949 a luat fiinţă şi forul tutelar, Direcţia Generală a Editurilor, Întreprinderilor Poligrafice şi Difuzării Cărţii (denumită ulterior Direcţia Generală a Editurilor, Poligrafiei şi a Difuzării Cărţii şi Direcţia Generală a Editurilor şi Difuzării Cărţii). Regimul comunist a încurajat tipărirea în tiraje de masă a clasicilor marxism-leninismului, a literaturii beletristice realist-socialiste, a diverselor lucrări de propagandă (politică, culturală, ştiinţifică de nuanţă ateistă etc.), precum şi a manualelor şcolare (în 1951 a fost înfiinţată Editura de Stat pentru Literatură Didactică şi Pedagogică). Numai în anul 1953 au fost editate 2.875 de cărţi şi broşuri cu un tiraj de 47 de milioane de exemplare, iar între 1949 şi 1953 au apărut 13.972 de titluri însumând 258 de milioane de exemplare[2]. Recent, criticul şi istoricul literar Ion Bogdan Lefter a surprins foarte bine realitatea tirajelor de masă de la începutul anilor 1950, dar nu numai :

> Să nu-şi imagineze cineva că dictatura a făcut din România o ţară de cititori pasionaţi ; vorbim despre minoritatea cultivată a publicului, aşa-numitul „public intelectual”. Tirajele anumitor categorii de cărţi erau destul de mari, „astronomice” dacă le comparăm cu cele de azi, dar nu atât de colosale încât să ajungă la tot poporul. Doar la începuturile comunismului, când se tipărea

1. Dorina N. Rusu, „Editură”, în *Dicţionarul general al literaturii române*, vol. III, coordonator general Eugen Simion, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005, p. 10.
2. Arhivele Naţionale ale României (A.N.R.), fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, ff. 37 şi 58.

pentru umplerea noilor biblioteci săteşti din toată ţara, s-au înregistrat tiraje „de masă”, de sute de mii de exemplare, dar atunci literatura nu era literatură, ci – de cele mai multe ori – pură propagandă. Lucrurile s-au stabilizat apoi, în anii 1960-1970, la câteva zeci de mii de exemplare pentru proză şi la câteva mii pentru poezie…[1]

Totuşi, în anii 1950, sistemul de difuzare a cărţii – mai ales în zonele rurale – era deficitar, deşi nu mai puţin de cinci instituţii şi organizaţii răspundeau de întregul proces de distribuire a publicaţiilor şi a beletristicii la sate (Ministerul Culturii, CENTROCOOP, Consiliul Central al Sindicatelor, U.T.M., Ministerul Agriculturii şi Silviculturii). În anul 1954, cooperativele săteşti au preluat spre difuzare cărţi în valoare de 4.491.000 de lei, ceea ce reprezenta doar 4,5% din întreaga producţie de carte. În acelaşi timp, valoarea cărţilor vândute de cooperative cititorilor nu atingea nici 1% din întreaga producţie, iar unele vânzări au fost impuse sătenilor prin constrângere, realitate recunoscută şi criticată (ipocrit) şi de instanţele ideologice ale C.C. al P.M.R.[2]

Timp de mai bine de un deceniu, instanţele ideologice au fost într-o permanentă căutare a unui cadru instituţional adecvat pentru sistemul editorial, care să faciliteze pătrunderea publicaţiilor oficiale în cele mai îndepărtate locuri. La mijlocul deceniului şase au existat mai multe propuneri de reformă instituţională în domeniul distribuirii cărţilor la sate. La 22 ianuarie 1955, Sectorul Edituri din cadrul Secţiei de Propagandă şi Agitaţie (S.P.A.) aprecia ca necesară elaborarea unui proiect de hotărâre a Consiliului de Miniştri şi a C.C. al P.M.R. care să stabilească, printre altele, următoarele măsuri : CENTROCOOP să se ocupe de difuzarea cărţilor în zonele rurale ; în cadrul CENTROCOOP urma să se înfiinţeze un serviciu special care să răspundă de această difuzare şi să ţină legătura direct cu preşedintele Cooperaţiei de Consum ; de asemenea, la fiecare cooperaţie regională trebuia să se înfiinţeze un post pentru un activist care să îndrume difuzarea cărţii, prin cooperative, iar îndrumătorii raionali ai Centrului de Librării şi Difuzare a Cărţii (C.L.D.C.) să treacă la cooperaţie ; pentru o răspândire mai largă a cărţii, urma să se mărească numărul standurilor şi chioşcurilor permanente în locurile aglomerate, cum ar fi : pieţe, târguri, gări etc., în paralel cu încurajarea – de către C.L.D.C. – a contractării cât mai multor abonamente pentru diverse colecţii ale editurilor. Planificatorii de politică a cărţii mai preconizau – pentru atragerea unui număr mare de cititori – înfiinţarea, după model cehoslovac, a unei mişcări asemănătoare cu iniţiativa Fučík[3] de stimulare a lecturii. Proiectul mai prevedea ca în fiecare organizaţie de bază să existe un propagandist al cărţii „care să difuzeze cartea la locul de muncă, în fabrici, instituţii, şantiere, iar la sate – în rândul *ţăranilor muncitori* [s.n.]”[4] şi ca în fiecare instituţie şi întreprindere cu peste 300 de salariaţi să existe chioşcuri cu cărţi[5].

1. Ion Bogdan Lefter, „De-ale cărţilor, sub comunism…”, *Viaţa Românească*, nr. 5-6, 2010, p. 68.
2. Într-un document al Sectorului Edituri *cu privire la politica editorială în lumina realizărilor anului 1953*, din 1 iunie 1954, se preciza că : „Deşi în anul 1953 s-a reuşit să se asigure pătrunderea cărţii până în cele mai îndepărtate sate, aceste cărţi se învechesc sub tejghelele cooperativelor *sau sunt «vândute» ţăranilor folosindu-se metode nejuste* [s.n.]” – A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 67.
3. După numele scriitorului comunist cehoslovac Julius Fučík, victimă a naziştilor, autorul unor însemnări care au fost traduse şi în limba română : Julius Fučík, *Reportaj cu ştreangul la gât*, Editura de Stat Pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1951.
4. Sintagma *ţărani muncitori* îi excludea pe ţăranii chiaburi şi, de multe ori, pe cei mijlocaşi de la expunerea la propaganda prin carte.
5. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 5.

Sectorul Edituri şi reforma instituţională

Sectorul Edituri a preferat să citească printr-o grilă politică problemele grave de difuzare şi de creştere a stocului de cărţi şi să nu vadă suprasaturarea cititorilor cu cărţi conţinând un pronunţat mesaj ideologic şi propagandistic care nu era deloc atractiv pentru o parte însemnată a publicului. Linia ideologică intransigentă era trasată de la vârful S.P.A. ; încă din februarie 1953, Leonte Răutu îi identifica pe pretinşii vinovaţi de sabotaj plasaţi chiar în fruntea Direcţiei Generale a Editurilor, Poligrafiei şi a Difuzării Cărţii. Şeful S.P.A. pornea de la un scenariu conspiraţionist, imaginând un complot al naţionaliştilor burghezi, indiferent de etnie (români, evrei etc.), menit să submineze sistemul editorial comunist :

> Suntem vecini aci cu Direcţia Generală E.P.D.[1] Acele posturi serioase sunt ocupate de oameni excluşi din partid, oameni propuşi să fie excluşi, de foşti oameni ai patronilor, spărgători de greve, *sionişti, cuzişti, care sunt în foarte bune relaţii* [s.n.][2].

Sectorul Edituri considera că până la elaborarea proiectului de hotărâre sus-amintit – care acorda atribuţii sporite CENTROCOOP – erau necesare măsuri de urgenţă pentru rezolvarea câtorva probleme care îngreunau buna desfăşurare a difuzării cărţii. Potrivit instructorilor C.C. al P.M.R., Direcţia Difuzării, care avea menirea să desfăşoare o muncă de concepţie şi de studiu în domeniul „repartizării juste” a cărţilor, nu-şi îndeplinea această sarcină. De asemenea, politica de tiraje şi popularizare dusă de această direcţie nu şi-ar fi atins scopul, contribuind în mare măsură la creşterea stocului de cărţi. În ceea ce priveşte organizarea muncii la C.L.D.C. (Baza Carte), planificatorii politicii editoriale erau de părere că şi aici există grave deficienţe, deoarece o mare parte dintre salariaţii acestei întreprinderi erau încadraţi în posturi de şefi, iar unele servicii şi secţii existau numai pe hârtie. Instructorii Sectorului Edituri oferea şi exemple : la serviciul de popularizare lucrau nouă salariaţi, dintre care patru erau încadraţi în posturi de şefi, iar acest număr mare de conducători genera un birocratism pernicios. Lipsurile erau puse pe seama faptului că la nivelul conducerii Direcţiei Difuzării s-a produs fenomenul birocratizării, că în întregul sistem de difuzare exista o rutină, pornind de la conducerea Direcţiei, care împiedica găsirea şi aplicarea unor metode eficiente în difuzarea şi popularizarea cărţii. În încheiere, instructorii Sectorului Edituri propuneau şi adoptarea altor măsuri pentru îmbunătăţirea rapidă a situaţiei difuzării : reorganizarea sistemului de difuzare a cărţii prin desfiinţarea Direcţiei de Difuzare şi contopirea ei cu C.L.D.C. (Baza Carte), formând o nouă direcţie operativă, cu „gospodărie chibzuită”, subordonată Ministerului Culturii, iar în cadrul ministerului să se înfiinţeze două posturi de consilieri specialişti în problemele difuzării cărţii ; desfiinţarea serviciilor de popularizare din cadrul editurilor şi înfiinţarea unui serviciu central de popularizare care să funcţioneze în cadrul noii forme propuse în sistemul de difuzare ; înlocuirea unor cadre cu metode învechite de muncă cu cadre mai bine pregătite, eliberate, în urma restructurărilor făcute în edituri[3].

În sfera de preocupări a responsabililor cu editurile din aparatul Comitetului Central intra şi problema cărţilor cu tiraj nejustificat de mare care nu se vindeau, în timp ce volumele cu succes la public erau editate în tiraje insuficiente. Chestiunea era delicată, deoarece cărţile de

1. Edituri, Poligrafie şi Difuzare ; în 1954, Direcţia Generală a Editurilor, Poligrafiei şi a Difuzării a devenit Direcţia Generală a Editurilor şi Difuzării Cărţii.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 81/1953, ff. 273-274.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, ff. 5-6.

succes, care aspirau la statutul de best-seller într-un spaţiu editorial comunist închis şi neconcurenţial, nu erau neapărat dezirabile din punct de vedere ideologic (romanul din 1954 al lui Radu Tudoran *Toate pânzele sus !* , de exemplu[1]). O informaţie a Sectorului Edituri din 22 februarie 1954 privind modalităţile de popularizare a cărţii surprinde această inadecvare din sistemul editorial :

> Cerinţele de cărţi ale oamenilor muncii nu sunt satisfăcute în întregime. Se mai editează multe cărţi al căror tiraj este prea mare, nu sunt dorite de cititori, iar altele care sunt preferate apar într-un tiraj mic[2].

Răspunzătoare pentru această situaţie erau considerate instituţii precum Ministerul Culturii, Ministerul Învăţământului, Sfaturile Populare, U.T.M., CENTROCOOP etc., care ar fi făcut extrem de puţin pentru stimularea interesului pentru carte (îndeosebi la nivelul ţărănimii muncitoare). Instructorii S.E. nu identificau o soluţie pe termen scurt, mai ales că reducerea fondurilor de popularizare şi de deplasări pentru 1954 împiedica îmbunătăţirea rapidă a acestei situaţii. Teoretic, popularizarea cărţii se făcea de către organele Ministerului Culturii şi era sprijinită de diferite organizaţii de masă şi departamente. În mod direct, popularizarea era realizată de Direcţia Generală a Editurilor şi Difuzării Cărţii, prin întreprinderile tutelate şi prin publicaţia *Difuzarea cărţii*[3]. Într-un document intitulat *Cu privire la politica editorială în lumina realizărilor anului 1953*, din 1 iunie 1954, se preciza că răspunderea principală pentru lipsurile din activitatea editorială îi revenea Direcţiei Generale a Editurilor şi Difuzării Cărţii din Ministerul Culturii, „care n-a reuşit să devină un for de conducere ideologică şi culturală” al domeniului editorial. Documentul elaborat de Sectorul Edituri identifica şi alte responsabilităţi :

> Direcţia Generală E.D.C. [Edituri, Difuzarea Cărţii] nu a urmărit – pe baza unui plan sistematic – creşterea cadrelor redacţionale din edituri. […] Ministerul Culturii nu a asigurat cadre de conducere calificate (directori, redactori principali) care să poată îndruma creaţia originală şi să facă în acelaşi timp educaţia numeroaselor elemente tinere şi cu experienţă redusă care constituie majoritatea redactorilor din edituri[4].

Reorganizarea sistemului editorial

O coincidenţă face ca, în vara anului 1954, Mihai Şora – abia demis din funcţia de şef de secţie la Editura în Limbi Străine din cadrul Institutului Român pentru Relaţii Culturale cu Străinătatea (I.R.R.C.S.) – să fie numit redactor-şef, responsabil al Compartimentului de valorificare a moştenirii literare, la Editura de Stat Pentru Literatură şi Artă (E.S.P.L.A.)[5], datorită scriitorului Al.I. Ştefănescu, pe atunci director adjunct al editurii. Alexandru Toma, directorul general al E.S.P.L.A., tocmai decedase la 15 august 1954. Deşi Sectorul Edituri

1. Eugen Negrici, *Literatura sub comunism. Proza*, Editura Fundaţiei Pro, Bucureşti, 2002, p. 30.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 37.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954,
4. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, ff. 68-69.
5. Dumitru Micu, „Mihai Şora”, în *Dicţionarul general al literaturii române*, vol. VI, coordonator general Eugen Simion, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2007, p. 581.

preconiza încă de acum divizarea E.S.P.L.A., sugerând ca Ministerul Culturii „să elaboreze până la 1 septembrie 1954 un proiect de H.C.M. privind înfiinţarea unei edituri pentru literatură originală pe lângă Uniunea Scriitorilor şi a unei edituri de artă"[1], în realitate, separarea şi specializarea editorială s-au produs mai târziu. Ani de zile au durat şi controversele privind profilarea şi divizarea marelui trust editorial comunist care era Editura de Stat pentru Literatură Ştiinţifică[2]. Planul iniţial – datând de la 8 ianuarie 1952 – era ca acest grup editorial să fie împărţit în trei : o editură agrosilvică, una medicală şi una economico-juridică (cu trecerea tematicii privitoare la istorie-filosofie la Editura Academiei R.P. Române). Instanţele ideologice au reuşit doar să determine alcătuirea unor proiecte de H.C.M. care însă s-au perimat prin nerezolvarea unor condiţii prealabile, în special de avizare din partea unor instituţii guvernamentale. Tergiversarea reorganizării editoriale ar putea reflecta şi anumite conflicte şi tensiuni (de pildă, între Leonte Răutu, şeful S.P.A., şi Miron Constantinescu). Reforma editorială a întârziat probabil şi din cauza faptului că, între timp, în spaţiul politic a intervenit şi demascarea „devierii de dreapta". Primul proiect de H.C.M. a fost propus în vara anului 1952, dar nu a fost avizat. Comitetul de Stat al Planificării – condus de Miron Constantinescu – a contestat necesitatea şi oportunitatea unor restructurări de edituri, deoarece ar fi presupus costuri suplimentare, pe care bugetul nu era capabil să le susţină la acel moment. Pe de altă parte, Ministerul Sănătăţii – prin titularii care s-au succedat, Vasile Mârza[3] şi Octavian Berlogea – a condiţionat asentimentul său de asigurarea de către alte foruri a unui local pentru editură şi a unor posibilităţi speciale de salarizare a redactorilor, iar Ministerul Agriculturii a solicitat pentru Editura Agrosilvică un procent mai mare de fonduri şi cadre. Printr-un proiect separat de H.C.M. s-a prevăzut înfiinţarea Editurii Agrosilvice de Stat. În acelaşi timp, după cum aflăm dintr-un material al Sectorului Edituri,

> pe baza studierii în aprilie şi mai 1953 a profilului tematic şi a formelor de gospodărire ale diverselor categorii de edituri, s-a întocmit un proiect general de H.C.M. cuprinzând măsura de înfiinţare a Editurii Medicale şi a Editurii Economico-Juridice şi de trecere a Editurii Cartea Rusă şi C.F.S. [(Editura pentru) Cultură Fizică şi Sport] la Direcţia Generală E.P.D., toate acestea urmând a se aplica de la 1 iulie 1953.

Comitetul de Stat al Planificării (C.S.P.), Ministerul Finanţelor, Ministerul Sănătăţii şi Comitetul pentru Cultură Fizică şi Sport (C.C.F.S.) au tergiversat şi de data aceasta avizarea, iar ulterior au avizat fie refacerea lucrărilor, luând ca bază data de 1 octombrie 1953 (Ministerul Sănătăţii, Academia R.P.R., C.C.F.S.), fie amânarea măsurii de la 1 ianuarie 1954 (C.S.P. şi Ministerul Finanţelor)[4]. C.S.P. şi Ministerul Sănătăţii au avizat defavorabil şi pe considerentul lipsei de spaţiu şi de automobil pentru Editura Medicală, iar Ministerul Sănătăţii a avizat totodată împotriva trecerii Editurii C.F.S. la Ministerul Culturii, cerând ca aceasta să treacă la Ministerul Sănătăţii. În noiembrie-decembrie 1953, proiectul de H.C.M. a fost refăcut pentru a intra în vigoare de la 1 ianuarie 1954. Noul act normativ privind reorganizarea sistemului editorial devenea şi mai cuprinzător, incluzând şi prevederi referitoare la Editura

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 72.
2. Notă asupra lucrărilor referitoare la profilarea Editurii de Stat pentru Literatură Ştiinţifică, 3 iunie 1954.
3. Pentru o schiţare a traseului politic al lui Vasile Mârza, inclusiv ca ministru, vezi Andrei Muraru, „«Micul burghez». O călătorie în biografia lui Vasile Mârza", în *Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România* (tema : „Intelectualii şi regimul comunist – istoriile unei relaţii"), vol. IV, 2009, Polirom, Iaşi, 2009, pp. 196-218.
4. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 74.

Politică – denumită Editura pentru Literatură Politică, E.P.L.P.[1] –, în fruntea căreia se aflau Valter Roman (director) şi Leonte Tismăneanu (director adjunct). Dar în calea adoptării au apărut alte întârzieri din cauza imperativului care se afla atunci la ordinea zilei : nevoia realizării de economii. În acest context, Ministerul Finanţelor şi-a formulat punctul de vedere în luna mai 1954, cerând să nu se acorde E.P.L.P. – editura ideologică prin excelenţă – un regim excepţional de salarizare şi nici ore suplimentare pentru lucrările urgente. Prin discuţiile purtate cu Ministerul Finanţelor s-a ajuns la adoptarea unui sistem satisfăcător pentru ambele departamente, şi anume încadrarea E.P.L.P. în tariful normal de salarizare şi încuviinţarea prin H.C.M. a unui spor de cel mult 50% din salariile tarifare. După ce s-a ajuns la această rezolvare a obiecţiei Ministerului Finanţelor, la 12 mai 1954 C.S.P. a revenit asupra avizului favorabil dat iniţial şi a precizat că nu este de acord să se aprobe E.P.L.P. nici sporul asupra salariilor şi nici orele suplimentare. La începutul lunii mai 1954, la cererea Ministerului Finanţelor, s-a alcătuit o comisie mixtă (formată din reprezentanţi de la Ministerul Culturii, Ministerul Finanţelor şi C.S.P.) pentru redactarea unei noi propuneri legislative privind sistemul editorial. Intenţia era să se întocmească un singur proiect de H.C.M. care să rezolve problemele divergente. O altă amânare a intervenit din cauza unor chestiuni financiare şi a problemei repartiţiei de localuri[2].

În cele din urmă, H.C.M. nr. 1136 din 15 iulie 1954 – semnată de vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, Iosif Chişinevschi – reglementa o serie de măsuri de reorganizare în sectorul editorial. Prin noul act normativ, Editura Tineretului devenea, de la 1 iulie, întreprindere de stat, iar alte două edituri (Editura Cartea Rusă, Editura de Stat pentru Literatură Economică şi Juridică) urmau să funcţioneze sub îndrumarea şi controlul Ministerului Culturii[3]. Toate aceste trei edituri erau asimilate din acest moment întreprinderilor de interes general şi trebuiau să acţioneze în conformitate cu prevederile Decretului nr. 199 din 14 mai 1949 pentru organizarea şi funcţionarea întreprinderilor şi organizaţiilor economice ale statului. H.C.M. nr. 1136 din 15 iulie 1954 desfiinţa Editura de Stat pentru Literatură Ştiinţifică şi Editura Financiară de Stat şi mai stabilea că, începând cu 1 iulie 1954, sectoarele Istorie şi Filosofie se desprindeau de la Editura de Stat pentru Literatură Ştiinţifică şi treceau la Editura Academiei R.P.R., cum fusese prevăzut şi în proiectul iniţial al Sectorului Edituri. Fosta editură a P.M.R., Editura Politică, cunoştea o refondare : prin H.C.M. nr. 790 din 29 mai 1954 era înfiinţată ca întreprindere de stat ; iar pentru a se asigura îndeplinirea sarcinilor sale specifice în actul normativ vizând Editura pentru Literatură Politică s-a precizat :

a) se aprobă Ministerului Culturii crearea şi finanţarea unor stocuri speciale de hârtie şi materiale ;
b) se va putea plăti personalului Editurii pentru Literatură Politică indemnizaţii lunare diferenţiate de 30% în medie peste salariul tarifar aprobat prin statul de funcţiuni, la propunerea Ministerului Culturii şi cu avizul Ministerului Finanţelor, fără a se putea depăşi 50% din salariul tarifar al salariatului respectiv[4].

În 1957 s-a înfiinţat Editura Muzicală ; sectorul artistic din cadrul E.S.P.L.A. s-a autonomizat abia la sfârşitul deceniului şase, prin crearea în 1960 a Editurii Meridiane[5]. De fapt,

1. De fapt, Editura de Stat pentru Literatură Politică. În arhive s-a păstrat un consistent *proces-verbal de revizie al E.S.P.L.P.* din perioada 1948-1953 care conţine numeroase date contabile, precum şi liste cu unităţile editurii ; A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Economică, dosar nr. 20/1954, ff. 1-54.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 75.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 10/1954, f. 23.
4. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 10/1954, ff. 23-24.
5. Printre primele lucrări tipărite : Mihail V. Alpatov, *Istoria artei*, vol. I, *Arta lumii vechi şi a Evului Mediu*, traducere de Bruno Colbert şi Mihai Isbăşescu, Editura Meridiane, Bucureşti, 1962.

în acelaşi an, E.S.P.L.A. s-a scindat în trei edituri : pe lângă Meridiane au mai apărut Editura pentru Literatură şi Editura pentru Literatură Universală[1].

Totuşi, la mijlocul anului 1954, consecinţele întârzierii reformării sistemului editorial erau trecute în revistă de instructorii Sectorului Edituri :

> În aşteptarea apariţiei hotărârii, Consiliul General al A.R.L.U.S. şi C.C. al U.T.M. nu se mai interesează suficient de rezolvarea unor probleme curente ale editurilor ce azi mai sunt ale lor, ceea ce s-a răsfrânt şi în insuficienta lor finanţare [*sic !*], în neacordarea cotei de pierdere necesară etc., ceea ce le produce mari greutăţi şi va face mai dificilă sarcina preluării lor de către stat. Tărăgănarea inadmisibilă, refacerea, avizarea, reavizarea şi comasarea diverselor proiecte de H.C.M. alcătuite în decurs de doi ani şi jumătate au însemnat mii de ore de muncă irosite şi perturbarea gravă a activităţii editurilor respective. Prin neaplicarea la 1 aprilie 1954 a măsurilor privind reorganizarea Editurii de Stat pentru Literatură Ştiinţifică, statul a înregistrat o pierdere de 80.000 de lei (câte 40.000 de lei în lunile aprilie şi mai) prin faptul că în aceste două luni au continuat să fie salarizaţi 50 de oameni care, prin reorganizare, trebuiau să fie eliberaţi[2].

Editura Medicală avea să fie înfiinţată în anul 1958, iar Editura Ştiinţifică abia în 1960[3].

Lipsurile financiare şi stocurile de carte

În rapoartele şi notele emanate de la S.P.A. şi Sectorul Edituri în anul 1954 există şi alte critici adresate Comitetului de Stat al Planificării, legate mai ales de planul de aprovizionare şi desfacere al Centrului de Difuzare a Cărţii, în sensul că C.S.P. nu a asigurat concordanţa între planul de producţie, aprovizionarea cu materiale, planul financiar şi planul de aprovizionare şi desfacere al Centrului de Difuzare[4]. În plus, preţul de vânzare a cărţii era fixat pe baza unui tarif stabilit în 1951 ; or, ca urmare a prevederilor unei H.C.M. din 8 martie 1952, s-a produs o reducere a acestor preţuri cu 15%, determinând pierderi în întregul sector editorial comunist[5]. Autorităţile ideologice sugerau Biroului Politic al C.C. al P.M.R. ca Ministerul Culturii – împreună cu C.S.P. şi Ministerul Industriei Lemnului, Hârtiei şi Celulozei – să prezinte Consiliului de Miniştri, până la 30 iulie 1954, planurile de perspectivă coordonate privind dezvoltarea producţiei editoriale, a industriei hârtiei, a industriei poligrafice şi difuzării cărţii. În final, instructorii de la Sectorul Edituri propuneau ca Ministerul Culturii să elaboreze până la 1 iulie 1954 un proiect de H.C.M. pentru stabilirea normelor de colaborare a editurilor cu ministerele, institutele ştiinţifice şi uniunile de creatori „în vederea asigurării unui înalt nivel al lucrărilor editate”[6].

Una dintre problemele serioase ale domeniului editorial era stocul de cărţi nevândut. La 1 ianuarie 1954 acesta era în valoare de 43 de milioane de lei, iar în toamnă statisticile Sectorului Edituri estimau că producţia de carte în cursul anului 1954 (fără manuale şcolare) va atinge valoarea de 94 de milioane de lei, stocul anticipat fiind de 11 milioane de lei. O informaţie redactată de instructorii de la Sectorul Edituri (S.E.) privind la măsurile care

1. Dorina N. Rusu, art. cit., p. 10.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 76.
3. Dorina N. Rusu, art. cit., p. 10.
4. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 69.
5. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 70.
6. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, ff. 71-72.

trebuie luate pentru micşorarea stocului de cărţi, datată 6 octombrie 1954 şi trimisă lui Iosif Chişinevschi şi Leonte Răutu, propunea următoarele soluţii :

> Consiliul Central al Sindicatelor va da directive în sensul ca toate sumele destinate achiziţionării de cărţi să fie folosite exclusiv în acest scop şi va suplimenta bugetele sindicatelor la capitolul bibliotecă, cu suma de trei milioane de lei. [...] Ministerul Învăţământului, cu ajutorul Ministerului de Finanţe, va lua măsuri ca fondurile destinate achiziţionării de cărţi, care au fost în mare măsură folosite în alte scopuri, să fie reîntregite. [...] Ministerul Culturii – Direcţia Generală a Editurilor va amâna pentru 1955 apariţia unui număr de titluri, iar la alte titluri, care nu au început a fi tipărite, va reduce tirajele ţinând seama de posibilităţile reale de absorbţie ale bibliotecilor.

Activiştii din S.E. considerau că era necesar ca, încă din 1954, Ministerul de Finanţe să găsească soluţia practică pentru ca o cantitate de cărţi echivalentă cu diferenţa dintre valoarea producţiei şi valoarea desfacerii anului 1954 să intre în fondul bibliotecilor.

> Această trecere este necesară – estimau instructorii Sectorului –, dat fiind că în cărţile existente în stoc statul a investit importante sume de bani care rămân neutilizate, în timp ce ele ar putea fi foarte bine folosite prin aprovizionarea bibliotecilor. Este necesar ca Ministerul Culturii – împreună cu C.S.P., Ministerul Finanţelor şi Consiliul Central al Sindicatelor – să stabilească de urgenţă suma de care vor dispune bibliotecile în anul 1955, pentru ca planul editorial pe anul viitor să se întocmească la nivelul posibilităţilor reale de desfacere[1].

Mai ales în 1955 a existat în cadrul Comitetului Central, la nivelul secţiilor şi sectoarelor ideologice din aparatul C.C., o discuţie privitoare atât la modalitatea optimă de desfăşurare a comerţului cu cărţi, cât şi la reorganizarea (gruparea) cât mai adecvată a aparatului central care se ocupa de difuzarea şi popularizarea cărţii. La primul capitol existau două opţiuni : sistemul funcţional de organizare a aparatului de conducere din comerţ şi sistemul teritorial. Cel din urmă era utilizat de sovietici, care, prin vocea lui Lazar Kaganovici[2], combătuseră încă din 1934 principiul funcţional (care era asemănător sistemului din comerţul de carte din România anului 1955). Aparent, responsabilitatea individuală era un concept subversiv, mai degrabă asociat cu Vestul capitalist. Totuşi, este interesant de subliniat că principalul argument sovietic împotriva sistemului funcţional – preluat servil şi de comuniştii de la Bucureşti – era acela că acest principiu provoacă lipsa de răspundere personală, că

> nu se poate organiza o conducere operativă, precisă, nu se poate obţine o responsabilitate individuală strictă şi, prin urmare, nu se poate asigura o verificare sistematică şi amănunţită a îndeplinirii sarcinilor. În sistemul funcţional, cu structura lui complicată, se umflă schemele de organizare a verigilor medii şi superioare[3].

Într-adevăr, schemele de personal din acest domeniu erau încărcate. Comerţul de carte, pe scară centrală, era divizat în trei părţi şi se realiza de către trei întreprinderi comerciale independente : C.L.D.C.-Baza Carte (avea sarcina să difuzeze în ţară cartea tipărită în România),

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, ff. 111-112.
2. Lazar M. Kaganovici era unul dintre apropiaţii lui Stalin şi îndeplinea în acei ani funcţiile de secretar al Comitetului Central al P.C. şi de şef al Comisiei Controlului de Partid ; Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, Random House, New York, 1960, p. 398 ; Simon Sebag Montefiore, *The Court of the Red Tsar*, Vintage Books – Random House, New York, 2005, pp. 62 şi 134-135.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 31.

care avea trei directori la 265 de salariaţi ; C.L.D.C.-IMEX, care avea doi directori la 244 de salariaţi (se ocupa de importul publicaţiilor şi de difuzarea în România a cărţilor importate), şi C.L.D.C.-Anticariat cu circa 50 de angajaţi, care avea misiunea de a achiziţiona şi vinde cărţi vechi. În regiuni şi raioane exista o singură întreprindere C.L.D.C., care desfăşura în zonă activitatea celor trei întreprinderi centrale. Activitatea organizaţiilor centrale şi locale din sistemul comerţului de carte era condusă, îndrumată şi controlată de cinci direcţii din cadrul Ministerului Culturii : Direcţia Difuzării (din punct de vedere organizatoric şi tehnico-profesional), Direcţia Contabilităţii, Direcţia Planificării, Direcţia Muncă şi Salarii şi Oficiul de Cadre. Fiecare direcţie sau oficiu exercita dreptul de control şi îndrumare în problemele de specialitate, potrivit principiului funcţional ; or, acest sistem era demult înlăturat în Uniunea Sovietică, realitate care le-a atras atenţia ideologilor P.M.R. şi instructorilor din Sectorul Edituri al S.P.A., înclinaţi să scoată drept ţap ispăşitor Direcţia Difuzării, care, prin structura sa organizatorică şi prin modul de funcţionare, ar fi fost „o direcţie pur birocratică”[1].

Problema tirajelor

O notă din 16 februarie 1955 a Sectorului Edituri detalia acuzaţia :

> Direcţia Difuzării nu-şi poate stabili un punct de vedere în politica producţiei editoriale, deoarece [...] nu are niciun fel de documentaţie operativă referitoare la desfacerea cărţii sau a cerinţelor de carte. Cu toate acestea, este autorizată să-şi spună acest cuvânt în cadrul comisiei de tiraje care hotărăşte planul tematic şi tirajele cărţilor. Datorită [*sic !*] faptului că tirajele se stabilesc destul de arbitrar şi ignorând cererea centrelor regionale, a librăriilor şi cumpărătorilor, stocurile de carte au crescut în cursul anului 1954 cu aproape 20.000.000 de lei. [...] Tirajele se stabilesc de către o comisie care nu are nici răspundere materială pentru hotărârile luate şi nici răspundere juridică sau de stat, deoarece nu este un organ legal constituit[2].

În finalul documentului elaborat de Sectorul Edituri se propunea desfiinţarea Direcţiei Difuzării, crearea unei singure întreprinderi comerciale centrale prin contopirea celor trei, iar alte întreprinderi raionale să preia de la C.L.D.C. desfacerea şi repartiţia cărţii la cooperative[3].

În a doua jumătate a deceniului şase, o importanţă tot mai mare a căpătat Consiliul Superior Editorial, care stabilea numărul estimativ de titluri şi cuantumul tirajelor pentru anul următor. În anii 1957-1958 a existat o situaţie specială, deoarece cantitatea de hârtie având ca destinaţie tipărirea de cărţi a cunoscut o reducere. Toate aceste chestiuni se regăsesc într-o dare de seamă în faţa Sectorului Edituri a lui Paul Cornea, director general al Direcţiei Edituri din Ministerul Învăţământului şi Culturii[4], la 6 ianuarie 1958. În esenţă, Paul Cornea susţinea că planul elaborat şi discutat la sfârşitul anului 1957 în Consiliul Superior Editorial trebuie revizuit, deoarece a fost diminuată cantitatea de hârtie cu 26% faţă de cea stabilită iniţial. Reducerea

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, ff. 31-32.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 33.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1954, f. 34.
4. Anterior, Paul Cornea îndeplinise funcţia de director al Direcţiei Generale a Teatrelor. În anii 1960 a devenit director al Studioului Cinematografic Bucureşti-Buftea ; nota despre Paul Cornea, în *Istoria comunismului din România. Documente. Perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965)*, volum editat de Mihnea Berindei, Dorin Dobrincu, Armand Goşu, Humanitas, Bucureşti, 2009, p. 106, n. 7.

cantităţii de hârtie a atras cu sine micşorarea numărului de titluri şi tiraje în asemenea măsură, încât producţia editorială pe anul 1958 va fi mai mică decât cea din 1957 şi se vor întâmpina serioase greutăţi cu asigurarea rentabilităţii editurilor. Logica era următoarea : tirajele mici produc pierderi ; a asigura însă tiraje mari, rentabile presupune reducerea considerabilă a numărului de titluri, ceea ce, de asemenea, va aduce grave prejudicii materiale (banii investiţi pentru lucrările la care se va renunţa) şi culturale. În asemenea condiţii, editura privilegiată era tot instituţia editorială ideologică prin excelenţă : autorităţile au transmis indicaţia ca în primul rând să fie definitivat planul Editurii Pentru Literatură Politică[1]. O notă a Sectorului Edituri din 10 ianuarie 1958 mai preciza că Paul Cornea a informat, de asemenea, asupra activităţii Comisiei care dă bun de tipar lucrărilor ce se editează în afara sectorului editorial de diferite organizaţii şi departamente (viza „E"[2]) :

> În ultimul timp, Comisia nu a dat aprobarea editării diverselor lucrări şi urmează ca Ministerul Învăţământului şi Culturii să ceară C.S.P.-ului ca hârtia repartizată pentru lucrările ce nu se vor mai edita să fie acordată sectorului editorial al Ministerului Învăţământului şi Culturii[3].

Cenzura din sistemul editorial

Paul Cornea era nevoit să răspundă în faţa S.P.A. şi a lui Leonte Răutu şi în legătură cu măsurile punitive care ar fi trebuit adoptate contra redactorilor nesupuşi din edituri. Mihai Şora, care coordona în anii 1957-1958 o echipă de redactori la E.S.P.L.A., îşi aminteşte de revenirea lui Răutu în fruntea frontului ideologic după o scurtă absenţă şi de consecinţele nefaste ale întoarcerii sale :

> Nu pot atinge în profunzime chestiunea Leonte Răutu, pentru că el era instanţa ultimă. Era persoana care oprea un proces editorial. A existat o scurtă perioadă de relaxare legată şi de absenţa din ţară a lui Răutu. El plecase în Uniunea Sovietică prin toamna lui 1957, cu o delegaţie oficială a P.M.R. Am aflat că a avut loc un accident aviatic şi că Răutu a rămas în spital în U.R.S.S. vreo trei luni. În răstimpul acesta, de problemele noastre editoriale se ocupa Nicolae Ceauşescu (din câte ştiam eu atunci). Sau oricum el superviza. Altcineva se ocupa, de fapt, de noi. Dar Ceauşescu, nefiind intelectual, era mai uşor de dus cu pluta, ca să mă exprim plastic. Fapt este că au apărut o serie de lucrări care, din punctul meu de vedere, nu contraveneau ideologiei oficiale, pentru că instanţele cenzurii funcţionau oricum în timpul acesta. Deci nu era nimic grav, cărţile tipărite nu conţineau cine ştie ce mesaj subversiv. Poate erau vagi nuanţe în texte, care sugerau o deschidere culturală mai mare… De pildă, apariţia lucrării *Locuinţa ţăranului român* semnată de Paul Petrescu şi Paul Stahl, care era o descriere a habitatului tradiţional, a modului de viaţă şi aşa mai departe, a fost considerată nepotrivită. Probabil că Leonte Răutu în momentul acela avea în gând să facă ceva demonstrativ, să îşi aleagă exemple negative de opere care nu aveau ce căuta în peisajul editorial românesc. Iar cazuistica lui a fost foarte bine pusă la punct, adică se încadra la rubrica : *şi uite, domnule, ce a putut să apară !* Iar cartea celor doi sociologi a intrat în rândul

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 1/1958, f. 5.
2. Niculae Gheran, care a lucrat în sistemul editorial al epocii, susţine că, înainte de a fi trimise la cenzură, manuscrisele treceau pe la Ministerul Culturii (Direcţia Editurilor), care, prin viza „E" – aplicată pe lucrare –, atesta că titlul respectiv figurează în planul de apariţii. Operaţiunea era efectuată de un redactor ataşat editurii ; N. Gheran, *Arta de a fi păgubaş*, vol. II, *Oameni şi javre*, Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2010, p. 449.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 1/1958, f. 5.

acelora care au trebuit să fie topite. Interdicţia aceasta mă atingea şi pe mine, pentru că eu mă ocupam de partea de folclor, de moştenire literară… Dar au mai fost şi alte sectoare afectate de revenirea lui Leonte Răutu : literatura contemporană, traducerile. Au mai fost câteva cărţi topite şi a revenit această rigoare a cenzurii. Direcţia Presei imediat şi-a întărit reţeaua de control şi vâna tot ce putea să fie considerat duşmănos, nemarxist sau ce nu era „pe linie”. Atunci mi-am dat seama că Leonte Răutu este autoritatea supremă, am realizat şi de ce a recurs la toate aceste acte de forţă, demonstrative. Vroia să ne arate că lucrurile în acest câmp cultural-ideologic nu merg fără el. Aşadar este foarte posibil ca, dacă ar fi existat o continuitate a dominaţiei sale, fără întreruperea de aproximativ trei luni, niciunul dintre accidentele acestea să nu se fi petrecut. Adică acele cărţi cu defecte, din punctul de vedere al cenzurii, să fi supravieţuit în librării şi biblioteci[1].

Ne aflăm în situaţia fericită de a putea compara, corobora şi confirma mărturia orală cu informaţia de arhivă. Sus-amintita notă a Sectorului Edituri, din 10 ianuarie 1958, reproduce informarea lui Paul Cornea, care face referire şi la cerinţele impuse Direcţiei Generale a Editurilor privitoare la purificarea personalului din edituri, mai ales a redactorilor de carte :

În ceea ce priveşte măsurile ce trebuie luate pentru întărirea răspunderii pe care o au redactorii de carte faţă de conţinutul lucrărilor, până în prezent nu s-a făcut decât o prelucrare în toate editurile în legătură cu întărirea vigilenţei şi asigurarea unităţii ideologice a lucrărilor ce se editează. Ordinul Ministerului Învăţământului şi Culturii prin care se prevedea revizuirea până la sfârşitul anului 1957 a corpului de redactori şi numirea în această funcţie numai a celor care au o bună pregătire ideologică şi profesională, a acelor care prin atitudinea şi activitatea lor li se poate acorda încrederea politică, nu a fost îndeplinit sub motivul că pregătirea planului editorial pe anul 1958 nu a permis Direcţiei Edituri să se poată ocupa şi de această problemă. S-a recomandat tov. Paul Cornea să treacă de îndată la îndeplinirea ordinului amintit[2].

Probabil şi această tergiversare i-a atras dizgraţia (sau prelungirea dizgraţiei) lui Paul Cornea, care a fost înlocuit de la Direcţia Editurilor. Paul Cornea fusese sancţionat cu vot de blam în urma şedinţelor desfăşurate după prezentarea *Raportului secret* al lui Nikita Hruşciov de la Congresul al XX-lea al P.C.U.S.[3]

Chestiunea rentabilităţii editurilor şi a economiilor

Dincolo de discursul virulent anticapitalist, încă de la înfiinţare (ianuarie 1956), Direcţia de Propagandă şi Cultură (D.P.C.) şi-a manifestat interesul pentru rentabilitatea editurilor şi diminuarea/lichidarea aşa-numitelor pierderi planificate. Dintr-o informare S.P.A. privind activitatea editorială şi planul de apariţii pe 1958, datată 5 mai 1958, aflăm mai multe detalii despre pierderile planificate din sistemul editorial şi rentabilizarea editurilor :

Mai mulţi ani la rând Direcţia de Propagandă şi Cultură a C.C. al P.M.R. a studiat împreună cu organele de resort ale Ministerului Învăţământului şi Culturii, C.S.P. şi Ministerului de Finanţe modalităţile micşorării pierderilor planificate din sistemul editorial (în anul 1956 deficitul a fost

1. Mihai Şora, „Leonte Răutu era o legendă…”, în Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măştile răului*, Humanitas, Bucureşti, 2008, pp. 137-139.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 1/1958, f. 6.
3. Vezi schiţa sa biografică în *Istoria comunismului din România. Documente*…, ed. cit., p. 106, n. 7.

de 13 milioane de lei). În baza experienţei acumulate în decursul anilor, un grup de specialişti din edituri, Ministerul Învăţământului şi Culturii, C.S.P., Ministerul de Finanţe au elaborat un ansamblu de măsuri care să ducă la o mai bună profilare a editurilor şi la lichidarea pierderilor planificate. La numai un an de la aplicarea măsurilor preconizate s-a reuşit ca editurile tutelate de Ministerul Învăţământului şi Culturii să devină rentabile, vărsând statului beneficii[1].

În schimb, a rămas nerezolvată problema deficitului de hârtie pentru sistemul editorial. Acelaşi document consemna faptul că

o comisie constituită din dispoziţia Consiliului de Miniştri a elaborat un proiect de măsuri pentru reglementarea activităţii extraeditoriale şi de repartizare mai raţională a producţiei de hârtie. Din aplicarea acestor măsuri vor rezulta însemnate economii de fonduri băneşti şi o cantitate de hârtie care ar putea micşora deficitul de hârtie al sectorului editorial organizat şi a celui de presă şi publicaţii. [...] Rămânerea noastră în urmă în ceea ce priveşte satisfacerea nevoilor de hârtie este ilustrată de cifrele comparative care exprimă consumul de hârtie pe cap de locuitor în diferite ţări : R.P.R. – 7,2 kg ; R.P. Bulgaria – 8,3 kg ; R.P. Ungară – 14,2 kg ; R.P. Polonă – 19 kg ; R.D. Germană – 37 kg etc., iar media pe întregul glob este de 22,3 kg (datele din 1957)[2].

Pe de altă parte, la o diferenţă de numai un an, aceeaşi Direcţie insista asupra realizării de economii în sectoarele de presă şi edituri şi asupra folosirii mai raţionale a hârtiei. O informare a D.P.C. din 13 februarie 1959 preciza :

Întreaga producţie a hârtiei din ţară a fost de 113.000 tone în anul 1956, crescând în 1958 cu 5.500 tone şi ajungând astfel la o producţie totală de 118.500 tone. Din resursele totale de hârtie pe 1957 de 122.479 tone (113.554 tone producţie, 8.225 tone import şi 700 tone de la rezerva de stat), s-au repartizat sectorului de presă împreună cu sectorul de edituri 37.926 tone (aproximativ 31% din acest total), restul fiind repartizat pentru nevoile industriale, export, precum şi pentru diverse necesităţi interne.

În 1958 s-au alocat sectorului editorial şi de presă aproximativ 30%, adică 37.058 de tone, iar din acestea, pentru edituri s-au alocat doar 9.858 de tone (8%), din care 3.370 de tone pentru tipărirea manualelor şcolare (spre comparaţie, numai pentru *Scânteia* se acordaseră 7.815 tone)[3].

Începutul deceniului şapte a adus o nouă reorganizare a sistemului editorial, prin crearea, în 1960, a Editurii Meridiane, prin revigorarea activităţii E.S.P.L.A. (acum denumită Editura pentru Literatură), inclusiv prin importante traduceri din beletristica occidentală, precum şi tipărirea – din anul 1961 – a publicaţiei lunare *Secolul XX*, revistă de literatură universală editată de Uniunea Scriitorilor. Totuşi, chiar şi acum existau limite ale liberalizării. Deşi în *Secolul XX* a fost publicată o povestire de Aleksandr Soljeniţîn, cenzura (prin L. Răutu *and comp*.) a interzis publicarea celebrei lucrări *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* ; Radu Mareş îşi aminteşte :

Circula în schimb pe sub mână – eu am avut-o – *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, copie dactilografiată, în traducerea unui poet prieten, bun cunoscător de limbă rusă. La puţin timp apoi

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 1/1958, ff. 238-239.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 1/1958, f. 240. În ceea ce priveşte numărul de cărţi ce revenea pe cap de locuitor, situaţia comparativă cu alte ţări nu era mai favorabilă. În 1956, de pildă, în România reveneau câte 2,2 exemplare de cărţi pe cap de locuitor, cu o tendinţă de scădere, în timp ce în Bulgaria reveneau 3 exemplare, în R.D.G. 3,5, în Polonia 3,6, în Ungaria 4,5.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 19/1959, f. 4.

> am obţinut, tot aşa, pe încredere, ediţia franceză de buzunar a prozelor scurte, dar şi *Ivan Denisovici*-ul, editat în volum separat, reuşind să-mi fac o idee prin comparaţie. Traducerea românească fusese făcută în vederea publicării, dar, se spunea, fusese respinsă în ultimă instanţă, în legătură cu intrigile care duseseră la debarcarea lui Hruşciov [în 1964], marele protector al scriitorului. Amintesc toate astea din următorul motiv : în dactilograma citită de mine lipseau exact rândurile unde apare un deţinut român (moldovean), episod cu puţine cuvinte, dar cu un ecou special pentru noi (în ediţia franţuzească există)[1].

Este adevărat că sistemul editorial şi politica de difuzare a cărţii s-au aflat – în intervalul de care ne-am ocupat – sub zodia controlului politic strict şi a comandamentelor ideologice ale regimului totalitar. Pe de altă parte, aşa cum au sugerat unii istorici şi sociologi, investiţiile importante din anii 1950 în cultură, inclusiv cele din sistemul editorial, au avut efecte însemnate în anii 1960 (şi până la mijlocul deceniului şapte), cea mai fastă perioadă postbelică pentru câmpul literar[2]. Diferenţa este sesizabilă atât la nivelul relaxării regimului de publicare, cât şi al tirajelor în cazul unor cărţi „cu probleme" în anii obsedantului deceniu. Dacă în 1954 *Bietul Ioanide* era scos din librării în urma unei campanii de presă ce a lovit în autor (G. Călinescu)[3], peste un deceniu, în 1965, romanul călinescian este tipărit în 40.180 de exemplare[4], adică într-un tiraj de zece ori mai mare decât lucrările ideologice de estetică marxistă care propovăduiau din ce în ce mai timid realismul socialist. Cu toate acestea, reorganizarea instituţională care s-a produs la nivelul editurilor de stat în 1969, în plină epocă a „liberalizării" – în direcţia descentralizării –, urmărea de fapt şi eficientizarea controlului politic.

1. Radu Mareş, *Zece însemnări despre Soljeniţîn*, accesibil la adresa http : //www.asymetria.org/modules.php ? name=News&file=article&sid=805, 6.08.2010.
2. Ioana Macrea-Toma, *Privilighenţia. Instituţii literare în comunismul românesc*, Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca, 2009, p. 163.
3. Ion Bălu, *Viaţa lui G. Călinescu*, Editura Libra, Bucureşti, 1994, p. 334.
4. Ioana Macrea-Toma, *op. cit.*, p. 163.

Bogdan C. Iacob

Reafirmarea partinităţii. Ofensiva socialistă a P.M.R. în comunitatea ştiinţifică (1958-1962)[1]

The article examines the policy of the Communist regime towards academia and universities during a critical period for the consolidation of the party-state in Romania. Between 1958 and 1962, the Romanian Working Party accelerated its socialist offensive at the level of both the Academy and of higher education. New restrictive regulations, ideological guidelines and political purges were imposed. Using a carrot and stick strategy, combining enforcement and co-option, the Party reaffirmed its hegemony over the academic institutions using, ironically, the rhetoric of democratization. These changes impacted upon the historical front as well. Some historians were reprimanded ; others were marginalized or even arrested (Alexandru Zub). The universities and the Academy were subordinated to regional party organizations. Circles of ideological learning with compulsory participation were created and the scientific work was more closely planned and controlled by means of renewed centralization. The Academy and the universities lost their limited autonomy. By mid 1960s, the historical front was the product of a process of hybridization between the dominant role of the party and the increasingly evident national focus in history production.

Keywords : academia, university, ideology, „Partiinost”

1. Doresc să-i mulţumesc Iuliei Vladimirov pentru traducerea acestui articol din limba engleză. Citatele din documentele de arhivă sau din surse secundare româneşti sunt în original. Articolul de faţă este o secţiune din teza de doctorat a autorului intitulată *Stalinism, Historians, and the Nation. History-Production in Communist Romania 1955-1966* (Universitatea Central Europeană, iunie 2010). Acest studiu a fost realizat cu sprijinul C.N.C.S.I.S.-U.E.F.I.S.C.S.U., în cadrul proiectului P.N.-II Idei, cod proiect 1457.

Între anii 1958 şi 1962, Partidul Muncitoresc Român (P.M.R.) a intensificat ofensiva socialistă în Academie şi învăţământul superior. Articolul de faţă analizează modul în care, la nivel instituţional şi de personal, a fost creat cadrul prin care P.M.R. a reafirmat rolul partinităţii în producţia ştiinţifică şi în frontul istoric, în particular. Odată cu destalinizarea, mijlocul anilor 1950 a adus o lărgire a metodelor de cooptare a oamenilor de ştiinţă în cadrul revoluţiei culturale operate de P.M.R. Spre sfârşitul acestei perioade, procesul de consolidare a regimului comunist din România în contextul noilor realităţi ale blocului sovietic a presupus reaccentuarea rolului spiritului de partid (*partiinost*) în evoluţia comunităţilor epistemice din ţara noastră. În frontul istoric, reprezentaţii P.M.R. se confruntaseră deja în prima parte a anului 1958 cu o criză sistemică reflectată în tendinţele autonomiste ale comitetului editorial al revistei *Studii*[1]. Totodată, începând cu 1955, atât în „ştiinţele istorice", cât şi în alte domenii, conducerea de partid fixase obiective ambiţioase ; odată cu acel an, P.M.R. stabilise ca imperativă afirmarea „ştiinţei socialiste" româneşti.

În acest context, în cadrul reţelei de cercetare ştiinţifică coordonată de Academia R.P.R., dar şi în învăţământul superior era necesară o nouă organizare instituţională şi de personal în măsură să îndeplinească noile obiective în domeniu ale regimului. Prezentul articol urmăreşte modul în care acest deziderat dublu a fost atins : un spaţiu ştiinţific complementar liniei de partid, dar care simultan este încurajat să atingă obiectivele de producţie stabilite de forurile de conducere ale P.M.R. (diversele secţii ale Comitetului Central) şi/sau de Academia R.P.R. Cu alte cuvinte, articolul identifică politicile şi structurile care duc la consolidarea atât a noii viziuni a regimului asupra *partiinost*, cât şi a profesionalizării producţiei ştiinţifice (în special în raport cu perioada 1948-1953). Din motive de spaţiu, am preferat ca în acest text să mă axez doar pe planul general al ofensivei socialiste în ştiinţă şi pe frontul istoric. M-am concentrat aşadar doar asupra procedeelor generale de control, planificare şi organizare a instituţiilor de cercetare şi de învăţământ superior în raport cu obiectivele stabilite de conducerea de partid.

Universitatea a fost locul în care impactul politicilor comuniste de „democratizare" s-a simţit cel mai puternic. Consiliul de Miniştri a emis în 1957 un decret care prevedea că 70-75% dintre tinerii care candidau la admitere în învăţământul superior trebuiau să provină din familii de ţărani sau muncitori. La 30 ianuarie 1961, Direcţia pentru Propagandă şi Cultură de pe lângă Comitetul Central al P.M.R. (D.P.C.) anunţa că se atinsese deja un procentaj de 70%[2].

1. Vezi Bogdan C. Iacob, „Tribulations of the Historical Front at the End of the 1950s in Romania", în *Historical Yearbook*, Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", vol. VII, 2010. În acest articol analizez pe larg dezbaterile dintre reprezentaţii D.P.C. şi diferiţi istorici implicaţi în aceste evenimente, cât şi sursele secundare ce fac referiri la subiectul în cauză. Un document esenţial despre acest moment din evoluţia frontului istoric în acea perioadă este „Stenograma Consfătuirii din zilele 30-31 mai 1958", Arhivele Naţionale ale României (A.N.R.), fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 13/1958, ff. 1-230. Vezi şi Vladimir Tismăneanu şi Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măştile răului*, Humanitas, Bucureşti, 2008.
2. „Informare privind desfăşurarea adunărilor generale de alegeri ale organizaţiilor de partid din instituţiile de învăţământ superior", 30 ianuarie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 5/1961, f. 11.

Ofensiva socialistă împotriva universităţilor a afectat totodată şi corpul profesoral. Dascălii bănuiţi de răspândirea de „idei reacţionare, antiştiinţifice” în rândul studenţilor se expuneau riscului concedierii sau excluderii. Fiii „foştilor exploatatori, ai chiaburilor, preoţilor, avocaţilor” au fost, de asemenea, excluşi, împreună cu cei care nu aveau pregătirea profesională şi ştiinţifică necesară. Pavel Ţugui, şeful Secţiei de Cultură şi Ştiinţă, nota în 1958 categoriile de cadre vizate de excluderea din învăţământul superior:

> Această acţiune va avea în vedere în primul rând cadre care: au avut manifestări duşmănoase deschise faţă de regimul nostru de democraţie populară; au suferit condamnări politice sau au fost arestate pentru acţiuni împotriva regimului nostru; au fost legionari sau au avut legături cu mişcarea fascistă legionară; care ne fac greutăţi sau propagă teze idealiste, antiştiinţifice[1].

Evaluarea acestor cadre se făcea de către comitete speciale, create în fiecare centru universitar şi subordonate birourilor regionale ale P.M.R. Concluziile lor erau verificate de o comisie naţională, alcătuită din conducătorul Departamentului de Învăţământ Superior din cadrul Ministerului Educaţiei, şeful Secţiei de Ştiinţă şi Cultură a Comitetului Central şi preşedintele Sindicatului Muncitorilor din Ştiinţă şi Cultură. Prezidiul Academiei a înfiinţat opt astfel de comitete: cinci pentru institutele şi administraţia centrală din Bucureşti, trei pentru secţiile sale de la Iaşi, Cluj şi Timişoara. Acestea erau formate din academicieni, cercetători şi alţi angajaţi. Evaluarea naţională a cadrelor avea, de fapt, două obiective: în primul rând, realizarea unei evidenţe a tuturor profesorilor din învăţământul superior; în al doilea rând, pregătirea unor măsuri punitive în anumite cazuri, pornind de la informaţiile obţinute.

Impactul evaluărilor acestor comitete poate fi stabilit pe baza statisticilor evoluţiei personalului didactic între anii 1957 şi 1959. Pe parcursul a doi ani universitari, dintr-un total de 8.227 de cadre din învăţământul superior, 562 au fost concediate (6,8%), dintre care 179 au fost transferate la alte instituţii, în timp ce 21 şi-au pierdut locurile de muncă odată cu desfiinţarea departamentelor şi secţiilor în care erau angajate. Din segmentul menţionat anterior, doar 362 de cadre didactice cu normă întreagă au fost concediate pe criterii politice; dintre acestea, 23 erau profesori, 28 conferenţiari, 58 lectori şi asistenţi. Mai mult, alte 179 de cadre au fost înlăturate din sistemul de învăţământ superior pe motiv că aveau şi alte angajamente, cu precădere în domeniul cercetării. O ultimă statistică relevantă indică faptul că 34 de profesori, etichetaţi de D.P.C. ca susţinători ai Gărzii de Fier sau foşti susţinători ai partidului fascist al lui A.C. Cuza, au rămas în universităţi datorită valorii lor profesionale[2].

1. Pavel Ţugui, „Referat privind măsuri de îmbunătăţirea situaţiei de cadre din învăţământul superior”, 25 iulie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 3/1958, f. 129.
2. Totuşi, aceste date trebuie raportate la totalul cadrelor înlăturate din învăţământul superior: 28 de profesori, 65 de conferenţiari, 120 de lectori, 222 de asistenţi şi 107 preparatori. Diferenţele pornesc de la faptul că ofensiva vigilenţei ideologice era legată de campania înlăturării cadrelor didactice considerate nepregătite profesional. Vezi „Informaţie cu privire la compoziţia social-politică a cadrelor didactice din învăţământul superior”, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 10/1960, f. 23, şi „Informaţie cu privire la compoziţia social-politică a cadrelor didactice din învăţământul superior”, 24 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 4/1959, ff. 61-65. În 1959, cei care după 23 august 1944 au fost condamnaţi pe motive politice sau au fost etichetaţi drept „duşmani ai poporului” şi „agenţi ai reacţiunii” nu se puteau înscrie la examenele de admitere în universităţi şi nici nu puteau candida pentru un post în institutele de cercetare. Vezi „Referat privind recrutarea, selecţionarea, promovarea şi asigurarea stabilităţii cadrelor de specialişti din unităţile de cercetare ştiinţifice ale Academiei R.P.R., ministerelor şi instituţiilor centrale de stat”, 24 octombrie, şi „Informare cu privire la admiterea şi menţinerea în instituţiile de învăţământ

Epurările aveau două funcţii fundamentale: purificarea revoluţionară a învăţământului superior prin proletarizare şi consolidarea poziţiei şi a influenţei organizaţiilor de partid de la nivelul diverselor catedre din cadrul Universităţii sau al Academiei. Se evidenţiază faptul că cele mai afectate erau cadrele tinere, membrii unei noi generaţii care ar fi trebuit să reprezinte elita academică „roşie" şi să facă dovada conştiinţei socialiste necesare împlinirii revoluţiei culturale. Documentele de partid indică structura socială nesatisfăcătoare a segmentului menţionat: fiii muncitorilor constituiau un procentaj de 17,4%, iar ai ţăranilor 18,5%, însumând astfel 35%. În rândurile corpului profesoral (profesori şi conferenţiari) procentul scădea până la 25,3%. Pe baza acestor statistici, documentele D.P.C. din perioada 1957-1960 avertizau asupra pericolului reprezentat de mentalitatea mic-burgheză în rândurile cadrelor din învăţământul superior, asupra infiltrării unor valori şi teorii străine ştiinţei şi culturii socialiste[1].

Campania de schimbare a profilului învăţământului superior prin vigilenţă revoluţionară şi „democratizarea" admiterilor şi angajărilor, desfăşurată între anii 1957 şi 1959, a avut ecou în domeniul istoric. O parte dintre istoricii contemporani proeminenţi păstrează acei ani bine conturaţi în memorie. Dan Berindei şi Florin Constantiniu au fost criticaţi pe linie de partid, dar şi-au continuat munca la Institutul Academiei şi în colectivele de lucru asupra tratatului istoriei naţionale. Alexandru Zub a fost arestat în 1957, fiind acuzat de atitudine naţionalistă în urma discursului său comemorativ dedicat aniversării a 500 de ani de la urcarea pe tron a lui Ştefan cel Mare. Zub a fost eliberat şi reintegrat în activitatea de cercetare în 1963[2].

Un alt caz faimos a fost cel al lui Răzvan Theodorescu, exclus în 1959 de la Universitate. Theodorescu s-a întors, în 1963, la Institutul de Istoria Artei. Trebuie subliniat totuşi faptul că majoritatea atacurilor îndreptate împotriva tinerilor cercetători afiliaţi la institutele de istorie ale Academiei din Bucureşti, Cluj sau Iaşi ori la catedrele de istorie ale Universităţii

superior a fiilor de exploatatori, condamnaţi politic, transfugi etc.", A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 29/1959, ff. 69 şi 181-182.

1. „Referat cu privire la unele măsuri de îmbunătăţire a activităţii Academiei R.P.R.", A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 29/159, f. 163.
2. Despre cazul lui Al. Zub şi conţinutul discursului său, organizat la Mănăstirea Putna, vezi Gheorghe Firca, „Historia, magistra vitae 1957: o altă aniversare", *Revista 22*, 7 septembrie 2005. Cazul lui Zub este mai degrabă ciudat, deoarece manifestaţia la care a participat şi a luat cuvântul a fost considerată un succes chiar şi de către Secţia de Agitaţie şi Propagandă; de exemplu, „Informare cu privire la manifestările ce au avut loc cu ocazia aniversării a 500 de ani de la urcarea pe tron a lui Ştefan cel Mare", 8 mai, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 18/1957, ff. 59-60. Documentul informează şi asupra faptului că prelegerea pe care Barbu Câmpina trebuia să o prezinte la sesiunea specială a Academiei nu a mai fost inclusă în program (aparent, din raţiuni de timp, dar Câmpina nu era unul dintre istoricii care lăudau domnia lui Ştefan cel Mare). Singurul istoric care l-a omagiat pe voievodul moldav a fost I. Nestor. În acelaşi timp, Academia publica volumul aniversar *Ştefan cel Mare – 500 de ani de la înscăunarea sa ca Domn al Moldovei* (Editura de Stat pentru Imprimate şi Publicaţii, Bucureşti, 1957). Bibliografia aferentă cuprindea toate lucrările de specialitate ale istoricilor „burghezi", precum Gh.I. Brătianu, Th. Capidan, C. Giurescu, C.C. Giurescu, Vasile Grecu, Ioan Lupaş, Alex. Lapedatu etc. (Pavel Ţugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, Editura I. Cristoiu, Bucureşti, 1999, p. 79). Prin urmare, arestarea lui Zub pentru propagandă naţionalistă la aniversarea voievodului iese în evidenţă, fiindcă vremurile erau mai degrabă favorabile unei interpretări naţionale a domniei lui Ştefan cel Mare. Cel mai probabil, repercusiunile pe care le-a suferit s-au datorat şi faptului că nu a avut de partea lui un istoric sau un academician influent care să-l susţină. Vezi Al. Zub, „Un program de redresare naţională la Iaşi", pp. 748-758, şi Dumitru Vacariu, „Sărbătorirea, în anul 1957, la Iaşi şi Putna, a 500 de ani de la urcarea pe tronul Moldovei a lui Ştefan cel Mare şi Sfânt şi urmările acelui eveniment", pp. 759-763, în „Anii 1954-1960. Fluxurile şi refluxurile stalinismului", *Analele Sighet 8*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000.

erau totodată menite să servească drept avertismente pentru mentorii lor. Dan Berindei, Răzvan Theodorescu şi Nicolae Tanaşoca au fost sancţionaţi în contextul atacurilor publice împotriva lui D.M. Pippidi, M. Berza şi Ion Nestor (membru corespondent al Academiei). Cei trei profesori au refuzat iniţial să semneze o scrisoare de susţinere pentru Manolis Glezos, un comunist grec aflat la închisoare. Curând, atitudinea lor s-a schimbat ; scrisoarea a fost publicată în *Contemporanul*, semnată atât de ei, cât şi de A. Oţetea şi Emil Condurachi[1].

Au fost găsite două soluţii suplimentare pentru consolidarea conceptului de *partiinost* (partinitate), atât în învăţământul superior, cât şi în institutele de cercetare : crearea unor cercuri de pregătire ideologică, la care prezenţa era obligatorie (pentru toate structurile din cadrul universităţilor şi al Academiei), şi intensificarea activităţii organizaţiilor de partid de la nivelul institutelor de cercetare şi al catedrelor universitare. Cercurile ideologice create prin decizia Ministerului Educaţiei şi Culturii pregăteau cadrele din învăţământul superior şi din cercetare în domeniul „materialism dialectic şi istoric, de economie politică, precum şi un număr de cercuri specifice în care se studiază tezele de bază ale marxism-leninismului aplicate la probleme de specialitate. Învăţământul ideologic al cadrelor didactice din învăţământul superior se desfăşoară sub directa îndrumare a organizaţiilor de partid". În 1959, pe tot cuprinsul ţării erau 190 de astfel de cercuri, care includeau 5.800 de cadre didactice, dintre care 1.500 erau profesori şi conferenţiari, iar 4.300 lectori, asistenţi şi preparatori. Mai mult decât atât, 400 de cadre urmau cursuri serale (universitatea serală) de marxism-leninism. Însumând aceste date, reiese că 92% dintre cadrele învăţământului superior (6.390 de persoane dintr-un total de 6.951) luau parte, într-un fel sau altul, la activităţile de pregătire ideologică[2]. Concluzia imediată este că, pe drumul către revoluţia culturală, P.M.R. nu era angajat doar în excluderea elementelor străine din corpul profesoral al intelighenţiei socialiste, ci şi în impunerea participării lor la un vast proiect pedagogic. Odată cu dezvoltarea rapidă a domeniului ştiinţific, pe măsură ce construirea socialismului avansa, P.M.R. a creat cadrul pedagogic pentru socializarea corect ideologică a elitei epistemice a regimului.

Un alt factor important care a condus la creşterea semnificativă a controlului Partidului asupra activităţii universităţilor, şi în special asupra Academiei, a fost schimbarea subordonării acestor instituţii faţă de organizaţiile regionale de partid. Una dintre criticile dominante şi recurente din rapoartele D.P.C. cu privire la institutele Academiei se referea la slăbiciunea şi lipsa de activitate a organizaţiei de partid, la care se adăuga izolarea informală a membrilor de partid în colective de cercetare[3]. Crearea Comitetului de Partid al Academiei, în 1956, a fost rezultatul încercării de a sincroniza „centralizarea activităţii pe linie administrativă şi descentralizarea existentă în munca de partid"[4]. Comitetul de Partid al Academiei avea paisprezece membri, dintre care trei erau academicieni (Al. Graur – preşedinte şi totodată director, la acea vreme, al Editurii Academiei ; V. Malinschi – din 1959 prim-adjunct secretar general al Academiei, şi S. Stoilov), iar doisprezece erau „tineri cercetători bine apreciaţi pentru munca lor în institute". Profilul ştiinţific al majorităţii membrilor Comitetului de Partid îi permitea

1. Pentru mai multe detalii cu privire la acest incident, vezi Ioan Opriş, *Istoricii şi Securitatea*, vol. I, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004, în special pp. 520 şi 538 ; vol. II, în special p. 485.
2. „Informare privind desfăşurarea învăţământului ideologic în rândul cadrelor didactice din învăţământul superior", 25 februarie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1959, ff. 62-73.
3. „Notă informativă privind unele aspecte ale activităţii Academiei R.P.R.", 28 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1959, ff. 62-73.
4. „Referat asupra constituirii unui comitet de partid care să cuprindă unităţile din Bucureşti ale Academiei R.P.R.", 2 februarie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 20/1956, f. 2.

acestui organism să controleze şi să intervină asupra proiectelor ştiinţifice ale diverselor secţii ale Academiei. În 1957, documentele emise de D.P.C. aveau ca obiectiv stabilirea unui cadru care să permită prezenţa permanentă a secretariatului Comitetului la şedinţele Prezidiului Academiei[1]. În 1961, acest scop fusese deja atins.

Chiar şi în acest context, între anii 1956 şi 1958, organizaţia de partid a Institutului de Istorie al Academiei a fost aspru criticată. Istoricilor G. Haupt, N. Fotino şi M. Ionescu li s-a reproşat lipsa evidentă a capacităţii de îndeplinire a planului de lucru. Conflictul dintre acest grup şi Roller a obstrucţionat activitatea ştiinţifică a Institutului şi a slăbit controlul Partidului, din cauza vidului de autoritate. Din 1959, când cei patru istorici au ieşit din jocul luptei pentru putere, organizaţia de partid a Institutului şi-a reafirmat controlul. Urmând o practică răspândită în institutele Academiei, istoricii au creat colective de specialişti – formate din membri sau nemembri de partid – pentru a analiza planurile de cercetare. Concluziile acestor comisii erau dezbătute „în adunări de partid deschise, cu participarea conducerilor de institute”. În acest fel, „organizaţiile de bază stabilesc măsurile politice menite să ajute pe cercetători pentru îndeplinirea sarcinilor de plan în termenele prevăzute”[2]. Totodată, secretarul organizaţiei de partid (Tr. Lungu) participa la şedinţele Consiliului Ştiinţific al Institutului.

P.M.R. nu s-a rezumat la stabilirea unui sistem mai eficient de control al Partidului asupra planificării ştiinţifice *doar în cadrul* Academiei şi al institutelor sale. Era necesar un cadru mai larg, care să se bazeze pe o supraveghere specializată şi eficientă a diferitelor domenii ale cunoaşterii. Începând cu 1954, documente ale Secţiei de Agitaţie şi Propagandă a Comitetului Central semnalează : „comitetele raionale V.I. Lenin şi I.V. Stalin din oraşul Bucureşti, care au în raza lor de activitate cele mai multe institute, n-au activişti calificaţi care să se ocupe de organizaţiile de bază din aceste institute”[3]. În mod asemănător, dar în 1961, un document al D.P.C. insista asupra persistenţei problemelor referitoare la supravegherea şi îndrumarea de specialitate de la nivelul Comitetului Judeţean de Partid „I.V. Stalin”, de care aparţinea Academia. La fel ca în 1954, Comitetul Judeţean se confrunta cu lipsa personalului calificat, capabil să controleze conţinutul cercetărilor desfăşurate la Academie. Pentru a rezolva această problemă, s-a hotărât ca organizaţia de partid a Academiei să se unifice cu cea de la Universitate şi amândouă să fie subordonate Comitetului Municipal de Partid Bucureşti. Noua organizaţie urma să poarte numele de Comitetul de Partid al Institutelor de Învăţământ Superior şi de Cercetări Ştiinţifice (C.P.I.I.S.C.S.).

Una dintre principalele îndatoriri ale Comitetului Municipal era instruirea membrilor organizaţiei nou-create cu privire la accentuarea educaţiei politice şi ideologice a oamenilor de ştiinţă. Mai mult, secretarul C.P.I.I.S.C.S. era secretar adjunct al Comitetului Municipal de Partid Bucureşti. O asemenea suprapunere a funcţiilor de conducere urma să creeze contextul pentru „a rezolva mai direct şi operativ diferitele probleme ale muncii organizaţiilor de partid din institutele de cercetări ale Academiei R.P.R.”[4]. Această dezvoltare instituţională pe

1. „Munca de partid în institutele de ştiinţe sociale”, 23 februarie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 13/1957, ff. 3-9.
2. „Notă cu privire la conţinutul muncii de partid şi sindicale în institutele de cercetări ale Academiei R.P.R.”, 22 martie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 15/1961, ff. 55-60.
3. „Referat cu privire la munca organizaţiilor de partid din institutele de învăţământ superior şi din institutele de cercetări ştiinţifice”, 28 octombrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 17/1954, f. 51.
4. „Referat cu privire la îmbunătăţirea activităţii comitetului de partid al Academiei R.P.R. şi a organizaţiilor de partid din instituţiile de cercetări ştiinţifice departamentale”, 23 octombrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 5/1961, ff. 97-99.

calea eficienţei sporite a ştiinţei planificate de partid a avut şi alte urmări. La un an după înfiinţarea Comitetului, secretarul său, Traian Dudaş, a fost aspru criticat pentru lipsă de vigilenţă, automulţumire şi inabilitatea de a relaţiona cu subordonaţii săi şi cu reprezentanţii Academiei. Dudaş era aceeaşi persoană care dirijase, sub oblăduirea lui Florin Dănălache, secretarul Comitetului Municipal Bucureşti, epurările din anii 1958 şi 1959 din institutele de învăţământ superior şi de cercetare[1].

În 1962, principiile după care funcţionase fostul Comitet de Partid Universitar, acum C.P.I.I.S.C.S., au fost negate. Reprezentanţii Secţiei de Ştiinţă şi Cultură a Comitetului Central au considerat că Dudaş îşi depăşea responsabilităţile, „cadre de conducere din institute fiind chemate la verificare la Comitetul de partid al Centrului universitar”, iar ei au convingerea că „soarta lor depinde de acesta şi de aici decurg relaţii anormale”. Prin urmare, Comitetul

> a manifestat atitudine sectară, rigidă faţă de o seamă de cadre didactice şi ştiinţifice de prestigiu, pe care i-a îndepărtat de partid. Biroul comitetului de partid nu manifestă destulă răbdare în munca cu oamenii, recurge uşuratic la sancţiuni.

Acelaşi raport recomanda ca posibile soluţii pentru rezolvarea acestor dificultăţi o subordonare mai accentuată a C.P.I.I.S.C.S. faţă de Comitetul Municipal de Partid şi, având în vedere apropiatele alegeri interne ale Partidului, selectarea în funcţii de conducere a unor cadre mai experimentate, a căror activitate să fie apreciată în rândul specialiştilor[2].

Un alt mecanism menit să consolideze simultan conceptul de *partiinost* şi planificarea ştiinţei a fost crearea unei instituţii-umbrelă cu scopul de a concepe planuri de producţie fezabile, expresie a priorităţilor stabilite de Partid pentru diferite ştiinţe. Primul pas a fost înfiinţarea a două comisii (în 1959 şi 1960) alcătuite din cei mai importanţi tovarăşi academicieni, care au primit sarcina de a evalua atât activitatea instituţională, cât şi de cercetare a Academiei şi de a oferi recomandări pentru îmbunătăţirea acesteia. Cele două comisii au decis să creeze Consiliul pentru Orientarea, Îndrumarea şi Coordonarea Cercetărilor Ştiinţifice din R.P.R. Scopul său era coordonarea comitetelor mai mici, care includeau reprezentanţi ministeriali ; aceste organisme supravegheau activitatea în respectivele ramuri de cercetare[3]. Înfiinţarea Consiliului a condus şi la reorganizarea unor institute şi secţii ale Academiei. Ilie Murgulescu, Athanasie Joja şi Iorgu Iordan şi-au exprimat reticenţa faţă de această transformare. Însă, după cum observa Joja,

> vrem, nu vrem, eu cred că situaţia se prezintă astfel : există un document care obligă Academia şi ministerele la o nouă restructurare. Această restructurare a Academiei este încă o chestiune de timp şi până la urmă ne depăşeşte pe noi. Va fi probabil un organ superior, care va lua hotărâri[4].

1. Dudaş a fost numit secretar al Comitetului de Partid al Universităţii în decembrie 1958. Cu privire la Dănălache, vezi Vladimir Tismăneanu, „Între servilism şi fanatism. Reflecţii pe marginea carierei politice a lui Florin Dănălache”, în *Arheologia terorii*, ed. a III-a, Curtea Veche, Bucureşti, 2008, pp. 334-339, sau Pavel Ţugui, „Dosarul studentului Manolescu : povestea unei exmatriculări”, în *Revista 22*, anul XIV, nr. 760, 30 septembrie – 6 octombrie 2004.
2. „Principalele concluzii şi propuneri ale brigăzii C.C. al P.M.R. în urma controlului efectuat asupra muncii de partid din instituţiile de învăţământ superior din Bucureşti”, 28 decembrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 17/1962, ff. 41-75.
3. „Referat cu privire la unele măsuri de îmbunătăţire a activităţii Academiei R.P.R.”, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 29/1959, f. 162.
4. „Informare privind unele aspecte din activitatea Academiei R.P.R.”, 16 mai, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 2/1960, f. 95.

Academia şi-a pierdut autonomia limitată pe care o avea în privinţa stabilirii planurilor de cercetare anuale ale secţiilor sale. În urma schimbărilor survenite în statutul Academiei, în 1955, acestea erau, cel mai adesea, hotărâte de fiecare secţie în parte, sub coordonarea preşedintelui său, care era totodată şi vicepreşedinte al Academiei. Crearea Consiliului a fost anunţată de rapoartele anterioare ale D.P.C., care indicau nemulţumirea Partidului în privinţa coordonării ştiinţei planificate la nivelul Academiei. Spre exemplu, la o întrunire cu academicienii din domeniul matematicii, chimiei, fizicii şi ştiinţelor tehnice, reprezentanţii D.P.C. au concluzionat că, „în ceea ce priveşte coordonarea cercetărilor, [...] Academia R.P.R. nu reuşeşte să-şi îndeplinească această sarcină nici la propriile sale institute". Uniunea Sovietică a fost dată ca exemplu pozitiv : o comisie specială asociată Comitetului de Stat al Planificării a fost însărcinată cu această funcţie executivă[1]. Un alt document, din 1959, oferea un tablou mai cuprinzător asupra opiniei Partidului cu privire la situaţia planificării în domeniul ştiinţific :

> Academia R.P.R. a fost obligată să asigure justa orientare a întregii munci ştiinţifice din ţara noastră spre rezolvarea problemelor cele mai importante ridicate de construirea socialismului şi să coordoneze eforturile făcute în acest domeniu. Realitatea a dovedit însă că Academia R.P.R. nu poate îndeplini această sarcină. A lipsit colaborarea care trebuia să existe în acest domeniu între Academia R.P.R., Comitetul de Stat al Planificării şi ministere. Dezvoltarea reţelei de institute departamentale de cercetări s-a făcut fără consultarea Academiei R.P.R. Ministerele interesate au evitat să trimită conducerii Academiei R.P.R., spre avizare, planurile lor de cercetări ştiinţifice[2].

Potrivit aceluiaşi raport al D.P.C., soluţia comporta două aspecte. Pe de o parte, era necesar un consiliu pentru îndrumarea şi conducerea cercetării ştiinţifice din R.P.R., asociat Consiliului de Miniştri. Consiliul era condus de unul dintre vicepreşedinţii Consiliului de Miniştri şi avea trei vicepreşedinţi (preşedintele Academiei, preşedintele Comitetului de Stat al Planificării şi ministrul Educaţiei şi Culturii). Acest organism era doar o altă versiune a Consiliului pentru Orientarea, Îndrumarea şi Coordonarea Cercetărilor Ştiinţifice, rezultatul interesului regimului comunist de a aduce producţia ştiinţifică mai aproape de „cerinţele sale de dezvoltare" (Jowitt) şi de a-i creşte contribuţia „la dezvoltarea economiei şi culturii, la apărarea sănătăţii poporului". Această propunere de schimbare în privinţa cadrului de îndrumare, conducere şi control a fost însoţită de o propunere pentru „întărirea conducerii Academiei R.P.R."[3]. Tr. Săvulescu şi C.I. Parhon au fost numiţi preşedinţi onorifici ai Academiei, în timp ce I. Murgulescu devenea preşedinte în funcţie. Această structură s-a menţinut până în 1963, când Murgulescu rămâne oficial singurul preşedinte al Academiei.

Totuşi, trebuie notat că referirile anterioare la modelul sovietic nu au fost o coincidenţă. Proiectul Consiliului a fost prezentat în acelaşi timp cu înfiinţarea Comitetului de Stat al Consiliului de Miniştri pentru Coordonarea Cercetării Ştiinţifice din Uniunea Sovietică[4]. Cu

1. „Notă asupra şedinţei din 11 martie 1958 a conducerii Secţiei Ştiinţă şi Cultură cu academicieni şi membri corespondenţi ai Academiei R.P.R., membri de partid, din domeniile matematicii, fizicii, chimiei şi ştiinţelor tehnice", A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 3/1958, f. 102.
2. „Referat privind unele probleme ale activităţii de cercetare ştiinţifică din R.P.R.", 7 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1959, ff. 160-161.
3. „Referat privind unele probleme ale activităţii de cercetare ştiinţifică din R.P.R.", 7 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1959, f. 165.
4. Acest organism a fost înfiinţat oficial în Uniunea Sovietică în 1961. Potrivit lui A. Vucinich, scopul său era „să supravegheze organizarea naţională a proiectelor importante de cercetare, aşa cum sunt

toate acestea, un raport al D.P.C. din 1963 avertiza asupra faptului că structura organizaţională proiectată în 1958-1960 nu avea să se materializeze foarte repede. Versiunea românească a Comitetului de Stat din U.R.S.S. nu exista încă. Mai mult decât atât, nu exista un plan la nivel naţional care să poată stabili „jaloanele principale ale activităţii ştiinţifice pe baza unui studiu tematic al tendinţelor dezvoltării ştiinţei, al profundelor transformări care pot avea loc în ştiinţă şi tehnică, al posibilităţilor existente şi necesităţile stringente ale ţării noastre”[1]. Această centralizare reînnoită a producţiei ştiinţifice se va realiza la mijlocul anilor 1960, dar în circumstanţe sensibil diferite. Ceea ce în 1959 se prognoza a fi o întrunire naţională a tuturor angajaţilor din domeniul ştiinţei, organizată cu scopul de a dezbate raţionalizarea planificării cunoaşterii, va lua în 1964 forma unei întruniri în sprijinul noii direcţii a P.M.R. vizând o independenţă mai accentuată faţă de Centrul de la Moscova. Acesta va fi punctul de cotitură în consacrarea unei ştiinţe *naţionale* în România comunistă. Cu alte cuvinte, proiectele P.M.R. de centralizare, direcţionare şi control vor fi indigenizate ca o formă de emancipare culturală şi dezvoltare ce porneşte din interior.

Cu toate acestea, nu trebuie pierdut din vedere faptul că, din cauza schimbărilor implementate din 1958 până la începutul anilor 1960, ştiinţa din România a devenit „de partid”, înainte să devină, oficial, naţională. Controlul instituţional al partidului-stat asupra Academiei şi învăţământului superior a fost consolidat şi a devenit mai eficient. Educaţia ideologică a fost generalizată în domeniul ştiinţific. Mai mult decât atât, pentru a creşte şi stabiliza cooptarea, înscrierile în partid venind din rândurile comunităţii ştiinţifice au fost încurajate, iar procesul ca atare a fost accelerat. În 1959, din 212 cadre care deţineau diverse funcţii de conducere (rectori, decani etc.) în învăţământul superior, 40% erau deja considerate ca având origini sociale „sănătoase” (fii de muncitori şi ţărani), iar 79,7% erau membri de partid[2]. În 1960, dintr-un total de 7.665 de membri ai personalului didactic din universităţi, 2.200 de cadre erau membri de partid sau candidaţi, dintre care 760 erau profesori sau conferenţiari. În ansamblu, în jur de 60% dintre persoanele din organismele de învăţământ avansat din cadrul învăţământului superior erau membri sau candidaţi la înscrierea în Partid[3]. Aceste date ne arată că, la începutul anilor 1960, Partidul aduna deja beneficiile dublei sale politici de „democratizare” şi cooptare în universităţi. Revoluţia culturală a constat fie în politici de cooptare a „vechiului” corp profesoral, fie în schimbarea lui prin promovarea specialiştilor „roşii”, cadre ale sistemului academic de după 1948.

---

menţionate în documentele oficiale de guvernare, să coordoneze munca sistemelor de instituţii ştiinţifice precum Academia Sovietică de Ştiinţe, academiile de ştiinţe din republici, unităţile de cercetare sectorială şi instituţiile de învăţământ superior”. Vezi Alexander Vucinich, *Empire of Knowledge : the Academy of Sciences of the USSR (1917-1970)*, University of California Press, Berkely, 1984, pp. 302-303.

1. „Referat cu privire la activitatea de cercetare ştiinţifică”, 24 decembrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1963, ff. 80-81. Aceste deziderate se menţineau pe aceeaşi lungime de undă cu dezvoltarea sovietică în domeniul ştiinţei planificate. Potrivit lui Vucinich, principala funcţie a Comitetului de Stat era „sprijinirea guvernului în pregătirea şi implementarea planurilor pentru o politică naţională unitară în ştiinţă”. În 1965, Comitetul de Stat din Uniunea Sovietică şi-a schimbat numele în Comitetul de Stat al Consiliului de Miniştri pentru Ştiinţă şi Tehnologie, o altă „invenţie” instituţională a Centrului de la Moscova, care va fi imitată de P.M.R. Vezi A. Vucinich, *op. cit.*, p. 304.
2. „Informaţie cu privire la compoziţia social-politică a cadrelor didactice din învăţământul superior”, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 10/1960, f. 62.
3. „Informaţie cu privire la compoziţia social-politică a cadrelor didactice din învăţământul superior”, 27 februarie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 10/1960, f. 24.

La nivelul Academiei, situaţia era mai puţin satisfăcătoare. Spre exemplu, în 1963, la secţia sa din Cluj, din 32 de academicieni, doar şapte erau membri de partid[1]. Totuşi, înainte de următoarea serie de nominalizări pentru Academie, din 1963, au fost introduse noi reguli, cu scopul de a permite promovarea printre membrii titulari a unor oameni de ştiinţă mai tineri. În acelaşi timp, membrii corespondenţi urmau să fie realeşi din patru în patru ani, permiţându-i astfel Partidului să condiţioneze titlul respectiv. La aceasta se adăuga faptul că posturile de şef de secţie ori de sector în cadrul Academiei erau ocupate în urma unei examinări. Reprezentanţii Partidului şi ai organizaţiilor sindicale figurau cu prisosinţă în comisiile de examinare[2]. În acelaşi timp, urmând modelul transformării instituţiei din 1948, D.P.C. recomanda ca poziţiile de conducere de la nivelul Academiei să fie consolidate prin promovarea cadrelor din domeniul ştiinţelor „tehnice”. Aceşti membri erau cooptaţi în Prezidiu, în ciuda experienţei lor mai reduse, pentru că urmau să primească statut cu drepturi depline la următoarea rundă de alegeri din cadrul Academiei. Sistemul îi oferea Partidului posibilitatea de a plasa oameni de ştiinţă valoroşi în aparatul decizional din domeniul ştiinţific, în timp ce asigura şi un mecanism de răsplată viitoare, în funcţie de flexibilitatea faţă de sistem. Într-adevăr, în domeniul istoriei, spre exemplu, persoanele care au devenit membri corespondenţi în 1963 erau cele care excelaseră în îndeplinirea sarcinilor trasate de P.M.R. în producţia istorică – redactarea tratatului de istorie a României : Mihai Berza, Vasile Maciu, Ştefan Pascu, Constantin S. Nicolaescu-Plopşor, Dionisie M. Pippidi[3]. Niciun istoric nu a fost ales membru titular, însă această serie de nume aflate în aşteptare se dovedise a fi formată din „oameni de ştiinţă socialişti”, datorită contribuţiei lor la scrierea tratatului de istorie naţională şi activităţii desfăşurate în administrarea comunităţii epistemice.

Impactul pe termen lung al politicilor de excludere aplicate în perioada 1958-1960 asupra personalului din domeniul ştiinţific era mai degrabă limitat. Profilul policentric al frontului istoric, împreună cu faptul că membrii comunităţii epistemice erau adânc implicaţi în proiecte fundamentale (tratatul, volumele despre istoria Transilvaniei, noile ediţii de documente despre diferite perioade ale istoriei României) nu permiteau multe schimbări bruşte. Cu toate acestea, schimbările instituţionale au condus la reafirmarea conceptului de *partiinost* în istorie, accentuând gradul de control în domeniu. Angajamentul frontului istoric dovedit în îndeplinirea sarcinilor trasate politic a creat premisele unui tip de contract social între istorici şi Partid. Esenţa sa stătea în planificarea producţiei istorice în funcţie de complementarităţile sau angajamentele din agendele celor două părţi. În loc de apariţia unei noi generaţii, definită prin originea sa în ofensiva socialistă din perioada 1958-1960, domeniul istoric s-a dezvoltat pe baza agenţilor de putere care au apărut după demisia lui Roller. Istorici precum Oţetea, Daicoviciu, Condurachi, Berza, Stănescu, Cheresteşiu, Pippidi, V. Popescu vor domina această profesie până la începutul anilor 1970, când conducerea a fost preluată de generaţia protejaţilor lor[4]. Un document de partid din octombrie 1961 admitea eşecul încercării de a „rupe” rândurile istoricilor. Starea de lucruri existentă era redată astfel :

1. „Concluziile brigăzilor C.C. al P.M.R. care au controlat în regiunile Cluj şi Banat munca în rândul intelectualilor (aprilie-noiembrie 1963)”, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 19/1963, ff. 1-35.
2. „Referat cu privire la unele măsuri de îmbunătăţire a activităţii Academiei R.P.R.”, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 29/1959, ff. 162-163.
3. Dorina Rusu, *Istoria Academiei în date (1866-1996)*, Editura Academiei, Bucureşti, 1997, p. 358.
4. Aceste două straturi care se dezvoltau simultan (mentor-discipol) în domeniul istoric (spre exemplu, Daicoviciu şi Pascu, Oţetea şi Papacostea, Berza şi Ştefănescu, Maciu şi Scurtu ş.a.) reies clar din distribuţia corpului profesoral în catedrele de istorie ale universităţilor din Bucureşti, Cluj şi Iaşi, până la finele anilor 1960. Vezi Robert Deutsch, *Istoricii şi ştiinţa istorică din România, 1944-1969*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 53-55.

În facultăţile de istorie există tendinţa de a reduce istoria modernă, contemporană în favoarea istoriei vechi. Acestă situaţie se datoreşte şi faptului că cele mai pregătite cadre didactice ale facultăţilor de istorie sunt specialişti în istorie veche. Facultăţile de istorie sunt facultăţile cu cel mai redus număr de cadre tinere. De pildă, la facultatea de istorie din Bucureşti din cincizeci şi şapte cadre didactice numai şapte sunt asistenţi şi zece preparatori, iar restul sunt cadre de predare[1].

În sectorul de cercetare, situaţia nu era cu mult diferită. În 1964, într-un volum jubiliar care celebra minunile revoluţiei culturale româneşti se menţiona că bugetul de cercetare pentru ştiinţele istorice a crescut de peste o sută de ori între 1956 şi 1960, dovadă a efortului întreprins de regim pentru a-şi stabili propria istorie naţională. În acelaşi timp, totuşi, numărul de cercetători din domeniul istoriei în 1963 (185) nu atingea nivelul înregistrat în 1949 (200)[2]. Reprezentanţii domeniului istoric erau foarte selectivi cu colaboratorii lor, care fuseseră familiarizaţi cu doctrina socialistă, potrivit tradiţiei stabilite de mentori (memoriile lor reprezintă o excelentă dovadă în acest sens). Se poate spune că, până în 1963, criteriile calitative au prevalat faţă de cele cantitative. Aşa cum a aflat o delegaţie cehoslovacă, în 1953, în timpul unei călătorii de documentare cu privire la sistemul sovietic de învăţământ superior,

Transformarea ideologică şi intelectuală este un proces complex, iar câteodată foarte dureros. „Ideile nu sunt haine vechi, pe care cineva le dă deoparte şi le schimbă”, au fost exact cuvintele tovarăşului Stoletov, adjunct al ministrului Culturii[3].

Până la mijlocul anilor 1960, frontul istoric era produsul unui proces de hibridizare dintre rolul dominant al Partidului şi accentul crescut pe naţional în producţia istorică. În ciuda temporizărilor de la sfârşitul anilor 1950, principalele coordonate ale agendei impuse de consiliul editorial al revistei *Studii*, condus de Oţetea (până în 1958), au rămas valabile pentru *întregul* domeniu istoric : recuperarea tradiţiei şi reconstrucţia treptată a unei comunităţi permanente, unitare şi conştiente de sine, în cursul istoriei, în contextul concentrării atenţiei asupra istoriei sociale, a luptei de clasă şi a etichetării maselor (a oamenilor) ca principali actori ai Istoriei. Mai mult, procesul de incluziune s-a accelerat odată cu deschiderea treptată a Partidului către istorici şi cristalizarea unui sistem de stimuli şi recompense pentru cooperare.

În primul rând, măsura investiţiei regimului în munca social-ştiinţifică a fost cu adevărat impresionantă. Am arătat deja creşterea semnificativă a sprijinului financiar pentru producţia istorică. În 1959, în ştiinţele sociale erau 24 de unităţi de cercetare, cu 600 de cadre ; 82% din fondurile alocate cercetării în „domenii socio-culturale” reveneau subsecţiilor Academiei şi institutelor lor şi doar 18% ministerelor. La sfârşitul anului, domeniul istoric număra opt instituţii dintre unităţile de cercetare existente în ştiinţe sociale, o şesime a sectorului : Institutul de Istorie şi Institutul de Arheologie din Bucureşti, Institutul de Istorie şi Filosofie din Cluj, Institutul de Istorie şi Filologie din Iaşi, Comisia pentru studiul formării poporului şi limbii române, Comitetul general pentru scrierea tratatului *Istoria României* (doar pe durata proiectului), Muzeul de Antichităţi din Iaşi, Comisia ştiinţifică pentru monumente istorice şi

1. „Informare privind activitatea unor catedre şi facultăţi din sectorul universitar”, 22 noiembrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 5/1961, f. 144.
2. Ilie Murgulescu, „Dezvoltarea învăţământului – veriga principală a revoluţiei culturale în ţara noastră”, în *Momente ale revoluţiei culturale din România*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, pp. 47 şi 50.
3. John Connelly, „The Sovietization of Higher Education in the Czech Lands, East Germany, and Poland during the Stalinist Period, 1948-1954”, în Michael David-Fox şi György Péteri, *Academia in Upheaval – Origins, Transfers, and Transformations of the Communist Academic Regime in Russia and East Central Europe*, Bergin & Garvey, Wesport, Connecticut/Londra, 2000, p. 147.

artistice din Bucureşti. Patru ani mai târziu s-a adăugat şi Institutul pentru Studii Sud-Est Europene[1].

La nivelul micromanagementului, regimul a creat un nou sistem de recompense şi recunoaştere. Una dintre principalele plângeri împotriva lui Roller era legată de faptul că îşi asuma munca asociaţilor săi şi că opera discriminări în rândul celor care lucrau cu el, refuzând să îi nominalizeze, pe unii dintre ei, pentru diferite premii de stat. Problema recunoaşterii a fost clarificată până în 1958 şi cei care făceau parte din colective care lucrau la diverse monografii considerate strategice de către Partid primeau diverse distincţii oficiale. Noţiunea drepturilor de autor era mai complexă, fiind inextricabil asociată producţiei istorice şi îndeplinirii individuale a planurilor de cercetare. În 1957, Consiliul de Miniştri a aprobat Decizia nr. 632 cu privire la drepturile de autor. Principalul său neajuns era faptul că nu prevedea acordarea de retribuţii pentru lucrările scrise de istorici în vederea realizării planului la institutele unde lucrau. Această stare de lucruri a condus la scăderea interesului pentru proiectele de anvergură cuprinse în plan. Activitatea lor în cadrul institutelor se reducea uneori la un articol anual de cercetare. Ca urmare, în 1958, Academia şi Ministerul Educaţiei au înaintat o modificare a Deciziei nr. 632, care propunea plata drepturilor de autor şi pentru lucrările ştiinţifico-tematice, precum volume, monografii, manuale etc. Mai mult decât atât, era obligatoriu ca în periodicele Academiei cel puţin 50% dintre materialele publicate să fie rezultatul proiectelor incluse în planurile de cercetare ale diverselor institute. Autorii acestor articole nu erau remuneraţi direct, dar li se garanta plata drepturilor de autor, în cuantum de 25%, ca recompensă pentru munca de cercetare[2].

Rezultatul imediat al acestei schimbări a fost creşterea stimulentelor existente (atât financiare, cât şi legate de prestigiu), astfel încât istoricii să realizeze lucrări în conformitate cu obiectivele stabilite de Partid şi să-şi îndeplinească planurile de cercetare fixate la nivelul institutelor Academiei. La începutul anilor 1960 nu se regăseau, aşa cum se întâmpla în anii 1954-1955, nemulţumiri referitoare la faptul că autorii de studii întârziau finalizarea lucrărilor. Dimpotrivă, criteriile de cercetare şi publicare au ajuns dominante în domeniul istoric, în aşa măsură încât aveau impact şi la nivelul universităţilor. Treptat, într-un mediu în care presiunea colegilor care lucrau la tratat reprezenta noul standard de excelenţă, cadrele didactice de la Catedra de Istorie au ajuns să se perceapă drept *cercetători*, mai degrabă decât *pedagogi*. Atât Daicoviciu, cât şi Oţetea au remarcat, cu diverse ocazii, că „învăţământul superior trebuie să fie un centru unde se face ştiinţă”[3]. Un document al D.P.C. avertiza chiar asupra faptului că printre membrii domeniului istoric exista credinţa eronată, larg răspândită, că singurul criteriu de evaluare a facultăţii era activitatea ştiinţifică, în detrimentul calităţilor pedagogice. Tendinţa era următoarea :

1. „Referat privind unele probleme ale activităţii de cercetare ştiinţifică din R.P.R.”, 7 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1959, ff. 147-165, şi anexa la „Propuneri de reprofilare de cercetare ştiinţifică”, 10 noiembrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 14/1959, f. 31.
2. „Informare cu privire la unele probleme ale Editurii Academiei R.P.R.”, 8 decembrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 3/1958, ff. 208-210. Acest document cuprinde o recomandare interesantă din punctul de vedere al transformărilor pe termen mediu în frontul istoric : din cauza extinderii activităţilor sale şi a volumului crescut de material de cercetare primit, Editura Academiei şi-a mărit sediul prin preluarea a două clădiri care aparţinuseră Institutului de Studii Româno-Sovietice (f. 211).
3. Vezi comentariile lui Daicoviciu la „Stenograma seminar de la Şcoala Superioară de Ştiinţe Sociale «A.A. Jdanov» cu cadrele didactice din învăţământul superior”, 11-12 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 20/1956, f. 26, şi intervenţia lui A. Oţetea la „Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice de la Facultatea de Istorie din Bucureşti (3-5 iunie 1963)”, *Studii. Revistă de istorie*, anul XVI, nr. 4, 1963, pp. 951-953.

unele cadre didactice [să] îşi îndrepte mai mult atenţia spre elaborarea unui număr cât mai mare de lucrări ştiinţifice, articole, de mai mare sau mai mică valoare şi în schimb nu se preocupau de elaborarea cursurilor pe care le predau studenţilor, manifestă mai puţină preocupare pentru activitatea didactică[1].

Într-adevăr, la începutul anilor 1960, posibilitatea recunoaşterii şi a recompensei în domeniul istoric era factorul esenţial pentru mobilizarea în vederea producţiei istorice. Cireaşa de pe tort presupunea şi numărul crescut al stagiilor de perfecţionare şi participările la conferinţe, atât în ţările din Blocul Sovietic, cât şi în Occident. Aceste oportunităţi erau, la început, deschise doar academicienilor şi membrilor importanţi ai colectivelor care lucrau la *Istoria României*. La sfârşitul anilor 1950, un număr mai mare de istorici puteau beneficia de aceste avantaje. Clarificarea grupurilor de interes din domeniul istoric a facilitat dezvoltarea amintită. Academia a stabilit un sistem solid de parteneriate internaţionale, care înlocuiau schimburile limitate ce aveau loc la mijlocul anilor 1950. Acum accentul cădea asupra unei selecţii riguroase a cadrelor tinere care erau trimise la specializare pentru perioade mai lungi de timp, în acord cu specializările lor. În 1961, 78 de delegaţii au călătorit, în vederea specializării, în ţări socialiste, iar 21 în ţări „capitaliste". În acelaşi an, pentru prima dată, Academia a instituit bursele UNESCO, în timp ce, în anii ce vor urma, va accesa şi alte burse internaţionale disponibile, datorită integrării crescânde a comunităţii ştiinţifice româneşti pe scena mondială[2].

Se impune o ultimă remarcă pentru a avea o imagine mai cuprinzătoare a cadrului ştiinţei planificate de după 1959. Schimbările semnificative experimentate în domeniul istoriei au avut loc în condiţiile unei stimulări incipiente în direcţia „românizării" din domeniul ştiinţific. În 1958, D.P.C. avertiza că în unele dintre organizaţiile de partid ale institutelor compoziţia naţională a membrilor nu reflecta structura naţională corectă a angajaţilor şi cercetătorilor din institutele respective. Prin urmare, „30% din membri şi candidaţii de partid sunt de alte naţionalităţi"[3]. În acelaşi an, în ciuda schimbărilor care au avut loc la revista *Studii*, un raport de partid indica faptul că mari personalităţi, precum A.D. Xenopol, N. Iorga, S. Puşcariu sau P.P. Negulescu, nu erau apreciate la adevărata lor valoare ştiinţifică în periodicele Academiei, sub pretextul că „teoriile lor idealiste, naţionaliste" exercitau o influenţă negativă asupra domeniilor ştiinţifice legate de munca lor[4]. Mai mult, în ciuda remarcilor privind la recrudescenţa

---

1. „Principalele concluzii şi propuneri ale brigăzii C.C. al P.M.R. în urma controlului efectuat asupra muncii de partid din instituţiile de învăţământ superior din Bucureşti", 28 decembrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr.17/1962, f. 50.
2. „Informare privind unele aspecte din activitatea de relaţii culturale a M.I.C. în anul 1961", 26 martie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1962, ff. 1-6.
3. „Informare cu privire la situaţia organizaţiilor de partid din şcoli şi institute de învăţământ superior", 21 martie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 4/1958, f. 25. Preocuparea pentru „structura naţională şi socială corectă a cadrelor în rândul intelectualilor" este o temă care poate fi regăsită în mai multe documente ale D.P.C. din intervalul 1955-1957. Vezi, de exemplu, „Referat privind activitatea Secţiei de Ştiinţe Istorice, Filosofice şi Economico-Juridice", 27 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 64/1955, f. 15, sau „Munca Comitetelor regionale de partid cu intelectualii", 6 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1957, f. 43.
4. „Referat privind unele aspecte ale muncii politice în rândul intelectualilor", A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 9/1958, f. 78. Un alt exemplu reprezentativ pentru tendinţa de a continua procesul de reabilitare a „elementelor trecutului", în ciuda potenţialului lor disruptiv, este reintegrarea lui C.C. Giurescu la Institutul de Istorie al Academiei din Bucureşti. Această decizie a fost luată cu prilejul unei întâlniri a conducerii Secţiei de Ştiinţă şi Cultură cu membrii Prezidiului Academiei. V. Malinschi, secretar al Academiei, a comunicat secţiei faptul că Giurescu urma să fie reangajat ca membru titular. Adjunctul conducătorului secţiei a declarat că istoricul merita reabilitarea, trecând peste observaţia unui coleg potrivit căreia această completare de personal înrăutăţea

şovinismului (România ca mare naţiune), documentele de partid menţionau mai degrabă avertismentele referitoare la naţionalism venind din partea minorităţilor maghiară şi germană[1]. Nu a fost o coincidenţă faptul că, în 1959, în acelaşi timp cu înfiinţarea Universităţii „Babeş--Bolyai" din Cluj, secţia de istorie a Academiei de la Târgu-Mureş a fost desfiinţată (fiind redeschisă în 1964).

În februarie 1960, D.P.C. anunţa victorioasă că proporţia românilor în rândurile personalului didactic din domeniul ştiinţelor sociale a crescut la 77%[2]. În 1963, delegaţiile Comitetului Central care au fost trimise să evalueze munca de partid cu intelectualii din Banat şi Cluj recomandau : „o atenţie deosebită trebuie să acorde organizaţiile de partid cunoaşterii limbii române de către toţi oamenii muncii din patria noastră – element important în munca de educare patriotică"[3].

Cel mai reprezentativ exemplu referitor la aceste tendinţe este, desigur, unificarea universităţii româneşti din Cluj cu cea maghiară. Ca majoritatea transformărilor analizate în acest articol, procesul avea două faţete : mai întâi, era o măsură menită să sporească controlul şi centralizarea administraţiei din învăţământul superior în al doilea oraş ca mărime din România[4] ; în al doilea rând, odată cu nominalizarea unui rector care avea un lung istoric de tendinţe naţionaliste, şi anume C. Daicoviciu, şi în contextul românizării conducerii Universităţii, unificarea a dus la consolidarea elementului naţional dominant[5]. Spre exemplu, la Catedra de Istorie şi Filosofie, din cele şapte secţii, doar două au mai păstrat 10% din cursuri în limba maghiară[6]. Întoarcerea treptată a regimului comunist spre „autohtonizare"[7] a funcţionat, într-o

situaţia la institut, din perspectiva structurii sociale şi politice a cadrelor. Creşterea prestigiului şi a eficienţei producţiei istorice era, din punctul lor de vedere, printre priorităţile absolute ale secţiei. Vezi „Minuta şedinţei din 27 februarie 1959 de la conducerea Secţiei Ştiinţă şi Cultură", fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 12/1959, f. 76.

1. Spre exemplu, vezi „Informaţie cu privire la unele probleme ale muncii în domeniul propagandei şi culturii", 9 aprilie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 37/1958, ff. 22-29.
2. „Informaţie cu privire la compoziţia social-politică a cadrelor didactice din învăţământul superior", 27 februarie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 10/1960, ff. 23-25, şi „Acţiuni întreprinse de direcţie, secţie şi sector în anul 1959", 14 decembrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 29/1959, f. 130.
3. „Concluziile brigăzilor C.C. al P.M.R. care au controlat în regiunile din Cluj şi Banat munca în rândul intelectualilor (aprilie-noiembrie 1963)", A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 19/1963, f. 29.
4. Almira Ţetea, „Aspecte ale mersului Universităţii din Cluj la sfârşitul anilor '50", *Analele Sighet 8*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, pp. 779-789.
5. S. Bottoni arată că la începutul procesului de unificare a celor două universităţi erau doi prorectori maghiari. În 1967, numărul prorectorilor a crescut la cinci, dintre care trei erau români. Şapte din opt decani erau români ; la fel, un procent de 67% la nivelul facultăţilor. S. Bottoni, *Transilvania roşie : comunismul român şi problema naţională (1944-1965)*, Kriterion, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naţionale, Cluj-Napoca, 2010, p. 20. Pentru evenimentele care au condus la unificare, vezi şi I. Boca, *1956 – un an de ruptură : România între internaţionalismul proletar şi stalinismul antisovietic*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2001.
6. Unul dintre cei mai importanţi membri de partid de origine maghiară, János Fazekas, susţinea, făcându-şi autocritica (*samokritika*), că una dintre explicaţiile izbucnirilor de naţionalism maghiar de la Cluj, din 1956, a fost aceea că decidenţii Comitetului Regional de Partid „nu au creat condiţiile ca ei [maghiarii] să înveţe limba română, pregătind astfel condiţiile pentru elemente naţionaliste" – *apud* Rafael-Dorian Chelaru, „Crearea Universităţii «Babeş-Bolyai» şi reforma învăţământului în limba minorităţilor. Cazul János Fazekas", *Analele Sighet 8*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, pp. 821-835.
7. Zbigniew Brzezinski a definit conceptul drept „preocuparea pentru obiective comuniste locale, interne, în detrimentul ţelurilor sovietice internaţionale, mai cuprinzătoare" (*The Soviet Bloc : Unity and Conflict*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1967, p. 52).

anumită măsură, ca un mecanism de siguranţă suplimentar pentru istoricii *români*. O purificare extinsă la nivelul acestei profesii era improbabilă, ţinând cont de faptul că aceşti specialişti aparţineau naţiunii şi îi scriau istoria.

Cu toate acestea, articolul de faţă a demonstrat faptul că, din 1958 până în 1962, P.M.R. a operat o reglare fină a tipurilor umane la nivelul personalului, atât din punct de vedere instituţional, cât şi tematic. Leonte Răutu, şeful D.P.C., a rezumat mecanica internă a procesului :

> Superioritatea regimului socialist constă în aceea că el poate fără zguduiri să îndrepte disproporţiile care se ivesc, să aducă corective acolo unde ele scap, dar pentru asta trebuie să existe o conducere de partid şi de stat călăuzită de o politică ştiinţifică, atentă faţă de fenomenele vieţii şi care să intervină la timp. Aşa s-a procedat şi la noi : când a fost nevoie în 1953 sau în 1956 să se corecteze anumite rapoarte, anumite proporţii, s-a intervenit. Şi s-a întâmplat câteodată ca elementele periferice, antipartinice, în goana după senzaţii nesănătoase, începeau să şoptească prin colţuri : „Ai auzit ? S-a schimbat politica". Realitatea nu era asta, şi cifrele o atestă şi rezultatele o atestă, şi de aceea partidul a lovit fără cruţare şi o să lovească şi pe viitor tot aşa de necruţător asemenea elemente antipartinice…[1]

Într-adevăr, P.M.R. şi-a reafirmat rolul de unic arbitru şi organizator al cunoaşterii. Politicile adoptate în perioada analizată aici erau fundamental ambivalente : autoritatea sa ideologică şi organizaţională a fost mai departe exercitată asupra domeniului ştiinţific ; în acelaşi timp, întoarcerea accelerată a regimului către individualitate şi origini nu putea fi realizată fără sprijinul ştiinţei, şi anume al istoriei.

Se poate afirma că, la sfârşitul anilor 1950 şi începutul anilor 1960, P.M.R. a reluat ideea conform căreia „Ştiinţa nu ar putea fi separată de politică şi ideologie – cu alte cuvinte, Cunoaşterea nu ar putea fi independentă faţă de Putere"[2]. În domeniul istoric, măsurile disciplinare, coercitive au fost mai degrabă de scurtă durată, de vreme ce comunitatea epistemică era deja angajată în proiecte de amploare, importante pentru procesul construirii identităţii comunismului românesc. Când au fost aplicate, impactul lor a fost diminuat considerabil de extinderea mecanismului de cooptare (recompensă, recunoaştere, „românizare"). În ciuda devotamentului dovedit pentru cauza formării unei elite „roşii" şi a „democratizării" învăţământului superior, P.M.R. nu a uitat principiul leninist al revoluţiei culturale „de îmbinare armonioasă a revoluţiei proletare victorioase şi a culturii burgheze"[3]. Obiectivul scrierii unei noi istorii naţional-socialiste a dobândit, în cele din urmă, prioritate asupra necesităţii de a crea o „ştiinţă proletară", potrivit lui Bogdanov. Reafirmarea partinităţii în cadrul frontului istoric, în ştiinţă şi învăţământul superior în general, a făcut ca istoricii să se încadreze la rândul lor în ceea ce Paul Niculescu-Mizil numea în 1963 „armata care desfăşoară o bătălie puternică, care organizează efortul poporului nostru, care conduce acest efort în direcţia dorită de partid"[4]. Odată ce îşi consolidase dominaţia, regimul comunist românesc nu avea reţineri în desemnarea istoriei ca ştiinţă *aleasă*, mediu care să-i codifice autenticitatea şi viziunea asupra lumii în trecutul naţional.

1. „Expunere făcută de tovarăşul Leonte Răutu despre sarcinile muncii de propagandă şi agitaţie", A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 10/1960, f. 32.
2. Alexei B. Kojevnikov, *Stalin's Great Science : The Times and Adventures of Soviet Physicists*, Imperial College Press, Londra, 2004, p. 281.
3. A. Vucinich, *op. cit.*, p. 120.
4. „Stenograma expunerii lui P. Niculescu-Mizil privind probleme ale muncii politico-educative a partidului", 17 decembrie, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 44/1963, f. 15.

Domeniul istoric încheiase un pact cu puterea comunistă : validarea ultimă a producţiei sale şi recunoaşterea actorilor săi erau prerogativele absolute ale Partidului. Kojevnikov a descris excelent *statu quo*-ul din perioada consolidării comuniste a domeniului ştiinţific :

> Departe de a fi iubire romantică sau supunere forţată, parteneriatul – ca să ducem metafora de gen mai departe – semăna mai degrabă cu un clasic mariaj de convenienţă. Bazat pe valori şi interese împărtăşite şi pe un mecanism de cerere şi ofertă, uneori nu era lipsit de violenţă conjugală[1].

Sau, pentru a-l parafraza pe şeful Secţiei pentru Cultură şi Ştiinţă a Comitetului Central, P. Ţugui, între istorici, „cine va scrie bine partinic, ăla va învinge. Noi nu putem să ne amestecăm, dar ei trebuie să fie determinaţi să lucreze bine”[2]. Şi aşa a fost. În 1960 a fost publicat primul volum al tratatului comunist de istorie naţională. Până în 1964 vor mai apărea încă trei.

Traducere de Iulia Vladimirov

1. Alexei B. Kojevnikov, *op. cit.*, pp. 290-291.
2. „Stenograma discuţiilor în şedinţa de analiză a muncii sectoarelor Artă, Ştiinţele Naturii şi Ştiinţele Sociale, care a avut loc în zilele de 15 şi 18 noiembrie 1957”, A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia de Propagandă şi Agitaţie, dosar nr. 31/1957, f. 15.

Georgiana Leşu

Instituţionalizarea „prieteniei” între România şi Uniunea Sovietică. Aspecte din activitatea A.R.L.U.S.

This study treats the connection between politics and culture at the beginning of the Romanian communist period, focusing on the activity of the The Association for Strengthening Ties with the Soviet Union (A.R.L.U.S.). This well-known association of friendship with the Soviet Union was to become one of the main supporters of the Soviet cultural model. A.R.L.U.S. was listed among the many associations of friendship with the Soviet Union existing in all countries of the Soviet Bloc. Founded in September 1944, it was disbanded in the mid 60's, due to political changes. During all this period the Association saw impressive expansion, developing branches in most cultural fields, and being equally involved in the worker's activities and setting the basis of the well-known publishing house Cartea Rusă (the Russian Book), where most of the Russian and Soviet literature was published in Romania. The study reflects the new image of the Romanian culture, distorted by intrusions of the communist propaganda, while it emphasizes the way in which political evolution is reflected in the activity of the Association.

Keywords: Soviet model, hegemony, propaganda, communist culture

Într-un regim totalitar, societatea devine un monolit inert în faţa puterii politice. Aceasta îşi câştigă poziţia şi datorită intelectualilor care, odată cu asumarea regimului şi a fundamentelor acestuia, îşi translatează autoritatea în sensul legitimării politicii noilor stăpânitori. În acelaşi timp, întreprinderile intelectuale au calitatea de a fi considerate, aproape automat, legitime. Din aceste considerente, ne propunem în cele ce urmează să ilustrăm o perspectivă de interpretare a raportului dintre intelectuali, societate şi puterea politică în contextul perioadei de început a comunismului românesc. Deşi urmărea – în varianta sa originară – să elibereze individul de nedreptate şi de exploatare, regimul comunist transformă acest deziderat într-o cumplită sclavie a spiritului. Cu toate acestea, o mare parte dintre intelectuali aleg să rămână alături de politica ce îngrădeşte libertatea de expresie şi supune ideologiei toate aspectele sociale. Într-o lume în care intelectualilor li se propune un statut superior şi le sunt oferite toate înlesnirile materiale pentru a se ocupa strict de munca lor[1], apropierea acestora de noile norme sociale impuse merită a fi cercetată mai îndeaproape. Societatea totalitară şi ideologia de tip teleologic aduc cu sine o distorsionare a cunoaşterii, urmată de o răspândire fără precedent a acesteia[2], motiv pentru care intelectualul se evidenţiază între celelalte categorii sociale, având o contribuţie însemnată la construirea unei identităţi politice într-un nou context social. Dacă politicul are în vedere crearea condiţiilor economice care să conducă spre o nouă societate, intelectualului îi revine sarcina formării unei conştiinţe conforme cu noua structură socială, cu atât mai mult cu cât regimurile totalitare acordă o importanţă deosebită cuvântului scris. Vocea propagandei oficiale se face auzită în presă, în literatură şi în artă.

Studiul de faţă urmăreşte cazul A.R.L.U.S., cunoscuta asociaţie de prietenie cu Uniunea Sovietică, devenită în anii 1950 unul dintre cele mai puternice instrumente de sovietizare a ţării şi care reprezintă un bun exemplu pentru a ilustra o poveste a intelectualilor, a acelora care, conştient sau nu, se lasă prinşi în mrejele ideologiei. Ulterior, această „adeziune” devine unul dintre cele mai mari „păcate” ale lor[3]. Dacă atracţia pe care totalitarismul o exercită

---

1. Încercând să se erijeze într-un protector al scriitorilor, Partidul Comunist înfiinţează în 1949 Fondul Literar, al cărui scop era specificat în articolul 3 al Decretului nr. 31 din 29 ianuarie 1949, acela de „ajutorare materială a scriitorilor prin : acordarea de împrumuturi pentru perioada de pregătire a operelor literare ; acordarea de ajutoare şi pensii pentru caz de boală, invaliditate, pierderea capacităţii de muncă ; asigurarea familiei scriitorului în caz de deces ; înfiinţarea şi întreţinerea de case de odihnă, sanatorii, creşe, cămine de copii, cantine etc. ; organizarea de cooperative de consum, ateliere pentru deservirea scriitorului etc. (Decret nr. 31 pentru stimularea activităţii ştiinţifice, literare şi artistice, în *Monitorul Oficial* [ianuarie-februarie], nr. 24, 29 ianuarie 1949, p. 896).
2. Dan Lungu, *Construcţia identităţii într-o societate totalitară. O cercetare sociologică asupra scriitorilor*, Junimea, Iaşi, 2003, p. 11.
3. O astfel de temă este dezvoltată pe larg de Julien Benda, cel care le reproşează intelectualilor faptul că se despart de tradiţie şi se apropie de doctrine, că promovează particularul în locul universalului, că dezaprobă dragostea pentru spiritual în schimbul predilecţiei pentru practic. Sunt denunţaţi astfel cei care pun scopurile statului şi ale naţiunii mai presus de independenţa intelectuală şi care pretind, în acelaşi timp, că aceste scopuri sunt juste şi morale. Singura modalitate în care intelectualii se pot implica în viaţa cetăţii, după spusele lui Benda, aduce cu sine două condiţii de îndeplinit : intelectualul nu trebuie să fie funcţionar al statului, pentru a nu-şi pierde independenţa, şi trebuie să îşi limiteze intervenţia în politică la câte un episod. Vezi Julien Benda, *Trădarea cărturarilor*, trad. de Gabriela Creţia, Humanitas, Bucureşti, 2008.

asupra elitelor este un indiciu în înţelegerea mişcărilor totalitare[1], incursiunea în lumea A.R.L.U.S. ne poate servi drept instrument pentru o imagine mai obiectivă asupra mecanismelor comunismului românesc.

Pentru o perspectivă mai amplă asupra subiectului, este necesară o intruziune în climatul politic al primilor ani de după război, îndeosebi în aspectele ce ţin de viaţa culturală şi de transformările care îi vor impune o nouă traiectorie, aflată la un pol opus faţă de cea interbelică. Deşi o perspectivă post factum asupra evenimentelor de după 23 august 1944 ne duce cu gândul la un drum sigur către comunizarea României, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că percepţia asupra sovieticilor nu era una întru totul negativă, aşa cum am putea intui astăzi. În condiţiile în care nu putea fi anticipat cursul evenimentelor ce au dus la distrugerea vechii societăţi româneşti, presa vremii (nu neapărat cea comunistă) publică din plin fotografii cu Regele şi Regina-mamă salutând şi întâmpinându-i pe sovietici alături de liderii partidelor istorice şi de cei ai Partidului Comunist. Ana Selejan ilustrează această situaţie folosindu-se de cazul *Dreptăţii*, oficiosul Partidului Naţional-Ţărănist, care afirma în ediţia din 31 august 1944 :

> Armata Roşie, garanţie de ordine şi securitate în sud-estul european, nu face decât să continue misiunea ei seculară de sprijin şi de ridicare a popoarelor mici. Istoria ne învaţă pe aceia care ştim s-o citim că statele acestui colţ de Europă au ajuns la autonomie şi apoi la independenţă şi libertate numai datorită sacrificiului neprecupeţit al Sfintei Rusii. Victorioşi, soldaţii mareşalului Stalin au găsit repede drum spre inimile noastre. [...] Întreaga opinie publică românească salută sosirea armatelor dezrobitoare. [...] Trăiască Armata Roşie ! Trăiască Armata Română ! Trăiască România Mare ![2]

Întrucât articolul nu este singurul de acest gen, nu îl putem considera o coincidenţă, ci mai degrabă o expresie a atitudinii „relaxate” a societăţii faţă de sovietici. Comuniştii români încep astfel să îşi consolideze structurile şi iniţiază acţiuni ce urmăreau însuşirea actului de la 23 august, în scopul legitimării propriei puteri politice.

La scurtă vreme după încheierea ostilităţilor cu Uniunea Sovietică au loc şi schimbările în ceea ce priveşte viaţa culturală, favorizate fiind de o prevedere a Convenţiei de Armistiţiu din 12 septembrie 1944[3], care viza îndepărtarea din memoria colectivă a urmelor propagandei fasciste, motiv pentru care cultura română intră într-un ireversibil proces de epurare[4]. În plină perioadă a dezbaterilor referitoare la curăţirea morală a intelectualilor[5], a acelei generaţii care

1. Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, trad. de Ion Dur şi Mircea Ivănescu, Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 407.
2. Ana Selejan, *România în timpul primului război cultural (1944-1948)*, vol. I, *Trădarea intelectualilor*, Editura Transpres, Sibiu, 1992, p. 17.
3. Cristian Vasile, „Literatura realismului socialist. Scriitorii români şi povara lor ideologică (1948-1953)”, *Revista istorică*, serie nouă, tomul XVI, nr. 5-6, septembrie-decembrie 2005, p. 97.
4. Prin Decretul-lege nr. 364 din 4 mai 1945 cu privire la retragerea din circulaţie a tuturor publicaţiilor cu caracter fascist, hitlerist, legionar, rasist, şovinist apărute din 1917 până în prezent a fost iniţiată acţiunea de verificare a librăriilor, anticariatelor, editurilor, tipografiilor, în căutarea unor astfel de tipărituri, ce urmau să fie puse la dispoziţia Ministerului Propagandei. În ceea ce priveşte bibliotecile, s-a insistat în mod deosebit asupra retragerii acestor volume şi din cataloage, astfel încât să nu mai figureze nici măcar cu titlul printre celelalte cărţi. În plus, cărţile nou-apărute aveau la rândul lor de parcurs un drum anevoios până a putea fi disponibile pe piaţă. Conform circularei Ministerului Propagandei, Direcţia Propagandei, nr. 2807, editurile erau obligate ca din fiecare carte tipărită să trimită câte două exemplare la Comisia Aliată de Control şi câte trei la Ministerul Propagandei, Direcţia Propagandei, Serviciul Controlul Publicaţilor. Arhivele Naţionale ale României (A.N.R.), fond *Ministerul Propagandei Naţionale*, dosar nr. 1098/1945-1947, ff. 25, 187, 185.
5. Referindu-se la rolul intelectualilor, Felix Aderca pledează pentru implicarea acestora în refacerea atât morală, cât şi materială a ţării, acuzându-i în acelaşi timp pe cei care nu se adaptează curentului de

a adus războiul şi fascismul, comunismul profită de ocazie şi propune drept model soluţia sovietică[1]. Un important rol pe scena culturală îl joacă, de acum înainte, Societatea Scriitorilor Români. Cu un nou preşedinte, în persoana lui Victor Eftimiu, şi un nou comitet de conducere între care se numărau N.D. Cocea, Mihail Celariu, H.P. Bengescu, Perpessicius, Lucia Demetrius, Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Cicerone Theodorescu, Cezar Petrescu şi Al. Cazaban – toţi aleşi în urma Adunării Generale din 24 septembrie 1944[2] –, S.S.R. va deveni curând o structură subordontă politic. Chiar din aceeaşi lună, Societatea hotărăşte aderarea la platforma-program a Frontului Naţional Democratic, iniţiată de P.C.R.[3], acceptând versiunea scriitorului – muncitor intelectual, „inginer al sufletelor", după bine-cunoscuta sintagmă lansată chiar de Stalin.

Pe un asemenea fundal cultural, începând cu luna august 1944, România devine „prietenă" cu U.R.S.S. Cele două state care se aflaseră efectiv pe poziţii opuse îşi dădeau la momentul respectiv mâna, legate de sentimente de prietenie pe care intelectualii le-au considerat deseori a fi istorice. În acelaşi registru se descoperea că legăturile dintre cele două ţări au existat din cele mai vechi timpuri[4]. Acesta este curentul în care se va înscrie şi Asociaţia Română pentru strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.). Ideea constituirii unei asociaţii ce viza apropierea de Uniunea Sovietică ia naştere la 20 octombrie 1944, când un grup de intelectuali se strâng în casa profesorului Parhon pentru a discuta, dat fiind contextul politic al vremii, înfiinţarea unei astfel de structuri[5]. Ideea în sine, deşi de actualitate, nu era totuşi nouă. Asociaţii de prietenie cu Uniunea Sovietică au mai existat şi anterior războiului, după modelul francez al *Amicilor U.R.S.S.* Revoluţia Bolşevică a exercitat o „fascinaţie" aparte pentru nume mari ale intelectualităţii europene, în special în Franţa[6]. În România, unul dintre cei mai cunoscuţi admiratori ai statului sovietelor din perioada interbelică era profesorul Petre Constantinescu-Iaşi, cel care vine în 1932 cu ideea constituirii unei asociaţii purtând numele de *Amicii U.R.S.S.*[7] şi ale cărei întruniri se desfăşurau totuşi în mod clandestin, întrucât Partidul Comunist era la acea vreme scos în afara legii, iar relaţiile diplomatice ale României cu noul stat sovietic erau întrerupte. Deşi relaţiile diplomatice sunt reluate în 1934 în urma *Micii Înţelegeri*, Asociaţia nu va mai supravieţui mult timp, întrucât Siguranţa va percheziţiona

---

înnoire socială şi politică al momentului, afirmând – în cheie marxistă – că „Istoria va trece peste ei, cum a trecut peste piedici mult mai serioase, în drumul ei fatal" (Felix Aderca, „Unde ne sunt visătorii", *Veac Nou*, nr. 8, 1 februarie 1947, p. 12).

1. Letiţia Constantin, „Instrumente ale «agitaţiei culturale» în perioada 1944-1954. Revista *Veac Nou* şi scriitorii români", *România Literară*, nr. 19, 15 mai 2009, p. 20.
2. Teodor Vârgolici, *Istoria Societăţii Scriitorilor Români (1908-1948)*, Editura 100+1 Gramar, Bucureşti, 2002, p. 151.
3. Letiţia Constantin, art. cit., p. 20.
4. Istoricii au transformat acest subiect în adevărate „teme istoriografice". Un exemplu în acest sens ni-l oferă acad. Petre Constantinescu-Iaşi, autorul unui volum despre istoricul relaţiilor culturale româno-ruse, volum în care sunt înfăţişate relaţiile de prietenie dintre cele două state încă din epoca paleolitică. Mai mult, academicianul susţine că istoria poporului român nu poate fi studiată fără a fi pusă în legătură cu cea a poporului rus. Vezi Petre Constantinescu-Iaşi, *Relaţiile culturale româno-ruse din trecut*, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1954.
5. Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx*, Curtea Veche, Bucureşti, 2005, p. 109.
6. Regimul sovietic s-a putut lăuda cu susţinerea din partea unor nume ca Anatole France, Romain Rolland, Henri Barbusse şi André Gide, cel care îşi va descrie mai târziu înfrângerea morală, apreciind la adevărata valoare libertăţile vieţii din Occident şi care va regreta simpatiile sovietice. Vezi André Gide, *Întoarcere din Rusia*, trad. de Al. Mironescu, Editura Cultura Poporului, f.a.
7. Adrian Cioroianu, *op. cit.*, p. 112.

de nenumărate ori sediul organizaţiei, urmând ca în toamna aceluiaşi an Petre Constantinescu-Iaşi să fie arestat[1]. Iniţiativa este continuată în 1935, odată cu înfiinţarea asociaţiei numite „Societatea pentru întreţinerea raporturilor culturale dintre România şi Uniunea Sovietică”[2], urmată de înfiinţarea A.R.L.U.S. pe 12 noiembrie 1944 în urma unei adunări generale desfăşurate în localul Facultăţii de Ştiinţe a Universităţii[3]. Într-un prim comitet de conducere îi întâlnim pe prof. Parhon (preşedinte), S. Stoilov, Gh. Nicolau, D. Gusti, N. Profiri, N. Bagdasar şi D. Danielopol (vicepreşedinţi), prof. Traian Săvulescu (bibliotecar) şi membri ca : S. Sanielevici, Al. Rosetti, P. Constantinescu-Iaşi, col. Matopol, N.D. Cocea, prof. Vlădescu-Răcoasa, gen. Bălănescu, prof. Ionescu-Mihăeşti[4] etc., cea mai mare parte dintre intelectualii de seamă ai momentului alăturându-se lor. Asociaţia se va dezvolta numeric incredibil de repede : în 1946, în urma alegerilor din noiembrie, care au fost urmate de un val de înscrieri, A.R.L.U.S. număra deja 143.000 de membri, pentru ca la o lună după înlăturarea regelui Mihai să se ajungă la 678.764 de membri, apogeul fiind atins în aprilie 1950, când Constantin Parhon va anunţa impresionanta cifră de 4.200.000 de membri în toată ţara[5]. Numărul membrilor continuă însă să crească, documentele A.R.L.U.S. menţionând 6.200.000 de membri în 1954, organizaţi în 22.753 de cercuri[6].

Iniţiativa nu a fost nicidecum una românească, asociaţii de acest gen putând fi întâlnite atât în celelalte ţări de „democraţie populară” europene, cât şi în China, fapt ce demonstrează caracterul preponderent politic al asociaţiilor de prietenie cu Uniunea Sovietică, în dauna celui cultural. Putem enumera şi alte asemenea asociaţii : Coreeană pentru strângerea legăturilor culturale cu U.R.S.S., Cehoslovaco-Sovietică, Maghiaro-Sovietică, Chino-Sovietică, Bulgaro-Sovietică, Germano-Sovietică, Asociaţia pentru Strângerea Legăturilor de Prietenie cu U.R.S.S. (Polonia), Albania-U.R.S.S. şi chiar Consiliul Naţional de Prietenie Americano-Sovietic[7]. Toate acestea erau coordonate de celebra V.O.K.S.[8], Asociaţia pentru Relaţii Culturale cu Străinătatea, care difuza materialele necesare şi care invita periodic membrii asociaţiilor din fiecare ţară să viziteze Uniunea Sovietică. La astfel de călătorii iau parte şi membrii A.R.L.U.S., ocazie cu care întocmesc lungi rapoarte povestind cele văzute în ţara socialismului. Întâlnim astfel relatări încărcate de discurs propagandistic, pline de admiraţie faţă de înfăptuirile sovietice, faţă de seriozitatea omului sovietic[9]. În acelaşi registru este prezentată şi grija sovieticilor pentru conservarea valorilor trecutului :

1. *Ibidem*, p. 117.
2. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 349/1954, f. 1 (documente care mi-au parvenit prin bunăvoinţa domnului Adrian Cioflâncă).
3. Adrian Cioroianu, „Lumina vine de la Răsărit”, în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Universităţii Bucureşti, Bucureşti, 1995, p. 70.
4. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 1/1945, f. 4.
5. Adrian Cioroianu, „Lumina vine de la Răsărit”, p. 71.
6. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 349/1954, f. 7.
7. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 26/1945, ff. 1-10.
8. Tot V.O.K.S. era cea care trimitea periodic arlusiştilor material propagandistic, cărţi, reviste şi ziare. Cu ocazia celui dintâi Congres General, conducerea Asociaţiei ţine să mulţumească V.O.K.S. pentru cele 223.154 de cărţi în româneşte, primite alături de alte volume în limbile franceză şi engleză („Primul Congres General al A.R.L.U.S.-ului. Raportul General dezvoltat de d. Dr. Oeri”, *Veac Nou*, nr. 25-26, 3 iunie 1945, p. 4). La acelaşi prim congres, vicepreşedintele V.O.K.S., A.V. Karaganov, este invitat de onoare şi ţine o cuvântare în încheierea lucrărilor (*ibidem*, p. 6).
9. În acest sens, un martor ia drept dovadă a seriozităţii simplul fapt că toţi oamenii merg pe trotuar într-un ritm harnic, având o ţintă precisă : „nu am văzut niciun gură-cască” (A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 31/1946, f. 3).

În mijloc se ridică statuia lui Nicolae I, marele autocrat. Nimeni şi nimic nu a clintit-o din loc şi nici nu o va clinti [...] vestigiile trecutului, mărturiile istoriei ruse, au fost şi sunt încă şi azi nu numai respectate, dar îngrijite şi puse în valoare cu o atenţie deosebită[1].

Din aceleaşi considerente, A.R.L.U.S. se ocupă şi de organizarea unei acţiuni intitulate „Trenurile prieteniei", ocazie cu care atât intelectualii, cât şi ţăranii sau muncitorii primesc anual posibilitatea de a călători în Rusia Sovietică, urmând ca la întoarcerea în ţară să împărtăşească impresiile de călătorie în adunări publice şi la locul de muncă. A.R.L.U.S. se transformă aşadar într-o asociaţie cu scopuri îndeosebi propagandistice, preocupările culturale fiind mai degrabă secundare şi încărcate la rândul lor de discurs propagandistic.

Tot în acest scop este lansat şi un organ de presă, intitulat *Veac Nou*, al cărui prim număr va fi publicat pe 10 decembrie 1944. Revista va fi tipărită săptămânal, excepţie făcând perioada iunie 1947 – martie 1949, când a apărut lunar, revenind apoi la vechea periodicitate[2]. Printre colaboratori întâlnim nume ca : prof. dr. Bagdasar, Mihai Beniuc[3], Şerban Cioculescu, prof. Constantinescu-Iaşi, N.D. Cocea, Geo Dumitrescu, Victor Eftimiu, Iorgu Iordan, Petre Pandrea, prof. C. Parhon, Lucreţiu Pătrăşcanu, M. Ralea, alături de personaje ca Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker sau Vasile Luca[4]. În primul număr al revistei, editorialul prezintă scopul acestei publicaţii şi misiunea pe care A.R.L.U.S. şi-o asuma : aceea de a le face cunoscut românilor statul şi poporul sovietic, „cel ce de-a lungul veacului nu ne-a arătat decât prietenie şi care în cele mai grele momente din istoria noastră ne-a acordat ajutorul lui de frate mai mare"[5] şi modul în care *Veac Nou* contribuie la această misiune ca periodic „de luptă a culturii şi problemelor democratice"[6]. Acestea din urmă erau subiectele abordate în conformitate cu viziunea politică a momentului, revista găzduind în paginile sale numeroase articole prin care leagă sarcinile Asociaţiei de scopurile politice[7]. Deşi apare pe scena culturală ca o grupare ce adună în rândurile sale un mare număr de intelectuali şi care îşi propune să promoveze cultura sovietică, va deveni în scurt timp un instrument de propagandă, ale cărui sarcini se vor reduce la a promova realizările sovietice pe toate planurile, omiţând deseori aspectul cultural şi ocupându-se preponderent de chestiuni ce ţin de industrie sau de agricultură. A.R.L.U.S. vine astfel în sprijinul campaniilor de naţionalizare şi colectivizare, alăturând factorul cultural tuturor traiectoriilor politice ale vremii.

Următorul proiect al Asociaţiei este lansarea unei edituri proprii, ce urmărea să contribuie la răspândirea culturii sovietice în domeniul publicistic românesc, să ofere românilor cărţile, revistele şi ziarele sovietice. Editura, care va primi numele de Cartea Rusă, a fost lansată în decembrie 1944[8] şi avea trasat un program în care erau incluse : traduceri din scriitori sovietici, din clasicii ruşi, din „opere progresiste" de orice limbă, editarea scriitorilor români democraţi (!) şi promovarea ştiinţei pentru uzul muncitorilor[9]. Cum epitetul „democratic" era extrem de uzitat în epocă, ajungând la un moment dat să fie sinonim cu filosovietic sau

1. *Ibidem*, f. 28.
2. Adrian Cioroianu, „Lumina vine de la Răsărit", p. 71.
3. Cel care va ocupa în perioada 1949-1965 funcţia de preşedinte al Uniunii Scriitorilor din România, devenind ulterior profesor universitar şi academician (Cristian Sandache, *Literatură şi propagandă în România lui Gheorghiu-Dej*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2006, p. 38).
4. „Colaboratorii noştri", *Veac Nou*, nr. 1, 10 decembrie 1944, p. 1.
5. „Cuvânt înainte pentru un veac nou", *Veac Nou*, nr. 1, 10 decembrie 1944, p. 1.
6. *Ibidem*.
7. „Sarcinile A.R.L.U.S.-ului în momentul politic actual", *Veac Nou*, nr. 25, 14 iunie 1947, p. 2.
8. Letiţia Constantin, „Editura Cartea Rusă", *România Literară*, nr. 25, 26 iunie 2009, p. 16.
9. Julien Fohrer, „Editura Cartea Rusă", *Veac Nou*, nr. 2, 17 decembrie 1944, p. 2.

comunist, editura Cartea Rusă va fi la rândul ei considerată – de către membrii A.R.L.U.S. – „singura editură românească cu ţeluri adevărat democratice”[1]. Printre primele volume ce se pregăteau spre publicare la editură, pe lângă câţiva autori francezi (Malraux, Aragon) întâlnim numai literatură sovietică. Enumerăm, pentru exemplificare, câteva titluri : Ilya Ehrenburg, *Puterea cuvântului* ; Ostrovski, *Aşa s-a călit oţelul* ; Kalinin, *Spre sud* ; Dimitrov, *Procesul de la Leipzig* ; Solohov, *Pentru patrie* ; Aleksei Tolstoi, *Un sfert de veac de literatură sovietică*[2] ş.a.m.d. Numai în luna aprilie 1945 erau în curs de apariţie o serie de lucrări ale autorilor români Lucreţiu Pătrăşcanu, Petru Groza, Mitiţă Constantinescu, Mihail Sadoveanu şi Petre Constantinescu-Iaşi, alături de alte 38 de volume aparţinând scriitorilor sovietici sau clasicilor ruşi[3]. Editura reuşeşte şi performanţa de a tipări în tiraje foarte mari, putându-se lăuda cu publicarea în numai patru luni de existenţă a unui total de 34 de opere, într-un număr de 325.000 de exemplare[4]. În ceea ce priveşte tirajul cărţilor, anul 1949 reprezintă un apogeu al politicii editurii, fiind publicate 601 titluri într-un tiraj de 6.711.200 de exemplare[5]. Urmează ca în 1950 să iasă de sub tipar nu mai puţin de 397 de titluri, într-un tiraj de 4.350.100 de exemplare, grupate în numeroase colecţii[6]. Editura a beneficiat de 25 de colecţii, axate în mare parte pe dezideratele ideologice ale vremii. Din 1945 sunt lansate *Literatura pentru copii*, *Colecţia A.R.L.U.S.*, *Literatura politică şi militară*, *Clasicii ruşi*, *Literatura sovietică*, *Literatura progresistă*, *Studii şi documente româneşti*, urmate fiind până în 1959 de *Ştiinţa pentru toţi*, *Călăii Europei*, *Literatura pentru toţi*, *Biblioteca Analelor româno-sovietice*, *Colecţia satului*, *De vorbă cu sătenii*, *Lectura*, *Monografii*, *Muzica pentru toţi*, *Mica bibliotecă critică*, *Meridiane*, *Studii critice de artă*, *Arta pentru toţi*, *Biblioteca tânărului muncitor*[7].

Periodicul *Veac Nou* ne asigură de succesul acestor lucrări care nu au apucat a sta prea mult timp pe rafturi, întrucât numai în intervalul ianuarie-aprilie 1945 Librăria Cartea Rusă s-a bucurat de 25.488 de cumpărători[8]. În acelaşi scop va fi inaugurată şi o bibliotecă A.R.L.U.S., care prin Decretul-lege nr. 1254 din 16 aprilie 1945[9] va beneficia de statutul bibliotecilor publice, urmând să primească câte un exemplar din orice lucrare tipărită în ţară.

Ulterior, Cartea Rusă se va transforma într-un veritabil instrument de propagandă pus în slujba Partidului : într-un raport pe anul 1950 sunt precizate temele în care se înscriu volumele editate în anul respectiv, ca urmare a „sarcinilor puse în faţa noastră de către Partid”[10]. Subiectele vizau : lupta pentru pace, popularizarea experienţei sovietice în domeniul industriei şi al agriculturii, lupta pentru transformarea socialistă a agriculturii, popularizarea rezultatelor însuşirii experienţei sovietice de către ţăranii muncitori, însuşirea noilor metode de conducere a economiei, desăvârşirea revoluţiei culturale în ţara noastră prin promovarea culturii sovietice, popularizarea rezolvării staliniste a problemei naţionale, însuşirea limbii ruse şi popularizarea ajutorului dat de Uniunea Sovietică ţării noastre[11]. În plus, tirajele în care au fost publicate

1. *Ibidem*.
2. „Primele cărţi ce vor apare în Editura «Cartea Rusă»”, *Veac Nou*, nr. 2, 17 decembrie 1944, p. 4.
3. „Cărţi apărute”, *Veac Nou*, nr. 21, 22 aprilie 1945, p. 2. Autorii români nu s-au regăsit niciodată în număr mare în planurile editoriale. Între 1944 şi 1954 au fost publicate circa 26 de volume aparţinând autorilor români, echivalentul a 5% din tipărituri, majoritatea fiind publicaţi înainte de 1948 (Letiţia Constantin, „Editura Cartea Rusă”, p. 18).
4. „Activitatea Editurei Cartea Rusă”, *Veac Nou*, nr. 25, 20 mai 1945, p. 2.
5. Letiţia Constantin, „Editura Cartea Rusă”, p. 17.
6. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 216/1950, f. 42.
7. Letiţia Constantin, „Editura Cartea Rusă”, p. 17.
8. „Activitatea Editurei Cartea Rusă”, art. cit.
9. „Biblioteca A.R.L.U.S.”, *Veac Nou*, nr. 22, 29 aprilie 1945, p. 10.
10. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 216/1950, f. 43.
11. *Ibidem*, ff. 43-46.

broşuri şi pliante propagandistice care urmau a fi răspândite la sate sunt cu totul impresionante : în cursul anului 1950 au apărut peste 700.000 de exemplare[1]. În fapt, un bilanţ al activităţii editurii prezintă un procent de 75% literatură de propagandă, întrucât, dintr-un total de 1.300 de volume publicate, doar 370 reprezintă beletristică[2]. La fel ca Asociaţia căreia îi aparţinea, Editura Cartea Rusă devine la rândul ei tot mai dependentă de factorul politic, urmând a-şi alcătui planul de tipărituri în conformitate cu „sarcinile construirii socialismului" şi ale educării oamenilor muncii[3].

În ianuarie 1945 are loc şi deschiderea propriei librării, serbată cu mult fast de către membrii A.R.L.U.S. Se urmărea astfel promovarea literaturii sovietice, carte ieftină şi bună, motiv pentru care – conform periodicului arlusist – rafturile cuprinzând operele lui Stalin, Lenin şi Engels s-au golit[4]. Din nou, setea pentru cunoaşterea culturii sovietice şi-a spus cuvântul (!). În acelaşi timp, cărţile publicate sub auspiciile A.R.L.U.S. erau uşor accesibile publicului, ele beneficiind de preţuri speciale. Astfel, în 1950, primele ediţii ale unor volume precum *Cavalerul Stelei de Aur*, *Pământ desţelenit* şi *Dicţionarul Ruso-Român* puteau fi găsite la preţul de 200, 185, respectiv 190 de lei[5]. Deşi nu putem şti cu siguranţă care era impactul acestor cărţi asupra publicului şi cât de bine se vindeau ele în realitate, memorialistica ne prezintă un punct de vedere diferit de cel al periodicului menţionat : deseori, din lipsa cititorilor, cărţile nu mai încăpeau nici în depozitele centrului de difuzare, nici în biblioteci sau librării, motiv pentru care erau oferite drept cadouri de 8 martie tuturor femeilor din instituţii şi din întreprinderi[6]. Cu toate acestea, deşi primite gratis, numărul de cititori era mai degrabă modest ; exista totuşi posibilitatea de a fi oferite la schimb în librării[7].

Asociaţia îşi propune să dezvolte relaţii cu Uniunea Sovietică şi în domeniul învăţământului superior, motiv pentru care, la momentul festiv al primului congres A.R.L.U.S., se înfiinţează şi o Universitate proprie ce urmărea să înlesnească „documentarea completă şi informarea obiectivă asupra activităţii minunate ce se desfăşoară de către popoarele din Uniunea Sovietică"[8]. Nu se precizează însă nimic referitor la programele de studiu, la direcţiile ştiinţifice pe care Universitatea proaspăt creată urma să le dezvolte, scopul central fiind acela de a propovădui „activităţile" din U.R.S.S.

Tot sub directiva A.R.L.U.S. este înfiinţat şi un Institut de Studii Româno-Sovietic, inaugurat pe 3 iunie 1947 în Palatul Cantacuzino, de pe Calea Victoriei[9]. În manifestul ce îi precedă lansarea, publicat în *Veac Nou* şi semnat colectiv „noi, subsemnaţii intelectuali români"[10], este argumentată încă o dată necesitatea schimburilor culturale româno-sovietice, alături de ferma convingere că Institutul va deveni unul dintre cele mai importante centre de cercetare ştiinţifică din ţară[11].

1. *Ibidem*, f. 13.
2. Letiţia Constantin, „Editura Cartea Rusă", p. 18.
3. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 276/1959, f. 4.
4. „Inaugurarea librăriei Cartea Rusă", *Veac Nou*, nr. 6, 14 ianuarie 1945, p. 9.
5. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 216/1950, f. 48.
6. Pericle Martinescu, *7 ani cât 70. Pagini de jurnal (1948-1954)*, Editura Vitruviu, Bucureşti, 1997, p. 269.
7. *Ibidem*.
8. „Cuvântarea d-lui prof. Pompei, din partea Universităţii A.R.L.U.S.", *Veac Nou*, nr. 25-26, 3 iunie 1945, p. 6.
9. „Inaugurarea Institutului de Studii Româno-Sovietic", *Veac Nou*, nr. 24, 7 iunie 1947, p. 4.
10. „Manifest pentru înfiinţarea Institutului de Studii Româno-Sovietic", *Veac Nou*, nr. 23, 31 mai 1947, p. 6.
11. *Ibidem*.

Întrucât Asociaţia se dezvoltă rapid, iar numărul de adeziuni creşte, structura organizatorică se va ramifica, fiind extrem de bine pusă la punct, cu diferite secţii al căror număr se va înmulţi în timp şi care se vor extinde prin crearea de filiale pe întreg teritoriul ţării. În anul lansării, A.R.L.U.S. însuma un total de 14 secţii, după cum urmează : literatură şi filosofie, arte (muzică, teatru, arte plastice), ştiinţe (matematici, ştiinţe fizico-chimice, geologie, biologie şi ştiinţe naturale), ştiinţe sociale (sociologie, drept, istorie, viaţă muncitorească), ştiinţe aplicate (inginerie, arhitectură, agricultură, silvicultură), învăţământ (inferior, superior şi muncitoresc), secţia militară, propagandă, radio, cinematograf, secţia economică, cooperaţie şi agricultură, Cartea Rusă, secţia sportivă, transporturi şi comunicaţii[1]. Acestora li se vor adăuga, în statutele Asociaţiei, şi o secţie religioasă, al cărei comitet era compus dintr-un preşedinte şi câte un vicepreşedinte pentru fiecare cult[2]. Ulterior, pe măsură ce Asociaţia se dezvoltă şi îşi sporeşte numărul de membri, este pusă la punct şi o structură organizatorică bine sistematizată. În cadrul Forului Suprem, Congresul, erau aleşi membrii Consiliului General, a cărui structură cuprindea un birou format din 18 membri şi un secretariat. În sprijinul activităţii acestora din urmă funcţionau trei secţii : culturală, externă şi financiar-administrativă. În teritoriu, A.R.L.U.S. este organizată conform împărţirii administrative a ţării : consilii regionale, orăşeneşti şi raionale[3]. Structura este extrem de bine ramificată în teritoriu, în cercuri, subfiliale, secţie şi filială[4], pornind de la organizaţia din întreprindere sau instituţie şi ajungând până la cea judeţeană, astfel încât să se poată realiza o bună coordonare între directivele centrale şi aplicarea lor. În această manieră se desfăşoară şi cursurile de limbă rusă, sub îndrumarea Consiliului General, extinse fiind la centrele regionale şi raionale din ţară, acolo unde sunt organizate cluburi de învăţare a limbii ruse[5]. Organizaţiile din teritoriu urmăreau, în linii mari, aceeaşi direcţie a promovării culturii sovietice, în conformitate cu indicaţiile venite din partea Consiliului General. Acţiunile locale sunt promovate oficial în presă, dar reies şi din documentele întocmite de diversele filiale A.R.L.U.S., dări de seamă, procese-verbale şi planuri de muncă. Activitatea acestora era organizată în detaliu, iar planurile de muncă erau structurate pe trimestre, acoperind perioada unui an întreg. Totodată, este interesant de observat cum, deloc surprinzător, în perioada de început a anilor 1950, în documentele emise de filiale, planurile şi ţelurile asociaţiei se confundă cu cele ale Partidului. Rapoartele de activitate ale filialelor A.R.L.U.S. prezintă obiective ca : intensificarea întrecerilor, lupta pentru pace, răspândirea la o scară largă a metodelor sovietice, participarea A.R.L.U.S. la însuşirea experienţei sovietice în domeniul culturii[6], realizate prin acţiuni ca pregătirea partizanilor păcii, campania de strângere şi colectare a recoltei, campania

1. „Secţiile culturale ale A.R.L.U.S.-ului”, *Veac Nou*, nr. 1, 10 decembrie 1944, p. 12.
2. A.N.R., fond *Ministerul Propagandei Naţionale*, dosar nr. 112/1945, f. 9. Iniţiativa creării unei astfel de secţii este anunţată şi în presă, oficiosul A.R.L.U.S. fiind cel care vorbeşte în aprilie 1945 despre existenţa acestei secţiuni, organizată la iniţiativa părintelui Burducea, ministrul Cultelor, şi care îşi propunea să întrunească reprezentanţi ai tuturor cultelor din ţară („O secţie de cultură religioasă în cadrul A.R.L.U.S.-ului”, *Veac Nou*, nr. 18, 1 aprilie 1945, p. 2). Ulterior, atitudinea faţă de aspectele religioase va suferi unele schimbări, astfel încât prezenţa membrilor clerului în Asociaţie a ajuns să fie privită cu reticenţă. Dintr-un instructaj din anul 1950 aflăm că „preoţii nu sunt indicaţi a face parte din conducerea unităţilor noastre” (A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 218/1950, f. 34).
3. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 349/1954, ff. 2, 3.
4. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 75/1948, f. 92.
5. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 349/1954, f. 4.
6. Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Iaşi (S.J.A.N. Iaşi), fond *Consiliul Regional Iaşi al Asociaţiei Române de Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.)*, vol. I, dosar nr. 1/ianuarie-decembrie 1950, f. 1.

de pregătire a însămânţărilor de toamnă, campania de sărbătorire a zilei de 23 august şi pregătirea celui de-al treilea Congres A.R.L.U.S.[1]

Tot în cadrul filialelor au loc numeroase activităţi pentru promovarea prieteniei româno--sovietice : comemorarea morţii lui Lenin (ocazie cu care se vor folosi materialele publicate în *Scânteia*[2], oficiosul comunist devenind astfel sursă de documentare şi pentru arlusişti), concerte de stradă şi conferinţe pe teme ca : „Armata sovietică, scut în apărarea şi independenţa popoarelor", „Despre femeia sovietică în lupta pentru pace"[3], „Glorioasa experienţă a P.C. ne călăuzeşte în perioada de trecere de la capitalism la socialism"[4]. Un rol important în cadrul acestor activităţi de popularizare îl avea „munca de lămurire de la om la om"[5], care avea loc cu orice ocazie, fie că se desfăşura în contextul unor evenimente culturale şi în sprijinul acestora, fie că aducea în discuţie probleme precum colectivizarea agriculturii. Încă o dată observăm cum, departe de imaginea unei organizaţii cu scopuri culturale, A.R.L.U.S. exercită un rol important în comunizarea ţării pe toate planurile. Iar imaginea redată în *Veac Nou* (deşi cuprinde din plin discurs propagandistic) este totuşi diferită de aceea furnizată prin intermediul surselor arhivistice, cele care ne oferă măsura reală a intruziunii politicului în activitatea Asociaţiei. Întrucât urmează în mare parte linia Partidului, A.R.L.U.S. nu este scutită la rândul ei de restructurări, după modelul epurărilor politice. Este pornită în acest sens o acţiune de reînregistrare a membrilor în scopul verificării acestora, urmând să fie astfel eliminate „elemente dovedite a fi duşmănoase prieteniei româno-sovietice şi implicit regimului de democraţie populară (exploatatori, foşti moşieri, fabricanţi, chiaburi etc.) care, prin însăşi poziţia lor de clasă, sunt duşmanii Asociaţiei noastre şi scopurilor sale, precum şi uneltele lor fasciste (legionari, antonescieni etc.) cunoscuţi"[6]. Acelaşi caracter precumpănitor politic este redat şi de eforturile propagandistice ale Asociaţiei, în scopul lărgirii teritoriale şi numerice. S-a iniţiat în acest sens o campanie numită chiar „acţiune politico-organizatorică" ce urmărea sporirea atât calitativă, cât şi cantitativă a membrilor prin punerea în practică a lozincilor de genul „Niciun loc de muncă fără un cerc A.R.L.U.S." şi „Nicio suprafaţă teritorială fără activitate A.R.L.U.S."[7]. Sporirea calitativă a membrilor urmărea eliminarea aşa-numitelor elemente duşmănoase şi cooptarea cu mai mare grijă a membrilor noi, apelând de astă dată la ajutorul Partidului : „Fără asentimentul Partidului nu se vor mai scoate din producţie niciun fel de activişti"[8].

Imixtiunea politicului, resimţită din plin în toate aspectele sociale şi culturale, nu putea lipsi nici din şcoli ; exista în fiecare clasă un responsabil A.R.L.U.S., iar atât elevilor, cât şi profesorilor li se ofereau sarcini concrete pe care se vedeau nevoiţi să le îndeplinească : mobilizarea şi ţinerea de conferinţe, întocmirea de referate, articole[9] etc. Într-o manieră asemănătoare, se dorea extinderea şi în domeniul universitar, prin crearea de cercuri A.R.L.U.S. în fiecare facultate şi prin promovarea implicării atât a studenţilor, cât şi a profesorilor în opera de educare a maselor[10]. Acţiunile în domeniul universitar erau extinse şi prin promovarea învăţământului sovietic de către studenţii aflaţi la studii în U.R.S.S. Astfel, A.R.L.U.S.

1. *Ibidem*.
2. S.J.A.N. Iaşi, fond *Consiliul Regional Iaşi al Asociaţiei Române de Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.)*, vol. I, dosar nr. 2/ianuarie-decembrie 1951, f. 1.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, f. 2.
5. *Ibidem*, f. 4.
6. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 218/1950, f. 35.
7. *Ibidem*, f. 31.
8. *Ibidem*, f. 37.
9. S.J.A.N. Iaşi, fond *Consiliul Regional Iaşi al Asociaţiei Române de Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.)*, vol. I, dosar nr. 2/ianuarie-decembrie 1951, f. 50.
10. A.N.R., fond *A.R.L.U.S.*, dosar nr. 48/1967, f. 33.

colaborează cu U.T.M. pentru a organiza conferinţe pe teme ca : „Viaţa culturală în Institutele de Învăţământ din U.R.S.S.”, „Ce-am văzut şi ce-am învăţat în U.R.S.S.” sau „Palatul Pionierilor din Leningrad”, alături de simpozioane precum cel intitulat „A studia în U.R.S.S. înseamnă a te pregăti, pentru a deveni un bun constructor al socialismului în R.P.R.”[1].

Se mai organizau totodată şi cursuri de limbă rusă, în cadrul instituţiilor şi întreprinderilor. Ilustrativă pentru faptul că acestea erau privite cu reticenţă este maniera defectuoasă în care s-au desfăşurat şi care a fost sesizată de reprezentanţii A.R.L.U.S.[2] Eşecul unor astfel de cursuri s-a datorat în mare măsură absenţei cursanţilor, invocându-se totodată şi motivul lipsei de timp[3]. Ca urmare a acestor deficienţe în organizare, fiecare activist A.R.L.U.S. urma să primească în subordine câte o întreprindere, unde să verifice bunul mers al cursurilor de limbă rusă[4]. Încă o dată observăm cum, dintr-o asociaţie ce îşi propune să promoveze cultura sovietică, A.R.L.U.S. devine un instrument de control social.

Cu toate acestea, activitatea Asociaţiei continuă cu succes şi înregistrează tot mai mulţi înscrişi pe listele sale. Apartenenţa devenise într-o mare măsură o condiţie a supravieţuirii, în special în lumea culturală. Din acest punct de vedere, A.R.L.U.S. se încadrează perfect în tipicul instituţiilor comuniste, ce întrunesc un număr mare de membri, dar puţini adepţi în adevăratul sens al cuvântului. Fără îndoială că printre aspectele ce au ţinut Asociaţia în viaţă s-a numărat şi adeziunea intelectualilor de prestigiu, a unor nume precum : Mihail Sadoveanu, profesorul Parhon, Iorgu Iordan[5], Gala Galaction etc. A.R.L.U.S. a profitat din plin de pe urma acestora, pentru a câştiga acea legitimitate pe care atât Partidul, cât şi regimul în totalitatea sa se străduiau să o obţină. În acest scop, intelectualii de renume ai perioadei contribuie din plin cu opere şi articole în spiritul vremii, lansate şi promovate sub auspiciile A.R.L.U.S. Exemplul cel mai grăitor în acest sens este cazul lui Mihail Sadoveanu, care a servit din plin scopurilor Asociaţiei, dar şi ale regimului comunist proaspăt instalat. Alăturându-se arlusiştilor încă de la început, Sadoveanu publică în *Veac Nou* un articol prin care salută primul congres A.R.L.U.S. şi aderă la noul curent prosovietic, lăudând realizările din domeniul învăţământului, tehnicii, agriculturii, culturii şi ştiinţei din U.R.S.S.[6] Alături de conferinţe pe teme de literatură rusă[7], Sadoveanu publică texte precum *Despre literatura şi arta sovietică*[8], *Lumina vine de la Răsărit*[9], *Călătorie la Moscova*[10] sau bine-cunoscutul roman

1. S.J.A.N. Iaşi, fond *Consiliul Regional Iaşi al Asociaţiei Române de Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.)*, vol. I, dosar nr. 2/ianuarie-decembrie 1951, f. 282.
2. În cazul Iaşului existau întreprinderi unde cursurile nu s-au mai ţinut pentru perioade mai lungi de o lună (magazinul Iaşul). S.J.A.N. Iaşi, fond *Consiliul Regional Iaşi al Asociaţiei Române de Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.)*, vol. I, dosar nr. 12/ianuarie-decembrie 1953, f. 13.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, f. 14.
5. Pentru o privire asupra scrierilor politice ale profesorului ieşean, vezi Iorgu Iordan, *Articole politice*, Editura Politică, Bucureşti, 1979.
6. Mihail Sadoveanu, „Salut congresiştilor A.R.L.U.S.-ului”, *Veac Nou*, nr. 25-26, 3 iunie 1945, p. 2.
7. „Conferinţa maestrului Mihail Sadoveanu despre Ivan Turgheniev”, *Veac Nou*, nr. 7, 25 ianuarie 1947, p. 4.
8. Mihail Sadoveanu, *Despre literatura şi arta sovietică. Prelegeri din anul academic 1947-1948*, Editura Cartea Rusă, Bucureşti, f.a.
9. Lucrarea, al cărei titlu a devenit o bine-cunoscută expresie în acea perioadă, a fost susţinută iniţial în cadrul unei conferinţe la sala Dalles, pe 1 martie 1945, urmând să fie publicată în *Veac Nou* pe 11 martie (Adrian Cioroianu, „Lumina vine de la Răsărit”, p. 68). Ulterior, textul va fi difuzat sub formă de broşură, tipărită, bineînţeles, la Editura Cartea Rusă. Vezi Mihail Sadoveanu, *Lumina vine de la Răsărit*, Editura Cartea Rusă, Bucureşti, f.a.
10. Textul face parte dintr-un volum colectiv, la care contribuie şi profesorii Mitiţă Constantinescu şi Traian Săvulescu (vezi *Moscova văzută de Mihail Sadoveanu, Prof. Mitiţă Constantinescu, Prof. Traian Săvulescu*, Editura Cartea Rusă, Bucureşti, 1945).

Mitrea Cocor. Pentru acesta din urmă, autorul încasează un premiu de jumătate de milion de lei[1], după ce anterior, prin vânzarea cărţii, mai câştigase încă un milion[2]. Cu toate acestea, deşi aflat în graţiile regimului, autorul reuşeşte să beneficieze din plin de avantajele celebrităţii sale fără a se implica în aspectele ce ţin de ideologie. A lăsat „munca de îndrumare” – altfel spus, supravegherea a tot ceea ce urma să vadă lumina tiparului – pe seama altora, el reuşind să se ţină departe de această activitate neplăcută pentru un literat[3]. Sadoveanu a rămas scriitorul ce a reuşit să îşi menţină poziţia, fiind elogiat de-a lungul întregii perioade comuniste, supravieţuind schimbărilor politice şi de viziune. A fost astfel sărbătorit cu fast la împlinirea vârstei de 70 de ani, urmată de o nouă celebrare peste cinci ani, pentru ca în 1960, când devine octogenar, *Viaţa Românească* să îi închine un întreg număr omagial[4]. Partidul Comunist reuşeste astfel, prin intermediul lui Sadoveanu, să îşi alăture un nume mare al culturii române şi să ofere astfel o doză de credibilitate unei scene literare dominate de ideologi. Pentru a-şi exercita cu succes funcţia de persuasiune şi pentru a-şi atinge scopul, creaţia literară are nevoie şi de o anumită doză de autonomie. Scrierile lui Sadoveanu, deşi se încadrează în curentul vremii şi în tematica impusă de realismul socialist, se distanţează de literatura pur ideologică a perioadei, reuşind astfel să lase impresia unei creaţii de calitate.

Exemplul oferit de cazul lui Sadoveanu este poate unul dintre cele mai interesante, fără a fi însă singurul. După cum am văzut anterior, Asociaţia adună în rândurile sale numeroase nume importante ale culturii române, iar în paginile revistei *Veac Nou* întâlnim menţionaţi (chiar dacă nu întotdeauna în calitate de autori de articole) scriitori cunoscuţi, precum Camil Petrescu[5], George Călinescu[6], Mihail Sebastian[7], Gala Galaction[8], Cezar Petrescu[9] şi mulţi alţii.

Aflată la apogeu în perioada anilor 1950, Asociaţia îşi pierde treptat din importanţă, pe măsura schimbărilor politice din următoarea decadă. Este perioada în care un număr mare de absolvenţi ies de pe băncile şcolilor medii şi superioare, ca urmare a hotărârii Partidului de încadrare a noilor categorii socio-profesionale apărute în urma industrializării. Noua elită tehnică aduce cu sine un mai mare grad de autonomie a câmpului economic, tendinţă întâlnită şi în domeniul cultural. Dacă în primii ani după instalarea comunismului apartenenţa politică era singurul criteriu pentru investirea într-o funcţie, ajungând la un moment să se transforme într-o condiţie a supravieţuirii, începând cu anii 1960, principiul competenţei reuşeşte să revină în prim-plan. Ca urmare a lipsei de eficienţă a acţiunii specifice – în cazul nostru, schematizarea creaţiei literare –, gradul de autonomie a câmpului sporeşte, raportată fiind la importanţa

1. Nu numai scriitorii se puteau bucura de premii consistente din partea statului. Într-un astfel de sistem al recompenselor au fost incluşi şi traducătorii, cărora le revenea sarcina de a pune la dispoziţia publicului român traduceri din scriitorii ruşi şi sovietici. Premiile erau acordate anual şi constau în sume de genul 50.000 (premiul I), 20.000 (premiul II) şi 10.000 (premiul III). A.N.R., fond *Ministerul Propagandei Naţionale*, dosar nr. 1321/1949, f. 42.
2. Pericle Martinescu, *op. cit.*, p. 228. Mihail Sadoveanu rămâne cunoscut în lumea literară ca fiind primul autor care a reuşit să trăiască din scris, refuzând să publice fără a primi o remuneraţie consistentă (Ovid. S. Crohmălniceanu, *Amintiri deghizate*, Nemira, Bucureşti, 1994, p. 67).
3. *Ibidem*, p. 66.
4. *Ibidem*, p. 77.
5. Felix Aderca, „Elemente sociale în teatrul lui Camil Petrescu”, *Veac Nou*, nr. 6, 18 ianuarie 1947, p. 10.
6. Camil Baltazar, „George Călinescu, *Enigma Otiliei* (roman), Fundaţiile Regale pentru Literatură şi Artă”, *Veac Nou*, nr. 7, 25 ianuarie 1947, p. 11.
7. *Idem*, „Mihail Sebastian. Teatru, *Jocul de-a vacanţa* şi *Steaua fără nume* (Fundaţiile Regale pentru Literatură şi Artă)”, *Veac Nou*, nr. 9, 8 februarie 1947, p. 11.
8. Gala Galaction, „În jurul romanului *Calvarul*”, *Veac Nou*, nr. 14, 15 martie 1947, p. 1.
9. Cezar Petrescu, „Legi fundamentale pe hârtie şi o constituţie realistă”, *Veac Nou*, nr. 1, 7 decembrie 1946, pp. 1, 11.

activităţilor din câmp la stabilitatea regimului[1]. Caracterul invaziv al ideologiei scade treptat pentru o perioadă de câţiva ani, iar cultura română, deşi departe de a-şi căpăta o autonomie atât de necesară, se deschide acum spre abordarea unor subiecte nu demult interzise. Istoriografia, literatura, filosofia, toate se reorientează, influenţa rusească resimţindu-se mai slab decât în anii precedenţi. Un astfel de context politic şi cultural determină o diminuare a importanţei relaţiilor cu U.R.S.S., motiv pentru care nici A.R.L.U.S. nu mai este atât de prezentă pe scena culturală. După ce editura Cartea Rusă dispare în 1959[2], derusificarea culminează în 1963, ocazie cu care sunt închise toate insituţiile filosovietice : Institutul Maxim Gorki, Muzeul Româno-Rus, Institutul de Studii Româno-Sovietic, *Analele Româno-Sovietice*, revista *Timpuri Noi* etc. Limba rusă nu mai este obligatorie în instituţiile de învăţământ, iar numele de străzi, oraşe, cinematografe şi instituţii se schimbă în nume româneşti. A.R.L.U.S. urmează aceeaşi direcţie şi îşi închide porţile. Din aprilie 1964, România se distanţează de U.R.S.S., iar un mare număr de intelectuali sunt reabilitaţi[3].

Care este aşadar, dincolo de toate activităţile de popularizare a Uniunii Sovietice, semnificaţia A.R.L.U.S. ? Ea ne demonstrează înainte de toate că intelectualitatea română acceptă să meargă pas la pas cu U.R.S.S. încă din 1944. Departe de a judeca sau de a face apologia „omului sub vremuri”, nu putem totuşi să nu luăm în seamă acest amplu avânt al culturii române, care, imediat după evenimentele din 23 august, ia o turnură ireversibilă, pentru mai bine de patruzeci de ani. Perioada în care este inaugurată A.R.L.U.S. coincide cu un nou început în cultura română, „democratic” numit atunci, dar nefast din perspectiva actuală. Această privire de ansamblu asupra Asociaţiei Pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică reuşeşte, în ultimă instanţă, să accentueze anumite aspecte din viaţa culturală românească a vremii, profund viciată de intruziunea politicului.

Dată fiind încercarea regimului comunist de a schimba cu totul faţa culturii româneşti, cercetarea ne-a condus spre o ilustrare a noilor criterii impuse îndeosebi în câmpul cultural. Discursul intelectualilor români din perioada menţionată ne-a evidenţiat, în cele din urmă, relaţia dintre politică şi aspectele vieţii culturale. În condiţiile în care elementul ideologic este omniprezent în textele vremii, cultura din perioada comunistă apare ca fiind într-o mare măsură controlată de stat şi sensibilă la schimbările politice. Perioada în discuţie îşi propunea o transformare de proporţii la nivel sociocultural, crearea unei societăţi idilice, populată de omul nou, dedicat cauzei construirii comunismului, menţinerii păcii mondiale şi studierii obsesive a marxism-leninismului. În domeniul cultural, cerinţele ideologice ale noului regim se manifestă îndeosebi în câmpul istoriei şi în cel al literaturii. Noua grilă de interpretare a trecutului se structurează pe bazele impuse de *realismul socialist*, curent literar – şi nu numai – care a transformat întru totul concepţiile interbelice. Cultura îşi asumă în această perioadă rolul de îndrumător în toate aspectele sociale, fiind strâns legată de ideologie. Organizaţiile culturale devin astfel tribune care propagă idei şi doctrine noi, iar regimul îşi însuşeşte pretenţia deţinerii adevărului absolut.

1. Dan Lungu, *op. cit.*, p. 75.
2. Vlad Georgescu, *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români. 1944-1977*, ediţie îngrijită şi postfaţă de Radu Popa, Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 47.
3. Radu Negrescu-Suţu, „A.R.L.U.S. şi bătrânii friguroşi”, *Asymetria – revue roumaine de culture, critique et imagination* ; accesibil online : http ://www.asymetria.org/modules.php ?name=News&file=article&sid=201, 26.10.2011.

REZISTENŢĂ ŞI VICTIME

Cristina Roman

De la social-democraţie la comunism : destinul lui Constantin Titel Petrescu

The study briefly analyzes the history of the Romanian social-democracy between 1921-1946. In May 1921, the Communist faction from the Social-Democratic Party formed the Communist Party of Romania. In 1948, the social democratic opposition led by Constantin Titel Petrescu was destroyed by the communist repression. A faction led by Rădăceanu-Voitec, which appeared after socialists split in 1946, accepted the union with the Communist Party under the name Romanian Workers' Party. This study tracks and analyses the life and activity of the intellectual and politician Constantin Titel Petrescu.

Keywords : social-democracy, dictatorship, victims, repression

Partidul Social-Democrat în perioada interbelică

Mişcarea social-democrată din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi prima jumătate a secolului XX nu a avut forţa necesară de a-şi găsi un loc şi de a se menţine în viaţa politică românească aşa cum a fost cazul partidelor tradiţionale Conservator, Liberal şi Naţional-Ţărănesc. În cadrul partidelor socialiste şi social-democrate care au apărut şi au dispărut de-a lungul acestei perioade nu a existat o unitate de idei, influenţele ruseşti au fost foarte puternice, originile sociale ale liderilor au fost foarte diverse, precum şi profesiunile practicate de aceştia. Tradiţia agricolă a economiei româneşti, dezvoltarea lentă a unei mici industrii nu au permis naşterea unui electorat social-democrat. România era o ţară agrară, cu o veche tradiţie a proprietăţii funciare individuale, cu o populaţie destul de conservatoare în convingeri, formată în mare parte din mici şi mari proprietari de pământuri. Ţărănimea asocia socialismul cu ateismul şi cu proprietatea colectivă, care ameninţau valorile comunităţilor de la sate. Modelul capitalist de dezvoltare industrială era respins de această lume preponderent arhaică în obiceiuri şi în practici. Acea parte a clasei mijlocii formată din intelectuali, negustori, mici industriaşi care acceptau totuşi faza capitalistă de dezvoltare a ţării optau pentru modelul liberal occidental, nu pentru cel socialist colectivist. Episodul „trădării generoşilor" de la 1899 a atras atenţia asupra legitimităţii fragile a unui proiect socialist, de inspiraţie marxistă, într-o societate agrară care nu dispunea de un proletariat industrial numeros. Vecinătatea cu Rusia revoluţionară de la 1917, implicarea bolşevicilor cominternişti în socialismul românesc, dorinţa Rusiei leniniste de a transforma partidele social-democrate româneşti în anexe ale comunismului sovietic au împiedicat dezvoltarea unei mişcări socialiste autentice.

Înfiinţarea Internaţionalei Comuniste (Cominternul) în martie 1919 la Kremlin a schimbat decisiv cursul socialismului în România. Lenin vedea în Comintern statul-major al revoluţiei mondiale proletare. Scopul său era exportul revoluţiei. Pentru a atinge acest obiectiv, Kremlinul a fost dispus să finanţeze campanii de propagandă şi acţiuni subversive la scară mondială. Partidele comuniste erau secţii ale Cominternului, iar Cominternul o secţie a Partidului Comunist (bolşevic). Un rol-cheie în înfiinţarea Internaţionalei a III-a l-a avut socialistul Cristian Racovski. Bulgar de origine, acesta provenea dintr-o familie de vechi revoluţionari bulgari bogaţi, fiind licenţiat în medicină şi drept la Paris[1]. În adolescenţă îl cunoscuse în Elveţia pe Engels, având legături cu unii lideri ai mişcării socialiste internaţionale : Karl Kautsky, Rosa Luxemburg[2]. Racovski a fost ales să formeze, alături de Lenin, Troţki, Zenoviev şi Buharin, conducerea Internaţionalei Comuniste[3]. Până la dispariţia sa în anul 1943, Cominternul a avut un rol important în organizarea comuniştilor români. Toate operaţiunile clandestine şi acţiunile subversive împotriva guvernelor „burgheze" de la Bucureşti au fost finanţate de Internaţionala Comunistă.

În 1920 Partidul Socialist era aproape rusificat, rolul său tinzând să devină un fel de anexă în România a mişcării socialiste din Rusia. Troţki susţinea că „reformistul partid socialist,

1. Stelian Tănase, *Clienţii lu' tanti Varvara*, Humanitas, Bucureşti, 2005, p. 11.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, p. 22.

predispus la compromisuri cu burghezia nu era capabil să treacă la asaltul puterii”[1]. Printre cele 21 de condiţii pentru afilierea partidului la Internaţionala Comunistă impuse delegaţiei socialiste româneşti prezente la al II-lea Congres al Cominternului desfăşurat în iulie-august 1920 la Petrograd şi Moscova se găseau şi cele conform cărora „membrii de partid care respingeau condiţiile trebuiau excluşi din partid, orice partid trebuia să recunoască ruptura completă cu reformismul, social-democraţii reformişti trebuiau înlăturaţi din partid”. Socialiştii români se aflau sub influenţa succesului revoluţiei bolşevice din Rusia anului 1917, a misticii „schimbării din temelii a lumii” propagate de liderii bolşevici de la Moscova. Constantin Titel Petrescu nota în lucrarea sa *Socialismul în România*:

> Oboseala şi deziluziile războiului, incapacitatea organizaţiei burghezo-capitaliste, vinovată de deslănţuirea şi conducerea războiului, accentuaseră tendinţele revoluţionare ale maselor populare, care se întorceau de pe front complet radicalizate. Mişcarea din ţara noastră, fatal, suferise aceste influenţe din afară[2].

În ciuda grevelor din 1918 şi 1920 şi a altor acţiuni subterane organizate de agitatorii comunişti împotriva guvernelor de la Bucureşti, societatea românească şi sistemul politic din România nu erau aceleaşi cu cele din Rusia. Populaţia nu era „pregătită” pentru o preluare a puterii politice de către „avangarda proletară”. După Unirea de la 1918, românii priveau cu teamă spre Rusia. Reforma agrară de la 1921 a creat un climat de pace socială printre ţărani, care continuau să fie susţinători ai regalităţii. Muncitorimea era puţin numeroasă şi lipsită de influenţă.

Congresul Partidului Socialist convocat la 8 mai 1921[3] consacra oficial afilierea aripii radicale bolşevice din partid la Internaţionala Comunistă. În 1922, facţiunea comunistă desprinsă din Partidul Socialist la congresul acestuia din 8 mai 1921 a pus bazele unui nou partid, Partidul Comunist din România (numit iniţial Partidul Comunist-Socialist), secţie a Cominternului[4]. Socialiştii care s-au opus afilierii la Internaţionala Comunistă au creat în 1926 Federaţia Partidelor Socialiste din România[5].

În 1927, Federaţia Socialistă a fost înlocuită cu un nou Partid Social-Democrat ce reunea într-o singură formaţiune politică toate partidele socialiste regionale[6]. Noul Partid Social-Democrat înfiinţat în 1927 urma linia marxistă, dar se distanţa de comunişti opunându-se preluării pe cale revoluţionară a puterii şi optând pentru o trecere graduală, desfăşurată într-un cadru politic democratic, la societatea socialistă. În 1928, Ştefan Voitec şi Petre Zissu, retraşi din Partidul Social-Democrat, au format Partidul Socialist Muncitoresc[7]. La începutul anului 1933, mişcarea socialistă era divizată în trei facţiuni: Partidul Social-Democrat, gruparea dr. Ghelerter şi gruparea Popovici-Moscăuţeanu[8]. La sfârşitul aceluiaşi an, socialiştii erau împărţiţi în două partide: Partidul Social-Democrat şi Partidul Socialist Unitar, format din fuziunea grupării dr. Ghelerter şi a grupării Popovici-Moscăuţeanu[9]. În perioada care a urmat anului 1927 până

1. *Ibidem*, p. 33.
2. Constantin Titel Petrescu, *Socialismul în România 1835 – 6 septembrie 1940*, Biblioteca Socialistă, Bucureşti, 1944, pp. 313-314.
3. *Ibidem*, pp. 358-359.
4. Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 426.
5. *Ibidem*, p. 428.
6. Constantin Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 398.
7. Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 56.
8. Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (A.C.N.S.A.S.), fond *D*, dosar nr. 2111, f. 516.
9. *Ibidem*.

la instaurarea dictaturii lui Carol al II-lea în 1938, numărul de membri ai Partidului Social-Democrat a scăzut, reprezentarea sa parlamentară ajungând să fie nesemnificativă.

Mişcarea socialistă românească interbelică a fost un amestec de culturi politice de stânga care s-au manifestat în interiorul Partidului Social-Democrat. Era marxismul clasic din Vechiul Regat, legat de Constantin Dobrogeanu-Gherea şi Cristian Racovski şi de „generoşii" trecuţi la liberali. Era apoi populismul rusesc care provenea din Rusia ţarismului, a Siberiei şi clandestinităţii. Era după formarea României Mari, austromarxismul care amintea de spiritul civilizaţiei din vechiul Imperiu Austro-Ungar. Etniile, originile sociale, meseriile practicate ale celor care formau stânga românească în acea perioadă erau foarte diferite : agitatori bolşevici trimişi din Rusia, bulgari care doreau despărţirea de România, evrei care vedeau în marxism „ideologia universală" în măsură să le asigure „o nouă identitate care depăşea etnicul şi naţionalul", foşti prizonieri de război deţinuţi în Rusia şi întorşi în ţară, idealişti burghezi, intelectuali radicali, lumpenproletari, şomeri, social-democraţi de formaţie occidentală. Stânga din România interbelică era o mişcare a celor nemulţumiţi sau care se simţeau nedreptăţiţi, excluşi într-un fel sau altul de guvernările care s-au succedat la putere. Liderii socialiştilor, fie că erau reformişti sau comunişti, erau în mare parte intelectuali, burghezi, avocaţi, profesori, jurnalişti, medici, şcoliţi în capitalele Europei capitaliste, pe care o iubeau şi o detestau în acelaşi timp. Prin felul lor de a trăi, toţi aceşti intelectuali rămâneau nişte burghezi. Ei intrau în mişcarea socialistă fie pentru că erau nişte tineri idealişti cu anumite frustrări personale, neîmpliniţi profesional sau nerealizaţi politic, fie pentru că, aşa cum au fost cazurile lui Cristian Racovski şi Gheorghe Cristescu, voiau să capete statutul de erou sau să intre în pielea unui lider, a unei persoane importante. Din cauza ameninţărilor venite de la dreapta şi stânga spectrului politic, precum şi ca urmare a caracterului eterogen al mişcării, istoria social-democraţiei româneşti interbelice a înregistrat o serie de dispute doctrinare şi fragmentări partizane care au reiterat adesea episodul „trădării generoşilor" de la 1899. Disputele anilor 1920 legate de afilierea la Comintern sau cele legate de politica Frontului Popular din anii 1930 au zdruncinat socialismul autohton interbelic.

Social-democratul Constantin Titel Petrescu înainte de 1945

Constantin Titel Petrescu a fost fiul unui funcţionar C.F.R. ; licenţiat al Facultăţii de Drept din Bucureşti, absolvent al cursurilor de ştiinţe juridice ale Universităţii Sorbona din Paris, el a devenit specialist în drept penal încă din timpul studenţiei. Începând din 1909, Titel Petrescu a frecventat Cercul de Studii Sociale creat de avocatul Nicolae D. Cocea, ginerele fruntaşului socialist Constantin Mille, care făcea parte din prima generaţie de militanţi social-democraţi care au format primele cercuri socialiste de la jumătatea secolului al XIX-lea[1]. La dezbaterile Cercului de Studii Sociale participau câţiva dintre socialiştii care în 1893 creaseră primul Partid Social-Democrat din România. Printre aceştia s-au aflat Constantin Dobrogeanu-Gherea, Ecaterina Arbore, Theodor Iordăchescu.

Tânărul intelectual socialist Constantin Titel Petrescu s-a afirmat la începutul carierei sale politice în publicistica de partid şi s-a implicat în instituţionalizarea unor idei socialiste precum cea cooperatistă şi cea privind apărarea drepturilor omului. A publicat o serie de articole în ziarele socialiste ale vremii : *România muncitoare*, *Lumea Nouă*, *Socialismul*. În 1909 a făcut

1. Constantin Titel Petrescu, *op. cit.*, p. 218.

parte din grupul de fruntaşi social-democraţi care au fondat „Casa Poporului”, o societate cooperativă pe acţiuni ce cuprindea agenţii de împrumut pentru meşteşugari şi ţărănime, cluburi politice, sedii pentru sindicat, o editură şi redacţia unei publicaţii[1]. S-a manifestat cu diverse ocazii ca apărător al drepturilor omului, militând pentru respectarea libertăţii individuale, a proprietăţii, a dreptului la viaţă, muncă şi asociere. În 1923 a înfiinţat „Liga drepturilor omului”, care, ca urmare a activităţii sale agitatoare prin lansări de apeluri şi manifeste, a deranjat guvernul liberal condus de Ion I.C. Brătianu, care a hotărât desfiinţarea ei[2].

Titel Petrescu a participat la crearea în 1926 a Federaţiei Partidelor Socialiste din România şi la înfiinţarea în 1927 a Partidului Social-Democrat, în al cărui Birou al Comitetului Executiv Central a fost ales ca secretar. Treptat, a avansat în ierarhia partidului, devenind vicepreşedinte, preşedinte al Comitetului Executiv şi preşedinte de partid. Teoriile sale despre socialism le găsim în cele două lucrări ale sale *Ce este socialismul ?* şi *Socialismul în România 1835 – 6 septembrie 1940*. A fost adeptul unui socialism în care se simţeau influenţe ale marxismului şi ale curentului social-democrat reformist reprezentat la nivel european de teoreticieni socialişti francezi şi germani ca Léon Blum[3], Eduard Bernstein[4] şi Karl Kautsky[5], promotori ai unui marxism „revizuit”, mai blând în concepţii şi mai aproape de realitatea societăţilor capitaliste rezistente la schimbările sociale şi economice neaşteptate şi violente. În declaraţiile date în anii 1950 şi 1951 în cadrul anchetei „lotului Pătrăşcanu”, Titel Petrescu susţinea :

> Partidul Social-Democrat Independent a dorit să propage ideile social-democrate ale ideologiei socialismului din Apus. Linia politică a P.S.D.I. a fost aceea a partidelor socialiste conduse de Léon Blum în Franţa, Bevin în Anglia, Schumacher în Germania.

În viziunea lui Titel Petrescu, trecerea la socialism ar fi trebuit să se realizeze nu prin înlăturarea regimului „burghez” aflat la putere, ci în cadrul sistemului constituţional existent, printr-o remodelare a acestuia cu ajutorul reformelor sociale şi economice elaborate de parlamente de orientare preponderent social-democrată. El a aderat la doctrina lui Marx, dar a fost şi un critic al unora dintre tezele marxiste. Respingea acele teze care propăvăduiau violenţa. Nu accepta teoria marxistă a „revoluţiei proletare”, considerând că reprezenta un obstacol în calea progresului social. Pleda pentru transformări democratice economice şi sociale. Detesta teoria marxistă a „dictaturii proletariatului”, care în concepţia sa ar fi trebuit să rămână un

1. *Ibidem*, pp. 230-231.
2. *Ibidem*, p. 382.
3. Léon Blum, socialist moderat de stânga francez, iniţiator al curentului social-democrat reformist, s-a opus aderării Partidului Socialist Francez la Comintern, considerând că nu poate exista o „dictatură bună”. A încercat să evite producerea unei rupturi în partid, fiind un mediator între susţinătorii şi opozanţii Revoluţiei din Rusia. Accesibil online la adresa http : //fond.britannica.com (10.05.2011).
4. Eduard Bernstein, teoretician al social-democraţiei germane, membru al Partidului Social-Democrat German, iniţiator al socialismului evolutiv şi al „revizionismului” doctrinei marxiste. A criticat teza marxistă privind trecerea la societatea socialistă printr-o revoluţie proletară. Considera că trecerea la socialim trebuie să se facă treptat, prin reforme democratice în cadrul sistemului capitalist. Iniţiator al socialismului pe baze etice, a promovat ideea unei alinaţe a socialiştilor cu „burghezia progresivă”, declarându-se împotriva „luptei de clasă”. Accesibil online la adresa http : //fond.britannica.com (10.05.2011).
5. Karl Kautsky, teoretician ceho-german al marxismului, membru al Partidului Social-Democrat German, influenţat de teoriile lui Bernstein, un opozant al revoluţiei bolşevice din Rusia şi al lui Stalin. Considera că bolşevicii au fost o organizaţie conspirativă care au ajuns la putere după o lovitură de stat şi au iniţiat schimbări revoluţionare pentru care nu exista o justificare economică în Rusia. Susţinea că încercarea lui Stalin de a constitui o societate bogată socialistă nu a reuşit. Accesibil online la adresa http : //fond.britannica.com (10.05.2011).

mandatar al puterii în cadrul pluripartidismului, nicidecum un acaparator al conducerii societăţii. Generozitatea şi compromisul au fost cele două mijloace pe care Constantin Titel Petrescu le recomanda să fie utilizate de către socialişti pentru a obţine acceptul societăţii asupra transformărilor sociale şi economice propuse de ei. El a acceptat influenţele stângii ruse care a marcat socialismul românesc de la începuturile sale, dar nu a admis izolarea de Europa Occidentală. S-a manifestat în toată perioada activităţii sale politice ca un socialist european, a întreţinut legături cu partidele socialiste din Europa, în special cu cel laburist din Anglia, a participat la Congresele partidelor socialiste europene organizate la Paris, Bruxelles sau Viena.

Cu o mare parte dintre foştii socialişti deveniţi comunişti în anii 1920 a fost coleg de partid şi avea în continuare relaţii de prietenie, militaseră pentru aceleaşi „idealuri socialiste" în anii dinaintea războiului. La procesul din Dealu Spirii din 1922, în care au fost implicaţi agitatori cominternişti care provocaseră greva generală şi atentatul de la Senat din anul 1920 şi bolşevici comunişti semnatari ai condiţiilor puse de Moscova pentru aderarea Partidului Socialist la Internaţionala a III-a, Titel Petrescu a făcut parte din grupul de avocaţi care a reprezentat în instanţă apărarea celor aflaţi pe banca acuzaţilor[1]. Constantin Titel Petrescu s-a opus acţiunilor clandestine, de sabotaj duse de Comintern, nu a fost de acord cu afilierea Partidului Socialist din România la Internaţionala Comunistă în 1921 dar a rămas un admirator al lui Lenin, a continuat să fie influenţat de marxism, de ideile revoluţiei ruse şi de teoriile leniniste. A continuat să fie bun prieten cu Lucreţiu Pătrăşcanu chiar şi după intrarea acestuia în tabăra comunistă în 1921. Titel Petrescu a fost interogat în cadrul anchetei „lotului Pătrăşcanu" desfăşurată în perioada 1949-1953, în legătură cu participarea sa alături de fruntaşii ţărănist şi liberal Maniu şi Brătianu şi de liderul comunist Lucreţiu Pătrăşcanu la pregătirea înlăturării lui Antonescu de la putere la 23 august 1944. A păstrat relaţia de veche prietenie cu Gheorghe Cristescu, pe care, deşi în 1921 trecuse în tabăra comunistă, l-a reprimit de două ori în partidul la a cărui conducere s-a aflat: prima oară în Partidul Social-Democrat în 1928[2], iar a doua oară în Partidul Social-Democrat Independent înfiinţat în 1946.

Partidul Social-Democrat condus de Titel Petrescu a încheiat alianţe cu Partidul Comunist în cursul anului 1944 (Frontul Unic Muncitoresc în mai şi Frontul Naţional Democrat în octombrie[3]) la îndemnul prietenului său Lucreţiu Pătrăşcanu. Ceea ce l-a despărţit la momentul respectiv de vechii săi camarazi, care în 1921 au trecut în tabăra comunistă, a fost faptul că nu a acceptat subordonarea Partidului Socialist faţă de o organizaţie străină ale cărei origini erau strâns legate de Moscova.

Dizolvarea Cominternului în 1943, dar şi conjunctura politică din România legată de regimul antonescian aflat la putere şi de implicarea României în al Doilea Război Mondial l-au determinat pe Constantin Titel Petrescu să acccepte diversele alianţe postbelice cu Partidul Comunist. În relaţia scurtă de câteva luni pe care a avut-o cu Partidul Comunist din România în 1944, Titel Petrescu a făcut unele compromisuri. Nu trebuie uitat faptul că orientarea sa politică era de stânga. În ciuda angajamentului iniţial de a nu provoca în vreun fel destrămarea coaliţiei guvernamentale de conjunctură a Blocului Naţional Democratic, el şi-a dat demisia în octombrie 1944 împreună cu Lucreţiu Pătrăşcanu fără a da vreo explicaţie plauzibilă aliaţilor ţărănişti şi liberali din guvernarea Sănătescu[4]. Liderul social-democrat a refuzat să îi reprimească în partid pe social-democraţii Ioan Flueraş, George Grigorovici şi Ioan Mirescu,

1. Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 45.
2. *Ibidem*, p. 56.
3. Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, Humanitas, Bucureşti, 1990, pp. 264-267.
4. *Ibidem*, p. 267.

care în timpul dictaturii carliste colaboraseră cu Frontul Renaşterii Naţionale[1]. Motivul invocat de conducerea P.S.D. ar fi fost colaborarea vechilor fruntaşi socialişti cu dictaturile carlistă şi antonesciană. Oficiosul Partidului Social-Democrat *Libertatea* a trecut la o campanie de denigrare a foştilor lideri social-democraţi[2]. Din fruntaşi socialişti, Flueraş, Grigorovici şi Mirescu au fost transformaţi în „profitori abjecţi ai dictaturilor, tâlhari şi vampiri, trădători ai cauzei muncitoreşti şi ai democraţiei”[3].

Procesele şi crimele dictate de Stalin în anii 1936-1937 împotriva generaţiei leniniste, din care a făcut parte şi Titel Petrescu, anexarea Basarabiei şi a unei părţi din Bucovina de către sovietici în 1940 l-au determinat pe omul politic Titel Petrescu să privească cu neîncredere către Partidul Comunist din România, ai cărui lideri erau strâns legaţi de politica lui Stalin. El a acceptat alianţe în cadrul cărora Partidul Social-Democrat şi Partidul Comunist să îşi păstreze fiecare identitatea politică. Conform notelor Serviciului Special de Informaţii de urmărire informativă a activităţii Partidului Social-Democrat în anul 1945, în cadrul P.S.D., în acel moment, existau trei grupări : cea de dreapta, reprezentată de Constantin Titel Petrescu, care critica guvernarea Groza şi nu dorea ca P.S.D. să meargă într-o alianţă electorală cu comuniştii în alegerile din 1946, două grupări de stânga – una moderată, reprezentată de dr. Ghelerter, prieten cu Titel Petrescu, şi una radicală reprezentată de Lotar Rădăceanu, care susţineau menţinerea Frontului Unic Muncitoresc şi militau pentru sprijinirea guvernului de către social-democraţi. Presiunile exercitate de comunişti asupra social-democraţilor pentru realizarea unificării celor două partide au dus la scindarea P.S.D. în două tabere la Congresul din 10 martie 1946, când o parte dintre membrii partidului, în frunte cu Lotar Rădăceanu şi Ştefan Voitec, au votat pentru a merge în alegeri pe liste comune cu Partidul Comunist[4].

După desprinderea de Partidul Social-Democrat la Congresul din martie 1946, Constantin Titel Petrescu şi noul său Partid Social-Democrat Independent au trecut în opoziţie, alături de partidele Naţional-Ţărănesc şi Naţional-Liberal. Relaţia dintre cele trei partide nu s-a concretizat într-o alianţă electorală în vederea alegerilor din 19 noiembrie 1946. Singura încercare de a realiza o alianţă electorală între partidele din opoziţie a fost „Grupul Partidelor Unite”, creat în 16 august 1946 de către Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Socialist Democrat Român, condus de social-democratul Ioan Flueraş[5]. Colaborarea dintre cele două partide s-a bazat pe vechea relaţie dintre Iuliu Maniu şi Ioan Flueraş, ambii creatori ai unirii de la 1918. Alianţa nu a funcţionat, deoarece Partidul Socialist Democrat Român a fost dizolvat la 20 septembrie 1946, fiind considerat un „organism politic creat în scopuri diversioniste”[6].

Între P.N.Ţ., P.N.L. şi P.S.D.I. a existat doar un pact de neagresiune pe timpul alegerilor din 1946 şi o înţelegere privind semnarea tuturor protestelor şi memoriilor adresate guvernului sau anglo-americanilor. Fiecare dintre cele trei partide a mers singur în alegerile parlamentare. Între liberali şi ţărănişti, pe de o parte, şi social-democraţii lui Titel Petrescu, pe de altă parte, a existat doar o colaborare de conjunctură. Singurul lucru care i-a apropiat a fost lupta împotriva guvernării comuniste, a cărei politică represivă îi afecta pe toţi trei deopotrivă. Contactele social-democraţilor cu liberalii în perioada interbelică au fost de confruntare permanentă. O îmbunătăţire a acestei relaţii s-a remarcat după 1945 şi a fost determinată de

1. Arhivele Naţionale ale României (A.N.R.), fond *C.C. al P.C.R.*, colecţia nr. 60, *Ioan. I. Mirescu – Memorii, vol. III, 1933-1969*, ff. 873-874.
2. *Ibidem*, f. 880.
3. *Ibidem*.
4. Adrian Dimitriu, *Note de drum*, Fundaţia „Constantin Titel Petrescu”, Bucureşti, 1994, p. 87.
5. A.C.N.S.A.S., fond *D*, dosar nr. 2125, f. 8.
6. *Ibidem*, f. 6.

necesitatea formării unei rezistenţe politice puternice în faţa guvernării comuniste. Legăturile socialiştilor cu ţărăniştii, chiar dacă bazate pe interese politice, au fost încă din perioada interbelică destul de strânse. În colaborarea cu ţărăniştii a primat interesul politic al social--democraţilor de a profita de popularitatea P.N.Ţ. de la sate pentru a-şi atrage electorat din rândul ţăranilor care, în general, erau reticenţi faţă de schimbare. Într-una dintre declaraţiile sale din anul 1950, în timpul anchetei „lotului Pătrăşcanu”, Constantin Titel Petrescu afirma :

> A refuzat un cartel electoral cu P.N.Ţ.-ul în alegerile din 1946. Era împotriva cartelurilor în general. Era însă partizanul unei colaborări la guvernare cu P.N.Ţ. Împreună au făcut actul de la 23 august, împreună trebuia să guverneze, fiindcă le cunoştea programul şi popularitatea la sate. Credea că această colaborare e necesară pentru buna şi liniştita dezvoltare economică şi socială a ţării în faza de atunci a evoluţiei ţării[1].

Ori de câte ori aveau prilejul, liderii social-democraţi independenţi îşi exprimau dezacordul faţă de doctrinele şi tacticile partidelor istorice, criticând guvernările interbelice. În şedinţa Comitetului Central al Frontului Unic Muncitoresc din 28 august 1945, care a avut ca temă de discuţie punerea în aplicare a recomandării emise de cele trei Mari Puteri la Conferinţa de la Potsdam privind formarea în România a unui guvern reprezentativ, Constantin Titel Petrescu a spus cu privire la ţărănişti şi liberali :

> A fost o greşeală că la 6 martie nu au fost băgaţi şi naţional-ţărăniştii şi liberalii, pentru că i-am fi lichidat curând astfel. Ei se vor lichida prin incapacitatea lor. Pentru că este aşa de mare criza şi nenorocirea în ţară, încât lumea spune că dacă erau ăia poate făceau mai bine. Mai cu seamă că naţional-ţărăniştii nu au oameni capabili care să îi dea în guvern[2].

Într-o sinteză a Siguranţei din 11 februarie 1947 asupra şedinţei socialiste din 8 februarie a cadrelor din organizaţia capitalei se semnala :

> Adrian Dimitriu, secretar general al Comitetului Central al P.S.D.I. susţinea că ei nu erau anti-comunişti. Erau împotriva metodelor de minciună, teroare şi anarhie pe care le întrebuinţează comuniştii. Erau contra partidelor burgheze. Întotdeauna ţărăniştii şi liberalii au fost duşmanii clasei muncitoare. Nu vroiau să li se impună binele cu forţa după cum nici nu vroiau să mai trăiască în ordinea socială existentă la acel moment[3].

Social-democratul independent Ilie Predaru declara în aprilie 1949, conform unei sinteze a Direcţiunii Securităţii Statului : „Nu au făcut niciodată cârdăşie cu partidele istorice şi că P.S.D.I. a vrut să înfăptuiască socialismul fără a colabora cu P.C.R.”[4]. Declaraţiile lui Titel Petrescu, Adrian Dimitriu şi Ilie Predaru arată clar că relaţia de colaborare între P.S.D.I. şi partidele istorice a fost dictată doar de momentul politic, de faptul că socialiştii, spre deosebire de comunişti, doreau „un socialism reformist, nu unul revoluţionar”.

1. A.C.N.S.A.S., fond *P*, dosar nr. 40002, vol. 9, f. 68.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Cancelarie, dosar nr. 72/1945, ff. 3-4.
3. A.C.N.S.A.S., fond *D*, dosar nr. 2113, f. 144.
4. A.C.N.S.A.S., fond *D*, dosar nr. 1825, ff. 4-5.

Constantin Titel Petrescu şi P.S.D.I. în vizorul Siguranţei şi Securităţii

Intervenţia lui Vasile Luca din timpul şedinţei Comitetului Central al Frontului Unic Muncitoresc din 17 mai 1945 părea a fi un preludiu la acţiunile represive care aveau să fie declanşate în anii următori de comunişti împotriva liderului social-democrat Constantin Titel Petrescu. Referindu-se la Titel Petrescu, Vasile Luca spunea :

> Nu putem tolera ca Titel să rămână mai departe preşedinte al partidului şi să fie expresia reacţiunii române. Atitudinea lui din presă şi din discursuri este net antisovietică. Un om care trăieşte liber în ţara aceasta datorită Armatei Roşii, aceasta-i atitudine politică şi acţiune organizată de spargere[1].

Campania de lichidare a opoziţiei politice începută în anul 1945 i-a vizat şi pe social--democraţii titelişti. În anii 1945-1957 fruntaşii social-democraţi au fost supuşi supravegherilor Siguranţei şi ale Securităţii, au fost arestaţi, judecaţi şi închişi în temniţele comuniste. Preocuparea social-democraţilor titelişti în acele vremuri tulburi pentru democraţia românească a fost să menţină legăturile între ei, sperând că va veni momentul când P.S.D.I. ar fi putut reîncepe să activeze pe scena politică.

Într-o notă informativă a Siguranţei din 23 martie 1948 se preciza faptul că „Titel Petrescu era foarte deprimat şi se temea să nu fie arestat. Acesta încetase activitatea politică la suprafaţă reducând acţiunea la legăturile sale personale”[2]. Potrivit fişei matricole penale, Constantin Titel Petrescu, preşedintele P.S.D.I., a fost arestat în 5 mai 1948 şi internat prin decizie administrativă fără a exista o sentinţă de condamnare pe numele său[3]. Abia la 17 iunie 1952 a fost dată o notificare a Tribunalului Militar Bucureşti care prevedea temniţă pe viaţă, în dreptul infracţiunii fiind trecut : „capul complotului contra Republicii de Democraţie Populară”. După pronunţarea sentinţei, Titel Petrescu a fost trimis la penitenciarul Jilava[4].

După arestarea în noaptea de 5 spre 6 mai 1948[5] a preşedintelui P.S.D.I. Constantin Titel Petrescu şi a secretarului general al partidului Adrian Dimitriu, Siguranţa a pornit o acţiune concertată de urmărire şi arestare a tuturor fruntaşilor P.S.D.I. Comuniştii nu le puteau ierta foştilor aliaţi social-democraţi faptul că au refuzat unificarea cu P.C.R., devenind nişte „trădători ai democraţiei proletare”, că au adoptat o altă orientare de stânga, şi anume „cea a înfăptuirii socialismului în mod evolutiv fără ca în acest timp de transformare să fie zdruncinări sociale revoluţionare”, că aveau legături cu partidele socialiste occidentale, în special cu Partidul Laburist din Anglia, că au acceptat pluripartidismul democratic fără a dori lichidarea „duşmanilor de clasă”, adică a „partidelor istorice”. În alianţele politice încheiate, comuniştii nu acceptau diferenţa de opinii şi libertatea deciziei. Aliatul lor devenea inevitabil un supus care urma să fie transformat într-un asimilat. Pentru comunişti, liderii social-democraţi independenţi erau nişte „trădători ai clasei muncitoare” care trebuiau pedepsiţi. Nu au fost lichidaţi în 1947 cu liberalii şi ţărăniştii deoarece nu reprezentau „moşierimea hrăpăreaţă” şi nici

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.*, colecţia nr. 207, dosar nr. 47, ff. 2 şi 13.
2. *Ibidem*, f. 3.
3. Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor, fond *Fişe matricole penale*, fişa matricolă a lui Constantin Titel Petrescu.
4. *Ibidem*.
5. A.C.N.S.A.S., fond *I*, dosar nr. 87980, vol. II, f. 18.

„adversarul de clasă”. Erau foşti tovarăşi de drum care, doar pentru că au ales o altă cale, au devenit dintr-odată „burghezi trădători”. Au fost anihilaţi treptat în anii care au urmat.

Arestările efectuate la începutul lui mai 1948 în rândul conducerii P.S.D.I. au condus inevitabil la încetarea unei activităţi vizibile a partidului în viaţa politică. Partidul a reuşit o perioadă de timp să îşi menţină organizarea la nivel central. Fruntaşii social-democraţi independenţi membri în Comitetul Central al P.S.D.I. şi în conducerea organizaţiilor de sectoare ale Capitalei au încercat să evite destrămarea partidului organizând o activitate secretă oarecum asemănătoare cu cea a organizaţiilor de partizani din munţi, în speranţa producerii unor schimbări politice. Într-un raport al Siguranţei din 22 mai 1948, informatorul „Corbu”, agent al Siguranţei recrutat din rândul membrilor P.S.D.I., făcea cunoscut următorul fapt:

> Membri din Comitetul Central al P.S.D.I. merg din casă în casă la toţi membrii de partid spre a-i ţine la curent cu evenimentele la zi, că numai astfel se va putea evita arestarea membrilor de partid când aceştia ar veni la sediu pentru anumite lămuriri[1].

Într-o altă notă, din 17 iunie 1948, acelaşi agent „Corbu” menţiona:

> Întrunirile P.S.D.I. se ţineau în grădini publice, iar fiecare membru de partid trebuia să comunice conducerii centrale adresa domiciliului pentru ca C.C. să ştie de unde să îl ia[2].

Supravegherea informativă a liderilor social-democraţi independenţi a continuat pe tot parcursul anilor 1948 şi 1949. Într-un referat al Direcţiei Generale a Securităţii Poporului din 9 iunie 1949 se cerea:

> identificarea unor fruntaşi ai P.S.D.I., urmând ca rezultatul investigaţiilor să fie raportat la timp Direcţiunii Generale pentru a da dispoziţiuni ca urmare. Printre cei care figurau pe listă se aflau: Ilie Predaru, George Grigorovici, Ioan Mirescu, Adrian Stămbuleanu, Romulus Dan, Ioan Flueraş, Gheorghe Filipescu, Jean Arhip, Gheorghe Cristescu-Plăpumaru, Ilie Dumitru[3].

Toţi aceştia au fost arestaţi în ultimul lot de social-democraţi independenţi, în iunie 1949[4]. În aceeaşi sinteză a Direcţiunii Securităţii Capitalei asupra activităţii Organizaţiei Centrale a P.S.D.I. a Capitalei din perioada 1948-1949 se preciza faptul că, după arestările efectuate în rândul liderilor social-democraţi independenţi din vara anului 1949, „Alecu Gheorghe a încercat a regrupa în jurul său o serie de elemente fruntaşe ale partidului care au mai rămas liberi”[5]. Concluzia din sinteza întocmită de Securitate a fost următoarea:

> Începând din vara lui 1949, membrii P.S.D.I. s-au întâlnit rareori, ei fiind preocupaţi de a intra în câmpul muncii. În acest sens s-au luat măsuri de identificare a celor intraţi în câmpul muncii şi de urmărire a activităţii lor, precum şi a celorlalţi neintraţi în câmpul muncii[6].

Trimiterea în închisori a celor mai mulţi dintre liderii Partidului Social-Democrat Independent, teama celor rămaşi în libertate de a nu fi arestaţi şi lipsa unui nucleu puternic şi unit

1. A.C.N.S.A.S., fond *D*, dosar nr. 1751, f. 327.
2. *Ibidem*, f. 329.
3. A.C.N.S.A.S., fond *D*, dosar nr. 1669, f. 31.
4. A.C.N.S.A.S., fond *D*, dosar nr. 1825, f. 5.
5. *Ibidem*, ff. 5-6.
6. *Ibidem*, f. 6.

la vârful partidului au determinat, începând cu jumătatea anului 1949, o scădere a numărului de întâlniri dintre fruntaşii P.S.D.I., o diminuare vizibilă a activităţii secrete pe care social--democraţii independenţi au încercat să o dezvolte după arestarea şefului lor Titel Petrescu în mai 1948.

Ancheta lui Constantin Titel Petrescu de la Securitate s-a desfăşurat pe cinci mari direcţii, şi anume : legăturile cu mari finanţatori, ca Max Auschnitt, inginerul Alexandru Popp şi avocatul Dumitru Rădulescu, relaţiile cu liderii partidelor socialiste din Anglia şi Germania, legăturile cu partidele Naţional-Ţărănesc şi Naţional-Liberal, legăturile cu reprezentanţii misiunilor engleză şi americană de la Bucureşti şi mandatul dat lui Gheorghe Niculescu-Buzeşti de a informa partidele socialiste occidentale despre situaţia Partidului Socialist din România. Într-o dare de seamă a Securităţii privind cercetările efectuate asupra lui Titel Petrescu din 11 noiembrie 1949 se preciza :

> Titel Petrescu a recunoscut în declaraţiile sale : primirea de bani de la Max Auschnitt, inginerul Alexandru Popp şi avocatul Dumitru Rădulescu pentru susţinerea propagandei partidului, în preajma alegerilor din 1946 ; semnarea alături de Maniu şi Brătianu a unui mandat pentru Niculescu-Buzeşti, care a plecat fraudulos din ţară ; colaborarea cu Maniu şi Brătianu asupra directivelor politicii externe şi interne ; transmiterea a numeroase memorii la misiunile anglo--americane prezente la Bucureşti ; contactele cu liderii Kurt Schumacher, preşedintele P.S.D. din zona occidentală a Germaniei, şi cu Philipp Morgan, secretarul Partidului Laburist englez, cărora le-a solicitat sprijinul în acţiunea împotriva regimului de teroare de la Bucureşti[1].

Justiţia „populară" (prin Tribunalul Militar, Secţia I) a emis sentinţa nr. 49 din 22 ianuarie 1952, cu pedepse foarte grele : Constantin Titel Petrescu, Adrian Dimitriu (muncă silnică pe viaţă), Ioan Flueraş, Gheorghe Ene Filipescu, Romulus Dan (15 ani de temniţă grea), Constantin Motaş (20 de ani de temniţă grea), Adrian Stămbuleanu (25 de ani de temniţă grea), Paul Stănescu, Ilie Predaru (12 ani de temniţă grea)[2]. Constantin Titel Petrescu era acuzat că, „împreună cu alte persoane din conducerea Partidului Social-Democrat Independent, a desfăşurat activitate de subminare a regimului democrat popular, în înţelegere cu fostele partide istorice"[3]. Recursul acuzaţilor a fost respins, deoarece „sarcina inculpaţilor a fost să provoace război contra regimului democrat"[4].

Titel Petrescu a fost „condamnat la muncă silnică pe viaţă, transformată în temniţă grea pe viaţă conform art. 31 c.p. pentru crima de înaltă trădare, urmând ca în conformitate cu dispoziţiile art. 101 şi 103 c.p. să execute pedeapsa de temniţă grea pe viaţă şi amenda penală dispunându-se şi confiscarea averii conform art. 25 pct. 6 c.p."[5]. Conform sentinţei nr. 49 a Tribunalului Militar Bucureşti – Secţia I, Constantin Titel Petrescu era achitat de infracţiunile de „delict de uneltire contra ordinii sociale" şi „crimă de complot în scop de trădare de surpare a ordinii constituţionale şi răzvrătire", deoarece nu se întruniseră elementele constitutive[6].

În decembrie 1955 Constantin Titel Petrescu a cedat presiunilor Securităţii şi a semnat textul unei scrisori în schimbul promisiunii că toţi social-democraţii aflaţi în închisori vor fi eliberaţi[7]. Conform textului scrisorii respective, Titel Petrescu recunoştea meritele noului

1. A.C.N.S.A.S., fond *D*, dosar nr. 2121, ff. 14-57.
2. A.N.R., fond *DCS*, dosar nr. 554-570/1955, f. 85.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, f. 159.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*.
7. Adrian Dimitriu, *op. cit.*, pp. 170-171.

regim şi îşi exprima regretul faţă de atitudinea pe care a adoptat-o în 1946. Scrisoarea a fost publicată în *Scânteia*[1]. Într-o notă informativă din 3 mai 1956, agentul Securităţii „Petru Cercel" îi semnala ofiţerului recrutor faptul că în timpul vizitei pe care fostul ziarist H. Soreanu i-a făcut-o în aprilie 1956 lui Titel Petrescu, care se afla internat la Institutul Parhon, liderul social-democrat i-ar fi mărturisit în legătură cu scrisoarea semnată de el în 1955 :

> După tratamentul ce li s-a aplicat tovarăşilor mei până în ultimul moment rezultă că înţelegerea făcută cu mine nu avea să fie adusă la îndeplinire. Aceasta arată din nou că nu poate exista o înţelegere cinstită cu comuniştii. Atunci au crezut că au nevoie de scrisoarea mea şi au fost gata să promită totul, mai târziu chestiunea socialiştilor a fost probabil privită din punctul de vedere al conducerii locale comuniste, care credea că are latitudinea să decidă singură. Aceasta nu înseamnă altceva decât că ruşii nu vroiau să facă încă nimic în România[2].

Fruntaşii social-democraţi titelişti au fost eliberaţi doar în urma intervenţiei preşedintelui Partidului Laburist Hugh Gaitskell, care, în timpul convorbirilor de la Londra din aprilie 1956 cu Hruşciov, i-a cerut Kremlinului eliberarea din închisoare a social-democraţilor[3].

Conform Decretului Marii Adunări Naţionale din 8 decembrie 1955 pentru graţierea, reducerea şi comutarea pedepselor unor condamnări, Constantin Titel Petrescu „era graţiat de restul pedepsei pe care o mai avea de executat, precum şi de pedepsele complementare"[4]. Titel Petrescu a fost eliberat din închisoare în decembrie 1955[5], după care liderul social-democrat s-a aflat sub supravegherea continuă a Securităţii. La numai câteva luni după eliberarea sa din închisoare, în mai 1956, Ministerul Afacerilor Interne a hotărât deschiderea dosarului de urmărire individulă asupra lui Constantin Titel Petrescu[6]. Potrivit hotărârii M.A.I.,

> scopul deschiderii dosarului era de a stabili dacă Constantin-Titel Petrescu împreună cu alte elemente nu încerca să treacă la crearea unei conduceri ilegale a P.S.D.I. pentru a desfăşura activitate subversivă sau a stabili legături prin legaţiile ţărilor capitaliste şi alte canale, prin fruntaşi P.S.D.I. care se aflau fugiţi în străinătate[7].

În dosarul de urmărire informativă întocmit de Securitate, Constantin Titel Petrescu apare cu numele de cod „Dobrogeanu".

Bolnav de TBC, Constantin Titel Petrescu a încetat din viaţă la 2 septembrie 1957[8]. Într-o notă informativă a Securităţii din 5 septembrie 1957 privind decesul lui Constantin Titel Petrescu, agentul „Petru Cercel" semnala :

> La moartea sa au fost prezenţi numeroşi exponenţi ai regimului vechi : soţia lui Gh. Brătianu, foşti avocaţi ca Radu Rosetti, foşti generali, magistraţi, scriitori, ziarişti. De la naţional-ţărănişti a luat parte Petruşca, fost secretar al lui Maniu, de la liberali Th. Iacobescu, fost deputat, şi de asemenea Cristescu Plăpumaru şi Ioan Mirescu[9].

1. Constantin Buchet, *Social-democraţia încarcerată. Evoluţii politice interne şi reacţii internaţionale (1946-1969)*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2005, p. 38.
2. A.C.N.S.A.S., fond *I*, dosar nr. 87890, vol. II, f. 30.
3. Constantin Buchet, *op. cit.*, p. 39.
4. A.N.R., Fond *DCS*, dosar nr. 554-570/1955, f. 3.
5. Adrian Dimitriu, *op. cit.*, p. 169.
6. A.C.N.S.A.S., fond *I*, dosar nr. 87890, vol. II, f. 106.
7. *Ibidem*, ff. 106-108.
8. Adrian Dimitriu, *op. cit.*, p. 181.
9. A.C.N.S.A.S., fond *I*, dosar nr. 87980, vol. II, f. 48.

Urmărirea informativă a fruntaşilor social-democraţi titelişti a continuat şi după decesul lui Constantin Titel Petrescu. Într-un referat al Ministerului Afacerilor Interne din 4 septembrie 1959, propunerea ministerului privind mutarea soţiei lui Titel Petrescu din locuinţa sa din strada Constantin Dobrogeanu-Gherea era motivată de faptul că :

> Această locuinţă se afla în apropierea M.A.I. şi exista marele pericol de deconspirare a măsurilor care se iau de organele noastre asupra unor elemente social-democrate de dreapta atunci când sunt aduse pentru anchete informative sau pentru recrutare[1].

Recuperarea unor foşti fruntaşi social-democraţi în epoca Ceauşescu

În 1956, Securitatea consemna într-o notă informativă discuţia pe care Titel Petrescu a avut-o în aprilie 1956 cu H. Soreanu, fost ziarist la *Adevărul*, care l-a vizitat pe fruntaşul social-democrat la sanatoriul Parhon, unde era internat. În cadrul acelei întâlniri, Constantin Titel Petrescu îşi exprimase temerea că unii dintre foştii săi tovarăşi de partid vor face pact cu comuniştii :

> Eu nu zic că toţi sunt bronzuri, dar după ce au văzut că au fos scoşi din puşcărie la presiunea laburiştilor englezi, ar trebui să fie nebuni sau imbecili să se încreadă în aceia care i-au închis şi pentru nevoi de oportunitate le fac propuneri nesincere şi trecătoare. Oamenii sunt săraci, distruşi fiziceşte, unii la capătul puterilor. La unii simt chiar că s-au săturat de lipsuri şi persecuţii[2].

După eliberarea din închisori la jumătatea anilor 1950, pentru a se reintegra în societate şi a-şi putea relua activitatea profesională, unii dintre foştii fruntaşi social-democraţi au acceptat să colaboreze cu regimul. Este cazul lui Adrian Stămbuleanu, care în 1956, la ieşirea din închisoare, a semnat un angajament de colaborare cu Securitatea prin care promitea „să demaşte pe toţi cei care vor întreprinde acţiuni dăunătoare regimului socialist sau care vor întreprinde acţiuni contrarevoluţionare şi contra statului de democraţie populară din ţara noastră”[3]. O notă informativă a Securităţii din 1963 semnala faptul că în acea perioadă „Stămbuleanu Adrian era încadrat la Facultatea de Mecanică, catedra de aviaţie”[4].

După 1965, din raţiuni populiste, noul lider al Partidului Comunist, Nicolae Ceauşescu, a decis reabilitarea fruntaşilor social-democraţi interbelici. Faptul că după mulţi ani de izolare erau repuşi în drepturi şi li se permitea să fie activi profesional i-a determinat pe foştii fruntaşi socialişti care au supravieţuit regimului carceral din perioada lui Gheorghe Gheorghiu-Dej să fie de acord să susţină noua guvernare comunistă instalată la putere la jumătatea anilor 1960. Reprezentanţii socialismului interbelic care suferiseră ani grei de carceră în vremea guvernării dejiste au trecut cu uşurinţă peste faptul că cel care îi reabilita era tot Partidul Comunist, care în anii 1950 îi condamnase la închisoare. La mijlocul anilor 1960, doar liderii care se aflau la cârma partidului erau alţii.

Unul dintre foştii lideri social-democraţi care au fost recuperaţi în vremea regimului lui Ceauşescu a fost Ioan Mirescu, care, după ieşirea din închisoare în 1956, potrivit celor

1. *Ibidem*, f. 8.
2. *Ibidem*, ff. 31-32.
3. *Ibidem*, f. 43.
4. *Ibidem*, f. 332.

susţinute de acesta în *Memoriile* sale editate în 1969 de Institutul de Studii Istorice şi Social--Politice de pe lângă C.C. al P.C.R.,

> a fost reabilitat şi încadrat în cadrul Consiliului General al Sindicatelor ca şef sector la Direcţia Generală a Asigurărilor Sociale, unde a lucrat până în 1958, când a fost pensionat. În perioada 1956-1958 Mirescu a desfăşurat şi o activitate gazetărească, publicând la ziarele *Scânteia*, *Munca*, revistele *Pentru socialism, pentru pace* şi *Mişcarea sindicală mondială*[1].

Alte două cazuri de foşti lideri socialişti care au fost reabilitaţi la jumătatea anilor 1960 şi au acceptat să susţină regimul comunist au fost cele ale lui Gheorghe Cristescu şi Jean Arhip. În *Memoriile* sale publicate în 1971 de Institutul de Studii Istorice şi Social Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Gheorghe Cristescu îşi amintea de

> întâlnirea pe care a avut-o cu conducătorul statului în 1967, în cadrul căreia l-a rugat pe Ceauşescu să facă o declaraţie publică în care să arate că nu este de acord cu ce a făcut Dej şi de invitaţia pe care Nicolae Ceauşescu a făcut-o mai multor „veterani social-democraţi" care iniţiaseră actul de constituire al Partidul Comunist din România la 8 mai 1921 de a participa la Congresul P.C.R. din 1969[2].

Un alt fost fruntaş social-democrat, Jean Arhip, după ieşirea din închisoare în 1956, a lucrat până în 1966 ca secretar al administraţiei unui imobil şi a fost membru al Sindicatului Casnic, participând la întruniri sindicale[3]. Împreună cu alţi veterani social-democraţi, a solicitat printr-un memoriu adresat C.C. al P.C.R. primirea în rândurile Partidului Comunist[4]. Veteranii socialişti au fost pensionaţi în două etape la jumătatea anilor 1960 : în 1964 şi 1965. În *Memoriile* sale publicate de Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice, Jean Arhip susţinea că „a fost pensionat în 1965 cu o pensie de 1.000 de lei, deşi era unul dintre veteranii vechi ai mişcării muncitoreşti"[5].

Concluzii

Trimiterea în închisori a lui Constantin Titel Petrescu şi a altor fruntaşi social-democraţi independenţi în 1948 şi 1949 a însemnat de fapt dispariţia ultimei forme de social-democraţie din România. În ciuda măsurilor represive care s-au luat împotriva sa şi a P.S.D.I., a încarcerării sale, Titel Petrescu a rămas un om de stânga dispus la o colaborare cu Partidul Comunist, dacă acesta ar fi renunţat la subordonarea faţă de Moscova, dacă ar fi adoptat tactica democratică a luptei politice în locul celei nihiliste şi de reprimare a oricărei forme de opoziţie şi dacă ar fi dat dovadă de corectitudine în înţelegerile politice încheiate. În 1956 îi mărturisea unui fost ziarist dezamăgirea sa în ceea ce priveşte nerespectarea de către comunişti a convenţiei de a-i elibera din închisori pe tovarăşii săi de partid în schimbul semnării de către el a acelei scrisori contrafăcute. Titel Petrescu regreta că, deşi a dorit şi a încercat la un moment dat să colaboreze

1. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.*, colecţia nr. 60, *Ioan. I. Mirescu – Memorii, vol. III, 1933-1969*, ff. 894-895.
2. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.*, colecţia nr. 60, *Gheorghe Cristescu – Amintiri, vol. II*, ff. 49-52.
3. A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.*, colecţia nr. 60, *Jean Arhip – Memorii*, f. 53.
4. *Ibidem*, f. 54.
5. *Ibidem*.

cu Partidul Comunist, a cărui orientare politică era destul de apropiată de cea a Partidului Social-Democrat, nu a reuşit acest lucru.

Titel Petrescu a fost bun prieten cu unii comunişti, precum Ştefan Voitec sau Lucreţiu Pătrăşcanu. În anii 1920, 1930 şi prima jumătate a anilor 1940, viziunile sale politice de stânga erau asemănătoare cu cele ale comuniştilor. Doar strategia de aplicare a acestora era diferită. Social-democraţii urmau modelul occidental şi optau pentru moderaţie în aplicarea obiectivelor partidului. Comuniştii aflaţi sub influenţa bolşevismului au ales calea radicală în punerea în practică a programului partidului. Atât social-democraţii, cât şi comuniştii s-au aflat în opoziţie cu partidele politice „burgheze”, numai că social-democraţii erau dispuşi să accepte ca aceste partide să activeze în continuare pe scena politică, urmând ca electoratul să decidă asupra reprezentării lor la guvernare, în timp ce comuniştii se pronunţau pentru lichidarea lor.

Social-democraţii şi comuniştii au dorit în aceeaşi măsură să preia puterea politică. Ceea ce îi separa însă era modalitatea de realizare a acestui obiectiv. Titel Petrescu era adeptul obţinerii guvernării pe cale legală şi numai în momentul când ar fi existat o clasă muncitoare matură şi când industria ar fi căpătat un rol important în economia ţării. Comuniştii doreau preluarea puterii cu orice preţ, optând pentru calea violentă, fără a ţine cont că România nu era pregătită economic şi social pentru un regim politic de stânga.

Un alt obiectiv comun şi esenţial pentru forma de societate pe care ambele partide o propuneau era desfiinţarea „proprietăţii individuale asupra mijloacelor de producţie” şi înlocuirea sa cu „proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producţie”. Şi în acest caz existau diferenţe de viziuni între cele două partide în ceea ce priveşte strategia de aplicare a acestei măsuri : social-democraţii doreau o trecere treptată de la un regim de proprietate la altul, în timp ce comuniştii susţineau o trecere imediată la forma de proprietate colectivă.

Colaborarea de după 1945 dintre Partidul Social-Democrat Independent şi liberali şi ţărănişti a fost doar de conjunctură. Constantin Titel Petrescu a respins propunerile venite din partea comuniştilor privind unificarea P.S.D. cu P.C.R. Acest refuz l-a transformat dintr-un aliat la guvernare al comuniştilor, cum a fost la începutul anilor 1940, într-un opozant al acestora în perioada 1945-1947. Fruntaşul social-democrat s-a văzut obligat de împrejurările politice să intre în tabăra opoziţiei politice alături de ţărănişti şi liberali. Doctrinele celor două partide, modul în care ele au guvernat în perioada interbelică erau aspru criticate de Constantin Titel Petrescu în articolele, lucrările sau discursurile sale. Dar Constantin Titel Petrescu s-a dovedit a fi un adevărat om politic. A depăşit divergenţele doctrinare dintre P.S.D.I. şi partidele istorice, acceptând colaborarea cu acestea pentru a contracara încercările Partidului Comunist de a lichida regimul democratic din România.

Până la dispariţia sa în 1957, Constantin Titel Petrescu a rămas un idealist. Nu a încetat niciun moment să creadă în ideile socialiste şi să lupte pentru realizarea acestora.

Smaranda Vultur

Viaţă cotidiană şi supraveghere în anii 1970-1980. Dosarele de urmărire individuală ca resursă memorială[1]

Le texte propose un modèle d'analyse et de compréhension pour les dossiers dressés par la Securitate. Dans une première partie sont énumérées les plus usitées appellations et accusations : ennemi du peuple, actions contre la sécurité de l'État, relations avec les citoyens étrangers, l'écoute des radios étrangers. Dans un second temps, est étudiée la perspective sur les potentiels sujets qui suscitait l'intérêt des investigateurs, et, en s'appuyant sur ces thèmes, le degré de pénétration de la société roumaine et la violation du privé : les effets psychologiques et sociales sur les individus que la société produit et reproduit. Un des acteurs les plus importants étaient les informateurs, raison pour laquelle l'article réalise aussi une typologie des ceux-ci, tout en exemplifiant la relation entre l'informateur et sa victime. Le troisième volet d'analyse prête attention au langage et ses variations à l'intérieur du dossier en fonction de l'usager : un langage idéologisé, un langage «technique» mais aussi un langage personnel, celui des victimes.

Mots-clés : Securitate, dossier, vie privé, victimes, accusations, langage, informateur

1. Acest studiu a fost redactat în 2009 în cadrul proiectului de cercetare „Remembering Communism : Methodological and Practical Issues of Approaching the Recent Past in Eastern Europe", coordonat de Maria Todorova şi Stefan Troebst, desfăşurat între anii 2007 şi 2009. O versiune în limba engleză a fost publicată pe site-ul www.rememberingcommunism.org, iar versiunea în limba română a fost revizuită cu prilejul acestei publicări.

Limbajul care modelează realităţi

Cine pătrunde în lumea tenebroasă a dosarelor de urmărire de către Securitate a unor oameni sau grupuri are surprize dintre cele mai diverse. Am făcut în mai multe rânduri documentări la C.N.S.A.S. pe tema colectivizării şi a deportărilor, respectiv a dislocărilor de populaţii din anii 1950 şi pot spune că, dacă poţi ignora gustul de leşie şi senzaţia de mlăştinos pe care ţi-o dă răsfoirea a mii de pagini de rapoarte, a unor liste cu mii şi mii de nume ale celor care au fost daţi în urmărire ca „sabotori", „certaţi cu regimul", „elemente dubioase", „instigatori", „agitatori", „participanţi la rebeliuni", „răzmeriţe", „dezordini", „acţiuni" sau „manifestări duşmănoase" (am citat dintr-un lung şir de identificări în dosarele de urmărire ale celor care deveneau „obiective"), dacă îţi poţi învinge oroarea în faţa atâtor crime şi trădări, delaţiuni şi abuzuri, experienţa este una care depăşeşte cu mult aşteptările. Şi nu mă refer aici doar la informaţia propriu-zisă, la neprevăzutul sau absurdul unor situaţii, la caracterul tragic al unor fapte relatate, la caracterul rizibil al altora, ci şi la detalii de viaţă povestite cu exemplificări şi citate, din care putem reconstitui atmosfera unui timp şi loc. În primul rând, universul culpelor ideologic instituite, relaţia ce unea supravegheatul („obiectivul" în limbajul Securităţii) de supraveghetor (colaborator sau informator al Securităţii – „sursă" în limbajul acesteia –, ofiţer de Miliţie sau de Securitate) şi mecanismele supravegherii, efectele acesteia asupra societăţii.

Suntem în acelaşi timp obligaţi, ca cititori ai unor astfel de dosare, să ne familiarizăm cu un anume limbaj, un limbaj care are puterea de a institui ideologia sa proprie ca realitate, punând un filtru între fapte şi redarea lor în documente. Un limbaj care normează aşadar şi reconstruieşte lumea, o redimensionează după chipul ideologiei epocii, un limbaj care reduce bogăţia realităţii la etichete incriminatoare, selectând şi interpretând faptele prin grila constrângătoare a logicii „duşmanului de clasă", de pildă – în anii 1950-1960 –, sau a celei a „străinului suspect" de trădare, a celui care „se manifestă ostil faţă de realităţile din ţara noastră" – în anii 1970-1980. Cine citeşte integral un dosar de urmărire individuală care se întinde pe mai bine de 30 de ani, cum este unul dintre cazurile pe care le voi analiza aici, va putea observa felul în care acest limbaj evoluează, în paralel cu schimbarea sau menţinerea obiectivelor, a liniei ideologice trasate de Partidul Comunist şi a repertoriului culpelor pe care aceasta le generează. Modificări în timp se pot observa şi în modul de funcţionare al instituţiei supraveghetoare, adică al Securităţii, şi în ce priveşte relaţiile acesteia cu partidul („forţa conducătoare"), în modul în care sunt consemnate faptele incriminate şi este făcut vizibil gradul de violenţă fizică şi psihică utilizată în raport cu cei luaţi în vizor sau anchetaţi.

În anii ce urmează înfiinţării sale (1948), caracterul criminal al instituţiei este mai mult decât transparent. Într-un dosar de anchetă internă care priveşte „problema chiaburilor", acţiunea de lichidare a acestora este precis descrisă, precum şi felul în care se comunicau ordinele şi se împărţeau responsabilităţile. Iată ce consemnează maiorul de Securitate Kovacs Mihail în declaraţia sa din 6.10.1950 :

> În anul 1949 Iulie am fost chemat la aeroportul din Turda de către tov. Colonel Patriciu, unde am fost instruit în problema chiaburilor, unde şi când trebuie să dau cu ei de pământ şi să trântim la pământ [a se citi : a împuşca – *n.n.*] şi să raportăm că a vrut să fugă sau să dezarmeze organele

> noastre. Peste câteva zile a venit şi tov. Lt. Colonel Cutean, dânsul la fel mi-a spus că unde linia Partidului nu se poate aplica, să luăm unul sau doi chiaburi, îi împuşcăm în marginea comunei, pe urmă raportăm că au atacat organele noastre, pe motiv că ordin în scris pentru acest lucru nu este şi este normal să nu fie ; deci în astfel de cazuri nu ne referim la niciun ordin superior, ci facem în aşa fel că raportul emană de la noi şi motivele pentru care a fost împuşcat. Aşa a fost cercetat şi arestat chiaburul Coc Mihai din Cianul Mare, că a făcut o rebeliune în acea comună conform ordinului verbal al tov. Colonel Patriciu : „la noapte pui în maşină, duci la marginea comunei şi trânteşti la pământ" şi raportezi că a fugit banditul, aţi tras după el şi a doua zi a fost găsit că a fost împuşcat[1].

În plus, adaugă maiorul, „mi-a făcut critică că lucrăm prea moale, arătând că lupta de clasă trebuie să fie ascuţită"[2]. Apărându-se de acuzaţiile aduse de subalternul său, colonelul Patriciu „ia atitudine" împotriva maiorului Kovacs, susţinând că acesta l-a indus în eroare, făcând raport mincinos, şi că nu a avut aprobare pentru împuşcarea a „trei chiaburi găzduitori" – Trifa Iosif, Andreşel Ioan şi Pom Traian – din comuna Bistra, judeţul Turda ; recunoaşte în schimb că a fost un alt caz în judeţul Mureş, unde a fost împuşcat un chiabur din cauză că

> a agitat foarte mult pe ţărani împotriva creerii unei gospodării agricole colective şi la strângerea recoltei şi la treeriş. Această împuşcare a fost făcută cu aprobarea prealabilă a mea, pentru care nu am cerut aprobare de la Direcţia Generală. Ulterior am raportat cazul. După împuşcarea acestui chiabur starea de spirit din acel sector s-a liniştit. Acest caz s-a petrecut în luna Iulie a.c.[3]

În raportul său din 20 august 1950, maiorul Kovacs relatează amănunţit cum a procedat în cazul celor trei chiaburi găzduitori, dar şi cum l-a împuşcat pe „chiaburul" Bihoreanu din comuna Papiu Ilarian, jud. Turda („a îndemnat populaţia a nu preda cota, a avut mare influenţă în mase şi a creat probleme Comitetului Provizoriu din comună"[4]), şi pe chiaburul Leluţ Remus din comuna Orosia, jud. Turda (acesta a fost împuşcat în noaptea de 3 august 1950, motivul fiind că „a dus propagandă contra înfiinţării G.A.C. şi a spus că el nu vrea să colaboreze şi nici să susţină regimul actual, simţindu-se asuprit"[5]).

Rezultatul acţiunilor maiorului este că, aşa cum raportează el însuşi, „activiştii de partid pot să-şi desfăşoare munca de lămurire în bune condiţiuni, starea de spirit este liniştită"[6], iar în urma muncii de lămurire în comuna Orosia s-au înscris un număr de 37 de membri în Gospodăria Colectivă, în timp ce înainte de asta nu erau înscrişi decât câţiva membri[7].

Această scurtă incursiune în modul „de a lucra" al Securităţii în anii 1950 arată care a fost preţul colectivizării[8] şi al „liniştirii" maselor, adică a poporului pe care partidul voia să şi-l

---

1. Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (A.C.N.S.A.S.), fond *Documentar*, dosar nr. 173, f. 143.
2. *Ibidem*, f. 142.
3. *Ibidem*, f. 151, declaraţia din 5.10.1950.
4. *Ibidem*, f. 175.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. În darea de seamă asupra „operaţiunilor de stabilire a ordinii în regiunile agitate din judeţele Arad, Bihor şi Sălaj din 6 august 1949 M.A.I. Comandamentul trupelor" se menţionează că au fost executaţi 16 chiaburi în regiunea Oradea şi 12 chiaburi în regiunea Arad, „toţi capi de rebeliune". Din ambele regiuni au fost ridicate şi evacuate în Medgidia, judeţul Constanţa, un număr de 300 de persoane, în regiunea Oradea sunt arestate 170 de persoane care urmează a fi cercetate (A.C.N.S.A.S., fond *Documentar*, dosar nr. 15, f. 163).

facă aliat şi ale cărui „idealuri” afirma că „le slujea”. Aflăm câte ceva despre calea pe care s-a realizat „victoria socialismului” (multe gospodării colective din această perioadă aveau chiar acest nume !), cum se ducea o „muncă de lămurire” şi care erau criteriile pe baza cărora se crea şi identifica un duşman. „Chiaburul” era unul dintre aceştia şi ne putem da seama, din cele de mai sus, ce risca cineva care ajungea să fie „încadrat” astfel.

Cuvântul „chiabur” a rămas până în anii 1980 şi chiar 1990[1] impregnat de aceste valenţe profund negative, criteriile de a-l defini fiind destul de laxe şi variabile de la o regiune la alta a ţării, chiar de la o perioadă la alta.

Preotul ortodox S.B. din comuna Davideşti, jud. Argeş, asupra căruia se întreprinde o acţiune de verificare încă din 1952, dar a cărui urmărire conspirativă durează până la decesul lui survenit în feburarie 1981 (extrasul din certificatul de deces este ultima consemnare în dosar), este declarat „chiabur” pentru posesia a 3,5 hectare de pământ, pentru că are cazan de ţuică, a exploatat mangal şi a vândut fructe. Menţiunea „a fost declarat chiabur” îl însoţeşte mult timp după ce a fost „reîncadrat” – ca urmare a evoluţiei lucrurilor – „ţăran mijlocaş” şi este prin ea însăşi incriminatoare : „chiabur” înseamnă a fi un anume fel de „duşman”, a fi suspect de „atitudini ostile” şi „manifestări duşmănoase”. Cum în perioada colectivizării el „face propagandă împotriva transformării socialiste a ţării”, adică îi îndeamnă pe oamenii din sat (inclusiv pe „sursele” Securităţii – informatorii – care îi sunt consăteni, prieteni sau vecini) să nu se înscrie în colectiv (sperând că acesta nu se va putea înfiinţa astfel), iar mai târziu încearcă să se retragă din C.A.P., dând un exemplu prost pentru ceilalţi, preotul este supus unei acţiuni de verificare[2]. Aceasta se finalizează cu deschiderea unui dosar de urmărire („acţiune informativă individuală” nr. 1035, deschisă la 10 februarie 1961[3] ; decizia este semnată de căpitanul de Securitate Tănase Marin şi locotenentul de Securitate Barbu Nicolae de la direcţia raională Piteşti), care nu este închis definitiv decât în momentul morţii urmăritului, la vârsta de 82 de ani. Motivele punerii sub urmărire sunt că a făcut politică liberală (începând din 1926, fiind la un moment dat şeful organizaţiei liberale din comună şi un an primar) şi că era o persoană influentă.

Prima motivaţie era de natură politică şi avea un caracter general : toţi membrii fostelor partide istorice – şi nu numai ai celor de nuanţă fascistă sau legionară –, la fel ca toţi „foştii” (exploatatori, burghezi, proprietari de terenuri, fabrici, magazine, cinematografe şi alţi expropriaţi, aflaţi cu domiciliu obligatoriu în diverse părţi ale ţării etc.), făceau obiectul unui dosar de problemă (în unul dintre acestea, care privea colectivizarea în judeţul Argeş, am găsit de altfel numele preotului S.B., menţionat ca „element recalcitrant”, şi se amintea existenţa unui dosar de urmărire individuală pe numele lui, semn că situaţia se afla sub control – controlul Securităţii, desigur).

După amnistia politică din 1964, aceste acţiuni de supraveghere s-au înteţit şi s-au extins asupra tuturor „elementelor” din categoria „foştilor”, conform unei logici a suspiciunii care îi transformă *in corpore* într-o categorie virtuală de duşmani. Această logică domină tot timpul activitatea Securităţii, până târziu, în anii 1980. Mai mult, „vina” imaginară sau reală nu se

1. A fost folosit imediat după 1989, în propaganda antireforme, de noii lideri comunişti, preocupaţi să elimine orice opoziţie. Reciclarea unor astfel de etichete anatemizatoare este dovada încercării de a defini revoluţia din 1989 în contextul unei resuscitări a memoriei luptei de clasă. De altfel, cuvântul *linişte* şi *liniştire* erau la ordinea zilei în propaganda electorală desfăşurată în 1990, într-un climat de violenţe care a cunoscut un vârf în perioada mineriadelor din 1990-1991.
2. Dosar nr. 812, deschis la 21 noiembrie 1958, *cf.* A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 157123, vol. I, f. 3.
3. *Ibidem*, f. 4.

prescrie, este cumulativă şi se transmite urmaşilor. Ea rămâne menţionată la rubrica antecedente pe tot timpul urmăririi. Menţiuni de acest tip sunt prezente şi în cazul informatorilor recrutaţi prin şantaj.

Cazul preotului S.B. din judeţul Argeş nu este, cum am spus, singular.

S.Gh. (născut în 1911) din Comloşu Mare (Banat) făcuse politică ţărănistă, fusese deportat în Bărăgan în perioada 1951-1956, arestat în 1959 de organele de Securitate, împreună cu alţi patru consăteni, şi condamnat, în martie 1950, la 10 ani muncă silnică, pentru „uneltire împotriva ordinii sociale". Eliberat prin Decretul nr. 766/1964, este luat imediat în evidenţa Securităţii[1], pentru ca, într-un referat al Inspectoratului judeţean de Securitate Timiş, semnat de maiorul Chita Gheorghe pe 23.09.1972, să se precizeze că „este un element pervers, stă în spectativă" [a se citi : expectativă – n.n.], amintindu-se, desigur, şi faptul că a fost condamnat în anul 1960 pentru „activitate subversivă împotriva statului"[2]. Diferenţa de formulare a motivului arestării în 1959 este semnificativă. Dacă în anul 1975 informatorul „Văduva"[3] semnalează organelor de Securitate că S.Gh. este „mereu nemulţumit de realizările din ţara noastră" (acesta face referinţă la faptul că a spus „că nu mai putem concura cu alte ţări, nu mai avem marfă de calitate, avem o grămadă de datorii"), din anul 1980, până la decesul lui S.Gh., acelaşi informator[4], dar şi alţii, consemnează că urmăritul este bătrân şi bolnav, „nu mai face afirmaţii duşmănoase la adresa statului, nu mai discută cu nimeni şi nici nu îi mai dă nimeni nicio importanţă"[5] – a se citi : nu mai are nicio influenţă asupra celorlalţi. Ofiţerul care preia nota consemnează încă o dată : „a fost condamnat pentru discuţii duşmănoase la adresa partidului", ceea ce este mai explicit decât în primele două cazuri, doar că sub eticheta „duşmănoase" (vezi şi argumentele informatorului de mai sus) trebuie citit : pentru critici la adresa partidului.

Să adăugăm la cele de mai sus că avea un tată „fost deţinut politic", „fost cu D.O." (Dosar Operativ), ca în cazul lui S.Gh., dar avea şi un tată preot, cu activitate liberală în trecut şi chiabur, cazul lui S.B., era, cum se spunea, o serioasă tinichea de coadă, o „pată neagră" în dosarul copiilor, a căror „origine sănătoasă" sau „nesănătoasă" juca un rol decisiv în destinul lor social, şcolar sau profesional, cel puţin în anii 1950-1960[6]. Acest principiu al stigmatului colectiv a guvernat de altfel ideologia luptei de clasă şi logica Partidului Comunist, care era preocupat nu doar de cei care se opuneau deschis regimului, ci şi de cei care ar fi putut să o facă, în virtutea mediului în care au trăit sau a educaţiei primite.

Îmi amintesc că în anii 1980, ca urmare şi a revirimentului ideologic provocat de Tezele lui Ceauşescu din iulie 1971, pentru înscrierea la doctorat era necesar avizul partidului, inclusiv pentru nemembrii de partid, iar aprobarea era imposibil de obţinut în cazul în care părinţii candidatului făceau parte din categoria „foştilor" (exponenţi ai clasei burgheze, moşieri, deţinuţi politici etc.) înregistraţi ca atare în documentele Securităţii.

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 4973, vol. I, f. 1.
2. *Ibidem*.
3. Nota din 15 iunie 1975, A.C.N.S.A.S., loc. cit., vol. III, f. 31.
4. „Văduva", în nota lui din 8 mai 1983.
5. A.C.N.S.A.S., loc. cit., f. 3.
6. Într-un dosar am citit indicaţia de a pune sub urmărire, în locul părinţilor, care nu se mai aflau în ţară (era vorba de un fost proprietar evreu) sau au decedat, pe fiii acestora.

Legături primejdioase

Unul dintre elementele care m-au şocat când am citit dosarul acţiunii de verificare întreprinse asupra mea în perioada 27.01.1989 – 26.08.1989[1], ca urmare a semnalării prin sursa „S" (corespondenţă) a unor „manifestări ostile la adresa realităţilor din ţară noastră"[2], a fost acela că mapa de verificare conţinea note de informare ale Securităţii privitoare la persoanele cu care eram în relaţie, adică cele cu care corespondam (în dosar sunt şi câteva scrisori şi extrase din corespondenţă). Simplul fapt că le scrisesem în perioada verificării îi antrenase în categoria celor care trebuiau la rândul lor verificaţi. Printre ei era o gazdă ocazională de la Suceviţa, din timpul vacanţei din vara anului 1988, un reputat critic literar de la Cluj, două profesoare de la Universitatea din Bucureşti, cu care eram prietenă, o prietenă din copilărie, redactor la Deutsche Welle, o scriitoare, un redactor la Cartea Românească, despre care se menţionează că „publicase cărţi lăudate de postul de radio Europa Liberă" (ceea ce se reţine ca un element incriminator, desigur). De asemenea, în cazul din urmă sunt amintite persoanele care o vizitau mai des şi faptul că era prietenă cu vecina ei de bloc I.M., şi ea o reputată scriitoare.

Dacă mai adaug faptul că într-una din scrisorile interceptate, trimisă fostului meu conducător de doctorat, menţionez o serie de alte persoane care ar fi putut fi de interes pentru Securitate şi ce au făcut sau spus ele în timpul ultimelor noastre întâlniri, reţeaua persoanelor care intră în atenţia Securităţii – prin supraveghere informativă, interceptarea corespondenţei şi ascultarea telefoanelor, instalare de tehnică operativă (T.O.) la serviciu – se extinde imprevizibil.

În planul de măsuri pe care Securitatea îl propune în cazul meu în 27.01.1989, prima sarcină este „clarificarea relaţiilor obiectivei şi a naturii acestor relaţii", în scop preventiv („contracararea angrenării ei la acţiuni ostile neavenite politicii partidului şi statului nostru"). În acest scop se recomandă sursei „Sorin", în care am recunoscut un fost şef de sector din centrul de cercetare la care lucram (centru aflat la acea vreme în Universitate), să stabilească „natura relaţiilor obiectivei" – „Vanda", cum sunt numită în dosar – cu „Paula", colegă cu noi, „urmărită informativ pentru relaţii cu cetăţeni străini cu poziţie ostilă ţării noastre"[3]. Este singura indicată în mod special şi probabil că referinţe la relaţia noastră se găsesc mai ales în dosarul ei. S-a implicat activ în evenimentele de la Revoluţia din 1989 de la Timişoara şi apoi a emigrat în Statele Unite. În timpul cât am fost colege, cel puţin o dată, a fost anchetată de Securitate, chiar în incinta Universităţii. Ştiu acest lucru pentru că m-a informat ea însăşi de neplăcutul eveniment, rugându-mă să o aştept la serviciu, ca să mă asigur că va ieşi teafără de la ancheta la care a fost supusă.

Aş mai adăuga interesul sporit al Securităţii, în anii 1980, pentru relaţiile cu străinii, nu doar cei urmăriţi, la rândul lor, pentru „poziţii ostile", ci şi a străinului în general. O lege din anii 1970 interzicea relaţiile cu străinii[4], care trebuiau aduse la cunoştinţa Miliţiei, mai

1. Dată când s-a decis încetarea verificării fără a se deschide dosar de urmărire, dar transmiţându-se la partid concluziile cercetării – A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 2742, ff. 33-34.
2. Cineva a adăugat, cu un pix de altă culoare, pe pagina semnată de lt.-maj. Galea M., menţiunea „are un cumnat stabilit ilegal în Suedia", fapt ce se întâmplase în anul anterior. *Ibidem*, f. 1.
3. *Ibidem*, f. 5.
4. „Puţin mi-a păsat de legea aia 23/'71 mai ales că aia se referea la cadru organizat. Relaţii neoficiale nu spunea că nu ai voie să ai. Plus că în Constituţie era scris clar : «Violarea corespondenţei, interceptarea telefoanelor, violarea domiciliului sunt fapte anticonstituţionale». În realitate nu era aşa" – Interviu cu Nicolae Drăgulănescu, inginer şi profesor universitar, realizat de Liviu Burlacu la 2.02.2009,

ales în cazul în care străinul era găzduit în locuinţa ta. Preferam să evităm astfel de situaţii, pentru a nu fi puşi să dăm declaraţii sau să fim acuzaţi că nu le-am dat. În nota care încheie verificarea mea[1] din 1989 se reţine ca element incriminator faptul că eu şi soţul meu întreţinem „relaţii neoficiale [! – n.n.] cu persoane din străinătate şi avem legături cu Biblioteca franceză din Bucureşti”.

Biblioteca franceză funcţiona la Bucureşti pe bulevardul Dacia, ca şi acum, şi nu era un secret pentru nimeni faptul că o frecventam, din moment ce exista o cartotecă de înscriere, iar personalul bibliotecii era, desigur, „infiltrat”. Exista o interdicţie formală de a frecventa biblioteca (respectată de cei care se lăsaseră intimidaţi de ea), dar cum, conform regulilor, ne informasem decanul de acest lucru, ne credeam în deplină legalitate. Astfel de locuri – vezi şi mărturia lui Caius Dobrescu despre Biblioteca americană sau a lui Nicolae Drăgulănescu despre Biblioteca franceză din Bucureşti[2] – erau intens supravegheate şi consecinţa în cazul lui, student încă în perioada în care a fost supus anchetei Securităţii, a luat întorsături tragice.

Interdicţiile legate de bibliotecile străine, care erau, mai ales pentru intelectualii umanişti, aproape singura posibilitate de conectare la ce se publica în Occident, vizau pe de o parte limitarea accesului la informare, iar pe de alta, evitarea relaţiilor cu cetăţeni străini aflaţi în misiune diplomatică. Îmi amintesc că directoarea Bibliotecii franceze din acei ani, Jeannine Mazanaresse, cunoscând interdicţiile puse profesorilor, permitea înapoierea prin colet poştal a cărţilor împrumutate (locuiam deja în Timişoara), ceea ce era, desigur, un gest de curaj şi binevenit ajutor pentru acea perioadă.

Legătura cu străinii constituia un păcat major şi o obsesie pentru Securitate, fiind printre obiectivele de primă importanţă. Se viza crearea unui fel de tampon informaţional, atât în ce priveşte circulaţia informaţiilor interne spre exterior, cât şi în sens invers. „Neamestecul în treburile interne” era ponciful politicii externe a României în perioada respectivă, iar Securitatea trebuia să vegheze ca informaţiile privitoare la ce se întâmpla în România în ultimele două decenii ale guvernării lui Ceauşescu să nu ajungă la urechile străinilor. „Să nu-ţi vorbeşti ţara de rău” era sfatul-ameninţare ce se dădea celor cărora li se elibera un paşaport sau plecau în vreo misiune peste hotare. În cazuri ca acela citat de Denisa Budeanu la finalul studiului ei despre controlul corespondenţei, măsurile erau drastice.

Un grup de adolescenţi din Brăila se adresează lui Cornel Chiriac, redactor al emisiunii muzicale de la „Europa Liberă”, în termenii următori :

> Acum însă, după vestita dată[3] de 7.07.1971, dată ce va rămâne ca o zi de doliu în calendar, viaţa tinerilor din România s-a înrăutăţit şi mai mult.

---

publicat în Virgiliu Ţârău (coord.), *Învăţând istoria prin experienţele trecutului. Cetăţeni obişnuiţi supravegheaţi de Securitate în anii ’70-’80* (autori : Cristina Anisescu, Denisa Bodeanu, Liviu Burlacu, Daniela Iamandi, Cipriana Moisa, Adelina Ştefan), C.N.S.A.S., Bucureşti, 2009 (volum citat în continuare ca *Reader*), p. 79 în exemplarul de semnal al acestui volum (în continuare citez după tirajul ulterior). Autoarea studiului despre „Controlul şi cenzura secretă a corespondenţei”, Denisa Bodeanu, spune clar : „Din anii ’70-’80 era controlată întreaga corespondenţă – cărţi poştale, scrisori, telegrame, pachete – a cetăţenilor români cu străinii, corespondenţa persoanelor urmărite şi a informatorilor – pentru verificarea loialităţii acestora – dar şi corespondenţa «suspectă» care putea conţine scrisori de protest, manifeste şi memorii adresate persoanelor cu funcţii importante în aparatul de partid şi din stat” (*Reader*, pp. 93-94).

1. A.C.N.S.A.S., loc. cit., f. 32.
2. *Reader*, p. 112, respectiv pp. 41-42.
3. Este vorba de aşa-numitele Teze din iulie 1971, prin care Nicolae Ceauşescu şi-a întărit politica de control ideologic şi a relansat cultul propriei personalităţi.

> S-au „dus” bărbile şi pletele tinerilor, s-a „dus” muzica pop, beat sau cea progresivă. S-au dus „Toate”. Dar câte ceva tot a rămas : cozile la carne şi în general la „Alimentare” fac viaţa tristă. Oare de ce atâţia şi atâţia români, care au ocazia să plece într-o ţară capitalistă, pleacă fără să se mai uite înapoi. De bine ? Cu siguranţă că nu. Dar cine are curajul să se ridice şi să strige aceste adevăruri ? Nimeni ! Căci cum „ai dat puţin din aripi” cum te-au şi înhăţat. Şi se abat apoi asupră-ţi pumnii şi bastoanele sticleţilor. Care încearcă pe aceste căi să te facă să gândeşti „ca un adevărat comunist”. Dar, de obicei, zicem ca „ei” şi facem ca noi. Şi singura cale ce ne rămâne de făcut pentru a ne uşura, a ne destăinui şi noi, a ne descărca sufletul, este de a-ţi scrie ţie dragă Cornele. Tu ai fost şi eşti pentru noi un al doilea părinte. În vorbele tale, în emisiunile tale, vedem o viaţă mai liberă, mai frumoasă, o viaţă să-ţi placă să o trăieşti. Aşa că, lasă-ne dragă Cornele să-ţi mulţumim din tot sufletul pentru cele ce ai făcut, ce faci şi ce vei face pentru noi ; Noi = tineretul României[1].

Vedem din scrisoarea tânărului din Brăila cum se conturează la începutul anilor 1970 şi chipul unui „străin din interior” : „are plete”, „poartă barbă”, ascultă „Europa Liberă” sau alte posturi străine, ascultă muzică pop, rock, beat sau progresivă, este tânăr revoltat şi a învăţat deja că tehnica *double bind* este o soluţie pentru a nu fi „înhăţat” de Securitate sau Miliţie. Regăsim şi dihotomia „noi” – „ei” ce caracterizează atât discursul celor care rememorează trecutul, percepându-se ca victime ale puterii, cât şi pe al celor care se percep ca opozanţi ai acesteia. Odată stabilită, frontiera devine sursă de diferenţiere şi de negociere a unor imagini reciproce care dau seamă de felul în care se constituie raporturile cu autoritatea în diversele ei forme.

Faptul că cei de mai sus aparţin unui grup, chiar şi muzical, este un factor agravant în ochii Securităţii.

Circumstanţele în care scriitorul Caius Dobrescu a intrat în atenţia Securităţii e asemănător :

> Eu am fost student între ’84 şi ’88 la Facultatea de Litere-Filologie, cum se numea pe atunci, la română-engleză, şi locuiam ca student în căminele Grozăveşti, cele de pe Cheiul Gârlii, cum le ştie toată lumea. Şi acolo, sigur, exista o comunicare cu prieteni, colegi, care stăteau şi ei în cămin şi veneau din zone diferite şi dinspre orizonturi diferite. Erau unii la istorie, la filosofie, şi noi ne-ntâlneam cu o oarecare regularitate în camera în care stăteau foştii mei colegi de liceu şi de preocupări literare încă de la Braşov (eu sunt braşovean, sunt născut în Braşov) şi am fost legat de un grup literar care s-a format acolo în 1982, cred. […] Ne întâlneam acolo şi mai povesteam. Stăteam de vorbă. Ori, documentele arată că de aici ar fi plecat interesul organelor, unde au sesizat că există o oarecare fermentare şi că ne strângem într-un loc şi că zona asta este cumva mai activă, probabil şi intelectual, eu ştiu, decât alte lucruri care se întâmplau în perimetrul de observaţie. Acum, e-adevărat, în acelaşi timp, eu mergeam cu regularitate la Cenaclul Universitas – acesta era Cenaclul Centrului Universitar Bucureşti care era condus de profesorul meu de-atunci şi colegul meu Mircea Martin[2].

În anii 1950, orice suspiciune de asociere pentru o acţiune în comun, care nu era programată de factorii puterii, putea duce la acuzaţia de participare la un „grup subversiv”. Preotul S.B. intră pentru prima oară în atenţia Securităţii în anul 1951, în urma sesizării sublocotenentului Ghiţoiu că „sub masca chefului se ţin în comună şedinţe subversive”. Urmarea, în acest caz, a fost „pătrunderea informativă a grupului de prieteni”, adică recrutarea ca informator a unuia

1. Fragment din scrisoarea adresată în 15 octombrie 1971 de un grup din „The Free Kings’ Club” lui Cornel Chiriac de la radio „Europa Liberă” (A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3032, vol. I, f. 21), *apud Reader*, p. 98.
2. *Reader*, p. 26.

dintre ei, „pe bază de material compromiţător”, adică prin constrângere şi şantaj, şi deschiderea unei acţiuni de verificare pentru fiecare în parte, deşi exista o cercetare anterioară a Securităţii (în urma unui denunţ făcut încă din 1948) ce dovedise netemeinicia acuzaţiilor de mai sus. În urma acţiunii de urmărire informativă, preotul este declarat „element duşmănos şi dăunător” şi, la 31 octombrie, se propune reţinerea lui[1]. Este luat imediat în vizor şi fratele său din Piteşti, ofiţer deblocat, care îl vizitează ocazional. Un an mai târziu se cer noi probe din care să rezulte activitatea duşmănoasă, „conform ordinului verbal al locot. de Securitate N. Pleşiţă”, care şi semnează documentul din 13 ianuarie 1953[2] după ce anterior, la 31 octombrie 1952, ceruse ca S.B. să fie trimis în colonie de muncă[3]. Informaţiile menite să fondeze o asemenea decizie sunt culese din alte anchete, de la martori, vecini din sat sau de la „surse”. Pe parcursul urmăririi din 1952, dar şi în 1963, de pildă, „sursele” dau informări aproape săptămânal : se întocmesc liste cu păcatele politice ale preotului, între care cel mai important este acela că speră într-o schimbare de regim, deci în căderea comuniştilor de la putere[4]. În 1963 se cere agenţilor să îi dea întâlniri urmăritului la fiecare 10 zile, iar numărul de informatori creşte. Ce risca preotul în anii 1950-1960 ? Să fie arestat sau trimis în lagăre de muncă forţată, dacă nu să dispară pur şi simplu.

Cum erau catalogate încercări ca aceea a tânărului din Brăila de a scrie, sub protecţia anonimatului, în 1971 postului de radio „Europa Liberă” ? Ofiţerul care decide măsurile de luat într-o astfel de situaţie traduce cele spuse în scrisoare astfel : tânărul „comentează tendenţios unele măsuri cu caracter educativ luate de conducerea de partid în cadrul îmbunătăţirii activităţii politico-ideologice”[5]. El cere compararea grafiei acestuia cu probele grafologice[6] aflate în baza de date a problemei Tineret şi cele din dosarul Eter (a se citi „Europa Liberă”) cu intenţia de a-l depista în eventualitatea că nu ar fi la prima încercare de acest tip. Depistarea ar trebui să fie urmată de punerea sub urmărire, desigur. În paralel se urmăreşte şi depistarea altor elevi care ascultă posturi de radio străine, ceea ce lărgeşte cercul urmăriţilor şi ne aduce aminte că, aşa cum s-a confirmat de către C.N.S.A.S., erau recrutaţi informatori şi dintre elevi[7].

Ascultarea de posturi de radio străine este şi în anii 1950, şi în 1970-1980 un fapt incriminant, care putea fi folosit şi ca şantaj pentru recrutarea de informatori.

Vedem din acest exemplu cum funcţionează mecanismul de fabricat vinovăţii, cum se lărgeşte, pornind de la simpla interceptare a unei scrisori, cercul suspecţilor şi deci potenţialul de supraveghere la nivel societal. El funcţionează pe principiul bulgărelui de zăpadă : pe traseul acestei supravegheri, mereu alţii şi alţii devin obiective ale urmăririi, ca să nu mai spunem că informatorii sunt la rândul lor urmăriţi pentru a se verifica „obiectivitatea” informaţiilor lor, gradul de sinceritate sau loialitate.

Legăturile persoanei urmărite cu anturajul ei profesional, social, electiv („cercul de relaţii”) a fost o preocupare constantă a Securităţii şi, adesea, printre sarcinile trasate de ofiţer „sursei” sale (adică informatorului) se află aceea de a analiza relaţiile „obiectivului”. Anturajul trebuie „pătruns” şi „destrămat”, prin agenţi de influenţă, mai ales când asocierea poate genera o acţiune în comun, „ostilă”. Dar nu numai astfel de acţiuni trebuie prevenite sau cercetate, ci şi comentariile pe care oamenii le fac, în ce împrejurări, mai ales dacă sunt

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 3032, vol. I, f. 65.
2. *Ibidem*, f. 60.
3. *Ibidem*, ff. 57-58. Document semnat împreună cu maiorul de Securitate Vistig.
4. *Ibidem*, ff. 53-54.
5. *Ibidem*, f. 76.
6. La dosarele de urmărire existau probe grafologice ale urmăritului.
7. *Cf*. Cristina Anisescu, „Informatorii Securităţii – de la recrutare, la abandon”, în *Reader*, pp. 57-58.

„defavorabile” la adresa conducerii de partid şi de stat sau a reprezentanţilor ei de pe diferite niveluri. Cum am văzut, acest tip de urmărire şi acţiune măreşte exponenţial numărul persoanelor luate în vizor şi ia aspecte paranoice. În cele patru dosare de urmărire ale preotului S.B. sunt note informative de la zeci de informatori. Cel mai constant şi mai răuvoitor de altfel, „Costică Marin”, îi este vecin şi e acceptat fără rezerve în casă : poate discuta deci şi îl poate provoca să spună tot felul de lucruri, în modul cel mai natural cu putinţă. Şi face acest lucru o perioadă lungă de timp, ca şi sursa „Saba Nicolae”, care merge până acolo încât, atunci când preotul era deja bătrân şi bolnav, consemnează acest lucru şi faptul că acestuia îi este frică de moarte. Este, desigur, şi un mod de a spune că duşmanul nu mai prezintă niciun pericol, poate informatorul însuşi a obosit să-şi denunţe consăteanul, dar şi o probă că, adesea, sentimentele cele mai intime ale oamenilor devin, cum observă o tânără cercetătoare de la C.N.S.A.S., Daniela Iamandi, proprietatea celor care primesc informaţiile : „era, în spiritul epocii, o «naţionalizare» a vieţii personale – proprietate «privată», care devenea «de stat» şi «avuţie în comun»”[1].

Un alt exemplu : în dosarul de urmărire al lui B.G. (n. 1926) găsim scrisori interceptate ale fiicei acestuia, B.M. (n. 1953). Ea îi scrie prietenului ei din Bucureşti[2] în anul 1972 şi primeşte de la acesta scrisori. Ofiţerul menţionează că este vorba de „un extras dintr-un material cu un conţinut de dragoste”, interesul reţinerii acestor pasaje dintr-o scrisoare fiind că tânăra se gândeşte din câte se pare la sinucidere, nemaisuportând diferitele abuzuri ale autorităţilor (printre care eliminarea a doi colegi, pe motiv că frecventau terasa „Flora” din Timişoara unde veneau şi străini, a altor colege pentru că aveau relaţii cu italieni etc.). Cu naivitatea celor 19 ani, tânăra doreşte să fie liberă, iar tânărul îi vorbeşte de posibilitatea eliberării spirituale[3]. Mai aflăm despre ei că sunt admiratori ai lui Jim Morrison, că simpatizează cu mişcarea hippy – aşa cum se întâmpla şi cu alţi tineri din această generaţie –, lucruri suficiente pentru a prezenta interes pentru Securitate, mai ales că tânărul era deja în atenţia unei direcţii centrale a Securităţii. O notă a unui informator care i-a fost coleg de liceu, precum şi o destul de lungă scrisoare de dragoste, ataşată în fotocopie, ne-o prezintă pe B.M. ca pe o tânără instruită, cu aplecări spre studiu şi activităţi artistice. Ca de atâtea ori, astfel de dosare aproximează portrete, mai mult sau mai puţin binevoitoare sau răuvoitoare, în funcţie de cel care informează şi de relaţiile sale cu urmăritul sau urmărita şi de perioada când are loc urmărirea. Ele deschid uneori imperceptibil, alteori mai pe larg, o fereastră spre lumea timpului trecut (în cazul de faţă, ce îşi scriau doi adolescenţi care se iubeau, care era universul lor de viaţă, cum îşi petreceau timpul liber, care era atmosfera din şcoală, din oraş – ceea ce în limbajul Securităţii s-ar traduce prin „starea de spirit” a celor ţinuţi sub supraveghere –, ce opinii şi gânduri aveau).

Cei care au publicat cărţi legate de citirea dosarului lor de urmărire şi au consemnat reacţiile pe care le-au avut când l-au citit nu se limitează la a corecta sau completa informaţiile conţinute în el. Scriitorul Bujor Nedelcovici vorbeşte despre sentimentele şi gândurile pe care i le-a provocat descoperirea în dosar a unei scrisori-jurnal de nouă pagini[4], pe care încercase în anul 1981 să o expedieze unei prietene din Franţa prin intermediul prietenului său Nicolae

1. *Ibidem*, p. 71.
2. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 161787, ff. 68-81.
3. *Ibidem*, f. 68.
4. Cum spune autorul scrisorii : „o informam [pe prietena sa – *n.n.*] de cele mai mici amănunte din viaţa mea, relaţiile cu oficialităţile, prietenii din ţară şi de la Paris şi detalii din viaţa sentimentală şi intimă” – Bujor Nedelcovici, „Tigrul de hârtie. Eu, Nica şi Securitatea”, în *Opere complete*, vol. VII, Editura Alfa, Bucureşti, 2008, p. 255.

Manolescu. Scrisoarea fusese descoperită şi confiscată, împreună cu alte documente şi fotografii, la controlul făcut la trecerea frontierei, ceea ce B.N. aflase deja, când prietenul său N.M. se întorsese de la Paris. După 21 de ani regăseşte scrisoarea confiscată în dosarul de urmărire şi notează reacţia sa :

> Înfiorat, cutremurat, revoltat… un strigăt tăcut până la Dumnezeu […] S-au strecurat pe furiş şi prin furt „hoţii de suflete” în cele mai intime stări de angoasă şi sfâşiere spirituală.

I se pare că în ţara în care o scrisoare personală a fost citită de mai mulţi vameşi, ofiţeri şi generali sunt toate motivele să nu doreşti nici să rămâi, nici să te întorci. Scriitorul a emigrat în Franţa în 1989.

Am întâlnit persoane urmărite în anii 1970-1980 care, după ce şi-au văzut dosarele, nu au vrut să facă publice numele celor care au scris uneori zeci de note informative despre ele, pe motiv că au scris de bine. Atunci când urmărirea nu a avut consecinţe considerate retrospectiv grave, fosta victimă a urmăririi încearcă chiar un sentiment de recunoştinţă faţă de cel care o turna – coleg, prieten, vecin etc. –, pentru că a încercat să o protejeze, în loc să îi agraveze situaţia. Alţii au un sentiment de jenă în a divulga numele informatorului pentru a nu face la rândul lor un soi de denunţ public. Alteori, oamenii încearcă sentimente de vinovăţie pentru că nu au fost destul de vigilenţi, s-au livrat orbeşte sau nu s-au dovedit suficient de selectivi în prietenii. Râsul amar (a face, cu o expresie românească, haz de necaz), ironia şi chiar „băşcălia” sunt şi ele reacţii des întâlnite (vezi *infra*), după cum nu lipsesc nici revolta, dezamăgirile, cum am văzut.

Pentru pregătirea acestui studiu am parcurs două mărturii scrise : una – *Tigrul de hârtie. Eu, Nica şi Securitatea* – aparţinându-i scriitorului Bujor Nedelcovici, cealaltă – jurnalistului (fost redactor la revista *Cinema* din Bucureşti şi apoi la postul de radio „Europa Liberă”) Neculai C. Munteanu[1]. Confruntarea cu propriul dosar, relatată în scris, este prilej de radiografiere a dezbaterilor interioare pe care cel implicat ca „obiectiv” în urmărire le traversează, intrând în dialog nu doar cu trecutul personal revizitat, ci şi cu reacţiile pe care societatea le are faţă de această revizitare.

După cum se vede din acest gen de texte, dar şi din ce am citat din interviurile luate unor persoane care şi-au văzut dosarul de urmărire, publicate în *Reader*, cele notate de Securitate devin obiect de reconstituire, de explorare a inexactităţilor şi a golurilor propriei memorii, de corectări ale însemnărilor „surselor” sau ofiţerilor, de completare cu detalii, care ne ajută să înţelegem mai bine contextul în care s-au petrecut lucrurile. Nu numai că altfel unele fapte ne sunt ininteligibile, dar trecutul chiar poate deveni „o ţară străină” – cum spune D. Löwenthal, pentru cine nu e familiarizat cu rolul pe care îl juca Securitatea în sistemul puterii, pentru cine nu cunoaşte metodele ei de lucru în diferite perioade, obsesiile ei, născute din ideologia partidului pe care îl slujeşte. Uneori, cum am văzut, chiar limbajul în care faptele sunt definite şi adesea predefinite ne îngreunează accesul la înţelegerea lor, ca să nu mai vorbim de măsura în care depersonalizarea în documentele Securităţii a celui urmărit, transformarea lui în „obiectiv” sau „element”, ni-l înstrăinează din punct de vedere uman.

1. Neculai Constantin Munteanu, *Ultimii şapte ani de-acasă. Un ziarist în dosarele Securităţii*, ediţie îngrijită şi adnotată de Doina Jela, Curtea Veche, Bucureşti, 2007.

Lumea din dosare. Urmăritori şi urmăriţi

O breşă în acest sistem alienant este creată uneori chiar de notele unor informatori, care conţin relatări extrem de concrete despre viaţa celui urmărit : ne permit să reconstituim ocupaţiile sale zilnice, cu micile şi marile ei evenimente.

Îl vedem pe preotul S.B., de pildă, mergând la biserica pe care o slujeşte, organizând un cor bisericesc cu tinerii din sat (în timp ce partidul se plânge că i-a luat de la căminul cultural), reparând gardul cimitirului, cosind iarba din curtea bisericii, comentând ce se mai întâmplă la G.A.C. sau la conducerea Sfatului Popular, traversând Poiana Târgului, stând de vorbă cu un vecin (din păcate, informator instruit să îl provoace la un anumit gen de discuţii) cu care comentează ce mai este nou în politica internaţională (de la moartea lui John F. Kennedy până la vizita lui Nixon în România, de la vizitele lui Ceauşescu prin lume[1] la confruntările dintre ruşi şi americani în timpul Războiului Rece etc.) sau în politica internă. Este nemulţumit de felul cum funcţionează magazinul din sat, de absenţa pâinii, de tot felul de abuzuri pe care le observă. Merge la Piteşti la întâlnirile cu ceilalţi preoţi din episcopie (dintre care cel puţin doi informează despre ce au discutat cu el), scoate pomii din terenul pe care e obligat să îl dea pentru comasare[2], pleacă la băi pentru că este bolnav de reumatism şi e mulţumit de tratamentul care i se aplică, îl ajută pe unul dintre fiii săi să-şi ia maşină mică („de lux" – spune „sursa"). E preocupat de gradul în care oamenii frecventează biserica, comentează defavorabil măsura de a se lucra duminica şi în perioada marilor sărbători religioase, în contextul în care de Paşte se produce un accident la Combinatul petrochimic de la Piteşti (accident pe care preotul îl atribuie pedepsei divine, rezultat al lipsei de credinţă a oamenilor şi al politicii ateiste duse de partid). Este preocupat de cât câştigă şi de soarta copiilor lui pe care în anii 1950 trebuie să îi întreţină la şcoli şi facultăţi, pentru a fi mai târziu, în anii 1980, mulţumit că au ajuns „oameni mari", apreciaţi de societate.

Toate aceste detalii extrase din notele informative sunt identificabile cronologic datorită frecvenţei cu care „sursele" informează şi sunt pentru cel care le citeşte o ocazie de a-şi aminti lucruri similare sau altele care ţin de experienţa lui personală. Sunt un prilej de reflecţie asupra gradului în care viaţa şi timpul nostru erau controlate, dar conturează şi evoluţia celui urmărit, felul în care el se raportează în timp la regim sau face anamneza propriei vieţi.

Până în anii 1970, S.B. este mereu nemulţumit de regim şi mai ales de reprezentanţii săi locali, comentează foarte critic deciziile politice ale partidului şi este, din punctul de vedere al Securităţii, o persoană foarte recalcitrantă şi periculoasă nu doar prin trecutul ei, ci şi în măsura în care, până prin 1979, când se pensionează, este şi foarte influentă în sat.

Timpul trece şi, îmbătrânind, S.B. devine ceva mai îngăduitor, chiar dacă nu uită teroarea anilor 1950. În 8 iulie 1973, informatorul „Ion Dobre" relatează întâlnirea sa cu preotul

1. Vizita făcută de Ceauşescu în Argentina îl face să comenteze, la provocarea informatorului, în 21 martie 1974, că Argentina „e o ţară bogată şi cu oameni foarte respectuoşi, nu ca la noi. Ai văzut [spune el «sursei» – n.n.] ce animale grase sunt acolo, nu ca la noi la C.A.P., care în fiecare primăvară mor şi [sau – n.n.] sunt sculate cu pârghia de jos".

2. Astfel de comasări ale terenurilor erau de fapt confiscări mascate de proprietăţi pentru a pregăti colectivizarea sau, mai târziu, pentru a mări suprafaţa cultivabilă a C.A.P. În ultimii ani ai regimului Ceauşescu se vorbea de „redarea unor terenuri către agricultură", inclusiv a unor livezi care erau transformate în terenuri pentru cultivarea cerealelor (indiferent de cât erau sau nu de adecvate pentru acest lucru) sau a straturilor de flori din faţa blocurilor de locuinţe, transformate la comandă în spaţii de cultivat legume.

proaspăt întors de la băi, pe care îl întreabă cum se simte după tratament, şi redă astfel răspunsul acestuia :

> Mă simt puţin mai bine ; datorită comuniştilor sunt bolnav astăzi, fiindcă stăteam ascuns prin pădure, nemâncat şi plouat, cu frică că mă vor prinde, iar noaptea dormeam prin casele oamenilor delături [de alături – n.n.], că dacă mă prindeau când mă căutau să mă ridice, astăzi numai eram în viaţă [aluzie la anii 1950-1960, vezi mai sus – n.n.] şi acum sufăr [de pe urma celor întâmplate atunci – n.n.][1].

Un an mai târziu (25 martie 1974), în dialogul cu aceeaşi sursă, preotul vorbeşte din nou despre acel trecut în care „era foarte greu, ne fugăreau, ne-a făcut chiaburi, ne-a pus impozite mari"[2]. De această dată, informatorul (sursa) nu se mulţumeşte să îl provoace, ci încearcă să-l şi influenţeze :

> Sursa a spus : dar acum trebuie să le uităm şi să trecem cu vederea ce a fost. Spunea S.B. da, acum se trăieşte mai bine, dar ne-au doborât necazurile din trecut şi mai este şi acum câte un necaz, fiindcă nu mai este ca în trecut, când eram preot respectat în comună, acum nu zice nimeni că avem popă în comună, ne ducem la biserică şi facem slujba numai cu circa 5-6 oameni şi circa 15 femei[3].

În sfârşit, în anul 1980, cu câteva luni înainte de moarte, mai mulţi informatori („Relu Radu", „Vrabie", „Nicu Ioan") semnalează sergentului major de Miliţie din Davideşti, Neagoe Achim, că preotul a fost bolnav şi internat în spital, nu are manifestări duşmănoase, ba chiar îl laudă pe tov. Ceauşescu că luptă pentru pace în lume prin vizitele pe care le face în alte ţări. Sursele mai menţionează că, în ceea ce îl priveşte pe S.B., acesta nu face vizite la alte persoane şi nici nu este vizitat[4]. Sergentul de Miliţie recomandă să fie observat, totuşi, în continuare în legătură cu aceste „aspecte".

Cam la fel se încheie şi urmărirea lui Pascu Ioan zis Bacon, din Vişeul de Jos (Maramureş), în 1986. Născut în 1905, este luat în evidenţa Securităţii în iulie 1962, pentru că a fost membru P.N.Ţ. (între anii 1934 şi 1936). Este semnalat cu atitudini ostile la adresa C.A.P., pentru ca în anul 1985, cu câteva luni înainte de deces, sursele să relateze la unison că este bătrân şi slab, nu poate să se deplaseze de la domiciliu, nu este vizitat de alte persoane străine, în afară de rudele sale (*sic!*)[5].

În alt capăt de ţară, la Comloşu Mare, lucrurile evoluează similar. Dacă sursa „Văduva" semnalează în 1975 că S.Gh. este „mereu nemulţumit de realizările noastre", în 1978 sursa „Nelu" declară că S.Gh. „nu se mai ocupă de politică sau să denigreze politica partidului"[6], în schimb se ocupă de grădină şi de creşterea nepotului, în 1982 „nu mai frecventează biserica, locul de întâlnire unde discuta diferite probleme"[7], „e bolnăvicios, suferind de astm bronşic, nu mai prea iese în comună, spunând că îi e dor să mai vorbească cu cineva". Sursa, medic veterinar venit să trateze porcul bolnav, spune că S.Gh. „nu s-a lăsat atras în discuţii politice, chiar dacă el a căutat să îl atragă înspre astfel de discuţii"[8], după cum fusese instruit.

---

1. *Ibidem*.
2. *Ibidem*, f. 39.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*, ff. 2-5.
5. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 72446, vol. I şi II, f. 5.
6. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 4973, vol. III, f. 13.
7. După denunţul unei discuţii la ieşirea de la slujbă cu câţiva consăteni, în faţa bisericii, fusese reţinut şi condamnat pentru uneltire, împreună cu cei cu care discutase.
8. A.C.N.S.A.S., loc. cit., ff. 7, 9.

Parcurgerea dosarelor unor astfel de persoane urmărite pe parcursul a lungi perioade din viaţa lor ne permite să vedem care sunt efectele acţiunii informative asupra celor care devin „obiective”, cedările treptate şi chiar felul în care se lasă parcă „modelate” de ea, uneori poate din teamă, alteori din prudenţă, din oboseală sau lehamite, din atâtea alte motive pe care ni le putem doar imagina.

În absenţa unor informaţii care să „documenteze” ostilitatea celui urmărit, informatorii sunt dirijaţi de obicei, în anii 1980, şi spre alte „obiective” sau probleme cum ar fi : furturi de pe câmp sau de la C.A.P., persoane „suspecte de evaziune” (din context se înţelege că ar fi vorba de cei care intenţionează să părăsească ţara şi nu de vreo evaziune fiscală), neglijenţe în serviciu, aspecte negative din agricultură – altădată taxate drept „zvonuri răuvoitoare” sau chiar ca „manifestări duşmănoase”. Mai prezintă interes în 1980 dacă sunt persoane care intenţionează să nu se prezinte la vot, ce persoane strâng material lemnos fără forme legale de pe râul Argeşel, dacă se sacrifică pe ascuns animale în sat, ce spune urmăritul despre vizita conducerii de partid prin judeţele ţării şi prin alte state pentru a cunoaşte „poziţia sa actuală” faţă de aceste chestiuni. Când S.B. nu mai ieşea din casă, fiind bolnav, „sursa”, care încă îl vizitează, este îndrumată de miliţianul din sat, cel care primeşte notele ei informative, să vadă dacă preotul deţine sau nu la domiciliul său „cărţi ce fac obiectul patrimoniului naţional cultural”[1].

Dar, în orice loc s-ar afla şi orice vârstă ar avea „obiectivul”, indicaţia de a urmări dacă acesta are sau nu legături cu persoane străine, de cine este vizitat şi cu cine discută, dacă corespondează cu persoane din străinătate este mereu reamintită informatorilor.

Este destul de greu să ne dăm seama în ce măsură „convertirea” chiar şi parţială a foştilor opozanţi virtuali sau reali ai regimului este sinceră sau pur şi simplu ei au devenit mai prudenţi în ce spun ori dacă informatorii înfrumuseţează lucrurile, încercând să-i protejeze.

Avem informatori de toate felurile – unii mai blânzi şi împăciuitori, alţii ultrazeloşi sau chiar mânaţi de dorinţa de a face rău şi de a relata şi interpreta faptele astfel încât ele să incrimineze, să se potrivească cu ceea ce vrea Securitatea să audă. Sunt unii la care sesizăm ură şi invidie, alţii care dau dovadă de multă prostie sau doar de naivitate (dacă nu cumva o mimează !), alţii care fac din exerciţiul turnătoriei o pasiune aproape perversă. Avem în faţă un adevărat repertoriu al slăbiciunilor umane, în latura lor oarecum abisală. Unii informatori au talentul de a relata faptele gradat, plasând la sfârşit, ca un efect de surpriză, argumentele incriminatoare, chiar dacă ele sunt uneori bazate doar pe o simplă supoziţie. Tonul obiectivat al sursei care face o scurtă istorie a proprietăţilor (constând în păduri) din cele două sate învecinate, Davideşti şi Conţeşti – într-un stil asemănător cu descrierile din ghidurile turistice sau din monografii –, pregăteşte, ca şi introducerea târzie în scenă a „obiectivului” S.B., lovitura de teatru din final : deducţia că preotul ar fi proprietar de aur. Informatorul „Manea I.” aruncă astfel în joc un nou motiv de urmărire, sursă de alte necazuri pentru preot.

Nu întotdeauna putem şti în ce măsură evoluţia persoanei supravegheate poate fi legată direct de efectele acţiunii de urmărire şi influenţare. Este însă destul de limpede că atmosfera generală întreţinută de Securitate, bazată pe neîncredere, frică şi suspiciune, a influenţat modul în care oamenii au trăit şi trăiesc astăzi, felul în care ei s-au raportat şi se raportează la ceilalţi din comunitatea lor, din societatea care i-a modelat cu sau fără voia lor. Mai mult decât atât, Securitatea a legitimat actul delaţiunii, trădarea prietenului ca în nota informativă a sursei „Moisescu Oprea” din 12.03.1982 privind intenţiile prietenului său de a emigra[2], sau

1. A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 157123, vol. IV, f. 6.
2. *Reader*, pp. 60-61. Textul este extras de Cristina Anisescu din A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar 6156, vol. I, f. 88. Intenţia de a emigra nu era decât rareori împărtăşită cuiva, exceptând doar, foarte

încălcarea principiului ospitalităţii şi gratitudinii, ca în cazul celor care informau în legătură cu gazdele lor din străinătate, amici sau cunoştinţe care le ofereau masă şi casă[1]. Resentimentele, minciuna, simularea sau disimularea adevărului se adaugă acestui tablou al atitudinilor care fundamentează societatea aşa cum o construieşte instrumentarea urmăririi de către Securitate.

Pe de altă parte, ne sunt semnalate din partea celor mai curajoşi acte de autocenzură, limitele între care se putea manifesta curajul lor (*cf.* mărturia lui Caius Dobrescu din *Reader*), puterea de a-i ironiza pe cei care îi ascultau sau urmăreau. Râsul a fost întotdeauna, în mijlocul terorii, o armă eficientă şi a avut un rol eliberator. Doar că, odată intrat în colimatorul Securităţii, el îţi cam îngheţa pe buze. Caius Dobrescu relatează că, la un moment dat, el şi colegii lui de cămin şi-au dat seama că sunt supravegheaţi, întrucât doi dintre ei au fost mutaţi brusc în altă cameră. După ce o vreme s-au cenzurat, au început din inconştienţă, cum spune Caius Dobrescu, să facă glume cu cei care îi ascultau :

> Îi asociam şi pe tovarăşii care ne ascultau la glumele noastre, le transmiteam mesaje. Şi totul a început de la momentul în care Sorin era o dată singur în cameră şi dârdâia de frig şi ne-a povestit cum s-a sculat brusc şi a zis : „Ţin să mulţumesc şi pe această cale partidului, personal tovarăşului Nicolae Ceauşescu pentru minunatele condiţii pe care ni le-a creat". După ce ne-a povestit asta ne-am amuzat aşa de tare, că nu ne-am mai cenzurat. Poate asta i-o fi şi supărat, că am făcut mişto de ei şi i-am inclus în familia noastră. Erau de-ai casei cumva, ştiţi, te obişnuieşti, aşa, la modul caragialesc cu... Se pare că nu le-a plăcut gluma totuşi ! [2].

Lucrul acesta aveau să îl constate Caius Dobrescu şi colegii săi în ancheta extrem de dură la care au fost supuşi[3]. Încercând să refacă circumstanţele acestei anchete, Caius Dobrescu îşi aminteşte :

> La un moment dat, mi-amintesc că m-alergau pe-acolo prin biroul ăla şi mă loveau cu bastonul cât puteau. În faţa unei mari hărţi a României, a Republicii Socialiste România, pe fundalul ăsta se desfăşura acţiunea. Bun, nu pot să spun că m-au torturat, Doamne fereşte, ştim prin ce-au trecut, prin ce chestii sinistre au trecut oamenii în anii '50. Deci nu, faţă de torturile de atunci asta poate părea o joacă. Dar, vă asigur, că dinăuntru era extrem de ciudat şi de traumatizant, mai ales că nu ştiai unde se va opri chestia asta[4].

Putem detecta şi face un inventar complet al comportamentelor şi atitudinilor umane ce caracterizează epoca la care fac referinţă documentele din dosare, explorând reacţiile celor care sunt legaţi între ei ca victimă şi torţionar, anchetator şi anchetat. Cazul celui care supraveghează, fiind la rândul lui supravegheat, nu este singular şi nu de puţine ori putem observa distorsiuni de comunicare sau animozităţi între persoanele de pe diferitele niveluri ale instituţiei Securităţii sau între acestea şi partid.

Ultimul lucru pe care aş încerca să îl mai subliniez este că, de la un punct încolo, după ce a depăşit faza terorismului de stat, Securitatea se teme ea însăşi de ce ar putea afla

---

rar, prietenii cei mai apropiaţi. De obicei însă era ţinută secretă până la primirea paşaportului sau chiar până la plecarea din ţară.

1. De pildă, cazul colaboratorului Popescu Romeo, care face acest lucru ca urmare a unei vizite în Italia, Elveţia, R.F.G., aducând în vizorul potenţial al Securităţii persoane din străinătate emigrate din România sau străini care la o adică puteau fi şantajaţi cu ce se afla despre ei (A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. 161787, ff. 1-11).
2. *Reader*, p. 85.
3. *Ibidem*, pp. 125-127.
4. *Ibidem*, p. 126.

„conducerea de partid" – adică Ceauşescu şi soţia sa – din documentele pe care le furnizează şi începe să supună informaţiile unui proces de retuşare. Realităţile descrise sunt trecute printr-un soi de eufemizare („coafarea realităţii"). De pildă, revolta de la Braşov apare în documentele Securităţii ca „acţiune huliganică" – anticipând ceea ce Ceauşescu însuşi va spune în decembrie 1989 despre revolta timişorenilor – sau, şi mai vag, ca una „anarho-contestatară".

Mărturia scriitorului Caius Dobrescu, anchetat în august 1988, dezvăluie şi ea un episod aproape comic, dacă nu ar fi fost presiunea imensă şi brutalitatea cu care se desfăşurau „ostilităţile" în timpul interogatoriului :

> La un moment dat, fiindcă era clar că trebuia să-i recunosc ceva… şi-atuncea am recunoscut : da, că l-am înjurat pe Ceauşescu. Nu, n-aveai voie, […] nu puteai să declari că „L-am înjurat pe Nicolae Ceauşescu" […] trebuia să foloseşti formula : „Am proferat insulte sau nu ştiu ce la adresa conducerii de partid sau conducerii statului" sau aşa ceva[1].

În acelaşi sens, mi-a atras atenţia şi o sinteză a unităţii speciale „T" cu privire la controlarea în perioada 1.01.1986-15.04.1987[2] a transmiterii unor mesaje şi informaţii în străinătate, din care numai cine cunoaşte contextul anilor 1980 înţelege la ce se face aluzie. Documentul consemnează :

> A fost supravegheată activitatea a peste 4.520 cetăţeni străini cazaţi în spaţii hoteliere, rezultând circa 5.200 note cu informaţii, fiind depistate persoane, în special ziarişti, cu preocupări de a culege informaţii privitoare la aspecte ale vieţii sociale, politice, culturale din ţara noastră, privind aprovizionarea [a se citi : lipsa alimentelor şi dificultatea de a le obţine], construcţiile [suntem în perioada demolărilor ceauşiste !], sediile aparţinând cultelor [adică bisericile şi ele masiv demolate] etc., pentru a le interpreta tendenţios, în cadrul propagandei anticomuniste, antiromâneşti sau de a contacta persoane autohtone cu concepţii reacţionare sau specialişti în arhitectură, tehnică, în vederea alimentării acestei propagande duşmănoase.

Textul de mai sus este suficient de edificator pentru un fel de dezvăluire-acoperire, menită să mascheze gravitatea situaţiei, evitând să spună lucrurilor pe nume. El arată amploarea urmăririi şi punctele vulnerabile ale politicii partidului din perioada 1986-1987, la care se face aluzie cu prudenţă, pentru a fi puse apoi, ca întotdeauna, în seama unei „propagande duşmănoase", venite, cum se putea altfel, din partea unor străini şi a unor autohtoni „cu concepţii reacţionare".

Repertoriul variat al emoţiilor care îl încearcă pe cel care şi-a văzut dosarul – corecţiile pe care trebuie să le aducă propriului trecut, raţionalizările pe care le face uneori, transformându-se el însuşi în detectiv pentru a da faptelor o oarecare coerenţă – pune în mişcare un eşafodaj de argumente care ne familiarizează trepat cu grila de valori cu care operează cel în cauză, dar şi cu felul cum societatea în care a trăit l-a modelat.

Îmi amintesc că, făcând o cercetare pe tema colectivizării într-un sat de munte din Banat, am început prin a mă documenta la o arhivă regională, în care, în debandada de după 1989, se rătăciseră două dosare de urmărire din timpul colectivizării (1962) din chiar satul cu pricina. Sentimentul pe care l-am avut când am parcurs voluminoasele dosare, cu rapoarte săptămânale asupra celor supravegheaţi, a fost unul de frică iraţională şi de vinovăţie, ca şi cum aveam acces la un lucru interzis. După prima zi de lectură începusem să cunosc o serie de „personaje" din sat, pe care, în zilele următoare, aveam să le întâlnesc în carne şi oase şi să discut cu ele despre perioada frământată când se făcuse colectivizarea.

1. *Ibidem*, p. 127
2. *Ibidem*, p. 82.

Unii dintre interlocutorii mei fuseseră anchetaţi de Securitate în acest context şi obligaţi să semneze angajamente că nu vor spune nimănui despre ancheta la care fuseseră supuşi. După 40 de ani de la aceste evenimente şi la paisprezece de la Revoluţia din 1989, autocenzura sau frica erau încă atât de mari, încât, cu excepţia unei femei care mi-a relatat mai amănunţit episodul anchetării sale, niciunul dintre ceilalţi şapte interlocutori nu a avut curajul să pomenească despre ele. Nici de partea informatorilor nu a existat mai multă disponibilitate, ceea ce într-un fel este mai uşor de înţeles.

În percepţia legăturilor, chiar şi nedorite, cu Securitatea, la multe persoane există un sentiment de jenă, de stânjeneală, ca şi cum ar fi vorba despre ceva ce trebuie ascuns, ca într-un proces de contaminare cu o boală periculoasă. Să intervină aici chiar sentimentul scotocirii prin cele mai intime resorturi ale propriului trecut, când individul a avut de înfruntat umilinţa, frica sau propria conştiinţă, confruntându-se cu alegeri uneori greu de făcut, cum ar fi aceea de a spune adevărul, a se exprima liber sau a-şi apăra propria piele ? Oricare ar fi explicaţiile unor reacţii sau emoţii de genul celor amintite mai sus, de îndată ce documentul închis în dosarele Securităţii intră în circuitul anamnezei personale, el se reanimă, într-un anumit fel. Procesul de mortificare pe care îl suferă viaţa celui urmărit, la intersecţia imaginilor uneori contradictorii sau ambigue pe care le livrează despre el suita de informatori şi de lucrători ai Securităţii sau Miliţiei, se vede compensat în rememorare de dorinţa de a înţelege, de a ierta, de a se putea elibera de acest trecut sau, dimpotrivă, neputinţa de a scăpa de el. Repertoriul acestor atitudini şi sentimente merită explorat şi comentat mai pe larg, pentru că ele sunt cele care restituie o dimensiune umană faptelor înregistrate în dosare cu scopul de „a documenta” o acuzaţie sau a justifica o pedeapsă.

Uneori chiar prezentul ne indică o cheie pentru a citi trecutul şi a înţelege de ce suntem prizonierii lui sau gradul în care ne putem elibera de el. Ura sau suspiciunea faţă de străin, de pildă, cultivate cu sârg pe toate canalele de propagandă, s-a tradus în anii 1990 prin anatemizarea „celor care n-au mâncat salam cu soia”. Era un alt mod de a-i numi şi defini pe cei care au „fugit din ţară” în anii 1980, pe cei plecaţi în exil sau pe aşa-zişii „transfugi”, trataţi în perioada ceauşistă ca nişte „trădători” sau „vânzători de ţară”. Imaginea creată de comunism asupra străinilor (americani, englezi, oricum vestici) care „exploatau bogăţiile ţării” „înainte de 1944” şi-a găsit un ecou în sloganul „Nu ne vindem ţara ! ”, menit să stârnească opoziţia faţă de investiţiile străine. Urmărind şi alte sloganuri care au fost lansate în acea perioadă, putem vedea pas cu pas cum trecutul nostru foarte recent a fost şi este încă modelat de spaimele şi idiosincrasiile induse de aparatul represiv. Şi în acest fel suntem condiţionaţi de un trecut despre care am învăţat să spunem că „nu trece”, ca şi cum ar fi vorba despre o boală care s-a cronicizat.

Concluzii sau despre chipul Gorgonei

Există în cazul analizat aici, ca de altfel în orice rememorare, două planuri : pe de o parte, lumea din dosarele care consemnează la zi faptele şi alta situată la o distanţă de câteva decenii de ea, a celor care o explorează pentru a-şi aminti şi a o analiza. Actul rememorării implică o interacţiune între ele, adică între prezentul în care se desfăşoară amintirea şi trecutul reconstruit. Actorul rememorării este cel care reprezintă elementul de continuitate între ele : a trăit în lumea pe care dosarele o evocă şi a fost mai mult sau mai puţin modelat de ea. Trăieşte în lumea de azi şi poziţia de pe care scrutează trecutul este condiţionată de locul din care priveşte, de rolul pe care şi-l atribuie *în* acest trecut şi *în relaţie* cu acest trecut. De aceea,

una dintre încheierile posibile ale textului meu ar fi o naraţiune la persoana întâi, în care să depun propria mărturie, încercând să înţeleg şi să mă privesc, în lumea trecutului şi în cea în care acţionez acum. Ar fi un text lung şi mult mai dificil de scris, care ar merita, desigur, efortul. Va fi mai degrabă una dintre continuările posibile ale analizei pe care am încercat mai sus să o trasez în datele ei generale, sugerând posibile unghiuri din care ea ar putea fi aprofundată, inclusiv cel al anamnezei personale. În cazul de faţă, ca în multe altele, cercetătorul trebuie să cântărească distanţa de la care priveşte şi analizează o lume de care se leagă o bună parte a biografiei sale, ca şi măsura în care este dispus să interacţioneze cu ea.

Planul trecutului, precum şi cel al prezentului au nevoie în primul rând de refacerea contextelor. Cele relatate de „surse" şi de „obiectivele" lor – în realitate, oameni ca şi noi, care poartă un nume sau un supranume (nume de cod) – sunt, cum s-a văzut, trecute prin filtrul acţiunii de urmărire şi de livrare a notelor informative către ofiţerii care dirijează urmărirea şi transmit mai departe note de informare superiorilor lor şi organelor de partid. Acest cadru de comunicare creează destule distorsiuni, legate de faptul că, odată numite într-un anume fel, realităţile sunt şi definite. De asemenea, el implică mai mulţi actori şi este guvernat de reguli de comunicare precise, care fondează şi asigură funcţionarea instituţiei şi trebuie gândit în relaţie cu funcţia represivă a instituţiei respective într-un sistem totalitar şi cu gradul în care aceasta poate fi sau nu reformată. Felul în care instituţia este percepută de cei care intră în contact cu ea sau de cei care o cunosc doar din exterior are, neîndoielnic, un rol în înţelegerea acestui trecut, la fel ca locul care este atribuit comunicării libere sau cenzurării ei într-o societate.

În modul în care am selecţionat sursele şi le-am pus în relaţie, articolul a fost gândit ca un sistem orchestral, în spiritul antropologiei comunicării, aşa cum o defineşte Yves Winkin, care consideră că regulile comunicării nu sunt fixe şi dinainte stabilite, ci pot fi deduse din analiza „partiturii". Am ţinut cont în acelaşi timp de faptul că, în cazul analizat, comunicarea este supusă şi ea restricţiilor şi poate deveni sursă de vinovăţie.

Pornind de la aceste premise generale, se pot sugera mai multe căi de a sistematiza materialul analizat, indicând mai multe direcţii de dezvoltare a analizei :

1. Stabilirea unui repertoriu al vinovăţiilor posibile în diversele perioade de funcţionare a aparatului represiv[1], cu analizarea sistemului de gândire şi acţiune care defineşte universul culpei şi, legat de aceasta, pe cel al pedepsei. Am observat că atribuirea vinovăţiilor se face printr-o instituire prealabilă a unei grile care codifică ideologic faptele şi instituie o realitate secundă. Am analizat elementele de continuitate şi pe cele de discontinuitate care asigură aceste codificări şi remodelează faptele pentru a le face incriminante. M-am oprit mai ales la felul în care a fost definit „duşmanul", la diversele chipuri pe care el le poate lua, în diverse perioade, analizând cu precădere *relaţia care se poate stabili în timp între „elementul duşmănos" din interior şi „străinul periculos" din afară*, pe care îi uneşte însă „acţiunea duşmănoasă". Am abordat această chestiune în perspectivă comparativă, punând în relaţie anii 1950-1960 cu perioada 1970-1980. M-am referit la *caracterul cumulativ şi imprescriptibil al culpei* în universul supravegherii de către Securitate şi la *extinderea vinovăţiilor, pe model tribal, la membrii familiei şi la anturaj*. Am explorat şi *universul duşmanului virtual*, arătând cum modalitatea în care se făcea supravegherea mărea imprevizibil sfera persoanelor intrate în atenţia instituţiei represive şi riscul de a fi „încadrat" în una dintre categoriile indezirabile. Astfel de cercetări pot fi utile şi pentru a măsura riscurile pe care şi le putea asuma un individ în relaţia cu puterea, modul în care se raporta la ea. O tipologie a celor urmăriţi din acest

1. Vezi în *Reader* încercarea de a reface parţial un astfel de inventar pentru anii 1970-1980, la Daniela Iamandi, p. 118.

punct de vedere ar prezenta interes, iar subiectul ar putea fi dezvoltat prin analiza mărturiilor opozanţilor şi ale altor persoane care şi-au văzut dosarul. Observăm că se sugerează prin aceasta o analiză în două planuri, care deschide scena interacţiunilor posibile cu trecutul. O parte dintre acestea le-am descris în lucrare, bazându-ne pe extrase din mărturii orale sau scrise, arătând interesul pe care l-ar prezenta un repertoriu al reacţiilor – inclusiv emoţionale – pe care ele îl revelează şi felul în care sunt generate contextele de receptare ale acestor reacţii.

2. Pe de altă parte, indicaţiile date de ofiţer informatorilor, cuprinse de obicei în planurile de măsuri, ne oferă *o perspectivă asupra priorităţilor stabilite în definirea problemelor de investigat, în anumite perioade ale epocii comuniste sau în anume circumstanţe ale biografiei celui urmărit. Ele pun în evidenţă şi gradul de agresiune asupra vieţii personale şi colective, efectele perverse de ordin psihologic şi social în funcţie de care societatea se modelează şi remodelează.* Şi în acest caz am procedat comparativ, analizând interesul Securităţii pentru anturaj şi destrămarea sau infiltrarea acestuia. Analiza unor situaţii concrete ne-a permis să vedem cum anturajul imediat sau mai larg era pus sub observaţie şi supravegheat. Problema aceasta include şi felul în care se conturează în „lumea" analizată relaţia interpersonală şi efectele pe care supravegherea şi uneori acţiunea punitivă le au asupra celui urmărit. O tipologie a informatorilor se dovedeşte şi ea utilă pentru a analiza gradul de alienare umană, relaţia ce se stabileşte între lumea osificată a etichetelor care condamnă şi percepţia „celuilalt" ca fiinţă umană.

Relaţia care uneşte informatorul cu victima sa, privită în cadrul acţiunii de supraveghere sau retrospectiv, după citirea dosarului, este o altă cale posibilă de acces spre universul comportamentelor, atitudinilor, sentimentelor, normelor şi valorilor care definesc o societate.

3. În această lucrare am acordat un interes aparte problemelor de limbaj care merită analizate sub mai multe aspecte :

- cele care privesc caracterul reductiv al limbajului folosit şi metamorfozele lui în timp ;
- limbajul „tehnic" al Securităţii care reduce fiinţa umană la statutul de „element" periculos sau de „obiectiv", dar şi strategiile verbale prin care negociază raporturile ei cu puterea, cum ar fi codificările, eufemizarea sau trecerea sub tăcere ;
- dincolo de aceste limbaje constrângătoare şi modelatoare de lumi, întâlnim în dosare fragmente de dialoguri, reflecţii personale, bancuri sau alte fragmente de conversaţii care lasă să iasă la iveală, prin zelul sau naivitatea informatorilor, universul vieţii trăite, acel dram de normalitate care subzistă în orice context şi sub orice dictatură.

Mărturiile orale pot aduce completări interesante la aceste aspecte, prin felul în care oamenii definesc normalitatea unei lumi şi se raportează la ea.

În sfârşit, ca linie generală de dezvoltare, *analiza mea a încercat să lase să se întrevadă, prin nodurile plasei în chingile căreia realitatea este făcută captivă, fapte, un anume gen de relaţii umane, un univers de viaţă trăită, viul ascuns sub litera mortificată.* Dacă reuşim să facem abstracţie de atmosfera sumbră, apăsătoare şi, din perspectiva prezentului, adesea incredibilă prin care ne poartă dosarele analizate, putem găsi în ele un punct de sprijin pentru a reface contextele şi reperele unei lumi de care încă suntem în atâtea moduri legaţi, luând totuşi act de ceea ce ne desparte de ea şi ceea ce ne-ar putea fi de învăţătură, acea învăţătură simplă şi lipsită de morgă pe care experienţa trăită şi repovestită ne-o poate livra.

Fără îndoială, mărturiile citate în textul meu sunt o provocare pentru amintire. În jurul lor cercul se lărgeşte cu altele cu care le putem pune în conexiune sau pe care le uitasem. Dialogând cu ele, întredeschidem, chiar şi timid, o fereastră nu numai spre infernul imaginat de Securitate, ci şi spre abisurile fiinţei umane.

Mihail Neamţu

Etno-teologia părintelui Dumitru Stăniloae (1903-1993). Genealogie istorică şi reflecţii critice[1]

The paper elaborates on the biography and intellectual genealogy of Dumitru Stăniloae, important scholar of Eastern Orthodoxy, who was a political prisoner during communism. As a religious thinker, Stăniloae authored numerous books on Christian doctrine, liturgy, spirituality, together with translations and exegetical works on the early Church Fathers. Politically and ideologically, he was a rightist, supporter and contributor, in the interwar period, of religious nationalism. For Dumitru Stăniloae, „nation" appeared to be that „spiritual reality" working under the divine guidance of the Providence ; national unity became the „basis for the Church unity". Following such providential logic of history, the enemies of the Romanian people could be seen as the Church's adversaries and vice versa. In 1934, Stăniloae branded communism as anti-Christian. Critical of communist internationalism, and skeptical about papal universalism, Stăniloae tried to explain how the Orthodox Church is the only Christian body capable of welcoming and blending the character of every nation. Because of his views, Stăniloae was severely marginalized after 1947. He was under the surveillance of the political police and, in the end, he was arrested for his connection with „The Burning Bush" group. In 1958, he was sentenced to five years in prison as an „obscurantist propagandist" and spent most of his time in the dreadful prison of Aiud. After liberation (1963), Stăniloae surprisingly supported the official nationalism of the Ceauşescu regime, his stance mirroring the open collaboration between the state authorities and the Orthodox Church.

Keywords : ethnic identity, nationalism, communist repression, prison

1. Acest studiu este rezultatul parţial al cercetării pe care am desfăşurat-o la Colegiul Noua Europă din Bucureşti, în anul academic 2005-2006. El lărgeşte şi revizuieşte traducerea textului apărut sub titlul „Between The Gospel And The Nation : Dumitru Stăniloae's Ethno-Theology", în *Archaeus. Studies in the History of Religion*, vol. X (2006), nr. 3, pp. 9-46. Pentru comentariile şi precizările punctuale făcute în această versiune a textului, le mulţumesc domnilor Ionuţ Biliuţă şi Alin Vara. Neajunsurile studiului rămân, desigur, în exclusiva responsabilitate a autorului.

Prolog şi un argument

Pacea de la Paris (1918) şi parafarea Tratatului de la Versailles (1919) de către marile puteri puneau capăt uneia dintre cele mai zguduitoare hecatombe ale secolului XX. Zdruncinarea vechilor imperii legitima proiectul european de construcţie şi consolidare a statelor-naţiuni – o mişcare ferm sprijinită de preşedintele american Woodrow Wilson (susţinătorul Ligii Naţiunilor), într-un contrast sever cu internaţionalismul sovietelor proaspăt instalat de bolşevici la Moscova. România beneficia aşadar de o excepţională conjuctură. Elita intelectuală şi politică era chemată să confere acestui moment un sens istoric. La 15 octombrie 1922, încoronarea lui Ferdinand I ca rege al României Mari pecetluia unirea Transilvaniei cu celelalte două provincii româneşti (Valahia şi Moldova). România făcea parte, în sfârşit, din marea familie a ţărilor europene. Proiectul de modernizare instituţională iniţiat de regele Carol I urma să continue printr-un elan competitiv[1]. Marcaţi de complexul marginalităţii (ceea ce Lucian Blaga avea să definească prin apartenenţa la „o cultură minoră"), numeroşi cărturari deplângeau anexarea simbolică a spaţiului românesc pe harta orientalismului. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, de exemplu, pentru unii călători britanici România părea a fi mai degrabă un *puzzle* indescifrabil.

> Cu doar patru ani înainte de războiul ruso-turc [1877-1878], în care armata română a avut un rol deosebit, îl descoperim pe consulul englez la Bucureşti plângându-se că scrisorile trimise către acest oraş ajungeau uneori în India, cu destinaţia Bokhara ; şi menţionează chiar o convocare de la Londra, în care scria „Bucureşti, în regatul Egiptului"[2].

Nevoia disocierii spaţiului românesc de influenţele estice era pregnantă. Faptul de a fi răsăritean purta cu sine marca retardului economic. Sub domnia fanarioţilor, gena „sultanismului"[3] se infiltrase în ţesutul economic, politic şi social românesc. Reconstrucţia naţiunii române trebuia să pornească de la un alt principiu decât cel al identificării cu Orientul slav sau balcanic. O ţară prin excelenţă est-europeană, România Mare căuta să se reinventeze pe sine, plecând de la un model occidental. Făcând acest lucru, elita politică şi intelectuală risca să neglijeze o componentă esenţială a identităţii religioase şi culturale a românilor : creştinismul ortodox, ale cărui predanii fuseseră păstrate secole la rând atât în Transilvania, cât şi în Moldova şi Valahia.

Cum originile creştinismului pravoslavnic nu erau nici la Londra, nici la Paris, ci în Orientul Mijlociu (cu ereditatea sa teologică bizantină), unii dintre cărturarii României interbelice au sesizat riscul anulării acestei componente esenţiale a culturii populare printr-un efort

1. Despre condiţiile sociale din România înainte de al Doilea Război Mondial, vezi Kenneth Jowitt (ed.), *Social Change in Romania, 1860-1940 : A Debate on Development in a European Nation*, University of California Press, Berkeley, 1978.
2. Marcu Beza, „English Travellers in Romania", *The English Historical Review*, 32 (1917), nr. 126, p. 277. Despre această falsă, dar larg răspândită etimologie a Bucureştiului, vezi articolul Mihaelei Timuş „De unde ne vin uzbecii ?", *Revista 22*, XIV (30 august – 5 septembrie 2005).
3. Expresia îi aparţine lui Max Weber, *Economy & Society*, University of California Press, Berkeley, 1978, p. 232.

accelerat de occidentalizare. Unul dintre cei mai relevanţi actori ai dezbaterii despre „românism" între Orient şi Occident a fost părintele Dumitru Stăniloae (1903-1993). Studiul de faţă – redactat iniţial pentru un public internaţional – expune tensiunile din interiorul operei lui Stăniloae, dar şi dinamica ideologică a unei generaţii obsedate de „specificul naţional".

Fără să putem explora exhaustiv subiectul (suficient de vast pentru a justifica o cercetare la nivel doctoral), ne propunem mai întâi contextualizarea iniţiativelor culturale ale părintelui Stăniloae, urmând apoi să analizăm conturul biografic, motivaţiile psihologice şi contextul politico-social care reprezintă poziţiile teologului ortodox. Vom încheia prin evocarea unor posibile contraargumente în faţa oricărei lecturi paseist-anacronice a operei marelui transilvănean. Analiza convingerilor părintelui Dumitru Stăniloae este cu atât mai importantă cu cât numeroase voci oficiale ale Bisericii Ortodoxe Române au acordat o interpretare literalistă tocmai scrierilor sale cu un mesaj social-istoric perisabil[1]. Cum poate fi înţeleasă gazetăria naţionalistă a tânărului cleric sibian, ce anume poate fi salvat, dar mai ales ce este imposibil de păstrat din posteritatea operei sale, vom căuta să stabilim în următoarele pagini.

Antiteze culturale în România Mare

Entuziasmată de integrarea ţării noastre într-un proiect european, elita culturală şi academică românească – compusă din profesori universitari, oameni politici, clerici, ziarişti etc. – s-a văzut obligată, imediat după marea conflagraţie mondială, să aleagă între două direcţii aparent divergente, cu puţine opţiuni intermediare[2]. Întâi de toate, grupul cosmopolit al gânditorilor progresişti sau liberali a optat pentru respingerea oricărui naţionalism definit pe baze etnicist-patriarhale. Europa naţiunilor presupunea un vector de supraordonare – identificat de mulţi în conceptul politic, cultural şi civilizator al Occidentului[3]. Lumea apuseană era percepută ca rezervor de raţionalitate, creativitate tehnologică, efervescenţă culturală, dinamică socială sau inovaţie artistică, în contrast cu neputinţa, închistarea, rigiditatea sau retardarea atribuite tradiţionalismului. Apologeţii acestui ultim curent combinau, printr-un patos deopotrivă revoluţionar-romantic şi conservator-reacţionar, admiraţia pentru universul spiritual al lumii ţărăneşti şi pasiunea pentru orice rămăşiţă de antichitate.

În linii mari, proiectul paşoptist al secolului al XIX-lea îşi găsea continuitatea prin contribuţia unor figuri ca Mihai Ralea (1896-1964), Eugen Lovinescu (1881-1943) sau Ştefan Zeletin (1882-1934). Ei ar fi subscris la cuvintele lui Radu Dragnea, care afirma, la 1921, că „Ortodoxia, prin îndemnul ei de a ne lepăda de cele pământeşti, este îndreptarul spre un trai în devălmăşie, care s-a realizat social în mir şi zadrugă"[4]. „Biserica-mamă" era, în această

1. Lavinia Stan, Lucian Turcescu, *Religion and Politics in Post-Communist Romania*, Oxford University Press, New York, 2007, pp. 41-64.
2. Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania : Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918-1930*, Cornell University Press, Ithaca, 1995 (*Cultură şi naţionalism în România Mare*, trad. de Vlad Russo, Humanitas, Bucureşti, 1999).
3. Elita intelectuală românească nu a diferenţiat net între Iluminismul de extracţie franco-germană şi Iluminismul anglo-saxon, cu note conservatoare mult mai pronunţate atât sub raportul gândirii politice constituţionale, cât şi al moravurilor. Vezi Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine, à l'époque des règnes phanariotes*, Ernest Leroux, Paris, 1898.
4. Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, ediţie îngrijită de Victor Rizescu, Editura Domino, Bucureşti, 2005, p. 198. Acuzaţia a fost reluată în contextul posttraumatic al tranziţiei de la comunism la capitalism ; *cf.* Traian Ungureanu, *Despre Securitate. România „ca şi cum"*, Humanitas, Bucureşti, 2006,

perspectivă, responsabilă pentru fatalismul politic şi lipsa de progres economic în sânul populaţiei rurale[1].

La celălalt pol se situau urmaşii grupării conservatoare din jurul „Junimii"[2]. Autori heterogeni ca valoare individuală, talent literar sau merit civic pledau pentru moderaţie critică în asumarea modelului occidental. Mimetismul grăbit era acuzat de superficialitate. Mulţi au descoperit latenţele benefice ale Ortodoxiei, deşi nu fără să critice excesivele forme de ritualizare magică a conştiinţei religioase (Nichifor Crainic) sau dogmatismul strâmt al corpului clerical (Nae Ionescu). Dimensiunea „sofianică" a Bisericii răsăritene (Lucian Blaga) sau contribuţia tradiţiilor locale la construirea *sui-generis* a unui „creştinism cosmic" (Mircea Eliade) permiteau degajarea unui proiect alternativ la modernizarea accelerată printr-un proces exclusiv şi univoc de occidentalizare. România Mare putea amâna procesul de secularizare responsabil pentru contracţia ontologică a timpului lumii. Ritmurile ancestrale ale vieţii săteşti trebuiau astfel păstrate într-o matcă proprie. Respectul sincer pentru riturile de trecere atât de importante într-o societate rurală, dar şi interesul etnografic pentru dramaturgia sărbătorilor de iarnă sau atracţia poetică pentru lumea plină de mister a vieţii contemplative (prezentă încă prin sihăstriile Moldovei) – toate acestea stabileau, sub pana unor scriitori ca Mircea Vulcănescu (1904-1952) sau Vasile Voiculescu (1884-1963), un contrast puternic în raport cu tabăra „occidentaliştilor".

Antecedentele pentru această reticenţă ideologică faţă de Occident datau încă dinaintea Primului Război Mondial. La începutul secolului, „sămănătoriştii"[3] reprezentaţi de un Alexandru Vlahuţă (1858-1919) sau Nicolae Iorga (1871-1940)[4] pledaseră pentru revenirea la fondul agrar al sufletului românesc. Puritatea se putea găsi în izvoarele neprihănite ale vetrei săteşti. Sămănătorismul definea patriotismul într-un sens retrospectiv. Sub raport ontologic, viitorul deţinea calităţi inferioare trecutului. Mitul „vârstei de aur" era inoculat prin intermediul unei literaturi parenetice. Substanţa lirică a poemelor sămănătoriştilor făcea loc mereu unui conţinut tezist. Sămănătorismul se perpetua şi ca echivalent românesc al curentelor autohtoniste din Rusia ţaristă. Metafora biblică a *sămânţei* şi *sămănătorului* nu putea fi întâmplătoare pentru autori ca geograful Simion Mehedinţi (1868-1962) sau poetul Octavian Goga (1881-1938). Numeroşi tineri din generaţia părintelui Dumitru Stăniloae fuseseră crescuţi

p. 54 : „societăţile răsăritene ortodoxe s-au dovedit mult mai coapte pentru experimente de forţă şi regimuri de dominaţie". Pentru complexitatea doctrinei sociale a Bisericii răsăritene, vezi volumul diac. Ioan Ică Jr. şi G. Marani (ed.), *Gândirea socială a Bisericii*, Editura Deisis, Sibiu, 2002. O problematizare a raporturilor Ortodoxiei cu modernitatea politică apare la Aristotle Papanikolaou, „Byzantium, Orthodoxy, and Democracy", *Journal for American Academy of Religion*, 71 (2003), nr. 1, pp. 75-98, Stanley Harakas, „Orthodox Church-State Theory and American Democracy", *Greek Orthodox Theological Review*, 21 (1976), pp. 399-421, şi Vigen Guroian, *Ethics after Christendom : Toward and Ecclesial Christian Ethic*, Wm.B. Eerdmans, Grand Rapids, 1994. Un dosar istoric mai substanţial se poate găsi în Pedro Ramet (ed.), *Eastern Christianity in Politics in the Twentieth Century*, Duke University Press, Durham, 1987.

1. Pentru ecouri ale viziunii lovinesciene, vezi şi Adrian Marino, „Luminile româneşti şi descoperirea Europei", în *Pentru Europa*, Polirom, Iaşi, 1995, pp. 157-190.
2. Scepticul Titu Maiorescu cedase în ultimii săi ani argumentelor de tip religios. Vezi relatarea perfect credibilă a lui Raymund Netzhammer, *Episcop în România : într-o epocă a conflictelor naţionale şi religioase*, 2 vol., editată de Nikolaus Netzhammer în cooperare cu Krista Zach, traducere în româneşte de George Guţu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 449. Se spune că Maiorescu ar fi afirmat : „În curând, ar trebui ca lumea să fie răzbătută de o mişcare religioasă, altfel s-ar prăpădi toată civilizaţia şi ar veni alte popoare care cred ! ".
3. Zigu Ornea, *Sămănătorismul*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1998.
4. Pentru atitudinea simpatetică faţă de Ortodoxie, vezi Nicolae Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, Neamul Românesc, Bucureşti, 1908.

într-un mediu şcolar dominat de acest ambient literar, unde pastişa sau didacticismul făceau casă bună împreună.

Ceea ce îi lipsea sămănătorismului era o fundamentare metafizică sau teologică. Naţionalismul, în opinia noii generaţii de cărturari formaţi după război, putea căpăta nu doar o îndreptăţire politică şi culturală, ci şi o justificare teologică din perspectiva dogmei răsăritene, prezentată în antiteză faţă de catolicism (şi, deci, faţă de Occident). Într-o pledoarie pentru redescoperirea tainei persoanei umane, a particularităţii tradiţiilor vernaculare şi, deci, a specificului etnic, un număr important de gânditori religioşi vor propune relansarea ideii de românism într-o cheie exclusivistă. În plus, acest esenţialism epistemologic rima cu vechile cadre platonice ale teologiei ortodoxe. Căutarea unui „logos" necreat pentru fiecare realitate creată reprezenta un schematism de bază pentru gândirea creştină de tip analogic, care raportează văzutul la nevăzut.

„Metafizica" naţiunii

O primă formă dramatică de naţionalism metafizic a apărut în scrierile lui Nichifor Crainic (1889-1972), care şi-a redactat o parte a ideilor sub inflenţa lui Oswald Spengler (1880-1936)[1]. Cartea epocală a acestuia din urmă despre *Declinul Occidentului* (1918) l-a încurajat pe Crainic să declare sfârşitul civilizaţiei apusene de tip burghez, în beneficiul restaurării voluntarismului şi autoritarismului politic. În 1887, Ferdinand Tönnies introdusese distincţia sociologică dintre comunitate şi societate (ca un pandant al distincţiei rousseauiste între natură şi cultură). *Gesellschaft* descria raporturile juridice şi pur mecanice între indivizi, incapabili altminteri să formeze o comunitate. *Gemeinschaft*, dimpotrivă, sugera ideea de „frăţietate" – solidaritatea caldă nu doar între indivizi atomizaţi forţaţi la o coabitare urbană sau rurală, ci şi între persoane care împărtăşesc un destin istoric. Operând necritic cu asemenea categorii, care legitimau raporturi de intimitate familială între grupuri neomogene social, Crainic a recunoscut „imaculata concepţie" a culturii ţărăneşti faţă de corupţia şi decadenţa stilului urban de viaţă. Mai mult, sursa de autenticitate pentru Crainic rămăsese experienţa „pur românească", nereperată în mediile alogene. Astfel, naţionalismul lui Crainic „înseamnă dominaţia etnicului în cultură, în viaţa de stat şi în viaţa socială"[2].

Elogiul ruralităţii de tip maghiar (*i.e.* secuiesc), german (*i.e.* şvăbesc) sau evreiesc (*i.e.* ashkenazi) n-a putut fi găsit sub sigiliul revistei *Gândirea*. Ezitând între teocraţie şi etnocraţie[3], Crainic ilustrează în chip spectaculos reducţia Ortodoxiei la ortodoxism şi a principiului

1. În româneşte, vezi Nichifor Crainic, *Ortodoxie şi etnocraţie*, Editura Albatros, Bucureşti, 1997, şi studiul profund părtinitor al lui Dumitru Micu *„Gândirea" şi gândirismul*, Editura Minerva, Bucureşti, 1975. Acesta din urmă a fost dur criticat (şi pe bună dreptate) de Virgil Ierunca în *Dimpotrivă*, Humanitas, Bucureşti, 1994, pp. 60-72. Pentru o evaluare critică, comparativistă, vezi Ionuţ Biliuţă, „Nichifor Crainic and «Gândirea». Nationalism and Ortodoxism in Interwar Romania (I)", în *Historical Yearbook, Romanian Academy „Nicolae Iorga" History Institute*, IV, 2007, pp. 87-96.
2. Nichifor Crainic, *op. cit.*, p. 107.
3. În 1938, părintele Dumitru Stăniloae a susţint punctele de vedere ale lui Crainic asupra etnocraţiei, aşa cum reiese din articolele sale incluse în volumul *Naţiune şi creştinism*, editat şi prefaţat de Constantin Schifirneţ, Editura Elion, Bucureşti, 2003, p. 62. Stăniloae a iniţiat şi o cercetare critică (*ibidem*, pp. 33-35) asupra „Mişcării Sămănătoriste" (etichetată ca „romantism ieftin"), însoţită de un elogiu la adresa „Mişcării Gândirea".

naţional la ideea de puritate etnică (fără conotaţiile rasiale ale nazismului)[1]. Organicismul agrar al gândiriştilor, marcat uneori de avântul mesianic-salvaţionist al intelectualilor religioşi din cetate (percepută frecvent ca Babilon), permite comparaţia cu mişcarea slavofilă a ruşilor Aleksei Homiakov (1804-1860) şi Ivan Kireevski (1806-1856), dezabuzaţi de experienţa contactului cu civilizaţia occidentală şi atraşi, prin urmare, de „dimensiunea rusească a fiinţei". România Mare, citită prin lentilele lui Crainic, avea o vocaţie uneori ofensivă, alteori mediatoare : aceea de a împăca lumea slavă cu lumea apuseană, spiritul juridic latin şi combustia mistică a creştinismului răsăritean.

Aşadar, în contrast cu Eugen Lovinescu[2], Nichifor Crainic percepea sarcina intelectualului printr-o relaţie de subordonare faţă de etosul agrar al Ortodoxiei. Un român loial eredităţii bizantine (descrisă istoriografic de Nicolae Iorga) trebuia să cheme la simfonia dintre Biserică şi Stat. Era previzibilă şi reticenţa faţă de mitul progresului şi faustismul occidental. Critica umanismului occidental implica şi referinţa polemică la Biserica Romano-Catolică. În aceste împrejurări, educaţia de tip secular era percepută ca instrument de propagare a scepticismului metafizic. Pe acest trunchi de adeziuni fierbinţi, accentele de tip antisemit (fie pe baza unor stereotipii religios-culturale, fie pe baza competiţiei economice) nu erau cu totul neobişnuite[3]. Atacurile cosmopolitismului se impuneau ca gest reflex de păstrare a memoriei eroice a naţiunii.

Deşi mai puţin fermecat de miturile ţărăneşti, profesorul de filosofie Nae Ionescu (1890--1940) a fost şi el promotorul unui naţionalism de inspiraţie religioasă. Influenţat de voluntarismul antiparlamentar al juristului german Carl Schmitt[4], Nae Ionescu a devenit la începutul anilor 1930 un purtător de cuvânt al unei drepte cu puternice accente mesianice, ortodoxiste şi xenofobe. Personaj carismatic, inteligenţă sclipitoare şi briliant conferenţiar în cercurile academice, Nae Ionescu a relansat faimoasa echivalenţă între naţiune şi confesiune[5]. A susţinut

1. Pentru o evaluare critică a posterităţii gândirii lui Crainic, vezi Ionuţ Biliuţă, „The Afterlife of the 1930s Orthodoxism Nationalism beyond Nichifor Crainic and Nae Ionescu", în *The Yearbook of the „Gheorghe Şincai" Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy*, XII, 2009, pp. 159-177.
2. Pentru o şocantă ieşire rasistă la adresa lui Nichifor Crainic, vezi următorul pasaj din Eugen Lovinescu : „Nu e bucătarul vremurilor noastre, cu scufiţă şi halat alb, ci o namilă tuciurie, buzată şi cu părul creţ, umflată de grăsime şi trufie, lăbărţată, păroasă şi slinoasă, revărsată de nu-l cuprinde întregul divan. [...] Cumpănit între haz şi indignare, împăratul nu se putu opri a nu-i striga : – Huo, cioară ! " (*Memorii. Aqua Forte*, Editura Minerva, Bucureşti, 1998, p. 594 ; textul lui Lovinescu a fost publicat iniţial în *Adevărul*, an 51, nr. 16455, marţi, 21 septembrie 1937, sub titlul „Bucătarul împărătesc...").
3. Andrei Oişteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, Humanitas, Bucureşti, 2004.
4. Pentru relaţia lui Nae Ionescu cu Carl Schmitt, vezi relatările din Nicolaus Sombart, *Tinereţe în Berlin (1933-1943)*, trad. de M. Mărculescu, prefaţă de R. Binder, Editura Univers, Bucureşti, 1999, pp. 204--225, dar şi Mircea Eliade, *Jurnalul portughez şi alte scrieri*, vol. I, prefaţă, ediţie critică şi introducere de Sorin Alexandrescu, trad. de Mihai Zamfir, Humanitas, Bucureşti, 2006, p. 133. Pentru o expunere a gândirii tânărului Schmitt, vezi Mihail Neamţu, *Povara libertăţii. Antiteze, biografii şi paradigme moderne*, Polirom, Iaşi, 2009, pp. 63-100.
5. Cele mai relevante articole despre acest subiect au fost colectate în Nae Ionescu, *Roza vânturilor*, ediţie îngrijită de Mircea Eliade, Cultura Naţională, Bucureşti, 1937. Alte texte au fost editate în volumul postum *Teologia. Integrala publicisticii religioase*, Editura Deisis, Sibiu, 2003. Merită menţionat faptul că revista *Predania* (1937, director : Gh. Racoveanu) iniţiată de Nae Ionescu (şi reeditată în ediţie anastatică în anul 2001, cu o prefaţă de Ioan I. Ică Jr. la Editura Deisis) propunea o mai robustă conectare a Ortodoxiei româneşti la tradiţia bizantină. Pentru cel mai bine documentată biografie a lui Nae Ionescu, deşi redactată nu fără anumite accente hagiografice, vezi Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Biografie*, vol. I-IV, Editura Universal Dalsi, Bucureşti, 2002-2005. Vezi şi studiul comparativ al lui Philip Vanhaelemeersch *A Generation „Without Beliefs" and the Idea of Experience in Romania (1927-1934)*, Est European Monographs, 2007.

superioritatea misticii răsăritene în raport cu tot ceea ce a avut de oferit creştinismul apusean, după schismă. Într-un limbaj cinic, a redactat o justificare aprioristă a suferinţei poporului evreu (vezi faimoasa prefaţă la *Cum am devenit huligan* de Mihail Sebastian). La imboldul lui Nae Ionescu, tineri gânditori anti-pozitivişti (precum Constantin Noica) sau existenţialişti anti-democratici (precum Emil Cioran) au justificat sub raport estetic implicarea, la sfârşitul anilor 1930, alături de Garda de Fier. Chiar şi opera moderatului Mircea Vulcănescu, consacrat prin faimosul eseu despre *Dimensiunea românească a existenţei* (1943), justifica „indigenizarea unor principii universale precum spaţiul, timpul şi existenţa”[1]. Într-un context marcat, pe de o parte, de limbajul abstract privind „valorile umanităţii”, iar pe de alta, de o justificare în categorii seculare a ideologiei naţionaliste, teologii Bisericii Ortodoxe au simţit nevoia să spiritualizeze ideea de „popor” şi „neam”.

Dumitru Stăniloae reprezintă un caz aparte, întrucât de numele lui se leagă cel mai important proiect de recuperare filologică şi exegetică a tradiţiei patristice (traducerile din operele Sfântului Grigorie Palama fiind urmate de lansarea *Filocaliei*). Pentru cineva educat în litera şi spiritul marilor gânditori ai primelor veacuri creştine, pentru care noţiunea de catolicitate reprezenta un atribut esenţial al Bisericii apostolice, sarcina unei apologetici etno-teologice nu era lipsită de dificultăţi. Cum să reconciliezi mitul biblic al Turnului Babel (pentru care diviziunea limbilor şi, deci, implicit a neamurilor reprezintă semnul căderii omului din starea de graţie) cu pledoaria viguroasă pentru „excepţionalismul românesc”[2] ? Cum să explici distanţa lui Iisus faţă de tribalismul „mesianic” promulgat pe baze etniciste de zeloţi din speţa lui Simeon Bar Kokhba (evidenţiat prin mişcarea antiimperialistă de tip revoluţionar din perioada 132-135 d.Hr.) ? Cum să dai consistenţă eshatologică noţiunii de „înviere a neamurilor”[3] când în centrul proclamaţiei evanghelice stă recunoaşterea universalismului persoanei umane în lumina revelaţiei pascale a Cuvântului întrupat ? Şi cum să legitimezi partizanatul naţionalist după condamnarea explicită, de către Patriarhia ecumenică, a ereziei filetiste (1872) ?[4] Cum se suprapunea mitologia istoriografică privind continuitatea lineară a procesului istoric de etno- şi gloto-geneză în spaţiul *Romania antiqua* peste teza, slab atestată epigrafic, privind naşterea protoromânilor ca „popor creştin” ?

La toate aceste dificultăţi teoretice ar fi trebuit să răspundă oricare teolog al Bisericii – cleric sau laic. În aceeaşi măsură, venind pe urmele unui reformator de talia mitropolitului Andrei Şaguna (1808-1873) de la Sibiu, ardeleanul Dumitru Stăniloae nu putea fi absent de la marea dezbatere, cu imediate consecinţe pragmatice, privind destinul naţiunii române în noul context istoric. Nichifor Crainic, Nae Ionescu sau Dumitru Stăniloae căutau să deconstruiască, totodată, complexul de inferioritate al unei culturi religioase cu mai multe legături la Constantinopol, Moscova sau Kiev decât la Berlin, Londra sau Praga. Trebuia curmată „orientalizarea” depreciativă la adresa Bisericii Ortodoxe. Efortul „deprovincializării” se traducea printr-un proiect de rescriere a genealogiei spaţiului balcanic.

Între anii 1930-1940, pe măsura intensificării febrei autoritare sau totalitare în ţări precum Rusia şi Germania, teologi importanţi ai Europei îşi asumaseră riscul unei reflecţii critice : voci ale protestantismului precum Karl Barth (1886-1968) sau Dietrich Bonhoeffer (1906-1945)

---

1. Pentru o excelentă genealogie a ontologiilor etnice româneşti, vezi Sorin Antohi, „Romania and the Balkans : From Geocultural Bovarism to Ethnic Ontology”, *Tr@nsit-Virtuelles Forum*, 21 (2002).
2. Am tratat acest subiect în Mihail Neamţu, „Re-visiting Orthodoxy and Nationalism”, *Pro Ecclesia*, 15 (2006), nr. 2, pp. 153-160.
3. Vezi Dumitru Stăniloae, *Naţiune şi creştinism*, ed. cit., p. 119, cu o aluzie la versetul biblic din Apocalipsa Sfântului Ioan (21.24).
4. Pentru un excelent studiu al problemei, vezi volumul lui Claudiu Cotan *Ortodoxia şi mişcările de emancipare naţională din sud-estul Europei în secolul al XIX-lea*, Editura Bizantină, Bucureşti, 2004.

au condamnat barbaria nazistă[1], aşa cum gânditori de talia unui Nikolai Berdiaev (1873-1948) ori Serghei Bulgakov (1871-1944) au oferit, ca scriitori refugiaţi în diaspora, un diagnostic necruţător ideologiei comuniste. Esenţială era nu doar respingerea falselor promisiuni de redempţiune, cât şi regândirea locului Bisericii în cetate, după toate convulsiile sociale şi politice ale modernităţii : intersecţia particularului cu generalul, a tradiţiei locale cu orizontul universal al kerygmei evanghelice.

Deşi conştienţi de caracterul volatil al mecanismelor de transmitere a mesajului biblic (idiomuri existente în Antichitate, dar muribunde astăzi, cum ar fi limba aramaică), teologii ortodocşi s-au temut cel mai tare de pericolul alienării subiectului modern printr-un transfer al responsabilităţii individuale faţă de o comunitate aflată pretudineni şi nicăieri. Fixarea istorică a conştiinţei colective şi particularizarea memoriei comunitare (prin evocarea ritualică a dramei suferite de transilvănenii pravoslavnici la întâlnirea cu ofensiva misionară a Vaticanului) reprezenta modalitatea cea mai simplă de consolidare a identităţii ortodoxe. Chiar şi percepţia instrumentală a Ortodoxiei ca dimensiune indispensabilă a identităţii româneşti era salvată, în scopul combaterii simpatiilor prooccidentale exprimate de elita intelectuală. Tentaţia paseismului agrar şi seducţia protocronist-etnicistă meritau asumate în raport cu spectrul alienării individualist-burgheze sau colectivist-bolşevice. Rolul secund jucat de atributele mistic-eshatologice ale Ortodoxiei în raport cu meritele istoric-imanente ale Bisericii permitea degajarea unui spaţiu hermeneutic prielnic unei apologetici etno-teologice. Loialitatea faţă de naţiune subsuma respectul faţă de ereditatea creştin-ortodoxă, după cum participarea la viaţa corpului eclezial garanta o inserţie civică respectabilă, dacă nu cumva superioară tuturor formelor de patriotism „agnostic”[2].

Cum se încadrează opera părintelui Dumitru Stăniloae – unul dintre cei mai prolifici şi inspiraţi cărturari ai Ortodoxiei din secolul XX – în această dezbatere despre identitate şi diferenţă, despre Unu şi multiplu, despre veşnicie şi vremelnicie ? Înţelegerea contribuţiei părintelui Dumitru Stăniloae la elaborarea unei „etno-teologii” este mai importantă poate decât analiza lui Nichifor Crainic şi Nae Ionescu, întrucât consideraţiile sale au fost preluate şi acceptate ca normative în cercurile oficiale ale Bisericii Ortodoxe Române. O evaluare echilibrată a dinamicii interne responsabile pentru geneza şi perpetuarea acestei variante de etno-teologie ortodoxă ar putea explica, în mare parte, şi evoluţia B.O.R. pe parcursul întregului secol XX (inclusiv în perioada recrudescenţei naţional-comunismului şi a tranziţiei post-comuniste)[3].

---

1. Pentru halucinanta istorie a propagandei pseudo-teologice care l-a revoltat pe un Barth sau Bonhoeffer, vezi Susannah Heschel, *The Aryan Jesus : Christian Theologians and the Bible in Nazi Germany*, Princeton University Press, New Haven, 2008.
2. Ştefan Lemny, *Originea şi cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, Editura Minerva, Bucureşti, 1986.
3. Într-o excelentă lucrare de doctorat („Le travail d’une identité publique : l’Église Orthodoxe Roumaine après 1989”, Thèse de doctorat en science politique, Universitatea Bucureşti, 2009, aflată în curs de apariţie la Editura Eikon), Iuliana Conovici discută modificarea treptată a discursului public al B.O.R. din ultimele două decenii. Dacă în anii 1990 a utilizat jargonul naţionalist, după 2000 (şi mai ales după integrarea României în Uniunea Europeană), oficialii B.O.R. au început să utilizeze limbajul civic şi comunitarian, subliniind importanţa socială a stabilirii unui parteneriat privilegiat între Stat şi Biserică. Presupusele conotaţii de ordin metafizic sau chiar dimensiunea istorică (*longue durée*) a relaţiei Stat--Biserică şi-au pierdut greutatea retorică de altădată.

Magnetismul tradiţiei isihaste

Dumitru Stăniloae s-a născut la 16 noiembrie 1903, în regiunea Braşovului (satul Vlădeni), fiind mezinul unei familii simple de ţărani cucernici (Irimie şi Rebeca Stăniloae, cu cinci copii)[1]. Educaţia de bază a primit-o la Braşov (Liceul confesional „Andrei Şaguna"), fiind fondată pe strictele principii ale pedagogiei germanice. Tânărul Dumitru şi-a început studiile teologice în 1922, la Universitatea din Cernăuţi. Dezamăgit de metodele scolastice de predare a teologiei, Stăniloae s-a înscris în 1924 la Facultatea de Litere a Universităţii de la Bucureşti. La recomandarea lui Nicolae Bălan (1882-1955), pe atunci mitropolitul Ardealului, Stăniloae şi-a terminat totuşi studiile teologice, în ciuda ambientului neprielnic. În 1927 a absolvit cu o lucrare de disertaţie despre botezul copiilor în tradiţia Bisericii primare. La scurt timp după aceea, tânărul Stăniloae primeşte o serie de burse pentru cercetare postuniversitară la Atena (1927), München (1928, unde a participat la cursurile renumitului erudit al studiilor bizantine August Heisenberg), Belgrad şi Paris (1929) şi, în cele din urmă, la Istanbul (1930). Aceste călătorii au fost adesea întrerupte de scurte vizite în România, unde contribuţia sa la îmbunătăţirea educaţiei teologice devenea tot mai pregnantă. În 1928, Stăniloae îşi primise deja titlul de doctor, cu o teză despre „Viaţa şi activitatea patriarhului Dositei al Ierusalimului"[2].

Pe parcursul studiilor postdoctorale, Stăniloae şi-a îmbunătăţit semnificativ cunoştinţele de limbă germană, franceză, rusă, dar şi greacă bizantină, citind o literatură din ce în ce mai bogată despre patristică. În această perioadă, Stăniloae s-a confruntat şi cu dezbaterile dintre teologii protestanţi – cum ar fi Karl Barth sau Emil Brunner (1889-1966)[3]. De asemenea, era la curent cu revirimentul neotomismului în Franţa şi lansarea proiectului *la nouvelle théologie* (care cerea cu insistenţă reîntoarcerea la surse). La Paris şi Istanbul, Stăniloae şi-a desfăşurat cercetările iniţiale asupra lucrărilor marelui teolog bizantin şi mistic atonit Sfântul Grigorie Palama (1296-1359). Marcat de puternice sentimente anticatolice, Stăniloae a prezentat viaţa şi opera lui Grigorie Palama într-o influentă monografie publicată în 1938. Schema de bază a lecturii lui Stăniloae era influenţată de opoziţia Vest-Est. În acelaşi timp, trebuie spus că, împreună cu Nichifor Crainic, Stăniloae a fost printre puţinii profesori români de teologie care au pledat pentru redescoperirea bogăţiilor spirituale ale Răsăritului creştin, depăşind apertura strict moralistă a discursului public eclezial. Subliniind rezervele de noutate ale creştinismului *oriental*, Stăniloae a rămas – ca şi Vladimir Lossky în diaspora rusească din Paris – marcat de un specific „afect antiroman" (ca să folosim expresia lui Hans Urs von Balthasar)[4]. Într-un

1. Pentru biografia teologului român, am apelat la datele din Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, pp. 455 *sqq*. Cititorul englez poate consulta articolul scris de Ioan Ică Jr. „Stăniloae, Dumitru (1903-1993)", în Trevor A. Hart (ed.), *The Dictionary of Historical Theology*, Pater Noster Press – William B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 2000, pp. 527-531. Pentru o relatare excesiv de subiectivă, vezi Lidia Stăniloae, *„Lumina faptei din lumina cuvântului" : împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae*, Humanitas, Bucureşti, 2000.
2. Pr. Dumitru Stăniloae, „Viaţa şi activitatea patriarhului Dositei al Ierusalimului şi legăturile lui cu ţările româneşti", *Candela*, 40 (1929), pp. 208-276.
3. Vezi comentariile interesante ale istoricului român Daniel Barbu, „Istoria, peştera, Balcanii", *Cuvântul*, vol. VII, nr. 349, iulie 2006.
4. Dumitru Stăniloae, *Catolicismul de după război*, Sibiu, 1933, volum care indică o perfectă asimilare a dezbaterii Bisericii romane cu diferitele cercuri ideologice moderne. Sub raport personal, părintele Stăniloae a fost marcat de memoria acţiunilor întreprinse de generalul Adolf Nikolaus von Buccow împotriva mănăstirilor contemplative de pe întreg teritoriul Imperiului Habsburgic (catolice şi ortodoxe deopotrivă). În Transilvania au fost distruse cu tunul aşezămintele monahale ortodoxe de la Râmeţi

articol publicat în 1930, el acuza tradiţia romano-catolică de „raţionalism” şi o exclusivă preocupare pentru afirmarea Bisericii ca un corp social şi mai puţin mistic[1]. Mai mult, catolicismul posttridentin se făcea vinovat de nesocotirea specificului cultural al diferitelor regiuni luate ca ţintă misionară (un indiciu în acest sens fiind folosirea exclusivă a limbii latine în cult, până la Conciliul Vatican II, 1962-1965).

Deşi critic şi intransigent, Dumitru Stăniloae n-a fost totuşi un polemist hiperbolic sau virulent[2], în genul altor teologi „neoelenişti” de după al Doilea Război Mondial (John Romanides, Christos Yannaras[3]). Evaluările aspre şi abrazive la adresa Occidentului catolic, atras către disciplina centralistă şi cazuistica de tip juridic, au avut ecou în chiar lumea teologilor catolici (uneori prin intermediul lecturilor tardive din Michel Foucault). Pe de altă parte, tânărul Stăniloae a rămas pentru totdeauna marcat de extraordinara pledoarie a misticii răsăritene în favoarea noţiunii de *theosis* – experienţa desăvârşirii, devenită posibilă prin purificare, iluminare şi apoi unirea ipostatică cu „energiile necreate” ale lui Dumnezeu. Apărând unicitatea acestui punct de vedere (articulat dogmatic în secolul al XIV-lea de Grigorie Palama împotriva lui Varlaam din Calabria), părintele Stăniloae atrăgea atenţia că universalismul la care aspiră „ştiinţele profane” (precum matematica sau filosofia naturală) nu coincide cu experienţa directă a lui Dumnezeu, pentru care educaţia formală (*paideia*) nu era nici necesară, nici suficientă[4]. Entuziasmul lui Dumitru Stăniloae pentru cultura ţărănească a atins limita ortodoxiei teologice atunci când ziarele au început să documenteze experinţele neobişnuite ale „iluminării” şi „profeţiilor” ţăranului oltean Petrache Lupu[5]. Acest bătrân din Maglavit (judeţul Dolj) susţinea că Dumnezeu („Moşul”) i-a dăruit puteri miraculoase de vindecare şi clarviziune. Fără să fie călugăr sau cleric, Petrache Lupu a atras mii de oameni în anii 1935-1936. Spre deosebire de părintele Stăniloae, teologi mai puţin cunoscuţi s-au opus cu argumente afirmaţiilor lui Petrache Lupu şi adepţilor acestuia[6]. În contrast, eruditul Stăniloae a simţit nevoia să explice în termeni patristici acest fenomen, comparând isihasmul cu o manifestare incertă de religiozitate populară.

(1762) şi Sâmbăta (1785), ceea ce explică resentimentul popular anticatolic răspândit pe aceste meleaguri. Evident, se uită originea imperială a acestui proiect (legat de numele lui Iosif al II-lea, 1741-1791) care a lovit în egală măsură aşezămintele religioase din Austria şi Croaţia – totalul ajungând la peste 700. Vezi Robert Kaan, *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, Berkley University Press, Berkley, 1974, pp. 191 *sq*. Pentru istoria persecuţiilor antiortodoxe în Transilvania, vezi studiul lui Silviu Dragomir *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I-II, Sibiu, 1929.

1. Dumitru Stăniloae, „Ortodoxie şi catolicism”, în *Naţiune şi creştinism*, ed. cit., pp. 19-20.
2. Cristian Bădiliţă, „Dumitru Stăniloae, ses affinités et ses idiosyncrasies patristiques”, în Cristian Bădiliţă, Charles Kannengiesser, *Les Pères de l'Eglise dans le Monde d'aujourd'hui*, Beauchesne – Curtea Veche, Paris – Bucureşti, 2006, pp. 281-310.
3. Christo Yannaras, *Heidegger şi Areopagitul*, trad. de Nicolae Tanaşoca, Editura Anastasia, Bucureşti, 1996.
4. Pentru un survol rapid al principalelor teme ale monahismului răsăritean, vezi Tomaś Špidlík SJ, Michelina Tenace, Richard Cemus SJ, *Spiritualitatea Răsăritului creştin. III. Monahismul*, trad. de Ioan I. Ică Jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000.
5. Dumitru Stăniloae, *Ortodoxie şi Românism*, Editura Diecezană, Sibiu, 1938, pp. 179-235.
6. În eseul intitulat *Minuni şi false minuni* [1940], Editura Anastasia, Bucureşti, 1993, pp. 177-229, Mihai Urzică a criticat din perspectivă teologică „Mişcarea Petrache Lupu”. Pentru alte remarci critice, vezi Arhimandritul Ilie Cleopa, *Despre vise şi vedenii* [1962], Editura Bunavestire, Bacău, 1994. Pentru o relatare istorică, vezi Florin Müller, „Maglavit – proiecţii social-politice”, în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei. În memoria profesorului Pompiliu Teodor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, pp. 287-304.

Farmecul ruralităţii

Dumitru Stăniloae îşi întemeiază simpatia faţă de viaţa simplă a ţăranilor tradiţionali nu doar plecând de la bucolica reverie în marginea virtuţilor satului, ci cunoscând logica ascetic-sacramantală a îndumnezeirii[1]. Biserica, pentru Stăniloae, era fereastra către un cer deschis, contemplat altfel decât prin „lentila” exerciţiului dialectic[2]. Ţăranii pioşi din ţara Făgăraşului, întâlniţi în pelerinajele tânărului preot la Mănăstirea Sâmbăta, bunăoară, erau îndrumaţi de părinţii duhovnici cu ascendent atonit tocmai către acest tip de angajament spiritual. Legătura părintelui Stăniloae cu părintele Arsenie Boca s-a ţesut tocmai în marginea acestei intuiţii comune : anume că expunerea la suferinţă[3], predispoziţia către ascultare şi simplitatea fenomenologică a vieţii interioare a ţăranilor români puteau sluji mai mult idealului creştin al perfecţiunii decât educaţia sceptică, revolta metafizică, comoditatea corporală sau înclinaţiile hedoniste[4]. Ca atare, naţionalismul lui Stăniloae căuta să exploateze această lecţie fundamentală ascunsă în experienţa rurală a sacrului, despre care elita sofisticată a cercurilor literare ştia, cu puţine excepţii, foarte puţin.

Antioccidentalismul tânărului Dumitru Stăniloae nu a fost ideologic şi unilateral[5]. Părintele Stăniloae era o persoană cu rare deschideri intelectuale, citind cu interes nu doar scrieri patristice, ci şi cărţi ale lui Sherlock Holmes[6] sau eseurile lui Emil Cioran. În scrierile sale din epocă a folosit din plin erudiţia savanţilor germani şi francezi pentru a face mai bine înţelese comorile Răsăritului. A apelat, pe de altă parte, la acei autori patristici care au dovedit o maximă detentă intelectuală : Sfântul Maxim Mărturisitorul, Dionisie Areopagitul sau Ioan Damaschinul, căutând în acest fel să indice futilitatea oricărui complex de inferioritate din

1. Sunt foarte numeroase probele etnografice privind autenticitatea tradiţiilor religioase în satul românesc. Cu titlu de exemplu, vezi cazul documentat de Henri H. Stahl, *Povestiri din satele de altădată (cu ilustraţii şi comentarii de Paul H. Stahl)*, Nemira, Bucureşti, pp. 22-33. Pentru un studiu general, vezi Doru Radoslav, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Editura Dacia, Bucureşti, 1997.
2. Dumitru Stăniloae, *Viaţa şi învăţăturile Sfântului Grigorie Palama*, Editura Scripta, Bucureşti, 1993, pp. 27 *sqq*.
3. Pentru dieta tipic ţărănească în perioada posturilor bisericeşti, vezi Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena ţăranului roman : locuinţa, încălţămintea şi îmbrăcămintea. Alimentaţiunea în diferite regiuni ale ţării şi în diferite timpuri ale anului*, Academia Română, Bucureşti, 1895, p. 195. În privinţa asprimii posturilor din satul transilvănean la început de secol XX, vezi evocările istoricului David Prodan, *Memorii*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, pp. 12-13.
4. M. Kuehn, *Kant. A Biography*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, p. 371 : „Rugăciunea, liturghia, pelerinajele şi spovedaniile sunt lipsite de valoare” (trad. rom. : *Kant. O biografie*, trad. de Cornelia Eşianu şi Delia Eşianu, Polirom, Iaşi, 2009, p. 316).
5. Acelaşi lucru s-a spus despre părintele Dumitru Stăniloae la vârsta senectuţii. *Cf.* Andrei Pleşu, „Hai să vorbim”, *Ziua*, nr. 2867 (15 noiembrie 2003) : „Părintele Stăniloae demonstrează că poţi fi în acelaşi timp un teolog fără exclusivism şi fără concesii. […] A fost toată viaţa şi, mai ales în ultimele decenii, o punte extraordinară între lumi. În jurul lui existau foarte mulţi laici, pictori, scriitori, oameni care simţeau nevoia să-l viziteze, care simţeau nevoia să-i audă sfatul ; eu însumi s-a întâmplat să-l frecventez puţin, prin intermediul câtorva artişti şi, prin prezenţa lui iradiantă cu discreţie, ca şi prin traducerile pe care le-a livrat, prin *Filocalia* în primul rând, el ne-a ajutat pe toţi să traversăm vremurile prin care treceam. Am rezistat în anii grei ai dictaturii, printre altele, citind *Filocalia*. Am rezistat spiritualmente, sufleteşte, intelectualmente – stând de vorbă cu cei care citeau şi ei *Filocalia*”.
6. M. Constantinescu, *Doctor la oameni de seamă. Amintiri, evocări, comemorări*, Editura Anastasia, Bucureşti, 2000, p. 14. Pentru referinţe la Cioran, vezi Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Mitropoliei, Craiova, 1988, *passim*.

partea intelectualilor ortodocşi. A insistat totuşi asupra unui adevăr doctrinar esenţial : darurile Duhului sunt descoperite, în creştinism, mai ales inimilor curate. Plecând de la această axiomă antropologică, disocierea de tip iluminist între „prostime” (vulg) şi „intelighenţie” (elită), ca şi aspiraţia neoplatonic-intelectualistă la desăvârşire fără o „deşertare de sine” sau „pogorâre la iad” (*katabasis*) sunt ilegitime. Progresul cunoaşterii naturale, revendicat de ştiinţe exacte precum matematica, fizica sau biologia, nu garantează desăvârşirea lăuntrică ori strălucirea morală. Gândirea disociativă a intelectului produce alte rezultate decât căldura invizibilă a unei inimi copleşite de har – motiv pentru care, susţine părintele Stăniloae, nu doar persoana umană, ci chiar şi „sufletul naţional” are nevoie de modelul sfinţeniei, iar nu de emfaza aroganţei culturaliste. Contactul cu tradiţia isihastă avea să fie copleşitor pentru părintele Stăniloae[1] şi colegii săi de generaţie (între care şi membrii „Rugului Aprins”[2]) : dacă inima este organul cunoaşterii spirituale[3], atunci putem spune, fără ezitare, că apostolii – în pofida meseriei lor modeste de pescari sau dulgheri – i-au depăşit în strălucire pe cei mai luminaţi filosofi ai epocii eleniste.

Părintele Stăniloae a evitat, în acelaşi timp, triumfalismul sterp, anistoric şi îngust. Şi înainte de venirea lui Hristos a fost posibil ca urme ale adevărului să fie găsite printr-un parcurs existenţial marcat de sinceritate şi căutare liberă de idolii cetăţii[4]. Cu toate acestea, este vital pentru creştinii din toate straturile sociale să nu ignore adevărata ordine epistemologică, revelată prin Cincizecime. Acordarea unei mai mari importanţe strădaniei erudite decât rugăciunii şi meditaţiei ar putea avea urmări dăunătoare pentru mântuirea unei persoane şi pentru viaţa enoriei în general. Rostind acest adevăr teologic, Stăniloae a rămas îndatorat poziţiilor clar reliefate adoptate de Sfântul Marcu din Efes (†1444) în timpul sinodului „unionist” de la Ferrara-Florenţa (1438-1439). Mai exact, Stăniloae a susţinut că tradiţia bizantină a fost adevăratul moştenitor al înţelepciunii patristice, aşa cum este ea exprimată în extraordinara sa teologie mistică şi liturgică. Spre deosebire de teologii occidentali care s-au lansat în speculaţii inutile asupra naturii lui Dumnezeu, Biserica Ortodoxă s-a concentrat pe transformarea persoanei prin contemplarea cucernică a luminii divine. Această deosebire teologică – interpretată din punctul de vedere specific spiritualităţii monastice – a stabilit graniţele dialogului între Est şi Vest.

„Teologia politică” faţă în faţă cu „nostalgia paradisului”

Dumitru Stăniloae n-a ales însă viaţa călugărilor ori calea strâmtă a sihaştrilor. S-a căsătorit în 1930 pentru ca, un an mai târziu, să fie hirotonit diacon (1931), iar apoi preot (1932), la Sibiu. Înainte şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, el şi-a exercitat influenţa în domeniul studiilor teologice şi al activităţii gazetăreşti. N-a fost niciodată un „intelectual

1. Vezi relatările confesive din volumul Marc-Antoine Costa de Beauregard şi Dumitru Stăniloae, *„Ose comprendre que Je t’aime”*, Cerf, Paris, 1983.
2. André Scrima, *Timpul rugului aprins*, prefaţă de Andrei Pleşu, Humanitas, Bucureşti, 1996.
3. Noul Testament îl descrie pe Dumnezeu drept „cunoscătorul inimilor” (ὁ καρδιογνώστης θεὸς – *Fapte* 15.8). Καρδία desemnează esenţa fiinţei umane, „locul” de unde apar „gândurile rele” (*Matei* 15.19), centrul emoţiilor, motorul voinţei, dar şi intervalul care permite, prin asumarea solitudinii şi a disciplinei sacramentale, o foarte subţiată cunoaştere de sine. Cultura monahală există mai ales pentru a cartografia bătălia „gândurilor rele” cu „gândurile bune”. Pentru un studiu de caz exemplar, vezi Irénée Hausherr, *Les leçons d’un contemplatif. Le traité de l’Oraison d’Evagre le Pontique*, Paris, 1960.
4. Dumitru Stăniloae, *Viaţa şi învăţăturile Sfântului Grigorie Palama*, ed. cit., p. 30.

public" de avergura lui Nae Ionescu, bunăoară, dar textele sale publicate cu regularitate în *Telegraful Român* (unde era director, din 1934) au avut un important impact formativ în mediile preoţeşti din Transilvania. I-a lipsit un mentor cu personalitate, dar a fost înconjurat mereu de prieteni (ca Ioan Lupaş) şi inamici (ca Liviu Stan). Părintele Dumitru Stăniloae putea fi perceput, în multe privinţe, ca inovator tocmai prin aceea că resemnifica tradiţia bimilenară a creştinismului răsăritean.

Secole de-a rândul, Biserica Ortodoxă a acţionat în defensivă, legitimându-se mai ales prin subtilitatea teologică a Părinţilor, adâncimile mistice ale contemplativilor, frumuseţea artei bizantine şi splendoarea hainelor sale liturgice[1]. Dumitru Stăniloae sau Nichifor Crainic au dorit să schimbe registrul discursului apologetic[2]. Mişcarea împotriva curentului asumată de aceşti scriitori a avut însă câteva caracteristici anacronice, dacă nu cumva stânjenitoare astăzi : neglijenţa cvasitotală a problemelor discutate de ştiinţele sociale, ignorarea deliberată a dezbaterilor economice privind viitorul satului est-european, neglijarea rolului jucat de minorităţi în echilibrul homeopatic al societăţilor moderne[3]. Un ochi critic va identifica fără dificultate toate ezitările părintelui Stăniloae, care în 1934 stigmatiza comunismul ca „fiară fără nume"[4] şi erezie anticreştină, pentru ca zece ani mai târziu să vorbească despre promisiunea egalităţii sociale conţinută de Sfintele Scripturi. Dumitru Stăniloae n-a fost un teolog politic dornic să gândească întrebările ultime ale constituţionalismului, sursa autorităţii statale, originea secularizării moderne, tensiunea între puterea seculară şi puterea spirituală, rolul conştiinţei istorice în modelarea subiectului uman, taina pluralităţii culturilor etc.

Replierea în zona confortabilă a unui discurs autoflatant, portretizând „neamul românesc" mai ales ca victimă a unor conjuncturi exterioare, este deficitul major al „gândirii profetice" asumate de tânărul Dumitru Stăniloae. Articolele interbelice sau chiar o carte precum *Ortodoxie şi Românism* (1939) sunt, în mare parte, rezultatul raţionalizării unor prejudecăţi locale, la mare distanţă de rigoarea sociologică sau antropologică de tip universitar. Discursul asumat de autor este performativ : el nu descrie, ci inventează (în sensul de *poiesis*) o mereu nouă realitate. Investigând „constituţia de fiinţă" a neamului, părintele Stăniloae rămâne adeptul generalizărilor contrafactuale şi al comentariilor cu iz utopic. Un exemplu de anistorism făţiş este utilizarea noţiunii greceşti de „ethnos" în dezacord cu semantica originară a termenului. Când Sfântul Pavel face referire (*Fapte* 13.16-41) la „cele şapte neamuri (*ethne hepta*)" din Canaan care au pierit prin voinţa Domnului, astfel încât israeliţii să ajungă în cele din urmă la Pământul Făgăduinţei, realitatea empirică desemnată diferă de unităţile sociopolitice ale lumii moderne[5].

1. Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968.
2. Solidaritatea celor două voci a fost consfinţită de textul părintelui Stăniloae „Opera teologică a lui Nichifor Crainic", *Gândirea*, XIX, nr. 4, 1940, reluat ca prefaţă la Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului* [1942], Editura Moldova, Iaşi, 1994, pp. v-xxiii.
3. O reevaluare apare în articolul „Tradiţii şi idealuri comune ale românilor, maghiarilor şi saşilor din Transilvania", în *Mitropolia Ardealului*, vol. 23, 1978, pp. 754-759.
4. Dumitru Stăniloae, „Pentru depăşirea individualismului şi a socialismului", *Revista Teologică*, 1935, pp. 33-40, aici la p. 36. Pentru o analiză teologică riguroasă a comunismului, vezi Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, trad. de Lucreţia Văcar, Humanitas, Bucureşti, 1993, pp. 38-52, dar şi excelentul eseu al aceluiaşi gânditor catolic „Cum să recunoşti comunismul ca structură a păcatului", în *Eseuri despre lumea de azi*, trad. de Adina Cobuz, Humanitas, Bucureşti, 2007, pp. 139-158. Pentru alte comentarii teologice, vezi Nikolai Berdiaev, *Originea şi sensul comunismului rus* [1937], trad. de Ion Muşlea, postfaţă de Vasile Boari, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, şi mai ales André Scrima, *Ortodoxia şi încercarea comunismului*, ediţie îngrijită de Vlad Alexandrescu, Humanitas, Bucureşti, 2008.
5. Pentru o lămurire hotărâtoare a anacronismului naţionalist în reconstrucţia demersurilor arheologice în istoria veche a Europei Orientale, vezi introducerea istoricului Florin Curta („Etnicitatea slavă şi etnia

Dacă literatura clasică şi textele biblice acordă cuvântului *ethnos* sensul de „neam" ori „seminţie", părintele Stăniloae nu ezistă să-l suprapună peste noţiunea modernă de „naţiune"[1] – care presupune, înainte de toate, un proiect politic. Faţă de această componentă constituţională, Stăniloae are însă rezerve : „naţionalismul civic" este mai rece decât naţionalismul etnic şi, ca atare, „insuficient"[2]. Jocul normelor, apartenenţa indivizilor la un spaţiu legal şi construcţia unei societăţi civile sunt toate secundare în raport cu solidaritatea intraetnică, bazată pe ceea ce intuiţia populară denumeşte prin „legătura de sânge". Din această perspectivă, universalismul juridic al Bisericii romane anulează ceva din particularitatea culturală şi spirituală a naţiunilor. Deşi naţionalist şi simpatizant al dreptei, Dumitru Stăniloae a cerut, în mod reperat, un recurs la moderaţie. Textele sale din perioada 1930-1940 au criticat slăbiciunile democraţiei moderne, pacifismul circumstanţial[3], dar şi uzul violenţei.

Universalismul mistic şi teroarea ideologică

Ar fi nedrept să reducem activitatea teologului sibian la dimensiunea strâmtă a unei apologetici naţionale, oricât de puternică ar fi fost aceasta în contextul ascensiunii Mişcării Legionare[4]. Implicarea într-o dezbatere culturală, filosofică şi teologică de anvergură europeană s-a văzut mai ales la apariţia primei sale monografii teologice : *Iisus Hristos şi restaurarea omului* (1943). Acest tratat de hristologie[5] atestă o cunoaştere a autorilor patristici (Sfântul Maxim Mărturisitorul, în special) şi un dialog roditor cu tradiţia modernă rusă (arhiepiscopul Antonie Hrapoviţki şi Serghei Bulgakov, mai ales). Nu lipseşte interacţiunea cu importanţi filosofi occidentali, cum ar fi Martin Heidegger, Maurice Blondel, Louis Lavelle, Ludwig Binswanger[6]. Interesul pentru spiritualitatea monastică, trezit de lectura timpurie a operei Sfântului Grigorie Palama, s-a concretizat apoi într-un proiect monumental de traducere a *Filocaliei*[7]. Primul

slavă : concepte şi teorii") la volumul *Apariţia slavilor. Istorie şi arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2006, pp. 5-30, dar mai ales pp. 19-29.

1. Pentru o discuţie datată, însă utilă, a acestei noţiuni, vezi Dionisie Petcu, *Conceptul de etnic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, şi Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei* [1980], Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993.
2. Dumitru Stăniloae, *Naţiune şi creştinism*, ed. cit., p. 68.
3. Ulterior, părintele Dumitru Stăniloae a justificat „lupta pentru pace" a marxismului est-european – *cf.* „Să nu ucizi. Temeiuri creştine pentru pace", în *Biserica Ortodoxă Română*, 1964, pp. 76-80.
4. *Cf.* Dumitru Stăniloae, „Idealul naţional permanent", *Telegraful Român*, vol. 88, nr. 6, 1940, pp. 1-2 ; „Revoluţie naţională", *Telegraful Român*, vol. 88, nr. 43, 1940, p. 1 ; „Muncă şi rugăciune", *Telegraful Român*, vol. 88, nr. 45, 1940, p. 1.
5. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos şi restaurarea omului*, Editura Diecezană, Sibiu, 1943 ; ediţia a II-a, Editura Omniscop, Craiova, 1993 (într-o versiune plină de greşeli ortografice în limbile greacă şi germană).
6. Acest aspect a fost bine subliniat de Jürgen Henkel, *Eros und Ethos. Mensch, gottesdienstliche Gemeinschaft und Nation als Adressaten theologischer Ethik bei Dumitru Stăniloae*, Münster, 2003 (*Îndumnezeire şi etică a iubirii în opera părintelui Dumitru Stăniloae*, trad. de diac. Ioan Ică Jr., Editura Deisis, Sibiu, 2005).
7. Ajungând la mai mult de cinci mii de pagini, ediţia lui Stăniloae a *Filocaliei* include mult mai multe scrieri patristice decât prima ediţie greacă. Iată adăugirile lui Stăniloae : vol. I (1946) : Evagrie Ponticul, *Despre rugăciune* ; Marcu Ascetul, *Despre botez* ; vol. II (1947) : Maxim Mărturisitorul, *Despre viaţa ascetică* ; scoliile la *Capitolele despre iubire* ; *Quaestiones et dubia* ; vol. III (1948) : *Quaestiones Ad Thalasium*, în loc de *Diverse capitole* ; vol. IV (1958) şi vol. V (1976) sunt identice cu cele din versiunea greacă ; vol. VI (1977) : *Discursurile etice* 1 şi 5 de Sfântul Simeon Noul Teolog ;

volum a apărut în 1946, iar ultimul în 1991. Această renumită compilaţie de texte despre rugăciune, asceză şi meditaţie a fost editată în româneşte în douăsprezece volume, spre deosebire de cele cinci ale ediţiei originale, publicată la Veneţia, în 1782, de Sfântul Nicodim Athonitul şi Sfântul Macarie al Corintului. Considerată şi de părintele Stăniloae drept cea mai mare realizare a carierei sale, ediţia românească a *Filocaliei* a avut – şi încă mai are – un impact semnificativ asupra dezvoltării vieţii monastice în România. Într-o scrisoare din 22 iunie 1985, Emil Cioran a afirmat despre cele mai mari realizări ale lui Stăniloae : „V-am spus la Paris, însă ţin să repet că *Filocalia* este un monument capital în istoria limbii noastre. În acelaşi timp, ce lecţie de profunzime pentru un neam nefericit şi uşurelnic ! Din toate punctele de vedere, o astfel de operă este chemată să joace un rol considerabil. Sunt nespus de mândru că vă cunosc de mai mult de o jumătate de veac”[1]. Ecourile acestei întreprinderi s-au auzit atât înainte, cât şi după ocuparea sovietică a ţării[2] – pentru a nu menţiona aici explozia de carte religioasă de după 1989. Aceste precizări sunt importante pentru a indica măsura în care Dumitru Stăniloae s-a investit într-un proiect teologic mult mai larg decât agenda politică a partidelor interbelice.

Părintele Dumitru Stăniloae a fost apropiat de unii membri ai grupării „Rugul Aprins”, organizat la Mănăstirea Antim din Bucureşti[3] în jurul unor influente personalităţi, precum preotul rus Ioan Kulîghin, părintele Benedict Ghiuş, poetul Sandu Tudor (viitorul părinte Daniil) şi alţi intelectuali cu aplecare religioasă (dr. Vasile Voiculescu, Ion Marin Sadoveanu, Andrei Scrima etc.). Arestarea şi întemniţarea a avut doar parţial legătură cu relaţia părintelui Stăniloae cu această grupare (activă „în catacombe” şi după al Doilea Război Mondial). Ca *doctor philocalicus*[4] însă, profesorul Stăniloae deranja regimul ostil oricărei preocupări pentru mistică. În 1947, fiind nevoit să părăsească Academia Teologică din Sibiu, se mută la Bucureşti, într-un regim de evidentă marginalizare. Abia după zece ani, în 1958, lui Stăniloae i s-a permis să scrie un manual de dogmatică (în cooperare cu alţi colegi de la Facultatea de Teologie Ortodoxă de la Bucureşti)[5].

Aflaţi, ca şi alţi lideri religioşi, sub supravegherea constantă a Securităţii, ultimii membri ai „Rugului Aprins” au fost arestaţi în noaptea de 13-14 iunie 1958[6]. Părintele Stăniloae a fost percheziţionat la domiciliu în data de 4 septembrie 1958, fiind apoi dus la închisoarea din Strada Uranus, Bucureşti. La 8 noiembrie 1958 a fost condamnat la cinci ani de închisoare,

---

plus *Despre rai* de Sfântul Nichita Stithatul ; vol. VII (1977) : Grigorie Palama, *Triadele* II.2-3 ; *Despre împărtăşirea dumnezeiască şi îndumnezeitoare* ; vol. VIII (1979) : un studiu de D. Stăniloae despre isihasmul românesc şi unele texte despre rugăciune scrise de diferiţi sfinţi români (Vasile de la Poiana Mărului, Calinic de la Cernica şi Iosif de la Văratec, din secolul al XIX-lea) ; vol. IX (1980) : *Scara* Sfântului Ioan Scărarul ; Sfântul Avva Dorotei, *Învăţături* i-xiv ; *Scrisori* 1-2 ; vol. X (1981) : Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte despre sfintele nevoinţe* (versiunea greacă) ; vol. XI (1990) : scrierile părinţilor Varsanufie şi Ioan ; vol. XII (1991) : *Scrierile cuviosului Isaia Pustnicul*.

1. Emil Cioran, în *România Liberă*, 49, nr. 406, 25-26 mai 1991, p. 5.
2. Vezi André Scrima, „L'avénement philocalique dans l'orthodoxie roumaine”, *Istina*, vol. 5 (1958), pp. 295-328, 443-374.
3. Vezi Antonie Plămădeală, *Rugul Aprins*, Editura Mitropoliei Ardealului, Sibiu, 2002 (iar cu prudenţă, Mihai Rădulescu, *Rugul Aprins. Arestare. Condamnare. Achitare*, Editura Agapis, Bucureşti, 2003).
4. *Cf*. Maciej Bielawski, „Dumitru Stăniloae and his *Philokalia*”, în Lucian Turcescu (ed.), *Dumitru Stăniloae : Tradition and Modernity in Theology*, Centrul pentru Studii Româneşti, Iaşi, 1998, p. 52. O mărturie emoţionantă referitoare la comportamentul remarcabil al părintelui Dumitru Stănilae în timpul anilor de detenţie poate fi găsită între portretele literare schiţate de Petre Pandrea în *Reeducarea de la Aiud*, Editura Vremea, Bucureşti, 2004, pp. 140-146.
5. N. Chiţescu, I. Todoran, I. Petreuţa, D. Stăniloae (coord.), *Teologia Dogmatică şi Simbolică*, 2 vol., Editura Institutului Biblic, Bucureşti, 1958.
6. Folosesc aici datele oferite de George Enache în „Arestarea şi condamnarea lui Dumitru Stăniloae”, *Rost. Manifest românesc*, 2003, nr. 9.

cu acuzaţia de „propagandă obscurantistă” în slujba vechiului regim[1]. La 15 ianuarie 1963 a fost eliberat şi i s-a permis să se încadreze ca profesor la Institutul Teologic de Grad Universitar din Bucureşti. Stăniloae a petrecut cea mai mare parte a detenţiei în închisoarea de la Aiud[2] – loc unde a putut dobândi rugăciunea inimii recomandată de isihaşti („Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine păcătosul”). Este momentul actualizării contemplaţiei Unului, într-un act de transcendere totală faţă de rumorile şi bezna veacului. Patosul naţionalist al tinereţii capătă, în dificilele împrejurări ale temniţei, o tot mai mică relevanţă. Revelaţia isihasmului, avută în contactul cu manuscrisele de la Muntele Athos, îşi vădea însă eficacitatea.

Polemica anti-uniată

La eliberarea din închisoare, părintelui Stăniloae i s-a cerut (ca şi altor foşti deţinuţi politici, precum poetul Radu Gyr, filosoful Constantin Noica sau academicianul Nichifor Crainic) să redacteze câteva articole apreciative la adresa regimului comunist. Relele tratamente au continuat până în 1969, când Departamentul Comunist pentru Religie şi-a propus să ofere o imagine mai bună a României în Occident[3]. Astfel, lui Stăniloae şi altor teologi li s-a permis să călătorească în afara ţării. În 1970, teologul Stăniloae a mers la Oxford, unde a fost găzduit de comunitatea „Sisters for the Love of God”. Acolo şi-a întâlnit prietenul de-o viaţă, preotul A.M. Allchin, precum şi alţi teologi anglicani sau ortodocşi (între care episcopul Kallistos Ware). A primit, de asemenea, nenumărate premii şi distincţii, cum ar fi „Crucea Sfântului Augustin de Canterbury”. În 1976, a doua serie a *Filocaliei* (începând cu volumul V) a început să apară în româneşte, deşi într-un număr foarte mic de exemplare şi prea puţin pusă în circulaţie. În acelaşi an, Universitatea de Stat de la Tesalonic i-a oferit lui Dumitru Stăniloae titlul de *doctor honoris causa*.

Această deschidere internaţională şi ecumenică a fost însă „rectificată” de o puternică revenire a polemicii anti-catolice în scrierile părintelui Stăniloae. Considerând Biserica Ortodoxă un element constitutiv al identităţii naţionale româneşti, Stăniloae a aprobat nu doar în 1948 „uniunea” artificială şi forţată între cele două Biserici, ci chiar şi după anii detenţiei, unde a putut constata suferinţa nedreaptă a episcopilor uniaţi[4]. Astfel, Stăniloae a căutat să

1. O descriere atentă a instituţiei Securităţii sub ocupaţia sovietică apare la Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania : Gheorghe Gheorghiu-Dej and the Police State (1948-1965)*, St Martin’s Press, New York, 1999 (*Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965*, trad. de Lucian Leuştean, Polirom, Iaşi, 2001).
2. Pentru o analiză pătrunzătoare a vieţii de detenţie la Aiud, vezi Alexandru Popescu, *Petre Ţuţea. Between Suicide and Sacrifice*, Ashgate Publishing House, Aldershot, Hampshire, 2004, pp. 61-90.
3. Despre această transformare interesantă, vezi Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism : Identity and Cultural Politics in Ceauşescu’s Romania*, University of California Press, Berkeley, 1991 (*Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, trad. de Mona Antohi şi Sorin Antohi, Humanitas, Bucureşti, 1994). O prezentare a regimului tiranic al lui Ceauşescu este oferită de Dennis Deletant în *Ceauşescu and the Securitate : Coercion and Dissent in Romania 1965-1989*, Book News, Inc., Portland, 1994 (*Ceauşescu şi Securitatea : constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989*, Humanitas, Bucureşti, 1998), şi Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons : A Political History of Romanian Communism*, University of California Press, Berkeley, 2003 (*Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, trad. de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, Polirom, Iaşi, 2005).
4. Dumitru Stăniloae, „Întoarcerea fraţilor”, *Glasul Bisericii*, VII (1948), nr. 10, pp. 64-68 ; „Restaurarea unităţii Bisericii străbune”, *Glasul Bisericii*, VIII (1949), nr. 5-6, pp. 15-26 ; „Reîntregirea Bisericii strămoşeşti”, *Glasul Bisericii*, IX (1950), nr. 6, pp. 27-33. După ce a ieşit din închisoare, Stăniloae a

justifice gestul de forţă al Statului comunist împotriva Bisericii Greco-Catolice (cunoscută de asemenea sub numele de „Biserica clandestină")[1]. Retorica sa includea referiri insistente şi populiste la „Biserica strămoşilor noştri" – o terminologie ambiguă în Republica Populară Română (şi China comunistă legitimând existenţa „Bisericii populare", aflată sub controlul direct al oficialilor Partidului Comunist). Refutaţia greco-catolicismului se producea într-un context în care această comunitate creştină era privată de dreptul elementar la autoapărare, la reprezentare civică, la expresie religioasă. Uniaţii nu puteau organiza slujbe religioase ori adunări publice, pentru a nu vorbi despre publicarea de reviste sau ziare[2]. Dincolo de experienţa de spiritualizare şi însingurare a închisorii, părintele Stăniloae a revenit cu un neaşteptat aplomb, publicând în 1973 o colecţie de eseuri de teologie istorică sub titlul *Uniatismul din Transilvania. Încercare de dezbinare a poporului român*[3]. Titlul belicos al cărţii nu oferea atât un argument teologic, cât mai ales o refutaţie consonantă cu aspiraţia regimului Ceauşescu de a combate orice activitate anticomunistă coordonată de Vatican (influenţa asupra poporului polonez dovedindu-se, doar câţiva ani mai târziu, decisivă). Vorbind despre „dezbinarea poporului român", Stăniloae trece cu vederea remarcabila contribuţie a Şcolii Ardelene la emanciparea unei naţiuni aflate sub dominaţia politică a Imperiului Habsburgic, dar şi în dispreţul cercurilor ecleziastice sârbeşti de la Karlowitz (*Sremski Karlovci*). Cu excepţia lui Inochentie Micu[4], ale cărui fapte patriotice au fost lăudate de Stăniloae, activitatea corifeilor Bisericii Greco-Catolice (care contribuiseră decisiv la Marea Unire) trece nemenţionată. Stăniloae evocă în schimb personalitatea excepţională, dar aproape solitară a arhiepiscopului ortodox Andrei Şaguna (1809-1873), care a luptat cu adevărat pentru eliberarea românilor creştin-ortodocşi din Transilvania[5].

Şi la vârsta senectuţii, părintele Stăniloae a acordat mai multă atenţie construcţiei proiectului teologic, încununat de redactarea unei impresionante trilogii dogmatice[6]. Comentariile

---

scris micul tratat profund polemic „Uniatismul : opera unei întreite silnicii", publicat în *Biserica Ortodoxă Română*, 87 (1969), pp. 355-390. Pentru un exemplu oficial al discursului etno-teologic, vezi predicile patriahului Teoctist : „Cuvântări rostite de PFP Teoctist marcând evenimente importante din viaţa noastră bisericească", în *Biserica Ortodoxă Română*, 1997, nr. 1-6, p. 70. Pentru o excelentă privire generală asupra discursului B.O.R. în tranziţia postcomunistă, vezi Iuliana Conovici, „L'Orthodoxie roumaine et la modernité. Le discours officiel de l'Eglise Orthodoxe Roumaine après 1989", *Studia politica*, IV (2004), nr. 2, pp. 389-420.

1. Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub comunism (1947-1989)*, Polirom, Iaşi, 2003. În 1948, numărul oficial al creştinilor greco-catolici în România era în jur de 1.560.000.
2. Circulaţia ziarelor ecleziastice ortodoxe în România comunistă a ajuns la un total uimitor de 60.000 de exemplare. *Cf.* G.A. Maloney, *A History of Orthodox Theology since 1453*, Nordland, Belmond, 1976, p. 288.
3. Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din Transilvania. Încercare de dezbinare a poporului român*, Editura Institutului Biblic, Bucureşti, 1973. Pentru o discuţie privind ecourile acestui conflict istoric în România postcomunistă, vezi Delia Despina Dumitrica, „Uniate *vs* Orthodox : What Lays behind the Conflict ? A Conflict Analysis", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 3 (iarna 2002), pp. 99-114.
4. Despre această importantă personalitate a elitei intelectuale a României secolului al XVIII-lea, Dumitru Stăniloae a scris cu respect şi resemnare în studiul său „Lupta şi drama lui Inochentie Micu Clain", *Biserica Ortodoxă Română*, 86 (1968), pp. 1137-1185.
5. Cea mai bună monografie despre Şaguna rămâne cea a lui Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationalism : Andrei Şaguna and the Rumanians of Transylvania, 1846-1873*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1977 (trad. rom. : *Ortodoxie şi naţionalitate : Andrei Şaguna şi românii din Transilvania, 1846-1873*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995). Vezi şi Paul Brusanowski, *Învăţământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918 : între exigenţele statului centralizat şi principiile autonomiei bisericeşti*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005.
6. Acest demers a smuls aproape unanim superlativele contemporanilor săi. Vezi Jürgen Moltmann, „Gleitwort", Dumitru Stăniloae, *Orthodoxe Dogmatik*, Einsiedeln, Zürich, Benzinger Verlag, Köln,

sale asupra lucrărilor maeştrilor spirituali ai Răsăritului (de la Sfântul Atanasie cel Mare, Chiril al Alexandriei şi Sfântul Ioan Scărarul până la Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Isaac Sirul şi Sfântul Simeon Noul Teolog) au atras atenţia multor intelectuali şi asceţi români[1]. Dintre aceştia ar trebui să îi menţionăm pe părinţii Ilie Cleopa (1912-1998) de la Sihăstria şi Paisie Olaru (1897-1990) de la Sihla, care au avut numai cuvinte de laudă pentru opera părintelui Stăniloae[2]. Caracterul universal al contribuţiilor teologice ale părintelui Stăniloae a fost dovedit prin aprecierile unor gânditori reputaţi ca John Meyendorff sau Andrew Louth[3]. Sub raport personal, acelaşi Dumitru Stăniloae a avut parte de o întâlnire cordială, într-un spaţiu privat, cu savantul Mircea Eliade[4]. Energia sa creatoare s-a canalizat în direcţia traducerilor şi a exegezei (neo)patristice.

La sfârşitul anilor 1980, când România suferea, alături de Albania, cea mai iraţională formă de tiranie comunistă din Europa de Est[5], părintele Stăniloae a căutat ieşirea de sub „teroarea istoriei" într-un mod similar cu opţiunile unui Constantin Noica[6] sau Alexandru Dragomir[7]. Utopia desăvârşirii culturale sau căutarea de tip augustinian a acelui *interior intimo meo*[8] reprezenta soluţia în faţa presiunilor ideologice insuportabile. Teologia nu mai putea juca un rol profetic, după cum filosofia se retrăgea în apendicele unui comentariu sapienţial[9]. Această atitudine reprezenta un act indirect de disidenţă faţă de directivele propagandei de partid, având însă efectul pervers al retragerii din sfera reflecţiei politice. Istoria imanentă trebuia socotită, în opinia lui Constantin Noica, o chestiune de meteorologie[10]. Atât Constantin Noica, cât şi Dumitru Stăniloae optaseră pentru exilul esopic şi elanul creator, după ce cunoscuseră în tinereţe febra naţionalistă şi patosul implicării civice.

Estimp, vocile oficiale ale Bisericii Ortodoxe produceau probe de consonanţă cu delirul paranoic al regimului Nicolae Ceauşescu (1918-1989). Tăcerea răsunătoare a înaltului cler

Güthersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh, 1985, p. 10 : „der einflussreichste und kreativste orthodoxe Theologe der Gegenwart".

1. Nicolas Stebbing, *Bearers of the Spirit : Spiritual Fatherhood in Romanian Orthodoxy*, Cistercian Publications, Kalamazoo, 2003. Un indiciu clar asupra recunoaşterii părintelui Stăniloae în cadrul cercurilor monastice este oferit de scrierile arhimandritului Ioanichie Bălan, *Convorbiri duhovniceşti*, vol. II, Editura Episcopiei Romanului, Roman, 1988.
2. Pentru o evocare emoţionantă a personalităţii părintelui Paisie, vezi H.-R. Patapievici, *Flying against the Arrow : an Intellectual in Ceausescu's Romania*, transcriere electronică de Mirela Adăscăliţei, CEU Press, Budapesta, 2003, pp. 106-118.
3. Andrew Louth, „Review Essay : The Orthodox Dogmatic Theology of Dumitru Stăniloae", *Modern Theology*, vol. 13 (1997), nr. 2, pp. 253-267.
4. Lidia Stăniloae, *op. cit.*, *passim*.
5. Există multe cărţi care reflectă persecutarea religioasă săvârşită de autorităţile comuniste în România. Vezi, de exemplu, Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Polirom, Iaşi, 2009. Pentru împotrivirea Bisericii (în special a Bisericii Catolice) în Europa de Est, vezi George Weigel, *The Final Revolution : The Resistance Church and the Collapse of Communism*, Oxford University Press, Oxford, 1992. Vezi şi memoriile arhimandritului Roman Braga, *Trepte duhovniceşti*, Editura Arhiepiscopiei, Alba Iulia, 1998.
6. Argumentul pentru recluziune a fost formulat astfel de Constantin Noica, *Jurnal de idei*, Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 123 : „Din civilizaţie iei cât vrei, din cultură iei cât poţi". Pentru o contextualizare a derivei politice a lui Constantin Noica, vezi Sorin Lavric, *Noica şi Mişcarea Legionară*, Humanitas, Bucureşti, 2007.
7. Alexandru Dragomir, *Crase banalităţi metafizice*, introducere de Gabriel Liiceanu, postfaţă de Andrei Pleşu, ediţie îngrijită de Gabriel Liiceanu şi Cătălin Partenie, Humanitas, Bucureşti, 2004 ; *Cinci plecări din prezent. Exerciţii fenomenologice*, Humanitas, Bucureşti, 2005 ; *Caietele timpului*, Humanitas, Bucureşti, 2006 ; *Seminţe*, Humanitas, Bucureşti, 2008.
8. Sf. Augustin, *Confesiuni*, 3.6.11 („mai lăuntric decât cel mai lăuntric eu al meu").
9. Andrei Pleşu, „Intellectual Life under Dictatorship", *Representations*, 49 (1995), pp. 61-71, aici p. 69.
10. *Cf.* Sorin Antohi, „Navetişti în Castalia. «Şcoala» lui Noica : cultură şi putere în România comunistă", în *Războaie culturale. Idei, intelectuali, spirit public*, Polirom, Iaşi, 2007, pp. 41-82.

(responsabil chiar pentru exilul unor preoţi precum arhimandritul Roman Braga sau preotul Gh. Calciu-Dumitreasa) a dăunat ulterior imaginii Ortodoxiei româneşti[1]. Înclinată să confunde valorile patriotismului cu datele oricărui *status quo* politic, Biserica majoritară asista pasiv la masivele acte de inginerie socială săvârşite de regimul comunist[2]. Imediat după 1990, părintele Stăniloae a deplâns scăderile oficialilor ecleziastici, chemând Biserica Ortodoxă la un plus de implicare etică şi socială. Stăniloae a trecut cu vederea faptul că flacăra revoluţiei anticomuniste a pornit nu din sânul unei aşezări rurale, ci dintr-un oraş occidentalizat al României (Timişoara), deopotrivă multiconfesional şi multietnic. El a continuat să-şi exprime îngrijorarea cu privire la riscul dezechilibrelor ecologice ale planetei. Era prea târziu însă ca părintele Stăniloae să producă o „re-lectură" critică a propriei biografii intelectuale, în care momentele de imaturitate ale tinereţii să fie supuse unei analize riguroase, cu impact asupra ucenicilor săi. Până foarte târziu, Stăniloae a privit cu scepticism vectorii occidentali ai modernizării : piaţa liberă, instituţiile politice, existenţa unei societăţi civile bazate pe pluralism şi toleranţă, încrederea în democraţie.

Declarând că „Ortodoxia reprezintă viitorul omenirii"[3], părintele Stăniloae a rămas mai departe fidel – deşi într-o variantă „soft" – convingerilor sale etno-teologice din tinereţe. Cartea intitulată *Reflecţii despre spiritualitatea poporului român* (1992) caută mai departe specificul local al culturii autohtone, fără să evalueze impactul traumatic al experienţei totalitare, distrugerea sistematică a satului românesc sub ceauşism şi nici slăbiciunea „fibrei naţionale" în faţa derapajelor axiologice produse la întâlnirea cu formele artistice şi culturale ale nihilismului occidental[4]. Dumitru Stăniloae – recunoscut ca om al rugăciunii, profesor blând, tată afectuos şi prieten jovial – a pledat mai departe pentru recuperarea virtuţilor teologice ale persoanei umane. Creştinii, ajutaţi de „instinctele lor spirituale"[5], sunt chemaţi să dospească, prin trupul Bisericii, aluatul imperfect al mediului social. Spre deosebire de Andrei Şaguna, Stăniloae n-a făcut deosebirea între structurile instituţionale viabile ale Occidentului şi módele culturale trecătoare sau periferice.

La 4 octombrie 1993, părintele Dumitru Stăniloae a trecut în veşnicie, lăsând în urmă o imensă moştenire teologic-spirituală, dar şi câteva ambiguităţi, legate de modelul cultural autarhic, antioccidental, paseist şi predominant rural în tinereţe. Dată fiind influenţa viziunii părintelui Stăniloae asupra politicilor Bisericii Ortodoxe Române, vom încerca în următoarele pagini să lămurim cauzele, implicaţiile, dar şi limitările punctului de vedere exprimat în perioada interbelică.

Etosul pastoral şi „nostalgia structurală"

Biografia cărturarului sibian oferă doar o parte din răspuns : un tânăr crescut în cutumele locului natal, trezit din elanul mistic al adolescenţei de întâlnirea cu ariditatea teologiei de şcoală, „recuperat" apoi de mitropolitul Nicolae Bălan în beneficiul proiectului neopatristic al Bisericii Ortodoxe, trimis la catedra universitară cu o misiune apologetică şi marcat, pe

1. Paul Caravia, *Biserica întemniţată : România, 1944-1989*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1998.
2. Unele dintre aceste chestiuni au fost abordate în Mihail Neamţu, *Bufniţa din dărâmături. Insomnii teologice în România postcomunistă* [2005], Polirom, Iaşi, 2008.
3. Interviu realizat de Marian Munteanu, în *Mişcarea*, II, nr. 3 (martie), 1993, p. 56.
4. *Cf.* Dumitru Stăniloae, *Reflecţii despre spiritualitatea poporului român* [1992], Editura Elion, Bucureşti, 2001, pp. 31-32.
5. Sorin Dumitrescu, *Şapte dimineţi cu Părintele Stăniloae*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1992, p. 34.

deasupra, de întâlnirea cu reprezentanţii vii ai tradiţiei isihaste, părintele Dumitru Stăniloae n-a avut sarcina unei construcţii administriativ-instituţionale, în genul celei asumate de mitropolitul Andrei Şaguna la mijlocul secolului al XIX-lea. Părintele Stăniloae n-a construit un proiect politic alternativ la datele vremii, ci doar a aderat la curentul gândirist dominant, cu mult mai multe accente agreste decât cosmopolite.

Naţionalismul metafizic al părintelui Stăniloae a fost o combinaţie între etno-psihologie şi reacţia idiosincratică a unui spirit contemplativ, neimpresionat de mutaţiile modernităţii. Celebrând uniunea dintre Evanghelie şi Naţiune, părintele Stăniloae a adoptat o poziţie defensivă, preţuind ţărănimea ca prim-moştenitor al spiritualităţii creştin-ortodoxe. Acest lucru nu poate surprinde, dacă ne gândim că România Mare era o ţară cu o populaţie predominant rurală (peste 80% în anii 1930), unde doctrina economică a „ţărănismului" a avut o lungă carieră sub girul unui savant ca Virgil Madgearu (1887-1940)[1]. Din raţiuni biografice, părintele Stăniloae n-a analizat nici slăbiciunile satului românesc, nici vulnerabilitatea acestuia faţă de anumite procese istorice inevitabile (*i.e.* progresia cunoaşterii tehnologice). Ca atare, scrierile sale nu tematizează principiile de funcţionare ale unei Ortodoxii urbane, nici logica de funcţionare paşnică a unor state federative (exemplul cel mai puternic fiind SUA). Pe cale de consecinţă, n-a putut adera nici la ideea patriotismului constituţional, bazat pe recunoaşterea unor valori minimale de convieţuire, pe limitarea funcţiilor pedagogice ale statului şi pe creşterea puterii de asociere ale persoanelor individuale. Scepticismul faţă de modernitate l-a ţinut departe de conversaţiile aspre cu elita intelectuală neadaptată la ritmurile satului tradiţional (în genul dialogului purtat între Biserica Romano-Catolică din Polonia şi intelectualii sindicatului liber „Solidaritatea", cum a fost Adam Michnik). Până la sfârşitul vieţii, Dumitru Stăniloae a considerat vatra satului ca un loc „plin de binecuvântări"[2].

Situată în context, determinarea părintelui Stăniloae manifestă trăsăturile inocenţei şi ale nobleţei, fiind motivată de experienţa de viaţă a unui personaj născut la începutul secolului XX. Visul puritanismului agrarian, pigmentat uneori cu culori păşuniste, nu şi-a pierdut însă nici astăzi adepţii, când România a înregistrat câteva colosale transformări de ordin economico-social : sub comunism, modificarea regimului de proprietate şi schimbarea abruptă a mijloacelor de producţie au coincis cu anularea poliţienească a meritocraţei comunitare şi cu răsturnarea vechilor ierarhii şi modele[3]. Tranziţia postcomunistă a agravat patologiile satului românesc printr-o deşertificare demografică fără precedent, cumulată peste mutaţii ale regimului de funcţionare a sacrului[4]. Tentaţia confiscării unui timp istoric *trecut* în defavoarea

1. Lentoarea instaurării doctrinelor liberale, capabile să favorizeze piaţa şi dezvoltarea industrială, pe fondul globalizării pieţelor economice, a fost relevată de studiul lui Costin Murgescu *Mersul ideilor economice la români*, 2 vol., ediţia a II-a, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.
2. Pentru o discuţie a ontologiei arhaice susţinute de cosmologia rurală a Balcanilor, vezi Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile şi folclorul Daciei şi Europei Orientale*, trad. de Maria Ivănescu şi Cezar Ivănescu, Humanitas, Bucureşti, 1995. Horia Bernea (1938-2001), pictor şi curator, a oferit în galeriile renumitului Muzeu al Ţăranului Român din Bucureşti reconstituirea lumii simbolice a românilor tradiţionali, inspirată direct din mediul rural, după cum arată şi colecţia periodicului *Martor*.
3. Despre mutilarea vieţii rurale în perioada comunistă, vezi P. Ronnas, „Turning the Romanian Peasant into a New Socialist Man : An Assessment of the Rural Development Policy in Romania", *Soviet Studies*, 41 (1989), nr. 4, pp. 543-559. În limba română, vezi eseurile despre dispariţia „lumii vechi" apărute sub semnătura lui Claude Karnoouh, *Comunism, postcomunism şi modernitate târzie*, Polirom, Iaşi, 2000.
4. Vezi Mirel Bănică, *Locul Celuilalt. Ortodoxia în modernitate*, Paideia, Bucureşti, 2007. Am discutat obsesiile recente privind „baba ortodoxă" (ipostaziată la nivel de arhetip cosmic al Ortodoxiei româneşti) în volumul de eseuri Mihail Neamţu, *Elegii conservatoare. Reflecţii est-europene despre religie şi societate*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2009, pp. 225-226.

prezentului şi chiar, mai grav, a *viitorului proxim* reprezintă, poate, una dintre tentaţiile oricărei subculturi subnutrite cu fantasmele cetăţii asediate. O asemenea lectură a operei părintelui Stăniloae şi, mai mult, o atare atitudine generală tind să fixeze tiparul de manifestare al credinţei ortodoxe într-o morfologie stabilă : încremenirea istorică reifică atemporalul divin. Un comentariu caustic oferit de Andrei Pleşu defineşte paradoxul stilistic al acestui anacronism teologico-misionar.

> Nu poţi mima candoarea analfabetă după ce ai înghiţit o bibliotecă. E o iluzie – şi o perfidie intelectuală – să-ţi imaginezi că, la capătul mai multor ani de insomnie, de luxurie a minţii, poţi ieşi în lume cu un surâs inocent, de grăjdar idilic. E inevitabil – şi e *cinstit* – să te arăţi dinaintea lui Dumnezeu aşa cum eşti, cu cearcănele tale, cu deriva ta, cu împestriţarea şi puţinătatea firii tale. Restul e scenografie rococo, amintind de aristocraţii secolului al XVIII-lea care se deghizau în păstori. Credinţa nu poate fi o formă de deghizament. „Sărăcia duhului" nu poate fi „imitată" şi, oricum, se referă la cu totul altceva decât o solidaritate universală a rudimentarului. Iar a-ţi asuma „sacrificiul intelectului" e a-ţi asuma *limitele lui* şi niciodată a face pe prostul într-o atmosferă de pastel sătesc[1].

Discutând condiţia satului cretan la intersecţia dintre tradiţie şi modernitate, antropologul Michael Herzfeld a definit această înclinaţie prin formula „nostalgia structurală"[2]. Istoricul mentalităţilor Sorin Antohi a vorbit despre „bovarismul geocultural" trădat de aceste proiecţii narative, la capătul cărora întâlnim aproape întotdeauna un inavuabil complex de superioritate. Conformaţia poliedrică a acestui discurs pseudo-teologic permite o permanentă juxtapunere de teme, intenţii şi cauzalităţi, cu rezultatul inevitabil al producerii unei „totalităţi" infailibile sub raport metafizic. Oricât de flagrantă ar fi invalidarea apriorismului nostalgic prin recurs la datele empirice, bovarismul are câştig de cauză.

Satul subiectiv şi amintirea lui

Dumitru Stăniloae n-a fost însă nici bovaric, nici nostalgic atunci când a vorbit despre trăsăturile religioase ale satului transilvănean de la începutul secolului XX. Nimeni nu va putea contesta că, din perspectiva geografiei simbolice, Biserica s-a aflat mereu în inima satului românesc tradiţional[3]. Având rol de *axis mundi*, nava bisericii a intersectat timpul şi spaţiul comunităţii, concretizând în mod vizibil sentimentul intim de respect, teamă şi pietate al oamenilor faţă de cele sfinte[4]. Crucile şi troiţele marcau intrările în fiecare sat. Pelerinajele la mănăstiri erau o practică obişnuită în timpul marilor sărbători. Clopotul din turla bisericii îi anunţa pe ţărani cu privire la un deces, punctând mai ales duminica momentele destinate rugăciunii zilnice (utrenia şi vecernia). Credincioşii creştin-ortodocşi sau catolicii sfinţeau

1. Andrei Pleşu, „Biserica şi intelectualii", în *Chipuri şi măşti ale tranziţiei*, Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 433-434.
2. Michael Herzfeld, *Cultural Intimacy*, Routledge, New York, 2005, pp. 22 *sq*.
3. B. Ştefănescu, „Dimensiunea rituală a structurării comunitare în lumea rurală transilvăneană la începutul epocii moderne", în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei. În memoria profesorului Pompiliu Teodor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, pp. 83-118.
4. Descrierea făcută de D. Stăniloae vieţii ţăranului creştin dintr-o ţară ortodoxă poate fi comparată cu mărturia similară oferită de Sfântul Siluan Athonitul (†1938). Vezi Archimandrite Sophrony, *Saint Silouan the Athonite*, Essex, 1991, p. 12.

munca sau hrana prin semnul sfintei cruci[1]. Prezenţa lui Dumnezeu şi a sfinţilor săi era simţită în cele mai obişnuite împrejurări ale vieţii, chiar dacă acest continuum al percepţiei putea avea uneori inflexiuni magice. În contrast cu acest tablou, oraşul modernităţii europene arată cu totul altfel.

Putem înţelege, aşadar, contextul psihologic al ataşamentului părintelui Stăniloae faţă de naţionalismul rural interbelic. Consideraţiile de ordin sentimental au precumpănit în faţa obligaţiei regândirii unui proiect alternativ, impus mai ales de procesul colectivizării. Chiar şi în anii 1980, în conversaţiile sale cu preotul francez Costa de Beauregard, Dumitru Stăniloae amintea calităţile familiei tărăneşti : modestia, discreţia şi bunătatea. Fără aceste ingrediente, viaţa este lipsită de „bucurii" şi decade sub imperiul „plăcerilor". La modul ideal (confundat adesea cu registrul real), viaţa comunitară a ţăranilor creştini ar fi şlefuită de etica darului specifică Ortodoxiei. Cuminţenia, puterea de îndurare şi atitudinea ascetică au fost virtuţile care au hrănit admiraţia naturală a ţăranilor pentru ordinea creaţiei divine. Însăşi viaţa părintelui Stăniloae s-a făcut oglindă a acestei atitudini sobre : chiar şi la nouăzeci de ani, el se trezea tot la trei sau patru dimineaţa, rostindu-şi rugăciunile şi scriind fără încetare, în timp ce după-amiaza şi seara îi primea pe vizitatori[2].

Dumitru Stăniloae a crezut, pe de altă parte, că Evanghelia alimentase mai mult decât fondul păgân tradiţiile folclorice din satul românesc. Riturile de trecere ar fi fost aşadar integrate în tiparele nevăzute ale „litughiei cosmice"[3]. Stăniloae nu putea decât subscrie la afirmaţiile lui Mircea Eliade :

> Românii au păstrat, au adâncit şi au valorificat viziunea creştină asupra cosmosului, aşa cum a fost exprimată în primele secole ale creştinismului. Astfel, conservatorismul şi caracterul arhaic al folclorului românesc au protejat o moştenire ce a aparţinut creştinismului şi pe care diferite procese istorice au dorit să le distrugă[4].

Privind spre tradiţiile ancestrale ale ţăranului român, Stăniloae nu a adoptat poziţia critică a antropologului cultural. El nu şi-a propus niciodată să identifice reminiscenţele păgâne în zicătorile, fabulele, poveştile şi legendele din imaginaţia ultimilor ţărani. Această parţialitate de ordin intelectual justifică, deci, anamneza dulce a satului în memoriile părintelui Stăniloae.

1. Această practică ar fi o întoarcere la practicile primilor călugări din deşertul egiptean, care foloseau semnul crucii pentru a alunga spiritele rele. Vezi Atanasie cel Mare, *Vita Antonii*, 74-75 ; în *Apophthegmata Patrum* (collectio alphabetica), vezi Avva Ammona, 8, Avva Pimen, 8 etc.
2. Pentru anii de mai târziu ai lui Dumitru Stăniloae, vezi şi Sorin Dumitrescu, *op. cit.* Portrete pătrunzătoare, dar scurte, sunt disponibile în următoarele cărţi : Alexandru Paleologu, *Despre lucrurile cu adevărat importante*, Polirom, Iaşi, 1999, pp. 102 *sqq.* ; Monica Lovinescu, *Jurnal 1981-1984*, Humanitas, Bucureşti, 2003, p. 23 (intrarea „10 octombrie 1981") ; Sanda Stolojan, *Nori peste balcoane*, Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 41 *sqq* : „Văd în părintele Stăniloae ceea ce spiritul ortodox a produs mai elevat : rigoarea judecăţii combinată cu bunătatea inimii reprezintă în ochii mei umanismul creştin în versiunea lui orientală cea mai nobilă. Contactul cu această formă de spirit îmi dă un fel de jubilare interioară".
3. Pe baza vechilor cosmologii ţărăneşti a fost redactat şi eseul lui Ernest Bernea *Spaţiu, timp şi cauzalitate la poporul român*, Humanitas, Bucureşti, 1997.
4. Mircea Eliade, „Destinul culturii româneşti" [1953], *Împotriva deznădejdii*, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 173. Fost călugăr, poetul român Tudor Arghezi avea o opinie cu totul diferită, susţinând că „nici măcar o singură legendă sau un singur cântec nu a avut vreo legătură cu etosul ortodox", în *Kalende*, vol. I, nr. 2, 2 decembrie 1928, pp. 27-28 (*apud* Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, p. 105).

Narcisism istoriografic

La fel de problematică este aderenţa teologului român la vulgata naţionalistă a istoriografiei bisericeşti. Vorbind despre „rolul Ortodoxiei în formarea şi păstrarea fiinţei poporului român şi a unităţii naţionale”[1], părintele Stăniloae creditează ipoteza conform căreia Ortodoxia răsăriteană a reprezentat matricea originală a creştinismului popular dezvoltat în primele secole pe teritoriile protoromâne. În urma cuceririi Daciei de către romani (secolele II-III) s-a născut naţiunea română, *tout court*, creştină. O asemenea perspectivă ignoră toate discontinuităţile istorice înregistrate de arheologi şi sugerează că apariţia poporului român ar fi un miracol prestabilit al Providenţei în cadrul istoriei căzute[2]. Naţionalismul metafizic se întâlneşte cu istoriografia tezistă, care nu va accepta existenţa unei puternice componente „păgâne” sau eterodoxe în aliajul cultural-religios al Antichităţii târzii sau al Evului Mediu. Părintele Stăniloae, urmat îndeaproape de alţi istorici ecleziastici, ignoră slaba documentare arheologică a tezei continuităţii creştinismului carpato-danubian – „formulă, pentru secolul IV, plină de ambiguităţi”[3].

Opinia larg răspândită conform căreia „românii s-au născut creştini”[4] permitea legitimarea Bisericii Ortodoxe Române ca „Biserică naţională” – fapt reflectat de Constituţia din 1923. În sprijinul acestui triumfalism istoriografic a fost invocată, foarte frecvent, istoria Sfântului Andrei, fratele lui Petru şi „cel dintâi chemat” dintre apostolii lui Iisus (sărbătorit în calendarul ortodox la 30 noiembrie, desemnată ca „ziua eroilor”, cu o zi înaintea Zilei Naţionale a României – 1 Decembrie). În realitate, izvoarele vechi nu sunt deloc concludente atunci când vorbesc despre posibila prezenţă a apostolului Andrei pe teritoriul numit *Romania antiqua*. În lucrarea sa *Istoria bisericească* (iii.1), Eusebiu al Cezareei îl descrie pe Andrei ca „apostolul din Sciţia”. Această denumire geografică putea să însemne o regiune vastă, întinsă de la nordul Mării Caspice până la litoralul dobrogean al Mării Negre. Aşa se explică faptul că ucrainenii şi ruşii l-au revendicat pe Sfântul Andrei ca patron. Majoritatea erudiţilor sunt înclinaţi să creadă că Eusebiu se referă la Scythia Minor (astăzi Dobrogea) – o regiune integrată după 46 d.Hr. în graniţele Imperiului Roman ca parte a regiunii Moesia Inferior. Relevanţa Dobrogei pentru constituirea noii entităţi sociopolitice a protoromânilor nu poate fi supraestimată. După secolul I au existat emisari de limbă greacă şi colonişti romani care au putut participa la creştinarea treptată a spaţiului dobrogean. Faptul este atestat în jurul anului 300 de persecuţia lui Diocleţian

1. Dumitru Stăniloae, „Rolul Ortodoxiei în formarea şi păstrarea fiinţei poporului român şi a unităţii naţionale”, *Ortodoxia*, XXX, nr. 4, 1978, pp. 584-603.
2. În această privinţă, Stăniloae dă substanţă teologică unei retorici seculare propovăduite de istoricul Gh.I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol : poporul român* [1942], Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1988, plecând de la expresia lui Ferdinand Lot („une énigme et un miracle historique”). Andrei Brezianu a remarcat odată că istoriografiei române îi lipseşte o contribuţie similară cu cea a monografiei lui F. Braudel *L'identité de la France*. Vezi Andrei Brezianu, „Ieri şi azi. Schiţă de tablou moral pentru o societate în tranziţie”, *Idei în dialog*, II, nr. 10, iulie 2005, p. 13.
3. Andrei Timotin, „Paleocreştinismul carpato-danubian”, *Archaeus*, vol. II (1998), fasc. 2 – vol. III (1999), fasc. 1, pp. 43-172, aici p. 150.
4. Această afirmaţie tăioasă îi aparţine părintelui Ioan Iovan de la Mănăstirea Naşterii Maicii Domnului (Recea, Târgu-Mureş), intervievat de Victoria Clark, *Why the Angels Fall. A Portrait of Orthodox Europe from Byzantium to Kosovo ?*, Macmillan, Oxford, 2000, p. 211 : „Suntem [...] ca iarba care n-a fost niciodată tăiată”. Este şi perspectiva oficială împărtăşită de istoricul Mircea Păcurariu în primul său volum al lucrării *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, 3 vol., Editura Institutului Biblic, Bucureşti, 1980-1981.

împotriva unor comunităţi creştine din Niviodunum (astăzi Isaccea), Axiopolis (astăzi Cernavodă) sau Tomis (astăzi Constanţa). Începând cu secolul al IV-lea, structura ecleziastică a Dobrogei s-a putut consolida. Marcu, un episcop al Tomisului, a participat la adunările primului sinod ecumenic de la Niceea (325). Tot din Dobrogea au plecat renumiţii Ioan Casian[1], călugărul itinerant, episcopul Teotim I (apărător al lui Origen şi prieten al Sfântului Ioan Hrisostom) şi Dionisie Exiguus (cel Mic), care a calculat pentru prima dată ziua naşterii lui Hristos. Cu toate acestea, asimilarea acestor figuri în panteonul „sfinţilor români" este o operaţiune discutabilă din punctul de vedere al veridicităţii semantice şi istorice.

Convertirea regiunii pontice la creştinismul ortodox nu acoperă lacunele privitoare la istoria creştinismului în regiuni îndepărtate precum Transilvania, Moldova şi Valahia[2]. Influenţa bizantină a fost mult mai puţin vizibilă în aceste teritorii, pentru care atestările credibile există abia pentru secolul al IV-lea. Istoricii opinează că „protoromânii" (adică populaţiile rezultate din invadarea Daciei de către trupele împăratului roman Traian, între 101 şi 106) au experimentat o viaţă seminomadă în regiunile deluroase, unde se puteau feri din calea invadatorilor (a goţilor, slavilor, hunilor). În aceste regiuni au lipsit reţelele de comunicare administrativă şi culturală specifică centrelor urbane din jurul Mediteranei.

Absenţa culturii literare face improbabilă teza instalării unui creştinism ortodox integral compatibil cu dogmele sinodale stabilite la Niceea, Constantinopol, Efes, Calcedon ş.a.m.d. Discuţia despre „creştinismul ortodox" în primul mileniu al istoriei „protoromânilor" impune nenumărate nuanţări. Moldova, care timp de două secole a format „Dacia liberă" (o zonă--tampon între Imperiul Roman şi *terra incognita* a barbarilor), n-a cunoscut decât un proces lent de convertire religioasă – fenomen în ecuaţia căruia contează sincretismul sau eterodoxia. Sudul Moldovei a găzduit în secolul al IV-lea activitatea episcopului vizigot Wulfila, de credinţă ariană. Apoi, populaţia latinofonă a Transilvaniei a fost expusă atât misionarismului catolic, cât şi convertirilor bizantine. Pentru toate regiunile româneşti medievale, dominaţia lingvistică slavonă a încetinit, probabil, procesul de convertire a populaţiei de rând la creştinismul ortodox[3]. Magia, superstiţia şi ritualurile păgâne nu au fost niciodată eliminate în întregime din folclor, în ciuda eforturilor adverse ale Bisericii[4]. Toate aceste date impun

1. Henri-Irénée Marrou, „La patrie de Jean Cassien", în *Orientalia Christiana Periodica*, XIII (1947), pp. 588-596.
2. Referitor la acest subiect extrem de amplu, trimit doar la câteva studii recente : Vasile Mărculeţ, „New Observations on the Organization of the Church in Scythia Minor at the End of the Third and Beginning of the Fourth Century", *Istros*, nr. 14 (2007), pp. 345-361 ; Alexandru Madgearu, *Rolul creştinismului în formarea poporului român*, ALL, Bucureşti, 2001, şi Alexandru Madgearu, „The Spreading of the Christianity in the Rural Areas of Post-Roman Dacia (4th-7th centuries)", *Archaeus*, VIII, nr. 1-4, 2004, pp. 41-59. Pentru problemele istoriografice impuse de descrierea creştinismului apostolic ca „religie a proto-românilor", vezi studiile istoricului Nelu Zugravu, *Geneza creştinismului popular al românilor*, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti, 1997. Am consultat, de asemenea, Andrei Timotin, „Sincretism religios, glotogeneză şi paleocreştinism în spaţiul carpato-danubian", *Altarul Banatului*, vol. XI, nr. 4-6, 2000, pp. 75-86.
3. P.P. Panaitescu, „«Perioada slavonă» la români şi ruperea de cultura apusului" (1944), *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, ediţia a II-a, îngrijită de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, dar şi Ovidiu Pecican, „Etnicitate şi credinţă în literatura româno-slavă a secolelor al XIV-lea şi al XV-lea", în Maria Crăciun şi Ovidiu Ghitta (ed.), *Church and Society*, EFES, Cluj-Napoca, 1998.
4. Pentru un renumit exemplu de practici şamane descoperite de misionari creştini în Munţii Carpaţi în secolul al XVII-lea, vezi V.A. Ureche, *Codex Bandinus : Memoriu asupra scrierii lui Bandinus dela 1646*, Analele Academiei Române, Bucureşti, 1895, p. 154, comentat de Mircea Eliade, *Zalmoxis : The Vanishing God*, trad. de W.R. Trask, The University of Chicago Press, Chicago, 1972, pp. 191-194, şi Moshe Idel, *Ascensions on High in Jewish Mysticism. Pillars, Lines, Ladders*, Central European

nuanţarea sau chiar revizuirea drastică a vulgatei istoriografice care descrie etnogeneza, glotogeneza şi apariţia creştinismului în spaţiul românesc ca pe nişte fenomene lineare morfologic, convergente stilistic şi metafizic necesare.

Şocul secularizării

Puternicul ataşament rural al lui Dumitru Stăniloae n-a fost unul singular în perioada interbelică[1]. Această atitudine răspândită printre mai mulţi membri ai elitei ecleziastice trădează acceptul ezitant al modernizării. Deşi creştinismul apostolic n-ar fi existat fără explozia de inteligenţă şi generozitate a bisericilor urbane (toate scrisorile pauline având ca expeditor o comunitate dintr-un important oraş al Imperiului Roman), reconstrucţia proiectului ortodox în România Mare s-a bazat pe o mefienţă faţă de proiectul modernităţii şi refluxul pios către amniotica tradiţiilor rurale.

Sociologii religiei au explicat acest recul printr-o referinţă la secularizarea abruptă a societăţilor est-europene către sfârşitul veacului al XIX-lea. Percepută ca fenomen tipic de occidentalizare, modernizarea a ridicat semne de întrebare din partea teologilor obişnuiţi cu raportarea la un câmp omogen de semnificanţi. Între celelalte provincii româneşti, Transilvania a fost prima care a găzduit competiţia între diferitele confesiuni (pluralismul fiind o marcă a modernizării). La începutul secolului XX, satele transilvănene găzduiau întâlniri neregizate între creştini romano-catolici sau calvinişti (de etnie maghiară), credincioşi luterani (de etnie germană), unitarieni (maghiari), creştini ortodocşi (români) şi neo-protestanţi (baptişti, adventişti, penticostali). Toate aceste comunităţi religioase ofereau diferite interpretări asupra Sfintei Scripturi, ritualurilor religioase, a dietei alimentare ori a simbolisticii spaţiale, permiţând diferite grade de inovaţie. Protestantismul în Transilvania a fost un factor decisiv în revizuirea vechilor cosmologii tradiţionale (pentru care „pâinea" sau „crucea" erau realităţi intrinsec sacrale).

Alţi factori ai secularizării care au explodat în Transilvania mijlocului de secol XX includ migraţia în masă a muncitorilor de la sat către oraşele industriale (Brad, Arad, Reşiţa, Hunedoara etc.) şi dezvoltarea pieţelor bancare. Inevitabil, procesul de hibridizare culturală a subminat consensul asupra unor practici religioase premoderne. Diminuarea analfabetismului şi dispariţia culturii orale au avut un impact enorm asupra fiziologiei secrete implicate în funcţionarea oricărei memorii colective. Apariţia noilor standarde de igienă, medicalizarea vieţii şi abordarea funcţionalistă a relaţiei subiective a omului faţă de propriul corp (incluzând aici regimul alimentar)[2], pentru a nu menţiona proliferarea şcolilor confesionale în detrimentul construcţiei de mănăstiri[3] sau erodarea memoriei bizantine în cadrul ortodoxiei transilvănene

University Press, Budapesta, New York, 2005, pp. 148-150 (*Ascensiuni la cer în mistica evreiască. Stâlpi, linii, scări*, trad. de Maria-Magdalena Anghelescu, Polirom, Iaşi, 2008).

1. Vezi şi Ion Agârbiceanu, *Preotul şi familia preoţească. Rostul lor etnic în satul românesc*, Editura Subsecţiei Eugenice şi Biopolitice a Astrei şi a Institutului de Igienă şi Biopolitică al Universităţii Cluj-Sibiu, Sibiu, 1942.
2. O evaluare critică a practicii postului din perspectiva igienei medicale oferă C.I. Istrati, „Postul la români", *Jurnalul Societăţii Ştiinţelor Medicale din Bucureşti*, anul I, nr. 20, 1879, p. 315, dar şi Constantin Bărbulescu,Vlad Popovici, *Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX. Contribuţii*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2005, pp. 19-24 *sq*.
3. Andrei Şaguna, *Corespondenţă*, vol. I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, *passim*.

(fapt vizibil în arhitectură, arta icoanei şi muzica bisericească) – toate acestea au destabilizat încrederea oamenilor în autoritatea exclusivă a Bisericii, considerată în prealabil unic rezervor de adevăr şi siguranţă.

Pledând pentru salvarea satului tradiţional, părintele Stăniloae s-a împotrivit ofensivei secularismului, fără a propune neapărat un proiect de societate care să recunoască centralitatea spaţiului urban şi provocările acute ale modernităţii (migraţia, globalizarea, volatilitatea pieţelor bancare). Dumitru Stăniloae a fost un om al timpului său. Nu vom găsi în teologia socială redactată de această mare conştiinţă a Ortodoxiei reflecţii asupra meritelor culturale ale modernităţii occidentale (separaţia puterilor şi consolidarea statului de drept, limitarea tiraniei politice). Lipsesc, deopotrivă, remarcile pozitive privind valoarea artistică a muzicii occidentale (vizibilă în geniul lui Vivaldi, Bach sau Mozart), performanţele terapeutice ale medicinei, impresionantele performanţe tehnologice din centrele de cercetare ale universităţilor europene şi nord-americane. Epistema occidentală, care reprezintă de sute de ani sursa de atracţie pentru cele mai înzestrate minţi, trece mai curând ca epifenomen al unei apostazii generalizate. Topologiile complexe ale modernităţii, imposibil de înţeles prin recursul la dualismele conceptuale ale soteriologiei, sunt pur şi simplu ignorate.

S-ar putea spune că dificila confruntare ocolită de generaţia lui Dumitru Stăniloae a revenit în forţă, şi cu un plus de gravitate, la capătul procesului de secularizare impus de comunism şi peste care s-a suprapus anomia spaţiului simbolic al tranziţiei. La începutul secolului XXI, rămâne imperativă nevoia Ortodoxiei est-europene de a gândi noi forme de aculturare într-un spaţiu „dezvrăjit" şi „demitologizat", cu atât mai mult cu cât ţări precum Federaţia Rusă, Republica Moldova, Ucraina sau Belarus găzduiesc, în pofida eredităţii pravoslavnice a culturii slave, enorme plantaţii de autoritarism despotic şi ruină socială. Idilicul romanesc preţuit de slavofili sau gândirişti nu poate lua locul reformelor instituţionale şi privirii curajoase înspre viitor.

Idealul naţional şi ecleziologia autocefală

Pe lângă reflexul de autoapărare impus de trauma secularizării rapide, naţionalismul metafizic al părintelui Stăniloae poate fi explicat şi din perspectiva aderenţei psihologice a tânărului Dumitru la semnificaţia istorică a zilei de 1 decembrie 1918. În vârstă de numai cincisprezece ani, Dumitru Stăniloae a trăit cu emoţia transilvăneanului marginal clipele de sărbătoare înregistrate la Alba Iulia, în prezenţa unui număr mare de oficiali ai Bisericii. Diferenţa dintre reacţia transilvănenilor şi atitudinea românilor din Regat putea fi cuantificată în sentimentul eliberării celor dintâi de sub ocupaţia străină[1]. Instruiţi în canoanele administrative, politice şi economice ale austriecilor, germanilor şi ungurilor, românii transilvăneni şi-au dezvoltat un puternic sentiment naţional într-un mod lipsit de corespondent imediat la munteni sau moldoveni[2].

Respingând elemente ale etosului balcanic, românii transilvăneni au tratat componenta religioasă ca pe o sursă forte de identitate colectivă. Pe acest fond de entuziasm unionist, tânărul Stăniloae nu putea fi decât dezamăgit de „afacerile compromiţătoare" încheiate între guvernul de la Bucureşti şi administraţia Vaticanului în anul 1927. Ca atare, ortodocşii din Transilvania au făcut un scop în sine din reiterarea memoriei nedreptăţilor istorice suferite de

1. Pentru un studiu antropologic al etosului transilvănean în secolul al XIX-lea, vezi Sorin Mitu, *National Identity of Romanians from Transylvania*, Central European University Press, Budapesta, 2001.
2. Pentru o mai bună înţelegere a acestui punct de vedere, vezi opiniile bine echilibrate ale aceluiaşi istoric român Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorii, mentalităţi, identităţi*, Polirom, Iaşi, 2006.

Biserica răsăriteană în timpul regimului austro-ungar (1867-1918) şi, mai ales, sub domnia Habsburgilor (1526-1867). Având răni necicatrizate, în absenţa distanţei hermeneutice, transilvănenii din generaţia lui Stăniloae puteau adăuga la sentimentul naţional şi un puternic afect anti-catolic[1]. Părintele Stăniloae a fost mereu suspicios faţă de tendinţele autoritare ale oficiului petrin, care substituie principiului comuniunii euharistice şi sinodale ideea centralismului papal[2].

Logica lui Stăniloae era inflexibilă : la anul 1700, Biserica Romano-Catolică a dezbinat poporul român, impunând şi în Transilvania idealul omogenităţii latinofone. Spre deosebire de catolicism, Ortodoxia celebrează diversitatea lingvistică şi culturală ca pe un veritabil dar ceresc[3]. Ecleziologia ortodoxă tradiţională recunoaşte bisericilor locale dreptul de a se declara autocefale în funcţie de graniţele lor teritoriale[4]. Astfel, episcopul nu este un subordonat al centrului roman, ci mai ales păstorul unei comunităţi adunate într-un timp dat, la un loc anume, pentru a mărturisi Evanghelia lui Iisus Hristos. În acest tablou sunt evident neglijate minusurile excesului de autonomie al Bisericilor Ortodoxe autocefale (implicate frecvent în lupta pentru capitalul de imagine al Bizanţului elenizant sau al celei de-a Treia Rome : Moscova ţaristă). În contextul diasporelor postimperiale, comunităţile ortodoxe descoperă „principiul naţional" (şi, mai ales, diviziunea limbilor) ca pe un impediment în calea mărturisirii comune şi a misionarismului transcontinental.

Concluzii provizorii

Am urmărit în acest studiu traiectoria gândirii etno-teologice a părintelui Dumitru Stăniloae în contextul disputelor ideologice din perioada interbelică a României Mari. Mariajul dintre naţionalismul metafizic şi teologia ortodoxă are o mare importanţă pentru înţelegerea spaţiului balcanic, est-european[5], dar şi internaţional[6], reprezentând şi astăzi un pilon de susţinere în retorica publică a Bisericilor autocefale din ţări precum Rusia[7], Ucraina, Grecia[8], Serbia[9] sau

1. Dumitru Stăniloae, „Autoritatea Bisericii", p. 207, *apud* Ronald C. Robertson, *Contemporary Romanian Orthodox Ecclesiology. The Contribution of Dumitru Stăniloae and Younger Colleagues*, Pontificia Universitas Gregoriana, Roma, 1988, p. 26.
2. Dumitru Stăniloae, „Temeiurile teologice ale ierarhiei", p. 171, *apud*, Robertson, *op. cit.*, p. 29.
3. Stăniloae, *Ortodoxie şi Românism*, ed. cit., p. 13.
4. Grégoire Papathomas, „La relation d'opposition entre Église établie localement et diaspora ecclésiale", *Contacts*, 57, nr. 2, 2005, pp. 96-132.
5. Ina Merdjanova, *Religion, Nationalism, and Civil Society in Eastern Europe : The Postcommunist Palimpsest*, Edwin Mellen Press, New York, 2001.
6. M. Juergensmeyer, *The New Cold War ? Religious Nationalism Confronts the Secular State*, California University Press, Berkeley, 1993.
7. John Garrard, Carol Garrard, *Russian Orthodoxy Resurgent : Faith and Power in the New Russia*, Princeton University Press, New Jersey, 2008.
8. Paschalis Kitromilides, „«Imagined Communities» and the Origins of the National Question in the Balkans", *European History Quarterly*, 19, nr. 2, 1989, pp. 149-192 ; Vassilios Makrides, „Aspects of Greek Orthodox Fundamentalism", *Orthodoxes Forum*, 5 (1991), pp. 49-72 ; T. Lipowatz, „Orthodox Christianity and Nationalism : Two Aspects of Modern Greek Political Culture", *Greek Political Science Review*, 2 (1993), pp. 31-47 ; Paschalis Kitromilides, *Enlightenment, Nationalism, Orthodoxy : Studies in the Culture and Political Thought of South-Eastern Europe*, Variorum, Aldershot, 1994 ; V. Georgiadou, „Greek Orthodoxy and the Politics of Nationalism", *International Journal of Politics, Culture and Society*, 9, nr. 2, 1995, pp. 295-316.
9. Vjekoslav Perica, *Balkan Idols. Religion and Nationalism in Yugoslav States*, Oxford University Press, Oxford, 2002, în special pp. 2-16.

România[1]. Dacă geneza „ideii naţionale" a fost bine studiată pe canonul secular al literaturii din secolele XVIII-XX[2], ne lipseşte încă o analiză comparativă a constelaţiei de idei, credinţe, practici discursive şi mentalităţi care au susţinut şi chiar menţin mai departe eşafodajul naţionalismului metafizic de persuasiune ortodoxă.

Am analizat aici contribuţia părintelui Stăniloae la construcţia etno-teologiei româneşti, în compania altor gânditori, ca Nichifor Crainic sau Nae Ionescu. Biografia tânărului profesor sibian a fost marcată de întâlnirea livrescă şi existenţială cu reprezentanţii misticii isihaste, venerată de aproape un mileniu la Muntele Athos. Dumitru Stăniloae a fost fascinat de modelul antropologic al simplităţii noetice şi al contemplativităţii, pe care l-a asociat apoi cu viaţa rurală din Transilvania începutului de secol XX. La aceasta s-a adăugat o puternică dimensiune anti-scolastică şi anti-catolică a gândirii sale, uşor de convertit într-o aprehensiune generală faţă de Occident. România ortodoxă apărea aşadar ca un garant împotriva alienării, chezăşia acestei neînstrăinări metafizice fiind cultura ţărănească. Naţionalismul teologic al părintelui Stăniloae n-a avut niciodată accente şovine, dar s-a bazat pe dihotomii categoriale : binele şi răul s-au confruntat prin disputa dintre identitatea locală („bun") şi influenţa externă („rău"). Ca atare, elita intelectuală fascinată de alteritatea alogenă şi indiferentă faţă de memoria tradiţiei nu putea deveni un partener de încredere în reconstrucţia identităţii colective a României. Îndepărtaţi de spaţiul paradiziac al satului şi hipoacuzici faţă de vocaţia mistică a Ortodoxiei, cărturarii „sincronişti" greşeau, din această perspectivă, de două ori : mai întâi, reduceau proiectul naţional la construcţia unui spaţiu juridic şi civic ; în al doilea rând, şi poate mai grav decât orice, aceştia căutau temeiurile unităţii naţionale în afara valorilor transcendente.

La antipozi, părintele Dumitru Stăniloae a propus vulgatei istoriografiei ecleziastice utilizarea următorului cerc hermeneutic : confesiunea chemată să susţină etnia şi unitatea naţională salutată apoi ca „fundament pentru unitatea Bisericii"[3]. Lectura providenţialistă a istoriei pline de accidente a poporului român nu a mai permis evaluarea posibilităţilor de supravieţuire a Ortodoxiei în absenţa statului naţional sau a unui imperiu teocratic. La ignorarea catolicităţii experienţei creştine din primele veacuri ale Bisericii primare contribuie şi îmbrăţişarea necritică a vulgatei istoriografice naţionaliste, conform căreia „poporul român s-a născut creştin" sub patronajul neechivoc al Ortodoxiei.

1. Referitor la aceste aspecte de o mare diversitate, vezi studiile lui Emanuel Turczynski, *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Pädagogischer Verlag Schwann, Düsseldorf, 1976 ; Krista Zach, *Orthodoxe Kirche und rumänisches Volksbewusstsein im 15. bis 18. Jahrhundert*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1977.
2. Dintre titlurile disponibile în limba engleză, vezi mai ales lucrările lui Keith Hitchins, *The Rumanian National Movement in Transylvania 1780-1849* (Harvard University Press, Cambridge, 1969), *Studies on Romanian National Consciousness* (Nagard Publishers, Pelham, NY, 1983), *A Nation Affirmed. The Romanian National Movement in Transylvania 1860-1914* (Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999). Pentru o sinteză excelentă asupra modernităţii româneşti clasice, vezi Katherine Verdery, „Momente în evoluţia discursului asupra identităţii naţionale. I. De la secolul al XVII-lea la secolul al XIX-lea", în I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu şi V. Cristian (coord.), *Românii în istoria universală*, vol. III, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1988, pp. 25-92.
3. Vezi arhiepiscopul Nestor Vornicescu, *Desăvârşirea unităţii noastre naţionale – fundament al unităţii Bisericii străbune*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 1988. Pentru a combate această percepţie parazitară asupra istoriei naţionale, Lucian Boia a scris faimosul bestseller *Istorie şi mit în conştiinţa românească* (editat şi în limba engleză, *History and Myth in Romanian Consciousness*, trad. de Christian Brown, CEU Press, Budapesta, 2001). Lucian Boia ar trebui citit doar luând în considerare critica raţională oferită de Sorin Antohi (sub raport metodologic) şi Ioan-Aurel Pop (din perspectiva datelor empirice), acesta din urmă fiind, la rândul său, recenzat critic de Ovidiu Pecican în „Imaginar şi naţiune", *Tribuna*, 6, 2002.

Dintr-o asemenea perspectivă, dimensiunea multietnică şi integratoare a creştinismului apostolic a căzut rapid în desuetudine. După cum se exprima recent un important teolog ortodox din spaţiul nord-american,

> la începuturi, creştinii erau – sau cel puţin doreau să fie – un popor aparte : un alt neam în sânul fiecărui neam (cum îi plăcea lui Origen să spună), o nouă umanitate care (în opinia lui Iustin Martirul) a învăţat să nu-i mai dispreţuiască pe cei de altă rasă, ci să trăiască împreună cu aceştia ca fraţi şi surori. Biserica – guvernată de propriile legi şi nerecunoscînd alte fidelităţi exterioare – a sperat să devină o naţiune universală – mai mult decât oricare imperiu al zeilor sau al oamenilor, fiind supusă doar lui Hristos. Niciun alt crez nu putea fi mai subversiv pentru înţelepciunea lumii vechi şi nicio altă mişcare nu putea fi mai demnă de ura celor pentru care acea înţelepciune era adevărul veacului[1].

În ansamblul textelor de tinereţe ale părintelui Stăniloae, contrapunctul universalist îl reprezintă proiectul neopatristic şi filocalic, demarat într-o sincronie perfectă cu alte centre teologice şi ecleziastice ale lumii ortodoxe (Atena, Paris, Belgrad, New York etc., printre promotorii acestora numărându-se Vladimir Lossky, Gheorghi Florovski, Justin Popović, John Meyendorff etc.). Reconstrucţia noţiunii de tradiţie a primit, sub semnătura lui Stăniloae, valenţe noi. Volumele din colecţia *Filocalia* au inclus nu doar texte monastice, vizând pragmatica imediată a ascetismului creştin, ci şi exegeze scripturistice sau comentarii teologice sofisticate, capabile să stârnească curiozitatea „elitei intelectuale”. Graţie muncii sale neobosite în biblioteca teologiei sistematice şi a spiritualităţii ortodoxe, părintele Stăniloae a primit o incontestabilă recunoaştere internaţională. Gânditor eminent al doctrinei creştine şi arhitect al unei noi dogmatici în stil răsăritean, părintele Stăniloae a depăşit condiţia marginală (sau minoră) a culturii din care provenea, slujind valorile perene ale umanităţii. Contemplaţia Unului a devenit cu atât mai pregnantă cu cât „multiplul” istoriei a suferit coşmarul unificării forţate sub câmpul ideologiei comuniste[2].

Nu este mai puţin adevărat că, la ieşirea din închisoare (1963), Dumitru Stăniloae a acceptat reabilitarea unor mituri convenabile regimului totalitar, cum ar fi tema „unirii benevole” a credincioşilor greco-catolici cu Biserica-mamă în anul 1948. Textele sale şi-au păstrat melancolia rezultată din experienţa unei duble secularizări : importul de structuri civilizaţionale occidentale (înainte de 1945 şi după 1989) şi ateismul programatic al experienţei comuniste (între 1946 şi 1989). Fiu al satului tradiţional românesc din Transilvania, Dumitru Stăniloae nu a acceptat caracterul ireversibil al fenomenului de modernizare a lumii rurale. Tonul neoromantic al evocărilor sale personale s-a regăsit şi în apărarea eclezioIogiei ortodoxe, opusă universalismului autocratic al papalităţii. Perfect legitimă şi necesară sub raport teologic, critica lui Stăniloae la adresa eclezioIogiei Vaticanului trece cu vederea dificultăţile majore resimţite de diaspora pravoslavnică din Occident ca urmare a diviziunilor etnice şi lingvistice între diferitele Biserici autocefale. Confruntat cu exigenţele misionarismului în secolul XX sau XXI, „principiul naţional” apare adeseori ca o barieră în realizarea unităţii depline a trupului eclezial (*pleroma tes ekklesias*)[3].

---

1. David Bentley Hart, *Atheist Delusions. The Christian Revolution and Its Fashionable Enemies*, Yale University Press, New Haven, 2009, p. 116. Locul clasic în literatura apostolică este *Epistola către Diognet* 5.7-8 : „[Creştinii] locuiesc în ţările în care s-au născut, dar ca străinii (πάροικοι) ; iau parte la toate ca cetăţeni, dar pe toate le rabdă ca străini ; orice ţară străină le e patrie (πᾶσα ξένη πατρίς ἐστιν αὐτῶν), şi orice patrie le e ţară străină” (trad. de pr. Dumitru Fecioru).
2. Pentru relatarea atitudinii nobile a părintelui Stăniloae în închisoare, vezi relatările lui Petre Pandrea, *Amintirile mandarinului valah*, Editura Albatros, Bucureşti, 2001, *passim*.
3. Un avertisment serios adus eclezioIogiei autocefale închise a venit din partea lui Petre Guran, „Naţiunea română va fi istorie, iar B.O.R. o sectă de provincie”, *Ziua*, 7 martie 2005.

Opera lui Dumitru Stăniloae reprezintă un important studiu de caz pentru oricine doreşte să descopere strategiile retorice, intelectuale şi spirituale ale Ortodoxiei tradiţionale în confruntarea cu modernitatea. Ce înseamnă „conştiinţa eficacităţii istorice” (*wirkungsgeschichtliches Bewußtsein*, Hans-Georg Gadamer) pentru această comunitate religioasă şi cum anume răspunde Biserica atonalismului secular al lumii urbane ? De ce recursul la naţionalismul etnicist rămâne o opţiune acceptabilă pentru o religie înscrisă în orizontul catolicităţii ?

Pentru a descifra câteva posibile răspunsuri la aceste întrebări, lectura părintelui Stăniloae se dovedeşte mereu importantă. Opera teologului sibian nu reprezintă doar o contribuţie majoră la dezbaterea de idei privind destinul României Mari, ci şi un indiciu referitor la soluţiile şi blocajele viitoarelor confruntări teologico-politice din mileniul III.

Csongor Jánosi

Procese penale ale „Martorilor lui Iehova" din România. Grupările Ungvári, Fülöp şi Kovács de pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare

The attempt to find specialized books and studies that analyze the activity of the cult "Jehovah's Witnesses" from Romania in the communist regime brings very poor results. The vast majority of works handles the matter subjectively, guided by prejudice, owing to a certain inability of the authors to dissociate themselves from the sectarian characteristics of the cult and, basically, to apply an objective approach to its history. This paper is a case study in which three penal processes from the Hungarian Autonomous Region are presented. They cover the interval 1957-1958. The method of research : documentary analysis, by data analysis and formulation of generalizations. The study contains an analysis of the situation of the "witnesses" in the light of the orders and regulations released by the center and their application on regional and local levels, sometimes making brief references to the international approach to the problem. By presenting the mechanism of the criminal trials, we can get information about how the communities were organized, about the main functions and religious assignments pertaining to such functions, emphasizing the main aspects and forms of activity and revealing the frameworks of "conspiracy" that favored the maintenance of the Jehovah's Witnesses links in a political regime more than hostile. We consider that a research of the Jehovah Witnesses trials can not only contribute to the contemporary history of Romania, regarding the new wave of terror established in the period following 1956, but also provides important supplementary data for the history of the church as well as for the history of the Romanian Subsidiary of the Watch Tower Bible and Tract Society association from New York.

Keywords : political trials, religious minority, nationalism, communist repression

Încercarea de a găsi cărţi de specialitate, lucrări ştiinţifice care să analizeze activitatea cultului „Martorii lui Iehova” din România în perioada comunistă ne oferă rezultate foarte slabe. Majoritatea lucrărilor tratează problema cu subiectivism, cu prejudecăţi, datorită unei incapacităţi a autorilor de a se disocia de caracteristicile sectare ale cultului şi, în fond, de a se apropia obiectiv de istoricul acesteia.

Articolul de faţă este un studiu de caz în cadrul căruia ne-am propus să prezentăm trei procese penale din Regiunea Autonomă Maghiară[1] (în continuare R.A.M.) din anii 1957-1958, încadrate în contextul social-politic al vremii.

Apreciem că o cercetare a proceselor „Martorilor lui Iehova” nu numai că poate aduce o contribuţie la istoria contemporană a României, în legătură cu noul curs de teroare instaurat în perioada de după 1956, dar vine şi cu completări importante la istoria Bisericii, la istoricul Filialei din România a societăţii Watch Tower Bible and Tract Society din New York.

Câteva aspecte privind istoricul „Martorilor lui Iehova” în România

Pentru a înţelege împrejurările în care au decurs procesele „martorilor” este necesar să precizăm câteva aspecte de ordin istoric legate de apariţia grupării religioase în România, pătrunderea adepţilor acestora în R.A.M., cadrul legislativ ostil, dar şi de modalităţile la care organele de stat au apelat pentru a ţine o evidenţă numerică strictă a acestora.

Apariţia şi răspândirea „Martorilor lui Iehova” pe teritoriul României sunt lipsite, deocamdată, de date concrete. Varianta susţinută de cercetătorul Nicolae Ioniţă este că noua învăţătură a fost adusă pe teritoriul României – mai precis, în Târgu-Mureş – de către Szabó Károly şi Kiss József, primii convertiţi fiind de aici şi din zona Clujului, învăţătura răspândindu-se apoi şi în Valea Jiului. Conducerea noilor adepţi a fost preluată după condamnarea celor menţionaţi mai sus de Nagy Bálint şi apoi de imigrantul Ioan Sima, care, la dispoziţia urmaşului lui

1. În 1950 a avut loc reorganizarea administrativă a României, cele 58 de judeţe fiind transformate în 28 de regiuni şi 177 de raioane. În 1952 a avut loc prima reorganizare a acestui sistem, în urma căreia, prin comasarea a 10 raioane din fostele Regiuni Mureş şi Stalin (respectiv Ciuc, Cristuru Secuiesc, Gheorgheni, Odorhei, Reghin, Sfântu Gheorghe, Sângeorgiu de Pădure, Târgu-Mureş, Târgu Secuiesc şi Topliţa) s-a înfiinţat Regiunea Autonomă Maghiară, cu reşedinţa administrativă la Târgu-Mureş. Această delimitare pe bază etnică – teritoriul fiind locuit de o majoritate secuiască, potrivit recensământului din 1956, 77,3% din populaţie fiind alcătuită din maghiari (secui), 20,1% români, 1,5% rromi, 0,4% germani şi 0,4% evrei – a fost modificată prin reorganizarea teritorială din 1960, când a fost adoptată şi o nouă denumire: Regiunea Mureş Autonomă Maghiară. Două raioane locuite în majoritate de români (Luduş şi Târnăveni) au trecut de la Regiunea Cluj la Regiunea Mureş Autonomă Maghiară, iar două raioane cu populaţie majoritar maghiară (Târgu Secuiesc şi Sfântu Gheorghe) revin Regiunii Braşov, succesoarea Regiunii Stalin. În februarie 1968 s-a renunţat la organizarea administrativă de tip sovietic, iar judeţul a redevenit principala unitate administrativă. Regiunea Mureş Autonomă Maghiară a fost desfiinţată şi reorganizată în judeţele Mureş şi Harghita, judeţul Covasna fiind format în mare parte din fosta Regiune Braşov. Vezi în acest sens Stefano Bottoni, *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952-1960)*, Editura Pro-Print, Miercurea-Ciuc, 2008.

Charles T. Russel, J.F. Rutherford, noul conducător al Societăţii din Brooklyn, a sosit în România pentru a desfăşura o intensă propagandă. În 1924 Sima a fondat societatea „Viaţa", fiind secondat în această activitate de Faluvégi Dénes, personaj important şi în procesele studiate. În 1926 a fost fondată prima congregaţie importantă, dar neînţelegerile doctrinare – o parte dintre adepţi nu au acceptat inovaţiile teologice introduse de Rutherford – au condus la scindarea şi destrămarea conducerii societăţii „Viaţa". Prima facţiune, „mileniştii", au adoptat din 1931 numele de „Martorii lui Iehova", fiind conduşi din postul de preşedinte de Albu Pamfil din Bucureşti şi de vicepreşedintele Magyarosi Márton[1]. Facţiunea considerată minoritară s-a făcut cunoscută sub denumirea de „Studenţii în Biblie", deseori confundaţi cu „mileniştii"[2]. Aceştia din urmă, adepţi mai radicali, apar în permanenţă, fără precizări detaliate, alături de „Martorii lui Iehova" şi în rapoartele întocmite de reprezentanţii Departamentului Cultelor în anii 1950[3].

Un exemplu în ceea ce priveşte modalitatea de pătrundere a noilor învăţături la o scară mai mică, la nivel sătesc-comunal, ne oferă cazul comunei Mitreşti din raionul Târgu-Mureş, R.A.M. Evenimentele care au dus la apariţia grupării religioase a „martorilor" au fost relatate pe larg de preotul unitarian din localitate, Simó Attila, care la 18 aprilie 1958 a sintetizat situaţia cultelor interzise din localitate, răspunzând astfel la solicitarea verbală a Oficiului Protopopesc Unitarian Mureş. Răspunsul s-a bazat pe mărturia unor persoane contemporane cu evenimentele. Conform relatării, în primii ani ai secolului XX, foarte mulţi localnici au emigrat în S.U.A., unde, pe lângă banii câştigaţi, au cunoscut şi învăţătura „milenistă". În 1910 s-au întors în comună trei capi de familie, respectiv Demján János, Varga György şi Kiss János. La acea vreme activa deja un comitet misionar în Târgu-Mureş, care, beneficiind de finanţare externă, a convertit şi cele trei familii ai căror capi se reîntorseseră din America.

> Până în 1918 numărul lor a urcat la 16-17 familii şi au fixat ziua sfârşitului lumii. Mai mulţi au vândut şi-au împărţit avutul personal şi aşteptau noaptea fixată (18 octombrie). Noaptea a şi venit şi a şi trecut fără necaz. Aşteptarea neîmplinită şi recuperarea avuţiilor repartizate a produs multe deziluzii. Mişcarea s-a oprit pe moment, dar nu s-a stins[4].

Cel de-al Doilea Război Mondial a favorizat propagarea ideilor „martorilor" ; astfel, s-a ajuns ca populaţia localităţii Mitreşti, care în 1945 număra 530 de locuitori, cu excepţia a 8-10 familii, să frecventeze în totalitate comunităţile iehoviste. Preotul unitarian nota :

> Preotul a reuşit să reîntoarcă mulţimea în biserică, dar şi astăzi, aproape o cincime din sat sunt iehovişti sau grav infectaţi. Cea mai mare problemă este că deja dispun de un tineret de aproximativ 30 de membri. Dacă nu se vor lua măsuri guvernamentale puternice, sunt pierduţi pentru totdeauna atât pentru patrie, cât şi pentru biserică[5].

---

1. Nicolae Ioniţă, „«Martorii lui Iehova» în Arhivele Securităţii Române. Problema tolerării activităţii cultului", *Caietele C.N.S.A.S.*, anul I, nr. 2/2008, pp. 207-208.
2. Memoriul de analiză din 10 noiembrie 1960, cerut prin circulara nr. 8296/1959 al Departamentului Cultelor, care a ordonat întocmirea unui statistici despre cultele legale, tolerate şi interzise pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare, se referă şi la milenişti – probabil confundanţi cu „Studenţii în Biblie" –, afirmându-se următoarele : „Avem unele date pe care după întocmirea statisticii am primit, că în regiunea noastră există în total 195 milenişti. Datele lor nu sunt trecute în statistică. După localităţi se grupează după cum urmează : Târgu Mureş – 80, Sângeorgiu de Mureş, raionul Tg. Mureş – 8, Cristeşti, rai. Tg. Mureş – 14, Ciba-Nicoleşti – 46, Cinta – 12, Sărăţeni, rai. Sâng. de Pădure – 22, Praid – 13" – Arhivele Naţionale Serviciul Judeţean Mureş (în continuare, S.J.A.N. Mureş), fond *Departamentul Cultelor* (în continuare *D.C.*), dosar nr. 20/1959, f. 39.
3. S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 15/1956-1962, f. 26.
4. S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 9/1954-1955, f. 121.
5. *Ibidem*, f. 123.

Repulsia ce caracterizează cuvintele de mai sus a fost şi caracteristica tonalităţii legislative a vremii. Începând cu perioada interbelică şi până la sfârşitul regimului comunist, din punct de vedere legislativ „martorii" au beneficiat în perioadele 1933-1937, respectiv 1945-1949 de cel mai bun statut, fiind înregistraţi în calitate de societate comercială, respectiv asociaţie civilă pe baza sentinţelor eliberate de Tribunalul Ilfov la 22 mai 1933, precum şi la 11 iulie 1945[1].

Sfârşitul acestor perioade a fost consemnat prin Deciziile nr. 31999/1939[2], respectiv 86310/1949 ale Ministerului Justiţiei, care au interzis activitatea „martorilor" pe teritoriul României, legislatorul hotărând şi dizolvarea societăţii, respectiv a asociaţiei, ultima măsură făcând referire şi la averea publică a „martorilor", astfel că „întregul patrimoniu al acestei asociaţiuni dizolvate se atribuie Sfaturilor populare din localitate"[3].

Aparenta liberalizare a regimului cultelor, o caracteristică a regimului comunist în perioada de început[4], a dispărut total odată cu apariţia Legii Cultelor şi cu măsurile prin care s-a urmărit aplicarea acesteia. Printre cultele interzise, „care sub mască religioasă şi invocând vag libertatea acordată de Constituţie, caută fie să se sustragă ordinii legale, fie să răspândească idei subversive în contradicţie cu bunele moravuri sau cu legile statului", pe lângă diferitele grupări ale „martorilor" au fost incluşi nazareenii, penticostalii disidenţi (independenţi sau penticostali de ziua a 7-a), adventiştii reformaţi, adventiştii cu protest, Oastea Domnului, stiliştii etc.[5]. Printre cele mai însemnate culte interzise pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare, pe lângă „Martorii lui Iehova", au fost adventiştii reformişti[6] şi stiliştii[7].

1. Astfel, prin sentinţa nr. 1145 a Tribunalului Ilfov, Secţia I Comercială, a înregistrat gruparea religioasă în calitate de societate comercială sub numele de „Societatea Anonimă de Biblie şi Tratate Martorii lui Dumnezeu-Iehova". În 1945, „Martorii lui Iehova", prin sentinţa nr. 58 a Tribunalului Ilfov, Secţia I Civilă Comercială, au primit o autorizaţie de funcţionare ; sentinţa însemna însă o recunoaştere doar în calitate de asociaţie civilă de drept privat, o soluţie de compromis, ca şi în 1933, datorită faptului că Ministerul Justiţiei respinsese cererea de recunoaştere şi legalizare a „Asociaţiei Internaţionale Religioase Martorii lui Iehova – Grupa pentru România", înaintată pe 12 mai 1945 (Nicolae Ioniţă, art. cit., pp. 209, 211).
2. Prin Decizia nr. 31999/1939 privind reglementarea asociaţiilor religioase (vezi *Monitorul Oficial*, nr. 161, din 17 iulie 1939), Ministerul Justiţiei a interzis activitatea „martorilor" pe teritoriul României şi a desfiinţat societatea comercială care primise autorizaţia de funcţionare în 1933. Această decizie a fost una care a definitivat o stare de fapt creată prin decizia Ministerului de Interne, care, în 1937, din cauza propagandei îndreptate împotriva statului şi a efectuării serviciului militar, a ordonat închiderea caselor de rugăciuni şi stoparea activităţii de prozelitism desfăşurată de „martori" (*ibidem*, p. 209).
3. Decizia nefavorabilă emisă la data de 8 august 1949 a fost o continuare a celor anunţate în Legea pentru regimul general al cultelor religioase, promulgată la 4 august 1948 (vezi *Monitorul Oficial*, nr. 195, din 4 august 1948). Aceasta stipula, printre altele, obligativitatea cultelor de a obţine recunoaşterea din partea autorităţilor statului şi, deşi „martorii" erau înregistraţi ca asociaţie civilă, legea îi obliga să-şi obţină recunoaşterea de cult religios (*ibidem*, p. 216).
4. Au primit dreptul de a funcţiona, printre altele, Cultul Creştin Adventist de ziua a 7-a, Asociaţia Biserica lui Dumnezeu Apostolică (penticostală), creştinii tradiţionalişti, Asociaţia Religioasă a Adventiştilor de Ziua a 7-a, Martorii lui Iehova etc. Dintre aceştia, adventiştii de ziua a 7-a, baptiştii, penticostalii şi creştinii după Evanghelie vor fi trecuţi ulterior în rândul cultelor recunoscute, în conformitate cu Legea Cultelor.
5. S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 15/1956-1962, f. 26.
6. Adventiştii reformişti, prin decizia Ministerului Cultelor nr. 12257, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 53, din 5 martie 1947, au obţinut o recunoaştere provizorie până la apariţia Legii Cultelor. Această recunoaştere însă „a încetat odată cu apariţia Legii Cultelor (4 august 1948), dată după care n-au mai putut fi recunoscuţi din cauza ideilor contrare orânduirii de stat pe care le răspândesc" (*ibidem*). Adventiştii reformişti, conform memoriului de analiză din 10 noiembrie 1960, aveau 112 adepţi pe teritoriul R.A.M., numărul lor fiind în scădere. Majoritatea au fost grupaţi în raionul Reghin, unde a fost prezent, de altfel, şi cultul adventist (S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 20/1959, f. 39).
7. Stiliştii au obţinut recunoaşterea de funcţionare sub forma a două fracţiuni : „Asociaţia religioasă a creştinilor tradiţionalişti", recunoscută prin decizia Ministerului Cultelor nr. 26639/1946 (*Monitorul*

Interzicerea activităţii „martorilor” a fost echivalentă cu o nouă perioadă de ilegalitate. Un rol primordial în exercitarea represiunii le-a revenit organelor de Securitate, însă munca lor a fost mult înlesnită de funcţionarii Ministerului Cultelor şi de succesorul acestuia din 1957, Departamentul Cultelor. Inspectorii şi împuterniciţii regionali şi raionali au executat constant ordinele venite de la Bucureşti şi în problema grupărilor interzise[1]. Acest lucru este dovedit prin modalitatea în care s-a urmărit întocmirea statisticilor despre cultele interzise la nivel local, cu precădere sătesc-comunal, de pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare. Aceste statistici – de fapt, evidenţe amănunţite, precise – au fost întocmite de obicei de preoţii cultelor recunoscute din localitatea respectivă. Interesul organelor de stat faţă de cultele interzise s-a soldat uneori cu adevărate chestionare, cel mai bun exemplu în acest sens fiind statisticile şi rapoartele întocmite în anii 1954[2] şi 1958[3].

Oficial, nr. 126, din 3 iunie 1946), şi „Asociaţia religioasă a credincioşilor tradiţionali de răsărit, fracţiunea Iacobaş”, cu sediul la Târgu-Neamţ, recunoscută prin decizia Ministerului Cultelor nr. 30630/1947 (*Monitorul Oficial*, nr. 126, din 6 iunie 1947). Denumirea acestei din urmă asociaţii a fost modificată ulterior în „Asociaţia religioasă a creştinilor pravoslavnici de răsărit din România”, prin decizia Ministerului Cultelor nr. 5613/1948 (*Monitorul Oficial*, nr. 50, din 1 martie 1948). După apariţia Legii Cultelor, valabilitatea acestor recunoaşteri date stiliştilor a încetat, iar altă recunoaştere nu li s-a mai dat. „Totuşi, nu s-au luat niciodată măsuri legale împotriva credincioşilor stilişti, ci numai împotriva agitatorilor şi a acelor stilişti care îşi arogă să exercită ilegal funcţiile de preot, călugăr sau episcop (conform Codului Penal). În prezent, în Moldova, unde stiliştii sunt mai numeroşi, se duce acţiune pentru revenirea lor la Biserica Ortodoxă, când se va stabili şi situaţia bisericilor şi schiturilor stiliste” (S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 15/1956-1962, f. 26). Mişcarea stilistă în Regiunea Autonomă Maghiară a fost neînsemnată, fiind concentrată doar în localitatea Covasna, raionul Târgu Secuiesc, de unde însă şi-a exercitat influenţa în localităţile din jur. Odată cu desfiinţarea mănăstirilor stiliste din Moldova şi retragerea călugăriţelor la Covasna, mişcarea stilistă din localitate s-a intensificat, în 1960 numărul adepţilor ridicându-se la 83. Despre atitudinea autorităţilor în privinţa acestei probleme este sugestiv următorul citat : „Orice mişcare al stiliştilor stă sub atenţia organelor locale, atât şcoala, căminul cultural, cât şi preotul local duc o activitate de izolare şi pe urmă la lichidarea lor” (*ibidem*).

1. Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 2167, din 19 octombrie 1956 a aprobat noile instrucţiuni pentru funcţionarea Corpului de Împuterniciţi, organul exterior al Ministerului Cultelor. Potrivit acesteia, activitatea Corpului de Împuterniciţi se desfăşoară sub îndrumarea şi controlul Ministerului Cultelor prin Direcţia Împuterniciţilor, dar şi prin inspectorii principali de pe lângă Ministerul Cultelor, iar în îndeplinirea sarcinilor pe care le aveau aceştia lucrau sub supravegherea Comitetelor Executive ale Sfaturilor Populare Regionale, respectiv al capitalei R.P.R. Corpul Împuterniciţilor a fost format din împuterniciţi regionali – câte unul pentru fiecare regiune administrativă şi unul pentru capitala R.P.R. –, un împuternicit care a îndeplinit funcţia de secretar, precum şi împuterniciţi de raioane, numărul acestora variind în funcţie de numărul raioanelor. Sediul împuterniciţilor regionali a fost la Sfatul Popular Regional, iar sediul împuterniciţilor de raioane a fost fie la sediile împuterniciţilor regionali, fie la sediile Sfaturilor Populare Raionale. Buna funcţionare a birourilor împuterniciţilor a fost garantată de Comitetele Executive ale Sfaturilor Populare (S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 15/1956-1962, ff. 1-4).
2. În cursul anului 1954, preoţii reformaţi şi unitarieni din protopopiatul Mureş au fost sesizaţi prin circularele protopopeşti 179/1954, punctul III, şi 310/1954, punctul II, respectiv 48/1954 să întocmească o evidenţă cu persoanele care aparţin cultelor interzise prin lege (S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 9/1954-1955, ff. 38, 52, 59, 64, 186, 197). În paralel cu aceste măsuri, Sfaturile Populare locale au fost însărcinate cu acelaşi obiectiv prin adresa 1381/1954 (*ibidem*, ff. 45-46, 65).
3. Chestionarele întocmite de preoţii unitarieni în 1958 au încercat să găsească răspunsuri la diferite întrebări : în ce împrejurări a început mişcarea ; ce fel de categorii sociale au îmbrăţişat propagarea noilor învăţături ; cine au fost conducătorii în trecut şi cine sunt în prezent ; care au fost motivele pentru care au părăsit Biserica ; ce mijloace şi modalităţi au fost folosite în sprijinul noilor idei ; ce tendinţe manifestă mişcarea (se întăreşte sau slăbeşte ?) ; dacă numărul adepţilor este în creştere sau descreştere ; ce fel de atitudine manifestă în chestiuni politice şi culturale ; care au fost bazele financiare în trecut şi care sunt în prezent ; care au fost modalităţile de propagandă. În acest sens, am

Însă acceptarea ideilor unui cult interzis însemna şi părăsirea unui cult recunoscut, iar acest lucru afecta şi existenţa preotului din parohia respectivă. Prin urmare, este de înţeles de ce preoţii reformaţi, unitarieni şi ortodocşi – cultele cele mai afectate, de altfel, pe teritoriul R.A.M.[1] – au oferit răspunsuri detaliate la solicitările primite[2].

Întocmirea acestor statistici locale a fost, de fapt, materializarea cererii Ministerului Cultelor sau a Departamentului Cultelor, care prin împuterniciţii regionali şi raionali au sesizat oficiile protopopeşti ; la rândul lor, prin circulare scrise sau verbal, acestea le-au dat instrucţiuni preoţilor din subordine pentru punerea în practică a ordinului ministerial. Întocmirea acestor statistici a fost ordonată şi primăriilor, Consiliilor Populare locale, compararea şi completarea statisticilor garantând un rezultat mai mult decât sigur[3].

Pe lângă aceste măsuri de identificare a „martorilor" trebuie să menţionăm şi arestările operate de organele de Securitate începând cu 1949, care au fost continuate şi în anii 1950 cu intensitate diferită de la un an la altul. Ca urmare a acestor arestări, doar în perioada 1951-1953 au fost închişi circa 800 de adepţi dintr-un total de 15.000 de membri semnalaţi în 1949[4].

Aceste valuri de arestări au fost influenţate şi de unele evenimente care nu aveau legătură directă cu „martorii". Izbucnirea Revoluţiei maghiare din 1956 a oferit un nou prilej pentru a lua măsuri împotriva categoriilor sociale considerate potrivnice regimului comunist.

putea aminti lucrările întocmite de următorii : Simó Attila din Mitreşti (18 aprilie), Gál Jenö din Cioc, Trei Sate (20 aprilie), Bedö Árpád din Vadu (21 aprilie), Bíró Izsák din Gălăţeni (28 aprilie), Szabó Dénes din Bezid (6 mai 1958) ; toţi erau preoţi unitarieni care au răspuns favorabil la instrucţiunea verbală lansată de Oficiul Protopopesc Unitarian Mureş cu ocazia întrunirii preoţeşti din 18 aprilie 1958 (*ibidem*, ff. 23-25, 81-84 verso, 122-123 verso, 185 faţă-verso, 207).

1. Conform memoriului de analiză despre situaţia cultelor în R.A.M., întocmit la 10 noiembrie 1960 de împuternicitul regional Tankó Árpád şi împuternicitul-secretar Nagy Gyula, „Cultele neoprotestante şi grupările interzise se concentrează în mare parte în raioanele Târgu-Mureş, Reghin şi Sângeorgiu de Pădure. Majoritatea adepţilor sunt recrutaţi din cultul reformat şi ortodox. Din cultul romano-catolic abia sunt treceri la neoprotestanţi" (S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 20/1959, f. 28).
2. Aceste răspunsuri au oferit o imagine completă cu privire la problema cultelor interzise în localitatea respectivă, depăşind, de obicei, limitele cultice. Sesizăm o colaborare ecumenică în această problemă. La 31 martie 1954, parohul ortodox din Sovata, Moldovan Iuliu, pe lângă enumerarea detaliată a „martorilor" a recurs şi la observaţii sau menţiuni : „Întrucât aproape toţi sectarii interzişi aparţin naţionalităţii maghiare, rupţi din cultele rom. cath. şi reformat, preoţii acestor culte pot da relaţii mai precise. În cătunul anexat oraşului Sovata, denumit Săcădat, sunt peste 30 de familii de aparţinători «Martorii lui Iehova» care n-au votat şi nu prind armă" (S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 9/1954-1955, f. 164). Iar preotul unitarian din Bezid, Szabó Dénes, în răspunsul din 24 aprilie 1958, şi-a sesizat superiorul nu doar în privinţa pierderilor proprii, ci şi a celor ale colegului reformat din localitate (*ibidem*, f. 24).
3. Verificarea evidenţelor întocmite de preoţii locali prin intermediul celor întocmite de Sfaturile Populare locale a condus în mai multe rânduri la situaţii contradictorii. În acest sens, am putea aminti situaţia din localitatea Ernei, unde preotul reformat local, Bartha Albert, răspunzând pe 27 februarie 1954 la circulara nr. 179/1954, a negat existenţa „martorilor". Ceva mai devreme, la 25 februarie 1954, Sfatul Popular din Ernei, răspunzând la adresa 71381/1954, i-a comunicat Sfatului Popular Raional Târgu-Mureş lista „sectanţilor" din localitate, enumerând printre „martori" familia lui Veress János şi a lui Gidófalvi Ferenc (*ibidem*, ff. 75-77). Un alt exemplu în acest sens îl constituie răspunsul preotului reformat Török Ernö din Miercurea Nirajului, care, ca şi colegul său din Ernei, la 28 februarie 1954 a negat existenţa „martorilor" din localitate. Cu patru zile mai devreme, la 24 februarie 1954, Sfatul Popular din Miercurea Nirajului a sesizat Comitetul Executiv al Sfatului Popular Raional Târgu-Mureş despre existenţa a 38 de „martori" în localitate, dintre care 21 aparţinuseră în trecut cultului reformat (*ibidem*, ff. 114-118).
4. Nicolae Ioniţă, art. cit., p. 217.

Grupările Ungvári, Fülöp şi Kovács

Interpretarea reacţiilor radicale în urma Revoluţiei maghiare, a ordinelor şi dispoziţiilor de la centru la nivel regional şi local o putem urmări prin activitatea Unităţii Militare Nr. 0421 din Târgu-Mureş, care s-a conformat Ordonanţei nr. 70 din 17 ianuarie 1957 a Ministerului de Interne, potrivit căreia personalităţile care sunt cunoscute ca având în trecut activităţi ostile trebuie avute sub control, iar împotriva foştilor conducători ai partidelor fasciste trebuie pornite procese penale[1]. Totodată, au fost luaţi în vizor şi membrii grupărilor iehoviste, punctul de pornire fiind persoanele cu antecedente penale. S-a găsit şi o justificare ideologică la măsurile ce urmau să fie luate : ele se datorau necesităţii luptei contra misticismului, acesta din urmă fiind considerat o armă „cu ajutorul căreia duşmanii poporului încearcă să îndemne elementele cele mai înapoiate ale poporului nostru împotriva formei şi ordinei de stat existente în R.P.R.”[2].

Motivele pentru care iehoviştii au fost persecutaţi[3] în această perioadă îşi găsesc rădăcina în ideologia lor, în propaganda „duşmănoasă” exercitată în diferite broşuri, în special în *Turnul de Veghe*[4], în circulare adresate aderenţilor[5], dar mai ales în discuţiile verbale, prin care îi

1. Stefano Bottoni (coord.), *Az 1956-os magyar forradalom és a romániai magyarság (1956-1959)*, Editura Pro-Print, Miercurea-Ciuc, 2006, pp. 33-34.
2. S.J.A.N. Mureş, fond *Procuratura Militară Târgu-Mureş 1954-1965* (în continuare *P.M.T.M.*), dosar nr. 410/1957, f. 68.
3. Cercetătorii Adrian Petcu şi Nicolae Ioniţă susţin printre motivele persecuţiei etichetarea „martorilor” ca legionari, pe baza rezoluţiei Plenarei Comitetului Central al P.M.R. din 10-11 iunie 1948, în care se stabileşte că „martorii” au servit ca instrument al elementelor fasciste legionare (Adrian Nicolae Petcu, „Securitatea şi cultele în 1949”, în Adrian Nicolae Petcu [coord.], *Partidul, Securitatea şi cultele 1945-1989*, Nemira, Bucureşti, 2005, p. 149 ; Nicolae Ioniţă, art. cit., p. 213). Etichetarea ca legionari, dacă a existat la nivel central, nu s-a confirmat pe teren, în cadrul grupărilor studiate. În opoziţie cu opinia cercetătorilor de mai sus, nu ni se pare îndreptăţit să amintim printre motivele represiunii influenţa Moscovei şi a consilierilor K.G.B. în această problemă. Credem că şi fără asentimentul sovietic Securitatea ar fi recurs la arestări masive printre „martori”, lipsa de iniţiativă nefiind o caracteristică a organelor de represiune într-un regim totalitar.
4. În concluziile de învinuire a grupului Ungvári s-a citat şi din *Turnul de Veghe*, cu scopul de a demonstra anticomunismul aderenţilor iehovişti. Astfel, din broşura cu titlul *Scopul Turnului de Veghe*, de la pagina 42 au fost citate următoarele : „Chiar dacă întreaga organizaţie comunistă de pe glob s-ar înşira împotriva poporului lui Iehova, aşa cum o face acum în spatele «cortinei de fier», inimile martorilor lui Iehova nu se vor teme”. În aceeaşi broşură, la capitolul cu titlul „Cum sunt influenţate organizaţiile «Martorilor lui Iehova» de către opoziţia organizată a comunismului, scrie : „Aceste guvernăminte, cu falşii lor păstori religioşi, cu înalţii şi puternicii lor conducători politici, împreună cu puternicele organizaţii comerciale nu pot da viaţa omului”. Ideologia materialistă a fost atacată şi în broşura *Punerea la încercare a tăriei credinţei noastre*, unde la pagina 32 se menţiona : „Comunismul este vorbit de rău în sensul că ar fi o întocmire materialistă şi pentru motivul acesta este pe drept cuvânt condamnabil… Concentrându-se asupra unei ştiinţe materialiste, ei sunt bolnavi spiritual” (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 70).
5. Circulara cu titlul „Iubiţi fraţii” este un fel de instructaj sufletesc adresat aderenţilor cu privire la posibilele anchete şi interogatorii. Iată câteva idei din conţinutul ei : „Da, pentru credinţă trebuie să lupţi. Lupta constă şi în aceea că tu mai degrabă să suferi bătaia, închisoarea, chiar şi moartea, dar nici atunci să nu trădezi munca Domnului, pe slujitorii Domnului şi pe fraţi uneltelor Satanei, care astăzi mai există şi pe care mâine îi vei călca în picioare, deoarece vor zace morţi, nemişcaţi în toate părţile… Discută cu alţi fraţi cu experienţă şi roagă-i să-ţi povestească din experienţa lor, despre atitudinea lor curajoasă manifestată cu ocazia anchetelor… Să induci duşmanul în eroare aşa cum ştii, dacă vezi că vrea să te ducă pe calea trădării, să negi în modul cel mai hotărât, să foloseşti metode ce ei cred de cuviinţă, dar

îndemnau pe cetăţeni „la nesupunere faţă de legile ţării" şi să-şi exprime „prin toate căile neîncrederea în regimul actual din R.P.R.". Toate acestea au fost interpretate de organele de Securitate ca tentative de a dovedi că „orice încercare a conducerii actuale din ţara noastră în vederea construirii socialismului este zadarnică şi este împotriva credinţei în Dumnezeu"[1]. Pe lângă motivele „politice", s-au luat în considerare şi cele care aveau în vedere „capacitatea de apărare a statului", datorită faptului că membrii grupărilor iehoviste nu au recunoscut niciun fel de autoritate legal constituită, au refuzat prestarea serviciului militar, iar prin „propaganda" lor i-au îndemnat şi pe alţi cetăţeni la asemenea fapte[2].

Constituirea de către organele de Securitate a „loturilor" iehoviste studiate în articolul de faţă s-a desfăşurat după o reţetă simplă. Ele au avut ca nucleu un prim-acuzat, care, de obicei, fusese „fugar" – în principal datorită nesatisfacerii serviciului militar –, acest statut asigurându-i totodată în cadrul organizaţiei iehoviste şi libertatea de mişcare necesară pentru a îndeplini prerogative de conducere, cum ar fi, de exemplu, „pionier", „serv de regiune" sau „serv de circuit". După arestarea celui care urma să fie prim-acuzat urma interogarea acestuia, în urma căreia inevitabil rezultau nume noi, informaţiile obţinute fiind valorificate printr-un val de arestări. Acestea conduceau la alte interogatorii şi implicit la alte nume, valurile de arestări fiind repetate de câte ori ofiţerul care conducea ancheta considera necesar, până la finalizarea cazului. Arestările au fost completate şi cu reţineri singulare. Faptul că unii au fost arestaţi împreună nu a însemnat că, automat, urmau să fie condamnaţi împreună, eşantionul celor reţinuţi reprezentând doar materia primă pentru viitoarele „loturi". Astfel, prin arestarea celor 46 de membri ai grupărilor studiate, organele de Securitate au încercat decapitarea şi totodată anihilarea activităţii iehoviste pe întregul teritoriu al Regiunii Autonome Maghiare.

În ordine cronologică, primul lot a fost reprezentat de 14 persoane, grupate în jurul prim-acuzatului Ungvári Mihály. În acest caz, arestările au avut loc în perioada 27 aprilie – 24 iulie 1957, cu scopul de a pune capăt activităţii iehoviste în raioanele Ciuc, Gheorgheni şi Topliţa, cu precădere în oraşele Gheorgheni şi Topliţa şi în comunele Valea Strâmbă, Remetea, Sândominic, Voşlobeni, Stânceni şi Joseni. Lotul lui Ungvári era format din pionieri clandestini (Ungvári Mihály, Morar Dionisie şi Fülöp Irén), servi de circuit (Bernád József şi Tatár János senior), servi de grupă (Bernád Antal, Fülöp Albert, Borbély József, Böjte Lajos, Gyulai János, Miron Teodor, Pilca Valer şi Ilyés Teréz) şi dintr-o servă de vizită ulterioară (Tatár Erzsébet)[3].

---

nici atunci să nu cazi în plasa duşmanului deja mort… Tu nu eşti dator să spui adevărul în faţa autorităţilor când aceştia te anchetează cu intenţie rea… Să păstrezi secretele în cel mai strict înţeles al cuvântului, că prin pălăvrăgeala ta să nu-i faci un serviciu duşmanului. Să vadă duşmanul atitudinea ta şi rezistenţa ta de neclintit, deoarece acesta este semnul pieirii lui sigure, iar rezistenţa ta va fi semnul eliberării şi scăpării tale apropiate, chiar dacă această scăpare ţi-ar veni prin moarte" (*ibidem*, ff. 71-72).

1. *Ibidem*, f. 69.
2. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, ff. 144-145.
3. Documentele dosarului de anchetă nr. 232/1957 ne-au permis reconstituirea „înfiinţării" grupului Ungvári. Astfel, în raportul din 16 iulie 1957, întocmit de căpitanul Bihari Emeric, care viza prelungirea termenului de anchetă şi arestarea preventivă pentru a patra lună în cazul lui Ungvári Mihály, arestat la 27 aprilie 1957, se precizează : „În urma declaraţiei lui, au fost depistate organizaţiile conduse de el ce au fost arestate ulterior şi ultimul lot de învinuiţi a fost arestat la data de 15 iulie 1957, în număr de 14 elemente ce urmează a fi oferiţi justiţiei împreună cu sus-numitul" (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 107). Organele de Securitate – în concordanţă cu rezultatele interogatoriilor cu Ungvári – au trecut în perioada 12-15 mai 1957 la arestarea a nouă persoane, a căror cauză în ceea ce priveşte prelungirea termenului de anchetă şi a arestării preventive până la întocmirea concluziilor de învinuire a fost tratată împreună. Aceste persoane au fost : Morar Dionisie, Pilca Valer, Bernád József, Fülöp Irén, Tatár János senior, Bernád Antal, Böjte Lajos, Borbély József şi Miron Teodor (*ibidem*, ff. 42-45, 61-65). Al doilea val de arestări a dus la reţinerea lui Gyulai János şi a numitei

Căpitanul Bihari Emeric, anchetatorul penal din Secţia de Anchete Penale din cadrul Direcţiei Regionale M.A.I, după ce a întocmit concluziile de învinuire la dosarul de anchetă nr. 232/1957, l-a trimis spre rezolvare Procuraturii Militare Târgu-Mureş. Aceasta, la rândul ei, la 30 august 1957, a sesizat Tribunalul Militar Cluj, instanţa de drept, pentru judecarea cazului lui „Ungvari Mihai şi alţi 13 învinuiţi", care au săvârşit infracţiunea prevăzută şi pedepsită de art. 209, partea III-a din Codul Penal[1]. Sentinţele cuprinse între 15 şi 25 de ani de închisoare se regăsesc în Decizia nr. 1786/1957[2].

Arestarea membrilor lotului Ungvári a însemnat doar preludiul şirului arestărilor, organele Securităţii documentându-se pe parcurs despre persoanele care conduceau activităţile iehoviste pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare. Astfel, arestarea lui Fülöp Lajos la 19 octombrie 1957[3], serv de regiune pe teritoriul R.A.M., a dus la noi reţineri. În perioada 11 noiembrie 1957 – 2 februarie 1958 au fost arestate alte 17 persoane, iar Csergedy Béla, care ispăşea o pedeapsă de 7 ani de închisoare corecţională, a fost rejudecat în cadrul grupului Fülöp. Membrii lotului Fülöp reprezentau la vremea respectivă vârfurile conducerii iehoviste pe teritoriul R.A.M., în afară de servul de regiune fiind arestaţi servii de circuite Faluvégi Dénes, Cornea Ladislau, Molnár Gyula, Kelemen János, Török Rozália şi Csergedy Béla, servii de grupă Moldován Mária, Seprödi Gergely, Szöcs Sándor, Fábián Mihály, Papp Ferenc, Burján György, Máthé Antal, Lukács István, Birău Teodor, Szabó Márton şi Harkó Ida, dar şi curiera clandestină Jánosi Lidia[4]. Practic, pe lângă deteriorarea conducerii grupărilor „martorilor", au fost afectate în mod direct şi comunităţile iehoviste din localităţile de provenienţă ale celor arestaţi – comune şi sate de pe teritoriul R.A.M. Praid, Cioc, Sântandrei, Neaua, Sânişor, Valea lui Pavel, Chibed, Crişeni, Ocna de Sus, Rugăneşti, Ciba Nicoleşti, Foi, Tirimia Mare, Mitreşti, Oaia, dar şi Micăsasa (Raionul Mediaş, Regiunea Stalin).

Concluziile de învinuire din dosarul de anchetă nr. 244/1957, întocmit la 15 martie 1958 de maiorul de Securitate Bihari Emeric, precum şi dosarul de anchetă compus din şase volume, cu 2.214 file, au fost trimise Procuraturii Militare Târgu-Mureş la 22 martie 1958[5]. Conform

---

Ilyés Teréz, la 15 iulie 1957, lotul fiind întregit cu arestarea lui Tatár Erzsébet, la 24 iulie 1957. Ultima a beneficiat de o ordonanţă de punere în libertate provizorie până la judecarea cazului (*ibidem*, f. 24). Prin adresa nr. 13/108406 din 21 august 1957, Unitatea Militară Nr. 0421 Târgu-Mureş i-a comunicat Procuraturii Militare Târgu-Mureş predarea dosarului de anchetă, compus din 3 volume, cu 1.281 de file, împreună cu concluziile de învinuire (*ibidem*, f. 67).

1. *Ibidem*, f. 66.
2. Vezi Anexa nr. 1, cu titlul „Grupa lui Ungvári Mihály".
3. Data arestării oferită de documentele Procuraturii Militare Târgu-Mureş este în contradicţie cu cea specificată pe fişa matricolă penală a lui Fülöp Lajos: 15 mai 1957.
4. „Naşterea" loturilor Fülöp şi Kovács o putem urmări în documentele de anchetă. Deşi Kovács Károly şi Fekete Zsuzsánna au fost arestaţi la 16 decembrie 1957 (iar conform foii matricole penale a numiţilor, la 15 decembrie 1957) de către organele Direcţiei Regionale M.A.I. Cluj, în timpul anchetării grupului Fülöp ei au devenit baza pentru constituirea celui de-al doilea lot al cazului, format în jurul prim--acuzatului Kovács Károly (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, ff. 50-51). După interogarea servului de regiune Fülöp Lajos, a avut loc primul val de reţineri, care s-au desfăşurat în 11-13 noiembrie 1957 şi au vizat opt persoane: Molnár Gyula, Moldován Mária, Máthé Antal, Burján György, Török Rozália, Birău Teodor, Szabó Márton şi Lukács István (*ibidem*, ff. 62-66, 74-83, 95-110). Al doilea val de arestări s-a desfăşurat între 28 şi 30 noiembrie 1957 şi i-a vizat pe Kornya László, Faluvégi Dénes, Kelemen János şi Antal Ilona. În cazul lor, sesizăm procedura standard în ceea ce priveşte prelungirea termenului de anchetă, cu menţiunea că Antal Ilona a fost condamnată în cadrul lotului Kovács (*ibidem*, ff. 84-94, 117-137). Am identificat şi un al treilea val de arestaţi, care i-a cuprins pe Fábián Mihály, Harkó Ida, Jánosi László, Papp Ferenc, Seprödi Gergely şi Szöcs Sándor, toţi fiind reţinuţi la 16 ianuarie 1958 (*ibidem*, ff. 128-141). Dintre aceştia din urmă, Jánosi László a fost condamnat în gruparea Kovács.
5. *Ibidem*, f. 142.

procedurii, la 29 martie 1957, Procuratura a sesizat Tribunalul Militar Cluj cu privire la cazul referitor la „Fulop Ludovic şi alţi 18” învinuiţi de uneltire contra ordinii sociale[1], iar prin Decizia nr. 723/1958 instanţa i-a condamnat pe membrii lotului la sentinţe cuprinse între 15 şi 25 ani de închisoare[2].

Având în vedere faptul că din anchetarea grupării Fülöp „au rezultat alte noi legături”[3], organele de drept au înfiinţat lotul al doilea al dosarului de anchetă 244/1957, punându-l în frunte pe Kovács Károly, care, după arestarea servului de regiune Fülöp Lajos, a preluat coordonarea activităţii iehoviste pe teritoriul R.A.M.

În perioada 15 decembrie 1952 – 29 martie 1958 au fost arestate alte 13 persoane. Astfel, pe lângă Kovács Károly, au mai fost arestaţi servii de circuit Roman Ioan şi Antal Ilona, servii de grupe Fekete Zsuzsánna, Jánosi László, Györfi Jenö, Madaras Lajos, Ráczkövy Zoltán, Magyari György, Vass Dénes şi Kolumbán Margit, dar şi curierii clandestini Orbán Sándor şi Molnos András[4]. Printre grupările iehoviste afectate de aceste arestări se numără cele din localităţile Agrişteu, Odorheiu Secuiesc, Voivodeni, Mătrici, Săcădat-Sovata, Chibed, Satul Nou, Laz, Telişoara şi Cecălaca (ultima localitate fiind din raionul Luduş, Regiunea Cluj).

Concluziile de învinuire au fost întocmite tot de maiorul Bihari Emeric, la 10 aprilie 1958[5]. La 17 aprilie 1958[6], Unitatea Militară Nr. 0421 din Târgu-Mureş a trimis Procuraturii Militare dosarul de anchetă nr. 244/1957 al lotului II, „în frunte cu Kovacs Carol şi alţi 12 indivizi”, compus din patru volume, cu 1.682 de file. Cazul a fost judecat de Tribunalul Militar Cluj, care prin Decizia nr. 722/1958 i-a condamnat pe membrii lotului la sentinţe cuprinse între 10 şi 25 de ani de închisoare[7].

Reflectări ale anchetei organelor de Securitate în procesele penale studiate

În faza pregătitoare a proceselor penale studiate, organele de Securitate au ţinut cont de două obiective majore :

1. reconstituirea unui istoric plauzibil al activităţii arestaţilor, învinuiţi cu toţii de a fi săvârşit infracţiunea prevăzută şi pedepsită de art. 209, pct. 1, C.P. al R.P.R. (uneltire contra ordinii sociale) ;
2. demonstrarea vinovăţiei fiecărui arestat în parte.

1. *Ibidem*, f. 173.
2. Vezi Anexa nr. 2, cu titlul „Grupa lui Fülöp Lajos (lotul I)”.
3. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 69.
4. Geneza grupului Kovács are la bază persoanele reţinute în perioada anchetării grupării Fülöp, respectiv pe Kovács Károly şi Fekete Zsuzsánna (*ibidem*, ff. 49-68), precum şi pe Antal Ilona (*ibidem*, ff. 11-13 verso) şi Jánosi László (*ibidem*, ff. 14-22). Anchetarea acestora a condus la reţinerea lui Roman Ioan la 7 februarie 1957 (*ibidem*, ff. 1-10) şi la un nou val de arestări (între 18-19 martie 1958), care a cuprins alte şapte persoane, respectiv : Györfi Jenö, Orbán Sándor, Madaras Lajos, Ráczkövy Zoltán, Vass Dénes, Kolumbán Margit şi Magyari György (*ibidem*, ff. 23-33, 38-42 verso). Gruparea Kovács a fost completată prin reţinerea lui Molnos András la 29 martie 1958 (*ibidem*, ff. 34-35, verso).
5. *Ibidem*, ff. 69-94.
6. *Ibidem*, f. 95.
7. Vezi Anexa nr. 3, cu titlul „Grupa lui Kovács Károly (lotul II)”.

*

Istoricul privind activitatea religioasă a celor arestaţi se bazează în principal pe activitatea prim-acuzaţilor, care se făceau vinovaţi de atragerea celorlalţi arestaţi în pretinsa infracţiune, iar istoriile individuale ce au rezultat în urma anchetelor ne permit, la rândul lor, să luăm cunoştinţă despre anumite detalii şi despre dimensiunea activităţii iehoviste pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare.

Ancheta Securităţii a avut la bază şi antecedentele penale ale unor „martori" care, în anumite cazuri, au trecut prin închisori de mai multe ori. Astfel, arestarea lui Ungvári Mihály a dus la arestarea conducătorilor iehovişti de pe teritoriul raioanelor Topliţa, Gheorgheni şi Ciuc, dar ancheta a condus şi la servul de regiune Fülöp Lajos, care, la vremea respectivă, era dat „dispărut"[1].

Fülöp Lajos a intrat în gruparea „Martorii lui Iehova" în 1945. După interzicerea grupării religioase „şi-a continuat activitatea în raza oraşului şi a raionului Târgu-Mureş", având ca misiune specială „a umbla din casă în casă pentru a recruta noi membri, intrând chiar şi în sediul unor instituţii de stat în acest scop", faptă pentru care a fost arestat, deferit justiţiei şi condamnat la trei luni de închisoare. Până în 1951 era consemnat ca membru activ în grupul iehovist din Praid. În iulie 1951, după ce s-a sustras de la încorporare, a devenit „fugar" şi, potrivit acuzelor organelor de Securitate, s-a ascuns sub numele fals de Martin Teodor[2]. Ulterior, a intrat în legătură cu un alt „fugar", „martorul" Suciu Mihai[3], precum şi cu conducătorii iehovişti Vâtca Vasile[4], Ţap Ludovic, dar şi cu alţii, de la care a primit funcţia de pionier special pentru R.A.M.[5] Numirea în funcţia de pionier a lui Fülöp Lajos a coincis cu perioada arestărilor efectuate de către organele M.A.I., ocazie cu care au fost reţinuţi inclusiv conducătorii pe ţară ai grupării, în frunte cu Albu Pamfil[6] şi Magyarosi Márton[7].

În aceste împrejurări, Fülöp Lajos a iniţiat pe teritoriul R.A.M. reorganizarea grupărilor iehoviste. A stabilit relaţii de subaltern-superior cu Sabău Ioan[8], iar pe de altă parte, a intrat

1. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 74.
2. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 145.
3. Arhiva Administraţiei Naţionale a Penitenciarelor (în continuare A.A.N.P.), fond *Fişe Matricole Penale* (în continuare *F.M.P.*), fişa lui Suciu Mihai. S-a născut la 10 noiembrie 1927 în Zau de Câmpie, raionul Luduş, Regiunea Cluj. Nu are studii. A refuzat satisfacerea serviciului militar încă din 1949. A fost arestat de Securitatea Deva la 24 decembrie 1959 şi condamnat de Tribunalul Militar Stalin pentru crimă de uneltire contra ordinii sociale la 15 ani de muncă silnică. Prin Decizia nr. 316/1963, sentinţa a fost redusă la 8 ani de închisoare corecţională. A fost graţiat la 28 iulie 1964, în urma Decretului nr. 411/1964.
4. *Ibidem*, fişa lui Vâtca Vasile. S-a născut la 5 octombrie 1899 în Râşca, raionul Gherla, Regiunea Cluj. Studii : 2 clase. A fost arestat la 5 aprilie 1951 pentru instigare publică („a făcut parte din organizaţia subversivă «Martorii lui Iehova»") şi, conform hotărârii judecătoreşti nr. 936/1951, a fost condamnat la 8 ani de închisoare corecţională. A decedat în închisoarea Gherla la 8 septembrie 1952.
5. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 145.
6. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Albu Pamfil. S-a născut la 7 aprilie 1907 în Lupşa, Raionul Câmpeni, Regiunea Cluj. Studii : 7 clase. A fost arestat la 15 februarie 1950, fiind condamnat la 10 ani pentru agitaţie. A fost amnistiat la 5 octombrie 1955, conform Decretului nr. 421/1955. A fost arestat din nou la 3 martie 1956 şi condamnat de Tribunalul Militar Bucureşti la 6 ani de închisoare corecţională pentru deţinere de publicaţii interzise. A fost eliberat la termen : 2 martie 1962.
7. *Ibidem*, fişa lui Magyarosi Márton. S-a născut la 8 aprilie 1882 în Jeica, Raionul Năsăud, Regiunea Rodna. Studii : 6 clase. A fost arestat la 3 februarie 1950 pentru agitaţie, fiind condamnat de Tribunalul Militar Bucureşti la 10 ani de închisoare corecţională. A decedat în închisoarea Gherla la 19 august 1953.
8. *Ibidem*, fişa lui Sabău Ioan. S-a născut la 5 aprilie 1916, în comuna Valea Largă, raionul Luduş, Regiunea Cluj. Studii : 3 clase primare. În 1951 a fost judecat în lipsă de Tribunalul Militar Cluj şi condamnat la 7 ani. A fost arestat la 3 martie 1956 şi condamnat de Tribunalul Militar Regiunea a II-a

în legătură cu Dósa János din Stejeriş[1], împreună cu care a trecut la reorganizarea propriu-zisă a grupării, precum şi la înfiinţarea de grupe noi, chiar şi în localităţi unde până la acea dată acestea nu existaseră. În urma eforturilor lui Fülöp, activitatea „martorilor" a luat o amploare tot mai mare ; astfel, au fost trimişi în regiune şi alţi pioneri, cum ar fi Makkai Mihály[2], Mocanu Damian[3], Némethi János[4], Sebestyén Károly[5], cu care Fülöp Lajos a colaborat şi a desfăşurat o activitate intensă.

În primăvara anului 1953, când organele M.A.I. au iniţiat un nou val de reţineri ale conducătorilor „martorilor", Fülöp Lajos a reuşit să se sustragă. Conform afirmaţiilor organelor de stat, din cauza unor divergenţe pe tema vieţii private cu superiorul iehovist Sabău Ioan şi, probabil, pentru a evita arestarea, Fülöp a părăsit pentru moment teritoriul R.A.M., s-a stabilit în comuna Sărmaş, Regiunea Cluj, unde a avut „misiunea specială" să transcrie publicaţiile iehoviste primite de la Sabău Ioan[6].

Pe la sfârşitul anului 1955, în urma unui nou val de arestări, organele M.A.I. au reţinut majoritatea „fugarilor" ce-şi desfăşurau activitatea în regiunea studiată, inclusiv pe conducătorul pe ţară, Nistor Mihai[7]. În aceste condiţii, datorită lipsei „de cadre", Fülöp a fost trimis

---

Militară Bucureşti pentru agitaţie publică la 6 ani de închisoare corecţională. A fost eliberat la 3 martie 1962, la expirarea pedepsei.

1. *Ibidem*, fişele lui Dósa János. S-a născut la 6 februarie 1922 în Stejeriş, raionul Târgu-Mureş, R.A.M. Studii : 6 clase. În 1954 a fost condamnat pentru manifeste instigatoare, fără a fi precizată sentinţa. La 18 iulie 1956 a fost arestat din nou şi, prin hotărârea judecătorească nr. 230/1956 a Tribunalului Militar Cluj, a fost condamnat la 7 ani de închisoare corecţională. A fost eliberat la termen : 16 iulie 1962. A fost arestat a treia oară la 14 aprilie 1975 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 8 ani de închisoare. A fost graţiat în conformitate cu Decretul prezidenţial nr. 223/1976, la 6 iulie 1976.
2. *Ibidem*, fişele lui Makkai Mihály. S-a născut la 23 martie 1925, în Vulcan, Raionul Petroşani, Regiunea Hunedoara. Studii : 7 clase. A fost arestat în 1951, fiind condamnat pentru instigare publică la 2 ani de închisoare. A fost arestat din nou la 30 mai 1955 şi condamnat de Tribunalul Militar Stalin la un an corecţional. A fost rejudecat de Tribunalul Militar Cluj şi condamnat a treia oară pentru uneltire contra ordinii sociale la 9 ani de închisoare corecţională. A fost eliberat la 25 mai 1964.
3. *Ibidem*, fişele lui Mocanu Damian. S-a născut la 1 octombrie 1929 în Ciucea, raionul Huedin, Regiunea Cluj. Studii : 7 clase. La data de 4 februarie 1955 a fost arestat şi condamnat pentru agitaţie publică de Tribunalul Militar Stalin la un an de închisoare corecţională. A fost eliberat la termen : 3 februarie 1956. A fost reţinut la 18 iulie 1956 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 7 ani de închisoare corecţională pentru uneltire contra ordinii sociale, la 3 ani de închisoare corecţională şi la un an corecţional pentru fals şi uz de fals. În urma recursurilor, sentinţa i-a fost micşorată, eliberându-se la termen : 16 iulie 1962.
4. *Ibidem*, fişa lui Némethi János. S-a născut la 24 decembrie 1930, în Viişoara, Raionul Turda, Regiunea Cluj. Studii : 4 clase. A fost arestat la 9 februarie 1955 şi condamnat la 4 ani de închisoare corecţională pentru agitaţie publică de Tribunalul Militar Stalin. În cursul anului 1956, odată cu rejudecarea cazului Némethi, sentinţa 149/1955 a Tribunalului Militar Stalin a fost casată şi a fost înlocuită cu cea a Tribunalului Militar Cluj, care prin hotărârea judecătorească nr. 230/1956 l-a condamnat la 7 ani de închisoare corecţională pentru uneltire contra ordinii sociale. A fost eliberat la termen : 6 februarie 1962.
5. *Ibidem*, fişa lui Sebestyén Károly. S-a născut la 20 ianuarie 1881 în Stejeriş, raionul Târgu-Mureş, R.A.M. Studii : 7 clase. Prima dată a fost condamnat în 1955 la 10 ani pentru instigare publică. A fost arestat din nou la 29 august 1956 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 7 ani de închisoare corecţională pentru uneltire. I s-a computat din pedeapsă prima perioadă de detenţie (26 aprilie – 14 decembrie 1955, 243 de zile) şi a fost eliberat la termen : 27 decembrie 1962.
6. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 146.
7. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Nistor Mihai. S-a născut la 9 martie 1927, în Cerneşti, raionul Târgu-Lăpuş, Regiunea Baia Mare. Studii : 7 clase. A fost arestat la 25 martie 1957 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 25 de ani muncă silnică pentru uneltire contra ordinii sociale. A fost graţiat în conformitate cu Decretul nr. 411/1964, la 2 august 1964.

din nou de către conducerea iehovistă pe teritoriul R.A.M., primind şi funcţia de serv de regiune, pe care a deţinut-o până la data arestării sale.

Modul de organizare şi activitate a grupărilor iehoviste sub conducerea lui Fülöp Lajos a fost susţinut şi de succesorul în funcţie, Kovács Károly[1], care însă a ocupat această poziţie pentru o scurtă perioadă de timp, fiind la rândul său arestat la 15 decembrie 1957[2].

*

Nu avem deocamdată la dispoziţie un document din care să reiasă evoluţia împărţirii administrative a grupărilor iehoviste pe teritoriul R.A.M., dar este cert faptul că aceasta s-a adaptat împrejurărilor impuse de puterea politică, statutul de „interzis” accentuând tendinţa de organizare în clandestinitate.

Conform documentelor anchetei, grupările iehoviste au fost înfiinţate cu precădere în comune şi sate, iar într-o măsură mai mică şi în oraşe, în fruntea lor fiind un conducător denumit „serv de grupă”. Acesta era ajutat de doi dintre credincioşii cei mai activi ai grupului, dintre care unul era „ajutor serv de grupă” ; un al treilea, care avea sarcina de a conduce activitatea de propagandă a membrilor grupului, era „serv de vizită ulterioară”. În anii 1950, desfăşurarea unor şedinţe cu un număr mai mare de membri a devenit pentru „martori” un real pericol. Astfel, s-au luat măsuri ca grupurile compuse din mai mulţi membri (în general 8-10 persoane) să fie împărţite în grupuleţe, denumite „unităţi mici”, în fruntea acestora fiind un conducător denumit „serv de unitate mică”. Dacă era posibil, membrii lor erau aleşi din două, trei familii învecinate, astfel ca întrunirea într-o şedinţă „clandestină” să nu trezească bănuieli[3]. După afirmaţiile organelor de Securitate, servul de grupă şi ajutoarele sale ţineau

1. „Cariera” lui Kovács Károly conţine toate detaliile unui „martor” de primă generaţie. S-a alăturat „martorilor” în 1945 şi a depus eforturi iniţial în localitatea Praid. A urmat apoi experienţa carcerală între 1951 şi 1954, care, pe de o parte, i-a întărit credinţa, iar pe de altă parte, l-a propulsat spre noi funcţii. A devenit, rând pe rând, pionier, serv de circuit, mâna dreaptă a servului de regiune şi în final serv de regiune (S.J.A.N. MUREŞ, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, ff. 69-72).
2. Înainte de arestare, Kovács a fost foarte aproape să fie reţinut. Fülöp Lajos l-a însărcinat cu transportarea materialelor religioase în diferite localităţi, cum ar fi Odorhei, Târgu-Mureş etc. Conform organelor, „Un astfel de transport de materiale subversive a fost surprins de organele de Miliţie în noaptea de 18 iulie 1957, însă [Kovács Károly] nu s-a supus somaţiilor legale, reuşind să fugă, lăsând la faţa locului un sac cu materiale subversive şi toate instrucţiunile şi instrumentele de scris, ca cerneluri chimice, spirt etc., precum şi o bicicletă cu care transporta aceste materiale”. Momentul arestării a fost la fel de spectaculos. Nevoia de publicaţii religioase l-a făcut pe noul serv de regiune Kovács să se deplaseze împreună cu Fekete Zsuzsánna la Sibiu, unde, în momentul preluării „materialelor subversive”, au fost arestaţi. „Învinuitul fiind un element foarte recalcitrant, a încercat să evadeze din nou de sub arestare şi să distrugă materialele compromiţătoare ce le avea asupra lui, aruncându-se în Mureş [Cibin !]. S-a oprit numai sub ameninţarea a două focuri de armă de intimidare. Învinuitul fiind escortat la Miliţie şi depus în arest, a spart uşa arestului şi a fugit, însă în aceeaşi seară a fost arestat cu ajutorul cetăţenilor” (*ibidem*, f. 71).
3. De exemplu, gruparea iehovistă din comuna Crişeni, condusă de Szöcs Sándor, a fost alcătuită din 26 de membri. Servul de grupă, conform instrucţiunilor, a împărţit grupa în trei unităţi, în fruntea cărora a numit câte un serv de unitate mică. Aceste unităţi au ţinut şedinţe în fiecare săptămână, în cadrul cărora au fost prelucrate materialele religioase primite de la Szöcs Sándor. Servul de grupă a adunat lunar rapoartele de activitate şi cotizaţiile, iar prin Körtés Zsuzsánna din Bezid le-a trimis lui Faluvégi Juliánna, soţia servului de circuit, Faluvégi Dénes (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 159). Gruparea din Valea Strâmbă, condusă de Fülöp Albert – considerată „sâmburele activităţii contrarevoluţionare pe întregul teritoriu al circuitului 6” –, a înglobat 19 membri şi a fost împărţită în trei unităţi mici. Fülöp Albert, ca şi colegul din Crişeni, pe de o parte, a aprovizionat unităţile cu broşuri religioase, iar pe de altă parte, „a strâns rapoarte de la servii de unităţi mici privind activitatea

legătura cu servii grupuleţelor, iar membrii de rând nici nu cunoşteau propriu-zis cine era conducătorul lor[1].

Mai multe grupe iehoviste constituiau un circuit. În perioada studiată de noi, un circuit îngloba între 9 şi 20 de grupe[2] şi era condus de un „serv de circuit", care era şeful direct şi nemijlocit al servilor de grupe din comunele ce alcătuiau circuitul. Servul de circuit primea rapoartele de activitate şi cotizaţiile de la servii de grupe, pe care le dădea mai departe legăturii sale superioare, servul de regiune[3].

Funcţia de serv de circuit a fost asociată/dublată în mai multe cazuri cu cea de „pionier"[4]. Sarcina acestuia de a conduce activitatea grupelor iehoviste din circuit[5] era întărită cu prerogative extraordinare, cu dreptul de a boteza, de a exclude[6] sau de a numi în funcţii religioase[7], dar şi de a înfiinţa noi grupe iehoviste în comunele unde acestea încă nu existau[8].

După 1955, coordonarea legăturilor între grupele iehoviste le-a revenit curierilor speciali, care, spre deosebire de pionieri, activau la o scară teritorială mult mai mică, la nivelul satelor învecinate, iar pe lângă intermedierea legăturilor dintre servii de grupe şi servul de circuit îşi asumau şi rolul de poştaş. Astfel, pe de-o parte, înmânau materialele religioase, iar pe de altă parte, colectau cotizaţiile şi rapoartele de activitate de la conducătorul sau membrii grupului vizitat[9].

---

grupului, precum şi cotizaţii lunare pe care le preda legăturii sale superioare" (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 82).

1. *Ibidem*, f. 69.
2. De exemplu, circuitul nr. 2 a fost alcătuit din nouă grupe (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 74), circuitul nr. 4 număra „peste 15 grupe clandestine", circuitul nr. 7 a fost compus din 14 grupe iehoviste (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, ff. 151-152), iar circuitul nr. 6 a fost alcătuit din 20 de grupe (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 79).
3. *Ibidem*, f. 69.
4. Acest cumul de funcţii îl constatăm în cazul lui Kornya László, Molnár Gyula, Csergedy Béla, Ungvári Mihály, toţi fiind servi de circuit şi pionieri în acelaşi timp. Acest aspect nu a fost străin nici în îndeplinirea unor funcţii inferioare. Astfel, Tatár Erzsébet, din gruparea iehovistă din Gheorgheni, condusă de Bernád Antal, a îndeplinit două funcţii de conducere : cea de servă de vizită ulterioară şi cea de servă de unitate mică (*ibidem*, f. 88).
5. Activitatea de serv de circuit şi pionier presupunea controlul periodic al grupelor iehoviste din subordine, organizarea unor şedinţe în cadrul cărora au fost prelucrate materiale religioase, strângerea rapoartelor de activitate şi a cotizaţiilor, precum şi înaintarea acestora către servul de regiune (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 151).
6. Asemenea măsuri au fost aplicate asupra acelor membri iehovişti „care nu respectau dispoziţiunile centrului" referitoare la activitatea religioasă. Ancheta în cazul pionierului Ungvári Mihály menţionează, de asemenea, cazuri de excluderi în localităţile Voşlobeni, Valea Strâmbă şi Reghin, fără a intra în detalii (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 74).
7. Dreptul de numire într-o funcţie religioasă, cum ar fi numirea unui serv de grup, îi revenea de obicei servului de circuit, pionierului, dar în cadrul proceselor studiate întâlnim şi situaţia în care servul de grupă a dobândit acest drept mai puţin obişnuit. Astfel, Jánosi László, servul de grupă din localitatea Mătrici, „l-a numit pe iehovistul László Sándor în funcţia de serv de grupă", iar în 1958 l-a propus printr-o scrisoare pe László Boldizsár şi pe Györfi Jenö pentru funcţia de servi de grupe, pe ultimul în Săcădat. Ironia organelor de anchetă reiese şi din următorul citat : „Conştient de succesul pe care urma să-l aibă propunerea sa în faţa superiorilor săi, Janosi Vasile nu-şi ascunde orgoliul în faţa celor doi, ci i-a anunţat imediat de propunerea sa pentru ca la scurt timp să le facă cunoscută confirmarea centrului" (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 76).
8. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 70.
9. Ideea introducerii unui nou sistem de conducere i-a aparţinut lui Faluvégi Dénes, care a propus ca legătura cu grupele iehoviste să fie realizată „cu ajutorul parolelor şi al curierilor speciali". Asemenea curieri speciali care au activat în raioanele Sângeorgiul de Pădure, Cristur şi Odorheiu Secuiesc (teritoriul circuitelor 1, 2 şi 3) au fost Seprödi Gergely (care l-a recrutat pe Orbán Sándor şi Madaras Lajos), Szöcs Sándor (care l-a recrutat pe Szabó Lajos, Vass Dénes şi Török Elek), Fábián Mihály,

Odată cu arestarea servului de regiune Fülöp Lajos, Securitatea a intrat şi în posesia evidenţelor despre organizarea activităţii iehoviste pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare. Într-un raport privind prelungirea termenului de anchetă penală în cazul lui Fülöp din 24 decembrie 1957, se precizează următoarele :

> Sub conducerea învinuitului, în raza Regiunii Autonome Maghiare au activat un număr de 10 pionieri, 9 servi de circuit şi 136 servi de grupe, dintre care până la data întocmirii prezentului raport au fost arestate 13 elemente, ce sînt în curs de anchetă, precum şi alte 33 de elemente ce au fost judecate în cursul lunii septembrie 1957[1].

Conform anchetei, în coordonarea activităţii de reorganizare şi pentru a primi materiale iehoviste, ca serv de regiune, Fülöp Lajos a ţinut legătura în permanenţă cu Nistor Mihai, conducătorul iehovist pe ţară, dar şi cu pionierii Sabău Ioan, Har Dumitru, „zis Iosif”[2], şi Suciu Mihai, arestaţi rând pe rând în perioada 1956-1959. Concomitent, pentru a întări autoritatea pe plan local, Fülöp a intrat în legătură cu „fugarii” din zona administrată, Csergedy Béla, Ungvári Mihály, Morar Dionisie, precum şi cu Fülöp Irén, Bernád Gyula[3], Fekete Péter[4], Moldován Mária, Kornya László, Molnár Gyula, toţi având funcţia de pionieri.

Datorită faptului că la începutul anului 1955 servii de circuit au fost arestaţi, Fülöp a numit în locul acestora pe alţii noi. Astfel, pentru circuitele nr. 1 şi 3 a numit-o pe Faluvégi Ilona, pentru circuitul nr. 2 pe Antal Ilona, pentru circuitul nr. 4 pe Molnár Gyula, pentru circuitul nr. 5 pe Fekete Péter, pentru circuitul nr. 6 pe Ungvári Mihály, pentru circuitul nr. 7 pe Kornya László, pentru circuitul nr. 8 pe Szatmári Domokos[5], iar pentru circuitul nr. 9 pe Csergedy Béla[6].

Jánosi László, László Boldizsár, Papp Ferenc, dar şi soţia sa, Faluvégi Ilona. Pe teritoriul circuitului nr. 7 a activat Moldován Mária, iar în circuitul nr. 9, pe lângă 1 şi 3, Jánosi Lidia (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, ff. 149, 151, 158, 160, 165). În circuitul nr. 6 au activat curierii recrutaţi de pionierul Ungvári, respectiv Ilyés Teréz, Fülöp Árpád, Korpos Mária, Korpos Károly şi Kacsó Erzsébet (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 75). Sub scurta conducere a servului de regiune Kovács Károly au fost recrutaţi şi alţi curieri, printre care : Dósa Anna, Nemes Ferenc, Achim Aranka şi Lukács István (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 71).

1. *Ibidem*, f. 57.
2. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Har Dumitru. S-a născut la 29 octombrie 1932 în Şimleu Almaşului, raionul Huedin, Regiunea Cluj. Studii : 7 clase. A fost arestat la 7 martie 1958 şi condamnat pentru uneltire contra ordinii sociale la 25 de ani de muncă silnică. A fost graţiat în conformitate cu Decretul nr. 411/1964, la 31 iulie 1964. Conform Securităţii, la începutul anului 1957, Fülöp Lajos s-a înţeles cu Har Dumitru că vor încerca să stabilească legături şi cu centrul din Berna – filiala din România a Societăţii fiind subordonată în mod direct filialei din Berna, care răspundea la rândul ei în faţa centrului din Brooklyn – prin Sulyok György din R.P. Ungară, unde Fülöp trebuia să trimită un curier special cu parola „Esurum”. Arestarea lui Fülöp a împiedicat aceste planuri (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, ff. 147-148).
3. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Bernád Gyula. S-a născut la 18 noiembrie 1936 în Valea Strâmbă, Raionul Gheorgheni, R.A.M. Studii : 4 clase. A fost arestat la 15 iunie 1956 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj pentru instigare publică la 6 ani de închisoare. A fost eliberat la termen, la 13 iunie 1962.
4. *Ibidem*, fişa lui Fekete Péter. S-a născut la 1 iulie 1927 în Voivodeni, Raionul Reghin, R.A.M. Studii : 7 clase. A fost condamnat prima dată în 1952, la 12 ani de închisoare pentru agitaţie, dar a fost graţiat în 1955. A fost arestat din nou la 15 iunie 1957 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj pentru uneltire contra ordinii sociale la 25 de ani de muncă silnică. A fost graţiat în conformitate cu Decretul nr. 411/1964, la 28 iulie 1964.
5. *Ibidem*, fişa lui Szatmári Domokos. S-a născut la 20 august 1928 în Iara de Mureş, Raionul Târgu-Mureş, R.A.M. Studii : 7 clase. A fost condamnat prima dată la 6 ani pentru activitate iehovistă (nu deţinem informaţii despre anul acestei condamnări şi cine l-a condamnat). A fost arestat din nou la 15 iunie 1957 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj pentru uneltire contra odinii sociale la 23 de ani de muncă silnică. Prin Decizia nr. 204/1963, Tribunalul Suprem i-a casat sentinţa şi l-a condamnat la 6 ani de închisoare. A fost eliberat la termen : 21 august 1963.
6. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 146.

Nu a fost o problemă nici măcar ca la conducerea mai multor circuite să fie aceeaşi persoană sau ca funcţia de serv de circuit să fie îndeplinită de mai multe persoane în acelaşi timp. Noul serv de regiune s-a folosit de decretul de amnistiere din 1955, care a estompat oarecum şocul arestărilor precedente – majoritatea conducătorilor iehovişti fiind eliberaţi atunci –, şi a trecut la reactivarea acestora, printre care îi menţionăm pe Molnár Gyula, Csergedy Béla şi Kelemen János. Aşa a procedat Fülöp şi în cazul lui Faluvégi Dénes, care, fiind deja un „cadru" cu renume şi experienţă, a devenit un reprezentant de bază în reorganizarea activităţii grupărilor iehoviste[1]. Treptat, Faluvégi a preluat conducerea circuitelor 1, 2 şi 3, „activitatea grupelor subversive din raioanele Sâng[eorgiu] de Pădure, Cristur şi Odorhei, iar mai târziu numai cele două circuite [1 şi 3] din raionul Sâng[eorgiu] de Pădure […] extinzându-se şi în raionul Târgu-Mureş şi Sighişoara"[2]. În cazul circuitului nr. 2, situat pe raza raionului Odorheiu Secuiesc, servă de circuit a fost Antal Ilona, însă această funcţie a fost dublată şi de Kelemen János, în primăvara anului 1956. Conducerea a rămas practic pe mai departe în mâna Ilonei Antal, însă Kelemen a obţinut de la servul de regiune atribuţia „de a controla şi a îndruma" activitatea desfăşurată de ea[3].

Organizarea grupărilor iehoviste pe teritoriul R.A.M. nu a ţinut cont neapărat de teritoriul administrativ al regiunii, ci s-a adaptat mai degrabă necesităţilor, astfel că în delimitarea teritorială numărul aderenţilor iehovişti a reprezentat aspectul hotărâtor. Cu toate acestea, organele de Securitate au încercat o delimitare raportată la hotarele regiunii. Astfel, circuitul nr. 1 s-a situat pe teritoriul raionului Sângeorgiu de Pădure, circuitul nr. 2 în raionul Odorheiu Secuiesc, circuitul nr. 3 pe teritoriul raionului Cristuru Secuiesc, circuitul nr. 4 pe teritoriul raioanelor Târgu-Mureş şi Sângeorgiu de Pădure, circuitele nr. 5 şi 8, în lipsa unor date mai precise, probabil pe teritoriul raionului Reghin, iar circuitele nr. 7 şi 9 pe teritoriul raionului Târgu-Mureş. În cazul circuitului nr. 6 constatăm că teritoriul acestuia a depăşit teritoriul R.A.M., pe lângă raioanele Topliţa, Gheorgheni şi Ciuc extinzându-se şi în raionul Piatra-Neamţ, care aparţinea Regiunii Bacău[4]. Celor 9 circuite enumerate li s-a alăturat un al zecelea, înfiinţat pe raza raionului Sângeorgiu de Pădure de către succesorul lui Fülöp, Kovács Károly, care în noiembrie 1957 l-a numit în funcţia de serv de circuit pe Roman Ioan[5].

*

În ceea ce priveşte punctul al doilea al tezei susţinute anterior, respectiv demonstrarea vinovăţiei fiecărui arestat în parte, Securitatea, pe lângă enumerarea minuţioasă a funcţiilor deţinute de învinuiţi[6], s-a focalizat în special asupra unor aspecte cu interpretări foarte largi, pe baza acestora stabilindu-se măsura implicării în activitatea organizaţiei interzise. „Aspectele" folosite drept „criterii" s-au concentrat asupra cadrelor conspirative şi a formelor de activitate care au favorizat întreţinerea legăturilor iehoviste :

1. întâlnirile secrete, cadru de practicare a credinţei[7] ;

---

1. S.J.A.M., fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 146.
2. *Ibidem*, f. 150.
3. *Ibidem*, f. 157.
4. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 73.
5. S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, ff. 71, 73.
6. Dintre cei 46 de condamnaţi din procesele studiate, fiecare a deţinut o anumită funcţie în cadrul grupării religioase „Martorii lui Iehova". Organele de Securitate nu au acordat un interes special membrilor de rând – datorită numărului lor mare –, ei fiind implicaţi la nivel public doar în calitate de martori pentru a dovedi infracţiunea.
7. Pe parcursul anilor 1950, în interpretarea activităţii iehoviste, Securitatea i-a atribuit acesteia o evoluţie în ceea ce priveşte forma de organizare. Astfel, conform autorităţilor, Fülöp Lajos şi ceilalţi reţinuţi în

2. reproducerea „materialelor de propagandă clandestină”[1], editarea unor cărţi interzise[2] şi a unor traduceri[3], crearea unei adevărate reţele de şapirografe prin punctele din regiunea Stalin (în Târnăveni la Florian Alexandru[4], în Petrisat la Pekri Albert[5] şi în Micăsasa la Birău Teodor), în Regiunea Autonomă Maghiară (în Voivodeni la Kardos János[6] şi la Fekete Ilona[7], în Ocna de Sus la Jánosi Lidia, în Foi la Máthé Antal şi în Ciba-Nicoleşti la Burján

---

urma valului de arestări din 1951 au luat măsuri pentru introducerea „unor metode conspirative adecvate noilor condiţiuni”. Printre acestea s-au numărat şi înfiinţarea grupelor de câte 4-5 persoane, „care se adunau sub formă de întâlniri familiare” pentru a masca adevăratul scop. Valul de arestări din 1955 a necesitat noi măsuri de reorganizare. Cu această ocazie, în ierarhia de conducere a fost cooptat Faluvégi Dénes, fapt ce s-a dovedit benefic. Servul de regiune, Fülöp Lajos, împreună cu Faluvégi şi Kovács Károly au stabilit noi măsuri de siguranţă, „au introdus legături prin curieri şi parole”, în urma cărora nici servii de grupe nu i-au cunoscut pe conducătorii lor (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, ff. 145-147).

1. Constatăm o oarecare evoluţie şi în reproducerea materialelor religioase. În 1951 şi în anii următori a fost practicată „copierea cu mâna”, astfel că fiecare grupare a beneficiat de 2-3 exemplare din „publicaţiile interzise”. În 1955, servul de regiune Fülöp Lajos, conform dispoziţiilor primite de la conducătorul de la nivel naţional Nistor Mihai, s-a deplasat la Cluj „la iehovistul Szekely Francisc, de la care s-a documentat de felul confecţionării şi folosirii şapirografelor” şi, în cele din urmă, „a confecţionat primul şapirograf pe care l-a instalat în beciul casei numitului Florian Alexandru din Târnăveni şi la care a început să multiplice materiale subversive” (*ibidem*, ff. 145-146). Aceste „materiale subversive” şi „publicaţii interzise” erau de fapt nişte broşuri de 40-70 de pagini (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 75). Din evidenţele servului de regiune, ulterior „s-a stabilit că în fiecare lună a multiplicat cca. 600 buc. publicaţii interzise, pentru confecţionarea cărora s-au folosit nu mai puţin de 15.000 coli de hârtie”. Conform organelor de stat, servul de regiune îi dădea lunar pionierului iehovist Suciu Mihai peste 200 de copii ale publicaţiilor iehoviste. Pentru acest scop au instalat un şapirograf în comuna Petrisat, raionul Târnăveni, şi unul în comuna Micăsasa, raionul Mediaş, localităţi din Regiunea Stalin (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, ff. 147-148).
2. Un exemplu în acest sens, pe lângă multiplicarea materialelor introduse în ţară din S.U.A., îl constituie multiplicarea de către servul de regiune Fülöp a cărţii *Adevărul vă va face liberi*, a cărei publicare şi răspândire a fost interzisă în R.P.R. încă din 1948 (*ibidem*, f. 147).
3. Conform rezultatelor anchetei, servul circuitelor 1 şi 3, Faluvégi Dénes, a fost însărcinat cu traducerea materialelor religioase din limba română în limba maghiară (*ibidem*, f. 150).
4. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Florian Alexandru. S-a născut la 12 ianuarie 1902 în Abrud, raionul Câmpeni, Regiunea Cluj. Studii : 4 clase. A fost arestat la 8 martie 1956 şi condamnat de Tribunalul Militar Stalin la 3 ani de închisoare corecţională pentru deţinerea de publicaţii interzise. A fost eliberat anticipat la 29 iulie 1958.
5. *Ibidem*, fişa lui Pekri Albert. S-a născut la 1 iunie 1926 în Petrisat, raionul Târnăveni, Regiunea Braşov. Studii : 7 clase. A fost arestat la 13 august 1960 şi condamnat de Tribunalul Militar Braşov la 10 ani de închisoare corecţională pentru uneltire contra ordinii sociale. A fost graţiat în conformitate cu Decretul nr. 310/1964, la 23 iunie 1964.
6. *Ibidem*, fişele lui Kardos János. S-a născut la 7 februarie 1930 în Păingeni, raionul Târgu-Mureş, R.A.M. Studii : 3 clase primare. A fost arestat la 29 septembrie 1952 pentru insubordonare (refuzarea serviciului militar), fiind condamnat de către Tribunalul Militar Cluj la 9 ani de închisoare corecţională. A fost graţiat la 21 decembrie 1954. A fost arestat din nou la 25 iunie 1957 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 20 de ani de muncă silnică pentru uneltire contra ordinii sociale. Decizia nr. 204/1963 a Tribunalului Suprem a modificat sentinţa la 8 ani de închisoare corecţională. A fost graţiat, în conformitate cu Decretul nr. 310/1964, la 23 iunie 1964.
7. *Ibidem*, fişa lui Fekete Ilona. S-a născut la 11 mai 1922 în Voivodeni, raionul Reghin, R.A.M. Studii : 2 clase. A fost arestată la 25 iulie 1957 şi condamnată de Tribunalul Militar Cluj la 17 ani de muncă silnică pentru uneltire contra ordinii sociale. Pedeapsa a fost redusă la 6 ani de către Tribunalul Suprem. A fost eliberată la 21 august 1963.

György), precum şi în Regiunea Cluj (în Bişineu la Magyari Pál[1]), aprovizionarea credincioşilor iehovişti cu materiale religioase fiind un obiectiv primordial şi vital[2] ;
3. modalităţile de coordonare a grupărilor religioase prin pionier şi prin curierul special „clandestin”, instruiţi cu parole de recunoaştere, care au înmânat şi transmis corespondenţa cu textele convenţionale, circularele periodice special editate, precum şi instructajele verbale[3] şi care nu au ezitat să apeleze la procedee ilegale : folosirea de acte şi nume false[4] ;
4. strângerea cotizaţiilor şi a rapoartelor de activitate prin pionier şi curierul special[5] ;
5. recrutarea de noi membri[6], munca de „vestitor”[7] ;

---

1. *Ibidem*, fişa lui Magyari Pál. S-a născut la 7 august 1907 în Bişineu, Raionul Luduş, Regiunea Mureş Autonomă Maghiară. Studii : 2 clase. A fost arestat la 1 noiembrie 1960 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 10 ani de închisoare corecţională pentru uneltire contra ordinii sociale. A fost graţiat în conformitate cu Decretul nr. 310/1964, la 24 iunie 1964.
2. Importanţa acordată multiplicării materialelor religioase reiese şi din citatul care a sintetizat activitatea servului de regiune Fülöp Lajos : „a organizat o reţea specială de elemente subversive care aveau misiuni speciale în acest sens. Astfel, au fost recrutaţi gazde pentru şapirograf, persoane care scriau cu cerneluri chimice, aprovizionatori care procurau hârtie şi materii prime necesare la multiplicat, curieri care cuprindeau toată R.A.M. şi câteva raioane din Regiunea Stalin şi care transportau grupelor subversive aceste materiale” (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 147).
3. Gândindu-se la o eventuală arestare şi pentru a evita deconspirarea imediată, conducătorii iehovişti nu se afişau personal în faţa servilor de grupe din subordine, legătura directă fiind înlocuită cu scrisori şi circulări „instigatoare”, care conţineau instrucţiunile şi îndemnările necesare, chiar „şi cu privire la comportarea membrilor arestaţi în anchetă”. Totuşi, conform anchetei, această reorganizare a legăturilor cu grupele din subordine nu s-a produs în toate circuitele. În circuitul nr. 4, servul de circuit Molnár Gyula a preferat în continuare vechea modalitate şi a întreţinut legături directe cu servii de grupă până la arestarea sa (*ibidem*, ff. 150, 153).
4. Conform organelor de Securitate, servul de regiune Fülöp Lajos (şi nu numai), pentru a se ascunde de autorităţi, dar şi în contactele sale cu credincioşii iehovişti, a apelat la diferite nume false, cum ar fi „Pityu”, „Joska”, iar pentru a-şi ascunde identitatea „a posedat asupra lui două buletine false” (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 148). Lui Fülöp i s-a atribuit şi procurarea buletinului fals completat pe numele de Teodor Martin şi care a fost folosit la nevoie şi de pionierul Ungvári Mihály (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 75).
5. Nu avem informaţii detaliate despre cotizaţii. Din suma de 8.500 de lei adunată lunar deducem că ar fi vorba despre o contribuţie de până la 4-5 lei lunar pentru fiecare familie. În acest calcul estimativ ne bazăm pe statisticile oficiale, care au stabilit o creştere a numărului de iehovişti în perioada 1954-1960, de la 1.648 de adepţi la 1.968 (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, fond *D.C.*, dosar nr. 20/1959, f. 39). În ceea ce priveşte rapoartele de activitate, ne dau indicii cele stabilite de anchetă în cazul pionierei Fülöp Irén : „învinuita prezenta rapoarte speciale lui Ungvari Mihai despre activitatea ei subversivă desfăşurată în calitate de pionieră şi în care era arătat numărul localităţilor şi al distanţelor parcurse de învinuită, precum şi orele de propagandă duşmănoasă” (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 78).
6. Recrutarea de noi membri a fost rezultatul muncii de vestitor/convertitor, proces care a fost finalizat prin botezarea noilor adepţi. Dreptul de a boteza i-a revenit servului de circuit, pionierului, care, după caz, singur sau în prezenţa servului de grup sau a membrului convertitor, a oficiat ceremonia. Astfel, Vass Dénes, din lotul lui Kovács Károly, a fost recrutat în 1942 de serva de grupă Lukács Elza din comuna Firtănuş şi a fost botezat de Kelemen János din oraşul Odorheiu Secuiesc, care îndeplinea funcţia de serv de circuit (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 81). Pionierul Ungvári Mihály, pe lângă cei recrutaţi de el, a botezat şi persoanele convertite de servii de grupe. De exemplu, în oraşul Topliţa, împreună cu servul de grupă Miron Teodor, a botezat şase noi membri ; în comuna Remetea, împreună cu servul de grupă Borbély József, a botezat şase persoane provenite din alte localităţi (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, ff. 83, 86.), iar cu servul de grupă din Mătrici, Jánosi László, a botezat şase persoane din comuna Şilea Nirajului (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 75).
7. Această sarcină i-a revenit fiecărui „martor”. Însă cei care au activat la o scară mai largă, deplasându-se şi în localităţi fără activitate iehovistă, au fost în special pionierii şi curierii „clandestini”. Un exemplu

6. stabilirea caselor de întâlnire, cu accent pe gazdele care au omis denunţarea „fugarilor" iehovişti. În mod evident, învinuiţii s-au întâlnit cu iehovişti consideraţi „fugari", urmăriţi de organele de stat, în diferite împrejurări, la locuinţa lor sau în casa altora. Un exemplu mai deosebit îl reprezintă cazul servei de grupă Török Rozália, a cărei locuinţă din Tirimia Mare a fost considerat „un fel de «Stat major» al organizaţiei" şi „căsuţa poştală" a pionierilor fugari – printre care şi Bakos József[1] –, care au pregătit aici materialele religioase pentru şapirograf[2] ;
7. accentuarea unor aspecte denigratoare care să submineze seriozitatea, credibilitatea şi credinţa în cauză a conducătorilor martorilor : folosirea fondurilor grupării religioase după bunul plac[3], cazurile de concubinaj[4] şi fanatismul[5].

în acest sens este pionierul Ungvári Mihály, care, în decurs de doi ani, pe teritoriul circuitului nr. 6, conform anchetei, „a ridicat numărul membrilor organizaţiei subversive cu 50%, adică de la 80, câţi au fost în 1955, la 120, câţi au fost la data arestării lui". Pe lângă aceasta, a înfiinţat opt noi grupe iehoviste şi el însuşi a recunoscut că a botezat „un număr de cca. 40 de elemente" (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 74). Un alt exemplu în acest sens este Moldován Mária, care în calitate de curier special s-a deplasat în comunele Ogari, Maiad, Ivăneşti şi Veţca, unde nu erau grupe iehoviste constituite şi unde a desfăşurat „o intensă activitate de propagandă" în favoarea „martorilor", fără a fi precizate rezultatele numerice ale acestor eforturi (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 156). Statisticile oficiale din 1960 indică 12 iehovişti în Ogari şi alţi 6 în Ivăneşti (vezi anexa nr. 4, cu titlul „Evoluţia numerică a credincioşilor iehovişti pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare între 1954 şi 1960").

1. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Bakos József. S-a născut la 24 decembrie 1938 în Sâncrai, Raionul Miercurea Ciuc, R.A.M. Studii : 4 clase. A fost arestat la 15 iulie 1957, fiind condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 16 ani de muncă silnică pentru uneltire contra ordinii sociale. A decedat în închisoarea Gherla, la 24 martie 1959, la vârsta de 20 de ani.
2. În sprijinul pionierilor, Török Rozália „le confecţiona gratuit haine şi albituri, îi caza şi alimenta, iar pentru fugarul Fulop Ludovic a ascuns evidenţele secrete, buletinul de identitate fals şi alte lucruri compromiţătoare, pe care le-a băgat într-un borcan în pământ". Materialele compromiţătoare ale servului de regiune Fülöp Lajos au fost găsite la locuinţa familiei Török, cu ocazia percheziţiilor domiciliare (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 167).
3. Conform evidenţelor confiscate de Securitate de la Fülöp Lajos, sub conducerea acestuia, timp de doi ani, membrii grupărilor iehoviste „au cotizat circa 200.000 de lei, 12 tone de cereale, îmbrăcăminte şi alte lucruri", „stofe, pânzătură peste 100 de metri", toate acestea fiind folosite de conducerea „martorilor" pentru „scopuri subversive", adică procurarea hârtiei, a şapirografelor, cheltuielile de drum etc. Pe lângă aceste cheltuieli însă, „fugarii sustrăgeau sume importante de bani pentru scopuri personale : fiecare îşi procura ceasuri de mână şi alte obiecte de lux ; tot din aceste sume au susţinut şi pe amantele lor" (*ibidem*, ff. 144, 147).
4. Ancheta Securităţii s-a referit de mai multe ori la acest aspect. În prim-plan a fost relaţia de concubinaj a servului de regiune Fülöp Lajos cu Dósa Anna (*ibidem*, f. 146). Informaţia a fost utilizată şi pentru a motiva răcirea relaţiilor dintre servul de regiune Fülöp şi succesorul în funcţie Kovács Károly. „În ultimul timp, relaţiile între fugarul Fulop Ludovic şi Kovacs Carol au început să se răcească, deoarece Kovacs a început să-l demaşte pe Fulop Ludovic pentru relaţiile sale de concubinaj cu Dosa Ana, iar Fulop Ludovic îl demască pe Kovacs pentru faptul că avea pe Csergedi Rozalia ca amantă" (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 71). Într-o anchetă cu ocazia stabilirii vinovăţiei lui Birău Teodor s-a menţionat : „Începând din anul 1956, învinuitul Birău Teodor a avut strânse legături cu pionierul fugar Suciu Mihai, pe care în nenumărate rânduri, în timp îndelungat l-a găzduit la locuinţa sa, împreună cu concubina acestuia, persoană cu numele de Nubi, pe care i-a cazat, alimentat, asigurându-le locul de refugiu" (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, ff. 169-170).
5. Ca exemplu putem semnala argumentaţia anchetei în cazul lui Roman Ioan : „Pentru a-şi manifesta cât mai efectiv devotamentul faţă de şefii săi, învinuitul [Roman Ioan] îşi consacră tot timpul activităţii subversive, neglijând chiar îndatoririle familiale, deoarece îşi părăseşte soţia şi copilul numai pentru ca să poată activa cât mai intens în clandestinitate" (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 72).

Acestor aspecte li s-a adăugat un tratament lipsit de respect, într-un limbaj sugestiv[1], care a repetat de la un alineat la altul culpabilitatea celor implicaţi în proces.

În loc de concluzii

Valul de teroare din România care a urmat Revoluţiei maghiare din 1956 – după cum am afirmat în introducere – a condus la o serie de procese ale unor grupuri, ceea ce a generat şi sintagma „'56 transilvănean". Tipologizând aceste procese pe baza activităţii şi a structurilor sociale, am putea stabili câteva categorii. Astfel, pe lângă procesele în care cei implicaţi erau acuzaţi de „înaltă trădare", procesele în care au fost implicaţi unii reprezentanţi ai tineretului universitar, ai profesorilor sau elevilor din şcolile secundare, ai tineretului muncitoresc sau membrii populaţiei rurale, am putea stabili şi o altă categorie : cea a duşmanului de clasă. Aceasta includea persoanele care, din cauza concepţiei politice sau religioase, au reprezentat un pericol pentru conducerea P.M.R. Astfel, Securitatea a profitat de ocazie şi a lovit în grupările şi organizaţiile religioase care au manifestat o rezistenţă pasivă faţă de regimul comunist, dar care, cu toate acestea, în majoritatea cazurilor, desfăşurau activităţi lipsite de conotaţii politice. Din această ultimă categorie fac parte şi procesele penale ale „Martorilor lui Iehova". Potrivit statisticilor, ei au reprezentat majoritatea celor condamnaţi în această categorie, cel puţin la nivelul Regiunii Autonome Maghiare.

Arestarea iehoviştilor pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare a fost continuată şi în anii următori. Doar în perioada 1957-1959 pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare au fost arestaţi şi condamnaţi peste 150 de iehovişti[2], Gruparea Gligor[3] din 1959, precum şi loturile Korpos[4] şi Ábrahám[5] din 1960 constituind exemple în acest sens.

Dar această represiune nu a fost direcţionată în mod special împotriva reprezentanţilor „martorilor", adepţii bisericilor istorice suferind în egală măsură. Astfel, la nivelul Regiunii Autonome Maghiare am putea enumera câteva astfel de procese penale, cum ar fi, din cadrul

1. Limbajul din anchetă oferă câteva expresii sugestive referitoare la gruparea religioasă „Martorii lui Iehova". Astfel, cuvântul „organizaţie", folosit cu sensul de bandă de răufăcători, a fost combinat cu alte atribute, cum ar fi : „contrarevoluţionar", „interzis", „clandestin", „subversiv". Membrii organizaţiei erau denumiţi „elemente", „fugari", desfăşurând „o intensă activitate duşmănoasă", ducând o „propagandă clandestină" împotriva statului, a „formei de guvernământ democrat-popular", îndemnând „elementele înapoiate" prin „metode perfide" la „uneltire contra ordinii sociale", la „nesupunere" faţă de legile ţării, inspirându-şi totodată „neîncrederea" în construirea socialismului şi faţă de regimul comunist.
2. Stefano Bottoni (coord.), *op. cit.*, p. 34.
3. Lotul de 21 de persoane a fost constituit în jurul prim acuzatului Gligor Lazăr şi i-a mai inclus pe Dogaru Lazăr, Bozac Luca, Rákóczi Ferenc, Czirjék István, Fekete Péter, Varga Krausz, Pápai Sándor, Nemes Péter, Vass Árpád, Kádár Ferenc, Boros János, Péter József, Benedek Tamás, Simon Lukács, Tatár János junior, Holitska Julianna, Fórika István, Bajkó Rozália, Kacsó Károly şi Péter Julianna, cu toţii învinuiţi de uneltire contra ordinii sociale (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 617/1959).
4. Lotul de cinci persoane a fost format din Korpos Mária, Puritán Polixénia, Bereczki János, Vaszi János şi Balogh Béla, învinuiţi de uneltire contra ordinii sociale (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 802/1960).
5. Lotul de nouă persoane a fost format în jurul prim acuzatului Ábrahám István şi i-a inclus pe Ráczkövi Ákos, Szakolczi Antal, Magyari Pál, Nagy Károly, Sipos Irén, Harkó Gizella, Kacsó Sámuel şi Moldován Mihály, acuzaţi de uneltire contra ordinii sociale (S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 803/1960).

Bisericii Reformate, lotul bethanist din secuime, aparţinătoare mişcării C.E.[1], sau cazul societăţii „Cununa de Roze”[2], cu conotaţii romano-catolice.

În analiza evenimentelor din acei ani trebuie ţinut cont şi de legislaţia represivă a vremii, puternic influenţată de doctrina penală sovietică, în care apare noţiunea de „infracţiune contrarevoluţionară”, reprezentând o faptă ilicită şi intenţionată, săvârşită pe teritoriul ţării şi îndreptată împotriva dictaturii proletariatului. Începând cu Legea nr. 16 din 15 ianuarie 1949[3], urmată de mai multe acte normative în acest sens, s-a introdus pedeapsa cu moartea pentru cele mai grave infracţiuni la adresa R.P.R., cea mai mare parte fiind incluse în categoria infracţiunilor contrarevoluţionare. După 1948, reglementările şi modificările art. 209 din Codul Penal, care vizau delictul de uneltire contra ordinii sociale, au făcut ca acest articol, prin gradul său de generalitate, să devină una dintre cele mai eficiente forme de anihilare a grupurilor sociale indezirabile pentru regim[4].

Referindu-ne în acest context la situaţia „martorilor”, putem afirma că, pe parcursul anilor, acuzaţiile îndreptate împotriva lor au căpătat diferite forme. Dacă într-o primă perioadă, între 1949 şi 1956, cei învinuiţi erau acuzaţi preponderent de insubordonare, instigare publică, răspândire de publicaţii interzise sau omisiune de denunţ, după Revoluţia maghiară, cel mai utilizat articol în vederea incriminării lor a devenit art. 209, care viza delictul de uneltire contra ordinii sociale, cum s-a întâmplat şi în cazul celor trei procese prezentate.

După votarea de către Marea Adunare Naţională la 21 iunie 1968 a noului Cod Penal, s-a modificat şi încadrarea „martorilor” în procesele penale ulterioare. Astfel, începând cu acest an, cel mai des au fost folosite art. 166, alin. 2[5], care a vizat infracţiunile contra securităţii

---

1. Vezi Csongor Jánosi, „Procesul membrilor mişcării de reînnoire spirituală «Bethania»”, în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coord.), *Forme de represiune în regimurile comuniste*, Polirom, Iaşi, 2008, pp. 318-339.
2. Membrii Balogh Anna, Dénesi Veronika, Orbán Erzsébet din satul Dămieni, Orbán Rozália Ilona din Târgu Mureş, precum şi Kacsó Jusztina din Şilea Nirajului au răspândit caietul cu titlul *Fericita Fecioara Maria şi cei doi prunci de păstori* şi au prezis sfârşitul apropiat al regimului (informaţie de la Orbán Erzsébet, născută la 14 decembrie 1922 în Dămieni, jud. Mureş, naţionalitatea maghiară, religia romano-catolică, 7 clase, pensionară ; interviul a fost realizat de autor în Dămieni la 18 octombrie 2004), coroborată cu mărturia Annei Balogh (născută la 6 august 1928 în Dămieni, jud. Mureş, naţionalitatea maghiară, religia romano-catolică, 7 clase, casnică ; interviul a fost realizat de autor în Săcădat-Sovata la 28 noiembrie 2004). Vezi şi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 880/1961.
3. Vezi *Monitorul Oficial*, nr. 12, din 15 ianuarie 1949.
4. Dan Constantin Mâţă, „Siguranţa Statului în România «democrat-populară». Cazul infracţiunilor «contrarevoluţionare»”, *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, anul XLII, 2005, pp. 497-507. Persoanele implicate în general aveau antecedente politice sau religioase, cei vizaţi fiind legionari, membri ai partidelor politice P.N.Ţ., P.N.L., P.S.D.I., ai Grupului Etnic German, cei consideraţi sionişti, naţionalişti maghiari sau membri ai diferitelor „secte religioase”. În categoria neîncadraţilor intrau, de obicei, ţăranii protestatari. Cei enumeraţi au fost repartizaţi în categoria unor infracţiuni cu rezonanţă, cum ar fi : trădare de patrie, spionaj, sabotaj şi diversiune, organizaţii contrarevoluţionare, agitaţie cu caracter duşmănos, răspândire de manifeste duşmănoase, terorism şi banditism politic, uneltire contra ordinii sociale, omisiune de denunţare şi ajutarea organelor subversive, crime contra păcii şi umanităţii, tentative de trecere frauduloasă a frontierei şi altele.
5. Conform art. 166, alin. 2, „Propaganda sau întreprinderea oricărei acţiuni pentru schimbarea orânduirii socialiste sau din care ar rezulta un pericol pentru securitatea statului se pedepseşte cu închisoare de la 5 la 15 ani şi interzicerea unor drepturi” (*Codul Penal al Republicii Socialiste România*, Editura Politică, Bucureşti, 1969, pp. 79-80). În noul Cod Penal, conţinutul infracţiunii de propagandă împotriva orânduirii socialiste se deosebeşte de cel al infracţiunii de uneltire contra ordinii sociale prevăzută în art. 209, pct. 2, lit. a, b şi c din Codul Penal anterior. Prin acest aliniat s-a incriminat orice activitate verbală în scris sau prin orice alt mijloc cu caracter propagandistic, fiind eliminată posibilitatea oferită de vechiul Cod Penal, care dădea posibilitatea ca unele fapte mai puţin grave să fie socotite ca infracţiuni

statului, art. 318, care a precizat infracţiunile care „aduc atingere unor relaţii privind convieţuirea socială”[1], precum şi art. 353[2] şi 354[3], care se referau la infracţiunile contra capacităţii de apărare a R.P.R.[4], săvârşite de civili.

Situaţia „Martorilor lui Iehova” nu s-a schimbat nici în deceniile următoare, deşi, chiar la nivelul ţărilor socialiste, au existat exemple de urmat. Astfel, am putea aminti cazul R.S.F. Iugoslavia, unde, în urma unor tratative cu conducătorii locali – care aveau avizul centrului din Brooklyn –, li s-a oferit „martorilor” statutul de cult legal, sau alternativa din R.P. Ungară, unde li s-a asigurat statutul de cult tolerat, variante preluate mai târziu de Cehia, Polonia şi chiar Uniunea Sovietică[5]. Cu toate că la începutul anilor 1970 au existat unele tratative/ discursuri pentru rezolvarea situaţiei, pentru adepţii „Martorilor lui Iehova” o schimbare în bine s-a produs doar după schimbarea regimului comunist din 1989.

---

de agitaţie împotriva orânduirii socialiste (*Noul Cod Penal şi Codul Penal anterior. Prezentare comparativă*, Editura Politică, Bucureşti, 1968, pp. 101-102).

1. Conform art. 318, „Împiedicarea sau tulburarea libertăţii de exercitare a vreunui cult religios, care este organizat şi funcţionează potrivit legii, se pedepseşte cu închisoare de la o lună la 6 luni sau cu amendă. Cu aceeaşi pedeapsă se sancţionează fapta de a obliga o persoană, prin constrângere, să participe la serviciile religioase ale vreunui cult sau să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult” (*Codul Penal al Republicii Socialiste România*, ed. cit., p. 141). Prin articolul citat este incriminată fapta de împiedicare a libertăţii cultelor. Trebuie sesizat faptul că, din capitolul I, „Delicte contra cultului”, cuprins la titlul V din Codul Penal anterior, nu sunt incriminate în noul Cod : „fapta de convertire ilegală” (art. 309), în contradicţie cu art. 18 din Declaraţia Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948, adoptată de Adunarea Generală a Naţiunilor Unite, precum şi „faptele de ultraj contra cultului” (art. 310), de „ultraj contra ministrului unui cult” (art. 311) şi de „ultraj cu violenţă contra ministrului unui cult” (art. 312), deoarece, conform interpretării, dacă asemenea fapte s-ar săvârşi, ele vor putea fi încadrate „în dispoziţiile privitoare la insultă, lovire, atentat la bunele moravuri şi tulburarea liniştii publice” (*Noul Cod Penal şi Codul Penal anterior. Prezentare comparativă*, ed. cit., p. 216).
2. Potrivit art. 353, „Sustragerea de la recrutare în timp de pace se pedepseşte cu închisoare de la o lună la 3 luni sau cu amendă” (*Codul Penal al Republicii Socialiste România*, ed. cit., p. 153). În legislaţia anterioară, în Decretul nr. 468/1957 pentru reglementarea îndeplinirii serviciului militar, republicat în *Buletinul Oficial* nr. 17, din 24 noiembrie 1964, sustragerea de la recrutare nu a fost incriminată. Însă art. 64 din menţionatul decret îi dădea posibilitatea ministrului Forţelor Armate să stabilească unele contravenţii în cazul încălcării unor norme din Decretul nr. 468/1957 (*Noul Cod Penal şi Codul Penal anterior. Prezentare comparativă*, ed. cit., pp. 236-237).
3. În art. 354 a fost incriminată fapta de neprezentare la încorporare sau concentrare. Noul Cod a prevăzut în alin. 2 al art. 354 şi fapta neprezentării celor încorporaţi sau concentraţi la unitatea la care au fost încorporaţi. Această dispoziţie a fost necesară pentru a-i sancţiona pe cei care s-au prezentat la centrele militare pentru încorporare sau concentrare, dar care nu s-au mai prezentat apoi la unitatea unde au fost repartizaţi (*ibidem*, p. 237).
4. Nicolae Ioniţă, *op. cit.*, p. 219.
5. Statutul de „cult legal” sau „cult tolerat” a însemnat în fond acelaşi lucru, o soluţie de compromis la baza căreia a stat o colaborare permanentă între organele de Securitate şi conducătorii „martorilor” pe plan local. Astfel, „martorii” aveau dreptul să aibă case de rugăciuni, fonduri băneşti proprii, adepţii primind şi vize de ieşire din ţară pentru a participa la congrese. Literatura religioasă a fost tipărită însă numai la tipografiile statului, după ce conţinutul a fost verificat amănunţit şi cenzurat. Obligaţia prestării serviciului militar s-a păstrat, fiind introduse în paralel unele restricţii în exercitarea propagandei specifice de vestitor „din casă în casă” (*ibidem*, pp. 223-225).

Anexe

Anexa 1

Grupa lui Ungvári Mihály

Nr.	*Numele şi prenumele*	*Data şi locul naşterii*	*Studii*	*Ocupaţia*	*Funcţia deţinută în gruparea religioasă*	*Data arestării*	*Pedeapsa primită*[1]
1.	Ungvári Mihály[2]	19.02.1928, Praid	6 clase primare	agricultor	pionier clandestin	27.04.1957	25 de ani
2.	Morar Dionisie[3]	27.07.1925, Livezeni	–	muncitor	pionier clandestin	12.05.1957	25 de ani
3.	Fülöp Irén[4]	03.01.1933, Valea Strâmbă	4 clase primare	casnică	pionieră clandestină	29.05.1957	20 de ani
4.	Bernád József[5]	20.01.1920, Valea Strâmbă	–	revizor de cale ferată	servul circuitului nr. 6 (succesorul lui Tatár János, senior în raioanele Ciuc, Gheorgheni, Topliţa şi Piatra Neamţ)	15.05.1957	20 de ani
5.	Bernád Antal[6]	24.03.1924, Valea Strâmbă	o clasă primară	cioban	serv de grupă în oraşul Gheorgheni	15.05.1957	18 ani
6.	Tatár János senior[7]	27.02.1899, Valea Strâmbă	6 clase primare	agricultor	servul circuitului nr. 6 până în 1956	15.05.1957	18 ani
7.	Fülöp Albert[8]	04.11.1901, Valea Strâmbă	4 clase primare	muncitor	serv de grupă în comuna Valea Strâmbă	15.05.1957	20 de ani

1. Membrii grupului au fost judecaţi de Tribunalul Militar Cluj, pedepsele primite fiind prezentate în Decizia nr. 1786/1957.
2. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Ungvári Mihály. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 13 aprilie 1964. Avea şi antecedente penale. Prima oară a fost condamnat în 1948, la 6 luni de închisoare pentru activitate iehovistă. În 1951 a refuzat satisfacerea serviciului militar şi a fost condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 10 ani de închisoare corecţională. În urma decretului de amnistiere din septembrie 1954 a fost eliberat (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 72).
3. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Morar Dionisie. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 1 august 1964.
4. *Ibidem*, fişa numitei Fülöp Irén.
5. *Ibidem*, fişa lui Bernád József. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 14 aprilie 1964.
6. *Ibidem*, fişa lui Bernád Antal. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 13 aprilie 1964.
7. *Ibidem*, fişa lui Tatár János senior. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 14 aprilie 1964. Avea şi antecedente penale. Pentru activitate iehovistă în 1953 a fost internat într-o colonie de muncă timp de 18 luni (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 81 ; A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa matricolă a lui Tatár János).
8. *Ibidem*, fişa lui Fülöp Albert. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 15 aprilie 1964.

Nr.	*Numele şi prenumele*	*Data şi locul naşterii*	*Studii*	*Ocupaţia*	*Funcţia deţinută în gruparea religioasă*	*Data arestării*	*Pedeapsa primită*
8.	Borbély József[1]	02.03.1905, Remetea	4 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Remetea	15.05.1957	22 de ani
9.	Böjte Lajos[2]	11.02.1903, Sîndominic	6 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Sîntdominic	15.05.1957	20 de ani
10.	Gyulai János[3]	09.07.1905, Valea Strâmbă	4 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Voşlobeni	15.07.1957	20 de ani
11.	Miron Teodor[4]	23.08.1909, Topliţa	4 clase primare	agricultor	serv de grupă în oraşul Topliţa	15.05.1957	22 de ani
12.	Pilca Valer[5]	26.02.1929, Stânceni	7 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Stînceni	12.05.1957	20 de ani
13.	Ilyés Teréz[6]	13.03.1926, Valea Strâmbă	4 clase primare	casnică	servă de grupă în comuna Joseni, curieră specială	15.07.1957	18 ani
14.	Tatár Erzsébet[7]	13.03.1926, Valea Strâmbă	7 clase primare	casnică	servă de vizită ulterioară în oraşul Gheorgheni	24.07.1957	15 ani

1. *Ibidem*, fişa lui Borbély József. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 30 iulie 1964. Avea şi antecedente penale. În 1949 a fost arestat pentru propagandă duşmănoasă şi condamnat la 13 luni de închisoare corecţională (vezi şi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 82).
2. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Böjte Lajos. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 14 aprilie 1964.
3. *Ibidem*, fişa lui Gyulai János. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 14 aprilie 1964.
4. *Ibidem*, fişa lui Miron Teodor. A fost graţiat conform Decretului nr. 310/1964, la 22 iulie 1964. Avea şi antecedente penale. În 1943, sub regimul hortist, când a fost şeful activităţii iehoviste din fostul judeţ Mureş, a fost condamnat la 5 ani de închisoare corecţională, fiind eliberat în 1945 „de către Armata Sovietică”. În 1948, după ce a continuat activitatea şi în noua „orânduire democrat-populară”, a fost condamnat la 3 luni de închisoare corecţională, iar în 1951, pentru aceleaşi fapte, la 6 ani de închisoare corecţională (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 410/1957, f. 85).
5. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Pilca Valer. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 14 aprilie 1964. Avea şi antecedente penale. În 1951 a fost condamnat la 5 ani de închisoare corecţională pentru propagarea ideilor iehoviste, fiind amnistiat conform Decretului nr. 421/1955, la 21 octombrie 1955. În 1972 a fost condamnat la 9 ani de închisoare de Tribunalul Militar Cluj pentru propagandă împotriva orândurii socialiste, fiind eliberat în urma Decretului Prezidenţial nr. 171/1976, la 11 iulie 1976.
6. *Ibidem*, fişa numitei Ilyés Teréz. A fost graţiată conform Decretului nr. 411/1964, la 28 iulie 1964.
7. *Ibidem*, fişa numitei Tatár Erzsébet. A fost graţiată conform Decretului nr. 176/1964, la 11 aprilie 1964.

Anexa 2
Grupa lui Fülöp Lajos (lotul I)

Nr.	*Numele şi prenumele*	*Data şi locul naşterii*	*Studii*	*Ocupaţia*	*Funcţia deţinută în gruparea religioasă*	*Data arestării*	*Pedeapsa primită*
1.	Fülöp Lajos[2]	17.06.1929, Praid	7 clase primare	croitor	şef/serv de regiune pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare	19.10.1957	20 de ani
2.	Faluvégi Dénes[3]	4.02.1919, Cioc	4 clase liceu profesional	agricultor	serv al circuitelor 1, 2 şi 3 (aproximativ în raioanele Sângeorgiu de Pădure, Odorhei şi Cristur)	29.11.1957	25 de ani
3.	Kornya László[4]	11.01.1930, Sântandrei	7 clase primare	tâmplar	pionier, servul circuitului nr. 7 (în raionul Târgu-Mureş)	28.11.1957	20 de ani
4.	Molnár Gyula[5]	27.07.1927, Neaua	6 clase primare	agricultor	pionier, servul circuitului nr. 4 (aproximativ în raioanele Târgu-Mureş şi Sângeorgiu de Pădure)	11.11.1957	20 de ani
5.	Csergedy Béla[6]	6.08.1931, Nicoleşti	7 clase primare	agricultor	pionier, servul circuitului nr. 9 (în raionul Târgu-Mureş), curier clandestin	26.09.1956	20 de ani

1. Membrii grupului au fost judecaţi de Tribunalul Militar Cluj, pedeapsa primită de învinuiţi fiind prezentată în Decizia nr. 723/1958.
2. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Fülöp Lajos. Ziua de 15 mai 1957, ce apare în fişă ca data arestării, este greşită. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 28 iulie 1964. Avea şi antecedente penale. În 1948 a fost condamnat la 3 luni de închisoare corecţională pentru activitate iehovistă (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 148).
3. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişele lui Faluvégi Dénes. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 14 aprilie 1964. Avea antecedente penale. În 1943 a fost condamnat la 10 ani de temniţă grea (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 149). Prin hotărârea nr. 876/1951, Tribunalul Militar Cluj l-a condamnat pentru instigare publică (pentru activitatea iehovistă), a doua oară, la 8 ani de închisoare corecţională, la 21 octombrie 1955, în conformitate cu Decretul nr. 421/1955, fiind amnistiat.
4. *Ibidem*, fişa lui Cornea Ladislau. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 1 august 1964.
5. *Ibidem*, fişele lui Molnár Gyula. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 1 august 1964. Avea şi antecedente penale. Prin hotărârea nr. 1170/1950 a Tribunalului Militar Cluj, a fost condamnat la 7 ani de închisoare corecţională pentru nesupunere la depunerea jurământului militar. A fost eliberat la 16 august 1964.
6. *Ibidem*, fişele lui Csergedy Béla. A fost condamnat în 1943 la 4 ani de închisoare pentru activitate iehovistă. A fost arestat din nou la 28 mai 1955 şi condamnat de Tribunalul Militar Stalin la 10 ani de închisoare corecţională pentru instigare publică. A fost graţiat în urma Decretului nr. 11481/1955, la 14 decembrie 1955. A fost arestat a treia oară la 26 septembrie 1956 şi condamnat de Tribunalul Militar Cluj la 7 ani de închisoare corecţională pentru uneltire contra ordinii sociale. În momentul anchetării grupului Fülöp, el ispăşea sentinţa primită. Rezultatele anchetei au condus la rejudecarea sa şi la modificarea pedepsei. Astfel, mandatul 498/1957 a fost anulat prin mandatul 170/1958 şi apoi finalizat cu Decizia nr. 723/1958 a Tribunalului Militar Cluj, prin care era condamnat la 20 de ani. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 2 august 1964.

Nr.	*Numele şi prenumele*	*Data şi locul naşterii*	*Studii*	*Ocupaţia*	*Funcţia deţinută în gruparea religioasă*	*Data arestării*	*Pedeapsa primită*
6.	Moldován Mária[1]	27.08.1925, Sânişor	4 clase primare	casnică	pionieră, servă de grupă în satul Sânişor, servă de unitate mare în comunele Iedu, Moşun, Bozeni şi Beu, curieră clandestină	12.11.1957	15 ani
7.	Kelemen János[2]	20.04.1904, Valea lui Pavel	3 clase primare	muncitor necalificat	servul circuitului nr. 2 (în raionul Odorhei)	29.11.1957	20 de ani
8.	Seprödi Gergely[3]	19.02.1902, Chibed	6 clase primare	muncitor C.F.R.	serv de grupă în comuna Chibed, curier clandestin	16.01.1958	18 ani
9.	Szöcs Sándor[4]	24.09.1918, Crişeni	6 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Crişeni, curier clandestin	16.01.1958	18 ani
10.	Fábián Mihály[5]	03.06.1888, Ocna de Sus	3 clase primare	pantofar	serv de grupă în comuna Ocna de Sus	16.01.1958	15 ani
11.	Papp Ferenc[6]	20.09.1909, Budapesta	6 clase primare	mecanic	serv de grupă în comuna Rugăneşti, şef al servilor de grupă din comunele Porumbeni-Mari, Dejuţiu şi Cristurul Secuiesc ; curier clandestin	16.01.1958	16 ani
12.	Burján György[7]	15.05.1921, Nicoleşti	4 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Ciba Nicoleşti	12.11.1957	18 ani

1. *Ibidem*, fişa numitei Moldován Mária. A fost graţiată conform Decretului nr. 310/1964, la 23 iunie 1964.
2. *Ibidem*, fişele lui Kelemen János. A fost graţiat conform Decretului nr. 310/1964, la 22 iunie 1964. Avea şi antecedente penale, conform declaraţiei lui Kelemen, a mai fost condamnat la 6 luni în 1939, şi la 10 ani în 1942 pentru activitate iehovistă, iar în 1952, Tribunalul Militar Stalin l-a condamnat la 10 ani, fiind amnistiat conform Decretului nr. 421/1955, la 9 octombrie 1955.
3. *Ibidem*, fişele lui Seprödi Gergely. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 14 aprilie 1964. Avea şi antecedente penale, în 1954 fiind condamnat pentru instigare publică la 18 luni de închisoare. A fost amnistiat conform Decretului nr. 421/1955, la 8 octombrie 1955.
4. *Ibidem*, fişa lui Szöcs Sándor. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 15 aprilie 1964.
5. *Ibidem*, fişele lui Fábián Mihály. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 17 aprilie 1964. Avea şi antecedente penale, în 1942 fiind condamnat la 7 ani, iar în 1951 la 3 ani pentru activitate iehovistă (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 417/1957, f. 160).
6. *Ibidem*, fişa lui Papp Ferenc. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 13 aprilie 1964.
7. *Ibidem*, fişele lui Burján György. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 30 iulie 1964. Avea şi antecedente penale, în 1953 fiind condamnat la 4 ani.

Nr.	*Numele şi prenumele*	*Data şi locul naşterii*	*Studii*	*Ocupaţia*	*Funcţia deţinută în gruparea religioasă*	*Data arestării*	*Pedeapsa primită*
13.	Jánosi Lidia[1]	27.12.1933, Ocna de Sus	4 clase primare	casnică	servă de unitate mică în comuna Ocna de Sus, curieră clandestină	02.02.1958	17 ani
14.	Máthé Antal[2]	16.01.1914, Crăciuneşti	4 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Foi	12.11.1957	18 ani
15.	Török Rozália[3]	14.04.1918, Cristeşti	7 clase elementare	croitoreasă	servă de circuit (în perioada 1955-1956 a dirijat câteva comune în Valea Nirajului, în raionul Sângeorgiu de Pădure, numărul circuitului nefiind precizat), servă de grupă în comuna Tirimia Mare, curieră clandestină	12.11.1957	20 ani
16.	Lukács István[4]	06.03.1919, Sântandrei	6 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Sîntandrei	12.11.1957	20 ani
17.	Birău Teodor[5]	14.11.1920, Micăsasa	3 clase primare	lingurar	serv de grupă în comuna Micăsasa	13.11.1957	16 ani
18.	Szabó Márton[6]	10.09.1912, Mitreşti	analfabet	agricultor	serv de grupă în comuna Mitreşti	12.11.1957	22 ani
19.	Harkó Ida[7]	31.07.1928, Oaia	4 clase primare	casnică	servă de grupă în comuna Oaia, servă de unitate mare în comunele Găieşti, Gruişor şi Agrişteu	16.01.1958	15 ani

1. *Ibidem*, fişa numitei Jánosi Lidia. A fost graţiată conform Decretului nr. 411/1964, la 28 iulie 1964.
2. *Ibidem*, fişa lui Máthé Antal. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 13 aprilie 1964.
3. *Ibidem*, fişa numitei Török Rozália. A fost graţiată conform Decretului nr. 310/1964, la 23 iunie 1964.
4. *Ibidem*, fişele lui Lukács István. Conform fişei matricole, a murit în timpul executării detenţiei, la 3 august 1961, la Răchitoasa. Avea şi antecedente penale; în 1953 a fost condamnat la 9 ani de închisoare corecţională pentru instigare publică (activitate iehovistă), fiind amnistiat mai târziu, conform Decretului nr. 421/1955, la 13 octombrie 1955.
5. *Ibidem*, fişa lui Birău Teodor. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 29 iulie 1964.
6. *Ibidem*, fişele lui Szabó Márton. A fost graţiat conform Decretului nr. 310/1964, la 23 iunie 1964. Avea şi antecedente penale, fiind condamnat în 1942 pentru credinţă, iar în 1951 a fost condamnat la 7 ani de închisoare corecţională pentru instigare publică (activitate iehovistă), fiind amnistiat conform Decretului nr. 421/1955, la 9 octombrie 1955.
7. *Ibidem*, fişa numitei Harkó Ida. A fost graţiată conform Decretului nr. 411/1964, la 28 iulie 1964.

Anexa 3

Grupa lui Kovács Károly (lotul II)

Nr.	*Numele şi prenumele*	*Data şi locul naşterii*	*Studii*	*Ocupaţia*	*Funcţia deţinută în gruparea religioasă*	*Data arestării*	*Pedeapsa primită*[1]
1.	Kovács Károly[2]	27.06.1929, Praid	7 clase primare	agricultor	pionier, servul circuitelor 1, 2 şi 3 (în raioanele Sîngeorgiu de Pădure, Cristuru Secuiesc şi Odorhei), iar ulterior serv de regiune în Regiunea Autonomă Maghiară	15.12.1957	25 ani
2.	Roman Ioan[3]	11.09.1929, Agrişteu	7 clase primare	agricultor	serv de grupă pentru comuna Agrişteu, curier clandestin, servul circuitului nr. 10 (în raionul Sângeorgiu de Pădure)	07.02.1958	18 ani
3.	Antal Ilona[4]	24.09.1932, Odorhei	4 clase primare	tricotaje	servă de grupă în oraşul Odorheiu Secuiesc, serva circuitului nr. 2 (în raionul Odorhei)	30.11.1957	10 ani
4.	Fekete Zsuzsánna[5]	24.07.1932, Voivodeni	6 clase primare	casnică	servă de grupă în comuna Voivodeni, curieră clandestină	15.12.1957	20 ani
5.	Jánosi László[6]	25.06.1896, Mătrici	6 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Mătrici, curier clandestin	16.01.1958	15 ani
6.	Györfi Jenö[7]	31.12.1928, Holbav	7 clase primare	tâmplar	serv de grupă pentru grupa II din Săcădat-Sovata, îndrumător al grupului I din aceeaşi localitate, a grupului din comuna Eremitu şi a celei din oraşul Sovata, curier clandestin	18.03.1958	25 ani

1. Membrii grupului au fost judecaţi de Tribunalul Militar Cluj, pedeapsa primită de învinuiţi fiind prezentată în Decizia nr. 722/1958.
2. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişele lui Kovács Károly. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 2 august 1964. Avea şi antecedente penale. În 1951 a fost condamnat la 8 ani de închisoare corecţională pentru refuzarea serviciului militar, fiind amnistiat în august 1954 (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 69). La 3 iunie 1974, Miliţia Judeţeană Sibiu l-a arestat din nou, fiind condamnat la 10 ani pentru propagandă împotriva orânduirii de stat. A fost graţiat conform Decretului Prezidenţial nr. 171/1976, la 11 iunie 1976.
3. *Ibidem*, fişele lui Roman Ioan. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 3 august 1964. La 26 august 1971 a fost arestat din nou, fiind condamnat de Tribunalul Militar Cluj pentru propagandă împotriva ordinii sociale iniţial la 8 ani, iar după recurs la 5 ani de închisoare. La 2 februarie 1973 a fost eliberat conform Deciziei nr. 58/1973, după un nou recurs.
4. *Ibidem*, fişa numitei Antal Ilona. A fost graţiată conform Decretului nr. 176/1964, la 15 aprilie 1964.
5. *Ibidem*, fişa numitei Fekete Zsuzsánna. A fost graţiată conform Decretului nr. 411/1964, la 28 iulie 1964.
6. *Ibidem*, fişa lui Jánosi László. A fost graţiat conform Decretului nr. 176/1964, la 17 aprilie 1964.
7. *Ibidem*, fişele lui Györfi Jenö. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 31 iulie 1964. Avea şi antecedente penale. În 1953, Tribunalul Militar Stalin l-a condamnat pentru instigare publică (activitate iehovistă) la 10 ani de închisoare corecţională. La 13 octombrie 1955 a fost eliberat, fiind amnistiat conform decretului 421/1955.

Nr.	*Numele şi prenumele*	*Data şi locul naşterii*	*Studii*	*Ocupaţia*	*Funcţia deţinută în gruparea religioasă*	*Data arestării*	*Pedeapsa primită*
1.	Orbán Sándor[1]	28.03.1928, Chibed	7 clase primare	agricultor	ajutor serv de grupă în comuna Chibed, curier clandestin	18.03.1958	16 ani
2.	Madaras Lajos[2]	05.02.1912, Chibed	6 clase primare	croitor	serv de grupă şi serv de vizită ulterioară în comuna Chibed, curier clandestin	18.03.1958	16 ani
3.	Ráczkövy Zoltán[3]	27.06.1934, Cecălaca	absolvent al şcolii pedagogice maghiare din Aiud (11 clase)	agricultor	serv de grupă în comuna Cecălaca	18.03.1958	25 ani
4.	Molnos András[4]	20.12.1933, Corund	4 clase primare	agricultor	curier clandestin	29.03.1958	20 ani
5.	Magyari György[5]	17.01.1905, Satul Nou	6 clase primare	agricultor	serv de grupă în comuna Satul Nou	19.03.1958	25 ani
6.	Vass Dénes[6]	29.03.1926, Crişeni	4 clase primare	agricultor	serv de grupă în cătunul Laz (comuna Firtunuş), curier clandestin	18.03.1958	20 ani
7.	Kolumbán Margit[7]	15.10.1909, Telişoara	6 clase primare	casnică	servă de grupă în comuna Telişoara, servă de unitate mare în localităţile Baraolt, Căpeni şi Filea	18.03.1958	17 ani

1. *Ibidem*, fişa lui Orbán Sándor. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 2 august 1964.
2. *Ibidem*, fişa lui Madaras Lajos. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 28 iulie 1964.
3. *Ibidem*, fişa lui Ráczkövy Zoltán. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 28 iulie 1964.
4. *Ibidem*, fişa lui Molnos András. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 1 august 1964. Avea şi antecedente penale. După ce a refuzat serviciul militar în 1954, a fost condamnat la 5 ani de închisoare corecţională, fiind amnistiat în vara aceluiaş an (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 80).
5. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Magyari György. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 28 iulie 1964.
6. *Ibidem*, fişa lui Vass Dénes. A fost graţiat conform Decretului nr. 411/1964, la 3 august 1964. Avea şi antecedente penale. În 1952 a fost arestat şi condamnat la 5 ani de închisoare corecţională pentru activitate iehovistă, fiind eliberat la 14 august 1954 în urma decretului de amnistiere (vezi S.J.A.N. Mureş, fond *P.M.T.M.*, dosar nr. 451/1958, f. 82).
7. A.A.N.P., fond *F.M.P.*, fişa lui Kolumbán Margit. A fost graţiată conform Decretului nr. 176/1964, la 15 aprilie 1964.

Anexa 4

Evoluţia numerică a credincioşilor iehovişti pe teritoriul Regiunii Autonome Maghiare între 1954 şi 1960[1]

Nr.	Raionul	Numărul credincioşilor iehovişti	
		în anul 1954	în anul 1960
1.	Cristuru Secuiesc	20	48[2]
2.	Gheorgheni	103	85[3]
3.	Miercurea Ciuc	10	28[4]
4.	Odorhei	50	101[5]
5.	Reghin	183	252[6]
6.	Sângeorgiu de Pădure	445	430[7]
7.	Sfântu-Gheorghe	25	62[8]
8.	Târgu-Mureş	762	797[9]
9.	Târgu-Secuiesc	29	57[10]
10.	Topliţa	-	20[11]
11.	Oraşul Târgu-Mureş	21	88
TOTAL :		1648	1968

1. S.J.A.N. Mureş, fond *D.C.*, dosar nr. 20/1959, f. 83.
2. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Cristuru Secuiesc au fost următoarele : Porumbenii Mari (36), Rugăneşti (6), Veţca (3) şi Cristuru Secuiesc (3) (*ibidem*, ff. 43-44).
3. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Gheorgheni au fost următoarele : Joseni (11), Remetea (17), Valea Strâmbă (25), Voşlobeni (14) şi Gheorgheni (18) (*ibidem*, f. 45).
4. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Miercurea Ciuc au fost următoarele : Lunca de Sus (1), Delniţa (6), Sândominic (14), Sântimbru (3) şi Miercurea Ciuc (4) (*ibidem*, ff. 46-47).
5. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Odorhei au fost următoarele : Bisericani (6), Brăduţi (5), Filia (5), Corund (20), Valea lui Pavel (9), Lupeni (2), Ghipeş (6), Lutiţa (5), Ighiu (7), Teleac (5), Tălişoara (5), Ulcani (6), Tămaşu (5), Vlăhiţa (3) şi Odorheiu Secuiesc (12) (*ibidem*, ff. 48-51).
6. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Reghin au fost următoarele : Aluniş (3), Mureş Mort (5), Băla (6), Brâncoveneşti (5), Filipişul Mare (15), Chiherul de Sus (16), Gorneşti (17), Periş (15), Gurghiu (2), Iara de Mureş (19), Ilioara (6), Petelea (9), Petrilaca (9), Voivodeni (64), Toldal (12), Suseni (9), Iernuţeni (15) şi oraşul Reghin (25) (*ibidem*, ff. 52-54).
7. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Sângeorgiu de Pădure au fost următoarele : Bereni (12), Bezid (16), Roua (2), Chibed (34), Crişeni (15), Călimăneşti (7), Măgherani (17), Şilea Nirajului (76), Mărculeni (3), Cându (8), Neaua (15), Rigmani (2), Ocna de Sus (45), Ocna de Jos (35), Praid (46), Sărăţeni (20), Sângeorgiu de Pădure (8), Trei Sate (9) şi Sovata (60) (*ibidem*, ff. 56-57).
8. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Sfântu Gheorghe au fost următoarele : Baraolt (6), Bixad (9), Valea Mare (5), Zagon (30) şi Sfântu Gheorghe (12) (*ibidem*, ff. 58-60).
9. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Târgu-Mureş au fost următoarele : Acăţari (3), Murgeşti (3), Stejeriş (26), Călugăreni (8), Căluşeri (32), Icland (15), Săcăreni (7), Corneşti (10), Bozeni (7), Crăciuneşti (34), Ciba (18), Nicoleşti (18), Budiu Mic (3), Cristeşti (9), Cocoşi (9), Dumbrăvioară (3), Sângeru de Pădure (6), Eremitu (15), Mătrici (55), Gălăţeni (4), Găleşti (29), Gheorghe Doja (15), Leordeni (9), Glodeni (15), Păcureni (9), Hodoşa (2), Ihod (5), Sâmbriaşi (20), Iedu (8), Ivăneşti (6), Ogari (12), Sânişor (12), Mădăraş (18), Miercurea Niraj (16), Sântana Niraj (23), Sântandrei (29), Moşuni (10), Beu (6), Veţa (3), Oaia (16), Corbeşti (10), Găeşti (5), Gruişor (9), Păingeni (17), Cuieşd (13), Păsăreni (4), Culpiu (7), Sâncraiu de Mureş (8), Sângeorgiu de Mureş (10), Cotuş (5), Curteni (5), Tâmpa (5), Troiţa (30), Bedeni (13), Vărgata (23), Buza (3), Iobăgeni (14), Mitreşti (45), Vadu (5), Tirimia (13), Satul Nou (5) (*ibidem*, ff. 61-65).
10. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Târgu Secuiesc au fost următoarele : Breţcu (6), Zăbala (10), Covasna (30), Chiuruş (11) (*ibidem*, ff. 66-67).
11. Localităţile cu credincioşi iehovişti din raionul Topliţa au fost următoarele : Dumbrava (5), Stânceni (5), Topliţa (10) (*ibidem*, f. 65).

Delia Cornea

„Mişcarea de rezistenţă română din străinătate” – consideraţii istoriografice pe marginea unui document

The present study shows a novel document discovered in the CNSAS' archive, regarding the organization of the Romanian resistance movement from the exile, in its early period. The mentioned document presents London as the first center of coordination and action of the Romanian movement from abroad, and V.V. Tilea, former Romanian minister in Great Britain, as the main political personality leading this movement. The movement established by V.V. Tilea (Free Romanian Movement), as well as the one established by V. Cornea, Romanian Democratic Committee, also in Great Britain, weren't recognized by the British authorities. Later on, several Romanian personalities from the exile organized themselves in „Grupul de la Geneva” (The Group from Geneva), and its main concern was supporting the Romanian cause at the Paris Peace Conference, along with Romania's official delegation. During World War II, the large community of Romanian refugees in the United States, along with the Romanian Diaspora formed here at the beginning of the 20th century, have been organizing a series of congresses and conferences supporting the national cause. The United States would represent, after the war, a suitable environment for a unified Romanian political action in exile, which culminated with the organization in April 1949 of the Romanian National Committee.

Keywords : Romanian exile, communist repression, democratization

Descoperirea în arhivele C.N.S.A.S. a unui dosar întocmit de fosta Securitate despre aşa-numita „mişcare de rezistenţă română” ce activa în exil ne-a prilejuit strângerea la un loc a mai multor informaţii disparate legate de începutul organizării exilului românesc postbelic.

Datarea documentului reprodus integral mai jos – 10 august 1946 – dovedeşte că, la momentul respectiv, exista o preocupare constantă privind strângerea de informaţii despre activitatea diverşilor conaţionali aflaţi în străinătate, unii dintre ei fiind diplomaţi de carieră, care se bucurau de conexiuni şi legături în cercurile diplomatice occidentale. Anexa care a fost ataşată documentului desemnează Londra ca prim centru de coordonare şi acţiune a mişcării româneşti de rezistenţă în exil din aceea perioadă, iar ca principală personalitate a exilului românesc pe Viorel Virgil Tilea, fostul ministru plenipotenţiar la Londra.

Pentru cei care sunt familiarizaţi cu istoria acestui fenomen al exilului, această percepţie poate părea oarecum surprinzătoare, ştiut fiind faptul că fostul ministru era considerat, atât în ţară, cât şi în exil, drept un apropiat colaborator al regimului autoritar al lui Carol al II-lea, motiv pentru care mulţi conaţionali au refuzat o colaborare cu el. Însă, până la sosirea în străinătate a generalului Rădescu, exilul românesc îşi creasе deja nişte poli de atracţie – aşa-numitele centre de coordonare, care s-au aflat răspândite în diverse ţări de pe continentul european, dar şi dincolo de Ocean.

În cele ce urmează, vom încerca să zugrăvim o hartă virtuală a principalelor centre de acţiune românească din străinătate, având ca punct de plecare acest document inedit.

Începutul războiului şi ruperea bilaterală a relaţiilor diplomatice româno-britanice a surprins în Anglia circa 2.000 de cetăţeni români, care, odată cu refuzarea repatrierii, au devenit automat emigranţi politici. Printre aceştia se afla şi diplomatul Viorel Virgil Tilea, ministru plenipotenţiar al României la Londra în perioada 2 februarie 1939 – 23 iulie 1940. După instaurarea regimului antonescian, Tilea a rămas în Marea Britanie, adoptând o poziţie ostilă faţă de regimul din ţară. Lui i-au aparţinut primele încercări de organizare a exilului românesc, dar şi primele încercări de convingere a autorităţilor britanice că România – sau cel puţin o parte din ea – rămăsese fidelă vechii poziţii filoengleze, în pofida politicii duse de Antonescu[1].

Pentru realizarea acestui demers anevoios, Tilea s-a folosit de toate pârghiile de care dispunea în Marea Britanie, plecând de la relaţiile amicale pe care le avea cu unele cercuri economice şi politice britanice, dar şi prin activitatea Societăţii Culturale Anglo-Române, creată în 1927 cu scopul declarat de a promova raporturile bilaterale. În noua conjunctură politică creată în ţară în cursul anului 1940, o parte dintre membrii Legaţiei române de la Londra i-au solicitat ministrului Viorel V. Tilea să adopte o poziţie fermă atât faţă de regimul carlist, care cedase fără luptă provinciile istorice româneşti, cât şi faţă de proclamarea statului naţional-legionar. Se pare că au existat şi unele contacte cu Serviciile Speciale britanice, care i-ar fi propus lui Tilea preluarea conducerii unui post clandestin de radio în Anglia. Deşi fostul ministru a evitat un angajament ferm, postul de radio a început totuşi să emită prin vocea lui Dimitrie Dimăncescu, expert al Băncii Naţionale a României, aflat în acea perioadă la Londra[2].

1. Nicolae Videnie, „Exilul românesc în corespondenţa Ion Raţiu – Viorel V. Tilea (1942-1944)”, *Dosarele Istoriei*, anul VIII, nr. 3 (79), 2003, p. 44.
2. V.Fl. Dobrinescu, *Emigraţia română din lumea anglo-saxonă, 1939-1945*, Institutul European Iaşi, 1993, pp. 91-92.

Abia după masacrele legionare din noiembrie 1940, fostul ministru plenipotenţiar[1] a ieşit din tăcere şi a cerut Foreign Office-ului să întrerupă legăturile diplomatice cu autorităţile de la Bucureşti. În paralel, a făcut o serie de declaraţii în presa britanică, cerând „lumii civilizate să nu judece naţiunea română după aceste orori ruşinoase”, adică asasinatele produse de legionari[2]. În noua conjunctură creată, în cadrul unor discuţii purtate cu oficialităţi britanice, V.V. Tilea a fost autorizat să „organizeze” o mişcare a românilor de la Londra, dar numai după întreruperea legăturilor diplomatice între România şi Anglia, deoarece guvernul Churchill nu putea recunoaşte cabinetul Antonescu şi, în acelaşi timp, un organism politic de opoziţie faţă de guvernarea generalului.

La începutul aceleiaşi luni, Tilea îl informa pe cehul H. Ripka, aflat la Londra, despre proiectul său de a forma un Consiliu Naţional Român, menţionând că nu intenţiona să treacă la acţiuni concrete atât timp cât mai existau relaţii diplomatice între Londra şi Bucureşti.

Cât priveşte poziţia autorităţile britanice, iniţial, aceastea au aprobat acţiunea în mod tacit, cerându-i „să meargă încet, fără multă activitate”[3] şi fără a atrage atenţia asupra sa, deoarece niciun fel de organizaţie creată de el sau de alţi români nu aveau şanse de a fi recunoscute de către guvernul britanic. Această politică de tatonare transpare şi din *Jurnalul* lui Grigore Gafencu, în care acesta mărturiseşte că fusese vizitat la Geneva de trimisul englez William Sullivan, care i-a cerut unele lămuriri cu privire la acţiunea lui Tilea şi despre rolul pe care acesta l-ar fi putut juca în mişcarea de rezistenţă naţională[4].

Surpriza a venit însă la sfârşitul anului, când Tilea a fost atenţionat că niciun fel de organizaţie formată din români nu avea şanse să fie recunoscută de Foreign Office. În ciuda acestei atitudini potrivnice a autorităţilor britanice, în ianuarie 1941 a fost publicat un manifest care cuprindea şapte puncte şi care aprecia că viitorul României nu putea să fie decât cel al democraţiei (art. 5), într-o Europă federalizată (art. 1 şi 2). Mişcarea aceasta, numită „Free Roumania”, avea două obiective esenţiale : „să-şi apropie poporul român în ansamblul său şi să servească ca punct de raliere a românilor din S.U.A. şi Canada, adversari ai dictaturii antonesciene”[5]. Printre semnatarii acestui manifest se numărau nume ca Matyla Ghika, Constantin M. Laptew, Callimachi Mary Anne şi Radu Tilea[6], foşti diplomaţi români din cadrul Legaţiei din Londra care, după refuzul de a se reîntoarce în ţară, au participat la organizarea acestui Comitet Naţional.

Acţiunea de organizare a Consiliului Naţional Român a fost grăbită însă de aderarea României la Pactul Tripartit la 23 noiembrie 1940, ca şi de asasinatele sângeroase săvârşite de legionari. În aceste condiţii, pe baza unui protocol încheiat în octombrie 1940, V.V. Tilea anunţa în mod oficial, la 29 noiembrie 1940, crearea unui Comitet Naţional Român la Londra, al cărui preşedinte a devenit[7]. Conducerea îi mai cuprindea, alături de preşedintele Tilea, pe amiralul Gh. Dumitrescu (fost ataşat militar, secretar general şi vicepreşedinte), Matyla Costiescu

1. V.V. Tilea fusese demis, iar în locul său fusese numit ministru al României în Marea Britanie Vasile Stoica, dar, pentru o bună perioadă de timp, Legaţia română de la Londra va fi condusă de Radu Florescu.
2. Hoover Institution Archives, D. Danielopol Papers, Box no. 3, f. 109, *apud* V.Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, pp. 93-94.
3. Arhiva S.U.A., fond 71, *Anglia*, dosar nr. 42/1941-1944, f. 48.
4. „Ce gândesc despre Tilea ? Guvernul britanic se teme ca nu cumva să sprijine pe Carol ? Răspund : dacă Tilea poate fi convins să se ocupe numai de problemele româneşti şi să lase deoparte grijile carliste, poate fi întrebuinţat, fiindcă a fost totdeauna leal faţă de Anglia. Sunt de părere că, indiferent de nuanţele lor politice, toţi românii de bunăvoinţă şi care au legături serioase în străinătate, trebuie să fie folosiţi” – Grigore Gafencu, *Jurnal*, vol. II (Geneva, ianuarie 1942 – 13 martie 1943), Paideia, Bucureşti, 2008, p. 28.
5. Nicolea Videnie, art. cit., *Dosarele istoriei*, an VIII, nr. 3 (79) p. 44.
6. Radu Tilea era fiul lui Viorel Virgil Tilea.
7. V.Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 95 ; Grigore Gafencu, *Jurnal*, vol. II, ed. cit., pp. 27-28 şi nota 66.

Ghyka şi C. Laptew (vicepreşedinţi), Traian Belitoreanu, Marcu Beza, Annemarie Calimachi, D. Dimăncescu (fost ataşat de presă), Barbu Niculescu, I. Raţiu, Otto Smilovici, Sanda Stătescu şi C. Vârgolici ca simpli membri[1]. Deşi anunţarea oficială s-a făcut în noiembrie 1940, actele constitutive ale acestei Mişcări – Free Romanian Movement – s-au făcut abia în aprilie 1941, când s-a stabilit şi sediul la adresa 108 Eaton Square SW1, Londra.

Free Romanian Movement urmărea două obiective esenţiale : 1) să-şi apropie poporul român în ansamblul său ; 2) să fie un punct de raliere a românilor din Marea Britanie, S.U.A. şi Canada, adversari ai dictaturii antonesciene. Pentru atingerea acestor obiective, cu eforturi impresionante, s-a organizat şi un post de emisiune în limba română, despre care maiorul George Emil Iliescu amintea că avea structura emisiunilor făcută în România, „astfel ca românii, ascultând emisiunile din acest post, care se află de fapt în Anglia, să creadă că este un post secret în România. Numele emisiunii era *Sus inimile, Fraţi români !* şi s-a păstrat tot timpul ultra-secret"[2].

Evident că apariţia şi funcţionarea unui astfel de post de radio secret s-a făcut cu acordul şi cu ajutorul nemijlocit al autorităţilor angleze, mai exact, din partea Political Intelligence Department, secţia care făcea parte din Foreign Office. Profesorul Seaton Watson – un mare prieten al României şi în acelaşi timp reprezentantul P.I.D., alături de Ralph Murray (Foreign Office) au semnat împreună cu V.V. Tilea, D. Dimăncescu şi G.E. Iliescu actul constitutiv al postului de radio (24 octombrie 1940), emisiunile fiind realizate mai cu seamă de către Dimăncescu şi maiorul Iliescu până la 20 iulie 1943, când emisia postului a fost suspendată[3].

Cu ocazia formării Free Romanian Movement, s-au transmis două mesaje poporului român, dintre care primul la 24 ianuarie 1941, la postul de radio amintit, iar al doilea la 21 iunie 1941, printr-o scrisoare redactată de Tilea şi dată publicităţii în paginile ziarul *Times*. Declaraţiile exprimau dezaprobarea faţă de actele samavolnice întreprinse în ţară de legionari şi de regimul antonescian legionar şi puneau în discuţie şi problema evreiască[4]. Aceleaşi declaraţii se regăsesc în textul oficial al Mişcării Românilor Liberi, datat 7 decembrie 1941, în care se arată că poporul român rămânea fidel poziţiei sale probritanice şi că intrarea României în război de partea Germaniei şi deci, implicit, împotriva Marii Britanii nu reprezenta decât un act de voinţă al mareşalului Antonescu, care purta întreaga responsabilitate[5].

Constituit, aşadar, cu acceptul Foreign Office-ului, Comitetul condus de către Tilea a avut în general o poziţie politică moderată, fără acţiuni directe la adresa regimului antonescian din ţară.

1. Nicolae Videnie, art. cit., p. 44.
2. „Note explicative", în Arhiva I.I.C.C.M.E.R., fond *George Emil Iliescu*, cutia 2, anii 1940-1947.
3. *Ibidem*.
4. V.Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 95.
5. „Formarea lui Free Romanian Movement", în Arhiva I.I.C.C.M.E.R., fond *George Emil Iliescu*, cutia 2, anii 1940-1947. În textul oficial al Mişcării se specifica : „Pentru prima dată în istorie, România este în război cu Marea Britanie. Dar, cunoscând că marea majoritate a naţiunii române a fost şi a rămas probritanică şi ştiind că naţiunea română, continuă chiar şi pasiv, să reziste, nu numai din considerente politice, dar şi din gratitudine pentru statul britanic, care în repetate rânduri a ajutat poporul român în lupta sa pentru libertate şi unitate, afirmăm că această declaraţie de război vine numai din partea Mareşalului Antonescu şi a regimului său. Chiar Mareşalul Antonescu însuşi, conform unei declaraţii apărută în toate ziarele româneşti din 27 noiembrie 1941, a luat asupra sa întreaga responsabilitate a noii orietări politice externe, spunând că «sub regimul său, politica externă a României s-a schimbat fundamental». (...) În aceste momente grele pentru naţiunea noastră, noi, cei care ne ridicăm de un an încoace pentru o Românie Liberă, suntem determinaţi să facem, din partea noastră, tot posibilul pentru victoria de drept, pentru justiţie şi pentru a lupta în acest război pentru îndeplinirea obiectivelor urmărite de Marea Britanie şi Aliaţii săi, obiective subliniate în Charta Atlanticului" (7 decembrie 1941).

Din cauza atitudinii publice favorabile faţă de domnia regelui Carol al II-lea, mişcarea a produs mari suspiciuni printre exilaţi, bănuielile de „carlism” deghizat confirmându-se în mare parte ulterior. Totuşi, caracterul politic al mişcării şi activitatea sa culturală s-au concretizat în editarea a şapte broşuri, susţinerea a 34 de conferinţe şi a 14 discursuri la radio, publicarea a 56 de articole în ziarele britanice şi trimiterea altor 200 în S.U.A.[1]. Comitetul a avut permanent în atenţie situaţia financiară a studenţilor români din Anglia, precum şi a celorlalţi refugiaţi, iar prin eforturi financiare personale Tilea a plătit chiria sediului din Grosvenor Square nr. 20 şi a încercat atragerea unor oameni politici reprezentativi. Unul dintre aceştia a fost şi Grigore Gafencu, căruia Tilea i s-a adresat cu propunerea de a prelua conducerea comitetului şi a acţiunii românilor de peste hotare[2], propunere declinată de Gafencu.

Şi activitatea acestui prim Comitet român avea să sufere de pe urma disensiunilor şi diferenţelor de opinie. În aceeaşi perioadă, la Ierusalim, s-a constituit un Comitet al Românilor Liberi, iniţiat de G. Beza, Pavel Pavel, C. Bianu şi S. Neniţescu, fostul secretar particular al lui N. Titulescu. Autorităţile britanice au aprobat stabilirea sediului noii organizaţii la „Casa română”, precum şi apariţia unei publicaţii sub conducerea unui colectiv format din G. Beza, M. Solomon, Henri Marcus, G. Horia şi Liviu Artenie. Noul organism creat urma să treacă sub preşedinţia lui N. Titulescu, obiectiv nerealizat însă din cauza morţii acestuia. Ulterior, C. Bianu, Pavel Pavel şi S. Neniţescu au plecat în Anglia, în scopul constituirii unei organizaţii reprezentative, având cu ei aprobarea lui Iuliu Maniu, care îl considera pe V.V. Tilea un renegat politic din cauza legăturilor cu fostul rege Carol al II-lea[3]. Din aceste motive, Tilea nu a reuşit să-şi atragă decât o mică parte a emigraţiei române. Mai mult, chiar în sânul propriei organizaţii şi-a pierdut din susţinători, prin apariţia unei grupări separate a tinerilor (1 mai 1941), condusă de către V. Cornea, partizat devotat al lui Iuliu Maniu, grupare autointitulată Romanian Democratic Committee (R.D.C.).

Noul organism creat considera Free Romanian Movement ca „viciată de colaborarea cu vechiul regim”[4] şi îşi propunea : 1) să doboare dictatura generalului Antonescu şi să stabilească o formă de guvernământ cu adevărat reprezentativă ; 2) să-i încurajeze pe românii de peste hotare şi mai ales pe cei din America să se înroleze în armatele aliate ; 3) să ajute România să-şi redobândească neatârnarea şi unitatea naţională în limita justelor sale hotare ; 4) să sprijine o politică de strânsă colaborare între România şi celelalte ţări central-europene şi balcanice şi să asigure formele de organizare politică, economică şi militară impuse de condiţiile locale şi generale de la finele războiului[5].

1. V.Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 95.
2. Într-o telegramă trimisă lui Grigore Gafencu, V.V. Tilea îi solicita acestuia deplasarea urgentă la Londra şi preluarea iniţiativelor de apropiere de Aliaţi, în vederea scoaterii României din război : „Londra, iunie 1942. Ultima etapă a războiului a început ; căderea Germaniei este de prevăzut în 1943 cel târziu. Trebuie să ne gândim la îndatoririle noastre faţă de naţiuni şi de patrie. Am rămas aici din propria mea voinţă, conform condiţiilor mele. Prin raporturile mele zilnice cu englezii şi aliaţii lor menţin interesul faţă de România şi mila faţă de situaţia noastră dificilă. Colaborez cu Pavel [Pavel, fost deputat P.N.Ţ. – n.n.], dar ne va fi foarte greu să ducem o acţiune recunoscută de Anglia şi aliaţi, dacă cel puţin câţiva oameni de stat români nu vin încoace. A fost ideea mea încă din iunie 1940 ; nici Maniu, nici tu n-aţi venit. Aceasta supără pe englezi care văd în atitudinea voastră politica «de aşteptare». Fac încă o dată apel la tine, sosirea ta prea tardivă nu va mai avea niciun succes, de asemenea a lui Maniu, pentru că se va crede că aşteptaţi ca sfârşitul războiului să aducă clarificări” (vezi Grigore Gafencu, *Jurnal*, vol. II, pp. 74-75).
3. Nicoale Videnie, art. cit., p. 45.
4. Free Romanian Movement se bucura de sprijinul financiar al fostul rege Carol al II-lea.
5. Hoover Institution Archives, D. Danielopol Papers, Box no. 3, f. 140, *apud* V.Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 98.

Apariţia celor două organisme româneşti a surprins oarecum oficialităţile britanice, deoarece Foreign Office-ul avea în vedere crearea unei organizaţii unitare a tuturor românilor aflaţi pe pământ britanic şi astfel se explică şi nerecunoaşterea de către guvernul Majestăţii Sale a celor două mişcări româneşti[1]. Conştienţi probabil de acest ultim fapt, prin intermediul lui Pavel Pavel şi C. Bianu, trimişii lui Iuliu Maniu la Londra, F.R.M. şi R.D.C. au purtat tratative în vederea fuzionării. Totuşi, această încercare de unificare a emigraţiei române din Londra a eşuat din cauza neînţelegerilor asupra persoanei ce urma să fie desemnată a fi preşedinte şi atitudinii negative a unor membri opozanţi ai lui Tilea[2]. Tuturor încercărilor de unificare a organizaţiilor emigraţiei române le-au pus capăt chiar autorităţile engleze, care, la 6 decembrie 1941, înştiinţau membrii celor două Comitete că Anglia nu recunoştea niciuna din cele două organizaţii, deoarece rivalizau între ele, şi îi invitau pe români să se alăture „efortului comun al Aliaţilor"[3]. În cele din urmă, aşa cum se arată într-o dare de seamă a maiorului George Emil Iliescu (ataşat militar al Legaţiei române de la Londra), „la 23 August 1944 România a ieşit din alianţa cu Germania şi s-a lipit Aliaţilor, luptând alături de ei până la finele războiului. La 25 august 1944, românii din Anglia au închis Free Romanian Movement, deoarece propaganda ce se făcea nu mai avea rost, dat fiind că românii făceau exact ceea ce Free Romanian Movement le ceruse"[4].

*

Un alt organism politic românesc ce se voia „reprezentativ" a luat naştere în Franţa în timpul ocupaţiei germane. Este vorba despre Comitetul Naţional Român condus de ex-diplomaţii Constantin Antoniade, D.N. Ciotori şi George Răuţ, care avea ca scop lămurirea opiniei publice franceze „asupra veritabilei poziţii a României şi pentru a repudia, în numele poporului român, politica lui Antonescu"[5].

În septembrie 1944, ministrul Afacerilor Externe al Franţei, Georges Bidault, a fost informat de organizarea acestui Comitet Naţional Român, care se plasa pe linia fidelităţii faţă de politica Franţei şi a aliaţilor săi şi care reunea câteva personalităţi formate prin şcolile franceze : Şerban Cantacuzino, Jean Cosma, Theodor Georgescu, Constantin Marinescu, Horia Rădulescu, Pino Servin, Emil Turdeanu ş.a., sprijinite de societatea Amicii Poporului Român[6]. Nu ştim care au fost acţiunile propriu-zise ale acestui Comitet sau dacă ele au depăşit stadiul de simple iniţiative politico-diplomatice ; ştim însă cu siguranţă că în Franţa activa încă din 1941 un alt organism românesc, mişcarea patriotică intitulată Frontul Naţional Român,

1. Arhiva M.A.E., fond 71 (1920-1944), *Anglia*, vol. 42 (1941-1944), f. 43 – „Notă", 15 februarie 1942 : „Până în prezent, englezii nu au recunoscut niciunul din comitetele române alcătuite la Londra sau în Orientul Apropiat. Englezii au invitat la un moment dat comitetele din Londra să se unifice şi să ajungă la un acord, pe baza unor puncte programatice precise. Maniştii au cerut ca preşedinte al Comitetului român să fie Pavel Pavel ; Tilea, care era desemnat de manişti vicepreşedinte, n-a acceptat, sub motiv că el este personalitatea română refugiată care a deţinut cea mai înaltă funcţiune, aceea de ministru plenipotenţiar pe lângă guvernul britanic. Maniştii nu au consimţit la preşedinţia lui Tilea, pe motiv că acesta nu prezintă nimic politiceşte în ţară şi că a fost unul din instrumentele dictaturii Regelui Carol al II-lea".
2. *Ibidem*.
3. V.Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 106.
4. „Note explicative", în Arhiva I.I.C.C.M.E.R., fond *George Emil Iliescu*, cutia 2, anii 1940-1947.
5. Ministerul de Externe al Franţei, Arhivele Diplomatice, Europa 1944-1949, România, dosar nr. 3, f. 17, *apud* Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, *Documente franceze privind începutul organizării exilului românesc*, Editura Vremea, Bucureşti, 2003, p. 10.
6. *Ibidem*, pp. 10-11.

implicată după câte se pare în desfăşurarea insurecţiei pariziene şi în ocuparea Consulatului României de la Paris[1].

De asemenea, alături de aceste organizaţii ale românilor refugiaţi în Franţa, funcţiona şi Comitetul Democratic pentru Independenţa Română, amintit de raportul de Securitate citat integral mai jos. Din păcate, datele ce ne-au parvenit din documentele franceze publicate de regretatul Florin Dobrinescu nu ne permit refacerea traseului politic al acestor organizaţii româneşti din exilul timpuriu şi nici să stabilim legăturile dintre ele sau momentul când acestea şi-au încheiat activitatea.

Putem doar aprecia că, cel puţin în perioada când s-au desfăşurat la Parisul lucrările Conferinţei de Pace, acest oraş a avut o importanţă deosebită în închegarea unei rezistenţe româneşti anticomuniste, fapt dovedit, de altfel, şi de activitatea unei delegaţii româneşti neoficiale la lucrările Conferinţei de Pace.

În pregătirea acestei Conferinţe, liderii opoziţiei democratice din ţară, în frunte cu Iuliu Maniu şi C. Brătianu, au însărcinat mai mulţi diplomaţi români cu realizarea unei ample documentaţii pentru susţinerea cauzei române. Acestea au fost, aşadar, premisele organizării Grupului de la Geneva, coordonat de Grigore Gafencu şi sprijinit financiar de Alexandru Cretzianu.

Despre această fază incipientă a închegării exilului românesc anticomunist aflăm din jurnalul diplomatului Raul Bossy, care rememora o scrisoare primită din partea lui Alexandru Cretzianu, în care tânărul diplomat îl sfătuia pe acesta să nu se mai întoarcă în ţară. Cu acest prilej, Alexandru Cretzianu afirma că:

> încă nu există posibilitatea de a organiza un *team-work* în străinătate. Cred totuşi că pot să afirm că, în viitor, vor putea fi făcuţi câţiva paşi înainte. Pentru moment nu este vorba de un „comitet naţional” şi mai puţin de un „guvern în exil”, ci de formarea unei echipe de oameni calificaţi, de organizarea muncii fiecăruia şi de coordonarea eforturilor individuale[2].

Pe fondul acestor iniţiative s-a constituit la Geneva în vara anului 1946 un grup de acţiune al românilor din exil, compus din personalităţi diplomatice care refuzaseră să colaboreze cu guvernul nelegitim dr. Petru Groza.

Grupul de la Geneva, compus din Grigore Gafencu, Alexandru Cretzianu, Viorel Virgil Tilea, Nicolae Petrescu-Comnen şi George Răuţ, îşi fixase ca primă sarcină apărarea intereselor româneşti la Conferinţa de Pace de la Paris.

Trebuie spus că încă din perioada ce a premers actului de la 23 August 1944 se constituise în străinătate un grup polarizat de figura lui Grigore Gafencu. Aşa cum bine se cunoaşte, după încheierea misiunii diplomatice ce-i fusese încredinţată la Moscova (10 august 1940 – 24 iulie 1941), Gafencu a ales să plece în Elveţia, considerând că putea servi mai bine intereselor României prin stabilirea unor contacte utile cu reprezentanţii Puterilor occidentale[3].

Fiind o personalitate foarte apreciată de mediul politic elveţian, Gafencu a putut organiza o serie de conferinţe şi a publicat numeroase articole în presa locală, în care încerca să explice Aliaţilor cauzele care determinaseră România să intre în război de partea nemţilor. De altfel, într-un memoriu istorico-politic intitulat *Pour le rétablissement de l’équilibre à l’Est*, Gafencu făcea dovada unui viziuni foarte clare asupra viitoarei evoluţii a României, prinsă între două

1. *Ibidem* (vezi şi n. 8 – documentul „Mesajul Frontului Naţional Român din Franţa către guvernul român de la Bucureşti”).
2. Raul Bossy, *Jurnal*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, pp. 312-313 şi n. 1.
3. Grigore Gafencu, *Jurnal*, ediţie îngrijită de Ion Ardeleanu şi Vasile Arimia, Editura Globus, Bucureşti, 1991, p. 204.

posibile nenorociri : fie să iasă învingătoare alături de nemţi, fie să fie învinsă şi cotropită de Rusia[1], perspectivă confirmată de evoluţia ulterioară a României.

Cum Elveţia reprezenta un important canal de comunicare şi mediere diplomatică între reprezentanţii opoziţiei democratice din ţară, pe de-o parte, şi Aliaţi, pe de altă parte, Gafencu a acceptat să transmită mesaje politice din partea britanicilor şi francezilor către Maniu şi către guvernul Antonescu. Încă de la finele anului 1942, Maniu plănuia să-i trimită pe Alexandru Cretzianu, Constantin Vişoianu şi Săvel Rădulescu la Londra, pentru a începe negocierile de pace cu Aliaţii. În acest context, la 2 ianuarie 1943, Gafencu a luat contact cu E. Beneş, preşedintele guvernului ceh în exil la Londra, pentru a-i cere să medieze discuţiile dintre opoziţia democrată română şi guvernul sovietic[2].

Prezenţa şi activitatea lui Gafencu la Geneva au contribuit într-o mare măsură la formarea unui pol al emigraţiei române din Europa occidentală, Gafencu având o serie de întrevederi cu diferiţi politicieni şi diplomaţi români, precum Nicolae Petrescu-Comnen (fost ministru de Externe şi ambasador la Vatican, refugiat la Florenţa), Mircea Cancicov, fost ministru de Finanţe, Raoul Bossy, fost ministru la Berna şi Berlin, Victor Cădere, fost ministru la Belgrad, Eugen Filotti, fost ministru la Budapesta, Vespasian Pella, conducătorul Legaţiei române de la Berna etc.[3].

Tot în perioada premergătoare Conferinţei de Pace, Gafencu a întreprins şi două călătorii diplomatice neoficiale în Franţa (noiembrie 1944) şi Anglia (aprilie 1946), prilej cu care şi-a putut forma o părere cu privire la modul în care cele două puteri occidentale înţelegeau să facă unele concesii aliatului sovietic pe seama României şi a celorlalte mici state din Răsărit[4]. Dacă Quai d'Orsay nu vedea bolşevizarea României ca un pericol iminent, mediile oficiale londoneze păreau mai bine informate asupra situaţiei din ţară, aceasta şi datorită numeroaselor memorii redactate şi puse în circulaţie de către V.V. Tilea, N.P. Comnen, N. Caranfil, Brutus Coste, Barbu Niculescu şi alţii. În cursul călătoriei din aprilie 1946, Grigore Gafencu a purtat discuţii şi cu reprezentantul Foreign Office, Marjorybank, însărcinat cu redactarea Tratatului de Pace cu România, discuţii din care s-a detaşat problema zonei dunărene pentru care ruşii manifestaseră pretenţii, ca şi lipsa unei evaluări precise a reparaţiilor de război[5].

În lunile mai-iulie 1946 s-a desfăşurat la Paris Consiliul de Miniştri ai Afacerilor Externe ai U.R.S.S., Marea Britanie şi Statelor Unite, în cadrul căruia s-a luat în discuţie şi Tratatul de Pace cu România. Cu acest prilej s-a constituit la Paris un grup românesc de acţiune, format din Alexandru Cretzianu (venit de la Ankara), V.V. Tilea, N. Petrescu-Comnen şi George Răuţ, sub coordonarea lui Grigore Gafencu[6]. Textul hotărârii adoptate la finalul întâlnirii menţiona :

1. Grigore Gafencu, *Jurnal*, vol. II, ed. cit. p. 59.
2. *Provocarea Europei. Exilul elveţian al lui Grigore Gafencu (1941-1957)*, studiu introductiv de Claudia Chinezu, Editura Pro Historia, Bucureşti 2004, p. 56 ; Corneliu Coposu, *Armistiţiul din 1944 şi implicaţiile lui*, Editura Gândirea Românească, Bucureşti, 1990, p. 14 ; Aurică Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei din august 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, pp. 272-273.
3. *Provocarea Europei…*, pp. 56-57.
4. Într-o discuţie avută cu Chauvel, director general al Quai d'Orsay, Grigore Gafencu a pus în discuţie importanţa Franţei pentru securitatea ţărilor din Europa Centrală, prilej cu care interlocutorul său i-a replicat că acest lucru depindea de politica Uniunii Sovietice, pe care Franţa dorea să o menajeze (vezi *Provocarea Europei…*, p. 89).
5. *Ibidem*.
6. Proces-verbal de constituire, în urma şedinţelor din zilele de 10-11 iulie la Geneva, a grupului de acţiune pentru organizarea şi îndrumarea românilor din afară, în Arhiva M.A.E., fond *Grigore Gafencu*, vol. 19, dar şi în Ion Calafeteanu, *Politică şi exil…*, doc. 1, „Hotărârea întâlnirii unor fruntaşi ai exilului românesc, întruniţi la Geneva în zilele de 10-11 iulie 1946”, pp. 77-78.

> la chemarea lui Gr. Gafencu, în zilele de 10 şi 11 iulie 1946, am hotărât să strângem şi mai mult legăturile dintre noi, formând numaidecât un grup de acţiune pentru organizarea şi îndrumarea activităţilor românilor din afară care împărtăşesc credinţele noastre. Organele permanente ale acestei organizări vor fi desemnate în deplină înţelegere cu fruntaşii din ţară şi la momentul stabilit de ei. […] Suntem hotărâţi să intensificăm acţiunea de informare a opiniei publice, a presei şi a guvernelor străine despre stările din ţară şi să căutăm să obţinem sprijinul acelor factori în favoarea cauzei româneşti. Dată fiind importanţa şi urgenţa Conferinţei de Pace, am convenit să desfăşurăm numaidecât la Paris o activitate cât mai intensă[1].

Aşadar Grupul de la Geneva, constituit în vara anului 1946, a acţionat în deplin acord cu fruntaşii politici din ţară şi în mod deosebit cu Iuliu Maniu. Rolul acestei grupări de diplomaţi era acela de a face lobby la Conferinţa de Pace de la Paris şi de a oferi expertize temeinic documentate pe diferite probleme politice, economice şi financiare delegaţiilor occidentale. În toată această perioadă a funcţionat un canal de comunicare între Gafencu şi Maniu, prin care liderul opoziţiei democrate din ţară primea rapoarte şi scrisori legate de evoluţia Conferinţei de Pace, în timp ce diplomatul român primea informaţii din ţară, pe care le folosea pentru redactarea rapoartelor trimise diferitelor delegaţii participante. Astfel, în *Actul de acuzare în procesul conducătorilor fostului Partid Naţional Ţărănesc*[2] se specifică faptul că anchetatorii au găsit în arhivele lui Maniu un raport al lui Gafencu privind activitatea sa de la Conferinţa de la Paris, precum şi o scrisoare a acestuia din septembrie 1946, documente folosite la incriminarea liderului ţărănist.

*

Tot în anii războiului, emigraţia română de peste Ocean – avem în vedere emigraţia română din S.U.A. şi Canada – s-a dovedit deosebit de activă în susţinerea cauzei naţionale. Astfel, conform unui raport al şefului Legaţiei Române de la Washington, A. Lăzăreanu, comunitatea română din America număra aproximativ 140.000 de persoane, o mare parte dintre ele fiind concentrate în marile oraşe industriale : Ohio, Cleveland şi Detroit. Românii de acolo erau grupaţi în mai multe societăţi culturale şi religioase, dar cele mai importante organizaţii, care aveau şi filiale în oraşele mai mici, erau : Uniunea şi Liga, Alianţa Românilor pentru Democraţie şi Asociaţia Americanilor de Descendenţă Română[3].

La începutul lunii septembrie 1941, în cadrul Convenţiei anuale a Uniunii şi Ligii S.R.A. de la Salem (Ohio), s-a adoptat o rezoluţie prin care românii din cadrul Uniunii şi Ligii se pronunţau pentru ieşirea României din războiul antisovietic. Totodată, s-a creat şi un Comitet Naţional al Românilor Americani, destinat creării unei organizaţii unice a românilor din S.U.A. şi Canada, care a adresat tuturor conaţionalilor o chemare la o conferinţă naţională, ce urma să aibă loc la 26 octombrie 1941, la Cleveland[4]. În fruntea mişcării se afla ex-diplomatul Carol Citta Davilla, scopul urmărit de această mişcare fiind adoptarea unui program comun de acţiune, care să susţină detaşarea României de Axă şi alăturarea ei la Naţiunile Unite. Într-o

1. *Ibidem*.
2. *Actul de acuzare în procesul conducătorilor fostului P.N.Ţ. : Iuliu Maniu, Ion Mihalache, N. Penescu, Gr. Niculescu-Buzeşti* etc., Tipografia Scrisul Liber, Bucureşti, 1947, pp. 24-25.
3. Arhivele Naţionale ale României (A.N.R.), fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Relaţii Externe, dosar nr. 10/1947, f. 14-15 ; vezi şi volumul *Români în exil, emigraţie şi diasporă. Documente din fosta Arhivă a C.C. al P.C.R.*, îngrijit de Dumitru Dobre şi Dan Taloş, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2006, pp. 55-56.
4. Arhiva S.U.A., Fond 71 (1920-1944), *S.U.A.*, dosar nr. 42, 1941-1944, ff. 1-4 ; vezi şi V.Fl. Dobrinescu, *Emigraţia română din lumea anglo-saxonă*…, p. 139.

telegramă trimisă în ţară de către însărcinatul român cu afaceri de la Washington Brutus Coste, se arăta că fostul diplomat Citta Davila intenţiona să înceapă organizarea „activităţii românilor din S.U.A.” după modelul celei coordonate de omul politic ungur Tibor Eckhardt, prin această acţiune Davilla urmărind să combată activitatea propagandistică a ungurilor[1] şi să susţină cauza românească[2].

Aşa cum se arată într-un document al Legaţiei române de la Washington, în preajma Conferinţei, s-au detaşat în cadrul Mişcării pentru România liberă trei mari acţiuni : „prima acţiune e începută de Comitetul Free Romania, a doua este cea a Comitetului Naţional Român din Youngstown-Ohio, iar a treia este Mişcarea iniţiată de conducătorii Uniunii şi a Ligii”[3].

Conferinţa de la Cleveland, desfăşurată în perioada 24-26 octombrie 1941, a reunit principalele organizaţii laice şi bisericeşti : Uniunea şi Liga S.R.A., Legiunea Voluntarilor Români din America, Uniunea Jună, Comitetul Pro-Transilvania, Ordinul Muncitoresc al Românilor Americani, Biserica Ortodoxă Română, Biserica Greco-Catolică Română şi Comitetul Free Romania, însumând 52 de reprezentanţi, care apărau interesele a peste 8.000 de români. La Congres a fost invitat să participe şi Carol Citta Davilla, care a exprimat intenţia de a crea un Comitet Naţional, ce ar fi putut căpăta cu timpul rol de guvern în exil[4]. Conferinţa a adoptat o Declaraţie de principii, în care se prevedea :

1) a da întreg suportul guvernului nostru pentru realizarea celor 8 puncte ale preşedintelui Roosevelt şi premierului Churchill, care prevăd între altele : a) eliberarea popoarelor subjugate de hitlerism, între care şi poporul român ; b) dreptul fiecărui popor de a-şi decide soarta ;
2) decidem a ne asocia la declaraţia marelui bărbat de stat român democrat, dl Iuliu Maniu, care a cerut, în repetate rânduri, ca România să fie scoasă din acest război ;
3) a da întreg sprijinul fraţilor din patria-mumă, care luptă vitejeşte contra cotropitorilor dinlăuntrul şi din afară de graniţele României ;
4) a încuraja orice mişcare a românilor din străinătate, care luptă pentru biruinţa democraţiei ;
5) a lupta pentru răsturnarea dictaturii militaro-hitleriste din România, pentru restaurarea unui guvern al poporului, capabil să readucă România în rândul tradiţionalilor ei aliaţi : S.U.A., Marea Britanie, Rusia şi celelalte ţări care luptă pentru aceeaşi cauză[5].

Congresul a hotărât şi crearea Alianţei Românilor Americani pentru Democraţie, care avea ca scop „lupta contra despotismului nazist şi fascist până la victoria finală a ideilor de democraţie şi libertate a întregii omeniri”, precum şi ajutorarea României „în vederea ieşirii sale din război”[6]. Noul organism avea un Comitet Executiv, condus de Paul Diac şi Nicolae Balindu (vicepreşedinte), iar preşedinte onorific a fost ales Carol Citta Davilla, fost ministru al României în Polonia şi S.U.A.

Mişcarea în fruntea căruia se afla Citta Davila reunea, în general, organizaţii de stânga, care reprezentau însă o mică parte a românilor din S.U.A. şi, în afară de Davilla şi fostul

1. După impunerea Dictatului de la Viena, atât unele oficialităţi şi presa americană, cât şi presa românească din S.U.A. au condamnat „arbitrajul” de la Viena, care ciuntea dramatic teritoriul naţional al României. În replică, cercurile emigraţiei ungare, susţinute de unii oameni politici americani, au desfăşurat o campanie denigratoare la adresa românilor şi încercau să „justifice” Dictatul de la Viena.
2. Arhiva S.U.A., fond 71, *Anglia*, vol. 42, 1941-1944, f. 3 (telegrama nr. 119 din 4 octombrie 1941, Brutus Coste către Externe).
3. Arhiva S.U.A., fond 71, *S.U.A.*, dosar nr. 41 (1941-1944), f. 1 ; vezi şi V.Fl. Dobrinescu, *Emigraţia română din lumea anglo-saxonă*…, p. 140.
4. Arhiva S.U.A., fond 71, *S.U.A.*, dosar nr. 41 (1941-1944), f. 10.
5. *Ibidem*, ff. 20-22.
6. *Ibidem*, ff. 28-29.

ataşat de presă Rosenthal, niciun alt funcţionar diplomatic nu a aderat la această mişcare[1]. Cât priveşte activitatea acestui Comitet, fostul exilat român Aurel Sergiu Marinescu aprecia că aceasta s-a limitat numai la atacuri în presă împotriva regimului Antonescu, care purta războiul în Rusia Sovietică şi chiar şi aşa, întreaga activitate publicistică a românilor americani nu a putut influenţa cu nimic deciziile luate la Washington în problema României. Formată în special din români aflaţi la a doua generaţie în S.U.A. (avem în vedere românii transilvăneni plecaţi încă din timpul Monarhiei Austro-Ungare), emigraţia română veche din America „s-a dovedit atunci, în timpul războiului, a fi mai mult americană decât românească”[2].

În lumina celor prezentate mai sus, putem aprecia că încă din primii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial a existat o mişcare românească de rezistenţă în afara graniţelor ţării. Această mişcare a apărut iniţial ca o formă de protest faţă de politica externă promovată de regimul Antonescu şi faţă de asocierea României Germaniei naziste. Ulterior actului de la 23 august 1944, emigraţia românească dominată de figurile diplomaţilor români V.V. Tilea, Grigore Gafencu, Alexandru Cretzianu ş.a. a militat pentru apărarea intereselor româneşti în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris.

În mod firesc, principalele centre ale acestei mişcări de rezistenţă aveau să fie în această perioadă de început a exilului românesc Londra, Paris şi Geneva, însă fără să putem şti cu exactitate care au fost legăturile dintre aceste centre şi modalităţile prin care aceste legături au funcţionat.

Pe măsură ce noul raport de puteri se stabilea în lume, făcând vizibilă – aşa cum remarca un alt exilat român, Jean Leontin Constantinescu – „alternativa celor doi poli care politic ecartelează Europa şi planeta : Washington sau Moscova”[3], refugiaţii români au înţeles necesitatea replierii în direcţia diplomaţiei americane, Washingtonul devenind „capitala” politică a lumii democratice şi noul nucleu de coagulare a exilaţilor români anticomunişti.

Anexă documentară[4]

august 1946
Ora : 22 : 35

MIŞCAREA DE REZISTENŢĂ ROMÂNĂ DIN STRĂINĂTATE

Despre o mişcare de rezistenţă română în străinătate, unele date pretind a-i stabili înfiinţarea încă din timpul ocupaţiei germane în România.

Spre a evita o confuzie, trebuie stabilit că actuala mişcare de rezistenţă din străinătate a luat fiinţă în acea perioadă paralel cu celelalte mişcări de rezistenţă ce au existat în străinătate în timpul aceleiaşi ocupaţii nemţeşti.

O mai exactă delimitare a locului pe care-l ocupă actuala mişcare de rezistenţă în cadrul rezistenţei generale ce a existat în străinătate poate rezulta din geneza mişcării al cărui obiect ne preocupă.

Astfel, după puţinele date pe care le deţinem, în timpul războiului au luat fiinţă în străinătate următoarele grupuri de rezistenţă română :

1. grupul V.V. Tilea, la Londra ;

1. V.Fl. Dobrinescu, *Emigraţia română din lumea anglo-saxonă*..., pp. 141-142.
2. Aurel Sergiu Marinescu, *O contribuţie la istoria exilului*..., vol. II, p. 707.
3. Jean Leontin Constantinescu, *Jurnal*, Editura Jurnalul Literar, Bucureşti, 1998, p. 48.
4. Sursă : A.C.N.S.A.S. (S.R.I.), dosar nr. D-210, ff. 35-58.

2. grupul Gr. Gafencu, în Elveţia ;
3. grupul Gh. Beza, la Istanbul şi Cairo ;
4. grupul comunist.

Un al cincilea grup, cu totul independent – ale cărui obiective, deşi net contrarii faţă de obiectivele celorlalte grupări, avea totuşi o contigenţă cu acestea din urmă prin faptul că era împotriva lui Antonescu –, a fost grupul legionar.

În această situaţie se găsea mişcarea de rezistenţă română din străinătate până la actul din 23 August 1944.

După această dată, două dintre grupările menţionate – comunist şi Gh. Beza –, considerându-şi misiunea terminată, se reîntorc în ţară, încadrându-se în noua ordine politică stabilită aici.

Celelalte trei grupuri – V.V. Tilea, Gr. Gafencu şi cel legionar – au continuat rezistenţa română din străinătate şi după 23 August 1944.

În ceea ce priveşte obiectivele grupului legionar, acesteau au fost clare până în August 1944.

În privinţa grupurilor Tilea şi Gafencu, din lipsă de date, nu se poate face o discriminare între obiectivele iniţiale (adică din timpul ocupaţiei germane) şi cele de acum (din August 1944 până la ora actuală).

Este posibil ca aceste grupuri să fi avut o atitudine pur antigermană, nefiind însă exclus ca, chiar de atunci, ele să fi avut şi unele rezerve faţă de Soviete, adică o nuanţă strict filo-anglo-americană (aşa după cum grupul legionar, deşi anticomunist şi anti-anglo-american, era în acelaşi timp şi împotriva lui Antonescu, colaboratorul Germaniei).

Revenind la grupurile Tilea şi Gafencu, înclinăm pentru ultima ipoteză în ceea ce priveşte atitudinea lor politică, adică manta filo-anglo-americană. În sprijinul valabilităţii acestei ipoteze s-ar putea aduce considerentul că, într-o Europă fascizată, o mişcare de rezistenţă nu se putea adăposti mai bine decât în Anglia şi Statele Unite, adică în mod normal trebuind să adopte politica gazdei.

Din aceste linii generale ale mişcării de rezistenţă române în străinătate, geneza actualei mişcări se stabileşte la grupurile V.V. Tilea, Gr. Gafencu şi cel legionar, la care s-ar adăuga apoi diverse noi grupuri sau numai elemente disparate, aşa cum se va arăta mai jos.

Privitor la actuala Mişcare de Rezistenţă Română din Străinătate, s-ar distinge – din puţinele informaţii obţinute până în prezent – următoarele :

I. Configuraţia generală
II. Organizarea
III. Obiectivele
IV. Activitatea
V. Perspective şi concluzii.

I. Configuraţia generală

Din datele obţinute până acum, configuraţia generală a mişcării de rezistenţă din străinătate ar avea centrul principal – şi cel mai puţin cunoscut – Londra.

a) Ipotetizăm Londra ca centru principal al întregii mişcări de rezistenţă în primul rând pentru că acolo – aşa cum s-ar conchide din preliminariile notei de faţă – a fost iniţiat şi înfiinţat unul dintre grupurile cele mai importante ale rezistenţei din străinătate.

Tilea, ca un cunoscut factor activ (acesta fiind activ atunci, probabil şi acum), ar conta deci ca unul dintre iniţiatori. În acelaşi timp Tilea dispunea, mai mult decât oricare altul aflător în Anglia, de numeroase legături în cercurile britanice.

Pe de altă parte, problema fondurilor, absolut necesare menţinerii unei mişcări de rezistenţă duce – prin eliminare – la aceeaşi concluzie că Londra rămâne centrul constelaţiei.

Elveţia – unde se afla Gafencu – nu permitea prin aşezarea sa geografică faţă de ţările fascizate sau sub dominaţie fascistă să adăpostească o serioasă mişcare de rezistenţă, chiar dacă acolo ar fi putut parveni fondurile necesare.

Statele Unite, deşi aveau în graniţele lor o masă de etnici români mai mare ca aceea din Anglia, nu puteau desfiinţa distanţele şi nici stabili o coeziune, un suflu care să fie interceptat cu succes în România.

Franţa, Belgia, Olanda, ocupate de germani, ofereau şanse incerte. Despre o altă ţară care să asigure condiţiuni favorabile din toate punctele de vedere unei mişcări de rezistenţă nu putea fi vorba.

O importanţă primordială deci, în mişcarea de rezistenţă română, ar avea-o Londra, în amănunt, Foreign Office – Intelligence Service.

b) Al doilea centru al mişcării de rezistenţă în ordinea importanţei generale este astăzi Franţa. Socotind însă după activitatea afişată, Franţa, respectiv Parisul, deţine primul loc. Aşa cum se manifestă mişcarea de rezistenţă din Franţa – ceea ce se va arăta la capitolul respectiv –, se poate spune că, dacă Londra este nervul motor, Parisul este reflexul imediat şi vizibil.

Legăturile Parisului de colaborare directă cu Bruxelles, contactul de ordin informativ al Parisului cu Washington, Geneva, Berna, Zürich etc. fac ca metropola franceză să fie oglinda care răsfrânge imaginea întregii mişcări.

c) Bruxelles este a treia capitală din străinătate unde Mişcarea de Rezistenţă poate să se manifeste nestingherit, luând forme concrete – atât cât se cunoaşte deocamdată – în presă, prin ziarul *La Roumanie Indépendente*.

d) Statele Unite s-ar plasa în al patrulea rând (prin importanţa manifestărilor cunoscute de noi, realitatea putându-i acorda un loc mai înaintat) în ceea ce priveşte rezistenţa română. Un fapt demn de subliniat în activitatea rezistenţei române din Statele Unite este legătura cu oficialitatea americană, prin fapte ce se vor descrie mai jos.

e) Elveţia (Geneva-Berna-Zürich) adăposteşte un al cincilea front al rezistenţei române. Este notoriu faptul că această ţară a avut întotdeauna o atitudine binevoitoare faţă de refugiaţii politici de pretutindeni, libertatea de acţiune a acestora fiind, de regulă, nestingherită.

De reamintit prezenţa în Elveţia, aproape permanentă, a fostului ministru Gafencu şi faptul recent – aşa cum au radiodifuzat posturile britanice – al stabilirii în această ţară a generalului Rădescu şi a celor care au plecat cu el, deşi mai sigur că acesta se găseşte la Londra.

f) Numai din punct de vedere al aşezării pe hartă, un al şaselea nucleu există în Germania. În realitate, acest nucleu n-ar fi decât o subdiviziune a Londrei sau Washingtonului, după zona de ocupaţie respectivă.

Un astfel de nucleu poate fi socotit ca închegat, deşi nu există niciun simptom sesizat al manifestărilor lui. Dat fiind însă prezenţa, confirmată oficial, a numeroaselor elemente legionare, organizaţia de rezistenţă devine certă.

Dacă la aceasta se adaugă obişnuita practică a şantajului politic, a presiunii, precum şi a pregătirii elementelor străine (române, în cazul de faţă) pentru crearea de diversiuni politice interne, spionaj etc., atunci cu atât mai mult se poate pune ipoteza că elementele legionare, la care se adaugă refugiaţii politici de toate nuanţele, prizonierii, cetăţenii aflători undeva întâmplător etc., toţi aceştia într-o zonă ocupată, pot fi constituiţi sau numai la discreţie pentru o eventuală constituire a unui front de rezistenţă. Ceea ce, în actuala situaţie din zonele engleză şi americană din Germania, are toate şansele să se producă.

g) Spania franchistă deţine poate primul loc din absolut toate punctele de vedere în ceea ce priveşte posibilităţile de deplină dezvoltare a unei mişcări de rezistenţă română.

Mediul ambiant excelent, prin natura lui politică, permite ca în Spania să poată lua fiinţă şi activa nestingherită şi chiar sprijinită într-o largă măsură o organizaţie de rezistenţă română, compusă probabil din aluviunile legionare şi eventuali etnici români aflători acolo accidental sau refugiaţi. În acest ultim înţeles se cuprinde şi Pamfil Şeicaru, despre a cărui activitate au existat unele ştiri edificatoare. Informaţiile lipsesc din cauze independente de noi. Posibil, de asemeni, ca guvernul spaniol din circumspecţie să nu acorde un afişaj prea evident mişcării de rezistenţă română.

Existenţa unei asemenea mişcări este certă. Nu este, de asemeni, de neglijat ipoteza mai îndepărtată a încadrării elementelor române în falangă. Unele date au vorbit în acest sens despre elemente germane refugiate în Spania.

h) Portugalia, Italia, Turcia (Istanbul) au centre de rezistenţă, informaţiile referindu-se numai la rezidenţii care fac parte din conducerea centrului Paris.

În acest capitol al constelaţiei generale a mişcării de rezistenţă română din străinătate intervin necesar şi legăturile stabilite – conform informaţiilor –, precum şi legăturile posibile, eventuale – bănuite – între diversele centre.

Astfel, legături cu centrul principal, Londra :
- Londra-Paris (legătură cert stabilită, conform informaţiilor) ;
- Londra-Washington (probabilă, conform informaţiilor) ;
- Londra-Bruxelles (probabilă, conform informaţiilor) ;
- Londra-Geneva-Berna-Zürich (cert stabilită, conform informaţiilor) ;
- Londra – zona engleză din Germania (normal posibilă) ;
- Londra – zona americană din Germania (posibilă) ;
- Londra-Roma (probabilă) ;
- Londra-Madrid (posibilă, ipotetic) ;
- Londra-Istanbul (posibil, normală).

Legături între diversele centre :
- Paris-Bruxelles (legătură cert stabilită, conform informaţiilor) ;
- Paris-Washington (cert stabilită, conform informaţiilor) ;
- Paris-Geneva-Berna-Zürich (certă, conform informaţiilor) ;
- Paris-Madrid (certă, conform informaţiilor) ;
- Paris-Lisabona (certă, conform informaţiilor) ;
- Paris-Roma (certă, conform informaţiilor) ;
- Paris-Istanbul-Ankara (cert stabilită, conform informaţiilor) ;
- Bruxelles-Washington (cert stabilită, conform informaţiilor).

Asupra legăturilor cu România, în mod normal, aceste centre nu au altă cale de corespondare decât prin intermediul legaţiilor străine, a căror infinite mijloace în acest sens nu pot fi decât slab controlate, cu atât mai puţin anihilate sau diminuate.

II. Organizarea

Asupra organizării câtorva centre mai cunoscute, informaţiile incomplete se referă la denumirea acestor centre şi la numele unora dintre conducători şi colaboratori. Sunt cunoscute în acest fel organizaţiile centrelor Paris şi Bruxelles.

Acela din Paris, denumit Comitetul Democratic pentru Independenţa Română (Le Comité pour L'Indépendence Roumaine), pare a-şi însuşi răspunderea întregii mişcări de rezistenţă din străinătate.

La conducerea Comitetului Democratic pentru Independenţa Română sunt cuprinşi rezidenţii mişcării de rezistenţă din diverse ţări.

În cadrul menţionatului Comitet se disting un Birou Executiv şi o Organizaţie Interioară.

Biroul Executiv îl are ca preşedinte pe Constantin Golescu, care este în acelaşi timp rezident pentru Anglia. Secretarul Biroului Executiv este Aurel Stelea, rezident în Franţa. Dintre conducătorii Comitetului Democratic pentru Independeţa Română sunt cunoscuţi următorii :
- Constantin Golescu, rezident pentru Anglia şi preşedintele Biroului Executiv ;
- V. Spiridon, rezident pentru Franţa ;
- Doru Roman, rezident pentru Franţa ;
- N. Christu, rezident pentru Franţa ;
- Florin Buzescu, rezident pentru Franţa ;
- Ştefan Aldea, rezident pentru Franţa ;
- Aurel Stelea, rezident pentru Franţa ;
- Dan S. Strunga, rezident pentru Franţa ;
- M. Postelnicu, rezident pentru Franţa ;
- Gh. Constant, rezident pentru Franţa ;
- Paul Petronius, rezident pentru S.U.A. ;
- Bolta Streju, rezident pentru S.U.A. ;
- D. Zamfirescu, rezident pentru Belgia ;
- Costin Munteanu, rezident pentru Elveţia ;
- Stan Baranu, rezident pentru Elveţia ;
- Gaby Donescu, rezident pentru Spania ;
- Sorin Bord, rezident pentru Portugalia ;

– Ion Mora, rezident pentru Italia ;
– Nony Mirescu, rezident pentru Turcia.

Pentru România figurează ca rezidenţi următorii :

– Manuel Rădescu ;
– George Stere ;
– Marcel Cosma ;
– Victor Deleanu.

Au mai făcut parte din conducerea Comitetului Democratic Ion Bogdan, Dinu Alexandrescu şi Petre Holodeanu, care se numărau şi printre membrii fondatori ai menţionatului comitet şi care au demisionat recent.

Se constată astfel că în Franţa există – cel puţin ca firmă de camuflaj pentru Londra – o centrală a întregii mişcări de rezistenţă română din străinătate. În cadrul centrului de rezistenţă Paris se plasează necesar şi gruparea lui Al. Creţeanu, fostul ministru român la Ankara.

Refuzând să se întoarcă în patrie, Al. Creţeanu[1] nu a rămas la Ankara, plecând apoi în Elveţia, în luna iulie a.c., actualmente aflându-se la Paris. Aici ar fi reuşit să adune în jurul său o serie de alţi diplomaţi români – care de asemeni au refuzat reîntoarcerea în ţară –, constituind un grup de rezistenţă.

Dintre ceilalţi foşti diplomaţi aflători la Paris şi făcând parte din grupul Creţeanu, sunt de menţionat Constantin Ciurea, fost însărcinat cu afaceri la Ankara, Popescu Dumitru, fost secretar de legaţie la Ankara. Nu se poate preciza dacă Creţeanu şi grupul său s-au încadrat sau nu în Comitetul Democratic.

După unele informaţii, aceşti foşti diplomaţi fac parte din grupul mai mare al tuturor foştilor diplomaţi români din străinătate care, răspândiţi în diverse ţări, construiesc o întinsă reţea a rezistenţei române, cu centrul la Londra. În acest caz, Creţeanu şi ceilalţi foşti diplomaţi aflători la Paris ar fi în legături directe cu V.V. Tilea, Gafencu şi alţii ce vor fi semnalaţi la grupul respectiv, al foştilor diplomaţi.

Independent de Comitetul Democratic din Paris, deşi într-o foarte strânsă colaborare cu acesta, un alt centru de rezistenţă a luat fiinţă la Bruxelles sub denumirea de România Independentă (La Roumanie Indépendante), având ca preşedinte pe Iuliu Dragomir.

Între ceilalţi membri de la conducerea mişcării La Roumanie Indépendante se numără următorii :

– Aluteus Viator (se pare un pseudonim) ;
– Iosif Crişan ;
– Costin Muntean ;
– Teodor Mirescu ;
– Dan S. Strunga (întâlnit şi în conducerea Comitetului Democratic de la Paris) ;
– Adrian Oltescu ;
– Ioana (Eugenia) Simion ;
– Radu Movilă ;
– Anca Medrasonţiu ;
– Dem. Săgeată ;
– Marcus Albescu.

O mişcare insuficient definită de informaţiile de până acum activează sub denumirea Consiliul Naţional al Românilor Liberi. Posibil ca sub titlu să se găsească centrul de la Londra, care ar îngloba real celelalte grupuri. Dintre membrii Consiliului Naţional al Românilor Liberi este cunoscut deocamdată Andrei Berdam, care deţine calitatea de vicepreşedinte al acestui Consiliu Naţional. Se menţionează că Berdam colaborează cu grupul La Roumanie Indépendante.

Membrii a căror apartenenţă pentru vreunul din grupurile menţionate aici nu este încă riguros stabilită, dar făcând parte din mişcarea de rezistenţă română din străinătate, dată fiind colaborarea lor cu grupul La Roumanie Indépedente, sunt Paul Poenaru, Jacques Madeleine, Mircea S. Chiron.

1. În textul documentului este dat, probabil din greşeală, Gh. Creţeanu, în loc de Alexandru Cretzianu.

Un alt grup de rezistenţă în străinătate este acela al foştilor diplomaţi români care au refuzat să se reîntoarcă în ţară. Aşa cum s-a arătat mai sus, când s-a vorbit de Gh. Creţeanu (Alexandru), grupul foştilor diplomaţi ar constitui mai curând o reţea a rezistenţei române, cu centrul la Londra.

Din acest grup sunt de menţionat următorii :

- Gh. Creţeanu (Alexandru), fost ministru la Ankara, actualmente aflător la Paris ;
- Constantin Ciurea, fost însărcinat cu afaceri la Ankara, actualmente aflător la Paris ;
- Popescu Dumitru, fost secretar de legaţie la Ankara, actualmente aflător la Istanbul ;
- Maiorul Raţiu, fost ataşat militar adjunct la Ankara, actualmente aflător la Londra ;
- Dumitrescu Gh. Nicolae, fost ministru la Madrid, unde se găseşte şi acum ;
- Generalul Ion Gheorghe, fost ministru la Berlin ;
- Coste Brutus, fost secretar de legaţie la Washington şi apoi la Lisabona, unde se găseşte şi acum.

Un alt grup de rezistenţă română în străinătate este cunoscut sub numele de Armata Naţională, constituit în Germania şi Spania. Începuturile acestei rezistenţe datează – deşi cu alte obiective – încă din timpul războiului, când germanii au organizat resturile legionare (venite din România după rebeliune) în cap cu Horia Sima, în vederea unei eventuale readuceri a acestuia la conducerea ţării.

Prăbuşirea Germaniei prin ocuparea ei de către trupele sovieto-anglo-americane a impus o dispersare a acestor elemente, majoritatea lor rămânând în zonele ocupate engleză, franceză şi americană, altele refugiindu-se în Spania.

Conjunctura politică internaţională a pus însă elementele legionare într-o situaţie favorabilă din partea anglo-americanilor, ajungându-se la constituirea Armatei Naţionale, aceasta înglobând şi prizonierii români din Germania care au refuzat să se reîntoarcă în patrie, precum şi elementele legionare din Spania.

De menţionat că înrolarea în Armata Naţională s-a făcut numai în mod facultativ, unii dintre legionari intrând voluntari în armatele coloniale spaniolă şi franceză.

Actualmente, Armata Naţională tinde a recruta toate elementele româneşti aflătoare în străinătate. Legături mai strânse s-au făcut deocamdată în Italia – exceptând legăturile bine stabilite cu Spania.

Unele ştiri necontrolate pretind că Armata Naţională ar avea în prezent un efectiv de aproximativ 14.000 de oameni, sub conducerea unui Stat Major format din ofiţerii prizonieri în Germania, având şi o conducere de ordin politic, întreaga organizaţie fiind la ordinele anglo-americanilor.

III. Obiective

Între obiectivele mişcării de rezistenţă din străinătate, după informaţiile de până acum, se pot distinge următoarele :

a. Înregimentarea tuturor românilor din străinătate în mişcarea de rezistenţă împotriva regimului politic din patrie ;
b. Câştigarea opiniei publice din străinătate pentru vederile largi ale mişcării.
c. Orientarea opiniei româneşti din ţară şi din străinătate către partidele opoziţioniste.
d. Contracararea acţiunilor de propagandă ale guvernului român în străinătate.
e. Apărarea drepturilor teritoriale ale României faţă de revendicările maghiare.
f. Susţinerea reîntregirii teritoriilor foste româneşti din Est.
g. Propaganda anticomunistă în ţările în care centrele de rezistenţă activează.
h. Întreţinerea unui curent nefavorabil Uniunii Sovietice şi conducătorilor ei.
i. Întreţinerea unei atmosfere de neîncredere între aliaţii occidentali şi U.R.S.S., precum şi între acesta şi celelalte state.
j. Răspândirea de ştiri privind un nou război.
k. Organizarea unor divizii româneşti armate.

IV. Activitatea

În urmărirea acestor obiective, mişcarea de rezistenţă română din străinătate desfăşoară o vie activitate. Această activitate s-ar împărţi în două ramuri principale:

– ocultă, dusă în cercurile politice, financiare şi militare din străinătate;
– propagandistică, prin scris şi viu grai, în cercurile româneşti din afara graniţelor patriei, ca şi în cercurile străine.

Cunoaşterea atât a uneia – în special a primei ramuri de activitate, ocultă –, cât şi a celei de-a doua ramuri devine dificilă din cauza lipsei de informaţii directe de pe teren.

Pe cale indirectă deci, asupra activităţii oculte a mişcării de rezistenţă se cunosc totuşi câteva acţiuni vag definite, dar suficient pentru ca acest fel de activitate să fie recunoscut.

Astfel, informaţiuni relativ recente arătau despre o acţiune a fostului ministru Gafencu în cercurile oficioase engleze privind se pare graniţele româneşti. Unele ştiri pretindeau în acest sens o întrevedere a lui Gafencu cu fostul premier britanic, Churchill. Amănunte sau confirmări nu ne-au parvenit, dar despre o activitate a fostului ministru român pledează mai bine unele publicaţii şi articole de presă.

Mai clar apare activitatea ocultă care s-a dus în Statele Unite. Faptul simplu va demonstra şi legătura între mişcarea de rezistenţă română cu oficialitatea din Washington. Acest fapt constă în determinarea de către rezistenţa română din S.U.A. ca deputatul George Dondero să ţină în Camera Deputaţilor un discurs privitor la România, în care – între altele – problema teritoriilor româneşti din Est, precum şi menţinerea trupelor sovietice în România au constituit subiectul expunerii menţionatului deputat.

Vorbind pe bază de documente, deputatul George Dondero a arătat că Basarabia şi Bucovina trebuie să fie redate României. Totodată, s-a adus Uniunii Sovietice numeroase [ilizibil] aportul României în războiul împotriva Germaniei şi importanţa ţării noastre în stabilirea unui echilibru politic şi economic european. Cităm:

„Menţinerea unei Românii libere şi suverane este indispensabilă pentru menţinerea balanţei politice a Europei şi, mai ales, a balanţei economice (...).

Pentru ce Rusia continuă a ocupa România? Ea (Rusia) a furat 1.500.000-2.000.000 de cai pe care-i avea România. Ea a furat 70.000-80.000 camioane şi vagoane de care dispunea nefericita ţară etc.”.

Deputatul american a mai arătat că „trebuie ca puterile politice ale Rusiei Sovietice să fie oprite cu orice preţ, mai ales în acţiunile lor despotice...”.

Acţiunea ocultă, care a determinat pe deputatul american să ţină acest discurs pare a fi fost dusă de Nicolae Neamţu Martin, membru al mişcării de rezistenţă română din Statele Unite. Această acţiune s-a bucurat de o entuziastă primire din partea nucleelor de rezistenţă din Europa (Paris şi Bruxelles) care au dat o largă difuzare discursului ţinut de deputatul american.

O activitate mai bine cunoscută a rezistenţei române este aceea de ordin propagandistic în urmărirea obiectivelor menţionate.

În special acest fel de activitate – în afară de cea ocultă – a fost dus de Comitetul Democratic de la Paris şi de La Roumanie Indépendente din Bruxelles.

În paranteză este de subliniat că între aceste două centre de rezistenţă s-a creat o strânsă colaborare, confirmată chiar printr-un comunicat dat în adunarea membrilor conducători ai „Comitetului Democratic pentru Independenţa Română”, adunare care a avut loc în primăvara aceasta la Paris şi la care au luat parte rezidenţii pentru Anglia, Franţa, Belgia, Elveţia, Italia, Spania, Portugalia, Turcia şi Statele Unite.

În acelaşi timp, s-a observat o colaborare între La Roumanie Indépendente şi Consiliul Naţional al Românilor Liberi.

Activitatea de ordin propagandistic s-a făcut cunoscută mai ales prin ziarul *La Roumanie Indépendente*, organul mişcării de rezistenţă cu acelaşi nume şi cu sediul la Bruxelles.

Director al acestui ziar este Iuliu Dragomir, din comitetul de redacţie făcând parte Costin Muntean, Aluteus Viator şi Iosif Crişan. Între colaboratorii menţionaţi se numără Andrei Bardan,

Aluteus Viator, T. Mirescu, Poenaru, Postelnicu, J. Madelaine, St. Aldea etc. Editorialul pare a fi scris de Iuliu Dragomir.

La Roumanie Indépendente publică articole potrivit obiectivelor urmărite de mişcarea de rezistenţă, concretizate în :

- atacuri la adresa guvernului român ;
- critici la politica sovietică faţă de România ;
- pamflete privind membrii guvernului român sau conducătorii U.R.S.S.-ului ;
- documentări privind graniţele româneşti ;
- polemica cu *România Liberă*, organul mişcării [ilizibil] ;
- articole cu privire la raporturile sovieto-anglo-americane ;
- ştiri, prin corespondenţă directă sau după presă şi radio, din diverse ţări, inclusiv România.

La aceasta mai necesită a fi adăugată şi activitatea publicistică a unor personalităţi române din străinătate, între care Gr. Gafencu, colaborator la *Journal de Geneva*.

Desigur că şi alte ziare din străinătate au colaboratori români, tot aşa cum probabil în unele din celelalte state în care există o mişcare de rezistenţă acestea au ziare proprii. Neîndoios – credem – că un astfel de ziar apare în Statele Unite.

Unele informaţii neverificate pretind apariţia sau pregătirea unor broşuri de propagandă ale mişcării de rezistenţă română din străinătate. În acest sens se citează o carte a lui Pamfil Şeicaru intitulată *Am avut dreptate*.

Cartea ar fi apărut în Spania, fiind scrisă în limba franceză, scoţându-se şi o ediţie în limba engleză. Cuprinsul ei nu ne este cunoscut, dar pare a fi reeditarea unei serii de articole privind U.R.S.S.-ul, care au fost publicate de autor şi în ziarul său, *Curentul*.

V. Perspective şi concluzii

Atât cât poate fi cunoscută – mult departe de terenul pe care se desfăşoară –, mişcarea de rezistenţă română din străinătate a luat în ultimul timp măsuri ale căror repercusiuni nu pot fi încă suficient întrezărite.

Dacă activitatea propagandistică – viu grai, presă, publicaţii, conferinţe etc. – poate fi mai uşor cunoscută şi deci în aceeaşi măsură contracarată, în schimb, activitatea ocultă – care este şi cea mai importantă – rămâne o problemă permanent dificilă.

Perspectivele mişcării de rezistenţă, în actuala situaţie politică internaţională nedefinită încă suficient, nu ar putea fi pronosticate decât cu inerente erori, ceea ce ar crea confuzii.

Încheierea păcii presupunând o destindere internaţională, ar urma să aducă şi o diminuare a activităţii mişcării de rezistenţă. O destindere internă ar atenua şi mai mult această activitate.

În acelaşi timp însă, deschiderea graniţelor – prin pace – ar facilita un trafic mai intens al concetăţenilor [ilizibil] mişcării de rezistenţă din străinătate, printr-o mai uşoară luare de contact între state, ajungându-se astfel la strângerea legăturilor de pretutindeni şi cu ţara.

În cazul unui eventual conflict – aşa cum pretind unele cercuri –, mişcarea de rezistenţă română din străinătate va fi preluată, organizată şi condusă oficial de puterile străine faţă de care România s-ar găsi adversară.

Perspectivele de activitate ar fi atunci mult complicate şi amplificate. Spionajul, propaganda, sabotajul ar fi faţete de prim ordin ale acestei activităţi.

Constituirea şi trimiterea în luptă a unor echipe de şoc sau divizii armate devine fapt cert.

Un fapt analog cunoscut îl constituie armata polonă a generalului Anders.

În acest sens este amintit şi generalul Rădescu, despre care unele informaţii au pretins că el va avea un rol asemănător aceluia pe care l-a avut generalul de Gaulle pentru Franţa.

RECENZII

Lavinia Betea, *Poveşti din Cartierul Primăverii*

Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2010, 310 pagini

În ultimii ani, literatura biografiilor nomenclaturii comuniste a cunoscut un oarecare reviriment. Dincolo de studiile biografice publicate în diferite reviste ştiinţifice, au apărut lucrări valoroase şi foarte bine documentate care fac incursiuni în trecutul unora dintre membrii de seamă ai comunismului românesc. Cele mai reprezentative iniţiative în acest sens sunt biografiile Anei Pauker[1], Petru Groza[2], Leonte Răutu[3] sau Lucreţiu Pătrăşcanu[4]. De asemenea, viaţa fostului dictator Nicolae Ceauşescu a reprezentat un subiect de interes[5], iar lucrarea de dată recentă a istoricului polonez Adam Burakowski merită menţionată[6]. O altă lucrare care merită adusă în atenţie este cea a lui Stelian Tănase – *Clienţii lu' tanti Varvara*[7], care cuprinde mai multe portrete ale unora dintre fruntaşii comunişti în perioada ilegalităţii partidului.

O altă categorie de lucrări care vin să completeze această literatura biografică a comunismului o constituie dicţionarele biografice. Urmând exemplele occidentale, unde proiectele de acest gen sunt numeroase, istoriografia românească a produs în ultimii ani o sumă de volume de acest fel. Merită menţionată iniţiativa unui colectiv din cadrul Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii care a întocmit un dicţionar biografic al foştilor membri ai Comitetului Central[8]. Un demers asemănător a fost acela al întocmirii unui dicţionar biografic al foştilor ofiţeri şi angajaţi civili ai închisorilor comuniste, proiect amplu, structurat pe patru volume, dintre care doar două au fost publicate[9]. În fine, merită menţionate şi alte iniţiative

1. Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, Polirom, Iaşi, 2002.
2. Dorin-Liviu Bîtfoi, *Petru Groza, ultimul burghez*, Compania, Bucureşti, 2004.
3. Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măştile răului*, Humanitas, Bucureşti, 2008.
4. Lavinia Betea, *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist*, Curtea Veche, Bucureşti, 2006.
5. Pavel Câmpeanu, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Polirom, Iaşi, 2002 ; Tomas Kunze, *Nicolae Ceauşescu. O biografie*, Editura Vremea, Bucureşti, 2002 ; Ion Petcu, *Ceauşescu, un fanatic al puterii. Biografie neretuşată*, Editura Românul, Bucureşti, 2004.
6. Adam Burakovski, *Dictatura lui Nicolae Ceauşescu 1965-1989. Geniul Carpaţilor*, Polirom, Iaşi, 2011.
7. Stelian Tănase, *Clienţii lu' tanti Varvara. Istorii clandestine*, Humanitas, Bucureşti, 2005.
8. Florica Dobre (coord.), Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareş, Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleşa, Liviu Pleşa, *Membrii C.C. al P.C.R., 1945-1989. Dicţionar*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004.
9. Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbeş, *Dicţionarul ofiţerilor şi angajaţilor civili ai Direcţiei Generale a Penitenciarelor*, vol. I-II, *Aparatul Central (1948-1989)*, Polirom, Iaşi, 2009, 2011.

de acest fel, care nu îndeplinesc însă calitatea exhaustivităţii segmentului supus analizei[1]. Chiar şi în aceste condiţii, rămân lucrări valoroase şi iniţiative care merită apreciate.

Dincolo de aceste câteva iniţiative lăudabile, istoriografia românească de profil resimte lipsa unor biografii ale personajelor importante ale „Olimpului" comunist. Nu există o biografie a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Iosif Chişinevschi, Ion Gheorghe Maurer, Teohari Georgescu, Emil Bodnăraş, Alexandru Drăghici, Alexandru Moghioroş, Chivu Stoica sau Constantin Pârvulescu. Nu s-au scris sinteze nici despre trecutul celor care au luptat în Spania, în cadrul Brigăzilor Internaţionale, devenind apoi demnitari comunişti cu funcţii importante : Constantin Doncea, Gheorghe Stoica (Moscu Cohn), Gheorghe Vasilichi, Paraschiv Alexandru. O altă categorie importantă de figuri ale nomenclaturii comuniste a fost reprezentată de aşa-zişii kominternişti, care şi-au petrecut anii celui de-al Doilea Război Mondial la Moscova, revenind în ţară odată cu contraofensiva Armatei Roşii : Vasile Luca, Alexandru Bârlădeanu, Mihail Roller, Dumitru Petrescu-Griviţa ş.a. Despre toţi aceştia nu s-a scris decât foarte puţin şi, despre o parte dintre ei, chiar deloc. Or, comunismul nu a fost un regim care să se fi instaurat, implementat şi menţinut independent de figurile acestora despre care am amintit. Istoria comunismului românesc se confundă de multe ori cu istoria personală a protagoniştilor ei.

În acest context, proiectul de istorie orală al Laviniei Betea, concretizat prin câteva cărţi de interviuri cu foşti protagonişti ai „epopeii" comunismului românesc[2], nu poate fi decât lăudabil. Ultima contribuţie de acest fel este reprezentată de volumul care cuprinde paisprezece „poveşti" despre diferiţi foşti locuitori ai cartierului Primăverii : Lavinia Betea, *Poveşti din Cartierul Primăverii*, Curtea Veche, Bucureşti, 2010.

Cartierul Primăverii a devenit în timpul regimului comunist paradisul rezidenţial care a găzduit nomenclatura comunistă. Locaţia a fost iniţial un teren parcelat şi împărţit de către Uzina de Gaze şi Electricitate a Capitalei funcţionarilor săi. Se pare că până după Primul Război Mondial, cartierul nu depăşise stadiul de mahala săracă, nefiind racordat la reţelele de apă curentă, gaz şi electricitate (p. 9). În interbelic şi mai apoi în timpul celei de-a doua conflagraţii mondiale, cartierul rămăsese unul modest, motiv pentru care comuniştii îşi conspiraseră aici câteva locuinţe pentru întâlnirile lor clandestine (p. 10). Se prea poate ca amintirile fostelor lupte din subteranele politicii să îi fi inspirat pe noii conducători ai României populare în a transforma cartierul în centrul unui complex de rezidenţe, destinat potentaţilor comunişti. Locuitorii din Primăverii au avut parte nu doar de locuinţe de lux, ci şi de multe alte beneficii : magazine speciale bine aprovizionate, policlinici şi spitale, şcoli, servicii de pază, acces neîngrădit în diferite staţiuni de la munte sau de la mare. Cartierul a devenit astfel un univers inaccesibil oamenilor de rând.

„Poveştile" Primăverii sunt spuse din perspective diferite. E vorba fie de protagonişti, martori oculari şi persoane cu funcţii de decizie din timpul regimului comunist : Gheorghe Gaston-Marin, Sorin Toma, Paul Niculescu-Mizil, Dumitru Popescu, gen. (r) Constantin Olteanu ; fie de urmaşi ai altor „foşti" : Mândra Gheorghiu (nepoata fostului lider comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej), Ştefan Sârbu (nepot al lui Ştefan Foriş şi al Victoriei Sârbu), Ion Filimon Sârbu (fiul Mariei Sârbu), Tatiana Brătescu (fiica lui Marcel şi a Anei Pauker), Valeriu

1. Corneliu Crăciun, *Dicţionarul comunizanţilor din noaptea de 23 spre 24 august 1944*, Editura Primus, Oradea, 2009 ; Gheorghe Crişan, *Piramida puterii. Oameni politici şi de stat din România (23 august 1944 – 22 decembrie 1989)*, Pro Historia, Bucureşti, 2001.

2. Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundaţia Ion Slavici, Arad, 1995 ; Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Editura Evenimentul românesc, Bucureşti, 1997 ; Lavinia Betea, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Polirom, Iaşi, 2001. În 2008, toate aceste trei lucrări au fost republicate într-un volum : Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, Bucureşti, 2008.

Petrescu (fiul lui Dumitru Petrescu-Griviţa), Ioana Constantin (fiica adoptivă a lui Gheorghe Pintilie şi a Anei Toma), Andrei Lupu (fiul lui Petru Lupu), Ilinca şi Gheorghe Preoteasa (copiii lui Grigore Preoteasa) sau Maria Manolescu-Chivu (ultima soţie a lui Chivu Stoica).

Trebuie spus încă de la început că „poveştile” din volumul editat de către Lavinia Betea nu sunt în totalitate inedite, fragmente ale interviurilor realizate de autoare fiind publicate într-un „serial” al unui cotidian central. (Re)publicarea lor în variantă extinsă rămâne însă o iniţiativă lăudabilă, întrucât însăşi autoarea recunoaşte faptul că, pentru varianta jurnalistică a acestora, au fost „decupate fragmentele considerate de interes şi actualitate pentru cititorii unui ziar”, fiind „selectate cu precădere informaţiile şi opiniile «şocante»” (p. 8). Tot legat de acest aspect, ar trebui să precizăm faptul că o parte a celor intervievaţi îşi oferiseră deja istoriografiei prinosul prin publicarea unor lucrări memorialistice ample : este cazul lui Gheorghe Gaston-Marin[1], Sorin Toma[2], Paul Niculescu-Mizil[3], Dumitru Popescu[4] sau gen. (r) Constantin Olteanu[5]. Mărturiile lor, „culese” de Lavinia Betea, sunt fără îndoială interesante, însă pentru profesioniştii istoriei recente e posibil să apară impresia unui *déjà-vu*, care uneori poate deveni supărător.

Într-o cu totul altă categorie trebuie incluse mărturiile acelora care îşi rememorează trecutul cu detaşarea celui neimplicat decât fortuit în istoriile teribile ale comunismului românesc. Copii, nepoţii sau soţiile celor care făceau politica în anii grei ai regimului comunist reconfigurează o parte a universului intim al destinelor celor care au vieţuit în cartierul nomenclaturii : relaţii personale, intimităţi, afinităţi şi rivalităţi. Liderii comunişti români şi familiile lor par să fi trăit într-o altă realitate, departe de toate ororile regimului pe care îl patronau.

Poate cel mai bizar sentiment pe care cititorul îl resimte lecturând istorisirile foştilor locatari din Primăverii este acela al nonşalanţei cu care aceştia aleg să ignore discuţia despre tot ceea ce a însemnat represiunea comunistă. România „populară” şi, mai apoi, cea „socialistă” au fost lumi de o violenţă extremă şi fără scrupule faţă de duşmanii reali sau închipuiţi. O lume a intrigilor perfide, a urii viscerale şi a intransigenţei faţă de orice gest care putea fi considerat neconform. Or, din relatările lor, astfel de realităţi nu se întrevăd aproape deloc. Nu ar fi drept să acuzăm discursul acestora de cinism, cel puţin nu pe cel al urmaşilor. Ne este însă clar că „lumea” în care ei au trăit era la „ani-lumină” distanţă faţă de aceea a celor care piereau în închisori, în lagăre, la Canal sau în câmpiile fierbinţi ale Bărăganului.

„Lumea” Primăverii era una a traiului luxos şi a privilegiilor : locuinţe aflate sub pază permanentă, maşini la dispoziţia locatarilor şi personal auxiliar. În mediul familial, faţă de copiii lor, la prânz sau la cină, potentaţii comunişti păreau să lepede haina *aparatcik*-ului, devenind părinţi sau bunici grijulii. Aproape toţi nutreau o dragoste obsesională pentru copiii lor. Atât Gheorghe Gheorghiu-Dej, cât şi Gheorghe Pintilie sau Ana Toma îşi făcuseră un obicei din a lua masa în familie, alături de copii, inclusiv la prânz. Erau preocupaţi de dorinţele

1. Gheorghe Gaston-Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej : însemnări din viaţă*, Editura Evenimentul românesc, Bucureşti, 2000 ; Gheorghe Gaston-Marin, *Consemnări*, Editura Semne, Bucureşti, 2003.
2. Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, redactor-şef al Scânteii din 1947 până în 1960*, Editura Compania, Bucureşti, 2004.
3. Paul-Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, volumul I-II, ediţia a II-a, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002.
4. Dumitru Popescu, *Am fost şi cioplitor de himere : un fost lider comunist se destăinuie*, Editura Express, Bucureşti, 1994 ; Dumitru Popescu, *Elefanţii de porţelan. Scene şi personagii în umbra Cortinei de Fier. Memorii transfigurate*, Editura Match, Bucureşti, 1996 ; Dumitru Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, vol. I-V, Curtea Veche, Bucureşti, 2005-2007.
5. Constantin Olteanu, *File din istoria Bucureştilor. Însemnările unui primar general*, Editura Aldo, Bucureşti, 2004.

şi nevoile acestora. Poate şi de aceea refuzau să discute în familie orice fel de probleme politice, distanţându-se de tot ceea ce însemna activitatea lor în posturile pe care le ocupau. Aceeaşi grijă părintească îi va fi făcut pe vechii luptători din ilegalitate să refuze să împărtăşească copiilor sau nepoţilor lor foarte multe amănunte legate de „mizeria" vremurilor clandestinităţii. Astfel s-ar fi ajuns la situaţia incredibilă în care fiul lui Dumitru Petrescu-Griviţa să ştie atât de puţin despre viaţa tatălui său, încât ar fi simţit nevoia să caute, peste ani, amănunte legate de trecutul „revoluţionar" al acestuia (pp. 116-127). Aceeaşi reticenţă pentru rememorarea alături de nepoţi a istoriilor ilegalităţii ar fi avut-o şi Victoria Sârbu, ultima consoartă a lui Ştefan Foriş (pp. 61-80), dar şi sora ei, Maria Sârbu (pp. 81-92).

Multe dintre amănuntele şi istorioarele relatate de succesorii acelor „grei" din „Olimpul" comunist sunt greu de anticipat. Nu e uşor să ni-l imaginăm pe Gheorghe Gheorghiu-Dej copleşit de opulenţa vilei în care se mutase împreună cu una dintre fiicele sale, Vasilica (Lica), şi copiii acesteia (p. 22). La fel de greu este să înţelegem sfiala cu care acelaşi Gheorghiu-Dej îşi accepta noul statut, refuzând multe privilegii, mai ales pe cele de care fiica lui, Lica, căuta să profite la maximum (pp. 24-25).

Alte realităţi pe care poveştile Primăverii ni le relevă sunt cele legate de relaţiile şi rivalităţile de la vârful partidului. Comunismul românesc poate fi prezentat şi din perspectiva unei istorii a „fidelilor" şi a „celor căzuţi" sau a „celor din interior" şi a „celorlalţi". Partidul nu a fost altceva decât un malaxor care nu admitea individualitatea. „Căderea", atunci când venea, era nemiloasă. Partidul îşi regrupa atunci rândurile, îşi reconfigura ierarhiile şi îi expulza pe cei care se făceau vinovaţi de nesupunere. Drama căderii era amplificată nu neapărat de pierderea privilegiilor, ci mai ales de ruptura care se producea în cadrul relaţiilor umane. Cel alungat din „Olimp" şi întreaga lui familie deveneau un soi de *paria*, cu care era indicat să nu ai nimic de-a face. E poate greu de înţeles cum vechi şi statornice prietenii se risipeau în urma unor rezoluţii ale Biroului Politic sau ale Plenarelor Comitetului Central. Unii ignorau, în astfel de cazuri, până şi legăturile de sânge. Nepotul Victoriei Sârbu îşi reaminteşte cum bunica sa nu a fost primită de chiar sora ei, Maria Sârbu, dintr-o precauţie cinică generală de o vizită pe care urma să o primească. La fel de absurde sunt scenele din şcolile frecventate de odraslele nomenclaturii, unde căderea părinţilor avea repercusiuni la nivelul relaţiilor dintre copiii acestora şi ceilalţi.

Meritul major al lucrării Laviniei Betea este acela de a aborda un aspect atât de puţin cunoscut legat de istoria comunismului românesc. În ciuda faptului că literatura consacrată istoriei recente a României a cunoscut în ultimul deceniu un flux editorial pe un trend continuu ascendent, subiectele abordate au vizat îndeosebi aspecte legate de represiunea comunistă şi de universul concentraţionar. Foarte puţin s-a scris referitor la modalităţile de funcţionare ale statului comunist, la structurile de partid sau de stat. Lipsesc, de asemenea, lucrări care să abordeze într-o manieră ştiinţifică dimensiunea eşecului economic al regimului comunist sau diferite aspecte ale cotidianului.

În legătură cu lucrarea Laviniei Betea este regretabil însă faptul că aceasta nu a reuşit întotdeauna să se distanţeze de dimensiunea jurnalistică a demersului ei. Astfel, autoarea pare să fi fost mai mult decât îngăduitoare faţă de anumite „credinţe" şi opinii ale interlocutorilor ei. Este de neînţeles lipsa de reacţie a autoarei în faţa refuzului Mândrei Gheorghiu de a accepta faptul că bunicul ei fusese implicat, ba chiar cel care ordonase eliminarea unuia dintre pretendenţii la mâna fiicei sale, doctorul Gheorghe Plăcinţeanu (p. 24) – un amănunt asupra căruia astăzi nu mai avem dubii, odată cu elucidarea poveştii prin identificarea unor dovezi clare în dosarele de arhivă[1]. O altă istorisire/evocare ce lasă un gust amar este aceea a fiicei

1. Dumitru Lăcătuşu, „Cazul doctorului Plăcinţeanu", în Cosmin Budeancă, Florentin Olteanu (coord.), *Stat şi viaţă privată în regimurile comuniste*, Polirom, Iaşi, 2009, pp. 295-309.

adoptive a lui Gheorghe Pintilie. Detaşată de tot ceea ce a însemnat „mizeria" regimului comunist din România, aceasta are momente când pare să se revolte în faţa istoriei care îl portretizează pe tatăl său exact aşa cum a fost : un criminal fără scrupule, un om care avea pe conştiinţă destule victime şi ale cărui mâini erau pline de sângele „duşmanilor poporului". La fel, Ioana Constantin pare uşor vexată de ceea ce astăzi *se scrie* despre tatăl său adoptiv, încercând parcă să ne convingă de faptul că acesta fusese *altfel* : „Mi-e foarte greu să văd tot ceea ce se scrie. Cât de răi erau oamenii ăştia [Gheorghe Pintilie şi Ana Toma – n.n.], după cum se scrie ! Încă o dată : nu ştiu ce s-a întâmplat, dar acasă erau oameni cu zâmbetul pe buze, tatăl meu râdea tot timpul. [...] Părinţii mei erau oameni care îşi iubeau familia, care ţineau unul la altul şi care aveau mulţi prieteni" (p. 155). Fără îndoială că şi aceste amănunte pot fi cât se poate de verosimile. Însă fiica lui Gheorghe Pintilie ar trebui să ştie că realitatea pe care ea o evocă nu exclude celălalt adevăr, pe care refuză să îl accepte. În fine, un alt amănunt nefericit, din punctul nostru de vedere, îl reprezintă insistenţa cu care Lavinia Betea abordează subiectul – care este mai degrabă un mit – unor presupuse experienţe homosexuale ale lui Nicolae Ceauşescu în vremea detenţiei acestuia la Doftana. Nu există indicii şi nici dovezi clare care să probeze această ipoteză, astfel încât povestea nu poate fi decât un zvon răutăcios care s-ar fi născut şi amplificat în competiţie cu ascensiunea lui Nicolae Ceauşescu. Un jurnalist nu poate fi acuzat de abordarea unui astfel de subiect, întrucât e în firea lucrurilor ca acesta să caute senzaţionalul în orice poveste. Pentru un istoric însă, o astfel de abordare este cât se poate de nepotrivită, întrucât poate fi o dovadă de diletantism.

Andrei Muraru

Avram Bunaciu, *Biografie. Reflecţii. Corespondenţă*

Cuvânt înainte de Florin Constantiniu, postfaţă de Gheorghe Buzatu, îngrijirea ediţiei, studiu introductiv, note şi indice onomastic de Liviu Ţăranu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011, 271 p.

„Învinşi sunt toţi oamenii care se găsesc, la sfârşitul sau spre sfârşitul vieţii lor, în dezacord sentimental cu cei mai buni dintre semenii lor. Eu sunt unul dintre aceşti învinşi”[1], scria Panait Istrati în 1929, după ce fusese plimbat prin potemkiniada stalinistă. Un alt învins, precum învinsul Istrati, a fost şi Avram Bunaciu. Într-o vilă de nomenclaturist din cartierul protipendadei comuniste, Bunaciu a rostit în tăcere „Regele e gol ! ”, precum puştiul din povestioara lui Christian Andersen. Deosebirea de substanţă dintre el şi Istrati este că spovedania sa publică apare postum.

Avram Bunaciu a îmbinat perfect, beneficiind de statutul de ilegalist, condiţia de aparatcik şi calificarea profesională. Figura de justiţiar neînfricat, de instransigenţă inchizitorială pe care a dobândit-o ca acuzator public în timpul proceselor criminalilor de război l-a urmărit toată viaţa. El nu a fost însă un Vîşinski[2] al României, deşi, această imagine, această umbră a purtat-o până la moarte[3]. 30 de ani a făcut parte Avram Bunaciu, subiectul volumului editat de Liviu Ţăranu, din nomenclatura comunistă. Din 1945 şi până la pensionarea survenită în 1975, a gustat din toate beneficiile „noii clase”, elita descrisă fidel de Milovan Djilas. A trăit în cartierul Primăverii, în casa din care regimul său i-a alungat pe foştii proprietari, a deţinut funcţii executive, academice şi simbolice, a avut acces la magazine speciale, la concedii în

1. Panait Istrati, *Spovedania unui învins*, trad. de Ion Pas, Editura 100+1 Gramar, Bucureşti, 2006, p. 7.
2. O analiză a portretului lui Andrei Ianuarevici Vîşinski în Arkadi Vaksberg, *The Prosecutor and the Prey : Vyshinsky and the 1930's Moscow Show Trials*, trad. Jan Butler, Weidenfield and Nicolson, Londra, 1990.
3. Cicerone Ioniţoiu notează : „În 1984, generalul Macici era prezentat la loc de cinste în dicţionarul *Bărbaţi ai datoriei* (Editura Militară). În presa de după decembrie 1989 s-a relatat că, într-unul din birourile Institutului de Istorie, Avram Bunaciu răsfoia derutat dicţionarul care i-a inspirat următorul comentariu : «Ori Macici e un criminal de război şi atunci nu are ce căuta în dicţionar, ori e un erou şi atunci merg eu la puşcărie…». Generalul Macici n-a fost criminal de război, dar nici Avram Bunaciu n-a ajuns la puşcărie…” (Cicerone Ioniţoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestaţi, torturaţi, întemniţaţi, ucişi. Dicţionar*, vol. 6, lucrare revizuită de dr. Mihaela Andreiovici, Editura Maşina de scris, Bucureşti, 2004, p. 13). Pură fabulaţie, întrucât lucrarea a apărut în 1985 (Leonida Loghin, Aurel Lupăsteanu, Constantin Ucrain, *Bărbaţi ai datoriei, 23 august 1944 – 12 mai 1945 [Mic dicţionar]*, Editura Militară, Bucureşti, 1985), iar Bunaciu a decedat în primăvara anului 1983.

case de odihnă ferite de ochii „oamenilor muncii”, gardă de corp, maşină cu şofer, s-a desfătat la partide de vânătoare şi, în final, a primit o pensie îndestulătoare şi un loc de veci pe aleea ilegaliştilor.

Volumul de însemnări cuprinde un studiu introductiv, o fişă biografică, notele personale ale lui Bunaciu, câteva scrisori (de la Petre Pandrea, Demostene Botez, Geo Bogza etc.) şi o serie de evocări produse de fiica şi soţia memorialistului ori de cunoscuţi (Mircea Răceanu, Ion D. Ion etc.). Talentul de memorialist al lui Bunaciu lipseşte pe alocuri cu desăvârşire. Descrierea este stearpă, anodină, ştearsă, fadă, banală. Ridicolul insolit se aşterne câteodată între limbajul de lemn, pe care l-a practicat cu obstinaţie în cele trei decenii de carieră, şi strădania inconsistentă de romancier ratat, cu rezultate modeste la experimentul esteticii de memorialist. Alteori, cum e cazul portretelor liderilor comunişti, memorialistul e viu, dibaci, naturalist. Bunaciu îi desenează cu măiestrie pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ana Pauker, Petru Groza, Nicolae şi Elena Ceauşescu ş.a.

Inabilitatea de a scrie pentru posteritate, frica intrinsecă a ilegalistului (obsesiva „mi-e frică de ei”, pp. 209, 222) care critică în tăcere epoca Ceauşescu şi poate o faţetă a memoriei care ascunde inconştient detalii sordide ale tumultuoasei cariere, toate acestea îl împiedică pe autor să ofere amănunte semnificative din viaţa sa. Aşa cum remarcă şi editorul, nu aflăm nimic despre perioada 1938-1944 (ascensiunea în partid, încarcerarea pentru o jumătate de an, relaţiile din ilegalitate), despre detaliile muncii de anchetator la Tribunalul Poporului, despre căderea în dizgraţie, despre greşelile ideologice care au cauzat prăbuşirea unor membri de vârf ai nomenclaturii, despre arta demascărilor, despre evenimente importante din epoca dejistă (retragerea trupelor sovietice). Amănuntele autobiografice sunt, de asemenea, aproape absente pentru perioada 1945-1965. Deşi a fost mai bine de două decenii membru plin al Comitetului Central, nu transpiră nimic în legătură cu luptele intestine din cadrul partidului (demiterea şi mai apoi anihilarea fizică a lui Ştefan Foriş, căderea lui Pătrăşcanu şi a Anei Pauker, consecinţele congresului al XX-lea al P.C.U.S.), cu modalitatea de promovare, cu relaţiile stabilite între membrii nomenclaturii, cu intrigile care au generat atâtea căderi. A descris însă Comitetul Central ca fiind acel organism unde „n-am făcut nimic şi în care nu s-a desfăşurat nicio dezbatere asupra vreunei probleme” (p. 84).

Editorul nu menţionează alte detalii legate de funcţia considerată, probabil pe drept cuvânt, cea mai importantă deţinută de Avram Bunaciu. A fost şeful acuzatorilor publici[1] în prima parte a existenţei Tribunalului Poporului (tribunalul a funcţionat din primăvara anului 1945 până în vara anului 1946). Ca acuzator public şef a avut acces la toate dosarele proceselor criminalilor de război, coordonând mai multe cabinete de instrucţie. Deşi actele de acuzare întocmite de această instanţă specială au arătat pentru prima dată dimensiunile Holocaustului românesc – masacrele şi abuzurile comise de membri ai administraţiei noastre în special în Transnistria, chipurile criminalilor –, diletantismul şi lipsa de experienţă şi-au spus cuvântul. Eorile factuale, greşelile demonstrabile în evaluarea numărului victimelor sau în identificarea făptuitorilor direcţi, maniera deseori neprofesionistă în care au fost luate interogatoriile, mărturiile, confruntările sau modeul în care au fost culese documentele, dar şi achitările nejustificate i se datorează în bună măsură şefului echipei de anchetatori, în speţă lui Avram Bunaciu. Insistenţa pe războiul din Răsărit, abstractizarea victimelor, mixtura toxică între politică şi istorie, lipsa de transparenţă şi amprenta ideologică au determinat eşecul parţial în a contura proiectul genocidal antonescian[2].

1. *Monitorul Oficial*, anul CXIII, nr. 108, 16 mai 1945, p. 3958 ; nr. 126, 6 iunie 1945, p. 4711.
2. Pentru o analiză a cadrului juridic de desfăşurare a proceselor de la noi, vezi Andrei Muraru, „Legislation and War Criminals’ Trials in Romania”, *New Europe College Yearbook 2009-2010 – Ştefan Odobleja Program*, NEC, Bucureşti, 2010, pp. 111-176.

Liviu Ţăranu dovedeşte necunoaştere când afirmă că procesele criminalilor de război, în care Avram Bunaciu a fost un actor important, au fost „primele procese-spectacol, în care procedurile juridice erau doar mimate, sentinţele fiind dictate de către puterea politică” (p. 24). Ca şi alţi istorici competenţi (de pildă, Dinu C. Giurescu), Ţăranu analizează superficial această chestiune, pe baza, credem, a unei literaturi modeste, cu referiri aproape exhaustive la procesul lotului Antonescu, fără a face distincţie între procedurile legale, desfăşurarea propriu-zisă a acţiunilor din instanţă şi contextul complicat. Din punctul nostru de vedere, procesele criminalilor de război organizate în România nu pot fi considerate, cel puţin cele de la mijlocul anilor ’40, drept „show trials”[1] după modelul celor din U.R.S.S. Distincţia de substanţă este respectarea relativă a normelor şi procedurilor juridice. În procesele de la Bucureşti nu a existat decât rareori o cooperare între acuzaţi şi anchetatori, tortura a fost utilizată sporadic, iar inculpaţii au refuzat aproape întotdeauna compromisul şi mărturia indusă. În plus, au existat achitări, disjungeri, s-a polemizat în instanţă, s-au adus sute de martori de către acuzaţi, au existat recursuri câştigate, unii judecători au făcut opinie separată faţă de restul completului ş.a.m.d. O altă deosebire importantă este calea confesiunii publice, aleasă de majoritatea inculpaţilor din U.R.S.S.[2] şi întâlnită foarte rar sau deloc în procesele criminalilor de război din România din perioada 1945-1955. Între curţile din cele două state există totuşi numeroase elemente comune : alegerea şi inculparea după gradul de reprezentativitate ; condamnarea majorităţii acuzaţilor ; selectarea şi gruparea acuzaţilor după activităţile din timpul războiului dintr-o anumită regiune ; supunerea acuzaţilor la lungi şi numeroase interogatorii (uneori chiar şi noaptea, mai ales în cazul inculpaţilor consideraţi foarte importanţi, de exemplu în cazul „lotului Antonescu”[3]) ; rolul periferic al avocaţilor apărării ; linşajul mediatic ; alegerea audienţei ; crearea atmosferei din timpul proceselor etc.[4].

Din memorii nu aflăm de asemenea mai nimic despre activitatea lui Bunaciu ca secretar general al Ministerului de Interne sub mandatul lui Teohari Georgescu. Ulterior, Bunaciu s-a apropiat de Ana Pauker, căreia i-a fost adjunct la Ministerul de Externe. În această calitate, el a fost consultat, adăugăm noi, în legătură cu persoanele intrate în P.M.R. şi suspectate de crime de război. Cercetarea membrilor de partid din anii 1948-1950[5], după modelul sovietic[6]

1. Pentru o privire asupra proceselor-spectacol staliniste postbelice, vezi George Hodos, *Show Trials. Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948-1954*, Praeger, New York, 1987.
2. În U.R.S.S. au existat şi cazuri când unii inculpaţi au oferit depoziţii aiuritoare. De pildă, Gefreiter Arno Düre din procesul Leningradului a mărturisit că a participat la uciderea „ofiţerilor polonezi, ruşilor şi evreilor” din pădurea Katîn. „Mărturisitorul” a primit doar 15 ani de muncă silnică în schimbul declaraţiei sale „cuprinzătoare”, sugerează cercetătorul A. Prusin, salvându-se astfel de la pedepsa capitală (Alexander Victor Prusin, „«Fascist Criminals to the Gallows ! » The Holocaust and Soviet War Crimes Trials, December 1945 – February 1946”, în *Holocaust and Genocide Studies*, nr. 17/2003, p. 15, vezi şi n. 74).
3. Iată ce spunea Ion Gheorghe Maurer, foarte apropiat de Bunaciu, în legătură cu acest eveniment : „Ştiu că procesul lui Antonescu a fost instrumentat de ruşi, că ei l-au ţinut vreme îndelungată în U.R.S.S., unde l-au şi interogat. [...] Cei care au reprezentat în acel proces [procesul Antonescu – n.n.] justiţia românească şi l-au condamnat la moarte, binenţeles că n-au spus de la cine au primit dispoziţiile” (Lavinia Betea, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Fundaţia Ioan Slavici, Arad, 1995, p. 66).
4. Pentru o analiză a proceselor desfăşurate în U.R.S.S., vezi Alexander Victor Prusin, art. cit., pp. 1-30.
5. Despre campania de verificări din România, vezi Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română : 1948-1950. Transformări instituţionale*, Editura All, Bucureşti, 2005, pp. 207-224.
6. Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Polirom, Iaşi, 1998, p. 57.

de la sfârşitul anilor ’20, a scos la iveală activitatea unora pe frontul de răsărit ori în Ardeal[1]. Astfel, Ana Pauker, pe atunci ministru de Externe şi unul dintre personajele de la vârful partidului care s-au ocupat de aceste verificări, a primit în 1949 un raport de la Avram Bunaciu. Acesta din urmă s-a pronunţat pentru delimitarea culpei, dar doar pentru cei excluşi din partid, şi pentru trimiterea lor în judecată. Iată opinia despre „îndeplinierea ordinelor”, justificare invocată de majoritatea criminalilor de război : „Totuşi răspunderea este micşorată chiar până la absolvire pentru militari grade inferioare – adică soldaţi şi gradaţi – caporal, sergent, când se face dovada unui ordin scris sau când ordinul verbal vine direct de la comandantul său. În general de la aceştia nu se poate aştepta nicio cunoaştere a ilegalităţii ordinului şi nici atitudini de curaj ca să fi refuzat executarea unor ordine chiar dacă le considerau împotriva legilor războiului” ; aceştia erau în general, spun foştii acuzatori, „soldaţi simpli proveniţi dintre ţărani muncitori şi alţi oameni simpli”. Trebuie să remarcăm aici ideologizarea procesului decizional în urmărirea şi punerea sub acuzare a celor suspectaţi pentru crime de război. Astfel, majoritatea punctelor de învinuire priveau actele comise împotriva cetăţenilor sovietici (paraşutişti, partizani, „luptători antifascişti”, „prizonieri sovietici”)[2]. Adăugăm că, în timpul proceselor criminalilor de război din 1945-1946, Bunaciu nu a opinat niciodată că aprecierea legalităţii ordinului putea fi cântărită în funcţie de gradul de educaţie al inculpatului. De fapt, în timpul proceselor româneşti, imposibilitatea de a aprecia legalitatea ordinelor a fost o chestiune relativă pe care instanţa specială a utilizat-o uneori pentru a-i dezvinovăţi pe unii inculpaţi în schimbul cooperării.

Perversitatea pedagogică a lui Avram Bunaciu, cinismul său, cameleonismul visceral le-a arătat clar în declaraţia pe care a dat-o în cazul Pătrăşcanu. Deşi în memorii are cele mai alese cuvinte pentru acesta, al cărui rol în cariera sa îl subliniază inclusiv fiica memorialistului, Liviu Ţăranu consemnează că Bunaciu a luat parte la ritualul înjositor al demascării lui Pătrăşcanu. A scris un denunţ prin care s-a dezis de fostul său şef, l-a incriminat pentru „activitatea contrarevoluţionară”, l-a înfierat pentru activitatea de la Ministerul Justiţiei, pentru că a servit burghezia şi pe Antonescu, pecetluindu-i soarta şi contribuind, alături de alţi membri ai conducerii de partid, la execuţia politică şi fizică a rivalului lui Gheorghiu-Dej.

Remarcăm totodată că Bunaciu, deşi nu a participat activ la organizarea actului de la 23 august, a cunoscut detalii semnificative de la, probabil, Lucreţiu Pătrăşcanu, cu care s-a aflat în relaţii apropiate multă vreme după 1944. Grupul de intelectuali comunişti clandestini de care s-a apropiat Bunaciu a luat în considerare, când s-a implicat în organizarea loviturii de stat, inclusiv întâietatea în faţa grupului moscovit în lupta pentru putere în cadrul P.C.R.[3]. În memoriile sale, Bunaciu ţine totodată să sublinieze de câteva ori rolul jucat de Regele Mihai (pp. 114-116) în cursul evenimentelor, corectând, spunea el, una dintre falsificările grosolane ale istoriografiei angajate.

Minciuna, manipularea şi crima au fost suportate de Bunaciu vreme de două decenii. În 1968, el nota că în 20 de ani a „încercat amara deziluzie, dezamăgirea societăţii socialiste” (p. 82). În altă parte, Bunaciu admite că încă din 1944 a avut îndoieli serioase privind natura regimului pe care îl clădea, deşi faptele îl contrazic. Un greco-catolic care a semnat fără revoltă

1. Vezi, de exemplu, cazul lt.-maj. Victor Patachi, exclus din partid pentru că ar fi luat parte la deportarea evreilor din Ardealul de Nord în 1944 (A.N.R., fond *C.C. al P.C.R.* – Secţia Administrativ-Politică, dosar nr. 36/1954, ff. 1-6. Îi mulţumim colegului nostru Mihai Burcea care ne-a pus la dispoziţie acest document).
2. A.N.R., fond 2 – *Comisia Centrală de Verificare a Membrilor de Partid*, dosar nr. 109/1949, ff. 89-92. Îi mulţumim colegului nostru Mihai Burcea care ne-a pus la dispoziţie acest document.
3. Stelian Tănase, *Elite şi societate : guvernarea Gheorghiu-Dej (1948-1965)*, Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 33-34.

sau vreo urmă de indignare actul de desfiinţare a Bisericii Greco-Catolice[1] (1948), la care fiica sa a adăugat : „Era religia în care a fost botezat, a satului lui şi a părinţilor lui" (p. 215). Pare să fi uitat ce a făcut, inclusiv amara sa contribuţie când declară : „România de după 23 august 1944 nu mai este un stat de drept..." (p. 126) ; „Românii trăiesc de 33 de ani [scria în 1982 – n.n.] un regim de teroare" (p. 127) ; „...puterea le-a fost predată de Vîşinski şi conducerea partidului comunist a semnat de primire" (p. 153).

Odată cu venirea lui Nicolae Ceauşescu la putere, Bunaciu a fost păstrat ca element de decor, la fel ca nume celebre dintre ilegalişti. Propriile elucubraţii justificative sau cele ale fiicei sale conform cărora l-a sfidat pe Ceauşescu nu se susţin. O frică venită din cultul partidului pe care l-a crezut infailibil i-au îngheţat orice mişcare publică. Conversaţii în şoaptă, ascultarea în taină a postului de radio „Europa Liberă", absenţa oricărei contestări sunt consecinţe ale terorii la care a fost şi el părtaş. Încearcă să-şi construiască o imagine de disident fin, angajat în critica regimului autarhic, însă ruptura cu practica stalinismului pe care l-a îmbrăţişat decenii la rând este doar discursivă. Cuibărit în vila de nomenclaturist de pe strada Herăstrău, Bunaciu a scris despre degenerarea sistemului la construcţia căruia a pus umărul, pe care l-a apărat cu preţul unei cariere somptuoase.

Ca şi în alte cazuri de foşti membri de partid din vechea gardă, izolată de Ceauşescu (Silviu Brucan, Alexandru Bârlădeanu, Constantin Pârvulescu), pentru Bunaciu dictatura ceauşistă devenise irespirabilă. Asemeni celor menţionaţi, el a fost un stalinist convins care şi-a pătat mâinile de crime (vezi activitatea sa de ministru al Justiţiei, secretar general la Ministerul de Interne). Tonul la adresa lui Ceauşescu este acid, regimul său este caracterizat drept unul „despotic şi nepotic", „grotesc-sinistru", „treapta cea mai de jos a degenerării", „mascaradă". S-a convertit însă o dată cu evidenţa catastrofei comuniste. Dar privirea scrutătoare a lui Bunaciu nu e întoarsă către sine, nu asistăm la introspecţie, nu există o spovedanie, nu aflăm mai nimic din cariera sa pusă în slujba demonului.

Editorul acestul volum, istoricul Liviu Ţăranu, cercetător în cadrul C.N.S.A.S., are meritul de a fi adus la lumină aceste memorii care adaugă o piesă importantă la puzzle-ul elitelor comuniste. Din păcate, intervenţia editorului este minimală în textul editat : lipsesc referiri biografice (Iuliu Haţieganu, Traian Pop, Lucreţiu Pătrăşcanu, Emil Bodnăraş, Constantin Pârvulescu, Philippe Pétain, Nicolae Giosan etc.), instituţionale (Tribunalul Poporului, Consiliul de Stat, Comisia Constituţională etc.) sau evenimenţiale. Ne-am fi aşteptat la mai multă rigoare ştiinţifică din partea editorului când a preluat de la fiica lui Bunaciu menţiunea potrivit căreia fostul adjunct ar fi refuzat să depună mărturie tendenţioasă la procesul Anei Pauker. Ori aceasta, se ştie, nu a fost judecată niciodată într-un proces precum Rudolf Slánský şi, deci, Avram Bunaciu nu avea cum să refuze să depună o depoziţie.

Cuvântul înainte şi postfaţa volumului sunt semnate de doi istorici care s-au remarcat de-a lungul timpului prin scrieri cu caracter naţionalist, care s-au angajat în istoriografia vechiului regim şi pe care nu îi considerăm modele pentru tânăra generaţie. Atât Florin Constantiniu[2],

1. „Decret nr. 358 pentru stabilirea situaţiei de drept a fostului cult greco-catolic", în Cristian Vasile, *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist : 1945-1989. Documente şi mărturii*, prefaţă de Marius Oprea, Polirom, Iaşi, 2003, pp. 79-80 (*Monitorul Oficial*, anul CXVI, partea 1-A, nr. 281, joi, 2 decembrie 1948, p. 9563).

2. Alteori, Florin Constantiniu şi-a arătat indignarea faţă de „tutela americană" sub care s-ar găsi România postdecembristă. La lansarea cărţii de memorii a fostului demnitar comunist Paul Niculescu-Mizil, Constantiniu a opinat că „România nu mai e azi independentă, şi-a pierdut independenţa. [...] Dacă e să fac o urare cu prilejul lansării acestei cărţi, este de a se da o nouă Declaraţie de independenţă, care să ne elibereze de tutela americană, aşa cum Declaraţia de independenţă din aprilie 1964 ne-a eliberat de sub tutela sovietică" (*apud* William Totok, „Mistificări şi falsificări", *Observator cultural*, nr. 152,

cât şi Gheorghe Buzatu[1] au alimentat literatura de specialitate cu teze revizioniste, orientate ideologic. Înregimentaţi politic, ambii au avut relaţii cu Securitatea. Florin Constantiniu s-a autodeconspirat pe baza unor probe inconturnabile acum câţiva ani[2], iar în cazul lui Gheorghe Buzatu cercetările noastre arată de asemenea o relaţie de cooperare, intensă mai ales pe filiera externă[3].

21 ianuarie 2003, accesibil la http://www.observatorcultural.ro/Mistificari-si-falsificari*articleID_7373-articles_details.html (20 noiembrie 2011).

1. Comisia Internaţională pentru Studierea Holocaustului în România, *Raport final*, preşedinte: Elie Wiesel, editori: Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu, Polirom, Iaşi, 2005, pp. 354-355, 360-364.
2. Ileana Racheru, „Institutul Iorga şi Securitatea”, *Revista 22*, 4 iunie 2008, accesibil la http://www.revista22.ro/institutul-nicolae-iorga-si-securitatea-4604.html (22 noiembrie 2011). Întregul context al supravegherii institutului bucureştean, pe larg, în Şerban Rădulescu Zoner, *Securitatea în Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*, Editura Cavallioti, Bucureşti, 2008, *passim*. Despre şedinţa care a declanşat supravegherea Securităţii, vezi „Institutul de Istorie «N. Iorga» sub lupa Securităţii (iulie-decembrie 1988)”, în *Despre Holocasut şi comunism. Anuarul IRIR*, vol. I, 2002, Polirom, Iaşi, 2003, pp. 62-71. Despre relaţia lui Florin Constantiniu cu *establishment*-ul comunist şi, în particular, cu Ilie Ceauşescu, fratele secretarului general al Partidului Comunist Român şi coordonatorul Centrului de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară, relatează Apostol Stan. Potrivit lui Stan, Constantiniu avea „însărcinări speciale” în cadrul institutului bucureştean, nefiind străin de manipularea oficială răsplătită prin deplasări în străinătate (Apostol Stan, *Revoluţia română văzută din stradă. Decembrie 1989 – iunie 1990*, Curtea Veche, Bucureşti, 2007, pp. 148-152).
3. Relaţia cu Securitatea a lui Gheorghe Buzatu – fost cercetător şi ulterior secretar ştiinţific al Institutului „A.D. Xenopol” din Iaşi, fost membru al Senatului Universităţii „Al.I. Cuza”, fost propagandist la Comitetul Judeţean Iaşi al P.C.R. – a debutat în 1975. Iată cum caracteriza poliţia politică ceauşistă cooperarea cu istoricul: „Sursa «Banu», istoric, cercetător ştiinţific la Institutul «A.D. Xenopol» Iaşi, membru al P.C.R., sprijină organele de securitate de la data de 17.07.1975, fiind angajat în supravegherea informativă a elementelor suspecte din rândul istoricilor străini care manifestă interes faţă de cercetarea istorică românească şi sunt capabili să iniţieze şi să desfăşoare acţiuni negative”. Iată de asemenea faţeta practică a colaborării: „În cooperare cu Comp. 0544 [UM 0544, Centrul de Informaţii Externe – n.n.] sursa a întocmit şi expediat scrisori unor personalităţi în domeniu din străinătate pentru a le influenţa să acţioneze favorabil ţării noastre”. Într-o întâlnire din martie 1989 cu ofiţerul de Securitate lt.-col. Sava Cârlan, Buzatu a negat că ar fi divulgat relaţia cu Securitatea la vremea respectivă. Ofiţerul l-a întrebat pe Buzatu dacă degradarea situaţiei sale profesionale (petrecute, se pare, în urma organizării la Iaşi a unei conferinţe susţinute de Jean Ancel în 1988, însă Buzatu a pus penalizarea sa inclusiv pe seama conflictului cu Mihai Fătu) a fost cauzată de divulgarea colaborării cu Securitatea: „Niciodată n-am făcut aşa ceva [divulgarea relaţiei cu Securitatea – n.n.]. Aş fi dovedit că sunt inconştient. Ceea ce am afirmat cu tărie, am spus că mă ocup de istoria războiului secret, dar asta pentru că am documente, că îmi place acest domeniu…”. Deşi iniţial istoricul a refuzat să furnizeze date (şi) despre colegii din institut, ulterior a cedat insistenţelor Securităţii: „Întâlnind atitudini nefavorabile din partea unor colegi, sursa a început treptat să dea relaţii şi despre aceştia”. Uneori, antisemitismul lui Buzatu este evident. Într-o notă dactilografiată, furnizată de Buzatu, semnată cu numele conspirativ „Banu” la întoarcerea, în 1986, dintr-o călătorie în S.U.A., acesta sublinia: „Am reţinut că în campania antiromânească evreii sunt cei mai duri. În America ei judecă altfel. Ambasadorul nostru a zis că această campanie este deja pornită şi nu ai ce face” (A.C.N.S.A.S., fond *Informativ*, dosar nr. I 211435, f. 12f, v, 17, 148, 158; menţionăm că dosarul a fost clasificat o vreme, fiind considerat de „siguranţă naţională”).

Dumitru Lăcătuşu

Larry L. Watts, *Fereşte-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*

Traducere din limba engleză de Camelia Diaconescu,
cuvânt înainte de Ioan Talpeş, Editura RAO, Bucureşti, 2011, 720 p.

Cartea istoricului american Larry Watts, *Fereşte-mă, doamne, de prieteni*..., apărută în 2010 în varianta engleză la Editura Militară şi în 2011 în limba română la editura RAO, este în primul rând o lucrare de analiză a relaţiilor externe ale României cu vecinii ei, înainte de 1945 şi în timpul guvernării lui Nicolae Ceauşescu. Teza centrală este cea a unui „război clandestin împotriva României" dus prin canalele neoficiale, structurile de propagandă ale Cominternului şi ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, şi prin intermediul serviciilor secrete din statele învecinate României. În acest sens, autorul prezintă şi analizează o serie de argumente, selectate din documentele studiate, dintre care predomină cele create de serviciile secrete din statele occidentale şi comuniste.

În opinia autorului, acest război clandestin a caracterizat relaţiile dintre România şi blocul sovietic în perioada regimului Nicolae Ceauşescu. Volumul analizează şi relaţiile dintre România şi democraţiile vestice, în special cu Statele Unite, colaborarea cu China şi rolul de mediator al regimului Ceauşescu în Orientul Mijlociu. O a doua teză urmărită, şi prezentată în unele cazuri deficitar şi tendenţios, este cea a disidenţei şi independenţei României în cadrul blocului comunist.

Sub aspectul structurii, volumul cuprinde nouă capitole, fiecare subdivizat în mai multe subcapitole, iar din punctul de vedere cronologic al problematicii urmărite – războiul clandestin împotriva României – se evidenţiază două părţi : înainte şi după 1945.

„Omogenitatea" celor două părţi este dată de identificarea unei continuităţi în politica externă a Rusiei (ţariste şi sovietice) şi respectiv a Ungariei lui Béla Kun, Horty şi cea a comuniştilor maghiari faţă de România, atât înainte, cât şi după 1945. România este reprezentată în paginile acestui volum ca principala ţintă a acestor state, indiferent de coloratura politică a regimurilor care s-au succedat, reprezentare mai mult sau mai puţin susţinută de documentele consultate şi de lucrările publicate până în prezent. Referitor la „linia strategică" a politicii externe a Ungariei, autorul opinează : „cu uimitor de puţine modificări, această linie strategică se va menţine pe întreaga perioadă a următorilor 70 de ani", caracteristicile centrale fiind izolarea diplomatică a României şi susţinerea de către statul maghiar a unor organizaţii iredentiste în Transilvania (p. 98). Istoricul american identifică trei campanii întreprinse de autorităţile maghiare în vederea redobândirii Transilvaniei : 1918-1919 (B. Kun), 1938-1940

(Horthy) şi 1944-1946 (liderii comunişti maghiari). În analiza şi prezentarea acestora, Larry Watts subliniază colaborarea dintre autorităţile sovietice şi cele maghiare, nu numai în scurta perioadă a lui Béla Kun, ci şi pe vremea succesorului său, Horthy, plus modul în care Stalin a instrumentat problema Transilvaniei. Poziţia acestuia faţă de diferendul româno-maghiar se va schimba în timpul celei de-a treia campanii. Motivele avansate de istoricul american sunt dobândirea prin „eforturi proprii" a Basarabiei şi Bucovinei de Nord, ceea ce însemna că statul sovietic „nu mai avea nicio obligaţie faţă de Ungaria şi nici intenţia de a ceda Transilvania fără niciun câştig corespunzător" şi disoluţia Cominternului. Consecinţele identificate sunt reducerea drastică a influenţei „ungurilor asupra politicii externe sovietice în regiune" şi transformarea bruscă a statului liderilor comunişti maghiari, „din egali ai camarazilor sovietici de la Moscova unde participau la formularea strategiilor şi a politicii pentru Estul Europei, la unul de subordonare clară". Aceştia au devenit, ca şefi ai partidelor naţionale, simpli „executanţi ai politicii Kremlinului" (p. 147), statut pe care l-au avut în perioada interbelică, dar şi după aceea, şi liderii comunişti români, inclusiv cei de etnie română ca Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Nicolae Ceauşescu, nu numai cei alogeni, cum transpare din această carte.

În prima parte, autorul identifică şi o similitudine între practicile autorităţilor sovietice şi cele maghiare, după intrarea sub guvernământul lor a Basarabiei şi Bucovinei de Nord, respectiv a Transilvaniei. Larry Watts concluzionează : „Metodele utilizate în nordul Transilvaniei şi motivele aflate în spatele lor au fost simetrice celor utilizate de autorităţile sovietice în Basarabia ocupată şi în Bucovina de Nord", acordându-se astfel „prioritate expulzării intelectualilor, specialiştilor şi capilor de familie, care ar fi putut oferi coerenţă oricărei forme de rezistenţă". În capitolele aferente sunt prezentate şi cifre ale românilor deportaţi, deşi, după cum arată şi autorul, „nu există o înregistrare clară" a numărului acestora (avansează o cifră între 100.000 şi 500.000 de etnici români deportaţi în Asia Centrală şi Siberia), iar pentru cazul transilvănean menţionează un număr de aproximativ de 1.000 de români executaţi de maghiari şi alţi 15.000 arestaţi „în primele trei luni" după intrarea Transilvaniei sub autoritate maghiară (pp. 128-132).

În a doua parte a lucrării, România în timpul regimului comunist, autorul trece destul de rapid peste etapele instaurării regimului comunist şi a consolidării lui în România, înfiinţarea principalei structuri represive (Securitatea). De altfel, aceasta este prezentată cu o denumire greşită, Direcţia Generală de Siguranţă şi Protecţie, greşeală identificabilă în mai multe pagini (pp. 168, 195). La fel sunt redate şi numele unor lideri comunişti români. Un alt aspect eludat este cel al politicii externe din prima perioadă a regimului comunist. Din primul deceniu de existenţă a republicii sunt prezentate numai acele informaţii despre „reinstaurarea autorităţii «naţionale»". În carte nu este discutată legitimitatea noului regim, impus cu ajutorul armatei sovietice, şi nici evenimentele, ordonate cronologic, care au precedat proclamarea republicii la 30 decembrie 1947. Ideea urmărită de Larry Watts este legitimitatea regimului comunist, care devine evidentă spre finalul cărţii. Principala sursă de legitimitate identificată de autor pentru regimul comunist era politica externă, fiind evidenţiată astfel o continuitate între „politica conducătorilor burghezi şi a boierilor" de dinainte de 1945 şi dezideratul acestora de integrare în Occident, deziderat care îl atribuie cu destulă uşurinţă şi lui Ceauşescu :

> Vizitele în Statele Unite şi în Marea Britanie au fost deosebit de populare în România. Pentru mulţi ele au simbolizat un pas spre dezideratul – vechi de secole – de integrare în Occident, şi deci al unei mai mari securităţi şi prosperităţi. Niciun conducător român nu mai fusese atât de renumit, iar României nu i se mai oferiseră vreodată asemenea ocazii din partea partenerilor occidentali. Promovate de Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu încă de la sfârşitul anilor 1950, alinierea şi integrarea în Occident fuseseră şi anterior obiectivele primordiale ale conducătorilor burghezi

şi ale boierimii, care îi precedaseră. Era, mai presus de toate, o politică a României şi constituie principala sursă a legitimităţii regimului comunist (p. 707).

Nu sunt discutate în paginile celei de-a doua părţi motivele care au condus la distanţarea de Moscova, cu excepţia celor prezentate ca o iniţiativă a diplomaţiei române, evoluţia internă a regimului comunist, persecuţiile împotriva disidenţilor, cu excepţia celor împotriva disidenţilor din Polonia. În acest caz, L. Watts evidenţiază măsurile represive adoptate de generalul Jaruzelski împotriva protestatarilor din Gdańsk, în contrast cu discursul lui Ceauşescu de condamnare a acestui gest – „«nicio conducere comunistă care trage împotriva propriului popor nu merită dreptul de a conduce», avertisment care a fost inclus în toate ediţiile manualelor ofiţerilor români, începând de atunci şi până la revoluţia din 1989" (p. 599). Această afirmaţie reprezintă o preluare necritică a unui discurs propagandistic al liderului comunist, istoricul transformându-se în acest caz într-unul din „sicofanţii" regimului comunist, ignorând pur şi simplu practicile abuzive la care erau supuşi disidenţii români şi mişcările de contestare a regimului comunist din anii 1970-1980 (Valea Jiului, Motru, Braşov). Între cei doi dictatori, diferă metodele de reprimare a protestatarilor, Ceauşescu fiind adeptul deportărilor şi încarcerărilor liderilor acestora, spre deosebire de generalul polonez. De asemenea, nici Ceauşescu nu a ezitat să folosească armata împotriva propriei populaţiei, atunci când practicile obişnuite de coerciţie nu au mai dat rezultatele prognozate. Tot cu privire la soarta disidenţilor polonezilor, istoricul avansează şi o altă interpretare, cel puţin surprinzătoare – „Bucureştiul nu numai că s-a abţinut să atace dur disidenţii polonezi şi pe cei din Carta 77, ci le-a făcut chiar «o oarecare publicitate»". (p. 652).

În analizarea independenţei şi statutului de disident al României, autorul porneşte de la ideea că, în raport cu disidenţa altor state din blocul comunist, cea a României a fost mult subestimată de interpretările occidentale, fiind un rezultat al acţiunilor de dezinformare întreprinse de Uniunea Sovietică şi aliaţii ei din Pactul de la Varşovia. Reversul acestei acţiuni a fost, în opinia istoricului american, „construirea" unor state disidente care se aflau în consonanţă cu politica Kremlinului, fiind menţionate aici cazurile Ungariei şi Poloniei.

> Pe lângă prejudecăţile adânc înrădăcinate şi posibilele infiltrări de agenţi, subestimarea constantă a disidenţei române şi impresia la fel de constantă cu privire la presupusa disidenţă a altor lideri ai ţărilor membre ale Tratatului se datora probabil eficienţei strategiilor sovietice de dezinformare şi procesului de „consolidarea a prestigiului". Autorităţile sovietice au căutat deseori să „îmbunătăţească imaginea unora dintre liderii est-europeni", în principal a lui Gomułka, Kádár şi Jivkov, „ca şi cum aceştia ar fi fost membri *ex officio* ai elitei sovietice" (p. 317).

Tot în sensul susţinerii poziţiei de disidenţă şi independenţă a României în cadrul blocului sovietic, autorul prezintă o serie de argumente, unele dintre ele cel puţin hilare, cum ar fi neimplicarea României în reţeaua de terorism şi trafic dirijată de Moscova, neparticiparea la acţiunile Pactului de la Varşovia, inclusiv a invaziei Cehoslovaciei, reducerea colaborării dintre structurile de Securitate ale regimului Ceauşescu şi cele ale statelor comuniste la „o simplă formalitate" şi inexistenţa în cadrul aparatului de Securitate român a unei structuri de „dezinformare" pe care o atribuie exclusiv celorlalte state (pp. 284, 302, 310, 317, 319, 714).

Ultima afirmaţie este total contrazisă de studiile publicate în domeniu, care menţionează printre serviciile Securităţii române şi „Serviciul D – Dezinformare", înfiinţat tocmai în perioada lui Ceauşescu. Chiar dacă România „geniului din Carpaţi" nu a participat la acţiunile teroriste dirijate de Moscova, admiţând acest aspect, ea şi-a dezvoltat o relaţie proprie cu unul dintre cei mai renumiţi terorişti (Carlos Şacalul), organizând mai multe atentate împotriva disidenţilor români din străinătate. Mistificată este şi relaţia României comuniste cu postul de

radio „Europa Liberă”. În acest caz, prezintă chiar interpretări eronate sau contradictorii, nesfiindu-se să considere activitatea acestui post ca servind scopurilor Moscovei şi aliaţilor ei. „*Volens nolens*, politica diverşilor şefi ai secţiei române a servit scopurilor sovietice de izolare a României şi de crearea a unei breşe între conducerea ei şi populaţie” (p. 339), pentru ca în următoarele pagini să inducă ideea unui altfel de post radio, în consonanţă cu politica regimului comunist:

> Din 1963, când România încetase să mai bruieze Europa Liberă şi Vocea Americii, şi până la sfârşitul anilor 1970, cu excepţia unei politici editoriale ostile, emisiunile Europei Libere erau foarte puţin diferite de ştirile naţionale româneşti, determinându-i pe oficialii români să privească radio Europa Liberă ca pe un post, în general, „prietenesc” (pp. 525-526).

Alte aspecte prezentate parţial, fără analizarea tuturor interpretărilor existente, sunt şi episoadele revoluţiei maghiare din 1956 şi retragerea trupelor sovietice, considerată un merit exclusiv al diplomaţiei liderilor comunişti, nu şi o recompensare pentru rolul jucat de România în timpul revoluţiei maghiare. În cazul revoluţiei maghiare, L. Watts respinge interpretările existente, şi care susţin o implicare benevolă a României în reprimarea revoluţiei, considerându-le un rezultat al campaniei de dezinformare, iar acţiunile şi măsurile autorităţilor române sunt caracterizate ca „defensive”:

> În cadrul campaniei de dezinformare menite să izoleze România de partenerii occidentali, Hruşciov (şi sursele sale ungare) a susţinut ulterior că liderii P.C.R. erau „nerăbdători” să susţină înăbuşirea revoltei de către trupele sovietice şi ar fi oferit chiar ajutor militar pentru a participa la această operaţiune. Dimpotrivă, măsurile luate de Bucureşti erau în totalitate defensive şi erau menite să împiedice revizionismul violent din Transilvania (pp. 202-203).

În cuprinsul acestor pagini, istoricul american eludează total valul de arestări şi de teroare declanşat după revoluţia maghiară, în care victime au fost deopotrivă maghiari şi români.

Aşa cum am arătat mai sus, una dintre concluziile cărţii lui L. Watts este cea unei continuităţi în politica externă a României, considerată drept principala sursă de legitimare a regimului comunist. Ne întrebăm dacă în legitimitatea unui regim contează mai mult pactele şi tratatele internaţionale asumate de un stat, nerespectate de altfel, sau modul cum îşi tratează proprii cetăţeni, lipsiţi de drepturile garantate chiar şi de Constituţia comunistă.

Cu toate aceste interpretări tendenţioase, al căror unic scop pare a fi demonstrarea statutului de independenţă şi a disidenţei României în cadrul blocului sovietic, cartea conţine mai multe informaţii interesante pentru cercetătorii istoriei recente, în special cele ce privesc relaţia României cu Statele Unite şi gradul de colaborare dintre acestea, cea cu China, dar şi despre o posibilă invazie a României în anul 1968, fiind prezentată şi o dată – 22 noiembrie 1968 –, informaţie obţinută de serviciile olandeze prin intermediul unei surse din cadrul Statului major al Armatei poloneze, precum şi despre rolul de mediator al României în Orientul Mijlociu.

În finalul cărţii, autorul concluzionează, desigur după prezentarea tuturor argumentelor identificate în scopul susţinerii tezei lucrării, că „cu astfel de prieteni, România nu avea nevoie să-şi caute duşmani mai înverşunaţi în afara alianţei Pactului de la Varşovia” (p. 715).

Ludmila Coadă, Svetlana Suveică

Sergiu Musteaţă, Igor Caşu (coord.), *Fără termen de prescripţie. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*

Editura Cartier, Chişinău, 2011, 800 p.

În 2011, la Editura Cartier, în cadrul Colecţiei „Cartier istoric", a văzut lumina tiparului volumul colectiv *Fără termen de prescripţie. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, publicat cu sprijinul Programului Est – Est : Parteneriat fără Frontiere al Fundaţiilor Soros Moldova şi Soros România.

Scrierea şi publicarea volumului a fost impulsionată de două evenimente produse în anul 2010. Primul ţine de crearea – prin Decretul preşedintelui interimar al Republicii Moldova, Mihai Ghimpu, din 14 ianuarie acelaşi an – a Comisiei de Studiere şi Apreciere a Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova, membrii căreia şi-au propus atât studierea trecutului şi regimului comunist, cât şi formularea unor recomandări în vederea condamnării acestuia, fapt materializat parţial prin studiile incluse în volumul recenzat. Al doilea eveniment a fost derularea la Chişinău, în luna mai 2010, a conferinţei internaţionale organizate de Asociaţia Naţională a Tinerilor Istorici din Moldova, în cadrul proiectului „Democraţie după Totalitarism : lecţii învăţate în 20 de ani", cu suportul Programului Est – Est. Majoritatea autorilor studiilor inserate în volum au prezentat comunicări, împărtăşind experienţa de cercetare şi evaluare a regimului totalitar a ţărilor pe care le-au reprezentat.

Apariţia volumului *Fără termen de prescripţie* a revigorat subiectul condamnării regimului totalitar comunist în Republica Moldova, impulsionat şi de reticenţa autorităţilor statului în a da un verdict acelui regim, după exemplul statelor civilizate care au reuşit să-l condamne prin a-l califica drept ilegitim şi criminal. Vidul lăsat de absenţa unei declaraţii oficiale privind condamnarea comunismului – necesară pentru prezentul şi viitorul Republicii Moldova care nu pot fi certe în condiţiile persistenţei senzaţiei de incertitudine faţă de trecutul comunist – este complinit de studiile specialiştilor în domeniu, care îndeamnă la asumarea trecutului totalitar prin condamnarea regimului comunist. Acesta este şi mesajul coordonatorilor cărţii care, în „Cuvânt introductiv", caracterizează regimul comunist din fosta R.S.S.M. – instaurat prin forţa armelor şi promovat prin teroare şi propagandă – drept unul inuman, represiv, responsabil de acte de genocid şi de suferinţa provocată societăţii moldoveneşti (pp. 7-12). Făcând referinţă la o serie de acte internaţionale ca : Rezoluţia Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind condamnarea crimelor comise de regimurile comuniste totalitare, din 25 ianuarie 2006, Rezoluţia Parlamentului European despre conştiinţa europeană şi

totalitarism, din 2 aprilie 2009, Rezoluţia Adunării Parlamentare a O.S.C.E., „Reunificarea Europei divizate : promovarea drepturilor omului şi libertăţilor civile în regiunea O.S.C.E. în secolul XXI" din 2 iulie 2009, Sergiu Musteaţă şi Igor Caşu accentuează necesitatea conformării Republicii Moldova la recomandările făcute de acestea, subliniind că doar astfel va putea fi obţinută o distanţare de trecutul comunist totalitar, iar statul va putea progresa pe calea democraţiei.

Volumul *Fără termen de prescripţie* este structurat în două părţi. Prima parte reflectă „Experienţa ţărilor ex-socialiste în studierea şi condamnarea regimului comunist". A doua vizează „Studierea regimului comunist în Moldova". Ce reprezintă cele 28 de studii ale volumului şi ce mesaje transmit autorii acestora, care este semnificaţia lucrării şi ce are de învăţat Republica Moldova din experienţa statelor care au condamnat comunismul – iată doar câteva dintre întrebările la care vom încerca să răspundem în paginile ce urmează.

Primul compartiment al lucrării conţine 16 studii scrise de specialişti – istorici, arhivişti, politologi şi nu numai – dintr-un şir de state ale spaţiului ex-sovietic şi/sau ex-socialist, dar şi din Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii. Studiile abordează istoria şi experienţa comunistă a şase state – România şi Bulgaria, Estonia şi Lituania, Cehia şi Slovacia – care au luat poziţie faţă de trecutul lor totalitar, studiindu-l, analizându-l şi condamnându-l. Compartimentul începe cu studiul lui Vladimir Tismăneanu, profesor de la Universitatea din Maryland, intitulat „Comunismul de la Marx şi Lenin la viaţa de apoi". Calificând comunismul drept o doctrină economică radicală, morală, socială şi culturală, autorul punctează doi factori care au fundamentat-o : rolul privilegiat al partidului şi transformarea revoluţionară a naturii umane (p. 13). Studiul excelează printr-o abordare temeinică a conceptelor despre comunism, viziunilor lui Marx asupra comunismului, condiţiilor în care gândirea politică a lui Marx a fost revizuită de către Lenin, acesta din urmă reuşind să ghideze instaurarea în Rusia a unui sistem autoritar, bazat din start pe violenţă şi represiune împotriva oricărei forme de opoziţie – trăsături preluate şi intensificate ulterior de către Stalin (p. 16) care a transformat U.R.S.S. într-un stat poliţienesc.

Articolului profesorului Tismăneanu este urmat de un set de patru studii care vizează statele baltice, mai cu seamă Lituania şi Estonia. Primul dintre acestea, „După comunism : identitate şi moralitate în Ţările Baltice", scris de Leonidas Donskis, insistă asupra faptului că după prăbuşirea Uniunii Sovietice, în statele baltice identitatea şi moralitatea au devenit elemente primordiale ale existenţei lor politice (p. 26). În acelaşi timp, autorul se întreabă dacă mai există regiunea baltică după 1990 sau cum va fi aceasta în secolul XXI, accentuând asupra diferenţelor existente între Lituania, pe de o parte, şi Letonia şi Estonia, pe de alta, fără a uita să menţioneze şi elementele comune celor trei state baltice. Acordând o mai mare atenţie analizei unor momente din istoria Lituaniei, Leonidas Donskis abordează subiecte cum ar fi cultura sărăciei în Lituania, rolul intelectualilor lituanieni în societate, războaiele memoriei etc.

Al doilea articol din această subdiviziune este intitulat „Politica identitară şi integraţionistă în Estonia, trecut, prezent şi viitor". Autorul acestuia, Uve Poom, menţionează că una dintre cele mai semnificative lupte postcomuniste din Estonia a fost cea a integrării comunităţilor estofone şi rusofone, cu precădere din cauza modului diferit de a interpreta istoria recentă a regiunii (p. 78). Politica integraţionistă şi identitară din Estonia îşi are rădăcinile nu altundeva decât în epoca sovietică, fiind alimentată de politica de atunci a Kremlinului prin care se încuraja influxul masiv de oameni născuţi în afara Estoniei, în principal etnici ruşi, al căror număr a crescut în consecinţă de la 8%, cât constituiau aceştia înainte de al Doilea Război Mondial, până la 30% în 2000 (p. 79). Înclinând spre o analiză teoretică a identităţii colective, Uve Poom concluzionează că identitatea colectivă influenţează atât relaţiile interetnice la nivel social, cât şi purtătorul de identitate la nivel personal (p. 82) şi constată că reuşita unei politici

identitare ar putea fi garantată numai prin abandonarea identităţii din trecutul sovietic. Ca soluţie de viitor pentru cazul Estoniei, autorul sugerează favorizarea contactelor directe dintre reprezentanţii comunităţilor etnice şi orientarea acestora spre identificarea valorilor comune care i-ar putea apropia (p. 84).

Următoarele două articole se concentrează pe investigarea crimelor comise de regimul comunist în Estonia. Unul dintre ele, cel al cercetătorului Aigi Rahi-Tamm, „Cu privire la investigarea represiunilor sovietice în Estonia", descrie condiţiile în care a început discutarea în societatea estoniană a subiectului deportărilor şi arestărilor, dar şi etapele întreprinse în această direcţie de la aşa-numita perioadă judiciară, în timpul căreia represiunile au fost evaluate din punctul de vedere al crimelor împotriva umanităţii, la cea a publicării memoriilor şi până la etapa cercetărilor ştiinţifice propriu-zise. O asemenea evoluţie a fost posibilă graţie accesului la arhive după anularea interdicţiei pentru fondurile speciale de documente din perioada Republicii Estonia şi după deschiderea treptată, din toamna anului 1991, a fondurilor arhivei Partidului Comunist al Estoniei (pp. 52-53). Interesul societăţii estoniene pentru trecut şi pentru cunoaşterea victimelor ocupaţiei, atât sovietice, cât şi germane, a dus la crearea unui şir de centre de cercetare şi a comisiilor pentru investigarea politicilor represive. Printre acestea se numără comisia instituită de Academia de Ştiinţe a Estoniei în 1990, care a prezentat după un an de activitate raportul „Războiul al doilea mondial şi ocupaţia sovietică în Estonia : un raport al pagubelor". Raportul a oferit o imagine de ansamblu asupra pagubelor aduse de Uniunea Sovietică Estoniei şi populaţiei sale şi a fost luat ca bază în evaluarea istorică şi juridică a acţiunilor politice şi militare sovietice împotriva Estoniei în 1940, considerate drept agresiune, ocupaţie militară şi anexare (p. 54) ; Comisia de stat a Estoniei, creată în 1993 de către Parlamentul estonian, cu privire la examinarea politicilor de represiune, care a estimat, în Cartea Albă din 2005, daunele şi pierderile pe care le-au suportat estonienii în rezultatul ocupaţiilor sovietică şi germană (pp. 55-56) ; Centrul de cercetare a perioadei sovietice, constituit în 1996 pe lângă Arhivele Statului din Estonia, care a publicat două lucrări despre perioada 1939-1941 (p. 56) ; Muzeul Ocupaţiilor de la Tallinn, deschis în 2003, ca urmare a efortului fundaţiei Kistler-Ritso, creată în S.U.A. în scopul promovării cercetării istoriei contemporane estoniene (p. 57) ; Comisia internaţională pentru investigarea crimelor împotriva umanităţii, convocată în 1998 de către preşedintele statului etc. Activităţii acestei din urmă Comisii îi este dedicat şi studiul cercetătorilor Meelis Maripuu şi Meelis Saueauk, intitulat „Comisia internaţională din Estonia pentru investigarea crimelor împotriva umanităţii (1998-2008) şi noi perspective" (pp. 70-77). Autorii specifică condiţiile în care s-a creat comisia şi componenţa acesteia, accentuând asupra misiunii comisiei de a stabili în termeni clari crimele împotriva umanităţii comise în Estonia (p. 72). Sarcina comisiei a fost îndeplinită, ea făcând cunoscute instituţiile şi numele celor care au comis crime şi editând un material voluminos privind istoria recentă a Estoniei, în care şi-au găsit reflectare şi crimele împotriva umanităţii (p. 76).

Revenind la articolul lui Aigi Rahi-Tamm, acesta dedică câteva pagini şi cercetării subiectului deportărilor, în care constată că pentru estonieni deportările sunt asociate în principal cu două operaţiuni de deportare în masă – cele din 1941 şi 1949, desfăşurate simultan în trei state baltice, dar şi cu alte valuri de deportări la scară mai mică, în perioada 1941-1953 fiind deportaţi peste 40.000 de oameni (p. 62). Cercetătorul afirmă că deportarea a fost abordată în Estonia ca o acţiune politică de violenţă, iar impactul ei s-a resimţit în toate domeniile vieţii (pp. 68-69).

Următorul grup de articole reflectă experienţa comunistă a fostei Cehoslovacii şi constituie rezultatul cercetărilor unor specialişti din Cehia şi Slovacia. Primele două articole, semnate de Matej Medvecky şi, respectiv, Pavel Navratil, aduc în prim-plan activitatea forţelor de

Securitate şi importanţa studierii arhivelor Securităţii. Studiul lui Matej Medvecky „Forţele securităţii de stat din Cehoslovacia înainte şi după lovitura de stat comunistă din februarie 1948” analizează, concomitent cu ascensiunea la putere a comuniştilor şi impactul influenţei Uniunii Sovietice asupra Cehoslovaciei, evoluţia instituţiei Securităţii din Slovacia de la momentul creării noilor organe ale „Securităţii Naţionale” în 1945, a Serviciului de Informaţii Politice până la desprinderea acestora de la autorităţile naţionale slovace şi centralizarea lor, în 1949, la nivelul întregii Cehoslovaciei (pp. 87-89). Importantă în această ordine de idei apare şi schimbarea rolului instituţiei Securităţii de Stat, care în perioada „democraţiei populare” a fost instrumentul-cheie pentru ascensiunea Partidului Comunist la putere, după lovitura de stat din 1948 devenind un instrument de control şi represiune, răspândind teamă şi teroare şi fiind responsabilă de numeroase crime şi fabricarea unor procese monstruoase (p. 94).

Articolul lui Pavel Navratil din Cehia, „Procesul de accesare a documentelor de arhivă ale serviciilor de Securitate comunistă din Cehoslovacia”, se centrează la rându-i asupra măsurilor întreprinse de autorităţile cehoslovace şi, ulterior, cehe în scopul deschiderii pentru cercetare a fondurilor de arhivă ale Securităţii, în condiţiile în care, la sfârşitul anilor ’80, serviciile de Securitate încercau să distrugă documentele existente care atestau crimele şi fărădelegile comise în trecutul apropiat (p. 95). În intervenţia sa despre legislaţia care a făcut posibilă accesarea arhivelor Securităţii, cercetătorul menţionează : Legea lustraţiei, adoptată de Parlamentul cehoslovac în 1991, care interzicea foştilor membri şi colaboratori din anii 1948-1989 ai serviciului Securităţii de stat să ocupe funcţii importante de stat şi politice şi în contextul căreia s-au făcut primii paşi în direcţia deschiderii fondurilor de arhivă a Securităţii, accesibile pentru început doar în scopuri administrative (p. 94) ; Legea cu privire la desecretizarea dosarelor create în perioada activităţii Serviciilor Securităţii de Stat din 1996, modificată în 2000, care a constituit un alt pas important în facilitarea accesului la arhive ; şi Legea cu privire la arhive din 2004, care deschidea nelimitat accesul la toate materialele de arhivă ale serviciului de Securitate cehoslovac de până la 1 ianuarie 1990 (p. 96). Un loc aparte în cercetare se oferă Arhivei Serviciilor de Securitate, creată în 2008, şi care găzduieşte fondurile de arhivă ale tuturor serviciilor de Securitate cehoslovace din perioada anilor 1945-1990 (pp. 96-99), autorul amintind, în acelaşi timp, şi despre Institutul pentru studierea regimurilor totalitare.

Activitatea Institutului menţionat mai sus, condiţiile în care a apărut, activităţile pe care le desfăşoară şi dificultăţile cu care se confruntă constituie nucleul studiului lui Vojtech Ripka, „Represiune şi legitimitate în comunismul târziu din Cehoslovacia şi Institutul pentru studierea regimurilor totalitare”. Cercetătorul ceh afirmă că abordarea instituţionalizată a studierii trecutului Cehiei a început odată cu schimbările democratice din 1989-1990, dar despre crearea unei instituţii specializate s-a discutat mai intens la sfârşitul secolului XX (pp. 104-105), când s-a dezbătut atât perioada care urma să fie studiată, statutul instituţiei – agenţie de stat, instituţie publică sau academică, memorial sau muzeu –, cât şi atribuţiile ei. Discuţiile s-au materializat în crearea Institutului pentru studierea regimurilor totalitare prin legea 181 din 2007, care stipula că menirea Institutului este de a studia, examina şi evalua imparţial caracterul represiv şi violent al regimului nazist şi comunist din Cehoslovacia din anii 1938-1945 şi 1948-1989 (pp. 106, 108-109) şi care sugera punerea accentului în cercetare pe represiunile violente şi rezistenţa împotriva lor (p. 106).

Partea întâi a volumului continuă cu articolul istoricului Vladimir Tolz, „Recepţionarea posturilor de radio străine în Uniunea Sovietică şi reacţia Kremlinului”. Bazat pe surse inedite, precum „Buletinul de uz intern al informaţiilor despre străinătate al T.A.S.S.” şi „Date informative ale Agenţiei Telegrafice a Uniunii Sovietice adresate C.C. al P.C.U.S., Sovietului Miniştrilor U.R.S.S.”, studiul subliniază că interesul Kremlinului faţă de reflectarea evenimentelor

de către mass-media occidentală îşi are începuturile în anii postbelici, Stalin fiind cel care urmărea cu atenţie, către sfârşitul vieţii, informaţiile transmise de către acestea, interesat fiind special în a afla reacţia occidentalilor la politica sa antisemită, dar şi modul în care era percepută imaginea lui peste hotare (pp. 112-113). Şi dacă, la început, difuzarea emisiunilor radiofonice străine pe teritoriul U.R.S.S. nu prea deranja Kremlinul, acesta a înţeles curând impactul influenţei ideologice străine, reacţionând prin diverse măsuri – de la organizarea bruiajului Vocii Americii, BBC-ului (p. 117) şi până la proiectarea exploziei sediului REL-RL de la München în anul 1981, în condiţiile în care numărul ascultătorilor postului de radio „Europa Liberă" în ţările socialiste crescuse enorm (pp. 120-121).

Un loc aparte în volumul recenzat îl ocupă studiile despre România – şase la număr. Primul dintre acestea, „Interogând trecutul. Câteva reflecţii asupra studiului de după 1990 al comunismului din România", este semnat de profesorul Dennis Deletant din Marea Britanie. Bun cunoscător al realităţilor româneşti, trecute şi recente, cercetătorul şi-a propus să abordeze studiul perioadei comuniste din România şi să analizeze direcţia şi producţia istoriografiei româneşti la acest capitol după 1990 (p. 122). Deşi nu are intenţia să facă o bibliografie a lucrărilor publicate, Dennis Deletant aduce în prim-plan nume de specialişti şi instituţii care au marcat cercetările în domeniu. Este vorba, în primul rând, de V. Tismăneanu, „analistul cel mai subtil al comunismului din România" (p. 125), cu lucrarea *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc* (Polirom, Iaşi, 2005), dar şi cu *Raportul final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România* (elaborat sub îndrumarea sa de un grup de cercetători), care prin evidenţierea fărădelegilor comise de regimul totalitar comunist apare ca „o piatră de hotar în efortul societăţii româneşti de a-şi clarifica atitudinea faţă de trecut" (p. 126). Printre instituţiile care îşi găsesc loc în contribuţia cercetătorului se numără Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, creat printr-o hotărâre de guvern din decembrie 2005, rezultatele activităţilor ştiinţifice ale angajaţilor fiind materializate în monografii, publicaţii în anuarul Institutului, un manual de liceu (M. Stămătescu, R. Grosescu, D. Dobrincu, A. Muraru, L. Pleşa, S. Andreescu, *O istorie a comunismului din România*, Polirom, Iaşi, 2008) şi alte lucrări bine documentate care oferă o imagine clară a ceea ce a constituit fenomenul comunismului din România (pp. 128-131). Alte instituţii care şi-au adus contribuţia la cercetarea şi analiza regimului comunist, semnalate în studiul profesorului Deletant, sunt : Institutul Român de Istorie Recentă (pp. 131-132) ; Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor fostei Securităţi (p. 133), cunoscut prin publicaţiile *Arhivele Securităţii* şi *Caietele C.N.S.A.S.* ; Fundaţia Academică Civică, creată de Ana Blandiana şi Romulus Rusan, opera ultimilor – Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei de la Sighet – fiind „cel mai elocvent muzeu al represiunii comuniste din Europa, dacă nu din lume" (p. 136) ; Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, care activează sub egida Academiei Române şi „prestează o onorabilă activitate de informare şi documentare despre anii regimului comunist" (p. 136).

Instituţiile de investigare a trecutului totalitar constituie şi subiectul intervenţiei lui Cristian Vasile, „Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste şi accesul la arhivele comunismului românesc", în care autorul analizează componenţa, activitatea, realizările şi dificultăţile cu care s-a confruntat comisia creată de preşedintele Traian Băsescu în aprilie 2006. Scopul acesteia a fost de a „elabora o sinteză ştiinţifică privind instituţiile şi metodele care au făcut posibile abuzurile şi crimele regimului comunist din România de la înfiinţarea sa şi până la Revoluţia din decembrie 1989", dar şi de a deschide arhive privitoare la regimul comunist, de a scoate Arhivele Naţionale din subordinea Ministerului Administraţiei şi Internelor etc. (pp. 201-203). La mai puţin de un an de activitate, Comisia a reuşit să elaboreze un *Raport final*, luat, de altfel, ca bază de către autorităţile române în condamnarea comunismului

în luna decembrie a aceluiaşi an, dar drumul spre această finalitate nu a fost deloc simplu. Aşa cum relatează cercetătorul Cristian Vasile, la două luni de la înfiinţare, Comisia a beneficiat de acces privilegiat la Arhivele Naţionale, dar „nici într-un caz unul complet”, în condiţiile în care unele dosare au fost ascunse (p. 205). Membrilor Comisiei li s-a îngrădit accesul la dosarele de cadre ale membrilor partidului, inclusiv al lui Iliescu (pp. 205-206). Comisia a întâmpinat dificultăţi în accesarea arhivelor Ministerului Sănătăţii (p. 207), Institutului Naţional de Statistică (p. 208), Arhiva Serviciului de Informaţii Externe, arhivele ecleziastice (p. 214) etc. Important este, totuşi, pe de altă parte, că graţie insistenţelor şi demersurilor membrilor Comisiei s-a reuşit pas cu pas deschiderea, chiar şi ulterioară, a mai multor fonduri de arhivă (p. 215), iar documentele cu care au lucrat aceştia au devenit accesibile tuturor cercetătorilor (p. 205).

Activitatea membrilor Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, văzută prin prisma relaţiilor acestora cu arhivele, constituie un subiect aparte de cercetare, reflectat în studiul Alinei Pavelescu „Reconcilierea posttotalitară cu trecutul pe tărâmul istoriei publice – relaţia dintre arhivişti şi istorici din România”. Scopul studiului este de a oferi o explicaţie rezistenţei opuse de Arhivele Naţionale şi de mai mulţi arhivişti români Comisiei (p. 190). Făcând o analiză a conceptului de arhivă, a particularităţilor relaţiei dintre arhivişti şi istorici în România postdecembristă, autorul menţionează că divergenţele dintre aceştia din urmă sunt cauzate de modul diferit în care cele două categorii îşi reprezintă şi asumă rolurile sociale (p. 193). Prima concluzie a autorului ţine de „indispensabilitatea reconcilierii profesionale dintre arhivişti şi istorici” (p. 198), arhiviştii având nevoie de istorici pentru „a putea organiza un lobby eficient în favoarea recunoaşterii publice a identităţii lor profesional şi a promova către palierul politic nevoia de investiţie materială în administrarea eficientă a arhivelor”, iar istoricii având nevoie de arhivişti pentru „a înţelege mecanismele care au dus la păstrarea sau distrugerea documentelor” (p. 199). A doua concluzie denotă că „reconcilierea între arhivişti şi istorici ar trebui să preceadă orice strategie publică de memorizare a comunismului, astfel încât ambele profesii să poată fi actori cu statut egal în acest efort” (p. 199).

„Începuturile schimbării : istoriografia românească în perioada 1990-2000 (noi teme, noi tendinţe, noi generaţi de istorici)” este titlul unui alt studiu, scris de eseistul şi criticul literar Smaranda Vultur. Autorul afirmă că anul 1989 a însemnat pentru istoriografia românească şansa unui reviriment (p. 140) şi încearcă să aprecieze în ce măsură a fost folosită această şansă (p. 141), constatând existenţa problemelor de ordin financiar, de pe urma cărora cercetarea a avut de suferit (pp. 149-152), dar noutăţile de ordin tematic se conturează după revoluţie şi vizează subiecte ignorate înainte de 1989 (p. 170), legate fiind de trecutul comunist. Teme precum rezistenţa anticomunistă, deportările, colectivizarea şi altele devin subiecte de cercetare. Tot aici intră şi istoria regională, inclusiv Transilvania, istoria politică, tematica identităţii care integrează şi subiecte de *gender*, studiile de imagologie europeană, dar şi cele din domeniul relaţiilor internaţionale şi diplomaţie etc.

Grupul studiilor despre România se încheie cu două contribuţii despre politica statului în domeniul colectivizării şi, respectiv, al mobilizării tinerilor în organizaţii de masă. În primul caz este vorba despre studiul lui Octavian Roske „Colectivizarea agriculturii în România : scenarii ideologice”, însoţit de un set de anexe – documente semnificative pentru înţelegerea problematicii abordate. Autorul aminteşte despre tendinţa statului românesc de a se alinia modelului politicii agrare impus de U.R.S.S. care ocupase statele Europei de Est şi despre faptul că împroprietărirea ţăranilor cu pământ a constituit pentru comunişti un important punct în strategia bătăliei politice (p. 216). Deşi liderii comunişti au negat un timp posibilitatea declanşării unei campanii de colectivizare a agriculturii, la începutul anului 1948 aceştia s-au reorientat spre a evidenţia necesitatea cooperării ca mod de organizare a producţiei agricole (p. 224). În martie 1949 s-a dat startul colectivizării care, deşi a demarat cu paşi lenţi, a

finalizat, din cauza violenţei metodelor şi ritmului adeziunii, destul de tumultuos, la cote asemănătoare doar cu cele din U.R.S.S. (p. 237). În al doilea caz este vorba despre studiul lui Adrian Cioflâncă, „Rolul Uniunii Tineretului Comunist din România în angrenajul totalitar", care reprezintă contribuţia istoricului la Raportul Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturi Comuniste din România (p. 266). Pornind de la viziunile şi planurile lui Lenin şi Stalin faţă de organizaţiile de masă şi crearea acestora, inclusiv a organizaţiilor de tineret, în Uniunea Sovietică, autorul mută accentul pe istoricul apariţiei şi funcţionării Uniunii Tineretului din România, autodizolvării ei şi creării altor organizaţii de tineret, printre care s-a numărat şi Uniunea Tineretului Muncitoresc. Aceasta din urmă a „înghiţit" în 1949 – printr-un congres de unificare – toate celelalte organizaţii existente la acea dată (p. 277) şi şi-a fixat drept scop, la aceeaşi întrunire, mobilizarea tineretului în realizarea planurilor de stat în industrie şi agricultură, în educarea în spiritul marxism-leninismului, în lichidarea analfabetismului etc. (pp. 277-278). Uniunea, o copie a Komsomolului, rebotezată ulterior Uniunea Tineretului Comunist, a crescut în timp şi juca un rol important în structurile puterii comuniste (pp. 300, 302). Uniunea Tineretului, la fel ca şi alte organizaţii create de regim a devenit o pârghie de control a populaţiei până în 1989, când toate aceste organizaţii au căzut în mare parte graţie tocmai contribuţiei tinerilor la răsturnarea regimului (p. 305).

Partea întâi a culegerii de studii se încheie cu articolul lui Nikolai Vukov „Trecutul privit prin lentile postcomuniste : monumentele de istorie naţională din Bulgaria după 1989". Autorul şi-a propus, aşa cum el însuşi sugerează, să treacă în revistă principalele tendinţe în reprezentarea şi interpretarea monumentelor de istorie naţională din Bulgaria după 1989, făcând referire la problemele pe care le-au ridicat monumentele construite în perioada comunistă şi la cele edificate în perioada de tranziţie (p. 307). Cu privire la perioada comunistă, N. Vukov afirmă că, după 1944, a existat o tendinţă vizibilă de a confisca tradiţia istorică naţională şi a o contopi cu cea a luptei sociale şi antifasciste, iar personalităţile şi evenimentele de importanţă naţională căpătau valoare în dependenţă de modul în care reflectau şi confirmau ideile celor aflaţi la putere (p. 309). Spre deosebire de timpurile comuniste, în care se ridicau monumente în onoarea foştilor demnitari comunişti, soldaţilor sovietici, participanţilor la rezistenţa antifascistă, în anii care au urmat după 1989, cu excepţia monumentelor victimelor regimului comunist înălţate în mai multe oraşe, multe monumente au fost dedicate tuturor „celor căzuţi pentru Bulgaria" (p. 317) şi aceasta în principal pentru a evita disensiunile în societate.

Al doilea compartiment al cărţii poartă titlul sugestiv „Studierea regimului comunist în Moldova" şi cuprinde 13 studii întocmite de istorici din Republica Moldova, în cea mai mare parte membri ai Comisiei de Studiere şi Apreciere a Regimului Comunist Totalitar. Acestea, diverse prin abordarea metodologică şi variate prin conţinut, încearcă reconstituirea unor pagini extrem de importante ale istoriei ţinutului în perioada sovietică, dar şi analiza unor concepte şi termeni, a modului în care a evoluat punctul de vedere al istoriografiei sovietice, precum şi a problemei memoriei colective şi moştenirea regimului comunist. Astfel este reconfirmat scopul acestei lucrări – nu numai de a prezenta argumente de ordin factologic şi statistic privind atrocităţile comise de către regimul comunist împotriva elitei, cât şi a cetăţenilor de rând din R.S.S.M., ci şi de a contribui la valorificarea multidimensională a acestui material, în mare parte inedit, la interpretarea şi evaluarea acestuia ca o componentă esenţială a studierii istoriei Moldovei. Autorii studiilor sunt cercetători cu experienţă, pentru mulţi dintre aceştia subiectele abordate în volum constituind rodul unui efort de durată, materializat în monografii şi articole publicate pe parcursul celor două decenii.

Studiul istoricului Octavian Ţâcu oferă o retrospectivă a evoluţiei „moldovenismului" sovietic şi a politicilor identitare ale U.R.S.S. în R.A.S.S.M. şi R.S.S.M. în perioada 1924-1991. Autorul observă, pe bună dreptate, că astăzi nu putem discuta despre construcţia

identitară a Republicii Moldova fără a analiza modul în care a fost impus în acest spaţiu geografic şi social „moldovenismul” – „o politică de stat în R.A.S.S.M., R.S.S.M. şi U.R.S.S. care a avut ca idee fixă cultivarea unei distinctivităţi politice, etnice, istorice, culturale şi lingvistice între populaţia românească din R.S.S. Moldovenească şi cea din restul României” (p. 334). Autorul subliniază diferenţele, dar şi similitudinile în promovarea politicilor naţionale în republicile baltice, Ucraina de Vest, Bielorusia de Vest şi R.S.S.M., aşa încât în cel din urmă caz este vorba de edificarea unei „naţiuni” aparte. „Moldovenismul” sovietic este analizat din mai multe puncte de vedere : ca expresie a teoretizării comuniste şi a „revoluţiei mondiale”, a dimensiunii imperiale din perioada comunistă şi ca rezultat al „acţiunii afirmative” a U.R.S.S. – termen intrat în uzul internaţional, semnificând acţiuni de delimitare a teritoriilor naţionale, indigenizare lingvistică, creare şi promovare a elitelor locale, precum şi acţiuni în vederea promovării unui federalism pan-unional. Acţiunile continue pentru instituirea şi promovarea „moldovenismului” aveau drept componente esenţiale teroarea şi represiunile, anti-românismul, rusificarea şi sovietizarea, acestea fiind de asemenea în strânsă conexiune cu „modernizarea” comunistă şi „ingineria socială” sovietică, afirmă O. Ţâcu. Fenomenul „a fost mai mult decât o politică de deznaţionalizare a populaţiei majoritare”, aşa cum a afectat în mod direct toate naţiunile şi categoriile sociale. Ţinând cont de impactul puternic al politicilor de mai sus asupra situaţiei de astăzi din Republica Moldova, autorul sugerează necesitatea găsirii unui consens în vederea convieţuirii armonioase a celor ataşaţi de identitatea „moldovenească” şi cea românească.

Studiul lui Ion Varta şi al Tatianei Varta este dedicat Marii Terori din anii 1937-1938, care a constituit apogeul crimelor din U.R.S.S., şi desfăşurării acesteia în R.A.S.S.M. După explicarea scopurilor, mecanismelor şi direcţiilor de desfăşurare a Marii Terori în U.R.S.S., autorii plasează acţiunile din R.A.S.S.M. în cadrul general al „operaţiunilor naţionale” ca fenomen aparte al Marii Terori, aplicate în scopul lichidării unui eventual pericol de asociere a entităţilor naţionale, în caz de război, cu ţările învecinate care erau tratate ca potenţiali inamici. Filoromânismul era considerat un serios cap de acuzare pentru transnistrenii care încercau „trecerea clandestină a frontierei în Basarabia, întreţinerea corespondenţei cu rudele apropiate, chiar şi cu cele de gradul întâi, aflate pe malul drept al Nistrului” (p. 387), de rând cu acuzaţia de spionaj în favoarea României. Astfel, au fost condamnate la moarte câteva sute de persoane care ar fi avut tangenţă cu România, inclusiv Basarabia (rude, foşti emigranţi), pe liste fiind incluşi şi etnici ucraineni şi germani, condamnaţi de „troica specială” – un grup din trei persoane creat ad-hoc pentru condamnarea celor consideraţi vinovaţi care ulterior erau executaţi. Pe lângă cadrul general extrem de complex al represiunilor din anii 1937-1938, în ţară şi în regiune, autorii prezintă şi studii de caz care şochează prin tragediile personale, dar şi prin pedanteria şi sângele rece al călăilor.

Un alt studiu, semnat de cercetătorii din Chişinău Gheorghe Negru şi Mihai Taşcă, continuă subiectul Marii Terori din R.A.S.S. Moldovenească, venind cu detalii inedite despre „operaţiunea culăcească” şi „operaţiunea română” care au reprezentat direcţii esenţiale ale represiunilor politice din R.A.S.S.M. la finele anilor ’30. Analiza merită o deosebită atenţie, deoarece se axează nu numai pe contingentul celor afectaţi, dar şi pe cel al organelor represive, de tipul „troicii speciale”, explicând evoluţia structurii acesteia şi modul de activitate în baza a 105 din totalul de 110 procese-verbale ale acesteia. În conformitatea cu acestea, cifra totală a persoanelor condamnate în perioada august 1937 – noiembrie 1938 a fost de 4.762 de persoane, dintre care 3.497 au fost împuşcate, iar restul condamnate la 5, 8 şi 10 ani de detenţie (p. 433). Articolul abundă în nume şi date despre arestarea „duşmanilor poporului” din regiune. Cele trei anexe reconstituie şirul statistic al actelor de condamnare semnate de „troică”, precum şi numele celor care au luat decizii în acest sens (pp. 444-455). Astfel, autorii permit reconstituirea

tabloului nominal al celor care s-au aflat de fiecare parte a baricadei, lăsând, în acelaşi timp, loc pentru reflecţie despre modul în care societatea era divizată în „duşmani” şi „eroi” şi care au fost consecinţele acestor procese.

Cercetătoarea Viorica Olaru-Cemârtan oferă o retrospectivă a celor trei valuri mari de deportări din Basarabia care s-au derulat în perioadele 1940-1941 şi 1944-1956, acestea de altfel devenind un fenomen constant pe parcursul perioadei sovietice. Autorul subliniază că deportările au urmărit scopul de a nimici orice formă de opoziţie politică, economică şi socială, anihilarea din regiunile de frontieră a „coloanei a cincea”, lichidarea clasei chiaburimii şi a înăbuşirea spiritului religios al populaţiei. Indiferent de criteriul selectării victimelor – politic, social sau confesional –, deportările au avut un impact de masă cu caracter social, economic şi psihologic. Acestea au constituit un mecanism de intimidare şi distrugere a spiritului rezistenţei în rândurile populaţiei, pe de o parte, şi de stopare a dezvoltării fireşti a naţiunii majoritare române din Basarabia, context în care se impune abordarea aspectului moral al deportărilor, aşa cum majoritatea celor deportaţi nu au fost restabiliţi pe deplin în drepturi, iar problemele ce ţin de restituirea averilor, plata daunelor morale, dar şi confortul moral al deportaţilor rămân deschise. O altă idee importantă care se desprinde din acest studiu este că „represaliile sunt un indiciu al caracterului slab al puterii sovietice, deoarece ea numai aşa se putea menţine” (p. 466).

Istoricul Aurelia Felea prezintă rezultatele unei cercetări originale şi utile, în care pune faţă în faţă memoriile şi sursele oficiale despre foametea din Basarabia din anii 1946-1947. Istoricul fenomenului foametei bazat pe sursele oficiale (pp. 470-482) include aspecte precum situaţia privind recolta din anul 1946, date statistice ale foametei, atitudinea statului sovietic faţă de situaţia din R.S.S.M., luarea de măsuri privind susţinerea populaţiei şi situaţia cotidiană, compartimentul fiind urmat de prezentarea surselor memorialiste privind atitudinea şi acţiunile regimului. Autorul subliniază faptul că memorialistica confirmă datele din sursele oficiale despre politica drastică a statului sovietic în domeniul agricol, oferind informaţii care permit şi o analiză a comportamentului social în tipul foametei : percepţia acesteia, alimentaţia, strategiile de supravieţuire. Exerciţiul de coroborare a surselor oficiale cu memoriile epocii „permite reconstituirea, în linii mari, a procesului unui imens transfer de bunuri şi de valori, dinspre satul moldovenesc spre stat şi invers” (p. 496). Concluzia autorului este că drama foametei nu a periclitat conservarea valorilor morale şi a elementelor de cotidian ale satului basarabean, care a înglobat memoria traumatizantă a majorităţii sătenilor suferinzi de pe urma acestui fenomen.

Studiul Elenei Postică, cercetător cunoscut pentru preocuparea constantă pentru fenomenul rezistenţei anticomuniste din R.S.S.M., aduce în vizorul publicului analiza „Rezistenţei armate în R.S.S.M. în primii ani postbelici” (pp. 498-512). Participanţii la rezistenţă au fost din diverse categorii ale populaţiei care alegeau rezistenţa pasivă sau activă pentru a protesta împotriva regimului : lideri locali, ostaşi ale Armatei Sovietice, ţărani, intelectuali, studenţi, doar că „acţiunile relativ izolate şi solitare ale formaţiunilor de rezistenţă din Basarabia le-au diminuat şansele de izbândă în confruntarea cu organele sovietice de forţă, cu o capacitate militară net superioară” (p. 510). La rândul lor, participanţii la rezistenţă – „chiaburi”, „sectanţi”, „dezertori”, „repatriaţi” –, dar şi simpatizanţii acesteia erau supuşi unei represiuni colective sistematice, mulţi dintre aceştia fiind condamnaţi la ani grei de puşcărie. Deşi formele şi acţiunile de rezistenţă au variat în intensitate, documentele de arhivă demonstrează faptul că rezistenţa anticomunistă a fost un fenomen manifestat constant pe parcursul întregii perioade sovietice. În mediul universitar, autorul acestei recenzii s-a confruntat cu reticenţa colegilor de breaslă privind introducerea la facultăţile de istorie a unui curs de studiere a rezistenţei anticomuniste, aşa încât eforturile cercetătoarei pot fi considerate extrem

de importante pentru procesul educaţiei istorice, pe de o parte, dar şi cel al construcţiei memoriei colective, pe de alta.

Cercetătorul Igor Caşu, unul dintre editorii volumului, continuă tematica rezistenţei anticomuniste de după congresul XX al P.C.U.S. din 1956 şi până la mijlocul anilor '80. În baza dosarelor din arhiva K.G.B., deschise pentru cercetători odată cu instituirea Comisiei de Studiere şi Apreciere a Regimului Comunist Totalitar, autorul conturează chipul opozanţilor politici ai regimului – indezirabilii şi disidenţii –, care „exprimau atitudini explicit antisovietice şi anticomuniste sau manifestau anumite comportamente stigmatizate de regim" (p. 520). Indiferent de motivaţia şi argumentarea rezistenţei, aceasta era tratată cu o duritate extremă, aşa cum orice act de ostilitate era considerat unul care poate dăuna regimului şi care urma a fi nimicit din faşă. Cazurile descrise în studiu permit reconstituirea mecanismelor şi etapelor anihilării acelor cetăţeni care exprimau, implicit sau explicit, atitudini de nemulţumire şi ostilitate faţă de regim, pe de o parte, şi evaluarea actelor de curaj şi demnitate morală şi naţională, pe de alta. O idee care se desprinde din conţinutul acestui studiu este că numai libertatea interioară a indivizilor este ceea ce duce lent, dar sigur, la colapsul comunismului, afirmaţie necesară de a fi evaluată astăzi, într-un timp cuprins de ezitări şi neîncredere.

De aspecte de istorie socială a Moldovei sovietice s-au preocupat cercetătorii Nicolae Enciu şi Sergiu Chircă în studiul „Inegalităţi sociale în Moldova sovietică" (pp. 563-599). Autorii subliniază faptul că „trăsătura fundamentală şi distinctivă a socialismului sovietic a fost *egalitarismul, dorinţa de nivelare a diferenţelor* prin intermediul statului, care constrânge, doboară şi domină", aşa încât şi populaţia din R.S.S. Moldovenească, în rând cu alte republici unionale, a fost supusă unor ample procese de transformare socială. Proprietatea a fost centrul de gravitaţie a schimbărilor sociale radicale la sat, lichidarea proprietăţii prin impunerea forţată a colectivizării, comasării gospodăriilor agricole şi etatizării proprietăţii cooperatist-colhoznice, însemnând implicit distrugerea valorilor materiale şi morale care formează integritatea individului şi a societăţii. În perioada „de la voluntarismul hruşciovist la stagnarea brejnevistă", locuitorii R.S.S.M. au fost supuşi experimentelor economice, strămutărilor forţate în alte regiuni ale U.R.S.S., constrângerii în drepturi sociale şi etnice, fapt care a dus la statornicirea unui dezechilibru demografic şi etnic semnificativ, discriminarea şi exploatarea femeilor şi copiilor, sărăcirea populaţiei rurale.

Istoricul Ludmila Tihonov a cercetat mecanismele represiunilor statului împotriva religiei şi Bisericii (pp. 599-646), subliniind faptul că lupta regimului comunist împotriva cultelor a purtat un caracter constant pe parcursul întregii perioade sovietice. Legislaţia cu privire la culte în R.S.S.M. era una cu caracter formal, aşa cum o funcţionare normală a cultelor nu numai că nu era permisă, dar era implementat „un program ateist de destrămare a valorilor morale şi spirituale ale românilor din Basarabia" (p. 600), precum şi a altor etnii care împărtăşeau alte religii. Autoarea subliniază faptul că politica antireligioasă a avut drept consecinţă distrugerea locaşurilor sfinte şi reprimarea feţelor bisericeşti, precum şi nimicirea expresiilor de morală etico-religioasă în rândurile populaţiei. A avut loc o reducere substanţială a numărului de credincioşi, pe de o parte, precum şi reducerea interesului faţă de religie a membrilor societăţii care erau forţaţi să răspundă cerinţelor educaţiei ateiste, pe de alta. Cu toate acestea, materialul cercetat de autoare indică cu claritate faptul că a existat o rezistenţă cu caracter religios individuală şi de grup, manifestată atât de feţele bisericeşti, cât şi de enoriaşi. Cei mai mulţi săteni, pe lângă faptul că au păstrat credinţa în suflet şi au continuat să practice ritualurile bisericeşti, contribuiau la restaurarea cu forţele proprii a locaşurilor sfinte, vizitându-le în secret şi manifestând atitudini cu caracter antisovietic în acelaşi timp.

Istoricul Sergiu Musteaţă şi sociologul Petru Negură au realizat un studiu care explică interconexiunea dintre procesele de îndoctrinare, sovietizare şi rusificare prin învăţământ în

R.S.S.M. (pp. 646-676), precum şi impactul complex al acestora în societatea moldovenească. Analiza cadrului normativ este urmată de evidenţierea trăsăturilor politicilor educaţionale din R.S.S.M., ca alfabetizarea, eficientizarea structurii sistemului educaţional, modernizarea tehnico-ştiinţifică a şcolii. Fără îndoială, era necesară o alfabetizare în masă a populaţiei rurale, doar că acesta şi alte obiective educaţionale aveau la bază principiile ideologice. Programele şcolare erau un factor de îndoctrinare ideologică constantă, ştiinţele sociale, inclusiv istoria şi bazele statului şi dreptului sovietic fiind cele mai ideologizate. Aşa cum în ultimul deceniu s-a acordat o atenţie sporită analizei standardelor şi conţinuturilor manualelor şcolare, este binevenit compartimentul în care este analizat manualul şcolar din perioada sovietică ce a servit drept un mijloc eficient al propagandei de partid, aşa cum era plin de „stereotipuri menite să insufle frică şi ură faţă de «duşman»” (p. 671), interpretări denaturate şi concluzii politizate. Educarea direcţionată a profesorului care, la rândul său, urma să realizeze educarea lui *homo sovieticus*, făcea parte din mecanismele unui sistem educaţional care urma să asigure continuitatea şi viabilitatea regimului. Autorii încheie prin a sublinia că restructurarea sistemului educaţional din Republica Moldova continuă, iar „moştenirea comunistă în acest domeniu continuă să-şi manifeste recidivele” (p. 675).

Despre cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice asupra istoriei naţionale” aflăm din studiul temeinic al cercetătorilor cu renume Demir Dragnev şi Pavel Parasca (pp. 676-717), care explică cu lux de amănunte intercalarea discursului politic în scrierile istorice, elaborarea din partea organelor de partid a direcţiilor ştiinţifice de activitate, rolul instituţiilor de profil şi a persoanelor. Obiectivele lucrărilor cu caracter istoric fiind bine cunoscute, autorii accentuează strategiile de lucru aplicate în vederea atingerii acestora, în conformitate cu anumite scheme bine gândite şi elaborate. Pe de altă parte, istoricii afirmă că reacţia pozitivă a unei părţi semnificative a societăţii faţă de modificările din sistemul de învăţământ de după proclamarea independenţei vorbesc despre „eşecul total” al eforturilor depuse. În opinia noastră, nu se poate vorbi despre un „eşec total” atât timp cât persistă problemele identitare, rolul istoriografiei sovietice şi al celei „moldoveniste” care a preluat tezele sovietice despre naţiunea „moldovenească” fiind unul de importanţă majoră. De altfel, ultimele două studii trebuie analizate în ansamblu atunci când este vorba de evoluţia învăţământului istoric în R.S.S.M. Multe dintre concluziile care se cer formulate la acest subiect se regăsesc în cartea semnată de unul dintre editorii volumului, Sergiu Musteaţă, *Educaţia istorică – între discursul politic şi identitar în Republica Moldova*, Editura Pontos, Chişinău, 2010.

Istoricul Anatol Petrencu analizează toponimia bolşevică, întrebându-se „ce facem cu ea”, aşa cum „Republica Moldova se prezintă în faţa omenirii ca o rezervaţie a bolşevismului triumfător” (p. 717). În cea mai mare parte a raioanelor Republicii Moldova există localităţi al căror nume ne reaminteşte de aşa-numitele „realizări” ale poporului moldovenesc în perioada pe care unii o consideră şi astăzi ca fiind cea mai înfloritoare din istoria Moldovei. Nostalgia pentru trecutul glorios se alimentează şi din toponimia bolşevică, aşa încât semnificaţia acesteia trebuie în mod constant adusă la cunoştinţa cetăţenilor care, ulterior, să solicite revenirea la vechile denumiri de localităţi, consideră autorul.

În sfârşit, contribuţia istoricilor Igor Şarov şi Andrei Cuşco la înţelegerea moştenirilor regimului comunist reprezintă un studiu complex care are drept scop efectuarea legăturii dintre trecutul comunist şi prezent. S-a produs oare la noi o „schimbare a atitudinii faţă de trecut”, pentru a utiliza cuvintele lui Pierre Nora, se întreabă autorii, reflectând asupra faptului că trecutul rămâne un „câmp deschis” pentru interpretări, iar „memoria colectivă” se contopeşte încă cu cunoaşterea istorică. Distanţarea de trecut rămâne o sarcină extrem de importantă pentru istoricii noştri, iar strategiile experienţelor occidentală şi din Europa de Est în acest sens sunt extrem de valoroase, aşa cum cercetarea insuficientă a perioadei care este legată de

memoria traumatică creează deja deficienţe pentru distanţarea de trecut, de un trecut care, voit sau involuntar, rămâne necunoscut, iar percepţiile sunt trunchiate. Până în prezent, discursul politic în spaţiul public este marcat de aşa-zisa „competiţie simbolică”, susţin autorii studiului, iar istoriografia din Republica Moldova de competiţia pentru obiectivitate. Istoricii remarcă, pe bună dreptate, faptul că distanţarea de trecut este un proces gradual care necesită eforturi profesionale serioase, dar şi o pregătire a societăţii. Trecutul trebuie să fie asumat, astfel încât acesta să devină „un rezervor de sens şi un vector moral al prezentului”, conchid I. Şarov şi A. Cuşco.

Volumul *Fără termen de prescripţie* invită la comparaţie, şi aceasta cel puţin din două perspective : a regândirii trecutului prin prisma cunoaşterii experienţei regimului comunist în diferite spaţii geografice ale Europei Centrale şi de Est, precum şi a evaluării rolului diverselor instituţii şi comisii în procesul cercetării şi elaborării unor concluzii finale privind consecinţele regimului comunist pentru societate. Autorii studiilor, fără excepţie, chestionează sursele cu detaşare, coroborându-le pe cele oficiale cu memorialistica şi interviurile orale, punând în valoare importanţa surselor pentru cercetarea unei tematici sau a alteia, pe de o parte, şi oferind adevăruri alternative care ridică semne de întrebare noi, pe de alta.

Cercetarea perioadei sovietice în Republica Moldova este abia la început, iar volumul *Fără termen de prescripţie* trebuie analizat drept un efort colectiv care însumează activitatea de scurtă durată a Comisiei de Studiere şi Apreciere a Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. Aşa cum istoria recentă este marcată de regimul comunist totalitar, publicarea unui astfel de volum este extrem de importantă pentru ştiinţa şi educaţia istorică. Acesta va rămâne unul de referinţă pentru cercetătorii interesaţi, precum şi pentru cei care au sarcina de a educa tânăra generaţie şi a contribui la modelarea unei memorii colective sănătoase a unei societăţi care învaţă din experienţa trecutului, dar priveşte cu demnitate şi încredere în viitor.

În afara implicaţiilor ştiinţifice şi educaţionale, publicarea volumului *Fără termen de prescripţie* trebuie să aibă şi implicaţii politice. Această lucrare este, fără îndoială, un apel la continuarea cercetărilor trecutului totalitar şi un semnal clar pentru autorităţile statului care nu au purces încă la condamnarea regimului comunist.

Mircea Stănescu

Vasile Paraschiv, *Strigăt pentru adevăr şi libertate. Scrisori adresate poporului român pentru trezirea şi redeşteptarea neamului*

Cuvânt de încheiere de Petru Vasile Tomoioagă, Editura ziarului *Timişoara*, Timişoara, 2009, 174 p.

Cartea de faţă reprezintă o colecţie de luări de poziţie privitoare la modul în care se înfăptuieşte în România justiţia şi memoria comunismului. Mijloacele alese sunt scrisoarea deschisă şi apelul, tipice pentru disidenţa est-europeană, al cărei reprezentant de seamă este muncitorul Vasile Paraschiv. Autorul o spune în felul său simplu şi direct : „eu aşa sunt obişnuit să spun oamenilor adevărul, în faţă şi în mod corect, căci pentru dreptate şi adevăr am luptat eu înainte de Revoluţie" (p. 78).

Anchetat şi torturat de Securitate pentru solidarizarea cu Paul Goma, iniţiatorul Mişcării pentru Drepturile Omului din România anului 1977, anchetat, internat de mai multe ori în aziluri psihiatrice, torturat, dat afară din serviciu pentru că l-a interpelat pe Ceauşescu cu privire la drepturile muncitorilor şi pentru că, aflat la Paris, a denunţat teroarea comunistă, Vasile Paraschiv nu este un „erou", ci un om normal în vremuri anormale, fie că vorbim despre comunism, fie despre postcomunism. Ca şi Paul Goma ori Doina Cornea, el este vocea autorizată să vorbească în numele victimelor.

În cartea de faţă, autorul îi interpelează pe intelectuali, pe ziarişti, îşi exprimă opinia despre politicile politicienilor de după 1989 ori despre cele ale puternicilor zilei, fie că este vorba de Ion Iliescu, Adrian Năstase, Emil Constantinescu, Călin Popescu Tăriceanu sau Traian Băsescu. Rezultatul este un denunţ al acţiunilor şi inacţiunilor privitoare la gestionarea moştenirii regimului comunist.

Iată un exemplu referitor la fondatoarea Memorialului de la Sighet :

> Aţi făcut, doamnă Ana Blandiana, un lucru minunat pentru ţara şi poporul nostru. Însă doamna Ana Blandiana, am o nelămurire, nu-nţeleg de ce v-aţi plafonat doar la a „arăta" publicului crimele şi nelegiuirile Partidului Comunist şi niciodată nu aţi cerut, în funcţia oficială ce o aveţi, pedepsirea criminalilor, tragerea lor la răspundere în faţa justiţiei sau cel puţin să părăsească scena politică a României, să fie daţi afară din parlamentul României, din guvern, de la preşedinţie şi mai ales din justiţie, toţi foştii membri ai Partidului Comunist Român. Cel puţin să nu mai poată fi aleşi în viitor în organismele statului democrat, pentru că ei au distrus şi au desfiinţat statul democrat în România în 1945. De ce nu aţi luat atitudine hotărâtă împotriva acestor criminali şi i-aţi tolerat până în ziua de azi, i-aţi „iertat" ? " (p. 61).

Şi Paraschiv nu se fereşte să ducă analiza până la ultimele sale consecinţe : „Recunoaştem sau nu recunoaştem, asta înseamnă, în mod practic, o politică de solidaritate tacită cu cauza şi interesele lor” (p. 62).

Un laitmotiv străbate cartea : înfăptuirea justiţiei prin pedepsirea celor care, în funcţiile avute în statul comunist, au făcut crime şi nelegiuiri, au distrus destine, au mutilat vieţi. Astfel, deşi aceştia nu reprezintă destinatarii privilegiaţi ai mesajelor lui Paraschiv, autorul li se adresează şi lor : „dumneavoastră, domnilor comunişti, vă cer să vă declaraţi mulţumiţi pentru un moment, doar cu atât, să vă încadraţi în muncă şi să vă câştigaţi existenţa muncind cinstit, cu gura închisă şi cu privirea în pământ, aşa cum voi ne-aţi obligat pe noi, toţi cetăţenii ţării, să muncim şi să trăim 45 de ani până la Revoluţie” (p. 12).

Trecutul personal este foarte important pentru Paraschiv, căci a fi fost membru al Partidului Comunist – fără să fi renunţat la acea calitate sau să o fi denunţat – te face dator faţă de o ideologie, de anumite structuri, trimite la un mod de gândire şi o manieră prin care se perpetuează complicităţi. Dacă comunismul este un regim politic ilegitim şi criminal, atunci membrii de partid au fost aderenţi ai unei organizaţii ilegitime şi criminale. Şi tocmai de aceea acţiunea civică, acţiunea politică trebuie să aibă în vedere înlocuirea „moralei comuniste” cu moralitatea publică, de sorginte creştină, restabilirea valorilor de bine, adevăr şi dreptate sau, pe scurt, a binelui public.

În modul de a vedea lucrurile al autorului, individualităţile sunt cele care, prin efort şi exemplu personal, angajament moral, civic şi politic, pot schimba lucrurile în direcţia dorită. Tocmai de aceea el se adresează intelectualilor în cuvinte sugestive : „Ce ne facem noi, că[ci] cu o floare sau chiar două, nu putem să facem primăvară ? Şi noi asta vrem, să aducem primăvara politică mai devreme în ţara noastră, pentru că ne-am săturat după optsprezece ani de zile fără soare şi nopţi fără stele” (p. 63). Şi tot de aceea el îi chestionează pe intelectualii de frunte ai României, precum Gabriel Liiceanu, Vladimir Tismăneanu sau Horia-Roman Patapievici : „Cum să fac eu ca să aflu un răspuns la toate aceste întrebări ? ” (p. 64). Cum să facem dară cu toţii ca în ţara aceasta justiţia să se întroneze, iar crimele şi criminalii comunismului să fie pedepsiţi ?

În numele victimelor, neobositul luptător Vasile Paraschiv aşteaptă în continuare faptele--răspuns la toate aceste întrebări.

Critica acidă la adresa unor persoane din spaţiul public, cu nume şi cu fapte (fie că cititorul o va împărtăşi ori nu) este a unui om bun, blajin, cinstit, străin de goana după interese materiale, funcţii şi onoruri, animat de autentica iubire faţă de ţara şi societatea în care i-a fost dat să se nască şi a ales să trăiască.

Dan Drăghia

Eugen Denize, *Propaganda comunistă în România (1948-1953)*

Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2011, 387 p.

Eugen Denize face parte din acea categorie destul de restrânsă a cercetătorilor care s-au aplecat ştiinţific şi, în acelaşi timp, pertinent asupra mai multor epoci istorice – în cazul său, cu precădere, epoca medievală şi cea contemporană. Nu este o alegere uşoară, niciun parcurs lipsit de greutăţi şi, cu atât mai puţin, nu este un drum cu sens unic spre competenţa analitică, putând la fel de bine să ducă şi într-o zonă a diletantismului. Iar toate acestea sunt valabile, cu atât mai mult atunci când este vorba despre două perioade istorice îndepărtate cronologic, mai ales atunci când propriile exigenţe ştiinţifice, probate până la această schimbare, necesitau o anumită ţinută de analiză.

De mult nu mai este un secret faptul că, asemenea scriitorilor, şi istoricii din timpul regimului comunist, şi mai ales cei care nu erau dispuşi să accepte compromisuri profesionale, preferau să se specializeze pe subiecte cât mai puţin „sensibile" din perspectiva regimului, decizie care de multe ori îi îndrepta către epoci istorice de mult apuse. Nu avem certitudinea că acesta a fost şi cazul lui Eugen Denize, format ca medievalist specializat pe relaţiile spaţiului românesc cu lumea latină (Spania, statele italiene şi, mai târziu, America Latină sau Italia) în atmosfera de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din anii 1980[1]. Cert este însă că, după 1989, el s-a integrat numerosului val de istorici care s-au reorientat într-un fel sau altul către studiul perioadei comuniste[2], fără a renunţa însă la prima lui specializare[3]. În cazul său,

1. Amintim aici două dintre lucrările sale din această perioadă : *Moldova lui Petru Rareş între imperiali şi otomani*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1989, respectiv *Ţările Române şi Veneţia. Relaţii politice (1441-1541) : de la Iancu de Hunedoara la Petru Rareş*, Editura Albatros, Bucureşti, 1995.
2. Pentru efervescenţa, firească din toate punctele de vedere, a literaturii pe marginea regimului comunist în perioada postdecembristă, vezi *Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raport Final*, Bucureşti, 2006, pp. 24-29, accesibil pe http ://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf.
3. Începând cu jumătatea anilor 1990, a mai publicat : *Imaginea Spaniei în cultura română până la Primul Război Mondial*, Editura Silex, Bucureşti, 1996 ; *Marile Puteri şi spaţiul românesc în secolele XV-XVI* (în colaborare cu Ileana Cazan), Editura Universităţii din Bucureşti, 2001 ; *Italia şi italienii în cultura română până la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2002 ; *Naşterea Europei Medievale* (în colaborare cu Denis Căprăroiu), Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003 ; *Românii între Leu şi Semilună. Războaiele turco-veneţiene şi influenţa lor asupra ţărilor române (secolele XV-XVI)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2003.

convertirea s-a produs în 1996. Deşi nu toţi au reuşit să producă studii bine întemeiate ştiinţific, această reorientare a fost una de bun augur pentru cunoaşterea trecutului recent şi utilă cel puţin informaţional, într-un câmp problematic, acela al comunismului românesc, care şi astăzi înregistrează numeroase lipsuri.

Poate cea mai cunoscută şi mai valoroasă lucrare a sa, rodul unei colaborări cu Radioul public, este *Istoria Societăţii Române de Radiodifuziune* (în trei volume)[1]. Din multe puncte de vedere, este lucrarea care l-a îndreptat către studiul comunismului, asupra căruia trebuia să se oprească inerent dacă dorea să realizeze o monografie cuprinzătoare a Radiodifuziunii. Mai mult, poate fi considerată şi lucrarea care, în spaţiul tematic al comunismului românesc, l-a orientat către zona construcţiei totalitare prin propagandă, acolo unde mesajul pe calea undelor a jucat un rol foarte important. Nu este lipsit de importanţă nici faptul că un periplu istoric prin diferitele etape ale radioului (democratică interbelică, totalitară de dreapta, totalitară comunistă) reprezintă fără îndoială un plus analitic major în sesizarea diferenţelor de obiectiv şi instrumentale pe care propaganda, un mijloc de autoconstrucţie folosit de orice regim politic, le îmbracă într-o societate totalitară.

Relativ la regimul totalitar comunist din România, ajungem astfel în zona de interes a autorului, pentru care, în linii mari, propaganda şi tot ce a ţinut de promovarea şi consolidarea noului regim de „democraţie populară" au constituit un interes particular, materializat în volumul de faţă, dar care a făcut şi obiectul altor studii şi articole publicate în diverse reviste de specialitate. De fapt, lucrarea *Propaganda comunistă în România (1948-1953)*[2] constituie aprofundarea uneia dintre laturile instaurării comunismului la noi în ţară, abordată de autor mai ales din perspectiva transformărilor structural-instituţionale ale statului într-o lucrare anterioară, intitulată *România comunistă. Statul şi propaganda 1948-1953* (Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2005) şi elaborată împreună cu Cezar Mâţă. Când abordează acest subiect, Eugen Denize identifică foarte bine propaganda drept unul dintre vehiculele fundamentale pe care comuniştii le-au folosit în primii ani ai regimului pentru consolidarea puterii lor[3], un vehicul provenit din arsenalul ideatic, cultural-simbolic al totalitarismelor, celălalt vehicul important fiind activitatea concretă a poliţiei politice, materializată în represiunea fizică dezlănţuită prin intermediul organelor de coerciţie ale statului.

Revenind la cartea propriu-zisă, trebuie să remarcăm mai întâi efortul documentar al autorului, efort în cadrul căruia sursele arhivistice[4] şi izvoarele primare[5] ocupă cea mai

1. Volumul I are două părţi : prima, subintitulată „De la începuturi până la dictatura regală", acoperă perioada 1928-1938, iar a doua, subintitulată „Dictaturile de dreapta", îşi începe periplul analitic odată cu instaurarea dictaturii regale a lui Carol al II-lea, în februarie 1938, şi se încheie, aşa cum sugestiv apare în istoriografia comunistă, cu „actul" de la 23 august 1944, care marchează o nouă etapă în istoria României şi, implicit, în evoluţia Radiodifuziunii Române. Volumul II, subintitulat *Instaurarea şi consolidarea comunismului*, merge până la schimbarea de putere la vârful piramidei comuniste, survenită în 1965 prin decesul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej şi alegerea ca secretar-general al P.M.R./ P.C.R. a lui Nicolae Ceauşescu. Ultimul volum, *România sub Nicolae Ceauşescu*, se întinde până la căderea comunismului, în 1989.
2. Prima ediţie a fost publicată de aceeaşi editură, în anul 2009.
3. Dintre titlurile care se opresc asupra universului propagandei comuniste amintim numai una dintre lucrări, cu atât mai importantă cu cât creionează şi aspectele relaţional-individuale care au configurat şi condus efortul propagandistic comunist : Vladimir Tismăneanu, Cristian Vasile, *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măştile răului*, Humanitas, Bucureşti, 2006.
4. Se distinge aici mai ales fondul Microfilme al Arhivelor Militare Române.
5. În această categorie putem integra presa vremii, deja comunistă în totalitate, dintre care se remarcă ziarele *Scânteia* şi *Lupta de clasă*, dar şi diversele cărţi sau broşuri normative şi propagandistice, dintre care amintim sumar titluri precum *Despre agitaţia vizuală*, Editura P.M.R., Bucureşti, 1950, şi *Metodica propagandei politice*, Bucureşti, 1967.

consistentă parte, într-o perioadă (anii 2005-2006) în care accesul la astfel de surse era încă problematic (p. 8). Nu este de neglijat nici literatura secundară folosită, care grupează mai toate titlurile importante apărute despre sau cuprinzând subiectul propagandei comuniste, fie acestea volume ori simple articole. Uzând de această paletă foarte amplă de surse, Eugen Denize reuşeşte, într-un volum cuprinzător şi prin spaţiul generos care îi este alocat, de altfel, indispensabil acoperirii optime a unui subiect atât de larg cum este propaganda comunistă, să ofere o imagine foarte detaliată a scopurilor, conceptului, organizării şi conţinutului propagandei totalitare din România primilor şase ani de putere comunistă deplină. Practic, volumul acoperă perioada cuprinsă între proclamarea Republicii Populare Române şi moartea lui Stalin, perioadă în care au fost puse bazele propagandei comuniste oficiale.

Structura cărţii respectă în mare parte elementele constitutive ale efortului propagandistic de partid şi, implicit, de stat. Astfel, după ce sunt schiţate pe scurt cadrul istoric al instaurării comunismului (capitolul I) şi reperele de ansamblu ale propagandei acestuia în România (capitolul II), autorul se opreşte succint asupra structurii organizatorice a aparatului de propagandă (capitolul III). Într-un parcurs istoric bine-cunoscut, Eugen Denize fixează încă de la început rolul conducător jucat în această întreprindere de către Uniunea Sovietică, al cărei model de propagandă a fost de altfel urmat cu fidelitate, de multe ori chiar prin implicarea directă a consilierilor sovietici, de către comuniştii români. Sugestivă în acest sens este propunerea lui Iosif Chişinevschi din şedinţa Secretariatului C.C. al P.M.R. din mai 1949 „să fie rugat C.C. al P.C.(b) să permită ca un grup de tovarăşi să plece în Uniunea Sovietică pentru a primi lămuriri în legătură cu aparatul central", materializată de altfel în scurt timp (pp. 35-36). Astfel, ca parte a acestui aparat, deci subordonată direct centrului, apare şi Secţia de Propagandă şi Agitaţie, organismul tutelar al universului propagandistic şi, în acelaşi timp, una dintre cele mai influente componente ale nomenclaturii comuniste. Nu întâmplător, pe linie de Birou Politic, deci la vârful suprem al conducerii P.M.R., această secţie se afla în responsabilitatea celui care făcuse propunerea inspirării de la Moscova, Iosif Chişinevschi (secretar pentru propagandă al Comitetului Central, arhitect al „frontului ideologic"), şi era condusă nemijlocit, ca şef de secţie, de către un alt „greu" al partidului, Leonte Răutu (pp. 39-42). Iar rolul acesteia, aşa cum se exprimă chiar autorul, era acela de a pătrunde „adânc în societate, până în cele mai îndepărtate unghere a ceea ce ar fi putut să însemne activitate culturală, ştiinţifică, educaţională, editorială şi chiar sportivă, […] o adevărată pânză de păianjen, care acoperea pe nesimţite întreaga societate cu scopul de a o transforma radical pe calea *construirii socialismului* şi a formării *omului nou*" (p. 43).

Ultimele două capitole, „Mijloace şi metode de propagandă" şi „Conţinutul propagandei", cu cele peste 250 de pagini ale lor, formează partea cea mai consistentă a volumului, pătrunzând adânc în detaliile universului propagandistic comunist.

În capitolul IV, operând mai întâi distincţia de nuanţă şi scopuri între propagandă şi agitaţie (prima constituie răspândirea unui ansamblu de idei într-un grup relativ restrâns de oameni, pe când cea de-a doua se axează pe convingerea de masă cu ajutorul unei idei fixe, repetate parcă la infinit – pp. 59-60), autorul trece în revistă formele de persuasiune ideologică totalitară, pentru a le aprofunda mai apoi. Logic, menţiunea de început are în prim-plan cenzura, prima grijă a noului regim şi elementul pregătitor-defensiv al propagandei propriu-zise, al cărei obiectiv era practic acela de a „curăţa terenul" pentru „bombardamentul ideologic" (pp. 51-53). Sunt apoi expuse normativ principalele metode de propagandă (lecţia, seminarul şi munca individuală – pp. 56-58) şi mijloacele de agitaţie (orală, scrisă şi vizuală – pp. 60-61). În continuare, Eugen Denize porneşte într-un periplu de profunzime prin diversele componente ale propagandei, plecând de la învăţământul de partid (pp. 71-80) şi încheind tot cu o componentă de partid, şi anume cultul personalităţii (pp. 176-187), în perioada respectivă dedicat mai degrabă lui Stalin decât lui Gheorghiu-Dej.

Între aceste două borne, sugestive pentru obiectivul terminus al propagandei („partidul în tot şi în toate"), găsim toată acea „pânză de păianjen" care este propaganda pentru autor şi de care nu a scăpat, cel puţin instituţional, niciun „ungher" al societăţii. Sunt abordate pe parcurs ştiinţa, cercetarea şi creaţia de vârf (transformarea Academiei Române şi a instituţiilor tutelare din cultură – pp. 80-111), presa scrisă şi vorbită cu tot ceea ce ţinea de ea (ziare centrale şi locale, celebrele gazete de perete, agenţiile de presă, Radioul – pp. 112-134), producţia şi desfacerea de carte (editurile, cu bine-cunoscuta Direcţie Generală a Presei şi Tipăriturilor, adică instituţia cenzurii, şi bibliotecile – pp. 134-152), arta cu toate componentele sale (cinematograf, teatru, literatură, muzică, arte plastice, muzee, arhitectură – pp. 152-170), acolo unde este expusă pe larg concepţia *realismului socialist*. Nu este trecută cu vederea nici zona tradiţiilor, fie ele religioase sau nu (exemplul sugestiv ales de autor este transformarea lui Moş Crăciun în Moş Gerilă), şi nici festivismul oficial (pp. 171-176), o caracteristică de propagandă tipică regimurilor totalitare.

Capitolul de final are în centru tematicile propagandei, adică mesajele pe care noul regim le transmitea şi încerca să le impună societăţii. Din prezentarea autorului, parcă pentru a da un verdict clar noii realităţi politice şi pentru a risipi speranţele românilor, atâtea câte mai existau, într-o posibilă schimbare, se desprinde destul de limpede atmosfera de biruinţă proprie pe care comuniştii o afişau. Elocventă în acest sens a fost plasarea proclamării Republicii în prim-planul mesajelor din anul 1948 (pp. 190-195), situaţie pe care partidul nu a încetat să o reamintească societăţii, mai accentuat în anumite situaţii, pe tot parcursul anilor următori. În acest context, al unei noi societăţi aflate în construcţie, conţinutul propagandei nu putea fi decât pozitiv la adresa prezentului/viitorului („Drumul nostru însorit este larg deschis. Niciun obstacol, nicio provocare duşmană nu poate opri marşul triumfător al poporului român" – p. 213) şi a partidului, respectiv negativ la adresa trecutului şi a celor pe care partidul îi considera duşmani. Nuanţele veneau doar în funcţie de această raportare.

Un alt set de mesaje larg uzitate propagandistic, ceva mai punctuale, erau cele cu privire la politicile promovate de către regim, mai ales în domeniul economic (naţionalizarea, colectivizarea – p. 203), acolo unde rezistenţa oamenilor era mai extinsă şi, în lipsa apartenenţei politice declarate la alt partid sau a unei averi ceva mai mari de câteva hectare, putea fi mai greu decelată. Nu în ultimul rând, la ordinea zilei era proslăvirea realităţilor din U.R.S.S. şi combaterea acerbă a tot ceea ce ţinea sau era prezumat că ţine de lumea capitalistă (Planul Marshall – p. 269, Iugoslavia lui Tito – pp. 230, 253, 256, 282-286).

Punând concluziile acestui demers de cercetare, sprijinit în final şi de o bogată listă cu anexe, Eugen Denize opinează că, în ciuda cuprinderii şi forţei propagandistice a comunismului în România, puţini au fost cei care au „acceptat şi poate chiar au crezut" în aceste mesaje (p. 308).

Pornim în formularea observaţiilor la cartea sa, fără de care nu putem încheia prezentarea de faţă, tocmai de la această aserţiune. Deşi probabil reală în lumina faptelor istorice şi a unei pertinenţe analitice care ne spune că propaganda este o întreprindere de durată, cu rezultate în timp, ea scapă din vedere, dincolo de construcţia pe termen lung a regimului, efectul urmărit pe termen scurt şi care credem că a fost chiar acela exprimat de noi puţin mai sus, şi anume acela de a reduce la tăcere o societate potenţial ostilă, printr-un „bombardament mediatic" care nu doar să acopere posibilele curente sociale potrivnice, ci şi să inspire teama de exprimare a unor astfel de voci. De aici şi efortul propagandistic susţinut, pe tiparul represiunii fizice intense din primele etape ale regimului, care să „lămurească" rapid lucrurile şi să permită un control social mai rafinat şi mai puţin costisitor până la urmă.

Tehnic vorbind, demersul analitic credem că ar fi avut şi mai mult de câştigat dacă ar fi fost însoţit de o mai detaliată împărţire structurală, în funcţie de componentele instituţionale

ale aparatului de propagandă şi de direcţiile urmate în efortul propagandistic. Claritatea expunerii ar fi fost mai bună, eliminându-se anumite suprapuneri, atât la nivelul analizei organizatorice, cât şi al celei pe teme ale propagandei. Dar, în lumina birocraţiei şi a multiplicării instituţionale specific totalitare, ce creează permanent instituţii paralele cu cele oficiale de stat[1], acest lucru este scuzabil. De altfel, puţini sunt autorii care reuşesc cu adevărat să găsească firul concret al deciziei instituţionale în hăţişul birocratic comunist, o decizie informală care, altfel, poate fi identificată relativ simplu printr-o privire asupra influenţei în partid.

De asemenea, nu putem trece cu vederea o serie de exprimări ale autorului care, deşi sunt adevărate în fond, au o anumită tentă de şablon, putând fi acuzate de răuvoitori drept folosirea în oglindă a unui limbaj comunist, oricum neadecvat ştiinţific : „Era o aberaţie care dovedeşte, dacă mai era nevoie, caracterul trădător al intereselor naţionale de care a dat dovadă conducerea comunistă română, dependenţa şi slugărnicia ei faţă de Moscova” (p. 136) ; „Iată care era, aşadar, adevărata faţă a clicii de trădători şi criminali comunişti care ajunsese să conducă România numai datorită tancurilor sovietice” (p. 176).

Pe ansamblu însă, plusurile acestui volum sunt mult mai multe decât minusurile de genul acesta, la rigoare doar nişte detalii, cartea reprezentând o lectură extrem de utilă pentru înţelegerea universului propagandei din România comunistă.

1. Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, trad. de Ion Dur şi Mircea Ivănescu, Humanitas, Bucureşti, 2006, pp. 488-489.

www.polirom.ro

Redactor : Emanuel Grosu
Coperta : Laurenţiu Midvichi
Tehnoredactor : Constantin Mihăescu

Bun de tipar : decembrie 2011. Apărut : 2011
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax : (0232) 21.41.00 ; (0232) 21.41.11 ;
(0232) 21.74.40 (difuzare) ; E-mail : office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53 • C.P. 15-728
Tel. : (021) 313.89.78 ; E-mail : office.bucuresti@polirom.ro

---

Tiparul executat la Tipografia LIDANA, Suceava
Tel. 0230/517.518, 206147 ; Fax : 0230/206.268